

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Μηχανισμοί Διαχείρισης Κρίσεων και Διαχείριση Γνώσης
στις Κρίσεις. Η Περίπτωση των Ενόπλων Δυνάμεων**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Χρήστος Α. Διαμαντόπουλος

Επιβλέπων Καθηγητής

Μάριος Ευρυβιάδης

Αθήνα, Απρίλιος 2014

Copyright©Χρήστος Α. Διαμαντόπουλος, 2014

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All Rights Reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Στη σύζυγο και συνοδοιπόρο μου, Κατερίνα

*“Χωρίς την υπομονή και τη συνεχή σου παρακίνηση και στήριξη, αυτή η
εργασία δεν θα είχε ολοκληρωθεί ποτέ”*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• Μεθοδολογία και υποθέσεις εργασίας	01
• Έλεγχος Θεωρίας και Μέθοδος Υλοποίησης	06
• Επίπεδα Ανάλυσης	11
• Ημιδομημένη Συνέντευξη	15
• Πεδίο αναφοράς	18
• Περιορισμοί στην εκπόνηση της διατριβής	39

Κεφάλαιο Α΄ – Διαχείριση Κρίσεων

• Ορισμοί	40
• Γενικά για τη Διαχείριση Κρίσεων	42
• Η κρίση σε ατομικό επίπεδο	48
• Η κρίση σε κοινωνικό επίπεδο	53
• Η κρίση σε επίπεδο οργανισμού	56
• Αποτροπή	63
• Αποτροπή και δυνατότητες	66
• Μορφές και είδη αποτροπής	70
• Πολιτικές και επιχειρησιακές απαιτήσεις στη διαχείριση κρίσεων	73
• Στρατηγικές Διαχείρισης Κρίσεων	76
○ Επιθετικές Στρατηγικές	78
▪ Εκβιασμός	79
▪ Στρατηγική διερεύνησης με δυνατότητα αναστροφής	82
▪ Στρατηγική ελεγχόμενης πίεσης	84
▪ Στρατηγική των τετελεσμένων	85
▪ Στρατηγική Φθοράς	86
○ Αμυντικές Στρατηγικές	87

▪ Διπλωματία εξαναγκασμού	87
▪ Στρατηγική περιορισμένης κλιμάκωσης	92
▪ Οφθαλμός αντί οφθαλμού	94
▪ Δοκιμή των δυνατοτήτων	94
▪ Στρατηγική χάραξης γραμμής	95
▪ Διαμήνυση δεσμεύσεων και αποφασιστικότητας	96
▪ Εξοικονόμηση χρόνου	99
• Κανόνες Εμπλοκής	100
ο Πότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη	103
ο Πού μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη	104
ο Εναντίον ποιού μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη	105
ο Με ποιο τρόπο θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις	106
ο Αποτελεσματικότητα και μη των κανόνων εμπλοκής	107
• Διαχείριση Συναισθημάτων – Ηγεσία – Συναισθηματική Νοημοσύνη στη Διαχείριση Κρίσεων	109
ο Ορισμοί που αφορούν στην ηγεσία	109
ο Τι ζητάμε από έναν ηγέτη;	111
ο Όραμα και ηγεσία	112
ο Ηγεσία: διαδικασία ή χάρισμα	113
ο Ηγέτες και ακόλουθοι	115
ο Ηγεσία και δύναμη	116
ο Ηγεσία και διοίκηση– διαχείριση	119
ο Ηγεσία και αποτελέσματα	123
ο Το κατάλληλο στυλ ηγεσίας	129
ο Διαχείριση συναισθημάτων	132
ο Επίδραση άγχους και στρες στη διαχείριση κρίσεων από τους διαμορφωτές της πολιτικής	134

○ Στρες και λήψη αποφάσεων	140
• Διοίκηση και έλεγχος στις κρίσεις	142
○ Έλεγχος	142
○ «Στρατιωτική Λογική» και απαιτήσεις της Διπλωματίας στη διαχείριση κρίσεων	145
○ Στρατιωτικές επιλογές χωρίς την εμπλοκή σε εχθροπραξίες – πόλεμο	145
○ Ανάγκη για συνέργια πολιτικής και στρατού στη διαμόρφωση της στρατηγικής στη διαχείριση κρίσεων	147
○ Διαχείριση Κρίσεων: Η στρατιωτική και η πολιτική πλευρά	149
• Προάγγελος Κρίσης: Για ποιο λόγο είναι αναγκαία η μελέτη της διαχείρισης κρίσεων: Η ευαίσθητη θέση της Ελλάδος	154

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ – Διαχείριση Γνώσης

• Γενικά	167
• Η Γνώση ως εργαλείο στην άσκηση πολιτικής	169
• Η φύση της διαχείρισης γνώσης	171
• Άρρητη και ρητή γνώση	174
• Μεταφορά και τροποποίηση γνώσης	176
• Η διαδικασία SECI	177
• Η διαχείριση γνώσης σε στρατιωτικό πλαίσιο	182
• Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών	183
• Στρατιωτικές Υπηρεσίες Πληροφοριών	185
• Πληροφορίες και ηγεσία	192
• Πληροφορίες και διαχείριση κρίσεων	194
• Προθέσεις και πληροφορίες	200
• Συμπεριφορά του αντιπάλου	203
• Προκλήσεις στον κλάδο πληροφοριών	204

• Αποτυχία στις πληροφορίες	206
• Το κενό ανάμεσα σε γνώση και ενέργεια	209
• Η πλευρά της πρακτικής	212
• Η πλευρά των ακαδημαϊκών	213
• Η «σύνθεση» ανάμεσα σε Γνώση και Δράση	215
• Διαμόρφωση και άσκηση πολιτικής	216
• Τύποι γνώσης	217
• Μοντέλα για κάθε στρατηγική	217
• Συνθήκες που ευνοούν την εφαρμογή μίας στρατηγικής	218
• Μοντέλα συμπεριφοράς αντιπάλων δρώντων	220
• Γνώση και διαμόρφωση πολιτικής	221

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ – Ελλάδα – Τουρκία και οι κρίσεις του 1987 και των Ιμίων

• Εισαγωγή	222
• Η μετά το 1974 περίοδος στην Ελλάδα	231
• Τα εξοπλιστικά προγράμματα της Τουρκίας	307
• Το ιστορικό της κλιμάκωσης των κρίσεων του 1987 και του 1996	316
• Η θάλασσα του Αιγαίου ως το επίκεντρο της σύγκρουσης	320
• Η διαμόρφωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής	325
• Η κρίση του 1987	336
• Η κρίση του 1996	379

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ – Συμπεράσματα Προτάσεις

• Συμπεράσματα εκ της μελέτης	
ο Γενικά Συμπεράσματα	441
ο Κρίση 1987	451

○ Κρίση Ιμίων	456
○ Γενικά για τις δύο υπό εξέταση κρίσεις	460
○ Τα ΜΜΕ (1987 – 1996)	463
○ Ηγεσίες στις δύο κρίσεις	464
○ Ομάδες Εργασίας – ο ρόλος των ακαδημαϊκών	465
○ Μαθήματα που ελήφθησαν	466
Κατάλογος Σχημάτων	470
Βιβλιογραφία	471
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄ – Ερωτηματολόγιο	521
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄ – Ημιδομημένες Συνεντεύξεις Προσώπων	528
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄ – Ηνωμένες Πολιτείες, ΝΑΤΟ και Ευρωπαϊκή Ένωση στη διαχείριση κρίσεων	580
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄ - Επιστολή του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών, Χένρυ Κίσινγκερ	626

Μεθοδολογία και Υποθέσεις εργασίας

Ιστορία είναι η μελέτη των γεγονότων που συνέβησαν μόνο μία φορά ενώ η Πολιτική Επιστήμη αποτελεί την προσπάθεια γενίκευσης αυτών των γεγονότων. Αυτά τα μοτίβα φαίνονται μερικές φορές ως μια εύστοχη περιγραφή των αμοιβαίων αντιδράσεων, όταν επιστήμονες των δύο κλάδων συζητούν την προέλευση και την πρόληψη μεγάλων πολέμων. Όπως έχει πει και ο Κένεθ Γουολτς (Kenneth Waltz)¹, η σύγκρουση μπορεί να αποτελεί ενδημικό στοιχείο στην ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά ο πόλεμος πηγάζει από την κοινωνική οργάνωση. Παρόλα αυτά, γενικές θεωρίες για τα αίτια του πολέμου μπορεί να είναι παραπλανητικές. Υποτίθεται, για παράδειγμα, ότι υπάρχει μια κατηγορία γεγονότων που αφορούν στην ανθρώπινη συμπεριφορά, από την οποία μπορεί νομιμοποιητικά να υπαχθούν μόνο ο όρος «πόλεμος». Είναι αλήθεια ότι τα γεγονότα παρουσιάζουν έναν κοινό παράγοντα οργανωμένης βίας που διαπράττεται μεταξύ ομάδων ανθρώπων.² Από την ανάπτυξη του συστήματος των σύγχρονων κρατών στην Ευρώπη, πριν από τέσσερις περίπου αιώνες, έχουν πραγματοποιηθεί δέκα πόλεμοι, στους οποίους ενεπλάκησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις αφήνοντας πίσω εκατομμύρια νεκρούς. Μερικοί από αυτούς τους πολέμους ξεχωρίζουν για τις συνέπειες που επέφεραν στην ιεραρχία των Δυνάμεων και στη δομή του συστήματος των κρατών. Στο έργο του, ο Ρόμπερτ Γκίλπιν (Robert Gilpin)³ αποκαλεί αυτούς τους πολέμους ως ηγεμονικούς. Οι ιστορικοί διαφωνούν σχετικά με τον ακριβή καθορισμό αυτών των πολέμων, όμως όλοι συμφωνούν ότι

¹Ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Berkeley και κορυφαίος πολιτικός επιστήμονας. Ο Kenneth Waltz προσδιόρισε την διεθνή κατανομή ισχύος ως το κύριο αίτιο σταθερότητας ή αστάθειας. Ως ο συνεπέστερος αντιπρόσωπος της Θουκυδίδειας παράδοσης θεωρεί την σταθερότητα ή αστάθεια στην διεθνή πολιτική ως συναρτημένη με την ισορροπία ή ανισορροπία. Μίλησε, βασικά, μόνο για το διεθνές σύστημα, τις δομές του και τον ρόλο των κατανομών και ανακατανομών ισχύος. Τα δύο σημαντικότερα βιβλία του: Το εμβληματικό *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011) και το *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011).

²Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 3.

³Ο Robert Gilpin είναι ομότιμος καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον. Έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με την πολιτική οικονομία και τις διεθνείς σχέσεις, ιδίως με τα αποτελέσματα των πολυεθνικών συνεργασιών στην αυτονομία των κρατών. Ο Gilpin θεωρείται ο θεμελιωτής της πολιτικής οικονομίας των διεθνών σχέσεων, που απαιτεί αναγκαστικά διεπιστημονική προσέγγιση που συνδυάζει οικονομία, διεθνείς σχέσεις, πολιτική, κοινωνιολογία και ιστορία. Μεταξύ άλλων, είναι μέλος της American Political Science Association, στην οποία υπηρέτησε από τη θέση του Αντιπροέδρου (1984-1985), ενώ είναι μέλος και του Συμβουλίου Council on Foreign Relations. Ο Gilpin περιγράφει τις θέσεις του επί των διεθνών σχέσεων και της διεθνούς πολιτικής οικονομίας υπό το πρίσμα του ρεαλισμού. Το βιβλίο του, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2007), αποτελεί, ενδεχομένως, το σημαντικότερο έργο για τα αίτια πολέμου μετά τον Θουκυδίδη. Το έργο του αποτελεί, ουσιαστικά, αναγωγή του Θουκυδίδη στον σύγχρονο κόσμο με θεμελιώσεις και τεκμηριώσεις για τους αιώνες που διέυρρευσαν από την κλασική εποχή μέχρι τις μέρες μας. Σημαντικό επίσης έργο του αποτελεί το *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2002). Ανάλυση της διεθνούς οικονομικής τάξης στο οποίο επισημαίνεται η σπουδαιότητα της οικονομικής περιφερειακής ολοκλήρωσης, των πολυεθνικών επιχειρήσεων, των χρηματοοικονομικών ροών και των χρηματοπιστωτικών αναταραχών, φαινόμενα τα οποία και αναλύονται ενδελεχώς.

τέτοιου είδους πόλεμοι στους νέους καιρούς ήταν ο Τριακονταετής, η Γαλλική Επανάσταση, οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι καθώς και οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι του 20ου αιώνα. Μελετώντας αυτούς τους μεγάλους πολέμους του παρελθόντος, μπορούμε να αντλήσουμε πολλές πληροφορίες σχετικά με τις αιτίες αλλά και την πρόληψη των πολέμων στη σύγχρονη εποχή.

Ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες προσεγγίζουν την παραπάνω μελέτη από διαφορετική οπτική. Οι πολιτικοί επιστήμονες προσπαθούν να γενικεύουν και να αναπτύσσουν θεωρία, ενώ οι ιστορικοί εξετάζουν όλα τα στρώματα της πολυπλοκότητας και τις πιθανές παγίδες των υπερβολικά απλών αναλογιών. Κάθε πλευρά παρουσιάζει, τόσο προτερήματα, όσο και αδυναμίες. Η πολιτική επιστήμη έχει το ρίσκο της απατηλής απλότητας, ενώ η Ιστορία περιγράφει την αιτιολογία μέσα από άσχετα μεταξύ τους δεδομένα και μία συγκεχυμένη περιπλοκότητα. Η ύπαρξη κάποιας θεωρίας είναι αναπόφευκτη. Ο ιστορικός που αντιμετωπίζει μια ατελείωτη παροχή στοιχείων οφείλει να ακολουθήσει μια γενική αρχή προκειμένου να επιλέξει τα στοιχεία και να τα τοποθετήσει στη σωστή σειρά. Υπάρχουν διάφορες απόψεις σχετικά με την κριτική της θεωρίας στις κοινωνικές επιστήμες. Το πρότυπο των φυσικών επιστημών δεν μπορεί να λειτουργήσει εδώ, καθώς δεν υπάρχει κάποιο εργαστήριο, όπου θα πραγματοποιηθούν πειράματα και όπου οι ανθρώπινες επιλογές είναι απολύτως προβλέψιμες. Οι περισσότερες θεωρίες στην κοινωνική επιστήμη είναι περιορισμένης εμβέλειας και ισχύος.⁴

Εάν, λοιπόν, είναι επικίνδυνο για τους διαμορφωτές της πολιτικής να βασίζονται, όπως συνήθως κάνουν, σε απλές ιστορικές αναλογίες για να αποφασίσουν πως να χειριστούν μια νέα κατάσταση, πως μπορεί η ιστορική εμπειρία να χρησιμοποιηθεί για να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η νέα κατάσταση, η οποία, όμως, φαίνεται να παρουσιάζει ομοιότητες με παρελθόντα ιστορικά γεγονότα; Η απάντηση έγκειται στη σύνθεση μαθημάτων από μια ευρύτερη βάση εμπειρίας. Τα ιστορικά μαθήματα πρέπει να συγκεντρωθούν, και ο μεγάλος αριθμός υποθέσεων να μετατραπεί σε μια ολοκληρωμένη θεωρία και γενική γνώση που θα περιλαμβάνει την πολυπλοκότητα όλων αυτών των δραστηριοτήτων. Με την σύγκριση επιτυχιών και αποτυχιών μια συγκεκριμένης στρατηγικής κάτω από διαφορετικές συνθήκες, είναι εφικτό να αναγνωριστούν συνθήκες κάτω από τις οποίες μια στρατηγική είναι πιθανό να λειτουργήσει ή να αποτύχει.⁵

Υπό μία γενική έννοια ο όρος «επιστήμη» σηματοδοτεί τη συστηματική μελέτη των φυσικών και των κοινωνικών φαινομένων. Υπό μία στενότερη έννοια (η οποία έχει αποτελέσει επίκεντρο της διαβόητης διαμάχης για την επιστημολογική

⁴Rotberg and Rabb, *The Origin and Prevention of Major Wars*, 4-5.

⁵Craig, A. Gordon and George, L. Alexander, *Force and Statecraft, Diplomatic Problems of our Time* (New York: Oxford University Press, third edition, 1995), 153.

φύση των φυσικών και κοινωνικών επιστημών, όπως και για τη μεταξύ τους σχέση) σηματοδοτεί τη μελέτη των φαινομένων μέσω συγκεκριμένων διεργασιών, όπως η ανάδυση γενικών εξηγήσεων και νόμων, η παρατήρηση, το πείραμα και η ποσοτικοποίηση. Σε κάθε περίπτωση, η επιστήμη όπως και η φιλοσοφία, θέτουν και απαντούν ποικιλοτρόπως σε ορισμένα ερωτήματα, αφορώντας τόσο στην αντικειμενική ή μη ύπαρξη των κοινωνικών φαινομένων, όσο και στο αν και πώς η επιστημονική παρατήρηση μπορεί να οδηγήσει σε αντικειμενική γνώση τους.

Με γνώμονα τη συστηματοποίηση της συζήτησης, τα ερωτήματα συγκρούονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες εκ των οποίων τις γνωστότερες συνιστούν η οντολογία, η επιστημολογία και η μεθοδολογία.⁶ Δίχως να λείπουν προσεγγίσεις που ενίοτε είναι πιο αποδεκτές από άλλες, δεν έχει ακόμα επιτευχθεί σχετική συναίνεση, όπως άλλωστε δείχνει το εύρος των σπουδών για την επιστήμη (science studies). Η έλλειψη συναίνεσης μπορεί να αποδίδεται στις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε αντικείμενου υπό διερεύνηση (subject matter). Όμως, επίσης, μπορεί να γίνει λόγος, είτε για την αναπόφευκτη σύνδεση της επιστημονικής διερεύνησης με καθημερινές ανησυχίες και ακροατήρια, είτε για το εύρος των στόχων και των κριτηρίων αξιολόγησης, εκ μέρους των επιστημονικών φορέων.

Ενώ επιστήμη σημαίνει συστηματική μελέτη - δηλαδή (επί)γνωση - η φύση της γνώσης έχει αποτελέσει κεντρικό πρόβλημα της φιλοσοφίας από την αρχαιότητα. Συστηματική διερεύνηση της σύνδεσης μεταξύ των κατηγοριών σκέψης, των αιτημάτων της γνώσης και της κοινωνικής πραγματικότητας λαμβάνει χώρα στη μεσοπολεμική κοινωνιολογία της γνώσης. Πρόκειται για την ανάλυση της φύσης των συστημάτων ιδεών, όπως και της σχέσης τους ιδίως με θεσμικούς - κοινωνικούς παράγοντες, αν και οπωσδήποτε το θέμα είχε ήδη θιγεί στο έργο διανοητών και επιστημόνων όπως ο Κόμπτε (A. Comte), ο Ντούρκχαϊμ (E. Durkheim), ο Μάρξ (K. Marx), ο Βέμπερ (M. Weber) ή οι πραγματιστές της Αμερικής. Η αποστασιοποίηση της κοινωνιολογίας της γνώσης από την κλασική μαρξιστική κριτική της ιδεολογίας - ως επικάλυψης των συμφερόντων των ισχυρών - συνίσταται στην έμφαση της διαφοροποίησης των στοχαστικών/πνευματικών δομών, αναλόγως του κοινωνικού και ιστορικού τους πλαισίου. Με την πάροδο του χρόνου το επίκεντρο της σχετικής έρευνας μετατοπίζεται στην καθημερινή ζωή και σε οτιδήποτε θεωρείται γνώση⁷, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον έλκει η εμπειρική ανάλυση της συγκρότησης των επιστημονικών γεγονότων, πλέον στο όνομα της κοινωνιολογίας της επιστήμης.

⁶Ευστάθιος Φακιολάς, "Η Συζήτηση Δρώντος-Δομής στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων," *Εξωτερικά Θέματα*, 11 (2003): 78-84.

⁷Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, New York: Doubleday, 1966), 27-32.

Εντός των θεωρητικών συνόρων που απαρτίζουν το γνωστικό αντικείμενο μιας επιστήμης υπάρχουν οι υποθέσεις εργασίας. Οι υποθέσεις εργασίας μπορούν να αποτελέσουν τα συγκεκριμένα σημεία ελέγχου της θεωρίας και αναφέρονται σε γενικές υποθέσεις, που πηγάζουν από την παρατήρηση του όλου, ως συστήματος, και σε ειδικές υποθέσεις, που δημιουργούνται από τη συγκεκριμένη περίπτωση. Οι γενικές προτάσεις που αποτελούν το σώμα της θεωρίας έχουν αμοιβαίες λογικές σχέσεις μεταξύ τους, υπό την έννοια ότι οποιαδήποτε ουσιαστική αλλαγή στη δήλωση μιας πρότασης του όλου συστήματος έχει λογικά επακόλουθα για τη δήλωση των υπολοίπων. Οι προτάσεις αυτού του συστήματος αναφέρονται σε εμπειρικά γεγονότα.⁸

Στόχος μιας επιστημονικής έρευνας στα γνωστικά αντικείμενα των διεθνών σχέσεων και της οικονομικής επιστήμης είναι, μέσα από τα παρεχόμενα θεωρητικά εργαλεία, η αναζήτηση των αιτιών που οδηγούν στην περίπτωση μιας πράξης και μετέπειτα η κατηγοριοποίηση των παρατηρήσεων των εμπειρικών γεγονότων. Η διεργασία αυτή απαιτεί τις απαντήσεις στα ερωτήματα του τύπου "πόσο", "πώς", "γιατί", "ποιός και με ποιό τρόπο".⁹ Η επικέντρωση σε συγκεκριμένα ερωτήματα αναφορικά με την περιπτωσιολογική μελέτη που θα ερευνηθεί, στόχο έχει να αναζητηθούν τα αίτια πραγμάτωσης μιας πράξης και εν συνεχεία να ταυτιστεί ή όχι με το θεωρητικό υπόδειγμα που τίθεται προς έλεγχο.

Σημειώνεται ότι, παρά τις ποικίλες αντιπαραθέσεις εντός της προβληματικής της επιστημονικής γνώσης, κοινό σημείο είναι η αποδοχή της ανάγκης για την ανάλυση/αποτίμηση/κριτική ενδοσκόπηση του επιστημονικού λόγου.¹⁰ Δηλαδή, ο χαρακτηρισμός της ενδοσκοπικής ανάλυσης ως *a priori* «υπερβολικής» και αποπροσανατολιστικής θα αποπροσανατόλιζε από το γεγονός ότι η μονοδιάστατη και άκριτη έκκληση για τη «σοβαρή» ενασχόληση με τα «απτά» προβλήματα της

⁸Talcott Parsons, "Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης," μετάφραση Μπουρλάκης Πάρις, στο Γεράσιμος Κουζέλης και Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών: Κείμενα* (Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 1996), 216.

⁹Περισσότερα στοιχεία και περαιτέρω ανάλυση για τη μεθοδολογική διατύπωση των ερωτημάτων στους κλάδους των κοινωνικών επιστημών, μπορούν να αναζητηθούν στους Harold Lasswell and Kaplan και Stephen Van Evera. Ο Harold Dwight Lasswell (1902-1978) ήταν ένας από τους εξέχοντες Αμερικανούς πολιτικούς επιστήμονες, όπως επίσης και θεωρητικός επί θεμάτων επικοινωνίας. Ήταν μέλος του τμήματος Κοινωνιολογίας του Chicago και Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Yale (Yale University in law). Υπήρξε Πρόεδρος της Ένωσης American Political Science Association (APSA), όπως επίσης και Παγκόσμιας Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών (World Academy of Art and Science - WAAS). Ασχολήθηκε με πεδία όπως αυτό της σπουδαιότητας της προσωπικότητας, των κοινωνικών δομών και της κουλτούρας, για την εξήγηση των πολιτικών φαινομένων. Προχώρησε στην ανάλυση της προπαγάνδας των Ναζί, ώστε να εντοπίσει τους μηχανισμούς που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί. Το έργο του αποτέλεσε μία από τις βάσεις για την ανάπτυξη του συμπεριφορισμού στη μετά το Β' ΠΠ εποχή.

¹⁰Βασίλης Κάλφας, εισαγωγή του Επιμελητή στο *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* του Thomas Kuhn (Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1981), 9-24.

κοινωνίας και ιδίως του διεθνούς, στερεί την αναγκαία ενδοσκόπηση από τη «σοβαρή» μελέτη της πραγματικότητας.

Εξάλλου, η επισήμανση της αξίας ή μη αξίας ενός αντικειμένου προς διερεύνηση μάλλον καταντά άχαρη, ιδίως όταν λαμβάνει χώρα μονολεκτικά, «αυτονόητα» ή αυταπόδεικτα. Αντίθετα, σημασία έχει η ανάδειξη της συζήτησης, της οποίας η προτεινόμενη έρευνα αποτελεί μέρος. Εύλογη είναι η ένσταση αναφορικά όχι τόσο με τη σημασία της διερεύνησης καθαυτή, όσο με την επιτυχημένη ή μη επιτυχημένη ένταξη της διατριβής σε μία «εξελισσόμενη επιστημονική βιβλιογραφία».¹¹

Με αφετηριακή αρχή το κεντρικό ζήτημα που πραγματεύεται η παρούσα διατριβή, δηλαδή τη διάγνωση των αιτιών που συνωθούν τα λιγότερα ισχυρά κράτη στην επιλογή και διαμόρφωση εναλλακτικών Υψηλών Στρατηγικών αφενός για την διατήρηση της εσωτερικής-εξωτερικής τους κυριαρχίας και αφετέρου για την επίτευξη των θεμελιωδών κυριαρχικών τους συμφερόντων, θα καταδειχθεί και θα εξετασθεί στη συνέχεια ο ρόλος-σημασία των προσδιοριστικών ανεξάρτητων, (π.χ. το Διεθνές Σύστημα, την Ισχύ, την ετερότητα των κρατών), και εξαρτημένων μεταβλητών, (π.χ. οι Διεθνείς Θεσμοί, οι εναλλακτικές πολιτικές και στρατιωτικές Στρατηγικές), που συνυφαίνονται στην κεντρική προβληματική της παρούσας μελέτης. Με άλλα λόγια, θα επιχειρηθεί η περιγραφή, με σαφήνεια και πληρότητα, του θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης-ερμηνείας των ανωτέρω ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών, οι οποίες παρωθούν τα λιγότερο ισχυρά κράτη στην επιλογή, διαμόρφωση και εφαρμογή της εκάστοτε όψης της Υψηλής τους Στρατηγικής.

Η παρούσα διατριβή, στα αρχικά της κεφάλαια, θα επιχειρήσει μία ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά στη διαχείριση κρίσεων και στη διαχείριση γνώσης. Ακολούθως, θα συνεχίσει με ανάλυση του ευαίσθητου τομέα των πληροφοριών και των υπηρεσιών πληροφοριών, δημιουργώντας ένα επιπλέον θεωρητικό υπόβαθρο που θα χρησιμοποιηθεί για τη «στήριξη» της ανάλυσης. Μετέπειτα, μέσα από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, θα αναλυθεί η εξωτερική πολιτική Ελλάδας και Τουρκίας – κυρίως στην περίοδο μετά το 1974 – τα εξοπλιστικά τους προγράμματα και ο τρόπος με τον οποίο οι δύο πλευρές διαχειρίζονται κάθε κρίση. Συγκεκριμένα, θα γίνει ανάλυση των κρίσεων του 1987 και του 1996 (Σισμίκ και Ίμια), μέσα από την οποία θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για τη διαχείριση κρίσεων και τη διαχείριση γνώσης στις κρίσεις από την ελληνική πλευρά. Όλα τα παραπάνω θα υποστηριχτούν και από ημιδομημένες συνεντεύξεις ανώτατων πολιτικών και στρατιωτικών προσωπικοτήτων που μετείχαν στις εν λόγω κρίσεις, ως λήπτες αποφάσεων και διαμορφωτές της πολιτικής.

¹¹Stephen Van Evera, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2000), 162.

Μέσα από τα συμπεράσματα, αλλά και το σύνολο της βιβλιογραφικής επισκόπησης στην παρούσα διατριβή, είναι εφικτό να αναπτυχθεί μια λειτουργική θεωρία που κωδικοποιεί την εμπειρία του παρελθόντος. Μια τέτοια θεωρία θα χρησιμεύσει σαν checklist γενικών αρχών και απαιτήσεων στους πολιτικούς ηγέτες, όταν αυτοί θα κληθούν να αντιμετωπίσουν μια κρίση. Μια τέτοια θεωρία επίσης θα βοηθά στην αποτύπωση των διλημμάτων καθώς και των δύσκολων επιλογών που μπορεί οι πολιτικοί να κληθούν να λάβουν. Η «σύγκρουση» ανάμεσα στην «στρατιωτική λογική» και στη «διπλωματική – πολιτική» λογική αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο το οποίο μπορεί να αντλήσει από μια τέτοια θεωρία αλλά και να αναμένει ένας διαμορφωτής της πολιτικής, όταν βρίσκεται στη θέση της λήψης μιας απόφασης. Μια θεωρία διαχείρισης κρίσεων μπορεί επίσης να συνεγείρει τους διαμορφωτές της πολιτικής αναφορικά με τις πηγές παρανόησης και λάθος υπολογισμών των ενεργειών και των προθέσεων του αντιπάλου. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι μια θεωρία δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση συνταγολόγιο που μπορεί να υποκαταστήσει την κρίση των πολιτικών.

Έλεγχος θεωρίας και μέθοδος υλοποίησης

Με βάση την κατηγοριοποίηση του Βαν Έβερα (Van Evera)¹² για την αποστολή που μπορεί να έχει μια διατριβή,¹³ η παρούσα διδακτορική εργασία θα αποτελέσει διατριβή ελέγχου θεωρίας η οποία χρησιμοποιεί εμπειρικά στοιχεία, προκειμένου να αποτιμήσει τις προϋπάρχουσες θεωρίες. Μια θεωρία είναι ένα διανοητικό κατασκεύασμα που βοηθά κάποιον να επιλέξει τα γεγονότα και να τα ερμηνεύσει με τέτοιο τρόπο, ώστε να διευκολυνθεί η εξήγηση και η πρόβλεψη σχετικά με τις τακτικότητες και τις επανεμφάνσεις ή τις επαναλήψεις των παρατηρηθέντων φαινομένων.¹⁴ Αντίθετα με τις θεωρίες υπάρχουν οι θεωρήσεις (ή παράδειγμα, από την αγγλική βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί τον όρο "paradigm"), ομαδοποιήσεις αξιωμάτων που εκφράζουν δογματικά απόψεις περί λειτουργίας μιας κοινωνικής σχέσης και συνιστούν, εν πολλοίς, φιλοσοφική θέση και προοπτική ανάλυση που δεν υπόκεινται στο κριτήριο της διαψευδισμότητας από την εμπειρική παρατήρηση.¹⁵ Στις θεωρήσεις στηρίζονται οι θεωρίες που αποτελούν ερμηνείες των φαινομένων που ανακύπτουν ή παρατηρούνται σε ευρεία ή περιορισμένη κλίμακα

¹²Ο Stephen Van Evera είναι Καθηγητής Πολιτικών Επιστημών στο Massachusetts Institute of Technology, ενώ εξειδικεύεται στις Διεθνείς Σχέσεις. Η έρευνά του αφορά κυρίως την αμερικανική εξωτερική πολιτική, όπως επίσης και την εθνική πολιτική ασφάλειας των Η.Π.Α, καθώς και τα αίτια και τουε τρόπους παρεμπόδισης του πολέμου. Είναι μέλος του Council on Foreign Relations.

¹³Van Evera, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, 147-156.

¹⁴Paul R.Viotti and Mark V.Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond* (New Jersey: Prentice Hall, 1998), 3.

¹⁵Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2004), 57.

και, σε αντίθεση με τις θεωρήσεις μπορούν να υποβληθούν σε έλεγχο.¹⁶ Οι θεωρίες, ως αιτιώδεις σχέσεις δύο ή περισσότερων φαινομένων, δημιουργούνται από την παρατήρηση των εμπειρικών γεγονότων που τείνουν να επαναλαμβάνονται. Έτσι, δημιουργείται ένα πλέγμα αλληλοσύνδεσης γεγονότων που πηγάζουν από τα εμπειρικά δεδομένα της περιπτωσιολογικής μελέτης και των αξιωμάτων της θεωρίας. Από τη στιγμή που οι προσδοκίες από τη θεωρία συμφωνούν με τα ευρεθέντα παρατηρήσιμα γεγονότα, τότε η θεωρία επαληθεύεται. Εάν αυτό δεν συμβαίνει, τότε, είτε τα γεγονότα δεν συμφωνούν με τις θεωρητικές προσδοκίες είτε απλά, τα γεγονότα δεν έχουν καμία θέση στο συγκεκριμένο θεωρητικό σύστημα.¹⁷

Ο έλεγχος της θεωρίας θα γίνει με τη μέθοδο της παρατήρησης και θα χρησιμοποιηθεί το είδος της ανάλυσης περιπτωσιολογικής έρευνας (οι δύο ελληνοτουρκικές κρίσεις, αυτή του 1987 και εκείνη του 1996). Με τη μέθοδο της παρατήρησης η έρευνα κάνει προβλέψεις στη βάση μιας θεωρίας και κατόπιν παρατηρούνται παθητικά τα στοιχεία χωρίς να επιβαρύνεται η κατάσταση με εξωτερικό ερέθισμα, θέτοντας το ερώτημα αν οι παρατηρήσεις είναι σύμφωνες με τις προβλέψεις.¹⁸ Αποτελεί μεθοδολογική απαίτηση τα γεγονότα που αποτελούν το υλικό μιας επιστημονικής θεωρίας να είναι δυνατό να προσδιοριστούν με επαρκή ακρίβεια για τους θεωρητικούς σκοπούς του συστήματος. Δηλαδή τα γεγονότα πρέπει να τα αποκομίζουμε μέσω ενός σαφώς ορίσμου χειρισμού.¹⁹

Η επιλογή της μεθόδου της παρατήρησης σε μία περιπτωσιολογική έρευνα - η μέθοδος του πειράματος αποκλείεται λόγω μη ύπαρξης δυνατότητας να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο στην Πολιτική Επιστήμη - εδράζεται στο γεγονός ότι η δομή των στοιχείων της συγκεκριμένης περίπτωσης που επιλέγουμε είναι τέτοια, που καθιστά τη μέθοδο ισχυρή ως προς την ικανότητά της να επαληθεύσει ή όχι τη θεωρία. Και αυτό διότι τα στοιχεία της είναι πολλά και ακριβή. Ως γεγονός νοείται και ορίζεται στην παρούσα μελέτη «...μια εμπειρικά επαληθεύσιμη απόφαση γύρω από φαινόμενα, από την άποψη ενός εννοιολογικού σχήματος...».²⁰

Σύμφωνα με τους Δημήτρη Κώνστα και Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο, έξι φάσεις οριοθετούν τη μεθοδολογία ενός ερευνητή για την υλοποίηση του ερευνητικού

¹⁶Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, 57-58.

¹⁷Talcott Parsons, "Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης," μετάφραση Μπουρλάκης Πάρις, στο Γεράσιμος Κουζέλης και Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών: Κείμενα* (Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 1996), 218.

¹⁸Van Evera, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, 52.

¹⁹Parsons, "Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης," 233-234.

²⁰Ibid., 235.

του έργου στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών.²¹ Σύμφωνα λοιπόν με τις φάσεις αυτές, διαμορφώνεται η εξής μεθοδολογική πορεία:

α) Διατύπωση της θεώρησης και της θεωρίας: Γίνεται επιλογή της θεώρησης του πολιτικού ρεαλισμού.

Στο πεδίο των διεθνών σχέσεων η θεωρία, σε γενικές γραμμές, παρέχει ερμηνείες και επεξηγήσεις σε καλύτερο βαθμό για αυτά που έχουν ήδη συμβεί, ενώ σε μικρότερο βαθμό μπορεί να βοηθήσει στην πρόβλεψη των επερχόμενων συμβάντων.²² Ως εκ τούτου, δεν θα πρέπει να αναμένουμε και πολλά από τις γενικευμένες θεωρίες των διεθνών σχέσεων, με δεδομένο ότι δεν παρέχουν το σύνολο της απαιτούμενης γνώσης για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, υφίσταται σε εξέλιξη εδώ και πολλά χρόνια, μεγάλη έρευνα από την ακαδημαϊκή κοινότητα, που έχει ως σκοπό την ανάπτυξη γνώσης που σχετίζεται με την πολιτική, τη διεύρυνση της ατζέντας των ζητημάτων στα οποία μπορεί να βρει εφαρμογή η θεωρία και εντέλει την πιο εξεζητημένη και συστηματική μελέτη της σπουδαιότητας των γνωστικών, οργανωσιακών και πολιτικών μεταβλητών.²³

Η επικρατούσα θεωρία των διεθνών σχέσεων που αναφέρεται ως νεορεαλισμός ασχολείται ουσιαστικά μόνο με τα βασικά δομικά στοιχεία του διεθνούς συστήματος, όπως η «αναρχική» φύση αυτού, η σχετική κατανομή της ισχύος, καθώς και η σπουδαιότητα της ισορροπίας αυτής. Η θεωρία αυτή βασίζεται στην παράδοση του πολιτικού ρεαλισμού, του οποίου οι ρίζες φθάνουν στην αρχαιότητα και στα γραπτά του Θουκυδίδη. Επιδιώκει ουσιαστικά τη μετάλλαξη του κλασικού ρεαλισμού σε μία επιστημονικά τεκμηριωμένη θεωρία που εστιάζει στη δομή του διεθνούς συστήματος. Η πλέον αντιπροσωπευτική παρουσίαση της θεωρίας του νεορεαλισμού είναι η θεωρία της διεθνούς πολιτικής (Theory of International Politics) του Kenneth Waltz.²⁴ Επισημαίνεται ότι η θεωρία του Γουόλτς (Waltz) έρχεται να «συνεχίσει» την κλασική ρεαλιστική θεωρία που διατυπώθηκε

²¹ Δημήτρης Κώνστας και Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1997), 101-105.

²² Ο Robert Jervis, στο άρθρο του *The Future of World Politics: Will it Resemble the Past?* Αναφέρεται πολύ διεξοδικά στις δυσκολίες στην πρόβλεψη σε ζητήματα διεθνών σχέσεων. Για περαιτέρω ανάλυση επί του προκειμένου βλέπε Robert Jervis, "The Future of World Politics: Will it Resemble the Past?," *International Security*, Vol. 16, No. 3, (Winter 1991-1992): 39-73.

²³ Βλέπε για παράδειγμα Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies," *International Studies Quarterly*, 35 (1991): 211-239.

²⁴ Είναι ο κορυφαίος επιστήμονας των Διεθνών Σχέσεων στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα και πατέρας του δομικού ρεαλισμού. Εισηγάγε μια σειρά καινοτομιών και στην προσέγγιση και στη μεθοδολογία μελέτης των διεθνών σχέσεων που άλλαξαν την ιστορία του επιστημονικού μας πεδίου, θέτοντας πάντα στο επίκεντρο το βασικό ζήτημα των πολιτικών επιστημόνων των Διεθνών Σχέσεων, που δεν είναι άλλο από το "Πώς να σκεφτούμε σχετικά με τον πόλεμο και την ειρήνη", όπως αναφέρει ο ίδιος ο Waltz στο έργο του *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος*.

από τον Χανς Μοργκεντάου (Hans Morgenthau)²⁵ αρκετά χρόνια πριν. Αποφεύγει αμφισβητούμενες θεωρήσεις και αντίλογους σχετικούς με την ισχύ, την ισορροπία αυτής και το εθνικό συμφέρον, που ο Γουόλτς και άλλοι ακαδημαϊκοί διέκριναν στα γραπτά του Μοργκεντάου.²⁶ Επίσης, το βιβλίο του Γουόλτς, ουσιαστικά πυροδοτεί μία συζήτηση (debate) σχετικά με τη χρήση και τα όρια της θεωρίας του δομικού ρεαλισμού, καθώς και με πλήθος προτάσεων για τη διεύρυνση του «οπτικού πεδίου» της θεωρίας των διεθνών σχέσεων.²⁷

Παρόλο που ο δομικός ρεαλισμός γεννάται με τη μορφή μίας συμπερασματικής θεωρίας, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια (συμπερασματική), διότι τα κλειδιά-μεταβλητές και οι υποθέσεις αυτής δεν έχουν «επιχειρησιακώς» τεκμηριωθεί ώστε να μπορούν να προβλεφθούν συγκεκριμένα αποτελέσματα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Κατά συνέπεια, η θεωρία του δομικού ρεαλισμού μπορεί να επιτύχει μόνο γενικές και πιθανές προβλέψεις. Με δεδομένο ότι τέτοιες προβλέψεις στερούνται βάσης σε συστηματική εμπειρική ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στις σχετικές δυνατότητες και τα αποτελέσματα σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών, η θεωρία δεν μπορεί να εκφράσει πιθανότητες με όρους στατιστικής. Όπως δεν αναφέρουν οι υποστηρικτές της θεωρίας, οι λίγες δομικές μεταβλητές που προβάλλονται από την ίδια τη θεωρία, δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως καθοριστικοί παράγοντες στην επιλογή πολιτικής αλλά μόνο ως περιορισμοί στην επιλογή αυτής. Η θεωρία επίσης προειδοποιεί ότι ο συσχετισμός της ισχύος των κρατών στο διεθνές σύστημα θα πρέπει να χαίρει ιδιαίτερης προσοχής από τους πολιτικούς στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Αποτυχία της εκτίμησης του πλεονεκτήματος ισχύος ενός αντιπάλου μπορεί να οδηγήσει εντέλει στην τιμωρία του διενεργούντος το λάθος, είτε μέσω του «εξοστρακισμού» του κράτους από τα κράτη δρώντες, είτε επιφέροντας υποχωρήσεις

²⁵Ο Hans Morgenthau (1904-1980) γεννήθηκε στη Γερμανία και έζησε το πρώτο ήμισυ της ζωής του στο πολιτικά ταραχώδες αλλά και διανοητικά γόνιμο σκηνικό της μεταπολεμικής Ευρώπης και της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου Μεταξύ άλλων παρακολούθησε για ένα έτος ένα σεμινάριο στον Ποινικό Κώδικα και ένα στο Διεθνές Δίκαιο στα πανεπιστήμια του Βερολίνου και Μονάχου αντίστοιχα Το 1929 ξεκίνησε το διδακτορικό του στο Διεθνές Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης με θέμα "Η φύση και οι περιορισμοί της δικαστικής λειτουργίας στο Διεθνές Δίκαιο" το οποίο ολοκλήρωσε το 1931 Το 1937 οι αυξανόμενες διώξεις κατά των Εβραίων δεν άφησαν άλλη διέξοδο παρά τον ξεριζωμό και τη μετανάστευση του στις Ηνωμένες Πολιτείες όπου δίδαξε για πολλά χρόνια: (1937 – 39) στο Κολέγιο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης (1939-43) στο Πανεπιστήμιο του Κάνσας, (1943-71) στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο Ο Μοργκεντάου είναι ένας εκ των ιδρυτών του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων και ίσως ο σημαντικότερος εκφραστής της κλασικής ρεαλιστικής σκέψης στον εικοστό αιώνα.

²⁶Kenneth Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory," στο Robert L. Rothstein, *The Evolution of Theory in International Relations* (Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 1991), 21-39.

²⁷Τέτοιες συζητήσεις μπορούμε να συναντήσουμε σε πλήθος έργων όπως το Neorealism and Its Critics και το The Power of Power Politics: A Critique. Βλέπε Robert O. Keohane, *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986) και John A. Vasquez, *The Power of Power Politics: A Critique* (NJ: Rutgers University Press, 1983).

στις σχέσεις με άλλα κράτη. Παρόλο που αυτή η προειδοποίηση αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο, οι πολιτικοί είναι εκείνοι που θα αποφασίσουν το πώς και το πόσο ο υπολογισμός του οφέλους και του ρίσκου θα επηρεαστεί από την έλλειψη πλεονάσματος ισχύος σε σχέση με έναν αντίπαλο όταν πρόκειται για την προώθηση συμφερόντων σε συγκεκριμένα ζητήματα. Επιστρέφοντας στη σχέση γνώσης και δράσης, συνεπάγεται ότι η νεορεαλιστική θεωρία δεν αποτελεί μία θεωρία εξωτερικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται ρητά από τον Γουόλτς, ο οποίος προειδοποίησε εκείνους που προσδοκούν από τη θεωρία του «να εξηγήσει συγκεκριμένες πολιτικές κρατών» αναφέροντας ότι «είναι σφάλμα να αντιμετωπίζεται μία θεωρία διεθνούς πολιτικής ως θεωρία εξωτερικής πολιτικής». Επίσης, ο ίδιος αναφέρει ότι ο δομικός ρεαλισμός «κάνει υποθέσεις για τα συμφέροντα και τα κίνητρα των κρατών χωρίς να προσπαθεί να δώσει επεξηγήσεις για αυτά». Παράλληλα αναφέρει ότι «αυτό που η νεορεαλιστική θεωρία επεξηγεί είναι τα εμπόδια που περιορίζουν τα κράτη».²⁸

Παρόλο που η θεωρία του νεορεαλισμού αποτελεί ένα αναπόσπαστο και απαραίτητο τμήμα της απαιτούμενης γνώσης, παρουσιάζει ανεπάρκεια στη μελέτη και μεγαλύτερη ανεπάρκεια στην άσκηση και στη διαχείριση των διεθνών ζητημάτων. Άλλες μεταβλητές που επηρεάζουν τις αποφάσεις στην εξωτερική πολιτική και δεν περιγράφονται από τη θεωρία του δομικού ρεαλισμού, είναι οι εγχώριες δομές και πολιτικές, η ιδεολογία, τα συστήματα αξιών, η αντίληψη που έχει κάποιος για τον αντίπαλό του (perception), οι γραφειοκρατικές πολιτικές, η στρατηγική και οι διαπραγματεύσεις, θα πρέπει να αναδυθούν στο αναλυτικό πλαίσιο εργασίας. Η χρήση της θεωρίας του νεορεαλισμού, μιας θεωρίας που χαίρει αποδοχής, απλά χρησιμοποιείται για να υποδείξει τους γενικούς περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται οι θεωρίες των διεθνών σχέσεων. Η απάντηση στο ερώτημα που αφορά στον τρόπο με τον οποίο θα αντληθεί η επιπρόσθετη γνώση που απαιτείται στη μελέτη και στη διεξαγωγή της εξωτερικής πολιτικής, είναι η ανάπτυξη εμπειρικών γενικεύσεων αναφορικά με τους τρόπους με τους οποίους οι προαναφερθείσες μεταβλητές επηρεάζουν τη διαδικασία της άσκησης πολιτικής, το περιεχόμενο των αποφάσεων, την εφαρμογή πολιτικών και τα αποτελέσματά αυτών. Η γνώση αυτού του είδους μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη για τους ασκούντες και διαμορφωτές της πολιτικής, ιδιαίτερα αν δεν έχουν ήδη, μέσω της εμπειρίας τους, αποκτήσει γνώση για το πώς η εξωτερική πολιτική μπορεί να επηρεαστεί από τις μεταβλητές αυτές. Ωστόσο, θεωρίες που εστιάζουν σε συγκεκριμένες και μόνο από αυτές τις μεταβλητές, είναι περιορισμένης χρησιμότητας και αυτό διότι, μεταξύ άλλων, δεν συνδέονται με μία ποικιλία καταστάσεων, περιεχομένων, στρατηγικών και εργαλείων

²⁸Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (New York: Mc-Graw Hill, 1979), 121-122.

πολιτικής που οι δρώντες χρησιμοποιούν για να επηρεάσουν τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα κράτη.²⁹

β) Εξαγωγή υποθέσεων: Σε αυτό το στάδιο οι συγγραφείς αναφέρονται στην ύπαρξη υποθέσεων εργασίας γενικής υφής, που αποτυπώνονται στη θεωρητική προσέγγιση.

γ) Εξειδίκευση των υποθέσεων και λειτουργικός ορισμός των μεταβλητών: Η εξειδίκευση αφορά στην περιπτωσιολογική μελέτη που επιλέγεται να μελετηθεί.

δ) Συλλογή των στοιχείων: Η συλλογή στοιχείων αφορά κατά κύριο λόγο στα εξοπλιστικά προγράμματα των δύο χωρών και στο σχεδιασμό της διαχείρισης κρίσεων.

ε) Επαλήθευση - διάψευση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων: Στην τελευταία αυτή φάση θα εκτιμηθεί κατά πόσο τα αποτελέσματα της έρευνας επαληθεύουν ή διαψεύδουν τις υποθέσεις εργασίας και τα αξιώματα της θεώρησης.

Επίπεδα ανάλυσης

Κρίνεται απαραίτητο στο παρόν στάδιο να διευκρινιστούν τα επίπεδα ανάλυσης που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα διατριβή και αυτό για τους εξής κύριους λόγους:

Πρώτον, η έννοια «επίπεδο ανάλυσης» μας βοηθά να περιγράψουμε τις επιρροές στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων από τα κράτη. Δεύτερον, η κύρια θεωρία στην οποία στηρίζεται η διατριβή είναι ο ρεαλισμός - μία κατεξοχήν συστημική θεωρία. Τρίτον, η συγκριτική ανάλυση εμπίπτει στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης.

Η ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων (κατά συνέπεια και των διεθνολογικών) πραγματοποιείται στη βάση τριών διαφορετικών μεταξύ τους επιπέδων ανάλυσης. Τα επίπεδα ανάλυσης αποτελούν μεθόδους κατηγοριοποίησης των δρώντων και ερμηνείας του πώς αυτοί σχετίζονται μεταξύ τους στο διεθνές σύστημα. Για την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών και της στρατηγικής τους συμπεριφοράς τα τρία αυτά επίπεδα ανταποκρίνονται σε τρεις αντίστοιχες κατηγορίες: Το πρώτο επίπεδο είναι το συστημικό - παγκόσμιο, όπου λαμβάνονται υπόψη οι συστημικοί παράγοντες επιρροής των αποφάσεων των κρατών, δηλαδή οι οπτικές του διεθνούς συστήματος, όπως η πρωτοκαθεδρία των διακρατικών πολέμων και η ύπαρξη εκτεταμένης οικονομικής αλληλεξάρτησης, η δομή και μορφή του συστήματος, η κατανομή ισχύος). Το δεύτερο επίπεδο είναι το κρατικό ή εσωτερικό, όπου σημαίνοντα ρόλο για την ερμηνεία της εξωτερικής

²⁹Alexander L. George, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy* (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1993), 113-114.

πολιτικής έχουν οι εσωτερικοί παράγοντες του κράτους (πολιτικό σύστημα, κοινωνικές επιλογές της κυβέρνησης, οικονομικές σχέσεις εσωτερικών παραγόντων, λαός και κοινή γνώμη, κόμματα). Το τρίτο επίπεδο είναι το ατομικό, όπου τον καθοριστικό ρόλο για την ανάλυση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων στην εξωτερική πολιτική διαδραματίζουν οι προσωπικοί παράγοντες (τα γνώρίσματα και η προσωπικότητα του ηγέτη, η ιδεολογία και ο χαρακτήρας των ατόμων που αποφασίζουν, προσωπικές επιθυμίες).³⁰ Και τα τρία επίπεδα παραγόντων επηρεάζουν ταυτοχρόνως τις αποφάσεις, αλλά το ειδικό τους βάρος συνήθως διαφοροποιείται αναλόγως την περίπτωση και την κατάσταση τη στιγμή της απόφασης.³¹

Σημειώνεται ότι, το κρατικό επίπεδο και το σφαιρικό σύστημα αποτελούν δύο ευδιάκριτα επίπεδα, όπου οι δύο αυτές παραδοσιακά ιδιαίτερες σφαίρες έχουν γίνει όλο και περισσότερο ταυτόσημες σε αυτό που έχει γίνει γνωστό ως ενδιάμεση πολιτική.³²

Για να καθορίσουμε τον σχετικό αντίκτυπο των ειδικών παραγόντων κάτω από τις διαφορετικές περιστάσεις, πρέπει πρώτα να προβούμε σε διάκριση των σφαιρικών και εσωτερικών επιρροών στις πολιτικές επιλογές. Το πρώτο επίπεδο ανάλυσης, η συστημική θεωρία, στις διεθνείς σχέσεις, συνίσταται από τη δομή του συστήματος και τις μονάδες του που αλληλεπιδρούν μέσα σε αυτό. Ως εκ τούτου, η δομή του πρέπει να μελετηθεί ιδίω δικαίω, όπως και οι μονάδες του.³³ Κατά συνέπεια, η θεωρία του ρεαλισμού που αναφέρεται στη συστημικότητα των κρατικών αποφάσεων χρήζει ιδιαίτερης σημασίας και προσοχής και βέβαια πλήρους διαχωρισμού από τα άλλα επίπεδα ανάλυσης. Και αυτό διότι η συνολική συμπεριφορά του συστήματος δεν σχετίζεται με τη συμπεριφορά, τις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των επιμέρους μονάδων του.³⁴

Επιπροσθέτως, στα πλαίσια της έρευνας στην παρούσα μελέτη, θα χρησιμοποιηθεί η τριγωνοποίηση με τα κάτωθι ερευνητικά εργαλεία: ανάλυση περιεχομένου εγγράφων, ημιδομημένες συνεντεύξεις και συνέντευξη σε βάθος. Κατά τον Ντένζιν (Denzin),³⁵ τριγωνοποίηση είναι συνδυασμός ερευνητικών μεθοδολογιών

³⁰Θεόδωρος Κουλουμπής, "Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: 1974-1987," στο Δημήτρης Κώνστας και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική, 1947-1987: δομές και στόχοι, ο διπολικός διεθνής περίγυρος* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988), 57-59.

³¹ Charles W. Kegley and Eugene R. Wittkopf, *World Politics: Trend and Transformation* (seventh edition, Belmont: Bedford St. Martin's Press, 1999), 45.

³²Kegley and Wittkopf, *World Politics*, 45-46.

³³Waltz, *Theory of International Politics*, 78.

³⁴Robert Jervis, *Systems, Theories and Diplomatic History* (New York: The Free Press, 1979), 58.

³⁵Ο Norman K. Denzin είναι Καθηγητής επικοινωνίας και κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο του Illinois. Έχει γράψει δεκάδες βιβλία, σημαντικότερα από τα οποία είναι *Indians on Display; Custer on Canvas; The Qualitative Manifesto; Qualitative Inquiry Under Fire; Searching for Yellowstone; Reading*

ο οποίος ενισχύει μια έρευνα με το συνδυασμό των ερευνητικών αυτών μεθοδολογιών, και μπορεί να συνδυάζει τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές μεθόδους. Διακρίνονται τέσσερις διαφορετικοί τύποι τριγωνοποίησης. Τριγωνοποίηση δεδομένων (data triangulation), τη χρήση δηλαδή διαφορετικών πηγών ερευνητικών δεδομένων στην ίδια έρευνα, την ερευνητική τριγωνοποίηση (investigator triangulation), τη χρησιμοποίηση δηλαδή διαφορετικών ερευνητών ή αξιολογητών, τη θεωρητική τριγωνοποίηση (theory triangulation), τη χρήση δηλαδή διαφορετικών όψεων για την ερμηνεία μιας ομάδας δεδομένων και τη μεθοδολογική τριγωνοποίηση (methodological triangulation), τη χρήση πολλαπλών μεθόδων για την διερεύνηση ενός προβλήματος ή ενός προγράμματος.

Μια πλούσια επιλογή μεθοδολογικών εργαλείων μπορούν να χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά για να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται ανάλυση κειμένων, παρατήρηση και συνεντεύξεις, ενώ σε κάποιες άλλες δίδεται έμφαση περισσότερο στις συνεντεύξεις, παρά στην παρατήρηση και αντιστρόφως. Ωστόσο, μια παρεξήγηση που δημιουργείται ορισμένες φορές με την τριγωνοποίηση είναι ότι πηγές διαφορετικών στοιχείων ή ερευνητικών προσεγγίσεων αποδίδουν τα ίδια δεδομένα, καθώς οι διαφορετικοί τύποι έρευνας είναι διαφορετικά ευαίσθητες στην εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα. Έτσι η κατανόηση και η εύρεση αντιφατικών στοιχείων μέσα από διαφορετικές μεθόδους μπορούν να διαφωτίσουν μια έρευνα, διότι η αντιφατικότητα αυτή ανάμεσα στα στοιχεία μπορεί να μην αποτελεί αδυναμία αλλά να αποτελέσει μια ευκαιρία για βαθύτερη ανάλυση.³⁶

Με την πολυμεθοδική ερευνητική αυτή μέθοδο αυτή η προσέγγιση των σύνθετων φαινομένων γίνεται μέσα από περισσότερες της μιας ερευνητικών μεθόδων, όπως για παράδειγμα συνεντεύξεις, παρατηρήσεις, ερωτηματολόγια, ανάλυση εγγράφων. Στην περίπτωση της μεθοδολογικής τριγωνοποίησης χρησιμοποιούμε είτε την ίδια μέθοδο σε διαφορετικές περιπτώσεις, είτε διαφορετικές μεθόδους στο ίδιο αντικείμενο, στην ίδια δηλαδή μελέτη. Έχουμε δηλαδή, στη δεύτερη περίπτωση, τη χρήση ενός συνδυασμού μεθόδων για τη διερεύνηση ενός συνόλου ερευνητικών ερωτημάτων έτσι ώστε ο ερευνητής να νιώθει μεγαλύτερη σιγουριά για τα αποτελέσματα της έρευνας.

Race; Interpretive Ethnography; The Cinematic Society; The Voyeur's Gaze; and The Alcoholic Self. Συντάκτης του *The Sociological Quarterly*, co-editor σε 4 εκδόσεις του *Handbook of Qualitative Research*, coeditor (μαζί με τον Michael D. Giardina) 8 τευχών του *annual Congress of Qualitative Inquiry*, co-editor (μαζί με τον Lincoln) του περιοδικού *Qualitative Inquiry*, όπως επίσης και συντάκτης των *Cultural Studies/Critical Methodologies* and *International Review of Qualitative Research*.

³⁶ Για διεξοδική ανάλυση για τη συγκεκριμένη μέθοδο βλέπε Michael Patton, *Qualitative Research and Evaluation Methods* (California: Sage Publications, 2002), 431-541.

Ο τύπος των συνδυασμένων επιπέδων τριγωνοποίησης χρησιμοποιεί περισσότερα από ένα επίπεδα ανάλυσης, προερχόμενα από τις κοινωνικές επιστήμες. Τα επίπεδα αυτά είναι το ατομικό επίπεδο, το επίπεδο αλληλεπίδρασης, το επίπεδο ομάδων και το επίπεδο των συλλογικών δραστηριοτήτων, δηλαδή το οργανωτικό και το πολιτισμικό ή κοινωνικό.³⁷

Η θεωρητική τριγωνοποίηση, αντί της μίας άποψης, χρησιμοποιεί ανταγωνιστικές θεωρίες. Στην περίπτωση της τριγωνοποίησης είναι επίσης δυνατόν να αξιοποιηθούν συνδυασμοί χρήσης ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων. Η χρήση αυτής της μεθόδου, μπορεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει πιο ικανοποιητικά την πολύπλοκη ανθρώπινη συμπεριφορά και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα άτομα, από μια μονομεθοδολογική προσέγγιση. Επίσης η χρήση μίας και μοναδικής ερευνητικής μεθόδου είναι δυνατόν να επηρεάσει την εικόνα του ερευνητή για το συγκεκριμένο δείγμα της πραγματικότητας που εξετάζει.³⁸ Η προσέγγιση των συνδυασμένων ερευνητικών μεθόδων μπορεί επίσης να καταρρίψει τους φραγμούς ανάμεσα στην κανονιστική και στην ερμηνευτική προσέγγιση.

Λέγοντας «συνέντευξη» εννοούμε την προσωπική επαφή με το συμμετέχοντα-ερωτώμενο-με σκοπό τη διερεύνηση, κατανόηση και εις βάθος ανάλυση των απόψεών του. Πρόκειται για μια σκόπιμη συζήτηση μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Μπορεί δε να χρησιμοποιηθεί ως κύριο μέσο συλλογής δεδομένων που έχουν άμεση σχέση με τα αντικείμενα της έρευνας (γνώσεις, πληροφόρηση, αξίες, προτιμήσεις, στάσεις, πεποιθήσεις) για τον έλεγχο υποθέσεων ή την υπόδειξη νέων. Ακόμη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους. Η προσωπική συνέντευξη είναι ίσως η ποιοτική μέθοδος που χρησιμοποιείται περισσότερο, εξαιτίας της ευελιξίας που προσφέρει κατά τη διεξαγωγή της, της αμεσότητας και της εξοικείωσης που αισθάνεται το κοινό σε σχέση με αυτή, αλλά και του χαμηλού της κόστους. Η συνέντευξη δεν επιδέχεται ποσοτική ανάλυση και σκοπός της είναι να διερευνηθεί ένα φαινόμενο λαμβάνοντας υπόψη την οπτική του ερωτώμενου. Πρόκειται δηλαδή για μια καταγραφή της βιωματικής εμπειρίας του ερωτώμενου, καθώς και των απόψεων και αντιλήψεών του. Επιτρέπει τη σε βάθος εξερεύνηση των αιτίων και των λόγων κάποιων στάσεων και συμπεριφορών αφού εμπεριέχει τη δυναμική της συζήτησης.³⁹ Στην προσωπική συνέντευξη, ο ερωτώμενος, δεν παίζει το ρόλο του υποκειμένου, το οποίο απαντάει σε ένα σύνολο ερωτήσεων όπως γίνεται στις ποσοτικές έρευνες. Αντίθετα, τα δεδομένα της έρευνας πηγάζουν από τη συζήτηση αλλά και από τη σχέση του ερωτώμενου και του

³⁷Louis Cohen και Lawrence Manion, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας* (Αθήνα: Μεταίχμιο, 1994), 46.

³⁸Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε Jennifer Mason, *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003).

³⁹Κωνσταντίνος Ζαφειρόπουλος, *Πώς γίνεται μια Επιστημονική Εργασία; Επιστημονική Έρευνα και Συγγραφή Εργασιών* (Αθήνα: Κριτική, 2005), 169.

ερευνητή. Για το λόγο αυτό ο ερευνητής δεν είναι ανεξάρτητος και αμέτοχος στο αποτέλεσμα της έρευνας.

Ημιδομημένη συνέντευξη

Για τη συγγραφή της συγκεκριμένης μελέτης χρησιμοποιήθηκε πρωτογενές υλικό από συνεντεύξεις προσώπων με εμπειρία, κατάρτιση και γνώση του αντικειμένου που εξετάζεται, καθώς και προσώπων που είχαν εμπλοκή στη διαχείριση κρίσεων της Ελλάδας, από τη θέση του λήπτη αποφάσεων και του διαμορφωτή πολιτικής. Πολιτικοί, αλλά και ανώτατοι στρατιωτικοί που «μετείχαν» ενεργά στις κρίσεις, καταθέτουν τις απόψεις τους επί συγκεκριμένων ερωτημάτων, ρίχνοντας φως, αλλά και βοηθώντας στην εξαγωγή κρίσιμων συμπερασμάτων. Βάσει των πλεονεκτημάτων αυτής της μεθόδου, η ημιδομημένη συνέντευξη, θεωρήθηκε ο καταλληλότερος τρόπος λήψης πρωτογενούς υλικού. Επιπλέον, το εν λόγω υλικό παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα, ότι δεν απαντάται πουθενά στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, καθώς είναι η πρώτη φορά που γίνεται συζήτηση για διαχείριση κρίσεων και διαχείριση γνώσης στις κρίσεις, με προσωπικότητες που μετείχαν σε αυτές.

Μία συνέντευξη αποτελεί διαχείριση λεκτικών ανταλλαγών, και η αποτελεσματικότητα αυτής της διαχείρισης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις επικοινωνιακές ικανότητες του ερευνητή. Ανάμεσα σε αυτές, περιλαμβάνεται και η ικανότητα του ερευνητή να δομεί τις ερωτήσεις, να ακούει με προσοχή, να διακόπτει, να εξετάζει ή να προτρέπει το συνομιλητή όπου χρειάζεται και να τον ενθαρρύνει να μιλάει ελεύθερα.⁴⁰ Εξίσου σημαντικές, είναι οι διαπροσωπικές ικανότητες, όπως η ικανότητα του ερευνητή να ταυτιστεί με το συνομιλητή. Μια συνέντευξη μπορεί να είναι είτε δομημένη, είτε ημιδομημένη. Η μη δομημένη συνέντευξη βρίσκεται εγγύτερα στην παρατήρηση, ενώ η δομημένη λειτουργεί όπως και ένα ερωτηματολόγιο με συγκεκριμένες ερωτήσεις.⁴¹

Η απόφαση για πραγματοποίηση συνέντευξης συνεπάγεται μια αξία προσωπικής επαφής. Η πρόσωπο με πρόσωπο συνέντευξη είναι πολύ σημαντική όταν η έρευνα εστιάζεται στη συγκέντρωση πληροφοριών και στην προσπάθεια κατανόησης των δεδομένων.⁴² Η επιλογή, επίσης, του ερευνητή να προχωρήσει σε συνέντευξη, καταδεικνύει την αναγνώριση της δυναμικής σημασίας του πλαισίου. Από μια κριτική, ρεαλιστική ματιά μπορούμε να αναγνωρίσουμε τις συνεργατικές

⁴⁰ Jane Ritchie and Jane Lewis, *Qualitative Research Practice: a Guide for Social Science Students and Researchers* (London: SAGE, 2003), 141.

⁴¹ Martyn Denscombe, *The Good Research Guide: For Small - Scale Social Research* (Buckingham: Open University Press, 3rd edition, 2007), 176.

⁴² Ritchie and Lewis, *Qualitative Research Practice*, 138.

ιδιότητες των ερευνητικών δεδομένων, τη στιγμή που πιστεύουμε στην εγκυρότητα της αποκαλυπτόμενης γνώσης. Σε αυτά τα πλαίσια, η ημιδομημένη συνέντευξη είναι σύμφωνη με συμμετοχικά και απελευθερωμένα μοντέλα.⁴³

Η επιτυχία και η αξιοπιστία της συνέντευξης βασίζεται στο βαθμό στον οποίο οι απαντήσεις του συνομιλητή αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα. Απειλή στην αξιοπιστία της συνέντευξης αποτελεί η χρήση κατευθυνόμενων ερωτήσεων αλλά και οι προκατειλημμένες ιδέες του ερευνητή, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν τη συνέντευξη. Εάν λάβουμε υπόψη τη ζωντανή φύση της κατά πρόσωπο συνέντευξης και της πολύπλοκης γλώσσας που χρησιμοποιείται, δεν είναι εύκολο να αποφύγουμε τις προκλήσεις της ημιδομημένης συνέντευξης. Οι ίδιες, όμως, ευπάθειες και πολυπλοκότητες παράγουν ένα βάθος δεδομένων.⁴⁴

Είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στις υπόλοιπες αδυναμίες της ημιδομημένης συνέντευξης. Έχει πραγματοποιηθεί έρευνα, η οποία δείχνει ότι οι άνθρωποι αντιδρούν διαφορετικά, ανάλογα με το πως αντιλαμβάνονται τον ερευνητή. Συγκεκριμένα, το φύλο, η ηλικία και η εθνικότητα του ερευνητή παίζουν ρόλο στην ποσότητα και την ποιότητα των πληροφοριών που αποκαλύπτουν οι ερωτώμενοι.⁴⁵ Το πρόβλημα αυτό, εξαρτάται, βέβαια, και από τη φύση του ζητήματος που συζητείται. Για αυτό, πρέπει από την αρχή να ξεκαθαρίζεται ο στόχος και τα θέματα της συζήτησης.

Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι ο ερωτώμενος απαντά με ειλικρίνεια και λέει αλήθεια. Με τη συγκεκριμένη μέθοδο οι ερωτώμενοι απαντούν με τον τρόπο που πιστεύουν ότι ο ερευνητής θα ήθελε. Στο τέλος, όμως, ο ερευνητής έχει την ευθύνη να ερμηνεύσει όλη τη συζήτηση και να κρατήσει τα στοιχεία που θεωρεί πειστικά και αξιόπιστα.⁴⁶

Είναι ευκολότερο ν' αναγνωρίζει κανείς την πιθανότητα ανάπτυξης προκατάληψης από το να τη διαγράφει ολοκληρωτικά, αφού «είναι δύσκολο να αποφευχθεί εντελώς η προκατάληψη, αλλά η επίγνωση του προβλήματος και ο

⁴³Nigel Newton, "The Use of Semi-Structured Interviews in Qualitative Research: Strengths and Weaknesses," *Academia.edu*, 2010, 2, πρόσβαση 15 Φεβρουαρίου 2013 – 11: 42.

http://www.academia.edu/1561689/The_use_of_semi-structured_interviews_in_qualitative_research_strengths_and_weaknesses

⁴⁴Nigel Newton, "The Use of Semi-Structured Interviews in Qualitative Research: Strengths and Weaknesses," 4.

⁴⁵Denscombe, *The Good Research Guide*, 184.

⁴⁶Newton, "The Use of Semi-Structured Interviews in Qualitative Research: Strengths and Weaknesses," 5.

συνεχής σταθερός αυτοέλεγχος μπορούν να βοηθήσουν».⁴⁷ Επίσης, υπάρχει φόβος παρέμβασης του ερευνητή στον ερωτώμενο την ώρα της συνέντευξης με λόγια ή κινήσεις του προσώπου ή του σώματος. Η παρέμβαση, οπωσδήποτε, δεν εξασφαλίζει την αντικειμενικότητα της συνέντευξης.⁴⁸ Ο ερευνητής, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, θα πρέπει να παραμένει ουδέτερος στις αντιδράσεις του χωρίς να κρίνει τις απόψεις των ερωτώμενων και να τους καθοδηγεί σε έναν ορισμένο τρόπο σκέψης και προσέγγισης του υπό εξέταση θέματος. Επειδή η συνέντευξη προϋποθέτει προσωπική επαφή, η προσωπικότητα του ερευνητή μπορεί να επηρεάσει άμεσα και καθοριστικά την ίδια τη συνέντευξη. Οπωσδήποτε οι ερευνητές θα πρέπει να είναι έμπειροι και να προετοιμαστούν κατάλληλα, ώστε να έχουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Επίσης, μεγάλο είναι το κόστος των συνεντεύξεων σε χρήμα (μετακινήσεις, υλικά μαγνητοφώνησης) αλλά και σε χρόνο : «Θα πρέπει να διαθέσετε ένα διάστημα περίπου δέκα ωρών για κάθε ώρα απομαγνητοφώνησης».⁴⁹

Από την άλλη πλευρά, η συνεργατική φύση της συνέντευξης λειτουργεί ως μια γρήγορη διάδραση. Μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι τα στοιχεία παράγονται με κοινωνικό τρόπο και η επιρροή ενός υπεύθυνου ερευνητή, βοηθάει τους ερωτώμενους να αναφέρουν στοιχεία που σε άλλη περίπτωση δε θα αναφέρονταν.⁵⁰

Από τη στιγμή που κάποιος συναινέσει για τη συνέντευξη, επιτυγχάνεται υψηλή συμμετοχή στην ερευνητική προσπάθεια του ερευνητή. Ακόμη, εξασφαλίζεται άμεση επικοινωνία ανάμεσα στον ερευνητή και τον ερωτώμενο, σε αντίθεση με άλλη μορφή έρευνας (ερωτηματολόγιο). Επιπλέον, σε περίπτωση που ο ερωτώμενος δεν αντιλαμβάνεται κάποιες ερωτήσεις, μπορεί να ζητήσει άμεσα αποσαφηνίσεις και να συνεχισθεί απρόσκοπτα η συνέντευξη. Ανάλογα δε με τις απαντήσεις που δίνει ο συνεντευξιαζόμενος, ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλει τη σειρά των ερωτήσεων, καθιστώντας έτσι περισσότερο ευέλικτη τη ροή της συνέντευξης και επιτρέποντάς του να κάνει και πρόσθετες ερωτήσεις σε πιθανές παρεμφερείς περιοχές ενδιαφέροντος. Ένας ικανός ερευνητής μπορεί να ανιχνεύσει ιδέες, πιθανές αντιδράσεις, να ερευνήσει κίνητρα και συναισθήματα, που δεν θα μπορούσε ποτέ να κάνει με τα ερωτηματολόγια.⁵¹ Επιπροσθέτως, η χρήση οπτικοακουστικών βοηθημάτων διευκολύνει την καταγραφή πολύπλοκης πληροφόρησης. Σε μια συνέντευξη μπορούν να συμμετέχουν και αναλφάβητοι, μικρά παιδιά (εφ' όσον

⁴⁷ Hannah Gavron, *The Captive Wife* (London: Routledge & Kegan Paul, 1996), 159.

⁴⁸ Στέλλα Κορομπίλη, *Μέθοδοι Έρευνας στη Βιβλιοθηκονομία* (Σίνδος: Α.Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, 1994), 43.

⁴⁹ Judith Bell, *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας* (Αθήνα: Gutenberg, 1997), 50.

⁵⁰ Roger Gomm, *Social Research Methodology: A critical introduction* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 230.

⁵¹ Bell, *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός*, 143.

συναινούν οι γονείς τους), και άτομα με προβλήματα στη γλωσσική έκφραση. Τέλος, σχετικά με το ερωτηματολόγιο που αποστέλλεται ταχυδρομικά η συνέντευξη έχει μεγαλύτερο αριθμό απαντήσεων. Ακόμη, «η συνέντευξη επιτρέπει στον ερευνητή να αντλήσει πληροφορία σε βάθος, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τη διερεύνηση πολύπλοκων κοινωνικών διαδικασιών, συμπεριφορών, στάσεων, αξιών και αντιλήψεων».⁵²

Πεδίο αναφοράς

Στο πλαίσιο της συζήτησης της ταυτότητας των διεθνών σχέσεων, οι ιδιότητες και οι σχετικές αιτίες - συνθήκες της θεωρητικής παραγωγής του πεδίου σε συγκεκριμένο κράτος ή χώρο συνιστούν νόμιμο ζήτημα προβληματισμού, απασχολώντας πλήθος διαφοροποιημένων διεθνολόγων σε ποικίλα επίπεδα και επιβεβαιώνοντας ότι «οι ορθές και οι εσφαλμένες θεωρίες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα ίδια λογικά εργαλεία, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους».⁵³ Τέτοια επίπεδα είναι ο τόπος της βασικής δράσης των επιστημόνων, η ρητώς υιοθετούμενη θεωρητική προσέγγισή τους, η ηλικία ή ο χρόνος της δράσης τους και το ρητώς υιοθετούμενο υπόβαθρο.

Οι διεθνείς σχέσεις θεωρούνται εν γένει επιστημονικό πεδίο το οποίο εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής επιστήμης δηλαδή της επιστήμης που διερευνά, όχι φυσικά φαινόμενα, αλλά κοινωνικά. Ειδικότερα, εξετάζουν το πέρα και το έξω από την πολιτική κοινότητα σε όρους ύπαρξης, συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης ή αλλιώς -θέτοντας το θέμα πιο εξειδικευμένα- «τις σχέσεις μεταξύ πολιτικών οντοτήτων, κάθε μία από τις οποίες διεκδικεί το δικαίωμα ανάληψης της δικαιοσύνης στα χέρια της και το να είναι ο μοναδικός λήπτης της απόφασης να πολεμήσει ή να μην πολεμήσει».⁵⁴ Εξαιρετική συμπύκνωση του γνωστικού αντικειμένου της επιστήμης και γενικότερα των παραδόσεων των διεθνών σχέσεων δίνεται από τον Λίτζχαρτ (A. Lijphart). Στο γνωστό του εγχείρημα άντλησης από την προβληματική περί «παραδείγματος» και «δομής της επιστημονικής επανάστασης» κατά Kuhn -για την κατανόηση της εξέλιξης της διεθνούς θεωρίας- ο Λίτζχαρτ εντόπισε τρεις συνδεδεμένες θεωρίες στον παραδοσιακό προβληματισμό, συνιστώντας το παραδοσιακό παράδειγμα των Διεθνών Σχέσεων με επίκεντρο την κυριαρχία και τη διεθνή αναρχία.

⁵² Θεόδωρος Ιωσηφίδης, *Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες* (Αθήνα: Κριτική, 2003), 40.

⁵³ Παναγιώτης Κονδύλης, *Επιστήμη, Ισχύς και Απόφαση* (Αθήνα: Στιγμή, 2001), 54.

⁵⁴ Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Politics* (Malabar: Krieger, 1966), 4-8.

Πρόκειται για:

- α) τη θεωρία περί παγκόσμιας κυβέρνησης
- β) τη θεωρία περί ισορροπίας δυνάμεων, και
- γ) τη θεωρία περί συλλογικής ασφάλειας.⁵⁵

Στο επίκεντρο της συζήτησης των ζητημάτων αιχμής της θεωρίας διεθνών σχέσεων, αναφέρεται το θεμελιώδες πρόβλημα των διαρκών ανακατανομών ισχύος, ρόλων και συμφερόντων μεταξύ των κεντρικών μονάδων-κρατών του διεθνούς συστήματος, απότοκο της αέναης ανάγκης των συλλογικών ομάδων για απόκτηση ανεξαρτησίας- αυτονομίας, της σύντηξη ενός διακριτού έθνους- κράτους και της άσκησης εσωτερικής και εξωτερικής κυριαρχίας. Καθ όλη της διάρκεια της ιστορικής διαχρονίας οι άνθρωποι οργανώνονται σε ομάδες- συλλογικότητες. Η βασική μονάδα της κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης είναι η ομάδα, η πολιτική κοινωνία που συντήκεται από ένα ευμέγεθες σύνολο ατόμων, σημαντικό τμήμα του οποίου επέδειξε την επιθυμία για συνεργασία και αμοιβαία καλή θέληση αξιώνοντας ανεξαρτησία και κυριαρχία. Αναπόδραστα η ενίσχυση των εσωτερικών δεσμών, η εκπλήρωση των κοινωνικών αναγκών και συμφερόντων, η ανάπτυξη ενός αισθήματος αλληλεγγύης μεταξύ των μελών, η επίτευξη τάξης και η απονομή δικαιοσύνης, επίτασσε την δημιουργία ενός συστήματος διακυβέρνησης για την άσκηση κυριαρχίας εντός του συγκεκριμένου πληθυσμού και της οριοθετημένης- αναγνωρισμένης εδαφικής επικράτειας. Η διακριτή φύση των εν λόγω ομάδων-πολιτικών κοινοτήτων, άλλαξε κατά την διάρκεια των αιώνων συνυφαινόμενη - συσχετιζόμενη με τις τεχνολογικές, οικονομικές, δημογραφικές μεταβολές, απολήγοντας στην μορφή του σύγχρονου κράτους.⁵⁶ Αυτό που δεν άλλαξε είναι ο τρόπος λειτουργίας-δράσης των κρατών-συλλογικών οντοτήτων, σε αντιδιαστολή με τους συνδαιτυμόνες τους. Δηλαδή, συνωθούμενα από τα εθνικά κυριαρχικά τους συμφέροντα, τα κράτη υπεισέρχονται σε διαρκείς διαδικασίες-αλληλεπιδράσεις, όπως συνεργασία, ανταγωνισμός, σύγκρουση, επηρεάζοντας τις μεταξύ τους αποφάσεις-πολιτικές, συμπεριφερόμενα ως μέρη ενός συνόλου που ονομάζεται διεθνές σύστημα. Ωστόσο ο κατατεμαχισμός του διεθνούς συστήματος σε κράτη, που χαρακτηρίζονται από κοινωνική, οικονομική, τεχνολογική, πολιτιστική, γεωγραφική και δημογραφική ετερογένεια και εκδηλώνουν την αξίωση εσωτερικής και εξωτερικής κυριαρχίας, αφενός καταδεικνύει το μέγεθος-βαθμό, της μεταξύ τους ετερότητας και αφετέρου αναγάγει την διεθνή αναρχία-απουσία μιας παγκόσμιας κυβέρνησης, σε θεμελιώδη οργανωτική αρχή του Διεθνούς Συστήματος.

⁵⁵ Arent Lijphart, "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, 18, No. 1, (March 1974): 44-49.

⁵⁶ Adam Watson, *The Evolution of International Society* (London: Routledge, 1992), 18-25.

Η ιστορία των διεθνών σχέσεων και της θεωρίας διεθνών σχέσεων αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η γνώση αμφοτέρων είναι αναγκαία προϋπόθεση για την κατανόηση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών του διεθνούς χώρου, της μορφής και του χαρακτήρα των διεθνών κανονιστικών ρυθμίσεων και των παραγόντων που επηρεάζουν τη σύγκρουση ή τη συνεργασία στις διακρατικές σχέσεις.⁵⁷ Τα κράτη δημιουργούν διεθνείς κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες για να αναπτύξουν και να ρυθμίσουν ειδικότερα συμφέροντα. Δεν διαθέτουν, όμως, ολοκληρωτικό έλεγχο αυτής της διαδικασίας. Μόλις βρεθεί σε ισχύ, το ίδιο το διεθνές σύστημα έχει αμοιβαία επιρροή στη συμπεριφορά των κρατών, επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο άτομα, ομάδες και κράτη επιδιώκουν την επίτευξη των στόχων τους. Το διεθνές σύστημα, λοιπόν, παρέχει ένα σύνολο περιορισμών και ευκαιριών, μέσα από το οποίο κάθε ομάδα ατόμων και κάθε κράτος επιδιώκει την εξασφάλιση των συμφερόντων τους. Ο όρος «διεθνές σύστημα» είναι από μόνος του αμφιλεγόμενος. Καλύπτει ένα εύρος φαινομένων από σποραδικές επαφές μεταξύ κρατών μέχρι και στενά αλληλοσυνδεόμενες σχέσεις της Ευρώπης του δεκάτου ενάτου αιώνα. Μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, δεν υπήρχε ένα και μόνο διεθνές σύστημα, αλλά υπήρχαν διάφορα διεθνή συστήματα, με μικρή ή και καμία σύνδεση μεταξύ τους. Έτσι, μπορούμε να μιλήσουμε για το διεθνές σύστημα μόνο κατά τη σύγχρονη εποχή. Το διεθνές σύστημα μπορεί να οριστεί ως ένα σύστημα στο οποίο αθροίζονται διαφορετικές οντότητες, οι οποίες συχνά βρίσκονται υπό αλληλεπίδραση.⁵⁸

Το διεθνές σύστημα δημιουργείται για τον ίδιο λόγο, για τον οποίο δημιουργείται ένα κοινωνικό ή πολιτικό σύστημα. Οι δρώντες εισέρχονται στις κοινωνικές σχέσεις και δημιουργούν κοινωνικές δομές, προκειμένου να προωθήσουν συγκεκριμένα σύνολα πολιτικών, οικονομικών ή άλλου τύπου συμφερόντων. Τα συμφέροντα συγκεκριμένων δρώντων μπορεί να έρχονται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα άλλων δρώντων, και γι' αυτό το λόγο συγκεκριμένα συμφέροντα που φαίνεται να ευνοούνται περισσότερο από τις κοινωνικές διευθετήσεις, τείνουν να αντανakλούν τη σχετική ισχύ των εμπλεκόμενων δρώντων. Δηλαδή, παρόλο που τα κοινωνικά συστήματα επιβάλλουν περιορισμούς στη συμπεριφορά των δρώντων, οι συμπεριφορές που ανταμείβονται ή τιμωρούνται από το σύστημα θα συμπέσουν με τα συμφέροντα των πιο ισχυρών μελών του κοινωνικού συστήματος. Με την πάροδο του χρόνου, όμως, τα συμφέροντα των μεμονωμένων δρώντων και η ισορροπία της ισχύος ανάμεσα στους δρώντες, αλλάζουν, ως αποτέλεσμα οικονομικής, τεχνολογικής ή άλλης ανάπτυξης. Συνέπεια αυτού, οι δρώντες που επωφελούνται περισσότερο από την αλλαγή του κοινωνικού συστήματος και που αποκτούν την ισχύ να

⁵⁷ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 1999), 21.

⁵⁸ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 25-26.

πραγματοποιήσουν την αλλαγή, θα επιδιώξουν την αλλαγή του συστήματος προς όφελος του συμφέροντός τους.⁵⁹ Τα έθνη επιδιώκουν συχνότερα την προάσπιση των συμφερόντων τους και όχι κάποιων υψηλών πνευματικών αρχών και ανταγωνίζονται περισσότερο απ' ότι συνεργάζονται. Υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία που να δείχνουν ότι αυτός ο προαιώνιος τρόπος συμπεριφοράς έχει αλλάξει ή ότι είναι πιθανόν να αλλάξει στις ερχόμενες δεκαετίες.⁶⁰ Ακόμα και στην περίπτωση Ελλάδας και Τουρκίας, παρά τις όποιες προσπάθειες προσέγγισης των δύο χωρών, πάντοτε υπήρχε και πάντοτε θα υπάρχει μια υποβόσκουσα σύγκρουση και μια αμοιβαία καχυποψία, γεγονός που έχει αποδειχτεί και από την ιστορία. Οι αλλαγές στο σύστημα συνεπάγονται αλλαγές στην κατανομή των οφελών και στην επιβολή του κόστους προς τα μεμονωμένα μέλη του συστήματος. Η μελέτη της διεθνούς πολιτικής αλλαγής πρέπει να επικεντρώνεται στο διεθνές σύστημα και συγκεκριμένα στις προσπάθειες των πολιτικών δρώντων να αλλάξει το διεθνές σύστημα προς την προώθηση των συμφερόντων τους. Το αν αυτά τα συμφέροντα σχετίζονται με την ασφάλεια, την οικονομική ισχύ ή ιδεολογικούς στόχους, η επίτευξη των στόχων των κρατών, εξαρτάται από τη φύση του διεθνούς συστήματος (δηλαδή τη διακυβέρνηση του συστήματος, τους κανόνες που διέπουν το σύστημα, την αναγνώριση των δικαιωμάτων, κ.ά.). Όπως συμβαίνει και σε οποιοδήποτε κοινωνικό ή πολιτικό σύστημα, η διαδικασία της διεθνούς πολιτικής αλλαγής, τελικά, αντικατοπτρίζει τις προσπάθειες μεμονωμένων δρώντων ή ομάδων να μετασχηματίσουν θεσμούς και συστήματα, με στόχο την προώθηση των συμφερόντων τους. Αυτά τα συμφέροντα και η ισχύς των ομάδων ή των κρατών αλλάζουν, και εν καιρώ, το πολιτικό σύστημα αλλάζει με τρόπο που αντανakλώνται αυτές οι υποβόσκουσες αλλαγές συμφερόντων και ισχύος.⁶¹

Η μελέτη του πολιτικού φαινομένου δεν μπορεί να περιοριστεί σε κλειστά πολιτικά και κοινωνικά στρώματα που αποτελούνται από άτομα ή ομάδες ατόμων της κοινωνικής ζωής, αλλά επεκτείνεται και στον ευρύτερο χώρο της διεθνούς πολιτικής δυναμικής, όπου, ως μονάδες δραστηριοτήτων παρουσιάζονται κράτη, διεθνείς και υπερεθνικοί οργανισμοί, ομάδες συμφερόντων, καθώς και άτομα ξεχωριστά που ενεργούν είτε ως ιδιώτες είτε ως επίσημοι εκπρόσωποι ενός φορέα δραστηριοτήτων.⁶² Πρόκειται για τη διεθνή κοινωνία όπου τα κράτη και οι διάφοροι διεθνείς οργανισμοί

⁵⁹ Gilpin, *War and Change in World Politics*, 9.

⁶⁰ Henry Kissinger, *Διπλωματία* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1995), 23.

⁶¹ Gilpin, *War and Change in World Politics*, 10.

⁶² Πάρις Βαρβαρούσης, *Η Ανάλυση των Διεθνών Διενέξεων, Θεωρία και Πράξη, Στρατηγική των Παιχνιδιών* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1992), 25.

εκφράζονται ως ευρύτερες ομάδες ατόμων. Έτσι όταν μιλάμε για τη συμπεριφορά των κρατών εννοούμε τη συμπεριφορά εκείνων που παίρνουν μέρος στις αποφάσεις.⁶³

Τι είναι όμως απόφαση; Ένας πρώτος ορισμός θεωρεί ότι μια απόφαση είναι επιλογή δράσης μεταξύ πολλών εναλλακτικών λύσεων για τις οποίες υπάρχει αβεβαιότητα.⁶⁴ Ένας δεύτερος ορισμός θεωρεί ότι η λήψη των αποφάσεων δεν είναι τίποτε άλλο παρά το αποτέλεσμα των διεργασιών του πολιτικού συστήματος για τη διανομή ή κατανομή αγαθών, υπηρεσιών ή αξιών στο κοινωνικό σύστημα. Υπάρχει δηλαδή εισροή πληροφοριών στο σύστημα και εκροή αποφάσεων.⁶⁵ Με τον όρο «απόφαση» εννοούμε, στη γενική του έννοια, μια διαδικασία που καθορίζει την κατάσταση εκείνη που επιθυμούν να δημιουργήσουν εκείνοι που λαμβάνουν μέρος στις αποφάσεις, μέσα από έναν ορισμένο αριθμό δυνατών επιλογών. Ο ορισμός, όμως, αυτός εκφράζει τις παραδοσιακές αντιλήψεις, τις σχετικές με την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους και δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητική απάντηση στις περιπτώσεις λήψης αποφάσεων που αφορούν σε καταστάσεις κρίσης και διενέξεων. Οι αποφάσεις που παίρνονται στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής διαφέρουν από εκείνες που παίρνονται σε καταστάσεις σύγκρουσης συμφερόντων στο διεθνή χώρο.⁶⁶ Η λήψη αποφάσεων ως φαινόμενο διατρέχει και χαρακτηρίζει την πολιτική. Από ορισμένους μάλιστα ταυτίζεται με αυτήν, αφού η Πολιτική ορίζεται και ως η λήψη αποφάσεων με θεσμοθετημένα μέσα για τη διανομή ή ανακατανομή των αξιών.⁶⁷ Οι θεωρίες λήψης αποφάσεων εξετάζουν τον τρόπο που λαμβάνονται οι αποφάσεις, αλλά και το πως μπορούν να ληφθούν καλύτερες αποφάσεις. Οι θεωρίες λήψης αποφάσεων δεν εξετάζονται στα πλαίσια ενός και μόνο συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου, αλλά στα πλαίσια διαφόρων επιστημών.⁶⁸ Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων είναι υλικοί ή αντικειμενικοί, έμψυχοι ή λειτουργικοί και υποκειμενικοί. Στους υλικούς ή αντικειμενικούς παράγοντες περιλαμβάνονται η γεωγραφία, οι πηγές πλούτου και η θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα. Στους έμψυχους ή λειτουργικούς παράγοντες περιλαμβάνονται η λειτουργία του πολιτικού συστήματος, ο πληθυσμός μιας χώρας και η κατάσταση του εσωτερικού και διεθνούς περιβάλλοντος. Τέλος, στους υποκειμενικούς παράγοντες αναφέρονται ο φόβος της αποτυχίας, οι προσωπικές φιλοδοξίες, η δυσπιστία μεταξύ

⁶³William Coplin, *Introduction to International Politics* (Chicago: Rand McNally College Publishing Co., 1974), 153.

⁶⁴James E. Dougherty and Robert Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations* (New York: Harper & Row, 2nd edition, 1981), 469.

⁶⁵Ηλίας Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1997), 14.

⁶⁶Βαρβαρούσης, *Η Ανάλυση των Διεθνών Διενέξεων*, 39.

⁶⁷Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων*, 13.

⁶⁸*Ibid*, 35.

των παραγόντων, οι αντικρουόμενες αντιλήψεις, η αναζήτηση ομοφωνίας, τα ειδικά συμφέροντα των υπηρεσιών και τα ήθη και η ιδεολογία.⁶⁹ Οι θεωρίες λήψης αποφάσεων, διαχείρισης κρίσης και διαπραγμάτευσης είναι «μικροθεωρίες» με ποικίλη επιστημονική προέλευση που έχουν υιοθετηθεί, αναπτυχθεί και χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων. Ερμηνεύουν τα φαινόμενα του διεθνούς συστήματος -πόλεμο, κρίση, ανταγωνισμό ή διεθνή συνεργασία- μέσω μιας διαφορετικής προσέγγισης. Εστιάζουν την προσοχή τους στον πολιτικό μικρόκοσμο και προσφέρουν μεθόδους για ανάλυση, μελέτη και εξαγωγή συμπερασμάτων για την εκπόνηση της εξωτερικής πολιτικής.⁷⁰

Τα κράτη είναι ζωντανοί οργανισμοί, οι οποίοι γεννώνται, ζουν, γερνούν και πεθαίνουν. Μια περισσότερο πολιτική ορολογία θα μπορούσε να είναι: ιδρύονται, εξελίσσονται, ακμάζουν, παρακμάζουν και διαλύονται. Η ανάπτυξη των κρατών είναι προκαθορισμένη. Η έννοια του «προκαθορισμού» πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως αποτέλεσμα ή πιθανότητα που θα επισυμβεί αν ορισμένοι όροι ή προϋποθέσεις ισχύουν ή δεν ισχύουν. Εδώ ενυπάρχει και ο παράγων της ανθρώπινης παρέμβασης για δημιουργία ή αλλαγή των προϋποθέσεων αυτών.⁷¹ Η εννοιολογική σύλληψη της διεθνούς πολιτικής αλλαγής στηρίζεται σε μια σειρά από παραδοχές σχετικά με την συμπεριφορά των κρατών:

Πρώτον, ένα διεθνές σύστημα είναι σταθερό (δηλαδή σε κατάσταση ισορροπίας) όταν κανένα κράτος δεν θεωρεί επικερδή, οποιαδήποτε προσπάθεια αλλαγής του συστήματος. Δεύτερον, ένα κράτος θα προσπαθήσει να αλλάξει το διεθνές σύστημα, εάν το αναμενόμενο όφελος είναι μεγαλύτερο από το προσδοκώμενο κόστος. Τρίτον, ένα κράτος θα επιδιώξει την αλλαγή του διεθνούς συστήματος μέσα από εδαφική, πολιτική και οικονομική εξάπλωση, μέχρι το οριακό κόστος μιας ευρύτερης αλλαγής ισοδυναμεί ή είναι μεγαλύτερο από το οριακό όφελος. Τέταρτον, μόλις επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ του κόστους και των οφελών μιας ευρύτερης αλλαγής και επέκτασης, η τάση ωφελεί τη διατήρηση του statusquo. Πέμπτον, εάν η ανισορροπία εντός του διεθνούς συστήματος δεν έχει επιλυθεί, τότε το σύστημα θα αλλάξει, και η νέα ισορροπία που θα καθιερωθεί, θα αντανάκλα την ανακατανομή ισχύος.⁷²

⁶⁹Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων*, 20-34.

⁷⁰*Ibid.*, 15.

⁷¹Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική, η Θεωρία και η Πράξη* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2002), 14.

⁷²Gilpin, *War and Change in World Politics*, 10-11.

Υπάρχει μία απλή δομική εξήγηση του ρεαλισμού, αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους τα κράτη ανταγωνίζονται για την απόκτηση δύναμης. Η εξήγηση αυτή βασίζεται σε 5 θεωρήσεις, σχετικά με το διεθνές σύστημα.

Η πρώτη είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις αποτελούν τους κύριους δρώντες στην παγκόσμια πολιτική, οι οποίοι δρουν σε ένα άναρχο σύστημα. Άναρχο δεν σημαίνει ότι χαρακτηρίζεται από αταξία και χάος. Σημαίνει απλά, ότι δεν υπάρχει κάποια κεντρική αρχή πάνω από αυτά τα κράτη. Το αντίθετο της αναρχίας είναι η ιεραρχία, η οποία χαρακτηρίζει την εσωτερική πολιτική των κρατών.

Η δεύτερη θεώρηση είναι ότι όλα τα κράτη διαθέτουν κάποια στρατιωτική επιθετική δύναμη, και ως εκ τούτου, κάθε κράτος έχει τη δυνατότητα να βλάψει το γείτονά του. Φυσικά, αυτή η δυνατότητα ποικίλει ανάμεσα στα κράτη, ενώ παράλληλα παρουσιάζει και μεταβολές με την πάροδο του χρόνου.

Η τρίτη θεώρηση είναι ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να είναι σίγουρο για τις προθέσεις των άλλων κρατών. Τα κράτη, τελικώς, επιδιώκουν να μάθουν αν τα άλλα κράτη είναι αποφασισμένα να χρησιμοποιήσουν την ισχύ τους για να αλλάξουν τις ισορροπίες των δυνάμεων (revisionist states) ή αν είναι ικανοποιημένα με την υπάρχουσα κατάσταση και δεν σκέφτονται τη χρήση ισχύος για την αλλαγή της (status quo states). Το πρόβλημα ωστόσο, είναι πως είναι σχεδόν αδύνατο να εκτιμήσει κάποιος τις προθέσεις των άλλων κρατών με πολύ μεγάλη βεβαιότητα και ακρίβεια. Αντίθετα με τις στρατιωτικές ικανότητες, οι προθέσεις δεν είναι εύκολο να διακριθούν και αυτό διότι απλά βρίσκονται μέσα στο μυαλό των ληπτών των αποφάσεων.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι, οι πολιτικοί εκφράζουν τις προθέσεις τους μέσα από τις ομιλίες και τα πολιτικά έγγραφα. Ωστόσο, στο σημείο αυτό ενέχεται το πρόβλημα ότι οι πολιτικοί πολλές φορές ψεύδονται ή κρύβουν τις πραγματικές τους προθέσεις. Ακόμη και αν κάποιος καταφέρει να διακρίνει τις προθέσεις ενός κράτους στο σήμερα, δεν υπάρχει δυνατότητα να το κάνει αυτό και για τις μελλοντικές προθέσεις. Και αυτό διότι κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει ποιος θα είναι υπεύθυνος για την εξωτερική πολιτική ενός κράτους σε πέντε ή δέκα χρόνια, ούτε αν οι προθέσεις θα είναι εχθρικές ή όχι. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει πως πρέπει να θεωρούμε πως τα κράτη που βρίσκονται γύρω μας λειτουργούν ή θα λειτουργήσουν αναθεωρητικά. Το επιχείρημα στην παρούσα θεώρηση είναι πως οι διαμορφωτές της πολιτικής δεν μπορούν ποτέ να είναι σίγουροι αν έχουν απέναντί τους ένα κράτος που επιδιώκει την αλλαγή ή τη διατήρηση του statusquo.

Σύμφωνα με την τέταρτη θεώρηση, ο βασικός στόχος όλων των κρατών είναι η επιβίωση. Τα κράτη προσπαθούν να διατηρήσουν την εδαφική τους ακεραιότητα και την αυτονομία στην εσωτερική πολιτική τους τάξη. Παράλληλα, έχουν και άλλους στόχους, όπως η ευημερία και η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ωστόσο αυτοί οι στόχοι βρίσκονται πάντοτε «πίσω» από την επιβίωση.

Κατά την πέμπτη θεώρηση, τα κράτη είναι ορθολογιστικοί δρώντες, γεγονός που τα οδηγεί στη δημιουργία στρατηγικών που μεγιστοποιούν τις πιθανότητες επιβίωσης.⁷³

Το σύστημα ισορροπίας δυνάμεων δεν δημιουργήθηκε με σκοπό την αποφυγή κρίσεων ή ακόμη και πολέμων. Εφόσον λειτουργούσε σωστά, αποτελούσε το μέσο για τον περιορισμό τόσο της δυνατότητας ορισμένων κρατών να εξουσιάζουν άλλα όσο και των διαστάσεων που μπορούσε να πάρει μια σύγκρουση. Αντικειμενικός σκοπός του δεν ήταν η ειρήνη όσο η σταθερότητα και η μετριοπάθεια. Εξ ορισμού, μια διευθέτηση ισορροπίας δυνάμεων δεν μπορεί να ικανοποιεί απόλυτα όλα τα μέλη του διεθνούς συστήματος. Αποδίδει περισσότερο όταν κρατάει τη δυσφορία κάτω από το επίπεδο στο οποίο ένα θιγόμενο μέλος θα επιχειρήσει να ανατρέψει τη διεθνή τάξη.⁷⁴ Η ισορροπία ισχύος ως οδηγός κρατικής συμπεριφοράς υποδεικνύει στους «λογικούς» πολιτικούς ότι πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή επαγρύπνηση, έτοιμοι να σταματήσουν τον ανατροπέα. Οι κύριοι θεωρητικοί και πρακτικοί της ισορροπίας ισχύος, ο Φρίντριχ Γκέντς (Friedrich Gentz), ο Κλέμενς βον Μέτερνιχ (Klemens Von Metternich), ο Ρόμπερτ Στιούαρτ Κάστλεραγκ (Robert Stewart Castlereagh) και άλλοι, της απέδωσαν τις παρακάτω ιδιότητες και λειτουργίες: Η ισορροπία ισχύος εμποδίζει την εγκαθίδρυση παγκόσμιας ηγεμονίας, προστατεύει τόσο τα συστατικά μέρη ενός διεθνούς συστήματος αλλά και το ίδιο το διεθνές σύστημα, εγγυάται τη σταθερότητα και την ασφάλεια εντός του διεθνούς συστήματος και τέλος, εμπεδώνει την ειρήνη αποτρέποντας τον πόλεμο, δηλαδή, θέτοντας τον επιτιθέμενο αντιμέτωπο με την απειλή ότι η επεκτατική του πολιτική θα οδηγήσει πιθανόν στη δημιουργία αντίπαλου συνασπισμού.⁷⁵ Όσον αφορά στις παραδοσιακές μεθόδους με τις οποίες μπορεί να διατηρηθεί η ισορροπία της ισχύος αυτές είναι οι εξής: 1) η πολιτική του διαίρει και βασιλεύει, που θα λειτουργήσει προς την κατεύθυνση του περιορισμού της ισχυρότερης πλευράς αλλά θα εμποδίσει και τη δημιουργία νέων πόλων δύναμης με το συνασπισμό των μικρών δυνάμεων. 2) τα εδαφικά ανταλλάγματα μετά το τέλος ενός πολέμου. 3) οι σφαίρες επιρροής. 4) τα κράτη - ασπίδες. 5) η σύναψη συμμαχιών. 6) οι επεμβάσεις. 7) οι διπλωματικές διαπραγματεύσεις. 8) η νομική, και γενικά, η ειρηνική διευθέτηση των διεθνών διαφορών. 9) η μείωση των εξοπλισμών. 10) ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών και τέλος, 11) ο ίδιος ο πόλεμος. Οι μελετητές της θεωρίας της ισορροπίας της ισχύος δεν προσπάθησαν να επεξεργαστούν αναλυτικά τις έννοιες που διαπραγματεύτηκαν ώστε να διαμορφώσουν κριτήρια που να επιτρέπουν τη συγχώνευση της γνώσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Έρνστ Χας (Ernst Haas) έχει διαπιστώσει πως ο όρος «ισορροπία ισχύος» χρησιμοποιήθηκε με

⁷³John J.Mearsheimer, "Structural Realism," in Timm Dunne, *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (New York: Oxford University Press, 2007), 73-74.

⁷⁴Kissinger, *Διπλωματία*, 25.

⁷⁵Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 37-38.

τουλάχιστον οχτώ έννοιες.⁷⁶ Οι υποστηρικτές της θεωρίας, δεν εξαρτούν, στις περισσότερες περιπτώσεις, την εφαρμογή της από την πολιτιστική ομοιογένεια των ηγετικών τάξεων ενός διακρατικού συστήματος, που ήταν ακριβώς το κύριο χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού κρατικού συστήματος από το δέκατο έβδομο μέχρι το δέκατο ένατο αιώνα και υπήρξε ο ακρογωνιαίος λίθος της λειτουργίας στην πράξη ενός συστήματος ισορροπίας της ισχύος. Πρέπει, ωστόσο, να αναγνωριστεί πως, παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των σύγχρονων διεθνολόγων πιστεύει ότι η θεωρία της ισχύος είναι ακατέργαστη, υπερβολικά απλοποιημένη και απαρχαιωμένη, η μεγάλη μάζα των κρατικών αξιωματούχων, των πολιτικών, των διπλωματών, των δημοσιογράφων και κυρίως, ο μέσος άνθρωπος, εξακολουθούν να πιστεύουν ότι εξηγεί πολύ ικανοποιητικά το τι πραγματικά συμβαίνει στο διεθνές σύστημα και ότι η εξωτερική πολιτική των κρατών πρέπει να χαράσσεται σύμφωνα με τις αρχές της ισορροπίας της ισχύος.⁷⁷ Ο προσδιορισμός όμως των ορίων μιας δύναμης προϋποθέτει ένα μείγμα πείρας και διορατικότητας και μιας αδιάκοπης προσαρμογής στις περιστάσεις. Στη θεωρία, βέβαια, η ισορροπία των δυνάμεων θα έπρεπε να είναι κάτι που μπορεί να υπολογιστεί. Στην πράξη, ωστόσο, έχει αποδειχτεί εξαιρετικά δύσκολος ο ορθός υπολογισμός της. Ακόμη πιο περίπλοκη είναι η εναρμόνιση των υπολογισμών ενός κράτους με εκείνους άλλων κρατών, που αποτελεί και απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει η ισορροπία των δυνάμεων. Η συναίνεση για τη φύση της ισορροπίας εδραιώνεται συνήθως μέσω περιοδικών συγκρούσεων.⁷⁸

Η κοινωνική ετερότητα μεταξύ των συλλογικών οντοτήτων του διεθνούς χώρου ήταν πάντοτε και συνεχίζει να είναι, το κυριότερο ποιοτικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος. Απόρροια αυτού του χαρακτηριστικού είναι πολλοί άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες των διεθνών σχέσεων, όπως: η ετερότητα των κοινωνικών συστημάτων, η απουσία διεθνών εξουσιαστικών δομών μη ηγεμονικού χαρακτήρα, η άνιση ανάπτυξη, ο υποβόσκων ηγεμονισμός και τα διλήμματα ασφαλείας, η ύπαρξη διαφορετικών εθνικών συμφερόντων και ανταγωνισμών - συγκρούσεων, όταν δίστανται τα εθνικά συμφέροντα.⁷⁹ Πολύ διορατικά παρατήρησε κάποτε ο λόρδος Άκτον (Acton),⁸⁰ ότι τα έθνη δεν έχουν ούτε μόνιμους φίλους, ούτε μόνιμους εχθρούς, παρά μόνο μόνιμα συμφέροντα.⁸¹ Η σταδιακή ανάδειξη του έθνους

⁷⁶Ernst Haas, "The Balance of Power: Prescription, Conceptor Propaganda?," *World Politics*, Vol. 5, No.4 (July 1953), 442-447.

⁷⁷Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 39.

⁷⁸Kissinger, *Διπλωματία*, 72.

⁷⁹Ήφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, 34.

⁸⁰Βασίλειος Μαρκεζίνης, *Μια νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2010), 32.

⁸¹Benjamin R. Barber, *Fear's Empire: War, Terrorism and Democracy* (New York: Norton and Company, 2004), 76.

- κράτους στον ευρωπαϊκό χώρο μετά τον 15ο αιώνα στο πλαίσιο που δημιούργησε το σύστημα ισορροπίας ισχύος⁸² αποδυνάμωσε την τάση για οικουμενική ενότητα και έθεσε την ανθρωπότητα σε τροχιά κοινωνικού και πολιτειακού κατακερματισμού.⁸³

Η κρατική κυριαρχία βρίσκεται στο επίκεντρο του θεωρητικού προβληματισμού των διεθνών σχέσεων.⁸⁴ Η εθνική κυριαρχία και η διεθνής αναρχία αποτελούν εννοιολογικά τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.⁸⁵ Το καθεστώς της κρατικής κυριαρχίας - αναρχίας εμπεριείχε το στοιχείο του διλήμματος ασφαλείας. Όπως σημειώνει ο Τζόελ Μιγκνάλ (Joel Migdal), «από τη στιγμή που πρωτοεμφανίστηκαν τα κράτη στη Βορειοδυτική Ευρώπη πριν από τέσσερις με πέντε αιώνες και εξελίχθηκαν σε διακρατικό σύστημα, απειλούσαν όχι μόνο το ένα το άλλο, αλλά επιπλέον και όλες τις άλλες μορφές πολιτικής οργάνωσης.»⁸⁶ Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως από τη στιγμή που όλες οι κοινωνίες επιζητούν την ανεξαρτησία και την αυτονομία τους, βρίσκονται σε συνεχή εγρήγορση για τους κινδύνους κατά της εθνικής τους ασφάλειας λόγω άνισης ανάπτυξης και άνισης κατανομής ισχύος. Αυτό είναι και το εγγενές χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος, απόρροια του κοινωνικού και πολιτειακού κατακερματισμού, το οποίο προκαλεί το δίλημμα ασφαλείας που ευνοεί τη σύγκρουση και εμποδίζει την ανάπτυξη της συνεργασίας.⁸⁷

Το ύψιστο καθήκον ενός ηγέτη είναι να διασφαλίσει την επιβίωση της χώρας του. Όμως τα κράτη δρουν σε ένα άναρχο σύστημα όπου δεν υπάρχει κάποια ανώτατη αρχή για να προσφύγουν αν απειληθούν σοβαρά από ένα άλλο κράτος. Στον σκληρό κόσμο της διεθνούς πολιτικής δεν υπάρχει ο αριθμός έκτακτης ανάγκης που θα μπορούσε να καλέσει ένα κράτος όταν βρεθεί σε κίνδυνο. Έτσι οι ηγέτες και οι λαοί τους καταλαβαίνουν πως τα κράτη δρουν σε έναν κόσμο όπου ο σώζων εαυτόν σωθήτω και πως πρέπει να κάνουν ο,τι είναι απαραίτητο για να εξασφαλίσουν μόνα τους την ασφάλειά τους. Αν αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πουν ψέματα και να εξαπατήσουν, τότε έτσι ας γίνει. Με άλλα λόγια, η διεθνής πολιτική είναι ένα πεδίο όπου οι κανόνες συχνά καταστρατηγούνται με ελάχιστες επιπτώσεις.⁸⁸ Το ψέμα στις

⁸² Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία, τα Τρία Ρεύματα Σκέψης* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 1998), 206-208.

⁸³ Frederick Hartmann, *The Relations of The Nations* (London: Macmillan, 1967), 20-22.

⁸⁴ Ηφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, 183.

⁸⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Δεύτερη έκδοση, 2009), 24.

⁸⁶ Joel Migdal, *Strong Societies and Weak States: State - Society Relations and State Capabilities in the Third World* (Princeton: Princeton University Press, 1988), 21.

⁸⁷ Ηφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, 66.

⁸⁸ John J. Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2011), 24.

διεθνείς σχέσεις αποτελεί αποδεκτή συμπεριφορά γιατί ορισμένες φορές συντρέχουν ικανοί στρατηγικοί λόγοι για να πουν ψέματα οι ηγέτες σε άλλες χώρες ή ακόμα και στο λαό τους.⁸⁹ Οι ηγέτες είναι πολύ πιθανότερο να πουν ψέματα στο δικό τους λαό σχετικά με ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, παρά σε άλλες χώρες. Αυτό δείχνει να ισχύει σίγουρα για δημοκρατίες που ακολουθούν φιλόδοξη εξωτερική πολιτική και έχουν την προδιάθεση να ξεκινούν πολέμους «επιλογής», δηλαδή όταν δεν υπάρχει σαφής και άμεσος κίνδυνος κατά των ζωτικών τους συμφερόντων που να μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με τη βία.⁹⁰

Η ίδια η αναρχία, που είναι προϊόν της βούλησης των εθνικών κοινοτήτων να είναι ανεξάρτητες, αποτελεί τη δομική πηγή της διεθνούς ανασφάλειας.⁹¹ Σε ένα άναρχο σύστημα το βασικότερο διαφοροποιητικό στοιχείο μεταξύ των μονάδων είναι η ισχύς. Κάθε μονάδα επιδιώκει να αυξάνει την ισχύ της, ώστε να μεγιστοποιεί την ικανότητα αυτοπροστασίας της. Όσο ισχυρότερη, ωστόσο, γίνεται η κάθε μονάδα, τόσο μεγαλύτερες παραστάσεις πραγματικής ή δυνητικής απειλής δημιουργεί στις άλλες μονάδες καθιστώντας τις όλες ανασφαλείς και καχύποπτες για την ισχύ των άλλων. Στην ορολογία της θεωρίας των διεθνών σχέσεων η κατάσταση αυτή ονομάζεται δίλημμα ασφαλείας.⁹² Η έλλειψη κεντρικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα και η αποτυχία του ιδεαλιστικού μοντέλου οργάνωσης του διεθνούς συστήματος, βασισμένου στην αρμονία συμφερόντων,⁹³ έστρεψε την προσοχή πολλών ρεαλιστών στην άνιση κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη του διεθνούς συστήματος και τη λειτουργία του μηχανισμού της ισορροπίας ισχύος.⁹⁴

Σημείο εκκίνησης του ρεαλισμού είναι η έλλειψη οργανωμένης τάξης στο διεθνές σύστημα κατά το πρότυπο της εσωτερικής οργάνωσης των κρατών - εθνών. Σε αντίθεση με το πρότυπο της εσωτερικής διακυβέρνησης, στο διεθνές σύστημα δεν υπάρχει κεντρική εξουσία για να επιβάλλει την τάξη, άρα το διεθνές σύστημα είναι άναρχο. Σ' ένα τέτοιο αναρχούμενο σύστημα, κυριαρχεί ο ανταγωνισμός των κρατών τόσο σε πολιτικοστρατιωτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο.⁹⁵

Οι αρχές της ρεαλιστικής προσέγγισης βρίσκονται στο έργο του Θουκυδίδη καθώς επίσης και στους σύγχρονους συνεχιστές του. Καθώς ο ρεαλισμός κινείται

⁸⁹ Mearsheimer, *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα*, 21.

⁹⁰ Ibid., 22.

⁹¹ Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα*, 27.

⁹² Ibid., 28.

⁹³ Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, , *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 191.

⁹⁴ Ernst, "The balance of power: prescription, concept or propaganda?," 442-447.

⁹⁵ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα, Ρεαλιστική Προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1995), 28.

μέσα σε μία τόσο μεγάλη χρονική περίοδο, είναι επόμενο να μην έχουν όλοι οι εκπρόσωποι του ταυτόσημες αντιλήψεις σε όλα τα θεωρητικά ζητήματα. Όλοι, όμως, συμφερίζονται μία σειρά από βασικές αρχές.

Η πρώτη από αυτές είναι ότι οι σημαντικότεροι διεθνείς δρώντες είναι τα κράτη. Οι άνθρωποι τείνουν να οργανώνονται σε συλλογικές ομάδες, και αυτή τη στιγμή η σημαντικότερη από αυτές είναι το έθνος - κράτος. Το έθνος - κράτος προβάλλει αδιαφιλονίκητα ως η οντότητα προς την οποία στρέφεται η αφοσίωση της συντριπτικής πλειονότητας των κατοίκων του πλανήτη.

Η δεύτερη αρχή του ρεαλισμού είναι η έμφαση στο ότι οι σχέσεις μεταξύ των κρατών λαμβάνουν χώρα υπό καθεστώς διεθνούς αναρχίας. Ο όρος «διεθνής αναρχία» δεν πρέπει να συγχέεται με το χάος. Διεθνής αναρχία σημαίνει ότι δεν υφίσταται στο διεθνή χώρο κάποια εξουσία υπερκείμενη των κρατών. Αυτό είναι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της διεθνούς πολιτικής και η ουσιωδέστερη διαφορά του διεθνούς χώρου από το εσωτερικό των κρατών. Το γεγονός της έλλειψης κεντρικής εξουσίας στο διεθνή χώρο έχει δύο επιπτώσεις. Η πρώτη είναι η ύπαρξη της κρατικής κυριαρχίας. Με άλλα λόγια, το κράτος δεν αναγνωρίζει καμία ανώτερη εξουσία είτε αναφορικά με τη διαχείριση των εσωτερικών του υποθέσεων, είτε αναφορικά με τον τρόπο δράσέως του διεθνώς. Η δράση του περιορίζεται μόνο από δεσμεύσεις που το ίδιο αποδέχεται, και για όσο διάστημα τις αποδέχεται. Η δεύτερη επίπτωση της διεθνούς αναρχίας είναι ότι στο διεθνή χώρο ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας. Με άλλα λόγια, καθώς τα κράτη δεν έχουν να προσβλέπουν σε καμία υπέρτερη εξουσία, εναπόκειται σε αυτά να βρουν από μόνα τους τον καλύτερο τρόπο, για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και να προωθήσουν τα υπόλοιπα συμφέροντά τους.

Η προφανής ικανότητα ορισμένων σχετικά ισχυρότερων κρατών να επιβάλλουν τη θέλησή τους σε ασθενέστερα κράτη, να παραβιάζουν την κυριαρχία τους και να τα υποχρεώνουν να συμπεριφέρονται σε αντίθεση με τα συμφέροντά τους μπορεί ίσως να θέσει υπό αμφισβήτηση τα όσα ειπώθηκαν για απουσία διεθνούς κυβέρνησης και για ύπαρξη κρατικής κυριαρχίας. Στην πραγματικότητα η ελευθερία δράσης των ισχυρότερων κρατών αποτελεί το καλύτερο δείγμα για την έλλειψη διεθνούς εξουσίας υπερκείμενης των κρατών. Τα κράτη είναι οι κυρίαρχοι δρώντες, γιατί αυτά καθορίζουν τις τύχες του κόσμου ανάλογα με την ισχύ τους.

Η τρίτη αρχή του ρεαλισμού είναι ότι το ερέθισμα για δράση στη διεθνή πολιτική δίνεται από το συμφέρον του κράτους. Η διαδικασία με την οποία ορίζεται κάθε φορά το εθνικό συμφέρον ποικίλει από κράτος σε κράτος ανάλογα με τις εσωτερικές του δομές. Όλα όμως τα κράτη δίνουν πρωτεύουσα σημασία στην ασφάλειά τους καθώς και στη διατήρηση ή και στη βελτίωση του ισοζυγίου ισχύος μεταξύ αυτών και των αντιπάλων τους. Τα κράτη δεν ενδιαφέρονται τόσο για την εξέλιξη της ισχύος τους, όσο για το συσχετισμό ισχύος τους με αυτή ορισμένων

άλλων κρατών που τα ενδιαφέρουν. Στο διεθνή χώρο, δηλαδή, η ισχύς είναι σχετική και όχι απόλυτη έννοια.

Η τέταρτη αρχή είναι ότι, καθώς τα κράτη προσπαθούν να προωθήσουν τα συμφέροντά τους στα πλαίσια ενός άναρχου περιβάλλοντος, δημιουργούνται συγκρούσεις. Καθώς μάλιστα απουσιάζει η υπερκρατική εξουσία, η οποία θα ρυθμίσει τον διακρατικό ανταγωνισμό, οι διακρατικές σχέσεις είναι κατά βάση συγκρουσιακές. Με άλλα λόγια, το φαινόμενο του πολέμου έχει τις ρίζες του στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος: ο πόλεμος εμφανίζεται, επειδή δεν υπάρχει τίποτα, για να τον εμποδίσει.

Η πέμπτη αρχή είναι ότι τα κράτη θεωρούνται ως ορθολογικοί δρώντες, οι οποίοι προβαίνουν σε εκτιμήσεις κόστους - οφέλους και καταλήγουν στις πολιτικές που είναι οι πλέον πρόσφορες για την προώθηση των συμφερόντων τους.

Σύμφωνα με την έκτη αρχή, η διαφορά ανάμεσα στον πολιτικό ρεαλισμό και στις άλλες σχολές σκέψης είναι βαθιά και ουσιαστική. Διανοητικά, ο πολιτικός ρεαλιστής διατηρεί την αυτονομία της πολιτικής σφαίρας, όπως οι δικηγόροι, οι οικονομολόγοι και οι ηθικολόγοι διατηρούν τις δικές τους. Σκέφτεται με όρους του συμφέροντος που καθορίζεται ως ισχύς. Με τρόπο όμοιο, ο οικονομολόγος σκέφτεται το συμφέρον του με όρους πλούτου και ο δικηγόρος εξετάζει την ταύτιση της δράσης με το νομικό πλαίσιο. Ο οικονομολόγος ρωτάει «με ποιο τρόπο επηρεάζει αυτή η πολιτική τον πλούτο της κοινωνίας;», ο δικηγόρος ρωτάει «είναι η πολιτική αυτή σύμφωνη με το νομικό πλαίσιο;», ενώ ο ηθικολόγος ρωτάει «είναι αυτή η πολιτική ακόλουθη των ηθικών κανόνων της κοινωνίας;». Ο πολιτικός ρεαλιστής θέτει ωστόσο το ακόλουθο ερώτημα: «Με ποιο τρόπο αυτή η πολιτική επηρεάζει την ισχύ του έθνους;».⁹⁶

Ο ρεαλισμός βλέπει τη διεθνή πολιτική ως την προσπάθεια των κρατών να εξασφαλίσουν με το βέλτιστο δυνατό τρόπο την επιβίωση, την ασφάλεια και την αύξηση της ισχύος τους σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα.⁹⁷ Ο ρεαλισμός είναι κατ'εξοχήν θεωρία των περιορισμών που το διεθνές σύστημα επιβάλλει στα κράτη. Οι μηχανισμοί του διεθνούς συστήματος είναι αμείλικτοι και απειλούν να συντρίψουν κάθε κράτος που δεν προσαρμόζεται στις επιταγές τους.⁹⁸ Το εργαλείο που χρησιμοποιεί ο ρεαλισμός για να διαλευκάνει τη διεθνή πολιτική είναι η "αρχή του συμφέροντος" που εκφράζεται ως ισχύς. Τα κράτη επιδιώκουν στο διεθνές σύστημα

⁹⁶Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York: Alfred A Knopf, 1967), 4-14.

⁹⁷Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750 - 192 π.Χ.)* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001), 19-26.

⁹⁸Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Γ' έκδοση, 2006), 133.

να προωθήσουν το εθνικό συμφέρον μεγεθύνοντας την ισχύ τους.⁹⁹ Ο ρεαλισμός δεν είναι μια θεωρία που προσδιορίζεται από ένα σαφές σύνολο παραδοχών και προτάσεων. Είναι μια γενικότερη κατεύθυνση, μια φιλοσοφική διάθεση, μια προσέγγιση των διεθνών σχέσεων. Ο ρεαλισμός επισημαίνει τους περιορισμούς που θέτει η ανθρώπινη φύση και η έλλειψη διεθνούς διακυβέρνησης στην πολιτική.¹⁰⁰

Ο ρεαλισμός κατόρθωσε να εντοπίσει τα κύρια αίτια των διεθνών κρίσεων και συγκρούσεων, ενώ παράλληλα έστρεψε την προσοχή των διεθνολόγων προς την πραγματική διεθνή συμπεριφορά, τα κίνητρα και τη δυναμική της, θέτοντας έτσι φραγμό στους ηθικοπλαστικούς, ρυθμιστικούς διαλογισμούς του παρελθόντος. Όμως η κυριότερη συμβολή του ρεαλισμού στη διεθνολογική θεωρία πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι απομάκρυνε την έρευνα από την περιπτωσιολογία, την ιστορική λεπτομέρεια, και έδωσε ώθηση στη διερεύνηση και την ανάλυση μακροχρόνιων κανονικοτήτων στη διεθνή συμπεριφορά. Η θέση του ρεαλισμού ότι το κράτος ενεργεί ανεξάρτητα από χρονικές, χωρικές και άλλες συγκυρίες, με βάση προσδιορίσιμα κίνητρα και με σκοπό την υλοποίηση γενικών στόχων (όπως η προαγωγή του εθνικού συμφέροντος, η αύξηση της ισχύος), παρά τις αδυναμίες της, συνέβαλε αποφασιστικά να ενταχθεί αμετάκλητα η μελέτη των διεθνών φαινομένων στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών.¹⁰¹ Ο ρεαλισμός, παρά τις ασάφειες που περιέχουν οι βασικές του αρχές, αποτελεί μεγάλης σημασίας φάση στην εξέλιξη των διεθνών σχέσεων επειδή επιδιώκει και προσφέρει στην επιστημονική έρευνα ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς. Ο ρεαλισμός υποστηρίζει ότι το κράτος, όπως και τα άτομα, ενεργεί ανεξάρτητα από χρονικές, χωρικές και άλλες συγκυρίες, με στόχο να αυξήσει την ισχύ του και να προάγει το εθνικό του συμφέρον. Ο ρεαλισμός εξυψώνοντας τη σημασία των συνεπειών της διάθεσης της στρατιωτικής ισχύος, τη συστηματική επεξεργασία μοντέλων ισορροπίας ισχύος και αποτρεπτικής ικανότητας, έδωσε μεγάλη ώθηση στη μελέτη προβλημάτων κατανομής και εξισορρόπησης της στρατιωτικής ισχύος των κρατών.¹⁰² Η αδυναμία του ρεαλισμού να κατευθύνει πολιτικές αποφάσεις σε συγκεκριμένα διεθνή θέματα αλλά και να ερμηνεύσει ικανοποιητικά τα διάφορα διεθνή φαινόμενα υπήρξε και η κύρια αιτία της προοδευτικής του αποδυνάμωσης.¹⁰³

⁹⁹ Δημήτρης Κ. Κώνστας, *Θεωρία & Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1983), 83.

¹⁰⁰ Jack Donnelly, *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 6-9.

¹⁰¹ Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 165.

¹⁰² Κώνστας, *Θεωρία & Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων*, 86.

¹⁰³ Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 164.

Η κρατική κυριαρχία ως ρυθμιστής των διακρατικών σχέσεων¹⁰⁴ αναφέρεται, πρωτίστως, σε θέματα ισχύος.¹⁰⁵ Η διαπίστωση, ότι η επιδίωξη της ισχύος, και ο παράγοντας «ισχύς» γενικά, διαποτίζουν την πολιτική επικοινωνία, κάνει κατανοητό γιατί η πολιτική μπορεί να γεννήσει βία, δηλαδή πόλεμο, και να τη χρησιμοποιήσει ως μέσο. Γιατί μόνο η πολιτική μπορεί να γεννήσει πόλεμο. Κάθε άλλη βία, η οποία δεν πυροδοτείται από την πολιτική, παρά από τη στενότερη προσωπική επικοινωνία μεταξύ ατόμων, είναι απλώς ιδιωτική μονομαχία, η οποία ελάχιστα κλονίζει το οργανωμένο κοινωνικό σύνολο καθ' εαυτό.¹⁰⁶

Η πολιτική ισχύς στη διεθνή σφαίρα μπορεί να διαχωριστεί σε τρεις κατηγορίες: στρατιωτική, οικονομική και ισχύ της πειθούς. Οι κατηγορίες αυτές είναι αλληλοεξαρτώμενες. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς στην πράξη μια χώρα να διαθέτει για κάποιο χρονικό διάστημα ένα είδος ισχύος χωρίς να διαθέτει και κάποιο άλλο. Στην ουσία της η ισχύς είναι μια αδιαίρετη ολότητα.¹⁰⁷ Η στρατιωτική ισχύς, όντας βασικό στοιχείο της ζωής του κράτους, καθίσταται όχι μόνο όργανο, αλλά και αυτοσκοπός. Μερικοί μόνο από τους σημαντικούς πολέμους των τελευταίων εκατό χρόνων φαίνεται να διεξήχθησαν για τον εσκεμμένο και συνειδητό σκοπό της επέκτασης είτε του εμπορίου είτε της εδαφικής επικράτειας.¹⁰⁸ Η οικονομική ισχύς υπήρξε πάντα όργανο πολιτικής ισχύος, έστω κι αν αυτό συνέβαινε εξαιτίας της σχέσης της με τη στρατιωτική ισχύ. Ολόκληρη η πρόοδος του πολιτισμού υπήρξε τόσο στενά συνδεδεμένη με την οικονομική ανάπτυξη, ώστε δεν προκαλεί εντύπωση η διαπίστωση ότι υπάρχει, καθ' όλη την πορεία της σύγχρονης Ιστορίας, μια ολοένα και στενότερη σχέση ανάμεσα στην στρατιωτική και στην οικονομική ισχύ.¹⁰⁹ Η ισχύς, η οποία αποτελεί στοιχείο όλων των πολιτικών ενεργειών, είναι μία και αδιαίρετη. Χρησιμοποιεί στρατιωτικά και οικονομικά όπλα για την επίτευξη των ίδιων σκοπών. Ο ισχυρός θα τείνει να προτιμά το μικρότερο και πιο "πολιτισμένο" όπλο, επειδή θα αρκεί σε γενικές γραμμές για την επίτευξη των σκοπών του, και για όσο θα είναι αρκετό δεν μπαίνει στον πειρασμό να καταφύγει στο πιο επικίνδυνο όπλο, που είναι το στρατιωτικό. Παρ' όλα αυτά, η οικονομική ισχύς δεν μπορεί να απομονωθεί από την στρατιωτική ισχύ, ούτε η στρατιωτική από την οικονομική. Αποτελούν και οι δύο αναπόσπαστα μέρη της πολιτικής ισχύος και μακροπρόθεσμα η

¹⁰⁴ Ηφαιστος, *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, 190.

¹⁰⁵ W. Stankiewicz, *In Defense of Sovereignty* (New York: Oxford University Press, 1969), 275.

¹⁰⁶ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου* (Αθήνα: Θεμέλιο - Ιστορική Βιβλιοθήκη, Δ' έκδοση, 1999), 48.

¹⁰⁷ Edward H. Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939, Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001), 154.

¹⁰⁸ Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 157.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 159.

μια είναι ανίσχυρη χωρίς την άλλη.¹¹⁰ Η ultima ratio της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις είναι ο πόλεμος. Κάθε ενέργεια του κράτους, όσον αφορά στην ισχύ της, κατευθύνεται προς τον πόλεμο όχι ως ένα επιθυμητό όπλο, αλλά ως ένα όπλο που μπορεί να χρειαστεί να χρησιμοποιηθεί ως έσχατη ανάγκη.¹¹¹

Ο αριθμός των πόλων είναι ένα σημαντικό δομικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος, το οποίο επηρεάζει τη λειτουργία του.¹¹² Πολλοί επιστήμονες, για παράδειγμα, έχουν εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στον αριθμό των πόλων ενός διεθνούς συστήματος (διπολικό - τριπολικό - πολυπολικό) και το βαθμό της σταθερότητάς του ή της ροπής του προς την αστάθεια και τον πόλεμο.¹¹³

Είναι η πολιτική που προκαλεί τον πόλεμο. Η πολιτική είναι η διανοητική εξουσία, ο πόλεμος δεν είναι παρά το όργανο, κι όχι το αντίστροφο.¹¹⁴ Η πολιτική σχετίζεται με τον πόλεμο όπως ο άνθρωπος με τη βία: δεν μπορεί να παραιτηθεί από αυτήν, αλλά και δεν μπορεί να ζει συνεχώς με αυτήν.¹¹⁵ Η άποψη του Ηράκλειτου, σύμφωνα με την οποία «πόλεμος πάντων πατήρ», ισχύει σήμερα όσο ίσχυε και όταν πρωτοδιατυπώθηκε, πριν από δυόμιση χιλιάδες χρόνια, αν και, ασφαλώς, ο πόλεμος δεν είναι απαραίτητο να προσλαμβάνει πάντοτε τη μορφή της στρατιωτικής αναμέτρησης, αλλά μπορεί επίσης να εμφανίζεται υπό τη μορφή μεγάλων οικονομικών πιέσεων, εμπάργκο, επιβολής δασμών ή παρεμβάσεων στα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας.¹¹⁶ Η τάση των κρατών να εμπλέκονται σε ένοπλες συγκρούσεις δεν έχει εκλείψει.¹¹⁷ Ο Θιόντορ Ρούσβελτ (Theodore Roosevelt) εκτιμούσε ότι, μόνο μυστικιστές, ονειροπόλοι και διανοούμενοι υποστήριζαν την άποψη ότι η ειρήνη ήταν στη φύση του ανθρώπου και πως θα μπορούσε να διατηρηθεί με μια ανιδιοτελή συναίνεση. Γι' αυτόν, η ειρήνη ήταν από φύση της εύθραυστη και μπορούσε να διαφυλαχτεί μόνο με μια μόνιμη επαγρύπνηση, με τα όπλα των ισχυρών και με συμμαχίες σε αυτούς που είχαν συγγενείς απόψεις.¹¹⁸ Κλασσικοί στοχαστές όπως ο

¹¹⁰ Carr., *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 179.

¹¹¹ Ibid., 154.

¹¹² Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*, 187.

¹¹³ Peter Bernholz, *The International Game of Power* (New York: Mouton Publishers, 1985), 69.

¹¹⁴ Karl Von Clausewitz, *Περί του Πολέμου* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1999), 12.

¹¹⁵ Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 41.

¹¹⁶ Μαρκεζίνης, *Μια νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα*, 32.

¹¹⁷ Andrew J. Bacevich, *Αμερικανική Αυτοκρατορία, πραγματικότητες και συνέπειες της αμερικανικής διπλωματίας* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2008), 24.

¹¹⁸ Kissinger, *Διπλωματία*, 62.

Χομπς (Hobbes)¹¹⁹ ή ο Σπινόζα (Spinoza)¹²⁰ θεωρούσαν την ειρήνη ως την ανυπαρξία πολέμου. Ακατόρθωτη και δυνατή μόνο σε περιορισμένο περιφερειακό πλαίσιο. Ο Καντ ή ο Μπένθαμ αντιθέτως, θεωρούσαν την ειρήνη κατορθωτή, ειδικά αν τα κράτη στηρίζονταν στη λαϊκή βούληση. Ο Γκρότιους, δε, και η παράδοση του Διεθνούς Δικαίου θεωρεί ότι η ειρήνη μπορεί να εδραιωθεί αν ενισχυθούν οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, αν οι κανόνες αυτοί τηρούνται από τα κράτη και αν τα κράτη επιλύουν τις διαφορές τους με ειρηνικό τρόπο και όχι με τη χρήση βίας.¹²¹

Οποτεδήποτε κι αν μιλά ο Κλαούζεβιτς (Clausewitz) για τον πόλεμο δεν λησμονεί ποτέ τη στοιχειακή υπαρξιακή κατάσταση και αντιπαράθεση: το στοιχείο της ωμότητας, το μίσος και η εχθρότητα, που πρέπει να θεωρηθούν ένα τυφλό ορμέμφυτο, το αχαλίνωτο στοιχείο της έχθρας. Ακόμη και στους νεότερους πολέμους μεγάλης κλίμακας, οι οποίοι δεν προκαλούνται από το προσωπικό μίσος του ατόμου ενάντια στον κάθε εχθρό και στους οποίους, συνεπώς, το εχθρικό αίσθημα μετατρέπεται σε εχθρική πρόθεση.¹²² Ο Κλαούζεβιτς τονίζει συχνά ότι ο πόλεμος, και μάλιστα ο πόλεμος μεταξύ πολιτισμένων λαών, βρίσκει πάντα αφορμή από μια πολιτική κατάσταση και προκαλείται μονάχα από ένα πολιτικό κίνητρο.¹²³ Οι εδαφικές φιλοδοξίες είναι εξίσου πιθανό να αποτελούν το προϊόν ή την αιτία του πολέμου.¹²⁴

¹¹⁹ Άγγλος φιλόσοφος, γιος προτεστάντη κληρικού, ο Τόμας Χομπς (αγγλ, Thomas Hobbes, 1588-1679) υπήρξε ένας από τους πρώτους διανοητές-θεμελιωτές του σύγχρονου κράτους και ιδρυτής της πολιτικής φιλοσοφίας. Αν και σήμερα ο Χομπς αναφέρεται περισσότερο για το έργο του στην πολιτική φιλοσοφία, συνέβαλε και σε άλλους τομείς, όπου συμπεριλαμβάνονται η ιστορία, η γεωμετρία, η ηθική, η γενική φιλοσοφία και η αποκαλούμενη σήμερα πολιτική επιστήμη.

¹²⁰ Ο Μπαρούχ Σπινόζα (Baruch Spinoza, 24 Νοεμβρίου 1632 - 21 Φεβρουαρίου 1677) ήταν Ολλανδός φιλόσοφος εβραϊκής καταγωγής. Έζησε τη σύντομη ζωή του -καθώς πέθανε σε ηλικία 44 ετών- στην Ολλανδία. Για τις αιρετικές του απόψεις εκδιώχθηκε από την ιουδαϊκή κοινότητα στην οποία μαθήτευσε. Προκειμένου να μη θυσιάσει την πνευματική του ελευθερία, αρνήθηκε την πανεπιστημιακή έδρα που του προσφέρθηκε στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης. Συγκαταλέγεται στις σημαντικότερες μορφές του ορθολογιστικού ρεύματος που κατέκλυσε την Ευρώπη του 17ου αιώνα. Θεωρείται εν γένει συνεχιστής των ιδεών του Καρτέσιου, παρά τις αντιδράσεις του στην καρτεσιανή δυαρχία, αλλά και στοχαστής που προσπάθησε να συμφιλιώσει τον μεσαιωνικό αριστοτελισμό με τα δεδομένα μιας νέας επιστημονικής σκέψης. Βασικές ιδέες που προκύπτουν από τη σκέψη του φιλόσοφου έχουν τη ρίζα τους στην προσπάθειά του να επιλύσει το πρόβλημα σχέσης πνεύματος και ύλης, θεωρώντας πως ο Θεός και ο Κόσμος είναι το ίδιο πράγμα Deus sive Naturae. Επίσης για τους συγχρόνους του ο Σπινόζα θεωρούνταν οπαδός του «ελευθεριασμού», καθώς ένας σύγχρονός του - ο Ζαν Μπατίστ Στόππα, τον παρουσίαζε ως ανυποχώρητο κριτή όλων των θρησκειών, διάσημο σοφό και φιλόσοφο που ακολουθείται από "πολύαριθμους αιρετικούς.

¹²¹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Διεθνείς και Εθνοτικές Συγκρούσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2009), 12.

¹²² Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 22-23.

¹²³ Ibid, 42.

¹²⁴ Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 159.

Ο γεωγράφος Χάουσχοφερ (Haushofer), διαμόρφωσε ένα νόμο που διέπει τα σύνορα και το ζωτικό χώρο: τα σύνορα διαστέλλονται τόσο όσο απαιτείται, ώστε ο εντός αυτών περικλειόμενος ζωτικός χώρος να καλύπτει πλήρως τις ανάγκες του πληθυσμού του έθνους, στο οποίο ανήκουν τα σύνορα αυτά. Συνεπώς, είναι προφανές ότι τα σύνορα δεν μπορούν να είναι αμετακίνητες οντότητες, αλλά τροποποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες και το δυναμισμό, αλλά και τις ικανότητες που έχουν οι λαοί, οι οποίοι κατοικούν στο εκάστοτε εσωτερικό τους.¹²⁵

Σε ένοπλες συγκρούσεις συχνά απειλείται η εδαφική ακεραιότητα μιας χώρας. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι οι περισσότερες διακρατικές συρράξεις έχουν την πηγή τους σε εδαφικές διαφορές μεταξύ κρατών. Η εδαφική ακεραιότητα μπορεί όντως να άπτεται χειροπιαστών εθνικών συμφερόντων, να συνδέεται με την επιβίωση και ανάπτυξη της χώρας, ειδικά αν η διαμάχη αφορά πλουτοπαραγωγικούς πόρους, περιοχές με πλούσιο υπέδαφος, έξοδο προς τη θάλασσα, σημαντικό λιμάνι ή άλλη συγκοινωνιακή οδό ή στρατηγικά ζωτική περιοχή, χωρίς την οποία η χώρα θα αισθανόταν ιδιαίτερα τρωτή ή και μη βιώσιμη.¹²⁶ Η εθνική αυτοϊκανοποίηση μέσα από την απόκτηση ευρύτερων εδαφών ή το αίσθημα εθνικής στέρησης λόγω της απώλειας «ιερής» γης υπήρξαν οι αιτίες των περισσότερων αιματηρών πολέμων από την εποχή της ανόδου του εθνικισμού. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η εδαφική επιταγή υπήρξε η κύρια παρόρμηση που καθοδηγούσε την επιθετική συμπεριφορά των εθνών - κρατών.¹²⁷ Σύμφωνα με το απόφθεγμα του Ναπολέοντα, η τέχνη του πολέμου συνίσταται από μια προσεκτική και μετρημένη άμυνα που ακολουθείται από μια αστραπιαία και τολμηρή επίθεση.¹²⁸

Ο Κλαούζεβιτς στη μνημειώδη εργασία του «Περί του Πολέμου»¹²⁹, ορίζει τη στρατηγική ως την τέχνη χρησιμοποίησης των μαχών ως μέσου για την επιτυχία του

¹²⁵ Μάζης, *Γεωπολιτική, η Θεωρία και η Πράξη*, 16.

¹²⁶ Ηρακλείδης, *Διεθνείς και Εθνοτικές Συγκρούσεις*, 28.

¹²⁷ Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998), 72.

¹²⁸ Partha Bose, *Μέγας Αλέξανδρος, η Τέχνη της Στρατηγικής. Διαχρονικά Μαθήματα Ηγεσίας από τον Ιδρυτή της Μεγαλύτερης Αυτοκρατορίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2004), 77.

¹²⁹ Το *Περί Πολέμου* ή *Περί του πολέμου* (γερμανικά: *Vom Kriege*) είναι βιβλίο σχετικά με τον πόλεμο και τη στρατιωτική στρατηγική του Πρώσου στρατηγού Καρλ φον Κλάουζεβιτς (1780-1831), που γράφτηκε κυρίως μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, μεταξύ 1816 και 1830, και δημοσιεύθηκε μετά τον θάνατό του από τη σύζυγό του το 1832. Έχει μεταφραστεί στα αγγλικά αρκετές φορές με την ονομασία *On War*. Το *Περί Πολέμου* είναι στην πραγματικότητα ένα ημιτελές έργο, καθώς ο Κλάουζεβιτς είχε συσσωρεύσει χειρόγραφα με σκοπό την αναθεώρησή του το 1827, αλλά δεν πρόλαβε να τελειώσει το έργο. Η σύζυγός του, με την οποία μοιράζονταν μια βαθιά πνευματική σχέση, επιμελήθηκε τα έργα του και τα δημοσίευσε μεταξύ 1832 και 1835. Τα ογκώδη έργα του περιέχουν τα περισσότερα από τα μεγαλύτερα ιστορικά και θεωρητικά γραπτά του, αν και δεν σώζονται μικρότερα άρθρα του στις εφημερίδες, ούτε η εκτεταμένη αλληλογραφία του με σημαντικά πολιτικά, στρατιωτικά, πνευματικά και πολιτιστικά πρόσωπα της Πρωσίας. Το έργο αποτελείται από τρεις τόμους και αντιπροσωπεύει θεωρητικές εξερευνήσεις του. Είναι μία από τις πιο σημαντικές

σκοπού του πολέμου. Με άλλα λόγια, η στρατηγική διαμορφώνει το σχέδιο του πολέμου, καθορίζει τις λεπτομέρειες της προτεινόμενης πορείας των διαφόρων εκστρατειών, οι οποίες συνθέτουν τον πόλεμο και κανονίζει τις μάχες που πρέπει να διεξαχθούν σε κάθε μία εκστρατεία.¹³⁰ Όπως απέδειξαν ο Φίλιππος και ο Αλέξανδρος στη Χαιρώνεια, η στρατηγική έχει να κάνει με την εκμετάλλευση των γεωγραφικών, των οικονομικών, των κοινωνικών, των διαπολιτειακών, των πολιτικών και των συμπεριφορικών πραγματικοτήτων για την πραγματοποίηση ποικίλων στόχων.¹³¹ Η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, η στρατηγική αποτελείται από τρία συστατικά στοιχεία: σκοπούς, μέσα, αντίπαλο. Η ύπαρξη αντιπάλου είναι απαραίτητη για να έχουμε στρατηγική. Στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής μπορεί να ειπωθεί ότι η στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο. Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κ.λπ.) για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για υψηλή στρατηγική.¹³²

Η υψηλή στρατηγική υποδηλώνει την ύπαρξη ενός συνεκτικού οράματος για την οργάνωση και την ανάπτυξη της ισχύος για την επιδίωξη των σημαντικότερων στόχων του κράτους.¹³³ Η διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής μιας δύναμης συνεπάγεται τη διαπίστωση των διαχρονικών εθνικών συμφερόντων της, τη διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και των απειλών που προκύπτουν για τα εθνικά συμφέροντα, τον προσδιορισμό και την ιεράρχηση των πολιτικών στόχων που να εξασφαλίζουν τα εθνικά συμφέροντα και τέλος την υιοθέτηση των μέσων για την επίτευξη των πολιτικών στόχων. Η διαδικασία αυτή μοιάζει απλή και αυτονόητη σε αφαιρετικό επίπεδο. Στην πράξη ωστόσο είναι πολύπλοκη και δύσκολη λόγω των έντονων πιέσεων που οι πολιτικές ηγεσίες υφίστανται από τις τρέχουσες εξελίξεις. Ένα μεγάλο μέρος της τέχνης της πολιτικής συνίσταται στη βραχυπρόθεσμη αντίδραση και προσαρμογή σε απρόβλεπτες εξελίξεις. Οι επιτυχημένες υψηλές στρατηγικές ωστόσο χαρακτηρίζονται από το μακροχρόνιο σχεδιασμό που αντέχει στις βραχυπρόθεσμες κρίσεις και προσδίδει σημαντική διαχρονική συνέπεια στην πορεία μιας δύναμης.¹³⁴ Ο ρόλος της υψηλής στρατηγικής είναι να συντονίζει και

πραγματείς για την πολιτικοστρατιωτική ανάλυση και τη στρατηγική που έχει γραφτεί ποτέ, και παραμένει τόσο αμφιλεγόμενο και διαχρονικά καθοριστικό στην επιρροή της στρατηγικής σκέψης.

¹³⁰ Liddell Hart B. H, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1995), 497.

¹³¹ Bose, *Μέγας Αλέξανδρος, η Τέχνη της Στρατηγικής*. 101.

¹³² Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750 - 192 π.Χ.)*, 27-28.

¹³³ Bacevich, *Αμερικανική Αυτοκρατορία*, 145-146.

¹³⁴ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, 113.

διευθύνει όλες τις πηγές ενός έθνους ή ομάδας εθνών, προς την κατεύθυνση επίτευξης του πολιτικού σκοπού του πολέμου, του σκοπού που καθορίζεται από τη θεμελιώδη πολιτική. Η υψηλή στρατηγική πρέπει να υπολογίζει και να αναπτύσσει τους οικονομικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό των εθνών για να υποστηρίξει τα μαχόμενα στρατεύματα.¹³⁵

Όλα τα κράτη διαθέτουν υψηλή στρατηγική, αν και αυτό δε σημαίνει ότι όλα τα κράτη μπορούν να επιτύχουν τους στρατηγικούς τους στόχους. Η υψηλή στρατηγική μιας χώρας είναι τόσο βαθιά εμποτισμένη στο DNA, και εμφανίζεται τόσο φυσιολογική και προφανής, που οι πολιτικοί και οι στρατηγοί, πολλές φορές, δεν την αναγνωρίζουν. Η υψηλή στρατηγική δεν έχει να κάνει πάντα με πόλεμο. Έχει να κάνει με όλα τα στοιχεία που συνθέτουν την ισχύ ενός κράτους.¹³⁶

Το λυπηρό παράδοξο σε ακροσφαλείς ιστορικές καταστάσεις συνοδευόμενες από διάχυτα παρακμιακά φαινόμενα είναι ότι η στρατηγική σκέψη θολώνει τόσο περισσότερο, όσο εντονότερα τη χρειάζεται ένα έθνος. Όπως ο βαριά άρρωστος δεν αναρωτιέται τι θα κάνει σε δέκα χρόνια, αλλά αν θα βγάλει τη νύχτα, έτσι ο ιστορικά ανίσχυρος χαρακτηρίζεται από την έλλειψη μακρόπνοων συλλήψεων και την προσήλωση στα άμεσα δεδομένα.¹³⁷

Μια βάσιμη γεωστρατηγική πρέπει να κάνει διάκριση μεταξύ της βραχυπρόθεσμης προοπτικής (τα επόμενα πέντε χρόνια περίπου), της μεσοπρόθεσμης (μέχρι είκοσι χρόνια περίπου) και της μακροπρόθεσμης (πέρα από τα είκοσι χρόνια).¹³⁸ Γεωπολιτικοί άξονες είναι τα κράτη των οποίων η σημασία δεν προέρχεται από τη δύναμή τους ή τα κίνητρά τους, αλλά από την ευαίσθητη θέση τους και από τις συνέπειες τις οποίες έχει η δυνητικά ευάλωτη κατάστασή τους στη συμπεριφορά των γεωστρατηγικών παικτών. Σε μερικές περιπτώσεις, ένας γεωπολιτικός άξονας μπορεί να δρα ως αμυντική ασπίδα για κάποιο ζωτικό κράτος ή ακόμη και περιφέρειά.¹³⁹

Η εξωτερική πολιτική δεν μπορεί ποτέ, και δεν θα έπρεπε ποτέ, να διαχωρίζεται από την στρατηγική. Η εξωτερική πολιτική μιας χώρας περιορίζεται όχι μόνο από τους στόχους της, αλλά επίσης και από τη στρατιωτική της δύναμη ή, πιο σωστά, από την αναλογία της στρατιωτικής της δύναμης με εκείνη των άλλων

¹³⁵Hart, *Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, 501.

¹³⁶George Friedman, *The next 100 years: a forecast for the 21st century* (New York: New York Post, 2009), 39.

¹³⁷Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 382.

¹³⁸Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, 339.

¹³⁹*Ibid*, 79.

χωρών.¹⁴⁰ Με βάση τη θεώρηση του κλασικού ρεαλισμού, οι αποφάσεις της εξωτερικής πολιτικής λαμβάνονται από το κράτος. Το κράτος θα αποφασίσει με βάση τα συμφέροντά του, τα οποία ιεραρχούνται εκ των προτέρων, και με βάση το κόστος και τα οφέλη των εναλλακτικών τους επιλογών. Ο κλασικός ρεαλισμός παραδέχεται ακόμη, ορθώς, την έλλειψη πληροφόρησης για τις εναλλακτικές επιλογές.¹⁴¹

Μία διένεξη ορίζεται στη διεθνή πολιτική ως ένα δυναμικό σύστημα συσχετισμών που δημιουργείται σ' ένα ορισμένο χρονικό διάστημα από την προσπάθεια των διαφόρων φορέων συμφερόντων - στην περίπτωσή μας τα κράτη - να επιβληθούν, σ' ένα εμφανιζόμενο συσχετισμό δυνάμεων. Μια διένεξη, όμως, διαφέρει από μια κρίση. Μια κρίση είναι μια κατάσταση που θέτει σε κίνδυνο ζωτικά συμφέροντα των φορέων που εμπλέκονται σ' αυτήν και αρχίζει από ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο που μπορεί να διαφέρει για κάθε φορέα συμφερόντων.¹⁴²

Κρίση υπάρχει όταν προκύπτουν γεγονότα αναπάντεχα, ο χρόνος αντίδρασης σε αυτά είναι πολύ μικρός και οι συνέπειες των αποφάσεων, θετικές ή αρνητικές, είναι πάρα πολύ μεγάλες.¹⁴³ Η κρίση είναι μια κατάσταση στην οποία παρατηρούνται γρήγορα εκτυλισσόμενα γεγονότα που ταυτόχρονα εμπεριέχουν και δημιουργούν το στοιχείο της έκπληξης.¹⁴⁴ Μια κρίση στα πλαίσια των διεθνών σχέσεων δημιουργεί απειλές, σε θέματα υψίστης σημασίας ή προτεραιότητας, όπως τα λεγόμενα εθνικά θέματα.¹⁴⁵

Οι κρίσεις δεν είναι απαραίτητα αρνητικές, καθώς προσφέρουν τη δυνατότητα για αποσαφήνιση καταστάσεων, δυναμικών ή άλλων συμφερόντων. Συνήθως η κρίση προκύπτει και εστιάζεται σε ένα σαφώς καθορισμένο ζήτημα. Οι κρίσεις σήμερα επιλύουν συνήθως, είτε χωρίς, είτε με ελάχιστη βία, καταστάσεις που στο παρελθόν λύνονταν με πόλεμο, ενώ σήμερα δεν μπορούν να επιλυθούν με τη συνήθη οδό. Συχνά, η κρίση προκαλείται και σκόπιμα με στόχο την αύξηση της πίεσης για την επίλυση κάποιων προβλημάτων είτε ως προειδοποίηση και προανάκρουσμα σύγκρουσης.¹⁴⁶ Ενδείξεις απειλής ερμηνευόμενες από Έλληνες στρατηγικούς αναλυτές ως σημάδια επερχόμενης κρίσης, περιλαμβάνουν δηλώσεις της τουρκικής

¹⁴⁰Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 156.

¹⁴¹Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, 46.

¹⁴²Βαρβαρούσης, *Η Ανάλυση των Διεθνών Διενέξεων*, 31-32.

¹⁴³Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, 43.

¹⁴⁴Oran R. Young, *The Intermediaries: Third Parties in International Crises* (Princeton: Princeton University Press, 1967), 10.

¹⁴⁵Charles F. Herman, *International Crisis as a Situational Variable in International politics and Foreign Policy* (New York: The Free Press, 1969), 414.

¹⁴⁶Κουσκουβέλης, *Λήψη αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, 102-103.

πολιτικής ηγεσίας, διπλωματικές πρωτοβουλίες και στρατιωτικές προετοιμασίες.¹⁴⁷ Μία διεθνής κρίση συνεπάγεται συχνά τη χρήση στρατιωτικών μέσων και κινήσεων. Η αποτελεσματικότητα διαχείρισης κρίσης εξαρτάται από το πόσο καλά συντονισμένα είναι τα διπλωματικά και τα στρατιωτικά μέσα.¹⁴⁸

Περιορισμοί στην εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής

Μία διδακτορική διατριβή αποτελεί εξ' ορισμού το αποτέλεσμα μίας μακρόχρονης δύσκολης, απαιτητικής και «επίπονης» διαδικασίας. Πρόκειται για μία εργασία που απαιτεί από τον συγγραφέα της πλήρη δέσμευση και προσήλωση στο έργο του.

Στην εκπόνηση της παρούσας διατριβής παρουσιάστηκαν οι ακόλουθοι περιορισμοί, οι οποίοι ωστόσο, μέσα από την προσπάθεια και την εστίαση στο στόχο, κατέστη εφικτό να ξεπεραστούν.

Πρώτον, η παρούσα διατριβή αφορά, μεταξύ άλλων, τη μελέτη δύο περιπτώσεων, της κρίσης του 1987 και αυτής των Ιμίων του 1996. Πρόκειται για δύο κρίσεις, για τις οποίες πολλά έχουν γραφτεί. Ωστόσο, υπάρχουν πολλά κενά, στα οποία είναι σχεδόν ανέφικτο να δοθούν απαντήσεις, καθώς τα έγγραφα δεν έχουν αποχαρκτηριστεί ακόμη (για παράδειγμα, το ζήτημα της πτώσης του ελικοπτέρου στα Ίμια). Ο γράφων τη διατριβή απευθύνθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών, κάνοντας αίτηση για αποδέσμευση συγκεκριμένων στοιχείων που αφορούν στην παρούσα περίοδο των κρίσεων. Ωστόσο, η απάντηση του Υπουργείου ήταν αρνητική, καθώς οι πληροφορίες αυτές δεν έχουν αποχαρκτηριστεί ακόμη.

Δεύτερον, κατά την εκπόνηση της διατριβής και τη λήψη των ημιδομημένων συνεντεύξεων, διαπιστώθηκε ότι υπήρξαν προσωπικότητες, οι οποίες, παρόλο που είναι σαφές ότι γνώριζαν πολλά πράγματα για τις δύο κρίσεις και θα διαφώτιζαν πλήρως τις περιπτώσεις (παρέχοντας αξιόπιστα συμπεράσματα), αρνήθηκαν να συνεργαστούν και να μιλήσουν. Παράδειγμα αποτελεί, μεταξύ άλλων, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κároλος Παπούλιας, ο οποίος αρνήθηκε, επικαλούμενος την έλλειψη χρόνου, να μετέχει σε μία ημιδομημένη συνέντευξη.

Επιπρόσθετα, προσωπικότητες, όπως ο Πτέραρχος Ν. Κουρής και ο Ναύαρχος Λεωνίδας Βασιλικόπουλος (που και οι δύο μετείχαν στη διαχείριση της κρίσης των Ιμίων, ενώ είχαν και μεγάλη εμπειρία και από την κρίση του 1987), δεν κατέστη εφικτό να παραχωρήσουν συνέντευξη για σοβαρούς λόγους υγείας.

¹⁴⁷ Παναγιώτης Ήφαιστος και Πλατιάς Αθανάσιος, *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1992), 22.

¹⁴⁸ Κουσκουβέλης, *Λήψη αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*, 120.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΡΙΣΗΣ

Ορισμοί

Η βιβλιογραφία βρίθει από ορισμούς για τη διαχείριση κρίσεων. Κάθε μελετητής της διαχείρισης κρίσεων συνεισφέρει στη θεωρία και με τη δική του ερμηνεία. Ο Χάνσπιτερ Νόυχολντ (Hanspeter Neuhold) διαχωρίζει τη διαχείριση κρίσεων στα δύο «συνθετικά» της. Σύμφωνα με τον Νόυχολντ, «κρίση» είναι η κατάσταση που επικρατεί, όταν μία διεθνής σύγκρουση φτάσει σε τέτοιο επίπεδο εχθρότητας όπου διαφαίνεται να είναι επικείμενη (ή τουλάχιστον πιθανή στα μάτια των ληπτών αποφάσεων ή ήδη πεπραγμένη) η χρήση μεγάλης κλίμακας στρατιωτικών δυνάμεων. Αναφορικά με τη «διαχείριση», ο Νόυχολντ την ορίζει ως τα μέτρα που λαμβάνονται για την απομόνωση και τον κατευνασμό της κρίσης, όπως αυτή ορίστηκε προηγουμένως. Κατά συνέπεια, μία κρίση μπορεί να θεωρηθεί πως έχει διαχειριστεί, όταν η ένταση και η σφοδρότητα αυτής έχει μειωθεί σε τέτοιο βαθμό, που οι εχθροπραξίες έχουν σταματήσει.¹⁴⁹ Ο Φράνκ Π. Χάρβεϊ (Frank P. Harvey) αναφέρει πως η κρίση, η σύγκρουση και ο πόλεμος είναι πολύπλοκα συνδεδεμένα μεταξύ τους, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Η βία, ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του πολέμου, είναι συχνά (όχι πάντοτε απαραίτητα) παρούσα σε κρίσεις και συγκρούσεις. Τα στοιχεία που καθορίζουν τη δημιουργία μίας κρίσης είναι η αλλαγή στον τύπο ή/και η αύξηση της έντασης στην αλληλεπίδραση-σχέση δύο ή περισσότερων κρατών, συνδυαζόμενη με μία όλο και αυξανόμενη πιθανότητα εκκίνησης εχθροπραξιών.¹⁵⁰ Ο Μάικλ Μπλάντ (Michael Bland), υπό το πρίσμα της επικοινωνίας, στο βιβλίο του *Communicating out of a Crisis* ορίζει την κρίση ως ένα σοβαρό συμβάν που επηρεάζει την ανθρώπινη ασφάλεια, το περιβάλλον, και τη φήμη, ενώ παράλληλα βρίσκεται στο καθεστώς της αρνητικής δημοσιότητας.¹⁵¹ Ο Τζόν Ρ. Ονίλ (John R. Oneal), αναφέρει πως οι κρίσεις είναι εκ φύσεως ασταθείς και καθόλου ευεπηρεάστες στη διαχείρισή τους. Δεν θα πρέπει κανένας να αμφιβάλει πως οι κρίσεις αποτελούν σημαντικούς μηχανισμούς αλλαγής στο διεθνές σύστημα.¹⁵² Ο Χέρμαν (Hermann), παρέχοντας έναν ακόμη ορισμό-ερμηνεία, αναφέρει πως κρίση είναι μία κατάσταση που απειλεί την επίτευξη των υψηλής προτεραιότητας στόχων του λήπτη αποφάσεων, που περιορίζει το διαθέσιμο χρόνο για αντίδραση προτού η κατάσταση μεταλλαχθεί (αλλάξει) και που ξαφνιάζει τους λήπτες αποφάσεων όταν

¹⁴⁹ Daniel Frei, *International Crises and Crisis Management* (London: Saxon House, 1978), 4.

¹⁵⁰ Frank P. Harvey and Ben D. Mor, *Conflict in World Politics* (London: Macmillan Press Ltd, 1998), 7-8.

¹⁵¹ Michael Bland, *Communicating out of a Crisis* (London: Macmillan Press Ltd, 1998), 5.

¹⁵² John R. Oneal, *Foreign Policy Making in Times of Crisis* (Ohio: Mershon Center, 1982), 10.

συμβεί.¹⁵³ Ο Ρίτσαρντ Νεντ Λίμποου (Richard Ned Lebow) καθορίζει τρία κριτήρια που η ύπαρξή τους αποτελεί κι τον καθορισμό της κρίσης: το πρώτο είναι ότι οι διαμορφωτές της πολιτικής αντιλαμβάνονται πως μία ενέργεια ή μία απειλή εκ μέρους ενός διεθνούς δρώντος βλάπτει και απειλεί σοβαρά τα ζωτικά εθνικά συμφέροντα, τη φήμη της χώρας αναφορικά με τις διαπραγματευτικές τις δυνάμεις καθώς επίσης και τη δυνατότητά τους να παραμείνουν στην εξουσία. Το δεύτερο κριτήριο είναι όταν οι διαμορφωτές της πολιτικής θεωρούν πως οποιαδήποτε ενέργεια τους προς αντιμετώπιση της απειλής θα δημιουργήσει μεγάλη πιθανότητα για πόλεμο. Το τρίτο κριτήριο είναι η πίεση του χρόνου που νιώθουν οι διαμορφωτές της πολιτικής κατά τη διαχείριση μίας κατάστασης.¹⁵⁴ Ο Φίλιπ Γουίλιαμς (Phillip Williams) ορίζει τη διεθνή κρίση ως «τη σύγκρουση μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, που συνήθως διαρκεί μικρό χρονικό διάστημα, στο οποίο η πιθανότητα για πόλεμο μεταξύ των εμπλεκόμενων είναι σοβαρά αυξημένη».¹⁵⁵ Με παρόμοιο τρόπο, ο Μάικλ Μπρέτσερ (Michael Brecher) ορίζει την κρίση ως μία αλλαγή στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό περιβάλλον, η οποία δημιουργεί την αντίληψη, στους λήπτες αποφάσεων ενός κράτους-δρώντος, ότι οι «βασικές» αξίες του κράτους που εκπροσωπούν, πλήττονται από το εξωτερικό περιβάλλον και πως είναι απαραίτητη η απόκριση εκ μέρους των.¹⁵⁶ Στη γερμανική βιβλιογραφία, οι Τζενζάιτς φον Κριγκ και Φρίντεν (Jenseits von Krieg und Frieden), αναφέρουν ότι η κρίση αποτελεί μία κατάσταση στην οποία δεν έχει ξεσπάσει πόλεμος, αλλά όμως δεν επικρατεί και ειρήνη (no war no peace)¹⁵⁷. Αναλυτές, όπως οι Τσάρλς Μακλέλαντ και ο Όραν Γιάνγκ (Charles McClelland and Oran Young), ορίζουν την κρίση από την οπτική του διεθνούς συστήματος. Κατά τον Μακλέλαντ, διεθνής κρίση είναι «μία αλλαγή κατάστασης», η οποία προκύπτει μέσα από τη δράση των αντιπάλων και επηρεάζει το σύνολο του διεθνούς πολιτικού συστήματος. Ως εκ τούτου, οι σημαντικές αλλαγές που επήλθαν στο διεθνές σύστημα κατά τη δεκαετία του 1990, οδηγούν στο χαρακτηρισμό της συγκεκριμένης περιόδου, ως περίοδο κρίσης.¹⁵⁸ Στην ελληνική βιβλιογραφία, ο Ηλίας Κουσκουβέλης αναφέρει πως η κρίση «είναι μία κατάσταση στην οποία παρατηρούνται γρήγορα εκτυλισσόμενα γεγονότα που ταυτόχρονα

¹⁵³ Charles F. Hermann, *Crisis in Foreign Policy: A Simulation Analysis* (Indianapolis: Bobbs Merrill, 1969), 29.

¹⁵⁴ Richard Ned Lebow, *Between Peace and War: The Nature of International Crisis* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981), 10-13.

¹⁵⁵ Phillip Williams, *Crisis Management* (Leicester: Leicester University Press, 1976), 27-28.

¹⁵⁶ Michael Brecher, "Toward a Theory of International Crisis Behavior: A Preliminary Report," *International Studies Quarterly*, Vol. 21, No. 1 (March, 1977): 43-44.

¹⁵⁷ Marc Houben, *International Crisis Management: The Approach of European States* (London and New York: Routledge, 2005), 12.

¹⁵⁸ Charles A. McClelland, "The Anticipation of International Crises: Prospects for Theory and Research," *International Studies Quarterly*, Vol. 21, No. 1, (March 1977), 15-16.

εμπεριέχουν και δημιουργούν το στοιχείο της έκπληξης».¹⁵⁹ Συνεχίζοντας, ο Καθηγητής αναφέρει πως στόχος της κάθε προσπάθειας διαχείρισης κρίσης μπορεί να είναι εναλλακτικά η κλιμάκωση, η αποτροπή της κλιμάκωσης και η αποκλιμάκωση, με βάση τους στόχους που θέτει και επιδιώκει να πετύχει ο κάθε εμπλεκόμενος σε αυτήν παράγων. Η διαχείριση κρίσεως δεν σημαίνει απαραίτητα αποτροπή της κλιμάκωσης ή αποκλιμάκωση, όπως φαίνεται να εννοούν διάφοροι επιστήμονες.¹⁶⁰ Ο Κώσταντίνος Κολιόπουλος αναφέρει πως ο χειρισμός κρίσεων, υπό ευρεία έννοια, έχει τρεις διαστάσεις: την πρόληψη μίας κρίσης, τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων αποφεύγοντας κλιμάκωση και πόλεμο, καθώς και τη μεθοδική μετάβαση σε πόλεμο, αν αυτό χρειαστεί.¹⁶¹

Γενικά για τη διαχείριση κρίσεων

Η ιστορία των σχέσεων μεταξύ των κρατών βρίθει από αμέτρητες διπλωματικές αντιπαραθέσεις, που άλλες φορές επιλύθηκαν ειρηνικά και άλλες οδήγησαν σε πολεμική σύρραξη. Οι κρίσεις προκύπτουν από συγκρούσεις συμφερόντων που καταλήγουν σε καταστάσεις απειλής πολέμου, είτε μέσα από εσκεμμένες δράσεις κάποιου-ων εμπλεκόμενου-ων, είτε ακούσια, χωρίς δηλαδή να υπάρχει κάποια σκοπιμότητα προς αυτό. Στις κρίσεις που ξεσπούν, οι διαμορφωτές της πολιτικής καλούνται να λάβουν διπλωματικές και στρατιωτικές αποφάσεις υπό καθεστώς πίεσης χρόνου αλλά και γεγονότων. Τέτοιες αποφάσεις μπορεί όχι μόνο να οδηγήσουν στην επιτυχία – αποτυχία των εμπλεκόμενων εθνών αλλά επιπροσθέτως μπορεί να οδηγήσουν στη διατήρηση ή και στη μεταβολή της επικρατούσας διεθνούς τάξης.

Στη διαχείριση κρίσεων πρέπει να έχουμε κατά νου τα εξής:

α) Τα αποτελέσματα δεν μπορούν να προβλεφτούν από τις ξεχωριστές ενέργειες

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε και από την καθημερινότητα, το αποτέλεσμα μίας μεταβλητής συχνά εξαρτάται από την κατάσταση μίας άλλης μεταβλητής. Δύο χημικά στοιχεία, από μόνα τους μπορεί να είναι εντελώς ακίνδυνα, ωστόσο, η μίξη τους μπορεί να οδηγήσει σε ένα εκρηκτικό μείγμα. Για παράδειγμα, κάποιοι ασθενείς μπορεί να υποφέρουν από συνδυασμούς φαρμάκων, που από μόνα τους λειτουργούν θεραπευτικά.¹⁶² Ως εκ τούτου, η έρευνα προσπαθεί να δοκιμάσει τα αποτελέσματα

¹⁵⁹ Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*, 101.

¹⁶⁰ Ibid, 114-115.

¹⁶¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα έως Σήμερα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008), 37.

¹⁶² Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (New York: Everyman's Library, 1967), 19-20.

της αλληλεπίδρασης και η μοντέρνα κοινωνική επιστήμη βασίζεται στην παραδοχή ότι τα κοινωνικά και πολιτικά αποτελέσματα δεν αποτελούν το «άθροισμα» των δράσεων των παιχτών, καθώς διαφορετικά αποτελέσματα μπορεί να προκύψουν, ανάλογα με το πώς θα δομηθούν οι επιλογές και ποιες θα είναι οι στρατηγικές κινήσεις των δρώντων.¹⁶³ Φέρνοντας τα παραδείγματά μας στο χώρο της διεθνούς πολιτικής, ο Σίμπλεϊ Τελχάμι (Shibley Telhami) υποστηρίζει ότι, ενώ το παν-αραβικό (pan-Arabism) και το υπέρ της Παλαιστίνης, συναίσθημα, λειτούργησαν προς ενίσχυση της αιγυπτιακής επιρροής, όταν η Αίγυπτος ήταν ισχυρή, την κατέστησαν εξαρτώμενη από άλλα αραβικά κράτη, όταν ήταν ασθενής.¹⁶⁴

β) Οι στρατηγικές βασίζονται στις στρατηγικές των άλλων

Πολυπλοκότητα μπορεί επίσης να προκύψει όταν εξετάζουμε τις αλληλεπιδράσεις από την εφαρμογή στρατηγικών όταν οι παίκτες αντιδρούν στους άλλους και αναμένουν αυτό που πιστεύουν ότι θα κάνουν οι άλλοι. Πλήθος διπλωματικών και στρατιωτικών «εκπλήξεων», μας παρέχουν χρήσιμα παραδείγματα: ένα κράτος θεωρεί ότι τα εμπόδια για μία ενέργεια είναι τόσο μεγάλα, που ο αντίπαλος δεν θα μπορέσει να τα ξεπεράσει. Με γνώμονα το παραπάνω, το κράτος προχωρά σε πολύ λίγα προληπτικά μέτρα – ενέργειες για να εμποδίσει ή να προετοιμαστεί για αυτή την ενέργεια. Από την άλλη πλευρά όμως, ο αντίπαλος εργάζεται σκληρά ώστε να καταφέρει να ξεπεράσει τα εμπόδια. Όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά και ένας Στρατηγός του 18^{ου} αιώνα «Στον πόλεμο, τα πράγματα που επιτυγχάνουν είναι συνήθως αυτά που θεωρούνται αδύνατα. Και επιτυγχάνουν, όταν υλοποιούνται με σωστό τρόπο».¹⁶⁵ Στον αντίποδα, μία απειλή μπορεί να θεωρηθεί ως ελάχιστη, όταν ο δρών είναι πολύ καλά προετοιμασμένος να την αντιμετωπίσει. Για αυτό το λόγο, το φθινόπωρο του 1940, ο Γουίνστον Τσώτσιλ (Winston Churchill) παρόλο που θεωρούσε πως η πιθανότητα εισβολής ήταν εξαιρετικά μικρή, προέβαλλε αντίσταση στην πρόταση για αποστολή περισσότερων στρατιωτών σε άλλα μέτωπα. Η παρουσία αυτών των στρατιωτών στην Βρετανία ήταν αυτή που ήταν «υπεύθυνη» για τη μειωμένη απειλή, επέμεινε.¹⁶⁶ Η αλληλεπίδραση των στρατηγικών μας βοηθά να εξηγήσουμε και το παράδοξο γεγονός, ότι, εξαιτίας των ενεργειών των άλλων, κάποια χαρακτηριστικά ή συμπεριφορές που φαινομενικά μας βλάπτουν, μπορεί στην ουσία να λειτουργούν προς όφελός μας. Κλασικό παράδειγμα αποτελούν περιπτώσεις κρατών, τα οποία δαπανούν υπέρογκα ποσά για την αγορά οπλικών συστημάτων τα

¹⁶³Robert Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life* (Princeton: Princeton University Press, 1997), 39-40.

¹⁶⁴Shibley Telhami, *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to Camp David Accords* (New York: Columbia University Press, 1990), 12, 92-106.

¹⁶⁵Reed Browning, *The War of the Austrian Succession* (New York: St. Martins, 1993), 123.

¹⁶⁶Jonh Colville, *The Fringes of Power: 10 Downing Street Diaries, 1939-1955* (New York: Norton, 1985), 283-284.

οποία δεν είναι απαραίτητα – απλά και μόνο για να δείξουν ότι ο πλούτος και η ισχύς τους, τους «παρέχει» τη δυνατότητα να είναι απρόσεκτα. Ωστόσο, αυτή η συμπεριφορά δεν ενδυναμώνει το κράτος, αλλά αντιθέτως το αποδυναμώνει.¹⁶⁷

γ) Η συμπεριφορά αλλάζει το περιβάλλον

Οι αρχικές συμπεριφορές, σε πολλές περιπτώσεις επηρεάζουν το αποτέλεσμα, δημιουργώντας πανίσχυρη δυναμική, η οποία ερμηνεύει και τις αλλαγές που επέρχονται χωρίς να χρειάζεται να οριστούν «αιτίες» και «αποτελέσματα». Παρόλο που η μάθηση και η σκέψη διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή, στην περίπτωση αυτής της αλληλεπίδρασης δεν είναι απαραίτητες. Οι δυνατότητες, οι προτιμήσεις και τα πιστεύω των δρώντων μπορούν επίσης να αλλάξουν μέσα από την αλληλεπίδραση. Συχνά οι συγκρούσεις έχουν ως αποτέλεσμα την σκλήρυνση της στάσης, την εξώθηση σε ακραίες συμπεριφορές και την κινητοποίηση δρώντων που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν εμπλακεί. Οι άνθρωποι βέβαια έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν την κατάσταση, τόσο των άλλων, όσο και τη δική τους: η Κρίση της Κούβας ακολουθήθηκε από πτώση της έντασης (η οποία με τη σειρά της ίσως κατέστησε εφικτή την εμπλοκή των Αμερικανών στο Βιετνάμ), καθώς ο Αμερικανός Πρόεδρος Κένεντι (Kennedy) και ο Γενικός Γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος, Χρουστσόφ (Khrushchev)¹⁶⁸ «άλλαξαν» το επικίνδυνο περιβάλλον που είχε διαμορφωθεί.¹⁶⁹

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του ακούσιου πόλεμου / πολέμου εξ αμελείας (Inadvertent War) ο οποίος ορίζεται ως ένας πόλεμος τον οποίο καμία πλευρά δεν επιθυμεί ή αναμένει στη φάση της έναρξης μιας διπλωματικής κρίσης. Ωστόσο, ο πόλεμος αυτός ξεσπά κατά τη φάση της ανάπτυξης της κρίσης. Ο παραπάνω ορισμός αποτελεί σημείο εκκίνησης στη συγκριτική ανάλυση διπλωματικών κρίσεων, μερικές από τις οποίες οδήγησαν σε ακούσιο πόλεμο / πόλεμο εξ αμελείας και άλλες όχι.

Η διαχείριση κρίσεων έλαβε σημαντικές διαστάσεις κατά την περίοδο των θερμοπυρηνικών όπλων. Μετά από τη βασανιστική εμπειρία της κρίσεως στην Κούβα (Cuban Missile Crisis) ο τότε Υπουργός Άμυνας, Ρόμπερτ Μακναμάρα (Robert Mc Namara), δήλωσε ξεκάθαρα πως «από σήμερα πλέον δεν υπάρχει στρατιωτική

¹⁶⁷Jervis., *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, 48.

¹⁶⁸(15 Απριλίου 1894 – 11 Σεπτεμβρίου 1971) υπήρξε ο ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης κατά το μεγαλύτερο μέρος του Ψυχρού Πολέμου. Διατέλεσε γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης από το 1953 ως το 1964 και πρόεδρος του Συμβουλίου των Υπουργών από το 1958 ως το 1964. Ο Χρουστσόφ έθεσε τις βάσεις για την αποσταλινοποίηση της χώρας, για το διαστημικό πρόγραμμα της Σοβιετικής Ένωσης όπως και για σειρά φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων στην εσωτερική πολιτική του κράτους. Απομακρύνθηκε από την ηγεσία της χώρας το 1964 και αντικαταστάθηκε από τον Λεονίντ Μπρέζνιεφ.

¹⁶⁹Ibid, 52.

στρατηγική (Military Strategy) αλλά μόνο διαχείριση κρίσεων».¹⁷⁰ Φυσικά αυτό ήταν υπερβολή ως δήλωση, ωστόσο έδιδε μεγάλη έμφαση στον κρίσιμο ρόλο της διάστασης της διαχείρισης στην πρωτοφανή αμερικανο-σοβιετική αντιπαράθεση του 1962.

Η απαίτηση και οι θεωρίες αποτελεσματικής διαχείρισης κρίσεων δεν εμφανίστηκαν για πρώτη φορά κατά την κρίση στην Κούβα. Οι δύο υπερδυνάμεις είχαν ήδη σημαντική εμπειρία στον έλεγχο και στη διαχείριση των εντάσεων, ήδη από το Βερολίνο. Ωστόσο, είναι σημαντικό να ειπωθεί πως, πριν την κρίση στην Κούβα, λίγα είχαν γραφεί στη μορφή ενός θεωρητικού πλαισίου διαχείρισης κρίσεων, ως οδηγός προς τους διαμορφωτές της πολιτικής για την προστασία των εθνικών συμφερόντων και την αποφυγή της εμπλοκής σε πόλεμο. Ο Ρόμπερτ Φ. Κένεντι (Robert F. Kennedy) στο βιβλίο του «Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis» έχει γράψει πως λίγο πριν την αποκάλυψη της θέσης των πυραύλων, ο αδερφός του είχε διαβάσει το βιβλίο της Μπάρμπαρα Τάτσμαν (Barbara Tuchman) «The Guns of August», το οποίο αναφέρονταν στο πως η Ευρώπη οδηγήθηκε σε πόλεμο το 1914. Είναι πολύ πιθανό αυτό να τον συνέγειρε σχετικά με τα λάθη που μπορεί να γίνουν από τους πολιτικούς κατά τη διάρκεια μιας έντονης κρίσης. Το σίγουρο ωστόσο είναι πως δεν υπήρχε κάποιο εγχειρίδιο (handbook - checklist) τεχνικών διαχείρισης κρίσεων προς βοήθεια του Προέδρου.

Η κρίση στην Κούβα αποτέλεσε το εφαλτήριο για πλήθος ερευνών στη θεματική της διαχείρισης κρίσεων. Έρευνες που σαν στόχο είχαν και έχουν να ρίξουν φως στα προβλήματα της επεξεργασίας πληροφοριών και λήψης αποφάσεων σε περιόδους κρίσεων, της διοίκησης και του ελέγχου, στα μέσα και στον τρόπο συντονισμού των διπλωματικών και στρατιωτικών ενεργειών, στα προβλήματα επικοινωνίας με τον αντίπαλο κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, καθώς και στους προτεινόμενους τρόπους διατήρησής της.

Κατά τον Αλεξάντερ Τζόρτζ (Alexander George), μέσα από τη μελέτη κρίσεων όπως η πυραυλική κρίση της Κούβας, το ξέσπασμα του Α΄ Π.Π. και η κινεζική εμπλοκή στον πόλεμο της Κορέας το 1950, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως οι εμπλεκόμενες σε μια κρίση πλευρές είναι απαραίτητο να κατανοήσουν, να δύναται και να επιθυμούν να λειτουργήσουν βάσει κάποιων απαιτήσεων – «κανόνων» (σχετικών με τη διαχείριση κρίσεων):

Α. *Διατήρηση υψηλού επιπέδου πολιτικού ελέγχου στις στρατιωτικές επιλογές.* Ο υψηλής βαθμίδος πολιτικός έλεγχος στην επιλογή αλλά και στη χρονική στιγμή που θα λάβει χώρα μια στρατιωτική ενέργεια, αποτελεί παράγοντα μεγάλης σημασίας στη διαχείριση κρίσεων. Η απαίτηση αυτή μπορεί να διευρυνθεί ακόμη και στον έλεγχο συγκεκριμένων τακτικών ελιγμών και επιχειρήσεων που ενέχουν τον κίνδυνο να οδηγήσουν σε ανεπιθύμητη σύγκρουση με τις δυνάμεις του αντιπάλου.

¹⁷⁰ Coral Bell, *The Conventions of Crisis* (London: Oxford University Press, 1971), 2.

Β. *Δημιουργία παύσεων στη φάση της εξέλιξης των στρατιωτικών ενεργειών.* Σε πολλές περιπτώσεις είναι απαραίτητο να επιβραδυνθούν εσκεμμένα οι στρατιωτικές κινήσεις (η κεκτημένη ταχύτητα-ορμή των στρατιωτικών κινήσεων) με απώτερο στόχο την παροχή επαρκούς χρόνου και στις δύο υπό κρίση πλευρές για διπλωματικές συνομιλίες και επαφές. Με αυτό τον τρόπο δίδεται σε κάθε πλευρά ικανό χρονικό διάστημα για εκτίμηση της κατάστασης, λήψη αποφάσεων και απόκριση σε προτάσεις.

Γ. *Συντονισμός διπλωματικών και στρατιωτικών κινήσεων.* Όποιες και να είναι οι στρατιωτικές κινήσεις σε εξέλιξη, είναι απαραίτητο να γίνονται πάντα σε απόλυτο συντονισμό με τις πολιτικές-διπλωματικές ενέργειες και να λειτουργούν ως ένα τμήμα μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για τερματισμό της κρίσης, χωρίς την εμπλοκή των αντιμαχόμενων πλευρών σε πολεμική σύρραξη.

Δ. *Αποφυγή στρατιωτικών ενεργειών που δίδουν την εντύπωση στον αντίπαλο ότι ο ενεργών κινείται προς τη δημιουργία μεγάλης κλίμακας πολεμικής σύγκρουσης και ουσιαστικά τον οδηγούν να δράσει αναλόγως προληπτικά.*

Ε. *Επιλογή διπλωματικών-στρατιωτικών οδών οι οποίες υποδεικνύουν την επιθυμία διαπραγματεύσεως παρά τη στρατιωτική σύγκρουση.*

ΣΤ. *Επιλογή διπλωματικών-στρατιωτικών οδών οι οποίες παρέχουν τη δυνατότητα στον αντίπαλο για έξοδο από την κρίση, έξοδο συμβατή και με την ικανοποίηση βασικών του συμφερόντων.*

Ο Κένεντι και ο Χρουστσόφ επέδειξαν αντίληψη των προαναφερθέντων απαιτήσεων – «κανόνων» και προσαρμόσαν τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με αυτές, κατά την κρίση στην Κούβα. Ωστόσο, σε άλλες περιπτώσεις κρίσεων, οι αρχές αυτές δεν έγιναν πλήρως αντιληπτές από τους διαμορφωτές της πολιτικής. Ο Πρόεδρος Truman για παράδειγμα, απέτυχε να εφαρμόσει τις αρχές αυτές όταν ήρθε αντιμέτωπος με την εμπλοκή των κινεζικών κομμουνιστικών δυνάμεων στον πόλεμο της Κορέας, τον Νοέμβριο του 1950. Πρέπει ωστόσο να ειπωθεί, πως η γνώση των αρχών που αναφέρθηκαν, δεν επαρκεί για την αποτελεσματική εφαρμογή τους. Για παράδειγμα οι ηγέτες των εμπλεκόμενων πλευρών σε μια κρίση, μπορεί να μην διαθέτουν τον απόλυτο έλεγχο των στρατιωτικών δυνάμεών τους¹⁷¹ Στο σημείο αυτό εγείρεται το ερώτημα του κατά πόσο στις κρίσεις του παρελθόντος μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας οι πολιτικοί ηγέτες των δυο χωρών είχαν τον απόλυτο έλεγχο των στρατιωτικών τους δυνάμεων. Πρόκειται φυσικά για ένα ερώτημα το οποίο μπορεί να επεκταθεί και σε περιπτώσεις μελλοντικών ενδεχόμενων κρίσεων μεταξύ των δυο νατοϊκών συμμάχων – το ερώτημα αυτό θα απαντηθεί μέσα από τη διεξοδική ανάλυση των κρίσεων του παρελθόντος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που ακολουθεί στις επόμενες ενότητες της παρούσας διατριβής. Συνεχίζοντας την ανάπτυξη του

¹⁷¹George L. Alexander, *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time* (New York: Oxford University Press, 1995), 214-216.

θεωρητικού πλαισίου του Αλεξάντερ Τζόρτζ, οι στρατιωτικές δυνάμεις μπορεί να έχουν δομηθεί με τέτοιο τρόπο που να τους στερείται η ευελιξία που απαιτείται σε μια κρίση. Επίσης, μπορεί το στρατιωτικό δόγμα κάποιου εμπλεκόμενου να στερεί τη δυνατότητα σε μια κυβέρνηση για περιορισμένη κινητοποίηση ή για ύπαρξη περισσότερων επιλογών (που απαιτούνται για πιο προσεκτική διαχείριση) στην ανάπτυξη δυνάμεων.

Η διαχείριση κρίσεων απαιτεί καινοτομία στο σχεδιασμό, στον έλεγχο και στην διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι απαιτήσεις αυτές με τη σειρά τους, θα πρέπει να συνοδεύονται από την εμπειρία, τη φαντασία και την υπομονή των στελεχών των ενόπλων δυνάμεων. Οι έξι αρχές στη διαχείριση κρίσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, απαιτούν αυστηρούς περιορισμούς στη χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων και μπορεί εύκολα να οδηγήσουν στη δημιουργία σοβαρών εντάσεων ανάμεσα στους στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες σε μια χώρα. Η πλήρης προσαρμογή των στρατιωτικών δυνατοτήτων στις προαναφερθείσες αρχές δεν είναι τόσο εύκολη υπόθεση, εκτός και αν τα οπλικά συστήματα διαθέτουν ευελιξία στη χρήση τους ή /και οι σχεδιαστές των επιχειρήσεων χαρακτηρίζονται από τόσο μεγάλη οξύτητα ώστε να μπορέσουν να «καινοτομήσουν» στη χρήση των υπάρχουσων στρατιωτικών δυνάμεων. Επιπροσθέτως, ακόμη και επιλογές που πληρούν τις παραπάνω αρχές και ως εκ τούτου θεωρούνται από έναν ηγέτη ως εφικτές και υλοποιήσιμες, εξαντλούν το εύρος των ενεργειών που μπορεί να ακολουθήσει μετά από αυτές. Αν για παράδειγμα ο αποκλεισμός της Κούβας είχε αποτύχει ως προς τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, τότε θα ήταν πολύ λίγες οι εναλλακτικές κινήσεις του Προέδρου Κένεντι, που θα μπορούσε να ακολουθήσει ως επιλογές χωρίς να προκαλέσει στρατιωτική σύγκρουση. Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι προσπάθειες των στρατηγιστών και των πολιτικών ηγετών για τη μετάλλαξη των στρατιωτικών δυνάμεων σε ένα εργαλείο το οποίο θα υποστηρίξει την εξωτερική πολιτική και ταυτόχρονα θα είναι κατάλληλο στη διαχείριση κρίσεων, μπορεί τελικά να οδηγήσει σε αποτυχία αν συνεχιστεί πέραν ενός μέτρου.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η αποτελεσματική προσκόλληση στις προαναφερθείσες αρχές στη διαχείριση κρίσεων, απαιτεί μεταξύ άλλων, κατάλληλες στρατιωτικές ικανότητες, δόγματα, επιλογές, αποτελεσματική διοίκηση και έλεγχο από το υψηλότερο επίπεδο προς το τακτικό (από τις υψηλότερες βαθμίδες της ιεραρχίας προς αυτές που αποτελούν τις τακτικές μονάδες), συνέργια και αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών σχεδιαστών με στόχο τη σχεδίαση εφικτών και υλοποιήσιμων επιλογών για αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων, καθώς και ένα συνδυασμό ικανότητας και ευελιξίας για την ανάληψη και εφαρμογή ενός εναλλακτικού σχεδίου-επιλογής στην περίπτωση απρόβλεπτων εξελίξεων καθώς ξεδιπλώνεται μια κρίση.¹⁷²

¹⁷²George, *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time*, 215-216.

Η Κρίση σε Ατομικό Επίπεδο

Μία μεγάλη μορφή στην κοινωνική ψυχολογία, ο Γουίλιαμ Τόμας (W. I. Thomas), αναφέρει πως μέχρι και πριν πενήντα χρόνια, η βασιζόμενη στις συνήθειες συμπεριφορά αποτελούσε το μεγαλύτερο κομμάτι της ανθρώπινης υπόστασης και πως η πλειοψηφία των ατόμων, στις περισσότερες των περιπτώσεων αρνούνταν οποιαδήποτε αλλαγή στην προσωπική τους ζωή. Οι συνήθειες, αναφέρει ο Τόμας, συνδέονται με το αίσθημα της ασφάλειας. Η επιλογή της ασφάλειας που «παρέχουν» οι συνήθειες μπορεί να θεωρηθεί ως μία στρατηγική ελαχιστοποίησης της μέγιστης απώλειας ή μία στρατηγική μεγιστοποίησης του ελάχιστου οφέλους (minimax ή maximin strategy). Όσο πιο απαισιόδοξο είναι ένα άτομο, τόσο περισσότερο παρουσιάζει την τάση να θεωρεί το περιβάλλον γύρω του εχθρικό και τόσο περισσότερο θα προσηλώνεται στη ρουτίνα που του παρέχει την ελάχιστη για αυτόν ασφάλεια.¹⁷³ Παρόλο που μία αλλαγή προσφέρει τη δυνατότητα βελτίωσης στην ποιότητα της ζωής κάποιου, πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως ένας φορέας μίας εν δυνάμει καταστροφής. Ακόμη και η προσφορά σε κάποιον μίας εναλλακτικής οδού που σίγουρα θα τον φέρει σε πλεονεκτικότερη θέση, μπορεί να απορριφθεί λόγω της αβεβαιότητας για το μέλλον ή απλά διότι επιφέρει αλλαγές που αποδιοργανώνουν τα patterns συμπεριφοράς που ακολουθούνται έως τώρα. Ο Τόμας κατέληξε πως, σε τέτοιες περιπτώσεις, η αβεβαιότητα και η αλλαγή αποτελούν στρεσογόνους παράγοντες.

Ωστόσο, οι απαιτήσεις που εγείρονται από το συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον φέρνουν αναπόφευκτες τροποποιήσεις στην καθημερινή ρουτίνα. Εξηγώντας την προσαρμόσιμη συμπεριφορά (adaptive behavior), ο Τόμας συνέδεσε τρεις βασικές αρχές, τον έλεγχο, την προσοχή και την αντίδραση και δημιούργησε ένα νέο μοντέλο αναφορικά με τη συμπεριφορά. Όταν ο έλεγχος που ασκεί ένα άτομο στα πράγματα γύρω του αρχίζει και χάνεται σε βαθμό δραματικό (ως αποτέλεσμα αλλαγών στο περιβάλλον αυτού), τότε η προσοχή του ατόμου αυτού αυξάνεται. Για το άτομο, το γεγονός αυτό αποτελεί μία κρίση και απαιτείται προσπάθεια για την προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Μία πολύ μεγάλη κρίση (μέσα όμως στα όρια των δυνατοτήτων προσαρμογής του οργανισμού) μπορεί να επιδράσει διεισδυτικά και να αποτελέσει εφαλτήριο για έναν νέο τρόπο οπτικής των πραγμάτων, μέσα από τον οποίο το άτομο θα βλέπει τις καταστάσεις που δημιουργούνται στο μέλλον. Συνεπώς, μία κρίση σε ατομικό ή κοινωνικό επίπεδο, αποτελεί έναν καταλύτη που ταραίζει τα νερά των παλαιών συνηθειών, προκαλεί νέες αντιδράσεις και οδηγεί σε νέες εξελίξεις.¹⁷⁴

¹⁷³Thomas I. William, *Social Behavior and Personality: Contributions of W. I. Thomas to Theory and Social Research* (New York: Social Science Research Council, 1951), 222.

¹⁷⁴William, *Social Behavior and Personality*, 13.

Ο Τόμας καθιστά σαφές ότι οι κρίσεις απαραίτητα ενέχουν τη σύγκρουση ανάμεσα στις προσωπικές προθέσεις και αντικειμενικούς στόχους από τη μία πλευρά και στις συνθήκες του ευρύτερου περιβάλλοντος από την άλλη. Αυτή η σχέση μεταξύ της υποκειμενικής και της αντικειμενικής διάστασης σε μία κατάσταση αποτελεί και έργο της μελέτης του Τζίν Πιατζέτ (Jean Piaget). Ο Πιατζέτ καθόρισε δύο βασικές στρατηγικές προσαρμογής που εφαρμόζουν τα παιδιά. Η πρώτη είναι η αφομοίωση (assimilation) βάση της οποίας ένα παιδί διαχειρίζεται το περιβάλλον του με τρόπο που να του επιτρέπει να μην αλλάξει τις δικές του προτιμήσεις και προθέσεις. Η δεύτερη είναι ο συμβιβασμός (accommodation), βάση της οποίας το παιδί «υποτάσσεται» στις απαιτήσεις του περιβάλλοντός του.¹⁷⁵

Ο εκπρόσωπος της σύγχρονης ψυχολογίας, Ρόμπερτ Γουάιτ (Robert White), διαφοροποιείται ως προς τον Τόμας και αναλύει τρεις στρατηγικές προσαρμογής: την επιβολή, την αντιγραφή και την άμυνα. Οι δύο πρώτες στρατηγικές ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με αυτές που προτείνονται από τον Πιατζέτ. Η τρίτη αναφέρεται στο ότι ένα άτομο μπορεί να οδηγηθεί στην αυτό-απομόνωση από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντός του και στην αποφυγή της αντιμετώπισης μίας κατάστασης. Η διαδικασία της «προσαρμογής» για αυτά τα άτομα περιλαμβάνει τη γνωστική διαστροφή και την ασυνείδητη αντίληψη. Ωστόσο ο Γουάιτ υποδεικνύει ότι η «προσαρμογή» δεν σημαίνει ούτε θρίαμβος επιβολής επί του περιβάλλοντος αλλά ούτε και παράδοση σε αυτό. Σημαίνει περισσότερο μία πάλη απέναντι στο συμβιβασμό.¹⁷⁶ Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ προσάρμοσε όλα τα παραπάνω στη διαχείριση κρίσεων, στο βιβλίο του *Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*. Εκεί, τονίζει ότι ο λήπτης της απόφασης μπορεί να αντιμετωπίσει μία στρεσογόνο κατάσταση είτε με αναλυτικό είτε με αμυντικό τρόπο αντιγραφής.¹⁷⁷ Ο Γουάιτ, με δεδομένο ότι η προσαρμογή αποτελεί μία δυναμική διαδικασία στην οποία το άτομο μπορεί να μεταβάλλει τις προσπάθειές του ανάλογα με την επιτυχία ή μη συγκεκριμένων στοιχείων, τονίζει πως είναι πολύ σημαντικό για τον μελετητή να παρακολουθεί τις αντιδράσεις ενός ατόμου στην πορεία του χρόνου.

Ένα ακόμη αντικείμενο συζήτησης που εγείρεται στη βιβλιογραφία και το οποίο είναι πολύ σημαντικό στη μελέτη της συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια μίας κρίσης, είναι η αιτιολογία της κατάστασης. Δύο είναι οι βασικοί τύποι που καθορίζονται: ο πρώτος τύπος σχετίζεται με την κρίση που λαμβάνει χώρα ως αποτέλεσμα ενός απρόσμενου και θλιβερού γεγονότος, όπως π.χ. ένας απροσδόκητος

¹⁷⁵Jean Piaget, *The Construction of Reality in a Child* (London: Routledge, 1954), 352-354.

¹⁷⁶Robert W.White, "Strategies of Adaptation: An Attempt at Systematic Description", στο George Coelho, *Coping and Adaptation* (New York: Basic Books, 1974), 52.

¹⁷⁷Alexander L. George, *Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice* (Boulder, Colo: Westview Press, 1980), 25.

θάνατος ή ατύχημα ενός αγαπημένου προσώπου. Σε μία τέτοια περίπτωση η προσαρμογή αποτελεί τη μοναδική στρατηγική που μπορεί να είναι λειτουργική για το άτομο. Ο δεύτερος τύπος σχετίζεται συσσωρευτική επίδραση μίας κατάστασης που συνεχώς χειροτερεύει και την οποία το άτομο είτε δεν δύναται είτε δεν είναι πρόθυμο να αναγνωρίσει. Στην περίπτωση που το άτομο σταματήσει να χαρακτηρίζεται από άρνηση και αμυντική διάθεση προτού η κατάσταση γίνει μη αναστρέψιμη, υπάρχει η δυνατότητα να αναπτύξει μία στρατηγική αφομοίωσης. Η αναγνώριση της ανάγκης για αλλαγή είναι πολύ δύσκολη. Ο Ρέιμοντ Τάντερ (Raymont Tanter) αναφέρει ότι ένα μεγάλο μέρος της εμπειρικής έρευνας στην ψυχολογία υποστηρίζει πως τα άτομα είναι απρόθυμα να αλλάξουν τα πιστεύω και τις προσδοκίες τους σχετικά με μελλοντικά γεγονότα.¹⁷⁸ Ο Ρόμπερτ Τζέρβις (Robert Jervis) αναφέρει σχετικά πως οι άνθρωποι παρουσιάζουν την τάση να «βλέπουν» αυτό που θέλουν να δουν και να εντάσσουν – αφομοιώνουν στις ήδη υπάρχουσες ιδέες τους όλες τις εισερχόμενες πληροφορίες.¹⁷⁹ Συνεχίζοντας, ο Τζέρβις αναφέρει πως η τάση αυτή γίνεται πιο εμφανής, στις περιπτώσεις όπου υπάρχει υψηλή αβεβαιότητα, όπως π.χ. στην περίπτωση όπου είναι δύσκολο να καθοριστούν οι συνέπειες συγκεκριμένων γεγονότων. Επίσης, η τάση αυτή παρουσιάζεται υψηλή όταν π.χ. εμπεριέχεται υψηλό κόστος για το άτομο από τη διατήρηση συγκεκριμένων αξιών.

Ο ψυχολόγος, Γουόρντ Έντουαρτς (Ward Edwards), επιμένει πάρα ταύτα, ότι ο συντηρητισμός που χαρακτηρίζει την επεξεργασία των πληροφοριών στα άτομα δεν οφείλεται τόσο στην παρανόηση αυτών αλλά στην υπερβολική συσσώρευση πληροφοριών. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι «το άτομο μπορεί να αντιληφθεί με μεγάλη ακρίβεια κάποιο δεδομένο, καθώς και την ερμηνεία αυτού, όμως παρουσιάζει δυσκολία στη σύνθεση της ερμηνείας αυτής με την ερμηνεία άλλων επιπρόσθετων δεδομένων, όταν πρόκειται για την επανεξέταση μίας άποψης-γνώμης.»¹⁸⁰

Η επικράτηση εντέλει των αποδεικτικών στοιχείων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα άτομα παρουσιάζουν την τάση προσκόλλησης στις ήδη υπάρχουσες και καθιερωμένες απόψεις και αγνοούν τις διαθέσιμες εισερχόμενες προειδοποιήσεις που αντιτίθενται στα παραπάνω, υποδεικνύοντας την ανάγκη για αλλαγή. Η προσαρμοστική συμπεριφορά στα νέα δεδομένα απαιτεί μία σταθεροποιητική βάση που, γνωστικές δομές, όπως είναι η νοοτροπία, μπορούν να παράσχουν. Η ισορροπία μεταξύ ευελιξίας και σταθερότητας αποτελούν ένα πολύ σημαντικό παράγοντα για την αποτελεσματικότητα. Ωστόσο, φαίνεται να απαιτείται

¹⁷⁸Raymond Tanter, "Crisis Management: A Critical Review of Academic Literature", *Jerusalem Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 1 (Fall 1975), 81.

¹⁷⁹Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976), 117, 142.

¹⁸⁰Ward Edwards, "Conservatism in Human Information Processing," στο βιβλίο του Benjamin Kleinmuntz, *Formal Representation of Human Judgments* (New York: John Wiley and Sons Inc, July 1968), 18.

αναθεώρηση ή επανεξέταση νοοτροπιών και θέσεων υπό το φως νέων αποδείξεων – στοιχείων και όχι άμεση επιρροή από ένα και μόνο απομονωμένο γεγονός.¹⁸¹

Όπως ήδη αναφέρθηκε, σε ατομικό επίπεδο, οι κρίσεις αναδύονται λόγω της αναπόφευκτης αλλαγής του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος του ατόμου και εξαιτίας της παράλληλης αδυναμίας άμεσης προσαρμογής αυτού στα νέα δεδομένα. Ο Κάρλ Γιάνγκ (Carl Jung) γράφει σχετικά πως η προσαρμογή του ατόμου στην πραγματικότητα αποτελεί μία ασυνήθιστα συνεχή και επίμονη διαδικασία. Όσο περισσότερο όμως επικρατούν οι διανοητικές συνήθειες του ατόμου, τόσο δυσκολότερα έρχεται η επίτευξη της προσαρμογής. Το παραπάνω αποτελεί μία συνέπεια τόσο των συνεχών αλλαγών του περιβάλλοντος όσο και των νέων προσαρμογών που απαιτούνται από αυτές.¹⁸²

Ένας ακόμη θεωρητικός που έχει αναλύσει την συνεισφορά των κρίσεων στην ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας του ατόμου είναι ο Πολωνός ψυχίατρος, Κασμίερζ Νταμπρόφσκι (Kazmierz Dabrowski). Στο έργο του με τίτλο *Positive Disintegration* αναλύει ότι οι κρίσεις αποδιοργανώνουν ένα μέρος της γνωστικής δομής του ατόμου (cognitive structure). Το ανεπιθύμητο αυτό γεγονός, που θεωρείται παράλληλα δυσάρεστο, προετοιμάζει μία νέα ολοκλήρωση της προσωπικότητας σε ένα υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Ο Νταμπρόφσκι υποστηρίζει πως οι αρνητικές επιπτώσεις μίας τέτοιας εμπειρίας βρίσκονται στο περιθώριο της φυσικής διαδικασίας ωρίμανσης και ανάπτυξης. Αναγνωρίζοντας πως η διαδικασία μίας νέας ολοκλήρωσης μπορεί να λειτουργήσει οπισθοδρομικά, καθορίζει εκείνα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία της διάλυσης / ολοκλήρωσης και που λειτουργούν ενισχυτικά, εμπλουτίζοντας την προσωπικότητα του ατόμου: το άτομο θα πρέπει να σκέφτεται με μεγάλη προσοχή το στόχο αλλά και τα μέσα, να κάνει ανασκόπηση των γεγονότων του παρελθόντος, αλλά και να μελετά τα αναμενόμενα στον ίδιο βαθμό. Παράλληλα, θα πρέπει να εισέρχεται συνειδητά σε μία διαδικασία αποτίμησης της συμπεριφοράς του, συγκρινόμενη πάντα με μία ιδανική προσωπικότητα. Αν η διαδικασία λάβει χώρα με αυτό τον τρόπο, το άτομο αναμένεται να κατακτήσει σε μεγαλύτερο βαθμό την αυτογνωσία και να ανακαλύψει παράλληλα μία υποβόσκουσα δυνατότητα προσωπικής αλλαγής και συνεχούς ανάπτυξης.¹⁸³

Η επίδραση των κρίσεων στα άτομα και στην απόδοσή τους μπορεί να είναι θετική, όμως τίποτα δεν είναι σίγουρο. Η απόκριση του ατόμου σε μία κρίση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον «πλούτο» που κρύβει το εγώ του. Αυτός ο πλούτος προϋπάρχει της κρίσης και τα άτομα που έχουν αναπτύξει μία ευρεία

¹⁸¹Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 155, 187.

¹⁸²C. Jung, *The Structure and Dynamics of the Psyche: Including "Synchronicity: An Acausal Connecting Principle"* (2nd Edition, Princeton, New Jersey: Bollingen, 1970), 32.

¹⁸³Kazmierz Dabrowski, *Positive Disintegration* (Boston: Little Brown and Co., 1964), 5-6, 18-21, 48-59.

ικανότητα και ευελιξία στην άμεση εκμάθηση, παρουσιάζουν απόθεμα δυνατοτήτων και αναμένεται να επιδείξουν μεγάλη προσαρμοστικότητα σε καθεστώς δυσμενών συνθηκών.¹⁸⁴ Πέραν των ουσιαστικών διαφορών ανάμεσα στα άτομα και στην ικανότητά τους να διαχειρίζονται το στρες που προκαλείται από σημαντικές απειλές, η απόκριση του ατόμου επηρεάζεται από τη φύση και το μέγεθος της απειλής, αλλά και από τον τύπο της αποστολής που πρέπει να έλθει εις πέρας. Ο αριθμός δε των παραγόντων που υπεισέρχονται στην κάθε κατάσταση, καθιστά πολύ δύσκολη την πρόβλεψη για το πόσο καλά θα αντιδράσει κάθε άτομο σε μία πρόκληση.¹⁸⁵

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες και επιστημονικά διαχειρίσιμες μεταβλητές που επηρεάζουν την ικανότητα προσαρμογής σε καταστάσεις, είναι το μέγεθος του στρες κάτω από το οποίο θα πρέπει να λειτουργήσει και να αποδώσει ένα άτομο. Έχει τεκμηριωθεί πλέον επιστημονικά πως σε συγκεκριμένα επίπεδα στρες μπορούν να επιτευχθούν πιο εύκολα αλλαγές – νέες προσεγγίσεις – ανάπτυξη νέων σχέσεων – μεταφορά μίας σύγκρουσης σε άλλο επίπεδο, από ότι σε καταστάσεις που εμπεριέχουν χαμηλότερα επίπεδα στρες.¹⁸⁶ Όταν όμως το επίπεδο στρες ξεπεράσει κάποιο συγκεκριμένο όριο, τότε η κατάσταση αλλάζει δραματικά και η απόδοση φθίνει. Η σχέση αυτή παρουσιάζεται σχηματικά μέσα από διάγραμμα «ανεστραμμένου U» (όρος που χρησιμοποιεί ο Αλεξάντερ Τζόρτζ στο βιβλίο του *Avoiding War: Problems of Crisis Management*). Στο διάγραμμα αυτό παριστάνεται η σχέση μεταξύ στρες και απόδοσης στη φάση μίας κρίσης. Πλήρης ανάλυση επί του διαγράμματος παρουσιάζεται στην ενότητα «επίδραση άγχους και στρες στη διαχείριση κρίσεων από τους διαμορφωτές της πολιτικής» παρακάτω στην εργασία. Η καμπύλη σχήματος U συνδέει το στρες και την απόδοση (προσαρμογή ουσιαστικά στις προκλήσεις-καταστάσεις). Πολύ χαμηλά επίπεδα στρες ευνοούν μία συντηρητική συμπεριφορά καθώς και αντιδράσεις αποφυγής. Πολύ υψηλά επίπεδα στρες οδηγούν τον εμπλεκόμενο στο να βασίζεται σε ήδη προϋπάρχουσες αντιδράσεις που έχει λάβει από μαθήματα του παρελθόντος και που μπορεί εντέλει να μην είναι κατάλληλες ως απόκριση στη συγκεκριμένη κατάσταση που αντιμετωπίζεται. Τα μέσα επίπεδα στρες είναι αυτά που επιτρέπουν και ευνοούν την καινοτομία και τις αλλαγές με στόχο την προσαρμογή στις καταστάσεις.¹⁸⁷ Μία αδυναμία/μειονέκτημα αυτής της έρευνας – προσέγγισης είναι ότι δεν λαμβάνει υπόψη την ύπαρξη της μάθησης, έστω και σε δεύτερο χρόνο. Για παράδειγμα, ένα άτομο που θα υποβληθεί σε συνθήκες υψηλού

¹⁸⁴Richard S. Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process* (New York: McGraw-Hill, 1966), 165, 170.

¹⁸⁵Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process*, 349.

¹⁸⁶Group for the Advancement of Psychiatry, *Psychiatric Aspects of Prevention of Nuclear War, Report No. 57* (New York: Group for the Advancement of Psychiatry, 1965), 283.

¹⁸⁷Ο Ricard Lazarus ονομάζει αυτή τη σχέση μεταξύ στρες και απόδοσης “Νόμο των Yerkes - Dodson” και αναφέρει πως η αρχική τους αναφορά επί του συγκεκριμένου ζητήματος έγινε το 1908. Βλέπε Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process*, 350.

στρες μπορεί να παρουσιάσει μία στερεότυπη συμπεριφορά ως αντίδραση, όμως ενευθέτω χρόνω μπορεί να είναι πλήρως προετοιμασμένο για μία νέα κρίση παρόμοιας φύσης. Σε καταστάσεις υψηλού στρες, όπως π.χ. αυτές στις οποίες η πίεση χρόνου βρίσκεται στα μέγιστα επίπεδα που μπορεί να λάβει, η μοναδική αντίδραση που φαίνεται να είναι εφικτή, είναι μία ήδη προγραμματισμένη και ως εκ τούτου μη δημιουργημένη για την απόκριση στις συγκεκριμένες συνθήκες της άμεσης απειλής. Ο Ρόμπερτ Μπέλα (Robert Bellah) παρατηρεί επί αυτού, ότι όσο μικρότερο είναι το διαθέσιμο χρονικό διάστημα για την ανάπτυξη μίας αντίδρασης, τόσο σημαντικότερη είναι η αντίληψη του ατόμου για τον ίδιο του τον εαυτό, την προσωπική του ταυτότητα και τη σχέση του με το περιβάλλον.¹⁸⁸ Κατά συνέπεια, είναι επιθυμητό κατά την έρευνα της συμπεριφοράς των ατόμων στη φάση της κρίσης, να γίνεται μελέτη τόσο της άμεσης απόκρισης του δρώντος όσο και των αλλαγών που επέρχονται όταν τα επίπεδα του στρες πέφτουν σε χαμηλό επίπεδο, γεγονός που υποδεικνύει ότι η διαδικασία της μάθησης έχει ξεκινήσει.¹⁸⁹

Η Κρίση σε Κοινωνικό Επίπεδο

Με διαφορετικά σημεία στα οποία δίδεται έμφαση, πολιτικοί επιστήμονες, ιστορικοί, κοινωνιολόγοι και οικονομολόγοι, έχουν μελετήσει κατά καιρούς τον ρόλο που διαδραματίζει μία κρίση ως μηχανισμός αλλαγής σε κοινωνικό επίπεδο.

Ο Μίλτον Φρίντμαν (Milton Freedman) επισήμανε ότι «μόνο μία κρίση – είτε είναι είτε απλώς εκλαμβάνεται ως πραγματική – οδηγεί σε πραγματικές αλλαγές. Όταν ξεσπάει μία κρίση, οι δράσεις που αναπτύσσονται εξαρτώνται από τις περιρρέουσες ιδέες».¹⁹⁰

Ο Άρνολντ Τόνμπι (Arnold Toynbee), μέσα από την ανάλυσή του σε ένα μεγάλο εύρος της ανθρώπινης ιστορίας οδηγήθηκε στο να απορρίψει τη «θεώρηση ότι οι πολιτισμοί αναδύονται όταν τα περιβάλλοντα προσφέρουν ασυνήθιστα εύκολες συνθήκες ανάπτυξης της ζωής και ανέπτυξε επιχειρηματολογία για το ακριβώς αντίθετο».¹⁹¹ Στο κλασικό του έργο *A Study of History*, μεγάλες σε έκταση, αλλά πάρα ταύτα διαχειρίσιμες προκλήσεις, μπορούν τελικά να αποτελέσουν ένα πολύ σημαντικό κίνητρο για την ανάπτυξη εξελιγμένων πολιτισμών. Με παρόμοιο τρόπο, ο Άλμπερτ Αϊνστάιν (Albert Einstein) είχε την ελπίδα ότι η εφεύρεση της ατομικής βόμβας θα οδηγούσε το ανθρώπινο είδος στο να βάλει μία τάξη στα διεθνή ζητήματα υπό το φόβο των συνεπειών της χρήσης αυτών των καταστροφικών όπλων. Μία τάξη

¹⁸⁸Oneal, *Foreign Policy Making in Times of Crises*, 18-19.

¹⁸⁹George Coelho, *Coping and Adaptation* (New York: Basic Books, 1974), 434.

¹⁹⁰Milton Freedman., *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1982), ix.

¹⁹¹Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (New York: Oxford University Press, 1957), 80.

που, χωρίς την ύπαρξη της πίεσης που προκαλεί ο φόβος δεν θα μπορούσε να επέλθει.¹⁹²

Όντας λιγότερο αισιόδοξος για την ικανότητα της ανθρωπότητας να μπορεί να προσαρμοστεί σε πολύ μεγάλες προκλήσεις, ο Ρόμπερτ Χάιλμπρονερ (Robert Heilbroner), επισημαίνει το ρόλο που έχει η καταστροφή στη δημιουργία – υποκίνηση αλλαγών σε κοινωνικό επίπεδο. Λαμβάνοντας υπόψη το φυσικό συντηρητισμό του ανθρώπινου είδους και των παραδόσεων αυτού, ο Χάιλμπρονερ θέτει στο τραπέζι οικολογικές μεταβλητές, όπως είναι ο πληθυσμός, η διαθεσιμότητα και η κατανάλωση των φυσικών πόρων και η πιθανότητα σημαντικών τεχνολογικών ανακαλύψεων. Τα αποτελέσματα της μελέτης του οδηγούν στην πρόβλεψη ενός μέλλοντος στο οποίο θα δημιουργούνται «σπασμωδικές αλλαγές» (convulsive change) από έθνη τα οποία θα στερούνται της ικανότητας να δράσουν προληπτικά (να αντιδράσουν στην προειδοποίηση) και θα λειτουργούν μόνο αντιδρώντας όταν υπάρχει άμεση αναγκαιότητα. Αναφερόμενος στις κρίσεις, ο Χάιλμπρονερ θεωρεί πως η δριμύτητα μίας πρόκλησης ενέχει σε μεγάλο βαθμό τη σχέση μεταξύ του διαθέσιμου χρόνου και της πολυπλοκότητας των ενεργειών που πρέπει να γίνουν, προκειμένου να επιτευχθεί αποτελεσματική προσαρμογή.¹⁹³ Αυτό που τελικά συνδέει τις θεωρήσεις των Αϊνστάιν, Τόνμπι και Χάιλμπρονερ είναι η θεώρηση ότι οι μεγάλες εξελίξεις στην ανθρωπότητα προκύπτουν ως αποτέλεσμα της αντίδρασης της κοινωνίας σε δραματικές και απειλητικές αλλαγές. Το να ισχυριστεί κάποιος ότι μία κρίση προκαλεί αντίδραση ώστε να αντιμετωπιστεί ένας άμεσος κίνδυνος αποτελεί έναν κοινό ισχυρισμό που βασίζεται στο μοντέλο δράσης – αντίδρασης. Αυτό που κίνησε το ενδιαφέρον του Αϊνστάιν, ήταν η δυνατότητα ευρείας αλλαγής της δομής του διεθνούς συστήματος ως αποτέλεσμα της απειλής ενός πυρηνικού πολέμου. Ο Χάιλμπρονερ, όντας απαισιόδοξος, διατύπωσε την ελπίδα ότι ο κίνδυνος, εφόσον γίνει αντιληπτός, μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις τόσο στη διεθνή οικονομική τάξη όσο και στους εγχώριους οικονομικούς στόχους. Ο Τόνμπι εστίασε το ενδιαφέρον του στα πεδία της μάθησης και των κοινωνικών ζητημάτων που δεν σχετίζονταν με τις προκλήσεις που αντιμετώπιζε η κοινωνία. Και οι τρεις προαναφερθέντες, στην ανάλυση των κρίσεων τονίζουν ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο οι άμεσες συνέπειες όσο και οι μακροπρόθεσμες επιδράσεις που μπορεί να επέλθουν.

Οι κοινωνίες μπορεί να διέλθουν από μία κρίση όχι μόνο ως αποτέλεσμα περιβαλλοντικών αλλαγών, αλλά και εξαιτίας συγκρούσεων μέσα στην ίδια την κοινωνία. Ο Τζόρτζ Σίμελ (George Simmel) μπορεί να αναφερθεί ως ένας από τους θεωρητικούς που εστίασαν στις θετικές επιδράσεις που μπορεί να έχουν τέτοιες πηγές

¹⁹² Albert Einstein quoted in Stockholm International Peace Research Institute, *The World Armaments and Disarmament: SIPRI Yearbook 1974* (Cambridge: The MIT Press, 1975), 1.

¹⁹³ Robert L. Heilbroner, *An Inquiry into the Human Prospect: Looked at Again for the 1990s* (New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1974), 132.

στρες. Σε αντίθεση με τον Μάρξ (Marx) και τον Λένιν (για τους οποίους η επανάσταση αποτελούσε το μέσο δια του οποίου μπορούσε να ανατραπεί η πολιτικό – οικονομική τάξη και να δημιουργηθεί μία νέα), ο Σίμελ κάνει στα κείμενά του λόγο για μία σύγκρουση χωρίς βία μέσα σε μία δομή κοινής αποδοχής που θα εξυπηρετεί ως μία λειτουργία προσαρμογής σε μία κοινωνία, με τη δημιουργία και τροποποίηση των κανόνων και τη συνεχή παρακολούθηση των απαιτήσεων των μελών της.¹⁹⁴

Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι εντός της κοινωνίας συγκρούσεις στην πολιτική εξέλιξη μίας κοινωνίας, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης από τον Κάρλ Μάνχαϊμ (Karl Mannheim). Στο δοκίμιό του, *Conservative Thought*, ο Μάνχαϊμ αναφέρει ότι η παραδοσιαρχία (traditionalism) δεν αποτελεί μία πολιτική φιλοσοφία ούτε μία οργανωμένη κίνηση, αλλά ένα παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο. Συνεχίζοντας αναφέρει πως η παραδοσιαρχία εξαναγκάζεται στη μετατροπή της σε ενσυνείδητο συντηρητισμό, ως αντίδραση στις προκλήσεις που δημιουργούνται από επαναστατικές – ριζοσπαστικές ιδέες.¹⁹⁵ Ο Σκοτ Φλάναγκαν (Scott Flanagan) σημειώνει ότι οι εναλλακτικοί τρόποι ανάπτυξης αποτελούν αξιοπρόσεκτο γεγονός σε περιόδους κρίσεων και η ένταση είναι ικανή να φτάσει σε τέτοιο επίπεδο, που μπορεί να καταστήσει εφικτές, σημαντικές δομικές αλλαγές. Ο Φλάναγκαν αναφέρει ωστόσο και τον κίνδυνο της μη προσαρμογής και αδιαλλαξίας εκ μέρους της ελίτ, που μπορεί να προκληθεί από μία κρίση.¹⁹⁶

Αναφερόμενοι στις επιλογές στην πολιτική, οι Άλμοντ (Almond) και Ρόμπερτ Μούντ (Robert Mundt), σημειώνουν ότι μπορεί να περιορίζονται από δομικούς παράγοντες, αλλά δεν καθορίζονται πλήρως από αυτούς. Αυτό παρέχει μία ελπίδα σε σχετική με τη δυνατότητα του ανθρώπου να αντιμετωπίζει τα σύγχρονα πολιτικά προβλήματα, όπως είναι οι τάσεις ανάπτυξης του πληθυσμού και της μόλυνσης στο οικοσύστημα, η συνεχής γιγάντωση του χάσματος μεταξύ φτωχών και πλούσιων και ο κίνδυνος των διεθνών συγκρούσεων. Οι αναφερθέντες συγγραφείς καταλήγουν στην αναγκαιότητα για ανάπτυξη της πολιτικής επιστήμης στο επίπεδο της έρευνας του εύρους, των ορίων και των μέσων με τα οποία μπορεί να ενισχυθεί και να προωθηθεί μία δημιουργική πολιτική.¹⁹⁷

Σημαντική είναι επίσης η ανάλυση του ανθρωπολόγου Άντονι Γουάλας (Anthony F. C. Wallace) στις «κινήσεις αναζωογόνησης» (revitalization movements). Ο Γουάλας μελέτησε το ρόλο της κουλτούρας και της θρησκείας στην επιβοήθηση

¹⁹⁴Coser A. Lewis, *The Functions of Social Conflict*, (IL: Free Press, 1956), 94, 154.

¹⁹⁵Karl Mannheim, *Conservative Thought: Essays on Sociology and Social Psychology* (New York: Oxford University Press, 1953), 94.

¹⁹⁶Scott C. Flanagan, "Models and Methods of Analysis," στο Gabriel Almond, *Crisis, Choices and Change: Historical Studies of Political Development* (Boston: Little Brown, 1973), 44.

¹⁹⁷Gabriel Almond, *Crisis, Choices and Change: Historical Studies of Political Development* (Boston: Little Brown, 1973), 649.

της κοινωνίας για αντίδραση σε απότομα μεταβαλλόμενες συνθήκες. Στη μελέτη του χωρίζει τη συνολική διαδικασία σε πέντε φάσεις: την αρχική σταθερή κατάσταση, την περίοδο του στρες σε ατομικό επίπεδο, την περίοδο της διαστρώσης στην κουλτούρα (distortion), την περίοδο της αναζωογόνησης και την περίοδο της σταθερής φάσης στην κουλτούρα. Η αλλαγή ξεκινά από την πρώτη φάση. Η δεύτερη φάση, η περίοδος του στρες σε ατομικό επίπεδο, αποτελεί μία προειδοποιητική φάση στην οποία τα μέλη μίας κοινωνίας βιώνουν σε ατομικό επίπεδο την αλλαγή των συνθηκών στο περιβάλλον τους και τα, καθορισμένα από την κουλτούρα τους, patterns συμπεριφοράς, γίνονται όλο και πιο δυσλειτουργικά. Η τρίτη περίοδος ουσιαστικά καθορίζει το ξέσπασμα της κρίσης για την κοινωνία ως σύνολο. Σε αυτή τη φάση η σοβαρότητα της πρόκλησης γίνεται πλήρως αντιληπτή από όλους, καθώς απειλείται η κοινωνική μονάδα καθαυτή. Στην περίοδο της αναζωογόνησης δημιουργείται μία αντίδραση στην κρίση, καθώς η εμπλεκόμενη- μαχόμενη ομάδα προσπαθεί να προσαρμοστεί δημιουργικά στην πρόκληση που αντιμετωπίζει. Σε αυτή τη φάση, ο «λαβύρινθος» της έκφρασης της κουλτούρας των ατόμων θα πρέπει να επανακατασκευαστεί ώστε να μπορέσουν τα μέλη της κοινωνίας να ξεκινήσουν νέα patterns συμπεριφοράς, κατάλληλα για τις παρούσες συνθήκες. Πρόκειται για μία φάση της κρίσης στην οποία η κοινωνία αφενός προσπαθεί να επιβιώσει ως ένα σύνολο και αφετέρου να αποκαταστήσει στα μέλη της την προσωπική αίσθηση καλής διαβίωσης.

Πολλά από τα στοιχεία του αναλυτικού πλαισίου εργασίας του Γουάλας μπορούν να ενσωματωθούν στη μελέτη της λήψης αποφάσεων σε κρίσεις εξωτερικής πολιτικής. Πρώτον, γίνεται εισήγηση στην έμφαση που πρέπει να δίδεται στο ρόλο του ηγέτη αναφορικά με τη σύλληψη (πνευματική), στην άρθρωση και στην εφαρμογή του νέου αναδιαρθρωμένου λαβύρινθου για τον οποίο έγινε λόγος προηγουμένως. Ο Γουάλας συμπεραίνει ότι η ηγεσία είναι πολύ σημαντική στις περιόδους κρίσεων. Είναι αυτή που θα υποδείξει ποια πιστεύω, στόχοι και συμπεριφορές πρέπει να διατηρηθούν, να τροποποιηθούν ή να απορριφθούν. Συμπληρώνοντας τα παραπάνω, ο Γουίλιαμ Τόμας (W. I. Thomas) αναφέρει ότι οι ηγέτες σε μία κοινωνία θα πρέπει να αντιλαμβάνονται την ανάγκη για αλλαγή, να ανακαλύπτουν νέα patterns συμπεριφοράς και να εκπαιδεύουν τις κοινωνικές ομάδες, ακόμη και υπό το βάρος της ύπαρξης έντονων εσωτερικών αντιδράσεων.¹⁹⁸

Η Κρίση σε Επίπεδο Οργανισμού

Η αντίδραση των οργανισμών σε κάθε νέα αλλαγή δεν είναι κάτι νέο. Ο συντηρητισμός των οργανισμών καταγράφεται είτε μέσα από την εμμονή στους θεσπισμένους στόχους είτε μέσα από την απουσία συχνών αλλαγών στη συμπεριφορά κατά την αλληλεπίδραση με το επιχειρησιακό τους περιβάλλον.

¹⁹⁸ Oneal, *Foreign Policy Making in Times of Crises*, 22-23.

Οι οργανισμοί θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αναπτύξεις στην κοινωνική εξέλιξη, σχεδιασμένες για να εξουδετερώσουν – αντισταθμίσουν τα φυσικά όρια του ανθρώπου, να αυξήσουν τον έλεγχό του μέσα στην πολυπλοκότητα του περιβάλλοντός του ή τουλάχιστον να μετριάσουν την επίδραση αυτού στη ζωή του. Οι οργανισμοί καταφέρνουν να επιτύχουν το παραπάνω μέσα από την εξειδίκευση των ανατιθέμενων αποστολών και την ενσωμάτωση πλήθους δύσκολων έργων (που πρέπει να έλθουν σε πέρας) σε μία επιβλέπουσα ιεραρχία. Όσο αυξάνεται η εξειδίκευση στην ανάθεση καθηκόντων εργασίας, τόσο αυξάνεται και ο αριθμός των εσωτερικών παραγόντων που αλληλεπιδρούν καθώς επίσης και ο βαθμός αλληλεξάρτησής τους. Το παραπάνω καθιστά τον έλεγχο σε επίπεδο διοίκησης και την εντός του οργανισμού επικοινωνία πολύ κρίσιμη και δύσκολη. Για αυτό το λόγο, οι ηγέτες των οργανισμών δημιουργούν τυποποιημένες διαδικασίες (standard operating procedures) ώστε να μειωθεί η ανάγκη για εκτεταμένη επικοινωνία και να ενισχυθεί η υπευθυνότητα.¹⁹⁹ Για να μπορούν οι τυποποιημένες διαδικασίες να είναι αποτελεσματικές θα πρέπει το τμήμα του περιβάλλοντος στο οποίο λαμβάνει χώρα μία διαδικασία ρουτίνας να είναι είτε σταθερό, είτε προβλέψιμο. Στην περίπτωση που δεν είναι αυστηρά προβλέψιμο θα πρέπει τουλάχιστον να μεταβάλλεται μεταξύ αναμενόμενων καταστάσεων, οι οποίες θα είναι αναγνωρίσιμες και για τις οποίες θα έχουν ήδη αναπτυχθεί έτοιμες αντιδράσεις. Από τη στιγμή που οι ηγέτες καταλήξουν στο ότι οι απαραίτητες συνθήκες υπάρχουν και έχουν εδραιωθεί οι κατάλληλες συνθήκες ρουτίνας, προκύπτει η ψυχολογική αντίσταση απέναντι στην αλλαγή, για την οποία έγινε λόγος προηγουμένως. Επιπροσθέτως, η ανάπτυξη τυποποιημένων διαδικασιών και η εκπαίδευση του προσωπικού σε αυτές, ενέχει και τον παράγοντα του κόστους. Η δικαιολογία του κόστους, παράλληλα με άλλες αιτίες (κυρίως κοινωνικού χαρακτήρα), αποτελούν σημαντικό παράγοντα αποτροπής στην προσαρμογή σε νέες συνθήκες, ακόμη και έχοντας γνώση ότι η αλλαγή, με την εφαρμογή της, θα δημιουργήσει πλεονεκτήματα.²⁰⁰

Για αυτό το λόγο, το κόστος, το ρίσκο και η αμφιβολία αποτελούν εμπόδια στην αλλαγή σε επίπεδο οργανισμού. Πέραν των αναφερθέντων παραγόντων, υπάρχουν και σημαντικές κοινωνικές επιρροές εντός των οργανισμών, που ενισχύουν το συντηρητισμό. Η σπουδαιότητα αυτών των μη ορθολογιστικών παραγόντων έχει σαφώς αναλυθεί από θεωρητικούς όπως ο Ρίτσαρντ Νούσταντ (Richard Neustadt), ο Μόρτον Χάλπεριν (Morton Halperin), ο Γκράχαμ Άλισον (Graham Allison), ο Ρότζερ

¹⁹⁹James G. March and Simon A. Herbert, *Organizations* (New York: Wiley, 1958), 38-40.

²⁰⁰March, *Organizations*, 38-40 και Stephen D. Krasner, "Are Bureaucracies Important? (or Allison Wonderland)," *Foreign Policy*, 7(Summer 1972), 163.

Χίλσμαν (Roger Hilsman), ο Γουόρνερ Σίλινγκ (Warner Schilling) και ο Σάμιουελ Χάντινγκτον (Samuel Huntington).²⁰¹

Ο Γκράχαμ Άλισον (Graham Allison), στο βιβλίο του *The Essence of Decision* διακρίνει τρία επεξηγητικά πλαίσια εργασίας για τη μελέτη της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής: τον ορθολογιστικό δρώντα, τις εντός του οργανισμού διαδικασίες (organizational process) και τα πολιτικά γραφειοκρατικά μοντέλα (bureaucratic politics models).²⁰² Παρόλο που ο Άλισον βάσισε τη θεωρία του (organizational process model) στα ήδη γραμμένα από τους Simon, Cyert και March, υπάρχουν διαφορές τόσο στην έμφαση που δίδεται σε διαφορετικά σημεία, όσο και στις ορολογίες. Ωστόσο, και οι δύο πλευρές συμφωνούν ότι οι στόχοι σε προσωπικό επίπεδο (και επίπεδο υπομονάδος), αλλά και σε επίπεδο οργανισμού, επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την άσκηση της πολιτικής. Με βάση τις θεωρήσεις των αναφερθέντων μελετητών, τα μέλη ενός οργανισμού, συνήθως μέσα από μία συμφωνία συνασπίζονται προς την επίτευξη πολύ αισιόδοξων στόχων οι οποίοι με τη σειρά τους περιγράφουν σε πολύ μικρό βαθμό τη συμπεριφορά των υπομονάδων στον οργανισμό. Από την αποκλίνουσα απόδοση των διαφόρων τμημάτων του οργανισμού, είναι εύκολο κάποιος να εξάγει το συμπέρασμα ότι δεν ακολουθείται μία λογική λειτουργία σε αυτόν. Μέσα από αυτή την παρατήρηση ο Άλισον οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι οι τρεις προσεγγίσεις που περιέγραψε αποτελούσαν ένα εργαλείο με τη μικρότερη ακρίβεια και χρησιμότητα για την ανάλυση της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής.²⁰³

Στο σημείο αυτό εγείρεται το ερώτημα του γιατί οι ηγέτες επιτρέπουν στις υπομονάδες του οργανισμού τους να δρουν με στόχους αλληλοσυγκρουόμενους (ή έστω στόχους που δεν ανήκουν σε ένα ενοποιημένο σύνολο ενός γενικού στόχου). Με βάση τους θεωρητικούς του Carnegie υπάρχουν τρεις λόγοι: πρώτον, με την ανοχή ενός βαθμού ανακολουθίας και ασυνέπειας στη συμπεριφορά των υφισταμένων, η διοίκηση ενός οργανισμού ενδέχεται να ελπίζει ότι μπορεί να διατηρήσει στο ελάχιστο τις εντός του οργανισμού συγκρούσεις. Οι Cyert και March βλέπουν τον οργανισμό ως μία σύγκρουση ατόμων των οποίων οι προσωπικοί στόχοι ταυτίζονται μόνο μερικώς. Με δεδομένο ότι μία υπαρκτή σύγκρουση διαφαίνεται να είναι υποβόσκουσα σε όλους τους οργανισμούς, τα στελέχη αυτών μπορεί να εμφανίζονται πρόθυμα να δεχτούν έναν βαθμό αναποτελεσματικότητας ώστε να αποφευχθεί οποιοδήποτε πρόβλημα θα μπορούσε να προκύψει, στην περίπτωση που οι διαφορές

²⁰¹Για περαιτέρω ανάλυση επί των μη ορθολογιστικών παραγόντων που ενισχύουν το συντηρητισμό έναντι στην αλλαγή σε έναν οργανισμό βλέπε Robert J. Art, "Bureaucratic Politics and American Foreign Policy," *Policy Sciences*, Vol. 4, No.4 (December 1973): 467-483.

²⁰²Graham T. Allison and Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (2nd Edition, New York: Longman, 1999), Chapters 1, 3, 5.

²⁰³Allison, *Essence of Decision*, 253-255.

που αναφέρθηκαν μετατραπούν σε ένα μείζον ζήτημα.²⁰⁴ Δεύτερον, το επίπεδο της φιλοδοξίας των ηγετικών στελεχών ενός οργανισμού μπορεί να είναι κατώτερο από τη δυναμική αυτού. Αν η πρόθεση είναι η «ικανοποίηση» και όχι η βελτιστοποίηση και παράλληλα το περιβάλλον επιτρέπει αυτό τον τρόπο λειτουργίας, τότε υπάρχει το ενδεχόμενο ένας οργανισμός να λειτουργεί με μειωμένη απόδοση και πάρα ταύτα να ικανοποιεί τις απαιτήσεις που του έχουν ανατεθεί. Η διαφορά σε αυτή την απόδοση με την απόδοση που προκύπτει όταν ο οργανισμός λειτουργεί στο μέγιστο των δυνατοτήτων του, ονομάζεται απραξία (slack).²⁰⁵ Η απραξία αυτή μπορεί πράγματι να υφίσταται στην περίπτωση που ένας οργανισμός λειτουργεί σε ένα περιβάλλον με χαμηλές απαιτήσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τρίτον, ένας διοικών κάποιον οργανισμό μπορεί απλά να μην έχει γνώση της ασυνέπειας των υφισταμένων του, εξαιτίας της συνολικής διαδικασίας βάσει της οποίας ελέγχει την απόδοσή τους. Οι Cyert και March οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι οι ηγέτες ενός οργανισμού παρακολουθούν τα ζητήματα διαδοχικά και αδυνατούν να προβούν σε συνδέσεις που αποκαλύπτουν την αναποτελεσματικότητα.²⁰⁶

Όταν το περιβάλλον ενός οργανισμού είναι σχετικά ήπιο και οι λειτουργίες του εμπεριέχουν σε σημαντικό βαθμό την αναφερθείσα απραξία, οι θεωρίες συμπεριφοράς καθώς και οι γραφειοκρατικές πολιτικές προβλέπουν πως οι αλλαγές στους στόχους, στην πολιτική και στην απόδοση θα βρίσκονται στο ελάχιστο επίπεδο. Η ανάλυση των δημοκρατικών κυβερνήσεων, στην οποία προέβη ο Τσάρλς Λίντμπλομ (Charles Lindblom), τον οδήγησαν και αυτόν στο συμπέρασμα ότι υπό φυσιολογικές συνθήκες, οι οργανισμοί παρουσιάζουν την τάση της σταδιακής ρύθμισης των λειτουργιών τους. Αποτέλεσμα τούτου, είναι το καλύτερο όργανο πρόβλεψης της μελλοντικής πολιτικής να είναι η παρούσα πολιτική. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι σημαντικές αλλαγές αποτελούν ένα μακροχρόνιο συγκεντρωτικό αποτέλεσμα ενός μεγάλου αριθμού μικρών ρυθμίσεων. Αυτή η διαδικασία, σε επίπεδο κυβέρνησης, κατά τον Λίντμπλομ, αντιπροσωπεύει «την ευφυΐα της δημοκρατίας» (intelligence of democracy) και καθορίζεται ως απαραίτητη μέσα από την κοινοβουλευτική αρχή του κανόνα της πλειοψηφίας.²⁰⁷ Ο Γουόρνερ Σίλλινγκ (Warner Schilling), κατά τη μελέτη της απόφασης της Προεδρίας Τρούμαν (Truman) για ανάπτυξη θερμοπυρηνικών βομβών, οδηγήθηκε στο συμπέρασμα πως η διαμόρφωση της πολιτικής ακολουθούσε σχεδόν το ίδιο pattern. Παρατήρησε πως ένας από τους κύριους παράγοντες επιρροής στον Πρόεδρο ήταν η ανάγκη της

²⁰⁴ Richard M. Cyert, and James G. March, *A Behavioral Theory of the Firm* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963), 117-118, 28.

²⁰⁵ Cyert, *A Behavioral Theory of the Firm*, 36-38.

²⁰⁶ Ibid, 35-36.

²⁰⁷ David Ellerman, "Hirschmanian Themes of Social Learning and Change," *World Bank*, World Bank Policy Research Working Paper No. 2591, April 2001, 11-12. Πρόσβαση 15 Μαΐου 2011 – 19: 59.
http://www.ellerman.org/Davids-Stuff/Dev-Theory/1699_Hirschman.pdf

αποτροπής μίας πολεμικής σύγκρουσης μέσα από την αποφυγή της λήψης απόφασης.²⁰⁸

Όπως σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, έτσι και στο επίπεδο ενός οργανισμού, η αλλαγή μπορεί να είναι άκρως απαραίτητη. Ο Άλισον (Allison) αναφέρει πως μία απρόσμενη και δραματική αλλαγή μπορεί να επέλθει σε τρεις τύπους καταστάσεων: σε έναν προϋπολογισμό εξαιρετικά θετικό και πλούσιο, σε περιπτώσεις μακρόχρονων οικονομικών δυσχερειών και σε καταστάσεις που σχετίζονται με δραματικές αποτυχίες στην απόδοση και στην αποτελεσματικότητα.²⁰⁹ Άλλοι θεωρητικοί αναλυτές της εξωτερικής πολιτικής εστιάζουν στον καταλυτικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει μία κρίση στην ώθηση για επαναξιολόγηση, απόφαση και αλλαγή. Ο Χένρι Κίσινγκερ (Henry Kissinger) για παράδειγμα, γράφει σχετικά ότι το τυπικό pattern των διαδικασιών διακυβέρνησης αποτελεί μία ατελείωτη διαφωνία και δημόσια συζήτηση για το αν ένα σύνολο περιστάσεων αποτελεί όντως ένα πρόβλημα, μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης να διώξει κάθε αμφιβολία.²¹⁰

Στο ξέσπασμα μίας κρίσης, η αρχική αντίδραση θα είναι σε τοπικό επίπεδο και θα βασίζεται στη σφαίρα των πρόσφατων σχετικών εμπειριών. Οι υπομονάδες θα είναι τα πρώτα στοιχεία που θα αντιδράσουν, ενώ στην περίπτωση που η αντίδραση είναι μη παραγωγική, τότε η έρευνα θα επεκταθεί και θα εμπλακούν υψηλότερα κλιμάκια στην ιεραρχία.²¹¹ Η ύπαρξη μίας κρίσης αυξάνει την πιθανότητα του συντονισμού των εργασιών των κατωτέρων επιπέδων από τα ανώτερα στελέχη, όχι μόνο διότι προκύπτουν προβλήματα που πέφτουν στην αντίληψή τους, αλλά και διότι αναπτύσσεται και ένα ισχυρό κίνητρο για τη βελτίωση στην απόδοση του οργανισμού. Βασικά, οι κίνδυνοι που υποβόσκουν σε μία κρίση, καθιστούν την ανοχή στην έλλειψη αποτελεσματικότητας σχεδόν ελάχιστη. Συνήθως, μέσα από την προσπάθεια των ηγετών να ελαχιστοποιήσουν τις αρνητικές επιδράσεις στο περιβάλλον, οι αλλαγές που εφαρμόζονται ως απόκριση σε μία κρίση ξεκινούν από το χαμηλότερο επίπεδο που κρίνονται εφικτές. Σε αρχική φάση, δημιουργούνται νέα προγράμματα με στόχο τη διατήρηση και υποστήριξη των ήδη θεσπισμένων αντικειμενικών στόχων. Εάν το παραπάνω κριθεί αναποτελεσματικό, τότε τα υψηλόβαθμα ηγετικά στελέχη θα πρέπει να προβούν σε σημαντικότερες ρυθμίσεις, συμπεριλαμβάνοντας και αλλαγές στους συνολικούς στόχους του οργανισμού. Πολύ

²⁰⁸Warner R. Schilling, "The H-Bomb Decision," *Political Science Quarterly*, Vol.76, No.1 (March 1961): 40.

²⁰⁹Joseph Frankel, *British Foreign Policy: 1945-1973* (New York: Oxford University Press, 1975), 89-90.

²¹⁰Henry Kissinger, *Necessity for Choice: Prospects of American Foreign Policy* (New York: Greenwood Pub Group, 1984), 346.

²¹¹Cyert, *A Behavioral Theory of the Firm*, 45-47.

μεγάλες προκλήσεις στο περιβάλλον μπορούν επομένως να οδηγήσουν στη δημιουργία εντελώς νέων αντικειμενικών στόχων και μεθόδων λειτουργίας.²¹²

Οι Αλεξάντερ Τζόρτζ (Alexander George) και Ρίτσαρντ Σμόουκ (Richard Smoke), στη μελέτη τους περί αποτροπής, κατέληξαν ότι σε πολλές περιπτώσεις ο Πρόεδρος και οι Σύμβουλοί του δεν θα πρέπει να επιλέξουν μόνο ανάμεσα σε ένα πλήθος επιλογών (χρήση στρατιωτικής ισχύος έως και εκμετάλλευση της παγκόσμιας κοινής γνώμης), αλλά να επανεξετάσουν τις δεσμεύσεις οι οποίες απειλούνται από τις ενέργειες του αντιπάλου. Ο Πρόεδρος μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στην επαναβεβαίωση της δέσμευσης, κάποιες αλλαγές σε αυτή ή απλά να δείξει πως η δέσμευση δεν έχει καμία εφαρμογή και σχέση με την υπό αντιμετώπιση κατάσταση. Ιδιαίτερα, στην περίπτωση εφαρμογής μίας επιθετικής στρατηγικής διερεύνησης (για τη διαχείριση μίας κρίσης) – limited probe, η πλευρά του αμυνόμενου έχει τη δυνατότητα για μία εμπεριστατωμένη και μετά από σκέψη αντίδραση, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα μέσα, όσο και τα όρια στα οποία περιορίζεται η πολιτική.²¹³ Ο Ρόμπερτ Τζέρβις (Robert Jervis) αναφέρει πως οι διεθνείς κρίσεις συχνά αποτελούν δύναμη εξαναγκασμού των ηγετών για τον επανακαθορισμό σημαντικών εθνικών στόχων. Συγκεκριμένα αναφέρει πως, αν ο επανακαθορισμός δείχνει πως οι στόχοι και η θέληση για ρίσκο από την πλευρά των ληπτών αποφάσεων είναι περισσότερο ευμετάβλητα από όσο φαίνονται, αυτό συμβαίνει διότι συνήθως οι άνθρωποι δεν εξετάζουν τις βασικές τους αρχές και πιστεύω, παρά μόνο όταν βρεθούν αντιμέτωποι με αιφνίδιες καταστάσεις και δυσάρεστες επιλογές.²¹⁴ Αναφερόμενος στην κρίση της Κούβας το 1962, ο Γκράχαμ Άλισον (Graham Allison) συμπεραίνει ότι υπήρξαν σημαντικοί λόγοι για την αμφισβήτηση των αναφερόμενων στη δύναμη του Προέδρου πεποιθήσεων. Προτού λάβει αποφάσεις, η κρίση του Προέδρου έτυχε περιορισμού τόσο από τα υπάρχοντα προγράμματα των διαφόρων υπηρεσιών, όσο και από την προσωπική πολιτική ισχύ των μελών του υπουργικού του συμβουλίου. Ακόμη και μετά τον καθορισμό της πολιτικής, ο Πρόεδρος βρέθηκε αντιμέτωπος με την εφαρμογή ακατάλληλων τυποποιημένων διαδικασιών και την εκ προθέσεως ανυπακοή των υφισταμένων του.²¹⁵ Μέσα από τα παραπάνω ο Άλισον οδηγήθηκε στην πρόταση μίας νέας επιστημονικής προσέγγισης στη μελέτη της άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Όπως γράφει σχετικά, δεν θα πρέπει να ρωτούμε ποιοι είναι οι

²¹²Ibid, 125-127.

²¹³Alexander L. George and Richard Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice* (New York: Columbia University Press, 1974), 570-571, 579.

²¹⁴Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 56.

²¹⁵Παρόλη τη γενική εγκυρότητα των όσων γράφονται από τον Allison, φαίνεται πως ο αποκλεισμός από το αμερικανικό ναυτικό σε μεγαλύτερη απόσταση (από την Κούβα) από αυτή που είχε διατάξει ο πρόεδρος Kennedy, δεν υλοποιήθηκε στην πραγματικότητα όπως αναφέρθηκε. Βλέπε Dan Caldwell, "A Research Note on the Quarantine of Cuba: October 1962," *International Studies Quarterly*, Vol. 22, No.4 (December 1978): 625-633.

στόχοι που έχουν βαρύτητα στην επιλογή μίας ενέργειας από ένα έθνος, αλλά ποιοι είναι οι παράγοντες που μπορούν να καθορίσουν το αποτέλεσμα.²¹⁶

Στον αντίποδα των θεωρήσεων του Άλισον, υπάρχουν πολλοί θεωρητικοί που είχαν ενστάσεις ως προς το εύρος στο οποίο εξαπλώνονταν τα συμπεράσματα του. Ο Στίβεν Κράσνερ (Stephen Krasner) για παράδειγμα, αποκαλεί το παράδειγμα της γραφειοκρατικής πολιτικής ως παραπλανητικό διότι επισκιάζει τη δύναμη του Προέδρου και επικίνδυνο διότι υπονομεύει τη δημοκρατική πολιτική απαλλάσσοντας ευθυνών υψηλούς αξιωματούχους.²¹⁷ Αυτή η διαμάχη ανάμεσα στους θεωρητικούς του Harvard ουσιαστικά αποτελούσε ένα ζήτημα που ετίθετο σχετικά με την ισορροπία και το βαθμό ισχύος. Η έρευνα του Άλισον είχε ως στόχο να εξετάσει την επίδραση συγκεκριμένων μη ορθολογιστικών παραγόντων στη διαμόρφωση της πολιτικής σε περιόδους κρίσεων. Και αυτό διότι θεώρησε πως τέτοιες καταστάσεις αποτελούν το πραγματικό πεδίο ενδιαφέροντος αυτών που δίνουν έμφαση στο ρόλο της ανάλυσης και των αιτιών στον καθορισμό της πολιτικής.²¹⁸

Η συνεισφορά του έργου του Άλισον στο πεδίο της ανάλυσης στην εξωτερική πολιτική είναι η υπόδειξη ότι σε περιόδους κρίσεων, οι αποκλίσεις μεταξύ των διάφορων γραφειοκρατικών συμφερόντων, αλλά και τα επαναλαμβανόμενα patterns συμπεριφοράς (ρουτίνα), διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της πολιτικής. Ένας ρόλος που περιορίζει τη δύναμη του Προέδρου στην απόκριση σε εξωτερικούς κινδύνους με τρόπο καινοτόμο και κατάλληλο. Ωστόσο, πολλοί πολιτικοί επιστήμονες συνεχίζουν να υποστηρίζουν ότι η επίδραση αυτών των μη ορθολογιστικών παραγόντων μειώνεται δραματικά από την πρόκληση μίας κρίσης.²¹⁹

²¹⁶ Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, 255.

²¹⁷ March, *Organizations*, 38-40 και Krasner, "Are Bureaucracies Important? (or Allison Wonderland)," 160.

²¹⁸ Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, 9.

²¹⁹ Krasner, "Are Bureaucracies Important? (or Allison Wonderland)", 7. Επίσης Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 26. Επίσης, Glenn H. Snyder and Paul Diesing, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976), 408. Επίσης, March, *Organizations*, 38-40 και επίσης George V. Coelho, *Coping and Adaptation* (New York: Basic Books, 1974), 190.

Αποτροπή²²⁰

Ένας ευρέως χρησιμοποιούμενος ορισμός της αποτροπής είναι «ο επιδέξιος χειρισμός και η επιρροή στις εκτιμήσεις ενός αντιπάλου, σχετικά με τον υπολογισμό κόστους / οφελών από την πραγματοποίηση μίας επιθετικής ενέργειας. Μέσα από την ελαχιστοποίηση των προσδοκώμενων οφελών ή τη μεγιστοποίηση των εκτιμώμενων κοστών (στα μάτια του αντιπάλου) – ή και των δύο ταυτόχρονα, μπορεί να πεισθεί η αντίπαλη πλευρά να μην προβεί σε απειλητικές ενέργειες».²²¹ Ο ορισμός μπορεί να απλοποιηθεί περαιτέρω και να μας οδηγήσει στο ότι «αποτροπή είναι η δημιουργία του φόβου». Παρόλο που η αποτροπή στα παρόντα και μελλοντικά συστήματα ασφαλείας μπορεί να φαίνεται μακράν διαφορετική από αυτή του παρελθόντος και να απαιτεί διαφορετικές ικανότητες-δυνατότητες, η βασική της αρχή εξακολουθεί να παραμένει η ίδια.²²²

Η αποτροπή επίσης, βασίζεται και σε έναν υλικό παράγοντα: απαιτεί μεγάλη δύναμη καταστροφής, υψηλή ακρίβεια και καλή ικανότητα διεισδύσεως.²²³

Οι στρατοί είναι το διπλωματικό ανάλογο των τεράστιων δικαστικών εξόδων. Η κατοχή περισσότερων και μεγαλύτερων κανονιών αποθαρρύνει τους άλλους από το να εισέλθουν σε συγκρούσεις με τους καλά εξοπλισμένους. Η αποτροπή λειτουργεί τις περισσότερες φορές, αλλά μερικές φορές, όπως γίνεται και με την αποτρεπτική απειλή της δαπανηρής αντιδικίας, οι στρατοί δεν καταφέρνουν να προασπίσουν την ειρήνη και προκύπτει πόλεμος.²²⁴

Το να αποκτήσουμε τα δεδομένα δεν είναι τόσο δύσκολο. Το δυσκολότερο είναι να διατυπώσουμε το ζήτημα με τέτοιο τρόπο, ώστε να απαντάμε στο σωστό ερώτημα.²²⁵ Πολλές από τις διαβαθμισμένες πληροφορίες μπορούν να αναπαραχθούν από ανοιχτές, δημόσιες πηγές αρκεί κάποιος να είναι πρόθυμος να δουλέψει πάνω σε αυτό.²²⁶ Πηγές όπως άρθρα στον Economist, στο US News and World Report, στο

²²⁰Για ευρείες αναλύσεις περί αποτροπής βλέπε Thomas C. Schelling, *Arms and Influence* (New Haven: Yale University Press, 1966). Επίσης, Lawrence Freedman, *Deterrence* (Cambridge: Policy Press, 2004). Glenn H. Snyder, *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security* (Princeton: Princeton University Press, 1961). Ηλίας Κουσκούβελης, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2000). Παναγιώτης Ήφαιστος και Αθανάσιος Πλατιάς, *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1992).

²²¹George, *Force and Statecraft*, 180.

²²²Austin Long, *Deterrence from Cold War to Long War: Lessons from Six Decades of RAND Research* (Santa Monica: RAND Corporation, 2008), 7, 85.

²²³Στρατηγός Beaufre Andre, *Εισαγωγή στη Στρατηγική* (Αθήνα: Έκδοση ΔΕΚ/ΓΕΣ, 1987), 55.

²²⁴Bruce Bueno de Mesquita, *Το Παιχνίδι της Πρόβλεψης* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011), 187.

²²⁵Mesquita, *Το Παιχνίδι της Πρόβλεψης*, 143.

²²⁶Ibid, 134.

Time, στο Newsweek, στους Financial Times, στους New York Times, στη Wall Street Journal, όπως επίσης και αναφορές στο διαδίκτυο και σε άλλες ειδησεογραφικές πηγές. Η συνειδητοποίηση της διαθεσιμότητας αυτού του είδους πληροφόρησης και η αυτοπεποίθηση του να το χρησιμοποιείς, παίζουν μεγάλο ρόλο στην πρόβλεψη και στη διαμόρφωση αποτελεσμάτων.²²⁷

Η αποτροπή συνίσταται στην προσπάθεια που κάνει ένας δρών για να πείσει έναν αντίπαλό του να μην προβεί σε κάποια κίνηση εις βάρος των συμφερόντων του πρώτου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την πεποίθηση του αντιπάλου ότι το κόστος και το ρίσκο της κίνησης του θα είναι μεγαλύτερο από τις «απολαβές» του. Με απλά λόγια, η αποτροπή βασίζεται στη θεώρηση ενός «ορθολογιστή» αντιπάλου ο οποίος αναμένεται να «μετρήσει» τον αντίπαλό του και να υπολογίσει τη δυνατότητα εναλλακτικής δράσης, στη βάση πάντοτε των διαθέσιμων πληροφοριών. Το πρώτο βήμα για τη δημιουργία μιας πολιτικής αποτροπής είναι ο καθορισμός των συμφερόντων ενός κράτους σε μια συγκεκριμένη περιοχή, η απειλή των συμφερόντων αυτών από κάποια εχθρική ενέργεια και η αποτίμηση των συμφερόντων αυτών. Το επόμενο βήμα είναι η δημιουργία και η διαμήνυση στον αντίπαλο, της δέσμευσης για υπεράσπιση των συγκεκριμένων συμφερόντων. Οι δεσμεύσεις της αποτροπής στηρίζονται στην απειλή προς τον αντίπαλο για αντίδραση σε κάθε του σχετική ενέργεια. Οι απειλές αυτές είναι απαραίτητο να είναι τόσο αξιόπιστες όσο και δραστικά ισχυρές στα μάτια του αντιπάλου.

Η αξιοπιστία παρουσιάζει δύο διαστάσεις με αλληλεξάρτηση. Αφενός πρέπει να διαφαίνεται ξεκάθαρα η θέληση και η αποφασιστικότητα προς την υπεράσπιση των συμφερόντων του κράτους από τη δύναμη της αποτροπής. Αφετέρου, είναι απαραίτητο να υπάρχει και η ικανότητα-δυνατότητες για την υπεράσπιση των εν λόγω συμφερόντων. Τα παραπάνω δεν έχουν καμία πειστικότητα αν η δύναμη αποτροπής δεν διαθέτει την ικανότητα να αντιμετωπίσει με απαραίτητα και αποτελεσματικά μέτρα τις οποιεσδήποτε δράσεις του αντιπάλου. Στο σημείο αυτό είναι πολύ σχετική η αμερικανική εμπειρία του δόγματος της μαζικής ανταπόδοσης (massiveretaliation). Στην προσπάθειά της να ενισχύσει την απειλή της πυρηνικής ισχύος των Ηνωμένων Πολιτειών, η Προεδρία Eisenhower, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ομόφωνα ανακοίνωσε-απέιλησε ότι θα «ανταπέδιδε μαζικά» όχι μόνο κατά της Σοβιετικής Ένωσης - σε μια κίνησή της για πόλεμο, αλλά και σε περιπτώσεις «καταπατήσεων» σε χώρες του ελεύθερου κόσμου. Καθώς βέβαια οι Σοβιετικοί άρχιζαν να αναπτύσσουν το δικό τους στρατιωτικό πυρηνικό πρόγραμμα, η αξιοπιστία της μαζικής ανταπόδοσης για την αποτροπή των Σοβιετικών και των Κινέζων από στρατιωτικές συγκρούσεις χαμηλότερου επιπέδου (όχι πυρηνικού αλλά συμβατικού) άρχισε να υποβαθμίζεται. Στη συνέχεια, η Προεδρία Kennedy αλλά και οι διάδοχοι αυτής, κινήθηκαν προς την ανάπτυξη ισχυρότερης συμβατικής

²²⁷Ibid, 126.

στρατιωτικής ικανότητας η οποία θα ήταν πιο κατάλληλη ως μέσο αποτροπής σε κινήσεις των αντιπάλων για «καταπάτηση» περιοχών μέσω της ένοπλης σύγκρουσης με συμβατικά μέσα. Ωστόσο, στο σημείο αυτό πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι η απειλή στερείται αξιοπιστίας όταν ο αμυνόμενος δεν διαθέτει τις απαιτούμενες ικανότητες για την υπεράσπιση προκεχωρημένων δυνάμεων. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο αμυνόμενος μπορεί να απειλήσει τον επιτιθέμενο με τη διεύρυνση του πεδίου της σύγκρουσης αλλά και με άλλα αντίποινα-αντεκδίκηση.²²⁸

Συνεχίζοντας τα περί αξιοπιστίας της αποτροπής, αξίζει να αναφερθεί και η θεώρηση του Μπρους Ραζέτ (Bruce M. Russett), βάσει της οποίας, η αξιοπιστία της αποτροπής αποτελεί συνάρτηση των οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών δεσμών-αλληλεξάρτησης του αμυνομένου με άλλες δυνάμεις. Όταν συναντούμε δεσμούς που σχετίζονται με το εμπόριο, με πολιτική ενοποίηση-ταύτιση (τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν) και με στρατιωτική συνεργασία, τότε ο επιτιθέμενος είναι πολύ πιθανό να «οπισθοχωρήσει» υπό την πίεση των απειλών του αντιπάλου. Εάν δεν το κάνει, τότε έχει μεγάλες πιθανότητες να εμπλακεί σε πόλεμο με τον αμυνόμενο. Ο βαθμός με τον οποίο συνδέονται και ασκούν επιρροή η οικονομική, πολιτική και στρατιωτική αλληλεξάρτηση είναι ένα ζήτημα όμοιο με το ερώτημα περί κόστους και αβγού. Η απάντηση είναι νεφελώδης. Ωστόσο, το σίγουρο είναι πως, όσο πιο ισχυρή είναι αυτή η αλληλεξάρτηση, τόσο μεγαλύτερο είναι το ρίσκο των απειλητικών ενεργειών για τον επιτιθέμενο.²²⁹

Η μελέτη και η εφαρμογή της αποτροπής ως ξεχωριστή στρατηγική στην εξωτερική πολιτική άρχισε να υλοποιείται μετά το πέρας του Β΄ Π.Π. Έκτοτε, η ύπαρξη των πυρηνικών όπλων έχει οδηγήσει τη στρατηγική αποτροπής σε περίοπτη θέση στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να θεωρούμε πως η ιστορία της στρατηγικής της αποτροπής χάνεται στην αφάνεια. Σε όλο το εύρος της ιστορίας, Πόλεις-Κράτη, Βασίλεια, Αυτοκρατορίες και Κράτη-Έθνη έχουν δώσει δείγματα παρεμποδισμού και αποτροπής αντιπάλων που απείλησαν τα συμφέροντά τους. Πολλοί από εκείνους που εξάσκησαν την αποτροπή, αντιλήφθηκαν πλήρως τις απαιτήσεις για μια επιτυχημένη πολιτική και η μελέτη των ενεργειών τους μπορεί να μας αποκαλύψει πολλά για τη φύση και τη σημασία της αποτροπής στη διεθνή αρένα. Στο ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας δυνάμεων οι μεγάλες δυνάμεις πολλές φορές επιτύγχαναν την αποτροπή μέσω των συμμάχων τους. Επίσης, σημειώνεται ότι η δημιουργία νέων συμμαχιών ή η επίκληση των ήδη υπαρχουσών, έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς για την υποστήριξη εχθρικών

²²⁸George, *Force and Statecraft*, 180-181.

²²⁹Bruce M. Russett, "The Calculus of Deterrence," *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7, No. 2 (June 1963): 103, 108-109.

ενεργειών στα πλαίσια της εξωτερικής πολιτικής κρατών που απέβλεπαν στην αλλαγή του statusquo σε συγκεκριμένες περιοχές.²³⁰

Αποτροπή και δυνατότητες

Πέραν των πολυάριθμων συνθηκών που πρέπει να πληρούνται για να είναι επιτυχημένη η αποτροπή, υπάρχουν και πολλοί υποστηρικτές του μοντέλου «power politics», που εστιάζουν κατά κύριο λόγο στις στρατιωτικές δυνατότητες μίας πλευράς, αναγνωρίζοντάς τις ως τον πυρήνα αυτής της αποτροπής. Στις θεωρήσεις αυτές, υποστηρίζεται πως ένα κράτος δεν θα ξεκινήσει ποτέ έναν πόλεμο που θεωρεί πως θα χάσει και κατά συνέπεια η ανωτερότητα του αμυνόμενου στις στρατιωτικές ικανότητες (συνδυαζόμενη με την αποδοχή από τον εν δυνάμει επιτιθέμενο αυτής της ανωτερότητας) αποτελεί μια επαρκή συνθήκη για αποτροπή. Το παραπάνω αντανakλάται και στο παλιό απόφθεγμα «sivis pacem para bellum» (αν θέλεις ειρήνη προετοιμάσου για πόλεμο), το οποίο για αιώνες χρησιμοποιείται από τους πολιτικούς ως η εξήγηση για τη συνεχή ανάπτυξη των εξοπλιστικών προγραμμάτων.²³¹ Τα προαναφερθέντα δεν πρέπει να μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ισχυρός πάντοτε θα επιτίθεται στον αδύναμο, αλλά ότι ο αδύναμος ποτέ δεν πρόκειται να επιτεθεί στον ισχυρό, εκτός βέβαια της περιπτώσεως ενίσχυσης από κάποιον άλλο σύμμαχό του. Ωστόσο, υπάρχει και μία μερίδα θεωρητικών που υποστηρίζει πως κάποιος ισχυρός σίγουρα θα επιτεθεί σε κάποιον αδύναμο αν δεν υπάρχει κάτι που να τον εμποδίζει. Αυτό άλλωστε υποδηλώθηκε εμμέσως από τους Αθηναίους, στον περίφημο διάλογο Αθηναίων-Μηλίων όπου δηλώνεται ότι «οι ισχυροί κάνουν αυτό που η δύναμη που διαθέτουν τους επιτρέπει να κάνουν ενώ οι αδύναμοι αποδέχονται αυτό που πρέπει να αποδεχτούν».²³² (89. ΑΘ. Κι εμείς λοιπόν δεν θα πούμε με ωραίες φράσεις μακρούς λόγους, που δεν πρόκειται να σας πείσουν, ή ότι δίκαια έχομε την ηγεμονία σας, επειδή νικήσαμε τους Πέρσες, ή ότι τώρα εκστρατεύομε εναντίο σας, επειδή αδικιόμαστε, κι από σας ζητούμε να μην νομίσετε πως θα μας πείσετε λέγοντας ή ότι, ενώ είστε άποικοι των Λακεδαιμονίων, δεν πήρατε μέρος στον πόλεμο στο πλευρό τους ή ότι δεν μας κάματε κανένα κακό έχομε την απαίτηση να επιδιώξωμε πιο πολύ να επιτύχωμε τα δυνατά απ' όσα κι οι δυό μας αληθινά έχομε στο νού μας, αφού ξέρετε όταν υπάρχει ίση δύναμη για την επιβολή του, κι ότι, όταν αυτό δεν συμβαίνει, οι δυνατοί κάνουν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους κι οι αδύναμοι υποχωρούν κι αποδέχονται.)

²³⁰George, *Force and Statecraft*, 180-181.

²³¹Jack S.Levy, "When do Deterrent Threats Work?," *British Journal of Political Science*, Vol. 18, No. 4(October 1988): 489.

²³²Θουκυδίδης, "απόσπασμα από το Διάλογο Αθηναίων – Μηλίων," *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, "μετάφραση Άγγελος Βλάχος" (Αθήνα: Εστία, 2008), 73-74. Στα αγγλικά βλέπε Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Μετάφραση Rex Warner (New York: Penguin Books, 1954), V/89.

Σχετικά με το διάλογο αυτό, ο Παναγιώτης Ήφαιστος σημειώνει πως αποτελεί τον πυρήνα της μελέτης των διεθνών σχέσεων. Συνεχίζοντας, αναφέρει πως «ουσιαστικά, με περιγραφικό και αξιολογικά ελεύθερο τρόπο, ο υπέρτατος ιστορικός και διεθνολόγος όλων των εποχών, θέτει όλα τα ζητήματα που αντιμετωπίζει ένα διακρατικό σύστημα. Ένα δηλαδή σύστημα του οποίου αρχή λειτουργίας είναι η εθνική ανεξαρτησία-κυριαρχία και η συνεπαγόμενη διεθνής αναρχία (όπου δηλαδή απουσιάζει μία παγκόσμια κυβέρνηση των κυβερνήσεων). Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός πως μεταξύ των θεσμών διεθνούς διακυβέρνησης παρεμβάλλονται τα αίτια πολέμου, με πρωταρχικό την ανισότητα ισχύος, τις συνεπακόλουθες ηγεμονικές αξιώσεις που εγείρονται και την άνιση ανάπτυξη που θρέφει τα διλήμματα ασφαλείας».²³³ Επιπρόσθετα, ο Θουκυδίδης, ο οποίος όχι άδικα θεωρείται ο προπάτορας του μοντέρνου διεθνολογικού στοχασμού²³⁴, μέσα από το διάλογο Αθηναίων-Μηλίων μας δίδει το μάθημα ότι μία επιθετική εξωτερική πολιτική, μπορεί να είναι αποτέλεσμα τόσο της αδυναμίας ενός κράτους (αδυναμία ως προς τον αντίπαλο αντιλαμβανόμενη από το ίδιο το κράτος), όσο και της μεγάλης ισχύος ενός κράτους (ισχύς ως προς τον αντίπαλο αντιλαμβανόμενη από το ίδιο το κράτος).²³⁵

Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στις οποίες ο ισχυρότερος δεν επιτίθεται στον αδύναμο. Επίσης, είναι λογικό ότι κάθε κράτος εκτιμά τα πιθανά οφέλη αλλά και το κόστος ενός πολέμου. Το ίδιο γίνεται και με την πιθανότητα της νίκης, η οποία βασίζεται στην ισορροπία των δυνάμεων (των δύο εμπλεκόμενων). Στην περίπτωση όπου προκύπτει μεγάλη πιθανότητα για νίκη, τα εν δυνάμει οφέλη είναι μεγάλα και παράλληλα το κόστος της ήττας είναι περιορισμένο, τότε ορθολογιστικά κινούμενος, ένας παίκτης μπορεί να προβεί στην ανάληψη ενεργειών. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να συγκρίνονται τα κόστη και τα οφέλη ενός πολέμου με αυτά που προκύπτουν από άλλες επιλογές, όπως για παράδειγμα ένα κράτος να μην προβεί σε καμία ενέργεια. Κατά συνέπεια, ένα αδύναμο κράτος, βασιζόμενο στη λογική πως δεν έχει να χάσει τίποτα, μπορεί, θεωρώντας πως απειλούνται ζωτικά του συμφέροντα και το status quo με τρόπο μη αποδεκτό, να κλιμακώσει μία κατάσταση και να οδηγήσει σε πόλεμο. Ομοίως, θεωρώντας πως επίκειται επίθεση, ένα κράτος μπορεί να αποφασίσει να επιτεθεί πρώτο, εκτιμώντας πως η κίνηση αυτή θα οδηγήσει σε οφέλη.²³⁶

Η θεωρία και εφαρμογή της αποτροπής δεν αποτελεί μία χρυσή συνταγή που οδηγεί πάντοτε στην επιτυχία. Όπως προαναφέρθηκε, ο κίνδυνος εγκυμονεί όταν ο

²³³ Παναγιώτης Ήφαιστος, "Θουκυδίδης: Ο Περίφημος Διάλογος Αθηναίων-Μηλίων", πρόσβαση 4 Μαρτίου 2011 – 16:00. [Προσωπική ιστοσελίδα Παναγιώτη Ήφαιστου www.ifestos.edu.gr](http://προσωπικήιστοσελίδαΠαναγιώτηΉφαιστουwww.ifestos.edu.gr)

²³⁴ David Boucher, *Political Theories of International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 67.

²³⁵ Richard Ned Lebow, "The Paranoia of the Powerful: Thucydides on World War III," *American Political Science Association*, Vol. 17, No. 1 (Winter, 1984): 12.

²³⁶ Robert Jervis, "Deterrence Theory Revisited", *World Politics*, Vol. 31. (1979): 314-317.

αμυνόμενος στερείται των δυνατοτήτων για να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις του ή απλά όταν ο αμυνόμενος είναι τόσο αποφασισμένος όσο και ισχυρός, αλλά αποτυγχάνει να το επικοινωνήσει στον αντίπαλο.²³⁷ Επίσης, αν μία πλευρά αποδεχτεί πως η στρατηγική της αποτροπής που εφαρμόζει δεν είναι αξιόπιστη και πως υπάρχει δυνατότητα να επιβιώσει ενός πολέμου, τότε θα πρέπει να είναι πρόθυμη να εξαγοράσει ασφάλεια, να ξοδέψει χρήματα για προετοιμασίες που θα ελαχιστοποιήσουν τον αριθμό των θανάτων και των τραυματισμών, καθώς και το μέγεθος των ζημιών και να φτάσει στο καλύτερο δυνατό στρατιωτικό αποτέλεσμα – την επικράτηση (αν δεν μπορεί να επιτευχθεί καθαρή νίκη).²³⁸

Πολλές περιπτώσεις αποτυχίας της αποτροπής οφείλονται σε αλληλεπιδράσεις που η συμπεριφορά των κρατών άλλαξε το περιβάλλον. Για παράδειγμα, είναι προφανές ότι η ύπαρξη ενός «πυρηνικού» Πακιστάν δεν μειώνει τις πιθανότητες μίας επίθεσης από την Ινδία. Αντιθέτως, η Ινδία «αισθάνεται» αυξημένες πιέσεις να λειτουργήσει προληπτικά (preemptive strike), με την ενίσχυση της πεποίθησης ότι η παγκόσμια κοινή γνώμη θα είναι λιγότερο επικριτική σε μία επίθεση εναντίον ενός «πυρηνικού» Πακιστάν.²³⁹ Ο Χίτλερ δεν είναι ο μοναδικός ηγέτης που απέτυχε να κατανοήσει πως η συμπεριφορά του θα άλλαζε και το περιβάλλον του. Σαν καλοί κοινωνικοί επιστήμονες, είναι αρκετοί οι πολιτικοί που αντιλαμβάνονται ότι οι δράσεις τους μπορούν να οδηγήσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα, ενώ παράλληλα προβάλλουν στο μέλλον όλες εκείνες τις συνθήκες – καταστάσεις, οι οποίες μπορεί να υποσκαφτούν από τη συμπεριφορά τους. Το παραπάνω ερμηνεύει και τους υπολογισμούς της Αργεντινής πριν την κατάληψη των Falklands. Οι Αργεντινοί ηγέτες μπορούσαν να διαπιστώσουν τη μειωμένη βρετανική ικανότητα για υποστήριξη της θέσης τους (των Βρετανών) – η οποία καταδεικνύονταν και από την ασθενή ναυτική παρουσία. Επίσης, αντιλαμβάνονταν ότι η διεκδίκηση των νησιών από την Αργεντινή έχαιρε ευρείας διεθνούς υποστήριξης. Ωστόσο, αυτό που δεν σκέφτηκαν προσεκτικά, ήταν το ενδεχόμενο η εισβολή να αλλάξει αυτά τα δεδομένα, ενώνοντας τη βρετανική κοινή γνώμη, μπροστά στην ταπείνωση και μεταβάλλοντας το ζήτημα για το διεθνές κοινό, από «το παράνομο του αποικισμού» στο «παράνομο της χρήσης στρατιωτικής ισχύος».²⁴⁰

Μία διαφορετική θεωρία-απάντηση στο εν λόγω θέμα, είναι αυτή του Ρίτσαρντ Νεντ Λίμποου (Richard Ned Lebow). Στο έργο του, «Between Peace and War» ο Λίμποου εξετάζει τις πηγές-αιτίες δεκατριών πολέμων-κρίσεων από το 1898

²³⁷ John Orme, "Deterrence Failures: A Second Look," *International Security*, Vol. 11., No. 4(Spring 1987): 96.

²³⁸ Herman Kahn, *On Thermonuclear War* (Princeton: Princeton University Press, 1961), 61.

²³⁹ Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, 54.

²⁴⁰ Lawrence Freedman and Virginia Gamba-Stonehouse, *Signals of War: The Falklands Conflict of 1982* (Princeton: Princeton University Press, 1991), 14-15.

και καταλήγει ότι σε οκτώ από αυτές, οι απαραίτητες για μία επιτυχημένη αποτροπή συνθήκες πληρούνταν στο ακέραιο. Ο καθορισμός της δέσμευσης, η διαμήνυση στον αντίπαλο της δέσμευσης αυτής, η εξασφάλιση της ανταπόκρισης στη δέσμευση και η επίδειξη αποφασιστικότητας για την υπεράσπιση των συμφερόντων ήταν παρόντα. Ωστόσο, και στις οκτώ περιπτώσεις δεν αποφεύχθηκε η σύγκρουση.²⁴¹ Σύμφωνα με τον Λίμποου, το παραπάνω συνέβη διότι η εμμονή-απελπισία για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αντικειμενικού σκοπού, οδηγεί τους ηγέτες στο να μην λαμβάνουν υπόψη πληροφορίες σχετικές με τις αποφάσεις-θέσεις και στρατιωτικές δυνατότητες του αντιπάλου. Πληροφορίες, που σε άλλες περιπτώσεις θα προκαλούσαν σε κάποιον ηγέτη δισταγμό. Το πρόβλημα δεν είναι η παρερμηνεία των λαμβανομένων πληροφοριών, αλλά η συστηματική αγνόησή τους μέσω των ψυχολογικών μηχανισμών της άρνησης ή της επιλεκτικής προσοχής.²⁴²

Σε σχέση με τα ελληνοτουρκικά ζητήματα, αλλά και την Κύπρο, καθώς και την αποτροπή των Τούρκων, ο Χρήστος Λυμπέρης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «Σε ενδεχόμενη κρίση στην Κύπρο υπάρχει το πολύ λεπτό και άκρως σημαντικό σημείο της πολιτικής διαβούλευσης των δύο πλευρών για λήψη πολιτικών αποφάσεων επί των κανόνων εμπλοκής τοπικά στην Κύπρο και υλοποίησης της ελληνικής δέσμευσης για δική της εμπλοκή. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος, τον Δεκέμβριο του 1963 είχε στείλει ένα τηλεγράφημα στον Μακάριο, με το οποίο του διαμήνυε: «Εσείς που υπογράψατε τις Συνθήκες Ζυρίχης έχετε και την ευθύνη. Δεν θα εμπλέξω την Ελλάδα σε πόλεμο για τα δικά σας λάθη».

Στην περίπτωση της επέκτασης των χωρικών υδάτων πέραν των 6 ν.μ., η αποτροπή της Ελλάδας είναι μία δύσκολη υπόθεση, διότι η χώρα μας δήλωσε ότι δεν είναι ικανοποιημένη από τα 6 ν.μ..

Η αποτροπή γίνεται ακόμη δυσκολότερη για τους διεθνείς δρώντες μετά την ισχύ του Δικαίου της θάλασσας (Νοέμβριος 1994)...το δικαίωμα επέκτασης των χωρικών υδάτων μας στα 12 ν.μ. είναι στρατηγικό κεφάλαιο το οποίο δεν πρέπει να δαπανηθεί.

Στις ελληνοτουρκικές κρίσεις είναι προφανές ότι διακυβεύονται ανταγωνιστικά συμφέροντα τα οποία έχουν διαφορετική αξία για την κάθε χώρα. Η σχέση μεταξύ των συμφερόντων που διακυβεύονται παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική άσκηση της αποτροπής. Έχει διαφορετική αξία το κίνητρο για ένα αποτέλεσμα οριακής σημασίας σε σχέση με το κίνητρο προστασίας του εθνικού γοήτρου.

Η Τουρκία έχει σε υψηλή προτεραιότητα τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, την καθεστωτική σταθερότητα, την οικονομική ανάπτυξη και την άσκηση

²⁴¹Lebow, *Between Peace and War*, 93-96.

²⁴²Robert Jervis, *Psychology and Deterrence* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985), 182-183.

περιφερειακού ρόλου. Η Ελλάδα από την πλευρά της, έχει ως πρώτη προτεραιότητα την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διατήρηση του status quo στο Αιγαίο και στη Θράκη, την ασφάλεια της Κύπρου και την επιβίωση του κυπριακού ελληνισμού. Η Τουρκία συνεπώς λειτουργεί ως αναθεωρητική δύναμη (revisionist) σε αντίθεση με την Ελλάδα που επιθυμεί τη διατήρηση του statusquo.

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη επιχειρηματολογία για να υποστηριχτεί ότι τόσο στις κρίσεις του Ιουλίου του 1976 και του Μαρτίου του 1987, όσο και του Ιανουαρίου του 1996, το μεγαλύτερο σχετικό συμφέρον ως προς το διαφιλονικούμενο αγαθό (κυριαρχικό δικαίωμα υφαλοκρηπίδας, εθνική κυριαρχία) ήταν προς την πλευρά της Ελλάδας. Για την Ελλάδα, και στις τρεις περιπτώσεις διακυβεύονταν ζωτικά, κυριαρχικά εθνικά συμφέροντα. Στην τελευταία κρίση των Ιμίων, υπήρξε αντίφαση με τη δήλωση του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών στο CNN σε σχετική αναφορά για τη σημασία μιας βραχονησίδας. Η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να επανεκτιμήσει την πολιτική αντιμετώπισης των παραβιάσεων του χώρου εθνικής κυριαρχίας (θάλασσα, αέρας), λαμβάνοντας υπόψη τις ενδεχόμενες αλλαγές στην αντίληψη του σχετικού συμφέροντος, προκειμένου να μην αντιστραφεί η υπέρ μας υπάρχουσα ανισότητα...η ισορροπία μεταξύ σταθερότητας και αξιοπιστίας στις στρατιωτικές ενέργειες δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ένα από τα συμπεράσματά μου είναι ότι στην κρίση (αναφέρεται στην κρίση του 1996), ιδιαίτερα με την πάροδο του χρόνου, η διπλωματική και πολιτική προσπάθεια είχε ανάγκη συντονισμού και συγκατοίκησης εκεί όπου εξασφαλίζεται η καλύτερη εικόνα της κατάστασης και ελέγχονται αποτελεσματικότερα οι εμπλεκόμενες δυνάμεις.²⁴³

Μορφές και είδη αποτροπής

Συνοψίζοντας και κατηγοριοποιώντας όλα τα προαναφερθέντα περί αποτροπής, ο Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, με εξαιρετικά μεστό λόγο και βασιζόμενος σε έγκριτη πάντοτε διεθνή βιβλιογραφία, μας παρέχει με σαφήνεια τα είδη και τις μορφές τις αποτροπής. Καθιστά σαφή το συνεχή κίνδυνο του πολέμου εξαιτίας της απουσίας υπερκείμενης των κρατών αρχής στο διεθνή χώρο και με δεδομένη τη συγκρουσιακή μορφή (ως συνέπεια του προαναφερθέντος) των διεθνών σχέσεων, οδηγείται στη διάκριση δύο καταστάσεων αποτροπής, την άμεση ή καθαρή αποτροπή και τη γενική αποτροπή.

Η άμεση αποτροπή αναφέρεται στη σχέση μεταξύ δύο αντίπαλων κρατών κατά την οποία τουλάχιστον η μία πλευρά εξετάζει σοβαρά το ενδεχόμενο να διενεργήσει ένοπλη επίθεση, ενώ η άλλη πλευρά εξαπολύει μία απειλή αντίδρασης, προκειμένου να αποτρέψει την εν λόγω ένοπλη επίθεση. Η γενική αποτροπή αναφέρεται σε αντίπαλα κράτη που διατηρούν ένοπλες δυνάμεις, προκειμένου να

²⁴³Χρήστος Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009) 141-147.

ρυθμίσουν τη μεταξύ τους σχέση, παρότι κανένα από τα εν λόγω κράτη δεν εξετάζει άμεσα το ενδεχόμενο να διενεργήσει ένοπλη επίθεση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει μία επισημάνση: Τα κράτη έχουν διάφορα εναλλακτικά σχέδια στρατιωτικής δράσης, συμπεριλαμβανομένων και σχεδίων στρατιωτικής επίθεσης εναντίον άλλων κρατών. Αυτά τα σχέδια ενδεχομένως να τα υλοποιήσουν στην κατάλληλη ευκαιρία και για αυτό άλλωστε διαθέτουν ένοπλες δυνάμεις σε ορισμένο βαθμό ετοιμότητας. Ωστόσο, η ύπαρξη εναλλακτικών σχεδίων στρατιωτικής δράσης δεν αρκεί, προκειμένου να μιλάμε για άμεση αποτροπή. Άλλο πράγμα η ύπαρξη σχεδίων επίθεσης και άλλο η απόφαση για επίθεση. Οι δυνατότητες (capabilities) για επίθεση δεν πρέπει να συγχέονται με τις προθέσεις (intentions) για επίθεση. Συνεπώς, η ύπαρξη σχεδίων επίθεσης εντάσσεται στη γενική και όχι στην άμεση αποτροπή.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η κατάσταση της άμεσης αποτροπής απαντάται πολύ σπανιότερα από ότι η κατάσταση της γενικής αποτροπής. Η άμεση αποτροπή προκύπτει σε περιπτώσεις σοβαρής κρίσης, ενώ η γενική αποτροπή αφορά σε μία ευρύτερη και πιο μακρόχρονη σχέση σύγκρουσης και εχθρότητας, σχέση η οποία ενισχύεται και διαμορφώνεται από την εκατέρωθεν παρουσία ενόπλων δυνάμεων. Στην περίπτωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων η κατάσταση της άμεσης αποτροπής έχει εμφανιστεί τρεις φορές μετά το 1974 (1976, 1987, 1996), ενώ η ευρύτερη κατάσταση της γενικής αποτροπής διαμορφώνει αδιάκοπα τις διμερείς σχέσεις.²⁴⁴

Κατά τον Κωνσταντίνο Κολιόπουλο οι μορφές της αποτροπής μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- Αποτροπή μέσω παρουσίας (deterrence by presence): Είναι η αποτροπή που επιδιώκεται με τη διατήρηση συμβολικών δυνάμεων στο σημείο που θέλουμε να υπερασπιστούμε. Σκοπός είναι να καταδείξουμε στον αντίπαλο τη θέληση για πραγματοποίηση των αποτρεπτικών απειλών μας, καθώς και να καταστήσουμε βέβαιο ότι τυχόν εχθρική προσβολή αυτών των συμβολικών δυνάμεων θα οδηγήσει σε εμπλοκή μας σε γενικότερη σύγκρουση. Παράδειγμα αποτελούν τα αμερικανικά στρατεύματα που στάθμευαν στο δυτικό Βερολίνο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου: Μολονότι δεν μπορούσαν να αποκρούσουν από μόνα τους τυχόν σοβιετική επίθεση, η παρουσία τους λειτουργούσε αποτρεπτικά, καθώς τυχόν προσβολή τους θα οδηγούσε σε γενικευμένη σύρραξη.
- Αποτροπή μέσω άμυνας (deterrence by defense): Είναι η αποτροπή που επιδιώκεται μέσω διατήρησης ισχυρών και αξιόπιστων αμυντικών δυνατοτήτων. Παρότι άμυνα και αποτροπή είναι διαφορετικά πράγματα, η

²⁴⁴Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, 26-27.

ύπαρξη αμυντικών δυνατοτήτων προφανώς ενισχύει την αποτροπή. Παραπλήσια μορφή αποτροπής είναι η αποτροπή μέσω άρνησης της επιτυχίας του αντίπαλου (deterrence by denial). Εδώ, η άμυνα αποσκοπεί στο να εμποδίσει τη ζημιά που προξενεί ο αντίπαλος, ενώ η άρνηση αποσκοπεί στο να εμποδίσει τον αντίπαλο να αποκομίσει οφέλη. Η κεντρική ιδέα είναι ότι, ασχέτως με τη ζημιά που θα υποστούμε εμείς, ο αντίπαλος δεν θα κατορθώσει να «λάβει» κέρδη. Για παράδειγμα, η εγνωσμένη δυνατότητα της Ρωσίας να εγκαταλείπει έδαφος στον εκάστοτε εισβολέα, σε συνδυασμό με την άρνησή της να συνθηκολογήσει, συνιστούσε αποτρεπτικό παράγοντα σε τυχόν εχθρικές εισβολές: ο εισβολέας γνώριζε ότι άσχετα με το κόστος που θα υφίστατο η Ρωσία, ο ίδιος πολύ δύσκολα θα πετύχαινε τους σκοπούς του.

- Αποτροπή μέσω αντιποίνων (deterrence by retaliation): Είναι η αποτροπή που επιδιώκεται μέσω επαπειλούμενης αντίδρασης σε διαφορετικό χώρο και ενδεχομένως σε διαφορετικό χρόνο ή με διαφορετικό τρόπο από τους αντίστοιχους της εχθρικής προσβολής που θέλουμε να αποτρέψουμε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτροπής μέσω αντιποίνων ήταν η αμερικανική απειλή πυρηνικών πληγμάτων εναντίον σοβιετικών πόλεων σε περίπτωση σοβιετικής εισβολής στη δυτική Ευρώπη. Η αποτροπή μέσω αντιποίνων μπορεί να λειτουργήσει και με συμβατικά μέσα (αεροπορικοί βομβαρδισμοί, ναυτικές επιδρομές κ.λ.π.). Μορφή αποτροπής μέσω αντιποίνων είναι και η απειλή οριζόντιας κλιμάκωσης.

Επιπρόσθετα, διακρίνονται τα εξής είδη αποτροπής:

- Εθνική αποτροπή: Είναι η αποτροπή που επιτυγχάνεται αποκλειστικά με εθνικά μέσα.
- Διεθνής αποτροπή: Είναι η αποτροπή που επιτυγχάνεται μέσω τρίτων.
- Προεκτεινόμενη αποτροπή (extended deterrence): Είναι η άλλη όψη της διεθνούς αποτροπής και συνίσταται στην αποτροπή εχθρικών προσβολών εναντίον τρίτων (π.χ. η αμερικανική αποτροπή σοβιετικής επίθεσης εναντίον της δυτικής Ευρώπης ή η ελληνική αποτροπή τουρκικής επίθεσης εναντίον της ελεύθερης Κύπρου). Ακριβώς επειδή η προεκτεινόμενη αποτροπή αποσκοπεί στο να αποτρέψει ενέργειες πέραν των συνόρων του αποτρέποντος, παρουσιάζει εγγενές πρόβλημα αξιοπιστίας. Καθώς ο αποτρέπων δεν υπερασπίζεται τον κρατικό χώρο του, ο αποτρεπόμενος μπορεί κάλλιστα να μην θεωρήσει τις αποτρεπτικές απειλές αξιόπιστες.

- Ενδοπολεμική αποτροπή (intra-wardeterrence): Είναι η αποτροπή που λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ενός πολέμου και συνίσταται στο ότι ο αντίπαλος αποτρέπεται να προβεί σε κλιμάκωση.
- Ελάχιστη αποτροπή (minimum deterrence): Ονομάζεται και πεπερασμένη αποτροπή (finite deterrence). Πρόκειται για έννοια της πυρηνικής στρατηγικής που συνίσταται στη διατήρηση ενός σχετικά μικρού πυρηνικού οπλοστασίου το οποίο είναι στραμμένο αποκλειστικά εναντίον των εχθρικών πόλεων (και όχι εναντίον του αντίστοιχου εχθρικού πυρηνικού οπλοστασίου). Είναι μία μορφή αποτροπής που υιοθέτησαν και υιοθετούν οι μικρομεσαίες πυρηνικές δυνάμεις (π.χ. Γαλλία, Κίνα κ.λ.π.) σε αντίθεση με τα διευρυμένα πυρηνικά δόγματα των Η.Π.Α. και της Ρωσίας.²⁴⁵

Πολιτικές και επιχειρησιακές απαιτήσεις στη διαχείριση κρίσεων

Ο διαχωρισμός των πολιτικών και των επιχειρησιακών απαιτήσεων στις οποίες οι διαμορφωτές της πολιτικής θα πρέπει να επιδεικνύουν μεγάλη προσοχή κατά τη διαχείριση μιας κρίσης είναι πολύ σημαντικός. Σε αυτό το σημείο, ο όρος «απαιτήσεις» δεν λαμβάνει τη σημασία των «απαιτούμενων συνθηκών» για επιτυχή διαχείριση κρίσεων. Εκφράζει περισσότερο κάποιες γενικές αρχές που λειτουργούν ως καταλύτες στη διαχείριση συγκρούσεων. Αρχές που εφόσον ικανοποιηθούν, διευκολύνουν την επίτευξη των στόχων σε μια κρίση χωρίς να υπάρχει κάποια ανεπιθύμητη κλιμάκωση της κατάστασης. Οι απαιτήσεις δεν παρουσιάζουν την ίδια βαρύτητα μέσα σε μια κρίση. Είναι επίσης λογικό, η ιεράρχηση κάθε απαίτησης ξεχωριστά (ιεράρχηση μεταξύ των συνολικών απαιτήσεων) να διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο της κρίσης. Μην λησμονούμε πως καμία κρίση δεν είναι πανομοιότυπη με μια προηγούμενη. Η εξέλιξη και τα αποτελέσματα στη διαχείριση κρίσεων υπόκεινται σε εξάρτηση πλήθους μεταβλητών, οι οποίες με τη σειρά τους παρουσιάζονται με διαφορετικό τρόπο - σειρά - διαμορφώσεις σε διάφορες συγκρούσεις. Πέραν τούτου, τα αποτελέσματα των κρίσεων, είτε η κατάληξη είναι η ειρήνη είτε ο πόλεμος, καθορίζονται όχι μόνο από την ακρίβεια (ή την έλλειψη αυτής) με την οποία η κάθε πλευρά διαχειρίζεται αυτές τις απαιτήσεις αλλά και από τη συμπεριφορά και πολύ περισσότερο την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκομένων. Με λίγα λόγια, η αμοιβαία συνεργασία και αυτοπεριορισμός των εμπλεκομένων, μπορεί να διευκολύνει τη διαχείριση μιας κρίσης.

Η ύπαρξη μεγάλου πλήθους μεταβλητών, καθιστά πολύ δύσκολο για κάποιον να αναπτύξει μια αμιγή θεωρία διαχείρισης κρίσεων η οποία θα συνθέτει τη γνώση όλων των πιθανών patterns συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης μεταξύ των εμπλεκομένων. Συνεπώς είναι εξαιρετικά δύσκολο να προβλέψει κάποιος με μεγάλη

²⁴⁵Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, 23-27.

ακρίβεια και να παράσχει συμβουλές που θα εγγυώνται την επιτυχία. Όπως αναφέρουν και οι μελετητές των διεθνών σχέσεων, τα αποτελέσματα της στρατηγικής αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών, τείνουν να είναι ακαθόριστα και δύσκολα προβλέψιμα. Κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα των κρίσεων δεν μπορούν να εξαιρεθούν από το προαναφερθέν.²⁴⁶

Ωστόσο, είναι εφικτό να αναπτυχθεί μια αξιοπρεπής θεωρία που κωδικοποιεί την εμπειρία του παρελθόντος. Μια τέτοια θεωρία θα χρησιμεύσει σαν checklist γενικών αρχών και απαιτήσεων στους πολιτικούς ηγέτες, όταν αυτοί θα κληθούν να αντιμετωπίσουν μια κρίση. Μια τέτοια θεωρία επίσης θα βοηθά στην αποτύπωση των διλημμάτων καθώς και των δύσκολων επιλογών που μπορεί οι πολιτικοί να κληθούν να λάβουν. Η «σύγκρουση» ανάμεσα στην «στρατιωτική λογική» και στη «διπλωματική – πολιτική» λογική αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο το οποίο μπορεί να αντλήσει από μια τέτοια θεωρία αλλά και να αναμένει ένας διαμορφωτής της πολιτικής, όταν βρίσκεται στη θέση της λήψης μιας απόφασης. Μια θεωρία διαχείρισης κρίσεων μπορεί επίσης να συνεγείρει τους διαμορφωτές της πολιτικής αναφορικά με τις πηγές παρανόησης και λάθος υπολογισμών των ενεργειών και των προθέσεων του αντιπάλου. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι μια θεωρία δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση συνταγολόγιο που μπορεί να υποκαταστήσει την κρίση των πολιτικών.

Δύο απαιτήσεις, σε πολιτικό επίπεδο, για τη διαχείριση κρίσεων, είναι ο περιορισμός των αντικειμενικών σκοπών παράλληλα με τον περιορισμό των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Στους περιορισμούς αυτούς βασίζεται και η πιθανότητα λήξης των διπλωματικών συγκρούσεων χωρίς πόλεμο. Και το παραπάνω είναι πολύ βασικό, διότι όσο πιο «φιλόδοξοι» είναι οι στόχοι σε βάρος του αντιπάλου, τόσο εκείνος οδηγείται σε πιο σθεναρή αντίσταση. Ο κίνδυνος της κλιμάκωσης μεγαλώνει όταν και οι δύο πλευρές επιδιώκουν «φιλόδοξους στόχους», οπότε και συμπεριφέρονται με αδιαλλαξία κατά τη σύγκρουση των συμφερόντων τους. Σε αυτή την περίπτωση είναι δύσκολη η επίλυση χωρίς την κλιμάκωση της κρίσης σε πόλεμο. Ωστόσο, ο περιορισμός των αντικειμενικών στόχων και των μέσων δεν εξασφαλίζει τον απόλυτο έλεγχο και την αποφυγή αθέμιτης κλιμάκωσης. Επιπροσθέτως, είναι απαραίτητο να πληρείται ένας αριθμός επιχειρησιακών απαιτήσεων στη διαχείριση κρίσεων και από τις δύο πλευρές. Και αυτές οι απαιτήσεις προκύπτουν από την αναγκαιότητα της ενσωμάτωσης και συνέργιας τόσο των στρατιωτικών όσο και των πολιτικών μέτρων που πρέπει να ληφθούν για την αντιμετώπιση μιας κρίσης.

Μέσα από προηγούμενες μελέτες και από κρίσεις του παρελθόντος προκύπτουν οι κάτωθι επιχειρησιακές αρχές – «απαιτήσεις»:

²⁴⁶Alexander L. George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management* (Oxford: Westview Press, Inc., 1991), 23-24.

- Θα πρέπει οι πολιτικές αρχές να διατηρούν πληροφόρηση και ένα είδος ελέγχου επί των στρατιωτικών επιλογών. Τέτοιες επιλογές είναι η κατάσταση συναγερμού, η ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων, η επιλογή του χρονικού σημείου στο οποίο θα κινηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις κ.α.
- Ο ρυθμός και η ορμή των στρατευμάτων, όταν αυτά ξεκινούν τις επιχειρήσεις, μπορεί να χρειαστεί να μειωθούν σκοπίμως και να δημιουργηθούν παύσεις οι οποίες παρέχουν τον απαραίτητο χρόνο και στις δύο πλευρές να έλθουν σε διπλωματικές επαφές, να εκτιμήσουν την κατάσταση, να λάβουν αποφάσεις και να απαντήσουν σε προτάσεις
- Οι κινήσεις των στρατευμάτων θα πρέπει να συντονίζονται με τις διπλωματικές ενέργειες με μεγάλη προσοχή, ως τμήμα μιας ενοποιημένης στρατηγικής για τον τερματισμό της κρίσης, χωρίς την κλιμάκωση και την εξώθηση σε πόλεμο
- Κινήσεις των στρατιωτικών δυνάμεων και απειλές μέσω της στρατιωτικής ισχύος, με σκοπό την επίδειξη αποφασιστικότητας, θα πρέπει να συνοδεύονται με την ύπαρξη περιορισμένων αντικειμενικών διπλωματικών στόχων. Με λίγα λόγια, θα πρέπει να αποφεύγεται/ ελαχιστοποιείται ο «θόρυβος»
- Στρατιωτική δραστηριότητα και απειλές που δίδουν την εντύπωση στον αντίπαλο ότι θα καταλήξουν σε μεγάλης κλίμακας πολεμική σύγκρουση θα πρέπει να αποφεύγονται διότι οδηγούν τον εχθρό σε σκέψεις προληπτικής επίθεσης
- Οι διπλωματικές και στρατιωτικές επιλογές που θα ακολουθούνται, πρέπει να έρχονται σε συνέπεια και να συμπορεύονται με την επιθυμία της διεξόδου από την κρίση μέσω διαπραγμάτευσης και όχι μέσω της πολεμικής οδού
- Οι διπλωματικές προτάσεις και η κινητοποίηση της πολεμικής μηχανής θα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αφήνεται στον αντίπαλο η δυνατότητα εξόδου από την κρίση – μια έξοδος συμβατή και με τα θεμελιώδη συμφέροντά του²⁴⁷

Η σχετική βαρύτητα των αναφερθέντων επιχειρησιακών απαιτήσεων ποικίλει, ανάλογα με την κρίση. Το ίδιο συμβαίνει και με τη δυσκολία της ενσωμάτωσής τους σε μια στρατηγική για την αντιμετώπιση μιας κρίσης.

²⁴⁷George, *Avoiding War*, 24-25.

Επίσης, σκόπιμο είναι να αναφερθεί πως όσα γράφηκαν μέχρι στιγμής, αναφέρονται σε ένα πλαίσιο εργασίας με δύο δρώντες. Αρκετές δυσκολίες έρχονται να προστεθούν στη διαχείριση μιας κρίσης όταν υπεισέρχεται μεγαλύτερος αριθμός εμπλεκομένων «παιχτών». Παράδειγμα αποτελεί η περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ρωσία υποστηρίζουν συχνά διαφορετικά κράτη των οποίων η διαμάχη αποτελεί τον πυρήνα της κρίσης.

Πολλές φορές, οι προσπάθειες για να επιβληθούν οι απαιτήσεις στη διαχείριση κρίσης στις στρατιωτικές δυνάμεις ενισχύουν την υποβόσκουσα ένταση ανάμεσα στη διπλωματία και τον στρατό. Η στρατηγική για τη διαχείριση κρίσεων απαιτεί καινοτομία στο στρατιωτικό σχεδιασμό, στις επιχειρήσεις και στον έλεγχο των δυνάμεων, που εξαντλεί τη φαντασία, την εμπειρία και την υπομονή τόσο των στρατιωτικών όσο και των υπολοίπων εμπλεκομένων. Φυσικά, οι προαναφερθείσες απαιτήσεις αποτελούν γενικευμένους οδηγούς για τους σχεδιαστές της πολιτικής και τους λήπτες των πολιτικών αποφάσεων. Η πρόκληση στην αντιμετώπιση μιας κρίσης είναι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μιας στρατηγικής και τακτικής στη διαχείριση της, με τέτοιο τρόπο, που να ενσωματώνονται και να προσαρμόζονται οι απαιτήσεις στη δομή αυτής. Λόγω του ότι οι κρίσεις διαφέρουν στη δομή και τη δυναμική τους, στο διακύβευμα – συμφέρον για κάθε εμπλεκόμενο, στο επίπεδο του ρίσκου και των ευκαιριών για κάθε πλευρά, στους εγχώριους αλλά και διεθνείς περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι διαμορφωτές της πολιτικής, είναι απαραίτητος ο σχεδιασμός διαφόρων παραλλαγών στρατηγικής για κάθε περίπτωση.²⁴⁸

Στρατηγικές για τη διαχείριση κρίσεων

Παρόλο που οι στρατιωτικές προετοιμασίες και η απειλή της χρήσης των όπλων αποτελούν πολύ συχνά αναπόσπαστο πυλώνα στην υποστήριξη της διπλωματίας στη διάρκεια μιας κρίσης, η λογική των στρατιωτικών επιχειρήσεων μπορεί να βρεθεί σε σύγκρουση με τη λογική και τις απαιτήσεις της διπλωματίας. Για αυτό το λόγο, η αποτελεσματική διαχείριση των κρίσεων απαιτεί την ύπαρξη διαμορφωτών πολιτικής που κατέχουν την ικανότητα της οργάνωσης-ανάπτυξης και εφαρμογής στρατηγικών και τακτικών συμβατών τόσο με το διπλωματικό, όσο και με το στρατιωτικό πεδίο. Στη διαχείριση των κρίσεων, είναι απαραίτητο οι απειλές χρήσης όπλων και οι μετακινήσεις στρατευμάτων να λαμβάνουν χώρα με μεγάλη προσοχή ως όργανα της διπλωματίας και ποτέ ως υποκατάστατά της.

Η στρατηγική που μπορεί να λειτουργήσει με αποτελεσματικότητα στη διαχείριση μιας κρίσης συνδέεται αποκλειστικά με το περιεχόμενο αυτής. Παρόλο που κάποιες κρίσεις παρουσιάζουν ομοιότητες στα χαρακτηριστικά τους, διαφέρουν ως προς την ακριβή τους διαμόρφωση, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να

²⁴⁸George, *Avoiding War*, 26.

εφαρμόσουμε την ίδια στρατηγική για την αντιμετώπισή τους. Συνεπώς, κάθε στρατηγική θα πρέπει να διαμορφωθεί και να προσαρμοστεί με χειρουργική ακρίβεια στη διαμόρφωση-χαρακτηριστικά της κρίσης που καλείται να διαχειριστεί.

Κάθε κρίση που ξεσπά, συνοδεύεται και από μη αναμενόμενα χαρακτηριστικά. Εντεύθεν, ακόμη και τα καλύτερα και αρτιότερα σχέδια θα πρέπει να επανεξετάζονται άμεσα και να προσαρμόζονται στην κατάσταση προτού λάβει χώρα οποιαδήποτε ενέργεια. Πολλές φορές μπορεί να απαιτηθεί ακόμη και η μη εφαρμογή των ήδη υπαρχόντων σχεδίων, αλλά η σχεδίαση μιας νέας στρατηγικής εκ του μηδενός. Επίσης, λόγω του απρόβλεπτου του αντιπάλου, οι διαχειριστές της κρίσης θα πρέπει να είναι έτοιμοι να κάνουν πολύ γρήγορες αλλαγές στη στρατηγική, στη φάση της εξέλιξης της κρίσης.

Υπάρχουν στρατηγικές για τη διαχείριση κρίσεων που χαρακτηρίζονται από το ρίσκο της κλιμάκωσης. Ωστόσο, ακόμη και η εφαρμογή στρατηγικής χαμηλού ρίσκου μπορεί, λόγω της υπερβολικής μείωσης στο ρίσκο της κλιμάκωσης, να αποδειχθεί λιγότερο ή και καθόλου αποτελεσματική στην προάσπιση των συμφερόντων που διακυβεύονται σε μια κρίση. Επιπροσθέτως, η εφαρμογή μιας μετριοπαθούς και χαμηλού ρίσκου στρατηγικής μπορεί να ενθαρρύνει τον αντίπαλο να τολμήσει, να ρισκάρει και να οδηγήσει κατά συνέπεια σε μεγαλύτερη κλιμάκωση η οποία θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί. Συμπερασματικά, μπορεί να οδηγηθούμε σε μεγαλύτερη κλιμάκωση μιας κρίσης απλά και μόνο επειδή «οπισθοχωρήσαμε» για να την αποφύγουμε.²⁴⁹

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση των στρατηγικών για τη διαχείριση κρίσεων, είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά σε κάποιες γενικές αρχές που θα πρέπει να τη χαρακτηρίζουν. Αυτές είναι:

- Η διατήρηση υψηλού επιπέδου πολιτικού ελέγχου στις στρατιωτικές επιλογές
- Η ύπαρξη χρονικών παύσεων μεταξύ των στρατιωτικών ενεργειών
- Ο συντονισμός διπλωματικών και στρατιωτικών ενεργειών
- Ο περιορισμός των στρατιωτικών κινήσεων σε εκείνες που σηματοδοτούν για τον αντίπαλο αποφασιστικότητα και είναι κατάλληλες για περιορισμένης φύσεως στόχους του χειρισμού κρίσεων
- Η αποφυγή στρατιωτικών ενεργειών που πιθανώς να σημαίνουν προετοιμασία ευρείας επιθέσεων

²⁴⁹George, *Avoiding War*, 377-378.

- Η επιλογή πολιτικο-στρατιωτικών ενεργειών που δείχνουν διάθεση για εξεύρεση λύσης μέσω διαπραγματεύσεων και όχι λύση στρατιωτική
- Η επιλογή πολιτικο-στρατιωτικών ενεργειών που αφήνουν στον αντίπαλο δυνατότητα εξόδου από την κρίση κατά τρόπο που να ικανοποιούνται τα θεμελιώδη συμφέροντά του.

Ποτέ μην κάνεις την πρώτη κίνηση χωρίς να έχεις μελετήσει την τελευταία. Δηλαδή, πως θα εξέλθεις από την κρίση (έμφαση συγγραφέα).²⁵⁰

I. Επιθετικές Στρατηγικές

Για την περίπτωση όπου έχουμε προσπάθεια από κάποιον να αλλάξει το status quo υπάρχουν οι ακόλουθες πέντε (5) στρατηγικές που μπορούν να εφαρμοστούν:

- Εκβιασμός
- Στρατηγική διερεύνησης με δυνατότητα αναστροφής
- Ελεγχόμενη Πίεση
- Στρατηγική των Τετελεσμένων
- Φθορά

Κάποιες από αυτές τις στρατηγικές (ο εκβιασμός για παράδειγμα) ενέχουν την απειλή επιζήμιων ενεργειών, ενώ άλλες περιλαμβάνουν ενέργειες που διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τύπο της σύγκρουσης ή το μέγεθος των δυνάμεων που έχουν αναπτυχθεί ή απειλούνται. Κάθε μια από τις αναφερθείσες στρατηγικές μπορεί επίσης να συνοδεύεται από καθησυχασμούς διάφορων ειδών, με στόχο πάντοτε τη συμμόρφωση, την υποχώρηση και τη μείωση της πιθανότητας κλιμάκωσης της κρίσης από τον αντίπαλο. Για αυτό το λόγο, η πλευρά που εφαρμόζει μια τέτοια στρατηγική θα πρέπει να δείξει πως οι στόχοι της είναι περιορισμένοι, πως οι ενέργειές της δεν αποτελούν την απαρχή για παρόμοιες ενέργειες κατά του αντιπάλου στο μέλλον (δηλαδή η πλευρά που ενεργεί δεν αποσκοπεί στη δημιουργία

²⁵⁰ Σήφης Μανουσogiαννάκης, “Η Κρίση των Ιμίων,” *Προβληματισμοί* (Περιοδική Έκδοση Ελληνικής Εταιρείας Στρατηγικών Μελετών), Τεύχος 50 (Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2009): 29.

ενός καθεστώτος κρίσης και ανάλογων εχθρικών ενεργειών στο μέλλον) και πως ο ενεργών επιθυμεί ειρηνικές σχέσεις με τον αντίπαλο και είναι πρόθυμος να κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση μετά το πέρας της κρίσης.²⁵¹

Εκβιασμός

Η συγκεκριμένη στρατηγική παρουσιάζει πλήθος παραλλαγών. Γενικά συνίσταται στην παραδοχή ότι ο αντίπαλος θα υποχωρήσει με «κίνητρο» τον πόνο, την τιμωρία και τη ζημία που θα του προκληθεί αν δεν το κάνει. Με λίγα λόγια, στην περίπτωση αυτή, ο διενεργών τον εκβιασμό, χρησιμοποιεί αυτή τη στρατηγική για να δημιουργήσει μια κρίση από την οποία αποσκοπεί κάποιο κέρδος. Η στρατηγική αυτή είναι ελκυστική, με δεδομένο ότι ο διενεργών τον εκβιασμό έχει τη δυνατότητα να επιτύχει κάτι χωρίς τη χρήση στρατιωτικής δύναμης. Ο εκβιασμός, εφόσον επιτύχει, θέτει στο περιθώριο την πιθανότητα ανεπιθύμητης κλιμάκωσης.

Όπως και να το ονομάσει κανείς, ο αντικειμενικός στόχος του εκβιασμού δεν είναι άλλος από τον επηρεασμό της συμπεριφοράς του αντιπάλου, μέσα από την απειλή. Πρόκειται για μία τέχνη, της οποίας η τεχνική, οι στόχοι και οι απαιτήσεις, επιβάλλουν συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς από αυτόν που την εφαρμόζει.²⁵²

Ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία ο «αμυνόμενος» αντιληφθεί πως πρόκειται για εξαπάτηση και αρνηθεί να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις του εκβιαστή, αυτό δεν σημαίνει πως θα ξεκινήσει εχθρικές ενέργειες κατά αυτού. Όταν αποκαλυφθεί η εξαπάτηση, ο διενεργών τον εκβιασμό έχει ακόμη τη δυνατότητα, είτε να κάνει πραγματικότητα τις απειλές του, είτε να αποσύρει τις απαιτήσεις του. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να λησμονείται από τον εκβιαστή η πιθανότητα της επιθετικής δραστηριοποίησης του αμυνόμενου ή ακόμη και της δυνατότητας που έχει ο τελευταίος, ως αντίδραση στον εκβιασμό, να εγείρει δικές του απειλές, στην προσπάθειά του να αποτρέψει τον εκβιαστή να πραγματοποιήσει τα λεγόμενα του.

Από τα παραπάνω μπορούμε να αντιληφθούμε πως η στρατηγική του εκβιασμού, όχι μόνο είναι αβέβαιο ότι θα επιτύχει, αλλά δεν είναι και εντελώς ακίνδυνη για την ενεργοποίηση μίας ελεγχόμενης κρίσης. Αν η στρατηγική του εκβιασμού αποτύχει, η πλευρά που εκβιάζει μπορεί να βρεθεί μπλεγμένη σε ένα διαφορετικό είδος κρίσης από αυτό που ανέμενε ή επιθυμούσε. Σε αυτή την περίπτωση, αυτός που χρησιμοποιεί τον εκβιασμό ενδέχεται να κρίνει απαραίτητο να

²⁵¹Για περαιτέρω ανάλυση αναφορικά με τις στρατηγικές που αποσκοπούν στον καθουσιασμό βλέπε Philip C. Tetlock, *Behavior, Society and Nuclear War: Volume II* (New York: Oxford University Press, 1991), 9-13, 45-58.

²⁵²Daniel Ellsberg, *The Theory and Practice of Blackmail* (Santa Monica: RAND Corporation, July 1968), 2-3, πρόσβαση 13 Μαρτίου 2012 – 23:30.
<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2005/P3883.pdf>

εγκαταλείπει την προσπάθειά του εντελώς, να περιορίσει τις απαιτήσεις του ούτως ώστε το θύμα του εκβιασμού να μπορεί να ενδώσει στις απαιτήσεις του (και έτσι να αποσοβηθεί η κρίση και να αποφευχθεί η κλιμάκωση) ή να καταφύγει σε κάποια άλλη από τις επιθετικές στρατηγικές.²⁵³

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχή εξέλιξη της στρατηγικής του εκβιασμού είναι η αξιοπιστία της απειλής και η λογική –«νομιμότητα» των απαιτήσεων (για παράδειγμα, ο εκβιαστής μπορεί να συνδέσει τις απαιτήσεις του για αλλαγή στο status quo με του κανόνες του διεθνούς δικαίου). Επίσης, το αποτέλεσμα του εκβιασμού επηρεάζεται και από τα σχετικά κίνητρα κάθε πλευράς επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Αν, για παράδειγμα, έχει τεθεί στο τραπέζι ένα ζήτημα που είναι πολύ υψηλής σημασίας για τον εκβιαστή (και πολύ περισσότερο όταν ο εκβιαστής «μιλά» με όρους νομιμότητας) τότε όχι μόνο οι απειλές του εκβιασμού χαρακτηρίζονται από αξιοπιστία, αλλά ο «αμυνόμενος» θα πρέπει να αποφασίσει το κατά πόσο κάτι που δεν είναι τόσο σημαντικό για αυτόν, αξίζει να οδηγήσει σε κλιμάκωση. Ο εκβιαστής, αναμένοντας μια τέτοια εξέλιξη, μπορεί σκοπίμως να θέσει επί τάπητος μία στρατηγικά μετριοπαθή απαίτηση, ελπίζοντας να οδηγήσει σε μία σειρά εξελίξεων από τις οποίες θα αντλήσει μεγάλο όφελος. Και αυτό διότι ο αμυνόμενος θα είναι δυσκολότερο να αρνηθεί σε μια απαίτηση για «μικρή» αλλαγή στο status quo. Στην περίπτωση βέβαια που ο «αμυνόμενος» θεωρήσει πως η υποχώρηση σε έστω και μια «μικρή» απαίτηση θα ανοίξει την όρεξη του αντιπάλου του και για μελλοντικές απαιτήσεις, τότε μπορεί να αρνηθεί ακόμη και στα πιο απλά και μετριοπαθή αιτήματα. Σε αυτό το σημείο αναδύεται και ένας τρίτος παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει την έκβαση του εκβιασμού. Πρόκειται για το φόβο του κόστους της δυσφήμισης αλλά και του κόστους, σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο, που μπορεί να έχει η υποχώρηση σε έναν εκβιασμό. Γνωρίζοντάς το αυτό, ο διενεργών τον εκβιασμό, μπορεί να προσπαθήσει να διευκολύνει την κατάσταση, κάνοντας και αυτός κάποιες παραχωρήσεις, προσφέροντας τη δυνατότητα στον αμυνόμενο να διατηρήσει την αξιοπρέπειά του μέσα από τη διενέργεια συγκεκριμένων διπλωματικών διαδικασιών αλλά και την προφορική αποδοχή σε συμφωνίες όπου η αίσθηση της υποχώρησης στον εκβιασμό είναι κατά πολύ μετριασμένη.

Συμπερασματικά, η στρατηγική του εκβιασμού παρουσιάζει πλήθος μεταβλητών. Θα πρέπει να εφαρμόζεται με λεπτούς χειρισμούς να χαρακτηρίζεται από αληθοφάνεια και να αποσκοπεί στην αίσθηση της ανάγκης «απαραίτητων» αλλαγών που θα συμβάλλουν στη σταθερότητα αλλά και στην καλυτέρευση των σχέσεων μεταξύ των εμπλεκομένων. Και παρόλο που η στρατηγική του εκβιασμού χαρακτηρίζεται από δυσάρεστα στοιχεία και εφαρμόζεται ως όργανο μιας

²⁵³ Στέλιος Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων* (Πειραιάς: Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Φάκελος, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιά, 2001-2002)144, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2012 – 14:32.
<http://www.unipi.gr/faculty/stal/intro-crisis%202006.pdf>

επικίνδυνης, επεκτατικής εξωτερικής πολιτικής, σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να λειτουργήσει και ως δημιουργός-σταθεροποιητής ειρήνης στις διακρατικές σχέσεις.²⁵⁴

Παράδειγμα στη στρατηγική του εκβιασμού με σχεδόν όλες τις προαναφερθείσες αρνητικές εκβάσεις που μπορεί να έχει για τον εκβιαστή (στην περίπτωση που αυτός δεν εκτιμήσει σωστά τον αντίπαλο και την κατάσταση) αποτελεί η κρίση στο Βερολίνο (1958-1959). Για δέκα χρόνια μετά από τον αποκλεισμό του Βερολίνου το 1949, στη γερμανική πόλη δεν υπήρξε κάποια σοβαρή κρίση. Ωστόσο, η πόλη συνέχιζε να παραμένει σύμβολο και σημείο δοκιμασίας στα πλαίσια του εν εξελίξει Ψυχρού Πολέμου. Δοκιμασία με ανεπιτυχείς διαπραγματεύσεις με τους Σοβιετικούς, με ένα σκηνικό καταπάτησης των δικαιωμάτων εισόδου στην ανατολική πλευρά και εφιαλτήριο πλήθους σεναρίων σχετικά με το ξέσπασμα ενός μεγάλου πολέμου. Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1957 η Σοβιετική Ένωση παρουσίασε τις νέες της πυραυλικές δυνατότητες ως απάντηση στην εφαρμογή σχεδίου του NATO, που ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 1957 και αφορούσε στην τοποθέτηση βάσεων στρατηγικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς με πυρηνικές κεφαλές, υπό αμερικανικό έλεγχο. Τα πυρηνικά όπλα άλλωστε, «διαθέτουν» έναν εξέχοντα «ρόλο» στην πολιτική: αυτόν της υποστήριξης των απειλών.²⁵⁵ Την άνοιξη του 1958 το σοβιετικό ενδιαφέρον στράφηκε στη δυτική πτέρυγα, όπου για πρώτη φορά, σε γερμανικό έδαφος, θα τοποθετούνταν πυρηνικά πυραυλικά συστήματα. Στις 10 Νοεμβρίου, ο Χρουστσόφ (Khrushchev), σε ομιλία του στην Μόσχα, κατήγγειλε τον επανεξοπλισμό της Δυτικής Γερμανίας. Ίσως τυχαία αλλά πιθανότατα βάσει σχεδίου, πρόσθεσε ότι «έχει έρθει η ώρα» για την Ανατολική Γερμανία να αποκτήσει τον έλεγχο του Βερολίνου. Η απειλή ενός νέου αποκλεισμού ήταν πλέον ξεκάθαρα διαφανόμενη. Για τις δύο εβδομάδες που ακολούθησαν, ούτε οι Ηνωμένες Πολιτείες ούτε το NATO έλαβαν κάποια δημόσια ενημέρωση για αυτή την «πρωτοβουλία». Στις 27 Νοεμβρίου, η Σοβιετική Ένωση έστειλε πανομοιότυπες επιστολές στις δυτικές δυνάμεις που έλεγχαν το Βερολίνο και στην Βόννη, προτείνοντας διαπραγματεύσεις για τη μετατροπή του δυτικού Βερολίνου σε μια «ελεύθερη» πόλη υπό όρους που έθεταν ουσιαστικά την πόλη υπό τον έλεγχο της Ανατολικής Γερμανίας. Αν περνούσε μισό έτος χωρίς την κατάληξη σε «ικανοποιητική» συμφωνία, τότε η Σοβιετική Ένωση θα προχωρούσε σε έλεγχο της πόλης από την Ανατολική Γερμανία. Η επιστολή περιλάμβανε τα τρία στοιχεία ενός κλασικού τελεσιγράφου: τις απαιτήσεις από τους αποδέκτες της επιστολής, τη χρονική διορία για την εκπλήρωση της απαίτησης, καθώς και την απειλή «τιμωρίας» σε περίπτωση μη συμμόρφωσης.

Ωστόσο, η επιστολή χαρακτηρίζονταν από ασάφεια αναφορικά με το χρόνο των έξι μηνών. Δεν ξεκαθαρίζονταν αν μετά το πέρας αυτών θα ξεκινούσαν οι διαπραγματεύσεις ή αν θα έπρεπε να έχουν ολοκληρωθεί έως τότε. Διαφαίνονταν

²⁵⁴ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 379-380.

²⁵⁵ Ellsberg, *The Theory and Practice of Blackmail*, 2.

δηλαδή πως οι διαπραγματεύσεις θα ξεκινούσαν έξι μήνες μετά. Η ίδια ερμηνεία εδόθη και από τον Χρουστσόφ (Khrushchev) δύο ημέρες μετά, καθώς και από τον εκπρόσωπό του δημοσίως τον Ιανουάριο. Οι Σοβιετικοί παρουσίαζαν διαδοχικές υποχωρήσεις και «απομακρύνονταν» συνεχώς από την υλοποίηση του τελεσιγράφου που οι ίδιοι είχαν δώσει.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν προχώρησαν σε στρατιωτική κίνηση με σκοπό να ενισχύσουν τη στάση αποτροπής στο Βερολίνο. Ο Υπουργός Εξωτερικών Dulles, κινήθηκε με ευελιξία και με πρόθεση για συμβιβασμό, τόσο απέναντι στην απειλή, όσο και στην επιστολή καθαυτή. Στην πορεία της κρίσης, η σοβιετική πρόκληση διαλύθηκε μέσα σε ένα λαβύρινθο διπλωματικών μηνυμάτων, δημόσιων δηλώσεων και συζητήσεων κεκλεισμένων των θυρών στη διάρκεια του χειμώνα και της άνοιξης που ακολούθησε. Τελικώς, η Σοβιετική Ένωση συμφώνησε στην αναβολή των συζητήσεων επί των ζητημάτων του Βερολίνου για την προγραμματισμένη Σύνοδο Κορυφής το 1960. Όταν απέτυχε να επιλυθεί το ζήτημα στη Σύνοδο, οι Σοβιετικοί ξεκαθάρισαν πως ανέμεναν την εκλογή του νέου Αμερικανού Προέδρου προτού αναθερμάνουν την εν λόγω κρίση.²⁵⁶

Στρατηγική διερεύνησης με δυνατότητα αναστροφής (Limited, Reversible Probe)

Σε πλήθος περιπτώσεων ο προκαλών αντιμετωπίζει τα διλήμματα που αναδύονται στην πολιτική του, κατά τη φάση της διαχείρισης μιας κρίσης, οδηγούμενος σε μια αρχική – διερευνητική ενέργεια η οποία αποσκοπεί και εκκινεί τη διαδικασία για αλλαγή στο status quo, χωρίς όμως να οδηγεί στην κλιμάκωση. Επίσης, πρόκειται για μία ενέργεια η οποία συντελείται με τέτοιο τρόπο και μέσα, που μπορεί πολύ εύκολα και γρήγορα να αναστραφεί.²⁵⁷ Απώτερος σκοπός είναι να δοκιμαστεί ο αντίπαλος για τη θέση που θα λάβει: θα αμυνθεί ή θα υποχωρήσει;²⁵⁸

Η στρατηγική αυτή είναι κατάλληλη στις περιπτώσεις όπου ο προκαλών είναι αβέβαιος για το αν και το κατά πόσο ο αντίπαλος θα προβάλει αντίσταση στην αλλαγή του status quo που επιχειρείται.²⁵⁹ Οι ενέργειες που λαμβάνουν χώρα από τον προκαλών, έχουν ως σκοπό να ξεκαθαρίσουν οποιαδήποτε αμφιβολία για τις προθέσεις του αντιπάλου. Αν ο αντίπαλος αντιδράσει με τέτοιο τρόπο που δεν

²⁵⁶ George, *Deterrence in American Foreign Policy*, 390-391.

²⁵⁷ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 381.

²⁵⁸ Στην ελληνική βιβλιογραφία η στρατηγική αυτή αποδίδεται ως “στρατηγική περιορισμένης και αναστρέψιμης διεξόδου”. Βλέπε Χρήστος Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 206-207.

²⁵⁹ Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων*, 146.

υποδεικνύει πρόθεση υπεράσπισης του statusquo, τότε ο προκαλών μπορεί να συμπεράνει πως οι ενέργειές του δε θα τον φέρουν αντιμέτωπο με κάποια ανεπιθύμητη κλιμάκωση. Στην περίπτωση που ο αμυνόμενος δείξει πως δεσμεύεται να αντιδράσει σε οποιαδήποτε προσπάθεια για αλλαγή του statusquo, τότε ο διενεργών μπορεί είτε να αναστρέψει τις ενέργειές του, είτε να τις περιορίσει με τέτοιο τρόπο που να μπορεί να ελέγξει και να παρακολουθήσει το ενδεχόμενο της κλιμάκωσης.²⁶⁰

Η εν λόγω στρατηγική αποτελεί έναν πολύ προσεκτικό τρόπο αλλαγής του status quo. Ωστόσο, ενέχει την πιθανότητα προβλημάτων στην επικοινωνία, παρανοήσεων και λανθασμένων υπολογισμών. Για αυτό και είναι απαραίτητο οι ενέργειες από τον προκαλών να είναι ξεκάθαρες και να εξωθούν τον αμυνόμενο να λάβει κάποια θέση, χωρίς όμως να του ασκείται πίεση χρόνου και χώρου. Υπάρχει όμως η περίπτωση ο αμυνόμενος να μην αντιληφθεί ότι η κίνηση αυτή αποτελεί διερεύνηση-διείσδυση από τον αντίπαλο και παρόλο που η δέσμευση για υπεράσπιση του statusquo είναι δεδομένη από αυτόν, να μην προβεί σε κάποια κίνηση για να το καταστήσει σαφές. Η κατάσταση αυτή με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει τον επιτιθέμενο στην παρανόηση ότι ο αμυνόμενος δεν διατίθεται να προασπίσει το statusquo. Το ίδιο μπορεί να συμβεί αν ο αμυνόμενος παρουσιάσει καθυστέρηση ή εμφανιστεί αδύναμος (ακόμη και αν στην πραγματικότητα είναι σαφώς δεσμευμένος για την υπεράσπιση του status quo). Σε αυτή την περίπτωση ο προκαλών μπορεί και πάλι να θεωρήσει πως είναι ασφαλές να προχωρήσει σε ενέργειες. Επίσης, υπάρχει και η πιθανότητα ο αμυνόμενος να κινηθεί άμεσα και να προβεί σε σοβαρές προσπάθειες για την προάσπιση των συμφερόντων του και τη διατήρηση του statusquo, όμως αυτό να παρανοηθεί από τον προκαλών ως μπλόφα.

Για όλους τους προαναφερθέντες λόγους, θα πρέπει η στρατηγική αυτή να εφαρμόζεται και να βασίζεται στον έλεγχο, στην παρακολούθηση και στη μέτρηση όλων των ρίσκων που ενέχονται από τον προκαλών. Και θα πρέπει πάντα να έχουμε κατά νου πως υπάρχει και η πιθανότητα οι λανθασμένοι υπολογισμοί να οδηγήσουν σε ανεπιθύμητη κλιμάκωση.²⁶¹

²⁶⁰George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 381.

²⁶¹Ibid.

Στρατηγική ελεγχόμενης πίεσης

Με αυτή τη στρατηγική επιδιώκεται φανερά η αλλαγή του status quo σε βάρος του αντιπάλου, έστω και αν αυτός έχει δηλώσει ότι θα το υπερασπιστεί.²⁶² Η στρατηγική αυτή εφαρμόζεται, είτε στη φάση της εξέλιξης της κρίσης ή όταν μέσα από τη στρατηγική της διερεύνησης (με δυνατότητα αναστροφής), που αναλύθηκε προηγουμένως, ο προκαλών αντιληφθεί πως ο αμυνόμενος θα προβεί αναμφίβολα σε δράσεις αποτροπής.²⁶³

Παρόλα τα παραπάνω, ο επιτιθέμενος θέτει σε εφαρμογή το σχέδιό του, για αλλαγή στο status quo, ξεκινώντας με μικρά βήματα τα οποία θεωρεί πως θα καταστείλουν τις δεσμεύσεις του αμυνόμενου. Ένας πολυμήχανος και δραστικά παρακινούμενος επιτιθέμενος, εφαρμόζοντας αυτή τη στρατηγική, θα προβεί σε συνεχείς και μικρής εκτάσεως ενέργειες με απώτερο στόχο την άσκηση πίεσης για την αλλαγή του status quo. Ο αμυνόμενος με τη σειρά του, μπορεί να παρουσιάσει δυσκολία στην αντιμετώπιση τέτοιων ενεργειών, είτε λόγω έλλειψης δυνατοτήτων είτε λόγω απροθυμίας και δισταγμού.²⁶⁴

Η ελεγχόμενη πίεση μπορεί να ασκηθεί και με μη στρατιωτικές ενέργειες που έχουν το χαρακτηριστικό της καταπάτησης. Τέτοιες ενέργειες είναι ο αποκλεισμός ή η παρενόχληση του αμυνόμενου αναφορικά με την πρόσβαση του στην περιοχή της οποίας αμφισβητείται το status quo. Πρόκειται για προοδευτικές και σταδιακές ενέργειες μικρού βεληνεκούς, οι οποίες υποσκάπτουν τα δικαιώματα του αμυνόμενου στην περιοχή, ενώ παράλληλα αποτελούν απειλή για ανεξέλεγκτη κλιμάκωση στην περίπτωση που εκείνος επιλέξει να αντιδράσει.²⁶⁵

Μορφές εφαρμογής της στρατηγικής ελεγχόμενης πίεσης είναι ο ναυτικός αποκλεισμός μιας νησιωτικής χώρας, ο περιορισμός υδάτινων πόρων κ.α., παράλληλα με κατάλληλες διπλωματικές ενέργειες. Ο αμυνόμενος είναι υποχρεωμένος να χαράξει μια γραμμή, πέραν της οποίας δεν είναι διατεθειμένος να υποχωρήσει σε πρόκληση, γιατί αλλιώς θα υπονομεύσει τη θέση του. Η Τουρκία παρερμήνευσε την επί πολλά έτη ελληνική στάση, της μη δυναμικής αντιμετώπισης των παραβιάσεων του χώρου εθνικής κυριαρχίας, ως αδυναμία και αύξησε την πίεσή της. Η στρατηγική της χρησιμοποίησης της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης για αντιμετώπιση της τουρκικής στρατιωτικής συμπεριφοράς στο Αιγαίο και στην ανατολική Μεσόγειο θα πρέπει να επανεκτιμηθεί από την πολιτική και τη στρατιωτική ηγεσία της χώρας.²⁶⁶

²⁶² Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 207.

²⁶³ George, *Deterrence in American Foreign Policy*, 543.

²⁶⁴ Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων*, 147-48.

²⁶⁵ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 382.

²⁶⁶ Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 208.

Η στρατηγική της ελεγχόμενης πίεσης δρα προς όφελος του επιτιθέμενου όταν η κατάσταση περιλαμβάνει ασυμμετρίες που τον ευνοούν, ενώ παράλληλα προκαλούν δυσχέρειες στον αμυνόμενο. Υπό την πίεση που του ασκείται, ο αμυνόμενος, μπορεί να δυσκολευτεί στην υπεράσπιση του status quo. Τα διλήμματα που του δημιουργούνται, ενισχύονται όσο ο προκαλών αποφεύγει με μεγάλη προσοχή την εμπλοκή σε εχθροπραξίες, ενώ παράλληλα εμπλέκεται σε πλήθος μη στρατιωτικών αναμετρήσεων. Μέσα από την εφαρμογή αυτής της στρατηγικής, ο αμυνόμενος βρίσκεται αντιμέτωπος με τη λήψη της απόφασης αναφορικά με το αν, τότε, που και με ποιο τρόπο θα πρέπει να χρησιμοποιήσει τη δύναμή του για να θέσει ένα τέλος σε όλες τις μη στρατιωτικές διενέξεις. Στην περίπτωση που δεν μπορέσει να θέσει ένα όριο – τέλος στις συνεχιζόμενες, μικρού εύρους παρενοχλήσεις που δέχεται από τον επιτιθέμενο και που λειτουργούν σωρευτικά, ο αμυνόμενος μπορεί να βρεθεί στη δυσάρεστη κατάσταση να δει τη θέση του να υποβαθμίζεται και τα συμφέροντά του να καταπατούνται. Τότε δεν μένει παρά τι άλλο από το να θέσει σε εφαρμογή κάποια από τις αμυντικές στρατηγικές για τη διαχείριση της κρίσης.²⁶⁷

Στρατηγική των τετελεσμένων (Fait Accompli Strategy)

Πρόκειται για μία στρατηγική που ενδείκνυται στις περιπτώσεις που ο προκαλών έχει την πεποίθηση ότι ο αμυνόμενος δεν πρόκειται να προβεί σε υπεράσπιση του status quo και του υπό έριδα ζητήματος και για πρακτικούς λόγους έχει αποκλείσει αυτή την εκδοχή. Επίσης υπάρχει η πεποίθηση ότι ο αμυνόμενος έχει αποφασίσει να περιορίσει την οικονομική, διπλωματική και στρατιωτική υποστήριξη για την προάσπιση των εν λόγω συμφερόντων του. Η στρατηγική αυτή χαρακτηρίζεται και ως ο πλέον «ορθολογιστικός» τρόπος για την απαρχή ενεργειών προς την αλλαγή του status quo.²⁶⁸ Σε αυτή την περίπτωση, ο επιτιθέμενος μπορεί να αποφασίσει πως μια άμεση και αποφασιστική ενέργεια δεν αποτελεί απλά τη σωστή οδό για την αλλαγή του status quo, αλλά αποτελεί και μια κίνηση χωρίς ρίσκο. Βέβαια, παράγοντες όπως η διεθνής κατακραυγή και η απώλεια της αξιοπιστίας σε διεθνές επίπεδο, μπορεί να λειτουργήσουν αποτρεπτικά στον επιτιθέμενο και να τον οδηγήσουν να εγκαταλείψει τα σχέδιά του.²⁶⁹

Επιπρόσθετα, ένας επιτιθέμενος που έχει αποφασίσει να χρησιμοποιήσει τη στρατηγική των τετελεσμένων θα πρέπει να γνωρίζει ότι, παρόλο που ο αμυνόμενος δεν διαφαίνεται αποφασισμένος για την προάσπιση των συμφερόντων του, μπορεί να αλλάξει γνώμη μετά από την πρώτη ενέργεια που πλήττει τα κυριαρχικά του

²⁶⁷George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 382.

²⁶⁸George, *Deterrence in American Foreign Policy*, 537.

²⁶⁹Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων*, 150.

δικαιώματα. Έτσι, ο επιτιθέμενος βρίσκεται ανάμεσα στον προβληματισμό να χρησιμοποιήσει κάποια πιο προσεκτική στρατηγική και στην άποψη ότι μία άμεση και αποφασιστική ενέργεια μπορεί να αλλάξει το statusquo τόσο γρήγορα που ο αμυνόμενος δεν θα προλάβει να οργανωθεί και να αντιδράσει.²⁷⁰

Στοιχεία άμυνας εναντίον μιας τέτοιας στρατηγικής αποτελούν η οργάνωση πληροφοριών για έγκαιρη ενημέρωση επί των σχεδίων του αντιπάλου, η ύπαρξη στρατιωτικής δυνατότητας ταχείας και αποτελεσματικής ανταπόδοσης, η εκπαίδευση σε σενάριο τετελεσμένων και η αποφασιστική πολιτική βούληση.

Ιστορικά παραδείγματα εφαρμογής, έως ένα βαθμό πάντοτε, της στρατηγικής των τετελεσμένων είναι, η επίθεση στο Σουέζ των Άγγλων-Γάλλων το 1956, η οποία και συνάντησε τη δυναμική αντίδραση του Νάσερ (Nasser) και την αρνητική στάση των Η.Π.Α. και της Σοβιετικής Ένωσης, η εγκατάσταση βλημάτων από τον Χρουστσόφ (Khrushchev) στην Κούβα το 1962 (που και αυτή συνάντησε τη δυναμική αντίδραση του Kennedy) και η απόφαση της Τουρκίας το Μάρτιο του 1987 να κάνει έρευνες στην ελληνική υφαλοκρηπίδα, η οποία, επίσης, συνάντησε τη δυναμική στάση της Ελλάδος. Η Άγκυρα είχε προφανώς εκτιμήσει ότι η ελληνική συμπεριφορά και απάντηση στην πρόκληση των τετελεσμένων θα ήταν κατευναστική.²⁷¹ Στα αναφερθέντα ιστορικά παραδείγματα δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η περίπτωση των Ιμίων, με την κατάληψη ελληνικού εδάφους από την τουρκική πλευρά.

Στρατηγική φθοράς

Αυτή η στρατηγική μπορεί να επιλεχθεί είτε λόγω της μη δυνατότητας επιλογής της στρατηγικής των τετελεσμένων είτε διότι οι συνθήκες δεν ευνοούν την χρήση όλων των λοιπών επιθετικών στρατηγικών που αναφέρθηκαν. Πρόκειται για ανταρτοπόλεμο, δολιοφθορές και αστραπιαίες επιχειρήσεις χειρουργικής ακρίβειας (όπως οι επιχειρήσεις του Νάσερ (Nasser) στον πόλεμο φθοράς κατά του Ισραήλ το 1969-1970) οι οποίες στοχεύουν να εξουδετερώσουν τα πλεονεκτήματα ενός δυνατού αντιπάλου. Σκοπός είναι αυτές οι επιχειρήσεις να διατηρηθούν για μεγάλη χρονική διάρκεια ώστε να αναγκάσουν τον αντίπαλο να προβεί σε παραχωρήσεις. Εφαρμόζεται στην περίπτωση όπου έχουμε έναν μη ισχυρό παίχτη, ο οποίος όμως είναι αποφασισμένος να προασπίσει τα συμφέροντά του ενάντια σε κάποιον ισχυρότερο αλλά λιγότερο αποφασισμένο αντίπαλο. Ωστόσο, ενέχεται πάντοτε το ενδεχόμενο ο αντίπαλος, όντας ισχυρότερος (όπως στην περίπτωση της αντίδρασης του Ισραήλ στη στρατηγική φθοράς του Νάσερ το 1970), να ενεργοποιηθεί και είτε

²⁷⁰George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 382-383.

²⁷¹Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 208-209.

να κλιμακώσει την κρίση με την ανάληψη μεγάλων στρατιωτικών επιχειρήσεων, είτε να αντιδράσει με αξιόπιστες απειλές για κλιμάκωση της κατάστασης.²⁷²

II. Αμυντικές στρατηγικές

Πρόκειται για στρατηγικές που ως στόχο τους έχουν την αποθάρρυνση όλων των προσπαθειών του αντιπάλου για αλλαγή του status quo υπέρ του. Στις περιπτώσεις όπου ο αμυνόμενος είναι αποφασισμένος να υπερασπιστεί τα συμφέροντά του, τότε, γνωρίζοντας πως μπορεί να οδηγήσει την κατάσταση σε ανεπιθύμητη κλιμάκωση, βρίσκεται αντιμέτωπος με το δίλημμα της ανάληψης ή μη ενεργειών.

Στις αμυντικές στρατηγικές ανήκουν η διπλωματία εξαναγκασμού, η περιορισμένη κλιμάκωση, η στρατηγική «οφθαλμός αντί οφθαλμού», η δοκιμή των δυνατοτήτων, η χάραξη γραμμής, διαμήνυσης δεσμεύσεων και αποφασιστικότητας και η εξοικονόμηση χρόνου.

Διπλωματία εξαναγκασμού

Η διπλωματία αποτελεί το κύριο όργανο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των κρατών. Ακόμη και σε περιπτώσεις όπου τα κράτη είναι πλήρως αντίθετα στις θέσεις τους και η διαμάχη φαίνεται αδύνατο να επιλυθεί, μπορεί τα κοινά συμφέροντα που ενδεχομένως υπάρχουν, να οδηγήσουν σε συμβιβασμό. Σε πολλές περιπτώσεις, οι λήπτες των αποφάσεων δεν δέχονται συμβιβασμούς. Αυτό κάνει την σύγκρουση-κρίση όλο και πιο δισεπίλυτη με τις θέσεις να γίνονται όλο και πιο άκαμπτες, την κοινή γνώμη να ξεσηκώνεται και τους διπλωμάτες να επιχειρούν σκληρότερες προσεγγίσεις όπως είναι οι απειλές. Απειλές τόσο οικονομικών κυρώσεων, όσο και στρατιωτικής δράσης, με απώτερο στόχο να πεισθεί ο αντίπαλος. Αυτή είναι και η φύση της διπλωματίας εξαναγκασμού.

Τρία (3) είναι τα στοιχεία που συνθέτουν και χαρακτηρίζουν τη διπλωματία εξαναγκασμού: η απαίτηση από τον αντίπαλο, η απειλή της τιμωρίας στην περίπτωση μη συμμόρφωσης (η οποία πρέπει να είναι δυναμική και αξιόπιστη) και το χρονικό περιθώριο συμμόρφωσης.²⁷³ Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να γίνει ο διαχωρισμός ανάμεσα στη διπλωματία εξαναγκασμού και στον ξεκάθαρο εξαναγκασμό μέσω της στρατιωτικής ισχύος (pure military coercion). Η διπλωματία εξαναγκασμού, κατά κύριο λόγο, στοχεύει στον τερματισμό της προκλητικής και επιθετικής συμπεριφοράς

²⁷²George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 383.

²⁷³Alexander L. George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War* (Washington: United States Institute of Peace Press, 1991), 7.

του αντιπάλου μέσω της πειθούς και όχι στη χρήση των όπλων για την επίτευξη του σκοπού αυτού.²⁷⁴

Σε αρχική φάση είναι απαραίτητο η απαίτηση να διατυπωθεί ξεκάθαρα (*vis-à-vis*) στον αντίπαλο. Η απαίτηση έχει να κάνει με την παύση ή την ακύρωση (αναστροφή) κάποιας ενέργειας που έχει ξεκινήσει ο αντίπαλος. Η απαίτηση διαμηνύεται ταυτόχρονα με την απειλή και ως εκ τούτου θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως αξίωση.

Όπως αναφέρθηκε, η απαίτηση θα πρέπει να συνοδεύεται και από κάποια απειλή. Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ αναφέρει σχετικά ότι «η γενική ιδέα της διπλωματίας εξαναγκασμού είναι η υποστήριξη της απαίτησης με μία απειλή τιμωρίας στην περίπτωση μη συμμόρφωσης. Αυτή την απειλή ο αντίπαλος θα πρέπει να τη θεωρήσει αξιόπιστη ώστε να πεισθεί να συμβιβαστεί με την απαίτηση. Θα πρέπει να θεωρήσει επίσης το μέγεθος του κόστους τόσο μεγάλο ώστε να καμφθεί η βούλησή του για συνέχιση της ενέργειάς του.»²⁷⁵ Απαραίτητη προϋπόθεση για τα παραπάνω είναι η ρητή και ξεκάθαρη διαμήνυση της απειλής. Η δε διαμήνυση μπορεί να υποστηριχθεί και με πρακτικά μέσα, όπως η οργάνωση στρατιωτικών ασκήσεων στις εγγύς περιοχές στον αντίπαλο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις μπορεί απλά και μόνο το ενδεχόμενο και η υποβόσκουσα αμφιβολία για τη λήψη στρατιωτικών ενεργειών, να αρκούν ως συνοδευτικά της απειλής.

Παράλληλα, τα παραπάνω είναι απαραίτητο να συνοδεύονται και με μια χρονική πίεση για συμμόρφωση στις απαιτήσεις, μια χρονική διορία. Όπως αναφέρει ο Πίτερ Τζάκομπσεν (Peter Jakobsen), «η απειλή χρήσης στρατιωτικής ισχύος δεν θεωρείται αξιόπιστη από έναν αντίπαλο παρά μόνο όταν συνοδεύεται από διορία για τη συμμόρφωσή του».²⁷⁶ Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ διακρίνει τις εξής τέσσερις (4) κατηγορίες αναφορικά με την πίεση χρόνου: το ρητό τελεσίγραφο, το εννοούμενο τελεσίγραφο που τονίζει το κατεπείγον του ζητήματος, τη βαθμιαία διαμήνυση του τελεσιγράφου μέσω συγκεκριμένων ενεργειών και τη διαμήνυση μόνο του πρώτου στοιχείου του τελεσιγράφου – της ξεκάθαρης απαίτησης. Η τελευταία κατηγορία αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως προσέγγιση «try and see» και χαρακτηρίζεται από τη μη διατύπωση ενός χρονικού ορίου ή την αίσθηση του κατεπείγοντος για τη συμμόρφωση του αντιπάλου. Αντιθέτως, βασίζεται στη διαμήνυση μιας περιορισμένου εύρους απειλής ή στη λήψη μιας ενέργειας και την ακόλουθη αναμονή για το αν τα παραπάνω είναι επαρκή για να πεισθεί ο αντίπαλος.

²⁷⁴George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 383.

²⁷⁵George, *Forceful Persuasion*, 4, 11.

²⁷⁶Peter V. Jakobsen, *Western Use of Coercive Diplomacy as an Alternative to War: a Challenge for Theory and Practice* (London: Palgrave Macmillan, 1998), 29.

Είναι πιθανό, στην εξέλιξη της κρίσης, η μορφή του τελεσιγράφου, αναλόγως των συνθηκών να μεταπίπτει μεταξύ των προαναφερθέντων κατηγοριών.²⁷⁷

Για να μπορέσει η διπλωματία εξαναγκασμού να στεφτεί με επιτυχία, είναι απαραίτητη η ύπαρξη αρκετών παραγόντων. Μέσα από τη βιβλιογραφία προκύπτουν δέκα (10) παράγοντες που συγκεντρώνονται γύρω από τα πέντε (5) κάτωθι ερωτήματα:

- Είναι η απαίτηση νόμιμη και δικαιολογημένη;
- Ο αντίπαλος θεωρεί πως θα εγερθούν και νέες απαιτήσεις στο μέλλον;
- Η απειλή είναι αξιόπιστη;
- Η χρονική διορία που έχει δοθεί χαρακτηρίζεται από αξιοπιστία;
- Ποίου εκ των παικτών το κίνητρο είναι ισχυρότερο;²⁷⁸

Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα, θα πρέπει καταρχήν να γίνει ένας διαχωρισμός μεταξύ του βασικού αντικειμενικού στόχου και των απαιτήσεων που εγείρονται από τον επιτιθέμενο. Ο αντικειμενικός στόχος πρέπει να συνάδει με τους κανόνες - νόμους του διεθνούς δικαίου. Η αναγνώριση της νομιμότητας σε διεθνές επίπεδο αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις ισχυρότερο όπλο από την προσκόλληση και συμμόρφωση με το διεθνές δίκαιο. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση που η κοινή γνώμη, στο κράτος που εφαρμόζει την εξαναγκαστική διπλωματία, αμφισβητεί τη νομιμότητα του επιδιωκόμενου αντικειμενικού στόχου, τότε είναι πολύ δύσκολο για τους λήπτες αποφάσεων (ιδιαίτερος σε δημοκρατικά καθεστώτα) να συνεχίσουν την

²⁷⁷ George, *Forceful Persuasion*, 7-9.

²⁷⁸ Ο Alexander George, στο βιβλίο του, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, αναφέρει επτά συνθήκες –στοιχεία που ευνοούν τη διπλωματία εξαναγκασμού. Αυτά είναι η ξεκάθαρη διατύπωση του αντικειμενικού στόχου, η ισχύς του κινήτρου, η ασυμμετρία στην προθυμία (κίνητρο) μεταξύ των εμπλεκομένων, η αίσθηση του κατεπείγοντος, η ύπαρξη τόσο εσωτερικής όσο και διεθνούς υποστήριξης (αλλά και η επάρκεια αυτής), ο φόβος του αντιπάλου για ανεπιθύμητη κλιμάκωση και η ξεκάθαρη διατύπωση των όρων για τη διευθέτηση της κρίσης. Βλέπε George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 75-81. Ανάλογες συνθήκες-στοιχεία, παρουσιάζονται και στο έργο του Thomas Schelling, *Arms and Influence* (New Haven and London: Yale University Press, 1966), όπως επίσης και στο Christopher Whytock, “Who “Won” Libya?: The Force-Diplomacy Debate and its Implications for Theory and Policy,” *International Security*, Vol. 30, No. 3 (Winter 2005/06): 47-86, πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2011.
<http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/isec.2005.30.3.47>

πολιτική αυτή για μακρό χρονικό διάστημα.²⁷⁹ Στην περίπτωση που η κοινή γνώμη του απειλούμενου κράτους θεωρήσει πως ο επιτιθέμενος δεν νομιμοποιείται να απειλεί, τότε θα στηρίξει την κυβέρνησή της στην αντίστασή της προς τις δεχόμενες πιέσεις. Αυτό θα έχει ως συνέπεια την ενδυνάμωση της κυβέρνησης του απειλούμενου κράτους, γεγονός που θα το καταστήσει πιο σθεναρό και άκαμπτο στις απειλές του επιτιθέμενου.

Αν ο αμυνόμενος θεωρήσει πως οι απαιτήσεις που τίθενται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων είναι μόνο η αρχή και πως θα ακολουθήσουν και νέες απαιτήσεις στο μέλλον, τότε θα αρνηθεί να συμμορφωθεί και να συμβιβαστεί. Για αυτό το λόγο, το κράτος που εξαπολύει τις απειλές θα πρέπει να ξεκαθαρίσει από την αρχή, τόσο το γενικό πλαίσιο των επιδιώξεών του, όσο και τη μορφή της τελικής κατάστασης – λύσης, όπως εκείνο την οραματίζεται. Στην αντίθετη περίπτωση, ο αμυνόμενος θα δείξει φόβο και δεν θα προβεί σε υποχωρήσεις.

Η αξιοπιστία της απειλής αποτελεί ένα βαρυσήμαντο παράγοντα ο οποίος ουσιαστικά καθορίζει και το μέτρο της επιτυχίας της διπλωματίας εξαναγκασμού. Ο Τόμας Σέλλινγκ (Thomas Schelling) το θέτει ως εξής: «Σχεδόν τίποτα δεν μπορεί να αποτελέσει την επιτομή της στρατηγικής συμπεριφοράς σε ένα παιγνίδι με παίκτες που έχουν διαφορετικά κίνητρα, όσο η υιοθέτηση μιας συμπεριφοράς που η άλλη πλευρά θα θεωρήσει δεδομένη – (Hardly anything epitomizes strategic behavior in the mixed motive game so much as the advantage of being able to adopt a mode of behavior that the other party will take for granted)».²⁸⁰ Στο έργο του, *Arms and Influence*, το διατυπώνει ως «ανταγωνισμό στην ανάληψη ρίσκου (competition in risk-taking)».²⁸¹

Για να χαρακτηριστεί η απειλή ως αξιόπιστη θα πρέπει καταρχήν να είναι ανάλογη των απαιτήσεων που εγείρονται. Αν δεν ικανοποιεί αυτή την προϋπόθεση τότε χαρακτηρίζεται από τον αντίπαλο ως αναξιόπιστη. Για αυτό το λόγο θα πρέπει ο αντικειμενικός σκοπός, οι απαιτήσεις που εγείρονται και τα μέσα που είναι διαθέσιμα, να βρίσκονται σε πλήρη σύμπλευση. Στον αντίποδα του προαναφερθέντος, ο Σέλλινγκ προειδοποιεί πως το να δείχνει κάποια πλευρά ορθολογισμό στον τρόπο με τον οποίο εγείρει απειλές έναντι μιας άλλης πλευράς, δεν αποτελεί πάντοτε πλεονέκτημα.²⁸² Στην περίπτωση που οι απειλές εκφράζονται με

²⁷⁹ Για ανάλυση του ρόλου της εσωτερικής πολιτικής βλέπε Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: a Liberal Theory for International Politics," *International Organization*, Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997): 513-553, πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2011.
<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf>

²⁸⁰ Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict* (Massachusetts: Harvard University Press, 1960), 160.

²⁸¹ Schelling, *Arms and Influence*, 91.

²⁸² Schelling, *The Strategy of Conflict*, 187-204.

την κινητοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων, ο Τζάκομπσεν προτείνει να μην εξαιρείται ποτέ η χρησιμοποίηση πεζικού (στρατιωτών).²⁸³

Στην περίπτωση που ο αμυνόμενος φοβάται πως η κατάσταση μπορεί να οδηγήσει σε κλιμάκωση, τότε η διπλωματία εξαναγκασμού βρίσκει πρόσφορο έδαφος. Αυτό σχετίζεται και με τη φήμη του κράτους που εκτοξεύει την απειλή. Αν το κράτος αυτό έχει επιδείξει αξιοπιστία σε απειλές που έχει εγείρει στο παρελθόν, τότε είναι πιο εύκολο να πεισθεί ο αντίπαλος.

Μεγάλη σημασία έχει και η χρονική διορία που συνοδεύει την απειλή. Αν το χρονικό περιθώριο είναι πολύ στενό ή πολύ μεγάλο, τότε αυξάνονται και οι πιθανότητες μη υποχώρησης του αμυνόμενου κράτους.

Η ισχύς των κινήτρων που εμφανίζονται να έχουν οι παίκτες αποτελεί έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα. Το κίνητρο είναι άμεσα εξαρτώμενο των εθνικών συμφερόντων που εμπλέκονται στην εκάστοτε κρίση. Αν πρόκειται για ζωτικά συμφέροντα, τότε η αντίστοιχη χώρα εμφανίζεται με πολύ υψηλό κίνητρο-θέληση για τη νίκη. Επίσης, όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορεί και οι δύο πλευρές να έχουν συμφέροντα επί συγκεκριμένων ζητημάτων. Σε αυτό το σημείο το πιο πιθανό είναι πως θα υπάρξει ασυμμετρία στα κίνητρα των παικτών.²⁸⁴ Το κίνητρο αποτελεί το προϊόν της μίξης των συμφερόντων και των αξιών που καλείται η κάθε πλευρά να υποστηρίξει, καθώς και του ρίσκου και του κόστους που αποδέχεται να αναλάβει για την προστασία αυτών. Η διπλωματία εξαναγκασμού έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας στην περίπτωση που η πλευρά που την εφαρμόζει, εμφανίζεται να έχει υψηλότερο κίνητρο σε μία κρίση από ότι ο αντίπαλός της. Αυτό που είναι εξαιρετικά κρίσιμο, είναι η θεώρηση από τον αντίπαλο ότι η ισχύς του προκαλούντος συνοδεύεται από μεγαλύτερη αποφασιστικότητα και κίνητρο από τα δικά του, στην εξέλιξη μιας κρίσης και στην επίτευξη των αντικειμενικών στόχων που τίθενται σε αυτή από κάθε πλευρά. Σε πολλές δε περιπτώσεις, η φύση της σύγκρουσης είναι αυτή που καθορίζει και το συσχετισμό των κινήτρων των εμπλεκόμενων. Επίσης, είναι δυνατόν, η πλευρά που ασκεί τη διπλωματία εξαναγκασμού, να δημιουργήσει την προαναφερθείσα ασυμμετρία προς όφελός της. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την έγερση αξιώσεων που σχετίζονται μόνο με τα δικά της συμφέροντα, χωρίς όμως να εμπλέκονται και να θίγουν τα ζωτικά συμφέροντα του αντιπάλου. Επίσης, μπορεί ο προκαλών, να προσφέρει κάποιες παραχωρήσεις, ως καρότο, που θα κάμψουν την αντίσταση του αντιπάλου.²⁸⁵

Συνοψίζοντας, η διπλωματία εξαναγκασμού μπορεί να αποτελέσει μια ελκυστική εναλλακτική. Εφαρμόζοντάς τη, παρέχεται η δυνατότητα-πιθανότητα της

²⁸³ Jakobsen, *Western Use of Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 29.

²⁸⁴ Ο Thomas Schelling καλεί αυτή την περίπτωση ως "Asymmetry of motivation".

²⁸⁵ George, *Forceful Persuasion*, 75.

υπεράσπισης των απειλούμενων συμφερόντων χωρίς αιματοχυσία, με μικρό πολιτικό και ψυχολογικό κόστος και με μικρότερη την πιθανότητα μιας ανεπιθύμητης κλιμάκωσης που συνοδεύει πολύ συχνά τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος.²⁸⁶ Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο Ρόμπερτ Άρτ (Robert Art), «η διπλωματία εξαναγκασμού είναι δύσκολη και παρουσιάζει ένα σχετικά χαμηλό βαθμό επιτυχίας». Ασχέτως της τελικής έκβασης σε μία κρίση, η διπλωματία εξαναγκασμού περιορίζει τα περιθώρια ελιγμού του κράτους που την εφαρμόζει και μπορεί ως εκ τούτου να οδηγήσει στην αποτυχία. Σε αυτή την περίπτωση, δεν απομένουν παρά μόνο δύο πιθανά σενάρια-ενδεχόμενα. Το πρώτο είναι η απειλή να γίνει πραγματικότητα, γεγονός που μπορεί να επιφέρει αρνητικές συνέπειες ακόμη και για το κράτος που έχει λειτουργήσει ως πηγή αυτής. Για αυτό το λόγο ο Ρόμπερτ Άρτ προτείνει «να μην καταλήγει κάποιος στη διπλωματία εξαναγκασμού διότι, αν αποτύχει, θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος να ακολουθήσει το μονοπάτι του πολέμου ή το δρόμο της διαφυγής, τον οποίο θα πρέπει να έχει προσχεδιάσει».²⁸⁷ Η οδός του πολέμου ενέχει πάντοτε τον κίνδυνο της ήττας. Η εναλλακτική είναι είτε η αποχώρηση είτε η προσπάθεια για ανεύρεση άλλης διπλωματικής λύσης. Και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις, το αποτέλεσμα θα είναι η υποβάθμιση της αξιοπιστίας και της φήμης του κράτους που έχει χρησιμοποιήσει ως όπλο του τη διπλωματία εξαναγκασμού. Συμπερασματικά, η διπλωματία εξαναγκασμού αποτελεί μια στρατηγική χαμηλού κόστους όταν στέφεται με επιτυχία. Στην περίπτωση όμως της αποτυχίας, το κόστος είναι πολύ υψηλό, καθώς ο προκαλών βρίσκεται αντιμέτωπος με την επιλογή της υποχώρησης ή της εκτέλεσης της απειλής του.²⁸⁸

Στρατηγική περιορισμένης κλιμάκωσης

Η πλευρά-δημιουργός μίας κρίσης, με δεδομένο τον προβληματισμό της εξέλιξης σε μια ανεπιθύμητη κλιμάκωση, αναμένεται να προσπαθήσει, μέσω των προκλήσεων στις οποίες θα προβεί, να θέσει τους κανόνες της αντιπαράθεσης. Ο αμυνόμενος με τη σειρά του, για να αντιμετωπίσει αυτή την κίνηση, εφαρμόζει είτε τη διπλωματία εξαναγκασμού είτε κάποια άλλη αμυντική στρατηγική, προκειμένου να μην επιτρέψει στον επιτιθέμενο να διατηρήσει ένα τέτοιο πλεονέκτημα και να επιτύχει ευνοϊκότερες συνθήκες για τη διαπραγμάτευση της κρίσης. Ως συνέπεια του παραπάνω, ο αμυνόμενος μπορεί να οδηγήσει σε μια περιορισμένη κλιμάκωση, στην οποία θα έχει επιλέξει τον τόπο-χρόνο-συνθήκες αυτής, προκειμένου να θέσει και να διατηρήσει νέους κανόνες στην αντιπαράθεση που θα του παρέχουν μία πλεονεκτικότερη θέση. Το παραπάνω πρέπει να συνοδεύεται και από την αποτροπή

²⁸⁶George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 384.

²⁸⁷Robert J. Art and Patrick M. Cronin, *The United States and Coercive Diplomacy* (Washington: US Institute of Peace, 2003), 402-405.

²⁸⁸Jakobsen, *Western Use of Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 1.

της οποιασδήποτε κίνησης του επιτιθέμενου για επιπρόσθετη κλιμάκωση στην κρίση. Συνεπώς, παρουσιάζει μεγάλη σημασία το σύνολο των περιορισμών που θα δημιουργηθούν και θα αποτρέπουν μια περαιτέρω κλιμάκωση και ο καθορισμός του πλαισίου, μέσα στο οποίο θα γίνουν οι διαπραγματεύσεις και θα επιτευχθεί μία αποδεκτή επίλυση και εκτόνωση της κρίσης. Η διαχείριση των κανόνων της αντιπαράθεσης και των απειλών για κλιμάκωση στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων, θα πρέπει να συνοδεύονται από απαιτήσεις, προσφορές και προσπάθειες για να πεισθεί ο αντίπαλος και να επιτευχθεί μια κοινώς αποδεκτή διευθέτηση της κρίσης.²⁸⁹

Όπως και με άλλες στρατηγικές, έτσι και η στρατηγική της περιορισμένης κλιμάκωσης, παρουσιάζεται με διάφορες παραλλαγές. Η επιλογή της κατάλληλης στρατηγικής καθώς και το αποτέλεσμα που θα επέλθει, σχετίζονται με την επιθετική στρατηγική που θα υιοθετήσει η άλλη πλευρά, με τις συνθήκες που επηρεάζουν την δυνατότητα αλλά και την πρόθεση κάθε πλευράς για κλιμάκωση και με τις εκτιμήσεις των εμπλεκόμενων σχετικά με τις προσδοκίες αλλά και το ρίσκο που συνοδεύουν την εμπλοκή τους στην κρίση.²⁹⁰

Παράδειγμα στη στρατηγική περιορισμένης κλιμάκωσης αποτελούν οι Παλαιστίνιοι, οι οποίοι εφάρμοσαν την επιθετική στρατηγική της φθοράς με διεισδύσεις και επιλεκτικές επιθέσεις από το έδαφος του νοτίου Λιβάνου, εναντίον ισραηλινών θέσεων. Έναντι αυτής της στρατηγικής, το Ισραήλ προχώρησε σε στρατηγική περιορισμένης κλιμάκωσης που υποστηρίχτηκε με στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά του νοτίου Λιβάνου. Ο αμυνόμενος (Ισραήλ) δεν ήθελε την περαιτέρω κλιμάκωση.²⁹¹

Ο πόλεμος φθοράς (1969-1970) αποτελεί επίσης ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα εφαρμογής της στρατηγικής περιορισμένης κλιμάκωσης και από τις δύο εμπλεκόμενες πλευρές. Οι Ισραηλινοί, αντιλαμβανόμενοι πως η «αποδοχή» των κανόνων αντιπαράθεσης που είχαν τεθεί από τον Νάσερ (Nasser) αποδείχτηκε μεγάλο μειονέκτημα για αυτούς, με δεδομένες τις απώλειες δυνάμεων που είχαν, οδήγησαν σε κλιμάκωση, με στρατιωτικές επιχειρήσεις αεροπορικών προσβολών αστικών κέντρων της αιγυπτιακής ενδοχώρας. Το γεγονός αυτό αποδείχτηκε εξαιρετικά ζημιογόνο για τον Νάσερ, ο οποίος αντιλαμβανόμενος τη δυσχερή θέση στην οποία είχε περιέλθει, έπεισε τους Σοβιετικούς να εμπλακούν στην κρίση. Ακολούθησε ανάπτυξη σοβιετικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Αίγυπτο, προκειμένου να τεθεί «φρένο» στους αεροπορικούς βομβαρδισμούς. Το αποτέλεσμα ήταν να οδηγηθεί η κατάσταση σε αδιέξοδο, με τελική έκβαση τον περιορισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων και από τις δύο πλευρές.

²⁸⁹ Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων*, 158.

²⁹⁰ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 387-388.

²⁹¹ Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 209-210.

Η κλιμάκωση στην οποία έως τώρα έχει γίνει αναφορά, είναι η γνωστή «κατακόρυφη» κλιμάκωση, που λαμβάνει χώρα στην περιοχή που εκτυλίσσεται η κρίση. Ωστόσο, ο αμυνόμενος μπορεί να κλιμακώσει την κατάσταση, ακόμη και όταν προβεί σε επιχειρήσεις ή απειλήσει με τη χρήση στρατιωτικών μέσων, εκτός της περιοχής που διαδραματίζεται η κρίση. Σε αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε στην «οριζόντια κλιμάκωση», η οποία μπορεί να αποτελέσει ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο στη φάση μιας κρίσης, τόσο αντισταθμίζοντας τις «ζημίες» από τη διαμορφωθείσα κατάσταση σε μία συγκεκριμένη περιοχή, όσο και αποτελώντας στοιχείο αποτροπής του αντιπάλου για περαιτέρω ενέργειες κλιμάκωσης. Παράδειγμα οριζόντιας κλιμάκωσης αποτελεί ο μερικός αποκλεισμός (για είσοδο από τη δύση) του Δυτικού Βερολίνου από το Στάλιν, το 1948. Ο αποκλεισμός αυτός αποτέλεσε μοχλοβραχίονα της διπλωματίας εξαναγκασμού που άσκησε ο Στάλιν για να αποθαρρύνει τους δυτικούς από την εφαρμογή μονομερούς πολιτικής ενίσχυσης της οικονομίας των τριών «δυτικών» ζωνών και τις προσπάθειές τους για ενοποίηση της Δυτικής Γερμανίας.²⁹²

Οφθαλμός αντί οφθαλμού (Tit-for-Tat Strategy)

Η στρατηγική της περιορισμένης κλιμάκωσης, ως επιλογή, ενέχει και το ρίσκο της περαιτέρω ανεπιθύμητης κλιμάκωσης. Για αυτό το λόγο η αμυνόμενη πλευρά μπορεί να επιλέξει να κινηθεί με τη στρατηγική οφθαλμός αντί οφθαλμού με πολύ προσεκτικά αντίποινα για κάθε πρόκληση-επιθετική ενέργεια του αντιπάλου. Το παραπάνω μπορεί να συνοδευτεί και με την έκφραση προθυμίας του αμυνόμενου για συζήτηση με τον επιτιθέμενο επί των απαιτήσεών του. Τα αντίποινα θα είναι όμοια αλλά όχι μεγαλύτερα σε έκταση, από τις προκλήσεις του αντιπάλου. Στην περίπτωση που τα αντίποινα αυτά δεν φέρουν αποτέλεσμα, τότε ο αμυνόμενος μπορεί να ακολουθήσει μια πιο δυναμική εκδοχή αυτής της στρατηγικής, με ενέργειες που θα προκαλέσουν μεγαλύτερη ζημία στον αντίπαλο από αυτή που εκείνος έχει προκαλέσει στον αμυνόμενο.

Στην περίπτωση που η στρατηγική αυτή κριθεί αναποτελεσματική, τότε ο αμυνόμενος θα πρέπει να σκεφτεί να ακολουθήσει μία εκ των δύο προαναφερθέντων, πιο δυναμικών, στρατηγικών.

Δοκιμή των δυνατοτήτων

Πρόκειται για μια στρατηγική που εφαρμόζεται στην περίπτωση όπου ο αμυνόμενος κρίνει πως μία στρατηγική περιορισμένης κλιμάκωσης ενέχει μεγάλο ρίσκο ή είναι μη αποδεκτή πολιτικά. Παράλληλα, βρίσκεται αντιμέτωπος με μια

²⁹²George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 387-388.

χαμηλής έκτασης πρόκληση από κάποιον αντίπαλο. Η πρόκληση αυτή βρίσκεται εντός του πλαισίου των δυνατοτήτων και ελέγχου του αμυνόμενου και έτσι ο τελευταίος την αποδέχεται, δεχόμενος παράλληλα και το πλαίσιο, τους περιορισμούς και τους κανόνες αντιπαράθεσης που έχουν τεθεί από τον επιτιθέμενο. Με δεδομένο ότι οι αρχικοί κανόνες αντιπαράθεσης δημιουργούν ένα ξεκάθαρο μειονέκτημα και διαφαίνεται πως η έκβαση της κρίσης δεν θα είναι θετική για τον αμυνόμενο, ο τελευταίος, παρόλο που φέρεται να βρίσκεται σε δυσχερή θέση, μπορεί να «σηκώσει το γάντι» και να αποδεχτεί την πρόκληση.

Με την αποδοχή της δοκιμασίας των δυνατοτήτων του, ο αμυνόμενος βασίζεται και ελπίζει ότι η σκληρή δουλειά, η ικανότητα για αυτοσχεδιασμό και η αποτελεσματική χρησιμοποίηση όλων των διαθέσιμων μέσων, μπορούν εντέλει να ανατρέψουν την αρχικά αναμενόμενη αρνητική έκβαση και να οδηγήσουν τον αντίπαλο είτε στην εμπλοκή του σε μία περαιτέρω κλιμάκωση, είτε στην αποδοχή της αποτυχίας της στρατηγικής του. Για να μπορέσει να επιτευχθεί το παραπάνω, είναι απαραίτητο να συνοδεύεται και από την αποτροπή του επιτιθέμενου από την ανάληψη πρωτοβουλίας για κλιμάκωση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων του αμυνόμενου, οι οποίες θα αποτελούν έμμεση ή άμεση απειλή για τον επιτιθέμενο.²⁹³

Στρατηγική χάραξης γραμμής

Σε πολλές περιπτώσεις κρίσεων, η χάραξη γραμμής αποτελεί τον πιο κατάλληλο τρόπο για να καθοριστεί και να διαμνησθεί στον αντίπαλο ποιες είναι οι ενέργειες που μπορεί να προκαλέσουν δυναμική και ισχυρή αντίδραση από τον αμυνόμενο. Με το να ακολουθήσει αυτή τη στρατηγική, ο αμυνόμενος, αφενός αναλαμβάνει με μεγάλη ευθύνη την προάσπιση των συμφερόντων του και αφετέρου βοηθά στην αποφυγή της κλιμάκωσης που, πιθανώς, καμία πλευρά δεν επιθυμεί. Με αυτό τον τρόπο αποφεύγεται το ακούσιο ξέσπασμα ενός πολέμου.²⁹⁴

Η χάραξη γραμμής στέλνει δύο μηνύματα στον αντίπαλο: τι είναι αυτό που θα εξωθήσει τον αμυνόμενο σε ενέργεια και τι είναι αυτό που δεν θα προκαλέσει καμία απόκριση από πλευράς του. Κατά συνέπεια, η στρατηγική αυτή συχνά αναγκάζει τον αμυνόμενο να διαχωρίσει τα συμφέροντά του σε ζωτικά, για τα οποία αξίζει να πολεμήσει και σε μικρότερης αξίας, για τα οποία δεν αξίζει να οδηγηθεί σε πόλεμο (το συγκεκριμένο στοιχείο αποτελεί τρωτό σημείο στη στρατηγική αυτή, καθώς ο αμυνόμενος μπορεί στην αρχική φάση να έχει καθορίσει κάποια συμφέροντα τα οποία δεν διατίθεται να προασπίσει και στη συνέχεια να αλλάξει θέση λόγω συνθηκών). Το παραπάνω δεν αποτελεί μια εύκολη και ευχάριστη επιλογή, καθώς

²⁹³George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 389.

²⁹⁴Αλειφαντής, *Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων*, 161.

οδηγεί τον αμυνόμενο, είτε να απορρίψει εξ αρχής την εφαρμογή αυτής της στρατηγικής, είτε να την εφαρμόσει με τρόπο που να μην καθιστά ξεκάθαρη τη χάραξη της γραμμής, διακινδυνεύοντας έτσι την επιτυχία στη διαχείριση της κρίσης. Επιπρόσθετα, η χάραξη της γραμμής μπορεί να παρουσιάσει και το μειονέκτημα της διευκόλυνσης του αντιπάλου στο να κάνει αξιόπιστους υπολογισμούς για το ρίσκο, καθώς επίσης και να αναπτύξει τις δυνάμεις του έως τη γραμμή που έχει χαραχθεί ή ακόμη και να καθορίσει και το ρίσκο προσπέλασης αυτής. Η λανθασμένη διαμήνυση των προθέσεων και της θέσης του αμυνόμενου, συνδυαζόμενη με παρανόηση από τον επιτιθέμενο, αποτελούν τρωτά σημεία της στρατηγικής χάραξης γραμμής.²⁹⁵

Στην κρίση του Μαρτίου του 1987, η αμυντική στρατηγική της Ελλάδας μπορεί να χαρακτηριστεί μάλλον ως στρατηγική χάραξης γραμμής. Ο τότε πρωθυπουργός, Α. Παπανδρέου, σε ομιλία του στο υπουργικό συμβούλιο την 27^η Μαρτίου 1987 είχε πει: «Η απόφαση του ΚΥΣΕΑ, το οποίο συνήλθε σήμερα ύστερα από μία πολύ στενότερη συνάντηση χθες, είναι ότι δεν θα επιτρέψει στο ΣΙΣΜΙΚ να προχωρήσει σε σεισμικές έρευνες στο Αιγαίο. Έχουμε χρέος να προασπίσουμε τα κυριαρχικά μας δικαιώματα. Η στρατιωτική ετοιμότητα της χώρας μας είναι ικανή να δώσει πολύ σκληρό μάθημα, εάν πρόκειται πράγματι να προχωρήσουν σε επιθετικές ενέργειες οι γείτονες». Στις 8 Απριλίου του 1987, ενώπιον της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ο Α. Παπανδρέου είχε επαναλάβει: «Εμείς θα το παρεμποδίζαμε, έστω και αν αυτό θα σήμαινε ρήξη, πόλεμο. Η κουβέντα η δική μου θα ήταν μπούμερανγκ, εάν δεν ήταν οι Ένοπλες Δυνάμεις σε τέτοια ετοιμότητα, ώστε σε εικοσιτέσσερις ώρες να έχουμε την πλήρη ανάπτυξη της Πολεμικής Αεροπορίας και του Πολεμικού Ναυτικού». Ο στόλος, στην κρίση αυτή, όπως και των Ιμίων, απέπλευσε και αναπτύχθηκε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.²⁹⁶

Διαμήνυση δεσμεύσεων και αποφασιστικότητας

Πρόκειται για μια στρατηγική που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως τμήμα των περισσοτέρων από τις στρατηγικές που αναλύθηκαν. Ωστόσο, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να λειτουργήσει και ως στρατηγική αυτή καθαυτή.

Όταν όλα τα στοιχεία καταδεικνύουν πως ο αντίπαλος προετοιμάζεται για ενέργειες που αποσκοπούν στην αλλαγή του status quo, τότε ο εν δυνάμει αμυνόμενος έχει την ευκαιρία να τον αποθαρρύνει. Στοιχεία που δηλώνουν ότι ο αντίπαλος προετοιμάζεται για αλλαγή του status quo και έχει ως στόχο τη δημιουργία έντασης, είναι οι ρητορικές δηλώσεις και οι στρατιωτικές προετοιμασίες που συν-αποτελούν τμήμα μιας στρατηγικής πόλεμου νεύρων. Πρόκειται για έναν πόλεμο που

²⁹⁵Richard Ned Lebow, *Nuclear Crisis Management: A Dangerous Illusion* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1987), 104-109.

²⁹⁶Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 211-212.

έχει σα σκοπό του την «απόσπαση» της αποδοχής και του κατευνασμού της κοινής (παγκόσμιας και εσωτερικής) γνώμης, καθώς επίσης και την προετοιμασία αυτής για τη δικαιολόγηση των επερχόμενων ενεργειών. Η προσπάθεια για αλλαγή του status quo μπορεί να προκύψει επίσης και μέσα από μία «ήρεμη» περίοδο, κατά την οποία ο αντίπαλος βρίσκεται σε μυστικές προετοιμασίες για μία αιφνιδιαστική ενέργεια – τετελεσμένο γεγονός (για παράδειγμα μπορεί να έχουμε την εφαρμογή στρατηγικής των τετελεσμένων – *Fait Accompli Strategy*).²⁹⁷

Και στις δύο περιπτώσεις που αναφέρθηκαν, ο αμυνόμενος θα λάβει κάποια προειδοποίηση αναφορικά με την πρόθεση του αντιπάλου για αλλαγή στο status quo. Το πρόβλημα έγκειται στο κατά πόσο αξιόπιστη ή διφορούμενη είναι αυτή η προειδοποίηση ώστε ο αμυνόμενος να την αξιοποιήσει ανάλογα και να προβεί στις προβλεπόμενες ενέργειες. Ένα σημαντικό ζήτημα αποτελούν οι περιορισμοί στη λήψη των προειδοποιήσεων αλλά και η υποτίμηση της παρεχόμενης πληροφορίας. Υπάρχουν διάφοροι ψυχολογικοί μηχανισμοί σε ατομικό επίπεδο, αλλά και στο επίπεδο μιας μικρής ομάδος ή και ενός ολόκληρου οργανισμού, που μειώνουν την ικανότητα «λήψης των προειδοποιήσεων». Ιδιαίτερως, τέτοια φαινόμενα συναντούνται όταν οι υπηρεσίες πληροφοριών υποδεικνύουν μία επερχόμενη, από τον αντίπαλο, ενέργεια την οποία οι διαμορφωτές της πολιτικής δεν επιθυμούν ή ακόμη χειρότερα, δεν είναι προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν. Το φαινόμενο εμφανίζεται και σε περιπτώσεις οργανισμών στους οποίους παρουσιάζεται πολλές φορές η τάση της αμφισβήτησης κάθε νέας πληροφορίας που έρχεται να ταραξεί τα νερά των δεδομένων προσδοκιών, συνηθειών και προτιμήσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, προκειμένου να «υιοθετηθεί» μια νέα πληροφορία, θα πρέπει να ικανοποιεί πολύ αυστηρότερα κριτήρια από ότι στην περίπτωση που θα ήταν «συμβατή» με τις υπάρχουσες προσδοκίες και τρόπο σκέψης.²⁹⁸

Ο Χρήστος Λυμπέρης, αναφορικά με τη στρατηγική αυτή σημειώνει πως «κάποια στιγμή έχουμε προειδοποίηση για μυστικές προετοιμασίες του αντιπάλου, για τετελεσμένα σε βάρος μας. Το πρόβλημα για τον αμυνόμενο είναι ο έλεγχος της αξιοπιστίας της προειδοποίησης και ο τρόπος αντίδρασης στις προθέσεις του αντιπάλου. Η στρατηγική που προσφέρεται στην περίπτωση αυτή είναι να προχωρήσει ο αμυνόμενος σε διακήρυξη δέσμευσης και αποφασιστικότητας να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε πρόκληση ή επίθεση του αντιπάλου. Με απλά λόγια, μία τέτοια δήλωση μπορεί να έχει ως εξής: Εάν η χώρα Α επιχειρήσει την αλλαγή του statusquo, τότε η χώρα Β δεσμεύεται να απαντήσει δυναμικά, με αποφασιστικότητα και να τιμωρήσει την πράξη αυτή.

Μία τέτοια στάση ενισχύει την αξιοπιστία της αποτρεπτικής στρατηγικής του αμυνόμενου. Επισημαίνεται η ανάγκη αναζήτησης νέων πληροφοριών. Με την πρώτη

²⁹⁷George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 390-391.

²⁹⁸George and Richard Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy*, 573-574.

προειδοποίηση, για τις προθέσεις και κινήσεις του αντιπάλου για αλλαγή του status quo, αναλαμβάνονται στρατιωτικά μέτρα περιορισμού της τρωτότητας των στρατιωτικών εγκαταστάσεων και μονάδων, αυξάνεται η ετοιμότητα των Ενόπλων Δυνάμεων και γίνεται επιτελική δοκιμασία (πολεμικό παίγνιο με ηλεκτρονικούς υπολογιστές, άσκηση επί χάρτου, συζήτηση) για την αντιμετώπιση πραγματοποίησης της απειλής του αντιπάλου, αλλαγής του status quo κ.α.

Ο κίνδυνος για τον αμυνόμενο από την εφαρμογή αυτής της στρατηγικής είναι το ενδεχόμενο να ακολουθήσουν ανεπιθύμητες ενέργειες από πλευράς αντιπάλου, η κρίση να κλιμακωθεί και να περιοριστούν τα περιθώρια συμφωνίας με διαπραγματεύσεις. Χρειάζεται προσοχή στην εφαρμογή της στρατηγικής των δεσμεύσεων και αποφασιστικότητα. Κλειδιά στην υπόθεση εφαρμογής αυτής της αμυντικής στρατηγικής εκ μέρους της Ελλάδας ως απάντηση στις προκλήσεις για αλλαγή του status quo στο Αιγαίο είναι οι πληροφορίες σε στρατηγικό και επιχειρησιακό επίπεδο, οι σαφείς πολιτικές δεσμεύσεις για επίδειξη αποφασιστικότητας και δυναμικής απάντησης σε οποιαδήποτε πρόκληση της Τουρκίας να αλλάξει το status quo στο Αιγαίο, η ύπαρξη αναγκαίων στρατιωτικών δυνατοτήτων, η σχεδίαση για πολλαπλές μορφές του σεναρίου της αλλαγής status quo, η εξάσκηση σε πολιτικό-στρατιωτικό επιτελικό επίπεδο και καθαρά στρατιωτικό και προπαντός το υψηλό ηθικό».²⁹⁹

Αυτό που είναι απαραίτητο να σημειωθεί, είναι πως η εφαρμογή της αποτροπής απαιτεί πολύ προσεκτικό σχεδιασμό, καθώς πάντοτε ενέχεται σε αυτή το ρίσκο και το κόστος. Η ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων μπορεί, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να προκαλέσει ανεπιθύμητες κινήσεις- «απαντήσεις» από τον αντίπαλο, οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να οδηγήσουν σε κλιμάκωση της κρίσης. Παρόλο που μία τέτοια κατάσταση δεν είναι σίγουρο ότι θα οδηγήσει σε πόλεμο, μπορεί ωστόσο να λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην ειρηνική επίλυση της σύγκρουσης των συμφερόντων μέσω της διπλωματικής οδού.

Επιπρόσθετα, ακόμη και στην περίπτωση όπου η αποτροπή έχει εφαρμοστεί επιτυχώς, υπάρχει η πιθανότητα να ισχυροποιηθεί η δέσμευση του αντιπάλου για προάσπιση των συμφερόντων του, γεγονός που θα μειώσει την ευελιξία και τη δεκτικότητα αυτού, στο επίπεδο εύρεσης λύσης στα πλαίσια των διπλωματικών διαπραγματεύσεων. Παρομοίως, μία επιτυχημένη αποτροπή μπορεί να λειτουργήσει και ως ένα δυνατό υποσύλωμα στο ιδεολογικό υπόβαθρο του αντιπάλου, ενισχύοντας την ακαμψία και τη δυναμικότητα αυτού.³⁰⁰

²⁹⁹ Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 212-213.

³⁰⁰ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 391.

Εξοικονόμηση χρόνου

Πρόκειται για μία στρατηγική, η οποία εφαρμόζεται όταν ο αμυνόμενος στοχεύει στην εξοικονόμηση χρόνου προκειμένου να διερευνήσει τη δυνατότητα ενός αμοιβαίως αποδεκτού συμβιβασμού μέσω των διαπραγματεύσεων. Κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί όταν ο αμυνόμενος αντιληφθεί πως η άλλη πλευρά πρόκειται ή έχει ήδη ξεκινήσει με αργά βήματα την πρόκληση αλλαγής του status quo. Και σε αυτή την περίπτωση ο απώτερος αντικειμενικός σκοπός είναι η προστασία (ή η ελαχιστοποίηση του κόστους) των ζωτικών συμφερόντων χωρίς την κλιμάκωση της κρίσης. Η εξοικονόμηση χρόνου εξυπηρετεί έναν αμυνόμενο όταν αυτός θεωρεί πως δεν είναι επαρκώς προετοιμασμένος για να εφαρμόσει άλλες στρατηγικές ή θεωρεί πως η εφαρμογή κάποιας άλλης στρατηγικής θα οδηγήσει σε πόλεμο. Επίσης, ενδείκνυται και στην περίπτωση που ο αμυνόμενος θεωρεί πως ο αντίπαλος παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον (αλλά και συμφέρον) στην προάσπιση των υπό έριδα συμφερόντων από ότι ο ίδιος. Χρησιμοποιείται ακόμη και στην περίπτωση όπου ο αμυνόμενος θεωρεί πως το ζήτημα που προκαλεί τη σύγκρουση, αποτελεί «αγκάθι» στη θετική έκβαση των σχέσεων του με τον αντίπαλο.

Υπό την παραπάνω οπτική γωνία, οι κρίσεις μπορεί να αποτελέσουν και ευκαιρίες, τόσο για την έγερση σημαντικών συμφερόντων (πέραν των διακυβευόμενων στην κρίση), όσο και για την προάσπιση των ζωτικών συμφερόντων που θίγονται άμεσα. Ειδικά στην περίπτωση που η απειλή των άμεσα θιγόμενων ζωτικών συμφερόντων μπορεί να αποσβεστεί διαμέσου των διαπραγματεύσεων, τότε «ανοίγονται» νέοι οδοί για κέρδη στην εξωτερική πολιτική.

Ένα από τα θετικά χαρακτηριστικά στην εφαρμογή της συγκεκριμένης στρατηγικής είναι ότι δεν αποκλείει την εφαρμογή μίας άλλης στρατηγικής στην περίπτωση που αποτύχει.³⁰¹

³⁰¹George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 392.

Κανόνες εμπλοκής

Εξετάζοντας τις κρίσεις στις οποίες βρέθηκε η Ελλάδα μετά το 1974, είναι ξεκάθαρο πως πρόκειται για καταστάσεις όπου οι στρατιωτικές δυνάμεις των δύο χωρών (Ελλάδας – Τουρκίας) ήρθαν πολύ κοντά, με την ένταση (πολιτική και διπλωματική) να βρίσκεται στο υψηλότερο επίπεδο. Τέτοιου είδους καταστάσεις απαιτούν, τόσο μία καλά οργανωμένη στρατηγική, όσο και σχεδιασμό υψηλού επιπέδου, αναφορικά με τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Όταν οι στρατιωτικές δυνάμεις δύο αντιπάλων βρίσκονται σε απόσταση βολής, είναι δεδομένο πως μία σπίθα αρκεί για να πυροδοτήσει το ξέσπασμα της κρίσης και την περαιτέρω κλιμάκωση. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι κρίσιμη, αλλά και απαραίτητη, η ύπαρξη και εφαρμογή των κανόνων εμπλοκής.

Οι κανόνες εμπλοκής παρέχουν την καθοδήγηση και τα όρια με τα οποία εξασφαλίζεται πως οι στρατιωτικές δυνάμεις έχουν πλήρη γνώση της σωστής διεξαγωγής και των κατάλληλων επιπέδων αντίδρασης, ανάλογα πάντοτε με τους αντικειμενικούς σκοπούς της κάθε αποστολής. Οι κανόνες εμπλοκής είναι ουσιώδες να μην είναι τόσο περιοριστικοί που να εμποδίζουν την εκπλήρωση της αποστολής ή να θέτουν σε κίνδυνο το προσωπικό, ενώ πάντοτε πρέπει να δίδεται έμφαση στο δικαίωμα της αυτοάμυνας.³⁰²

Αναφερόμενος στη στρατηγική εμπλοκής και διεύρυνσης, ο Γουίλιαμ Κλίντον (William Clinton) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Οι στρατιωτικές μας δυνάμεις θα πρέπει να χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά, αναγνωρίζοντας πως η χρήση τους παρέχει τη δυνατότητα στην κοινωνία και στη διπλωματία να λειτουργήσουν. Για αυτό το λόγο θα στέλνουμε Αμερικάνους στρατιώτες σε επιχειρήσεις στο εξωτερικό, μόνο όταν διακυβεύονται τα συμφέροντα και οι αξίες μας... Όταν θα αποστέλλονται στρατιώτες - και με την πιθανότητα της ένοπλης σύγκρουσης - αυτό θα γίνεται με ξεκάθαρους αντικειμενικούς σκοπούς στους οποίους θα είμαστε προσηλωμένοι και δεσμευμένοι και θα διαθέτουμε τα μέσα επίτευξής τους. Οι παραπάνω απαιτήσεις έχουν σχέση, τόσο με ανθρωπιστική, όσο και με άλλων ειδών – μη παραδοσιακών- διαμεσολάβηση, όπως ακριβώς συνέβη και στις προηγούμενες γενιές με τους παρατεταμένους Παγκόσμιους Πόλεμους».³⁰³

Οι κανόνες εμπλοκής παρέχουν κατευθυντήριες οδηγίες στους διοικούντες των στρατιωτικών επιχειρήσεων για το ποιες είναι οι ενέργειες στις οποίες πρέπει να προβούν σε περιόδους ειρήνης, σε κρίσεις ή και στην περίπτωση πολέμου. Τα έγγραφα των κανόνων εμπλοκής περιλαμβάνουν ένα σύνολο από στρατιωτικές

³⁰²Butch Thompson, "Factors Influencing Rules of Engagement, and ROE's Effect on Mission,"(Naval War College research paper), 16 May 1995, 1.

³⁰³William J.Clinton, *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement* (Washington: The White House), February 1995, ii, πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22:14.
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>

ενέργειες που πρέπει να υλοποιηθούν κατά την κρίση του διοικούντος σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Ουσιαστικά αποτελούν έναν «οδηγό» για αυτόν που διοικεί μία στρατιωτική επιχείρηση. Οι ενέργειες αυτές θα πρέπει απαραίτητα να λάβουν χώρα (άνευ ετέρας), εκτός και αν ακυρωθούν ρητά από κάποια προϊστάμενη αρχή. Οι κανόνες εμπλοκής επίσης μπορεί να περιλαμβάνουν και ενέργειες που πρέπει να γίνουν μόνο όταν ληφθεί εντολή (αποδέσμευση) από την ανώτερη αρχή.³⁰⁴ Αυτό που είναι σημαντικό στην ανάπτυξη των κανόνων εμπλοκής είναι οι κανόνες αυτοί να μην είναι τόσο περιοριστικοί που να παρεμποδίζουν την εκπλήρωση της αποστολής ή να αυξάνουν τους κινδύνους για το προσωπικό, ενώ παράλληλα θα πρέπει να εξασφαλίζουν και να δίνουν έμφαση στο δικαίωμα της αυτοάμυνας.³⁰⁵ Το Υπουργείο Άμυνας των Η.Π.Α. ορίζει τους κανόνες εμπλοκής ως εξής: «Οδηγίες που παρέχονται από την αρμόδια στρατιωτική αρχή και οι οποίες περιγράφουν με λεπτομέρεια τις συνθήκες και τους περιορισμούς υπό τους οποίους οι ένοπλες δυνάμεις των Η.Π.Α. θα ξεκινήσουν ή θα συνεχίσουν τη στρατιωτική τους εμπλοκή με άλλες αντίπαλες δυνάμεις».³⁰⁶ Αυτό που σίγουρα αποτελεί πραγματικότητα, είναι πως οι κανόνες εμπλοκής επηρεάζουν σε τρομερά μεγάλο βαθμό, τόσο το σχεδιασμό όσο και τη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων.³⁰⁷

Τέσσερα είναι τα ερωτήματα στα οποία έρχονται να δώσουν απάντηση οι κανόνες εμπλοκής: Πότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη (ποιες είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες οι στρατιωτικές μονάδες στο πεδίο των επιχειρήσεων μπορούν να ξεκινήσουν ή να συνεχίσουν τις επιχειρήσεις); Πού μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη; Εναντίον ποίου θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη; Με ποιό τρόπο θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις;

Τα ερωτήματα αυτά φαίνεται πως είναι εύκολο να απαντηθούν. Ωστόσο, σε καταστάσεις που το καθεστώς της ειρήνης βρίσκεται υπό διακύβευση ή που έχουν απλωθεί ήδη τα σύννεφα της κρίσης (ή και του πολέμου), τα πράγματα δυσκολεύουν

³⁰⁴ Alexander L. George, "Crisis Management: The Interaction of Political and Military Considerations," *Survival: Global Politics and Strategy*, 1468-2699, Vol. 26, Issue 5 (1984): 227.

³⁰⁵ Robert D. Miller, "International Law: How it Affects Rules of Engagement and Responses in Information Warfare, Air Command and Staff College (March 1997): 20, πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22: 20.
<http://www.fas.org/irp/threat/cyber/97-0217.pdf>

³⁰⁶ Ορισμός από το Department of Defense Dictionary of Military Terms στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary, πρόσβαση 17 Μαρτίου 2011 – 16:03.
http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/data/r/6783.html

³⁰⁷ Pamela Stahl, *Legal Lessons Learned from Afghanistan and Iraq: Major Combat Operations*, (11 September 2001 to 1 May 2003), Center for Law and Military Operations (Virginia, 1 August 2004), 81, πρόσβαση 17 Μαρτίου 2011 – 16:18.
<http://www.fas.org/irp/doddir/army/clamo-v1.pdf>

και μπορεί να προκύψει πλήθος πολύπλοκων προβλημάτων.³⁰⁸ Ο Ναύαρχος Λυμπέρης μας παρέχει ένα πολύ χρήσιμο παράδειγμα για να κατανοήσουμε τη σημασία και τη λειτουργία των κανόνων εμπλοκής: «Ας φανταστούμε πως ένα πολεμικό πλοίο σε περιπολία στο Αιγαίο εντοπίζει ένα ξένο πολεμικό στα 6 ν.μ. και διαπιστώνει ότι έχει εγκλωβίσει πάνω του το ραντάρ πυροβολικού, αλλά δεν διακρίνει, λόγω νύχτας, αν έχουν στρέψει και τα πυροβόλα πάνω του. Το δίλημμα του κυβερνήτη είναι τι να κάνει. Να το αγνοήσει; Να το καλέσει στο ραδιοτηλέφωνο και να του ζητήσει να απεγκλωβίσει διαφορετικά θα κάνει το ίδιο; Να ανταποδώσει με ή χωρίς στροφή πυροβόλου; Να το αναφέρει αμέσως στο ΓΕΝ και να περιμένει οδηγίες; Τα πολεμικά πλοία, με τον απόπλου τους, ενημερώνονται για τους κανόνες εμπλοκής προς εφαρμογή σε τέτοιες περιπτώσεις. Άρα, ο κυβερνήτης οφείλει να εφαρμόσει τις οδηγίες που έχει λάβει. Εάν τις θεωρεί ανεπαρκείς, βάσει της εκτίμησης της κατάστασης που κάνει, τότε αναλαμβάνει πρωτοβουλία και αναφέρει στο ΓΕΝ. Αν οι οδηγίες των αρχών ξηράς δεν καλύψουν όλες τις ενδεχόμενες καταστάσεις στη θάλασσα, τότε ο τοπικός διοικητής πρέπει να ενεργεί και με τη δική του εκτίμηση».³⁰⁹

Επίσης, πρέπει να γνωρίζουμε πως οι κανόνες εμπλοκής, ανάλογα με τις τρέχουσες συνθήκες, μπορεί να αλλάξουν από την ανώτερη αρχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το NATO, που, σύμφωνα με δημοσίευμα της *Καθημερινής*, το 2008, «εξέδωσε νέους κανόνες εμπλοκής για τους στρατιώτες του στο Αφγανιστάν, σε μια προσπάθεια περιορισμού των θανάτων αμάχων και εξαιτίας της αεροπορικής επιδρομής του περασμένου μήνα, που φέρεται να προκάλεσε τον θάνατο τουλάχιστον 90 ανθρώπων, μεταξύ τους και 60 παιδιά.... Οι νέοι κανόνες εμπλοκής για τους στρατιώτες του NATO δίνουν έμφαση στις έρευνες κατοικιών, στις οποίες θα ηγούνται αφγανικές δυνάμεις, που θα έχουν εξασφαλίσει τη συμφωνία των κατοίκων των σπιτιών αυτών. Πέρυσι, το NATO επέβαλε ανώτατο όριο βάρους των βομβών που χρησιμοποιεί στο Αφγανιστάν, σε μια προσπάθεια να προλάβει το ξέσπασμα λαϊκής οργής από τις «παράπλευρες» απώλειες. Οι νέοι κανόνες επιδιώκουν «την αποσαφήνιση των επιχειρησιακών σχεδίων, ώστε οι διοικητές μονάδων να γνωρίζουν με ακρίβεια τους στόχους», ενώ αποτελεί επίσης «προσπάθεια επανεκπαίδευσης των στρατιωτικών διοικητών, για να μην ξεχνούν ποτέ πόσο πρέπει να προσέχουν όταν ζητούν αεροπορική υποστήριξη», σύμφωνα με στέλεχος της Συμμαχίας».³¹⁰

³⁰⁸ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 445.

³⁰⁹ Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 219.

³¹⁰ Άγνωστος, "Το NATO θέτει νέους κανόνες εμπλοκής," *Ιστότοπος Καθημερινής*, 13 Σεπτεμβρίου 2008, 1, πρόσβαση 7 Μαρτίου 2011 – 19:42.
<http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w articles world 1 13/09/2008 284611>

Πότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη;

Αν το ερώτημα αυτό εξεταστεί υπό την ευρεία έννοια της οδού ενός κράτους προς πόλεμο, τότε η απάντηση είναι πως το πότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη αποτελεί ζήτημα εθνικής πολιτικής. Σε αυτή την περίπτωση, οι κανόνες εμπλοκής δεν παρουσιάζουν κάποια σημασία. Ωστόσο, στην περίπτωση της άμεσης χρήσης δύναμης από έναν στρατιωτικό διοικητή στο πεδίο της μάχης, οι κανόνες εμπλοκής αποκτούν πολύ κρίσιμη σημασία. Χαρακτηριστικά, ο Ντάνιελ Γουέμπστερ (Daniel Webster) αναφέρει πως «η ανάγκη για αυτοάμυνα είναι άμεση, ανυπέρβλητη και δεν αφήνει καμία επιλογή και καθόλου χρόνο για σκέψεις και επιφυλάξεις».³¹¹

Οι κανόνες εμπλοκής παρέχουν κατευθυντήριες οδηγίες που βοηθούν τους αξιωματικούς και γενικότερα τους αναλαμβάνοντες στρατιωτική δράση, να ξεκαθαρίσουν και να αποφασίσουν το πότε θα πρέπει να βάλουν κατά των αντιπάλων με σκοπό την αυτοάμυνα ή την προστασία τρίτων. Τρεις είναι οι παράγοντες που ουσιαστικά οριοθετούν το προαναφερθέν, διαδραματίζοντας μεγάλο ρόλο στην αύξηση ή στη μείωση της άσκησης βίας.

Ο πρώτος παράγοντας είναι ο καθορισμός της εχθρικής ενέργειας. Στο σημείο αυτό εγείρονται τα κάτωθι ερωτήματα: το δικαίωμα της αυτοάμυνας μπορεί να ασκηθεί όταν κάποιος βάζει εναντίον μας ή κατά ενός στόχου που εμείς προστατεύουμε; Μπορεί να ασκηθεί μόνο εφόσον ο στόχος χτυπηθεί από τον αντίπαλο; Μόνο εφόσον θεωρήσουμε πως η πυροδότηση του εχθρικού όπλου δεν έγινε ακούσια; Για παράδειγμα, είναι εχθρική ενέργεια η ναρκοθέτηση μίας θαλάσσιας περιοχής από την οποία δεν έχει ακόμη - αλλά πρόκειται να διέλθει δικό μας σκάφος; Ποιές είναι οι στρατιωτικές ενέργειες που αποτελούν παρενόχληση και ποιά είναι τα κριτήρια που διαχωρίζουν την παρενόχληση από την εχθρική ενέργεια; Οι κανόνες εμπλοκής έρχονται να δώσουν απαντήσεις και να διαλευκάνουν όλα τα προαναφερθέντα ερωτήματα.

Ο δεύτερος παράγων είναι ο καθορισμός της εχθρικής πρόθεσης. Αυτός αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα. Οι κανόνες εμπλοκής είναι σαφές ότι μπορούν να επηρεάσουν την κρίση των στρατιωτικών διοικητών αναφορικά με την εχθρική πρόθεση, είτε αποκλείοντας ρητά συγκεκριμένες προληπτικές ενέργειες, είτε παρέχοντας συγκεκριμένες ενδείξεις-ενέργειες-αποτελέσματα στο επιχειρησιακό κομμάτι, καθορίζοντας τις ως εχθρική πρόθεση. Για παράδειγμα, τέτοιες ενέργειες είναι η ανυπακοή στις προειδοποιήσεις και η κίνηση σε θέση μάχης και απόσταση βολής από τους στόχους του αντιπάλου, ακόμη και ο εγκλωβισμός ενός στόχου από το ραντάρ των οπλικών συστημάτων του δρώντος. Εν κατακλείδι, ο καθορισμός της

³¹¹George Bunn, "International Law and the Use of Force in Peacetime: Do U.S. Ships have to Take to First Hit?," *Naval War College Review*, Vol. 39, Issue 3 (May-June, 1986): 70.

εχθρικής πρόθεσης μπορεί να οδηγήσει στην ενθάρρυνση ή στην αποθάρρυνση της λήψης ενεργειών όταν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία προειδοποίησης.

Ο τρίτος παράγων αφορά στο κατά πόσο ένας στρατιωτικός διοικητής έχει τη δικαιοδοσία να καθορίσει μία στρατιωτική δύναμη ως εχθρική, όταν αυτή αποτελεί μία συνεχή απειλή προς τις δικές του δυνάμεις.³¹² Φυσικά, τέτοια δικαιοδοσία έχουν μόνο οι υψηλά ιστάμενοι στην ιεραρχία διοικητές ή αξιωματικοί που βρίσκονται χαμηλότερα στην ιεραρχία αλλά τους έχει δοθεί η εξουσιοδότηση της λήψης σχετικών αποφάσεων και κρίσεων. Ο σκοπός των παραπάνω δεν είναι άλλος από την ευελιξία των στρατιωτικών δυνάμεων για άμεση αντίδραση σε κάποια επίθεση. Από τη στιγμή που ένας αντίπαλος έχει χαρακτηριστεί ως εχθρός, οι φίλιες δυνάμεις δεν χρειάζεται να περιμένουν για άλλες ενέργειες ώστε να βάλουν εναντίον του. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί είναι πως οι στρατιωτικοί κανόνες μπορούν να τροποποιηθούν κατά τη φάση μίας κρίσης. Οι κανόνες εμπλοκής μπορεί να αλλάξουν όταν η χώρα διέπεται από μία κρίση και ισχύουν καταστάσεις υψηλού συναγερμού. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι κανόνες εμπλοκής παρουσιάζουν μεγάλη διαφορά σε σχέση με τους ισχύοντες σε περιόδους ειρήνης. Εδώ, οι στρατιωτικοί διοικητές, μπορεί να λάβουν νέους κανόνες εμπλοκής που αφορούν σε συγκεκριμένες αποστολές ή επιχείρηση σε συγκεκριμένες περιοχές.³¹³

Πού μπορεί να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη;

Προκειμένου να διαχωρίζεται η περιοχή της αυτοάμυνας από την περιοχή ανταπόδοσης, να προστατεύονται οι φίλιες δυνάμεις και να ελαχιστοποιούνται οι απώλειες τρίτων, επιβάλλεται να προσδιορίζεται από την επιχειρησιακή αρχή, που ελέγχει τη στρατιωτική δύναμη και εξουσιοδοτεί τους κανόνες εμπλοκής, η γεωγραφική ζώνη των κανόνων εμπλοκής. Σε διεθνείς κρίσεις που εξελίσσονται και στη θάλασσα (κρίση του Κόλπου το 1990, νοτίου Ατλαντικού το 1982), εφαρμόζονται αποκλειστικές θαλάσσιες ζώνες όπου απαγορεύεται η είσοδος πλοίων από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Επίσης, για την ασφαλή κίνηση πλοίων και αεροσκαφών που επιστρέφουν στις βάσεις τους, μπορεί να καθορίζονται διάδρομοι ασφάλειας, όπου απαγορεύεται η χρήση όπλων από τις φίλιες δυνάμεις, εκτός από την περίπτωση αυτοάμυνας. Το ερώτημα που έχει τεθεί προς τους θεωρητικούς των διεθνών σχέσεων είναι εάν το δικαίωμα της αυτοάμυνας επεκτείνεται και σε καταδίωξη της αντίπαλης δύναμης, η οποία είτε είχε εχθρική πρόθεση, είτε εκδήλωσε

³¹²Joseph F. Bouchard, "Use of Naval Forces in Crises: A Theory of Stratified Crisis Interaction"(PhD diss. California: Naval Postgraduate School Monterey, December 1988, 235-290, πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011 – 19:14.
<http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA234363>

³¹³George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 447.

επίθεση. Εάν ναι, θα σταματήσει η καταδίωξη έξω από τα όρια της εθνικής κυριαρχίας του αντιπάλου-εχθρού ή θα συνεχίσει και εντός; Η απόφαση είναι πολιτική και χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, διότι η κίνηση της καταδίωξης και μάλιστα εντός των ορίων εθνικής κυριαρχίας του αντιπάλου, μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιθύμητη σύγκρουση.³¹⁴

Εναντίον ποίου θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη;

Σε περιπτώσεις όπου δύο δυνάμεις βρίσκονται στα πρόθυρα στρατιωτικής κρίσεως και πολέμου, οι πληροφορίες αναφορικά με το ποιοι είναι οι εν δυνάμει εχθροί, ποιες είναι οι φίλιες δυνάμεις και ποιες οι ουδέτερες, αποτελούν έναν εξαιρετικά κρίσιμο παράγοντα. Για αυτό το λόγο οι κανόνες εμπλοκής περιγράφουν με σαφήνεια τις δυνάμεις, τις τακτικές και την αναμενόμενη συμπεριφορά των αναφερθέντων δυνάμεων και παρέχουν καθοδήγηση για τον καθορισμό των δυνάμεων, εναντίον των οποίων θα πρέπει να γίνει χρήση δύναμης (εφόσον πληρείται ένα σύνολο προϋποθέσεων). Ένα παράδειγμα κανόνων εμπλοκής που αφορούν στις δυνάμεις εναντίον των οποίων θα χρησιμοποιηθεί στρατιωτική δύναμη, αποτελούν οι αμερικανικές αεροναυτικές επιχειρήσεις στον Κόλπο της Σίντρα το 1981. Στις 18 Αυγούστου του 1981, οι αμερικανικές δυνάμεις ξεκίνησαν αεροναυτικές ασκήσεις στην εν λόγω περιοχή, ενώ την ίδια στιγμή, η κυβέρνηση του Καντάφι (Qadafi) υποστήριζε πως επρόκειτο για λιβυκά χωρικά ύδατα.³¹⁵ Οι κανόνες εμπλοκής που ακολούθησαν τα αμερικανικά πολεμικά αεροσκάφη καθόριζαν χρήση πυρών εναντίον λιβυκών αεροσκαφών, μόνο στην περίπτωση που αυτά βάλλουν πρώτα ή στην περίπτωση που οι αμερικανικές δυνάμεις διαταχθούν από ανώτερη αρχή.³¹⁶ Οι κανόνες αυτοί καθόριζαν την εχθρική ενέργεια με συντηρητικό τρόπο και δεν ενθάρρυναν τη δράση στην περίπτωση εχθρικής πρόθεσης. Ωστόσο, καθόριζαν τον εχθρό στην περίπτωση που κάποιο λιβυκό αεροσκάφος εξαπέλυε πυρά εναντίον αμερικανικών αεροπορικών δυνάμεων. Επίσης, καθόριζαν ότι, με δεδομένο πως τα λιβυκά αεροσκάφη πετούσαν σε ζεύγη όπως και τα αμερικανικά, στην περίπτωση που κάποιο αεροσκάφος εξαπέλυε πυρά εναντίον αμερικανικού αεροσκάφους, τότε και τα δύο λιβυκά θα θεωρούνταν εχθρικά, ενώ παράλληλα θα αποκλείονταν στην περιοχή οποιαδήποτε είσοδος λιβυκών δυνάμεων. Στις 19 Αυγούστου, δύο αεροσκάφη Su-22 της Λιβύης αναχαιτίστηκαν, όταν το ένα εξ αυτών εξαπέλυσε βλήμα αέρος-αέρος

³¹⁴Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 220-221.

³¹⁵Ellen C. Collier, "Use of U.S. Forces Abroad, Washington DC: Congressional Research Service," *Library of Congress* (October 7, 1993), πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011 – 20:39.
http://www.fas.org/man/crs/crs_931007.htm

³¹⁶Brian J. Atwood, "The War Powers Resolution in the Age of Terrorism," *Saint Louis University Law Journal*, 52 (November 14, 2007): 65, πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011, 21:01.
<http://www.democrats.foreignaffairs.house.gov/110/atw042408a.pdf>

εναντίον αμερικανικών αεροσκαφών F-14 Tomcat. Τα F-14 απέφυγαν τη βολή και ακολουθώντας πιστά τους κανόνες εμπλοκής, κατέρριψαν τα δύο λιβυκά αεροσκάφη. Οι λοιπές δυνάμεις της Λιβύης (αεροσκάφη αλλά και πλέουσες στρατιωτικές δυνάμεις) που βρίσκονταν στην περιοχή, δεν χαρακτηρίστηκαν ως εχθρικές από την αμερικανική δύναμη στην περιοχή και ως εκ τούτου δεν δέχτηκαν επίθεση. Στο επεισόδιο του 1981 που αναφέρθηκε, οι κανόνες εμπλοκής περιόρισαν τις αμερικανικές ενέργειες μονάχα εναντίον των άμεσα εμπλεκόμενων επιτιθέμενων δυνάμεων, χαρακτηρίζοντάς τις εχθρικές και όχι εναντίον και άλλων δυνάμεων της Λιβύης.³¹⁷ Σημειώνεται ότι, οι κανόνες εμπλοκής στην Λιβύη, ήρθαν ξανά στο προσκήνιο, τον Μάρτιο του 2001, με το αμερικανικό αεροπλανοφόρο USS Enterprise, ένα από τα μεγαλύτερα πολεμικά πλοία στον κόσμο, να σπεύδει στην περιοχή λόγω των σχεδίων για πιθανή επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων πάνω από τη Λιβύη.³¹⁸

Αναφερόμενοι στα ελληνοτουρκικά, ο Ναύαρχος Λυμπερης τονίζει πως ένας στρατιωτικός διοικητής θα πρέπει να έχει σαφή αντίληψη πότε χτυπάει, πού χτυπάει και ποιόν μπορεί να χτυπήσει κάτω από δεδομένες συνθήκες. Παρέχοντας ένα παράδειγμα κανόνων εμπλοκής αναφέρει τα κάτωθι: «Ας υποθέσουμε την περίπτωση τουρκικής αεροναυτικής άσκησης ΝΑ της Ρόδου και ότι ένα ζεύγος τουρκικών αεροσκαφών F-16 παραβιάζει τον εθνικό εναέριο χώρο στα 3 ν.μ., ενώ ένα ζεύγος αεροσκαφών F-4 υπερίπταται της Καρπάθου και φέρει όπλα. Το ερώτημα για το ΓΕΑ/ΑΤΑ είναι με τι κανόνες εμπλοκής εκτιμά ότι ενεργούν τα τουρκικά αεροσκάφη και ποιοι κανόνες εμπλοκής ανταποκρίνονται στα δεδομένα αυτά; Υπόθεση: Προς τα τουρκικά αεροσκάφη έχουν δοθεί οδηγίες: Βολή μόνο αν βληθούν από ελληνικά αεροσκάφη, ναυτικά ή επίγεια πυροβόλα. Θα βάλονται μόνο τα αεροσκάφη που συνιστούν απειλή, όχι αδιάκριτα όλα. Προς τα ελληνικά: αυτοάμυνα, εμπλοκή και εξαναγκασμός τουρκικών αεροσκαφών εξόδου τους από τον εθνικό μας εναέριο χώρο. Σε περίπτωση υπέρπτησης νήσων εξαναγκασμός σε προσγείωση».³¹⁹

Με ποιό τρόπο θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις;

Ο βαθμός στον οποίο οι κανόνες εμπλοκής θα πρέπει να ελέγχουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να χρησιμοποιούνται οι στρατιωτικές δυνάμεις αποτελεί ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα. Οι στρατιωτικοί που έχουν ασχοληθεί με το θέμα των

³¹⁷Caspar Weinberger, *Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon* (New York: Warner Books, 1990), 183-186.

³¹⁸Άγνωστος, "Αμερικανικές Δυνάμεις κατευθύνονται στη Λιβύη," *Ναυτεμπορική*, Πέμπτη, 3 Μαρτίου 2011, πρόσβαση 16 Μαρτίου 2011 – 19:45.
<http://www.naftemporiki.gr/infographics/graph.asp?id=34895>

³¹⁹Λυμπερης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 221.

κανόνων εμπλοκής εστιάζουν σε μεγάλο βαθμό στην αυτονομία ενός στρατιωτικού διοικητή στη λήψη τακτικών αποφάσεων που αφορούν στις επιχειρήσεις των υπό των διαταγών του δυνάμεων. Διαταγές που καθορίζουν τακτικές, οπλικά συστήματα και τη χρονική στιγμή που θα λάβουν χώρα οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, όπως αναφέρει και ο Μπράντ Χάις (Bradd C. Hayes), υπεισέρχονται στη δικαιοδοσία του διοικητή των επιχειρήσεων.³²⁰ Το παραπάνω δείχνει μία αναμενόμενη αποστροφή στη micro-διαχείριση των χαμηλού επιπέδου στρατιωτικών επιχειρήσεων. Ωστόσο, δεν αντιπροσωπεύει το σκοπό και τη χρήση των κανόνων εμπλοκής σε αυτό το πεδίο. Οι ανώτεροι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες συχνά θέτουν περιορισμούς στη χρήση συγκεκριμένων οπλικών συστημάτων, σε συγκεκριμένες στρατιωτικές τακτικές, καθώς και στο συγχρονισμό των πολεμικών επιχειρήσεων, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εξυπηρετούν τα συμφέροντα του κράτους. Οι πολιτικοί ηγέτες είναι τελικά εκείνοι που έχουν τη δυνατότητα να λάβουν τέτοιες αποφάσεις, παρόλο που οι περιορισμοί στην αυτονομία των στρατιωτικών διοικητών κάνει τους τελευταίους να δυσανασχετούν. Επίσης, αναφορικά με το συμβατικό οπλοστάσιο, οι πολιτικοί ηγέτες και αρχές δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον στη διαχείριση αυτού ώστε και πάλι να εξασφαλιστεί ότι η χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων εξυπηρετεί τους πολιτικούς αντικειμενικούς στόχους.³²¹ Ως συμπλήρωση των παραπάνω, ο Ναύαρχος Λυμπέρης καταθέτει την άποψή του, βάσει της οποίας «...οι πολιτικοί νομιμοποιούνται, ως εκ της πολιτικής ευθύνης που έχουν, να διαχειριστούν την κρίση συνολικά, να αποφασίζουν το πότε, πού, εναντίον τίνος θα χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη και να επιβάλλουν περιορισμούς στο πώς θα χρησιμοποιηθεί. Εκείνο που επιβάλλεται, όμως, είναι να κατανοούν οι πολιτικοί τις στρατιωτικές δυνατότητες και αδυναμίες, να ζητούν τη στρατιωτική συμβουλή και να διατηρούν δίαυλο επικοινωνίας με τη στρατιωτική ηγεσία. Ό,τι γίνεται κατά τη διαχείριση μίας κρίσης είναι κάτω από τον κλειστό ή ανοιχτό πολιτικό έλεγχο. Η ευθύνη της εξέλιξης είναι πολιτική κάτω από την οποία επιμερίζονται έργα, αρμοδιότητες και ευθύνες».³²²

Αποτελεσματικότητα και μη των κανόνων εμπλοκής

Οι κανόνες εμπλοκής καθορίζουν με λεπτομέρεια το πότε, το πού, εναντίον τίνος, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη. Παράλληλα, συνδυάζουν και εξισορροπούν δύο βασικές απαιτήσεις. Την ανάγκη για την αποτελεσματική χρήση της στρατιωτικής δύναμης ώστε να επιτευχθεί ο

³²⁰Bradd C. Hayes, *Naval Rules of Engagement: Management Tools for Crisis* (Santa Monica: RAND Corporation, N-2963-CC, July 1989), 8, πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22:44.
<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2005/N2963.pdf>

³²¹George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 450.

³²²Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 222.

αντικειμενικός σκοπός μίας αμυντικής ή επιθετικής αποστολής και την προσπάθεια να μην χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική δύναμη σε μη αναγκαίες καταστάσεις ή με υπερβολικά επιθετικό τρόπο. Υπερβολικά αυστηροί κανόνες εμπλοκής μπορεί να οδηγήσουν σε μία κατάσταση «αδυναμίας», στην οποία ένας στρατιωτικός διοικητής δεν μπορεί να δράσει αποτελεσματικά ώστε να εκπληρωθεί η αποστολή ή να αποκρούσει μία επίθεση κατά των δυνάμεών του. Στον αντίποδα του παραπάνω, πολύ «χαλαροί» κανόνες εμπλοκής μπορεί να οδηγήσουν σε «κλιμάκωση», κατά την οποία ο στρατιωτικός διοικητής που είναι υπεύθυνος για ένα συγκεκριμένο τομέα, κάνει χρήση στρατιωτικής δύναμης σε βαθμό που δεν συνάδει με τις επιθυμίες των εθνικών πολιτικών αρχών. Αντιλαμβανόμαστε συνεπώς, ότι θα πρέπει να υπάρχει μία ισορροπία ανάμεσα στην «αδυναμία» και στην «κλιμάκωση». Ισορροπία που θα οδηγήσει σε μία ενδιάμεση κατάσταση, που θα στερείται των αρνητικών επιπτώσεων που προαναφέρθηκαν.

Το πρόβλημα αυτό γίνεται ιδιαίτερα δύσκολο στην περίπτωση της διαχείρισης μίας κρίσεως. Και αυτό διότι εκεί, οι κανόνες εμπλοκής λειτουργούν και υπάρχουν ως καθοδηγητές της κρίσης των στρατιωτικών διοικητών αναφορικά με τη χρήση της στρατιωτικής δύναμης και όχι για να καθορίσουν ακριβώς το πότε και το πώς θα αποκριθούν στις απειλές. Οι κανόνες εμπλοκής ενθαρρύνουν συγκεκριμένους τρόπους αντίδρασης, αλλά υπάρχουν χιλιάδες άλλοι παράγοντες που υπεισέρχονται και επηρεάζουν την κρίση των στρατιωτικών διοικητών. Οι αποφάσεις που αφορούν στη χρήση των δυνάμεων επηρεάζονται από την εμπειρία των στρατιωτικών διοικητών, τη γνώση που κατέχουν αναφορικά με την απειλή, την κατανόηση της αποστολής αλλά και του αντιπάλου, καθώς και του επιπέδου του στρες από το οποίο διακατέχονται.³²³

Σε πολύπλοκους οργανισμούς, είτε πρόκειται για μία επιχείρηση, είτε για το γραφειοκρατικό μηχανισμό μίας κυβέρνησης, είτε για την στρατιωτική διοίκηση, υπάρχει μία αναπόφευκτη μίξη του συγκεντρωτισμού και της αποκέντρωσης στο μηχανισμό λήψης αποφάσεων. Για το συντονισμό μίας απλής αποστολής, οι ηγέτες θα πρέπει να βασιστούν πάνω σε τυποποιημένες διαδικασίες ή στη λήψη της απόφασης από την ιεραρχία. Όσο αυξάνεται η πολυπλοκότητα των αποστολών και η αβεβαιότητα του περιβάλλοντος, οι αποτελεσματικοί ηγέτες θα πρέπει να αυξήσουν τη δικαιοδοσία για λήψη απόφασης κατά την κρίση στους χαμηλότερα ιστάμενους κρίκους της ιεραρχίας. Η αποκέντρωση αυτή μπορεί να είναι αναγκαία για την επίτευξη του αντικειμενικού στόχου, όμως αναπόφευκτα αυξάνει το ρίσκο των λανθασμένων αντιδράσεων σε απότομες αλλαγές των καταστάσεων.³²⁴

Οι στρατιωτικοί κανόνες εμπλοκής, συνδυάζοντας την καθοδήγηση από τα υψηλά επίπεδα της ιεραρχίας, με την κατά την κρίση εφαρμογή της στρατιωτικής

³²³George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 451.

³²⁴Jay M. Shafritz, *Classics of Organization Theory* (Chicago: Dorsey Press, 1987), 294-303.

δύναμης από τα χαμηλότερα επίπεδα της ιεραρχίας, αποτελεί μία προσπάθεια εύρεσης της χρυσής τομής αυτών των απαιτήσεων. Οι κανόνες εμπλοκής εξασφαλίζουν την ύπαρξη συγκεκριμένου μεγέθους βίας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ωστόσο, πολλές αποτυχίες στη χρήση τους, οδηγούν σε επιχειρησιακές δυσκολίες που σαφώς μειώνουν την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης μίας κρίσης. Συνεπώς, απαιτείται οι πολιτικές αρχές να γνωρίζουν και να κατανοούν πλήρως τους κανόνες εμπλοκής, ώστε οι τελευταίοι να συνάδουν πλήρως με τις πολιτικές απαιτήσεις. Αν οι κανόνες εμπλοκής δεν τροποποιηθούν-ρυθμιστούν σε μία κρίση, τότε, σε χαμηλό επίπεδο διοίκησης, μπορεί να παρουσιαστούν λανθασμένες στρατιωτικές κινήσεις από τους στρατιωτικούς διοικητές. Επίσης, στην περίπτωση που γίνουν αλλαγές στους κανόνες εμπλοκής την τελευταία στιγμή, τότε ενδέχεται να υπάρξει σοβαρό πρόβλημα στην επικοινωνία αυτών προς τους αρμόδιους στρατιωτικούς διοικητές. Παράλληλα, αν οι κανόνες εμπλοκής δεν χαρακτηρίζονται από σαφήνεια, τότε η κατάσταση μπορεί να οδηγήσει μέχρι και σε ανεπιθύμητη κλιμάκωση.³²⁵

Διαχείριση Συναισθημάτων – Ηγεσία – Συναισθηματική Νοημοσύνη στη Διαχείριση Κρίσεων

Ορισμοί που αφορούν στην ηγεσία

Ο Ναπολέων είχε πει: «Η φαντασία κυβερνά τον κόσμο». Με αυτό εννοούσε ότι αυτοί που δεν δέχονται τις επικρατούσες πραγματικότητες, αλλά βλέπουν πέρα από αυτές, γίνονται οι κύριοι των αλλαγών. Οι χαρισματικοί ηγέτες φαίνεται πως διαθέτουν αυτή την ικανότητα στη φαντασία τους. Φαίνεται πως μπορούν να νιώσουν τις αδυναμίες αυτού του κόσμου και δημιουργούν ένα όραμα – όνειρο για να τις ξεπεράσουν. Αυτή η ασυνήθιστη ικανότητα της πρόβλεψης των στρατηγικών ευκαιριών, συνδυαζόμενη με ισχυρές ικανότητες επικοινωνίας, αποτελεί ένα από τα μοναδικά χαρακτηριστικά των ηγετών αυτών.³²⁶

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να ολοκληρώσουμε τη φράση «η ηγεσία είναι...». Όπως αναφέρει ο Ράλφ Στόκντιλ (Ralph Stockdill) σε έρευνά του σχετικά με την ηγεσία, η ηγεσία μπορεί να οριστεί με τόσους τρόπους, όσοι είναι οι άνθρωποι που έχουν προσπαθήσει να την ορίσουν.³²⁷ Είναι όπως οι λέξεις δημοκρατία, αγάπη και ειρήνη. Παρόλο που ο καθένας από εμάς έχει επίγνωση του τι ακριβώς εννοεί με αυτές τις λέξεις, οι όροι αυτοί μπορεί να έχουν διαφορετικό νόημα από άτομο σε

³²⁵George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 462.

³²⁶Conger A Jay, *The Charismatic Leader: Behind the Mystique of Exceptional Leadership* (San Francisco: Jossey – Bass Publishers, 1989), 37.

³²⁷Ralph M. Stogdill, *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research* (New York: Free Press, 1974), 7.

άτομο. Κατά συνέπεια, από τη στιγμή που ξεκινούμε την προσπάθεια να ορίσουμε τι σημαίνει «ηγεσία», ανακαλύπτουμε ότι τελικά ο όρος αυτός διαθέτει πολλές ερμηνείες.

Τα τελευταία πενήντα χρόνια έχουν υπάρξει τουλάχιστον εξήντα πέντε διαφορετικά συστήματα κατηγοριοποίησης, τα οποία αναπτύχθηκαν με σκοπό να καθορίσουν τις διαστάσεις της ηγεσίας.³²⁸ Ένα από τα συστήματα κατηγοριοποίησης είναι αυτό του Μπέρναρντ Μπας (Bernard Bass)³²⁹. Ο ίδιος αναφέρει πως κάποιοι εκ των ορισμών βλέπουν την ηγεσία ως την εστίαση σε διαδικασίες που φέρονται σε πέρας από μία ομάδα. Υπό αυτή την οπτική, ο ηγέτης βρίσκεται στο επίκεντρο των αλλαγών και της δράσης της ομάδας και «ενσαρκώνει» επί της ουσίας, τη θέληση αυτής. Ένα άλλο σύστημα κατηγοριοποίησης «βλέπει» την ηγεσία υπό το πρίσμα της προσωπικότητας και την ερμηνεύει ως ένα συνδυασμό ειδικών γνωρισμάτων και χαρακτηριστικών που κατέχουν τα άτομα. Πρόκειται για γνωρίσματα και χαρακτηριστικά που καθιστούν εφικτή την παρακίνηση άλλων ατόμων, προκειμένου να φέρουν σε πέρας κάποιο έργο. Άλλες προσεγγίσεις «βλέπουν» την ηγεσία ως δράσεις ή συμπεριφορές – όλα αυτά που οι ηγέτες κάνουν προκειμένου να δημιουργήσουν αλλαγές σε μία ομάδα.

Επιπρόσθετα, η ηγεσία μπορεί να τύχει ερμηνείας και με όρους των σχέσεων ισχύος που υπάρχουν ανάμεσα στους ηγέτες και σε αυτούς που τους ακολουθούν. Σε αυτή την περίπτωση, οι ηγέτες διαθέτουν ισχύ και την ασκούν με σκοπό να επιφέρουν αλλαγές σε άλλους. Άλλοι πάλι θεωρούν ότι η ηγεσία αποτελεί ένα όργανο επίτευξης στόχων, που βοηθά τα μέλη μίας ομάδας να επιτύχουν τους στόχους, αλλά και να εκπληρώσουν τις ανάγκες τους. Η προσέγγιση αυτή αφορά την ηγεσία η οποία μετασχηματίζει τους ακόλουθους, μέσα από τη θέσπιση οράματος, την ανάληψη ρόλων και την εξατομίκευση της προσοχής.³³⁰

Παρόλο που υπάρχουν πολλοί τρόποι ερμηνείας, είναι πολλά τα στοιχεία που μπορούν να χαρακτηριστούν ως κύρια στο φαινόμενο της ηγεσίας. Καταρχήν, η ηγεσία είναι μία διαδικασία. Επίσης, εμπεριέχει την επιρροή. Αναπτύσσεται πάντοτε μέσα σε ομάδες και περιλαμβάνει την επίτευξη στόχων. Βασιζόμενοι σε όλα αυτά, ένας χρήσιμος ορισμός είναι ο ακόλουθος: «Η ηγεσία αποτελεί μία διαδικασία στην οποία ένα άτομο επηρεάζει μία ομάδα ατόμων προς την επίτευξη ενός κοινού στόχου». Ο ορισμός της ηγεσίας ως μία διαδικασία σημαίνει ότι δεν αποτελεί ένα γνώρισμα ή χαρακτηριστικό του ηγέτη, αλλά είναι ένα συναλλακτικό γεγονός που

³²⁸ Edwin A. Fleishman, Michael D. Mumford, Stephen J. Zaccaro, Kerry Y. Levin, Arthur L. Korotkin, Michael B. Hein, "Taxonomic Efforts in the description of Leader Behavior: A Synthesis and functional Interpretation", *Leadership Quarterly*, Vol. 2, No. 4 (1991): 245-287.

³²⁹ Bernard M. Bass, *Bass and Stogdill's handbook of Leadership: Theory, Research and Managerial Applications* (New York: Free Press, 1990), 11-20.

³³⁰ Bass, *Bass and Stogdill's handbook of Leadership*, 11-20.

συμβαίνει ανάμεσα στον ηγέτη και στους ακόλουθούς του. Πρόκειται για αλληλεπίδραση. Όταν η ηγεσία ορίζεται με αυτόν τον τρόπο, γίνεται διαθέσιμη προς όλους και δεν περιορίζεται μόνο στον καθορισμένο ηγέτη μίας ομάδας.³³¹

Τι ζητάμε από έναν ηγέτη;

Τι είναι αυτό που τελικά θέλουν οι άνθρωποι από τον ηγέτη τους; Μιλώντας γενικά, αυτό που θέλουν είναι η βοήθεια για να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους.³³² Το παραπάνω δεν περιλαμβάνει μόνο οικονομικές απολαβές και προαγωγές, αλλά υποστήριξη για την ανάπτυξή τους, αφαίρεση όλων των εμποδίων ώστε να μπορούν να αποδίδουν τα μέγιστα και αντιμετώπιση με σεβασμό, δικαιοσύνη και ηθική. Οι ηγέτες υπηρετούν τον κόσμο τους καλύτερα, όταν βοηθούν στην ανάπτυξη της προσωπικής πρωτοβουλίας και της κρίσης και γενικότερα στην προσωπική ανάπτυξη των ατόμων. Με αυτό τον τρόπο, τα άτομα μπορούν να συνεισφέρουν περισσότερο.

Από την άλλη πλευρά, οι οργανισμοί χρειάζονται ηγέτες σε όλα τα επίπεδα των εργαζομένων τους. Οι ηγέτες είναι αυτοί που δημιουργούν, αλλά και εφαρμόζουν τις στρατηγικές οδηγίες – κατευθύνσεις. Οι Τζέιμς Κούζες (James Kouzes) και Μπάρυ Πόζνερ (Barry Posner) συνδύασαν αυτό που θέλουν οι άνθρωποι και αυτό που θέλουν οι οργανισμοί, σε πέντε συμπεριφορές – κλειδιά. Έτσι λοιπόν, οι καλύτεροι ηγέτες *προκαλούν τη διαδικασία* (προκαλούν όλα τα συμβατικά πιστεύω και διαδικασίες και δημιουργούν αλλαγές), *εμπνέουν για ένα κοινό όραμα* (απευθύνονται στις αξίες των ατόμων και παρακινούν το ενδιαφέρον τους για μία σημαντική αποστολή), *βοηθούν τους άλλους να δράσουν* (παρέχουν πρόσβαση στις πληροφορίες και δίνουν επίσης τη δύναμη στους άλλους για να λειτουργήσουν στα μέγιστα του δυναμικού τους), *αποτελούν πρότυπο για την πορεία* (δεν λένε απλά στους άλλους τι είναι αυτό που πρέπει να κάνουν, αλλά αποτελούν οι ίδιοι το ζωντανό παράδειγμα των ιδανικών στα οποία πιστεύουν) και *ενθαρρύνουν τα άτομα* (δείχνουν σεβασμό, επιβραβεύουν και χρησιμοποιούν διάφορες προσεγγίσεις ώστε να παρακινήσουν).³³³

³³¹Peter G. Northouse, *Leadership: Theory and Practice* (London: Sage Publications, 1997), 2-3.

³³²Edward E. Lawer III, *Treat People Right! How Organizations and Individuals can Propel each other into a Virtual Spiral of Success* (San Francisco: Jossey-Bass, 2003), 19.

³³³James M. Kouzes και Barry Z. Posner, *The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations*, 5th Ed. (San Francisco: Jossey-Bass, 2012), 9-30.

Όραμα και ηγεσία

Το όραμα αποτελεί τη νοητική προβολή μίας πιθανής και επιθυμητής κατάστασης ενός οργανισμού. Στην ουσία εκφράζει όλες τις φιλοδοξίες του ηγέτη για τον οργανισμό αυτό.³³⁴ Ο ηγέτης μπορεί να δημιουργήσει ένα όραμα που θα περιλαμβάνει φιλοδοξίες για υψηλή απόδοση, για τη φύση της στρατηγικής του οργανισμού, ακόμη και για το πώς πρέπει να είναι ο χώρος στον οποίο θα εργάζονται τα άτομα. Τα καλύτερα οράματα είναι αυτά που συνδυάζουν ιδεώδη και μοναδικότητα.³³⁵ Όταν το όραμα «μεταφέρει» κάποιο ιδεώδες, τότε επικοινωνεί το αίσθημα της υπεροχής, καθώς αποτελεί μία ξεκάθαρη επιλογή θετικών αξιών. Με τρόπο ανάλογο, μέσα από τη μοναδικότητα μεταδίδεται η υπερηφάνεια για τη διαφορετικότητα από τους άλλους οργανισμούς. Σε αυτό το σημείο η επιλογή της γλώσσας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Οι λέξεις θα πρέπει να «μεταφέρουν» ένα συνδυασμό ρεαλισμού και αισιοδοξίας, τον προσανατολισμό που θα πρέπει να έχει η δράση και αποφασιστικότητα και πίστη ότι το όραμα θα εκπληρωθεί.³³⁶

Τα οράματα μπορεί να είναι μικρά ή μεγάλα και μπορεί να υπάρχουν σε όλα τα επίπεδα του οργανισμού. Σημαντικό ωστόσο είναι ότι το όραμα είναι απαραίτητο για να υπάρξει αποτελεσματική ηγεσία. Επίσης, το άτομο ή μία ομάδα ανθρώπων, μπορούν να αναπτύξουν ένα όραμα για οποιαδήποτε εργασία ή οργανισμό. Πολλοί άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων και των υψηλών στελεχών ενός οργανισμού, που δεν αναδεικνύονται σε ισχυρούς ηγέτες, δεν αναπτύσσουν ένα ξεκάθαρο όραμα και αντί αυτού, εστιάζουν στην καθημερινή τους «επιβίωση». Αυτό που τελικά είναι σημαντικό, είναι πως οι ηγέτες πρέπει να γνωρίζουν ακριβώς τι είναι αυτό που θέλουν.³³⁷ Τα υπόλοιπα άτομα, με τη σειρά τους, θα πρέπει να το κατανοήσουν. Ο ηγέτης θα πρέπει να μπορεί να διατυπώνει το όραμα, συχνά και ξεκάθαρα. Οι υπόλοιποι στον οργανισμό θα πρέπει να κατανοούν το όραμα. Όλα αυτά αποτελούν μία πολύ καλή αρχή η οποία ωστόσο δεν θα έχει καμία αξία αν ο ηγέτης και αυτοί που τον ακολουθούν δεν καταφέρουν να το μετατρέψουν σε πραγματικότητα.³³⁸

Ωστόσο, ένα όραμα μπορεί να αποτύχει για πολλούς λόγους. Πρώτον, μπορεί να μην αντανakλά σε κάποιο βαθμό τις προσωπικές ανάγκες του ηγέτη. Ένα τέτοιο όραμα μπορεί να είναι ανήθικο ή μπορεί απλά να αποτύχει επειδή δεν τυγχάνει αποδοχής από το εκάστοτε κοινό. Δεύτερον, ένα «λανθασμένο» όραμα μπορεί να

³³⁴Eileen C. Shapiro, *Fad Surfing in the Boardroom: Managing in the Age of Instant Answers*, Reading (Cambridge: Perseus Publishing, 1995), 3-4.

³³⁵Kouzes, *The Leadership Challenge*, 9-30.

³³⁶Ibid.

³³⁷Warren G. Bennis και Robert Townsend, *Reinventing Leadership: Strategies to Empower the Organization* (New York: Harper-Collins Publishers, 2005), 45-47.

³³⁸Bennis, *Reinventing Leadership*, 47.

αγνοεί τις πραγματικές ανάγκες του όποιου ιδιοκτήτη ενός οργανισμού και, τρίτον, ο ηγέτης πρέπει να βρίσκεται μπροστά από τις περιβαλλοντικές αλλαγές και να μην επιτρέπει να τον προσπερνούν.³³⁹

Ηγεσία: διαδικασία ή χάρισμα

Τι είναι το χάρισμα και πώς κάποιος το αποκτά; Είναι πολύ μεγάλος ο αριθμός των ορισμών που προσπαθούν να το περιγράψουν. Σύμφωνα με έναν από αυτούς «το χάρισμα συγκεντρώνει ένα τεράστιο συναισθηματικό φορτίο για τους ακόλουθους, πέρα από τη συνηθισμένη εκτίμηση, αφοσίωση, θαυμασμό και εμπιστοσύνη ... Ο χαρισματικός ηγέτης είναι ένας ειδωλοποιημένος ήρωας, ένας Μεσσίας, ένας σωτήρας».³⁴⁰

Ο Μαξ Βέμπερ (Max Weber) παρέχει δύο διαστάσεις στο χάρισμα. Η πρώτη «βλέπει» το χάρισμα ως ένα προσωπικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου. Για εκείνον το χάρισμα είναι «συγκεκριμένες ιδιότητες στην προσωπικότητα ενός ατόμου, που τον διακρίνουν από τους υπόλοιπους και τον κάνουν να φαίνεται πως διαθέτει υπερφυσικές, υπεράνθρωπες ή τουλάχιστον ξεχωριστές δυνάμεις και ιδιότητες».³⁴¹ Η δεύτερη διάσταση, αφορά στην απόκριση των ακολούθων. Είναι η «αφοσίωση στην ιερότητα, στον ηρωισμό ή στον υποδειγματικό χαρακτήρα ενός ατόμου».³⁴²

Όλοι μας έχουμε ακούσει τις φράσεις «είναι γεννημένος για να γίνει ηγέτης» ή «είναι φυσικός ηγέτης». Πρόκειται για μία άποψη που επικρατεί μεταξύ των ατόμων που θεωρούν ότι η ηγεσία αποτελεί χάρισμα. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, κάποια άτομα διαθέτουν έμφυτα χαρακτηριστικά τα οποία τους κάνουν ηγέτες, ενώ την ίδια στιγμή τους ξεχωρίζουν και τους αναδεικνύουν από τους υπόλοιπους. Μερικά από τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται για να ορίσουν κάποιον-α ως ηγέτη, περιλαμβάνουν φυσικούς παράγοντες (όπως για παράδειγμα το ύψος), χαρακτηριστικά της προσωπικότητας (π.χ. εξωστρέφεια) και χαρακτηριστικά που αφορούν σε ικανότητες (όπως για παράδειγμα η ευφράδεια του λόγου).³⁴³

³³⁹Jay A. Conger, "The Dark Side of Leadership", *Organizational Dynamics*, Vol. 19, No. 2 (Autumn 1990): 44-55.

³⁴⁰Bernard M. Bass, *Leadership and Performance beyond Expectations* (New York: Free Press, 1985), 56.

³⁴¹Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization* (New York: Free Press, 1947), 358.

³⁴²Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, 328.

³⁴³Alan Bryman, *Charisma and Leadership in Organizations* (London: Sage Publications, 1992), 133.

Ωστόσο, κάποιοι άνθρωποι δείχνουν αποστροφή προς τον όρο του χαρίσματος³⁴⁴, καθώς το συνδέουν με τα αρνητικά χαρίσματα κακών ηγετών που τυγχάνουν τυφλής υποταγής από το πλήθος.³⁴⁵

Οι χαρισματικοί ηγέτες θέλουν να επικρατούν, διαθέτουν υψηλή αυτοπεποίθηση και δέσμευση στην πεποίθησή τους για το ηθικό δίκαιο των πιστεύω τους.³⁴⁶ Διατυπώνουν ιδεολογικούς στόχους και κάνουν θυσίες για την επίτευξη αυτών.³⁴⁷ Ο Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ (Martin Luther King) για παράδειγμα, είχε ένα όνειρο για έναν καλύτερο κόσμο. Ο Τζον Κένεντι (John F. Kennedy) μίλησε για τον άνθρωπο στο φεγγάρι. Ο χαρισματικός ηγέτης εξεγείρει την αίσθηση του ενθουσιασμού και της περιπέτειας. Αυτός (ή αυτή) είναι ένας ιδιαίτερα εύγλωττος ομιλητής που κατέχει υψηλές προφορικές ικανότητες, οι οποίες τον βοηθούν να επικοινωνήσει το όραμα και να κινητοποιήσει τους ακόλουθούς τους.³⁴⁸ Ηγέτες που κατέχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, εμπνέουν την εμπιστοσύνη, τη σιγουριά, την υπακοή, τη συναισθηματική εμπλοκή, την αφοσίωση, το θαυμασμό και την υψηλή απόδοση των άλλων.³⁴⁹

Περιγράφοντας την ηγεσία ως χάρισμα έχει μεγάλη διαφορά από την περιγραφή της ως διαδικασία. Η προσέγγιση του χαρίσματος «βλέπει» την ηγεσία ως ένα χαρακτηριστικό ή ομάδα χαρακτηριστικών που κάποιοι άνθρωποι κατέχουν σε διάφορους βαθμούς.³⁵⁰ Το παραπάνω σημαίνει ότι η ηγεσία «ανήκει» σε επιλεγμένα άτομα και περιορίζεται μόνο σε αυτούς που θεωρείται ότι έχουν ειδικά, συνήθως γενετήσια ταλέντα. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η προσέγγιση της ηγεσίας ως διαδικασία, σύμφωνα με την οποία αποτελεί ένα φαινόμενο που βασίζεται στο περιεχόμενο και καθιστά την ηγεσία διαθέσιμη προς όλους. Ως διαδικασία, η ηγεσία

³⁴⁴Yusuf A. Nur, "Charisma and Managerial Leadership: the Gift that never Was", *Business Horizons* (July- August 1998): 19-26.

³⁴⁵Robert J. House, A 1976 Theory of Charismatic Leadership, στο James G. Hunt and Lars L. Larson, *Leadership: the Cutting Edge* (Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1977), 211.

³⁴⁶Mark Potts και Peter Behr, *The Leading Edge: CEO's who turned their Companies Around* (New York: McGraw-Hill, 1987), 52.

³⁴⁷Stefani L. Yorges, Howard M. Weiss and Oriel J. Stickland, "The Effect of Leader Outcomes on Influence, Attributions and Perceptions of Charisma", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 84 (1999): 428-36.

³⁴⁸Mark Potts and Peter Behr, *The Leading Edge: CEO's who turned their Companies Around*(New York: McGraw-Hill, 1987), 98.

³⁴⁹David A. Waldman και Francis J. Yammarino, "CEO Charismatic Leadership: Levels of Management and Levels of Analysis Effect", *Academy of Management Review*, Vol. 24 (1999): 264-285.

³⁵⁰Arthur G. Jago, "Leadership: Perspectives in Theory and Research", *Management Science*, Vol. 28 No. 3 (1982): 315-336.

μπορεί να παρατηρηθεί στις συμπεριφορές του ηγέτη και είναι κάτι που μπορεί κάποιος να μάθει.³⁵¹

Ηγέτες και ακόλουθοι

Η αποτυχία σε έναν οργανισμό δεν προκύπτει μόνο από τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η ηγεσία, αλλά και από το πόσο καλά «ακολουθείται» η ηγεσία αυτή από το προσωπικό. Όπως τα στελέχη – διευθυντές δεν είναι κατ' ανάγκη και καλοί ηγέτες, έτσι και οι υπόλοιποι εργαζόμενοι δεν είναι κατ' ανάγκη και οι ιδανικοί ακόλουθοι. Τα υψηλά στελέχη θα πρέπει να «κερδίσουν» τους υφιστάμενούς τους.³⁵² Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι μία ομάδα καλών ακολούθων βοηθά στη δημιουργία ενός καλού ηγέτη.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το να είναι κάποιος καλός ακόλουθος δεν σημαίνει μόνο να υπακούει σε εντολές. Οι πλέον αποτελεσματικοί ακόλουθοι είναι αυτοί που διαθέτουν ανεξάρτητη σκέψη, ενώ την ίδια στιγμή είναι ενεργοί και δεσμευμένοι στους στόχους του οργανισμού.³⁵³ Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό ενός ακόλουθου, ίσως είναι η προθυμία να λέει την αλήθεια.³⁵⁴ Οι αποτελεσματικοί ακόλουθοι ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους, μέσα από τον ενθουσιασμό και τη δέσμευσή τους στον οργανισμό και στους στόχους που τίθενται από τους ηγέτες. Κατέχουν δεξιότητες που είναι χρήσιμες για τον οργανισμό και η απόδοσή τους είναι υψηλότερη από την απαιτούμενη. Μπορεί οι ίδιοι να μην «παίρνουν τη δόξα», όμως γνωρίζουν πολύ καλά ότι η συνεισφορά τους στον οργανισμό έχει πολύ μεγάλη αξία. Και μέσα από αυτή τη συνεισφορά τους, μελετούν τους ηγέτες, στα πλαίσια της δικής τους προετοιμασίας για την ανάληψη ηγετικών ρόλων.³⁵⁵

Ανάθεση ή ανάδυση

Κάποιοι άνθρωποι είναι ηγέτες λόγω της επαγγελματικής τους θέσης σε έναν οργανισμό, ενώ υπάρχουν και άνθρωποι που αναδεικνύονται σε ηγέτες εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο τους αντιμετωπίζουν τα άλλα μέλη της ομάδας. Η ηγεσία που

³⁵¹Jago, *Leadership: Perspectives in Theory and Research*, 315-336.

³⁵²John W. Gardner, "The Heart of the Matter: Leader – Constituent Interaction" στο T. Fuller, *Leading and Leadership* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2000), 38-45.

³⁵³Robert E. Kelley, "In Praise of Followers", *Harvard Business Review* 66 (November-December 1988): 142-148.

³⁵⁴Bennis, *Reinventing Leadership*, 52.

³⁵⁵Kelly, "In Praise of Followers", 142-148.

βασίζεται στην κατοχή μίας θέσης μέσα σε έναν οργανισμό καλείται *ανατεθειμένη ηγεσία*. Ωστόσο, το άτομο στο οποίο έχει ανατεθεί μία ηγετική θέση, δεν γίνεται πάντοτε ο πραγματικός ηγέτης. Όταν ένα άτομο θεωρείται από τους υπόλοιπους ως ο ασκών τη μεγαλύτερη επιρροή σε μία ομάδα ή σε έναν οργανισμό, τότε ανεξαρτήτως της θέσης του, το άτομο αυτό παρουσιάζεται ως αναδυόμενος ηγέτης (*αναδυόμενη ηγεσία*). Ο ηγέτης αυτός «κερδίζει» την ηγεσία μέσα από άτομα εντός του οργανισμού, τα οποία αποδέχονται και υποστηρίζουν τη συμπεριφορά του. Αυτός ο τύπος της ηγεσίας δεν προκύπτει από την ανάθεση καθηκόντων, αλλά αναδύεται μετά από μία χρονική περίοδο, μέσα από την επικοινωνία. Επικοινωνιακά χαρακτηριστικά τα οποία βοηθούν στην ανάδειξη ενός ηγέτη είναι η εμπλοκή του σε συζητήσεις, η συνεχής ενημέρωσή του, η αναζήτηση της γνώμης των άλλων εκ μέρους του, η γέννηση νέων ιδεών, καθώς και η σταθερότητα, όχι όμως η ακαμψία.³⁵⁶

Ηγεσία και δύναμη

Η ισχύς σχετίζεται με την ηγεσία, καθώς αποτελεί μέρος της διαδικασίας επιρροής. Πρόκειται για τη δυνατότητα ή τη δυναμική που έχει κάποιος για να επηρεάσει πράγματα. Οι άνθρωποι διαθέτουν δύναμη όταν έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τα πιστεύω, τη στάση και τις ενέργειες των άλλων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ανθρώπων που εν δυνάμει μπορούν να μας ασκήσουν επιρροή, είναι οι Πρωθυπουργοί, γιατροί, προπονητές και καθηγητές. Και όταν το πράττουν, χρησιμοποιούν τη δύναμή τους για να φέρουν αλλαγές. Στους οργανισμούς συναντώνται δύο είδη ισχύος, η ισχύς λόγω θέσης και η προσωπική ισχύς. Η πρώτη είναι η ισχύς που λαμβάνει κάποιος μέσα από την ανάθεση μίας θέσης ή την απονομή ενός βαθμού σε έναν οργανισμό. Οι πρόεδροι ή οι διευθυντές στους οργανισμούς διαθέτουν μεγαλύτερη δύναμη από το υπόλοιπο προσωπικό, μόνο και μόνο λόγω της θέσης τους. Η προσωπική ισχύς από την άλλη, είναι αυτή που ένας ηγέτης αντλεί από αυτούς που τον ακολουθούν. Το να δρα ένας ηγέτης με τρόπο που να καθίσταται σημαντικός στους άλλους, του παρέχει ισχύ. Για παράδειγμα, κάποιος έχει ισχύ, διότι οι υπόλοιποι τον βλέπουν ως ιδιαίτερα ικανό και ως άτομο που υπολογίζει τους υπόλοιπους. Κατά τους Raven και French, η ισχύς προκύπτει από τη δυαδική σχέση ανάμεσα στο άτομο που ασκεί επιρροή και σε αυτό που τη δέχεται. Οι ίδιοι καθόρισαν πέντε κοινούς και ιδιαίτερα σημαντικούς τύπους ισχύος: εξουσία, έλεγχος της ανταμοιβής, έλεγχος στην τιμωρία, αναγνώριση των προσωπικών χαρακτηριστικών, εξειδίκευση – επιδεξιότητα. Κάθε ένας από αυτούς τους τύπους

³⁵⁶ Aubrey B. Fisher, *Small Group Decision Making: Communication and the Group Process* (New York: McGraw-Hill, 1974), 78.

ισχύος ενισχύει τη δυνατότητα του ηγέτη να επηρεάσει τη στάση, τις αξίες και τη συμπεριφορά των άλλων.³⁵⁷

Νόμιμη εξουσία: ο ηγέτης με νόμιμη εξουσία έχει το δικαίωμα ή την εξουσιοδότηση να λέει στους άλλους τι πρέπει να κάνουν. Οι εργαζόμενοι από την πλευρά τους, είναι υποχρεωμένοι να συμμορφώνονται με τις ανωτέρω οδηγίες – εντολές.³⁵⁸

Ισχύς μέσα από την ανταμοιβή: ο ηγέτης που διαθέτει την ισχύ αυτή, ασκεί επιρροή, καθώς ελέγχει τις ανταμοιβές. Οι εργαζόμενοι ακολουθούν με τη σειρά τους αυτό τον ηγέτη, ώστε να λάβουν τα οποιαδήποτε κέρδη της επιβράβευσης. Για παράδειγμα, ένα υψηλόβαθμο διευθυντικό στέλεχος εργάζεται πολύ σκληρά ώστε να πετύχει όλους τους στόχους απόδοσης, προκειμένου να λάβει μία θετική έκθεση αξιολόγησης και αύξηση στις αποδοχές του από το αφεντικό του. Ωστόσο, στην περίπτωση που ο οργανισμός ορίζει πως όλοι θα λαμβάνουν την ίδια αύξηση στις αποδοχές τους, τότε αυτομάτως η συγκεκριμένη ισχύς του εκάστοτε ηγέτη ελαττώνεται.

Ισχύς μέσα από τον εξαναγκασμό: ο ηγέτης διαθέτει τη δύναμη του εξαναγκασμού μέσα από την τιμωρία και οι κατώτεροί του «συμμορφώνονται» ώστε να αποφύγουν την τιμωρία αυτή.³⁵⁹

Ισχύς μέσα από την αναγνώριση: ο ηγέτης που διαθέτει αυτό το είδος της ισχύος, διαθέτει προσωπικά χαρακτηριστικά τα οποία τυγχάνουν θαυμασμού από τους υπόλοιπους. Οι υπόλοιποι συνεπώς, τον ακολουθούν εξαιτίας του θαυμασμού, της επιθυμίας τους για την αποδοχή τους από εκείνον, της συμπάθειάς τους ή της επιθυμίας τους να μοιάσουν στον ηγέτη που έχουν μπροστά τους.

Ισχύς μέσα από την εξειδίκευση – γνώση: ο ηγέτης που διαθέτει αυτό το είδος της ισχύος, κατέχει συγκεκριμένη εξειδίκευση ή γνώσεις. Οι υπόλοιποι τον ακολουθούν διότι τον πιστεύουν, μπορούν να μάθουν από εκείνον ή και να κερδίσουν από αυτή την εξειδίκευση.

Αυτό που δεν θα πρέπει να λησμονούμε είναι πως όλες οι προαναφερθείσες πηγές ισχύος είναι σημαντικές. Παρόλο που μπορεί εύκολα να θεωρήσουμε ότι τα πιο ισχυρά αφεντικά είναι αυτά που διαθέτουν υψηλή ισχύ μέσα από τη νόμιμη εξουσία και ελέγχουν το σύστημα των ανταμοιβών και της τιμωρίας, θα πρέπει να μην υποτιμούμε τις υπόλοιπες «προσωπικές» πηγές ισχύος, όπως είναι η αναγνώριση και

³⁵⁷ John R. P. French and Bertram Raven, "The Bases of Social Power" στο Dorwin Cartwright, *Studies in Social Power* (Ann Arbor, MI: University of Michigan, 1959), 178.

³⁵⁸ Gary Yukl και Cecilia M. Falbe, "Importance of Different Power Sources in Downward and Lateral Relations", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 76, No. 3 (June 1991): 416-423.

³⁵⁹ Yukl, "Importance of Different Power Sources in Downward and Lateral Relations", 416-423.

η εξειδίκευση. Αυτές οι «προσωπικές» πηγές σχετίζονται περισσότερο με την παρακίνηση των ανθρώπων για να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες των ηγετών τους.³⁶⁰

Δεν είναι ασύνηθες, πολλές φορές οι ηγέτες να περιγράφονται ως οι έχοντες τη δύναμη ή ως άτομα που ασκούν κυριαρχία πάνω σε άλλους. Σε αυτές τις περιπτώσεις η ισχύς αποτελεί ένα εργαλείο, το οποίο χρησιμοποιείται από τους ηγέτες για την επίτευξη των προσωπικών τους σκοπών. Ο Τζέιμς Μακγκρέγκορ Μπερνς (James McGregor Burns)³⁶¹, διαφωνώντας με αυτή την οπτική, βλέπει την ισχύ υπό το πρίσμα των σχέσεων. Για εκείνον, η ισχύς δεν είναι κάτι που ασκείται από τους ηγέτες για την επίτευξη των προσωπικών τους στόχων, αλλά προκύπτει μέσα από τις σχέσεις και θα πρέπει να χρησιμοποιείται, τόσο από τους ηγέτες, όσο και από τους ακόλουθούς τους, για την επίτευξη των συλλογικών τους στόχων.³⁶²

Ηγεσία και εξαναγκασμός

Ο εξαναγκασμός αποτελεί ένα είδος δύναμης το οποίο βρίσκεται στη φαρέτρα των ηγετών. Εμπεριέχει τη χρήση της ισχύος για τη δημιουργία αλλαγών. Πρόκειται για την επιρροή ατόμων προκειμένου να προβούν σε μία ενέργεια, μέσα από τη διαχείριση των κυρώσεων, αλλά και των ανταμοιβών σε ένα περιβάλλον εργασίας. Συνήθως περιλαμβάνει τη χρήση απειλών, της τιμωρίας και κανονισμού αρνητικής βαθμολογίας. Χαρακτηριστικότατο παράδειγμα εξαναγκασμού, αποτελεί ο Χίτλερ, ο οποίος χρησιμοποιούσε την ισχύ του για να εξαναγκάσει τους οπαδούς του να προβούν σε ακραίες συμπεριφορές. Οι ηγέτες που χρησιμοποιούν τον εξαναγκασμό, ενδιαφέρονται κυρίως για τους προσωπικούς τους στόχους και σπανίως ασχολούνται για τα θέλω και τις ανάγκες των κατωτέρων. Η χρήση του εξαναγκασμού έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την εργασία μαζί με μία ομάδα ακολούθων, προς την επίτευξη ενός κοινού σκοπού.³⁶³

Ηγεσία και σκοπός

Η ηγεσία σχετίζεται άμεσα με το σκοπό. Ο σκοπός αποτελεί την καρδιά της σχέσης ανάμεσα στον ηγέτη και σε αυτούς που τον ακολουθούν. Στις περισσότερες

³⁶⁰ Ibid., 416-423.

³⁶¹ Ιστορικός και πολιτικός επιστήμονας, που έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τη θεματική της ηγεσίας. Το 1971 βραβεύτηκε με το βραβείο Pulitzer καθώς επίσης και με το National Book Award in History and Biography για το έργο του που αφορούσε στον 32^ο Αμερικανό Πρόεδρο: Roosevelt: The Soldier of Freedom.

³⁶² James McGregor Burns, *Leadership* (New York: Harper and Row, 1978), 18.

³⁶³ Peter G. Northouse, *Leadership: Theory and Practice* (London: Sage Publications, 1997), 7.

περιπτώσεις, η διατύπωση του στόχου – αποστολής, δεν παρέχει απλά την κατεύθυνση σε μία ομάδα, αλλά αποτελεί μία διαπλαστική και παραγωγική εμπειρία, καθορίζοντας την ταυτότητα των μελών της ομάδας και «φωτίζοντας» την κοινή αποστολή.³⁶⁴

Ο Φίλιπ Σέλζνικ (Philip Selznick), Καθηγητής Νομικής και Κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο Μπέρκλει της Καλιφόρνια, κάνει λόγο για τέσσερις λειτουργίες – διαστάσεις της ηγεσίας, οι οποίες αποτελούν ένα ιδιαίτερα χρήσιμο σημείο εκκίνησης: πρόκειται για τον καθορισμό της αποστολής και του ρόλου, την ενσωμάτωση του στόχου αυτού στον οργανισμό, την προάσπιση της ακεραιότητας του οργανισμού και τη διευθέτηση των εσωτερικών συγκρούσεων.³⁶⁵ Ωστόσο, όλα τα παραπάνω αποτελούν μία γενικευμένη οπτική στη μελέτη της ηγεσίας σε οργανισμούς και απαιτούν σημαντικές «τροποποιήσεις» ώστε να βρουν εφαρμογή σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και ιδίως στις περιπτώσεις των πολιτικών οργανισμών.

Ηγεσία και διοίκηση– διαχείριση

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να κατανοήσουμε ότι, τόσο η διοίκηση, όσο και ηγεσία, αποτελούν παράγοντες ζωτικής σημασίας. Ως εκ τούτου, προκειμένου να αναδείξουμε την ανάγκη για περισσότερη ηγεσία, δεν θα πρέπει να υποβαθμίζουμε τη σπουδαιότητα της διοίκησης ή των στελεχών. Όπως θα δούμε, η ηγεσία περιλαμβάνει μοναδικές διαδικασίες, διαφορετικές από τις βασικές διαδικασίες της διοίκησης.³⁶⁶

Η ηγεσία αποτελεί μία διαδικασία παρόμοια με τη διοίκηση, καθώς περιλαμβάνει την επιρροή και απαιτεί τη συνεργασία με ανθρώπους. Επίσης, όπως η ηγεσία θέτει στόχους προς επίτευξη, έτσι πράττει και η διοίκηση. Γενικά, πολλές λειτουργίες της διοίκησης έρχονται σε ταύτιση με τον ορισμό της ηγεσίας.

MANAGEMENT	ΗΓΕΣΙΑ
«Τάξη και Συνέπεια»	«Αλλαγή και Κίνηση»
- Σχεδιασμός / Προϋπολογισμός	- Δημιουργία Οράματος / Στρατηγική
- Οργάνωση / Στελέχωση	- Συμμαχία ανθρώπων / Επικοινωνία
- Έλεγχος / Επίλυση προβλημάτων	- Παρακίνηση / Έμπνευση

Σχήμα 1: Σύγκριση Management και Ηγεσίας (Πηγή: John P. Kotter, *A Force for Change: How Leadership differs from Management* (New York: The Free Press, 1990, 3-8.)

³⁶⁴ Clarence Stone, "Political Leadership in Urban Politics" στο David Judge, Gerry Stoker και Harold Wolman, *Theories of Urban Politics* (London: Sage Publications, 1995), 96-97.

³⁶⁵ Steve Leach και David Wilson, *Local Political Leadership* (Bristol: The Policy Press, 2000), 14.

³⁶⁶ Gary A. Yukl, *Leadership in Organizations* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1994), 456.

Ωστόσο, η ηγεσία παρουσιάζει και αρκετές διαφορές σε σχέση με τη διοίκηση. Ενώ η μελέτη της ηγεσίας μπορεί χρονικά να απαντηθεί από την εποχή του Αριστοτέλη, η έννοια της διοικήσεως έχει τις ρίζες της στη βιομηχανοποίηση της κοινωνίας από τον προηγούμενο αιώνα. Η διοίκηση – διαχείριση δημιουργήθηκε προκειμένου να μειωθεί το χάος που επικρατούσε στους οργανισμούς και να τους κάνει να λειτουργούν περισσότερα αποτελεσματικά και αποδοτικά. Οι πρώτες λειτουργίες της διοίκησης – διαχείρισης, καθορίστηκαν από τον Χένρι Φαϋόλ (Henri Fayol)³⁶⁷ και είναι ο σχεδιασμός, η οργάνωση, η στελέχωση και ο έλεγχος. Πρόκειται για λειτουργίες που εξακολουθούν να απαντώνται και στις μέρες μας.³⁶⁸ Ο Καθηγητής του Harvard, Τζον Κότερ (John P. Kotter), στο βιβλίο του *A Force for Change: How Leadership differs from Management*, συγκρίνει τις λειτουργίες της ηγεσίας και της διοίκησης και επιχειρηματολογεί ότι είναι ανόμοιες. Η βασική λειτουργία της διοίκησης είναι να παρέχει τάξη και συνέπεια σε έναν οργανισμό, τη στιγμή που η κύρια λειτουργία της ηγεσίας είναι να δημιουργήσει αλλαγές και κίνηση. Η διοίκηση σχετίζεται με την αναζήτηση της τάξης και της σταθερότητας, ενώ η ηγεσία αναζητά προσαρμοσμένες και εποικοδομητικές αλλαγές.

Οι κύριες δραστηριότητες της διοίκησης, φέρονται σε πέρας με διαφορετικό τρόπο από αυτές της ηγεσίας. Στο σχεδιασμό και τον προϋπολογισμό η διοίκηση δίνει έμφαση στη δημιουργία λεπτομερών ατζέντας και χρονοδιαγραμμάτων, όπως επίσης και στην κατανομή των απαραίτητων πόρων για την επίτευξη των στόχων του οργανισμού. Σε αντίθεση με το παραπάνω, η ηγεσία δίνει έμφαση στον καθορισμό της κατεύθυνσης, στη διευκρίνιση της μεγάλης εικόνας (big picture), στη δημιουργία ενός οράματος – συνήθως μακροπρόθεσμου – και στην κατάστρωση στρατηγικής για τη δημιουργία των απαραίτητων αλλαγών.

Αναφορικά με την οργάνωση και τη στελέχωση, η διοίκηση εστιάζει στη δημιουργία δομής στην εργασία του κάθε ατόμου, στις σχέσεις των ατόμων εντός του οργανισμού και στο φυσικό περιβάλλον στο οποίο εργάζονται. Περιλαμβάνει την τοποθέτηση ατόμων στις σωστές θέσεις και στη δημιουργία κανόνων και διαδικασιών που αφορούν στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να διεκπεραιώνεται η εργασία. Στην ηγεσία, η οργάνωση και η στελέχωση, λαμβάνουν τη μορφή της μετάδοσης του οράματος προς τους εργαζόμενους, την επιζήτηση της δέσμευσης αυτών και της

³⁶⁷ Γάλλος μηχανολόγος και διευθυντής ορυχείων, ο οποίος ανέπτυξε μία γενική θεωρία διοίκησης επιχειρήσεων. Η συνεισφορά του στο χώρο του μάνατζμεντ χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα μεγάλη, ενώ πολλές φορές χαρακτηρίζεται και ως ο πραγματικός πατέρας του στρατηγικού μάνατζμεντ. Πέραν των τεσσάρων βασικών λειτουργιών του μάνατζμεντ, ο ίδιος πρότεινε και δεκατέσσερις αρχές αυτού: τον καθορισμό εργασιών, την εξουσία, την πειθαρχία, την ενοποίηση του ελέγχου – εντολών (κάθε υπάλληλος θα πρέπει να λαμβάνει εντολές μόνο από έναν προϊστάμενο), την ενοποίηση των κατευθύνσεων, την υπαγωγή των προσωπικών συμφερόντων στο γενικό συμφέρον του οργανισμού, την αποζημίωση των εργαζομένων, το συγκεντρωτισμό στη λήψη αποφάσεων, την αλυσίδα της εξουσίας, την τάξη, την ισότητα, την σταθερότητα στη διάρκεια εργασίας, την πρωτοβουλία και την παραγωγή του ομαδικού πνεύματος.

³⁶⁸ Henri Fayol, *General and Industrial Management* (London: Sir Isaac Pitman & Sons, 1949).

εργασίας με αυτούς, ώστε να δημιουργηθούν ομάδες και συμμαχίες, χρήσιμες για την εκπλήρωση της αποστολής του οργανισμού.

Στον έλεγχο και στην επίλυση προβλημάτων, η διοίκηση εστιάζει στη δημιουργία μηχανισμών παρακίνησης για την επίλυση προβλημάτων, την παρακολούθηση της προόδου σε σχέση με τους στόχους που έχουν τεθεί σχετικά με την απόδοση, τη λήψη διορθωτικής ενέργειας όταν η απόδοση δεν είναι η επιθυμητή και την παρακίνηση των εργαζομένων. Η ηγεσία από την άλλη πλευρά, δίνει έμφαση στην παρακίνηση και στην έμπνευση, στην ενδυνάμωση των εργαζομένων και στην κινητοποίησή τους να ικανοποιήσουν τις ανεκπλήρωτες ανάγκες τους.³⁶⁹

Ο Αβραάμ Ζάλεζνικ (Abraham Zaleznik)³⁷⁰ υποστηρίζει ότι οι ηγέτες και οι μάνατζερς είναι διαφορετικοί τύποι ανθρώπων. Σχολιάζει ότι οι μάνατζερς είναι ευερέθιστοι και προτιμούν να εργάζονται με άτομα με στόχο την επίλυση προβλημάτων – όμως το κάνουν με τη μικρότερη συναισθηματική εμπλοκή. Λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να περιορίσουν τις επιλογές. Στον αντίποδα, οι ηγέτες είναι ενεργοί και συνδεδεμένοι συναισθηματικά. Επιδιώκουν τη διαμόρφωση ιδεών αντί της ανταπόκρισης σε αυτές και λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να επεκτείνουν το εύρος των επιλογών - λύσεων στα προβλήματα που αντιμετωπίζονται. Οι ηγέτες αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι σκέφτονται τι είναι εφικτό.³⁷¹

Ωστόσο, παρά τις διαφορές, η ηγεσία και η διοίκηση παρουσιάζουν και κάποια σημεία επικάλυψης – συμφωνίας. Οι μάνατζερς, μέσα από την άσκηση επιρροής σε μία ομάδα ώστε να πετύχει τους στόχους που της έχουν ανατεθεί, εμπλέκονται στην ηγεσία. Με τρόπο ανάλογο, όταν οι ηγέτες ασχολούνται με το σχεδιασμό, την οργάνωση, τη στελέχωση και τον έλεγχο, εμπλέκονται στη διοίκηση. Και οι δύο διαδικασίες περιλαμβάνουν την επιρροή σε μία ομάδα ανθρώπων προς την επίτευξη ενός στόχου.³⁷²

Συμπεριφορές ηγετών

Η συμπεριφορική προσέγγιση στην ηγεσία έχει ως σκοπό να καθορίσει όλα αυτά που κάνουν οι καλοί ηγέτες. Άραγε οι ηγέτες θα πρέπει να εστιάζουν στο να

³⁶⁹John P. Kotter, *A Force for Change: How Leadership differs from Management* (New York: The Free Press, 1990), 3-8.

³⁷⁰Καθηγητής του πανεπιστημίου του Harvard για περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες, του οποίου η ενασχόληση αφορά στα πεδία της οργανωσιακής ψυχοδυναμικής και της ψυχοδυναμικής στην ηγεσία.

³⁷¹Abraham Zaleznik, "Managers and Leaders: Are they different?", *Harvard Business Review*, Vol. 55 (May – June 1977): 67-78.

³⁷²Yukl, *Leadership in Organizations*, 459.

φέρεται σε πέρας το έργο ή στο να είναι οι ακόλουθοί τους ευχαριστημένοι; Θα πρέπει να είναι αυταρχικοί ή δημοκρατικοί κατά τη λήψη των αποφάσεών τους; Στη συμπεριφορική προσέγγιση τα προσωπικά χαρακτηριστικά θεωρούνται λιγότερο σημαντικά από τις πραγματικές συμπεριφορές που επιδεικνύουν οι ηγέτες. Τρεις είναι οι γενικές κατηγορίες που αφορούν την ηγετική συμπεριφορά και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για τις συμπεριφορές που σχετίζονται με την απόδοση σε μία αποστολή, την επίβλεψη μίας ομάδας και της συμμετοχής των εργαζομένων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Απόδοση σε αποστολή: σε αυτή την περίπτωση η ηγεσία απαιτεί να έρθει σε πέρας το έργο και οι προσπάθειες του κάθε ηγέτη επικεντρώνονται στη διασφάλιση της επίτευξης του στόχου από τον οργανισμό ή την ομάδα. Η συμπεριφορική αυτή διάσταση περιλαμβάνει την εστίαση στην ταχύτητα της εργασίας, στην ποιότητα, στην ακρίβεια, στην ποσότητα (του αποτελέσματος) και στη συμμόρφωση και δράση βάσει των κανόνων.³⁷³ Πρόκειται για έναν τύπο συμπεριφοράς ο οποίος αυξάνει την απόδοση, τόσο στο επίπεδο της «εργασίας» του ηγέτη, όσο και σε επίπεδο ομάδας και οργανισμού.³⁷⁴

Επίβλεψη ομάδας: σε αυτή την περίπτωση ο ηγέτης λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα ώστε να εξασφαλίσει την ικανοποίηση των μελών της ομάδας, να αναπτύξει και να διατηρήσει αρμονία στις εργασιακές σχέσεις και να διατηρήσει την κοινωνική σταθερότητα στο εσωτερικό της ομάδας. Ο ηγέτης εστιάζει στα συναισθήματα και στην άνεση των ατόμων, στην εκτίμηση προς αυτά και στη μείωση του στρες στην εργασία.³⁷⁵ Πρόκειται για έναν τύπο ηγετικής συμπεριφοράς με ιδιαίτερα υψηλή επίδραση στην ικανοποίηση και παρακίνηση των εργαζομένων, καθώς και στην αποτελεσματικότητα του ηγέτη.³⁷⁶

Η θεωρία της διάδρασης ηγέτη και ακόλουθου (Leader – Member Exchange Theory)³⁷⁷ φωτίζει και εστιάζει στη σπουδαιότητα της συμπεριφοράς των ηγετών, όχι μόνο απέναντι σε μία ομάδα ως σύνολο, αλλά και απέναντι στο κάθε άτομο σε

³⁷³J. Misumi and M. Peterson, "The Performance – Maintenance (PM) Theory of Leadership: Reviews of a Japanese Research Program", *Administrative Science Quarterly*, Vol. 30 (June 1985): 198-223.

³⁷⁴Timothy A. Judge, Ronald F. Piccolo και Remuslilies, "The Forgotten Ones? The Validity of Consideration and Initiating Structure in Leadership Research", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 89, No. 1 (2004): 36-51.

³⁷⁵Misumi, "The Performance – Maintenance (PM) Theory of Leadership", 198-223.

³⁷⁶Judge, "The Forgotten Ones? The Validity of Consideration and Initiating Structure in Leadership Research", 36-51.

³⁷⁷George B. Graen και Mary Uhl-Bien, "Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership over 25 Years: Applying a Multi-Level Multidomain Perspective", *Leadership Quarterly*, Vol. 6, No2 (1995): 219-247.

προσωπική βάση.³⁷⁸ Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η εμπιστοσύνη, η ανοιχτή επικοινωνία, ο αμοιβαίος σεβασμός, η αμοιβαία δέσμευση και η αμοιβαία πίστη, αποτελούν το θεμέλιο λίθο στις σχέσεις που «παράγουν» ικανοποίηση και πιθανώς υψηλότερη απόδοση.³⁷⁹

Συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων: αυτή η διάσταση της συμπεριφοράς ενός ηγέτη μπορεί να είναι από αυταρχική (απόλυτη) μέχρι και δημοκρατική. Η αυταρχική ηγεσία λαμβάνει αποφάσεις και τις κοινοποιεί στην ομάδα. Η δημοκρατική ηγεσία ωστόσο, δεν λειτουργεί έτσι. Αντλεί δεδομένα από τους άλλους, αναζητά πληροφορίες, γνώμες και προτιμήσεις, πολλές φορές ακόμη και μέσα από συναντήσεις με τις ομάδες, την οργάνωση - διεξαγωγή συζητήσεων και τη χρήση της ομοφωνίας ή της πλειοψηφίας για τη λήψη της τελικής απόφασης. Μελέτες στις οποίες έγινε σύγκριση του αυταρχικού με το δημοκρατικό στυλ, έδειξαν ότι η δημοκρατική προσέγγιση κατέληξε σε περισσότερο θετικές στάσεις, ενώ η αυταρχική προσέγγιση καταλήγει σε υψηλότερες αποδόσεις.³⁸⁰ Το στυλ «άφησέ το να συμβεί», όπου ο ηγέτης δεν λαμβάνει αποφάσεις, οδηγεί σε αρνητικές στάσεις και χαμηλότερη απόδοση. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το δημοκρατικό στυλ είναι πάντοτε το καταλληλότερο. Ιδιαίτερα όταν η ταχύτητα είναι ζωτικής σημασίας, η λήψη μίας απόφασης με αυτό τον τρόπο μπορεί να απαιτεί χρόνο ή απλά η ομάδα μπορεί να επιθυμεί αποφασιστικότητα από τον ηγέτη.³⁸¹ Το κατά πόσο μία απόφαση θα πρέπει να ληφθεί με αυταρχικό ή δημοκρατικό τρόπο, εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του ηγέτη, των ακολούθων του και της επικρατούσας κατάστασης.³⁸²

Ηγεσία και αποτελέσματα

Ποιά είναι τα στυλ ηγεσίας που μπορεί κάποιος να εφαρμόσει προκειμένου να φέρει αποτελέσματα; Ποιά τα χαρακτηριστικά του καθενός από αυτά; Ποιό είναι το κατάλληλο στυλ για κάθε περίπτωση και πως συνδέεται με τις ικανότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης; Στο ιδιαίτερα διαφωτιστικό του κείμενο με τίτλο *Leadership that gets Results* (το οποίο δημοσιεύτηκε στο Harvard Business Review),

³⁷⁸Robert J. House και Ram N. Aditya, "The Social Scientific Study of Leadership: Quo Vadis?", *Journal of Management*, Vol. 23, No. 3 (1997): 409-415.

³⁷⁹Charlotte R. Gerstner και David V. Day, "Meta-Analytic Review of Leader-Member Exchange Theory: Correlates and Construct Issues", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 82, No. 6 (1997): 827-844.

³⁸⁰Ralph K. White και Ronald Lippitt, *Autocracy and Democracy: An Experimental Inquiry* (London: Greenwood Press, 1972), 197.

³⁸¹Jan P. Muczyk και Robert P. Steel, "Leadership Style and the Turnaround Executive", *Business Horizons*, Vol. 41, No. 2 (1998): 39-46.

³⁸²Robert Tannenbaum and Warren H. Schmidt, "How to Choose a Leadership Pattern", *Harvard Business Review*, Vol. 36 (March – April 1958): 95-101.

ο Ντάνιελ Γκόλεμαν (Daniel Goleman)³⁸³ μας παρέχει ένα χρήσιμο πλαίσιο που απαντά στα παραπάνω ερωτήματα.

Σύμφωνα με τον Γκόλεμαν, νέες έρευνες, σε τυχαίο δείγμα 3871 στελεχών, εξαλείφουν το μυστήριο της αποτελεσματικής ηγεσίας. Η έρευνα ανέδειξε έξι ξεχωριστά στυλ ηγεσίας, κάθε ένα από τα οποία προέκυψαν από διαφορετικά «τμήματα» της συναισθηματικής νοημοσύνης. Τα ηγετικά στυλ φαίνεται πως είχαν άμεση επίδραση στην ατμόσφαιρα του εργασιακού περιβάλλοντος, στις ομάδες και κατά συνέπεια στην απόδοση του οργανισμού. Το σημαντικότερο ήταν πως η έρευνα έδειξε ότι οι ηγέτες με τα καλύτερα αποτελέσματα ήταν αυτοί που δεν βασίζονταν μόνο σε ένα στυλ ηγεσίας. Ποια είναι όμως τα έξι ξεχωριστά στυλ ηγεσίας που αναφέρθηκαν; Σύμφωνα με τον Γκόλεμαν, πρόκειται για την πιεστική - εξαναγκαστική, την επιτακτική – καθοδηγητική, τη δημιουργία θεσμών, τη δημοκρατική, την υποδειγματική (καθορισμός ρυθμού) και την προπονητική.³⁸⁴ Μετά από έρευνα του ψυχολόγου στο πανεπιστήμιο του Harvard, Ντέιβιντ Μακ Κλέλαντ (David Mc Clelland), προέκυψε πως οι ηγέτες που ήταν «ασχυροί» σε έξι ή περισσότερες ικανότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης, ήταν περισσότερο αποτελεσματικοί από εκείνους που στερούνταν αυτών των ικανοτήτων.³⁸⁵

Εξαναγκαστικό στυλ (coercive style): πρόκειται για το λιγότερο αποτελεσματικό στυλ ηγεσίας στις περισσότερες των περιπτώσεων. Στερείται ευελιξίας και αποτελεί τη μεγαλύτερη τροχοπέδη για την έκφραση νέων ιδεών. Οι άνθρωποι απλά σκέφτονται πως στην περίπτωση που μιλήσουν για μία νέα τους ιδέα, αυτή άμεσα θα απορριφθεί. Με όμοιο τρόπο χάνεται και η αίσθηση της ευθύνης, τα άτομα χάνουν την αίσθηση της ιδιοκτησίας και νιώθουν όλο και λιγότερο υπεύθυνοι για την απόδοσή τους. Κάποιοι δε, γίνονται τόσο μνησικάκοι που σκέφτονται πως σε καμία περίπτωση δεν θέλουν να δώσουν βοήθεια προς τον ανώτερό τους. Επίσης, αυτό το στυλ ηγεσίας καταστρέφει και όποιο υπάρχον σύστημα επιβράβευσης. Οι περισσότεροι από τους εργαζόμενους που παρουσιάζουν υψηλή απόδοση, αναζητούν και παρακινούνται όχι τόσο από τα χρήματα, αλλά από την ικανοποίηση της εκπλήρωσης των στόχων της εργασίας τους. Λαμβάνοντας υπόψη τις αρνητικές επιπτώσεις αυτού του ηγετικού στυλ, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν εφαρμόζεται πουθενά.

³⁸³ Ο Daniel Goleman είναι ειδικευμένος ψυχολόγος - αναλυτής, επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Harvard και συνεργάτης του Πανεπιστημίου Rutgers. Έχει πάρει πολλά δημοσιογραφικά βραβεία για τα άρθρα του και έχει τύχει διεθνούς αναγνώρισης για τα εξαιρετικά βιβλία του τα οποία σημείωσαν τεράστια επιτυχία σε όλο τον κόσμο. Είναι ιδιαίτερα γνωστός για τις πρωτοποριακές του απόψεις σχετικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη, τις οποίες και παρουσιάζει σήμερα ως προσκεκλημένος διεθνών οργανισμών και επιστημονικών – επαγγελματικών συλλόγων.

³⁸⁴ Daniel Goleman, "Leadership that gets Results", *Harvard Business Review* (March - April 2000): 79.

³⁸⁵ Goleman, "Leadership that gets Results", 80.

Ωστόσο, η έρευνα έδειξε πως υπάρχουν περιπτώσεις όπου λειτουργεί άψογα. Το παραπάνω δείχνει ότι το στυλ αυτό θα πρέπει να εφαρμόζεται με εξαιρετική προσοχή και μόνο όταν κρίνεται άκρως αναγκαίο, όπως για παράδειγμα σε περίπτωση όπου ένας οργανισμός «απειλείται» με εξαγορά από κάποιον άλλο ή όταν πρέπει να αλλάξει άμεσα η πολιτική ενός οργανισμού. Επίσης, ένα τέτοιο στυλ κρίνεται απαραίτητο και σε περιπτώσεις πραγματικής ανάγκης, όπως είναι ένας σεισμός, ενώ μπορεί να φέρει και αποτελέσματα και σε εργαζόμενους, στους οποίους έχουν αποτύχει όλες οι άλλες προσεγγίσεις. Ωστόσο, αν ο ηγέτης συνεχίσει να εφαρμόζει αυτό το στυλ και μετά από την απειλή ή την ανάγκη, τότε, μακροπρόθεσμα, οι συνέπειες θα είναι καταστροφικές.³⁸⁶

Επιτακτικό – καθοδηγητικό στυλ (authoritative style): σύμφωνα με την έρευνα του Goleman, το στυλ αυτό είναι το πλέον αποτελεσματικό από τα έξι αναφερθέντα. Ο ηγέτης που ακολουθεί το στυλ αυτό είναι ένας οραματιστής που παρακινεί τα άτομα καθιστώντας τους ξεκάθαρο τον τρόπο με τον οποίο συνδέεται η προσωπική τους εργασία με το ευρύτερο όραμα του οργανισμού. Οι άνθρωποι που εργάζονται υπό τη σκέπη τέτοιων ηγετών αντιλαμβάνονται με αυτό τον τρόπο, τη σκοπιμότητα, αλλά και την αξία αυτού που κάνουν.

Αυτό το στυλ ηγεσίας μεγιστοποιεί τη δέσμευση των εργαζομένων στους στόχους και στη στρατηγική του οργανισμού. Ο ηγέτης καθορίζει τα κριτήρια που «περιβάλλουν» το όραμα, ενώ η κριτική που ασκείται κατά την αξιολόγηση των εργαζομένων, σχετίζεται με την υλοποίηση ή μη του οράματος αυτού από τις επιδόσεις του κάθε ατόμου. Τα κριτήρια για την επιτυχία είναι ξεκάθαρα προς όλους, όπως συμβαίνει και με την ανταμοιβή. Ο επιτακτικός ηγέτης παρέχει δυνατότητες ευελιξίας και επιτρέπει στο προσωπικό του να χρησιμοποιήσει τα μέσα που πιστεύει ότι θα φέρουν αποτέλεσμα. Παρέχει επίσης την ελευθερία στο προσωπικό για να καινοτομήσει, να πειραματιστεί και να αναλάβει χαμηλό ρίσκο.

Με τα θετικά του αποτελέσματα, το καθοδηγητικό στυλ βρίσκει επιτυχή εφαρμογή στις περισσότερες των περιπτώσεων. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι λειτουργεί πάντα. Για παράδειγμα, η προσέγγιση αυτή μπορεί να αποτύχει όταν ο ηγέτης βρεθεί να συνεργάζεται με ιδιαίτερα εξειδικευμένο προσωπικό που διαθέτει το ίδιο ή και μεγαλύτερο επίπεδο γνώσεων και εμπειρίας. Σε αυτή την περίπτωση, ο ηγέτης ίσως δείχνει αλαζόνας ή εκτός πλαισίου στα μάτια των υπολοίπων. Επίσης, στην περίπτωση που η προσπάθεια του ηγέτη να γίνει καθοδηγητικός, καταλήξει στον αυταρχισμό ή στο δεσποτισμό, τότε αυτό μπορεί να υποσκάψει την ισότητα στο εσωτερικό μίας ομάδας.³⁸⁷

³⁸⁶ Ibid., 82-83.

³⁸⁷ Ibid., 84.

Δημιουργία θεσμών: ο εξαναγκαστικός ηγέτης απαιτεί από τους άλλους να κάνουν αυτό που λέει, ενώ ο καθοδηγητικός παρακινεί τους άλλους να τον ακολουθήσουν. Ο δημιουργός θεσμών όμως περνά σε ένα άλλο επίπεδο. Για αυτόν, προτεραιότητα έχει ο άνθρωπος. Αυτό το στυλ ηγεσίας περιστρέφεται γύρω από τον άνθρωπο και οι υποστηρικτές του δίνουν μεγαλύτερη αξία στην προσωπικότητα και στα συναισθήματα από ότι στην αποστολή και στους στόχους. Ακολουθώντας αυτό το στυλ, ο ηγέτης αγωνίζεται να διατηρήσει ευχαριστημένους τους εργαζόμενους και να δημιουργήσει αρμονία στις μεταξύ τους σχέσεις. Το παραπάνω το επιτυγχάνει δημιουργώντας στενούς συναισθηματικούς δεσμούς και αντλώντας την πίστη των εργαζομένων μέσα από αυτό.

Αυτό το στυλ της ηγεσίας επιδρά και στην επικοινωνία. Τα άτομα που συμπαθούν ο ένας τον άλλο, μιλούν περισσότερο, μοιράζονται ιδέες και εμπνεύσεις. Επίσης, το στυλ αυτό ευνοεί την ευελιξία. Μεταξύ φίλων, υπάρχει εμπιστοσύνη, η οποία με τη σειρά της επιτρέπει την καινοτομία και την ανάληψη ρίσκου. Η ευελιξία επίσης αυξάνεται, καθώς ο ηγέτης δεν επιβάλλει μη απαραίτητους περιορισμούς στον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει οι εργαζόμενοι να φέρουν σε πέρας την εργασία τους. Αντιθέτως, τα άτομα έχουν την ελευθερία να ακολουθήσουν τον τρόπο, τον οποίο θεωρούν ότι θα είναι περισσότερο αποτελεσματικός.³⁸⁸

Ο δημιουργός θεσμών παράλληλα, αναγνωρίζει και επιβραβεύει το προσωπικό και καλλιεργεί το συναίσθημα της δέσμευσης και της αφοσίωσης. Πρόκειται για ένα ηγετικό στυλ που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «παντός καιρού» και χρησιμοποιείται συχνά για τη δημιουργία κλίματος αρμονίας στο εσωτερικό των ομάδων, την ανύψωση του ηθικού, την ενίσχυση της επικοινωνίας και την ανάκτηση της χαμένης εμπιστοσύνης. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο του. Η εστίασή του στον έπαινο και στην επιδοκιμασία, μπορεί να φέρει ως αποτέλεσμα τη συνέχιση των χαμηλών επιδόσεων, ενώ παράλληλα το μήνυμα που «μεταφέρεται» προς τους εργαζόμενους είναι πως η μετριότητα είναι πάντα αποδεκτή. Και ακριβώς επειδή οι δημιουργοί θεσμών σπανίως παρέχουν εποικοδομητικές συμβουλές για βελτίωση, οι εργαζόμενοι θα πρέπει από μόνοι τους να βρουν τον τρόπο. Αυτό το στυλ ηγεσίας αφήνει «άοπλο» κάποιον που χρειάζεται ξεκάθαρες οδηγίες προκειμένου να αντιμετωπίσει τις πολύπλοκες προκλήσεις που αναδύονται στα πλαίσια της εργασίας του.³⁸⁹

Δημοκρατικό στυλ: Επιτρέποντας στους εργαζόμενους να έχουν λόγο στις αποφάσεις που αφορούν τους στόχους, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο φέρουν σε πέρας την εργασία τους, ο δημοκρατικός ηγέτης δίνει χώρο για την ανάπτυξη της ευελιξίας και της υπευθυνότητας. Παράλληλα, δαπανώντας χρόνο και ακούγοντας τις ανησυχίες των εργαζομένων, ο ηγέτης μαθαίνει τι είναι αυτό που πρέπει να κάνει

³⁸⁸ Ibid., 82-83.

³⁸⁹ Ibid., 84.

ώστε να κρατήσει ψηλά το ηθικό του προσωπικού. Και καθώς οι εργαζόμενοι που λειτουργούν μέσα σε ένα δημοκρατικό σύστημα, έχουν λόγο στην τοποθέτηση των στόχων και στα κριτήρια αξιολόγησης της επιτυχίας, αρχίζουν να γίνονται ρεαλιστές σχετικά με το τι μπορεί να επιτευχθεί και τι όχι.

Ωστόσο, το στυλ αυτό παρουσιάζει και μειονεκτήματα, στα οποία οφείλεται και το ότι η επίδρασή του στο εργασιακό κλίμα δεν είναι τόσο υψηλή, όσο αυτή των άλλων ηγετικών στυλ. Μία από τις πιο αρνητικές συνέπειες είναι οι ατελείωτες συναντήσεις όπου όλοι παρουσιάζουν ιδέες, η ομοφωνία φαντάζει όνειρο θερινής νυκτός και το μοναδικό πρακτικό αποτέλεσμα είναι η οργάνωση της επόμενης συνάντησης για τη συζήτηση του ίδιου ζητήματος. Ορισμένοι δημοκρατικοί ηγέτες, χρησιμοποιούν αυτό το στυλ με απώτερο στόχο την αναβολή σημαντικών αποφάσεων. Στην πραγματικότητα όμως, αυτό που συμβαίνει, είναι το προσωπικό να αισθάνεται ακέφαλο και μπερδεμένο. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, η χρήση αυτής της προσέγγισης μπορεί να δημιουργήσει ή και να κλιμακώσει συγκρούσεις.

Βέβαια, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το δημοκρατικό στυλ μπορεί να είναι και το καταλληλότερο, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου ο ηγέτης δεν είναι σίγουρος για κάποια απόφαση και χρειάζεται ιδέες και καθοδήγηση από το ικανό προσωπικό του. Ακόμη και στις περιπτώσεις που ο ηγέτης παρουσιάζει ένα πολύ ισχυρό όραμα, το δημοκρατικό στυλ μπορεί να το ενισχύσει, συμβάλλοντας στη δημιουργία νέων ιδεών προς την εκπλήρωσή του.³⁹⁰

Καθορισμός ρυθμού: όπως και το εξαναγκαστικό στυλ, έτσι και ο καθορισμός ρυθμού έχει τη θέση του στη φαρέτρα ενός ηγέτη, ωστόσο, θα πρέπει να χρησιμοποιείται με φειδώ. Ακολουθώντας αυτό το ηγετικό στυλ, ο ηγέτης θέτει πολύ υψηλά στάνταρντ επιδόσεων, για τις οποίες δίνει ο ίδιος το παράδειγμα. Παρουσιάζει επίσης εμμονή με την ποιότητα και την ταχύτητα και ζητά το ίδιο από όλους αυτούς που τον περιβάλλουν. Πολύ γρήγορα εντοπίζει αυτούς που παρουσιάζουν χαμηλή απόδοση και ζητά περισσότερα από αυτούς. Αν δεν τα καταφέρουν, τους αντικαθιστά με άλλους που μπορούν. Θα περίμενε κανείς ότι μία τέτοια προσέγγιση θα βελτίωνε την απόδοση και τα αποτελέσματα. Ωστόσο, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο.

Στην πραγματικότητα, αυτό το στυλ «καταστρέφει» το εργασιακό κλίμα. Πολλοί εκ των εργαζομένων αρχίζουν να νιώθουν καταπίεση από τις απαιτήσεις του ηγέτη για τελειότητα και σύντομα το ηθικό τους κατακρημνίζεται. Οι κατευθυντήριες οδηγίες μπορεί να είναι ξεκάθαρες για τον ίδιο τον ηγέτη, ωστόσο δεν εκφράζονται ξεκάθαρα. Ο ίδιος περιμένει από τους άλλους να ξέρουν τι ακριβώς πρέπει να κάνουν, ακόμη και τι ο ίδιος έχει στο μυαλό του. «Αν φτάσω στο σημείο να πρέπει να σου πω, τότε είσαι το λάθος άτομο για αυτή τη δουλειά». Την ίδια στιγμή, τα άτομα νιώθουν ότι ο ηγέτης δεν τους εμπιστεύεται και δεν επιθυμεί από αυτούς τη λήψη

³⁹⁰ Ibid., 85.

πρωτοβουλιών. Με αυτό τον τρόπο χάνονται η ευελιξία και η υπευθυνότητα και η εργασία γίνεται ρουτίνα.

Αναφορικά με την επιβράβευση, ο ρυθμιστής ρυθμού δεν παρέχει καμία πληροφόρηση σχετικά με την απόδοση των εργαζομένων και αντιθέτως, αναλαμβάνει τα ηνία, όταν θεωρεί πως αυτοί υστερούν. Όταν ο ηγέτης απομακρύνεται, οι εργαζόμενοι νιώθουν «ακυβέρνητοι», καθώς η εικόνα του ατόμου που δίνει οδηγίες, εντολές και καθορίζει τους κανόνες, τους είναι εξαιρετικά οικεία. Τελικώς, αυτό το ηγετικό στυλ μειώνει τη δέσμευση των εργαζομένων, οι οποίοι δεν μπορούν να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο η προσωπική τους εργασία συμβάλλει στον οργανισμό.³⁹¹

Στυλ προπονητή: ακολουθώντας αυτό το στυλ, ο ηγέτης βοηθά τον εργαζόμενο να ανακαλύψει τα προσωπικά του ισχυρά σημεία, αλλά και τις αδυναμίες του. Επίσης, ο εργαζόμενος αρχίζει να «συνδέεται» με τις προσωπικές και επαγγελματικές του φιλοδοξίες.

Ο ηγέτης – προπονητής ενθαρρύνει την ανάπτυξη μακροπρόθεσμων αναπτυξιακών στόχων και βοηθά τους εργαζόμενους να αναπτύξουν το πλάνο για την επίτευξη αυτών. Επίσης, παρουσιάζει μεγάλη ικανότητα στην ανάθεση καθηκόντων και αναθέτουν αποστολές – προκλήσεις, ακόμη και αν αυτό σημαίνει πως το έργο δεν θα έρθει άμεσα σε πέρας. Με λίγα λόγια, αυτού του είδους ο ηγέτης μπορεί να αντιμετωπίσει μία βραχυπρόθεσμη αποτυχία, κοιτάζοντας πιο μακριά, στην επιτυχία σε δεύτερο χρόνο. Οι εργαζόμενοι με τη σειρά τους, συμφωνούν για το ρόλο και τις ευθύνες τους στα, υπό δημιουργία, αναπτυξιακά σχέδια και δέχονται πλήθος οδηγιών αλλά και σημαντική ανάδραση (feedback).

Μέσα από την έρευνα στα έξι προαναφερθέντα ηγετικά στυλ, προκύπτει ότι το στυλ του προπονητή χρησιμοποιείται λιγότερο συχνά και αυτό διότι πλέον οι ηγέτες, υπό το βάρος της εργασιακής πίεσης, δεν διαθέτουν το χρόνο να διδάξουν και να βοηθήσουν στην προσωπική βελτίωση των ατόμων. Ωστόσο, αν γίνει η αρχή, μετά απαιτείται λίγος ή και καθόλου επιπλέον χρόνος για να επιτευχθεί αυτό. Στην ουσία, οι ηγέτες που αγνοούν αυτό το στυλ, χάνουν ένα εξαιρετικά ισχυρό όπλο, καθώς η επίδρασή του στο εργασιακό κλίμα και στην απόδοση του προσωπικού είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Παρόλο που το προπονητικό στυλ εστιάζει στην προσωπική ανάπτυξη του κάθε ατόμου, η ηγετική αυτή προσέγγιση βελτιώνει τα συνολικά αποτελέσματα ενός οργανισμού. Και αυτό, διότι απαιτεί συνεχή διάλογο, ο οποίος με τη σειρά του βελτιώνει το εργασιακό κλίμα. Ο συνεχής διάλογος διασφαλίζει ότι τα άτομα γνωρίζουν τι είναι αυτό που αναμένουν οι ανώτεροι από αυτούς, όπως επίσης και τον τρόπο με τον οποίο η εργασία τους συμβάλλει στο συνολικό όραμα και στρατηγική του οργανισμού. Και το παραπάνω επηρεάζει την υπευθυνότητα και τη διαύγεια στο εσωτερικό του κάθε οργανισμού. Το ίδιο συμβαίνει και με την ευελιξία: τα άτομα,

³⁹¹Ibid., 86.

έχοντας κατά νου ότι ο προϊστάμενος τους, τους προσέχει και ενδιαφέρεται για αυτό που κάνουν, νιώθουν ελεύθερα να πειραματιστούν.

Το στυλ του προπονητή αποδίδει περισσότερο όταν οι εργαζόμενοι είναι προετοιμασμένοι για αυτό. Για παράδειγμα, η προσέγγιση αυτή θα λειτουργήσει καλύτερα, όταν ο εργαζόμενος έχει γνώση των αδυναμιών του και προτίθεται να βελτιώσει την απόδοσή του. Το ίδιο συμβαίνει όταν οι εργαζόμενοι συνειδητοποιούν πως η καλλιέργεια νέων ικανοτήτων μπορεί να τους βοηθήσει να εξελιχθούν. Με λίγα λόγια, το στυλ αυτό βρίσκει καλύτερη εφαρμογή σε εργαζόμενους που επιθυμούν να έχουν έναν προπονητή.

Αντιθέτως, όταν τα άτομα παρουσιάζουν άρνηση στη μάθηση ή στις αλλαγές που αφορούν τον τρόπο εργασίας τους, τότε το προπονητικό στυλ πέφτει στο κενό. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ο ηγέτης στερείται της ικανότητας να βοηθήσει τον εργαζόμενο.³⁹²

Το κατάλληλο στυλ ηγεσίας

Είναι πολλές οι μελέτες που δείχνουν ότι, όσο περισσότερα στυλ ηγεσίας κατέχει και επιδεικνύει ένα άτομο, τόσο το καλύτερο. Οι ηγέτες που κατέχουν τέσσερα ή περισσότερα στυλ – ιδίως το καθοδηγητικό, το δημοκρατικό, το προπονητικό και τη δημιουργία θεσμών, καταφέρνουν να επιτύχουν το καλύτερο εργασιακό κλίμα και την υψηλότερη απόδοση στον οργανισμό τους. Ο επιτυχημένος ηγέτης δεν σκέφτεται μηχανικά την εφαρμογή κάποιου στυλ, διαθέτοντας μία λίστα καταστάσεων (και του στυλ που ταιριάζει σε κάθε μία από αυτές), αλλά αντιθέτως αφουγκράζεται το περιβάλλον, νιώθει την επίδραση που έχει η δράση του στους εργαζόμενους και ρυθμίζει αναλόγως την ηγετική του προσέγγιση ώστε να λάβει το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Στα πρώτα λεπτά μίας συζήτησης, ένας ταλαντούχος ηγέτης αντιλαμβάνεται ότι ένας εργαζόμενος με πλήθος ικανοτήτων, έχει αποθαρρυνθεί από την προσέγγιση «κάντο όπως ακριβώς στο λέω» και χρειάζεται κάποιον να του δώσει έμπνευση και να του υπενθυμίσει τους λόγους για τους οποίους η εργασία του είναι απαραίτητη. Στο σημείο αυτό, ο ηγέτης μπορεί να συζητήσει με τον εργαζόμενο και να μάθει για τα όνειρα και τις φιλοδοξίες του. Μέσα από αυτή τη διεργασία, μπορεί να βρει τρόπους να φέρει νέες προκλήσεις και να καταστήσει την εργασία πιο ενδιαφέρουσα. Μπορεί επίσης, μέσα από τη συζήτηση να προκύψει ότι ο εργαζόμενος χρειάζεται μία τελική πρόταση ή ένα τελεσίγραφο του τύπου «μείνε ή φύγε».³⁹³

³⁹²Ibid., 87.

³⁹³Ibid., 87-88.

Ωστόσο, είναι πολύ λίγοι οι ηγέτες που διαθέτουν και τα έξι στυλ στο οπλοστάσιό τους και ακόμη λιγότεροι αυτοί που γνωρίζουν το πότε και το πώς θα τα χρησιμοποιήσουν. Σε αρκετές όμως περιπτώσεις, η λύση είναι απλή. Ο ηγέτης θα πρέπει να δημιουργήσει μία ομάδα με μέλη τα οποία κατέχουν τις ηγετικές ικανότητες που αυτός στερείται. Παράλληλα, προκειμένου να επιτύχει τη διεύρυνση των ηγετικών του ικανοτήτων (στυλ), ο ηγέτης θα πρέπει να ξεκινήσει με την κατανόηση των ικανοτήτων συναισθηματικής νοημοσύνης που θεμελιώνουν τα ηγετικά στυλ τα οποία στερείται. Στη συνέχεια, απαιτείται επιμελής εργασία ώστε να κατακτηθούν οι ικανότητες αυτές.

Για παράδειγμα, ένας δημιουργός θεσμών είναι ιδιαίτερα ισχυρός σε τρεις συγκεκριμένες ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης. Πρόκειται για την ενσυναίσθηση, την ανάπτυξη σχέσεων και την επικοινωνία. Η ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα του ατόμου να αισθάνεται το πώς νιώθουν τα άτομα την κάθε στιγμή. Πρόκειται για μία ικανότητα που επιτρέπει στον ηγέτη να συμπεριφερθεί στον εργαζόμενο με τρόπο συμβατό προς τα συναισθήματά του, καλλιεργώντας με αυτό τον τρόπο την αρμονία στις σχέσεις τους. Ο δημιουργός θεσμών επίσης επιδεικνύει μία φυσική ευκολία στη δημιουργία νέων σχέσεων. Ο ίδιος θέλει να γνωρίσει τον άλλο ως άτομο και ο τρόπος αυτός συμβάλλει στη δημιουργία και ανάπτυξη δεσμού μεταξύ των ατόμων. Σε τελικό επίπεδο, ο δημιουργός θεσμών κατέχει πλήρως την τέχνη της διαπροσωπικής επικοινωνίας, λέγοντας το σωστό και κάνοντας την κατάλληλη χειρονομία ακριβώς την κατάλληλη στιγμή.

Έτσι λοιπόν, αν κάποιος ηγέτης που λειτουργεί γενικά ως καθοριστής ρυθμού, επιθυμεί να μπορεί να λειτουργήσει πιο συχνά ως δημιουργός θεσμών, θα πρέπει να ξεκινήσει να καλλιεργεί και να αυξήσει το επίπεδο της προσωπικής του ενσυναίσθησης, όπως και τις ικανότητές του στη δημιουργία σχέσεων και στην προσωπική επικοινωνία. Ομοίως, ένας καθοδηγητικός ηγέτης που επιθυμεί να προσθέσει το δημοκρατικό στυλ στη φαρέτρα του, θα πρέπει να δουλέψει σκληρά σε θέματα ικανοτήτων συνεργασίας και επικοινωνίας.³⁹⁴

Ηγεσία στα πλαίσια της ομάδας

Η εστίαση στα υψηλόβαθμα στελέχη των οργανισμών – επιχειρήσεων (CEO's – Chief Executive Officers) αποτελεί ένα πολύ σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας που αφορά στην ηγεσία. Ωστόσο, έρευνες δείχνουν ότι η στρατηγική ηγεσία απαιτεί τη συνεισφορά περισσότερων από ένα ατόμων και όχι μόνο αυτή ενός στελέχους. Για παράδειγμα, οι Ντόναλντ Χάμπρικ (Donald Hambrick) και Φίλις Μάσον (Phyllis Mason) και η Κάθλιν Άιζενχαρντ (Kathleen Eisenhardt) εστιάζουν στις «ωψηλές

³⁹⁴ Ibid., 90.

διοικητικές ομάδες»³⁹⁵, ενώ οι Άντριου Πέτιγκριου (Andrew Pettigrew) και Ρίτσαρντ Γουίπ (Richard Whipp) τονίζουν ότι οι αλλαγές στην ηγεσία μεγάλων οργανισμών, τους οποίους μελέτησαν, συμπεριλάμβανε τη συμμετοχή αρκετών ατόμων.³⁹⁶ Σε κάποιες περιπτώσεις, όπου οι θέσεις των CEO's και των προέδρων είναι ξεχωριστές, τότε, εντός της δομής του οργανισμού, αναπτύσσεται συλλογική στρατηγική ηγεσία, που οδηγεί σε μία ποικιλία στην κατανομή των ρόλων.³⁹⁷ Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η δομή ενός οργανισμού απαιτεί μία συλλογική στρατηγική ηγεσία. Για παράδειγμα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η ηγεσία διαμοιράζεται σε τέσσερα ή και περισσότερα πρόσωπα, κάθε ένα από τα οποία μπορεί να ασκήσει την ηγεσία του σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και όχι στο σύνολο του προσωπικού.

Για τους Ρίτσαρντ Χόγκσον (Richard Hodgson), Ντάνιελ Λέβινσον (Daniel Levinson) και Αβραάμ Ζάλεζνικ (Abraham Zaleznik), στις υψηλές διοικητικές ομάδες, όχι μόνο υπάρχουν αρκετοί δρώντες, αλλά υπάρχει και διαχωρισμός των ρόλων ανάμεσά τους. Για παράδειγμα, το ένα μέλος της ηγετικής ομάδας μπορεί να διαχειρίζεται τις σχέσεις του οργανισμού με το εξωτερικό του περιβάλλον, ενώ το άλλο να εστιάζει στα εσωτερικά θέματα. Οι Χόγκσον, Λέβινσον και Ζάλεζνικ, σχολιάζουν επίσης ότι η αποτελεσματικότητα των ηγετικών ομάδων εξαρτάται και από το βαθμό της «συμπληρωματικότητας» μεταξύ των διαφορετικών μελών της ομάδας. Συμπληρωματικότητα, δεν είναι τίποτε άλλο από την επαρκή κάλυψη όλων των πεδίων δράσης του οργανισμού, όσο και την ύπαρξη μηχανισμών που επιτρέπουν στα μέλη της ηγεσίας να παίζουν τους ρόλους τους με τρόπο κοινώς αποδεκτό. Ωστόσο, όταν οι αρμοδιότητες – ευθύνες δεν είναι σωστά κατανεμημένες και συγκεντρωμένες στα στελέχη, τότε είναι δύσκολο να επιτευχθεί η σύσταση μίας ομάδας στην οποία θα υπάρχει αρμονία και συμπληρωματικότητα. Το ίδιο συμβαίνει και όταν τα μέλη της ηγετικής ομάδας έχουν διαφορετικές εξειδικεύσεις, γνώσεις και επιρροή στον οργανισμό.³⁹⁸

³⁹⁵ Donald C. Hambrick και Phyllis A. Mason, "Upper Echelons: The organization as a Reflection of its top Managers", *Academy of Management Review*, Vol. 9, No.2 (1984): 193-206. Βλέπε επίσης Kathleen Eisenhardt, "Making fast Strategic Decisions in High Velocity Environments", *Academy of Management Journal*, Vol. 32, No. 3 (September 1989): 543-576.

³⁹⁶ Andrew Pettigrew και Richard Whipp, *Managing Change for Competitive Success* (Oxford: Basil Blackwell, 1991), 6.

³⁹⁷ R. Stewart, "Chairmen and Chief Executives: An Exploration of their Relationship", *Journal of Management Studies*, Vol. 28, Issue 5 (September 1991): 511-527.

³⁹⁸ Richard C. Hodgson, Daniel J. Levinson, και Abraham Zaleznik, *The Executive Role Constellation: An Analysis of Personality and Role Relations in Management* (Boston: Harvard Business School Press, 1965), 322.

Διαχείριση συναισθημάτων

Είναι σαφές, ότι ο ρόλος της ηγεσίας, της διαχείρισης, συναισθημάτων, αλλά και της συναισθηματικής νοημοσύνης, είναι καθοριστικός στη διαχείριση μίας κρίσης. Οι σύγχρονοι ηγέτες, κυρίως οι στρατιωτικοί ηγέτες βρίσκονται συχνά αντιμέτωποι με την αστάθεια, την αβεβαιότητα, την πολυπλοκότητα και την αμφιβολία.³⁹⁹ Σίγουρα έχουμε ακούσει πάρα πολλά για το πως έγινε η διαχείριση κάθε κρίσης. Συσκέψεις στο υπουργείο Εθνικής Άμυνας, στο υπουργείο Εξωτερικών, ακόμη και σε άλλους χώρους – «πολιτικούς» -, έχουν περιγραφεί κατά καιρούς από ανθρώπους που μετείχαν σε αυτές. Οι περισσότεροι κάνουν λόγο για ένα οργανωμένο σύστημα που λειτουργεί βάσει κανόνων και ενός οικοδομήματος τυποποιημένων ενεργειών για την αντιμετώπιση κάθε κρίσης. Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου όλα αυτά καταρρέουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος της ηγεσίας και της διαχείρισης των συναισθημάτων στην έκβαση της κρίσης. Τα πάντα κρέμονται σε μία κλωστή και μία λάθος απόφαση μπορεί να κρίνει το αποτέλεσμα.

Ο δημοσιογράφος Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος, στο βιβλίο του με τίτλο Οι Άρχοντες της Παρακμής, καταγράφει μία μαρτυρία, που σχετίζεται με τη διαχείριση της κρίσης των Ιμίων και έχει σαφή σχέση με την ηγεσία, τη διαχείριση των συναισθημάτων και τη συναισθηματική νοημοσύνη. Στο βιβλίο του καταγράφεται σχετικά:

Διπλωμάτης που υπηρετεί σε εξαιρετικά ευαίσθητο πόστο στην Αθήνα συναντά κάπου ένα φίλο του, βετεράνο δημοσιογράφο. Είναι σκυθρωπός, νευρικός, δείχνει πολύ ανήσυχος. Ο φίλος του παραξενεύεται, γιατί τον ξέρει χαμογελαστό και ήρεμο.

«Τι συμβαίνει; Γιατί έτσι σκοτεινός;»

«Γιατί να σ' το κρύψω; Αισθάνομαι χάλια».

«Συμβαίνει κάτι στο σπίτι;»

«Μπορείς να το πάρεις κι έτσι. Σπίτι όλων μας δεν είναι η χώρα;»

«Έλα λέγε μη με βασανίζεις».

«Εγώ είμαι αυτός που βασανίζεται από προχθές».

«Μιλάς για τη μεγάλη βραδινή σύσκεψη, τις ώρες της κρίσης ; Ήσουν εκεί έτσι;»

«Ακριβώς. Από την ώρα που τελείωσε έως τώρα είμαι με χάπια ηρεμιστικά. Για πρώτη φορά στη ζωή μου αυτό. Δεν αντέχονται εύκολα αυτά που είδα και άκουσα, όση πείρα και αν έχω στον τομέα μου».

³⁹⁹Janice H. Laurence, "Military Leadership and the Complexity of Combat and Culture," *Military Psychology*, Vol. 23, Issue 5 (2011): 490.

«Τι έγινε λοιπόν; Κάτι πέρα από αυτά που μάθαμε και γράψαμε κιόλας;»

«Δεν μου επιτρέπεται να πω λεπτομέρειες. Η θέση μου βλέπεις. Μπορώ μόνο να σου πω ότι ο ένας έτρεμε, ο άλλος δεν μιλούσε καθόλου κι ο άλλος είχε πιάσει τη διεθνή επαφή. Όλα αυτά σ' ένα σκηνικό απερίγραπτο, εφιαλτικό! Υπήρξαν στιγμές, πίστεψέ με, που με κόπο συγκράτησα ένα λυγμό».

«Μα γιατί αυτό το χάλι; Πως το εξηγείς;»

«Δεν είναι ποτέ τους προετοιμασμένοι για τίποτε το ξαφνικό. Όταν αυτό συμβεί τα χάνουν. Μηδέν μηχανισμός διαχείρισης κρίσεων ή έκτακτων γεγονότων. Τι φταίει γι' αυτό ; Μα.. η ποιότητα του πολιτικού προσωπικού μας. Τους λείπει και η ψυχή...»

«Είναι πολύ άσχημα αυτά που μου είπες».

*«Πρόσεξε, να μην πας τώρα και γράψεις, έστω και με υπονοούμενα, κάτι απ' αυτά που σου είπα. Καλύτερα είναι άλλωστε να μην τα ξέρει ο κόσμος αυτά. Αν τα ήξερε, μπορεί να έχανε και τον ύπνο του».*⁴⁰⁰

Τι είναι η συναισθηματική νοημοσύνη; Οι Σάλοβεϊ (Salovey) και Μάγιερ (Mayer) ήταν από τους πρώτους που έκαναν μελέτες σχετικές με το ζήτημα αυτό. Αυτοί όρισαν τη συναισθηματική νοημοσύνη ως «την ικανότητα κάποιου να παρακολουθεί τα συναισθήματα του εαυτού του αλλά και των άλλων, να μπορεί να τα διακρίνει και να χρησιμοποιεί τις λαμβάνουσες πληροφορίες για να καθοδηγήσει τις σκέψεις και τις ενέργειες των άλλων». Ο Ντάνιελ Γκόλεμαν (Daniel Goleman) ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε τη σπουδαιότητα της συναισθηματικής νοημοσύνης και δημιούργησε ένα σχετικό πλαίσιο εργασίας.⁴⁰¹ Ο ορισμός και μόνο της συναισθηματικής νοημοσύνης καταδεικνύει τη μεγάλη σημασία που έχει η ύπαρξη αυτής σε έναν ηγέτη – λήπτη αποφάσεων που βρίσκεται υπό το καθεστώς στρες. Ο Ντάνιελ Γκόλεμαν, στο βιβλίο του με τίτλο *Ο Νέος Ηγέτης: Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών*, κάνει σαφείς αναφορές στη συναισθηματική νοημοσύνη, τη σύνδεσή της με την ηγεσία και στη σχέση της με τη διαχείριση των συναισθημάτων. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι τα πουλιά δεν πετούν με σπασμένα φτερά. Η χαρισματική ηγεσία συντελείται μόνο εκεί που η καρδιά συναντιέται με το μυαλό και το συναίσθημα με τη σκέψη. Αυτά είναι τα δύο φτερά που κάνουν το γνήσιο ηγέτη να πετά. Η γνήσια ηγεσία απαιτεί την εφαρμογή της συναισθηματικής νοημοσύνης στην πράξη. Η ηγεσία επιμερίζεται και διαχέεται. Δεν αφορά αποκλειστικά το άτομο που βρίσκεται στην κορυφή, αλλά και κάθε άνθρωπο, σε κάθε επίπεδο, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο λειτουργεί ως ηγέτης σε κάποια

⁴⁰⁰ Κωνσταντίνος Ι. Αγγελόπουλος, *Οι Άρχοντες της Παρακμής* (Αθήνα: ΕΞΑΝΤΑΣ, 2008), 39.

⁴⁰¹ Christophe Haag, "Emotional Intelligence: The Driving Force Behind Effective Communication," *Business Digest*, No. 191 (December 2008): 1-2, πρόσβαση 20 Μαρτίου 2011, 16:00.
http://www.em-lyon.com/documents/BusinessDigest191013_UK.pdf

ομάδα – οπουδήποτε μέσα στον οργανισμό και οποιαδήποτε θέση και αν κατέχει. Σε κάθε περίοδο της ιστορίας, σε όλους τους πολιτισμούς, ο ηγέτης οιασδήποτε ανθρώπινης ομάδας είναι αυτός στον οποίο οι άλλοι στρέφονται για ασφάλεια, σιγουριά, επιβεβαίωση και διαύγεια εν όψει της αβεβαιότητας ή της απειλής, όπως και εν όψει κάποιου έργου που πρέπει να ολοκληρωθεί. Ο ηγέτης δρα ως συναισθηματικός καθοδηγητής της ομάδας. Η συναισθηματικά ευφυής ηγεσία οικοδομείται πάνω στα θεμέλια της αυτοεπίγνωσης. Η αυτοεπίγνωση διευκολύνει τόσο την ενσυνείσθηση όσο και την αυτοδιαχείριση, ενώ με τη σειρά τους, οι δύο αυτές ικανότητες, σε συνδυασμό, συμβάλλουν στον αποτελεσματικό χειρισμό των σχέσεων με τους άλλους. Σε καταστάσεις θυμού, οι ηγέτες με αυτοεπίγνωση, αντί να εκραγούν, εντοπίζουν την κλιμάκωση του θυμού και μπορούν να καταλάβουν την αιτία του αλλά και ποιες ουσιαστικές ενέργειες πρέπει να κάνουν για να τον ξεπεράσουν. Αν οι ηγέτες καταφέρουν και μείνουν αισιόδοξοι, ακόμη και υπό έντονη πίεση, εκπέμπουν θετικά συναισθήματα που δημιουργούν αρμονία. Η πιο σημαντική πράξη υπευθυνότητας είναι η ικανότητα του ηγέτη να διατηρεί την ψυχραιμία του. Η ελληνική λέξη ψύχραιμος (ψυχρός + αίμα) υποδηλώνει ακριβώς αυτόν που ελέγχει τα συναισθήματά του, τον ευρισκόμενο σε μία ψυχική κατάσταση που επιτρέπει την ήρεμη αντιμετώπιση των πραγμάτων.⁴⁰²

Επίδραση άγχους και στρες στη διαχείριση κρίσεων από τους διαμορφωτές της πολιτικής

Σήμερα, είναι πλέον κάτι περισσότερο από δημοφιλής η θεωρία του καθηγητή Κένεθ Μπάλντινγκ (Kenneth E. Boulding) σύμφωνα με την οποία η συμπεριφορά των ατόμων που λαμβάνουν τις αποφάσεις της εξωτερικής πολιτικής δεν είναι άμεση συνάρτηση των αντικειμενικών γεγονότων, αλλά της εικόνας που έχουν διαμορφώσει για τα γεγονότα αυτά. Όπως γράφει ο Μπάλντινγκ: «δεν είναι η πραγματική υπόσταση του κόσμου, αλλά το τι νομίζουμε εμείς για τον κόσμο αυτό, που καθορίζει τελικά τη συμπεριφορά μας».⁴⁰³ Το παραπάνω βέβαια έχει διατυπωθεί πολύ παλαιότερα από τον Στωϊκό φιλόσοφο Επίκτητο: Ταράσσει ου τα πράγματα, αλλά τα περί των πραγμάτων δόγματα.⁴⁰⁴

⁴⁰² Daniel Goleman, *Ο Νέος Ηγέτης: Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών* (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2002), 11, 15-16, 25, 43, 67-68.

⁴⁰³ Kenneth E. Boulding, "National Images and International Systems," στο James N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy, A reader in research and theory* (New York: The Free Press, 1961), 391.

⁴⁰⁴ Ταράσσει ου τα πράγματα, αλλά τα περί των πραγμάτων δόγματα (οι άνθρωποι ταράζονται όχι από αυτά που συμβαίνουν αλλά από την άποψή τους για αυτά που συμβαίνουν), Επίκτητος, Στωϊκός Φιλόσοφος, 1^{ος} Αιώνας Μ.Χ.

Ο Νέστωρ Κουράκης, στο έργο του *Διαχρονικές Αρχές Βυζαντινής Στρατηγικής και Τακτικής*, αναφέρει ότι το ζήτημα των στοιχείων που συγκροτούν την προσωπικότητα ενός ικανού ηγέτορα αποτέλεσε αντικείμενο αναπτύξεων από την εποχή της αρχαιότητας. Λόγω της κρισιμότητας μίας κατάστασης, ο ρόλος του ηγέτη αναδεικνύεται πρωταρχικός στο συντονισμό των ενεργειών για την επίτευξη ενός θετικού αποτελέσματος ή / και για διέξοδο από μία κρίση.⁴⁰⁵

Συνεχίζοντας, ο Νέστωρ Κουράκης, στο ίδιο έργο, κάνει ιδιαίτερη μνεία στα *Τακτικά του Λέοντος ΣΤ' του Σοφού*, τα οποία αφιερώνουν εκτεταμένες αναπτύξεις για το θέμα αυτό. Σύμφωνα με αυτά, τα γνωρίσματα ενός ικανού στρατιωτικού ηγέτη είναι:

- α) Να είναι πρότυπο για τους άλλους
- β) Να παρουσιάζει μία σωστή γενική εικόνα
- γ) Να δίνει προτεραιότητα στο κοινό συμφέρον
- δ) Να χαρακτηρίζεται από διορατικότητα και μέριμνα για το μέλλον
- ε) Να διακατέχεται από καρτερικότητα, τόλμη και ψυχραιμία, να είναι νηφάλιος και απλός
- στ) Να έχει προσεκτική συμπεριφορά και εγκράτεια και να διαθέτει ικανότητα στην επικοινωνία και στο λέγειν
- ζ) Να σκέφτεται αργά και προσεκτικά και εφόσον λάβει μία απόφαση, να προχωρά άμεσα στην εκτέλεσή της χωρίς ενδοιασμό ή δειλία. Μάλιστα, η απόφαση ενδείκνυται να λαμβάνεται έπειτα από διεξοδική συζήτηση και αφού ακουστούν άλλες γνώμες, δεδομένου ότι, αν γίνει κάποιο λάθος σε πολεμική απόφαση, η βλάβη σε ανθρώπινα θύματα θα είναι ανεπανόρθωτη
- η) Να διαφυλάσσει τη μυστικότητα των σχεδίων του και να λαμβάνει μέριμνα για την έγκαιρη αποκάλυψη των κατασκόπων του εχθρού που κινούνται στο ημέτερο στρατόπεδο. Εάν τα μυστικά σχέδια γίνουν αντιληπτά στον εχθρό, τότε αυτά θα πρέπει να αλλάξουν καθ' ολοκληρία, οτιδήποτε και αν αφορούν
- θ) Να φροντίζει τους αδύναμους, να επιδεικνύει ακριβοδίκαιη συμπεριφορά και να επιβραβεύει τους ικανούς.⁴⁰⁶

Ο Μπάρμπερ (Barber) διακρίνει τους εξής ηγετικούς χαρακτήρες: με βάση την ενέργεια διακρίνει τον *ενεργητικό* και τον *παθητικό* (active-passive), ενώ με βάση την

⁴⁰⁵ Νέστωρ Ε. Κουράκης, *Διαχρονικές Αρχές Βυζαντινής Στρατηγικής και Τακτικής* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2012), 103.

⁴⁰⁶ Κουράκης, *Διαχρονικές Αρχές Βυζαντινής Στρατηγικής και Τακτικής*, 103-115.

ικανοποίηση τον αρνητικό και το θετικό (negative-positive). Από τα δυο αυτά ζευγάρια προκύπτει μία τυπολογία με τέσσερις ιδεοτυπικές κατηγορίες ηγετικών προσωπικοτήτων:

- *Ενεργητικός – αρνητικός*. Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας ηγετών είναι η διατήρησή τους στην εξουσία. Στην κατηγορία αυτή εντάσσει τους Γούντροου Γουίλσον (Woodrow Wilson) και Ρίτσαρντ Νίξον (Richard Nixon).
- *Ενεργητικός- θετικός*. Ο ηγέτης αυτής της κατηγορίας είναι αυτός που επιδιώκει την ουσία και το αποτέλεσμα. Εδώ ο Barber εντάσσει τους Τζον Κένεντι (John Kennedy), Τζόρτζ Μπους (George Bush) and Μπιλ Κλίντον (Bill Clinton).
- *Παθητικός – αρνητικός*. Οι ηγέτες της κατηγορίας αυτής δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο ηθικό τους προφίλ. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο Ντουάιτ Αϊζενχάουερ (Dwight Eisenhower).
- *Παθητικός – θετικός*. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι όχι ενεργητικοί πλην όμως λαοφιλείς ηγέτες, με σκέψη «απλοποιητική», που θεωρούν τη διακυβέρνηση ένα είδος show. Κλασική περίπτωση ο Ρόλαντ Ρήγκαν (Roland Reagan)⁴⁰⁷.

Ο Μπάρμπερ (Barber) συμπεραίνει ότι ο ενεργητικός – θετικός είναι ο καλύτερος χαρακτήρας ηγέτη για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, αυτός που μπορεί να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις προκλήσεις και τις κρίσεις, ο ηγέτης που διαπνέεται από αυτοσεβασμό, ο χαρούμενος ηγέτης, ο ανοιχτός στις νέες ιδέες και κυρίως αυτός που ξέρει να αντλεί γνώση και εμπειρία από τα λάθη του⁴⁰⁸.

Οι στρεσογόνοι παράγοντες έχουν σχεδόν πάντοτε επίδραση στην ψυχολογία του λήπτη της απόφασης (ακόμη και στη φυσιολογία του – με την αύξηση των καρδιακών παλμών) και σίγουρα επιδρούν αρνητικά και στην απόδοσή τους σε καταστάσεις πολύπλοκες, όπως η λήψη των αποφάσεων κατά τη διαχείριση μίας κρίσης. Ωστόσο, υπάρχουν και παράγοντες, οι οποίοι βοηθούν τα άτομα να αντιμετωπίσουν τα στρεσογόνα στοιχεία και να διατηρήσουν υψηλά επίπεδα απόδοσης σε δύσκολες καταστάσεις. Τέτοιοι παράγοντες είναι η εκπαίδευση και η παροχή – τροφοδοσία με τις κατάλληλες γνώσεις / πληροφορίες κατά την κρίση.

Τα μέσα επίπεδα στρες, σε πολλές περιπτώσεις ενισχύουν την αποδοτικότητα και συμβάλλουν καταλυτικά στην επαγρύπνηση και ετοιμότητα του ατόμου.

⁴⁰⁷Charles W. Kegley and Eugene R. Wittkopf, *American Foreign Policy, Pattern and Process* (New York: St.Martin's Press, 1996), 506.

⁴⁰⁸Kegley, *American Foreign Policy, Pattern and Process*, 506.

Παρόλο που οι στρατιωτικοί, αντιμετωπίζουν περισσότερες στρεσογόνες συνθήκες, η εμπειρία και οι έρευνες που αφορούν στην απόδοσή τους, φανερώνουν ότι το στρατιωτικό προσωπικό προσαρμόζεται πολύ γρήγορα σε μεταβαλλόμενες και αβέβαιες συνθήκες και απαιτήσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον των επιχειρήσεων. Η ικανότητα προσαρμογής δεν σχετίζεται μόνο με την ευελιξία και τα προσωπικά χαρακτηριστικά του ατόμου, αλλά και από την εκπαίδευση, την εμπειρία και την καθημερινή τριβή στον εργασιακό χώρο.⁴⁰⁹

Ο Μαξ Φράνκελ (Max Frankel), σε ένα σχετικά πρόσφατο βιβλίο του σχετικά με την κρίση στην Κούβα (*High Noon in the Cold War: Kennedy, Khrushchev and the Cuban Missile Crisis*, Presidio Press, 2004) αναφέρει χαρακτηριστικά: «*For the roots of crises, look to powerful men feeling vulnerable and underestimated. Their dread of weakness, even imagined frailty, begets belligerence*» (Για να βρεις τις ρίζες της κρίσης ψάξε σε πολύ ισχυρούς άνδρες που νιώθουν τρωτοί και υποτιμημένοι. Ο φόβος της αδυναμίας τους, ακόμη και η σκέψη της έλλειψης ισχύος γεννά πολεμική διάθεση).⁴¹⁰

Η κρίση και το στρες αποτελούν όρους που χρησιμοποιούνται ευρέως σε συζητήσεις και μπορούν να περιγράψουν ένα μεγάλο σύνολο εμπειριών. Το ατομικό (ψυχολογικό) στρες έχει τρία (3) στοιχεία: το εξωτερικό ερέθισμα, την αντίδραση και μία ψυχολογική διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα. Στην περίπτωση μίας κρίσης στην εξωτερική πολιτική, το στρες θεωρείται από τους διαμορφωτές της πολιτικής ως μία σημαντική απειλή για την επίτευξη των στόχων ενός έθνους. Σε πολλές περιπτώσεις, οι διαμορφωτές της πολιτικής ερμηνεύουν την απειλή κατά του έθνους ως απειλή κατά των ιδίων. Για διάφορους λόγους, και ιδιαίτερα σε υψηλά επίπεδα της ιεραρχίας, οι διαμορφωτές της πολιτικής αισθάνονται πολύ ευάλωτοι στο να αντιλαμβάνονται τις απειλές κατά τους έθνους τους ως απειλές κατά των ιδίων.⁴¹¹

Όσο καλά εκπαιδευμένο και να είναι το στρατιωτικό προσωπικό, στη φάση της μάχης, κατά την οποία διακατέχεται από έντονο στρες, μπορεί να συμβούν πλήθος λαθών στην αντίληψη και στην κρίση, τα οποία θα αποβούν τραγικά ως προς τις συνέπειές τους. Οι αντιδράσεις και η εν γένει συμπεριφορά των προσώπων, που συμμετέχουν στη διαχείριση της κρίσης, επιδρά στην εξέλιξή της σε μικρό ή μεγάλο βαθμό.

⁴⁰⁹Jennifer Kavanagh, *Stress and Performance: A Review of the Literature and Its Applicability to the Military* (Santa Monica: RAND Corporation, 2005), 51, πρόσβαση 22 Ιανουαρίου 2010 – 18:33.
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2005/RAND_TR192.pdf

⁴¹⁰Ben Macintire, "Eyeball to Eyeball," *The New York Times*, November 28, 2004, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 17:21.
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D01E3DC103FF93BA15752C1A9629C8B63>

⁴¹¹Margaret G. Hermann, "Indicators of Stress in Policymakers During Foreign Policy Crises," *Political Psychology*, Vol. 1., No. 1 (Spring 1979): 27, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 17:41.
<http://www.jstor.org/pss/3790849>

Η πίεση του χρόνου, ο αιφνιδιασμός, η ασάφεια, οι αμφιβολίες, η αβεβαιότητα πληροφοριών, οι αντικρουόμενες εισηγήσεις, η βαρύτητα των επεισοδίων και το μέγεθος των ευθυνών, δημιουργούν άγχος, το οποίο επηρεάζει τη συμπεριφορά των χειριστών της κρίσης και κατ' επέκταση, την εξέλιξή της.

Αποτελεί σημαντικό θέμα η διερεύνηση των επιπτώσεων του άγχους, που δημιουργείται με την κρίση στην απόδοση των ατόμων που διαχειρίζονται μία κρίση. Κριτήρια με τα οποία αξιολογείται η ικανότητα των ατόμων - μεμονωμένα - να αποδώσουν κάτω από συνθήκες άγχους είναι τα κάτωθι:

- Να αναγνωρίσουν επαρκώς τους αντικειμενικούς σκοπούς προς επίτευξη.
- Να κάνουν επισκόπηση των μειζόνων εναλλακτικών τρόπων ενέργειας.
- Να εκτιμήσουν τους πιθανούς κινδύνους και το κόστος, καθώς και τις θετικές επιπτώσεις των διαφόρων εναλλακτικών επιλογών.
- Να ερευνήσουν για νέες πληροφορίες σχετικές με την αξιολόγηση των επιλογών.
- Να διατηρήσουν ανοιχτό μυαλό σε νέες πληροφορίες, ακόμη και σε αυτές που θέτουν υπό αμφιβολία τους προτιμώμενους τρόπους ενέργειας.
- Να εκτιμήσουν την κατάσταση και από την πλευρά του αντιπάλου.
- Να αντιστέκονται τόσο στην αναβολή αποφάσεων όσο και στις πρόωρες αποφάσεις.
- Να κάνουν διορθωτικές κινήσεις, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές που έχουν επέλθει στην κατάσταση.

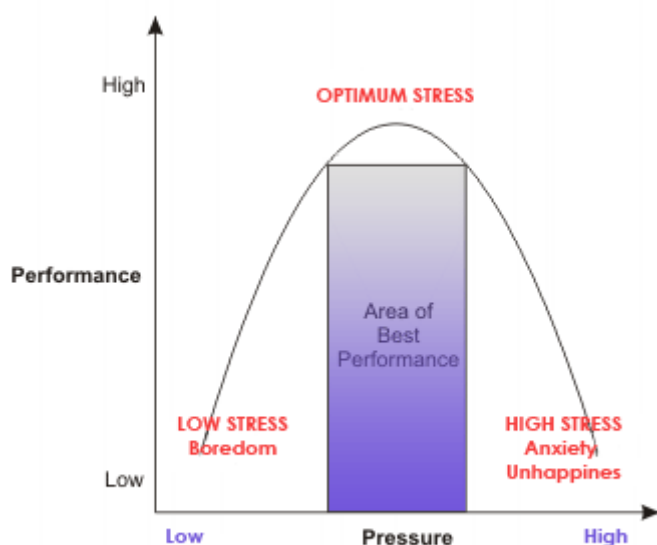
Η πείρα έχει δείξει ότι οι δρώντες που εμπλέκονται στις κρίσεις, διακατέχονται από υψηλό άγχος και ότι τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν φθείρονται από τις παρατεταμένες και φορτισμένες κρίσεις. Οι ψυχολόγοι βεβαιώνουν ότι απειλές, αιφνιδιασμοί και πίεση χρόνου δημιουργούν το άγχος, ενώ παράλληλα υποστηρίζουν ότι ένας βαθμός άγχους αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την επίλυση ενός προβλήματος.

Χωρίς την ύπαρξη ενός προβλήματος δεν υπάρχει και το άγχος, το οποίο διεγείρει και αυξάνει την προσοχή και την ετοιμότητα για την αντιμετώπισή του. Τα άτομα, επηρεαζόμενα από το άγχος, γίνονται πιο άκαμπτα και ανίκανα να αντιμετωπίσουν περίπλοκες καταστάσεις. Ο ηγέτης, όπως και ο καλός καπετάνιος, όπως λένε, στη φουρτούνα φαίνεται. Ο Κένεντι, στην κρίση της Κούβας, προσπαθούσε να μειώσει τον κίνδυνο σπασμωδικών ενεργειών και από τις δύο χώρες, δίνοντας χρόνο στους Σοβιετικούς να σκεφτούν την επόμενη κίνησή τους.⁴¹²

Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε πως η ύπαρξη του στρες δεν επηρεάζει κατά ανάγκη αρνητικά την αποδοτικότητα. Η σχέση απόδοσης και στρες

⁴¹²Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, 225-226.

αποτυπώνεται διαγραμματικά παρακάτω. Το διάγραμμα που ακολουθεί, γνωστό και ως «ανεστραμμένο U», μας δείχνει πως στην αρχική φάση της κρίσης, όπου τα επίπεδα του στρες είναι χαμηλά, η απόδοση παρουσιάζει μία συνεχώς αυξανόμενη τάση, όσο αυξάνεται και το στρες. Περνώντας ένα συγκεκριμένο κατώφλι, κομβικό σημείο στο οποίο επιτυγχάνεται η υψηλότερη τιμή της απόδοσης, η απόδοση αρχίζει και φθίνει και η σχέση της πλέον με την αύξηση του στρες αντιστρέφεται. Από εκεί και έπειτα, όσο αυξάνει το στρες, τόσο μειώνεται και η αποδοτικότητα, με τελικό σημείο το μηδενισμό αυτής, όταν το στρες φτάσει στα υψηλότερα επίπεδα σε μία κρίση.⁴¹³

Σχήμα 2. Διάγραμμα σχέσης απόδοσης και στρες.⁴¹⁴

Η παραπάνω παραδοχή της θετικής επίδρασης του στρες στην απόδοση, αποτελεί μία θέση που υποστηρίζεται από πολλούς. Υπάρχει μεγάλο ερευνητικό έργο που υποστηρίζει την ύπαρξη «καλού στρες». Ο Γιέρκες (Yerkes) και ο Ντόντσον (Dodson) ήταν οι πρώτοι που υποστήριξαν τη σχέση «ανεστραμμένου U» ανάμεσα

⁴¹³ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 474.

⁴¹⁴ Το διάγραμμα αναφέρεται ως “ανεστραμμένο U” (όρος που χρησιμοποιεί ο Alexander George στο βιβλίο του *Avoiding War: Problems of Crisis Management*) και παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ στρες και απόδοσης στη φάση μίας κρίσης, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 18:44.

http://www.google.gr/imgres?imgurl=http://www.antiaging-wellness.com/Library/images/ugraph.gif&imgrefurl=http://www.antiaging-wellness.com/Pages/Wellness/Mind/stress_perform.php&usg=__Xy2ey9gQnWQ3lrdFpQqMjXGA-AY=&h=313&w=324&sz=14&hl=el&start=3&zoom=1&um=1&itbs=1&tbnid=1QGj9zZfn_HeWM:&tbnh=114&tbnw=118&prev=/images%3Fq%3Drelationship%2Bbetween%2Bstress%2Band%2Bperformanc%26um%3D1%26hl%3Del%26rlz%3D1T4RNWN_enDE240GR276%26tbs%3Disch:1&ei=qduETabGBMSytAa4iLGBAw

στο στρες και στην απόδοση.⁴¹⁵ Ο Σάντερς (Sanders) οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι η απόδοση είναι η ιδανική όταν το στρες βρίσκεται σε μέσα επίπεδα Συνεχίζοντας, και ουσιαστικά επιβεβαιώνοντας τη σχέση του «ανεστραμμένου U», αναφέρει πως όταν το στρες βρίσκεται σε πολύ χαμηλά ή πολύ υψηλά επίπεδα η απόδοση φθίνει.⁴¹⁶ Ωστόσο, υπάρχουν και πολλοί που δεν συμφωνούν με τη σχέση του «ανεστραμμένου U». Για παράδειγμα, ο Τζαμάλ (Jamal) υποστηρίζει πως το στρες, σε οποιοδήποτε επίπεδό του, μειώνει την απόδοση απορροφώντας την ενέργεια, την προσοχή και το χρόνο του εμπλεκόμενου.⁴¹⁷ Ωστόσο, και παρά τις διαφορετικές απόψεις και θέσεις πάνω στη σχέση απόδοσης και στρες, οι Μουζ (Muse), Χάρις (Harris) και Φέιλντ (Feild) καταλήγουν μέσα από το έργο τους, ότι η σχέση του «ανεστραμμένου U» αποτελεί την πλέον χρησιμοποιούμενη ερμηνεία αναφορικά με τη σχέση πίεσης και απόδοσης.⁴¹⁸

Στρες και λήψη αποφάσεων

Το στρες μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης απόφασης σε ένα άτομο, καθώς και την ικανότητά του να κρίνει σωστά. Ο Έστερμπρουκ (Easterbrook), στο πλαίσιο εργασίας που προτείνει, αναφέρει πως όταν υπεισέρχονται στρεσογόνοι παράγοντες, τότε τα άτομα παρουσιάζουν «περιορισμό στην αντίληψη», εννοώντας πως δίνουν σημασία και αντιλαμβάνονται λιγότερα ερεθίσματα που μπορούν να συνεισφέρουν στη συμπεριφορά και στη λήψη απόφασης. Το μοντέλο των Janis και Mann που αφορά στη λήψη αποφάσεων, υποστηρίζει τα προαναφερθέντα, τονίζοντας πως τα άτομα που βρίσκονται υπό καθεστώς στρες, λαμβάνουν αποφάσεις που βασίζονται σε ελλιπείς πληροφορίες. Οι Φρίντμαν (Friedman) και Μαν (Mann), υποστηρίζοντας και αναπτύσσοντας περαιτέρω την προηγούμενη θέση, αναφέρουν πως όταν υπάρχουν στρεσογόνοι παράγοντες, τα άτομα αδυνατούν να σκεφτούν όλες τις εναλλακτικές λύσεις, αγνοούν τις μακροπρόθεσμες συνέπειες και λαμβάνουν

⁴¹⁵ Robert Yerkes and John Dodson, "The Relation of Strength of Stimulus to Rapidity of Habit Formation," *Journal of Comparative Neurology and Psychology*, Vol. 18., Issue 5(1908): 459-462, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:15.
<http://www.dominiopublico.gov.br/download/texto/ps000208.pdf>

⁴¹⁶ F.Sanders, "Towards a Model for Stress and Human Performance," *Acta Psychologica*, Vol. 53 (1983): 61-64, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:27.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6869047>

⁴¹⁷ Muhammad Jamal, "Relationship of Job Stress to Job Performance: A Study of Managers and Blue-Collar Workers," *Human Relations*, Vol. 38(1985): 409-424, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:36.
<http://hum.sagepub.com/content/38/5/409.abstract>

⁴¹⁸ Lory Museand Hubert Field, "Has the Inverted - U Theory of Stress and Job Performance had a Fair Test?," *Human Performance*, 1532-7043, Vol. 16, Issue 4(September 3, 2003): 349-350, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 20:40.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a784769684>

αποφάσεις βασιζόμενες σε υπερ-απλουστευμένες υποθέσεις. Υποστηρίζοντας τα προλεχθέντα, οι Στόου (Staw), Σάντερλαντς (Sanderlands) και Ντούτον(Dutton) αναφέρουν πως τα άτομα υπό αυτές τις συνθήκες, μπορεί να παρουσιάζουν ακαμψία στη λήψη των αποφάσεων, ως αποτέλεσμα της μειωμένης ικανότητας διερεύνησης και της βάσης σε περιορισμένο αριθμό ερεθισμάτων.

Αναφορικά με τη χρονική πίεση, ο Γουόλστεν (Wallsten) αναφέρει πως τα άτομα που βρίσκονται σε καθεστώς πίεσης χρόνου, τείνουν να εστιάζουν την προσοχή τους μόνο σε λίγα εξόφθαλμα στοιχεία.⁴¹⁹

Μελετώντας την επίδραση των στρεσογόνων παραγόντων, ο Λάρσεν (Larsen) εξέτασε την επίδραση της έλλειψης ύπνου στην αντίληψη, στην κρίση και στη λήψη αποφάσεων σε ένα δείγμα στρατιωτικού προσωπικού από την Νορβηγία. Το προσωπικό αυτό, μετά από στέρηση ύπνου πέντε ημερών, έλαβε μέρος σε πολεμική άσκηση εξομοίωσης νυχτερινής επίθεσης σε ένα στρατόπεδο. Στο στρατόπεδο υπήρχαν ομοιώματα ανθρώπων που αντιπροσώπευαν τους εχθρούς. Οι στρατιώτες είχαν ξανακάνει αυτή την άσκηση στο παρελθόν. Αυτή τη φορά όμως τα ομοιώματα είχαν αντικατασταθεί από αληθινούς ανθρώπους, ενώ παράλληλα τα όπλα των στρατιωτών, εν αγνοία αυτών, δεν είχαν σφαίρες. Ο Λάρσεν συμπέρανε ότι, όπως και οι άλλοι παράγοντες που προκαλούν στρες, έτσι και η έλλειψη ύπνου, μειώνει την ικανότητα του ατόμου να αιτιολογήσει, να αναλύσει πολύπλοκες καταστάσεις και να λάβει τις σωστές αποφάσεις. Το 59% των στρατιωτών στο δείγμα του Λάρσεν πυροβόλησε αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της εξομοίωσης. Οι μισοί από τους στρατιώτες στο δείγμα ανέφεραν πως είδαν κάποια κίνηση στο στρατόπεδο, θεωρώντας πως αυτό είναι μία ασυνήθιστη κατάσταση και πως ίσως να βρίσκονταν και αληθινοί άνθρωποι στο χώρο εκείνο. Ωστόσο πυροβόλησαν, διότι είτε είχαν διαταχθεί είτε η σκέψη τους ήταν αρκετά μπερδεμένη για να λάβουν τη σωστή απόφαση.⁴²⁰

Συμπερασματικά, αυτό που καθίσταται σαφές για τους διαμορφωτές της πολιτικής στη διαχείριση μίας κρίσης, είναι πως η εκπαίδευση αποτελεί ένα βασικό καταλύτη που συνεισφέρει στη στρατιωτική αποτελεσματικότητα και στην απόδοση. Η εκπαίδευση είναι αυτή που προετοιμάζει το άτομο να αντιμετωπίσει μία στρεσογόνο κατάσταση:

- Βοηθώντας το άτομο να προσαρμοστεί στις στρεσογόνες συνθήκες ελαττώνοντας παράλληλα και τις ψυχολογικές επιπτώσεις αυτών.

⁴¹⁹Kavanagh, *Stress and Performance*, 17-18.

⁴²⁰Rolf P. Larsen, "Decision Making by Military Students Under Severe Stress," *Military Psychology*, Vol. 3, Issue 2 (April 2001): pp. 89-92, πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 22:35.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a785380299>

- Υποδεικνύοντας στο άτομο στρατηγικές που θα του επιτρέπουν να αντιμετωπίζει μία τέτοια κατάσταση πιο αποτελεσματικά και να διατηρεί την απόδοσή του ακόμη και σε συνθήκες στρες.
- Βοηθώντας το άτομο να έχει τον έλεγχο των δραστηριοτήτων-αποστολών-εργασιών, εμποδίζοντας τη μείωση της απόδοσης.
- Ενδυναμώνοντας και ενισχύοντας τις προσδοκίες του ατόμου.⁴²¹

Διοίκηση και έλεγχος στις κρίσεις

Η στρατιωτική διοίκηση και ο έλεγχος στις κρίσεις είναι πολύ σημαντικό να μελετώνται για τρεις σημαντικούς λόγους. Πρώτον, διότι κατά τη διάρκεια μίας κρίσης εγκυμονεί πάντοτε ο κίνδυνος οι πολιτικοί ηγέτες να χάσουν τον έλεγχο των γεγονότων. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα οι στρατιωτικές επιχειρήσεις να κλιμακωθούν ανεξέλεγκτα και να οδηγήσουν σε πόλεμο.⁴²² Δεύτερον, οι διαδικασίες ελέγχου και διοίκησης που εφαρμόζονται για την κατεύθυνση των στρατιωτικών επιχειρήσεων διαχείρισης κρίσης, μπορεί να επηρεάσουν τις στρατιωτικές αλληλεπιδράσεις και εσωτερικές διαδικασίες που θέτονται σε εφαρμογή κατά τη διάρκεια μίας κρίσης. Τρίτον, η στρατιωτική διοίκηση και έλεγχος, ως διαδικασίες, επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τη φύση και την ένταση ανάμεσα στην πολιτική και τη στρατιωτική λογική και σκέψη σε μία κρίση. Όσο μεγαλύτερη είναι η εξοικείωση με τη στρατιωτική διοίκηση και έλεγχο, τόσο μεγαλύτερη είναι και η κατανόηση των προβλημάτων στη διαχείριση κρίσεων. Οι μελέτες επί της διαχείρισης κρίσεων εστιάζουν περισσότερο στην τεχνολογία που αναπτύσσεται στον στρατιωτικό έλεγχο και διοίκηση παρά στις μεθόδους ελέγχου.⁴²³

Έλεγχος

Το θέμα του συγκεντρωτισμού έναντι της αποκέντρωσης στον έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων αποτελεί ένα μεγάλο ζήτημα για τα συστήματα στρατιωτικής διοίκησης εδώ και πάρα πολλά χρόνια. Η στρατιωτική αλυσίδα διοίκησης στις Η.Π.Α., από τον Πρόεδρο έως και τα κατώτερα επίπεδα, βασίζεται στην αρχή της ανάθεσης ελέγχου δυνάμεων σε υφιστάμενους διοικητές. Οι μέθοδοι της άσκησης ελέγχου καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα «αυστηρότητας του ελέγχου», που

⁴²¹Kavanagh, *Stress and Performance*, 51-52.

⁴²²Franklyn Griffiths and John C. Polanyi, *The Dangers of Nuclear War: A Pugwash Symposium* (New York: University of Toronto Press, 1979), 40.

⁴²³Preston Niblack, *Managing Military Operations in Crises: A Conference Report* (Santa Monica: RAND Corporation, R-4038-CC, 1991), 5, πρόσβαση 20 Μαρτίου 2011, 10:35.
<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2009/R4038.pdf>

ξεκινά από το «θετικό έλεγχο» στο άκρο της αυστηρότητας και καταλήγει στην ανάθεση του αυτόνομου ελέγχου, στο άκρο της «χαλαρότητας».

Στην περίπτωση του «θετικού ελέγχου» οι προϊστάμενες διοικούσες αρχές, μέσω των δικτύων επικοινωνίας, καθοδηγούν τις κινήσεις και ενέργειες των στρατιωτικών δυνάμεων σε πραγματικό χρόνο. Ο «θετικός έλεγχος» στερεί από τους υφιστάμενους διοικητές των δυνάμεων που επιχειρούν την πρωτοβουλία και την ευελιξία. Κάθε κίνηση και ενέργεια γίνεται μόνο κατόπιν εντολής από άνωθεν. Στην περίπτωση που ο διοικητής των δυνάμεων, στην περιοχή που υλοποιούνται οι επιχειρήσεις, θελήσει να προβεί σε κάποια ενέργεια διαφορετική από τις διαταγές που λαμβάνει από το προϊστάμενο κλιμάκιο ηγεσίας, τότε θα πρέπει να ζητήσει και να λάβει εξουσιοδότηση για αυτό. Η αποτελεσματικότητα του «θετικού ελέγχου» βασίζεται σε πολύ κρίσιμο βαθμό στη συνέχεια της επικοινωνίας και στην αμέριστη προσοχή των προϊστάμενων αρχών. Αυτό το είδος ελέγχου χρησιμοποιείται πολύ σπάνια σε πολέμους ή μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις σε κρίσεις. Αυτό, διότι στερείται ευελιξίας και ικανότητα πλήρους συγχρονισμού με τις απότομες αλλαγές που συμβαίνουν σε τακτικό επίπεδο κατά τη διάρκεια των στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Στον αντίποδα του «θετικού ελέγχου» βρίσκεται η μέθοδος της «άρνησης» (negation). Σε αυτή τη μέθοδο, ο κατά τόπους εκάστοτε διοικητής (OnScene Commander) έχει μεγαλύτερο έλεγχο των δυνάμεών του. Το εύρος ελέγχου που έχει, καθορίζεται στις διαταγές της αποστολής που του έχει ανατεθεί. Το σημείο κλειδί αυτής της μεθόδου είναι ότι ο διοικητής των δυνάμεων που επιχειρούν είναι εξουσιοδοτημένος να προβεί σε στρατιωτικές ενέργειες, εκτός και αν διαταχθεί το αντίθετο από τις προϊστάμενες αρχές. Αυτό το είδος ελέγχου διαχωρίζεται σε δύο είδη, το «αυστηρό» και το «χαλαρό». Στην πρώτη περίπτωση, ο διοικητής των δυνάμεων που επιχειρούν θα πρέπει να αναφέρει την προτιθέμενη ενέργεια προτού προχωρήσει σε αυτή. Στη δεύτερη περίπτωση, ο διοικητής των δυνάμεων που επιχειρούν, πρώτα προβαίνει στην ενέργεια και μετά αναφέρει στα προϊστάμενα κλιμάκια. Η τελευταία αποτελεί και την πλέον επιθυμητή μορφή ελέγχου για τους διοικητές των δυνάμεων, όταν αυτοί τίθενται υπό τον άμεσο έλεγχο των προϊστάμενων αρχών. Και πάλι, η αποτελεσματικότητα της μεθόδου της «άρνησης», όπως και στην περίπτωση του «θετικού ελέγχου», βασίζεται σε πολύ κρίσιμο βαθμό στη συνέχεια της επικοινωνίας και στην αμέριστη προσοχή των προϊστάμενων αρχών.

Προσεγγίζοντας το «χαλαρό» άκρο των μεθόδων ελέγχου συναντούμε και άλλες μεθόδους ανάθεσης ελέγχου. Εκεί, ο διοικητής των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούν, εξουσιοδοτείται με τον άμεσο έλεγχο των επιχειρήσεων. Αρχικά, διατάσσεται να φέρει σε πέρας μία αποστολή και εν συνεχεία εκτελεί την αποστολή με την προσωπική του δράση και πρωτοβουλία. Φυσικά, το εύρος των ενεργειών στις οποίες μπορεί να προβεί προς εκπλήρωση της αποστολής, καθορίζονται από τις διαταγές που έχει λάβει εκ των προτέρων.

Όταν υπάρχουν δίκτυα άμεσης επικοινωνίας τότε η ανάθεση ελέγχου με παράλληλη παρακολούθηση αποτελεί τη συνηθέστερη μορφή ελέγχου που εφαρμόζεται. Σε αυτή την περίπτωση, ο διοικητής των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούν, θα πρέπει να κρατά συνεχώς ενήμερους τους ανωτέρους του σχετικά με την κατάσταση των δυνάμεών του, την εξέλιξη της αποστολής και τις επιχειρησιακές του προθέσεις. Αυτό γίνεται μέσω περιοδικών αναφορών, καθώς επίσης και αναφορών σε πραγματικό χρόνο, όταν πρόκειται για διαβίβαση κρίσιμων πληροφοριών. Τα ανώτερα κλιμάκια διοίκησης επεμβαίνουν στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων μόνο όταν είναι απόλυτα αναγκαίο, ώστε να εξασφαλιστεί ότι η επιχείρηση «συμβαδίζει» με τη στρατηγική που ακολουθείται και να διορθωθούν τυχόν σφάλματα από το διοικητή των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούν. Αυτή η μορφή ελέγχου παρέχει στους στρατιωτικούς που επιχειρούν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και θεωρείται από αυτούς ως η ιδανική μορφή ελέγχου, που βρίσκει τη χρυσή τομή μεταξύ ελέγχου και αυτονομίας.

Όταν δεν διατίθενται δίκτυα άμεσης επικοινωνίας, τότε ο έλεγχος χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη αυτονομία. Σε αυτή την περίπτωση, ο διοικητής των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούν, λαμβάνει τις διαταγές της αποστολής και δεν αναμένεται να ξαναέλθει σε επικοινωνία με τα προϊστάμενα κλιμάκια, παρά μόνο αν περατώσει ή ματαιώσει την αποστολή. Αυτό το είδος ελέγχου είναι απαραίτητο σε περιπτώσεις μυστικών αποστολών και γενικά σε αποστολές υψηλής διαβάθμισης. Τέτοιες αποστολές είναι αυτές των ειδικών δυνάμεων και γενικότερα αποστολές στις οποίες οι επικοινωνίες και οι εκπομπές στο φάσμα των συχνοτήτων επικοινωνίας θα πρέπει να είναι απόλυτα περιορισμένες – όπως για παράδειγμα μία αιφνιδιαστική επίθεση ή παραπλάνηση του αντιπάλου. Η μέθοδος αυτή στερείται ευελιξίας και για αυτό το λόγο σπανίως είναι επιθυμητή από τους στρατιωτικούς διοικητές, εκτός βέβαια αν είναι απόλυτα απαραίτητη.

Όταν σε έναν στρατιωτικό διοικητή ανατίθεται ο έλεγχος των επιχειρησιακών δυνάμεων, συνήθως διατηρεί σε ένα συγκεκριμένο βαθμό τον άμεσο έλεγχο αυτών, όμως παράλληλα διαθέτει και διάφορους μηχανισμούς έμμεσου ελέγχου. Αυτοί οι μηχανισμοί είναι οι διαταγές, οι οδηγίες καθώς και η λεπτομερής καθοδήγηση του διοικητή πριν την έναρξη της αποστολής για τη διασφάλιση ότι οι επιχειρησιακές του αποφάσεις ταυτίζονται με τους αντικειμενικούς σκοπούς και τις προθέσεις των ανώτερων κλιμακίων. Οι οδηγίες που θα δοθούν μπορεί να είναι από πολύ λεπτομερείς έως και πολύ γενικές. Τέσσερις είναι οι βασικοί μηχανισμοί έμμεσου ελέγχου. Το σύστημα προειδοποίησης (alert system), ο σχεδιασμός (contingency plans), οι ισχύουσες διαταγές και οι διαταγές της αποστολής και τέλος, οι κανόνες εμπλοκής.⁴²⁴

⁴²⁴ Niblack, *Managing Military Operations in Crises*, 6-8.

Οι ένοπλες δυνάμεις των Η.Π.Α. χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό όλων των παραπάνω ειδών ελέγχου. Οι ισορροπίες μεταξύ αυτονομίας και ελέγχου καθορίζονται από τη φύση των αποστολών, το τακτικό, αλλά και το πολιτικό περιβάλλον. Επίσης, μπορεί παράλληλα να χρησιμοποιούνται και περισσότερες από μία μεθόδους ελέγχου. Ο Ναύαρχος Τζόσεφ Μέτκαλφ (Joseph Metcalf), διοικητής στη δύναμη εισβολής στην Γρενάδα το 1983, χρησιμοποίησε αυτή τη μέθοδο για να επιτρέψει στους υφιστάμενους διοικητές του τη μέγιστη ελευθερία δράσης, ενώ παράλληλα διατήρησε τον απόλυτο έλεγχο των όπλων με τη μεγαλύτερη δύναμη πυρός, όπως είναι τα πολεμικά αεροσκάφη και οι πύραυλοι που εκτοξεύονται από τα πλοία.⁴²⁵

«Στρατιωτική Λογική» και απαιτήσεις της Διπλωματίας στη διαχείριση κρίσεων

Η υπόδειξη ότι η ισχύς των όπλων αποτελεί «όργανο» της διπλωματίας είναι ένα μέρος της συμβατικής σοφίας στην άσκηση της πολιτικής. Η ιστορική εμπειρία σε πολλές περιπτώσεις μας δείχνει πως σε συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ κρατών, οι προσπάθειες που βασίζονται μονάχα στη διπλωματία μπορεί να αποδειχθούν αναποτελεσματικές. Ωστόσο, η προαναφερθείσα παρατήρηση μας αφήνει αναπάντητο ένα βασικό ερώτημα που σχετίζεται τόσο με τη θεωρία όσο και με την πρακτική της άσκησης της πολιτικής: Υπό ποιές συνθήκες και με ποιο τρόπο μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά η στρατιωτική ισχύς για την υποστήριξη της διπλωματίας προς την επίτευξη ενός δεδομένου στόχου; Οποιαδήποτε και να είναι η απάντηση σε αυτό το ερώτημα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι προσπάθειες χρήσης στρατιωτικής ισχύος για την υποστήριξη της διπλωματίας σε πολλές περιπτώσεις έχουν αποδειχθεί όχι μόνο αναποτελεσματικές, αλλά και ενισχυτικές συγκρούσεων – ακόμη και πυροδότες πολέμων που καμία πλευρά δεν επιθυμεί.⁴²⁶

Στρατιωτικές επιλογές χωρίς την εμπλοκή σε εχθροπραξίες-πόλεμο

Οι ενέργειες χωρίς τη χρησιμοποίηση στρατιωτικής ισχύος εξυπηρετούν τους κάτωθι σκοπούς:

- Μείωση στην τρωτότητα των στρατηγικών δυνάμεων αλλά και κάλυψη του θεάτρου των επιχειρήσεων (καθιστώντας το, λιγότερο προσιτό-τρωτό στον αντίπαλο)

⁴²⁵James G. March and Roger Weissinger-Baylon, *Ambiguity and Command: Organizational Perspectives on Military Decision Making* (Massachusetts: Pitman Publishing, 1986): 281-282.

⁴²⁶George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 13.

- Ενίσχυση της επιχειρησιακής ετοιμότητας των στρατιωτικών δυνάμεων, τόσο σε επιθετικό, όσο και σε αμυντικό επίπεδο (για την περίπτωση όπου θα ξεσπάσει πόλεμος)
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων με μη προκλητικό τρόπο που θα υποδεικνύει αποφασιστικότητα στη διαχείριση της κρίσης
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων για την υπόδειξη στον αντίπαλο των προθέσεων αλλά και για τον καθησυχασμό αυτού⁴²⁷
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων σε μη πολεμικές αποστολές με στόχο να μη θιγούν τα συμφέροντα της αντίστοιχης πλευράς, αποφεύγοντας την στρατιωτική εμπλοκή και την κλιμάκωση της κρίσης
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων για την αποτροπή του αντιπάλου να κλιμακώσει την κρίση ή να ξεκινήσει εχθροπραξίες
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων για την εξουδετέρωση εχθρικών απειλών
- Χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων με απώτερο σκοπό τον εξαναγκασμό του αντιπάλου στη φάση των διαπραγματεύσεων⁴²⁸

Παρόλο που οι στρατιωτικοί ηγέτες είναι έτοιμοι να κινητοποιήσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις με οποιονδήποτε από τους προαναφερθέντες τρόπους, οι πρώτοι δύο εξ αυτών είναι πιο προσιτοί-κατάλληλοι για τους αξιωματικούς. Δεν πρέπει να λησμονούμε πως, όταν ξεσπά μια κρίση που απειλεί με πόλεμο ένα κράτος, οι στρατιωτικοί ηγέτες θέτουν ως άμεση και ύψιστη προτεραιότητα την ετοιμότητα των δυνάμεων για πόλεμο. Και φυσικά, αυτή η ετοιμότητα απαιτεί περισσότερα από τη μερική μείωση της τρωτότητας στρατιωτικών δυνάμεων που μπορεί να αποτελέσουν στόχους στην περίπτωση που ο αντίπαλος ξεκινήσει εχθροπραξίες. Επίσης, απαιτεί περισσότερα από την αύξηση της επιχειρησιακής ετοιμότητας των στρατιωτικών δυνάμεων για αμυντικές επιχειρήσεις. Επιπρόσθετα, η «στρατιωτική λογική» επιτάσσει την κινητοποίηση και αύξηση της επιχειρησιακής ετοιμότητας των στρατιωτικών δυνάμεων και για επιθετικές επιχειρήσεις.

Παρόλο που οι προαναφερθέντες κανόνες είναι πλήρως αντιληπτοί και σεβαστοί από τους λήπτες των πολιτικών αποφάσεων, οι τελευταίοι μπορεί να είναι απρόθυμοι να εξουσιοδοτήσουν την εφαρμογή καταστάσεων συναγερμού και

⁴²⁷ Δεν θα πρέπει να λησμονείται πως η χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον καθησυχασμό ενός αντιπάλου κατά τη διάρκεια μιας κρίσης. Ο Paul Bracken μας παρέχει πλήθος παραδειγμάτων στα οποία πολιτικοί ηγέτες λειτούργησαν με αυτό τον τρόπο. Για παράδειγμα, “κατά τη σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία το 1968, το NATO, στην προσπάθειά του να μη δώσει την εντύπωση στους Σοβιετικούς ότι αυξάνει τη στρατιωτική του δραστηριότητα, ματαίωσε αναγνωριστικές πτήσεις πολεμικών αεροσκαφών πάνω από τη Δυτική Γερμανία”. Με ανάλογο τρόπο, ο Πρόεδρος Kennedy, κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Κούβα, “έδωσε εντολή να αφαιρεθούν οι κεφαλές των πυραύλων Jupiter που βρίσκονταν στην Τουρκία, ώστε να αποφευχθεί τυχόν «ατύχημα» εξαιτίας του τεταμένου περιβάλλοντος”. Βλέπε Paul Bracken, *The Command and Control of Nuclear Forces* (New Haven: Yale University Press, 1983), 72.

⁴²⁸ George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 14.

στρατιωτικά μέτρα επιχειρησιακής ετοιμότητας. Η απροθυμία τους προς αυτό οφείλεται στον προβληματισμό (που και η στρατιωτική πλευρά μοιράζεται) ότι οι καταστάσεις συναγερμών, καθώς και οι στρατιωτικές κινητοποιήσεις, μπορεί να εκληφθούν από τον αντίπαλο ως προετοιμασίες για την έναρξη εχθροπραξιών ή ως κινήσεις που αποσκοπούν στη δημιουργία πίεσης και εξαναγκασμού στις διαπραγματεύσεις κατά την κρίση. Ως αποτέλεσμα, ο αντίπαλος θα κινητοποιήσει αντιστοίχως τις δικές του στρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες θα πυροδοτήσουν μια αλυσιδωτή αντίδραση κινητοποιήσεων της πολεμικής μηχανής και των δύο πλευρών. Ουσιαστικά γίνεται λόγος για το «δίλημμα ασφάλειας» –όρος στις διεθνείς σχέσεις που εκφράζει το φαινόμενο κατά το οποίο η μια πλευρά λαμβάνει αμυντικά μέτρα (για να ενισχύσει την ασφάλειά της) τα οποία εκλαμβάνονται από την αντίπαλη πλευρά ως πιθανές εχθρικές ενέργειες που θέτουν ζήτημα ασφάλειάς της. Ακολούθως η τελευταία πλευρά λαμβάνει και αυτή με τη σειρά της επιπρόσθετα αμυντικά μέτρα. Με απλά λόγια, η παρανόηση των κινήτρων του αντιπάλου μπορεί να οδηγήσει σε ένα κύκλο δράσης-αντίδρασης που μπορεί να καταλήξει σε βύθιση των αμοιβαίων προσπαθειών για διαχείριση της κρίσης. Ο Τζον Στάινμπруνερ (John Steinbruner), διευθυντής του Center for International and Security Studies στο Maryland (ο οποίος διετέλεσε διευθυντής του Foreign Policy Studies Program στο ινστιτούτο Brookings κατά την περίοδο 1978-1996) εφιστά την προσοχή στον κίνδυνο που αναδύεται από το γεγονός ότι ο αντίπαλος μπορεί να θεωρήσει το στρατιωτικό σύστημα διοίκησης (opponents command system) ως στόχο υψηλής προτεραιότητας στην περίπτωση πολέμου. Άλλοι αναλυτές θεωρούν πως τέτοιες καταστάσεις μπορεί να δημιουργήσουν μεγάλη πίεση στους πολιτικούς ηγέτες για να λάβουν απόφαση προληπτικής στρατιωτικής ενέργειας προτού ο αντίπαλος αποφασίσει να το πράξει πρώτος.⁴²⁹

Ανάγκη για συνέργια πολιτικής και στρατού στη διαμόρφωση της στρατηγικής στη διαχείριση κρίσεων

Η συμβατική στρατιωτική στρατηγική εστιάζει στην πιο αποτελεσματική χρησιμοποίηση των διαθέσιμων στρατιωτικών δυνάμεων για την επίτευξη των ανατεθέντων στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων. Κατά συνέπεια, η στρατιωτική στρατηγική δεν είναι τίποτε άλλο από τη χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών του, ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.⁴³⁰ Το κριτήριο της αποτελεσματικότητας, όπως αυτό ορίζεται, προσδίδει συγκεκριμένη εστίαση και ύφος στην αποκαλούμενη

⁴²⁹Βλέπε John Steinbruner, "LaunchUnderAttack," *Scientific American* (January 1984): 47. Εκεί αναφέρεται ότι "....στην περίπτωση που ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, οι στρατιωτικοί διοικούντες και των δύο πλευρών, που έχουν επωμιστεί την εκτέλεση των αποστολών που τους έχει ανατεθεί, αναπόφευκτα θα αναζητήσουν άμεση εξουσιοδότηση για να ξεκινήσουν την επίθεση, ασχέτως της προηγούμενης κατάστασης –πολιτικής ασφάλειας...".

⁴³⁰Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική Σκέψη: από την αρχαιότητα έως σήμερα*, 44.

«στρατιωτική λογική». Στον αντίποδα της λογικής αυτής, η διπλωματία αναζητά την επίτευξη των πολιτικών στόχων και λειτουργεί εφαρμόζοντας μια στρατηγική σαφώς ευρύτερη και πιο πολύπλοκη από την στρατιωτική στρατηγική. Στην άσκηση της διπλωματίας η στρατηγική χρησιμοποιεί μια ποικιλία δυνάμεων. Η διπλωματική στρατηγική βασίζεται σε ένα συνδυασμό και μια ακολουθία πειθούς, εξαναγκασμού, τόσο μέσω απειλών όσο και ενεργειών, αλλά και στην παροχή προσφορών και παραχωρήσεων. Με λίγα λόγια, τη στιγμή που η διπλωματία χρησιμοποιεί την απειλή χρήσης στρατιωτικής ισχύος ή ακόμη και κάποια ανάπτυξη περιορισμένης στρατιωτικής δύναμης, αποσκοπεί ουσιαστικά στη χρήση της δύναμης αυτής ως ένα ευέλικτο και ακριβές ψυχολογικό όργανο της πολιτικής σε αντίθεση με την ανάπτυξη μιας στρατιωτικής δύναμης ως ένα ακατέργαστο όργανο περιορισμένης ακρίβειας.

Τα παραπάνω μπορούν να διαφανούν ξεκάθαρα όταν οι διαμορφωτές της πολιτικής εφαρμόζουν την εξαναγκαστική διπλωματία ως τη στρατηγική τους για τη διαχείριση μιας κρίσης, την οποία έχει δημιουργήσει κάποιος αντίπαλος που επιθυμεί την αλλαγή του status quo υπέρ του. Η χρήση της εξαναγκαστικής διπλωματίας σε αυτή την περίπτωση έχει ως απώτερο στόχο τη συγκατάθεση και τη συνεργασία του αντιπάλου και όχι την ώθησή του σε στρατιωτικές ενέργειες. Συμπερασματικά, η εξαναγκαστική διπλωματία παρουσιάζει ένα χαρακτήρα διαπραγμάτευσης και πολλές φορές παζαριού. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι απόντα ή πολλές φορές υποβαθμισμένα στην παραδοσιακή στρατιωτική στρατηγική. Οι διαμορφωτές της πολιτικής προσπαθούν να εμβαπτίσουν τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά της εξαναγκαστικής διπλωματίας στην αντίληψη και στη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Στην εξαναγκαστική διπλωματία, η χρήση της στρατιωτικής ισχύος για τη δημιουργία απωλειών στον αντίπαλο, παρουσιάζει διαφοροποίηση. Εδώ, οι στρατιωτικές δυνάμεις χρησιμοποιούνται με μέτρο και ο αντικειμενικός σκοπός είναι η υπόδειξη στον αντίπαλο της λύσης (της οδού εξόδου από την κρίση) αλλά και ο εκφοβισμός αυτού. Η χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων γίνεται, σε αντίθεση με τη στρατιωτική στρατηγική, ακολουθώντας τη μέθοδο του μαστίγιου και του καρότου ώστε να επηρεαστεί – διαμορφωθεί η συμπεριφορά του αντιπάλου. Σε πολλές περιπτώσεις, το «καρότο» που προσφέρεται μπορεί να παρουσιάζει ίδια ή και μεγαλύτερη σημασία-αξία από το «μαστίγιο» που χρησιμοποιείται ως απειλή.⁴³¹ Παραδείγματα «καρότων» μπορούμε να συναντήσουμε στις περιπτώσεις των κρίσεων στο Λάος και στην Κούβα. Αντιθέτως, στην περίπτωση του Σαντάμ Χουσεϊν (Saddam Hussein) στην κρίση στον Κόλπο, του Καντάφι στην Λιβύη ή των Σαντινίστας στην περίπτωση της Νικαράγουα, ελάχιστο ή και καθόλου «καρότο» προσφέρθηκε.⁴³²

Ο όρος «εξαναγκασμός» (compellance) εισήχθη στη βιβλιογραφία τη δεκαετία του 1970 από τον Τόμας Σέλλινγκ (Thomas Schelling) και χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει, τόσο την εξαναγκαστική διπλωματία όσο και τον εκβιασμό.

⁴³¹George, *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, 17.

⁴³²George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 82.

Η εξαναγκαστική διπλωματία περιορίζεται στις αμυντικές στρατηγικές, αφορώντας στις προσπάθειες που καταβάλλει η μία πλευρά για να πείσει τον αντίπαλο να σταματήσει ή / και να ματαιώσει μια ενέργεια που έχει ήδη ξεκινήσει. Φυσικά, οι απειλές που στοχεύουν στον εξαναγκασμό μπορεί να έχουν επιθετικό χαρακτήρα με απώτερο στόχο πάντοτε, την εξώθηση του αντιπάλου στην παραίτησή του από κάποιο αξιόλογο για αυτόν «στόχο» χωρίς αντίσταση. Τέτοιες επιθετικές χρήσεις εξαναγκαστικών απειλών περιγράφονται και με τη χρήση του όρου «στρατηγική εκβιασμού». Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός της εξαναγκαστικής διπλωματίας από την αποτροπή. Η αποτροπή χρησιμοποιεί την απειλή για να αποτρέψει τον αντίπαλο από μελλοντικές ενέργειες που μπορεί να αποβούν επιζήμιες προς τον δέκτη τους. Σε αντίθεση με το παραπάνω, η εξαναγκαστική διπλωματία αποτελεί την απόκριση σε μια δεδομένη σύγκρουση που έχει προκύψει.⁴³³

Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι, σε πολλές περιπτώσεις, πολιτικοί ηγέτες προτιμούν τη χρήση της διπλωματίας αντί μιας στρατιωτικής προσέγγισης για την επίλυση των συγκρούσεων που έχουν δημιουργηθεί από καταπατήσεις του αντιπάλου. Βασιζόμενη σε ένα συνδυασμό πειθούς και εξαναγκασμού, η στρατηγική της διπλωματίας εξυπηρετεί στην εξεύρεση επίτευξης των στόχων με οικονομικότερο τρόπο από αυτόν που προάγεται και αντιπροσωπεύει την κλασική στρατιωτική στρατηγική. Ωστόσο, στο σημείο αυτό υποβόσκει ένας κίνδυνος: η εξαναγκαστική διπλωματία οδηγεί σε μια στρατηγική τεχνασμάτων, που ενέχει ρίσκο και περιορισμούς. Πολλές φορές τα παραπάνω δεν εκτιμώνται σωστά από τους διαμορφωτές της πολιτικής και δεν καταλήγουμε στα επιθυμητά αποτελέσματα.⁴³⁴

Η εξαναγκαστική διπλωματία αποτελεί ένα «αιχμηρό εργαλείο» που αποδεικνύεται χρήσιμο σε πολλές περιπτώσεις. Ωστόσο, είναι δύσκολο να εφαρμοστεί αποτελεσματικά στην περίπτωση αντιπάλων που χαρακτηρίζονται από μαχητικότητα και μη προβλεψιμότητα. Παρόλο που πρόκειται για μια ελκυστική στρατηγική, τα διαφαινόμενα πλεονεκτήματα αυτής δεν θα πρέπει να επηρεάζουν την κρίση των ηγετών αναφορικά με την εφαρμογή της σε συγκεκριμένες καταστάσεις.⁴³⁵

Διαχείριση Κρίσεων: Η στρατιωτική και η πολιτική πλευρά

Για τον Κλαούζεβιτς, οι πολιτικοί στόχοι πρέπει να έχουν προτεραιότητα έναντι των στρατιωτικών στόχων. Συγκεκριμένα, ο Κλαούζεβιτς αναφερόμενος στον

⁴³³ Ibid, 5.

⁴³⁴ George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, 6.

⁴³⁵ Ibid, 82.

πόλεμο, τονίζει πως «κανένας πόλεμος δεν αρχίζει, ή τουλάχιστο δε θα έπρεπε να αρχίζει, αν δρα κανείς συνετά, χωρίς να έχει βρεθεί μία απάντηση στο ερώτημα: τι επιδιώκουμε να επιτύχουμε μέσω του πολέμου και μέσα σε αυτόν; Το πρώτο είναι ο αντικειμενικός στόχος, το άλλο είναι ο ενδιάμεσος στόχος. Αυτή η κυρίαρχη ιδέα προδιαγράφει ολόκληρη τη ροή του πολέμου, προσδιορίζει την έκταση των μέσων και το μέτρο της ενεργητικότητας που θα αναπτυχθεί. Η επίδρασή της εκδηλώνεται ως τις παραμικρές λεπτομέρειες της δράσης».⁴³⁶

Το δίλημμα ανάμεσα στους πολιτικούς και στους στρατιωτικούς (soldier-statesman dilemma) αποτελεί ένα πολύ σημαντικό ζήτημα στη διαχείριση κρίσεων. Οι Γκόντφριντ (Gottfried) και Μπλέρ (Blair) μέσα στο έργο τους *Crisis Stability and Nuclear War* παρέχουν την ουσία κάθε μίας από τις δύο όψεις. Σύμφωνα με εκείνους, οι πολιτικοί εστιάζουν στις διαπραγματεύσεις. Για να ενισχύσουν τη θέση τους, οι πολιτικοί είναι διατεθειμένοι να απειλήσουν με τη χρήση στρατιωτικών μέσων, ωστόσο, η έμφαση και πάλι δίδεται στην απειλή καθαυτή. Βλέπουν τον πόλεμο και την ειρήνη ως μία συνέχεια, με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις να αποτελούν πολλές φορές μία προέκταση στην εφαρμογή της πολιτικής. Ο επηρεασμός των προθέσεων του αντιπάλου μέσω της συγκαλυμμένης ή και ευθείας ανάπτυξης στρατιωτικών δυνάμεων βρίσκεται σε προτεραιότητα έναντι της καταστροφής των δυνάμεων αυτού. Για αυτό το λόγο, οι πολιτικοί προσπαθούν πάντοτε να καθυστερήσουν, μέχρι την έσχατη στιγμή, την απόφαση για χρήση στρατιωτικής ισχύος. Ακόμη και όταν ο στρατός έχει ήδη αναπτυχθεί σε θέσεις μάχης, οι πολιτικοί προσπαθούν να διατηρήσουν στα χέρια τους μία δυνατότητα ευελιξίας, μέσα από την άσκηση ελέγχου επί των διοικητών των στρατιωτικών δυνάμεων που επιχειρούν στο πεδίο της μάχης.

Στον αντίποδα των παραπάνω, ο τρόπος με τον οποίο σκέφτεται ένας στρατιωτικός διαμορφώνεται από την αντίληψη της *Ομίχλης του Πολέμου* (*Fog of War*) και τον παράγοντα της τύχης που ενέχεται σε αυτόν, από την απαίτηση για την επίτευξη των αντικειμενικών στόχων της αποστολής, καθώς και από την παραδοσιακή στάση τους, που επιτάσσει την προστασία του προσωπικού υπό των διαταγών τους από την έκθεση σε μη απαραίτητο ρίσκο. Ως εκ τούτου, οι στρατιωτικοί προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν την αβεβαιότητα σε τέτοιο βαθμό όπου να δίδεται πλέον βάση στις στρατιωτικές δυνατότητες του εχθρού και όχι στις προθέσεις του. Οι στρατιωτικοί επίσης παρουσιάζουν μία γενική αποστροφή προς την μπλόφα και την εξαπάτηση και αντιτάσσουν απειλές οι οποίες θα γίνουν πραγματικότητα στην περίπτωση που ο αντίπαλος κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, ως απάντηση στην μπλόφα του αντιπάλου, οι στρατιωτικοί προτιμούν την επίδειξη της ισχύος, με στόχο περισσότερο την δήλωση του πολιτικού στίγματος και θέσης παρά την επιχειρησιακή επιτυχία. Συμφωνούν και εκείνοι ότι η χρήση της στρατιωτικής δύναμης είναι το τελευταίο μέσο που πρέπει να χρησιμοποιηθεί.

⁴³⁶ Clauzewitz, *Περί του Πολέμου*, 324.

Ωστόσο, επιθυμούν και επιδιώκουν όσο το δυνατόν πιο έγκαιρη απόφαση. Εφόσον ληφθεί μία τέτοια απόφαση, απαιτούν την ύπαρξη καθορισμένων αντικειμενικών στόχων της αποστολής, μία πεσιμιστική εκτίμηση των δυνάμεων του εχθρού και σαφώς μία σταθερή και ακλόνητη πολιτική δέσμευση και υποστήριξη. Από τη στιγμή που θα ξεκινήσουν οι πολεμικές επιχειρήσεις, οι στρατιωτικοί θέλουν να διεξαχθούν από τους επαγγελματίες του είδους (της στρατιωτικής τέχνης) και σε πλήρη συνέργια με τα υπάρχοντα στρατιωτικά σχέδια (τα οποία δεν θα πρέπει να αλλάξουν στο μέσο της κρίσης υπό την επίδραση εξωγενών παραγόντων). Οι στρατιωτικοί υποστηρίζουν και κρατούν την παράδοση που θέλει την απόφαση για εφαρμογή στρατιωτικής δύναμης να είναι προνόμιο της εθνικής πολιτικής ηγεσίας, όμως παράλληλα η εφαρμογή αυτή να είναι ευθύνη δική τους.⁴³⁷

Όταν οι πολιτικοί ασχολούνται μόνο με τους σκοπούς τους οποίους εξυπηρετεί η χρήση της στρατιωτικής ισχύος ή με την απόφαση της χρήσης ή μη αυτής, τότε δημιουργείται πρόβλημα. Ο Μπέτς (Betts), στο βιβλίο του *Soldiers, Statesmen and Cold War Crises*, αναφερόμενος στις Η.Π.Α., υποστηρίζει πως οι στρατιώτες (soldiers) αποδέχονται με προθυμία την απόφαση για μεσολαβήσεις και παρεμβάσεις των πολιτικών ηγετών. Ωστόσο, πιστεύουν πως το πολιτικό περιεχόμενο της απόφασης βρίσκεται στον καθορισμό της πολιτικής – δηλαδή το αν, το που και το πότε θα χρησιμοποιηθεί η στρατιωτική οδός. Από τη στιγμή που θα ληφθεί η απόφαση, η εφαρμογή αυτής αποτελεί μία τεχνική διάσταση που πρέπει να αφεθεί στους ειδικούς (στρατιωτικούς). Ουσιαστικά ο καθορισμός της πολιτικής καθορίζει και την εφαρμογή σε τακτικό επίπεδο. Το πρόβλημα που αναδύεται δεν είναι μόνο πως τα όρια ανάμεσα στην πολιτική, στη στρατηγική και στην τακτική είναι δυσδιάκριτα, αλλά ότι οι πολιτικοί ηγέτες μπορεί (και η εμπειρία δείχνει ότι πολλές φορές το κάνουν) να επιμένουν στο δικαίωμά τους για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων λόγω των πολιτικών τους προεκτάσεων.⁴³⁸

Οι πολιτικοί επιδιώκουν τον έλεγχο, διότι ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις επηρεάζει το πόσο η χρήση αυτή θα βοηθήσει στην επίτευξη των πολιτικών στόχων. Το γεγονός αυτό οδηγεί τους πολιτικούς στο να εμπλέκονται έμμεσα ή άμεσα στον καθορισμό αλλά και στην παρακολούθηση της διεξαγωγής των στρατιωτικών επιχειρήσεων – ζητήματα τακτικού ενδιαφέροντος και λεπτομερειών για τους στρατιωτικούς διοικητές. Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ, βασιζόμενος στην πίστη του Προέδρου Κένεντι ότι «το οπλοστάσιο θα πρέπει να χρησιμοποιείται και να χρησιμεύει στις πολιτικές αρχές με προσοχή, μελέτη και διάκριση ως προς το χρόνο, τις βλέψεις και το στόχο» (*Our Weapon Systems must be usable in a manner permitting deliberation and*

⁴³⁷Kurt Gottfried and Bruce G. Blair, *Crisis Stability and Nuclear War* (New York: Oxford University Press, 1988), 274-275.

⁴³⁸Richard Betts, *Soldiers, Statesmen and Cold War Crises* (Massachusetts: Harvard University Press, 1977), 12-13.

discrimination, as to timing, scope and targets in response to civilian authority)⁴³⁹, δημιούργησε μία λίστα κριτηρίων / απαιτήσεων για την ελεγχόμενη και μετρημένη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων και την αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων από την πλευρά του Προέδρου των Η.Π.Α.. Τα κριτήρια αυτά είναι τα κάτωθι:

- Προεδρικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές
- Παύσεις στις στρατιωτικές επιχειρήσεις
- Ξεκάθαρη και κατάλληλη επίδειξη της πολεμικής ισχύος
- Συντονισμός των στρατιωτικών και των πολιτικο-διπλωματικών ενεργειών
- Εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητα των στρατιωτικών επιλογών
- Επιλογή στρατιωτικών οδών που δεν οδηγούν τον αντίπαλο στην κλιμάκωση της κρίσης
- Αποφυγή της εντύπωσης ότι η κατάσταση θα εξελιχθεί σε μεγάλης κλίμακας πολεμική σύγκρουση.⁴⁴⁰

Όλα τα παραπάνω έχουν ως στόχο την επίτευξη των πολιτικών στόχων ή την απόφαση για λήψη στρατιωτικής δράσης. Ωστόσο, καθώς όπως λέγεται ο διάβολος κρύβεται στις λεπτομέρειες, η προετοιμασία ακόμη και μίας μικρού εύρους στρατιωτικής δύναμης για επιχειρησιακή δράση, απαιτεί εξαιρετικά μεγάλο εύρος σχεδιασμού και ενεργειών. Για παράδειγμα, στην επιχείρηση *Odyssey Dawn* στην Λιβύη, έλαβαν μέρος είκοσι αεροσκάφη Rafale και ένα αεροσκάφος AWACS από τη Γαλλία. Από την Βρετανία έλαβαν μέρος υποβρύχια κλάσης Trafalgar καθώς και αεροσκάφη εναέριου ανεφοδιασμού VC10 μαζί με κατασκοπευτικά αεροσκάφη τύπου Sentry και Sentinel. Η Βρετανία είχε θέσει επίσης και σε ετοιμότητα μαχητικά τύπου Typhoon, ενώ δύο φρεγάτες της, οι HMS Cumberland και HMS Westminster έπλεαν στις ακτές της Λιβύης. Οι Η.Π.Α. μετείχαν στην επιχείρηση με πέντε πολεμικά πλοία και τρία υποβρύχια, ενώ στην αεροπορική βάση του Αβιάνο διέθεταν σαράντα δύο αεροσκάφη τύπου F-16. Ο Καναδάς μετείχε με μαχητικά αεροσκάφη και ένα πολεμικό πλοίο (HMCS Charlottetown) ενώ η Ιταλία είχε διαθέσει την βάση στη Νάπολη για επιχειρήσεις και μετείχε με αεροσκάφη τύπου F-16 και Eurofighter. Επίσης, διέθεσε στη συμμαχία επτά μεγάλες στρατιωτικές βάσεις για επιχειρήσεις. Η Ισπανία μετείχε με ένα αεροσκάφος εναέριου ανεφοδιασμού, μία φρεγάτα F-100, ένα υποβρύχιο, ένα αεροσκάφος ναυτικής επιχείρησης και τέσσερα αεροσκάφη τύπου F-

⁴³⁹John F. Kennedy, "Special Message to the Congress on the Defence Budget," *The American Presidency Project*, March 28, 1961, πρόσβαση 9 Απριλίου 2011, 19:16.
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8554#axzz1J2jiaqwz>

⁴⁴⁰Alexander L. George, and William E. Simons, *The Limits of Coercive Diplomacy* (Boston: Little, Brown and Company, 1971), 9-11.

18. Η Δανία μετείχε στην επιχείρηση με έξι αεροσκάφη τύπου F-16, ενώ η Νορβηγία συνείσφερε με αεροσκάφη F-16 και ένα C-130.⁴⁴¹

Από την αναφορά των παραπάνω δυνάμεων καθίσταται σαφές ότι στις επιχειρήσεις εμπλέκονται πολλοί τύποι αεροσκαφών (και δυνάμεων γενικότερα) και ως εκ τούτου, πολλά είδη αποστολών, στις οποίες τα περιθώρια λάθους είναι ελάχιστα. Παρόλα αυτά και μέσα σε αυτό τον τεχνολογικό στρατιωτικό οργανισμό (με αεροσκάφη μεγάλων επιδόσεων και τεράστια καταστροφική ισχύ / ακρίβεια των όπλων), αυτά που είπε ο Κλαούζεβιτς, αναφερόμενος στον πόλεμο του 19^{ου} αιώνα (με τους απλούς στρατιώτες και το ιππικό), φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην εποχή μας. Συγκεκριμένα ο Κλαούζεβιτς γράφει: «Όλα φαίνονται τόσο απλά, όλες οι απαραίτητες γνώσεις μοιάζουν τόσο επίπεδες, όλοι οι συνδυασμοί τόσο ασήμαντοι που, συγκριτικά, το παραμικρό πρόβλημα των ανώτερων μαθηματικών επιβάλλεται περισσότερο μέσω μίας ορισμένης επιστημονικής αξίας. Όταν όμως δει κανείς τι είναι ο πόλεμος, τα πάντα γίνονται κατανοητά. Κι ωστόσο είναι εξαιρετικά δύσκολο να περιγραφεί τι προκαλεί αυτή τη μεταβολή, να κατονομαστεί αυτός ο αόρατος παράγοντας που δρα πάντα. Στον πόλεμο, όλα είναι πολύ απλά, αλλά και το απλούστερο πράγμα είναι δύσκολο».⁴⁴²

Ο έλεγχος από την πολιτική ηγεσία στις δραστηριότητες αλλά και στο σχεδιασμό των στρατιωτικών ενεργειών μπορεί να αποκτήσει πολύ μεγάλη σημασία και σίγουρα αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα. Ο Στάινμπρουνερ(Steinbruner), στο βιβλίο του Τζον Πολάνι (John Polanyi), *The Dangers of Nuclear War*, αναφερόμενος στο θέμα αυτό και συνοψίζοντας επί του προβλήματος, αναφέρει ότι, από τη στιγμή που το στρατιωτικό κομμάτι της εξουσίας αντιληφθεί πως η πολεμική σύγκρουση είναι προ των πυλών, υπάρχουν πάρα πολλές προετοιμασίες σε επίπεδο οργάνωσης που πρέπει να λάβουν χώρα. Το σίγουρο είναι ότι είναι αδύνατο για έναν πολιτικό ηγέτη να παρακολουθήσει και παράλληλα να ενημερώνεται και να ελέγχει όλες τις πτυχές ενός τέτοιου ζητήματος. Ως εκ τούτου, για να μπορέσει να λειτουργήσει ένα πολύπλοκο σύστημα οργάνωσης στην αντιμετώπιση μίας κρίσης θα πρέπει να δοθεί η εξουσιοδότηση για τη λήψη ενεργειών προετοιμασίας σε χαμηλότερα επίπεδα στην αλυσίδα της διοίκησης. Ουσιαστικά, η ανάθεση ευθυνών ελέγχου, ενημέρωσης και προετοιμασίας από το ύψιστο κλιμάκιο εξουσίας, όπως είναι π.χ. ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. προς τα χαμηλότερα στρώματα της ιεραρχίας αποτελεί ένα «αναγκαίο κακό», ώστε να μπορέσει το σύστημα να λειτουργήσει και να αντιδράσει. Ωστόσο, αυτό το αναγκαίο κακό είναι πολλές φορές δυνατό να οδηγήσει στην απώλεια του ελέγχου

⁴⁴¹“Οι Στρατιωτικές Δυνάμεις των Δυτικών Κρατών στη Λιβύη,” *Καθημερινή*, 20 Μαρτίου 2011, πρόσβαση 10 Απριλίου 2011 – 12:01.
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathbreak_1_20/03/2011_383626

⁴⁴²Clauzewitz, *Περί του Πολέμου*, 109.

(και των αποφάσεων που λαμβάνουν) από τις κεντρικές πολιτικές αρχές στη φάση που εκτυλίσσεται μία κρίση.⁴⁴³

Προάγγελος Κρίσης - Για ποιο λόγο είναι αναγκαία η μελέτη της διαχείρισης κρίσεων: Η «ευαίσθητη θέση» της Ελλάδος

Ποιός είναι όμως ο λόγος για τον οποίο η παρούσα διατριβή μελετά τον τομέα της διαχείρισης κρίσεων και της διαχείρισης γνώσης σε αυτές; Βρισκόμαστε σε μία περίοδο, όπου δεν υπάρχει πιθανότητα πολεμικής σύγκρουσης με τους γείτονές μας ή σε μία περίοδο που τα πάντα κρέμονται από μία κλωστή; Βρίσκεται η χώρα μας στο γεωγραφικό πυρήνα της «Σύγκρουσης των πολιτισμών» του Σάμιουελ Χάντινγκτον; Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρωπαϊκή Ένωση προστατεύουν την Ελλάδα από ενδεχόμενες συγκρούσεις και απειλές ή τα πάντα σχετίζονται με την εκάστοτε περίοδο και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων; Ποιοί είναι οι εκφραστές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και ποιες ιδέες πρεσβεύουν; Υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις σε βάρος μας από την Άγκυρα; Αποτελούν αυτές οι ιδέες απειλή για τη χώρα μας; Είναι οι ιδέες αυτές «προάγγελος» του ξεσπάσματος μίας νέας κρίσης, όπου και όποτε οι γείτονες επιλέξουν να εκφράσουν και να εφαρμόσουν την πολιτική τους;

Άποψη του γράφοντος την παρούσα διατριβή είναι ότι ο κίνδυνος ξεσπάσματος μίας νέας κρίσης στον ελλαδικό χώρο είναι πάντοτε παρών. Η χώρα μας θα πρέπει να βρίσκεται πάντοτε σε πλήρη ετοιμότητα για την αντιμετώπιση μίας νέας κρίσης, τόσο στην περιοχή του Αιγαίου, όσο και στην ευαίσθητη περιοχή της Κύπρου, η οποία μόλις κάνει τα πρώτα βήματα για την εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων που δικαιωματικά και νομίμως της ανήκουν. Ακολουθεί η τεκμηρίωση της θέσης του γράφοντος, σχετικά με την υψηλή πιθανότητα ξεσπάσματος μίας νέας κρίσης, η οποία θα πρέπει να μας βρει προετοιμασμένους. Τα ερωτήματα που ετέθησαν προηγουμένως, βρίσκουν την απάντησή τους στο κείμενο που ακολουθεί.

Ξεκινώντας, βασιζόμενοι στη θεωρία του ρεαλισμού, και σχετικά πάντοτε με τους λόγους για τους οποίους τα κράτη ανταγωνίζονται για την απόκτηση δύναμης, ο John Mearsheimer,⁴⁴⁴ αναφερόμενος στις πέντε θεωρήσεις του δομικού ρεαλισμού,

⁴⁴³ John C. Polanyi and Franklyn Griffith, *The Dangers of Nuclear War: A Pugwash Symposium* (Toronto: University of Toronto Press, 1979), 39-40.

⁴⁴⁴ Ο John Mearsheimer είναι ο κατ' εξοχήν θεωρητικός του επιθετικού ρεαλισμού, συγγραφέας του βιβλίου "The Tragedy of Great Power Politics". Επίσης, έχει συγγράψει μαζί με τον S. Walt το βιβλίο "The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy" και πιο πρόσφατα το "Why Leaders Lie: The Truth About Lying in International Politics". Η συνεισφορά του στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων τον κατατάσει ανάμεσα στους κορυφαίους. Δύο διαχρονικής αξίας και πολύ σημαντικά κατά τη γνώμη μου άρθρα του: "Back to the future" και "The false promise of international institutions". Σημαντική για να

στο βιβλίο των Τιμ Ντιούν (Timm Dunne) et.al., *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, σχολιάζει ότι όλα τα κράτη διαθέτουν κάποια στρατιωτική δύναμη και ως εκ τούτου κάθε κράτος έχει τη δυνατότητα να βλάψει το γείτονά του.⁴⁴⁵ Ιδιαίτερα, στην παρούσα περίοδο της οικονομικής κρίσεως, όπου η ελληνική πλευρά βρίσκεται αντιμέτωπη με τη συρρίκνωση σε όλα τα επίπεδα ισχύος, εν αντιθέσει με την τουρκική, η οποία γνωρίζει την πλήρη άνθηση σε οικονομικό και στρατιωτικό τομέα, είναι λογικά εξαγόμενο το συμπέρασμα της εν δυνάμει απειλής εξ ανατολών. Πρόκειται για την υπαρκτή πλέον δυνατότητα της Τουρκίας, μέσα από το συνεχώς αυξανόμενο οπλοστάσιό της (σε συνδυασμό με το συνεχώς μειούμενο ελληνικό οπλοστάσιο) να βλάψει τη χώρα μας. Εφόσον η δυνατότητα είναι υπαρκτή, είναι στην κρίση της Άγκυρας το χρονικό σημείο και η γεωγραφική θέση, στην οποία θα προκαλέσει μία νέα κρίση, όποτε το κρίνει απαιτητό.

Αναφερόμενοι στα αίτια και τη φύση του πολέμου, αλλά και της ίδιας της ανθρώπινης φύσης, μπορούμε να κατανοήσουμε πλήρως την πιθανότητα ξεσπάσματος μίας στρατιωτικής κρίσης:

Ο «Πόλεμος», γράφει χαρακτηριστικά ο Γεώργιος Σταινχάουερ, «αποτελεί την καθημερινότητα (...) η συνεχής ειρήνη ανήκει στην Ουτοπία, στην εποχή του Κρόνου». Για να συνεχίσει λίγο παρακάτω «στατιστικά αποδεδειγμένο στοιχείο καθημερινότητας στη ζωή της ελληνικής πόλεως, ο πόλεμος αποτελεί (...) δομικό στοιχείο του κόσμου της».⁴⁴⁶

Η σύγκρουση και ο ανταγωνισμός είναι βασικές οργανωτικές αρχές κάθε ανθρώπινης κοινωνίας. Ενδεχομένως, κάποια μέρα θα εξελιχθούμε και να απομακρυνθούμε απ' αυτές, αλλά προς το παρόν το διεθνές σύστημα βασίζεται σε περίπου διακόσια αντίπαλα κράτη που κυβερνώνται από διακόσιες προβληματικές κυβερνήσεις. Καθεμία από αυτές απορρίπτει με σκαιότητα κάθε ισχυρό παρείσακτο, για να διατηρήσει με αυτό τον τρόπο την πολύτιμη νομιμοποίηση που της χρειάζεται για να κυβερνά.⁴⁴⁷

Όπως σημειώνει ο Τζόελ Μιγκντάλ (Joel Migdal), «από τη στιγμή που πρωτοεμφανίστηκαν τα κράτη στη Βορειοδυτική Ευρώπη πριν από τέσσερις με πέντε αιώνες και εξελίχθηκαν σε διακρατικό σύστημα, απειλούσαν όχι μόνο το ένα το άλλο,

κατανοήσει κάποιος τον Mearsheimer ως επιστήμονα είναι και η αντίθεση του στον πόλεμο στο Ιράκ, την οποία στήριξε επιστημονικά και σθεναρά. Διαβάστε για παράδειγμα το άρθρο του στο open democracy: "Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism".

⁴⁴⁵ Mearsheimer, *Structural Realism*, 73-74.

⁴⁴⁶ Γεώργιος Σταινχάουερ, *Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2001), 25.

⁴⁴⁷ John Brady Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2007), 25.

αλλά επιπλέον και όλες τις άλλες μορφές πολιτικής οργάνωσης.»⁴⁴⁸ Η τάση των κρατών να εμπλέκονται σε ένοπλες συγκρούσεις δεν έχει εκλείψει.⁴⁴⁹

Αναζητώντας τους λόγους για τους οποίους πρέπει να μελετούμε συνεχώς τα θέματα που σχετίζονται με τη διαχείριση κρίσεων, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στη βία και «κακή» φύση του ανθρώπου, η οποία αποτελεί και την πηγή δημιουργίας κρίσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κένεθ Γουόλτς (Kenneth Waltz), η πηγή όλων των κακών είναι ο άνθρωπος. Ως εκ τούτου, ο άνθρωπος είναι και η πηγή του συγκεκριμένου κακού: του πολέμου.⁴⁵⁰ Συνεπώς, στηριζόμενοι στην ανθρώπινη φύση, θα πρέπει πάντοτε να αναμένουμε από τον επιθετικό μας γείτονα τη δημιουργία μίας νέας κρίσης με την πρώτη ευκαιρία που θα του δοθεί. Το παραπάνω επιχείρημα έρχεται να στηρίξει και ο Χόμπς, σύμφωνα με τον οποίο, ο αλτρουισμός είναι αφύσικος, οι άνθρωποι είναι άπληστοι, ο αγώνας του κάθε ανθρώπου εναντίον όλων των άλλων αποτελεί τη φυσική κατάσταση της ανθρωπότητας και η λογική είναι συνήθως ανίκανη μπροστά στο πάθος.⁴⁵¹

«Φέρνοντας» το ζήτημα στην περιοχή μας, ο Στρατηγός ε.α. Φραγκούλης Φράγκος, πρώην Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, στο βιβλίο του «Ποια Τουρκία; Ποιοί Τούρκοι;» αναφέρει τα εξής:

Η Τουρκία αναφορικώς με τη χώρα μας επιδιώκει την επιβολή των γεωπολιτικών της βλέψεων στους εξής συγκεκριμένους στόχους: Στην Κύπρο, με την παρεκκυστική της πολιτική και τη χρήση απειλών, επιδιώκει την παγίωση του υφιστάμενου statusquo. Στο Αιγαίο, με σειρά μονομερών διεκδικήσεων, απομάκρυνση του αμυντικού δυναμικού από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, επιχειρησιακός έλεγχος στα πλοία του ΝΑΤΟ, ευθύνη έρευνας και διάσωσης, αμφισβήτηση εθνικής κυριαρχίας καθώς και με την εκτόξευση απειλών περί πολέμου, επιδιώκει τη διανομή του με όρια που θα εφάπτονται του 25^{ου} μεσημβρινού. Στην Θράκη, επιδιώκει την ολοκλήρωση του εκτουρκισμού της μουσουλμανικής μειονότητας μέσω της επιχειρούμενης ομογενοποίησης του τουρκικού, πομακικού και αθιγγανικού στοιχείου, με όχημα μία τεχνηέντως καλλιεργούμενη κοινή μειονοτική «τουρκική» εθνοτική συνείδηση, αλλά και με μεταφορά μειονοτικού δυναμικού στο νομό Έβρου. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται η κοσσοβοποίηση της Θράκης, σε συνδυασμό με την καλλιέργεια της ίδιας της άποψης της «Δυτικής Θράκης», η οποία θα αποτελείται από τα τμήματα της δυτικής Θράκης, της νότιας Βουλγαρίας και το δυτικό τμήμα της Ανατολικής Θράκης.

⁴⁴⁸ Migdal, *Strong Societies and Weak States*, 21.

⁴⁴⁹ Bacevich, *Αμερικανική Αυτοκρατορία*, 24.

⁴⁵⁰ Kenneth N. Waltz, *Man, The State and War* (New York: Columbia University Press, 1954), 3.

⁴⁵¹ Robert D. Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική, Η σύγχρονη Ηγεσία μπροστά στα Διδάγματα της Ιστορίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Ροές, 2004), 139.

Αυτές οι επιδιώξεις συνοψίζουν το σύγχρονο γεωπολιτικό όραμα του τουρκικού πολιτικοστρατιωτικού κατεστημένου, το οποίο περιλαμβάνει την έννοια του «στρατηγικού βάθους», το οποίο μάλιστα προϋποθέτει γεωγραφικό και ιστορικό βάθος.⁴⁵²

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή, με πολύ μεγάλη ιστορία στο γεωπολιτικό χωροχρόνο και με απειλές γύρω της, που μόνο προσωρινές δεν μπορούν να χαρακτηριστούν. Απειλές οι οποίες εκφράζονται από τους γείτονες με διάφορους τρόπους, όπως είναι η οικειοποίηση των ελληνικών πολιτιστικών αξιών και επιτευγμάτων:

α) Τούρκοι εμφανίζουν ως «τουρκικά» ελληνικά μνημεία της Μικράς Ασίας, όπου ήταν το λίκνο της Ιωνίας.

β) Βούλγαροι διεκδικούν ως έργα των προγόνων τους, των Θρακών (ελληνοποιημένη φυλή), καθαρά δημιουργήματα Ελλήνων καλλιτεχνών με ελληνικές επιγραφές.

γ) Τα Σκόπια μονοπωλούν αναίσχυντα το μακεδονικό πολιτισμό ως «μακεδονικό» σλαβικό (Ο Μέγας Αλέξανδρος και οι Κύριλλος και Μεθόδιος ήταν «μακεδόνες-σλάβουι»!).

δ) Ακόμα και οι Αλβανοί μιλούν για ιλλυρικό – αλβανικό πολιτισμό και διεκδικούν το Βασιλέα της Ηπείρου Πύρρο ως Αλβανό.⁴⁵³

Ο Στρατηγός, Φραγκούλης Φράγκος, πρώην Αρχηγός των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, σχολιάζει χαρακτηριστικά:

Η Τουρκία συνεχίζει να ακολουθεί σταθερά μια αναθεωρητική, δηλαδή επιθετική πολιτική, αμφισβητώντας ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο.

Ταυτόχρονα, οι εξελίξεις της πρόσφατης χρονικής περιόδου μέχρι σήμερα δείχνουν εντονότερα τη μονιμότητα της τουρκικής πολιτικής στη γνωστή εθνικιστική γραμμή, ενώ δεν υπάρχουν διαφορές μεταξύ των Κεμαλικών και των λοιπών δυνάμεων.

Παράλληλα, η Τουρκία δεν παραλείπει να εκμεταλλεύεται τα όποια ερείσματα προκύπτουν σε αραβικές ή άλλες μουσουλμανικές χώρες, με γνωστό παράδειγμα την προσπάθεια εκμετάλλευσης της ισραηλινο-παλαιστινιακής διένεξης κάνοντας αντι-ισραηλινές δηλώσεις.

Ωστόσο, δεν τρέφουμε αυταπάτες ως προς την παραμικρή αλλαγή των γενικότερων επιδιώξεών της. Παρά τη μειωμένη πιθανότητα, είναι πάντα ορατός ο κίνδυνος για απώλεια ελέγχου της κατάστασης με συνέπεια τη σύγκρουση, «σημειακή» ή

⁴⁵² Φράγκος Σ.Φραγκούλης, *Ποιά Τουρκία; Ποιοί Τούρκοι;* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2012), 530-531.

⁴⁵³ Γεώργιος Χριστογιάννης, *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2002), 164.

όχι. Το συμπέρασμα είναι ότι αυτή η συμπεριφορά της Τουρκίας ουδόλως συνεπάγεται ή σημαίνει ισχύ ή πλεονέκτημά της.

Η απουσία της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η απομάκρυνσή της από τη Δύση την οδηγεί –στο πλαίσιο της πολιτικής Νταβούτογλου– σε διπλωματικές κινήσεις στην ευρύτερη περιοχή, με κύρια επιδίωξη το «στρατηγικό βάθος».

Ιδιαίτερα στο επίκαιρο οικονομικό επίπεδο, παρά τον όγκο της οικονομίας της Τουρκίας που συμμετέχει και στο G-20 και παρά τα μικρότερα μεγέθη και προβλήματα της ελληνικής, εν τούτοις το τουρκικό κατά κεφαλήν εισόδημα είναι το ένα έκτο (1/6) του ελληνικού, με ίδια αφετηρία πριν από κάποια χρόνια.

Το ενδεχόμενο σύγκρουσης ή θερμού επεισοδίου, ποτέ δεν σταματάμε να το εξετάζουμε ή να το υποτιμούμε. Κάθε άλλο. Το ίδιο και τις ενέργειες αμφισβήτησης του νομικού καθεστώτος στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο.⁴⁵⁴

Ο Μάνος Μεγαλοκονόμος, επισημαίνει ότι, αναφορικά με το «Στρατηγικό Βάθος», ο νέο-Οθωμανός στοχαστής και πολιτικός, Αχμέτ Νταβούτογλου, ευχαριστώντας για βραβείο που του απενεμήθη, σημείωσε πως «εάν το έδαφος γύρω μας αλλάζει, δεν μπορούμε να κρατηθούμε σταθεροί. Μόνο οι αρχές που έχουμε αποκτήσει μας βοηθούν να σταθούμε στο ύψος των περιστάσεων και σταθεροί». Και υπογράμμισε ακόμα πως «τα ιδανικά της Τουρκίας είναι ξεκάθαρα. Θα ομαλοποιήσουμε (normalize) την ιστορία μας και τη γεωγραφία. Ο πλανήτης», συνέχισε, «χρειάζεται ένα νέο παράδειγμα. Η Τουρκία και οι ΗΠΑ χρειάζονται ένα νέο παράδειγμα μέσα στη διαμορφούμενη νέα τάξη πραγμάτων. Το ισχύον σύστημα δεν ικανοποιεί τις σημερινές απαιτήσεις». Το βιβλίο του, για το οποίο είχε γίνει πολύ λόγος τελευταία, Το Στρατηγικό Βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας, βρίθει απόψεων που αποβλέπουν στην αναθεώρηση των συνθηκών που επεκράτησαν από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι τη δεκαετία του 1990, όταν έληξε η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου ... Δεν έχει δηλαδή σημασία για τους γείτονες της Τουρκίας αν οι θεωρίες, που έχουν αρχίσει να γίνονται πράξη σε πολλούς τομείς της εξωτερικής πολιτικής, είναι ή δεν είναι σύμφωνες με τα «αρχέτυπα του αγγλοσαξονικού κόσμου και χριστιανο-προτεσταντικού ιδεαλισμού» αλλά αν αυτά απειλούν ή όχι την ειρήνη της περί την Τουρκία περιοχής.⁴⁵⁵

Στο έργο του (Στρατηγικό Βάθος), ο νυν υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας και βασικός παράγοντας στη διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής, Μιλάει για τα νησιά που «κατά απερίσκεπτο τρόπο εγκαταλείφθηκαν στην Ελλάδα» και εκφράζει

⁴⁵⁴ Φράγκος Φραγκούλης, *Ιδια Πολιτική από Κεμαλικούς και λουιτές δυνάμεις, Αμυντική Βίβλος 2010 – 2011: Ελλάδα – Τουρκία – Κύπρος, Δυνάμεις και Εξέλιξη Απειλής* (Αθήνα: DEFENCE NET Media, 2012), 40-41.

⁴⁵⁵ Μάνος Μεγαλοκονόμος, *Στρατηγικό Βάθος, Ζωτικός Χώρος και Γενοκτονίες* (Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός, 2010), 13.

την επιθυμία του «να αυξηθεί η εξάρτηση των Δωδεκανήσων από τη μικρασιατική ηπειρωτική πλάκα».⁴⁵⁶ «Η εγγύτητα ενός σημαντικού μέρους των ελληνικών νησιών στη μικρασιατική ακτή σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως επιχειρησιακή βάση εναντίον της Μικράς Ασίας, και η περικύκλωση από αυτά τα νησιά των υδάτινων διαδρόμων, που εξασφαλίζουν το πέρασμα από την Προποντίδα στη Μεσόγειο, αξιολογούνται από την Τουρκία ως ένα πολύ σοβαρό κενό ασφαλείας». «Αντίθετα, η Ελλάδα», λέει ο Νταβούτογλου, «ακολουθεί μια στρατηγική χρησιμοποίησης του πλεονεκτήματος που της παρέχεται από την κατοχή των νησιών, για να το εφαρμόσει στο σύνολο του Αιγαίου και της υδάτινης περιοχής. Το γεγονός ότι οι δίαυλοι (ανατολικά και δυτικά της Κρήτης) αφενός της Καρπάθου και της Κάσου και αφετέρου των Κυθήρων και του ακρωτηρίου της Σπάθης αλλά και της Καρπάθου και της Μαρμαρίδας, έχουν περικυκλωθεί από αυτά τα νησιά, επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη σύνδεση με Εύξεινο Πόντο – Προποντίδα – Μεσόγειο της Τουρκίας». (Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι η εθνική αυτοϊκανοποίηση μέσα από την απόκτηση ευρύτερων εδαφών ή το αίσθημα εθνικής στέρησης λόγω της απώλειας «ιερής» γης υπήρξαν οι αιτίες των περισσότερων αιματηρών πολέμων από την εποχή της ανόδου του εθνικισμού. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι η εδαφική επιταγή υπήρξε η κύρια παρόρμηση που καθοδηγούσε την επιθετική συμπεριφορά των εθνών – κρατών.)⁴⁵⁷

Και καταλήγει το σχετικό εδάφιο με το ότι «το σημείο με τις μεγαλύτερες πιθανότητες εμπλοκής σε σύρραξη της Τουρκίας είναι τα νησιά του Αιγαίου».⁴⁵⁸

Όπως υπογραμμίζει ο Νταβούντογλου στο έργο του, *Στρατηγικό Βάθος* : «Κατ' αρχάς ο ρόλος αυτός (της Τουρκίας) πρέπει να αξιολογηθεί αφού ξεπεραστεί η στρατηγική διατήρησης του status quo. Σε μια περίοδο κατά την οποία αλλάζουν με τρόπο δυναμικό οι παγκόσμιες και περιφερειακές ισορροπίες, η χρησιμοποίηση της γεωπολιτικής και της διατήρησης του status quo, θα έχει ως αποτέλεσμα να αχρηστευθούν, με το χρόνο, τα γεωπολιτικά πλεονεκτήματα».

Ό,τι είναι να γίνει, δηλαδή, πρέπει να γίνει αμέσως.

... Αντιθέτως, μια πολιτική «η οποία προτιμά αντί του εντατικού ρυθμού (που εισηγείται ο συγγραφέας), τον εφησυχασμό της διατήρησης του status quo, δεν θα μπορέσει όχι μόνο να μετατρέψει τη γεωπολιτική σε παγκόσμια δραστηριότητα αλλά ούτε καν να διατηρήσει τα υφιστάμενα σύνορα. Και το γεγονός αυτό γίνεται ακόμη πιο κρίσιμο, αφού οι ίδιοι οι σύμμαχοι, στις μεταβαλλόμενες διεθνείς συνθήκες που διανύουμε, μπορούν να θεωρήσουν τη γεω-οικονομική δραστηριότητα της Τουρκίας σήμερα στη Μ.

⁴⁵⁶ Ibid, 45.

⁴⁵⁷ Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, 72.

⁴⁵⁸ Μεγαλοκονόμος, *Στρατηγικό Βάθος*, 67.

*Ανατολή, η οποία βασίζεται στην ισορροπία νερού-πετρελαίου, ως βλαπτική των εθνικών τους συμφερόντων».*⁴⁵⁹

Στο παράδειγμα της σχέσεως Ελλάδας – Τουρκίας είναι χαρακτηριστικό το αίσθημα του αδικημένου που εκφράζεται από τον Αχμέτ Νταβούτογλου για το γεγονός ότι τα νησιά του Αιγαίου δόθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα. Ο παραπονούμενος καθόλου δεν αναφέρει βέβαια τις θυσίες που υπέστη η Ελλάδα κατά τον πόλεμο εκείνο ούτε και την άνετη ουδετερότητα που ετήρησε η Τουρκία προκειμένου να εξασφαλίσει την ησυχία της σε χρόνους όπου η παγκόσμια κοινότητα υπέφερε έχοντας δεκάδες εκατομμύρια νεκρούς . Είναι πολύ βολικό για τον συγγραφέα να ξεχνάει ότι η Τουρκία παραβίασε κατάφωρα την αγγλο-γαλλο-τουρκική συμμαχία της 19^{ης} Οκτωβρίου 1939 και δεν βγήκε στον πόλεμο παρά μόνο «παλληκαρίσια», δηλαδή στις 12 Φεβρουαρίου 1945, όταν πλέον η Γερμανία κατέρρεε.⁴⁶⁰

Μετά την 11η Σεπτεμβρίου του 2001, η απειλή μιας παγκόσμιας σύγκρουσης δεν παραπέμπει ούτε στην Κίνα ούτε στην Ρωσία, αλλά στο Ισλάμ ως ασύμμετρης, μη κρατικά οργανωμένης προβαλλόμενης απειλής. Η περίπτωση του «τουρκικού πειράματος» στη Δημοκρατία είναι εξαιρετικά χρήσιμη και κρίσιμη, ώστε να καταδειχθούν οι προϋποθέσεις και οι κοινωνικοί όροι υπό τους οποίους μια μουσουλμανική κοινωνία, της οποίας ηγείται μια παράταξη που πρόσκειται στο Πολιτικό Ισλάμ, όπως συμβαίνει τώρα με την Τουρκία και τον Ερντογάν, μπορεί να προσαρμοσθεί σε ένα δυτικόστροφο δημοκρατικό σύστημα που στηρίζεται στη δημοκρατική αρχή και το κράτος δικαίου.⁴⁶¹ Ο Ηλίας Θέρμος, στα προλεγόμενα του βιβλίου του Andrew Bacevich (*Αμερικανική Αυτοκρατορία*), εισάγει και τεκμηριώνει την τουρκική απειλή, καθώς και τον υψηλό κίνδυνο ξεσπάσματος μίας κρίσης, στην περιοχή της Θράκης. Η εποχή του κατακερματισμού των πολυεθνικών ολοκληρώσεων του 20ου αιώνα απειλεί να επαναφέρει τη θεωρία του Μεγάλου Ασθενούς της Ευρώπης στο προσκήνιο του 21ου αιώνα και ιδιαίτερα τώρα που η στρατηγική διαχείριση του Διεθνούς Συστήματος από τις Ηνωμένες Πολιτείες μετά το 1989 και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ενθαρρύνει το φάσμα του κατακερματισμού στα Βαλκάνια, τον Καύκασο και την Μέση Ανατολή. Έχουμε δηλαδή, μια στρατηγική επιλογή ενθάρρυνσης δημιουργίας ασταθών και μη βιώσιμων μορφωμάτων εθνικής οντότητας, ώστε αυτά τα κράτη να αποτελούν εξαρτημένους πελάτες από την ηγεμονία.⁴⁶² Ένα τέτοιου είδους μόρφωμα, επιχειρεί να στήσει και το τουρκικό κράτος στη Θράκη. Η συνεχιζόμενη αύξηση του μουσουλμανικού

⁴⁵⁹ Ibid, 21.

⁴⁶⁰ Μεγαλοκονόμος, *Στρατηγικό Βάθος*, 25.

⁴⁶¹ Χριστόδουλος Κ.Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2010), 23.

⁴⁶² Ηλίας Θέρμος, “Προλεγόμενα,” στο Andrew J. Bacevich, *Αμερικανική Αυτοκρατορία* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2008), xxix.

πληθυσμού, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη επιρροή της Τουρκίας στο τουρκικό προξενείο συνθέτουν ένα επικίνδυνο σκηνικό, ικανό να δημιουργήσει κρίσεις.

Την ίδια στιγμή, το ιστορικό παρελθόν, σε συνδυασμό με το τεράστιο συναισθηματικό φορτίο στις πλάτες Ελλήνων και Τούρκων, αποτελεί και αυτό με τη σειρά του, παράγοντα ανάφλεξης. Η Ευρώπη έγινε, τόσο ο τόπος της παγκόσμιας δύναμης, όσο και η εστία των κύριων αγώνων για παγκόσμια δύναμη.⁴⁶³ Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, ότι η βαλκανική χερσόνησος, και ιδιαίτερα το νότιο τμήμα, κρύβει τέτοιο συναισθηματικό φορτίο, ώστε δύσκολα μπορεί η Τουρκία να αντιμετωπίσει την Ελλάδα με τρόπο αποστασιοποιημένο, ψυχρό και λογικό.⁴⁶⁴

Υπάρχει πληθώρα στοιχείων που δείχνουν ότι, παρόλο που οι ελληνικές και τουρκικές κυβερνήσεις «αποκηρύσσουν» την «επανάκτηση των χαμένων πατρίδων», υπάρχουν εδαφικές διεκδικήσεις που αποτελούν τον πυρήνα των διμερών και διεθνών διαφορών. Στα μέσα του '80, οι κυβερνήσεις και των δύο χωρών εξέδωσαν κείμενα, με φωτογραφίες και χάρτες, προς υποστήριξη της θέσης τους στο ζήτημα του Αιγαίου. Το ελληνικό κείμενο είχε τίτλο *Threat in the Aegean*. Σε αυτό, γίνεται αναφορά σε δηλώσεις Τούρκων αξιωματούχων που αμφισβητούν την «ελληνικότητα» και το υπάρχον νομικό καθεστώς που διέπει τα νησιά του Αιγαίου. Ακολουθώντας, καταγράφεται η ελληνική θέση για τις τουρκικές απόψεις: η Τουρκία φιλοδοξεί σε ένα διαμελισμό του εναέριου χώρου του Αιγαίου, στην απομόνωση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και στην αλλαγή του νομικού καθεστώτος που διέπει την περιοχή. Τα παραπάνω, τελικώς, θα παρέχουν στην Τουρκία το έδαφος για την εκπλήρωση των εδαφικών της στόχων.

Το τουρκικό κείμενο, σε απάντηση του ελληνικού, φέρει τίτλο *The Aegean Realities* και κάνει αναφορά σε Έλληνες πολιτικούς και εκκλησιαστικούς ηγέτες που προωθούν τη Μεγάλη Ιδέα – την ύπαρξη δηλαδή ενός μεγάλου ελληνικού κράτους, το οποίο θα «αγκαλιάσει την Κωνσταντινούπολη, τη νοτιοδυτική Ανατολία και την Κύπρο. Καταλήγει, ότι όλα τα παραπάνω δείχνουν και αποτελούν το βασικό στόχο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Το τουρκικό κείμενο έχει ως εξής: Στην ουσία, όλα τα ζητήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η Τουρκία, στις σχέσεις της με την Ελλάδα, αντανακλούν την ελληνική φιλοδοξία για επέκταση προς τα ανατολικά, εις βάρος της Τουρκίας.⁴⁶⁵

Στην περίπτωση που η Ελλάδα επέκτεινε τα όρια στα 12 ναυτικά μίλια, σύμφωνα με τις γενικές αρχές που προβλέπει το Δίκαιο της Θάλασσας (1958), τότε το ελληνικό «μερίδιο» στο Αιγαίο θα έφτανε το 63,9%, το αντίστοιχο τουρκικό στο 10% και τα διεθνή ύδατα στο 26,1%. Σε αυτή την περίπτωση, κανένα τουρκικό σκάφος δεν

⁴⁶³ Brzezinsky, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, 43.

⁴⁶⁴ Γιώργος Πρεβελάκης, *Γεωπολιτική της Ελλάδας* (Αθήνα: LIBRO, 1998), 23.

⁴⁶⁵ *Ibid*, 95.

θα μπορούσε να περάσει στα διεθνή ύδατα χωρίς πρώτα να διέλθει από τα ελληνικά εθνικά χωρικά ύδατα.⁴⁶⁶

Η Τουρκία εκδηλώνει στην εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, το Σύνδρομο του Ηγεμόνα, γεγονός που συνδέεται με την εμφανή και διακηρυγμένη προσπάθεια της χώρας να αναπτύξει επιρροή - πολιτική, πολιτισμική, οικονομική αλλά και στο επίπεδο της ασφάλειας - σε ολόκληρο τον ανοικτό και σε ορισμένες περιπτώσεις οικείο, και δυνάμει επιρρεπή στις τουρκικές επιδιώξεις, γεωγραφικό αυτό χώρο. Στο βαθμό που αυτές οι επιδιώξεις επιρροής και ηγεμόνευσης του ευρύτερου χώρου δεν συνδέονται με συγκεκριμένες αντιλήψεις ασφάλειας ενός ευρύτερου συστήματος (όπως ΝΑΤΟ), έχουμε να κάνουμε με το φαινόμενο του νεο-οθωμανισμού ή νεο-οθωμανικού ιμπεριαλισμού, που υποδηλώνει επεκτατική πολιτική, αφού πρόκειται για εδαφικές διεκδικήσεις, με στόχους ενσωμάτωσης σ' ένα ηγεμονικό τουρκικό σχήμα πολλών περιοχών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι εδαφικές φιλοδοξίες είναι εξίσου πιθανό να αποτελούν το προϊόν ή την αιτία του πολέμου.⁴⁶⁷

Προς τούτο, χρησιμοποιείται, και από τους Τούρκους πλέον, ο όρος «εγγύς διεθνής εξωτερικός περίγυρος», στοιχείο που παραπέμπει στο αντίστοιχο δόγμα που διετύπωσε η Ρωσία στη δεκαετία του 1990 επί προέδρου Μπόρις Γιέλτσιν, αναφορικά με το ρόλο της Ρωσικής Ομοσπονδίας στον «εγγύτερο εξωτερικό» της περίγυρο, δηλαδή τον χώρο κυριαρχίας ή επικράτειας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.⁴⁶⁸ Η εξωτερική πολιτική δεν μπορεί ποτέ, και δεν θα έπρεπε ποτέ, να διαχωρίζεται από τη στρατηγική. Η εξωτερική πολιτική μιας χώρας περιορίζεται όχι μόνο από τους στόχους της, αλλά επίσης και από τη στρατιωτική της δύναμη ή, πιο σωστά, από την αναλογία της στρατιωτικής της δύναμης με εκείνη των άλλων χωρών.⁴⁶⁹

Βεβαίως, ο ενστερνισμός και η αποδοχή μιας εικόνας, μιας Τουρκίας - Μεγάλης Δύναμης του 21ου αιώνα, πέραν του γεγονότος ότι δεν είναι καινοφανής (εκφράστηκαν από τον Τουργκούτ Οζάλ στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και ούτως ή άλλως διαψεύστηκαν παταγωδώς), οδηγούν σχεδόν αναπόφευκτα στην καλλιέργεια μεγάλων προσδοκιών. Οι μεγαλόστομες διακηρύξεις και οι συνακόλουθες πρωτοβουλίες (π.χ. συμμετοχή στην πρωτοβουλία για το ζήτημα των πυρηνικών του Ιράν) τροφοδοτούν μια κοινή γνώμη που κολακεύεται από αυτές,

⁴⁶⁶Stearns., *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, 139.

⁴⁶⁷Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 159.

⁴⁶⁸Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 42.

⁴⁶⁹Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939*, 156

αλλά στη συνέχεια μπορεί να παγιεύσει την εξωτερική πολιτική της χώρας σε συμπεριφορές αδιανόητες για τα δεδομένα του παρελθόντος.⁴⁷⁰

Ο Σάμιουελ Χαντινγκτον αναφέρει ότι η σημερινή αστάθεια είναι απότοκη της επονομαζόμενης «σύγκρουσης των πολιτισμών». Στρέφει την προσοχή του στα επακόλουθα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και υπογραμμίζει ότι «ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες αστάθειας στη μεταψυχροπολεμική εποχή είναι ένα γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό κενό». Ακολούθως, επισημαίνει παραδείγματα τέτοιων κενών. Ένα πρώτο κενό είναι η περιοχή του Καυκάσου, περιοχή ιδιαίτερα σημαντική λόγω των άφθονων ενεργειακών πόρων της. Συμπτωματικά, η Καυκασία είναι επίσης - εξαιρουμένων εν μέρει της Γεωργίας και της Αρμενίας - ισλαμική. Το ίδιο ισχύει και για την Κεντρική Ασία.

Έτσι, ο κ. Νταβούτογλου, χωρίς να εγκαταλείπει έναν σχετικό και συγκεκριμένο αντιαμερικανισμό, διατείνεται κατόπιν ότι «ο βασικός λόγος για τον οποίο χαρακτηρίζεται απειλητικός ο μουσουλμανικός κόσμος» σχετίζεται με τις «γεωπολιτικές, γεωοικονομικές και γεωστρατηγικές δυνατότητές του», που και τον τοποθετούν σε πολύ πιο πλεονεκτική θέση από την Αμερική, για να καλύψει αυτό το κενό. Η Αμερική «χρειάζεται ένα ιδεολογικό έρεισμα για τις στρατηγικές και τις τακτικές επιχειρήσεις της, προκειμένου να αποκτήσει έλεγχο επί των δυνατοτήτων αυτών».⁴⁷¹ Ακόμη και αν ο Αχμέτ Νταβούτογλου επιτύχει αυτό που καμιά φορά συμβαίνει, την επίτευξη της «αυτοεπιβεβαιούμενης προφητείας», θα πρόκειται για κάτι εξαιρετικά βραχύβιο και μεσο-μακροπρόθεσμα εκρηκτικό ίσως για την ίδια την υπόσταση της «Αυτοκρατορίας», αφού, στην εποχή μας, σε αντίθεση με προηγούμενους αιώνες, οι αντιδράσεις ατόμων και λαών λειτουργούν σήμερα με την ταχύτητα του φωτός.⁴⁷² Ο Νταβούτογλου, γράφοντας για το Αιγαίο, αναφέρει χαρακτηριστικά πως το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των νησιών του Αιγαίου βρίσκεται υπό ελληνική κυριαρχία αποτελεί το σημαντικότερο αδιέξοδο της πολιτικής της εγγύς θαλάσσιας περιοχής της Τουρκίας. Η εγγύτητα ενός σημαντικού μέρους των ελληνικών νησιών στη Μικρασιατική ακτή σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως επιχειρησιακή βάση εναντίον της Μικράς Ασίας, και η περικύκλωση των υδάτινων διαδρόμων, που εξασφαλίζουν το πέρασμα από την Προποντίδα στη Μεσόγειο, από αυτά τα νησιά, αξιολογούνται από την Τουρκία ως ένα πολύ σοβαρό κενό ασφάλειας. Σύμφωνα ακόμη και με το ισχύον καθεστώς των χωρικών υδάτων που διαμορφώνεται βάσει της αρχής των 6 ν.μ., την οποία υποστηρίζει και η Τουρκία, μόνο το 8,8% του Αιγαίου βρίσκεται υπό Τουρκική κυριαρχία. Στην περίπτωση που ισχύσει η εφαρμογή των 12 ν.μ., η Τουρκία στην πράξη δεν θα έχει πρόσβαση στο Αιγαίο χωρίς την άδεια της Ελλάδας. Σε αυτήν την

⁴⁷⁰ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 140.

⁴⁷¹ Ibid, 188-189.

⁴⁷² Ibid, 185

περίπτωση, η κυριαρχία της Ελλάδας θα ανέλθει στο 63,9%, το Αιγαίο θα γίνει μια κλειστή θάλασσα της Ελλάδας και το ποσοστό της Τουρκίας θα κυμαίνεται γύρω στο 10%.⁴⁷³

Όλα τα παραπάνω, έρχεται να πλαισιώσει και να επικυρώσει ο αείμνηστος Παναγιώτης Κονδύλης, κατά τον οποίο «Θα ήταν όμως μεγάλο λάθος να θεωρήσει κανείς τις εσωτερικές αντιφάσεις και διαμάχες, που σημαδεύουν βαθιά το τουρκικό έθνος, ως παράγοντα με αναγκαστικά αρνητική επίδραση πάνω στο γεωπολιτικό του δυναμικό. Στη σημερινή Τουρκία δρουν αχαλίνωτες στοιχειακές δυνάμεις, που ωθούν τις εσωτερικές αντιφάσεις προς την επέκταση.»⁴⁷⁴

Πέραν όμως όλων όσων αναφέρθηκαν, είναι σκόπιμο να γίνει και μία αναφορά στη συνεχή αύξηση του τουρκικού οπλοστασίου, αλλά και στα υπερμεγέθη και φιλόδοξα εξοπλιστικά προγράμματα και σχέδια της Άγκυρας. Αν τα μέσα και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας εξακολουθούν να είναι συγκρίσιμα με αυτά της Ελλάδας σε επίπεδο συστημάτων, αυτό δεν συμβαίνει με την πολεμική βιομηχανία της και με τις δαπάνες που γίνονται για την Έρευνα και την Ανάπτυξη εγχώριων οπλικών συστημάτων. Διότι, αν από το 1974 μέχρι σήμερα έχει καταφέρει να αναχαιτιστεί η εκδήλωση μείζονος επιθετικής προσπάθειας από την πλευρά της Τουρκίας, αυτό οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην απροθυμία του ξένου παράγοντα να επιτρέψει μία τέτοια προσπάθεια. Και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας εδραζόταν μέχρι πολύ πρόσφατα, σχεδόν στο σύνολό της, στα συστήματα που προμηθευόταν από το εξωτερικό. Η αυτονόμησή της από τις πηγές του εξωτερικού σημαίνει και αυτονόμηση σε επίπεδο λήψης αποφάσεων κρίσιμων, όπως είναι μία «θερμή» κρίση με την Ελλάδα.

Για την Ελλάδα, οι συντελεστές της Τουρκίας που αποτελούν κίνδυνο είναι ο αυξημένος, ακόμη, ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στα πολιτικά πράγματα και γενικότερα το έλλειμμα δημοκρατίας, ο εθνικισμός, το δημογραφικό δυναμικό της και η συνεχής άνοδος της στρατιωτικής της ισχύος μέσα από τα εξοπλιστικά της προγράμματα, τα οποία υλοποιούνται ολοένα και περισσότερο από μια ταχύτατα αναπτυσσόμενη αμυντική βιομηχανία.⁴⁷⁵

Το ζήτημα των εξοπλισμών Ελλάδας - Τουρκίας, είναι ένα ακόμη κεφάλαιο που προδιαθέτει τη δημιουργία κρίσης ανάμεσα στις δύο χώρες. Όταν μια χώρα αυξάνει τους εξοπλισμούς της, κάνει τις αντίπαλες χώρες της να φοβούνται ότι η ασφάλειά τους κινδυνεύει. Αντιδρώντας, αυξάνουν κι εκείνες τους εξοπλισμούς τους

⁴⁷³ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Β' έκδοση, 2010), 267-269.

⁴⁷⁴ Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 384-387.

⁴⁷⁵ Χρήστος Δ. Μηνάγιας, *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 2010), 83.

για να αμυνθούν. Η άλλη πλευρά βλέπει αυτή την αύξηση - ενώ θεωρεί την αύξηση των δικών της εξοπλισμών ως καθαρά αμυντικό μέτρο - και προσπαθεί να προστατευθεί αναπτύσσοντας ακόμη περισσότερα και καλύτερα όπλα. Τελικά η κούρσα εξοπλισμών δημιουργεί τεράστια, υπέρμετρη ικανότητα για θάνατο και καταστροφή. Θυμηθείτε πόσες φορές μπορούσαν να καταστρέψουν τον κόσμο τα πυρηνικά οπλοστάσια των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι, καθώς το επίπεδο των εξοπλισμών αυξάνεται δυσανάλογα προς την απειλή - φτάνοντας, για παράδειγμα, τους δέκα χιλιάδες πυραύλους με πυρηνικές κεφαλές - τα πράγματα ξεφεύγουν από τον έλεγχο και αρχίζει πόλεμος.

Στα εξοπλιστικά προγράμματα, όπως και στην εξέλιξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, θα αναφερθούμε σε ξεχωριστή ενότητα στη συνέχεια της παρούσας διατριβής.

Είναι όμως ικανή η αύξηση των εξοπλισμών και από τις δύο πλευρές, να οδηγήσει σε πολεμική σύρραξη;

Είναι αλήθεια ότι, πριν από σχεδόν κάθε πόλεμο έχει προηγηθεί αύξηση εξοπλισμών, αλλά αυτή η παρατήρηση δεν έχει σχέση με το θέμα μας. Είναι σαν να θεωρούμε το θετικό τεστ ενός παίκτη του μπέιζμπολ για χρήση στεροειδών ως απόδειξη ότι κάνει απάτη. Αυτό που θέλουμε να ξέρουμε είναι το πόσο συχνά η απόκτηση πολύ περισσότερων όπλων οδηγεί σε πόλεμο και όχι το πόσο συχνά έχει υπάρξει αγορά εξοπλισμών πριν από πόλεμο. Η απάντηση στο ερώτημα που μας ενδιαφέρει είναι, όχι πολύ συχνά.

Με το να εξετάζουμε πολέμους και έπειτα να ρωτάμε εάν έχει υπάρξει κούρσα εξοπλισμών, συγχέουμε αίτιο και αποτέλεσμα. Αγνοούμε όλες τις περιπτώσεις όπου οι εξοπλισμοί μπορεί να αποτρέψουν επιτυχώς την ένοπλη σύγκρουση, ακριβώς, επειδή η αναμενόμενη καταστροφή είναι τόσο υψηλή. Οι μεγάλοι πόλεμοι είναι πολύ σπάνιοι, ακριβώς, επειδή όταν αναμένουμε ότι το κόστος θα είναι μεγάλο, αναζητούμε τρόπους συμβιβασμού.

Έτσι, στον πόλεμο και ιδίως στην ειρήνη, επενεργεί η αντίστροφη αιτιότητα. Όταν οι διαμορφωτές πολιτικής στρέφονται σε συμφωνίες ελέγχου εξοπλισμών, νομίζοντας ότι προωθούν την ειρήνη, αναλαμβάνουν πολύ μεγαλύτερο ρίσκο απ' ότι φαίνεται να αντιλαμβάνονται.⁴⁷⁶

Τι συμβαίνει όμως στην περίπτωση όπου η μία πλευρά βρίσκεται σε καθεστώς συνεχούς εξοπλισμού και «στρατιωτικού οργασμού», ενώ η άλλη πλευρά αντιμετωπίζει τη συρρίκνωση του στρατεύματος και τον υλικό και ηθικό μααρασμό του; Το παραπάνω αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα ανησυχίας για το ξέσπασμα μίας νέας κρίσης.

⁴⁷⁶ Bruce Bueno de Mesquita, *Το παιχνίδι της πρόβλεψης* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011), 92-95.

Αν σε όλα τα προαναφερθέντα, προστεθεί και μια ειδικότερη περίπτωση, όπως αυτή της Ελλάδας σήμερα, κατά την οποία έχει εσωτερικά καλλιεργηθεί μιθριδατικός δηλητηριασμός των παραδόσεων και της πολιτικής ηθικής, έχει σημειωθεί κοινωνικός μαρασμός, πληθυσμιακή συρρίκνωση, μείωση του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης του λαού, τότε οι συγκυρίες αυτές οφείλουν να σημάνουν πραγματικό εθνικό συναγερμό. Το Τρίτο Ράιχ, θεώρησε ότι παρουσιάστηκε μια ανάλογη «ευκαιρία», όταν πριν από τον πόλεμο η κύρια αντίπαλος χώρα του, η Γαλλία, παρουσίαζε παρόμοια συμπτώματα. Οι παλαιότεροι θα θυμούνται το διαβόητο ηττοπαθές σύνθημα μεγάλου μέρους της κοινωνίας της χώρας: «Rouquois?». «Γιατί; Γιατί να αντισταθούμε;».⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Μεγαλοκονόμος, *Στρατηγικό Βάθος, Ζωτικός Χώρος και Γενοκτονίες*, 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΓΝΩΣΗΣ

Η μελέτη της ανθρώπινης γνώσης είναι εξίσου αρχαία με την ίδια την ιστορία του ανθρώπου. Έχει αποτελέσει κεντρικό θέμα της φιλοσοφίας και της επιστημολογίας από την Αρχαία Ελλάδα μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, η γνώση έχει αρχίσει να συγκεντρώνει ένα νέο κύμα προσοχής. Η άσκηση της διανόησης και της ισχύος είναι στενά συνδεδεμένες. Κάθε σύστημα- κοινωνία διαθέτει τους κατέχοντες της γνώσης. Η γνώση είναι δύναμη – δύναμη για αυτούς που έχουν πρόσβαση σε γνώση πάνω στην οποία βασίζεται ένα σύστημα και μπορούν να ελέγχουν τη μετάδοση αυτής. Η γνώση επίσης ενέχει εμβλαπτισμένη μέσα της και τη δυναμική της ανατροπής: η νέα γνώση είναι απειλή για την ισχύουσα τάξη πραγμάτων – ισχύος. Και όσο η γνώση μας παρέχει ισχύ, τόσο οι κατέχοντες λειτουργούν ως κλειδοκράτορες, ασκώντας τον έλεγχο της πρόσβασης σε αυτή.⁴⁷⁸ Πολλοί θεωρητικοί κοινωνιο – οικονομολόγοι, όπως ο Πήτερ Ντράκερ και ο Άλβιν Τόφλερ, εστιάζουν στη σημασία που έχει η γνώση ως διοικητικός πόρος και πηγή ισχύος. Παράλληλα, ολοένα και περισσότεροι μελετητές της βιομηχανικής οργάνωσης, της διοίκησης της τεχνολογίας, της στρατηγικής της διοίκησης και της οργανωσιακής θεωρίας, έχουν αρχίσει να στοχάζονται πάνω στο θέμα της διαχείρισης της γνώσης⁴⁷⁹.

Στη σύγχρονη εποχή - περιβάλλον, οι στρατιωτικοί διοικητές θα συνεχίσουν να χρειάζονται τον τομέα των πληροφοριών και την πλήρη κατανόηση του περιβάλλοντος στο οποίο καλούνται να επιχειρήσουν, όπως επίσης και την αντίληψη του αντιπάλου τους, των πιθανών ενεργειών του και των «κέντρων βαρύτητάς» τους.⁴⁸⁰ Παράλληλα, οι περισσότεροι συμφωνούν ότι η γνώση, η μάθηση και η αντίληψη της κατάστασης, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της διαχείρισης κρίσεων.⁴⁸¹

Η διαχείριση γνώσης έχει πλέον καθιερωθεί ως νέος κλάδος της διοικητικής επιστήμης, έχοντας ξεπεράσει τη φάση που εθεωρείτο μια πρόσκαιρη μόδα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ερευνητή της NASA, Σιέντ Σαρίκ (Syed Shariq), ο οποίος τονίζει ότι η σημασία και η διεπιστημονικότητα του νέου αυτού

⁴⁷⁸ Adrew Wallace-Hadrill, "Greek Knowledge-Roman Power," *Classical Philology*, Vol. 83, No. 3 (July, 1988): 224, 231, 232.

⁴⁷⁹ Ικουζίρο Νονάκα και Τακεούτσι Χιροτάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2003), 26.

⁴⁸⁰ Alan Stephens, *Making Sense of War: Strategy for the 21st Century* (New York: Cambridge University Press, 2006), 260.

⁴⁸¹ Dawn R. Gilpin and Priscilla J. Murphy, *Crisis Management in a Complex World* (New York: Oxford University Press, 2008), 50.

κλάδου, αντιστοιχούν με τη σημασία και τη διεπιστημονικότητα της Επιχειρησιακής Έρευνας, όπως αυτή αναπτύχθηκε στη μεταπολεμική περίοδο⁴⁸².

Τα τελευταία χρόνια η διαχείριση γνώσης έχει αποτελέσει αντικείμενο σημαντικής δραστηριότητας, τόσο στον ακαδημαϊκό, όσο και στον επιχειρηματικό χώρο.

Στο ακαδημαϊκό περιβάλλον παρατηρείται έκρηξη ερευνητικών έργων σε σχετικά θέματα, ίδρυση νέων μαθημάτων και προγραμμάτων, ενώ παράλληλα υπάρχουν επαγγελματικοί φορείς και οργανισμοί στρέφουν το ενδιαφέρον τους στη διαχείριση γνώσης.

Η ανάγκη συστηματικής διαχείρισης γνώσης γίνεται περισσότερο απαραίτητη εάν αναλογισθεί κανείς τη δυναμική πολυπλοκότητα και την αδυναμία πρόβλεψης που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί στο πλαίσιο της παγκόσμιας ψηφιακής οικονομίας. Οι συνθήκες που δημιουργεί η ψηφιακή οικονομία κάνουν έντονη την ανάγκη συνεχούς δημιουργίας νέας εταιρικής γνώσης και την ανατροπή των υπάρχοντων επιχειρηματικών μοντέλων και πρακτικών⁴⁸³.

Αυτές οι συνθήκες καταργούν ορισμένες υποθέσεις και ισχυρισμούς που υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της διαχείρισης γνώσης⁴⁸⁴. Ένας πρώτος ισχυρισμός είναι η δυνατότητα χρήσης τεχνολογιών διαχείρισης γνώσης για την παροχή της κατάλληλης πληροφορίας, στο κατάλληλο επιχειρηματικό στέλεχος, την κατάλληλη χρονική στιγμή. Ο δεύτερος ισχυρισμός αφορά στην ικανότητα των τεχνολογιών διαχείρισης γνώσης να αποθηκεύσουν την ανθρώπινη ευφυΐα και εμπειρία. Ο τρίτος ισχυρισμός αναφέρεται στην ικανότητα των τεχνολογιών να αποτελέσουν το μοναδικό υπόβαθρο διάχυσης και διανομής της γνώσης⁴⁸⁵.

Στη Δύση έχει αναπτυχθεί έντονο ενδιαφέρον πάνω στο θέμα της γνώσης. Ο επιχειρηματικός τύπος έχει κατακλυσθεί από δημοσιεύματα διακεκριμένων συγγραφέων και ηγετικών μορφών στο χώρο του μάνατζμεντ, όπως ο Πήτερ Ντράκερ, ο Άλβιν Τόφλερ, ο Τζέιμς Μπράιαν Κούνι και ο Ρόμπερτ Ράιχ. Όλοι τους, καθένας με τον τρόπο του, προαναγγέλλουν την άφιξη μιας νέας οικονομίας ή κοινωνίας, την οποία ο Ντράκερ αποκαλεί «κοινωνία της γνώσης», η οποία διαφέρει

⁴⁸²Shariq Syed, "Knowledge Management: An emerging discipline," *The Journal of Knowledge Management*, Vol. 1, No 1 (September 1997): 75-82.

⁴⁸³Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*, 15.

⁴⁸⁴G.Mentzas, "The two Future of Organisations and Knowledge Management," (Conference Paper, IST Programme Consultation Meeting), Brussels, European Commission, 23-24 May 2000, πρόσβαση 24 Μαρτίου 2010 –21:32.
<http://imu.ntua.gr/biblio/two-future-organisations-and-knowledge-management-4>

⁴⁸⁵Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*, 16.

από τις κοινωνίες του παρελθόντος λόγω του κυρίαρχου ρόλου που αποκτά η γνώση μέσα σε αυτή. Σύμφωνα με τον Ντράκερ, η γνώση δεν αποτελεί έναν ακόμη πόρο παράλληλα με τους παραδοσιακούς παράγοντες της παραγωγής, αλλά το μοναδικό πόρο που έχει νόημα στη σύγχρονη εποχή. Ο Τόφλερ παρατηρεί ότι η γνώση δεν λειτουργεί πλέον συμπληρωματικά ως προς την ισχύ του χρήματος αλλά αποτελεί την ίδια την ουσία του. Για αυτό και η μάχη για τον έλεγχο της γνώσης και των μέσων επικοινωνίας μαίνεται σε ολόκληρη την υφήλιο. Επιπλέον, ο Τόφλερ πιστεύει πως η γνώση θα αντικαταστήσει, τελικά, όλους τους άλλους πόρους. Ο Κουίν προχωρά ένα βήμα παρακάτω, τονίζοντας ότι η αξία των περισσότερων προϊόντων και υπηρεσιών εξαρτάται πρωτίστως από το πως μπορούν να αναπτυχθούν τα «άυλα αγαθά που βασίζονται στη γνώση», όπως η τεχνολογική τεχνογνωσία⁴⁸⁶.

Η Γνώση ως εργαλείο στην άσκηση πολιτικής

Ο πραγματικός θησαυρός του ανθρώπου είναι ο θησαυρός των σφαλμάτων του, που συσσωρεύονται λιθαράκι-λιθαράκι μέσα σε χιλιάδες χρόνια... Η διακοπή της συνέχειας με το παρελθόν, η επιθυμία να ξεκινήσεις από την αρχή, αποτελεί υποβιβασμό του ανθρώπου και αντιγραφή του ουραγοτάγκου. Ένας Γάλλος, ο Dupont-White, γύρω στα 1860 είχε το θάρρος να συμφωνήσει: «Η συνέχεια είναι ένα από τα δικαιώματα του ανθρώπου· είναι ένας φόρος τιμής σε όλα όσα τον διακρίνουν από το ζώο».

ΧΟΣΕ ΟΡΤΕΓΚΑ Υ ΓΚΑΣΣΕΤ - Προς μια Φιλοσοφία της Ιστορίας, 1941⁴⁸⁷

Ο διακεκριμένος ιστορικός της Αναγέννησης, Τζέικομπ Μπούρκχαρντ (Jacob Burckhardt), αναφέρει και υποσημειώνει ότι η πραγματική χρησιμότητα της ιστορίας δεν είναι να κάνει τους ηγέτες πιο έξυπνους για την επόμενη φορά – στην επόμενη κρίση, αλλά να τους καταστήσει σοφότερους παντοτινά. Ωστόσο δεν είναι εύκολο να πάρει κανείς μαθήματα από την ιστορία, παρόλο που σχεδόν κάθε πολιτικός ή στρατηγός ισχυρίζεται ότι το έχει καταφέρει. Και αυτό διότι πρώτον, οι άνθρωποι συχνά διαφωνούν αναφορικά με το ποιο αποτελεί το σωστό μάθημα που θα πρέπει να αντληθεί από κάθε συγκεκριμένη ιστορική εμπειρία. Δεύτερον, ακόμη και αν κάποιοι συμφωνήσουν στο «δίδαγμα» που αντλείται από μια συγκεκριμένη ιστορική περίσταση-γεγονός, πολλές φορές μπορεί να το εφαρμόσουν λανθασμένα σε μια νέα κατάσταση η οποία διαφέρει από την προηγούμενη του παρελθόντος σε πλήθος σημείων.

⁴⁸⁶Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*, 35.

⁴⁸⁷Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική*, 21.

Αποτελεί μεγάλο κίνδυνο για τους διαμορφωτές της πολιτικής να βασίζονται, όπως πολλές φορές κάνουν, σε μια συγκεκριμένη ιστορική αναλογία και να αποφασίζουν τι πρέπει να τελεστεί σε μια νέα κατάσταση. Το ερώτημα που τίθεται σε αυτό το σημείο είναι το πώς η ιστορική εμπειρία μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην αποτελεσματική αντιμετώπιση μιας νέας κατάστασης, η οποία αφενός διαφαίνεται να παρουσιάζει ομοιότητες με παρελθοντικές περιπτώσεις, ωστόσο παρουσιάζει ένα η και περισσότερα διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η επίτευξη της σωστής χρήσης της ιστορικής εμπειρίας αποτελεί ως έργο μεγάλη πρόκληση. Η απάντηση βρίσκεται στη «σύνθεση» όλων των «μαθημάτων» μέσα από ένα μεγάλο εύρος εμπειρίας που μπορούν να αντληθούν από ιστορικά παραδείγματα συγκεκριμένων φαινομένων, όπως η Αποτροπή (Deterrence), η Διπλωματία Εξαναγκασμού (Coercive Diplomacy), η Διαχείριση Κρίσεων (Crisis Management), η Διπλωματική Αποκλιμάκωση (Détente) κ.α. Σκοπός είναι να μετατραπούν τα «μαθήματα της ιστορίας», από ένα μεγάλο πλήθος περιπτώσεων (cases) σε ένα περιεκτικό θεωρητικό πλαίσιο και γενική γνώση που θα περικλείει το σύνολο της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζει κάθε ένα από αυτά τα μαθήματα. Καταγράφοντας και συγκρίνοντας τις επιτυχίες και τις αποτυχίες μια συγκεκριμένης στρατηγικής, υπό διαφορετικές συνθήκες και σε διαφορετικές περιπτώσεις, μπορεί κάποιος να καθορίσει τις προϋποθέσεις, κάτω από τις οποίες η στρατηγική αυτή μπορεί να φέρει θετικό αποτέλεσμα ή αποτυχία. Τέτοιες θεωρίες που αφορούν στην ισχύ μιας στρατηγικής ή των εργαλείων της πολιτικής καθίστανται ολοένα και πιο απαραίτητες, καθώς τα «μαθήματα της ιστορίας» παρουσιάζουν πολλές φορές αντιφάσεις, συχνά μπορεί να εμφανίζονται αλληλοσυγκρουόμενα και συνεπώς οι γενικεύσεις συνιστούν μεγάλο κίνδυνο, αν δεν αξιολογηθούν προσεκτικά.⁴⁸⁸

Εξετάζοντας το σύνολο της γνώσης που χρησιμοποιήθηκε στην άσκηση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής κατά την Προεδρία Μπους (Bush) και την ανεπιτυχή εφαρμογή της στο Ιράκ (μετά το πέρας του πολέμου Ιράν-Ιράκ το 1988), θα διαπιστώσουμε ότι χαρακτηρίζονταν από ανεπάρκεια. Τέσσερις από τις έξι στρατηγικές που εφαρμόστηκαν, απέτυχαν διότι οι διοικούντες ηγέτες στερούνταν κατανόησης και αντίληψης της λογικής και των απαιτήσεων. Επίσης στερούνταν επάρκειας γενικής γνώσεως αναφορικά με τις επιχειρησιακές απαιτήσεις και οι προσπάθειές τους υποβαθμίστηκαν περεταίρω από την ύπαρξη λανθασμένου προφίλ για τον Σαντάμ Χουσεϊν.

Οι προαναφερθείσες ελλείψεις δεν μπορούν να αποδοθούν στην αποτυχία των πολιτικών αξιωματούχων να χρησιμοποιήσουν την απαραίτητη γνώση για την εφαρμογή κάποιας στρατηγικής. Στην πραγματικότητα, μια τέτοια γνώση δεν υπήρχε και αυτό διότι η έρευνα που απαιτούνταν να υλοποιηθεί για να την παράξει δεν είχε ακόμα γίνει.

⁴⁸⁸ George, *Force and Statecraft*, 153-154.

Φυσικά, ο σκοπός του παρόντος δεν είναι η άσκηση κριτικής στην πολιτική κατά του Σαντάμ Χουσεΐν. Αντιθέτως, σε πολλές περιπτώσεις η αναλυτική αξιολόγηση της παραπάνω εμπειρίας υποδεικνύει τους διαφορετικούς τύπους της γνώσης που απαιτούνται για την άσκηση της πολιτικής και συνεγείρει του πολιτικούς επιστήμονες στην αποδοχή της αναγκαιότητας για περαιτέρω βελτίωση στην παραπάνω γνώση.⁴⁸⁹

Η φύση της διαχείρισης γνώσης

Οι διεθνείς σχέσεις και οι στρατηγικές σπουδές προσπαθούν να εντάξουν τα μεμονωμένα γεγονότα σε ευρύτερες κατηγορίες, με στόχο να ανακαλύψουν κοινά στοιχεία και διαφορές που θα επιτρέψουν τη δημιουργία θεωριών στα γνωστικά τους αντικείμενα. Οι ιστορικές μελέτες είναι υποχρεωμένες να ρίχνουν συγκριτικά μεγαλύτερο βάρος στη λεπτομερή περιγραφή, ενώ οι διεθνολογικές και στρατηγικές μελέτες θα πρέπει να ρίχνουν συγκριτικά μεγαλύτερο βάρος στην ανάλυση. Αν δεν υπήρχαν οι ιστορικές μελέτες, η χρησιμοποίηση της ιστορικής εμπειρίας, ως εργαστηρίου ελέγχου θεωρητικών υποθέσεων από τους μελετητές των διεθνών σχέσεων και των στρατηγικών σπουδών θα ήταν ιδιαίτερα δυσχερής, αν όχι αδύνατη. Η δευτερογενής ανάλυση των ιστορικών πηγών από τους ιστορικούς καθιστά δυνατή την τριτογενή ανάλυση από τους διεθνολόγους και τους στρατηγικούς αναλυτές.⁴⁹⁰

Πολλές φορές, αποτελεί κέρδος για τους δρώντες να βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο «κατανόησης και κουλτούρας» με αυτό του αντιπάλου τους. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις, είναι επιθυμητό και αναγκαίο να βρισκόμαστε ένα βήμα μπροστά ή ένα βήμα πίσω. Τόσο η απουσία γνώσης, όσο και η υπερβολική γνώση, μπορεί να αποβούν επικίνδυνες. Στις αρχές του 1960 ένα κοινό θέμα συζήτησης στους κύκλους των αμερικανικών ινστιτούτων ήταν το εξής: Θα ήταν πιο ασφαλείς οι Ηνωμένες Πολιτείες αν η Σοβιετική Ένωση διέθετε ινστιτούτα σαν τα αμερικανικά; Τι θα συνέβαινε αν όλοι οι αντίπαλοι των Η.Π.Α πίστευαν στα γραπτά του Kahn και του Σέλλινγκ (Schelling); Αν πίστευαν σε κάποια από αυτά; Αν θεωρούσαν ότι, παρόλο που εκείνοι τα απορρίπτουν, οι Ηνωμένες Πολιτείες τα ασπάζονται πλήρως; Θα έπρεπε οι Η.Π.Α να λειτουργούν θεωρώντας ότι οι Σοβιετικοί «ασπάζονται» αυτές τις θεωρίες; Τα παραπάνω ερωτήματα δεν έχουν σαφείς απαντήσεις. Στην πραγματικότητα μας θυμίζουν ότι ο τρόπος δράσης της κάθε πλευράς, καθώς και το αποτέλεσμα που προκύπτει, επηρεάζονται από τις θεωρίες που «ασπάζεται» η κάθε πλευρά (και που αφορούν την αλληλεπίδραση).⁴⁹¹

⁴⁸⁹George, *Force and Statecraft*, 162.

⁴⁹⁰Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, 32-33.

⁴⁹¹Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, 253-254.

Οι κρίσεις βρίσκονται παντού γύρω μας και ιδίως στη σημερινή εποχή περιβάλλονται από περίπλοκους κοινωνικούς και τεχνικούς παράγοντες. Από τη φύση τους, οι κρίσεις παρουσιάζουν στοιχεία αβεβαιότητας. Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα (αβεβαιότητα και περιπλοκότητα) θα περίμενε κανείς οι διαχειριστές των κρίσεων να διαθέτουν ή να έχουν πρόσβαση σε μια στοιχειώδη περιφερειακή γνώση. Ακόμα και αν αυτό αποτελεί μια ρεαλιστική προσδοκία, είναι μια προσδοκία. Συχνά οι διαχειριστές κρίσεων καλούν ειδικούς για σχετικές με την κρίση πληροφορίες. Για έναν, όμως, λιγότερο έμπειρο διαχειριστή κρίσεων, είναι περισσότερο δύσκολο να βρει και να χρησιμοποιήσει σωστά αυτές τις πηγές πληροφοριών και γνώσεων.

Πριν το τέλος του αιώνα, αναπτύχθηκε ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πεδίο σχετικά με την εύρεση και μεταφορά γνώσης εκεί όπου χρειάζεται. Το πεδίο αυτό ονομάστηκε «διαχείριση γνώσης». Πολλοί αναρωτιούνται σχετικά με το λόγο για τον οποίο δεν είναι εύκολο να συνδυαστεί η διαχείριση κρίσης με τη διαχείριση γνώσης. Στη διαχείριση κρίσης, η γνώση είναι κάτι που προκύπτει μετά το πέρας της κρίσης, κάτι που σε προετοιμάζει για την επόμενη κρίση. Στη διαχείριση γνώσης, η δημιουργία γνώσης αποτελεί συνεχή διαδικασία. Ο συνδυασμός αυτών των δύο θα μπορούσε να δημιουργήσει ενός είδους «άμεσης μάθησης» κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, έτσι ώστε οι γνώσεις που προκύπτουν να εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της παρούσας κρίσης αλλά και για μελλοντικές κρίσεις.

Ένα πρόβλημα που λειτουργεί ως τροχοπέδη στο συνδυασμό διαχείρισης κρίσης και γνώσης, είναι ο χρονικός παράγοντας. Εξ ορισμού, οι κρίσεις διαθέτουν το ισχυρό χαρακτηριστικό του επείγοντος και της ανάγκης άμεσης δράσης. Η διαχείριση γνώσης, είναι μια διαδικασία που μπορεί να διαρκέσει πολύ περισσότερο χρόνο. Οι διαδικασίες που χρησιμοποιούνται για τη διαχείριση γνώσης (όπως η κλήση ειδικών και εμπειρογνομόνων) είναι πολύ δελεαστικές, το βασικό ερώτημα, όμως, είναι εάν αυτές οι διαδικασίες μπορούν να ενσωματωθούν στο περιορισμένο χρονικό πλαίσιο μιας κρίσης⁴⁹².

Η διαχείριση γνώσης, ως έννοια, αποτελεί «παιδί» των Ικουζίρο Νονάκα (Ikujiro Nonaka) και Χιροτάκα Τακεούκι (Hirotaka Takeuchi) το 1995 ως προέκταση των υπαρχουσών θεωριών περί οργανωσιακής γνώσης. Οι δύο αυτοί επιστήμονες αποκόπηκαν από αυτές τις πρώιμες θεωρίες και βοήθησαν στην καθιέρωση της διαχείρισης γνώσης ως αυτοτελές πεδίο. Εκτός από τη μάθηση, η διαχείριση γνώσης ασχολείται και με την ενεργή έρευνα και τη δημιουργία νέας γνώσης. Παράλληλα,

⁴⁹²Mats Kotraeus, "Who Knows? The Use of Knowledge Management in Crisis," *Swedish National Defense College, Crisis Management Europe Research Program*, Vol. 36 (2008): 15-16, πρόσβαση 10 Αυγούστου 2010 – 09:12.

καταπιάνεται με τους διάφορους τρόπους, κατά τους οποίους, διάφορες κατηγορίες γνώσης μεταφέρονται ανάμεσα σε πρόσωπα και οργανισμούς, όπως επίσης και με το πως μια μορφή γνώσης μετατρέπεται σε άλλη. Την ίδια στιγμή, η διαχείριση γνώσης ασχολείται και με τον έλεγχο μεταφοράς της γνώσης, με στόχο τη βελτίωση των αποτελεσμάτων.

Στην καρδιά της διαχείρισης γνώσης βρίσκεται, φυσικά, η γνώση, η πολυπλοκότητα της οποίας καθιστά προφανές ότι από τη διαχείρισή της, μόνο όφελος μπορεί να προκύψει. Το πρώτο εμπόδιο στην κατανόηση της «γνώσης» είναι ο διαχωρισμός της από το γενικότερο σύνολο των εισερχόμενων στοιχείων.

Γενικά, τα δεδομένα, οι πληροφορίες και η γνώση, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Η γνώση δεν είναι ούτε δεδομένα, ούτε πληροφορίες, παρότι σχετίζεται και με τους δύο όρους. Τα δεδομένα αποτελούν ένα σύνολο διακριτών, αντικειμενικών στοιχείων για συγκεκριμένα γεγονότα. Σε οργανωσιακό πλαίσιο, τα δεδομένα περιγράφονται ως δομημένα αρχεία συναλλαγών. Καταγράφουν το πού και πότε έγινε μια συναλλαγή, αλλά όχι το γιατί και το ποιοτικό αποτέλεσμα. Ο Πήτερ Ντράκερ σχολιάζει χαρακτηριστικά πως η γνώση είναι «δεδομένα εμπλουτισμένα με συνάφεια και σκοπό», κάτι που υποδεικνύει ότι τα δεδομένα από μόνα τους δεν έχουν ούτε συνάφεια ούτε σκοπό⁴⁹³.

Οι πληροφορίες περιγράφονται ως ένα μήνυμα, το οποίο έχει τη μορφή αρχείου, οπτικής ή ακουστικής επικοινωνίας. Όπως κάθε μήνυμα, η πληροφορία διαθέτει αποστολέα και παραλήπτη. Στόχος της πληροφορίας είναι ο παραλήπτης να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται μια κατάσταση και να διαμορφώσει, ουσιαστικά, την αντίληψη του παραλήπτη. Συνεπώς, εξαρτάται από τον παραλήπτη, εάν το μήνυμα που θα λάβει θα έχει τη μορφή πληροφορίας. Σε αντίθεση με τα δεδομένα, η πληροφορία έχει νόημα, έχει συνάφεια και σκοπό. Τα δεδομένα γίνονται πληροφορίες, όταν ο δημιουργός τους προσθέτει κάποιο νόημα⁴⁹⁴.

Η γνώση αποτελεί μια ευρύτερη, βαθύτερη και πλουσιότερη έννοια από τα δεδομένα και τις πληροφορίες. Σύμφωνα με τον ορισμό των Ντάβενपोर्ट (Davenport) και Προύζακ (Prusak) «γνώση είναι ένα ρευστό μείγμα εμπειριών, αξιών, συναφών πληροφοριών και εξειδικευμένων αντιλήψεων, που παρέχουν ένα πλαίσιο αξιολόγησης και ενσωμάτωσης νέων εμπειριών και πληροφοριών». Από τον ορισμό μπορούμε να κατανοήσουμε πως η γνώση δεν είναι κάτι το ξεκάθαρο ή απλό. Αποτελεί ένα σύνολο στοιχείων, είναι ενστικτώδης και για αυτό είναι δύσκολο να

⁴⁹³Thomas H. Davenport and Laurence Prusak, *Working Knowledge: How Organizations Manage What they Know* (Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 1998), 2.

⁴⁹⁴Davenport, *Working Knowledge*, 3-4.

εκφραστεί με όρους. Η γνώση υπάρχει μέσα στους ανθρώπους και αποτελεί στοιχείο της ανθρώπινης πολυπλοκότητας⁴⁹⁵.

Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών αναλυθέντων όρων, είναι η χρήση ενός συστήματος προοδευτικής ενσωμάτωσης, όπου κάθε βήμα προσθέτει ένα επίπεδο ερμηνείας και τοποθέτησης σε καινούριο πλαίσιο, αλλά και κάθε προσθήκη αυξάνει το επίπεδο της γνωστικής πολυπλοκότητας. Οι περισσότεροι ορισμοί της γνώσης δίνουν έμφαση στην υποκειμενική φύση της γνώσης, χαρακτηριστικό που απουσιάζει από άλλους όρους.

Η έννοια της «γνώσης» είναι εκ φύσεως ασαφής, όχι μόνο ανάμεσα στους κατόχους της, αλλά και σε υποκειμενικές περιπτώσεις.

Ένα τελευταίο κοινό στοιχείο ανάμεσα σε γνώση, πληροφορίες και δεδομένα, είναι ότι η «γνώση» τείνει να περιγραφεί με όρους γνωστικής διαδικασίας, σε αντίθεση με τα δεδομένα και τις πληροφορίες, όροι παθητικού και διαφοροποιημένης πολυπλοκότητας. Με μια πρώτη ματιά, τα δεδομένα και οι πληροφορίες μπορεί να φαίνονται διαδικαστικοί όροι εκ φύσεως. Καθορίζονται με όρους «μέτρησης» και «παρατήρησης» και είναι όροι «οργανωμένοι» και «επεξεργασμένοι», αλλά θα πρέπει να ερμηνευτούν ως προϊόντα μιας διαδικασίας παρά ως διαδικασία. Από την άλλη πλευρά, η «γνώση», όπως έχει οριστεί και από τον Πολάνι (Polanyi), αποτελεί τη διαδικασία της ερμηνείας και της κατανόησης, καθώς και τη διαδικασία χρήσης δεδομένων και πληροφοριών. Εν συντομία, γνώση είναι η τέχνη λήψης της σωστής απόφασης και εφαρμογής της σωστής δράσης ώστε να προχωρήσεις ένα βήμα μπροστά⁴⁹⁶.

Άρρητη και ρητή γνώση

Η μεγαλύτερη όμως προσφορά του Πολάνι δεν ήταν ο ορισμός, αλλά ο διαχωρισμός της γνώσης σε δύο κατηγορίες: σε ρητή και άρρητη γνώση. Η βασική ιδέα πίσω από αυτόν το διαχωρισμό είναι πιο παλιά από τη θεωρία του Πολάνι και απαντάται σε πλήθος επιστημών, λαμβάνοντας κάθε φορά διαφορετική ονομασία. Στην επιστήμη της πληροφορικής, για παράδειγμα, ο βασικός διαχωρισμός υποτίθεται πως γίνεται ανάμεσα στα υπάρχοντα δεδομένα – declarative knowledge- και στα δεδομένα που προέρχονται μετά από επεξεργασία – imperative knowledge.

Ο Πολάνι εστίασε στο πρόβλημα της μεταφοράς γνώσης και στην επιλογή των όρων «ρητή» και «άρρητη». Το πρόβλημα με τη μεταφορά γνώσης είναι η ακριβής άρθρωση αυτού που γνωρίζουμε, και με αυτό τον τρόπο οι δύο όροι

⁴⁹⁵ Ibid, 5.

⁴⁹⁶ Kotraeus, "Who Knows? The Use of Knowledge Management in Crisis," 33-34.

επεξηγούν πως μια κατηγορία γνώσεων είναι πιο δύσκολο να διατυπωθεί από μια άλλη.

Για να κατανοήσουμε την άρρητη γνώση πρέπει να αναφερθούμε στις δύο διαστάσεις της. Η πρώτη είναι η τεχνική διάσταση, που εμπεριέχει τις άτυπες και δύσκολα ανιχνεύσιμες δεξιότητες ή ικανότητες, οι οποίες αποδίδονται με τον όρο «τεχνογνωσία» (know-how). Ένας αρχιτεχνίτης, για παράδειγμα, έπειτα από πολλά χρόνια εμπειρίας, αποκτά μια ιδιαίτερη γνώση. Τις περισσότερες φορές δεν μπορεί να εκφράσει με λόγια τις επιστημονικές ή τεχνικές αρχές που κρύβονται πίσω από τη γνώση αυτή. Ταυτόχρονα, η άρρητη γνώση περιέχει και μια σημαντική γνωστική διάσταση, που συνίσταται σε σχήματα, διανοητικά μοντέλα, πεποιθήσεις και αντιλήψεις, οι οποίες είναι τόσο καλά εδραιωμένες, που θεωρούνται δεδομένες. Η γνωστική διάσταση της άρρητης γνώσης αντικατοπτρίζει την εικόνα μας για την πραγματικότητα και το όραμά μας για το μέλλον. Παρ' ότι δεν μπορούν να διατυπωθούν εύκολα, τα σιωπηρά αυτά μοντέλα διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο που μας περιβάλλει⁴⁹⁷.

Κατά συνέπεια, η άρρητη γνώση δεν είναι κάτι που μεταφέρεται εύκολα από άνθρωπο σε άνθρωπο, και όταν γίνεται απόπειρα μεταφοράς, συνοδεύεται από πολύπλοκες εξηγήσεις.

Από την άλλη πλευρά έχουμε τη ρητή γνώση, η οποία μπορεί να μετατραπεί πιο εύκολα σε ξεκάθαρες εκφράσεις δεδομένων και συνεπώς να μεταφερθεί με ευκολία από άνθρωπο σε άνθρωπο. Η ρητή γνώση περιγράφεται γενικά ως κάτι που γνωρίζουμε ότι είναι αλήθεια, το είδος της γνώσης που μπορεί να αποκτηθεί μελετώντας. Μπορεί να είναι οτιδήποτε, από το να μελετήσεις ότι $1 + 1 = 2$ μέχρι το να γνωρίζεις ότι η άλωση της Κωνσταντινούπολης έγινε στις 29 Μαΐου 1453. Ο διαχωρισμός ανάμεσα στη ρητή και άρρητη γνώση, με απλά λόγια, μπορεί να περιγραφεί ως η διαφορά ανάμεσα στο να ξέρεις τη συνταγή ενός γλυκού και στο να ξέρεις πραγματικά να φτιάχνεις το γλυκό.

Ο διαχωρισμός αυτών των δύο, δεν είναι πάντα τόσο ξεκάθαρος. Η «ευκρίνεια» μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας για τον καθορισμό της μεταφοράς μιας δεδομένης γνώσης, αλλά δεν είναι δεδομένο κομμάτι αυτής. Το πρόβλημα εδώ έγκειται στο ότι το «να γνωρίζεις» είναι κάτι διαφορετικό από την πηγή της γνώσης, καθώς περισσότερες πηγές μπορεί να σου δώσουν την ίδια ακριβώς γνώση. Για παράδειγμα το να γνωρίζεις ότι $5 \times 3 = 15$ επειδή έχεις απομνημονεύσεις τον πίνακα της προπαίδειας είναι καλό παράδειγμα ρητής γνώσης. Όμως, το να γνωρίζεις ότι $5 \times 3 = 15$ επειδή καταλαβαίνεις τι είναι ο πολλαπλασιασμός, και μπορείς γρήγορα να κάνεις την επεξεργασία $5 \times 3 = 5 + 5 + 5 = 15$, αυτό είναι παράδειγμα άρρητης γνώσης. Ανεξαρτήτως του πως το γνωρίζεις, γνωρίζεις ότι 5×3

⁴⁹⁷ Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης*, 37.

= 15. Επομένως, το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: ποιά γνώση μεταφέρεται; Το τελικό αποτέλεσμα ή οι πολλαπλές διαδικασίες που οδηγούν στο αποτέλεσμα⁴⁹⁸;

Μεταφορά και τροποποίηση γνώσης

Στόχος της μεταφοράς γνώσης, είναι ουσιαστικά η μετατροπή της σε μορφή προσβάσιμη προς αυτούς που τη χρειάζονται. Η βασική δυσκολία σε αυτό το εγχείρημα, είναι το πως θα μεταφερθεί η γνώση χωρίς να χαθούν στη διάρκεια αυτής της μεταφοράς, οι ξεχωριστές ιδιότητες⁴⁹⁹.

Η μεταφορά γνώσης ανάμεσα σε ανθρώπους μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο γνώσης. Η άρρητη γνώση μπορεί να μεταφερθεί ως άρρητη γνώση και η ρητή γνώση μπορεί να μεταφερθεί ως ρητή γνώση. Για να μετατραπεί η ρητή γνώση σε άρρητη ή το αντίστροφο, θα πρέπει η γνώση να τροποποιηθεί μέσα από μια εσωτερική διαδικασία. Η ανάγνωση της συνταγής ενός γλυκού αποτελεί μεταφορά ρητής γνώσης. Η διαδικασία, όμως, της ετοιμασίας της συνταγής απαιτεί εφαρμογή του κειμένου, κάτι το οποίο πρέπει να κάνει μόνος του ο αναγνώστης. Για να μπορέσει να γράψει τη συνταγή, ο συγγραφέας θα πρέπει να εξετάσει τις δράσεις και τις εμπειρίες του και να τις μετατρέψει σε λέξεις, οι οποίες θα μεταφερθούν στον αναγνώστη.

Ένας ακόμη περιορισμός, είναι ότι η άρρητη γνώση δεν μπορεί να μετατραπεί πλήρως, καθώς βασίζεται σε έναν πολύ βασικό παράγοντα: στην υποκειμενική αντίληψη. Για αυτό η προσπάθεια μετατροπής της άρρητης γνώσης σε ρητή, ή και το αντίστροφο, καταλήγει πάντα σε απώλεια μερικής γνώσης, είτε γιατί η άρρητη γνώση δεν μπορεί να «αποδοθεί» πλήρως σε λέξεις, είτε γιατί η ρητή γνώση πρέπει να ερμηνευτεί από τον παραλήπτη για να αφομοιωθεί πλήρως.

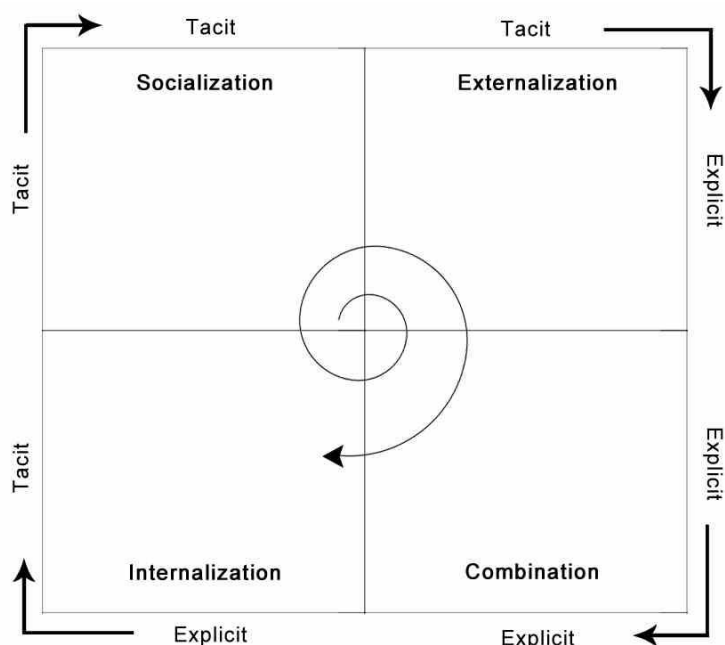
Τελικά, στόχος της διαχείρισης γνώσης είναι η διαχείριση, ο έλεγχος και η βελτίωση της μεταφοράς και μετατροπής της γνώσης έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι απώλειες και να επιτραπεί η συσώρευση της γνώσης καθώς περνά από έναν άνθρωπο σε έναν άλλον. Στόχος είναι η καινοτομία, η δημιουργία νέας γνώσης, χωρίς σημαντικές απώλειες σε αυτό που είναι ήδη γνωστό⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ Kotraeus, "Who Knows? The Use of Knowledge Management in Crisis," 35-36.

⁴⁹⁹ Davenport, *Working Knowledge: How Organizations Manage What they Know*, 68.

⁵⁰⁰ Kotraeus, "Who Knows? The Use of Knowledge Management in Crisis," 37.

Η διαδικασία SECI

Σχήμα 3: SECI MODEL⁵⁰¹

Η καινοτομία ήταν αυτό που ενέπνευσε τους Νονάκα και Τακεούκι να ασχοληθούν με τη διαχείριση γνώσης. Οι ίδιοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η καινοτομία είναι το αποτέλεσμα της ανταλλαγής και σύγκρισης της γνώσης μέσα σε μια συνεχή διαδικασία μεταφοράς και μετατροπής. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται, διαδικασία SECI, από τα αρχικά των τεσσάρων φάσεων της: Socialisation (κοινωνικοποίηση), Externalisation (εξωτερίκευση), Combination (συνδυασμός), Internalisation (εσωτερίκευση). Κάθε μία από αυτές τις φάσεις, περιγράφει έναν τρόπο δημιουργίας νέας γνώσης, ενώ η συνολική διαδικασία στοχεύει στο να καταστήσει σχετική τη γνώση με το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Δεν υπάρχει προκαθορισμένη αρχή και τέλος. Όλα εξαρτώνται από τη ρεαλιστικότητα του προβλήματος και της γνώσης που απαιτείται.

- *Socialisation - Κοινωνικοποίηση*

Η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια ομαδική άσκηση μεταφοράς άρρητης γνώσης. Στόχος της διαδικασίας, είναι το κάθε άτομο της ομάδας να βιώσει, και ίσως να υιοθετήσει, τις διαφορετικές λύσεις που προτείνονται στην ομάδα. Αυτό

⁵⁰¹Stephen Gourlay, "The SECI model of knowledge creation: some empirical shortcomings," (In: 4th European Conference on Knowledge Management), Oxford, 18-19 Sep 2003.

σχετίζεται περισσότερο με τον τρόπο που χρησιμοποιούν οι άλλοι για την επίλυση παρόμοιων προβλημάτων, παρά με το γιατί επιλέγεται μια συγκεκριμένη λύση.

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία ανταλλαγής εμπειριών και επομένως δημιουργίας άρρητης γνώσης. Ένα άτομο μπορεί να αποκτήσει άρρητη γνώση απευθείας από άλλους χωρίς τη χρήση γλώσσας. Το κλειδί για την απόκτηση άρρητης γνώσης είναι η εμπειρία. Χωρίς κάποια μορφή κοινής εμπειρίας, είναι εξαιρετικά δύσκολο για κάποιο άτομο να προβάλει τον εαυτό του στη διαδικασία σκέψης ενός άλλου ατόμου⁵⁰².

- *Externalisation - Εξωτερίκευση*

Εξωτερίκευση ονομάζεται η διαδικασία κατά την οποία η άρρητη γνώση διατυπώνεται με ρητές έννοιες. Αποτελεί την πεμπτουσία της διαδικασίας δημιουργίας γνώσης, καθώς η άρρητη γνώση γίνεται ρητή, υπό τη μορφή μεταφορών, αναλογιών, εννοιών, παραδοχών ή μοντέλων⁵⁰³.

Στη φάση της εξωτερίκευσης κάθε άτομο λαμβάνει την καινούρια γνώση και εκφράζει την προσωπική του ερμηνεία, μετατρέποντας έτσι την άρρητη κατανόηση της κατάστασης σε ρητή έκφραση γεγονότων. Δημιουργείται έτσι, μια αποθήκη εννοιολογικής γνώσης σχετικά με την παρούσα κατάσταση για την ομάδα, για να χρησιμοποιηθεί στη φάση του συνδυασμού. Εδώ εξηγείται το «γιατί», που απουσιάζει από τη φάση της κοινωνικοποίησης. Κάθε άτομο εξηγεί γιατί επέλεξε το συγκεκριμένο τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος και γιατί δεν επέλεξε να κάνει κάτι πιο γνώριμο.

- *Combination - Συνδυασμός*

Ο συνδυασμός είναι μια διαδικασία συστηματοποίησης των ιδεών και δημιουργίας ενός συστήματος γνώσης. Αυτό το είδος μετατροπής της γνώσης συνεπάγεται το συνδυασμό διαφόρων σωμάτων ρητής γνώσης. Εδώ, τα άτομα ανταλλάσσουν και συνδυάζουν τις γνώσεις τους⁵⁰⁴.

Στη φάση του συνδυασμού, όλα τα διαφορετικά κομμάτια της ρητής γνώσης μοιράζονται - μεταφέρονται - στους συμμετέχοντες της ομάδας και συζητούνται διαφορετικοί συνδυασμοί ερμηνειών και λύσεων. Αυτές οι ομαδικές συζητήσεις συντελούν στη συστημική γνώση, στην κατανόηση μιας ευρύτερης εικόνας. Γενικά, αυτή η φάση λαμβάνει τη μορφή σεμιναρίων και συζητήσεων. Στόχος, είναι μια κοινή ιδέα για τη φύση του προβλήματος και τον τρόπο επίλυσής του. Η διαφορά με τη φάση της κοινωνικοποίησης, είναι ότι η κοινωνικοποίηση δημιουργεί ένα κοινό

⁵⁰²Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*, 96.

⁵⁰³*Ibid*, 98.

⁵⁰⁴*Ibid*, 102.

αίσθημα για το τι συμβαίνει, ενώ ο συνδυασμός στοχεύει στην παραγωγή μια λίστας «καλύτερων λύσεων», την οποία όλοι οι εμπλεκόμενοι μπορούν να υποστηρίξουν.

- *Internalisation - Εσωτερίκευση*

Η εσωτερίκευση είναι μια διαδικασία ενσωμάτωσης της ρητής γνώσης σε άρρητη γνώση. Συνδέεται στενά με τη μάθηση «διά της πράξης». Όταν οι εμπειρίες που προκύπτουν μέσω κοινωνικοποίησης, εξωτερίκευσης και συνδυασμού εσωτερικεύονται στις βάσεις άρρητης γνώσης των ατόμων, με τη μορφή κοινωνικών μοντέλων ή τεχνογνωσίας, μετατρέπονται σε πολύτιμα περιουσιακά στοιχεία. Η άρρητη γνώση που έχει συσσωρευτεί σε ατομικό επίπεδο πρέπει να κοινωνικοποιηθεί στα υπόλοιπα μέλη⁵⁰⁵.

Αυτό που τελικά προκύπτει στη φάση του συνδυασμού, ερμηνείας και μετατροπής της γνώσης σε πράξη, είναι η ατομική διαδικασία απορρόφησης της συστημικής γνώσης. Το αποτέλεσμα είναι μια επιχειρησιακή γνώση για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Στο σημείο αυτό, είναι απαραίτητο να επισημανθεί η υποκειμενική οπτική αυτής της φάσης. Η φάση του συνδυασμού διαβεβαιώνει ένα ρητό κοινό στόχο, ο οποίος ερμηνεύεται διαφορετικά από τον καθένα. Σε όλη τη διαδικασία SECI, υπάρχει μια διαρκής κίνηση ανάμεσα στην ομοφωνία και την υποκειμενική ερμηνεία. Η φάση της κοινωνικοποίησης δημιουργεί μια κοινή «λίστα» άρρητης γνώσης, η οποία ερμηνεύεται με τρόπο διαφορετικό για τον καθένα. Αυτές οι διαφορετικές ερμηνείες συνδυάζονται για να δημιουργήσουν μια συλλογή εξωτερικής γνώσης, που στη συνέχεια ερμηνεύεται για να δημιουργήσει ένα συγκεκριμένο τρόπο εργασίας για τον καθένα. Ο τελευταίος κύκλος στη διαδικασία είναι η προσωπική εσωτερίκευση της γνώσης, η οποία ανταλλάσσεται ξανά σε μια νέα φάση κοινωνικοποίησης⁵⁰⁶.

Δεδομένα, Πληροφορίες, Γνώση, Σοφία – Συμπληρώνοντας τη διαδικασία SECI

Πού βρίσκεται η σοφία που χάσαμε στη γνώση;

Πού βρίσκεται η γνώση που χάσαμε στην πληροφορία;

T.S. Eliot, "The Rock", Faber & Faber 1934

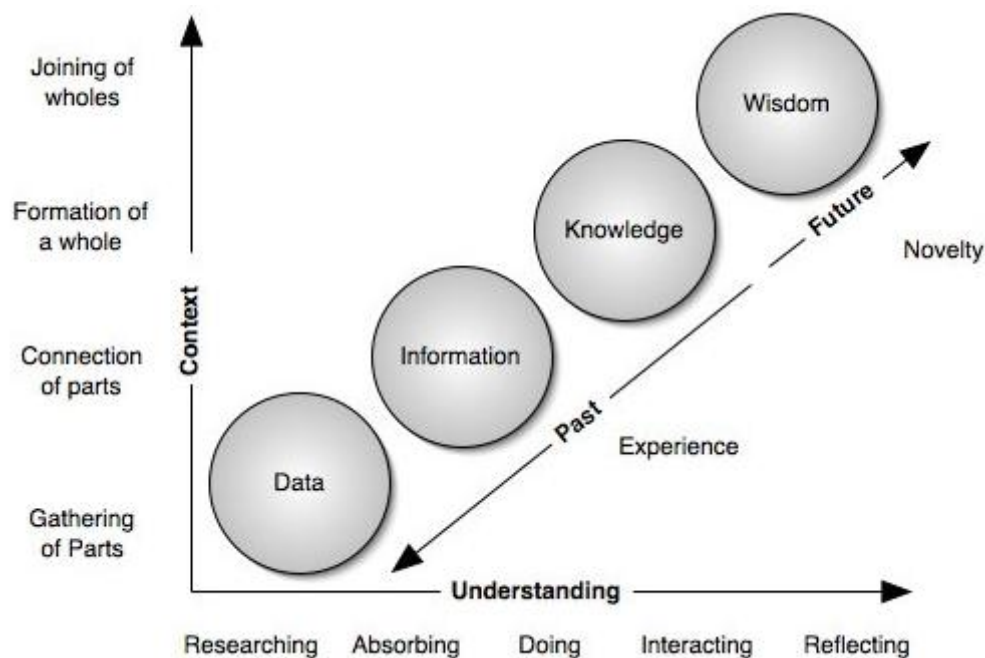
Είναι πολύ δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ο Τόμας Έλιοτ (T.S. Eliot) θα περίμενε να ξεκινήσει μία τόσο μεγάλη συζήτηση, με αφορμή τις ποιητικές του γραμμές. Εντούτοις, συνδέοντας τη σοφία με τη γνώση και τη γνώση με την πληροφορία, δημιούργησε μία αλυσίδα, μία ιεράρχηση και μία ξεχωριστή σχέση

⁵⁰⁵ Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*, 104.

⁵⁰⁶ Kotraeus, "Who Knows? The Use of Knowledge Management in Crisis," 39-40.

μεταξύ αυτών. Σύμφωνα με αυτή την ιεράρχηση, γνώση, σοφία και πληροφορία, μπορούν να επηρεάσουν η μία την άλλη, αλλά και να «μετατραπούν» η μία στην άλλη. Παρόλο που οι ιδέες αυτές έχουν αναλυθεί και συζητηθεί σε πολλά φόρα, η μετάβαση από τη μία στην άλλη δεν έχει αποκτήσει ακόμη έναν σαφή καθορισμό ως προς τον τρόπο της.

Επιστρέφοντας πάλι στο εννοιολογικό πλαίσιο που αφορά στο στοιχείο της γνώσης, των πληροφοριών, των δεδομένων και της σοφίας, η ιεράρχηση των ΔΠΓΣ (Δεδομένα, Πληροφορίες, Γνώση, Σοφία), αλλά και η γνωστή «Πυραμίδα της Γνώσης» παρουσιάζεται στα παρακάτω διαγράμματα.

Σχήμα 4: Η Πυραμίδα της Γνώσης

Δεδομένα

Για τα «δεδομένα» υπάρχει πλήθος ορισμών, που εξαρτάται από τον τομέα στον οποίο χρησιμοποιούνται. Για παράδειγμα, η Επιστήμη της Πληροφορίας καθορίζει ως δεδομένα τις μη επεξεργασμένες πληροφορίες. Ωστόσο, αυτό που δεν αλλάζει σε κανέναν τομέα είναι πως τα δεδομένα αποτελούν έναν πόρο, όπως και στοιχεία προς διαχείριση. Βέβαια, παρά τις δυνατότητες διαχείρισης, είναι λίγοι οι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να επεμβούμε στα δεδομένα. Τα δεδομένα συνήθως δεν χαρακτηρίζονται από μία ενυπάρχουσα δομή, ούτε και από μία απαραίτητη σχέση μεταξύ τους. Ωστόσο, έχουν υπόσταση και το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα δεδομένα να είναι μετρήσιμα, πολλά ή λίγα.

Πληροφορίες

Η πληροφορία είναι ποσοτικοποιημένη, ξεκάθαρη, αυτόνομη, μετρήσιμη, ενώ παράλληλα μπορεί να μεταφερθεί. Έχει «σχήμα», μπορεί να τύχει πρόσβασης, επεξεργασίας, παραγωγής, δημιουργίας, μετάδοσης, αποθήκευσης, αποστολής, διανομής, κατανάλωσης, έρευνας, χρήσης, συμπίεσης και αντιγραφής. Μπορεί να είναι ευαίσθητη, ποσοτική ή ποιοτική. Η σχέση που έχουν τα «κομμάτια» των πληροφοριών είναι κρίσιμη για τη δημιουργία της γνώσης.

Γνώση

Η γνώση αποτελεί μια «οντότητα» διαφορετική από τα δεδομένα και τις πληροφορίες. Είναι γενικά προσωπική, υποκειμενική και έμφυτη τοπικά – βρίσκεται δηλαδή μέσα μας. Καθώς εσωτερικοποιείται από τον κάτοχό της, λαμβάνει «σχήμα» μέσα από τις αντιλήψεις και τις εμπειρίες του. Ως εκ τούτου, κατέχουμε γνώση ως άτομα, κάτι που είναι αδύνατο με τα δεδομένα και τις πληροφορίες. Επίσης, η γνώση, όπως εξηγήθηκε και προηγουμένως, διακρίνεται σε ρητή και άρρητη.

Από τα δεδομένα στην πληροφορία και πίσω

Γενικά, θεωρείται ότι τα δεδομένα, από μόνα τους, δεν έχουν κάποιο νόημα. Ως εκ τούτου, πληροφορία είναι τα «δεδομένα με νόημα». Μέσα λοιπόν από την επεξεργασία του περιεχομένου των δεδομένων, με τον κατάλληλο τρόπο, προκύπτει η πληροφορία. Λαμβάνοντας πληροφορίες από τα δεδομένα μπορούμε και τα κατανοούμε. Και αναλόγως την κατάσταση, μπορούμε να ακολουθήσουμε ακριβώς την αντίστροφη διαδικασία, ακολουθώντας τα λεγόμενα του Bill Gates, σύμφωνα με τον οποίο: «κάθε χρόνο δημιουργούνται νέες μέθοδοι για την ποσοτικοποίηση των πληροφοριών ... σε τατράκις εκατομμύρια πακέτα δεδομένων». Με απλά λόγια,

μπορούμε να ακολουθήσουμε την αντίστροφη διαδικασία και να αφαιρέσουμε τη δομή μίας πληροφορίας, κατακερματίζοντάς τη σε πληροφορίες.

Από την πληροφορία στη γνώση και πίσω

Η γνώση δημιουργείται μέσα από τη συγκέντρωση της πληροφορίας. Η γνώση επίσης προκύπτει από ένα καλά οργανωμένο πακέτο πληροφοριών. Οι ορισμοί και η σύνδεση ανάμεσα στη ρητή και στην άρρητη γνώση μας «παρέχει όλα όσα πρέπει να γνωρίζουμε για αυτή».⁵⁰⁷

Η διαχείριση γνώσης σε στρατιωτικό πλαίσιο

Η διαχείριση γνώσης σε στρατιωτικό επίπεδο, δεν διαφέρει σε θεωρητικό επίπεδο αλλά σε όρους πλαισίου, περιεχομένου και ρυθμού. Ενώ σε επιχειρηματικό και ατομικό επίπεδο η διαχείριση γνώσης μπορεί να βασιστεί σε εργαλεία καθιστικών υποδομών, στο στρατιωτικό επίπεδο απαιτούνται πιο ευέλικτες κινήσεις σε θέματα ασφάλειας, ευρύτητας και αξιοπιστίας. Το περιεχόμενο διαφέρει, επίσης, καθώς είναι στοχευμένο σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις. Τέλος, σε στρατιωτικό επίπεδο, απαιτείται και άμεση αντίδραση σε μικρό χρονικό διάστημα.

Στρατιωτική διαχείριση γνώσης είναι μια στρατηγική προσέγγιση για την επίτευξη αμυντικών στόχων, δια της αξιοποίησης της συλλογικής γνώσης, μέσω των διαδικασιών για τη δημιουργία, τη συγκέντρωση, την οργάνωση, την ανταλλαγή και τη μεταφορά της γνώσης σε δράση. Απαιτεί διαδικασίες ισχυρές και αξιόπιστες σε επιχειρησιακά πλαίσια⁵⁰⁸.

Σε στρατιωτικό επίπεδο, η διαχείριση γνώσης πρέπει να είναι ακριβής έτσι ώστε να προσδιορίζεται η εχθρική δύναμη, η σύνθεσή της, η θέση της, οι ικανότητές της και οι προθέσεις της, ενώ ταυτόχρονα απομακρύνεται η προοπτική ενός στρατηγικού, επιχειρησιακού ή τεχνολογικού αιφνιδιασμού. Εδώ, ο κύκλος της πληροφόρησης περιλαμβάνει τέσσερα βήματα για την απόκτηση, τη συγκέντρωση και την αξιολόγηση των πληροφοριών. Στην πρώτη φάση, που ονομάζεται «κατεύθυνση», οι διοικητές προσδιορίζουν τις απαιτήσεις και τις μεταφέρουν στο προσωπικό, το οποίο οφείλει να συγκεντρώσει το υπάρχον υλικό από διάφορες πηγές. Η δεύτερη φάση, η «συγκέντρωση», ολοκληρώνεται όταν συγκεντρωθούν όλα

⁵⁰⁷ Jonathan Hey, "The Data, Information, Knowledge, Wisdom Chain: The Metaphorical link," 2004, 2-14, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2009 – 11:12.

<http://www.dataschemata.com/uploads/7/4/8/7/7487334/dikwchain.pdf>

⁵⁰⁸ M. Gauvin and B. Waruszynski, "Knowledge Management in the Military Context," *Canadian Military Journal* (Spring 2003): 38.

ταδεδομένα παρακολουθήσης από πηγές και υπηρεσίες. Η τρίτη φάση της «επεξεργασίας», περιλαμβάνει την αντιπαραβολή, την αξιολόγηση, την ανάλυση, την ενσωμάτωση και την εκτίμηση των συγκεντρωμένων πληροφοριών. Πρόκειται για μία διαδικασία μετατροπής των στοιχείων σε πληροφόρηση. Στην τελική φάση της «διάδοσης», η πληροφόρηση παρέχεται σε αυτούς που τη χρειάζονται⁵⁰⁹. Οι πόλεμοι δεν κερδίζονται χωρίς επαρκείς πληροφορίες από ικανούς μηχανισμούς συλλογής πληροφοριών. Ως εκ τούτου, είναι άκρως απαραίτητη και αναγκαία η ύπαρξη αποτελεσματικών υπηρεσιών ασφαλείας.⁵¹⁰ Αν δεν αποδεχθούμε το γεγονός πως καμία υπηρεσία, υπό καμία ηγεσία, δεν είναι ικανή να παρέχει στη χώρα πλήρη προστασία στον πόλεμο ή στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας ή σε οποιαδήποτε άλλη πρόκληση που σχετίζεται με την εξωτερική πολιτική, κινδυνεύουν να χαθούν οι πραγματικές ευκαιρίες που δίδονται για να βελτιωθεί η άμυνα εναντίον του εχθρού. Είναι συνεπώς απαραίτητο να επιτρέπεται στην κοινότητα πληροφοριών να κάνει τη δουλειά της, χωρίς να χρησιμοποιείται ως πολιτικό εργαλείο.⁵¹¹

Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών

Οι υπηρεσίες πληροφοριών έχουν τρεις κύριες αποστολές: τη συλλογή και ανάλυση των πληροφοριών, την προστασία των κυβερνητικών μυστικών από ξένες υπηρεσίες και άλλες απειλές (αντικατασκοπία), καθώς και τις μυστικές αποστολές σε ξένα εδάφη με σκοπό την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων. Η τελευταία αποστολή εκπληρώνεται μέσα από την προπαγάνδα, την πολιτική δράση, την οικονομική διάρρηξη και τις παραστρατιωτικές επιχειρήσεις (γνωστές στις Η.Π.Α. ως μυστικές επιχειρήσεις – covertoperations ή ειδικές αποστολές).⁵¹²

Σε κρατικό επίπεδο, βασικοί άξονες για τη διαχείριση της γνώσης αποτελούν οι υπηρεσίες πληροφοριών. Στην Ελλάδα με τη διαχείριση γνώσης και πληροφοριών ασχολείται η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών.

Σύμφωνα με το νόμο 3649/2008 αποστολή της Ε.Υ.Π. είναι η εντός του πλαισίου του Ελληνικού Συντάγματος και των νόμων αναζήτηση, συλλογή, επεξεργασία και γνωστοποίηση στις αρμόδιες αρχές των πληροφοριών που αφορούν:

⁵⁰⁹Gauvin, “Knowledge Management in the Military Context,” 39.

⁵¹⁰Μάνος Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT* (Αθήνα: Λαβύρινθος, Γ' Έκδοση, 1998), 23.

⁵¹¹Tyler Drumheller και Elaine Monaghan, *Η Μυστική Διπλωματία των ΗΠΑ: η CIA στο χέιλος της Αβύσσου* (Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2007), 11.

⁵¹²Loch K. Johnson, *Strategic Intelligence: Understanding the hidden side of Government* (London: Praeger Security International, 2007), 4.

1. Στην προστασία και προώθηση των πολιτικών, οικονομικών, στρατιωτικών και εν γένει εθνικών στρατηγικών συμφερόντων της Χώρας.
2. Στην πρόληψη και αντιμετώπιση δραστηριοτήτων που συνιστούν απειλή κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος, των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής ασφάλειας του Ελληνικού Κράτους, καθώς και του εθνικού πλούτου της Χώρας.
3. Στην πρόληψη και αντιμετώπιση δραστηριοτήτων τρομοκρατικών οργανώσεων, καθώς και άλλων ομάδων οργανωμένου εγκλήματος.

Η Ε.Υ.Π. σε περίοδο πολέμου, επιστράτευσης ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας υπάγεται στον Αρχηγό Γ.Ε.ΕΘ.Α., ο οποίος, δια του Διοικητή της Ε.Υ.Π., ασκεί πλήρη έλεγχο σε ο,τι αφορά τη συμβολή της στην άμυνα και την ασφάλεια της Χώρας. Στην περίπτωση οποιασδήποτε δράσης που αποβλέπει στη βίαιη κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Ε.Υ.Π., μετά από απόφαση του ΚΥ.Σ.Ε.Α., λειτουργεί ως κεντρική υπηρεσία διαχείρισης πληροφοριών της Χώρας⁵¹³.

Για την εκπλήρωση της αποστολής της, η Ε.Υ.Π. ασκεί τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

Συλλέγει και παρέχει πληροφορίες και στοιχεία, προβαίνει σε εκτιμήσεις και υποβάλλει προτάσεις στον Υπουργό Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και τους καθ' ύλην συναρμόδιους Υπουργούς για την πρόληψη ή αποτροπή απειλής κατά της εθνικής ασφάλειας ή του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς και για την προστασία των εθνικών συμφερόντων της Χώρας.

Αναζητεί, συλλέγει, επεξεργάζεται και παρέχει πληροφορίες, κυρίως για θέματα που αφορούν στη δράση τρομοκρατικών οργανώσεων ή άλλων ομάδων οργανωμένου εγκλήματος στους τομείς της παράνομης διακίνησης ανθρώπων, ανθρωπίνων μελών, όπλων, ναρκωτικών ή άλλων απαγορευμένων ουσιών, ιδίως πυρηνικών, ραδιοβιολογικών και χημικών (ΠΡΒΧ), καθώς και για θέματα νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες.

Συντονίζει, στο πλαίσιο των αποφάσεων του ΚΥ.Σ.Ε.Α., τη δράση των υπηρεσιών πληροφοριών και ασφάλειας της Χώρας στον τομέα συλλογής και διάθεσης των πληροφοριών, που έχουν σχέση με το αντικείμενο της αποστολής της. Παράλληλα, συνεργάζεται και ενημερώνει τη Διακλαδική Διεύθυνση Στρατιωτικών Πληροφοριών (Δ.Δ.Σ.Π.) και τις υπηρεσίες πληροφοριών των Επιτελείων που εποπτεύονται από αυτήν, για θέματα της αρμοδιότητάς τους.

⁵¹³“Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών,” Επίσημος Δικτυακός Τόπος, Αποστολή, πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2012 – 12:14.

<http://www.nis.gr/portal/page/portal/NIS/Mission>

Μεριμνά για την αντιμετώπιση της κατασκοπευτικής σε βάρος της Χώρας δραστηριότητας.

Παρέχει στα αρμόδια για την αντιμετώπιση κρίσεων συλλογικά όργανα του Κράτους την αναγκαία πληροφοριακή συνδρομή για την επιτέλεση της αποστολής τους.

Παρέχει στους αρμόδιους φορείς του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας την, εντός των ορίων της αρμοδιότητάς της, πληροφοριακή υποστήριξη, που είναι αναγκαία για την επιχειρησιακή σχεδίαση του Γ.Ε.ΕΘ.Α.

Αποτελεί Τεχνικής Φύσεως Αρχή Ασφαλείας Πληροφοριών (INFOSEC) και μεριμνά, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 2 του π.δ. 325/2003 (ΦΕΚ 273 Α'), για την ασφάλεια των εθνικών επικοινωνιών και συστημάτων τεχνολογίας πληροφοριών, καθώς και για την πιστοποίηση του διαβαθμισμένου υλικού των εθνικών επικοινωνιών.

Ορίζεται ως η Εθνική Αρχή Αντιμετώπισης Ηλεκτρονικών Επιθέσεων, η οποία μεριμνά για την πρόληψη και τη στατική και ενεργητική αντιμετώπιση ηλεκτρονικών επιθέσεων κατά δικτύων επικοινωνιών, εγκαταστάσεων αποθήκευσης πληροφοριών και συστημάτων πληροφορικής, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 3 του άρθρου 2 του π.δ. 325/2003.

Συνεργάζεται με τις αντίστοιχες Υπηρεσίες άλλων χωρών και διεθνών οργανισμών για την αποτελεσματικότερη εκπλήρωση της αποστολής της. Συντάσσει, με βάση τις πληροφορίες που διαθέτει, πληροφοριακά δελτία, μελέτες και εκθέσεις τις οποίες και διαβιβάζει στις κατά περίπτωση αρμόδιες αρχές⁵¹⁴.

Στρατιωτικές Υπηρεσίες Πληροφοριών

Καθώς η ανάλυση «περνά» στο χώρο των υπηρεσιών πληροφοριών, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στον όρο «intelligence» και να προβούμε στην ερμηνεία αυτού. Σχετικοί ορισμοί μας παρέχονται τόσο από επαγγελματίες (ασκούντες) όσο και από σπουδαστές ακαδημαϊκών κύκλων. Ένας κοινός τύπος ορισμών μας παρέχεται ως εξής: Σύμφωνα με τον Σέρμαν Κέντ (Sherman Kent), γνωστό στέλεχος της CIA⁵¹⁵ και τις αναφορές σε άρθρο του στο Yale Review, το 1946, καθώς και στο

⁵¹⁴“Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών,” Επίσημος Δικτυακός Τόπος, Αρμοδιότητες, πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2012 – 12:17.

<http://www.nis.gr/portal/page/portal/NIS/Competences>

⁵¹⁵Ο Sherman Kent διετέλεσε Καθηγητής στο Yale University και υψηλόβαθμο στέλεχος της CIA. Σε αυτόν οφείλονται πολλές μέθοδοι ανάλυσης πληροφοριών και ένα πολύ σημαντικό τμήμα της υπάρχουσας βιβλιογραφίας επί αυτού του θέματος. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/sherman-kent-and-the-board-of-national-estimates-collected-essays/1tribute.html>

βιβλίο του με τίτλο «Strategic Intelligence for American World Policy», ο όρος intelligence είναι η γνώση, και αποτελεί παράλληλα τόσο τη διαδικασία όσο και ένα τελικό προϊόν.⁵¹⁶ Στο βιβλίο του με τίτλο «Organizational Intelligence», που εκδόθηκε το 1967, ο Χάρολντ Βιλένσκι (H. L. Wilensky) καθορίζει ότι «intelligence» είναι οι πληροφορίες, η βαθιά γνώση, οι ερωτήσεις, οι υποθέσεις και τα αποδεικτικά στοιχεία που σχετίζονται με την πολιτική.⁵¹⁷ Ο Ρόμπερτ Μπάουι (Robert R. Bowie), πρώην διοικητής του U.S. National Foreign Assessment Center, ορίζει ως intelligence «τη γνώση και την ανάλυση που έχουν σχεδιαστεί ώστε να παρέχουν υποστήριξη στην πράξη». Οι διαμορφωτές της πολιτικής θα πρέπει να αποτιμήσουν αυτή τη διαθέσιμη γνώση και να προβούν στις σχετικές αποφάσεις. Πρέπει να εκτιμήσουν τόσο τις πληροφορίες που συλλέγονται, όσο και την ανάλυση που τους παρουσιάζεται. Οι πληροφορίες θα πρέπει πάντοτε να έχουν άμεση συσχέτιση με τις προτεραιότητες, τις απαιτήσεις για μακροπρόθεσμη εξωτερική πολιτική, την παρούσα πολιτική και τη διαχείριση κρίσεων σε διεθνές επίπεδο.⁵¹⁸

Ωστόσο, στους ελληνικούς ακαδημαϊκούς κύκλους δεν παρέχεται μία ερμηνεία και απόδοση του όρου «intelligence», όπως συμβαίνει στο διεθνές επίπεδο που προαναφέρθηκε. Ο όρος αυτός, στα ελληνικά, σημαίνει «πληροφορία» και ως λέξη, δεν σχετίζεται με την κατασκοπία, την ανάλυση, τη διαδικασία ή ένα διαβαθμισμένο προϊόν γνώσης. Ως όρος, δεν αναφέρεται καθόλου στην πηγή από την οποία προέρχεται, είτε αυτή είναι δημόσια, είτε επίσημη, είτε μυστική. Ο Μάικλ Γουόρνερ (Michael Warner), ιστορικός της CIA, αναφερόμενος στη μυστικότητα, γράφει ότι ο όρος «intelligence», κατά αναγκαιότητα απαιτεί την εμπιστευτικότητα των πηγών και των μεθόδων συλλογής και αποτίμησης των πληροφοριών. Ως εκ τούτου, αποτελεί μία μυστική, κρατική δραστηριότητα που έχει ως στόχο την κατανόηση ή / και την επιρροή παραγόντων του εξωτερικού.⁵¹⁹

Για την καλύτερη διαχείριση της βιβλιογραφίας και για τη συγγραφή της παρούσας διατριβής, θα βασιστούμε στην παραδοχή της ερμηνείας του όρου intelligence και στην απόδοσή του στην ελληνική, ως πληροφορία ή Υπηρεσία

⁵¹⁶Sherman Kent, "Prospects for the National Intelligence Service," *Yale Review*, Vol. 36 (Autumn 1946): 117 quoted από τον Michael Warner, "Wanted: A Definition of Intelligence," *Studies In Intelligence*, Vol. 46, No. 3 (2002), πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:23.
www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article02.html

⁵¹⁷Harold L. Wilensky, *Organizational Intelligence* (New York: Basic Books, 1967), viii-ix.

⁵¹⁸Ernest R. May, *Knowing One's Enemies: Intelligence Assessment before the Two World Wars* (Princeton: Princeton University Press, 1984), 3-4.

⁵¹⁹Michael Warner, "Wanted: A Definition of Intelligence, *Studies in Intelligence*," Vol. 46, No. 3, (2002), πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:34.
www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article02.html

Πληροφοριών, ανάλογα με τη χρήση και το νόημα στη βιβλιογραφία. Και όπου θα χρησιμοποιείται ο όρος πληροφορία, θα αναφέρεται ουσιαστικά στην ερμηνεία που δόθηκε στις προηγούμενες παραγράφους.

Οι ορισμοί που μας παρέχονται από τους Κέντ, Γουόρνερ και Μπάουι, αποτελούν τους καταλληλότερους για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί ο χώρος των πληροφοριών στην Ελλάδα.⁵²⁰

Κάνοντας λόγο για τις μεθόδους συλλογής πληροφοριών και την κατασκοπία, ο εξειδικευμένος στον τομέα των πληροφοριών στο αμερικανικό Κογκρέσο, Άντζελο Κοντεβίλα (Angelo Codevilla), καταγράφει ότι «τα στοιχεία που παρέχονται από τις υπηρεσίες πληροφοριών και αφορούν σε εχθρικά σχέδια, είναι είτε στατικά είτε δυναμικά. Η γεωγραφία, το κλίμα, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, η κουλτούρα, τα πολιτικά και οικονομικά κατεστημένα, καθώς και οι προσωπικότητες των στρατιωτικών και μη, αξιωματούχων, που αποτελούν «κλειδιά», συγκροτούν τα στατικά δεδομένα. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, τα δυναμικά δεδομένα είναι οι στρατιωτικές δυνατότητες και οι ευμετάβλητοι πολιτικοί στόχοι».⁵²¹ Ωστόσο, ο Codevilla δεν αναφέρεται στην πιθανότητα ψευδών ή παρερμηνευμένων γεγονότων (ή εκτιμήσεων). Παράδειγμα λαθεμένης στατικής ανάλυσης πληροφοριών αποτελεί η εκτίμηση της CIA, το 1975, που αφορούσε στο μέλλον της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά από την τουρκική εισβολή. Το έγγραφο προειδοποιούσε πως εξαιτίας του γεγονότος ότι η πλειοψηφία της αγροτικής παραγωγής προέρχονταν από τα κατεχόμενα κυπριακά εδάφη, οι Ελληνοκύπριοι στο υπόλοιπο της νήσου θα αντιμετώπιζαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Τα ορυχεία χαλκού, όπως επίσης και τα τουριστικά θέρετρα βρίσκονταν στα εδάφη της κατεχόμενης Κύπρου. Οι αναλυτές της CIA οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι η συνέχιση της κατοχής του τμήματος αυτού της Κύπρου θα είχε ως αποτέλεσμα την έκρηξη της ανεργίας, τη μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και την βαθιά οικονομική κρίση.⁵²² Πάρα ταύτα, από την περίοδο του τέλους της δεκαετίας του 1970, η Κυπριακή Δημοκρατία γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη στην οικονομία της, με αποτέλεσμα την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004. Εντωμεταξύ, και παρά τη συνεχόμενη οικονομική στήριξη από την Άγκυρα, το ψευδοκράτος ήλθε αντιμέτωπο με την ανεργία και την έλλειψη ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα.

⁵²⁰ Michael Herman, *Intelligence Power in Peace and War* (London: Cambridge University Press, 1996), 1-2. Επίσης στο Walter Laqueur, *A World of Secrets: The Uses and Limits of Intelligence* (New York: Basic Books, 1985), 12.

⁵²¹ Angelo Codevilla, *Informing Statecraft: Intelligence of a New Century* (New York: The Free Press, 1992), 6-8.

⁵²² Αλέξης Παπαχελάς, «Τα 9 Σενάρια Διχοτόμησης της Κύπρου,» *Το Βήμα*, 15 Απριλίου 2001, Α12-13, πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:45.

<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=132431>

Όπως θα αναλυθεί εκτενώς σε επόμενη ενότητα, οι εκτιμήσεις των Ελλήνων επικεντρώνονται στη στρατιωτική ανάπτυξη της Τουρκίας (συνεχής απόκτηση οπλικών συστημάτων αλλά και ανάπτυξη πολεμικής βιομηχανίας), στην τουρκική υψηλή στρατηγική (όπως την αντιλαμβάνεται η ελληνική πλευρά) και στις σταθερές και αμετάβλητες πολιτικές και νομικής φύσεως θέσεις της Άγκυρας επί των ζητημάτων της Κύπρου και του Αιγαίου. Είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε ότι απαιτείται πλήθος αναλυτικών εργαλείων και μεταβλητών ώστε να καταστεί ικανή η εκτίμηση της στρατιωτικής ισχύος ενός αντιπάλου. Σημεία – κλειδιά που αφορούν στον τομέα των πληροφοριών και σχετίζονται με την εκτίμηση της στρατιωτικής ισχύος του, είναι η ποιότητα και η ποσότητα του οπλοστασίου, η σύνθεση των στρατιωτικών μονάδων, οι μηχανισμοί υποστήριξης και διοικητικής μέριμνας, η εκπαίδευση, το ηθικό και το επίπεδο – ποιότητα της ηγεσίας. Η φύση των στρατιωτικών αναπτυξιακών προγραμμάτων επηρεάζεται άμεσα από τις εκτιμήσεις που αφορούν στο γεωγραφικό και γεωπολιτικό περιβάλλον, τόσο σε παρόντα όσο και σε μελλοντικό χρόνο.⁵²³

Κατά την εκτίμηση της στρατιωτικής απειλής, οι αναλυτές προχωρούν σε μία «καθαρή εκτίμηση» που περιλαμβάνει τη σύγκριση της ποιότητας και της ποσότητας του οπλοστασίου ενός αντιπάλου με αυτά του ενδιαφερόμενου κράτους. Παράλληλα, καθορίζονται οι στρατιωτικές απειλές (κυρίως στη μορφή αιφνιδιαστικών επιθέσεων ή ευρείας κλίμακας συγκρούσεις – εισβολές) και εκτιμάται το εύρος της επίδρασης των νέων τεχνολογιών και οπλοστασίου στην ισορροπία των στρατιωτικών δυνάμεων. Οι αναλύσεις παρουσίαζαν και ακόμη παρουσιάζουν την τάση εστίασης στις στρατιωτικές ικανότητες. Υποστηρίζοντας τα παραπάνω, η βρετανική κυβέρνηση, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, υποστήριζε ότι οι πολιτικοί στόχοι μπορεί να μεταβληθούν πολύ απότομα (άμεσα), ενώ οι στρατιωτικές ικανότητες μίας χώρας χρειάζονται μία μακρά χρονική περίοδο για να αλλάξουν σε τέτοιο βαθμό.⁵²⁴

Ωστόσο, η ανάλυση των ικανοτήτων δεν αποκαλύπτει πάντοτε την εχθρική πρόθεση ενός εν δυνάμει εχθρού. Οι ικανότητες (στρατιωτικές) μπορούν να εκτιμηθούν, τόσο με ποιοτική όσο και με ποσοτική ανάλυση. Για να γίνει όμως μία αποτίμηση των προθέσεων απαιτείται μία πολυδιάστατη ανάλυση των τακτικών, επιχειρησιακών, στρατηγικών και πολιτικών παραγόντων και στόχων. Οι αξιωματικοί των πληροφοριών θα πρέπει να παρακολουθούν σταθερά τις διακυμάνσεις και την αλληλοσυσχέτιση των προθέσεων και των δυνατοτήτων του αντιπάλου και να

⁵²³Michael Herman, "Intelligence and Assessment of Military Capabilities," *Intelligence and National Security*, Vol. 4, No. 1 (January 1989): 785.

⁵²⁴Herman, "Intelligence and Assessment of Military Capabilities," 767-769.

εξετάζουν, όχι μόνο τη στρατιωτική και πολιτική συμπεριφορά του παρελθόντος, αλλά και τους παρόντες και μελλοντικούς στόχους του.⁵²⁵

Οι εκτιμήσεις που αφορούν στην ανάπτυξη των οπλικών συστημάτων και δυνατοτήτων γενικότερα, συμβάλλουν άμεσα στην αποτίμηση των πολιτικών και στρατηγικών προθέσεων. Ως αποτέλεσμα του προαναφερθέντος, ο ελληνικός χώρος των πληροφοριών βρέθηκε αντιμέτωπος με την απαίτηση του καθορισμού των στρατιωτικών και πολιτικών προκλήσεων που εγείρονταν και συνεχίζουν να εγείρονται, από τα δυναμικά τουρκικά εξοπλιστικά προγράμματα, για τα οποία θα γίνει πλήρης ανάλυση σε επόμενη ενότητα. Γενικά, η πληροφόρηση επί των στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων, των σεναρίων ασκήσεων και των αλλαγών στις στρατιωτικές δυνατότητες, μπορεί να μας παράσχει ένα στίγμα για τους μακροπρόθεσμους πολιτικούς στόχους, παρά την παρουσία και επίδραση εφήμερων και περιστασιακών στοιχείων και γεγονότων που εμπίπτουν στη στρατηγική ανάλυση πληροφοριών.⁵²⁶ Η ανάλυση της στρατηγικής προμηθειών οπλικών συστημάτων που ακολουθεί ένα κράτος και θεωρείται απειλή για κάποιο άλλο κράτος, σε πολλές περιπτώσεις αναδεικνύει την αγορά πανάκριβων οπλικών συστημάτων ως αποτέλεσμα των ενδο-υπηρεσιακών και δια-υπηρεσιακών «συγκρούσεων» εντός κυβερνήσεων που στερούνται αποτελεσματικού κεντρικού ελέγχου των δαπανών τους και αποτελεσματικού οικονομικού σχεδιασμού ή χαρακτηρίζονται από διαφθορά. Η ανάπτυξη μίας κεντρικά ελεγχόμενης μακροπρόθεσμης στρατηγικής έναντι άλλων κρατών απαιτεί αυστηρό και συνεχή έλεγχο και δεν μπορεί να στηριχτεί στην προπαγάνδα ή στην ανάλυση των μακροπρόθεσμων γενικών κατευθύνσεων και τάσεων στην προμήθεια στρατιωτικού εξοπλισμού.⁵²⁷

Ο Εφραίμ Καμ (Ephraim Kam), στο έργο του «Surprise Attack», προειδοποιεί ότι η πληροφόρηση για τις στρατιωτικές ικανότητες των άλλων κρατών είναι πάντοτε λανθασμένη, ανακριβής, ατελής και ξεπερασμένη σε στρατηγικό επίπεδο.⁵²⁸ Ακόμη και σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες αναφορικά με τις άκρως απόρρητες εκτιμήσεις του αντιπάλου για τις δικές του δυνατότητες, θα πρέπει να προχωρούμε σε εκτιμήσεις με πολύ μεγάλη προσοχή. Και αυτό διότι οι στρατηγικές μας θεωρήσεις μπορεί να βασιστούν σε ένα εύρος πληροφόρησης που είναι συνεχώς μεταβαλλόμενο και έτσι μπορεί να οδηγηθούμε σε υπερεκτίμηση ή υποτίμηση των δυνατοτήτων και των προθέσεων του αντιπάλου.⁵²⁹ Σε αυτό το σημείο πρέπει να

⁵²⁵Wilson Hughes, *Military Intelligence Blunders* (London: Robinson, 1999), 6-8.

⁵²⁶Herman, "Intelligence and Assessment of Military Capabilities," 770-771.

⁵²⁷Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 324-325.

⁵²⁸Ephraim Kam, *Surprise Attack: The Victim's Perspective* (Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press, 1988), 75.

⁵²⁹Kam, *Surprise Attack*, 78.

έχουμε κατά νου και την πιθανότητα της παραπλάνησής μας από τον αντίπαλο. Όπως πολύ εύστοχα υπογραμμίζει ο Τζον Μερσχάιμερ (John Mearsheimer) στο βιβλίο του *Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics*, οι πολιτικές ηγεσίες ενός τόπου, μπορεί να αποδεσμεύσουν ψευδείς πληροφορίες προκειμένου να παραπλανήσουν τον αντίπαλό τους. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με το συγγραφέα, είναι τόσο αναμενόμενο όσο και θεμιτό. Ο Μερσχάιμερ χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «το ύψιστο καθήκον ενός ηγέτη είναι να διασφαλίσει την επιβίωση της χώρας του. Όμως τα κράτη δρουν μέσα σε ένα άναρχο σύστημα, όπου δεν υπάρχει κάποια ανώτατη αρχή για να προσφύγουν, αν απειληθούν σοβαρά από ένα άλλο κράτος. Στον σκληρό κόσμο της διεθνούς πολιτικής δεν υπάρχει ο αριθμός έκτακτης ανάγκης που θα μπορούσε να καλέσει ένα κράτος όταν βρεθεί σε κίνδυνο – αλλά ακόμη και αν υπήρχε, δεν υπάρχει κανένας στην άλλη άκρη της γραμμής για να σηκώσει το τηλέφωνο. Έτσι, οι ηγέτες και οι λαοί τους καταλαβαίνουν πως τα κράτη δρουν σε έναν κόσμο όπου ο σώζων εαυτόν σωθήτω και πως πρέπει να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο για να εξασφαλίσουν μόνα τους την ασφάλειά τους. Αν αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πουν ψέματα και να εξαπατήσουν, τότε έτσι ας γίνει.»⁵³⁰

Κατά την αποτίμηση των μεθόδων και των αρχών που αφορούν στην πληροφορία, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε και παράγοντες οι οποίοι μπορεί να αλλοιώσουν μία εκτίμηση. Ο «καθρεπτισμός» (mirror imaging) αποτελεί ένα εμπόδιο στην ανάλυση, το οποίο αναφέρεται στην προβολή του τρόπου σκέψης, της κουλτούρας και της πολιτικής ιστορίας ενός δρώντος πάνω σε έναν άλλο δρών. Φράσεις όπως «αυτοί πρέπει να γνωρίζουν», «πιθανότατα διαπίστωσαν ότι» και «είναι λογικό να αντιδρούν με αυτό τον τρόπο», αποτελούν ουσιαστικά προσπάθειες για τη δημιουργία ενός πλαισίου εργασίας με στόχο την κατανόηση της νοοτροπίας και της διανοήσης του αντιπάλου.⁵³¹ Η αποτίμηση του τρόπου σκέψης του αντιπάλου συνδέεται και συγκρίνεται με τα κριτήρια και τα πρότυπα αυτού που τη διενεργεί. Οι Έλληνες διπλωμάτες και στρατηγοί πίστευαν ότι ένα καθεστώς, όπως αυτό της Τουρκίας, στις δεκαετίες του 80' και του 90', έτρεφε επιθετικές τάσεις έναντι της Ελλάδας. Υποστήριζαν και υποστηρίζουν πως ένα δημοκρατικό καθεστώς, όπως αυτό της Ελλάδας, δεν έχει καμία επεκτατική βλέψη έναντι της Τουρκίας, ενώ παράλληλα, η εισβολή στην Κύπρο, σε συνδυασμό με την άρνηση της Άγκυρας να απομακρύνει τις δυνάμεις κατοχής από το βόρειο τμήμα του νησιού, αποδεικνύει την ύπαρξη μίας στρατιωτικά επιθετικής Τουρκίας. Οι Έλληνες αξιωματούχοι πιστεύουν και υποστηρίζουν ότι «οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους»⁵³² και πως είναι

⁵³⁰Mearsheimer, *Γιατί οι Πολιτικοί Λένε Ψέματα*, 24.

⁵³¹Codevilla, *Informing Statecraft: Intelligence of a New Century*, 201.

⁵³²Πρόκειται για τη θεωρία της *Δημοκρατικής Ειρήνης* (Democratic Peace Theory), σύμφωνα με την οποία, οι δημοκρατίες δεν καταφεύγουν σε πόλεμο μεταξύ τους. Βλέπε Immanuel Kant, *Perpetual Peace and other Essays on Politics, History and Morals*, μετάφραση από τον Ted Humphrey (Cambridge: Hackett Publishing, 1983), 107.

αναμενόμενη η επιθετικότητα από ένα καθεστώς στο οποίο ο στρατός επηρεάζει σημαντικά την πολιτική.⁵³³ Επίσης, αξίζει να ειπωθεί ότι η συλλογική μνήμη, τόσο των πολιτικών, όσο και των απλών πολιτών της εισβολής στην Κύπρο το 1974, έχει βαθιά καθορίσει την αντίληψη και εκτίμηση των προθέσεων της Άγκυρας έναντι της Ελλάδας στη, μετά το 1974, εποχή.⁵³⁴

Ένα από τα πεδία των στρατιωτικών πληροφοριών, το οποίο και σχετίζεται με τις ελληνο-τουρκικές διενέξεις, είναι το επιχείρημα ότι οι δυνάμεις του αντιπάλου διατάσσονται επιθετικά και ποτέ αμυντικά. Επίσης, είναι τέτοιου μεγέθους, που δεν μπορεί να θεωρηθεί πως η ανάπτυξή τους εξυπηρετεί αμυντικές αποστολές. Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, οι δυτικοί αναλυτές εκτιμούσαν πως οι σοβιετικές δυνάμεις θα μπορούσαν να εξαπολύσουν αιφνιδιαστικές επιθέσεις, με χερσαίες επιχειρήσεις και χωρίς καμία ένδειξη - προειδοποίηση σε πολιτικό επίπεδο προς τις δυτικές κυβερνήσεις. Η ανάλυση κατέληξε στη θεώρηση, ότι οι ικανότητες, καθώς και η ανάπτυξη του σοβιετικού οπλοστασίου, υποδείκνυαν τις προθέσεις του Κρεμλίνου. Η δε εξήγηση, της μη ύπαρξης επιθετικών προθέσεων από το Κρεμλίνο, δεν ήταν αποδεκτή από τους αναλυτές. Ωστόσο, οι Σοβιετικοί στρατηγιστές είχαν αναπτύξει σχέδια για μία μεγάλης έντασης αντεπίθεση, σε περίπτωση μίας επίθεσης από τους δυτικούς. Αυτό που τελικά πρέπει να καταστεί πλήρως κατανοητό, είναι η αναγκαιότητα της ύπαρξης μίας συνεχούς προσπάθειας για ακριβή και εμπεριστατωμένη ανάλυση του τρόπου με τον οποίο ο αντίπαλος εκτιμά τόσο τις δικές του δυνατότητες, όσο και του αντιπάλου του.⁵³⁵ Επίσης, το γεγονός της ύπαρξης δυνατότητας χρήσης των δυνάμεων-δυνατοτήτων ενός κράτους, δεν σημαίνει ότι σε μία κρίση το κράτος αυτό θα προβεί σε αυτή.⁵³⁶

Συνήθως, οι δυτικοί ιθύνοντες του σχεδιασμού, στους οποίους ανήκουν και οι Έλληνες, αντιδρούν σε δεδομένα που χαρακτηρίζονται από σύγκρουση και αμφιβολία

⁵³³ Panagiotis Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent. Estimating the Turkish threat: Crises, Leadership and Strategic Analyses 1974-1996* (Jenson: University of Plymouth Press, 2010), 17. Συνέντευξη πρώην Υπουργών Εξωτερικών, πρώην Πρέσβων και Ανώτατων Αξιωματικών, εν αποστρατεία, που δόθηκαν στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας τους.

⁵³⁴ Για θέματα δημοκρατίας, χρήσης στρατιωτικής ισχύος και φιλελεύθερης οικονομίας βλέπε επίσης Barry Buzan, "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case," *International Organization*, Vol. 38, No. 4 (Autumn 1984): 597-624. John Vasquez, "Distinguishing Rivals that go to War from those that do not: a Quantitative Comparative Case Study of the Two Paths to War," *International Studies Quarterly*, Vol. 40, No. 4 (December 1996): 531-558. Neta Crawford, "A Security Regime among Democracies: Cooperation among Iroquois Nations," *International Organization*, Vol. 48, No.3 (Summer 1994): 345-381. Christopher Layne, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace" στο βιβλίο του Michael Brown, *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security* (Cambridge, MIT Press, 1995), 287-331.

⁵³⁵ Herman, "Intelligence and Assessment of Military Capabilities," 777, 786.

⁵³⁶ Hughes, *Military Intelligence Blunders*, 6-8.

με τη θεώρηση του χειρότερου σεναρίου που θα μπορούσε να συμβεί (worst-casescenario).⁵³⁷

Πληροφορίες και Ηγεσία

Οι πολιτικοί χαρακτηρίζονται ως «ανθρώπινα όντα και ως πολιτικά ζώα» και αυτός ο δυϊσμός επηρεάζει την αντίδρασή τους στις εκτιμήσεις των πληροφοριών. Οι διακηρυσσόμενες πολιτικές θα πρέπει να ενισχύουν την πολιτική και ιδεολογική αξιοπιστία και να εξασφαλίζουν την επανεκλογή, ακόμη και στην περίπτωση όπου υπάρχουν στοιχεία που ενισχύουν το αντίθετο.⁵³⁸ Ο Σαν Μακάρθυ (San McCarthy), πρώην διευθυντής της South African National Intelligence Service, μελέτησε την επίδραση της αυτοπεποίθησης στον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται οι πολιτικοί. Οι πολιτικοί πιστεύουν ότι η προσωπική τους επιτυχία αποτελεί, κατά κύριο λόγο, το αποτέλεσμα της σωστής προσωπικής κρίσης και των ανώτερων ικανοτήτων στη λήψη των αποφάσεων.⁵³⁹ Παράλληλα, αντλούν μέρος της πληροφόρησής τους από τις προσωπικές τους επαφές με ξένους ηγέτες (και ομολόγους τους) μέσω των προσωπικών συζητήσεων. Προοδευτικά, αρχίζουν να παρουσιάζουν την τάση να αναλύουν τα πράγματα μόνοι τους και να εμπιστεύονται ένα πολύ μικρό και συγκεκριμένο κύκλο πολιτικών συμβούλων, οι οποίοι παρεμπιπτόντως, μπορεί και να μη διαθέτουν το απαραίτητο υπόβαθρο εκπαίδευσης και εμπειρίας σε ζητήματα πληροφοριών. Οι υπηρεσίες πληροφοριών, εξαιτίας του γραφειοκρατικού τους χαρακτήρα, σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι ενημερωμένες για τις εκτιμήσεις των πολιτικών ανωτέρων τους. Αυτό σημαίνει πως οι ανώτεροι αξιωματούχοι των πληροφοριών, οι οποίοι δεν λαμβάνουν υπόψη τις θέσεις και εκτιμήσεις των πολιτικών τους οποίους υπηρετούν, μπορεί να βρεθούν αντιμέτωποι με την απόρριψη των εκτιμήσεών τους, ως άσχετες, από τους λήπτες των αποφάσεων σε ανώτατο επίπεδο. Ο πρώην διοικητής της Ισραηλινής στρατιωτικής υπηρεσίας πληροφοριών, Σλόμο Γκαζίτ (Shlomo Gazit), τονίζει την απαίτηση για ύπαρξη «χημείας» ανάμεσα στον πολιτικό ηγέτη και στο διοικητή της υπηρεσίας πληροφοριών, καθώς και τη σπουδαιότητα της αμοιβαίας σχέσης και εμπιστοσύνης και της ανάγκης για σταθερή επικοινωνία και ανάδραση (feedback).⁵⁴⁰

Άλλοι πάλι, θεωρούν ότι ο ρόλος της ηγεσίας μπορεί να επιφέρει κλυδωνισμό στον κύκλο των πληροφοριών (ο συνολικός μηχανισμός που λειτουργεί με σκοπό την

⁵³⁷Ibid, 73-74.

⁵³⁸Ariel Levite, *Intelligence and Strategic Surprises* (New York: Columbia University Press, 1987), 143.

⁵³⁹Shaun MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management: Towards an understanding of the Intelligence Producer-Consumer Dichotomy* (Aldershot: Ashgate, 1998), 57.

⁵⁴⁰Shlomo Gazit, *Intelligence Estimates and the Decision Maker* στο βιβλίο του Michael Handel, *Leaders and Intelligence* (London: Frank Cass, 1990), 261-271.

εξαγωγή της πληροφορίας) και μπορεί να προκαλέσει σύγχυση τόσο στον τομέα των πληροφοριών όσο και στους κύκλους της εξωτερικής πολιτικής.⁵⁴¹ Το Αγγλο-αμερικανικό πρότυπο της «πολιτικοποίησης των πληροφοριών» χαρακτηρίζει τις προσπάθειες της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας να επηρεάσουν τις εκτιμήσεις και τα συμπεράσματα των μέσων αναλυτών, προς όφελος των προσωπικών τους πολιτικών θέσεων.⁵⁴² Η πολιτικοποίηση (politicization), ως λέξη, είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη. Στην πραγματικότητα αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να οδηγήσει, τόσο σε κέρδη, όσο και σε ζημίες. Στο μυαλό ενός αναγνώστη, συνήθως επικρατεί η αρνητική ερμηνεία του φαινομένου. Η πολιτικοποίηση είναι ένα αρνητικό φαινόμενο, όταν συγκαλύπτει ή διαστρέφει την αλήθεια, με στόχο την εξυπηρέτηση μίας πολιτικής ατζέντας. Ωστόσο, μπορεί να λειτουργήσει και θετικά, όταν δεν συγκαλύπτονται, αλλά αντιπροσωπεύονται πλήρως οι πληροφορίες, με τρόπο που δεν τις καθιστά άσχετες και δεν τις παραμερίζει.⁵⁴³

Ο Μπεν Ζβάι (Ben-Zvi), αναφέρεται σε «υποκινούμενες» και «μη υποκινούμενες» πηγές παρανόησης και στον τρόπο με τον οποίο αυτές μπορούν να επηρεάσουν τον λήπτη μίας απόφασης. Σε μερικές περιπτώσεις, οι ηγέτες επιδεικνύουν απάθεια στην εμφάνιση νέων πληροφοριών. Μπορεί να αγνοήσουν πληροφορίες και συμβουλές επί της εξωτερικής πολιτικής, οι οποίες καταδεικνύουν τις αδυναμίες της παρούσας πολιτικής ή την ανάγκη αλλαγής της (αυτό βέβαια μπορεί να αποτελέσει έναν εν δυνάμει παράγοντα στέρησης της αξιοπιστίας του πολιτικού στα μάτια των ψηφοφόρων του). Επίσης, οι λήπτες των αποφάσεων μπορεί να αγνοήσουν τα συμφέροντα, τη φιλοδοξία και τα σχέδια της εξωτερικής πολιτικής του αντιπάλου. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να μεγαλοποιήσουν ή / και να υπερεκτιμήσουν την αντιλαμβανόμενη απειλή, έχοντας ως απώτερο σκοπό την

⁵⁴¹Ο Michael Herman (πρώην αξιωματικός της GCHQ. Η GCHQ – Government Communication Headquarters είναι μία από τις τρεις βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών και αποτελεί σημαντικότατο τμήμα του συνολικού μηχανισμού πληροφοριών και ασφάλειας της Μ. Βρετανίας – Για περισσότερες πληροφορίες που αφορούν τη δομή, τους στόχους και τη λειτουργία αυτής της υπηρεσίας βλέπε τον επίσημο δικτυακό τόπο αυτής <http://www.gchq.gov.uk>) περιγράφει τον “κύκλο” ως έναν αριθμό αλληλοεξαρτώμενων στοιχείων - διαδικασιών: ο αρχηγός θέτει ένα ερώτημα σχετικά με ένα ζήτημα πληροφοριών (σχετικό με θέματα άμυνας και ασφάλειας), Η υπηρεσία πληροφοριών, θέτει τις απαιτήσεις για να μπορέσει να παράσχει τις παραπάνω πληροφορίες. Ακολουθεί η “παραγωγή” των πληροφοριών, από τους μηχανισμούς συλλογής. Οι πληροφορίες αυτές εκτιμώνται και αξιολογούνται από μέσους και υψηλόβαθμους αναλυτές, οι οποίοι τελικά καταλήγουν στον αρχηγό με τις απαντήσεις στο ερώτημα που έχει θέσει. Michael Herman, *Intelligence Power in Peace and War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 284-285.

⁵⁴²Michael Handel, *Intelligence and the Problem of Strategic Surprise*, στο βιβλίο του Michael Handel, *Paradoxes of strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael Handel* (London: Frank Cass, 2003), 26-33.

⁵⁴³Richard Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security* (New York: Columbia University Press, 2007), 67.

εξυπηρέτηση των προσωπικών τους πολιτικών.⁵⁴⁴ Ανάμεσα στην υποκινούμενη και στη μη υποκινούμενη επιρροή στην αντίληψη των πληροφοριών υπάρχει μία διάκριση. Υπάρχουν τρεις τύποι αλληλοσυσχετιζόμενων μεταβλητών που επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης και τη λήψη αποφάσεων. Είναι οι γνωστικές μεταβλητές (αντιλαμβανόμενες αξίες, υπερ-εμπιστοσύνη, έλλειψη συναισθηματικής κατανόησης), οι στρατηγικές μεταβλητές (βραχυ-μακροπρόθεσμες, προσωπικές ή ως προϊόν της γραφειοκρατικής μηχανής, εκτιμήσεις της στρατηγικής του αντιπάλου) και οι εσωτερικές πολιτικές μεταβλητές.⁵⁴⁵

Οι θέσεις των Μακάρθου και Μπεν Ζβái σχετίζονται άμεσα με την ελληνική εμπειρία των δεκαετιών του 80' και του 90'. Σύμφωνα με το ιστορικό πλέον αρχείο, καθώς και με μαρτυρίες, τα στελέχη της πρώτης σοσιαλιστικής κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου επιδείκνυαν επιθετικότητα απέναντι στα στελέχη του Υπουργείου Εξωτερικών, του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, θεωρώντας τους υποστηρικτές ή φίλους του καθεστώτος της χούντας. Οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης Παπανδρέου, υποκινούμενοι από τη σοσιαλιστική ιδεολογία του ηγέτη τους, επέλεξαν να στηρίζονται στις δικές τους προσωπικές ικανότητες στην ανάλυση των πληροφοριών και των διεθνών ζητημάτων, όταν επρόκειτο για την εκτίμηση της τουρκικής απειλής. Επιπροσθέτως, επιδείκνυαν πλήρη αφοσίωση και πάντοτε προσάρμοζαν τη θέση τους με αυτή του Ανδρέα Παπανδρέου, τόσο εντός του κόμματος στο οποίο ηγούνταν, όσο και στο επίπεδο της κυβέρνησης της οποίας ήταν Πρωθυπουργός.⁵⁴⁶

Πληροφορίες και Διαχείριση Κρίσεων

Μία διεθνής κρίση, όπως και ο πόλεμος, «είναι ένας χώρος αβεβαιότητας {...} κρυμμένος στην ομίχλη μια μεγαλύτερης ή μικρότερης αβεβαιότητας», σύμφωνα με τον πρώτο στρατηγό Καρλ φον Κλαούζεβιτς. Και μέσα σε αυτή την ομίχλη της αβεβαιότητας, ένα οξυδερκές πνεύμα «καλείται να αισθανθεί την αλήθεια ενστικτωδώς».

Η εξωτερική πολιτική είναι το αντίθετο της κοινώς νοούμενης γνώσης : ακόμα και με τους καλύτερους κατασκόπους, του καλύτερους ειδικούς στην περιοχή, και την καλύτερη δορυφορική επιτήρηση, εξακολουθεί να υφίσταται μια κρίσιμη σκοτεινή

⁵⁴⁴Abraham Ben Zvi, "Intention, Capability and Surprise: A Comparative Analysis," *Intelligence and National Security*, Vol. 13, No. 4 (December 1990): 21.

⁵⁴⁵Ben Zvi, "Intention, Capability and Surprise: A Comparative Analysis," 23.

⁵⁴⁶Γιάννης Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1990), 31.

περιοχή, κάτι που δεν οφείλεται μόνο στην απουσία πληροφοριών αλλά και στην υπερπληροφόρηση και τη σύγχυση στην οποία μπορεί αυτή να οδηγήσει.⁵⁴⁷

Όταν γίνεται λόγος για εθνικές πληροφορίες, αναφερόμαστε στη στρατηγική γνώση που αντλείται και «παραδίδεται» στην ηγεσία κάθε χώρας, ώστε να διατηρείται η εθνική ασφάλεια. Οι εθνικές πληροφορίες εστιάζουν στην εθνική ασφάλεια, παρέχοντας προειδοποίηση για επικείμενες απειλές, γνώση του γενικού φάσματος των απειλών κατά των εθνικών συμφερόντων της χώρας, αλλά και γνώση για μελλοντικές απειλές, οι οποίες αναδύονται, καθώς το τεχνολογικό – οικονομικό και παγκόσμιο περιβαλλοντικό περιβάλλον αλλάζει.

Ο τομέας των πληροφοριών επίσης υποστηρίζει τομείς, όπως η διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, η εκτίμηση ξένων οικονομιών και η επιβεβαίωση της τήρησης των συνθηκών που έχουν υπογραφεί με άλλες χώρες.

Ο όρος πληροφορία –ες αναφέρεται, τόσο στη διαδικασία, όσο και στο προϊόν αυτής. Το αμερικανικό υπουργείο Εθνικής Άμυνας περιγράφει ως εξής τη διαδικασία, μέσα από την οποία προκύπτει το προϊόν:

1. Το προϊόν που προκύπτει από τη συλλογή, επεξεργασία, ενσωμάτωση, ανάλυση, αξιολόγηση και μετάδοση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών που αφορούν σε ξένες χώρες ή περιοχές.
2. Πληροφορίες και γνώση για έναν αντίπαλο, που έχουν αποκτηθεί μέσα από την παρατήρηση, την έρευνα, την ανάλυση και την κατανόηση. Ο Michael Herman, με μεγάλη ακρίβεια, δίδει έμφαση στα βασικά στοιχεία της διαδικασίας των πληροφοριών: «Το Δυτικό σύστημα πληροφοριών είναι ουσιαστικά δύο πράγματα: η συλλογή των πληροφοριών με ειδικά μέσα και η ακόλουθη μελέτη αυτών, με τη χρήση όλων των διαθέσιμων πληροφοριών από όλες τις πηγές. Αυτές οι δύο «δράσεις» συγκροτούν μία συνολική διαδικασία.

Το έργο του αναλυτικού τομέα των μυστικών υπηρεσιών πληροφοριών είναι να μετατρέπουν την ακατέργαστη και καθαρά ποιοτική πληροφορία σε ουσιαστική «γνώση». Αυτό επιτυγχάνεται με μια διαδικασία γνωστή ως «κύκλος μυστικών υπηρεσιών», η οποία περιλαμβάνει τέσσερις φάσεις:

1. Προγραμματισμός και κατεύθυνση, στη διάρκεια των οποίων τα κέντρα αποφάσεων υποδεικνύουν στις δομές των μυστικών υπηρεσιών τα συμφέροντά τους, καθορίζοντας συνεπώς τα αντικείμενα έρευνας και αναζήτησης.

⁵⁴⁷Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική*, 79.

2. Συλλογή, που αρχίζει μόλις προσδιοριστούν τα αντικείμενα και στοχεύει στη συσσώρευση όσο το δυνατόν περισσότερων πληροφοριών.
3. Επεξεργασία και ανάλυση, όπου επιδιώκεται να δοθεί περιεχόμενο και ουσία στις πληροφορίες που συλλέγονται.
4. Διάδοση, κατά την οποία οι αξιολογήσεις και οι εκτιμήσεις μοιράζονται στα αρμόδια κέντρα αποφάσεων.

Για τις μυστικές υπηρεσίες πληροφοριών, η πιο λεπτή φάση είναι προφανώς η τρίτη: μια λανθασμένη εκτίμηση σε αυτή τη φάση συνεπάγεται σχεδόν αναπόφευκτα λανθασμένη επιλογή από αυτόν που έχει παραγγείλει την ανάλυση. Για αυτό το λόγο έχει συμβεί, πολιτικοί, δείχνοντας δυσπιστία απέναντι στις αναλύσεις των μυστικών υπηρεσιών τους, να προτιμήσουν να αξιολογήσουν απευθείας τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν (οι πιο γνωστές περιπτώσεις ήταν αυτές του Χένρι Κίσινγκερ και του Ιτζάκ Ραμπίν). Τα κέντρα αποφάσεων συμμετέχουν στον κύκλο των μυστικών υπηρεσιών στην αρχική φάση του προγραμματισμού, και στην τελική, της διάδοσης.⁵⁴⁸

Μελετώντας το θέμα από την στρατιωτική οπτική, οι υπηρεσίες πληροφοριών αποτελούν το μέσο για την επίτευξη της στρατιωτικής κυριαρχίας. Αναφορικά με κυριαρχία στις πληροφορίες, και το ρόλο των υπηρεσιών πληροφοριών, σε συνδυασμό με τη διοίκηση και τον έλεγχο, αλλά και τον πόλεμο των πληροφοριών, ο Martin Libicki παρέχει τον εξής ορισμό:

«Η κυριαρχία στις πληροφορίες ορίζεται ως η ανωτερότητα στην παραγωγή και στη διαχείριση των πληροφοριών, η οποία δίνει στους κατόχους της την στρατιωτική κυριαρχία. Η κυριαρχία στις πληροφορίες απαρτίζεται από τους ακόλουθους παράγοντες:

- Διοίκηση και έλεγχος που επιτρέπει τη γνώση της ακριβούς θέσης στο θέατρο των επιχειρήσεων, αλλά και τη διεξαγωγή όταν και όσο γρήγορα απαιτούν οι συνθήκες.
- Πληροφορίες που ξεκινούν από τα τρωτά σημεία του αντιπάλου και φτάνουν μέχρι τα πλεονεκτήματα αυτού σε πραγματικό χρόνο.
- Δυνατότητες σύγχυσης των συστημάτων πληροφοριών του αντιπάλου και παράλληλης προστασίας των φίλιων συστημάτων⁵⁴⁹.

⁵⁴⁸Mario del Pero, *CIA: Η Ιστορία των Μυστικών Αμερικανικών Υπηρεσιών* (Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος, 2010), 18.

⁵⁴⁹Edward Waltz, *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise* (London: Artech House, 2003), 15-16.

Ο Φίλιπ Γουίλιαμς (Phillip Williams) καθορίζει τη διεθνή κρίση ως «μία σύγκρουση ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα κράτη που συνήθως διαρκεί μικρή χρονική περίοδο κατά την οποία αυξάνει σημαντικά η πιθανότητα του ξεσπάσματος πολέμου ανάμεσα στους εμπλεκόμενους».⁵⁵⁰ Ο Μάικλ Μπρέτσερ, περιγράφει την κρίση ως «μία αλλαγή στην κατάσταση του εσωτερικού ή εξωτερικού περιβάλλοντος, η οποία δημιουργεί στο μυαλό των ληπτών αποφάσεων ενός διεθνούς δρώντος την αντίληψη μίας απειλής κατά των βασικών αξιών, προερχόμενης από το εξωτερικό περιβάλλον και η οποία απαιτεί άμεση και αποφασιστική ανταπόκριση».⁵⁵¹ Με όρους επιχειρησιακούς, μία κρίση συντίθεται από τέσσερα στοιχεία:

1. Την αντίληψη μίας αλλαγής στο εξωτερικό περιβάλλον.
2. Την απειλή των βασικών (ή μη βασικών) συμφερόντων.
3. Υψηλή ετοιμότητα για το ενδεχόμενο κατάληξης στη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων.
4. Η συνειδητοποίηση ότι οι λήπτες αποφάσεων έχουν πεπερασμένο ή περιορισμένο χρονικό περιθώριο για την ανάπτυξη και εφαρμογή μίας στρατηγικής ως αντίδραση.⁵⁵²

Ο Γουίλιαμς κάνει λόγο για δύο προσεγγίσεις στο πεδίο της διαχείρισης κρίσεων. Η πρώτη προσέγγιση υποστηρίζει ότι οι κρίσεις είναι σαν μία ασθένεια και συμβαίνουν αναπόφευκτα στο διεθνές σύστημα, ασχέτως των προσπαθειών που μπορεί τα κράτη να καταβάλλουν για το αντίθετο. Η αποστολή της διαχείρισης κρίσεων είναι η αποφυγή πολέμου και η εξεύρεση διπλωματικών επιλογών προς την αμοιβαία επίλυση των συγκρούσεων. Η δεύτερη προσέγγιση εμφανίζει τη διαχείριση κρίσεων ως μία ευκαιρία για την προώθηση του εθνικού συμφέροντος. Η αντιμετώπιση, ο εξαναγκασμός και η εξαπόλυση οποιωνδήποτε απειλών, αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία μίας καλής διαχείρισης κρίσεων ενώ ο κεντρικός στόχος μίας επιδέξιας ηγεσίας είναι πάντοτε να εξαναγκάσει τον αντίπαλο σε υποχώρηση.⁵⁵³ Αυτή η προσέγγιση χαρακτηρίζεται και προάγει μία συγκεκριμένη νοοτροπία. Σύμφωνα με αυτή, οι προθέσεις, οι δυνατότητες και η συμπεριφορά του αντιπάλου, πάντοτε εκλαμβάνονται ως εχθρικές. Παράλληλα, η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζεται και

⁵⁵⁰ Phillip Williams, *Crisis Management*, 27-28.

⁵⁵¹ Brecher, "Toward a Theory of International Crisis Behaviour," 43-44.

⁵⁵² Ibid, 43-44.

⁵⁵³ Williams, *Crisis Management*, 27-28.

προκαλεί αυξημένη «ευαισθησία» στις απειλές, πραγματικές ή θεωρούμενες απλά, και μπορεί να οδηγήσει σε μία ενέργεια ανταπόδοσης-αντεπίθεσης και περαιτέρω κλιμάκωση της κρίσης. Σε αντίθεση με αυτή τη δεύτερη προσέγγιση, η κατανόηση του «αναπόφευκτου» των κρίσεων (πρώτη προσέγγιση), προάγει ένα πλαίσιο ερμηνείας και μία αντίληψη που χαρακτηρίζεται από μειωμένη «ευαισθησία» στις απειλές. Οι ενέργειες και οι αποφάσεις του αντιπάλου, σε αυτή την περίπτωση, εκλαμβάνεται πως αποσκοπούν στην αποφυγή της ένοπλης σύγκρουσης και θεωρείται ότι και οι δύο πλευρές επιθυμούν την αποφυγή του πολέμου, έχοντας αμοιβαίο συμφέρον από αυτή. Και οι δύο προαναφερθείσες προσεγγίσεις διαμορφώνουν την ανάλυση των πληροφοριών κατά τη διάρκεια μίας κρίσης.

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της διαχείρισης κρίσεων, ένα από τα πλέον σημαντικά αξιώματα είναι ο περιορισμός των αντικειμενικών σκοπών. Ο περιορισμός και ο σαφής καθορισμός των αντικειμενικών στόχων της εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια μίας κρίσης, ενισχύει τον αυτοέλεγχο, βοηθά στην οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ως αποτέλεσμα των παραπάνω, οι αντίπαλοι μπορεί να επιλέξουν στρατιωτικές και διπλωματικές οδούς που να χαρακτηρίζονται από τα προαναφερθέντα. Παράλληλα, οι υπηρεσίες πληροφοριών εντοπίζουν τις πολιτικές ευκαιρίες που αναδύονται μέσα από μία κρίση. Η εκμετάλλευση αυτών των ευκαιριών μπορεί να οδηγήσει τη χώρα τους σε συγκριτικό πλεονέκτημα. Μία ακόμη βασική αρχή της διαχείρισης κρίσεων είναι και η βελτίωση της επικοινωνίας ανάμεσα στους διαμορφωτές της πολιτικής και στο εξειδικευμένο προσωπικό των πληροφοριών. Σε πολλές περιπτώσεις, η απόκριση σε μία κρίση απαιτεί νομιμότητα, μέσω της προώθησης των νομίμων (βάση του διεθνούς δικαίου) και πολιτικών θέσεων των συμμετεχόντων στη διεθνή κοινότητα αλλά και αυτών που επηρεάζουν την παγκόσμια κοινή γνώμη. Η συγκράτηση της στρατιωτικής δράσης αποτελεί ένα πολύ σημαντικό και κρίσιμο παράγοντα της στρατηγικής της νομιμότητας και αποφυγής κλιμάκωσης.⁵⁵⁴

Οι προαναφερθείσες αρχές της διαχείρισης κρίσεων αποτελούν ένα μέρος της διαχείρισης κρίσεων κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και όχι ένα αυστηρό θεωρητικό πλαίσιο που διέπει το σύνολο των συγκρούσεων στο διεθνές σύστημα. Πρόκειται για αρχές – προϊόντα ακαδημαϊκής και επαγγελματικής έρευνας της δύσης και κυρίως της αμερικανικής σχολής των πολιτικών επιστημών. Μπορεί να θεωρηθεί (και υποτεθεί), με ένα σημαντικό ποσοστό ασφάλειας σε αυτό, ότι οι Έλληνες και οι Τούρκοι αξιωματικοί, ως μέλη του NATO και εκπαιδευμένοι – εξοικειωμένοι με τα αμερικανικά πρότυπα εκπαίδευσης, κατανοούν και υιοθετούν τις παραπάνω αρχές, παρόλη την επιθετική και εθνικιστική ρητορική και προπαγάνδα που χαρακτηρίζουν κάθε κρίση. Σύμφωνα με Έλληνες απόστρατους ανώτατους αξιωματικούς, οι Τούρκοι αξιωματικοί προσαρμόζουν σε μεγάλο βαθμό την επιχειρησιακή στρατιωτική τους σκέψη στα δόγματα και τις πρακτικές του NATO. Παράλληλα, χαρακτηρίζονται από

⁵⁵⁴MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management*, 34-35.

την τυφλή υπακοή προς τους ανωτέρους τους και την έλλειψη πρωτοβουλίας, ιδίως σε μέσους βαθμούς.⁵⁵⁵

Η ακαδημαϊκή έρευνα σε θέματα ηγεσίας προσδιορίζει δύο τύπους σχέσεων ανάμεσα στις πληροφορίες και στην πολιτική. Τις μονο-κεντρικές (mono-centrist) και τις πολυ-κεντρικές (poly-centrist). Η μονο-κεντρική προσέγγιση χαρακτηρίζεται από έλλειψη εποικοδομητικής επικοινωνίας (αλληλεπίδρασης) ανάμεσα στο προσωπικό των πληροφοριών και των ληπτών αποφάσεων και τη δημιουργία μίας ομάδος – ελίτ. Αυτή η κλειστή ομάδα συχνά αποξενώνεται από τη γραφειοκρατία των πληροφοριών, την οποία και χρησιμοποιεί για απλή μετάδοση και όχι για ανάλυση πληροφοριών. Βαθμιαία, η ομάδα αυτή αποκτά έναν «ομαδικό τρόπο σκέψης» (groupthink) ο οποίος περιορίζει τη δημιουργική σκέψη και την ακριβή ανάλυση πληροφοριών σε μία κρίση. Ο ομαδικός τρόπος σκέψης χαρακτηρίζεται από τα στερεότυπα που αφορούν τους αντίπαλους ηγέτες και τις πολιτικές των αντιπάλων γενικότερα, καθώς επίσης και από την έμφυτη ηθική συμπεριφορά που νιώθουν πως διαθέτουν οι λήπτες των αποφάσεων. Επίσης, περιλαμβάνει την άσκηση πίεσης προς άλλους αξιωματούχους, ώστε να συμφωνήσουν με τις εκτιμήσεις και τις επιλογές πολιτικής.⁵⁵⁶

Στις περισσότερες των περιπτώσεων, το προσωπικό των πληροφοριών βρίσκεται εκτός αυτής της ομάδας. Το φαινόμενο της «ομαδικής σκέψης» αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία, αξιωματούχοι της πολιτικής, των ενόπλων δυνάμεων και των πληροφοριών, ακολουθούν τον ίδιο τρόπο σκέψης, ανάλυσης και ερμηνείας. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στο να αγνοηθούν παράγοντες, παράμετροι και υποθέσεις που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην κατανόηση μίας κατάστασης κρίσης ως μία δυναμική πραγματικότητα. Ο Φρανκ Γουατανάμπε (Frank Watanabe), αναλυτής της CIA, προειδοποιεί πως, όταν παρατηρείται πλήρης συμφωνία ανάμεσα στους λήπτες των αποφάσεων, κατά τη διάρκεια της ανάλυσης των προθέσεων-στόχων ενός αντιπάλου, ιδίως κατά τη διάρκεια μίας κρίσης, τότε αυτό αποτελεί ένδειξη πως στην εκτίμηση «κάτι δεν πηγαίνει καλά».⁵⁵⁷ Αντιθέτως, η πολυ-κεντρική προσέγγιση προσπαθεί να αποτρέψει την ύπαρξη του, ήδη προαναφερθέντος, «ομαδικού τρόπου σκέψης» και ενθαρρύνει την άμεση επικοινωνία-συσκέψεις-συμβουλές ανάμεσα στις γραφειοκρατικές δομές και ανάμεσα σε πρόσωπα διάφορων

⁵⁵⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 22. Συνέντευξη Στρατηγού εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁵⁵⁶ Janis L. Irving, *Victims of Groupthink* (New York Houghton Mifflin, 1972), 197-204.

⁵⁵⁷ Frank Watanabe, "Fifteen Axioms for Intelligence Analysts," *Studies in Intelligence*, Vol. 1, No. 1(1997): 1-4, πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 15:08.
<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/97unclass/axioms.html>

βαθμίδων στην κλίμακα της ιεραρχίας, περιλαμβάνοντας έναν συναγωνισμό για την πιο ακριβή και ορθή εκτίμηση πληροφοριών.⁵⁵⁸

Προθέσεις και Πληροφορίες

Κατά τις περιόδους που προηγούνται μίας κρίσης, οι υπηρεσίες πληροφοριών αναζητούν συνεχώς ενδείξεις αλλαγής στη συμπεριφορά του θεωρούμενου αντίπαλου. Μία αλλαγή στις θέσεις, αποτελεί υπόδειξη προς την κοινότητα των πληροφοριών ότι τα συμφέροντα του κράτους, όπως αυτά έχουν καθοριστεί, διακυβεύονται από τις ενέργειες ή τις αποφάσεις του αντιπάλου. Σε αυτό το σημείο η προσοχή θα πρέπει να εστιαστεί στην εκτίμηση της σπουδαιότητας κάθε ένδειξης ή ενός συνόλου ενδείξεων και την επίδρασή τους στις βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες σχέσεις ανάμεσα στους παίκτες. Ο Εφραίμ Καμ (Ephraim Kam) αναφέρει ότι οι ενδείξεις «παράγονται» από τη συμπεριφορά του εχθρού. Οι αναλυτές των πληροφοριών αναζητούν όλες εκείνες τις ενδείξεις (κινητοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων, έκτακτα στρατιωτικά συμβούλια, διπλωματικά διαβήματα, εθνικιστικές δηλώσεις από πολιτικούς) που συγκροτούν μία απειλή. Στην περίπτωση αυτή, η πρόκληση έγκειται στο κατά πόσο η κοινότητα των πληροφοριών εστιάζει στις σωστές ενδείξεις που αφορούν στην, υπό αντιμετώπιση, κατάσταση.⁵⁵⁹

Οι πληροφορίες επί των πραγματικών πολιτικών και στρατιωτικών προθέσεων του εχθρού σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον καταστάσεων, αποτελεί το βασικό πυρήνα –απαίτηση των υπηρεσιών πληροφοριών σε μία κρίση. Ο Μπεν Ζβάι κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στις «βασικές» και στις «άμεσες» προθέσεις. Οι βασικές προθέσεις έχουν ένα μακροπρόθεσμο στρατηγικό χαρακτήρα και καθορίζονται τακτικά από διάφορες πηγές (διπλωματικές, στρατιωτικές). Παράλληλα, υπάρχει πρόβλεψη, αναφορικά με το στυλ και τη συμπεριφορά του αντιπάλου στους διεθνείς οργανισμούς, στις στρατιωτικές ασκήσεις και στις διπλωματικές σχέσεις με συμμάχους και εχθρούς. Ωστόσο, είναι δύσκολο να καθοριστούν οι βασικές προθέσεις, ιδίως όταν υπεισέρχονται παράγοντες όπως η εξαπάτηση και η μυστικότητα, καθώς επίσης και αδυναμίες στην ανάλυση (καθρεπτισμός, εθνικά στερεότυπα, αναλύσεις ιστορικών γεγονότων, πρόβλεψη της μελλοντικής συμπεριφοράς του αντιπάλου). Στον αντίποδα των παραπάνω, οι άμεσες προθέσεις αναφέρονται στην εκτίμηση του τρόπου με τον οποίο ο εχθρός θα αντιδράσει και θα εφαρμόσει τις πολιτικές του σε ένα τακτικό περιβάλλον μίας κρίσης. Οι αναλυτές καταφεύγουν σε βραχυπρόθεσμες στρατιωτικές, διπλωματικές και πολιτικές προβλέψεις που αφορούν στις αποφάσεις του αντιπάλου. Παράλληλα παρακολουθούν την επιχειρησιακή κατάσταση των στρατιωτικών του δυνάμεων,

⁵⁵⁸MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management*, 34-35.

⁵⁵⁹Kam, *Surprise Attack: The Victim's Perspective*, 47.

καθώς και την ικανότητα ανάπτυξης των δυνατοτήτων του. Ωστόσο, η αβεβαιότητα παραμένει ένας σημαντικός παράγων σε όλες τις εκτιμήσεις.⁵⁶⁰ Όπως θα αναλυθεί στην ενότητα που αφορά στην κρίση των Ιμίων, η Άγκυρα έθεσε υπό αμφισβήτηση την ελληνική κυριαρχία επί των δύο νήσων, τα οποία βρίσκονταν εντός ελληνικών χωρικών υδάτων. Στην Αθήνα, το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας βρέθηκαν αντιμέτωπα με την πρώτη φορά, μετά από τη Συνθήκη της Λοζάννης του 1923, που η Τουρκία προέβη σε ένα τέτοιο εγχείρημα. Ως αποτέλεσμα, η συνειδητοποίηση ότι η συμπεριφορά μίας πλέον «αναθεωρητικής» Τουρκίας έχει αλλάξει, επηρέασε σημαντικά τις μετέπειτα εκτιμήσεις της Ελλάδας επί της κρίσης.

Η προειδοποίηση διακρίνεται σε τρεις κύριες κατηγορίες: την πολιτική, την στρατιωτική και την τακτική. Η πολιτική προειδοποίηση αναφέρεται στο ιστορικό εντάσεων οι οποίες, κατά τους αξιωματούχους, μπορούν οποιαδήποτε στιγμή να οδηγήσουν σε κρίση. Η κρίση μπορεί να είναι είτε απλά προσχηματική είτε η πραγματική αιτία καταφυγής στα όπλα. Ο Ρίτσαρντ Μπέτς αναφέρει ότι η στρατηγική προειδοποίηση αφορά στην ανάπτυξη στρατιωτικών – οπλικών συστημάτων σύμφωνα με ένα ήδη προσχεδιασμένο πλάνο της αντίπαλης δύναμης.⁵⁶¹ Η προειδοποίηση απαιτεί άμεση ανάλυση και απόφαση, η οποία τελικά θα οδηγήσει σε δράση. Η δράση με τη σειρά της, δημιουργεί ενδείξεις οι οποίες λαμβάνονται από τον αντίπαλο, με αποτέλεσμα την απαρχή ενός «κύκλου προειδοποιήσεων» (προειδοποίηση – ανάλυση- απόφαση – δράση). Η αντίδραση του αντιπάλου δημιουργεί μία νέα προειδοποίηση, η οποία με τη σειρά της θέτει την όλη διαδικασία σε επαναλειτουργία. Σε περιπτώσεις διεθνών κρίσεων, αυτή η διαδικασία λαμβάνει χώρα σε μέρες, ώρες ή και λεπτά. Η αλληλεπίδραση των κύκλων της προειδοποίησης επηρεάζει άμεσα τις εκτιμήσεις και τους υπολογισμούς και των δύο πλευρών. Στη φάση αυτή, οι υπηρεσίες πληροφοριών πρέπει να αποσαφηνίσουν το κατά πόσο ο αντίπαλος είναι αποφασισμένος να συνεχίσει τη διαδικασία αυτή μέχρι το τέρμα (πρόκειται για τη λεγόμενη «σκάλα αποφάσεων» – «decision stairway»). Αυτή η διαδικασία δείχνει πως η αντίπαλη πλευρά έχει υπολογίσει σοβαρά όλες τις διαθέσιμες επιλογές (ακόμη και την κατάληξη σε χρήση στρατιωτικών δυνάμεων) και έχει ξεκινήσει τον επιχειρησιακό και πολιτικό σχεδιασμό που απαιτείται. Ο Τόμας Μπέλντεν (Thomas Belden), αναλυτής της CIA, χαρακτηρίζει τη σκάλα των αποφάσεων ως μία στρατιωτική – πολιτική διαδικασία, καθώς και ως μία διαδικασία πληροφοριών η οποία επηρεάζεται από τις πρωτοβουλίες και τις αποφάσεις της αντίπαλης πλευράς.⁵⁶²

⁵⁶⁰Abraham Ben Zvi, "The Dynamics of Surprise: The Defenders' Perspective," *Intelligence and National Security*, Vol. 13, No. 4 (December 1990): 116-117.

⁵⁶¹Richard Betts, *Surprise Attack: Lessons for Defence Planning* (Washington: Brookings Institution, 1982), 5.

⁵⁶²Thomas G.Belden, "Indications, Warnings and Crisis Operation," *International Studies Quarterly*, Vol. 21, No. 1 (March 1977): 183-185.

Σε στιγμές κρίσεων, η σχέση της λογικής επεξεργασίας των δεδομένων σε μια συγκεκριμένη κατάσταση εξωτερικής πολιτικής είναι αντιστρόφως ανάλογη με την κρισιμότητα της κατάστασης αυτής. Δηλαδή, όσο κρισιμότερη η κατάσταση, τόσο μεγαλύτερα είναι τα περιθώρια παρερμηνεύσής της από την πλευρά των προσώπων που λαμβάνουν αποφάσεις και άρα μεγαλύτερες οι πιθανότητες εσφαλμένων συμπερασμάτων, εκτιμήσεων και αποφάσεων.⁵⁶³ Ο Ρίτσαρντ Μπέτς ,επίσης αναφέρει, ότι οι αποτυχίες στον τομέα των πληροφοριών οφείλονται στην απόλυτη έλλειψη προειδοποίησης, στην καθυστέρηση της προειδοποίησης ή στην έλλειψη εμπιστοσύνης αναφορικά με τις πληροφορίες που παρέχονται στους λήπτες αποφάσεων. Η προειδοποίηση είναι είτε «τεχνική και αναφερόμενη σε απτά γεγονότα», είτε «πολιτική και εξαρτώμενη από άλλους παράγοντες». Στην πρώτη περίπτωση, η προειδοποίηση βασίζεται στις πληροφορίες που συλλέγονται και αφορούν τις δυνατότητες του εχθρού σε μία συγκεκριμένη περιοχή (π.χ. κινήσεις στρατιωτικών δυνάμεων προς την ηπειρωτική Τουρκία, κινήσεις και συγκέντρωση ναυτικών δυνάμεων σε διεθνή ύδατα του Αιγαίου και αερομαχίες σε αυτό). Στη δεύτερη περίπτωση, η προειδοποίηση βασίζεται στην ανάλυση των συλλεγόμενων πληροφοριών και στη δημιουργία υποθετικών σεναρίων για τις προθέσεις του αντιπάλου.⁵⁶⁴

Ο Τόμας Μπέλντεν, στην ανάλυσή του αναφορικά με το ρόλο των πληροφοριών σε μία κρίση, καταλήγει σε τέσσερις γενικές αρχές, τις εκθέσει πιθανότητας (probability statements), όπως τις αναφέρει. Πρώτον, θα πρέπει να έχουμε πάντοτε κατά νου, ότι ακριβείς χρονικά προβλέψεις (σε ημέρα και ώρα) αντιστοιχούν σε πολύ μικρή πιθανότητα. Και αυτό διότι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι, για παράδειγμα, πως την ημέρα X και ώρα Y θα εκδηλωθεί μία επιθετική ενέργεια από τον αντίπαλο. Δεύτερον, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των εκτιμώμενων πληροφοριών – κατηγοριών δεδομένων (π.χ. κίνηση πλοίων, στρατευμάτων, δηλώσεις πολιτικών σε πολύ μικρό διαμεσολαβούμενο διάστημα, παρεμβάσεις και επιρροή των διεθνών οργανισμών αλλά και της διπλωματίας στους εμπλεκόμενους), τόσο μικρότερη είναι και η πιθανότητα της πρόβλεψης ενός γεγονότος. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κατηγοριών δεδομένων αυξάνει τον αριθμό των πιθανών σεναρίων. Τρίτον, όσο πιο μακροπρόθεσμη είναι μία πρόβλεψη, τόσο πιο αρνητικά επηρεάζεται η πιθανότητα να επέλθει το προβλεπόμενο συμβάν. Τέταρτον, άλλες πολιτικές – στρατιωτικές μεταβλητές, σχέδια και προθέσεις, μπορεί να επηρεάσουν και να τροποποιήσουν τη δράση του αντιπάλου, αποκλίνοντας από την πρόβλεψη.⁵⁶⁵

⁵⁶³Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *Το Θεσμικό Πλαίσιο Διαμόρφωσης της Εξωτερικής Πολιτικής των ΗΠΑ* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009), 59.

⁵⁶⁴Richard Betts, "Intelligence Warning: Old Problems, New Agendas," *Parameters* (Spring 1998): 26-35.

⁵⁶⁵Belden, "Indications, Warnings and Crisis Operation," 193-194.

Συμπεριφορά του αντιπάλου

Μέσα από μακρόχρονες συγκρούσεις, τα κράτη μαθαίνουν να εκτιμούν και να ερμηνεύουν τη στρατιωτική συμπεριφορά του αντιπάλου, μέσα από την αποκτημένη εμπειρία τους. Έτσι, με το πέρασμα των ετών, δημιουργούνται πλήθος «άγραφων κανόνων του παιγνιδιού». Οποιαδήποτε απόκλιση από αυτούς οδηγεί σε δεύτερες σκέψεις τον κάθε εμπλεκόμενο αναφορικά με τις τακτικές, επιχειρησιακές και στρατηγικές προθέσεις του αντιπάλου.⁵⁶⁶ Στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας οι κανόνες του παιγνιδιού αφορούν κατά κύριο λόγο κινήσεις αεροσκαφών και πλοίων, στρατιωτικές ασκήσεις στο Αιγαίο, παράβαση των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και παραβίαση του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου.

Σε πολλές περιπτώσεις, τα κράτη αντιλαμβάνονται τις πολιτικές και νομικές διεκδικήσεις άλλων κρατών ως αβάσιμες και τις θεωρούν ως ενδείξεις επιθετικότητας, αναθεωρητικής πολιτικής και παραπλάνησης, τόσο σε παρόντα όσο και σε μελλοντικό χρόνο. Σε αυτή την περίπτωση, κάθε πρόταση για συζήτηση εκλαμβάνεται ως παραχώρηση ή νομιμοποίηση των διεκδικήσεων της άλλης πλευράς. Ωστόσο, τα διακυβεύματα σε κάθε κρίση μπορεί να μην είναι εύκολο να καθοριστούν κατά τη διάρκεια των δραματικών εξελίξεων που χαρακτηρίζονται από ομοβροντία ενημερώσεων πληροφοριών επί της στρατιωτικής κατάστασης. Ο θεωρούμενος επιτιθέμενος σε μία κρίση μπορεί να δημιουργήσει προκλήσεις που αφορούν στην κυριαρχία και στην εθνική ασφάλεια του αμυνόμενου. Και όταν γίνεται λόγος για εθνικά συμφέροντα, είναι απαραίτητο να γίνεται εκτίμηση του εύρους της απειλής κατά αυτών.⁵⁶⁷ Συνήθως, ο φόβος της δημιουργίας τετελεσμένων γεγονότων οδηγεί σε υπερβολικές εκτιμήσεις και αντιδράσεις και καταλήγει σε κλιμάκωση της κρίσης.⁵⁶⁸ Στην ανάλυση πληροφοριών, η αντίληψη της εικόνας του επιτιθέμενου και του αμυνόμενου “αναμειγνύεται” με την προσπάθεια για αποστασιοποίηση και αντικειμενικότητα. Στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις, η σταθερή εκτίμηση για την ύπαρξη μίας τουρκικής στρατηγικής που στοχεύει στη συρρίκνωση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο, δημιουργεί την αντίληψη μίας υψηλής απειλής και ως εκ τούτου με αυτό τον τρόπο επηρεάζεται και η ανάλυση πληροφοριών.⁵⁶⁹

Η υποψία του ότι μία κρίση μπορεί να είναι το αποτέλεσμα μίας στρατηγικής που στοχεύει στην απόκτηση διπλωματικών και στρατιωτικών πλεονεκτημάτων είναι τόσο παλιά όσο ο ίδιος ο πόλεμος. Κατά τη διάρκεια της εκτίμησης των κρίσεων, επικρατεί σε μεγάλο βαθμό η ανάλυση που θέλει κάθε απόφαση και ανάπτυξη των

⁵⁶⁶Ben Zvi, “The Dynamics of surprise,” 139.

⁵⁶⁷MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management*, 37.

⁵⁶⁸Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 103-104.

⁵⁶⁹Γεώργιος Μούρτος, *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος: Στρατός και Κράτος από τους Οθωμανούς έως Σήμερα* (Αθήνα: Επικοινωνίες Α.Ε., 2002), 292.

στρατιωτικών δυνάμεων του αντιπάλου (αλλά και των διπλωματικών ενεργειών αυτού) να προκύπτει από έναν κεντρικό πυρήνα αποφάσεων. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε λάθος εκτίμηση της κατάστασης. Τα τυχαία γεγονότα, οι συμπτώσεις και τα βλακώδη λάθη δεν μπορούν να θεωρηθούν επαρκείς παράγοντες για την ερμηνεία και ανάλυση των γεγονότων κατά τη διάρκεια μίας κρίσης. Και αυτό ιδίως, όταν στο μυαλό των ληπτών αποφάσεων και των στρατιωτικών διοικητών εμπλέκεται η προσωπική μνήμη και τα ιστορικά γεγονότα μπορούν να συνδεθούν με τις παρούσες συνθήκες.⁵⁷⁰ Κατά τη διάρκεια των κρίσεων γίνεται μία συνεχής προσπάθεια για τον καθορισμό της αιτιότητας των γεγονότων και της συμπεριφοράς των παιχτών. Η αναζήτηση των «μυστικών σχεδίων» του αντιπάλου αποτελεί την ανθρώπινη αντίδραση στο χάος και στην αβεβαιότητα.⁵⁷¹ Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την αξία και τη σημασία της συνεχούς αναζήτησης για μυστικά σχέδια του αντιπάλου από τους αναλυτές.

Προκλήσεις στον Κλάδο Πληροφοριών

Όποια κι αν πρέπει να είναι η εξωτερική πολιτική της κραταιάς δύναμης στον κόσμο, δεν πρέπει να είναι αδαής. Η δύναμη χωρίς γνώση είναι άχρηστη στην καλύτερη των περιπτώσεων, επικίνδυνη στη χειρότερη. Η κυβέρνηση θα πρέπει να γνωρίζει όσο το δυνατόν περισσότερα για απειλές και ευκαιρίες και εν καιρώ να κάνει κάτι για αυτές. Η λειτουργία του κλάδου των πληροφοριών – η συλλογή, συσχέτιση, ανάλυση και διασπορά των σχετικών πληροφοριών – είναι βασική στην εθνική ασφάλεια⁵⁷².

Ο σκοπός διόρθωσης του συστήματος πληροφοριών κατέστη βασικός στον εικοστό πρώτο αιώνα λόγω της επικέντρωσης του ενδιαφέροντος στην αντικατασκοπεία. Το σύστημα πληροφοριών συνεχίζει επίσης να αποτελεί μία πολύ μεγάλη κοινότητα: ο συνολικός προϋπολογισμός για όλες τις υπηρεσίες και δραστηριότητες των Ηνωμένων Πολιτειών το 2005 ήταν \$44 δισεκατομμύρια⁵⁷³. Η εμπιστοσύνη στο σύστημα, ωστόσο, παραμένει χαμηλή. Τα ποσά που διακυβεύονται είναι μεγάλα, αλλά η κοινή άποψη είναι ότι τα σκάνδαλα επαναλαμβάνονται, η απόδοση είναι συχνά αδύναμη και η πολιτική χειραγώγηση επηρεάζει τη διαδικασία. Είναι τα προβλήματα πραγματικά τόσο άσχημα; Γιατί συνεχίζουν να εμφανίζονται

⁵⁷⁰Για παράδειγμα η διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων χωρίς προηγούμενη ενημέρωση-κοινοποίηση λόγω γραφειοκρατικού λάθους. Βλέπε Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 322.

⁵⁷¹Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 320-322.

⁵⁷²Betts, *Enemies of intelligence, Knowledge and power in American National Security*, 1.

⁵⁷³Shane Scott, "Official Reveals Budget for U.S. Intelligence," *New York Times*, November 8, 2005.

παρά τις περιοδικές προσπάθειες διόρθωσής τους; Αυτό είναι σίγουρα ένα φυσικό ερώτημα που έρχεται στο μυαλό όλων μας.

Καθώς σοβαρή συζήτηση ξεκίνησε για την αναμόρφωση, κάποιοι κριτικοί πίστευαν ότι η οργάνωση του συστήματος παρουσίαζε εξ αρχής αδύναμα σημεία (misconceived) και δεν επιδιορθώθηκε ποτέ⁵⁷⁴. Άλλοι πίστευαν ότι μέσα σε μισό αιώνα θεσμικής ανάπτυξης και ενός μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος, είχε σταδιακά προσαρμοστεί σε παρωχημένες προτεραιότητες και απλά είχε μείνει πίσω.

Μέσα στην τελευταία χιλιετία, ο τομέας των πληροφοριών έχει γνωρίσει τεράστιες αλλαγές. Σημειώνεται δε, ότι η στροφή της χιλιετίας, συνέπεσε με το ταρακούνημα του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11ης Σεπτεμβρίου.

Αυτή η υπόθεση είναι φυσική ψυχολογικά, ωστόσο στερείται λογικής στήριξης. Για παράδειγμα, δεν υπάρχουν κάποια αντικειμενικά και «μετρήσιμα» κριτήρια, βάσει των οποίων μπορεί να υποστηριχτεί ότι οι αλλαγές μέσα στη δεκαετία π.χ. από το 1995 ως το 2005 είναι πιο κοσμοϊστορικές από εκείνες μεταξύ της δεκαετίας 1985 - 1995, ή οποιασδήποτε άλλης δεκαετίας. Έχουν υπάρξει πράγματι σημαντικές αλλαγές στις προκλήσεις που οι υπηρεσίες πληροφοριών αντιμετωπίζουν τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στη φύση των αντιπάλων και στην ικανότητα αποκάλυψης των πληροφοριών⁵⁷⁵.

Πλέον, η κύρια πρόκληση στην πληροφόρηση είναι η συλλογή των πληροφοριών που οι αντίπαλοι προσπαθούν να κρατήσουν μυστικές. Αυτό είναι η σημαντικότερη φάση του κύκλου της πληροφόρησης, δεδομένου ότι οι πληροφορίες που δεν συλλέγονται, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Η συλλογή των στρατηγικών πληροφοριών σήμερα είναι πολύ πιο δύσκολο εγχείρημα από ότι ήταν στο δεύτερο μισό του ψυχρού πολέμου⁵⁷⁶.

Σήμερα οι κύριοι αντίπαλοι είναι μικρές ομάδες τρομοκρατών, άτακτες ομάδες αντιστασιακών στην Μέση Ανατολή, καθώς και τα αποκαλούμενα «μοναχικά καθεστώτα» της Βόρειας Κορέας και του Ιράν. Οι απειλές που δημιουργούν αυτοί οι αντίπαλοι, βασίζονται κυρίως στα σχέδιά τους, τα οποία είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ανιχνευτούν από τους δορυφόρους. Είναι αλήθεια, φυσικά, ότι ορισμένες τεχνολογικές καινοτομίες έχουν παράσχει σημαντική βοήθεια στην απόκτηση – ανάκτηση πληροφοριών στρατηγικής σημασίας. Για παράδειγμα, η χρησιμοποίηση

⁵⁷⁴ Amy B. Zegart, *Flawed by Design: The Evolution of the CIA, JCS, and NSC* (Stanford: Stanford University Press, 1999), chaps. 6–7.

⁵⁷⁵ Betts, *Enemies of intelligence*, 6.

⁵⁷⁶ Ibid, 6.

των μη επανδρωμένων αεροσκαφών, έχει επιτρέψει τη ταχύτερη και αποδοτικότερη «κάλυψη» των περιοχών ενδιαφέροντος. Ωστόσο, η τεχνολογία δεν μπορεί τόσο εύκολα να καλύψει το σύνολο των απαιτούμενων πληροφοριών. Εδώ, υπεισέρχεται ο ανθρώπινος παράγων, ο οποίος, ειδικά στην εποχή μας, καλείται να αντιμετωπίσει τις κρισιμότερες πτυχές του πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Οι πληροφορίες που προέρχονται από τους ανθρώπους αναδεικνύονται στις μέρες μας πιο απαραίτητες ακόμη και από την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου⁵⁷⁷.

Αποτυχία στις πληροφορίες

Τι συνιστά αποτυχία στις πληροφορίες; Ένας επικίνδυνος πράκτορας, η αποδοχή μιας λανθασμένης πληροφορίας ή η απόρριψη ενός προτύπου λειτουργίας; Όλα αυτά είναι παράγοντες που συντελούν σε μια αποτυχημένη μέθοδο συλλογής πληροφοριών. Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις σε Νέα Υόρκη, Λονδίνο και Μαδρίτη και την αδυναμία εντοπισμού όπλων μαζικής καταστροφής στο Ιράκ, ασκήθηκε έντονη κριτική σχετικά με το αν όλα αυτά ήταν στοιχεία αποτυχίας στις πληροφορίες.

Αυτό που οι αναλυτές είχαν στο μυαλό τους, ήταν ουσιαστικά μια δυσλειτουργία της διαδικασίας πληροφόρησης και μια σύνθετη και πολύπλοκη γραφειοκρατική λειτουργία που απέτυχε να προστατέψει την κοινωνία. Μπορεί να υπήρξε ελλιπής πληροφόρηση που να οφείλεται σε λανθασμένη ιεράρχηση προτεραιοτήτων, ανεπαρκή χρηματοδότηση, μη διαθέσιμες πηγές ή διείσδυση από τον εχθρό, που οδήγησε σε αποτυχία της διαδικασίας πληροφόρησης και συνεισέφερε στην αποτυχία των μυστικών υπηρεσιών.⁵⁷⁸

Έχει γίνει συνήθεια, μετά την 11η Σεπτεμβρίου και τα λάθη στις στρατιωτικές επεμβάσεις στο Ιράκ, να καταγγέλλονται και να αποδίδονται ευθύνες στις υπηρεσίες πληροφοριών. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Βρετανία και ο πόλεμος στο Ιράκ, έχουν συχνά περιγραφεί ως το αποτέλεσμα αποτυχιών στις πληροφορίες.⁵⁷⁹ Αυτό που έχει αποτύχει, και αν δεν αντιμετωπιστεί σύντομα θα συνεχίσει να αποτυγχάνει, είναι η διαδικασία πληροφόρησης.⁵⁸⁰ Όπως έγραψε και ο πρώην επικεφαλής της των μυστικών επιχειρήσεων της CIA στην Ευρώπη, Τάιλερ Ντράμχελερ (Tyler Drumheller), «αν είναι δουλειά των μυστικών υπηρεσιών να

⁵⁷⁷Ibid, 7.

⁵⁷⁸Philip Bobbitt, *Terror and Consent. The Wars for the Twenty-first Century* (New York: Penguin Books, 2008), 289.

⁵⁷⁹Len Scottand Gerald Hughes, "Intelligence, Crises and Security: Lessons from History?" *Intelligence and National Security*, Vol. 21, No. 5 (October 2006): 654.

⁵⁸⁰Bobbitt, *Terror and Consent*, 290.

παρέχουν έγκυρες πληροφορίες στους διαμορφωτές πολιτικής, τότε, στην περίπτωση του Ιράκ, η CIA απέτυχε να το κάνει. Υπάρχουν πολλοί λόγοι γι' αυτό, ο σημαντικότερος όμως ήταν πως η πολιτική διαμόρφωνε τις πληροφορίες και όχι το αντίθετο».⁵⁸¹

Σε έκθεση του Αμερικανού Διοικητή της Κεντρικής Υπηρεσία Πληροφοριών το 1983, ζητήθηκε από μια ομάδα αναλυτών να αναφέρουν πότε πιστεύουν ότι οι εκτιμήσεις των πληροφοριών δεν κατανοούνται σωστά και επαρκώς. Οι αναλυτές συμπέραναν ότι στις αποτυχημένες εκτιμήσεις, υπήρχε ένας αριθμός κοινών παραγόντων οι οποίοι, ανάλογα με την περίπτωση, παρουσίαζαν ιδιαίτερη κρισιμότητα στην ποιότητα της ανάλυσης. Το πιο διακριτικό χαρακτηριστικό των αποτυχημένων εκτιμήσεων (το Σινοσοβιετικό χάσμα, η κατασκευή του ρωσικού υποβρυχίου κλάσης ALFA, η εξουσία του Καντάφι στη Λιβύη, η αύξηση των τιμών στον OPEC, η επαναστατική μεταρρύθμιση στην Αιθιοπία, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, η εκδίωξη του Σάχη από την Περσία και πολλά άλλα) ήταν η ιστορική ασυνέχεια που ενυπήρχε σε κάθε περίπτωση. Το βασικό πρόβλημα στην κάθε περίπτωση ήταν η αναγνώριση των ποιοτικών αλλαγών και ο συμβιβασμός με καταστάσεις στις οποίες η ύπαρξη του στοιχείου του «προηγούμενου» είχε σημαντική αξία.⁵⁸² Η υπηρεσία πρέπει να μένει ανεξάρτητη από οποιαδήποτε πολιτική επιρροή και να δρα με βάση τον επαγγελματισμό των μελών της και τα γεγονότα. Το παραπάνω δυστυχώς δεν είναι πάντοτε αρεστό στους πολιτικούς παράγοντες και λήπτες αποφάσεων κάθε κυβέρνησης. Όμως η ιστορία έχει αποδείξει πως είναι ουσιώδες να υπάρχει μια υπηρεσία πληροφοριών που να δρα με επαγγελματισμό, προβαίνοντας σε κατασκοπικές ενέργειες ανά τη υφήλιο, χωρίς τις επιπτώσεις της πολιτικής μεροληψίας και παρέμβασης.⁵⁸³ Είναι σημαντικό, λοιπόν, ένα κράτος να διαθέτει ανθρώπους με εμπειρία, προσανατολισμό του πνεύματος και με εξειδίκευση στον τομέα τους, ώστε να μπορούν να πλαισιώνουν τους διαμορφωτές της πολιτικής.⁵⁸⁴

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και το Πεντάγωνο, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, αποτέλεσαν τη μεγαλύτερη αποτυχία για τις αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών, μετά το Πέρλ Χάρμπορ το 1941. Επρόκειτο για αποτυχία σε όλες τις φάσεις του κύκλου της πληροφόρησης, από την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων και καθηκόντων, μέσα από όλο το φάσμα της συλλογής πληροφοριών, μέχρι την αναλυτική διαδικασία αξιολόγησης και μετάδοσης

⁵⁸¹Drumheller, *Η Μυστική Διπλωματία των ΗΠΑ*, 95.

⁵⁸²Woodrow J.Kuhns, *Intelligence failures: Forecasting and the Lessons of Epistemology*, στο Richard K. Betts and Thomas G. Mahnken, *Paradoxes of Strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael I. Handel* (London: Frank Cass Publishers, 2003), 90.

⁵⁸³Drumheller, *Η Μυστική Διπλωματία των ΗΠΑ*, 57.

⁵⁸⁴Klauswitz, *Περί του Πολέμου*, 114.

πληροφοριών. Όλο αυτό το σύστημα θα έπρεπε να είχε προειδοποιήσει για τα περιστατικά. Όμως αυτό δεν συνέβη και ως αποτέλεσμα επλήγησαν όλες οι παραδοσιακές στρατιωτικές και πολιτικές υπηρεσίες πληροφοριών, αλλά και όλες οι νομικές και ειδικές υπηρεσίες που συμμετείχαν στην πάταξη της τρομοκρατίας.⁵⁸⁵

Το Περλ Χάρμπορ ήταν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της «αποτυχίας» του κλάδου των πληροφοριών. Όλες οι επόμενες μεταρρυθμίσεις των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών πληροφοριών υπαγορεύτηκαν από την αναγκαιότητα να προλάβουν μια νέα αιφνιδιαστική επίθεση στο έδαφος των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτό που εκπλήσσει στην περίπτωση του Περλ Χάρμπορ είναι το ότι η Ουάσιγκτον διέθετε πληροφορίες για να προλάβει την επίθεση, αλλά δεν ήταν σε θέση να τις χρησιμοποιήσει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν αποκρυπτογραφήσει κώδικες του Ιαπωνικού Ναυτικού και είχαν συγκεντρώσει ένα σημαντικό αριθμό ειδήσεων και δεδομένων για τις προθέσεις των Ιαπώνων. Αυτό που έλειπε ήταν ο συντονισμός μεταξύ των διαφόρων μηχανισμών των μυστικών υπηρεσιών – που επιβλέπονταν χαλαρά και αναποτελεσματικά από την COI – και η ικανότητα αναλυτικής αξιολόγησης των πληροφοριών.⁵⁸⁶

Το αποτέλεσμα ήταν μια ιστορική αποτυχία της διαδικασίας πληροφόρησης, όχι επειδή ένα μέρος του συστήματος κατέρρευσε και όχι απλώς επειδή το κομμάτι που ήταν αφοσιωμένο στην παροχή μυστικών πληροφοριών ήταν αποτυχημένο. Ήταν περισσότερο, μια αποτυχία του συστήματος μέσα από το οποίο ιεραρχούνται προτεραιότητες, κατανέμονται πόροι και κυρίως, οι λαμβάνοντες τις αποφάσεις ενημερώνονται για επικείμενες απειλές. Όταν οι υπηρεσίες πληροφοριών μιας κυβέρνησης αποτυγχάνουν να ενημερώσουν την ηγεσία, για να αντιμετωπιστούν πιθανόν θανάσιμες επιπτώσεις στα εθνικά συμφέροντα, τότε προκύπτει μια καταστροφική αποτυχία στις πληροφορίες.⁵⁸⁷

Είναι, όμως, δυνατό, η αποτυχία να προκύψει μέσα από μια επιτυχημένη διαδικασία.⁵⁸⁸ Σε όλες τις περιπτώσεις, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την πληροφόρηση και μπορούσαν να αποτρέψουν την καταστροφή, όμως αυτή η πληροφόρηση δεν εκτιμήθηκε σωστά.⁵⁸⁹ Σε μία τέτοια περίπτωση, προκειμένου να αποφευχθεί η αποτυχία, είναι απαραίτητη η ύπαρξη μίας ισχυρής κεντρικής

⁵⁸⁵ Desmond Ball, *Desperately seeking Bin Laden: the Intelligence Dimension of the War against Terrorism*, στο Ken Booth and Tim Dunne, *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order* (Great Britain: Palgrave Macmillan, 2002), 60.

⁵⁸⁶ Pero, *CIA: Η Ιστορία των Μυστικών Αμερικανικών Υπηρεσιών*, 24.

⁵⁸⁷ Bobbitt, *Terror and Consent*, 293.

⁵⁸⁸ Tracy Goss, *The Last Word on Power* (New York: Currency Doubleday, 1996), p. 1-2.

⁵⁸⁹ Roberta Wohlstetter, *Pearl Harbor: Warning and Decision* (Stanford: Stanford University Press, 1962), 392-393.

κυβέρνησης. Ωστόσο, η διογκούμενη γραφειοκρατία καθιστά δύσκολο να αντιμετωπιστεί η οποιαδήποτε απειλή. Ταυτοχρόνως, χωρίς τη χορήγηση ξεκάθαρης, άμεσης εξουσίας στην κοινότητα πληροφοριών, το γραφείο του διευθυντή της εθνικής υπηρεσίας πληροφοριών αντιμετωπίζει τον κίνδυνο να γίνει ένα ακόμη γιγαντιαίο τέρας, σχεδιασμένο να ικανοποιεί πολιτικές ανάγκες. Στο πεδίο δράσης χρειάζονται επαγγελματίες στα ζητήματα πληροφοριών, που γνωρίζουν πραγματικά το θέμα, και όχι άνθρωποι που απλά γεμίζουν κενά. Όσο περισσότερο πολιτικοί εμπλέκονται στην πληροφόρηση τόσο πιο δαιδαλώδης γίνεται η γραφειοκρατία. Όσο περισσότερο δαιδαλώδης γίνεται η δομή των υπηρεσιών πληροφόρησης, τόσο πιο εύκολο είναι να ριζώσουν τα πολιτικά κίνητρα και να επηρεαστεί το έργο της συλλογής και εκτίμησης των πληροφοριών.⁵⁹⁰

Το Κενό ανάμεσα σε Γνώση και Ενέργεια

Όπως αναφέρει ο Ρόμπερτ Μπάουι, Αμερικανός διπλωμάτης και νομικός, οι διαμορφωτές της πολιτικής, σε αντίθεση με τους ακαδημαϊκούς επιστήμονες, στερούνται της πολυτέλειας του χρόνου και συνήθως βρίσκονται υπό την πίεση της άμεσης λήψης αποφάσεων και ενεργειών⁵⁹¹.

Κατά συνέπεια, για τους διαμορφωτές πολιτικής, προτάσσεται η δύναμη της ισχύος, οι αξίες έρχονται δεύτερες. «Η δύναμη να χτυπήσεις είναι η δύναμη να διαπραγματεύεσαι. Το να εκμεταλλεύεσαι αυτή τη δύναμη σημαίνει διπλωματία», γράφει ο πολιτικός επιστήμονας, Τόμας Σέλινγκ.⁵⁹²

Τόσο η ανάπτυξη της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, όσο και η χρήση της γνώσης στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής δέχονται επιρροές από τις διάφορες κουλτούρες (περιβάλλοντα) στις οποίες παραδοσιακά ανήκουν. Στους ασκούντες τη διαμόρφωση της πολιτικής, πέραν των κορυφαίων στελεχών, περιλαμβάνονται σύμβουλοι, πολιτικοί αναλυτές, στελέχη των υπηρεσιών πληροφοριών, καθώς και εξειδικευμένα άτομα, όπου απαιτούνται. Τα πολιτικά πρόσωπα και τα επαγγελματικά στελέχη που υπηρετούν στα χαμηλά επίπεδα ιεραρχίας της κάθε κυβέρνησης, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την ακαδημαϊκή έρευνα και την εφαρμογή της στη διαμόρφωση της πολιτικής. Οι πρώτοι προσανατολίζονται περισσότερο στην πράξη, ενώ τα επαγγελματικά στελέχη συνήθως εστιάζουν στην ανάλυση των πολιτικών ζητημάτων και τις απόψεις των ακαδημαϊκών αναφορικά με αυτά. Τα μέλη αυτών των δύο κοινοτήτων που περιγράφηκαν, δραστηριοποιούνται ουσιαστικά σε διαφορετικούς επαγγελματικούς

⁵⁹⁰Drumheller, *Η Μυστική Διπλωματία των ΗΠΑ*, 225-228.

⁵⁹¹May, *Knowing One's Enemies: Intelligence Assessment Before the Two world Wars*, 3-4.

⁵⁹²Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική*, 111.

και διανοητικούς κόσμους. Σε γενικές γραμμές, το ενδιαφέρον τους επί της θεματικής των διεθνών σχέσεων εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο. Οι διαμορφωτές της πολιτικής απορροφούνται από το έργο της προαγωγής των εθνικών συμφερόντων. Ωστόσο, πλήθος ακαδημαϊκών, θεωρεί πως η προσέγγιση αυτή στερείται ευρύτητας και επιλέγουν να εργαστούν με τη χρήση ευρύτερων εννοιών από αυτές που περιγράφονται στη συμβατική αντίληψη του εθνικού συμφέροντος. Ένα εμπόδιο στο να γεφυρωθούν αυτές οι δύο κουλτούρες αποτελεί, η απροθυμία ορισμένων ακαδημαϊκών, ιδιαιτέρως όταν αυτοί διαφωνούν με την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης, να βοηθήσουν προσφέροντας εξειδικευμένη γνώση σε ζητήματα όπου απαιτείται αλλά και σε περιπτώσεις όπου η χρήση αυτής γίνεται με λανθασμένο τρόπο⁵⁹³.

Με το πέρασμα του χρόνου οι δύο κοινότητες έρχονται όλο και πιο κοντά. Οι δύο κουλτούρες αρχίζουν να αλληλεπιδρούν και να αλληλοεπηρεάζονται, καθώς οι κυβερνητικές υπηρεσίες στελεχώνονται από ακαδημαϊκούς και εξειδικευμένο προσωπικό με ακαδημαϊκή κατάρτιση και παράλληλα, πρώην πολιτικοί που έχουν ασκήσει εξωτερική πολιτική έχουν βρει θέση σε πανεπιστημιακά ιδρύματα, όπου και μεταλαμπαδεύουν τη γνώση και την εμπειρία τους. Πλήθος ατόμων που είναι εξειδικευμένα σε ζητήματα πολιτικής και σε τεχνικά θέματα, και που εργάζονται κυρίως στα μεσαία επίπεδα της ιεραρχίας στην άσκηση της πολιτικής, έχουν λάβει υψηλή εκπαίδευση στις διεθνείς σχέσεις και σε σχετικά πεδία. Για να μπορέσουν δε να διατηρούν την εξοικείωση και επαφή τους με την ακαδημαϊκή γνώση, συνήθως κρατούν επαφές με ακαδημαϊκούς, αλλά και με τη σχετική και συνεχώς ανανεωμένη βιβλιογραφία. Με αυτό τον τρόπο, τα στελέχη αυτά συγκροτούν μία άτυπη «γέφυρα» ανάμεσα σε αυτούς τους δύο κόσμους, αυξάνοντας την πιθανότητα της χρήσης της σχετικής ακαδημαϊκής γνώσης στη διαμόρφωση της πολιτικής. Σε συγκεκριμένα ζητήματα πολιτικής, οι διαμορφωτές αυτής, σε πολλές περιπτώσεις, προσπαθούν με πολλούς τρόπους να αντλήσουν και να χρησιμοποιήσουν τη γνώση που παρέχεται από τα ακαδημαϊκά κέντρα. Ένας συνήθης τρόπος για αυτό το σκοπό είναι η διενέργεια συσκέψεων στις οποίες ακαδημαϊκοί και διαμορφωτές της πολιτικής συναντώνται και συζητούν συγκεκριμένα ζητήματα. Επιπρόσθετα, υπάρχουν πλήθος ιδρυμάτων των οποίων η συνεισφορά στην «αλληλεπίδραση» ανάμεσα στους ακαδημαϊκούς και στους διαμορφωτές της πολιτικής είναι πολύ μεγάλη. Ωστόσο, αυτή η τάση παρέμεινε εξαιρετικά ευμετάβλητη. Για παράδειγμα, είναι αξιοσημείωτη η ταχύτητα με την οποία στράφηκε το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών και των διαμορφωτών της πολιτικής στο πεδίο των στρατηγικών σπουδών και του ελέγχου των εξοπλισμών μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το πεδίο αυτό ήταν σχετικά νέο και εξαιρετικά ευρύ και ως εκ τούτου συγκέντρωσε το ενδιαφέρον πλήθους ακαδημαϊκών οι οποίοι βρέθηκαν «αντιμέτωποι» με τα προβλήματα της στρατιωτικής στρατηγικής και των επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια του πολέμου, ενώ παράλληλα η

⁵⁹³ Carol H. Weiss, *Social Science Research and Decision Making* (New York: Columbia University Press, 1980), 2.

κατανόηση της επίδρασης των πυρηνικών όπλων στη στρατηγική και στην εξωτερική πολιτική αποτέλεσε μεγάλη πρόκληση για αυτούς⁵⁹⁴. Μεγάλη ώθηση και σημαντική συνεισφορά στο νέο πεδίο των στρατηγικών σπουδών και του ελέγχου των εξοπλισμών, προήλθε από πολίτες όπως ο Μπερνάρντ Μπροντί (Bernard Brodie), ο Γουίλιαμ Κάουφμαν (William Kaufmann) και ο Χέρμαν Καν (Herman Kahn), καθώς επίσης και από νεοσύστατες δεξαμενές σκέψης (think tanks) όπως είναι η RAND Corporation⁵⁹⁵.

Στον αντίποδα των παραπάνω, η πρόοδος της γεφύρωσης των δύο κόσμων, της διαμόρφωσης της πολιτικής και του ακαδημαϊκού, δυσχεραίνεται σε μεγάλο βαθμό από το ρόλο της ισχύος και την απειλή χρήσης βίας στην άσκηση της διπλωματίας, καθώς και από το πολυδιάστατο της διαχείρισης των συγκρούσεων. Παρόλο που συναντώνται κάποιες εξαιρέσεις, λίγα φαίνεται να έχουν επιτευχθεί στη συνεργασία των δύο σχολών στα πολύ σημαντικά ζητήματα της αποφυγής και της επίλυσης συγκρούσεων και γενικότερα στη μελέτη της διεθνούς συνεργασίας και των μακροπρόθεσμων αλλαγών στο διεθνές σύστημα.⁵⁹⁶

Στην κάλυψη του κενού ανάμεσα σε γνώση και ενέργεια, φαίνεται πως για μία ακόμη φορά είναι πρωτοπόρες οι Ηνωμένες Πολιτείες. Το Center for Army Analysis (Κέντρο Στρατιωτικών Αναλύσεων) στην Ουάσινγκτον, το οποίο είχε φτιάξει ένα εντυπωσιακό αρχείο συγκεντρώνοντας στοιχεία για αναμενόμενη αστάθεια σε διάφορες περιοχές, ταξινομεί τις χώρες σχεδόν όπως οι εμπειρογνώμονες ασφαλιστές τους ανθρώπους: η ατομική ηθική επιλογή παίζει μικρό ή κανένα ρόλο στις αναλύσεις του, ενώ οι τεράστιες απρόσωπες δυνάμεις όπως η δημογραφία και η ιστορία παίζουν σημαντικό ρόλο. Οι μέθοδοι του Κέντρου δεν είναι μοναδικές στην αμερικανική κοινότητα των στρατιωτικών και των μυστικών υπηρεσιών. Βασισμένη σε μεγάλο βαθμό σε ιστορικές τάσεις, ιδιαίτερα στην τάση για εθνοτικές συγκρούσεις, η Central Intelligence Agency – CIA (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών) προειδοποίησε μετά από μια εκτίμηση των πληροφοριών της ότι η Γιουγκοσλαβία θα διαλυόταν με βίαιο τρόπο ένα χρόνο πριν αυτό συμβεί.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ George, *Bridging the Gap*, 4-5.

⁵⁹⁵ Η RAND Corporation (Research and Development) είναι μία μη κερδοσκοπική παγκόσμια δεξαμενή σκέψης με σκοπό να πραγματοποιεί έρευνες και να κάνει αναλύσεις για τις ένοπλες δυνάμεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: <http://www.rand.org/about/history.html>

⁵⁹⁶ George, *Bridging the Gap*, 5.

⁵⁹⁷ Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική*, 130.

Η Πλευρά της Πρακτικής

Οι ακαδημαϊκοί συνήθως έρχονται αντιμέτωποι με την άρνηση των διαμορφωτών της πολιτικής που προκύπτει από το άκουσμα της λέξης «θεωρία» ή της φράσης «επιστημονική μελέτη των διεθνών σχέσεων». Η αντίδραση αυτή προκαλεί ανησυχία στους ακαδημαϊκούς και αυτό διότι εκείνοι δραστηριοποιούνται σε έναν κόσμο όπου η ανάπτυξη της θεωρίας και της επιστημονικής γνώσης χαίρει μεγάλου σεβασμού και εξαιρετικής προτεραιότητας. Οι διαμορφωτές και ασκούντες την πολιτική, από την πλευρά τους θεωρούν πως οι ακαδημαϊκοί δεν κατανοούν τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η πολιτική, ακόμη και στην περίπτωση όπου μελετούν περιπτώσεις (case studies) ώστε να «ακολουθήσουν τα ίχνη» και να κατανοήσουν τη λήψη μίας συγκεκριμένης απόφασης. Στερούμενοι κατανόησης της διαδικασίας, οι ακαδημαϊκοί τείνουν να υπερ-θεωρητικοποιούν τη διαδικασία της διαμόρφωσης και άσκησης της πολιτικής και παράλληλα να μεγαλοποιούν τη σημασία του ορθολογισμού ως κριτήριο, στη βάση του οποίου θα πρέπει να επιλέγεται μία πολιτική.

Παράλληλα, οι διαμορφωτές και ασκούντες την πολιτική, θέτουν υπό αμφισβήτηση τους θεωρητικούς, υποστηρίζοντας ότι σε πολλές περιπτώσεις τα γραπτά τους χαρακτηρίζονται από θεωρητικές γενικεύσεις και πλαίσια εργασίας, των οποίων η χρήση δεν ενδείκνυται στην άσκηση της πολιτικής. Ακόμη δε και στην περίπτωση όπου υφίσταται άμεση συσχέτιση των θεωρήσεων, αυτές αφήνονται στο περιθώριο. Και αυτό διότι η πλευρά των διαμορφωτών και ασκούντων την πολιτική θεωρεί πως η αντίπερα πλευρά των ακαδημαϊκών ενδιαφέρεται και στοχεύει περισσότερο στην επικοινωνία της γνώσης στους πανεπιστημιακούς κύκλους, παρά στην επικοινωνία προς αυτούς. Η μετάδοση της γνώσης δηλαδή, δεν γίνεται προς την πλευρά των πολιτικών με κατανοητό και μεστό τρόπο για αυτούς.

Η πλευρά της πρακτικής επίσης υποστηρίζει πως η προσπάθεια των ακαδημαϊκών για να θέσουν την εξωτερική πολιτική σε μία επιστημονική βάση έχει εν τη γενέσει λάθος εφελκυσμό κατεύθυνση. Επιμένει επίσης, πως η πολιτική είναι μία τέχνη και όχι μία επιστήμη, ενώ παράλληλα δίδει έμφαση στο ρόλο της προσωπικής κρίσης στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων. Ο Τζόρτζ Μπόλ (George Ball)⁵⁹⁸, Αμερικάνος διπλωμάτης και Υφυπουργός Εξωτερικών στις προεδρίες του Κένεντι και του Τζόνσον, εστιάζοντας στο παραπάνω, περιγράφει την πολυπλοκότητα του προβλήματος που εκείνος και οι συνεργάτες του αντιμετώπισαν κατά την πυραυλική κρίση στην Κούβα: «Βρεθήκαμε αντιμέτωποι... με μία εξίσωση με πολλές μεταβλητές και πλήθος άγνωστων παραγόντων. Κανείς ακόμη δεν έχει εφεύρει ένα υπολογιστή ο

⁵⁹⁸Τον Νοέμβριο του 1961, ο Πρόεδρος Kennedy, τοποθέτησε τον Ball στη θέση του Undersecretary of State επί των οικονομικών θεμάτων. Ο Ball παρέμεινε στο State Department έως το 1966 και παρόλο που δημοσίως πήρε θέση κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, τοποθετήθηκε ως Πρέσβης των Η.Π.Α. στα Ηνωμένα Έθνη το 1968. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε:

<http://www.historycentral.com/bio/people/ball.html> (πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 - 18:14)

οποίος θα μπορεί να λάβει και να επεξεργαστεί όλα τα δεδομένα τα οποία μας ήταν διαθέσιμα και παράλληλα να εξάγει ως αποτέλεσμα τον ενδεικνυόμενο τρόπο αντίδρασης....»⁵⁹⁹

Οδηγούμενοι σε ένα γενικευμένο συμπέρασμα μπορούμε να πούμε ότι το κενό που δημιουργείται μεταξύ ακαδημαϊκών και «πρακτικών» αντανακλά τη διαφορά ανάμεσα στις αποστολές που ορίζονται εκ των επαγγελματιών αυτών. Οι ακαδημαϊκοί επιδιώκουν τη συνεχή αύξηση της γενικής γνώσης και σοφίας επί των διεθνών σχέσεων. Οι «πρακτικοί» στοχεύουν περισσότερο στον τύπο της γνώσης ο οποίος θα αυξήσει την ικανότητα επιρροής και ελέγχου της εξέλιξης των γεγονότων. Οι ασκούντες την πολιτική χρειάζονται απλές διαγνώσεις και λύσεις ώστε να αναλάβουν δράση. Όπως αναφέρουν οι Τζέρολντ Πόστ (Jerrold M. Post) και Ραφαέλ Εζέκιαλ (Raphael Ezekial) «οι πολιτικοί θέλουν κοφτές, ακριβείς και άμεσες απαντήσεις. Ωστόσο, οι ακαδημαϊκοί αδυνατούν να δώσουν μία τέτοια απάντηση όχι γιατί θέλουν να κάνουν επίδειξη γνώσης, αλλά διότι για εκείνους, μία τέτοια απάντηση απλά δεν αποτελεί απάντηση».⁶⁰⁰

Η Πλευρά των Ακαδημαϊκών

Πολλοί είναι οι μελετητές των διεθνών σχέσεων που θεωρούν ότι οι διαμορφωτές της πολιτικής στερούνται αρχών και θεωρίας (aconceptual and atheoretical). Παράλληλα, οι ακαδημαϊκοί επισημαίνουν ότι οι διαμορφωτές της πολιτικής και οι σύμβουλοί τους συνήθως λειτουργούν υπό ένα γενικό πρίσμα της διεθνούς πολιτικής το οποίο δέχεται ισχυρές επιρροές από τη γνώριμη και οικεία προς αυτούς ρεαλιστική θεωρία και αρχές, όπως το εθνικό συμφέρον και η ισορροπία δυνάμεων. Οι ακαδημαϊκοί θεωρούν πως όλη αυτή η ρεαλιστική θεωρία που επηρεάζει τους ασκούντες και διαμορφωτές της πολιτικής αποτελεί μία απλοποιημένη εκδοχή του έργου του Χανς Μόργκενταου, *Politics Among Nations*, καθώς και άλλων ανάλογων συγγραφικών προσπαθειών. Αυτή η απλοποιημένη και παλαιά οπτική της ρεαλιστικής θεωρίας (η ισχύς είναι και θα πρέπει να είναι ο επικρατών αντικειμενικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής - το εθνικό συμφέρον αποτελεί έναν αντικειμενικό σκοπό - επιστημονικό κριτήριο, το οποίο παρέχει στους διαμορφωτές της πολιτικής την καθοδήγηση στην επιλογή της πολιτικής - η ιδεολογία αποτελεί μία μερικώς

⁵⁹⁹ Alexander L. George, "The Two Cultures of Academia and Policy Making," *Political Psychology*, Vol. 15, No.1, Special Issue: Political Psychology and the Work of Alexander L. George, (March 1994): 148, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 18:52.
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3791443?uid=3738128&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102638899093>

⁶⁰⁰ Jerrold M. Post and Ezekial Raphael, "Worlds in Collision: The Uneasy Relationship between the Counter – terroristic Policy Community and the Academic Community," *Terrorism*, Vol. 11, Issue 6 (1988): 503-509, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 19:12.
<https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=123916>

ρητορική αιτιολόγηση στην εφαρμογή της πολιτικής και δεν διαδραματίζει (και δεν θα πρέπει) κανένα ρόλο στον καθορισμό της εθνικής πολιτικής), η οποία εφαρμόζεται από αρκετούς διαμορφωτές της πολιτικής αντιμετωπίζεται από την ακαδημαϊκή κοινότητα ως μέρος ενός μεγαλύτερου προβλήματος. Με δεδομένο ότι οι «σπεσιαλίστες» της πολιτικής λαμβάνουν θέσεις σε μία κυβέρνηση διαθέτοντας ένα πνευματικό υπόβαθρο προερχόμενο από την ακαδημαϊκή εκπαίδευση και την πρότερη εμπειρία τους, η εργασία που καλούνται να περατώσουν δεν τους παρέχει τη δυνατότητα ανανέωσης της γνώσης τους. Ο φόρτος εργασίας και γενικότερα η πλήρης απορρόφηση με την ενασχόληση με τα κυβερνητικά ζητήματα αφήνει πολύ μικρό περιθώριο και παρέχει πολύ λίγα ερεθίσματα για τη συνεχή ενημέρωση και ανανέωση γνώσης επί των ακαδημαϊκών θεμάτων. Τελικά, το πνευματικό κεφάλαιο ενός διαμορφωτή πολιτικής εξαντλείται στην ενασχόλησή του με αυτή. Ο Ζίγκνιεφ Μπρεζίνσκι (Zbigniew Brzezinski) για παράδειγμα, αναφέρει πως κατά τη θητεία του στην προεδρία Κάρτερ ως Σύμβουλος Ασφάλειας βρέθηκε αντιμέτωπος με μία μεγάλη ανησυχία σχετικά με το βαθμό στον οποίο το πνευματικό του «οπλοστάσιο» άρχισε να εξαντλείται υπό την πίεση ενός συνεχούς αγώνα ενάντια στο χρόνο.⁶⁰¹

Οι ακαδημαϊκοί επίσης επισημαίνουν ότι στην πραγματικότητα, είτε οι πολιτικοί το αντιλαμβάνονται είτε όχι, στην εφαρμογή της πολιτικής χρησιμοποιούν τη θεωρία. Στις περισσότερες περιπτώσεις η θεωρία αυτή έχει τη μορφή εμπειρικών θεωρήσεων, προσωπικών πιστεύω και γνώσης κρυμμένης στο υποσυνείδητο που σπανίως ο πολιτικός τα αντιλαμβάνεται και τα εξετάζει-αναλύει με πλήρη συνείδηση ως θεωρητικό πλαίσιο που τίθεται σε εφαρμογή (πρόκειται για τη γνωστή μορφή γνώσης που αναφέρεται ως άρρητη γνώση – tacit knowledge⁶⁰²). Η ακαδημαϊκή κοινότητα επίσης προωθεί την άποψη ότι οι διαμορφωτές της πολιτικής είναι απαραίτητο να αναπτύξουν έναν εσωτερικό μηχανισμό για την καλύτερη κατανόηση για το πώς τα προσωπικά τους πιστεύω και η άρρητή τους γνώση για το διεθνές σύστημα, τη διεθνή πολιτική και τους εγχώριους αλλά και διεθνείς δρώντες, επηρεάζουν την αντίληψή τους στη διάγνωση καταστάσεων και στην κρίση των γεγονότων. Σχετικά με το παραπάνω, ο Λούις Χέιλ (Louis Halle) αναφέρει πως η εξωτερική πολιτική ενός κράτους αυτοκαθορίζεται από την εικόνα που έχει αυτό για τον κόσμο. Στο βαθμό που η εικόνα αυτή (συνεχίζει ο Χέιλ) είναι λανθασμένη, κανένας ειδικός, όσο βαθιά γνώση του αντικειμένου και να διαθέτει, δεν μπορεί να δημιουργήσει μία αποτελεσματική πολιτική.⁶⁰³

⁶⁰¹Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983), 514.

⁶⁰²Νονάκα, *Η Επιχείρηση της Γνώσης*, 37.

⁶⁰³Halle Louis, *American Foreign Policy* (London: Allen, 1960), 316-318.

Η «σύνθεση» ανάμεσα σε Γνώση και Δράση

Μετά το πέρας του Α' ΠΠ, η αμερικανική κυβέρνηση τερμάτισε τη λειτουργία όλων των υπηρεσιών πληροφοριών και προπαγάνδας, λίγους μήνες μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Ωστόσο, μετά το τέλος του Β' ΠΠ, οι προεδρίες Τρούμαν και Αϊζενχάουερ ιδρυματοποίησαν τις υπηρεσίες αυτές, αναβαθμίζοντάς τις και ενισχύοντας τη δυναμική τους. Η πολιτική αυτή είχε μεγάλες επιδράσεις στις κοινωνικές επιστήμες, στις Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς οι ηγέτες των υπηρεσιών αυτών συχνά τις θεωρούσαν βασικές για την εκπλήρωση των αποστολών⁶⁰⁴.

Για τους επιστήμονες που διέθεταν τις διασυνδέσεις και τη γνώση που ήταν απαραίτητες για τον επανακαθορισμό των αμερικανικών τακτικών που στόχευαν στην προώθηση των συμφερόντων των Η.Π.Α στο εξωτερικό, η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου αποτέλεσε μία σημαντική επαγγελματική ευκαιρία. Για πρώτη φορά, σε περίοδο ειρήνης, η αμερικανική κυβέρνηση «αγόραζε» τις εξειδικευμένες υπηρεσίες των κοινωνικών επιστημών, ιδίως αυτών που αφορούσαν στην εξωτερική πολιτική. Το γεγονός αυτό καταδείκνυε και τη ραγδαία εξέλιξη της αμερικανικής κοινότητας των πληροφοριών.⁶⁰⁵ Σύμφωνα με τον Στρατηγό, Τζον Μαγκράντερ (John Magruder), «είναι τεράστια η συνεισφορά των κοινωνικών επιστημόνων στις πληροφορίες που αφορούν στο κόστος του πολέμου και στο κόστος της ειρήνης».⁶⁰⁶

Οι διανοούμενοι αναλύουν τη λειτουργία των διεθνών συστημάτων και οι πολιτικοί τα οικοδομούν. Υπάρχει μια τεράστια διαφορά ανάμεσα στην οπτική γωνία ενός αναλυτή κι ενός πολιτικού. Ο αναλυτής μπορεί να διαλέξει το πρόβλημα που θέλει να μελετήσει, ενώ ένας πολιτικός δεν μπορεί να επιλέξει τα προβλήματα με τα οποία θα ασχοληθεί, αυτά απλώς του επιβάλλονται. Ο αναλυτής μπορεί να διαθέσει το χρόνο που χρειάζεται για να φτάσει σε ένα σαφές συμπέρασμα. Η μεγαλύτερη πρόκληση για έναν πολιτικό είναι η πίεση του χρόνου. Ο αναλυτής δεν διατρέχει κινδύνους. Σε περίπτωση που αποδειχτεί ότι έχει βγάλει λάθος συμπεράσματα, μπορεί απλά να γράψει μια άλλη διατριβή. Ένας πολιτικός όμως μπορεί να μαντέψει μόνο μια φορά. Τα λάθη του είναι αμετάκλητα. Ο αναλυτής έχει στη διάθεσή του όλα τα στοιχεία. Θα τον κρίνουν για τις διανοητικές του ικανότητες. Ο πολιτικός πρέπει να ενεργήσει βάσει εκτιμήσεων που δεν μπορούν να αποδειχτούν τη στιγμή που τις

⁶⁰⁴Christopher Simpson, *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960* (New York: Oxford University Press, 1994), 32.

⁶⁰⁵Simpson, *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*, 33.

⁶⁰⁶*Ibid.*

κάνει. Η ιστορία θα τον κρίνει με βάση το πόσο σοφά χειρίστηκε την αναπότρεπτη αλλαγή και, πάνω απ' όλα, πόσο καλά διατηρεί την ειρήνη.⁶⁰⁷

Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ θεωρεί και καταγράφει, ότι ο καλύτερος τρόπος για τη σύνδεση γνώσης και δράσης είναι η εστίαση στη σχέση αυτών στην εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής. Η σχέση αυτή θα πρέπει να καταγραφεί με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται αντιληπτή, τόσο από τους ακαδημαϊκούς, όσο και από τους πολιτικούς. Προς το σκοπό αυτό οι ακαδημαϊκοί θα πρέπει να αποκτήσουν μία ξεκάθαρη και λεπτομερή κατανόηση του είδους της γνώσης που χρειάζεται ένας πολιτικός, στην ενασχόλησή του με την αντιμετώπιση διαφορετικού τύπου προβλημάτων στην εξωτερική πολιτική. Αυτό μπορεί να γίνει εάν αφουγκράζονται τις ανάγκες σε συγκεκριμένη γνώση από τους ίδιους τους πολιτικούς. Αυτό προϋποθέτει και ξεκάθαρη διατύπωση της ανάγκης για συγκεκριμένη γνώση από την πλευρά των πολιτικών, κάτι που δεν είναι πάντοτε εφικτό σε επαρκή βαθμό. Για αυτό το λόγο οι ακαδημαϊκοί θα πρέπει να μελετούν από πολύ κοντά τη διαμόρφωση της πολιτικής, ώστε να βρίσκονται πάντοτε σε θέση να καθορίσουν τον τύπο της θεωρίας και γνώσης που σχετίζονται με το κάθε ζήτημα. Τα άτομα που εργάζονται στο πλευρό των πολιτικών αλλά και οι ίδιοι οι πολιτικοί που στο παρελθόν έχουν αποκτήσει ακαδημαϊκό υπόβαθρο επί των διεθνών σχέσεων, μπορούν να αποτελέσουν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στις δύο κουλτούρες. Τα άτομα αυτά έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν τα αποτελέσματα των ακαδημαϊκών ερευνών στη διαμόρφωση της πολιτικής και παράλληλα να βοηθήσουν τους ακαδημαϊκούς στην εξοικείωσή τους με το είδος της πληροφορίας και γνώσης που χρειάζονται οι πολιτικοί.⁶⁰⁸

Διαμόρφωση και Άσκηση Πολιτικής

Γενικά, είναι δύσκολη η ένταξη και εφαρμογή του θεωρητικού πλαισίου στην διαμόρφωση και άσκηση της πολιτικής για τρεις λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι η πολιτική επηρεάζεται πολύ συχνά από εσωτερικές καθώς και από διεθνείς δυνάμεις, οι οποίες περιορίζουν κατά πολύ την επιρροή που μπορεί να έχει η ένταξη της προαναφερθείσας γνώσης. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η γενική θεωρητική γνώση των διεθνών σχέσεων, που παράγεται από τους ακαδημαϊκούς κύκλους, μπορεί να αποτελέσει απλά ένα δεδομένο που εισάγεται και όχι υποκατάστατο της πολιτικής ανάλυσης επί ενός συγκεκριμένου ζητήματος που μπορεί να αντιμετωπίζει μία κυβέρνηση. Είναι δύσκολο οι ακαδημαϊκοί να προσαρμόσουν ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο σε μία συγκεκριμένη στρατηγική ή εξωτερική πολιτική επί μίας συγκεκριμένης περίπτωσης. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να διαθέτουν πληροφορίες

⁶⁰⁷Γιάννος Κρανιδιώτης, "Πρόλογος" στο Henry Kissinger, *Διπλωματία* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1995), 18.

⁶⁰⁸George, *Bridging the Gap*, 16-17.

τόσο από τις υπηρεσίες πληροφοριών όσο και από δημοσιογραφικές πηγές και όχι από γενικά τμήματα της βιβλιογραφίας ή απλή γενική γνώση των διεθνών ζητημάτων. Τρίτον, η γενική γνώση μίας στρατηγικής ή μίας καθιερωμένης – «πρότυπης» εξωτερικής πολιτικής αποτελεί μόνο συμπλήρωμα και επιβοηθητικό παράγοντα της τελικής κρίσης των διαμορφωτών της πολιτικής και όχι το κεντρικό στοιχείο επιρροής. Ο Τσάρλς Χίτς (Charles Hitch), ένας από τους πατέρες των σύγχρονων συστημάτων ανάλυσης, τονίζει ότι ακόμη και τα αποτελέσματα μίας μελέτης ενός από τα καλύτερα συστήματα ανάλυσης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως ενισχυτικό μέσο στην προετοιμασία των πολιτικών αποφάσεων και όχι ως υποκατάστατο της κρίσης των διαμορφωτών της πολιτικής.⁶⁰⁹

Τύποι Γνώσης

Τρεις είναι οι τύποι της γνώσης που μπορούν να βοηθήσουν τους διαμορφωτές της πολιτικής στην απόφαση του πότε και με ποιον τρόπο θα εφαρμόσουν μία συγκεκριμένη στρατηγική. Πηγή αυτών των τύπων γνώσης αποτελούν οι ακαδημαϊκοί, οι ερευνητές, οι εξειδικευμένοι στον τομέα των πληροφοριών εντός της κυβερνήσεως, καθώς και πλήθος άλλων αναλυτών. Πρόκειται για τα συνοπτικά μοντέλα για κάθε στρατηγική, τη γενική γνώση των συνθηκών που ευνοούν ή δυσχεραίνουν τη χρήση μίας στρατηγικής και τα μοντέλα συμπεριφοράς του εκάστοτε αντιπάλου.

Μοντέλα για κάθε Στρατηγική

Πρόκειται για μοντέλα στρατηγικών όπως είναι η αποτροπή, η εξαναγκαστική διπλωματία, η επίλυση συγκρούσεων, η διαχείριση κρίσεων, ο τερματισμός εχθροπραξιών – πολέμου και η συνεργασία. Τα μοντέλα αυτά καθορίζουν τις κρίσιμες μεταβλητές κάθε στρατηγικής καθώς και τη γενική λογική που σχετίζεται με την επιτυχή εφαρμογή της. Τα αδύνατα σημεία αυτών των μοντέλων χαρακτηρίζονται ουσιαστικά από δύο περιορισμούς στη χρήση αυτών.

Πρώτον, τα μοντέλα αυτά δεν αποτελούν μία στρατηγική αλλά μόνο το σημείο εκκίνησης για τη διαμόρφωση αυτής. Η χρησιμότητά τους έγκειται και περιορίζεται στην παροχή του βασικού πλαισίου εργασίας για την κατανόηση των γενικών απαιτήσεων στη σχεδίαση και εφαρμογή μίας στρατηγικής. Τα μοντέλα αυτά καθορίζουν μονάχα τη γενική λογική (ουσιαστικά την επιθυμητή επίδραση στους

⁶⁰⁹ Ο Charles Hitch ήταν αναπληρωτής Υπουργός Άμυνας των Η.Π.Α. το διάστημα 1961-1965 και επικεφαλής του οικονομικού τμήματος της RAND corporations το διάστημα 1948-1961. <http://www.nytimes.com/1995/09/12/obituaries/charles-hitch-85-dies-led-turbulent-u-of-california.html> πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2010 - 21:23.

σχεδιασμούς και τη συμπεριφορά του αντιπάλου) που απαιτείται ώστε να έχουμε μία επιτυχημένη στρατηγική και όχι ακριβείς κινήσεις που θα πρέπει να κάνει ο δρών ώστε να επηρεάσει τους υπολογισμούς του αντιπάλου. Για να επιτευχθεί το παραπάνω, είναι απαραίτητη η προσαρμογή του μοντέλου στις εκάστοτε συνθήκες και στα συγκεκριμένα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά κάθε αντιπάλου.

Ο δεύτερος περιορισμός είναι ότι τα μοντέλα αυτά δεν αποτελούν ολοκληρωμένες θεωρίες που οδηγούν σε συμπέρασμα. Για παράδειγμα, μία πλήρως συμπερασματική θεωρία π.χ. περί αποτροπής ή εξαναγκαστικής διπλωματίας, αν δομηθεί με τον κατάλληλο τρόπο, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την πρόβλεψη της επιτυχίας ή της αποτυχίας μίας στρατηγικής σε μία συγκεκριμένη κατάσταση. Μία τέτοια συνεισφορά θα ήταν ανεκτίμητη για τους διαμορφωτές της πολιτικής, καθώς θα εξοβέλιζε πλήρως την αβεβαιότητα. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει όλες οι μεταβλητές του μοντέλου, αλλά και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους να καθορίζεται και να είναι μετρήσιμη. Τέτοιου είδους θεωρητικά μοντέλα είναι εξαιρετικά δύσκολο να αναπτυχθούν. Επίσης, δεν είναι σίγουρο πως οι μεταβλητές ενός μοντέλου θα έχουν επαρκώς καθοριστεί και μετρηθεί, ώστε να παρέχουν την επιθυμητή πρόβλεψη. Ο Μπρους Μπουένο ντε Μεσκούιτα (Bruce Bueno de Mesquita) στο βιβλίο του *Το παιχνίδι της Πρόβλεψης*, λέει πως η πολιτική μπορεί να προβλεφθεί. Το μόνο που χρειάζεται είναι ένα εργαλείο που λαμβάνει βασικές πληροφορίες, τις αξιολογεί και παράγει αξιόπιστες εκτιμήσεις. Η ακριβής πρόβλεψη βασίζεται στην επιστήμη και όχι στην τέχνη. Είναι αντανάκλαση της δύναμης της λογικής και των αποδεικτικών στοιχείων και πειστήριο της προόδου που έχει συντελεστεί στην αφαίρεση του μυστηρίου από τον κόσμο της ανθρώπινης σκέψης και απόφασης.⁶¹⁰

Συνθήκες που Ευνοούν την Εφαρμογή μίας Στρατηγικής

Η γνώση των συνθηκών που ευνοούν την εφαρμογή μίας στρατηγικής μπορεί να αντληθεί μόνο μέσα από την εμπειρική έρευνα και τη συστηματική σύγκριση περιστάσεων κατά τις οποίες μία στρατηγική οδηγεί σε επιτυχία. Στην έρευνα αυτή θα πρέπει να καθορίζονται τόσο οι μεταβλητές όσο και οι συνθήκες οι οποίες, είτε επηρεάζουν είτε ερμηνεύουν το αποτέλεσμα μίας στρατηγικής. Μία τέτοιου είδους έρευνα μπορεί να βασίζεται σε ένα σχετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων στις οποίες χρησιμοποιούνται παραλλαγές τις μεθόδου της ιστορικής ερμηνείας ή σε μία στατιστική (ποσοτική) ανάλυση ενός μεγάλου αριθμού περιπτώσεων (ώστε να εξασφαλιστεί το ασφαλές αποτέλεσμα). Μία μεγάλη προσπάθεια κατά το παρελθόν ξεκίνησε από τον Πολ Λορέν (Paul G. Lauren), ο οποίος επιχείρησε να γεφυρώσει τις ιστορικές με τις θεωρητικές σπουδές της διπλωματίας. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη χρήση της ιστορίας στη διαμόρφωση της πολιτικής και τα έργα του αφορούν κυρίως

⁶¹⁰ Mesquita, *Το Παιχνίδι της Πρόβλεψης*, 39.

ποιοτικές προσεγγίσεις, λήψη αποφάσεων κατά τις κρίσεις, εξαναγκαστική διπλωματία και συμμαχίες.⁶¹¹

Αυτή η γενική γνώση των συνθηκών, στην οποία και έγινε αναφορά, λαμβάνει τη μορφή μίας γενικής συνθήκης. Ο όρος συνθήκη χρησιμοποιείται διότι εμπεριέχονται παράγοντες οι οποίοι ευνοούν την επιτυχία μίας στρατηγικής, ενώ παράλληλα άλλοι παράγοντες επιδρούν με ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα. Τέτοιες γενικές συνθήκες είναι εξαιρετικά χρήσιμες, ιδιαίτερα όταν υποδεικνύουν τις αιτιότητες (causal patterns) που οδηγούν μια στρατηγική στην επιτυχία ή στην αποτυχία. Η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τις καταστάσεις που μελετούμε, καθιστά αναγκαία την έρευνα για τις συνθήκες στις οποίες αναφερόμαστε. Και όσο περισσότερες είναι οι ευνοϊκές γενικές συνθήκες σε μία περίπτωση, τόσο πιο πιθανό είναι η στρατηγική να επιτύχει. Ωστόσο, η ύπαρξη των γενικών «ευνοϊκών» συνθηκών δεν αποτελεί πανάκεια και ούτε είναι απαραίτητη ή επαρκής για την επιτυχία μίας στρατηγικής. Για παράδειγμα, παρά τη μακρά ενασχόληση των ακαδημαϊκών με το ζήτημα του αν οι κούρσες των εξοπλισμών οδηγούν σε πόλεμο, υπάρχουν ακόμη διαφωνίες για το αν υφίσταται μία ολοκληρωμένη θεωρία που περιγράφει ακριβώς τις καταστάσεις – συνθήκες, σύμφωνα με τις οποίες οι κούρσες των εξοπλισμών μπορούν ή όχι να οδηγήσουν εκεί.⁶¹²

Στον αντίποδα του παραπάνω περί κούρσας εξοπλισμών ο Μεσκουίτα αναφέρει πως όταν μια χώρα αυξάνει τους εξοπλισμούς της, κάνει τις αντίπαλες χώρες της να φοβούνται ότι η ασφάλειά τους κινδυνεύει. Αντιδρώντας αυξάνουν κι εκείνες τους εξοπλισμούς τους για να αμυνθούν. Η άλλη πλευρά βλέπει αυτήν την αύξηση - ενώ θεωρεί την αύξηση των δικών της εξοπλισμών ως καθαρά αμυντικό μέτρο - και προσπαθεί να προστατευθεί αναπτύσσοντας ακόμη περισσότερα και καλύτερα όπλα. Τελικά η κούρσα εξοπλισμών δημιουργεί τεράστια, υπέρμετρη ικανότητα για θάνατο και καταστροφή. Έτσι, καθώς το επίπεδο των εξοπλισμών αυξάνεται δυσανάλογα προς την απειλή τα πράγματα ξεφεύγουν από τον έλεγχο και αρχίζει πόλεμος.⁶¹³

Οι ευνοϊκές συνθήκες για μία στρατηγική συγκροτούν έναν κατάλογο (checklist) – λίστα τυποποιημένων στοιχείων / ενεργειών, τον οποίο οι πολιτικοί αναλυτές μπορούν να χρησιμοποιήσουν ώστε να εντοπίσουν – διαγνώσουν μία προβληματική κατάσταση. Ο αναλυτής μπορεί να διερευνήσει το κατά πόσο οι ευνοϊκές συνθήκες που υπήρχαν σε μία κατάσταση του παρελθόντος εμπεριέχονται

⁶¹¹Μία αναλυτική επεξήγηση για την ιστορική μέθοδο μπορούμε να βρούμε στο έργο του Paul G. Lauren, *Diplomacy: New Approaches in History, Theory and Policy* (New York: Free Press, 1979), 43-68.

⁶¹²Tetlock, *Behavior, Society and Nuclear War*, 73-80.

⁶¹³Mesquita, *Το Παιχνίδι της Πρόβλεψης*, 92-93.

στην υπό αντιμετώπιση κατάσταση του παρόντος. Για να γίνει ωστόσο έγκυρη διάγνωση, είναι απαραίτητο ο αναλυτής να έχει διαθέσιμη όλη την απαραίτητη πληροφόρηση (intelligence), τόσο για την παρούσα κατάσταση όσο και για τον αντίπαλο καθ'αυτό. Εφόσον πληρείται αυτή η προϋπόθεση, ο αναλυτής μπορεί να οδηγηθεί σε μία αποτίμηση του τρόπου με τον οποίο θα πρέπει να αναμένεται να αντιδράσει ο αντίπαλος στην εφαρμογή μίας συγκεκριμένης στρατηγικής.⁶¹⁴

Μοντέλα Συμπεριφοράς Αντιπάλων Δρώντων

Για την αποτελεσματική άσκηση εξωτερικής πολιτικής, οι διαμορφωτές αυτής θα πρέπει να έχουν την ακριβή εικόνα του εκάστοτε αντιπάλου τους. Σε αυτό συμφωνούν τόσο ο κύκλος των πολιτικών όσο και αυτός των ακαδημαϊκών. Και οι δύο πλευρές δίνουν έμφαση στη σημασία που έχει ή προσπάθεια για την αντίληψη του τρόπου με τον οποίο ο αντίπαλος βλέπει τα γεγονότα. Μόνο τότε είναι εφικτή η σωστή διάγνωση μίας κατάστασης και η επιλογή των αποτελεσματικών διαύλων επικοινωνίας και επιρροής του αντιπάλου. Οι παρανοήσεις και οι λανθασμένοι υπολογισμοί έχουν οδηγήσει πολλάκις στο παρελθόν σε μεγάλα λάθη στην πολιτική, σε καταστροφές που θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί και σε χαμένες ευκαιρίες.

Η έλλειψη πληροφοριών για τον αντίπαλο οδηγεί στο να θεωρούμε πως ο ίδιος αποτιμά την κατάσταση και σκέφτεται με τον ίδιο τρόπο όπως εμείς. Ένα παράδειγμα λανθασμένου υπολογισμού μπορεί να αντληθεί από το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πριν την επίθεση των Ναζί στη σοβιετική Ένωση το 1941, ο Στάλιν κατείχε επαρκείς και αξιόπιστες πληροφορίες τόσο για τη διάταξη των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων όσο και για τα σχέδια του Χίτλερ. Ωστόσο, ο Σοβιετικός αρχηγός δεν ανέμενε μία αιφνιδιαστική επίθεση από το Χίτλερ. Έχοντας κατά νου μία συγκεκριμένη εικόνα για το Γερμανό ηγέτη, θεωρούσε πως ο Χίτλερ θα έγειρε απαιτήσεις και θα προσπαθούσε να επιτύχει τους αντικειμενικούς του στόχους μέσα από τη διαπραγμάτευση προτού καταφύγει στην ένοπλη σύρραξη. Το παραπάνω οδήγησε στο να θεωρηθεί η συγκέντρωση των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή των σοβιετικών συνόρων ως ένα στοιχείο εξαναγκασμού και πίεσης στις επερχόμενες και αναμενόμενες διαπραγματεύσεις και όχι ως πραγματική πολεμική προετοιμασία.

Στην κρίση της Κούβας, η εκτίμηση του αντιπάλου διαδραμάτισε επίσης καθοριστικό ρόλο τόσο στο ξέσπασμα της κρίσης όσο και στην έκβαση αυτής. Η λανθασμένη εκτίμηση του Χρουστσόφ για το πρόσωπο του Προέδρου Κένεντι, τον οποίο θεωρούσε έναν νέο, άπειρο και αδύναμο ηγέτη, ο οποίος δε θα ρίσκαρε το ξέσπασμα ενός πολέμου απλά και μόνο για να αποτρέψει την εγκατάσταση πυραύλων στη γειτονιά των Η.Π.Α., θεωρείται ευρέως (ακόμη και ανάμεσα σε κύκλους

⁶¹⁴George, *Bridging the Gap*, 123-125.

αναλυτών της πλευράς των Σοβιετικών) ότι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην υποτίμηση του ρίσκου που ενείχε η κατάσταση. Στο απέναντι στρατόπεδο, η σωστή εκτίμηση του Κένεντι για τον Χρουστσόφ (ο Αμερικάνος Πρόεδρος θεώρησε πως ο Σοβιετικός ηγέτης θα απέσυρε τους πυραύλους αν αντιλαμβανόταν το ρίσκο της διατήρησης αυτών) έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιλογή της στρατηγικής του εξαναγκασμού αντί της καταφυγής στην ένοπλη σύγκρουση. Στην περίπτωση της προαναφερθείσας κρίσης κρίσιμο ρόλο στην επιλογή πολιτικής διαδραμάτισε το ερώτημα του αν ο Χρουστσόφ και οι σύμβουλοί του ήταν διατεθειμένοι να ακολουθήσουν μία διπλωματική οδό ως λύση ή ήταν έτοιμη να ακολουθήσουν ένα δρόμο χωρίς γυρισμό, αυτόν της δέσμευσης για ένοπλη σύγκρουση. Η απάντηση δόθηκε από τη γνώση που προέκυψε από εμπεριστατωμένη μελέτη του πολιτικού στυλ, της σοβιετικής συμπεριφοράς και του πολιτικού δόγματος.⁶¹⁵

Γνώση και Διαμόρφωση Πολιτικής

Ο Αλεξάντερ Τζόρτζ επισημαίνει ότι σε πολλές περιπτώσεις, οι πολιτικοί δρουν στερούμενοι των θεωρητικών θεμελιωδών αρχών και της γενικής γνώσης που συνοδεύει τις εφαρμοζόμενες στρατηγικές για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Μία τέτοιου είδους πολιτική συνήθως βασίζεται σε μία λανθασμένη εικόνα και αντίληψη για τον αντίπαλο, κοινώς σε μία λάθος εκτίμηση. Αυτά τα χάσματα που παρατηρούνται στη γνώση, όχι μόνο θα πρέπει να εντοπισθούν αλλά επίσης θα πρέπει να τύχουν και διορθωτικών κινήσεων.

Επίσης, οι αποτυχίες στην άσκηση πολιτικής εξηγούνται κατά κύριο λόγο από την ανεπάρκεια ή τη λανθασμένη πληροφόρηση (υπηρεσίες πληροφοριών – intelligence) που παρέχεται στους αποφασίζοντες. Το αντίδοτο σε αυτή τη νόσο δεν είναι άλλο από την καλύτερη λειτουργία των πάσης φύσεως υπηρεσιών που παρέχουν πληροφορία ώστε το προϊόν της εργασίας αυτών να είναι πιο έγκυρο και αξιόπιστο. Για παράδειγμα, η ελλιπής διάθεση πληροφοριών (intelligence) που αφορούσε στο Ιράκ την περίοδο 1988-91, λειτούργησε ως καταλυτικός παράγων στην αποτυχία των στρατηγικών που εφαρμόστηκαν. Η μεγαλύτερη ανεπάρκεια που χαρακτήρισε την περίοδο αυτή ήταν η μη πλήρης αντίληψη των στρατηγικών και η ανεπάρκεια της γνώσης των απαιτήσεων για την επιτυχία αυτών.⁶¹⁶

⁶¹⁵Alexander L. George, "The "Operational Code": A Neglected Approach to the study of Political Leaders and Decision Making," *International Studies Quarterly*, RAND Corporation, Memorandum RM-5427-PR (September 1967): v-vii, πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2011 – 15:01.
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_memoranda/2008/RM5427.pdf

⁶¹⁶George, *Bridging the Gap*, 143-144.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΕΛΛΑΔΑ – ΤΟΥΡΚΙΑ και οι Κρίσεις του 1987 και των Ιμίων 1996

Στο παρόν τμήμα της διατριβής είναι κρίσιμο να αναφερθεί ότι η παρούσα μελέτη των κρίσεων, αλλά και της, μετά το 1974, περιόδου, βασίζεται κυρίως σε ελληνικές πηγές, όπως επίσης και σε πρωτογενές υλικό από Έλληνες πρωταγωνιστές των κρίσεων.⁶¹⁷

Το γεωπολιτικό δυναμικό της Ελλάδας αποτυπωνόταν κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι το σημαδιακό έτος 1922, πολύ περισσότερο στο έθνος παρά στο κράτος. Το έθνος ήταν κατά πολύ ευρύτερο από το κράτος, απλωνόταν από την Ουκρανία ως την Αίγυπτο κι από τις παρακαυκάσιες χώρες ως τις ακμαίες παροικίες των Βαλκανίων και της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης. Το κράτος ζητούσε να επεκταθεί, για να κλείσει μέσα του τουλάχιστον όσα τμήματα του έθνους βρίσκονταν κάθε φορά στις παρυφές του, και αυτό το κατόρθωσε, μετά την ένωση των Ιονίων Νήσων, προπαντός με τους Βαλκανικούς Πολέμους, φτάνοντας σε μια ανεπανάληπτη κορύφωση το 1920. Έκτοτε αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση που διαρκεί μέχρι σήμερα. Το έθνος συνέπεσε εντέλει με το κράτος, όχι γιατί το κράτος διευρύνθηκε, αλλά γιατί το έθνος συρρικνώθηκε, γιατί αφανίσθηκε ή εκτοπίστηκε ο ελληνισμός της Ρωσίας (μετά το 1919), της Μικράς Ασίας (μετά το 1922), των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής (ιδίως μετά το 1945), της Κωνσταντινούπολης (1955) και της βορείου Κύπρου (1974). Πρόκειται για μια εξαιρετικά πυκνή αλυσίδα εθνικών καταστροφών μέσα στο ελάχιστο διάστημα των εβδομήντα χρόνων.

Ενώ το ελληνικό έθνος συρρικνωνόταν ακατάπαυστα για να συμπέσει με ένα κράτος, του οποίου τα σύνορα είχαν ουσιαστικά διαμορφωθεί ήδη από το 1913, η

⁶¹⁷Ιδιαίτερως σημαντικό είναι το έργο του ιστορικού, Παναγιώτη Δημητράκη, με τίτλο *Greek Military Intelligence and the Crescent*, στο οποίο «φωτίζεται» η περίοδος μετά το 1974, αλλά και οι ελληνοτουρκικές κρίσεις, μέσα από συνεντεύξεις πρώην Υπουργών Εξωτερικών, πρέσβων, Διοικητών της Ε.Υ.Π και ανώτατων στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων που βρίσκονται εν αποστρατεία. Οι συνεντεύξεις αυτές δόθηκαν στον συγγραφέα του βιβλίου με τον όρο της τήρησης της ανωνυμίας και ως εκ τούτου περιοριζόμαστε στα στοιχεία και στην ιδιότητα του ατόμου που τα έδωσε. Ωστόσο, πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό έργο, από το οποίο αντλούνται πλήθος στοιχείων, των οποίων και γίνεται εκτενής χρήση στην παρούσα διατριβή. Σημαντικό επίσης είναι και το έργο των Παναγιώτη Κονδύλη (Θεωρία του Πολέμου), Χριστόδουλου Γιαλλουρίδη (Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια), του Monteagle Stearns (*Entagled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*), του Γιάννη Ρουμπάτη (*Tangled Webs: The U.S. in Greece 1947-1967*), του Lawrence Stearn (*The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*), του Σωτήρη Ριζά (Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο), του Νίκου Κουρή (Ελλάδα-Τουρκία: ο Πεντηκονταετής Πόλεμος), του Χρήστου Λυμπέρη (Πορεία σε ταραγμένες Θάλασσες), του Μάνου Ηλιάδη (Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT), του Χρήστου Μηνάγια (Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας), του Φίλιπ Ρόμπινς (Στρατός και Διπλωματία), του Λεωνίδα Βασιλικόπουλου (Η πρώτη βολή δική μας), του Γιάννη Καψή (Οι 3 Ημέρες του Μάρτη), των Μιχάλη Ιγνατίου και Αθανάσιου Έλλης (Ιμια: τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών), του Άλκη Κούρκουλα (Ιμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα), συνεντεύξεις των Αναστάσιου Πεπονή και Στέλιου Περράκη σε εκπομπή της NET, αλλά και συνεντεύξεις πρωταγωνιστών των κρίσεων στον γράφοντα τη διατριβή.

Τουρκία διήνυσε τον αντίθετο ακριβώς δρόμο. Τα σύνορα του οθωμανικού κράτους συρρικνώθηκαν για να συμπέσουν λίγο πολύ, μέσα στα σύνορα στα οποία όφειλε να ζήσει στο εξής το τουρκικό έθνος. Χάρη στη μεγάλη προσωπικότητα του Κεμάλ, η απότομη και οδυνηρή μετάβαση από το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όχι μόνο δεν συνεπέφερε τον πολιτικό κατακερματισμό, αλλά απεναντίας συνδέθηκε με ένα μεταρρυθμιστικό έργο, με ένα νέο αίσθημα ανάτασης και με μια νέα συλλογική μυθολογία, από όπου η Τουρκία μπορεί να αντλεί άμεσα ακόμη και σήμερα, πάνω από μισό αιώνα αργότερα. Από την άλλη πλευρά, παρέμειναν ενεργά ζωτικά κατάλοιπα οθωμανισμού, διάχυτα και από καιρό σε καιρό πιεστικά ρεύματα μουσουλμανικού λαϊκισμού, προβλήματα μειονοτήτων, ανισομέρειες περιφερειακές και αγκυλώσεις κοινωνικές, και όλα αυτά συνιστούσαν και συνιστούν ένα αντιφατικό πλέγμα. Θα ήταν όμως μεγάλο λάθος να θεωρήσει κανείς τις εσωτερικές αντιφάσεις και διαμάχες, που σημαδεύουν βαθιά το τουρκικό έθνος, ως παράγοντα με αναγκαστικά αρνητική επίδραση πάνω στο γεωπολιτικό του δυναμικό. Στη σημερινή Τουρκία δρουν αχαλίνωτες στοιχειακές δυνάμεις, που ωθούν τις εσωτερικές αντιφάσεις προς την επέκταση.⁶¹⁸

Είναι αναντίρρητο, ότι οι Τούρκοι ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες έχουν κάνει πολύ περισσότερα για να διαμορφώσουν μια νέα και σφριγηλή ταυτότητα για τη χώρα τους. Παραδοσιακά, το όνομα «Τούρκος» -το οποίο εμφανίζεται για πρώτη φορά σε κινεζικά χρονικά του δού αιώνα-⁶¹⁹ σήμαινε νομαδικός, μετακινούμενος, καθώς επίσης και ισχυρός, δυνατός, εξουσιαστής και αρχηγός.⁶²⁰ Στον αντίποδα της τουρκικής εθνικής ταυτότητας, και αναφερόμενοι στην αντίστοιχη ελληνική, ο σημερινός ελληνικός καταναλωτισμός, σε συνδυασμό με την έντονη πτώση της ποιότητας της κομματικής πολιτικής, μοιράζονται μέρος της ευθύνης για τη σημερινή οκνηρία του εθνικού πνεύματος.⁶²¹

Η τουρκική εξωτερική πολιτική μετά το 1945, επιδεικνύει, όχι μόνο μια εντυπωσιακή συνέχεια και σταθερότητα στις βασικές κατευθυντήριες γραμμές, τους στόχους και τις επιδιώξεις της, αλλά και μία φανερή, διαρκή προσπάθεια διεκδίκησης πρωταγωνιστικού ρόλου στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, στον μεταψυχροπόλεμο, ενώ η Τουρκία αναπτύσσει νέο ρόλο ιδιαίτερα στην Κεντρική Ασία, αλλά και στην Μέση Ανατολή.⁶²²

⁶¹⁸Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 384-387.

⁶¹⁹Χριστόδουλος Κ.Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνο-τουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια, τους Σ300 και το Ελσίνκι 1955-2000* (Αθήνα: Σιδέρης, 2001), 56.

⁶²⁰Talat Tekit, *A Grammar of Orkhon Turkic* (The Hague: Indiana University, 1968), 263.

⁶²¹Μαρκεζίνης, *Μια νέα εξωτερική πολιτική για την Ελλάδα*, 89-90.

⁶²²Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνο-τουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια*, 96.

Από τη δεκαετία του 1970, μέχρι και στις μέρες μας, η ελληνο-τουρκική διαμάχη στην νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ αποτελεί μία καθημερινότητα, τόσο για τους κυβερνητικούς αξιωματούχους, τους διπλωμάτες και τους αξιωματικούς, όσο και για τους απλούς πολίτες. Η διαμάχη για το Κυπριακό, αλλά και για όλα τα ζητήματα του Αιγαίου, συνεχίζουν ακόμη και σήμερα, με τις αερομαχίες, ανάμεσα σε ελληνικά και τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη, να λαμβάνουν χώρα σε καθημερινή βάση. Έλληνες και Τούρκοι δεν βρίσκονται αντιμέτωποι μόνο ως κράτη με αντίστοιχα συμφέροντα, αλλά μάλλον ως εκφραστές πολιτιστικών ομάδων που βρίσκονται εδώ και αιώνες σε κατάσταση έντασης.⁶²³ Οι δύο πλευρές δεν έχουν αλλάξει ουσιαστικά την πολιτική τους και συνεχίζουν να αναπτύσσουν δυνάμεις στην περιοχή και κυρίως κατά μήκος των ανατολικών συνόρων της Ελλάδος. Παρόλο που τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου επηρέασαν πλήθος κυβερνήσεων, οι κινήσεις της Αθήνας και της Άγκυρας χαρακτηρίζονται από μία καχυποψία του ενός έναντι του άλλου. Η Τουρκία θεωρείται σήμερα μια δογματικότερη και παρεμβατικότερη δύναμη από ότι ήταν στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.⁶²⁴ Η Ελλάδα βλέπει με μεγάλη καχυποψία και προβληματισμό τις εχθρικές κινήσεις της Άγκυρας κατά των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων στο Αιγαίο. Η ραγδαία ανάπτυξη των εξοπλιστικών προγραμμάτων της γειτονικής χώρας στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, η επιρροή που ασκεί ο στρατός και το βαθύ κράτος της Τουρκίας στην τουρκική εξωτερική πολιτική και η συνεχής ανέγερση νέων ζητημάτων επί του Αιγαίου από την τουρκική διπλωματία, δίνουν την εικόνα μίας αναθεωρητικής Τουρκίας η οποία είναι έτοιμη να εκμεταλλευτεί οποιαδήποτε ευκαιρία και κρίση ώστε να προωθήσει τα συμφέροντά της σε βάρος της Ελλάδος. Ιδίως, η συγκεκριμένη περίοδος, της οικονομικής κρίσης, που διανύει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, μπορεί, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να αποτελέσει την αφορμή αλλά και την ευκαιρία, για τη δημιουργία μίας κρίσης από τη γειτονική Τουρκία. Μία κρίση που σα στόχο θα έχει την εκμετάλλευση της έλλειψης εθνικής κυριαρχίας που μπορεί να προκύψει από την εν λόγω κρίση που διέπει τη χώρα.⁶²⁵

⁶²³ Ibid, 43.

⁶²⁴ Ian Lesser, *Beyond Bridge or Barrier: Turkey's Evolving Security Relations with the West*, στο βιβλίο των Alan Makovsky and Sabri Sayari, *Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy* (Washington DC: Washington Institute for Near East Policy - WINEP, 2000), 219.

⁶²⁵ Για την έλλειψη εθνικής κυριαρχίας που μπορεί να προκύψει από την κρίση που διέπει τη χώρα βλέπε δηλώσεις Μάριο Μόντι (Πρωθυπουργός Ιταλίας), "Η Ελλάδα έδωσε την Εθνική της Κυριαρχία, εμείς τη Γλιτώσαμε!", *Πρώτο Θέμα*, 12 Μαΐου 2012, 13:43, πρόσβαση 15 Μαΐου 2012 – 17:54. <http://www.protothema.gr/world/article/?aid=196841> Επίσης, Λουκάς Τσούκαλης, "Εθνική Κυριαρχία σε μία Χρεοκοπημένη Χώρα," *Καθημερινή*, 20 Νοεμβρίου 2011, πρόσβαση 8 Δεκεμβρίου 2012 – 23:00. http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_20/11/2011_463471 Βλέπε επίσης Μιχάλης Ιγνατίου, "Παίζεται και η Εθνική Κυριαρχία," *Ο Φιλελεύθερος*, Κυριακή, 12 Ιουνίου 2011, πρόσβαση 15 Ιουνίου 2011 – 14:12. <http://www.philenews.com/el-gr/Apospsi-ston-F/5510/70868/michalis-ignatiou-paizetai-kai-i-ethniki-kyriarchia> Επίσης, Γιάννης Αντύπας, "Παπανδρέου: Απειλείται η Εθνική Κυριαρχία," *Το Έθνος*, 10 Δεκεμβρίου 2009, πρόσβαση 15 Ιανουαρίου 2010. <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=8830817>

Η ελληνο-τουρκική διαμάχη, από την εισβολή στην Κύπρο το 1974, έως και την καθημερινή πραγματικότητα των αερομαχιών στο Αιγαίο⁶²⁶, αποδεικνύεται ότι επηρεάζεται πολύ δύσκολα από τις διεθνείς διπλωματικές πρωτοβουλίες από άλλα μέλη – συμμάχους του NATO, από τις διεθνείς συνθήκες για τη μείωση των οπλοστασίων και από τις γεωστρατηγικές αλλαγές στο διεθνές περιβάλλον. Ακόμη και διεθνείς συνεργασίες για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας φαίνεται να έχουν μηδαμινή επίδραση στον τρόπο που οι δύο γείτονες χώρες αντιμετωπίζουν η μία την άλλη. Μεταξύ Αμερικανών και Βρετανών ειδικών σε θέματα ασφαλείας, υπήρχε η αίσθηση ότι η συνεχιζόμενη παρουσία ενός ισχυρού NATO ήταν κάτι καλό για τις μελλοντικές σχέσεις με την Άγκυρα.⁶²⁷ Το NATO ισοδυναμούσε με μια θεσμική άγκυρα, η οποία διατηρούσε την Τουρκία στρατηγικά ως μέρος της δύσης, παγίωνε την ευρωπαϊκότητα της Τουρκίας και βοηθούσε στην αντιμετώπιση των ασταθών σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, αυτών των αιώνιων ανταγωνιστών.⁶²⁸ Σημειώνεται ότι η είσοδος της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO αναμφίβολα

Ακόμη βλέπε Βασίλης Δαλιάνης, “Φτάνει πια ο Εξευτελισμός μας,” *Πρώτο Θέμα*, 10 Φεβρουαρίου 2012, πρόσβαση 10 Απριλίου 2012 – 20:43. <http://www.protothema.gr/blogs/blogger/post/?aid=176205> Παντελής Βαλασόπουλος, “Σόιμπλε: 10 Χρόνια Τούνελ και Μειωμένη Εθνική Κυριαρχία,” *Enet.gr*, Παρασκευή, 29 Ιουλίου 2011, πρόσβαση 5 Ιανουαρίου 2012 – 17:02. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=297423> Φοίβος Οικονομίδης, “Σε Κίνδυνο η Εθνική Κυριαρχία Χωρίς Σταθερή Οικονομία,” *Enet.gr*, Τρίτη, 23 Φεβρουαρίου 2010, πρόσβαση 25 Απριλίου 2010 – 09:00. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=134923>

⁶²⁶ Οι αερομαχίες αποτελούν μία καθημερινότητα για την ελληνική Πολεμική Αεροπορία. Ακολουθούν, συνήθως, μετά από παραβάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και παραβιάσεις του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου, από τα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη. Από τη δεκαετία του 1970, οι εμπλοκές φτάνουν μέχρι και το σημείο λίγο πριν την εξαπόλυση όπλων από τα μαχητικά αεροσκάφη, γεγονός που καταδεικνύει, τόσο την επικινδυνότητα του ζητήματος, όσο και την πολύ μικρή απόσταση από την έκρηξη ενός θερμού επεισοδίου ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2009, ο συνολικός αριθμός τουρκικών μαχητικών που πραγματοποίησε παραβάσεις του εθνικού εναέριου χώρου, εμπλοκές, υπερπτήσεις εθνικού εδάφους και παραβάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας, ανήλθε στα 3078. Αντίστοιχα, για το 2010, ο αριθμός των αεροσκαφών έφτασε τα 3030. Για το έτος 2011 ο αριθμός ήταν 2441, ενώ μέχρι και τον Απρίλιο του 2012, ο αριθμός των τουρκικών αεροσκαφών ανέρχεται στα 511. Για αναλυτικές πληροφορίες και παρακολούθηση του αριθμού των τουρκικών αεροσκαφών που εμπίπτουν σε παραβάσεις και παραβιάσεις βλέπε Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, Εναέριος Χώρος – Αρχείο Παραβάσεων – Παραβιάσεων. http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2735 (πρόσβαση 8 Μαΐου 2012 - 20:35).

⁶²⁷ Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός και Διπλωματία: η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου* (Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2004), 43.

⁶²⁸ Joseph S. Nye, “The US and Europe: Continental Drift?,” *International Affairs*, Vol. 76, No. 1 (January 2000): 54, πρόσβαση 15 Ιουλίου 2012 – 09:01. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2626196?uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101793565921>

βοήθησε στον περιορισμό των ενδεχόμενων στρατιωτικών συγκρούσεων μεταξύ των δύο χωρών.⁶²⁹

Κάνοντας λόγο για τον τρόπο με τον οποίο «έβλεπαν» οι Αμερικανοί τη θέση της Ελλάδας, μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής: Όπως και σε όλες τις συμμαχίες ανάμεσα σε μεγάλες και μικρές δυνάμεις, η Ελλάδα, από τη σκοπιά των Αμερικανών, διαδραμάτιζε ένα ιδιαίτερα υποβαθμισμένο ρόλο στη συνολική στρατηγική των Η.Π.Α. στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο κεντρικός προβληματισμός των Αμερικανών διαμορφωτών της πολιτικής, ήταν η δημιουργία και η διατήρηση ενός πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα, το οποίο στη χειρότερη των περιπτώσεων δεν θα εμπόδιζε, ενώ στην καλύτερη των περιπτώσεων, θα ενίσχυε την αμερικανική πολιτική στην περιοχή. Ως εκ τούτου, η δημιουργία μίας εξαρτώμενης σταθερότητας στην Ελλάδα, κατέστη κύριος στόχος για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επί της ουσίας, αυτό σήμαινε ότι τα εσωτερικά ζητήματα της χώρας δεν θα επιτρέπονταν να αποτελέσουν τροχοπέδη για τα αμερικανικά σχέδια στην περιοχή.⁶³⁰

Μιλώντας για την περίοδο μετά το 1947, οι Ηνωμένες Πολιτείες δημιούργησαν έναν ελληνικό στρατό, ο οποίος, ως κεντρική αποστολή του θα είχε την εσωτερική ασφάλεια. Οι Αμερικανοί είδαν τη «διαιώνιση» των συντηρητικών κυβερνήσεων στην Ελλάδα ως τη μοναδική εγγύηση για να παραμείνουν ανέγγιχτα τα συμφέροντά τους στην Μέση Ανατολή και στην ανατολική Μεσόγειο. Ως εκ τούτου, ο έλεγχος των Ενόπλων Δυνάμεων αποτέλεσε το πλέον «εύκολο» όχημα για την υποστήριξη της αμερικανικής πολιτικής.⁶³¹ Συνεχίζοντας την αναφορά μας στην αμερικανική πολιτική στο ζήτημα της ανάπτυξης των ελληνικών και των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, σημειώνεται ότι το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Π.Α (National Security Council), με την έγκριση του Αμερικανού Προέδρου, ακολούθησε πολιτικές, μετά το 1950, οι οποίες είχαν τα ακόλουθα αποτελέσματα:

- 1) Δημιουργία ενός πολιτικού συστήματος το οποίο λειτουργούσε με τη μορφή δημοκρατικών διαδικασιών και το οποίο διασφάλιζε τα συμφέροντα των Η.Π.Α. στην περιοχή, απέκλειε ωστόσο, μεγάλο μέρος των Ελλήνων πολιτών από την πολιτική ζωή της χώρας.
- 2) Δημιουργία Ενόπλων Δυνάμεων, οι οποίες θα διασφάλιζαν την επιβίωση του παραπάνω συστήματος, αλλά δεν θα είχαν ως κεντρική αποστολή την υπεράσπιση της χώρας από εχθρούς εκτός των συνόρων.

⁶²⁹Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus* (New York: Council on Foreign Relations Press, 1992), 5.

⁶³⁰Yannis Roubatis, *Tangled Webs: The U.S. in Greece 1947-1967* (New York: Pella, 1987), 9.

⁶³¹*ibid*, 54.

3) Την πόλωση στην πολιτική ζωή και τη δημιουργία δύο κατηγοριών πολιτών, με ανάλογη ιδεολογία.

4) Η μετατροπή της Ελλάδας σε «εναλλακτική λύση», αναφορικά με την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α, στην περίπτωση που θα υπήρχε διάρρηξη των Αμερικανοτουρκικών σχέσεων.⁶³²

Σε συνέχεια αυτής της πολιτικής, σύμφωνα με το NSC 103, η ενίσχυση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων από τους Αμερικανούς είχε τέσσερις βασικούς αντικειμενικούς σκοπούς:

1. Τη διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας
2. Την απόκρουση επίθεσης ανταρτών
3. Καθυστέρηση μίας επίθεσης που θα υποστηρίζονταν έμμεσα από τους Σοβιετικούς ή θα περιλάμβανε άμεση σοβιετική συμμετοχή
4. Τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου στην Ελλάδα⁶³³

Πρόσφατα αποχαρακτηρισμένα έγγραφα δείχνουν ότι, τουλάχιστον κατά τα πέντε πρώτα χρόνια του NATO, οι Ηνωμένες Πολιτείες διαδραμάτιζαν προεξέχοντα ρόλο στην αποτροπή της εισόδου της Ελλάδας και της Τουρκίας στη Συμμαχία. Μόνο αφότου, η Τουρκία άρχισε να εντείνει τις πιέσεις για είσοδο, οι Η.Π.Α αποφάσισαν να υποστηρίξουν την πλήρη ένταξη των δύο χωρών.⁶³⁴

Τουλάχιστον κατά την πρώτη φάση, μετά την ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO, οι αντικειμενικοί σκοποί των στρατιωτικών δυνάμεων στις δύο χώρες ήταν συγκεκριμένοι: ο ελληνικός Στρατός και Πολεμική Αεροπορία ήταν ικανοί να διατηρήσουν την εσωτερική σταθερότητα της χώρας (Ελλάδα), ενώ την ίδια στιγμή, οι τουρκικές δυνάμεις μπορούσαν να υπερασπίσουν τα σύνορά τους εναντίον οποιασδήποτε κομμουνιστικής απειλής, να παράσχουν ικανοποιητική ασφάλεια στη δεξιά πτέρυγα του NATO και να αποτελέσουν μοχλοβραχίονα των αμερικανικών αμυντικών σχεδίων για την Μέση Ανατολή.⁶³⁵

Από τεχνικής σκοπιάς, το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967, αποτέλεσε μια επιτυχή εφαρμογή των μηχανισμών που στήθηκαν για τη διαιώνιση

⁶³²Roubatis, *Tangled Webs: The U.S. in Greece 1947-1967*, 55-56.

⁶³³Ibid, 76-77.

⁶³⁴Ibid, 91.

⁶³⁵Ibid, 201-202.

ενός πολιτικού συστήματος που θα υποστήριζε τα εθνικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών.⁶³⁶

Για να κατανοήσουμε την πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων από τη δεκαετία του 1970 έως και σήμερα, είναι απαραίτητο να μελετήσουμε την εκτίμηση της τουρκικής απειλής από την ελληνική πλευρά, καθώς και την επίδραση που έχει αυτή, στην ελληνική πολιτική έναντι της Τουρκίας.

Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες επέλεξαν να διαδραματίσουν αυτό το ρόλο της επιρροής στη, μετά τον Β' ΠΠ περίοδο, στην Ελλάδα και στην Τουρκία, δεν είναι λάθος να υποστηρίξουμε ότι οι σχέσεις των δύο χωρών (Ελλάδας και Τουρκίας) είναι το αποτέλεσμα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Τουρκία, οι Η.Π.Α δεν αποτελούν πλέον τον εγγυητή της επιβίωσης, όπως στα πρώτα χρόνια μετά τον Β' ΠΠ.⁶³⁷

Παράλληλα, μεταξύ πολλών διεθνών γεγονότων, η κρίση του Κόλπου, το 1990-91, υπενθύμιζε τη σημασία της Ελλάδας, της Κύπρου και της Τουρκίας, ως κράτη των οποίων το έδαφος, ο θαλάσσιος και ο εναέριος χώρος «έλεγχε» την προσέγγιση των δυτικών στην Μέση Ανατολή.⁶³⁸

Η πολιτική της Ουάσινγκτον στην ανατολική Μεσόγειο στηρίζονταν στην ενίσχυση μίας κούρσας εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, στο όνομα των κοινών στόχων του NATO. Ήταν μοιραίο και αναπόφευκτο ότι τα εκατομμύρια των δολαρίων που ξοδεύτηκαν στους εξοπλισμούς των δύο δυνάμεων, θα διέστρεφαν την εσωτερική τους πολιτική ανάπτυξη.⁶³⁹

Εξετάζοντας το ζήτημα με όρους γεωπολιτικής, η Τουρκία, όπως και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποτελούσε ένα «φράγμα» στην εξάπλωση της ρωσικής επιρροής στην ανατολική Μεσόγειο. Οι νέες τεχνολογίες κατασκοπίας, προσέδωσαν στην Άγκυρα μεγαλύτερη σπουδαιότητα, ως εθνικό αμερικανικό πλεονέκτημα, σε μία θέση πολύ κοντά στη ρωσική πτέρυγα. Την ίδια στιγμή, ο εκπαιδευμένος υπερμεγέθης τουρκικός στρατός, σε συνδυασμό με την υψηλή επιρροή των Ενόπλων Δυνάμεων στην τουρκική κοινωνία, «συμβάδιζαν» πλήρως με τις επιταγές περί σταθερότητας της Ουάσινγκτον.⁶⁴⁰

⁶³⁶Ibid, 217.

⁶³⁷Laurence, Stern., *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*, New York: Times Books, 1977, p. 158.

⁶³⁸Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, 51.

⁶³⁹Stern, *The Wrong Horse*, 159.

⁶⁴⁰Ibid, 160.

Η Ελλάδα, μετά την ανατροπή του καθεστώτος της χούντας, έγινε ένα «πολιτικό ερωτηματικό» για τους Αμερικανούς.⁶⁴¹

Η αμερικανική εξωτερική πολιτική ως προς την Τουρκία και την Ελλάδα και η κατανομή ρόλων στις δύο χώρες μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των αναγκών του NATO, καθόρισε τα αμυντικά τους προγράμματα για δύο τουλάχιστον μεταπολεμικές δεκαετίες. Από την αρχή της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, οι δύο χώρες αναζήτησαν περισσότερη αυτονομία στη διεξαγωγή της εξωτερικής και αμυντικής τους πολιτικής.⁶⁴² Ως συνέπεια, ο εξοπλισμός του ελληνικού στρατού υπάκουσε, κατά την πρώτη τουλάχιστον μεταπολεμική δεκαετία, στο δόγμα ότι το κυριότερο μέλημα της ελληνικής άμυνας ήταν η προστασία του κράτους και του κοινωνικού συστήματος από τον «εσωτερικό» εχθρό. Η Τουρκία αντιθέτως, θεωρήθηκε, χάρη στον υπέρτερο αριθμητικά πληθυσμό της και το βάθος της, ικανή να αντιμετωπίσει μια εξωτερική στρατιωτική πρόσκληση.⁶⁴³ Για τους Αμερικανούς, η Τουρκία σταθεροποιεί την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, ελέγχει την πρόσβαση από αυτήν στην Μεσόγειο, αντισταθμίζει την Ρωσία στον Καύκασο, αποτελεί ακόμη αντίδοτο στον μουσουλμανικό φονταμενταλισμό και χρησιμεύει ως το νότιο αγκυροβόλιο του NATO. Μία αποσταθεροποιημένη Τουρκία θα εξαπέλυε πιθανώς περισσότερη βία στα νότια Βαλκάνια.⁶⁴⁴ Ο λόγος του 7:10 της στρατιωτικής βοήθειας των Η.Π.Α προς Ελλάδα και Τουρκία ήταν το αποτέλεσμα μίας αμερικανικής πολιτικής η οποία «έβλεπε» τις δύο χώρες, περισσότερο ως παράγοντες σε μία γεωστρατηγική εξίσωση, παρά ως προϊόντα της ιστορικής τους εμπειρίας.⁶⁴⁵ Για περισσότερα από 40 χρόνια, από το 1947, μέχρι και το 1991, η αμερικανική στρατιωτική βοήθεια προς την Τουρκία έφτασε να είναι στο σύνολό της περί τα \$9 δις, ενώ προς την Ελλάδα, περί τα \$5 δις.⁶⁴⁶ Ο λόγος 7:10, της αμερικανικής βοήθειας προς Ελλάδα και Τουρκία, αποτέλεσε βασικό σημείο αναφοράς. Καθόρισε τις παραμέτρους των ελληνοαμερικανικών και ελληνοτουρκικών σχέσεων, αλλά επίσης απέκτησε συμβολική σημασία τόσο για την Ελλάδα, όσο και για την Τουρκία. Η ελληνική πλευρά προσπάθησε να διατηρήσει την αναλογία αυτή με τη βοήθεια του αμερικανικού Κογκρέσου και υπό το βάρος των τουρκικών προσπαθειών (που πολλές

⁶⁴¹Ibid, 160.

⁶⁴²Thanos Veremis, *Greece and Turkey: In search for autonomous security policies* (Revue Hellenique de Droit International, 1982-3), 116.

⁶⁴³Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998* (Αθήνα: Σιδέρης, 1999), 120-121.

⁶⁴⁴Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, 90.

⁶⁴⁵Stearns, *Entangled Allies*, 6.

⁶⁴⁶Ibid, 40.

φορές υποστηρίζονταν από την αμερικανική Κυβέρνηση και ακόμη και με προσωπικές παρεμβάσεις του Προέδρου) για «σπάσιμο» του 7:10. Αυτός ο λόγος της αμερικανικής βοήθειας καταδεικνύει τον κρίσιμο ρόλο του αμερικανικού Κογκρέσου, το οποίο, τα τελευταία 20 χρόνια δρα «καταλυτικά» στις σχέσεις Αθήνας και Ουάσινγκτον, όπως όταν για παράδειγμα οι ελληνοαμερικανικές σχέσεις βρίσκονταν σε ένταση την περίοδο του 1980.⁶⁴⁷

Το ζήτημα του μεγέθους των πολιτικών οντοτήτων βρίσκεται στο προσκήνιο εδώ και αρκετές δεκαετίες. Τα πλεονεκτήματα του μεγάλου, ηπειρωτικού πλέον, μεγέθους έχουν τονιστεί τουλάχιστον από την περίοδο του Μεσοπολέμου, έγιναν σαφή από την κυριαρχία των δύο υπερδυνάμεων κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και αντανακλώνται στο εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στον αυξημένο διεθνή ρόλο κρατών όπως η Κίνα, η Ινδία και η Βραζιλία. Καθώς η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπει την αποτελεσματική διοίκηση σε ηπειρωτική κλίμακα, εξαφανίζοντας έτσι το παραδοσιακό μειονέκτημα του μεγάλου μεγέθους, οι οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται σε πολιτικές οντότητες ηπειρωτικού μεγέθους, σε συνδυασμό με τη δυνατότητα υποστήριξης πολυπληθών ενόπλων δυνάμεων, επηρεάζουν αποφασιστικά την ισορροπία ισχύος προς όφελος των οντοτήτων αυτών. Τα πλεονεκτήματα του μεγάλου μεγέθους γίνονται αισθητά ακόμη περισσότερο, όταν η μεγάλη πολιτική οντότητα προσεγγίζει τα καθιερωμένα πρότυπα ανάπτυξης στο διεθνή χώρο. Έτσι, ενώ η υποανάπτυκτη Ρωσία της περιόδου 1709-1920 ήταν απλώς μία από τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης, η ανάπτυξή της κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες αύξησε κατακόρυφα την ισχύ της σε σχέση με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη και της επέτρεψε να διεκδικήσει την παγκόσμια κυριαρχία. Με βάση τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι το μεγάλο μέγεθος της Τουρκίας σε σχέση με την Ελλάδα, της προσδίδει ένα δομικό πλεονέκτημα στην ελληνοτουρκική διαμάχη, πλεονέκτημα που θα διευρυνθεί στην περίπτωση που η Τουρκία προσεγγίσει τα δυτικά πρότυπα ανάπτυξης.⁶⁴⁸

Η θέση της ελληνικής χερσονήσου προκαλούσε πάντοτε το ενδιαφέρον των δυνάμεων που εμπλέκονταν στην Ανατολική Μεσόγειο. Κάθε μία από αυτές, ανάλογα με τους στρατηγικούς της στόχους ή τις διπλωματικές και στρατιωτικές της εμπειρίες, αναπτύσσει και διαφορετική αντίληψη για τον ελληνικό χώρο. Ως προς τον ελλαδικό χώρο, η κεμαλική Τουρκία δεν μπορούσε παρά να κληρονομήσει τις οθωμανικές αγωνίες. Από το 1947, όταν ο έλεγχος όλων σχεδόν των νησιών του Αιγαίου πέρασε στην Ελλάδα, η Τουρκία αισθάνεται περικυκλωμένη. Τα ελληνικά νησιά παρουσιάζονται ως προωθημένες θέσεις της ελληνικής επικράτειας, από τις οποίες, σε περίπτωση πολέμου, το ελληνικό ναυτικό και η ελληνική αεροπορία θα μπορούσαν να εμποδίσουν την τουρκική θαλάσσια κυκλοφορία και να απειλήσουν

⁶⁴⁷Marios L. Evriviades, "The Umbilical Relationship: Greece and the United States," *Hellenic Studies*, Vol. 5, No.2(1997): 157.

⁶⁴⁸Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης*, 215-216.

την ίδια την καρδιά της χώρας. Κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, οι Τούρκοι επιχειρούν να δημιουργήσουν ρήγματα σε ό,τι θεωρούν πολιτική ανάσχεσης από την ελληνική πλευρά. Η κύρια επιτυχία της πολιτικής τους ήταν η κατάληψη του βόρειου τμήματος της Κύπρου το 1974. Είναι προφανές, ωστόσο, ότι οι φιλοδοξίες της Τουρκίας δεν περιορίζονται εκεί. Από το 1973 πολλαπλασιάζει τις κινήσεις της, ώστε να αμφισβητηθεί η ελληνική κυριαρχία στο τμήμα του Αιγαίου Πελάγους που βρίσκεται κοντά στις ακτές της Μικράς Ασίας. Αναρίθμητες είναι οι παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου, οι διαμάχες ως προς την εκμετάλλευση της υφαλοκρηπίδας των ελληνικών νησιών, οι απειλές στην περίπτωση κατά την οποία η Ελλάδα θα επεξέτεινε τα χωρικά της ύδατα,⁶⁴⁹ ενώ το περιστατικό των Ίμια δείχνει ξεκάθαρα της προθέσεις και την κορύφωση των τουρκικών προκλήσεων.

Για το σκοπό αυτό στην παρούσα διδακτορική διατριβή, εξετάζεται— μεταξύ άλλων - η ελληνική εξωτερική και εσωτερική πολιτική κατά τις δεκαετίες του 70' και του 80', με αναφορές στους πρωθυπουργούς Κωνσταντίνο Καραμανλή και Ανδρέα Παπανδρέου. Επίσης, αντικείμενο ανάλυσης θα αποτελέσουν οι αντικειμενικοί στόχοι του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία της ελληνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΚΥΠ – Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών και μετέπειτα ΕΥΠ – Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών), καθώς και το σύστημα λήψης αποφάσεων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας κατά τις δεκαετίες του '70, '80 και '90, με αναφορά και στην παρούσα κατάσταση. Ο τρόπος με τον οποίο οι νόμιμες θέσεις της Ελλάδος «εμβραπτίζονται» στη διαμάχη του Αιγαίου είναι μεγάλης σημασίας και αυτό διότι η επιχειρηματολογία επί της νομιμότητας και της αντίληψης των κυριαρχικών δικαιωμάτων είχε και έχει άμεση επίδραση στην εκτίμηση της στρατιωτικής απειλής.

Παράλληλα, θα αναλυθεί η φύση και η ένταση της διαμάχης, κυρίως στο στρατιωτικό κομμάτι αυτής, που αφορά στις αερομαχίες στο Αιγαίο, οι οποίες με τη σειρά τους καθορίζουν το επίπεδο της τακτικής εμπλοκής έως και σήμερα. Επίσης, μέσα από την ανάλυση των κρίσεων του Μαρτίου του 1987 και του Ιανουαρίου του 1996, θα αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο οι ελληνική υπηρεσία πληροφοριών εκτίμησε τις τουρκικές προθέσεις, η μεταφορά αυτών των προθέσεων στους πολιτικούς και η αλληλεπίδραση των πολιτικών με τους υψηλούς αξιωματούχους.

Η μετά το 1974 περίοδος στην Ελλάδα

Στις 15 Ιουλίου του 1974 η ελληνοκυπριακή εθνοφρουρά έκανε πραξικόπημα κατά της κυπριακής κυβέρνησης, υπό τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Το πραξικόπημα ήταν επιτυχές, όμως ο Μακάριος κατάφερε να διαφύγει με ασφάλεια. Ωστόσο, το συγκεκριμένο γεγονός, αποτέλεσε στρατηγική ευκαιρία για την εισβολή των Τούρκων στο νησί (με την πρόφαση της στήριξης της Συνθήκης του 1960, με την οποία ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία) και κατοχή των βόρειων τμημάτων αυτού,

⁶⁴⁹Πρεβελάκης, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, 18-22.

υπό το πρόσχημα της «προστασίας» του τουρκόφωνου πληθυσμού από το νέο καθεστώς. Η εισβολή έλαβε χώρα στις 20 Ιουλίου του 1974 και κατά τη διάρκειά της, αντιμετώπισε πολύ μικρή οργανωμένη ελληνική αντίσταση. Η χούντα στην Αθήνα τελικά δίστασε να αντιδράσει άμεσα στρατιωτικά και τελικά η εξουσία μεταφέρθηκε στη συντηρητική παράταξη, με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, αυτό-εξόριστο στο Παρίσι από το 1963, να επιστρέφει στις 23 Ιουλίου και να αναλαμβάνει την εξουσία, υπό τη σκιά των δραματικών εξελίξεων της κρίσης στην Κύπρο.

Η Ελλάδα, την περίοδο μετά το 1974, διένυε μία από τις σκοτεινότερες φάσεις στην ιστορία της. Ήταν απομονωμένη διεθνώς, η οικονομία της βρίσκονταν σε ύφεση και ο λαός ήταν απελπισμένος από την ανικανότητα των Ενόπλων Δυνάμεων να αποτρέψουν την τουρκική επέμβαση στην Κύπρο, την οποία και προκάλεσαν. Επιπλέον, ένα αντινατοϊκό και αντιαμερικανικό κύμα είχε κυριεύσει τους Έλληνες, που έψαχναν για υποχθόνιους υπαίτιους και εξιλαστήρια θύματα.⁶⁵⁰

Υπό τη σκιά της παραπάνω κατάστασης, ο Καραμανλής ανέλαβε το δύσκολο έργο του σχεδιασμού μίας πολιτικής και στρατιωτικής αντίδρασης χωρίς την ουσιαστική συνδρομή των Ενόπλων Δυνάμεων, των οποίων η επιχειρησιακή κατάσταση και ετοιμότητα είχε σχεδόν ακυρωθεί από την επτάχρονη χούντα. Ο νέος πρωθυπουργός στράφηκε προς τα Ηνωμένα Έθνη. Όμως μία νέα τουρκική εισβολή, αυτή τη φορά στις 14 Αυγούστου του 1974, επέκτεινε τα κατεχόμενα εδάφη και επιβεβαίωσε τις εχθρικές προθέσεις των Τούρκων κατά της Ελλάδας και της Κύπρου. Αυτό αποτέλεσε μεγάλο αιφνιδιασμό και για τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, που βρέθηκαν αντιμέτωπες με την κατάσταση της απειλής από ένα μέλος – σύμμαχο στο ΝΑΤΟ. Μέχρι και τη δεκαετία του 1940, η Ελλάδα θεωρούσε πως οι ουσιαστικές απειλές είχαν ως «εφαλτήριο» τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Βουλγαρίας και της Αλβανίας.⁶⁵¹ Μέχρι και την εισβολή στην Κύπρο, το 1974, η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών δεν είχε στρέψει την προσοχή της στην Τουρκία, στο βαθμό που προφανώς θα απαιτούνταν.

Η επιστροφή στη δημοκρατία αποτέλεσε μία μεγάλη ευκαιρία για τους Έλληνες πολιτικούς να δημιουργήσουν νέα κόμματα και να αναπτύξουν νέες ιδεολογίες. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1974, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ίδρυσε το συντηρητικό κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, η οποία συμπεριέλαβε στους κύκλους της και τους συντηρητικούς της δεκαετίας του 1960. Ο ιδρυτής της Νέας Δημοκρατίας, όπως είχε κάνει και ο Γάλλος ηγέτης Ντε Γκολ (De Gaulle) το 1966 στην περίπτωση της Γαλλίας, στις 14 Αυγούστου διακήρυξε ότι η Ελλάδα θα εξέλθει

⁶⁵⁰ Προσχέδιο National Intelligence Estimate – N.I.E. – 21-1-81: Η Προοπτική για την Ελλάδα. Βλέπε Μάριος Ευρυβιάδης και Μιχάλης Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα: Γιατί οι Αμερικανικές Μυστικές Υπηρεσίες στοχοποίησαν τον Ιδρυτή του ΠΑ.ΣΟ.Κ.* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2010), 251.

⁶⁵¹ Evanthis Hatzivasileiou, *Greece and the Cold War: Frontline State, 1952-1967* (London: Routledge, 2006), 3-5.

της συμμαχίας του NATO, ως διαμαρτυρία για την απραξία των Βρυξελλών κατά τη δεύτερη τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Η Αθήνα υποστήριξε πως ο κύριος λόγος για τη διακήρυξη αυτή, ήταν η αδυναμία του Βορειοατλαντικού Συμφώνου να θέσει ένα φρένο στην τουρκική επιθετικότητα.⁶⁵² Όλα τα κόμματα στην Ελλάδα χαιρέτησαν αυτή την κυβερνητική απόφαση και, όπως είχε τονίσει και ο Γεώργιος Ράλλης, πρώην Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Καραμανλή, αποχωρώντας από το NATO, η Ελλάδα είχε ως στόχο να δημιουργήσει μία αντίδραση στη δύση. Ωστόσο, τόσο οι πολιτικοί, όσο και οι Έλληνες πολίτες, είχαν υπερεκτιμήσει τη σπουδαιότητα της Ελλάδας, ως μέλος της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO. Η Αθήνα είχε εκτιμήσει ότι η πολιτική των άκρων θα προκαλούσε μία υποστηρικτική αντίδραση από την Ουάσινγκτον και το Λονδίνο, οι οποίες θα έκαναν προσπάθεια να κρατήσουν την Ελλάδα στη συμμαχία. Δυστυχώς όμως, όπως σχολίασε και ο πρωθυπουργός, Γεώργιος Ράλλης αργότερα, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Ουάσινγκτον και Λονδίνο, δεν έκαναν καμία προσπάθεια να αποτρέψουν την τουρκική επιθετικότητα στην Κύπρο.⁶⁵³

Μέχρι τον Μάιο του 1975, η Βρετανία είχε καταλήξει στην εκτίμηση ότι το NATO δεν βρίσκονταν εντέλει σε δυσχερή θέση. Η Ελλάδα ήταν αυτή που βρίσκονταν σε δυσχερή θέση, αντιμετωπίζοντας μείζονα στρατιωτικά μειονεκτήματα. Οι βρετανοί αξιωματούχοι, επίσης σχολίασαν ότι «υπήρχαν ενδείξεις πως η Ελλάδα δεν είχε εκτιμήσει καθόλου τις συνέπειες της απόφασής της».⁶⁵⁴ Όλα τα Όπλα (Πολεμική Αεροπορία, Πολεμικό Ναυτικό και Στρατός Ξηράς) έχριζαν άμεσης επαναδιοργάνωσης και οι νατοϊκοί αξιωματούχοι εκτιμούσαν πως η συμμαχία δεν θα προλάβαινε να αντιδράσει βραχέως και να υποστηρίξει την Ελλάδα, αν παρουσιάζονταν η αναγκαιότητα. Οι Βρετανοί στρατηγιστές εκτιμούσαν πως η ελληνική απόφαση οδηγούσε την Αθήνα στην υιοθέτηση μίας στάσης ανεξαρτησίας, χωρίς καμία υποστήριξη, και στηριζόμενη στην εθνική άμυνα, η οποία στερούνταν αξιοπιστίας. Η απόφαση της απομάκρυνσης από τη συμμαχία αποτέλεσε επίσης ανασταλτικό παράγοντα στις δυνατότητες του NATO για βοήθεια στην Τουρκία (αν συνέτρεχε λόγος σε κάποιο πόλεμο) και επίσης θα μείωνε σημαντικά την ικανότητα αποτροπής της συμμαχίας στη νότια πτέρυγιά της. Ωστόσο, πέρα από τις ψυχολογικές

⁶⁵²Sotiris Rizas, "Atlanticism and Europeanism in Greek Foreign and Security Policy in the 1970's," *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 8, Issue 1 (March 2008): 51-52, πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2009 – 12:44.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683850802012172>

⁶⁵³Γιάννης Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα: Η Ελλάδα στο Σύστημα Ανατολής – Δύσης* (Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1987), 94-95.

⁶⁵⁴Chiefs of Staff Committee, Defense Policy Staff, Military Consequences of Greek Withdrawal from the NATO Integrated Military Structure, 12 May 1975, 1-20, FCO 9/2228 UK National Archives, Kew, London, πρόσβαση 21 Δεκεμβρίου 2011 – 14:21.
www.nationalarchives.gov.uk/catalogue/display/displaycataloguedetails.asp?CATLN=6&CATID=8530464&j=1#access

επιπτώσεις σε επίπεδο συμμαχίας, τα βρετανικά στρατιωτικά συμφέροντα δεν εθίγησαν άμεσα. Αναφερόμενοι στη συνδρομή των ελληνικών πληροφοριών προς το NATO, η Βρετανία εκτίμησε ότι η απομάκρυνση της Ελλάδας από τη συμμαχία θα οδηγούσε σε καθυστέρηση των αντιδράσεων σε μία απειλή από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Αυτό θα συνέβαινε, παρά την ύπαρξη και συνεισφορά (αν αυτή συνεχίζονταν να επιτρέπεται) στις εκτιμήσεις πληροφοριών από αμερικάνικους σταθμούς πληροφοριών σε Ελλάδα, Τουρκία, Ιταλία και Κύπρο που, κατά ένα τρόπο, μείωναν την αρνητική επίδραση της ελληνικής εξόδου από τη συμμαχία. Η Ελλάδα παράλληλα, δεν έδειξε κάποια πρόθεση για αποχώρηση από την Ομάδα Πυρηνικού Σχεδιασμού (Nuclear Planning Group – NPG), με δεδομένο πως κατείχε αμερικάνικα τακτικά πυρηνικά όπλα ως δύναμη αποτροπής κατά του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Ήταν πολύ δύσκολο για μία χώρα μη μέλος του NATO να μετέχει σε συζητήσεις επί της νατοϊκής πυρηνικής πολιτικής.⁶⁵⁵ Σε πολιτικό επίπεδο και υπό την πίεση της κοινής γνώμης, η αποχώρηση της Ελλάδας φαίνονταν δικαιολογημένη. Όμως σε στρατηγικό και επιχειρησιακό επίπεδο, η αποχώρηση αυτή δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα στον εκμοντερνισμό των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Η καυτή πολιτική ατμόσφαιρα στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1974, καθώς και η έλλειψη εμπιστοσύνης στους Έλληνες αξιωματικούς (που μετά από την επταετία ήταν πολύ δύσκολο να επηρεάσουν την εξωτερική πολιτική), αποτέλεσαν ενισχυτικό παράγοντα για την απόφαση της αποχώρησης.

Η έξοδος της Ελλάδας από το NATO λειτούργησε ως καταλύτης στην ανάθεση καθηκόντων αεράμυνας (Air Defense), στην περιοχή του Αιγαίου, στην Τουρκία και το γεγονός αυτό έθεσε υπό πρόκληση και αμφισβήτηση όλες τις ελληνικές επιχειρησιακές ευθύνες και αναθέσεις καθηκόντων επ' ωφελεία του NATO. Τον Οκτώβριο του 1975, η Ελλάδα ενημέρωσε τις Βρυξέλλες ότι επιθυμούσε να επανέλθει στη στρατιωτική πτέρυγα της συμμαχίας και παρά τις τουρκικές αντιδράσεις επί του ελληνικού αιτήματος, μέχρι τον Ιούλιο του 1978, Βρυξέλλες και Αθήνα είχαν καταλήξει σε μία φόρμουλα επανένταξης. Με την Αθήνα να βρίσκεται σε καθεστώς μεγάλης ανησυχίας, η Τουρκία ακολούθως άρχισε να επιχειρηματολογεί υπέρ μίας από κοινού (ελληνικής και τουρκικής) άμυνας στην περιοχή του Αιγαίου κατά των δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας.⁶⁵⁶

Στο εσωτερικό της χώρας, η πολιτική μετάβαση από το καθεστώς της χούντας στη μεταπολίτευση, χαρακτηρίστηκε από τη διορατικότητα στην πολιτική σκέψη του Καραμανλή. Ο ίδιος δεν προέβη σε μαζικές «εκκαθαρίσεις» κατά των υποστηρικτών της χούντας, αλλά αντιθέτως, η κύρια αποστολή του ήταν να ελέγξει τον αναβρασμό και την ανησυχία στο εσωτερικό της χώρας και να αποφύγει το διχασμό ανάμεσα στους πολίτες (διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων). Έθεσε υπό έλεγχο τις φιλοδοξίες των υποστηρικτών της χούντας και των υποστηρικτών του Βασιλιά,

⁶⁵⁵ Ibid.

⁶⁵⁶ Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, 100-102.

διορίζοντας των Σόλων Γκίκα, απόστρατο Υποστράτηγο και μέλος του κινήματος ΙΔΕΑ⁶⁵⁷ ως Υπουργό Δημόσιας Τάξης, υπεύθυνο για την υπηρεσία πληροφοριών της αστυνομίας, στην πρώτη κυβέρνηση της μεταπολίτευσης. Ο Γκίκας έλεγχε τις ομάδες των υποστηρικτών του Βασιλιά στους κύκλους των Ενόπλων Δυνάμεων. Ωστόσο, στην περίοδο μεταξύ του 1974 και 1978, ο Καραμανλής λάμβανε σε συνεχή ροή, πληροφορίες σχετικά με πιθανές δολοφονίες καθώς και σχεδιαζόμενα πραξικοπήματα. Στα τέλη Αυγούστου του 1974, ενημερώθηκε για ένα πραξικόπημα που επρόκειτο να λάβει χώρα στις 2 Σεπτεμβρίου, καθώς και για το σχεδιασμό της δολοφονίας του ιδίου, κατά τη διάρκεια πολιτικής συγκέντρωσης στη Θεσσαλονίκη. Τελικά, ο Καραμανλής επέλεξε να παραμείνει εντός του αγκυροβολημένου, στα ανοιχτά της Θεσσαλονίκης, πολεμικού πλοίου Κανάρης και να αποφύγει οποιοδήποτε δυσάρεστο ενδεχόμενο.

Τον Φεβρουάριο του 1975, ένα ακόμη πραξικόπημα εμποδίστηκε από την Κ.Υ.Π. και το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας.⁶⁵⁸ Οι «βασιλικοί» (υποστηρικτές του βασιλιά) στους κύκλους των αξιωματικών, σχεδίαζαν την κινητοποίηση των υποστηρικτών τους, την 24^η Φεβρουαρίου, όμως οι υπηρεσίες ασφάλειας συνέλαβαν την πλειοψηφία των στασιαστών εγκαίρως. Παράλληλα, οι Ένοπλες Δυνάμεις τέθηκαν σε κατάσταση συναγερμού, με σκοπό τη σύλληψη των υπόλοιπων συνωμοτών. Τον Οκτώβριο του 1975, νέες πληροφορίες για επικείμενο πραξικόπημα έφτασαν στον Καραμανλή και για μία ακόμη φορά, οι Ένοπλες Δυνάμεις τέθηκαν σε κατάσταση συναγερμού. Τον Ιανουάριο του 1976 ο Πρωθυπουργός ενημερώθηκε για επικείμενη συνωμοσία από τον Ταγματάρχη Μιχάλη Αρναούτη, θερμό υποστηρικτή του βασιλιά Κωνσταντίνου του 2^{ου}. Τον Οκτώβριο του 1976, οι βρετανικές υπηρεσίες πληροφοριών ενημέρωσαν τον Έλληνα Πρέσβη για προετοιμασίες πραξικοπήματος από «βασιλικούς» στο Λονδίνο. Στα τέλη του Οκτωβρίου, ο Έλληνας Πρέσβης ενημέρωσε πως οι προετοιμασίες για το πραξικόπημα είχαν ενταθεί και πως αυτό θα λάμβανε χώρα πολύ σύντομα. Στις 18 Νοεμβρίου, ο Άγγλος Πρωθυπουργός, Τζέιμς Γκάλαγκαν (James Gallagher), προειδοποίησε προσωπικά τον τότε βασιλιά Κωνσταντίνο ΙΙ, ο οποίος διέμενε στο Λονδίνο, να μην αναμειχθεί σε συνωμοτικές δραστηριότητες όσο βρίσκεται σε βρετανικό έδαφος. Ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε τα

⁶⁵⁷Πρόκειται για τον Ιερό Δεσμό Ελλήνων Αξιωματικών, ο οποίος αποτελούσε μία μυστική παραστρατιωτική οργάνωση εθνικοφρόνων αντικομμουνιστών αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού. Για περισσότερα, αναφορικά με τα ιδεώδη και τις αποφάσεις της οργάνωσης βλέπε «Το απόρρητον αρχείον του Ι.Δ.Ε.Α. Επεξεργασία των πρωτότυπων εγγράφων υπό Κώστα Τριανταφυλλίδη», *Ακρόπολις*, φ. 7732 της 9^{ης} Ιουλίου 1952, σελ. 1. Επίσης, βλέπε Γεώργιος Καραγιάννης, *1940-1950, Το Δράμα της Ελλάδας, Έπη και αθλιότητες* (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ι.Γ.Π.), 214, πρόσβαση 12 Νοεμβρίου 2008 – 21:32. <http://el.scribd.com/doc/13436333/-1940-1952>

⁶⁵⁸Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Η Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974 – 1977, Τόμος 8* (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής / Εκδοτική Αθηνών, 1999), 123-126, 142, 323-325. Τόμος 9, 126.

Ηλεκτρονική αναζήτηση στην Ιστοσελίδα του Ιδρύματος Καραμανλή, στη διεύθυνση <http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/12tomo/mainpage/ikk.html> (πρόσβαση 21 Δεκεμβρίου 2011 - 21:03)

πάντα. Οι δε προετοιμασίες των «βασιλικών» τέθηκαν σε «χειμερία νάρκη» για να ξαναρχίσουν το 1978. Ο Καραμανλής, μη θέλοντας να δώσει την εντύπωση ότι η δημοκρατία βρίσκονταν σε κίνδυνο, απέφυγε επιμελώς τη δημοσίευση πληροφοριών σχετικών με σχεδιαζόμενα – επικείμενα πραξικοπήματα, ακόμη και αν αυτές ήταν πλήρως έγκυρες και αποδεδειγμένες.⁶⁵⁹ Κατά την περίοδο μεταξύ του 1974 και του 1978, υπήρχε έντονα ο φόβος για ενδεχόμενο πραξικόπημα από τους «βασιλικούς» και τους υποστηρικτές του καθεστώτος της χούντας (που βρίσκονταν ακόμη στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων), καθώς και από τρομοκρατικές δραστηριότητες προερχόμενες από υποστηρικτές της αριστεράς. Σημειώνεται ότι, εκείνη την περίοδο, η νεοσυσταθείσα τρομοκρατική οργάνωση «17 Νοέμβρη» είχε προβεί σε δολοφονίες Αμερικάνων και Ελλήνων αξιωματούχων.⁶⁶⁰

Παράλληλα, οι πολιτικές κατά της χούντας από τον Καραμανλή, είχαν ως σκοπό την πολιτική καρατόμηση των χουντικών και των βασιλικών. Οι ηγέτες της χούντας, Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο Νικόλαος Μακαρέζος και ο Δημήτριος Ιωαννίδης, καταδικάστηκαν σε θάνατο, μία ποινή που αργότερα μετετράπη σε ποινή ισόβιας φυλάκισης. Πάνω από 110 «εξέχοντα» μέλη της χούντας δικάστηκαν με ποινές για βασανισμούς. Ωστόσο, υψηλόβαθμα στελέχη του ΠΑ.ΣΟ.Κ., όπως ο μελλοντικός Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γιάννης Χαραλαμπίδης, συνέχιζαν να υποστηρίζουν ότι, εντός των κύκλων των Ενόπλων Δυνάμεων και στην Αστυνομία, συνέχιζαν να υπάρχουν συνωμότες της χούντας, οι οποίοι λειτουργούσαν κατά της δημοκρατίας.⁶⁶¹ Βέβαια, η άποψη του αμερικανικού παράγοντα επί του θέματος ήταν διαφορετική. Αναφερόμενη στην περίοδο του 1981, η αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, σε απόρρητο τηλεγράφημά της προς τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών (11 Μαΐου 1981, ώρα 14:45), με θέμα τις Προοπτικές Αστάθειας στην Ελλάδα, υποστηρίζει ότι η στρατιωτική δράση στην Ελλάδα δεν κρίνεται πιθανή. Συγκεκριμένα, το τηλεγράφημα αναφέρει τα εξής: «Αρκετές φορές στην ιστορία της Ελλάδας οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις έχουν κινηθεί για να αναλάβουν τη διακυβέρνηση ... δεν πιστεύουμε ότι η στρατιωτική δράση είναι πιθανή στην Ελλάδα στο εγγύς μέλλον».⁶⁶²

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει λόγος για την οπτική της αμερικανικής πλευράς, περί της απειλής πραξικοπήματος στην Ελλάδα, κατά την περίοδο μέχρι το 1981. Στο Μνημόνιο από τον Ντένις Κλιφ, Μέλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, προς το Βοηθό του προέδρου για θέματα Εθνικής Ασφάλειας

⁶⁵⁹Ibid, 126.

⁶⁶⁰George Kassimeris, *Europe's Last Red Terrorists: The Revolutionary Organization 17 November* (London: Hurst & Co, 2000), 22.

⁶⁶¹Γιάννης Χαραλαμπίδης, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996* (Αθήνα: Προσκήνιο, 2002), 274.

⁶⁶²Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA Ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 45.

(Ουάσινγκτον, 1^η Οκτωβρίου 1976), αναφέρεται πως έπρεπε να ληφθούν σοβαρά υπόψη, οι συνωμοσίες για πραξικόπημα εναντίον του Καραμανλή και αυτό διότι, η πολιτική του τελευταίου για το Αιγαίο, θεωρούνταν από πολλούς υπερβολικά «μαλακή», έναντι της Τουρκίας. Αναφέρεται επίσης, ότι δύο διαφορετικές παρατάξεις, οι μοναρχικοί και οι νομιμόφρονες στη χούντα, μπορεί να συνωμοτούν μαζί. Η δε κυβέρνηση Καραμανλή ήταν, σε γενικές γραμμές, ενήμερη για την πιθανότητα πραξικοπήματος, αλλά δεν πίστευε ότι το εγχείρημα ήταν πιθανό σύντομα.

Σε δεύτερο Μνημόνιο από τον Ντένις Κλιφ (19^η Οκτωβρίου 1976), αναφέρεται ότι, ο τέως Βασιλιάς της Ελλάδας, Κωνσταντίνος, μπορεί να είχε δεύτερες σκέψεις για να προσφέρει την υποστήριξή του στις τρεις ελληνικές ομάδες που σχεδίαζαν να ανατρέψουν τον Πρωθυπουργό Καραμανλή.⁶⁶³

Παράλληλα, και αναφορικά με το ρόλο του στρατεύματος στο θέμα της επέμβασης, στο προσχέδιο National Intelligence Estimate – N.I.E. – 21-1-81: *Η Προοπτική για την Ελλάδα*, γράφονται τα εξής: «Ο στρατός παραμένει σημαντικός συντελεστής της πολιτικής εξίσωσης. Παρόλο που υπάρχουν παράγοντες που ενθαρρύνουν τη διατήρηση χαμηλού πολιτικού προφίλ ...δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι η στρατιωτική ηγεσία θα παραμείνει αμέτοχη. Εάν οι Στρατηγοί πειστούν ότι οι τακτικές τους επιδιώξεις ή το εθνικό συμφέρον απειλούνται από αναρχία, πολιτική στασιμότητα ή την εξωτερική και την εσωτερική πολιτική του Παπανδρέου, τότε οι ίδιοι (τα χουντικά κατάλοιπα που παρέμειναν ενεργά στο στράτευμα) ενδέχεται και πάλι να επέμβουν. Η επέμβασή τους θα μπορούσε να πάρει διάφορες μορφές – από γενικευμένο πραξικόπημα για την ανατροπή του πολιτεύματος, οργανωμένο από αξιωματικούς, μέχρι απόπειρα πολιτικής δολοφονίας ή απαγωγή από φιλοχουντικά στοιχεία και τους αποπεμφθέντες συναδέλφους τους.»⁶⁶⁴

Ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, σχεδίαζε μία εξωτερική πολιτική, επικεντρωμένη, τόσο στην ευρωπαϊκή πορεία, όσο και στον εκμοντερνισμό των Ενόπλων Δυνάμεων, ώστε αυτές να αποτελούν σημαντικό παράγοντα αποτροπής. Ωστόσο, δεν σχεδίαζε μία δεύτερη στρατιωτική σύγκρουση με την Τουρκία (με αιτία το Κυπριακό Ζήτημα), ούτε και την είσοδο της χώρας σε μία ανεξέλεγκτη κούρσα εξοπλισμών. Δεν ήθελε να δημιουργήσει αλυσιδωτές αντιδράσεις, όπως αυτές που πυροδότησαν τις Αραβο-ισραηλινές συγκρούσεις. Ο Καραμανλής θεώρησε πως, με τη χρησιμοποίηση ενός μίγματος πολιτικών, διπλωματικών (όχι στρατιωτικών) και οικονομικών μέσων κατά της Άγκυρας, θα κατάφερνε να περιορίσει και να ελέγξει τις

⁶⁶³ Ibid, 139-140.

⁶⁶⁴ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA Ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 241.

τουρκικές διεκδικήσεις, που αφορούσαν στο Κυπριακό και στις διαμάχες στο Αιγαίο.⁶⁶⁵

Πολιτικός αντίπαλος του Καραμανλή ήταν ο Ανδρέας Παπανδρέου, με αμερικανική εκπαίδευση, ακαδημαϊκός, οικονομολόγος και πολιτικός. Ήταν ένας σοσιαλδημοκράτης του είδους εκείνου που συναντούσε κανείς τότε στις σκανδιναβικές χώρες ή στην αριστερή πτέρυγα του αμερικανικού Δημοκρατικού Κόμματος.⁶⁶⁶ Ο Παπανδρέου επέστρεψε από την εξορία το 1974 και ίδρυσε το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα – ΠΑ.ΣΟ.Κ. (στις 3 Σεπτεμβρίου). Ο ίδιος και το κόμμα του (το οποίο δημιουργήθηκε από εκείνον και γύρω από αυτόν) έχαιραν μεγάλης και μαζικής υποστήριξης, η οποία συνεχώς αυξάνονταν.⁶⁶⁷ Στις εκλογές του 1974, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έλαβε 13,58% (κερδίζοντας 13 έδρες στο ελληνικό Κοινοβούλιο)⁶⁶⁸, το 1977 25,34% (με 93 έδρες)⁶⁶⁹ και το 1981 48,06%, με 174 έδρες στο Κοινοβούλιο.⁶⁷⁰ Αναφερόμενοι στην κρίση του 1976, αξίζει να σημειωθεί ότι, σχετικά με την προγραμματιζόμενη έξοδο του τουρκικού ερευνητικού πλοίου για έρευνες στο Αιγαίο, ο Αμερικάνος πρεσβευτής στην Άγκυρα, Ουίλιαμ Μακόμπερ⁶⁷¹, είχε εκφράσει την ανησυχία του για το ενδεχόμενο να έχει αποσταθεροποιητική συνέπεια για την κατάσταση στο Αιγαίο.⁶⁷² Συμπλήρωσε, ρωτώντας (την τουρκική πλευρά) κατά πόσο το πλοίο θα περνούσε από περιοχές που οι Έλληνες θεωρούσαν ότι αποτελούσαν ελληνική ηπειρωτική υφαλοκρηπίδα. Ο Τούρκος Πρέσβης στην Ουάσινγκτον, Σεβίν Ελεγκνταγκ, απάντησε ότι το πλοίο θα έπλεε σε περιοχές που ανήκαν στην τουρκική υφαλοκρηπίδα, αλλά και σε άλλες που, σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποίησε, αποτελούσαν «γκρίζες ζώνες». Επρόκειτο για όρο που θα χρησιμοποιείτο για τις βραχονησίδες 20 χρόνια αργότερα.⁶⁷³ Τον Σεπτέμβριο του

⁶⁶⁵Theodore A.Couloumbis, *Greek Foreign Policy: Debates and Priorities*, στο Theodore Couloumbis, and Theodore Kariotis, *Greece in the Twentieth Century* (London: Frank Cass, 2003), 34.

⁶⁶⁶Peter Calvocoressi, *Διεθνής Πολιτική: 1945-2000* (Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 2004), 411.

⁶⁶⁷Πότης Παρασκευόπουλος, *Το Φαινόμενο Ανδρέας, 35 Πολυτάραχα Χρόνια*, στο Σπήλιος Παπασπηλιόπουλος, *ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κατάκτηση και Άσκηση Εξουσίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1996), 15.

⁶⁶⁸Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η Ολοκλήρωση του Ελληνικού Θαύματος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000), 303-304.

⁶⁶⁹Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Από τη Θέσπιση του Συντάγματος στις Εκλογές του 1977, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000), 313.

⁶⁷⁰Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η Κυβέρνηση Γ. Ράλλη, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000), 317.

⁶⁷¹Ο Ουίλιαμ Μακόμπερ διετέλεσε πρέσβης των Η.Π.Α στην Τουρκία, την περίοδο 1973-1977.

⁶⁷²Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο: 1973-1976* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2006), 136-137.

⁶⁷³Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο: 1973-1976*, 136-137.

1976, όταν το τουρκικό ερευνητικό πλοίο «Χόρα» βρέθηκε σε ελληνικά διεθνή ύδατα, προβάλλοντας τις τουρκικές προθέσεις και διεκδικήσεις, μερίδα της ελληνικής κοινής γνώμης αισθάνονταν κάποιο είδος ταπείνωσης και οι δηλώσεις του Παπανδρέου περί βύθισης του πλοίου (αναφώνησε στο Κοινοβούλιο τη φράση “Βυθίσατε το Χόρα”) είχε απήχηση.⁶⁷⁴ Αυτή η δήλωση δεν αποτέλεσε μία απλή φράση αλλά ένα σημαντικό πολιτικό συμβολισμό, ο οποίος δεν αναφέρονταν απλά σε εκείνη την ελληνοτουρκική κρίση αλλά σε όλα τα μελλοντικά ζητήματα μεταξύ των δύο χωρών, όπως και ο ίδιος ο Παπανδρέου δήλωσε αργότερα την ίδια χρονιά. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι η πολιτική του Ανδρέα Παπανδρέου στην κυβέρνηση (1981) ήταν μετριασμένη σε σχέση με όσα υποδήλωνε η ρητορική του όταν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. βρίσκονταν στην αντιπολίτευση. Η δυναμική πολιτική που συνοψίζονταν στο σύνθημα “Βυθίσατε το Χόρα” κατά την κρίση του 1976 είχε ήδη εγκαταλειφτεί τον Οκτώβριο του 1981, όταν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε τις εκλογές. Παρέμεναν πάντως άλλα στοιχεία της στρατηγικής που είχε προδιαγράψει ο Παπανδρέου στη δεκαετία του 1970, με σημαντικότερο τη διακοπή του διαλόγου που θεωρείτο ότι νομιμοποιεί τις τουρκικές αξιώσεις.⁶⁷⁵

Ο Παπανδρέου, ακολούθως, κατηγόρησε τις Ηνωμένες Πολιτείες για την επιβίωση του καθεστώτος της χούντας, καθώς και για τη μη παρέμβαση στην Κύπρο, το καλοκαίρι του 1974. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επηρέασε σημαντικά την κοινή γνώμη, υποστηρίζοντας ότι η Ουάσινγκτον παρείχε στρατιωτική και πολιτική υποστήριξη στην επιθετική Τουρκία. Οι θέσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και των δύο κομμουνιστικών κομμάτων (που νομιμοποιήθηκαν από τον Καραμανλή το 1975) συνέπιπταν στα ζητήματα της αμερικανικής παρεμβατικότητας στην ελληνική πολιτική σκηνή και της τραγωδίας στην Κύπρο. Ως εκ τούτου, ο αντι-αμερικανικός πυρήνας μελών του Κοινοβουλίου, υποψηφίων πολιτικών και της κοινής γνώμης, συνεχώς αυξάνονταν. Ωστόσο, τα πολιτικά κόμματα της αριστεράς δεν κατάφεραν να αντλήσουν μεγαλύτερη υποστήριξη και βαθμιαία, στη δεκαετία του 1980, η δύναμή τους περιορίστηκε στο 10-14% των ψηφοφόρων του εκλογικού σώματος.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. και στη Νέα Δημοκρατία εντεινόταν συνεχώς, ενώ η αυξανόμενη πόλωση άρχιζε να γίνεται κύριο χαρακτηριστικό του πολιτικού κλίματος. Οι συντηρητικοί υποστήριζαν ότι μία εξωτερική πολιτική που ωθούσε την Ελλάδα στην είσοδο στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα – Ε.Ο.Κ., θα αποτελούσε παράγοντα υποστηρικτικό για τα ελληνικά συμφέροντα. Ωστόσο, το συγκεκριμένο όραμα είχε μικρή απήχηση στην ελληνική κοινή γνώμη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές του '80. Το ισχυρό και επικρατέστερο ΠΑ.ΣΟ.Κ., εμφανιζόμενο ως αντι-ιμπεριαλιστικό, εθνικιστικό, αντι-αμερικανικό, αντι-τουρκικό και εναντίον της ένταξης στην Ε.Ο.Κ., διακήρυττε την ανάγκη για «εθνική ανεξαρτησία και

⁶⁷⁴Ibid, 149.

⁶⁷⁵Ibid, 167.

κυριαρχία», καθώς και την ανάγκη για αλλαγές στα εσωτερικά θέματα της χώρας. Η πολιτική αυτή είχε μεγάλη απήχηση στους Έλληνες πολίτες, ενώ η διαμάχη ανάμεσα στα δύο μεγάλα αντίπαλα κόμματα τροφοδοτούνταν και από τις προσωπικότητες των ηγετών τους. Η ανατροπή της κυβερνήσεως του Γεώργιου Παπανδρέου, πατέρα του Ανδρέα Παπανδρέου, από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, ηγέτη του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας (με την καταψήφιση αυτής την 15 Ιουλίου του 1965), αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα έχθρας ανάμεσα στις δύο ηγετικές φυσιогνωμίες.

Εντωμεταξύ, η λήξη του εμπύργκο όπλων που είχε επιβληθεί στην Άγκυρα από το αμερικανικό Κογκρέσο το 1978, βρήκε την πλειοψηφία της ελληνικής κοινής γνώμης, τον τύπο και τους πολιτικούς, να επηρεάζονται και να τηρούν μία αντι-αμερικανική στάση, ως αντίδραση για την κρίση στην Κύπρο και την αμερικανική υποστήριξη προς την Τουρκία. Αποκορύφωση της κατάστασης, ήταν ο χαιρετισμός της πτώσης του Σάχη στο Ιράν και της ανόδου ενός αντι-αμερικανικού καθεστώτος, από τους κεντρώους και αριστερούς πολιτικούς. Ωστόσο, οι σχολιαστές της ελληνικής κοινής γνώμης, αλλά και πολιτικοί που ασκούσαν επιρροή υποστήριζαν ότι το γεγονός της πτώσης του Σάχη αποτελούσε μειονέκτημα για την Ελλάδα. Και αυτό διότι η ανατροπή αυτού του καθεστώτος αύξησε πολύ την εξάρτηση της Ουάσινγκτον από την Τουρκία, ώστε η πρώτη να έχει τη δυνατότητα διατήρησης δυνάμεων, διπλωματικής ισχύος και συλλογής πληροφοριών κατά της Ε.Σ.Σ.Δ. στην ευρύτερη περιοχή. Το αποτέλεσμα ήταν να παραμείνει κατά των Αμερικανών, ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης, το οποίο, επηρεαζόμενο από την ανάμνηση της χούντας και του Κυπριακού, αδυνατούσε να κατανοήσει και να εκτιμήσει την πολυπλοκότητα στις διεθνείς σχέσεις και την πολιτική και στρατιωτική ισορροπία των δυνάμεων στην περιοχή.⁶⁷⁶

Εντέλει, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., κατέληξε να ασκεί την εξωτερική του πολιτική σε δύο άξονες. Σε μία δημόσια αντι-αμερικανική στάση και μία ξεπερασμένη οπτική της ισορροπίας δυνάμεων, καθώς και σε μία σημαντική, αλλά ταυτόχρονα διακριτική Ευρωπαϊκή λογική και προσέγγιση.⁶⁷⁷ Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο, όταν ο Παπανδρέου ακολούθησε μία πολιτική απομόνωσης από το ΝΑΤΟ, στη δεκαετία του 1980, κατηγορώντας δημοσίως τις Ηνωμένες Πολιτείες για υποστήριξη προς την Τουρκία, έτυχε μεγάλης υποστήριξης από την ελληνική κοινή γνώμη (η οποία αδυνατούσε να κατανοήσει τη χρησιμότητα αυτής της πολιτικής). Σημειώνεται ότι, η Ελλάδα ήταν το μόνο μέλος της Ε.Ο.Κ. και του ΝΑΤΟ που διατηρούσε μία αντι-αμερικανική στάση.

⁶⁷⁶ Γρηγόριος Μανουσάκης, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδος κατά την Περίοδον 1980-1989: Προβλήματα και Προοπτικά* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1989), 262-263.

⁶⁷⁷ Θεόδωρος Κουλουμπής, "Καραμανλής και Παπανδρέου: Τύπος και Ουσία Ηγεσίας" στο Σπήλιος Παπασηλιόπουλος, *ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κατάκτηση και Άσκηση Εξουσίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1996), 316.

Υπάρχουν πολλοί σημαντικοί παράγοντες που επηρέαζαν την ελληνική κοινή γνώμη στο ζήτημα της εκτίμησης και αντίληψης των απειλών κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980. Στην εξωτερική πολιτική, ο Καραμανλής ακολούθησε μία πολιτική αποτροπής και όχι ρεβανσισμού, επιτυγχάνοντας την είσοδο της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., πριν γίνει πρωθυπουργός ο Ανδρέας Παπανδρέου.⁶⁷⁸

Το απολυταρχικό στυλ ηγεσίας που ακολουθούσε ο Παπανδρέου στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. συχνά οδηγούσε σε συγκρούσεις με προεξέχοντα μέλη – ηγέτες (αριστερούς) της αντίστασης κατά της χούντας. Ο ίδιος κατάφερε να θέσει υπό έλεγχο τις ιδεολογίες του πολιτικού κέντρου (που προέρχονταν από την «Ένωση Κέντρου», κόμμα του πατέρα του) και να αποβάλλει τους Τροτσκιστές, τους Μαρξιστές, τους οπαδούς του Λένιν, τους Αναρχικούς και τα μέλη του ΠΑΚ.⁶⁷⁹ Οι αμερικανικές εκτιμήσεις για τη θέση του Ανδρέα Παπανδρέου στον πολιτικό χώρο (αναφερόμενες μέχρι και το 1981), κατέγραφαν ότι, ο Έλληνας ηγέτης προσπαθούσε να χαράξει μία εκλογική περιφέρεια, μεταξύ της κομμουνιστικής Αριστεράς και της Ένωσης Κέντρου.⁶⁸⁰ Ωστόσο, η εικόνα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. παρέμεινε «αριστερή, πατριωτική και προοδευτική». Στη δεκαετία του 1980, ο Παπανδρέου, ακολουθώντας την ίδια πρακτική στο εσωτερικό του κόμματος, φρόντιζε να απομακρύνει οποιονδήποτε υπουργό εμφανίζονταν να αυξάνει την επιρροή και την υποστήριξή του, εντός και εκτός του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Ο Δημήτρης Χαραλάμπης, αναφέρει σχετικά, ότι ο Παπανδρέου ήταν ο ιδρυτής, ο ηγέτης, το στρατηγικό μυαλό και η προσωπικότητα που λάμβανε όλες τις σημαντικές αποφάσεις. Αναφέρει επίσης, ότι, δεν ήταν πρώτος μεταξύ ίσων. Σε αντίθεση με τον Καραμανλή, διακριτό αρχηγό και ιδρυτή της Νέας Δημοκρατίας, ο Παπανδρέου, μέχρι και την παραίτησή του, το 1996 για λόγους υγείας, αποτελούσε το ίδιο το ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Ο Παπανδρέου διατηρούσε τη νόμιμη ισχύ να απορρίπτει αποφάσεις, να απομονώνει πυρήνες εντός του κόμματος, να επηρεάζει και να διαχειρίζεται επιδέξια τις εσωτερικές διαδικασίες αυτού, καθώς και να επιρρίπτει τις ευθύνες σε πρόσωπα που αποτελούσαν εκτελεστικούς παράγοντες και όχι στους πραγματικούς διαμορφωτές τις πολιτικής. Πολύ συχνά δε, ακύρωνε συνεδριάσεις του κόμματος, στοχεύοντας στη μη δημοσίευση των διαφωνιών εντός αυτού. Από τα παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν ένα προσωποκεντρικό κόμμα.⁶⁸¹

⁶⁷⁸ Δημήτρης Χαραλάμπης, *Πελατειακές Σχέσεις και Λαϊκισμός: Η Εξωθεσμική Συναίνεση στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα* (Αθήνα: Εξάντας, 1989), 286.

⁶⁷⁹ Χαραλαμπίδης, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία*, 265-269.

⁶⁸⁰ Συμπεράσματα που ζήτησε από τη CIA το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Π.Α., βλέπε Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 147.

⁶⁸¹ Βλέπε Χαραλάμπης, *Πελατειακές Σχέσεις και Λαϊκισμός*, 307-310 και *Θάναος Βερέμης, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων: 1453-2005* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2005), 153-154.

Στα τέλη του '70, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. θεωρούνταν ότι θα είναι ο νικητής στις επερχόμενες εκλογές τον Οκτώβριο του 1981. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση του κόμματος για επικοινωνία με πρεσβείες ξένων χωρών στην Αθήνα. Στον άξονα αυτό, ο Παπανδρέου αποφάσισε και κανόνισε μία μυστική συνάντηση ανάμεσα στο υψηλόβαθμο και ιδρυτικό στέλεχος του κόμματος, Ασημάκη Φωτήλα και σε αξιωματούχους του αμερικανικού Υπουργείου Εξωτερικών, της CIA και του Πενταγώνου στην Ουάσινγκτον. Ο Φωτήλας, μελλοντικός Υφυπουργός Εξωτερικών (στην Κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που σχηματίστηκε μετά την εκλογική νίκη το 1981), εστάλη μυστικά στην Ουάσινγκτον για να καθησυχάσει τους Αμερικανούς σχετικά με τους φόβους που υπήρχαν για ενδεχόμενη αντι-αμερικανική πολιτική, αναφορικά με τις βάσεις στην Ελλάδα, το ΝΑΤΟ και το τρίγωνο των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένων Πολιτειών.⁶⁸²

Αφού εξελέγη στον Πρωθυπουργικό θώκο, ο Παπανδρέου ακολούθησε μετριοπαθή πολιτική απέναντι στην Ουάσινγκτον, χρησιμοποιώντας παράλληλα τη ρητορική του για τον καθησυχασμό της κοινής γνώμης και των εσωκομματικών στελεχών, απέναντι στα οποία παρέμενε αδιάλλακτος. Στην πραγματικότητα ο Παπανδρέου «έγγνεφε αριστερά και έστρεφε δεξιά».⁶⁸³

Ο χώρος των Πληροφοριών στην Ελλάδα (1953-1995)

Η παρούσα ενότητα αποτελεί ένα απαραίτητο «εργαλείο», αφενός για την ανάλυση και κατανόηση της δημιουργίας, του θεσμικού πλαισίου και της λειτουργίας του χώρου των πληροφοριών στην Ελλάδα και αφετέρου διότι ο χώρος αυτός, μέσα από τη δράση του, αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της εισερχόμενης γνώσης-πληροφοριών. Πρόκειται για γνώσεις και πληροφορίες, τόσο στην περίοδο της ειρήνης, όσο και στην περίοδο των κρίσεων. Η διαχείριση των εισερχόμενων δεδομένων – στοιχείων, ουσιαστικά η διαχείριση της γνώσης, συντελεί και στη διαχείριση της κάθε κρίσης που ξεσπά. Κατά συνέπεια, ο γράφων την παρούσα διατριβή, κρίνει σκόπιμο να φωτίσει τον ευαίσθητο χώρο των πληροφοριών στην Ελλάδα.

Η ιστορία των Ελληνικών Μυστικών Υπηρεσιών αρχίζει από το έτος 1924 και τούτο επειδή, προγενέστερα, ο τομέας της συλλογής πληροφοριών εντασσόταν στο πλαίσιο λειτουργίας των αρμόδιων Γραφείων του Στρατού. Έκτοτε, πέρασε από διάφορα στάδια, τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τους βασικούς κατευθυντήριους άξονες, τόσο της εσωτερικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής, όσο

⁶⁸²Κώστας Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο. Ανδρέας Παπανδρέου: Οράματα και Εφιάλτες* (Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1994), 56-57.

⁶⁸³Fotios Moustakis, *The Greek – Turkish Relationship and NATO* (London: Frank Cass, 2003), 26.

και με τις διεθνείς εξελίξεις που έλαβαν χώρα και επηρέασαν την πορεία του από τη σύστασή του έως σήμερα.⁶⁸⁴

Στη, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο Ελλάδα, ο χώρος των πληροφοριών αποτελούσε πεδίο των στρατιωτικών, τόσο στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, όσο και στον τομέα της ασφάλειας γενικότερα. Οι πολιτικοί έδειχναν μία προτίμηση στην επιλογή στρατιωτικών αξιωματούχων για την ανάθεση καθηκόντων πληροφοριών, ενώ στο χώρο της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, προτιμούνταν οι απόφοιτοι των στρατιωτικών σχολών, καθώς και υψηλόβαθμοι αξιωματικοί, αντί του πολιτικού προσωπικού. Μετά την κατάρρευση της χούντας το 1974, η Κ.Υ.Π. συνέχισε να παραμένει υπό τον έλεγχο του Πρωθυπουργού, για να καταλήξει στο Υπουργείο Δημοσίας Τάξης. Η Κ.Υ.Π. δεν διέθετε ένα καθιερωμένο δίαυλο επικοινωνίας, ούτε και μία κουλτούρα συνεργασίας με το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Το 1982, καταργήθηκε το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας. Τη θέση του πήρε το ΚΥ.Σ.Ε.Α. (Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας), το οποίο απαρτιζόνταν από τον ίδιο τον Πρωθυπουργό, ως πρόεδρο του Συμβουλίου, τον Υπουργό και τους Υφυπουργούς Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών, τον Υπουργό Προεδρίας και τον Υπουργό Δημοσίας Τάξης. Η ίδρυση του ΚΥΣΕΑ (Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας) υπήρξε χωρίς αμφιβολία το σημείο αιχμής αυτής της νέας πολιτικής αντίληψης σχετικά με τη διαμόρφωση και την άσκηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και αμυντικής πολιτικής στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη δημιουργία ενός νέου συνταγματικού και ως εκ τούτου νομικού και εκτελεστικού πλαισίου, το οποίο όμως δεν κατάφερε να ξεφύγει από την «κακοδαιμονία» των αντιφάσεων, των αλληλοεπικαλύψεων, των συγχύσεων κλπ στον κυβερνητικό και στρατηγικό σχεδιασμό και κατ' επέκταση στο συντονισμό της ελληνικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής.⁶⁸⁵ Βάσει του άρθρου 11, στο ΚΥ.Σ.Ε.Α. μπορούσαν να κληθούν από τον Πρωθυπουργό, οι κατά περίπτωση, αρμόδιοι για το συζητούμενο θέμα, Υπουργοί ή άλλοι υπηρεσιακοί παράγοντες. Επίσης, στο ΚΥ.Σ.Ε.Α. μετείχε και ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (με δικαίωμα ψήφου) και ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, όταν επρόκειτο για επιλογή Αρχηγού του Λιμενικού Σώματος. Ο Διοικητής της Κ.Υ.Π. ανήκε στην κατηγορία των ατόμων που δεν κατείχαν κάποια θέση ή θεσμοθετημένο ρόλο συμβούλου στο ΚΥ.Σ.Ε.Α..⁶⁸⁶ Ωστόσο, (παρά την απουσία του Διοικητή της

⁶⁸⁴ Επίσημος Δικτυακός Τόπος Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, Ιστορικό: Χρονολόγιο των προ της Ε.Υ.Π. ελληνικών Υπηρεσιών Πληροφοριών, 1924-1953, Πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 - 13:24 <http://www.nis.gr/portal/page/portal/NIS/History>

⁶⁸⁵ Σπύρος Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής: Το Δημοκρατικό Μοντέλο Διακυβέρνησης* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2007), 235-236.

⁶⁸⁶ Για τη σύσταση του ΚΥ.Σ.Ε.Α. και τους θεσμοθετημένους ρόλους σε αυτό, βλέπε το ΦΕΚ 81 Α΄ (Ν. 1266/2/2.7.82), πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 - 17: 42. http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftII9LGdkF53Uixsx942CdyqxSQYNuqAGCF0IfB9H16qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5IsIuVnRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga

Κ.Υ.Π.) το σημαντικότερο πρόβλημα για το ΚΥ.ΣΕ.Α. αποτελούσε η έλλειψη υποστήριξης διοικητικής οργάνωσης καθώς και γραφειοκρατικής δομής που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών. Η σκέψη της δημιουργίας ενός Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, στα πρότυπα του National Security Council, δεν ήταν αποδεκτή και ως εκ τούτου στον Πρωθυπουργό παραχωρήθηκε ένα Legal Affairs Office καθώς και στρατιωτικοί-διπλωματικοί σύμβουλοι.

Τον Μάιο του 1953, με το Νόμο 2421/1953 ιδρύθηκε η Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών – Κ.Υ.Π.. Το άρθρο 1 διακηρύσσει την ίδρυση της Κ.Υ.Π. με σκοπό την εθνική ασφάλεια, την ασφάλεια των Ενόπλων Δυνάμεων, τη Δημόσια Ασφάλεια και Τάξη. Το άρθρο 2 αφορά στην εξουσία του Πρωθυπουργού επί της νεοϊδρυθείσας υπηρεσίας, αναφέροντας ρητά ότι η Κ.Υ.Π. τίθεται υπό τις εντολές του Προέδρου της Κυβερνήσεως. Το άρθρο 3 περιγράφει τις προτεραιότητες στις αποστολές της υπηρεσίας. Βάσει αυτών, η Κ.Υ.Π. θα πρέπει να συντονίζει όλες της λειτουργίες συλλογής πληροφοριών, όλων των Υπηρεσιών Ασφαλείας της χώρας. Παράλληλα, υπό τις κατευθυντήριες γραμμές του Πρωθυπουργού, θα πρέπει να πρέπει να αναπτύσσει μεθόδους συλλογής πληροφοριών, με τα δικά της μέσα, και να παρέχει, ως προϊόν, αποτιμήσεις και εκτιμήσεις σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας. Επιπρόσθετα, βάσει του Νόμου, η Κ.Υ.Π. θα έπρεπε να διαφωτίζει την κοινή γνώμη σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας.⁶⁸⁷

Από τον Απρίλιο του έτους 1967 ως τον Ιούλιο του 1974, η Ελλάδα υποβλήθηκε σε καθεστώς βίας και καταπίεσης, αντίθετο προς το φιλελεύθερο πνεύμα του λαού της και των παραδόσεών του.⁶⁸⁸ Οι επιπτώσεις στο εσωτερικό πεδίο με την κατάλυση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, είχαν ανάλογο αντίκτυπο τόσο στην οργάνωση, όσο και στη λειτουργία και αποστολή της τότε Κ.Υ.Π., η οποία κατέστη, ως ένα βαθμό, όργανο των προσωπικών επιδιώξεων των συνταγματαρχών που διοίκησαν τη χώρα επί 7 σχεδόν χρόνια.

Συνεχίζοντας την ανάλυση, αναφορικά με τη δομή της Κ.Υ.Π., βάσει του άρθρου 4 (Νόμος 2421/1953), ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης είναι εκείνος που αποφασίζει το πρόσωπο και το διορισμό αυτού, στη θέση του Διοικητή της Κ.Υ.Π.. Ο Διοικητής της Κ.Υ.Π. δύνατο να είναι εν ενεργεία ή αποστρατεία Αξιωματικός των Ενόπλων Δυνάμεων, της Χωροφυλακής ή της Αστυνομίας Πόλεων, καθώς και έτερος δημόσιος υπάλληλος ή κατάλληλος ιδιώτης, συγκεντρώνων τα απαιτούμενα τυπικά

⁶⁸⁷ Περί της Ίδρυσης της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών βλέπε το Νόμο 2421/1953 (ΦΕΚ. Α' 126), πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 13:45.

http://www.et.gr/idocsnpd/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFluEIlbBWzpXdtvSoClrL8JGD3SRQTDV55MXDOLzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWylWelDvWS_18kAEhATUkj0x1LIdQ163nV9Ktd6SluWEgH9KdRgaUAxqvsEB_Y63_b_nruIOOm-BaCJyI54SP

⁶⁸⁸ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2001), 167.

και ουσιαστικά προσόντα.⁶⁸⁹ Μέχρι και το 1987, ο Διοικητής της Κ.Υ.Π. προέρχονταν από τις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων, κυρίως από το Στρατό Ξηράς (συνήθως Ταξίαρχος ή Υποστράτηγος που είχε ολοκληρώσει την καριέρα του στις Ένοπλες Δυνάμεις). Παρόλα αυτά, η Κ.Υ.Π. δεν είχε καταφέρει να έχει πλήρη επιρροή και συνεργασία-συντονισμό με τις Υπηρεσίες Πληροφοριών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και στην περίοδο 1953-1974 (πτώση του καθεστώτος της χούντας), στελεχώνονταν από αξιωματικούς των ειδικών δυνάμεων που στερούνταν εκπαιδεύσεως στην ανάλυση πληροφοριών και κατανόησης του ρόλου μίας σύγχρονης Υπηρεσίας Πληροφοριών. Οι στρατιωτικές Υπηρεσίες Πληροφοριών αποτέλεσαν και τον πυρήνα στον τρόπο σκέψης της Κ.Υ.Π., αναφορικά με τον τρόπο που το προσωπικό και οι αξιωματικοί αντιλαμβάνονταν τα διεθνή γεγονότα και εκτιμούσαν τις απειλές. Σύμφωνα με απόστρατους Στρατηγούς, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και μέχρι την εισβολή στην Κύπρο το 1974, το ενδιαφέρον των αξιωματικών του ΥΠ.ΕΘ.Α. και της Κ.Υ.Π. εστιάζονταν κατά κύριο λόγο στη Βουλγαρία και στις «εσωτερικές κομμουνιστικές απειλές», αγνοώντας τις τουρκικές προθέσεις για την Κύπρο και τις πιθανές-δυνατές αντιδράσεις των Τούρκων στα ελληνικά σχέδια κατά του Μακάριου.⁶⁹⁰

Η αποκατάσταση της Δημοκρατίας σηματοδότησε νέα πορεία για την τότε Κ.Υ.Π. και συνοδεύτηκε με προσπάθειες αποκατάστασης του κύρους της τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς. Στο εσωτερικό, οι προσπάθειες εστιάσθηκαν στην απάλειψη όλων εκείνων των αρμοδιοτήτων που αφορούσαν στην παρακολούθηση των «αντιφρονούντων» Ελλήνων πολιτών. Πρωταρχικό μέλημα της νεοσυσταθείσας, μετά τη μεταπολίτευση του 1974, Κυβέρνησης, ήταν η αφαίρεση από το υφιστάμενο Προεδρικό Διάταγμα της αρμοδιότητας περί της «ασφάλειας του κρατικού μηχανισμού». Με αυτό τον τρόπο απαγκιστρώθηκε η Υπηρεσία και οι υπάλληλοί της από «καθήκοντα» τα οποία απάδουν της έννοιας της Δημοκρατίας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών που απορρέουν από αυτή. Με το ίδιο διάταγμα η Υπηρεσία συνέχισε να υπάγεται απευθείας στον Πρωθυπουργό, ενώ οι αρμοδιότητές της προσδιορίζονται στην ενημέρωση των αρμοδίων φορέων για τη λήψη μέτρων επί θεμάτων που αφορούν κινδύνους προερχόμενους από εξωτερικούς παράγοντες ενάντια στα συμφέροντα της χώρας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Παράλληλα με τις αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο, που διέπει τη λειτουργία της Κ.Υ.Π., συντελούνται και εσωτερικές μεταβολές, οι οποίες θα συμβάλουν στον εκσυγχρονισμό και τη μελλοντική της εξέλιξη. Ως πρώτη ένδειξη

⁶⁸⁹Περί της Ίδρυσης της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών βλέπε το Νόμο 2421/1953 (ΦΕΚ. Α' 126), πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 13:45.
http://www.et.gr/idocsnp/ViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFluEIlbBWzpXdtvSoClrL8JGD3SRQTDv55MXDOLzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWylWelDvWS_18kAEhATUkj0x1LldQ163nV9Ktd6SluWEgH9KdRgaUAxqvsEB_Y63_b_nruiOOm-BaCJyI54SP

⁶⁹⁰Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 22. Συνέντευξη Αντιυπεράρχου εν αποστρατεία, υποστράτηγου εν αποστρατεία και υποναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

προς αυτή την κατεύθυνση, εκλαμβάνεται η οριστικοποίηση, τον Ιούλιο του 1974, της πρόσληψης πολιτικών υπαλλήλων πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η επιλογή αυτή, σε συνδυασμό με την υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων εκπαίδευσης - επιμόρφωσης των ήδη υπηρετούντων σε αυτή υπαλλήλων, θα αποδειχθεί ιδιαίτερα αποδοτική και με εμφανή αποτελέσματα, τα οποία αντικατοπτρίζονται στην αποτελεσματικότητα της Υπηρεσίας ενόψει της προσαρμογής, τόσο στα νέα δεδομένα όσο και στις νέες απαιτήσεις, απόρροια του εσωτερικού και του διεθνούς κοινωνικού, πολιτικού και οικονομικού γίγνεσθαι. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος (1977) προστίθενται αντικείμενα πολιτικού, οικονομικού και ενεργειακού περιεχομένου, όπως οι εξελίξεις στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, η πυρηνική υποδομή στην κεντρική και ανατολική Μεσόγειο, ζητήματα τα οποία καταδεικνύουν, αφενός την αναγκαιότητα ενασχόλησης με παρόμοιου τύπου θέματα, αφετέρου την ικανότητα της Υπηρεσίας να ανταποκριθεί με επιτυχία στις νέες απαιτήσεις, οι οποίες θα απασχολήσουν επί μακρό τόσο το εσωτερικό, όσο και το διεθνές περιβάλλον ασφάλειας. Το θέμα δε «Βαλκανική Χερσόνησος και οι εξελίξεις σε αυτή», αρχίζει να εξετάζεται σε νέα βάση, απόρροια της τότε κρατούσας αντίληψης επί θεμάτων εξωτερικής πολιτικής, η οποία – πλην των άλλων προτεραιοτήτων – είχε θέσει ως στόχο και την προσέγγιση με τις γείτονες χώρες, επί τη βάσει της αμοιβαιότητας και των κοινών συμφερόντων στο χώρο της Ν.Α. Ευρώπης, ανεξαρτήτως ιδεολογικού και πολιτικού προσανατολισμού.

Στο διεθνές πεδίο, ο προσανατολισμός της, δεδομένου του ψυχρού πολέμου και των πολιτικών επιλογών και υποχρεώσεων της χώρας που απορρέουν από τις υφιστάμενες συμμαχίες (NATO καταρχάς και αργότερα ΕΟΚ), παραμένει σταθερός και σε άμεση συνάφεια, τόσο με τον Ψυχρό Πόλεμο, όσο και με την ενίσχυση της ασφάλειας και της ακεραιότητας της εθνικής επικράτειας. Η προσπάθεια της χώρας για δυναμική ένταξη στο σύστημα των διεθνών ισορροπιών, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το «άνοιγμα» προς τις τότε σοσιαλιστικές χώρες και αυτές του αποκαλούμενου Τρίτου Κόσμου, καθορίζουν και την πορεία λειτουργίας της Κ.Υ.Π., η οποία καλείται να εργασθεί υπό τις νέες αυτές συνθήκες συμβάλλοντας στην υλοποίηση του δίπτυχου «ασφάλεια/εθνική ακεραιότητα - άνοιγμα της χώρας προς τα έξω». Στο πλαίσιο αυτό και υπό τη γενικότερη, ως αναφέρθηκε, πολιτική αντίληψη της περιόδου περί καλλιέργειας κλίματος εξομάλυνσης των σχέσεων με τις όμορες χώρες, η Υπηρεσία πραγματοποιεί τις πρώτες, έστω και άτυπες, συνεργασίες της με τις αντίστοιχες Υπηρεσίες των γειτονικών χωρών, με κεντρικό στόχο την αποφυγή ενδεχόμενων καταστάσεων που θα μπορούσαν, δεδομένου του διαφορετικού πολιτικο-οικονομικού προσανατολισμού, να προκαλέσουν εντάσεις στην περιοχή. Ως χώρα-μέλος του NATO, αναπτύσσει περαιτέρω και τις σχέσεις της, τόσο με τις αντίστοιχες αμερικανικές, όσο και με τις Υπηρεσίες Ασφαλείας άλλων δυτικών χωρών, με έμφαση κυρίως στα στρατιωτικά θέματα. Βασική αρμοδιότητα της Υπηρεσίας στο πλαίσιο αυτό ήταν η παρακολούθηση των κινήσεων της ναυτικής δύναμης του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Στον εσωτερικό επιχειρησιακό τομέα, η Υπηρεσία εστίασε την προσοχή της στην αντιμετώπιση της μυστικής δράσης ξένων

στοιχείων, τα οποία, υπό διαφόρων μορφών κάλυψη (διπλωματική, επαγγελματική κτλ.) και με διαφόρων μορφών τρόπους και μεθόδους δράσης, στόχευαν στη συλλογή πληροφοριών προς διασφάλιση των δικών τους συμφερόντων και εις βάρος της χώρας και των συμμαχικών της υποχρεώσεων.⁶⁹¹

Τον Φεβρουάριο του 1982, η Κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εισήγαγε το Νόμο 1415/1982, με τον οποίο έθετε την Κ.Υ.Π. στην απευθείας δικαιοδοσία του Πρωθυπουργού (μέχρι το 1982, η Κ.Υ.Π. βρισκονταν υπό τη σκέπη του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβερνήσεως). Επιπλέον, με το άρθρο 1, παράγραφος 3ε, ο Πρωθυπουργός μπορούσε να αναθέσει τις κυβερνητικές αρμοδιότητες στα ζητήματα της Κ.Υ.Π. σε κάποιο Υπουργό. Αυτό σήμαινε πως, όταν επρόκειτο για απάντηση σε επερωτήσεις στη Βουλή, επί σημαντικών θεμάτων που άπτονταν του πεδίου της Κ.Υ.Π., μπορούσε να παραστεί και να απαντήσει κάποιος άλλος Υπουργός στη θέση του Πρωθυπουργού.

Το 1986, η Κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εισήγαγε το Νόμο 1645/1986. Πλέον, η Κ.Υ.Π. «μετατρέπεται» σε Ε.Υ.Π. – Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π. συνεχίζει να παραμένει υπό την εξουσία του Πρωθυπουργού, ενώ, σύμφωνα με το άρθρο 2, η ανατεθείσα αποστολή της τροποποιείται σε συλλογή, επεξεργασία και διανομή, σε όλες τις σχετικές αρχές, των πληροφοριών που αφορούν στην εθνική ασφάλεια της χώρας. Επιπρόσθετα, η Ε.Υ.Π. επιφορτίστηκε και με την αποστολή-ευθύνη της προστασίας των εθνικών επικοινωνιών, του συντονισμού της συλλογής πληροφοριών και της διανομής αυτών, σε όλες τις κρατικές υπηρεσίες πληροφοριών. Ουσιαστικά, σε καιρό πολέμου, η Ε.Υ.Π. θα αποτελούσε τον πυρήνα-όργανο πληροφοριών της Κυβερνήσεως. Η φύση της σχέσης καθώς και οι διάλογοι επικοινωνίας ανάμεσα στην Ε.Υ.Π. και στο ΥΠ.ΕΘ.Α. επρόκειτο να καθοριστούν ακολούθως, με σχετικές απόρρητες διαταγές.⁶⁹² Αυτός και είναι ο πραγματικός λόγος, για τον οποίο η ακαδημαϊκή κοινότητα δεν δύναται να μελετήσει και να καταγράψει το μέτρο στο οποίο η Ε.Υ.Π., το ΥΠ.ΕΘ.Α. και το ΥΠ.ΕΞ. «μοιράζονταν» τις πληροφορίες, στις δεκαετίες του '80 και του '90. Πρόκειται ουσιαστικά για την καταγραφή του πραγματικού μεγέθους της συνεργασίας ανάμεσα στις προαναφερθείσες αρχές. Πρώην υπεύθυνος για Τουρκία και Κύπρο στο ΥΠ.ΕΞ., αναφέρει σχετικά ότι το όνομά του, ως υπηρεσιακή ιδιότητα, δεν βρισκονταν στη λίστα διανομής των άκρως απόρρητων πληροφοριών από την Ε.Υ.Π.. Γενικότερα,

⁶⁹¹“Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών,” Περίοδος 1974-1986: Μεταπολίτευση – Επαναπροσδιορισμός Στόχων, Επίσημος Δικτυακός Τόπος Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 15:32.

<http://www.nis.gr/portal/page/portal/NIS/History/Metapoliteysi>

⁶⁹²Βλέπε Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Νόμος 1645/1986, ΦΕΚ Α' 132, πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 16:21.

http://www.et.gr/idsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEjGnbAWBkpTXdtvSoClrL8yznwgApJ_Lt5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkjb0x1LldQ163nV9Ktd6SluSiNTicSDyx82pxYrPdZGY1376AlZ214Y7x8meLLJfII

αναφέρει ότι στη λίστα περιλαμβάνονταν μόνο πολιτικά πρόσωπα και ότι η μετάδοση των πληροφοριών αφορούσε μόνο στο πολιτικό και όχι στο υπηρεσιακό επίπεδο του τμήματός του.⁶⁹³

Το άρθρο 6 του Νόμου 1645/1986 καθιερώνει τη στενότερη συνεργασία ανάμεσα στους υψηλόβαθμους αξιωματούχους των πληροφοριών, αναθέτοντας την προεδρία του «Συμβουλίου Πληροφοριών» στο Διοικητή της Ε.Υ.Π.. Το παραπάνω περιλάμβανε αξιωματούχους από το ΥΠ.ΕΞ., το τμήμα πληροφοριών του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας και τη Διεύθυνση Ασφάλειας της Αστυνομίας. Το Συμβούλιο θα είχε προγραμματισμένες συναντήσεις κάθε δύο μήνες ή κατά τη διάρκεια μίας κρίσης και ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. θα μπορούσε να καλέσει και άλλους κρατικούς αξιωματούχους, αν έκρινε πως αυτό είναι απαραίτητο.⁶⁹⁴

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ε.Υ.Π. τέθηκε υπό την εξουσία του Υπουργείου Προεδρίας (1992).⁶⁹⁵ Η συντηρητική Κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, εισήγαγε στη Βουλή το Προεδρικό Διάταγμα 360/1992 με τον οποίο έγινε αναδιοργάνωση στη δομή του προσωπικού και της εκπαίδευσης στην Ε.Υ.Π.. Η σημαντικότερη πτυχή του αναφερθέντος νομοθετήματος υπήρξε στο άρθρο 3, παράγραφος 4γ, σύμφωνα με την οποία ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. αποτελεί το Σύμβουλο του Πρωθυπουργού σε ζητήματα της δικαιοδοσίας του (του Διοικητή της Ε.Υ.Π.) και θα πρέπει να τον ενημερώνει επί οποιουδήποτε ζητήματος άπτεται της εθνικής ασφάλειας της χώρας.⁶⁹⁶ Είναι η πρώτη φορά που νομοθετείται και καθιερώνεται μία ξεκάθαρη σχέση συμβούλου πληροφοριών ανάμεσα στο Διοικητή της Ε.Υ.Π. και στον Πρωθυπουργό της χώρας.

Αργότερα, και με την εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος 395/2001, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης ανέλαβε την Ε.Υ.Π. στην υπαγωγή του και ο Υπουργός (Δημόσιας Τάξης) ανέλαβε την ευθύνη της εποπτείας, τόσο της Ε.Υ.Π. όσο και της Εθνικής Ασφάλειας.⁶⁹⁷ Ουσιαστικά, και σε αντιπαράβολή με τη δομή των βρετανικών

⁶⁹³ Dimitrakis *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 40. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁶⁹⁴ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 1645/1986, ΦΕΚ Α' 132.

⁶⁹⁵ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 2109/1992, ΦΕΚ Α' 205, Άρθρο 44, πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 16:45.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEjGnbAWBkpTXdtvSoClrL8yznwgApJ_Lt5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkjb0x1LldQ163nV9Ktd6SluSiNTicSDyxB2pxYrPdZGY1376AlZ214Y7x8meLLJFI

⁶⁹⁶ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Προεδρικό Διάταγμα 360/1992, ΦΕΚ Α' 183, Άρθρο 3, πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 21:23.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wF7YkbUtryc43dtvSoClrL8t3VVDiksYNT5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkjb0x1LldQ163nV9K--td6SluQTOFXByk02fIUZOE9gGP-p6WJWDal9dwf9W8dVFHz4W

⁶⁹⁷ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Προεδρικό Διάταγμα 395/2001, ΦΕΚ Α' 275, πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 23:23.

υπηρεσιών, ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης ανέλαβε στη δικαιοδοσία του την ΜΙ5 και την ΜΙ6. Ο Νόμος 395/2001 δεν αντικατέστησε το Νόμο 1645/1986, καθώς ο δεύτερος θεωρήθηκε ως ιδρυτική πράξη της Ε.Υ.Π..

Πέρα από την ανάλυση της ανάπτυξης της δομής της Ε.Υ.Π. είναι σκόπιμο να εξεταστεί και το θεσμικό πλαίσιο της λήψης αποφάσεων μέσα στο κυβερνητικό συμβούλιο. Σημεία κλειδιά στη λήψη αποφάσεων αποτελούν οι Νόμοι 660/1977⁶⁹⁸, 1266/1982⁶⁹⁹ και 2292/1995⁷⁰⁰. Ο τελευταίος από τους αναφερθέντες νόμους αποτελεί το πλέον λεπτομερές νομικό-θεσμικό κείμενο αναφορικά με τις ευθύνες και τις δικαιοδοσίες του ΚΥ.ΣΕ.Α. και περιλαμβάνει συγκεκριμένη αναφορά για το ρόλο του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, και τους Αρχηγούς του Γενικού Επιτελείου Στρατού (Γ.Ε.Σ.), του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού (Γ.Ε.Ν.) και του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας (Γ.Ε.Α.) κατά τη διάρκεια μίας κρίσης. Η μελέτη αυτών των τριών Νόμων καταδεικνύει ότι, τόσο ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. όσο και η ίδια η Ε.Υ.Π., ως οργανισμός, δεν ενσωματώνονται επαρκώς στη δομή του ΚΥ.ΣΕ.Α.. Το ΥΠ.ΕΘ.Α. και οι Αρχηγοί βρίσκονται σε πολύ ισχυρή θέση, έχοντας τη δυνατότητα παροχής πληροφοριών στους λήπτες αποφάσεων, σε αντίθεση με το Διοικητή της Ε.Υ.Π., ο οποίος δεν θεωρείται ισότιμος με τους Αρχηγούς των Όπλων. Σε πολλές περιπτώσεις δε, το ΥΠ.ΕΞ. δεν είχε και αυτό θέση στο ΚΥ.ΣΕ.Α..

Στην περίοδο μετά τη χούντα, η Κυβέρνηση Καραμανλή κινήθηκε με στόχο την καθιέρωση πολιτικού ελέγχου στα επιτελεία των τριών Όπλων (Γ.Ε.Σ., Γ.Ε.Ν. και Γ.Ε.Α.) και την ενίσχυση του επιχειρησιακού ρόλου του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας – Γ.Ε.ΕΘ.Α.. Η ανάγκη της συγκέντρωσης των εξουσιών στις Ε.Δ., προέρχονταν από τις δεκαετίες του '50 και του '60, όπου οι Ταξίαρχοι και

<http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHgzlpqlooT4HdtvSoClrL8PBriuq63Sul5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS18kAEhATUkjb0x1LldQ163nV9Ktd6SluVkaYN6HK7vE0sGkwyW4bsUBdGk5f5TR5-smfJ5wu>

⁶⁹⁸ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 660/1977, ΦΕΚ Α' 218, πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 13:21.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHit7hKgnQ3o3dtvSoClrL8D444lLnBZMN5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS18kAEhATUkjb0x1LldQ163nV9K--td6SluXrgxCs_uZUDufhtqJ-Bm_9vGYqve7LbqHxRzXDZr9TZ

⁶⁹⁹ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 1266/1982, ΦΕΚ Α' 81, πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 14:10.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftlI9LGdkF53Uixs942CdyqxSQYNUqAGCF0lfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsuVnRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga

⁷⁰⁰ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α' 35, πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 17:16.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoClrL8SrUgpVEy_PDtlI9LGdkF53Uixs942CdyqxSQYNUqAGCF0lfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsuVnRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQl0cmg3Vnw1cO6m

οι Συνταγματάρχες της χούντας είχαν τη δυνατότητα να σχηματίζουν ομάδες «πιστών» στους κύκλους των Ε.Δ. και της Κ.Υ.Π., καταφέροντας να οργανώσουν το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου και την επιβολή στρατιωτικού καθεστώτος.⁷⁰¹ Ο Ανδρέας Παπανδρέου γρήγορα μετατράπηκε σε αποδιοπομπαίο τράγο από τη δεξιά, η οποία στήριζε το ιδεολογικό της οικοδόμημα στη θεωρία του «κομμουνιστικού κινδύνου». Το 1965 ο Ανδρέας Παπανδρέου κατηγορήθηκε ότι είχε σχέσεις με μία μυστική αριστερή οργάνωση στους κόλπους του στρατού, με το όνομα «Ασπίδα». Οι κατηγορίες ήταν εμφανώς αβάσιμες. Εξάλλου, αν όντως είχε εκδηλωθεί στρατιωτικό κίνημα, δεν υπήρχε περίπτωση να είναι αριστερό.⁷⁰² Ο στόχος του Καραμανλή ήταν η εξασφάλιση της πολιτικής εποπτείας των Ε.Δ. και η αποφυγή εσωτερικών συγκρούσεων. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι Αρχηγοί των Επιτελείων διατηρούσαν σημαντικές επιχειρησιακές ευθύνες σε σύγκριση με τον Αρχηγό του Γ.Ε.ΕΘ.Α.. Με το Νόμο 660/1977 έγινε η πρώτη κίνηση για την επαναδιοργάνωση του ΥΠ.ΕΘ.Α., ενώ αναβαθμίστηκε ο ρόλος του Αρχηγού Γ.Ε.ΕΘ.Α., στον οποίο και δόθηκε μεγαλύτερη επιχειρησιακή εξουσία. Ο κεντρικός στόχος δεν ήταν άλλος, από την εξασφάλιση της ροής πληροφοριών ώστε να διασφαλίζεται η αμεσότητα στη λήψη αποφάσεων σε καιρό πολέμου. Ως θεσμός, το Γ.Ε.ΕΘ.Α. θεωρούνταν ο κόμβος συντονισμού όλων των Επιτελείων, ενώ ο Αρχηγός του ήταν ο πρώτος στρατιωτικός σύμβουλος στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Ωστόσο, οι Αρχηγοί των επιμέρους Όπλων συνέχιζαν να διατηρούν το ρόλο τους, ως σύμβουλοι, στο Υπουργείο.⁷⁰³

Αναφορικά με τη λήψη των αποφάσεων σε πολιτικό επίπεδο, ο Νόμος 660/1977 καθιέρωσε το «Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας» υπό την προεδρία του Πρωθυπουργού. Το Συμβούλιο αυτό περιλάμβανε επίσης, τον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης, τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, τους Υπουργούς Συντονισμού, Εξωτερικών, Δημοσίας Τάξης και τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας. Όλα τα μέλη διέθεταν δικαίωμα ψήφου, ενώ ο Πρωθυπουργός μπορούσε να καλέσει οποιονδήποτε κρατικό αξιωματούχο, αν αυτό κρίνονταν σκόπιμο για τη λήψη πληροφοριών (άρθρο 2, παρ. 5). Στο Νόμο αυτό δεν υπάρχει κάποια ρητή αναφορά στον Διοικητή της Ε.Υ.Π., ενώ σε καιρό πολέμου, το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας μετονομάζονταν σε Πολεμικό Συμβούλιο και αποτελούσε το μοναδικό κυβερνητικό όργανο που μπορούσε να κηρύξει κατάσταση συναγερμού και πολεμική κινητοποίηση (άρθρο 3, παρ. 1γ).⁷⁰⁴ Ακόμη και σε αυτό το σημείο, δεν γίνεται

⁷⁰¹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη συγκρότηση ομάδων εντός των κύκλων της Κ.Υ.Π. βλέπε Άρης Γ.Μπουλούκος, *Υπόθεση Ασπίδα* (Αθήνα: Ο Τύπος, 1989), 90-108, 146-161.

⁷⁰² Calvocoressi, *Διεθνής Πολιτική: 1945-2000*, 411-412.

⁷⁰³ "Ιστορικό Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας," Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 12:01.
http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=3412

⁷⁰⁴ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 660/1977, ΦΕΚ Α' 218, πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 13:21.

αναφορά σε υποστηρικτικό ρόλο της Ε.Υ.Π. στο Συμβούλιο. Μόνο το άρθρο 5, παρ. 4γ, αναφέρει ότι ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, σε συνεργασία με τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης μπορούν να δώσουν τις γενικές κατευθύνσεις για το σχεδιασμό άμυνας στην Ε.Υ.Π. και σε άλλες υπηρεσίες ασφάλειας (π.χ. Αστυνομία, Λιμενικό Σώμα κ.α.). Με βάση το άρθρο 10, παρ. 4δ., ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας εξουσιοδοτείται να λαμβάνει όλες τις, προερχόμενες από αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, πληροφορίες. Επίσης, βάσει της παραγράφου 5α, και μετά από απόφαση του Συμβουλίου, θα μπορεί να ασκεί τον πλήρη έλεγχο στην Ε.Υ.Π. και στις υπηρεσίες πληροφοριών της Αστυνομίας, σε καιρό πολέμου ή πολεμικής κινητοποίησης.⁷⁰⁵ Αυτό μας δείχνει τελικά, ότι η Κυβέρνηση Καραμανλή δεν κινήθηκε στον άξονα της αναβάθμισης του ρόλου της Ε.Υ.Π., στη συλλογή και ανάλυση πληροφοριών, αλλά, αντιθέτως, έδωσε έμφαση στο ρόλο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας. Ο Νόμος 660/1977 αναφέρεται σε γενική πολεμική κινητοποίηση ή πόλεμο και όχι σε διευθέτηση του ζητήματος της διαχείρισης μίας κρίσης.

Τον Ιούλιο του 1982, ο Παπανδρέου μετονόμασε το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας σε Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας – ΚΥ.Σ.Ε.Α.. Το ΚΥ.Σ.Ε.Α. συγκροτούσαν ο Υπουργός Εξωτερικών μαζί με τους δύο Υφυπουργούς του, ο Υπουργός και οι Υφυπουργοί Εθνικής Άμυνας, ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβέρνησης και ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης, όλοι υπό την ηγεσία του Πρωθυπουργού (άρθρο 11, παρ. 1). Ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας συνέχισε να διατηρεί τη συμμετοχή και το δικαίωμα ψήφου του στο Συμβούλιο, σύμφωνα με το Νόμο 660/1977 (άρθρο 11, παρ. 6), ενώ παράλληλα, ο Πρωθυπουργός, μπορούσε να καλέσει οποιονδήποτε κρατικό αξιωματούχο, εφόσον έκρινε πως μπορούσε να ενισχύσει στα ζητήματα υπό εξέταση (άρθρο 11, παρ. 2). Βάσει της νομοθεσίας, το ΚΥ.Σ.Ε.Α. επιφορτίζονταν με την ευθύνη της απόφασης σε ζητήματα *πληροφοριών* και δημόσιας τάξης, σχετιζόμενα με την εξωτερική πολιτική και την πολιτική άμυνας (άρθρο 11, παρ. 3α).⁷⁰⁶ Αυτή είναι η μία και μοναδική αναφορά σε ζητήματα πληροφοριών στο Νόμο 1266/1982. Στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η Κυβέρνηση Παπανδρέου δεν αναβάθμιζε το ρόλο της Ε.Υ.Π. στη λήψη αποφάσεων στο ΚΥ.Σ.Ε.Α. και επίσης, δεν υπήρχαν αναφορές σχετικές με τη δομή του συστήματος πληροφοριών για την αντιμετώπιση-διαχείριση μίας κρίσης.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHit7hKgnQ3o3dtvSoClrL8D444lLnBZMN5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LldQ163nV9K--td6SluXrgxCs_uZUDufhtqJ-Bm_9vGYqve7LbqHxRzXDZr9TZ

⁷⁰⁵ Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 660/1977, ΦΕΚ Α' 218.

⁷⁰⁶ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 1266/1982, ΦΕΚ Α' 81, πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 14:10.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftI19LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgjSA5WIsIuVnRwO1oKq5e4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4ZOXIkKXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga

Τον Φεβρουάριο του 1995, η Κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. εισήγαγε το Νόμο 2292/1995, που αποτελεί το πρώτο λεπτομερές έγγραφο, σχετικό με το ΚΥ.Σ.Ε.Α., και περιλαμβάνει αναλυτική καταγραφή των ευθυνών του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας και των Αρχηγών των τριών Όπλων, σε καιρό κρίσης.⁷⁰⁷ Ο Νόμος 2292/1995 διατηρούσε τις διατάξεις που αφορούσαν στη σύνθεση του ΚΥ.Σ.Ε.Α. βάσει του Νόμου 1266/1982. Πλέον, το ΚΥ.Σ.Ε.Α. είχε το δικαίωμα ψήφου στο «Σύστημα Διαχείρισης Κρίσεων» (αυτή είναι και η πρώτη αναφορά σε διαχείριση κρίσεων σε ελληνικό θεσμικό-νομικό κείμενο) και επίσης είχε και την εξουσία να δίδει κατευθύνσεις πολιτικής στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας (άρθρο 3, παρ. 1ε). Επιπρόσθετα, είχε την εξουσία να καθορίσει τις προτεραιότητες στην πολιτική και στη συλλογή, καθώς και στην εκμετάλλευση των στρατηγικών πληροφοριών που σχετίζονται με την εθνική άμυνα (άρθρο 3, παρ. 1η). Ωστόσο, στο άρθρο αυτό δεν καθορίζεται η ερμηνεία του όρου «στρατηγικές πληροφορίες». Ο δε Υπουργός Εθνικής Άμυνας, σε συντονισμό με τα άλλα εμπλεκόμενα Υπουργεία, ήταν επίσης υπεύθυνος για την παροχή γενικών κατευθύνσεων στο σχεδιασμό της εθνικής άμυνας από την Ε.Υ.Π. και τις άλλες υπηρεσίες ασφάλειας (άρθρο 5, παρ. 6γ).

Ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας είναι υπεύθυνος για τη συνολική εκτίμηση της απειλής, με τη συνεισφορά του Γενικού Επιτελείου και άλλων εξουσιοδοτημένων κυβερνητικών υπηρεσιών. Επίσης, έχει και την ευθύνη της καταγραφής στρατηγικών εκτιμήσεων για συγκεκριμένες ζώνες ενδιαφέροντος της χώρας (άρθρο 11, παρ. 8ε), της οργάνωσης ενός ενοποιημένου συστήματος συλλογής, ανάλυσης και χρησιμοποίησης στρατιωτικών πληροφοριών και της θέσης κατευθύνσεων και καθορισμού των απαιτήσεων στις πληροφορίες για τις εξουσιοδοτημένες κυβερνητικές υπηρεσίες. Κύρια αποστολή του είναι η παροχή υποστήριξης στην επιχειρησιακή σχεδίαση (άρθρο 11, παρ. 8ζ). Συγκεκριμένα, προβλέπεται η οργάνωση, από εκείνον, Ενιαίου Συστήματος Συλλογής, Επεξεργασίας και Εκμετάλλευσης στρατιωτικών πληροφοριών, εκδίδοντας κατευθύνσεις και προσδιορίζοντας απαιτήσεις πληροφοριών στις αντίστοιχες υπηρεσίες των Κλάδων, συνεργαζόμενος και με αρμόδιους κρατικούς φορείς και υπηρεσίες, με σκοπό την αποτελεσματική υποστήριξη της επιχειρησιακής σχεδίασης.⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ Παρά το ότι ο νόμος εισήχθηκε το 1995, δεν εφαρμόστηκε στην κρίση του 1996, γεγονός που αναδεικνύει την αδυναμία του πολιτικού συστήματος να εφαρμόσει νόμους, διατάγματα και ψηφίσματα του κράτους.

⁷⁰⁸ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α' 35, πρόσβαση 13 Σεπτεμβρίου 2010 – 15:53.
http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoCrlL8SrUgpVEy_PDtlI9LGdkF53Ulx942CdYqxSQYNuqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WlsuV-nRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQl0cmg3Vnw1cO6m

Οι προαναφερθείσες διατάξεις και προβλέψεις, προσέδωσαν στον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας ένα καινοφανές προνόμιο και μονοπώλιο στην εκτίμηση της απειλής, παραμερίζοντας την Ε.Υ.Π. ως οργανισμό. Κατά τη διάρκεια πολέμου, κατάστασης εθνικής ανάγκης ή σε περίπτωση επικείμενης απειλής της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, το ΚΥ.Σ.Ε.Α. αποφασίζει την εξουσιοδότηση του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας για άμεση εξουσία-έλεγχο της Ε.Υ.Π. και των άλλων δημόσιων υπηρεσιών ασφάλειας (άρθρο 11, παρ. 19α 1). Με απόφαση του ΚΥ.Σ.Ε.Α., βάσει του άρθρου 22, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, σε καιρό πολέμου, πολεμικής κινητοποίησης ή επικείμενης απειλής της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, προάγεται σε Αρχιστράτηγο.⁷⁰⁹ Ουσιαστικά, το παραπάνω βασίζεται στους ελληνικούς φόβους για πιθανή τουρκική απειλή στα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα σε όλο τον εναέριο και θαλάσσιο χώρο των συνόρων με τη γείτονα Τουρκία.

Το σύνολο της νομοθεσίας που αφορά στις πληροφορίες και στη διαχείριση κρίσεων από το 1977 έως και το 1995, χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες συγκέντρωσης πολιτικού ελέγχου στον Πρωθυπουργό και στους Υπουργούς του, καθώς και από τη συγκέντρωση του ελέγχου των Ε.Δ. από το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας. Η Κ.Υ.Π./Ε.Υ.Π. τέθηκε στο περιθώριο και υπό τη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, σε καιρό πολέμου ή κρίσης. Επιπλέον, στην Ε.Υ.Π., ως υπηρεσία, δεν δόθηκε κανένας υποστηρικτικός ρόλος πληροφοριών στο ΚΥ.Σ.Ε.Α., μέχρι και το 1992, όπου ο Διοικητής της αναφέρεται και καθορίζεται πλέον ως Σύμβουλος Πληροφοριών στο ΚΥ.Σ.Ε.Α..

Βάσει αναφορών ανώτατων αξιωματικών, στις δεκαετίες του 1980 και του 1990, η Ε.Υ.Π. δε δύνατο να παρέχει πληροφορίες στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας και στο Υπουργείο Εξωτερικών. Η κάμψη στις επιδόσεις σε θέματα πληροφοριών και κατασκοπίας της Ε.Υ.Π., οδήγησαν και στην περιθωριοποίησή της, με το Νόμο 2292/1995.⁷¹⁰ Επιπλέον, το ελληνικό νομικό πλαίσιο που αφορά στις υπηρεσίες πληροφοριών και στη διαχείριση κρίσεων, καταδεικνύει μία μονοκεντρική προσέγγιση στις σχέσεις ηγεσίας και πληροφοριών.⁷¹¹

Η τελευταία νομοθετική πράξη, σχετικά με τη δομή του ΚΥ.Σ.Ε.Α., είναι αυτή της 13^{ης} Ιουλίου του 2011. Εκεί καθορίζεται ως Πρόεδρος του ΚΥ.Σ.Ε.Α. ο

⁷⁰⁹ Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α' 35, πρόσβαση 13 Σεπτεμβρίου 2010 – 15:23.

http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoCrl8SrUgpVEy_PDtlI9LGdkF53Ulx942CdyqXSQYNuqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WsluV-nRwO1oKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQl0cmg3Vnw1cO6m

⁷¹⁰ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 44. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁷¹¹ MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management*, 34-35.

Πρωθυπουργός, ενώ τα μέλη είναι ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, οι Υπουργοί Οικονομικών, Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, Εσωτερικών, Εξωτερικών, Εθνικής Άμυνας, Ανάπτυξης Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Υποδομών Μεταφορών και Δικτύων και Προστασίας του Πολίτη. Επίσης, ως μέλος καθορίζεται και ο Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, ενώ, χωρίς δικαίωμα ψήφου, μετέχει ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (όταν λαμβάνονται αποφάσεις για τα θέματα που αφορούν στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας), ο Γενικός Γραμματέας του Πρωθυπουργού, οι προϊστάμενοι της Μονάδας Πολιτικού και Επικοινωνιακού και του Διπλωματικού Γραφείου της Γενικής Γραμματείας Πρωθυπουργού, καθώς και ο Σύμβουλος του Πρωθυπουργού για αμυντικά θέματα, εφόσον υπάρχουν.⁷¹² Ακόμη και σε αυτό το σημείο, δεν παρατηρείται καμία θεσμοθετημένη συμμετοχή της Ε.Υ.Π. στο Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας.

Η νομική διάσταση της Ελληνο-τουρκικής διένεξης

Η πιο σοβαρή πτυχή της ελληνοτουρκικής σύγκρουσης ήταν το Κυπριακό, αλλά η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο χωρών δεν περιοριζόταν σε αυτό. Περιλάμβανε επίσης και μία σειρά σύνθετων προβλημάτων στο Αιγαίο.⁷¹³

Από το 1973, έχει ξεκινήσει στην περιοχή της νοτιο – ανατολικής Μεσογείου και ειδικότερα στον Αιγαίο χώρο, μία σειρά διενέξεων ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία που αφορούν στο ευρύτερο νομικό καθεστώς της περιοχής, με αιχμή πάντα τα προβλήματα που ανακύπτουν από τα ζητήματα οριοθέτησης των θαλάσσιων ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας ανάμεσα στα δύο ενδιαφερόμενα κράτη. Τα ζητήματα αυτά αφορούν πιο συγκεκριμένα τόσο στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, όσο όμως και της αιγιαλίτιδας ζώνης σε περίπτωση που τα δύο κράτη αποφάσιζαν να την επεκτείνουν στα 12 ν.μ. από τα 6 ν.μ. που είναι σήμερα.⁷¹⁴ Το πρόβλημα, εκδηλώθηκε τον Νοέμβριο του 1973, όταν η Τουρκία, με μονομερείς νομοθετικές πράξεις χαρακτήρισε ορισμένες περιοχές του Αιγαίου ως τουρκική υφαλοκρηπίδα και

⁷¹² Βλέπε Εφημερίδα της Κυβέρνησης, ΦΕΚ Α' 160, 13 Ιουλίου 2011, πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 15:34.

http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFYAFdDx4L2G3dtvSoClrL8xcreXeJlx8t5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkjb0x1LIdQ163nV9K--td6SluVCcgFvcvNAZpd7sLyPY88pc54Jw-361VCyduk3Qjsqt

⁷¹³ Calvocoressi, *Διεθνής Πολιτική: 1945-2000*, 414.

⁷¹⁴ Γρηγόρης Τσάλτας, *“Το Ζήτημα της Αιγιαλίτιδας Ζώνης” στο Αιγαίο: Εξελίξεις και Προοπτικές των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, Πρακτικά Ημερίδας 3 Ιουνίου 2002*, Επιμέλεια Σ. Περράκης (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003), 16-17.

εξέδωσε άδειες για έρευνα σε αυτές τις περιοχές, όπου υποτίθεται ότι υπάρχουν πλούσια κοιτάσματα.⁷¹⁵

Τα παραπάνω αποτελούν σημεία τριβής που έχουν φέρει δύο φορές έως τώρα τις δύο χώρες στα πρόθυρα ένοπλης σύρραξης. Πρόκειται για διεκδικήσεις που αναφέρονται σε ζώνες τις οποίες η Ελλάδα θεωρεί ότι σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου ανήκουν στην υφαλοκρηπίδα των ελληνικών νησιών. Αυτές οι διεκδικήσεις βέβαια, ακολουθούνται και από άλλες, οι οποίες εντάσσονται σε μία γενικότερη προσπάθεια της Τουρκίας να θέσει υπό αμφισβήτηση το status quo στο Αιγαίο. Σημειώνεται ότι, εκτός από το θέμα της υφαλοκρηπίδας, η Τουρκία αμφισβητεί την υπάρχουσα κατάσταση που αφορά στα χωρικά ύδατα και στον εναέριο χώρο, καθώς και το δικαίωμα στρατικοποίησης των ελληνικών νησιών.⁷¹⁶

Σήμερα όλα τα κράτη αποδέχονται ότι δεν υπάρχουν ανάμεσά τους δύσκολα και εύκολα προβλήματα στον τομέα οριοθέτησης των ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας. Εκείνο που υπάρχει ακόμη και προβάλλεται μάλιστα από ελάχιστα ευτυχώς κράτη, είναι η κατά το δοκούν ερμηνεία των αρχών του διεθνούς δικαίου με σαφή τάση παραπλάνησης της διεθνούς κοινής γνώμης υπέρ νέων θεωρημάτων που απορρέουν από συμφέροντα καταστρατήγησης της διεθνούς έννομης τάξης. Δυστυχώς κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με την Τουρκία αναφορικά με την άκαμπτη θέση της για τη δυνατότητα επέκτασης της ελληνικής χωρικής θάλασσας στα 12 ν.μ.⁷¹⁷

Έως και σήμερα, αρκετές γεωγραφικές περιοχές έχουν αποτελέσει το επίκεντρο των ελληνοτουρκικών διαμαχών. Διαμάχες, όπως η συνέχιση της τουρκικής κατοχής στο βόρειο τμήμα της Κύπρου, το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, τα θαλάσσια και εναέρια σύνορα στο Αιγαίο, οι ευθύνες ελέγχου στο διεθνή εναέριο χώρο, καθώς και οι, ανατεθείσες από το ΝΑΤΟ, επιχειρησιακές ευθύνες στο Αιγαίο.

Το 1996, η Τουρκία διακήρυξε ότι το καθεστώς της κυριαρχίας σε κάποιες περιοχές (μικρά νησιά-βραχονησίδες στο ανατολικό Αιγαίο) δεν ήταν ξεκάθαρο. Η Άγκυρα δεν καθόρισε τον αριθμό και τη θέση αυτών των επονομαζόμενων «γκρίζων ζωνών», οδηγώντας σε νέες ελληνικές εκτιμήσεις για διαφαινόμενες τουρκικές επεκτατικές προθέσεις. Η κρίση των Ιμίων, αποτελεί μέχρι και σήμερα η τελευταία, μεγάλης έκτασης, ελληνοτουρκική κρίση. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε ωστόσο τη φύση των «συγκρούσεων» στο Αιγαίο, είναι απαραίτητο να προβούμε σε μία ιστορική ανασκόπηση του νομικού πλαισίου που διέπει τις θέσεις Αθήνας και Άγκυρας όλα αυτά τα χρόνια.

⁷¹⁵Εμμανουέλα Δούση, *Οι Τουρκικές Αμφισβητήσεις στο Αιγαίο: Νομικές και Πολιτικές Πτυχές* (Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, Μάιος 2001), 11.

⁷¹⁶Άγγελος Γλόκαρης και Χαριτίνη Δίπλα, *Σημεία Τριβής στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις* (Αθήνα: Σιδέρης, 1994), 67.

⁷¹⁷Γρηγόρης Τσάλλας, *“Το Ζήτημα της Αιγιαλίτιδας Ζώνης” στο Αιγαίο: Εξελιξείς και Προοπτικές των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, 27-28.

Από το 1974 ως σήμερα πολλά έχουν γραφτεί για το αν και πόσο πετρέλαιο υπάρχει στο Αιγαίο. Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι το Αιγαίο κρύβει μια δεύτερη Κασπία, ενώ μερικοί καθηγητές συνήθιζαν να λένε στους μαθητές Γεωλογίας: «*Αν βρείτε πετρέλαιο στο Αιγαίο, να μου το φέρετε να το πιω*». Γεγονός είναι, ότι στο επίκεντρο της διαμάχης Ελλάδας - Τουρκίας βρίσκεται το ζήτημα της έρευνας για τα πετρέλαια του Αιγαίου, που έχει φέρει τις δύο χώρες πολύ κοντά στον πόλεμο. Απειλές χρήσης βίας, μυστικές έρευνες μακριά από το φως της δημοσιότητας και άτυπες συμφωνίες, χαρακτηρίζουν το πολυσυζητημένο αυτό κεφάλαιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Το μοναδικό κοιτάσμα που βγάζει πετρέλαιο σήμερα στη χώρα μας είναι το κοιτάσμα του Πρίνου. Στην πιο παραγωγική του στιγμή τη δεκαετία του 1980 ο Πρίνος έφτανε να καλύπτει το 10% της ελληνικής κατανάλωσης. Σήμερα η παραγωγή του είναι αρκετά μειωμένη. Από τις τρεις εξέδρες αντλούνται 3 κοιτάσματα πετρελαίου, ενώ πιο βαθιά υπάρχει και τέταρτη εξέδρα για την άντληση φυσικού αερίου από το κοιτάσμα South Καβάλα.⁷¹⁸ Ο Πρίνος σήμερα βγάζει 3.000 βαρέλια και για να επιτευχθεί αυτό δαπανήθηκαν πάνω από 100 εκατομμύρια δολάρια σε επενδύσεις.⁷¹⁹

Η πρώτη γεώτρηση που προκάλεσε ένταση, έγινε τον Μάρτιο του 1973 νοτιοανατολικά της Λήμνου, χωρίς να διαμαρτυρηθεί η Άγκυρα. Η αμερικανική εταιρεία που έκανε τις έρευνες δεν βρήκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περιοχή, αλλά ξύπνησε με καθυστέρηση το ενδιαφέρον της Τουρκίας. Τον Νοέμβριο του 1973, και ενώ η Ελλάδα έμπαινε σε μια βαθιά εσωτερική κρίση, η Άγκυρα παραχώρησε μονομερώς στην τουρκική εταιρεία TRAO, 27 άδειες έρευνας για πετρέλαιο σε περιοχές που, ως τότε, εθεωρούντο ότι ανήκουν στην ελληνική υφαλοκρηπίδα. Ήταν η πρώτη φορά που η Τουρκία, με ωμό τρόπο, ήγειρε διεκδικήσεις στο Αιγαίο. Σύμφωνα με τον πρώην Υπουργό Βιομηχανίας & Ενέργειας, Αναστάσιο Πεπονή, τη δεκαετία του 1970, τα σκάφη που έρχονταν δήθεν για έρευνες ήταν ακατάλληλα για συστηματικές έρευνες, σχεδίαζαν όμως τους χάρτες, οι οποίοι απεικόνιζαν την αγνόηση της υφαλοκρηπίδας των νησιών. Έτσι δημιούργησαν το ζήτημα του Αιγαίου. Δημοσίευαν χάρτες με τμήματα ελληνικής υφαλοκρηπίδας νησιωτικής.⁷²⁰ Κατά τον πρώην Υπουργό, τόσο ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, όσο και ο Ανδρέας Παπανδρέου, δεν δημιούργησαν το θέμα, έτσι ώστε να το εκμεταλλευτούν πολιτικά.

⁷¹⁸ Εκπομπή Οι Νέοι Φάκελοι, "Οι Νέοι Φάκελοι: Πετρέλαια, Αιγαίο Καστελόριζο σήμερα", πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2013 – 12:19.
<http://folders.skai.gr/main/theme?id=167&locale=el>

⁷¹⁹ Συνέντευξη Κωνσταντίνου Νικολάου, γεωλόγου πετρελαίων - τεχνικού συμβούλου "Ενεργειακής Αιγαίου" στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές" που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷²⁰ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Βιομηχανίας & Ενέργειας, Αναστάσιου Πεπονή, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Το θέμα το δημιούργησε η τουρκική πλευρά. Η Ελλάδα διαμαρτυρήθηκε έντονα και δέχθηκε τη διαπραγμάτευση για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Η τουρκική απάντηση ήλθε με την αποστολή του ερευνητικού σκάφους Chandarli στο Αιγαίο, συνοδεία 37 πολεμικών σκαφών. Με την κίνηση εκείνη της Άγκυρας, η υπόθεση του πετρελαίου αποκτούσε πλέον τεράστια σημασία στις σχέσεις των δύο χωρών. Ως αντίδραση, η Αθήνα διαμαρτυρήθηκε, χωρίς όμως τη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων. Η περιοχή έρευνας στο βόρειο Αιγαίο, βρίσκονταν εκτός των ελληνικών εθνικών χωρικών υδάτων και περιμετρικά των νήσων της Λήμνου, της Λέσβου και της Χίου. Ωστόσο, βρίσκονταν εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας.⁷²¹ Τα πετρέλαια υπήρχαν στην ελληνική περιοχή και είχαμε υποχρέωση να τα υπερασπιστούμε.⁷²²

Με την Τουρκία, έχουμε την παραδοσιακή διαφορά όσον αφορά την υφαλοκρηπίδα και την οριοθέτησή της. Αυτή θεωρείται από την ελληνική πλευρά, τυπικά μετά το 1974, η διαφορά που έχουμε γύρω από το νομικό καθεστώς του Αιγαίου.⁷²³ Υφαλοκρηπίδα είναι μόνο ο βυθός και το υπέδαφος της θάλασσας. Δεν έχει να κάνει ούτε με νερά, ούτε με αέρα, ούτε με πλοία, ούτε με ψάρια. Είναι η προέκταση του βυθού της ακτής των κρατών, είτε πρόκειται για ηπειρωτικά κράτη είτε για νησιωτικά, προς τη θάλασσα. Σε αυτό το κομμάτι, το παράκτιο κράτος έχει δικαιώματα εξερεύνησης και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων.⁷²⁴ Διπλωματικές πηγές αναφέρουν πως σε τακτική βάση γίνονται συναντήσεις μεταξύ διπλωματικών υπαλλήλων Ελλάδας και Τουρκίας, στα πλαίσια διερευνητικού διαλόγου για την επίλυση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας.⁷²⁵

Στις 6 Αυγούστου του 1974, δεκαεπτά ημέρες μετά την εισβολή στην Κύπρο, η Άγκυρα εξέδωσε τη NOTAM (Notice to Airmen) 714, σύμφωνα με την οποία απαιτούσε από όλες τις πτήσεις στη μέση περιοχή του Αιγαίου, να αναφέρουν στις τουρκικές αρχές (ουσιαστικά στον έλεγχο της τουρκικής πολιτικής αεροπορίας). Αυτό αποτέλεσε μία πρόκληση για το status quo του, ήδη εγκεκριμένου από τον Ι.Κ.Α.Ο.

⁷²¹ Αλέξης Παπαχελάς, "Ο Πόλεμος του Πετρελαίου στο Αιγαίο: Οι μυστικές Έρευνες και οι Άτυπες Συμφωνίες," *Το Βήμα*, 17 Σεπτεμβρίου 2000, πρόσβαση 17 Μαΐου 2010 – 23:23.
<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=125985>

⁷²² Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Βιομηχανίας & Ενέργειας, Αναστάσιου Πεπονή, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷²³ Συνέντευξη του καθηγητή Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεσμών, Στέλιου Περράκη, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷²⁴ Συνέντευξη του καθηγητή Διεθνούς Δικαίου, Γρηγόρη Τσάλτα, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷²⁵ Συνέντευξη του Πρέσβη, Ιωάννη Αλέξιου Ζέππου, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

(International Civil Aviation Organization), ελέγχου εναέριας κυκλοφορίας στο Αιγαίο, από τη δεκαετία του 1950.⁷²⁶ Η Ελλάδα απέρριψε τη NOTAM, καθώς επηρέαζε άμεσα τον εναέριο χώρο πάνω από τα ελληνικά νησιά. Αντιδρώντας, εξέδωσε τη NOTAM 1157, με την οποία χαρακτήριζε το FIR (Flight Information Region) στην περιοχή του Αιγαίου, ως επικίνδυνη ζώνη. Ο ICAO, απηύθυνε έκκληση και στις δύο πλευρές χωρίς επιτυχία. Τέλος, η Άγκυρα, το 1980, και πάλι μονομερώς, ανακάλεσε τη NOTAM 714, όταν διαπίστωσε ότι το μέτρο έβλαπτε τα συμφέροντά της και ιδίως τον τουρισμό της. Ωστόσο, η Τουρκία έκτοτε, με το επιχείρημα ότι η Σύμβαση του Σικάγο δεν αφορά στα κρατικά αεροσκάφη, σταθερά αρνείται να υποβάλει σχέδια πτήσεων για τις εισόδους των στρατιωτικών αεροσκαφών της εντός του FIR Αθηνών, διαπράττοντας, έτσι, πολυάριθμες παραβάσεις των κανόνων Εναέριας Κυκλοφορίας και δημιουργώντας κινδύνους για την ασφάλεια της πολιτικής αεροπορίας.⁷²⁷

Στις 20, 27 Μαρτίου και στις 3,4 Απριλίου του 1975, ξεκίνησαν σημαντικές παραβάσεις στο ελληνικό FIR από την Τουρκική Πολεμική Αεροπορία. Τον Απρίλιο του 1981, κατά την παραμονή της έναρξης συζητήσεων από Έλληνες και Τούρκους, ειδικούς στο FIR, η Τουρκική Πολεμική Αεροπορία προέβη σε παραβάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας, αλλά και σε παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου. Τελικά, οι συζητήσεις δεν οδήγησαν σε κάποια συμφωνία.⁷²⁸ Το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας θεώρησε ότι η οροθέτηση του Αιγαίου με τη NOTAM 714, έκανε πλέον εμφανείς τις τουρκικές στρατηγικές προθέσεις. Η Τουρκία είχε χωρίσει το Αιγαίο, ακριβώς στις περιοχές στις οποίες διεκδικούσε το διαμοιρασμό της υφαλοκρηπίδας. Από το 1974, τόσο στους κύκλους του Υπουργείου Εξωτερικών, όσο και στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας υπήρχε η αντίληψη της σύνδεσης της NOTAM 714 με τις τουρκικές θέσεις για την υφαλοκρηπίδα.⁷²⁹

⁷²⁶“Παραβάσεις – Παραβιάσεις,” Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 12:43.

http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2740

Βλέπε επίσης *Athens Flights Information Region (FIR Athens)*, Embassy of Greece, Washington D.C., πρόσβαση 23 Απριλίου 2012 – 12:21.

<http://www.greekembassy.org/embassy/Content/en/Article.aspx?office=1&folder=45&article=79>

Βλέπε ακόμη “επίσημη ιστοσελίδα Υπουργείου Εξωτερικών,” Τουρκικές Αμφισβητήσεις/ FIR, πρόσβαση 23 Απριλίου 2012 – 13:01.

<http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/el-GR/Policy/Geographic+Regions/South-Eastern+Europe/Turkey/Turkish+claims/FIR>

⁷²⁷“Επίσημη Ιστοσελίδα Υπουργείου Εξωτερικών,” Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα, πρόσβαση 12 Ιουνίου 2011 – 12:01.

<http://www.mfa.gr/zitimata-ellinoturkikon-sheseon/eidikotera-keimena/fir-athinon.html>

⁷²⁸Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 327, 329.

⁷²⁹Νίκος Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1997), 154-155, 160-162.

Πέραν των παραπάνω, η Τουρκία δεν δέχονταν το ελληνικό δικαίωμα της επέκτασης του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου στα 10 ναυτικά μίλια από την ακτή κάθε ελληνικής νήσου. Ο ελληνικός εναέριος χώρος εκτείνεται πάνω από το ελληνικό έδαφος, ηπειρωτικό και νησιωτικό και πάνω από τα χωρικά ύδατα. Η Ελλάδα όρισε διαφορετικά όρια για την αιγιαλίτιδα ζώνη της: 10 ν.μ. στον αέρα και 6 ν.μ. στη θάλασσα. Μέχρι το 1974, η Τουρκία ουδέποτε αμφισβήτησε τη ρύθμιση των 10 ν.μ. Με καθυστέρηση αρκετών δεκαετιών, η τουρκική κυβέρνηση αντέδρασε στην ελληνική ρύθμιση, υποστηρίζοντας ότι ο εναέριος χώρος πέραν των 6 ν.μ. αποτελεί μέρος του εναέριου χώρου που βρίσκεται πάνω από την ανοιχτή θάλασσα και είναι διεθνής εναέριος χώρος.⁷³⁰ Τα ελληνικά εθνικά χωρικά ύδατα εκτείνονταν στα 6 μίλια από τις ακτές και η Αθήνα, είχε (και έχει) το δικαίωμα, βάσει της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, του 1982⁷³¹, να τα επεκτείνει στα 12 μίλια. Στη δεκαετία του 1980, το 1992 και το 1997, η Τουρκία διακήρυξε ότι μία τέτοια απόφαση από μέρους της Ελλάδας θα αποτελούσε *casus belli* για την Τουρκία. Μία τέτοια επέκταση, θα μετέτρεπε το Αιγαίο σε μία κλειστή ελληνική λίμνη και όλα τα τουρκικά πλοία θα έπρεπε να διέλθουν μέσα από ελληνικά εθνικά χωρικά ύδατα, προκειμένου να ταξιδέψουν προς οποιονδήποτε προορισμό (δυτικά) καθώς και να εισέλθουν στους διεθνείς θαλάσσιους διαδρόμους (corridors) που περνούν από το Αιγαίο.⁷³² Ωστόσο, μία επέκταση των χωρικών υδάτων στα δώδεκα ναυτικά μίλια θα έφερνε στον ελληνικό κυριαρχικό έλεγχο, το 64% του θαλάσσιου χώρου του Αιγαίου (35% στην παρούσα φάση). Το παραπάνω απέχει πολύ από τη δήλωση ότι η Ελλάδα θέλει να μετατρέψει το Αιγαίο σε μία «ελληνική λίμνη». Επίσης, η επέκταση στα δώδεκα ναυτικά μίλια δεν αποτελεί κατάχρηση δικαιώματος, όπως υποστηρίζει η τουρκική πλευρά. Ούτε και μπορεί να θεωρηθεί ως εχθρική ενέργεια εκ μέρους της Ελλάδας, η οποία επιτάσσει του τουρκικό *casus belli*.⁷³³ Στην Αθήνα, η απειλή πολέμου από την Τουρκία και η πρόκληση-αμφισβήτηση ενός νόμιμου δικαιώματος που προκύπτει από το ισχύον διεθνές δίκαιο, προκάλεσε μεγάλο εκνευρισμό. Η τουρκική αυτή διακήρυξη εκλήφθηκε από τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις ως ένα

⁷³⁰ Εμμανουέλα Δούση, «Οι Τουρκικές Αμφισβητήσεις στο Αιγαίο, Νομικές και Πολιτικές Πτυχές», *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων* (2001): 23.

⁷³¹ «Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών», Σύμβαση Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, πρόσβαση 14 Μαρτίου 2011 – 23:21.
http://www.mfa.gr/images/docs/ellinotourkiko/nomos_2321.pdf

⁷³² Σήμερα, τα διεθνή ύδατα καλύπτουν το 56,2 % της επιφάνειας των υδάτων του Αιγαίου. Σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων, η κάλυψη των διεθνών υδάτων θα έπεφτε στο 26,1%. Βλέπε Θανάσης Ντόκος και Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για Ελληνική Ασφάλεια* (Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 1999), 69. Επίσης, Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1453-1998*, 141-152.

⁷³³ George P. Politakis, «The Aegean Dispute in the 90's» στο Theodore C. Kariotis, *Greece and the Law of the Sea* (London: Kluwer Law International, 1997), 294.

αναμφίβολο μήνυμα επιθετικών προθέσεων.⁷³⁴ Η Τουρκία εξάλλου, έχει αποδείξει κατά το παρελθόν (Σισμίκ 1976, κρίση Μαρτίου 1987, Ίμια 1996) ότι με την απειλή πολέμου μπορεί να μας σύρει σε διάλογο,⁷³⁵ μέσα από τον οποίο προσδοκά την επίτευξη των στόχων της. Τη στιγμή που η ελληνική θέση βασίζονταν στο διεθνές δίκαιο, η τουρκική διεκδίκηση διαχωρισμού του Αιγαίου θεωρήθηκε ότι είχε πολιτικές αιτίες. Και ενώ οι Τούρκοι Στρατηγοί επιχειρηματολογούσαν υπέρ του τουρκικού ζωτικού χώρου (lebensraum) και μίας ζώνης ασφάλειας στο Αιγαίο, το ΝΑΤΟ είχε στραμμένο το βλέμμα του στην Ε.Σ.Σ.Δ. την οποία και θεωρούσε και ως πρωτεύουσα απειλή.⁷³⁶ Ο δε όρος του «ζωτικού χώρου» άφηνε μάλλον αδιάφορους τους δυτικούς ηγέτες, οι οποίοι δεν συμερίζονταν την οπτική της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Σε πολλές περιπτώσεις, Έλληνες πολιτικοί και στρατιωτικοί, αναφερόμενοι στις επεκτατικές προθέσεις της Τουρκίας, κάνουν λόγο για μία θεώρηση ζωτικού χώρου την οποία ακολουθεί η γειτονική χώρα, ιδίως μετά την εισβολή στην Κύπρο και τις διακηρύξεις του *casusbelli*.⁷³⁷

Τα ζητήματα των θαλάσσιων και εναέριων συνόρων σχετίστηκαν και με την αμφισβήτηση του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου από το ΝΑΤΟ. Μέχρι και το 1974, η Ελλάδα διατηρούσε τον απόλυτο έλεγχο στο διεθνή εναέριο χώρο πάνω από το Αιγαίο. Μετά την εισβολή στην Κύπρο, η Κυβέρνηση Καραμανλή αποφάσισε να αποσύρει την Ελλάδα από τη στρατιωτική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την απουσία διαμεσολάβησης της συμμαχίας. Η κίνηση του Καραμανλή ήταν σαφώς πολιτική. Δημιούργησε ωστόσο, απροσδόκητα προβλήματα τόσο στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας όσο και στην ελληνική διπλωματία. Μετά την αποχώρηση της Ελλάδας, η Τουρκία κινήθηκε στον άξονα της απόκτησης του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου από το ΝΑΤΟ, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την ελληνική επιχειρησιακή δικαιοδοσία (όχι τα κυριαρχικά δικαιώματα) στο θαλάσσιο και εναέριο χώρο του Αιγαίου. Τον Οκτώβριο του 1975, όταν η Ελλάδα αποφάσισε να επανέλθει στην πτέρυγα της συμμαχίας, ήλθε αντιμέτωπη με την Τουρκία, η οποία και άσκησε βέτο, απορρίπτοντας το, ευνοϊκό για την Ελλάδα, καθεστώς ελέγχου και διοίκησης της περιόδου πριν το 1974.⁷³⁸ Η περίοδος της ελληνικής αποχώρησης από το ΝΑΤΟ (1974-1980), αποτελεί ένα ξεκάθαρο μάθημα για σύσσωμη την ελληνική

⁷³⁴ Νικόλαος Χειλαδάκης, "Η Διαμάχη στο Αιγαίο και η Τουρκική Προκλητικότητα," *Στρατιωτική Επιθεώρηση* (Μάιος – Ιούνιος 2008): 89-91, 101-103.

⁷³⁵ Άγγελος Συρίγος, "Οι Αγκυλώσεις στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις," *Φιλελεύθερη Έμφαση*, Τεύχος 5 (Καλοκαίρι 2000): 78.

⁷³⁶ Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 154-155, 166.

⁷³⁷ *Ibid*, 166. Βλέπε επίσης Χαραλαμπόπουλος, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996*, 331-333.

⁷³⁸ Σάββας Καλεντερίδης, "Καλή Τύχη Ελλάδα!," *InfognomonPolitics*, Τρίτη 23 Νοεμβρίου 2010, πρόσβαση 12 Μαρτίου 2011 – 12:21.
http://infognomonpolitics.blogspot.com/2010/11/blog-post_5778.html

πολιτική ηγεσία (πέραν ίσως των κομμουνιστών), καθώς κατέδειξε την ελληνική «τρωτότητα» απέναντι στην Τουρκία. Η απουσία της Ελλάδας από τη Συμμαχία έδωσε έδαφος στην Τουρκία να «νομιμοποιήσει» στους κύκλους του ΝΑΤΟ τα επιχειρήματά της για την προστασία και υπεράσπιση του εναέριου χώρου του Αιγαίου και πέρα από τα τουρκικά όρια. Η Άγκυρα κατάφερε να υποστηρίξει αυτή τη διεκδίκηση, λέγοντας ότι υπάρχει ένα σημαντικό κενό στην εναέρια άμυνα της Πτέρυγας, προερχόμενο από την ελληνική αποχώρηση.⁷³⁹

Η Ελλάδα, δεν δέχονταν επιχειρησιακό έλεγχο του ΝΑΤΟ σε κανένα τμήμα της επικράτειάς της (ηπειρωτικά τμήματα, νησιά, χερσαίοι / εναέριοι διάδρομοι) αν ο νατοϊκός Διοικητής δεν ήταν Έλληνας αξιωματικός και αν δεν βρίσκονταν σε ελληνική-νατοϊκή βάση. Είχε ήδη προηγηθεί διαφωνία με τις Βρυξέλλες, σχετικά με τη δημιουργία των συμμαχικών αεροπορικών αρχηγείων και αυτό διότι το ΝΑΤΟ σκόπευε πρώτα στη δημιουργία αυτών και μετά στη λήψη απόφασης για τις επιχειρησιακές ευθύνες-δικαιοδοσίες. Από το 1970, οι Η.Π.Α. σχεδίαζαν τη δημιουργία μίας νατοϊκής στρατιωτικής δύναμης με ευελιξία στη διοίκηση και μη περιορισμένους επιχειρησιακούς τομείς για τα τοπικά αρχηγεία, κατά τη διάρκεια ενός μελλοντικού πολέμου με τις δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Ωστόσο, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις αντιλήφθηκαν ότι αν αυτό συνέβαινε, η Τουρκία θα μπορούσε να ασκήσει επιρροή στην άμυνα των ελληνικής κυριαρχία περιοχών.⁷⁴⁰

Η Ελλάδα και η Τουρκία, πιο συγκεκριμένα, είχαν πολύ μεγάλες διαφωνίες στο θέμα των επιχειρησιακών δικαιωμάτων στο νησί της Λήμνου. Το 1977, σε επίπεδο ΝΑΤΟ, συζητήθηκε ο εκσυγχρονισμός των δυνατοτήτων του ραντάρ, στη βάση της Λήμνου. Αρχικά, ο εκσυγχρονισμός αποτέλεσε απλά και μόνο οικονομικό ζήτημα, το οποίο εν συνεχεία μετεξελίχθηκε σε στρατιωτικό, με δεδομένη την πρόθεση των νατοϊκών σχεδιαστών για τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων της συμμαχίας στην ευρύτερη περιοχή. Από τα μέσα του '60, η Τουρκία είχε κάνει προσπάθειες να ασκήσει βέτο στη διεξαγωγή νατοϊκών ασκήσεων στα νησιά του Αιγαίου. Το γεγονός αυτό δεν προκαλούσε ανησυχία στην Αθήνα, με δεδομένο ότι δεν θίγονταν ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα και επιπλέον, δεν είχαν ακόμη ανακαλυφθεί κοιτάσματα πετρελαίου στον υποθαλάσσιο ελληνικό χώρο. Αμέσως μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η Αθήνα άρχισε να βλέπει με καχυποψία όλες τις τουρκικές ενέργειες. Το 1980 και μετά από τρία χρόνια διαβουλεύσεων, ο Τζόζεφ Λανς (Joseph Luns), Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ, απέρριψε τα ελληνικά αίτημα για οικονομική υποστήριξη στον εκσυγχρονισμό του ραντάρ της Λήμνου. Παράλληλα, η Ελλάδα, ως απάντηση στην Τουρκία, αναφέρθηκε στη Συνθήκη του Montreux (1936), με την οποία αντικαταστάθηκε σχετικό άρθρο στη Συνθήκη της Λοζάννης (1923) που αφορούσε στη στρατιωτικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου για σκοπούς αυτοάμυνας. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο η Ελλάδα

⁷³⁹ Evriviades, "The Umbilical Relationship: Greece and the United States," 160.

⁷⁴⁰ Χρήστος Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001), 155.

διατηρούσε-εί το δικαίωμα της εγκατάστασης αμυντικών στρατιωτικών συστημάτων σε εκείνες τις περιοχές, καθώς και τη λήψη οικονομικής βοήθειας από το NATO.⁷⁴¹

Στις 2 Δεκεμβρίου του 1978, η νομική υπηρεσία του NATO δέχτηκε το ελληνικό επιχείρημα για τη στρατιωτικοποίηση της Λήμνου ως δικαίωμα αυτοάμυνας. Το παραπάνω δεν ελήφθη υπόψη από τον Λανς, δημιουργώντας την εντύπωση ότι ήταν υπέρμαχος των τουρκικών επιχειρημάτων, που υποστήριζαν ότι η στρατιωτικοποίηση της Λήμνου παραβίαζε τη Συνθήκη της Λοζάννης του 1923. Έξι χρόνια αργότερα, το 1984, ο ίδιος απέστειλε επιστολή στην Στρατιωτική Επιτροπή του NATO (NATO Military Committee), στην οποία υπήρχε μία ρητή αναφορά στο ζήτημα της Λήμνου, που προκάλεσε πολύ ισχυρή ελληνική αντίδραση. Συγκεκριμένα, ο Λανς έγραφε ότι το ζήτημα της Λήμνου αποτελεί μία νομική – πολιτική διαμάχη ανάμεσα σε δύο κράτη – μέλη της συμμαχίας και ότι οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού των στρατιωτικών ασκήσεων θα πρέπει να αποφεύγουν την «εμπλοκή» της Λήμνου σε αυτές. Το αποτέλεσμα ήταν η Αθήνα να αποφασίσει τη μη συμμετοχή σε ασκήσεις του NATO που δεν συμπεριλάμβαναν τη Λήμνο (στην οποία οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις χρηματοδοτούνταν από ελληνικά κεφάλαια).⁷⁴² Αυτή η γνωστή φιλοτουρκική οδηγία του τότε γενικού Γραμματέα του NATO, περί αμφισβητούμενου καθεστώτος της Λήμνου, έχει μείνει στην ιστορία ως «Luns rules» ή «Luns Doctrine» (οι κανόνες του Λανς – Δόγμα Λανς).⁷⁴³

Ο πρώην Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Πτέραρχος Νίκος Κουρής, αναφέρει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν εγκρίνει επιχειρησιακές ζώνες ευθύνης άμυνας στην περιοχή του Αιγαίου. Το ζήτημα του επιχειρησιακού ελέγχου ήταν για την Αθήνα πολιτικό και όχι επιχειρησιακό-τεχνικό. Οι δε προτάσεις των Αμερικανών, για μία λύση μέσω διαπραγμάτευσης, αποτελούσαν για την Ελλάδα μία πρόκληση και αμφισβήτηση των διεθνών κανόνων και του status quo στο Αιγαίο. Επίσης, η Ελλάδα έβλεπε τις προτάσεις αυτές ως μία ενθάρρυνση του ελληνοτουρκικού διαλόγου υπό την κηδεμονία της Ουάσινγκτον.⁷⁴⁴ Θεωρούσε ακόμη, ότι στο «πεδίο μάχης του NATO» η Ελλάδα βρίσκονταν στη θέση του

⁷⁴¹Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1453-1998*, 138-141.

⁷⁴²Γιάννης Ρουμπάτης, “Ανατομία Ελληνοτουρκικών Σχέσεων” στο Γιάννης Βαληνάκης, *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα* (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, 1985), 101-105, 110.

⁷⁴³Απάντηση Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Ευάγγελου Βενιζέλου σε ερώτηση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου υπ. αρ. 16763/23-5-2011 με θέμα “Κανόνες Λουνς”, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Πέμπτη 16 Ιουνίου 2011, πρόσβαση 18 Αυγούστου 2011 – 21:12.

<http://www.mod.gr/el/enimerosi/konovouleytiki-drastiriota/erwtiseis/4439-kanones-louns.html>

Βλέπε επίσης Χρήστος Παναγιωτόπουλος, “Η Νατοική Πλευρά της Ελληνοτουρκικής Διένεξης,” *Τετράδια* (Χειμώνας 1985): 16-18, πρόσβαση 18 Αυγούστου 2011 – 14:21.

http://library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/2602/1/panagiotopoyloy_tetradia_10.pdf

⁷⁴⁴Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 154-155, 190-202.

αμυνόμενου, ενώ η Τουρκία, διατηρώντας μία υπομονετική στρατηγική που χαρακτηρίζει τις χώρες της Μέσης Ανατολής, προσπαθούσε να διαχειριστεί την πολιτική της συμμαχίας, υπέρ των τουρκικών συμφερόντων. Η Άγκυρα προσπαθούσε να συνδέσει όλα τα ζητήματα στο Αιγαίο (FIR, υφαλοκρηπίδα, αποστρατιωτικοποίηση των νήσων, νατοϊκός έλεγχος και διοίκηση), εξυπηρετώντας τους απώτερους σκοπούς των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων για την αλλαγή του statusquo στην περιοχή.⁷⁴⁵

Τον Ιανουάριο του 1975, η Ελλάδα πρότεινε να ανατεθεί το ζήτημα της οροθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο (International Court of Justice – ICJ). Σημειώνεται ότι το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έκρινε στο παρελθόν ότι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας αποτελεί διαφορά που έχει σχέση με το εδαφικό καθεστώς,⁷⁴⁶ γιατί τα δικαιώματα παρακτίου κράτος επί της υφαλοκρηπίδας πηγάζουν από την κυριαρχία του σε παρακείμενη εδαφική έκταση.⁷⁴⁷ Αρχικά, ο Τούρκος Πρωθυπουργός, Σαντί Ιρμάκ (Sadi İrmak), δέχτηκε αυτή την πρόταση, όμως στη συνέχεια, υπό την πίεση του Αρχηγού της Αντιπολίτευσης και πρώην Πρωθυπουργού, Μπουλέντ Ετσεβίτ (Bulent Ecevit), και των διπλωματών, απέσυρε τη συμφωνία του. Όταν ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ (Suleyman Demirel) πήρε την πρωτοκαθεδρία, στις 6 Απριλίου του 1975, δήλωσε ότι οι ελληνοτουρκικές διαφορές μπορούν να επιλυθούν μονάχα μέσω της διαπραγματευτικής οδού. Η Τουρκία υποστήριξε επίσης ότι το Αιγαίο αποτελούσε μία ειδική περίπτωση και ότι ήταν καλύτερο να προχωρήσουν με συζητήσεις και διαπραγματεύσεις σε διακρατικό επίπεδο και να μην οδηγηθεί το θέμα στη διαιτησία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Ο πρώην Υφυπουργός Εξωτερικών, Γιάννης Βαληνάκης, ο οποίος συνομίλησε πολλές φορές με Τούρκους διπλωμάτες, αναφέρει ότι η Τουρκία θεωρεί πως ένας διάλογος με την Ελλάδα θα της δώσει περισσότερα κέρδη απ' ότι το Διεθνές Δικαστήριο.⁷⁴⁸ Άλλωστε, όπως επισημαίνει και ο καθηγητής Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεσμών, κύριος Στέλιος Περράκης, η όποια απόφαση του Δικαστηρίου θα σημαίνει

⁷⁴⁵ Πάρης Κίτσος, "Ρόλοι και Επιδιώξεις της Τουρκίας στο Ατλαντικό Σύστημα," στο Γιάννης Βαληνάκης, *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα* (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, 1985), 124, 153-154. Νίκος Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 162-163. Βλέπε επίσης, Fotios Moustakis, *The Greek – Turkish Relationship and NATO*, 38-40.

⁷⁴⁶ Αναστάσης Ι. Πεπονής, *Για το ζήτημα του Αιγαίου* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2008), 29.

⁷⁴⁷ Χρήστος Ροζάκης, *Το Διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου, στον τόμο Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987* (Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, Β' Έκδοση, 1991), 297-297.

⁷⁴⁸ Συνέντευξη του πρώην Υφυπουργού Εξωτερικών, Γιάννη Βαληνάκη, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου, και αυτή τη στιγμή το Διεθνές Δίκαιο στηρίζει τα ελληνικά ζητήματα.⁷⁴⁹

Το 1976 συνομολογήθηκε συμφωνία, ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Τουρκία, για την ανανέωση της μεταξύ τους διμερούς αμυντικής συμμαχίας. Στα πλαίσια της συμφωνίας αυτής, οι Ηνωμένες Πολιτείες απέστειλαν οικονομική βοήθεια ύψους \$1 δις στην Τουρκία. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονη ανησυχία στην ελληνική πλευρά. Στις 10 Απριλίου 1976, με στόχο τον καθησυχασμό των Ελλήνων, ο Κίσινγκερ απηύθυνε επιστολή στον Έλληνα ομόλογό του, Δ. Μπίτσιο: «Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιτάσσονταν ενεργά και απροσχημάτιστα στην επιδίωξη, από τη μία ή την άλλη πλευρά, στρατιωτικής επίλυσης και θα καταβάλουν μείζονα προσπάθεια για να παρεμποδίσουν ανάλογη εξέλιξη των πραγμάτων. Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες θα πρέπει να επιλυθούν μέσα από ειρηνικές διαδικασίες, ενώ η κάθε πλευρά θα πρέπει να αποφύγει οποιαδήποτε ενέργεια πρόκλησης. Σχετικά με τις σχέσεις στον αμυντικό τομέα, μεταξύ των Η.Π.Α και της Ελλάδας, θεωρώ πως είναι χρήσιμο να επισκεφτείτε την Ουάσινγκτον όπου και θα συζητήσουμε αναλυτικά το ζήτημα».⁷⁵⁰ Κατ' επέκταση, πέντε μέρες αργότερα, θα μονογραφηθεί στην Ουάσινγκτον, από τους δύο Υπουργούς Εξωτερικών, «Κείμενο αρχών» που προέβλεπε την παροχή στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Με αυτό τον τρόπο διασφαλιζόνταν η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, μέσω της καθιέρωσης του συσχετισμού 7:10 στην παροχή στρατιωτικής βοήθειας προς τις δύο χώρες, γεγονός που αποτελούσε θετική προϋπόθεση για τη διατήρηση της ειρήνης στο Αιγαίο.⁷⁵¹

Τον Απρίλιο του 1976, η Ελλάδα πρότεινε την υπογραφή Συμφώνου Μη-Επίθεσης. Στις 20 Μαΐου το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών πληροφορήθηκε ότι η Τουρκία ήταν αντίθετη σε ένα τέτοιο σύμφωνο και αυτό προκάλεσε έντονη ανησυχία για τις πραγματικές της προθέσεις. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Τουρκία είχε εγείρει το *casus belli* για την περίπτωση όπου η Ελλάδα θα επέκτεινε τα εθνικά χωρικά ύδατα στα 12 ναυτικά μίλια. Σε μήνυμα προς τον Καραμανλή, ο Τούρκος Πρωθυπουργός, Ντεμιρέλ, αναφέρει ότι ένα σύμφωνο μη επίθεσης θα μπορούσε να υπάρξει στο μεσογράννημα των προσπαθειών για την ειρηνική επίλυση των ελληνοτουρκικών

⁷⁴⁹Συνέντευξη του καθηγητή Ευρωπαϊκών & Διεθνών Θεσμών, Στέλιου Περράκη, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷⁵⁰Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, 160-161.

⁷⁵¹Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981, Τόμος Δεύτερος* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Έκδοση Έβδομη, Ιανουάριος 2007), 214.

προβλημάτων («non-aggression pact should come as the culmination of efforts to solve the Greek-Turkish problems peacefully»)⁷⁵².

Οι επιστημονικές έρευνες, στη συνέχεια της ελληνοτουρκικής διένεξης, θα αποτελέσουν το πρόσχημα για στρατιωτική κινητοποίηση. Στις 29 Ιουλίου του 1976, το τουρκικό ερευνητικό σκάφος «Χόρα» (ή SismikI) εστάλη στη περιοχή του Αιγαίου για την εξέταση περιοχών που βρίσκονταν στην ελληνική υφαλοκρηπίδα. Η Τουρκία διατηρούσε χαμηλό στρατιωτικό προφίλ, με τη συνοδεία του «Χόρα» από ένα μόνο στρατιωτικό πλοίο, όμως οι δηλώσεις του Τούρκου Υπουργού Ενέργειας και Εθνικών Πόρων, τον Μάρτιο του 1976, έθεσαν την Αθήνα σε συναγερμό, δημιουργώντας την εντύπωση της άμεσης πρόθεσης αμφισβήτησης της ελληνικής κυριαρχίας. Ο Υπουργός είχε δηλώσει ότι «το πρώτο που θα πρέπει να κάνει η Τουρκία, είναι να εδραιώσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα στο Αιγαίο, με τρόπο που να μην αφήνει περιθώρια αμφισβήτησεων...τα κυριαρχικά μας δικαιώματα εξασφαλίζονται με τη διεξαγωγή των σεισμικών ερευνών».⁷⁵³

Η Ελλάδα, παρά τις αντιδράσεις του Αρχηγού της Αντιπολίτευσης και μετέπειτα Πρωθυπουργού, Ανδρέα Παπανδρέου, δεν αντέδρασε στρατιωτικά. Το μόνο που έλαβε χώρα ήταν η διακριτική παρακολούθηση από θαλάσσης και αέρος του ερευνητικού πλοίου «Χόρα». Έρευνα σε αποχαρακτηρισμένα έγγραφα του State Department, αποκαλύπτει τις μεγάλες ανησυχίες της Ουάσινγκτον για υπερβολική αντίδραση εκ μέρους της Ελλάδας. Επίσης, η στρατιωτική απειλή κατά της Ελλάδας από το «Χόρα» και το συνοδευτικό πολεμικό πλοίο, θεωρήθηκε πολύ χαμηλή και άνευ αξίας περαιτέρω ανάλυσης.⁷⁵⁴ Το «Χόρα» έφτασε στις περιοχές της ελληνικής υφαλοκρηπίδας στις 5, 7 και 8 Αυγούστου, αυξάνοντας τους φόβους στην Αθήνα για τη δημιουργία προηγούμενου. Ο Καραμανλής προέβη σε διπλωματικές επαφές με την Ε.Ο.Κ. και την Τουρκία, καταγγέλλοντας την παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων από τη γείτονα χώρα. Στις 8 Αυγούστου, η Αθήνα προχώρησε σε διπλωματικό διάβημα προς την Άγκυρα, ενώ οι Τούρκοι αρνήθηκαν την οποιαδήποτε παραβίαση του διεθνούς δικαίου.⁷⁵⁵ Οι Τούρκοι ουδέποτε δέχθηκαν τα ελληνικά

⁷⁵² Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο 1973-1976*, 134. Βλέπε επίσης Unknown, "Turkey Cool Toward Greek Pact Proposal," *The Times*, 20 May 1976, πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:33. http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

⁷⁵³ "Under the Aegean," *The Times*, 26 July, 1976, πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:33. http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

⁷⁵⁴ Σωτήρης Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο*, 136-137, 147, 166.

⁷⁵⁵ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Η Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974 – 1977, Τόμος 9* (Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλής / Εκδοτική Αθηνών, 1999), 275, πρόσβαση 21 Δεκεμβρίου 2011 – 21:03. Ηλεκτρονική αναζήτηση στην Ιστοσελίδα του Ιδρύματος Καραμανλή, στη διεύθυνση <http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/12tomo/mainpage/ikk.html>

επιχειρήματα.⁷⁵⁶ Ο Καραμανλής και οι αξιωματικοί του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, κατανοούσαν ότι απλά και μόνο η αποστολή ενός ερευνητικού πλοίου με τη συνοδεία ενός στρατιωτικού πλοίου δεν θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με στρατιωτικά μέσα, καθώς το συνοδευτικό πλοίο δεν αποτελούσε άμεση στρατιωτική απειλή. Η Τουρκία, από την άλλη πλευρά, δεν είχε την πρόθεση να επέμβει στρατιωτικά όσο δεν κινδύνευε το «Χόρα». Για αυτό το λόγο, οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις κρατούσαν και χαμηλό προφίλ. Η Άγκυρα, διαμαρτυρήθηκε, ισχυριζόμενη ότι η προκλητική παρενόχληση του «Χόρα» στις 11 Αυγούστου μπορούσε να επιφέρει ανεπιθύμητα επεισόδια για τα οποία ο μόνος υπεύθυνος θα ήταν η Ελλάδα. Η Αθήνα, ως απάντηση, ανέβασε τους τόνους, γνωστοποιώντας τη λήψη στρατιωτικών μέτρων και τον απόπλου ενός πολεμικού πλοίου προς την περιοχή όπου έπλεε το «Χόρα». «Αξιόπιστη πηγή» είχε αναφέρει χαρακτηριστικά στους *NYTimes*, ότι η Ελλάδα «βιάδιζε προς τον πόλεμο» (war footing).⁷⁵⁷ Ωστόσο, παρά τις δηλώσεις των πολιτικών και τον οργασμό των ΜΜΕ σε Αθήνα και Άγκυρα, σε τακτικό επίπεδο, η κατάσταση είχε παραμείνει ήρεμη και ελεγχόμενη.

Σε απάντηση στο ελληνικό αίτημα για σύσκεψη του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, η Τουρκία υποστήριξε ότι δεν είχε παραβιάσει κανένα ελληνικό κυριαρχικό δικαίωμα, αφού δεν είχε προηγηθεί επί του ζητήματος η οποιαδήποτε διευθέτηση. Η θέση της Τουρκίας στο θέμα ήταν, ότι η υφαλοκρηπίδα αποτελούσε τη γεωλογική προέκταση της Ανατολίας και ότι κάθε νησί ξεχωριστά δε διέθετε δική του υφαλοκρηπίδα. Η Αθήνα αντιτάχθηκε σε αυτό το επιχείρημα, υποστηρίζοντας πως κάθε νησί έχει τη δική του υφαλοκρηπίδα. Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε. πέρασε ένα διφορούμενο διατυπωμένο ψήφισμα 395 (1976), καλώντας για έναρξη άμεσων διαπραγματεύσεων και την προσφυγή στα δικαστήρια.⁷⁵⁸ Μετά από το αμφιλεγόμενο ψήφισμα 395 του Συμβουλίου Ασφαλείας, Η Αθήνα στράφηκε προς το Διεθνές Δικαστήριο, αιτούμενη την οροθέτηση της υφαλοκρηπίδας από αυτό και την εξασφάλιση από τη Χάγη, μέτρων προστασίας, από ενέργειες που θα μπορούσαν να προκαταβάλλουν το αποτέλεσμα.⁷⁵⁹ Η ενέργεια της παραχώρησης αδειών έρευνας στις πετρελαϊκές εταιρείες από την Τουρκία κρίθηκε

⁷⁵⁶ Συνέντευξη του πρώην Πρεσβευτού της Ελλάδας στην Άγκυρα, Γιώργου Γεννηματά, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο ΕΡΤ που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁷⁵⁷ "Greek "war footing" after Ankara Protest," *The Times*, 12 August, 1976, πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:42.
http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

⁷⁵⁸ Carol Migdalovitz, "Greece and Turkey: Aegean Issues – Background and Recent Developments," *CRS Report for Congress*, Washington: The Library of Congress (August 21, 1997): 2, πρόσβαση 22 Δεκεμβρίου 2011 0 15:43.
<http://wllstorage.net/file/crs/97-799.pdf>

⁷⁵⁹ Οι δύο πλευρές θα κατέβαλλαν την κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να ελαττωθεί η ένταση στην περιοχή και να διευκολυνθούν οι διαπραγματεύσεις.

ως ενέργεια κατά των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων. Ωστόσο, το Διεθνές Δικαστήριο δε συμφώνησε και έδειξε αμφιβολία για το κατά πόσο είχε τη δικαιοδοσία σε μία διακρατική «διαμάχη» χωρίς τη συμμετοχή και αποδοχή της διαμεσολάβησης της Χάγης και από τα δύο εμπλεκόμενα μέρη. Η προσφυγή της Ελλάδος για την ουσία της διαφοράς στο Διεθνές Δικαστήριο ήταν μονομερής. Η αίτηση της Χώρας μας, κατά πρώτο λόγο βασίσθηκε στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, στην Γενική Πράξη της Γενεύης του 1928 για ειρηνικό διακανονισμό των διεθνών διαφορών και ειδικότερα στο 17ο άρθρο της, σε συσχετισμό με τα άρθρα 36 και 37 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου. Κατά δεύτερο λόγο, η αίτηση μας βασίσθηκε στο κοινό ανακοινωθέν της 31ης Μαΐου του 1975, των Πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας, Καραμανλή και Ντεμιρέλ, για παραπομπή της υπόθεσης σε Διεθνές Δικαστήριο. Πέρα από τα παραπάνω, η Ελλάδα, βασιζόμενη στο άρθρο 41 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου και στο άρθρο 33 της Γενικής Πράξης, ζήτησε την επιβολή προσωρινών μέτρων μέχρι να αποφανθεί επί της ουσίας της διαφοράς. Στις 11 Σεπτεμβρίου 1976 το Δικαστήριο εξέδωσε Διάταξη (Ordonnance). Σύμφωνα με αυτή, δεν συνέτρεχε λόγος για λήψη προσωρινών μέτρων. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι η προσβολή των δικαιωμάτων της Ελλάδας από τις πράξεις της Τουρκίας δεν αποτελεί κίνδυνο ανεπανόρθωτης ζημίας, διότι αν διαπιστωνόταν η ύπαρξη αποκλειστικού δικαιώματος υπέρ της Ελλάδας, το οποίο είχε παραβιαστεί από την Τουρκία, η παραβίαση αυτή θα μπορούσε να έχει σαν συνέπεια την απόδοση μιας πρόσφορης αποζημίωσης. Επιπλέον, το Δικαστήριο συνέστησε τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων.⁷⁶⁰ Σε απάντησή της, η Άγκυρα ανέφερε, ότι η Ελλάδα και η Τουρκία δεν είχαν καθορίσει επακριβώς τα «ζητήματα» του Αιγαίου, με εξαίρεση αυτού της υφαλοκρηπίδας. Σύμφωνα με την Άγκυρα, το γεγονός ότι και τα δύο κράτη συμφώνησαν να συζητήσουν τα θέματα του Αιγαίου σε επίπεδο συσκέψεων Υπουργείων Εξωτερικών, έδειχνε ότι και οι δύο πλευρές επιζητούσαν μία «πολιτική» και όχι μία «νομική» επίλυση του θέματος.⁷⁶¹

Μετά από την κρίση με το «Χόρα», ακολούθησαν εκτεταμένες ελληνικές και τουρκικές διπλωματικές προσπάθειες, οι οποίες κατέληξαν στην υπογραφή μυστικής συμφωνίας στη Βέρνη, στις 11 Νοεμβρίου του 1976. Αθήνα και Άγκυρα αποδέχτηκαν επίσημα πρακτικά 10 άρθρων (Proces Verbal), το οποίο παρείχε το πλαίσιο για τη διευθέτηση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας: και οι δύο πλευρές ανέλαβαν την υποχρέωση να αποφύγουν οποιαδήποτε κίνηση ή ενέργεια, σχετική με την υφαλοκρηπίδα, η οποία θα μπορούσε να υποσκάψει τις συνομιλίες (άρθρο 6). Επίσης,

⁷⁶⁰Τα ελληνοτουρκικά ζητήματα θα επιλύονταν ειρηνικά μέσω διαπραγματεύσεων και όσο αφορά στο θέμα της υφαλοκρηπίδας, η επίλυση θα προέρχονταν από το Διεθνές Δικαστήριο. Στυλιανός Πολίτης, "Το Θέμα της Υφαλοκρηπίδας," Ελληνική Εταιρεία Στρατηγικών Μελετών, *Προβληματισμοί*, Τεύχος 51 (11-13 Νοεμβρίου 2008):16, πρόσβαση 15 Απριλίου 2011 – 19:51.
http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t51/t_51.pdf

⁷⁶¹Jonathan Alford, *Greece and Turkey: Adversity in Alliance, Adelphi Papers 12* (New York: St. Martin's Press, 1984), 96-99.

οι δύο πλευρές ανέλαβαν την υποχρέωση να αποφύγουν οποιαδήποτε κίνηση ή ενέργεια η οποία θα μπορούσε να υποβαθμίσει την εξουσία της άλλης πλευράς (άρθρο 7).⁷⁶² Τελικά, τον Ιανουάριο του 1979, το Διεθνές Δικαστήριο ανακοίνωσε ότι η Χάγη δεν είχε δικαιοδοσία επί του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας, αν και παράλληλα, απέρριψε το τουρκικό αίτημα για τη διαγραφή του θέματος από τη λίστα των ζητημάτων.⁷⁶³

Τα νομικά επιχειρήματα, καθώς και οι πολιτικές θέσεις Ελλάδας και Τουρκίας, υπονοούσαν τις στρατηγικές προθέσεις των δύο δυνάμεων να λάβουν δυναμικά μέτρα ή να προβούν σε ένοπλη σύρραξη για τα εν λόγω θέματα. Τα επιχειρήματα της Τουρκίας είχαν πολιτική υπόσταση, ενώ αυτά της Ελλάδας νομική. Και στις δύο περιπτώσεις, τα επιχειρήματα επηρέαζαν την εκτίμηση της απειλής. Πέραν τούτου, η εισβολή στην Κύπρο και η συνέχιση της κατοχής, η άρνηση της Τουρκίας για σύμφωνο μη επίθεσης, οι διακηρύξεις της Τουρκίας για «casus belli» και οι τουρκικές προκλήσεις στο ελληνικό FIR, μετά το 1974, εδραίωσαν την αντίληψη στα Υπουργεία Εξωτερικών και Άμυνας, ότι η Τουρκία είναι ένας κακόπιστος εταίρος ο οποίος έτρεφε μακροπρόθεσμες εχθρικές προθέσεις. Τα ελληνικά και τα τουρκικά νομικά και πολιτικά επιχειρήματα επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικοί αρχηγοί, οι αξιωματικοί και οι διπλωμάτες ερμήνευαν πολιτικές και αποφάσεις αλλήλων. Οι πολιτικές και νομικές διαφωνίες και θέσεις για το ζήτημα του Αιγαίου οδήγησαν και σε διαφορετικές οπτικές επί του θέματος. Αντιλήψεις του τι είναι νόμιμο και τι όχι, τι θεωρείται αναθεωρητικό και τι όχι, επηρέασαν τις ελληνικές εκτιμήσεις και αξιολογήσεις. Για παράδειγμα, η άρνηση των Τούρκων για την υποβολή του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας στο διεθνές Δικαστήριο προκάλεσε ανησυχία στην ελληνική κυβέρνηση και αυτό διότι τα ασθενή τουρκικά επιχειρήματα υποδήλωναν πρόθεση διαχείρισης της «διαμάχης» σε πολιτικό επίπεδο, ακόμη και μέσω του εξαναγκασμού.⁷⁶⁴

Κατά την άποψη ανώτατων αξιωματικών εν αποστρατεία, οι διαφωνίες στα ζητήματα του Αιγαίου, σε νομικό επίπεδο, δεν ήταν αρκετές ώστε να οδηγήσουν σε κάποια σοβαρή κρίση ή ένοπλη σύγκρουση, εκτός και αν υπήρχε ένα συγκεκριμένο σχέδιο τριών φάσεων της τουρκικής πλευράς κατά της Ελλάδας. Η πρώτη φάση της τουρκικής μακροστρατηγικής, σύμφωνα πάντα με τον Αξιωματικό, περιλαμβάνει την «πλήξη» των ελληνικών ευθυνών στο FIR της Αθήνας, μέσω των καθημερινών τουρκικών προκλήσεων, παραβάσεων και παραβιάσεων. Η δεύτερη φάση περιλαμβάνει το διαχωρισμό των FIR Αθηνών και Κωνσταντινούπολης, με διαχωριστική γραμμή οριοθέτησης που θα βρίσκεται στο μέσο του Αιγαίου. Η τρίτη

⁷⁶²Procee Verbale στο Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 325-326.

⁷⁶³Alford, *Greece and Turkey: Adversity in Alliance*, 96-99.

⁷⁶⁴Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 51. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

φάση περιλαμβάνει το διαχωρισμό της θάλασσας του Αιγαίου, σύμφωνα με την οριοθέτηση του FIR. Συνέπεια της εφαρμογής των παραπάνω τριών φάσεων θα είναι η απομόνωση των ελληνικών νησιών του ανατολικού Αιγαίου και η υπαγωγή τους σε τουρκική επιχειρησιακή ευθύνη.⁷⁶⁵ Η παραπάνω θέση ωστόσο, βρίσκει τον πρώην Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού στην περίοδο 2002-2005, Αντώνιο Αντωνιάδη, να διαφωνεί. Ο ίδιος αναφέρει σχετικά ότι, κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90 δεν μπορούσε να καθορίσει κάποια τουρκική απειλή και υποστήριξε ότι το ζήτημα του FIR και η κρίση των Ιμίων υποδείκνυαν απλά τη δυναμική για μικρής κλίμακας θερμά επεισόδια και όχι μία επιθετικότητα σε βάθος χρόνου της Τουρκίας κατά της Ελλάδας. Επίσης, υποστήριξε ότι οι τομείς του FIR Αθηνών που δεν αντιστοιχούσαν σε εθνικό εναέριο χώρο, δεν αποτελούν περιοχές εθνικής κυριαρχίας και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιες. Ο Αντώνιος Αντωνιάδης υπηρέτησε από τις θέσεις του στρατιωτικού εκπροσώπου του NATO για τρία χρόνια, του Διευθυντή Πολιτικής Άμυνας στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας για πέντε χρόνια, του Υπαρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας και του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού. Ωστόσο, ο ίδιος δεν μπορούσε να καθορίσει την απειλή. Συμπεραίνοντας, αναφέρει ότι, αφού για τόσο μακρό χρονικό διάστημα δεν μπορούσε να δει την απειλή, θα πρέπει να υπήρχε ένα κενό στο πως αυτή η απειλή είχε καθοριστεί.⁷⁶⁶ Η Τουρκία εμφανίζονταν να προκαλεί το status quo, όχι εξαιτίας κάποιας επεκτατικής στρατηγικής που είχε τεθεί σε εφαρμογή. Σύμφωνα με τον Αντωνιάδη, η Άγκυρα απλά ασκούσε «στρατιωτική διπλωματία» ως μέσο ελέγχου και δοκιμής των ελληνικών πολιτικών και στρατιωτικών αντιδράσεων.⁷⁶⁷

Πρώην Διοικητής της Κ.Υ.Π., τονίζει ότι, κατά τη μελέτη των ελληνοτουρκικών σχέσεων και όλων των διαμαχών στο Αιγαίο, στη μετά το 1974 περίοδο, είναι απαραίτητο να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στις αλυσιδωτές αντιδράσεις που προκαλούνται από τις αποφάσεις, τις διακηρύξεις και τις ενέργειες της ελληνικής και της τουρκικής διπλωματίας. Καθορίζοντας τις ενέργειες που προκάλεσαν συγκεκριμένες ελληνικές ή τουρκικές αντιδράσεις, μπορούμε να προσδιορίσουμε την πραγματική απειλή που αντιμετώπιζε η Ελλάδα από την Τουρκία στις δεκαετίες του '80 και του '90.⁷⁶⁸

Ο Νταβούτογλου, στο βιβλίο του «Το Στρατηγικό Βάθος», αναφέρει πως τα ζητήματα του Αιγαίου και της Κύπρου, που περιλαμβάνονται στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, πέραν από τη σημασία που έχουν τα ίδια, ενέχουν και μια

⁷⁶⁵Ibid, 51. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁷⁶⁶Αντώνιος Αντωνιάδης, *Κρεμώντας τη Στολή* (Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 2008), 207-208.

⁷⁶⁷Ibid, 209.

⁷⁶⁸Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 52. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση τη ρανωνυμίας του.

ιδιαίτερη σημασία που πηγάζει από την περιφερειακή αλληλεπίδραση. Για αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Τουρκία δεν είναι μόνο μια χώρα του Αιγαίου, αλλά και μία χώρα της Ανατολικής Μεσογείου. Οι πολιτικές της Τουρκίας για την Κύπρο και το Αιγαίο πρέπει να επανεξεταστούν ακόμη στο πλαίσιο της συγκυρίας του Ψυχρού Πολέμου⁷⁶⁹. Μία Τουρκία που έχει αποκλειστεί από το Αιγαίο και έχει περικυκλωθεί από τη «Ρωμαϊκή Διοίκηση της Νότιας Κύπρου»⁷⁷⁰ σημαίνει ότι τα περιθώρια της να κάνει ένα άνοιγμα στον κόσμο έχουν περιοριστεί σημαντικά.

Η θεωρία του Νταβούτογλου εστιάζεται στην ιδέα ότι η δύναμη και το μέλλον μιας χώρας εξαρτώνται, αφενός, από το γεωπολιτικό βάθος της -το γεωγραφικό συμβεβηκός που εξασφάλισε στο μουσουλμανικό κόσμο εν γένει τον έλεγχο των σημαντικών στενών που χωρίζουν τις θερμές θάλασσες του κόσμου, αλλά συγχρόνως ενέχει τον κίνδυνο ενός ενδοσυστημικού ανταγωνισμού- και, αφετέρου, από το ιστορικό βάθος της. Το συνδυασμό αυτών των δύο ονόμασε «Στρατηγικό Βάθος».⁷⁷¹ Σε μια οκταετία η Τουρκία κατάφερε να πετύχει όσα δεν μπόρεσαν οι επίγονοι του Κεμάλ, τα προηγούμενα 75 και πλέον χρόνια. Πέτυχε να αξιοποιήσει σε μεγάλο βαθμό την ανάδειξή της σε ηγεμονικό παράγοντα στο τρίγωνο της αστάθειας που άφησε πίσω της η πρώην Σοβιετική Αυτοκρατορία, να διατηρήσει και να αναβαθμίσει τη σχέση της με το Δυτικό κόσμο και να καταστεί προνομιούχος συνομιλητής με τον ισλαμικό κόσμο.⁷⁷² Ο ιδεολογικός «εθνικός οραματιστής» της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, Αχμέτ Νταβούτογλου, προσδοκά και σχεδιάζει την ανάδειξη της Τουρκίας σε ηγεμονική δύναμη,⁷⁷³ αυτό που στις διεθνείς σχέσεις αποκαλείται «ηγεμονικός σταθεροποιητής», χρησιμοποιώντας τη θεωρία των μηδενικών προβλημάτων, χωρίς να υπολογίζει ότι η Τουρκία δεν είναι ούτε Ρωσία ούτε Κίνα.⁷⁷⁴ Το Δόγμα Νταβούτογλου περιγράφει τη λογική του ηγεμόνα,⁷⁷⁵ όπου η ισχύς μια χώρας υποτάσσει, χωρίς άσκηση ένοπλης βίας, τα κράτη που την περιβάλλουν στην

⁷⁶⁹ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 266-267.

⁷⁷⁰ Ο Νταβούτογλου, σύμφωνα και με την επίσημη τουρκική πολιτική της μη αναγνώρισης της Κύπρου ως κυρίαρχης οντότητας σε ολόκληρο το νησί, αποκαλεί την Κυπριακή κυβέρνηση ως τη "Ρωμαϊκή Διοίκηση της Νότιας Κύπρου". Η "ρωμαϊκή" ιδιότητα αποτελεί εθνοκοθηροσκευτική κατηγορία αντίστοιχη της οποίας είναι η "μουσουλμανική".

⁷⁷¹ Βασίλειος Μαρκεζίνης, *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2009), 140.

⁷⁷² Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 183.

⁷⁷³ Ahmet Davutoglu, "Turkey' s Foreign Policy Vision," *Insight Turkey*, Vol.10, No.1 (2008): 77-96.

⁷⁷⁴ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 184.

⁷⁷⁵ Davutoglu, "Turkey' s Foreign Policy Vision," 189-195.

ευρύτερη περιοχή της γεωγραφικής της ζώνης και τα οποία θα υπαγάγει στην ηγεμονική της βούληση.⁷⁷⁶

Το Αιγαίο έχει μια πρώτης τάξεως στρατηγική σημασία, τόσο για την Ελλάδα, όσο και για την Τουρκία, καθώς αποτελεί το σημαντικότερο θαλάσσιο κομβικό σημείο της Ευρασιατικής παγκόσμιας ηπείρου στην κατεύθυνση βορρά - νότου.⁷⁷⁷ Το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των νησιών του Αιγαίου βρίσκεται υπό ελληνική κυριαρχία αποτελεί το σημαντικότερο αδιέξοδο της πολιτικής της εγγύς θαλάσσιας περιοχής της Τουρκίας. Η εγγύτητα ενός σημαντικού μέρους των ελληνικών νησιών στη Μικρασιατική ακτή σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως επιχειρησιακή βάση εναντίον της Μικράς Ασίας, και η περικύκλωση των υδάτινων διαδρόμων, που εξασφαλίζουν το πέρασμα από την Προποντίδα στη Μεσόγειο, από αυτά τα νησιά, αξιολογούνται από την Τουρκία ως ένα πολύ σοβαρό κενό ασφάλειας. Σύμφωνα ακόμη και με το ισχύον καθεστώς των χωρικών υδάτων που διαμορφώνεται βάσει της αρχής των 6 ν.μ., την οποία υποστηρίζει και η Τουρκία, μόνο το 8,8% του Αιγαίου βρίσκεται υπό Τουρκική κυριαρχία. Στην περίπτωση που ισχύσει η εφαρμογή των 12 ν.μ., η Τουρκία στην πράξη δεν θα έχει πρόσβαση στο Αιγαίο χωρίς την άδεια της Ελλάδας. Σε αυτήν την περίπτωση, η κυριαρχία της Ελλάδας θα ανέλθει στο 63,9%, το Αιγαίο θα γίνει μια κλειστή θάλασσα της Ελλάδας και το ποσοστό της Τουρκίας θα κυμαίνεται γύρω στο 10%.⁷⁷⁸ Το 1994, η κυβέρνηση Τσιλέρ διακήρυξε ότι αν η Ελλάδα εφαρμόσει τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας επεκτείνοντας τα χωρικά ύδατα στα 12 ν.μ., αυτό θα αποτελούσε αιτία πολέμου για την Τουρκία.⁷⁷⁹ Κατά τη διάρκεια της κρίσης των Ιμίων, το γεγονός ότι στους χάρτες που μοιράστηκαν στις ευρωπαϊκές χώρες κατά τις εκεί διπλωματικές ενέργειες οι βραχονησίδες εμφανίζονταν να είναι εντός των 12 ν.μ., όπως υποστηρίζει η ελληνική πλευρά, προξένησε ασυγχώρητη ζημία που έβλαψε τα κυριαρχικά δικαιώματα της Τουρκίας.⁷⁸⁰

Στρατηγικές εκτιμήσεις πληροφοριών

Η εισβολή στην Κύπρο το 1974 αποτέλεσε μία μαύρη σελίδα στην ελληνική ιστορία. Μέχρι και την τελευταία στιγμή, τον Ιούλιο του 1974, οι στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών στην Αθήνα δεν είχε προβλέψει καμία επιθετική ενέργεια εκ μέρους της Τουρκίας. Η προειδοποίηση από το σταθμαρχείο της Κ.Υ.Π. στην Κύπρο

⁷⁷⁶ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 184.

⁷⁷⁷ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 267.

⁷⁷⁸ Ibid, 268-269.

⁷⁷⁹ Ρόμπινς, *Στρατός και Διπλωματία*, 148.

⁷⁸⁰ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 270-271.

υποβαθμίστηκε από τα κεντρικά της Υπηρεσίας στην Αθήνα, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο μάταιη κάθε προσπάθεια υπεράσπισης του νησιού. Οι εκτιμήσεις των ελληνικών υπηρεσιών πληροφοριών ήταν ότι η Τουρκία είχε μία μακροπρόθεσμη επεκτατική στρατηγική σε βάρος της Ελλάδας. Παρόλα αυτά, οι υπηρεσίες πληροφοριών της Ελλάδας και της Κύπρου δεν προέβλεψαν την επερχόμενη εισβολή, παρά την υπερβολική στρατιωτική ενίσχυση από την Τουρκία προς το κατεχόμενο βόρειο τμήμα του νησιού. Ωστόσο, τα εξοπλιστικά προγράμματα της Τουρκίας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η ανοιχτή της προπαγάνδα, οι καθημερινές αερομαχίες στο Αιγαίο και οι προσπάθειες για τη χρησιμοποίηση των μουσουλμάνων της Θράκης ως «πολιτικό εργαλείο», αποτελούν αδιάσειστα στοιχεία που εγείρουν τις ελληνικές ανησυχίες για τις πραγματικές στρατηγικές προθέσεις του επιτίδειου ουδέτερου.

Εάν πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, διαπιστώνουμε τη σοφή συνταγή του Μουσταφά Κεμάλ για ουδετερότητα στην εξωτερική πολιτική της χώρας, η οποία, σε μια περίοδο μεγάλων και δομικών αναταραχών του τότε διεθνούς συστήματος, δηλαδή της Ευρώπης, όταν το κράτος που ίδρυσε, ήταν ακόμη στις αφετηριακές του στιγμές, με προδήλως έκδηλα τα προβλήματα του τοκετού, ακολούθησε μία πολιτική ουδετερότητας, αποφεύγοντας έτσι την εμπλοκή του νεοσύστατου κράτους στον επικείμενο μεγάλο πόλεμο, αλλά και σε συγκρούσεις που εξ αρχής εμφίλοχωρούσαν στην ευρύτερη περιοχή.

Η βασική αρχή, την οποία ακολούθησαν ο Ατατούρκ και οι επίγονοί του μέχρι το 1946, ήταν το «ειρήνη στον κόσμο, ειρήνη στη χώρα» που σήμαινε την αποφυγή εμπλοκής σε διενέξεις και συγκρούσεις και την εστίαση της πολιτικής των τουρκικών κυβερνήσεων στην επικράτηση και την εμπέδωση του Κεμαλισμού ως ιδεολογίας και φιλοσοφικής οργάνωσης της κοινωνίας και του κράτους στην τουρκική επικράτεια. Από το 1946 και μετά, οι δυτικές δυνάμεις επέλεξαν για λόγους γεωπολιτικούς και γεωστρατηγικούς να εντάξουν την Τουρκία στο δυτικό στρατόπεδο. Η Τουρκία, βεβαίως, έχασε μια ευκαιρία να συστρατευθείμε τους νικητές στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, πράγμα που της κόστισε πιθανότατα μια ακόμη πιο ευνοϊκή θέση στο δυτικό στρατόπεδο της μεταπολεμικής περιόδου. Είναι όμως εμφανές ότι η ηγεσία της στη διάρκεια του πολέμου, δεν τολμούσε να αναλάβει το ρίσκο της επιλογής ενός από τα δύο στρατόπεδα, ακριβώς γιατί φοβόταν πως αν επέλεγε τη λάθος πλευρά, οι συνέπειες για το νεοϊδρυθέν κράτος των Τούρκων θα ήταν τραγικές.⁷⁸¹ Ο Φρανκ Βέμπερ παρουσιάζει κατά τρόπο ανάγλυφο και σαφή, τη φοβική και ανασφαλή διαπραγμάτευση της τουρκικής ηγεσίας υπό τον Ινονού και τον Υπουργό Εξωτερικών Ρουστού Αράς με τους Συμμάχους και το ναζιστικό στρατόπεδο, χωρίς να μπορέσει εν τέλει να καταλήξει στην επιλογή εκείνου με τον

⁷⁸¹Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 148.

οποίο θα συστρατευόταν.⁷⁸² Η μετέπειτα ένταξη της Τουρκίας στο δυτικό στρατόπεδο την υποχρέωνε να μετεξελίξει το πολιτικό σύστημα του ιδρυτή της, από μονολιθικό με ολοκληρωτικές ιδεολογικοπολιτικές δομές και εν τοις πράγμασι αντιδημοκρατικό, σε πλουραλιστικό και εν δυνάμει δημοκρατικό. Υπό αυτή την έννοια, η τουρκική ελίτ προχώρησε σε προσαρμογές στην εξωτερική πολιτική, και σε μεταρρυθμίσεις στο πολιτικό σύστημα, που δεν υπαγορεύονταν από τις αρχές του Κεμαλισμού, αλλά ήταν απαραίτητες για τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος και την ίδια την επιβίωση του κράτους.⁷⁸³

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της Θράκης, οι συγκαλυμμένες και μυστικές σε πολλές περιπτώσεις, τουρκικές ενέργειες, θεωρούνται ως μέρος μίας μακροστρατηγικής και μίας σειράς «ειρηνικών» επιχειρήσεων κατά των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και της ελληνικής ασφάλειας.

Μέχρι και το 1974, οι ελληνικές πληροφορίες αναφορικά με τη διάταξη μάχης των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων και τις διπλωματικές προθέσεις των Τούρκων απέναντι στην Ελλάδα, μπορούν να θεωρηθούν ελλιπείς.⁷⁸⁴ Παρά τις σποραδικές κρίσεις και συγκρούσεις μεταξύ Ελληνοκύπριων και τουρκοκύπριων στη δεκαετία του 1960, οι επιχειρήσεις των ελληνικών υπηρεσιών πληροφοριών είχαν ως επίκεντρο την Βουλγαρία και την Γιουγκοσλαβία (ως μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας), την Αλβανία, την Σοβιετική Ένωση, καθώς και τους κομμουνιστές στο εσωτερικό της χώρας. Η αιφνιδιαστική εισβολή στην Κύπρο το 1974 οδήγησε σε αλλαγές στις προτεραιότητες στην ανάλυση και τους «στόχους» των πληροφοριών. Η νοοτροπία των Ελλήνων Στρατηγών άλλαξε κυριολεκτικά μέσα σε μία νύχτα, μετά την τουρκική εισβολή⁷⁸⁵, την ώρα που οι αξιωματικοί (Ελληνες) βρίσκονταν στη φάση του σχεδιασμού της υπεράσπισης της Κύπρου.

Η πρώτη επιχειρησιακή μελέτη για τις ικανότητες μάχης των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ολοκληρώθηκε το Σεπτέμβριο του 1974. Το σπάνιο αυτό έγγραφο μας εισάγει στην ελληνική αντίληψη αναφορικά με τον τρόπο ανάπτυξης των στρατιωτικών δυνάμεων και του πολεμικού υλικού στις επιχειρήσεις στην Κύπρο. Την υπογράφει ο υποστράτηγος Ευθύμιος Καραγιάννης αρχηγός ΓΕΕΦ και ως τμηματάρχης του 2ου ΕΓ/Π/ΓΕΕΦ ο Γ. Παπασταθόπουλος, που πρέπει να είναι και ο εισηγητής/ συντάκτης. Αποκαλεί αιφνιδιαστική και απρόκλητη την επίθεση των Τούρκων. Ορίζει ως σκοπό της επίθεσης, την κατάληψη εδαφών για εξαναγκασμό

⁷⁸² Frank Weber, *The Evasive Neutral Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War* (Columbia and London: University of Missouri Press, 1985), 174-223.

⁷⁸³ John M. Vanderlippe, *The Politics of Turkish Democracy. Ismet Inonu and the Formation of the Multi Party System 1938-1950* (New York: State University of New York Press, 2005), 77-96.

⁷⁸⁴ Dimitrakis *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 55. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁷⁸⁵ Ibid, 55.

των Κυβερνήσεων Ελλάδας και Κύπρου σε διαπραγματεύσεις, προς επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Ως επιχειρήσεις ο συντάκτης της μελέτης βλέπει τις πέντε φάσεις των κινήσεων των Τούρκων. Δηλαδή τη δημιουργία προγεφυρώματος, τη συνένωση με το θύλακα ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ- ΑΓΥΡΤΑΣ, τη διεύρυνση του τομέα ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ –ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ, την επέκταση προς τις περιοχές Αμμοχώστου και Μόρφου (πρόκειται για τον ΑΤΤΙΛΑ II). Την εκκαθάριση των περιοχών, λέει το έγγραφο, την ανέλαβαν οι στρατοχωροφύλακες και κομάντος Τούρκοι. Το έγγραφο έχει συνταχθεί λίγες μόλις ημέρες μετά την ολοκλήρωση της εισβολής. Μέσα από την ανάλυση των στρατιωτικών επιχειρήσεων, οι Έλληνες αξιωματικοί συμπεράναν ότι οι Τούρκοι είχαν ως απώτερο στόχο τη «διαίρεση» του νησιού με τη ρίψη αλεξιπτωτιστών που θα δημιουργούσαν ένα προγεφύρωμα. Στις επιχειρήσεις του Ιουλίου και του Αυγούστου του 1974, οι δυνάμεις του τουρκικού πεζικού απέφυγαν την εμπλοκή σε μάχη εντός πόλεων και δεν έκαναν κάποια προσπάθεια κατάληψης (με ένοπλη σύγκρουση) χωριών και πόλεων. Περιπτώσεις όπως αυτές του Καραβά και της Λάπηθου, που παρουσίασαν αντίσταση, παρακάμφθηκαν.⁷⁸⁶ Μόνο μετά την σταθεροποίηση του μετώπου των επιχειρήσεων, οι τουρκικές δυνάμεις χωροφυλακής και οι κομάντος ανέλαβαν αποστολές εκκαθάρισης. Οι επιχειρήσεις της εισβολής κρίθηκαν ως καλοσχεδιασμένες και αργές ως προς την υλοποίησή τους. Ο κύριος παράγοντας που οδήγησε στην τουρκική νίκη ήταν η αριθμητική υπεροχή σε στρατιώτες και οπτικά συστήματα και όχι η ποιότητα των επιχειρήσεων. Στην εισβολή συμμετείχαν δύο μεραρχίες πεζικού, δύο ταξιαρχίες αλεξιπτωτιστών-ειδικών δυνάμεων, μία ένοπλη ταξιαρχία και μία ταξιαρχία χωροφυλακής.⁷⁸⁷

Η κεντρική στρατιωτική δύναμη αποτελούταν από λόχους τουφεκιοφόρων, οι οποίοι απέφευγαν τα χωρία καθώς και τις νυχτερινές επιχειρήσεις (που θα μπορούσαν να έχουν προκαλέσει μεγάλες καταστροφές στις ελληνικές μονάδες). Οι βομβαρδισμοί πριν την ανάπτυξη των δυνάμεων του πεζικού ήταν εντατικοί, αλλά γενικά ασυντόνιστοι. Επίσης, οι τουρκικές δυνάμεις έδειξαν μεγάλη έλλειψη τόλμης, κυρίως στις μάχες στον Πενταδάχτυλο και στο Κουτσοβέντη καθώς και στο χωριό Αγκριδάκι, παρά την υποστήριξη από δυνάμεις πυροβολικού και την αεροπορική υποστήριξη που είχαν.⁷⁸⁸ Σε γενικές γραμμές και με εξαίρεση την περίπτωση του στρατοπέδου της Εθνικής Φρουράς, τον κυπριακό ραδιοφωνικό σταθμό και σημεία επί των οδικών αξόνων, το τουρκικό πυροβολικό δεν προκάλεσε σοβαρές καταστροφές. Ωστόσο, η ψυχολογική επίδραση της δράσης του τουρκικού πυροβολικού στις ελληνικές μονάδες ήταν πολύ έντονη και ιδιαίτερος στον άμαχο

⁷⁸⁶ Ευθύμιος Καραγιάννης, Υποστράτηγος, *ΕΚΘΕΣΙΣ Αφορώσα εις την εφαρμοσθείσαν τακτικήν και την επιδεισθείσαν μαχητικήν αξίαν των εν Κύπρω εισβαλλουσών Τουρκικών Δυνάμεων, από της 20ης Ιουλίου και επέκεινα*, Άκρως Απόρρητο (Κύπρος: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς, 2ο Επιτελικό Γραφείο, Τμήμα II, Σεπτέμβριος 1974), 11.

⁷⁸⁷ Καραγιάννης, *ΕΚΘΕΣΙΣ Αφορώσα εις την εφαρμοσθείσαν τακτικήν και την επιδεισθείσαν μαχητικήν αξίαν των εν Κύπρω εισβαλλουσών Τουρκικών Δυνάμεων, από της 20ης Ιουλίου και επέκεινα*, 1-3.

⁷⁸⁸ *Ibid*, 4.

πληθυσμό, ο οποίος ζητούσε καταφύγιο προς το νότο. Το τουρκικό πυροβολικό δεν διείσδυσε σε βάθος στην ελληνική γραμμή άμυνας, ενώ παράλληλα δεν παρουσιάστηκε συγκέντρωση πυρών σε ένα συγκεκριμένο σημείο. Μόνο σε μία περίπτωση παρατηρήθηκε συγκέντρωση πυρών από περισσότερες από μία μονάδες πυροβολικού. Επίσης, δεν αναφέρθηκαν στοχευόμενα χτυπήματα.⁷⁸⁹ Σε γενικές γραμμές, δεν έγινε εντοπισμός στόχων με ακρίβεια και οι επιχειρήσεις στερούνταν συντονισμού στην εποπτεία τους.

Οι Έλληνες στρατηγοί θεώρησαν ότι το προαναφερθέν επιχειρησιακό μειονέκτημα των Τούρκων, επέτρεπε την ασφαλή οπισθοχώρηση των ελληνικών δυνάμεων του μηχανικού και του πυροβολικού από το μέτωπο. Ομολογουμένως, οι μονάδες αυτές, εξαιτίας της ελλιπούς εκπαίδευσης, αποτελούσαν «εύκολους στόχους». Παρόλα αυτά, οι Τούρκοι απέτυχαν να τους καταστρέψουν στο σύνολό τους ή έστω να επιτύχουν την καταστροφή κάποιων ευκαιριακών στόχων που θα βρίσκονταν στην ακτίνα βολής τους. Το τουρκικό πυροβολικό δε διαδραμάτισε σημαντικό επιχειρησιακό ρόλο στις επιχειρήσεις. Η έλλειψη όπλων πυροβολικού μεγάλης εμβέλειας, κατά την κρίση των Ελλήνων αξιωματικών, αποτέλεσε για τους Τούρκους έναν αποθαρρυντικό παράγοντα.⁷⁹⁰ Εν τω μεταξύ, 225 στρατιωτικά οχήματα μεταφέρθηκαν στο νησί. Η κύρια δύναμη αποτελούνταν από άρματα τύπου M-47 και M-48, καθώς και από τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού M-113. Να σημειωθεί ότι οι Τούρκοι δεν εκμεταλλεύτηκαν το πλεονέκτημα που τους παρείχε η δυνατότητα για ταχεία διεξαγωγή επιχειρήσεων, ούτε τα οπλικά τους μέσα για επίθεση κατά μέτωπο. Κινούνταν σε συγκεκριμένα προσχεδιασμένες διαδρομές στους δρόμους της Κύπρου. Στη μάχη του Πενταδάκτυλου, πολλά τουρκικά άρματα εξουδετερώθηκαν από την ελληνική αντίσταση. Επιπλέον, δεν υπήρχε συντονισμός ανάμεσα στα άρματα μάχης και στο πεζικό των Τούρκων και οι στρατιωτικοί διοικητές τους απέφευγαν τις περιοχές όπου οι ελληνικές δυνάμεις διέθεταν τοποθετημένες δυνάμεις πυροβολικού με δυνατότητα διάτρησης θωράκισης.⁷⁹¹

Στον τομέα των παρεμβολών, οι Τούρκοι δραστηριοποιήθηκαν μπλοκάροντας τις ελληνικές συχνότητες των τακτικών επικοινωνιών.⁷⁹² Η τουρκική πολεμική αεροπορία, με αεροσκάφη τύπου F-84, F-104, F-100 και F-5, τα οποία πετούσαν σε σχηματισμούς ζεύγους, εκτέλεσε αποστολές εγγύς εναέριας υποστήριξης προς το πυροβολικό, αποφεύγοντας τις περιοχές όπου συγκεντρώνονταν αντιαεροπορικά πυρά. Οι στόχοι που επλήγησαν από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς ήταν στρατιωτικά και μη οικήματα και εγκαταστάσεις, προκαλώντας απώλειες, τρόμο και

⁷⁸⁹Ibid, 5.

⁷⁹⁰Ibid, 6.

⁷⁹¹Ibid, 7.

⁷⁹²Ibid, 8.

πανικό στον άμαχο πληθυσμό. Οι Τούρκοι πιλότοι διατηρούσαν συνεχή επικοινωνία με τις στρατιωτικές δυνάμεις στο έδαφος, ενώ οι απώλειες που σημειώθηκαν σε τουρκικά αεροσκάφη έφτασαν συνολικά τα 23, καθ' όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων.⁷⁹³ Ακόμη και σε περιοχές όπου δεν απαιτούνταν, οι Τούρκοι καλούσαν για αεροπορική υποστήριξη, ενώ παράλληλα το “πυρ και κίνηση” αποτέλεσε μία από τις τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν από το τουρκικό πεζικό.⁷⁹⁴

Οι τουρκικές ειδικές δυνάμεις, οι κομάντος και οι αλεξιπτωτιστές δεν εκτέλεσαν συντονισμένες επιδρομές ενώ χρησιμοποιήθηκαν μόνο μερικώς ως τμήμα των δυνάμεων του πεζικού (τυφεκιοφόροι). Οι δυνάμεις της τουρκικής χωροφυλακής ανέλαβαν τα καθήκοντα της ασφάλειας στα χωρία που είχαν καταληφθεί, ενώ σύμφωνα με “ενδείξεις” μία ομάδα 300 Τούρκων που ανήκαν στη χωροφυλακή, προσποιήθηκαν ότι ανήκουν στις δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών, παραπλανώντας δυνάμεις Ελλήνων μαχητών.⁷⁹⁵ Σε πολλές περιπτώσεις, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κάποια βρετανικά “στοιχεία” συνέδραμαν στην προετοιμασία της εισβολής.⁷⁹⁶

Η αιχμή του δόρατος της τουρκικής εισβολής ήταν οι δυνάμεις του μηχανικού των οποίων ωστόσο η συνεργασία με τις λοιπές ένοπλες δυνάμεις δεν ήταν η προβλεπόμενη.⁷⁹⁷ Οι καιρικές συνθήκες έπαιξαν και αυτές καθοριστικό ρόλο στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Η θερμοκρασία των 40° C είχε άμεση επίδραση στους στρατιώτες, με την κόπωση να γίνεται όλο και πιο εμφανής. Παρόλο που το ηθικό τους ήταν υψηλό, δε διέθεταν άρτια εκπαίδευση, ενώ επίσης, πολλοί Τούρκοι διοικητές (μέσου βαθμού) έδειξαν ότι δεν είχαν πλήρη αντίληψη για τη γεωγραφία της περιοχής στην οποία επιχειρούσαν. Σε όλη τη φάση της εισβολής δεν έγιναν επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια της νύχτας, ενώ το σκότος έφερνε ανησυχία στον εχθρό, ο οποίος ενίσχυε και εντατικοποιούσε όλα τα μέτρα ασφάλειας στα στρατόπεδά του.⁷⁹⁸

Στην ελληνική αναφορά μετά το πέρας της εισβολής συμπεραίνεται ότι οι ελληνικές δυνάμεις θα μπορούσαν να είχαν αντιμετωπίσει την τουρκική αριθμητική υπεροχή σε στρατό και οπλικά συστήματα αν διέθεταν βασική αεροπορική

⁷⁹³Ibid, 9.

⁷⁹⁴Ibid, 13.

⁷⁹⁵Ibid, 10.

⁷⁹⁶Ibid, 14.

⁷⁹⁷Ibid, 10.

⁷⁹⁸Ibid, 11.

υποστήριξη και άμυνα. Αν συνέβαινε αυτό οι Τούρκοι δε θα κατάφερναν να εξαπολύσουν μία τόσο αιφνιδιαστική και αποφασιστική επίθεση κατά της Κύπρου.⁷⁹⁹

Η ροή των πληροφοριών των εμπλεκομένων στην εισβολή, παρακολουθούνταν από βρετανικά, αμερικανικά και ρωσικά πλοία που έπλεαν στην ευρύτερη περιοχή της νήσου, καθώς και από βρετανικές βάσεις πληροφοριών στην Κύπρο. Στην περίοδο από τις 14 έως τις 24 Ιουλίου το ρωσικό ναυτικό είχε αναπτύξει 14 πολεμικά πλοία (σε αυτά περιλαμβάνονταν και πλοία για τη συλλογή πληροφοριών), τα οποία έπλεαν σε διεθνή ύδατα βορείως του νησιού. Ωστόσο, η σοβιετική παρουσία, μέχρι το τέλος του μήνα είχε ελαττωθεί σημαντικά.⁸⁰⁰

Οι Βρετανοί διπλωμάτες άρχισαν να ασχολούνται και να ανησυχούν για τη στρατηγική της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας, ιδίως κατά την περίοδο 1974-76. Μετά την άνοιξη του 1974, και εξαιτίας της διαμάχης για τα δικαιώματα της έρευνας για πετρέλαιο στο Αιγαίο, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις άρχισαν να ενισχύουν στρατιωτικά τα νησιά του Αιγαίου. Οι εκτιμήσεις των Βρετανών στα μέσα Αυγούστου του 1974 για τις τουρκικές προθέσεις ήταν δυσοίωνες. Ο E. E. Orchard του βρετανικού “South Department” αναφέρει σχετικά ότι μπορεί να προκύψει μία αναγέννηση της τουρκικής επιθυμίας για την “επανάκτηση των χαμένων πατρίδων”. Αυτό, ως γεγονός, θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στην επερχόμενη φάση των διαπραγματεύσεων στο ζήτημα της Κύπρου. Αναφέρει επίσης, ότι οι παράγοντες που πιθανότατα θα επηρέαζαν την τουρκική συμπεριφορά είναι η αδυναμία της Ελλάδας, η ευκολία με την οποία επετεύχθη η τουρκική νίκη (σε συνδυασμό με την επιρροή που ασκούσε ο στρατός στην Τουρκία και η “προθυμία” για την καταφυγή στα όπλα), το πολύ υψηλό τουρκικό ενδιαφέρον για τους πόρους (πετρέλαιο κ.λ.π.) στο Αιγαίο, καθώς και η υποστήριξη των Υπερδυνάμεων (Η.Π.Α.) προς τους Τούρκους. Μία πιθανή δράση της Τουρκίας, συνεχίζει ο Orchard, θα ήταν, εφόσον οι συνθήκες το ευνοούσαν, η δημιουργία επεισοδίων στα κοντινά (με την Τουρκία) νησιά του Αιγαίου με απώτερο στόχο την κατοχή τους, συνοδευόμενη ή όχι από απαίτηση για αναθεώρηση των συνθηκών. Προκαλεί μεγάλη ανησυχία το τι μπορεί αυτό να σημαίνει για την ανατολική Μεσόγειο.⁸⁰¹

Παραδεχόμενοι το γεγονός ότι δεν μπορούν να εγείρουν το ζήτημα της Συνθήκης της Ιταλίας ή της Συνθήκης της Λοζάννης, οι Βρετανοί διπλωμάτες σχολιάζουν: «οι Έλληνες διαφαίνεται πως δικαιώνονται στο επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο, η Συνθήκη του Μοντρέ υπερκαλύπτει τις προηγούμενες και θέτει τέρμα στην υποχρέωση για αποστρατιωτικοποίηση...ούτε θα υποστηρίξουμε οποιαδήποτε τουρκική κίνηση που θα έχει ως στόχο την κλιμάκωση της κρίσης μέσω των

⁷⁹⁹Ibid, 14-15.

⁸⁰⁰Γεώργιος Σέργης, *Η Μάχη της Κύπρου: Ιούλιος – Αύγουστος 1974 – Η Ανατομία της Τραγωδίας* (Αθήνα: Βλάσης, 1999), 447.

⁸⁰¹E.E. Orchard to Sir John Killick, “Greco – Turkish Relations,” 16 August 1974, FCO 9 / 2012 NA.

διαφωνιών για τις συνθήκες. Σε αυτή τη χρονική στιγμή, θα προκαλούσε μεγάλο θυμό και σοκ στην ελληνική κοινή γνώμη και στην κυβέρνηση, η άσκηση διεθνούς πίεσης για την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Αιγαίου. Μία τέτοια πίεση, αφενός δε θα είχε κανένα αποτέλεσμα στη διαφοροποίηση της διάταξης των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων και αφετέρου, υπάρχει η πιθανότητα να προκαλούσε μεγαλύτερη και ίσως καθοριστική «ζημιά» στις σχέσεις Ελλάδας και ΝΑΤΟ. Ο φόβος των Ελλήνων στην παρούσα φάση είναι πως οι Τούρκοι, μη έχοντας αντιμετωπίσει πρόβλημα με την εισβολή τους στην Κύπρο, θα μπορούσαν κάποια στιγμή, να προβούν σε ενέργειες κατάληψης κάποιου ελληνικού νησιού, κοντά στις τουρκικές ακτές.⁸⁰²

Στις αρχές του Ιουλίου του 1976, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις οργάνωσαν τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων μεγάλης κλίμακας στο Αιγαίο. Στον επόμενο μήνα άρχισε να κλιμακώνεται η ένταση ανάμεσα στις δύο χώρες, κυρίως εξαιτίας της αποστολής του ερευνητικού πλοίου «Χόρα» για σεισμολογικές έρευνες στο Αιγαίο, σε διεθνή ύδατα, αλλά και σε περιοχές εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας (υφαλοκρηπίδα που διεκδικούνταν από τους Έλληνες). Ο Πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Καραμανλής, έδωσε τότε ρητές εντολές για παρακολούθηση των κινήσεων του πλοίου και αυτοσυγκράτηση. Δεν δόθηκε καμία εντολή για αναχαίτιση του πλοίου.⁸⁰³ Παρόλο που η αίσθηση της τουρκικής απειλής έγινε εντονότερη, ιδίως μετά από τη δήλωση του μελλοντικού Πρωθυπουργού, Ανδρέα Παπανδρέου («Βυθίσατε το Χόρα»), οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις φαίνεται πως δεν ανησυχούσαν για τουρκική επίθεση. Εστίασαν κατά κύριο λόγο στην παρακολούθηση του πλοίου και η προσοχή τους επικεντρώθηκε σε τουρκικές ενέργειες στο Αιγαίο, που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν κάποιο «προηγούμενο». Η απειλή δεν ήταν κάποια ενέργεια επίθεσης από την τουρκική πλευρά, αλλά η δημιουργία ενός νομικού «προηγούμενου», που θα μπορούσε να θίξει τα ελληνικά δικαιώματα και συμφέροντα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις για την κρίση, που βασίζονται αποκλειστικά και μόνο σε αμερικανικά και βρετανικά αποχαρακτηρισμένα έγγραφα της περιόδου, δεν υπήρχαν αναφορές για κινήσεις τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια της κρίσης και οι ενδείξεις ύπαρξης στρατιωτικής απειλής ήταν ελάχιστες. Ωστόσο, η Αθήνα, επηρεαζόμενη από τις προθέσεις της Άγκυρας και την εισβολή στην Κύπρο το 1974, ήταν καχύποπτη απέναντι στα τουρκικά σχέδια.⁸⁰⁴

Με την πάροδο του χρόνου, η πλειοψηφία των Ελλήνων υψηλόβαθμων αξιωματικών και των διπλωματών υποστήριζαν ότι κατανοούσαν τη νοοτροπία των

⁸⁰² U.K. Embassy (Athens) to FCO, "Greece and NATO," 26 September 1974, FCO 41/1485 NA.

⁸⁰³ Εντολές του Κωνσταντίνου Καραμανλή, της 30^{ης} Ιουλίου 1976. Βλέπε Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Η Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974 – 1977, Τόμος 9*, 257.

⁸⁰⁴ Ριζάς, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο: 1973-1976*, 131-160.

τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Πρώην υψηλόβαθμος αναλυτής πληροφοριών (μη στρατιωτικός) αναφέρει πως «ήταν εύκολο να μπει κάποιος στο τουρκικό μυαλό, καθώς οι Τούρκοι δεν έκρυβαν τίποτα». Στις δεκαετίες του '80 και του '90 η Άγκυρα δεν φαινόταν να μπλοφάρει. Οι Τούρκοι αξιωματούχοι δε βιάζονταν να «καταθέσουν» τις πολιτικές τους θέσεις και κάθε τους πολιτική δήλωση αποτελούσε μία «συμπαγή» αντιπροσώπευση των εθνικών τους συμφερόντων και προθέσεων. Η στρατηγική της Άγκυρας κατά της Ελλάδας μπορεί να χαρακτηριστεί από πλήρη μεθοδικότητα. Οι Τούρκοι, σύμφωνα με τους Έλληνες αναλυτές πληροφοριών, θεωρούνταν πολεμοχαρείς ως λαός και οι διπλωμάτες και στρατιωτικοί τους επιδείκνυαν ακλόνητη πίστη στην εθνικιστική παράδοση του Κεμάλ. Σύμφωνα με πρώην αναλυτές των μυστικών υπηρεσιών, μετά το 1974, η Άγκυρα δεν έδειχνε πρόθεση για πόλεμο, μέσω κάποιας αιφνιδιαστικής επίθεσης σε κάποιο ελληνικό νησί, ούτε και παραπληροφορούσε (με στόχο την εξαπάτηση) στην εξωτερική της πολιτική, παρόλο που, σε πολλές περιπτώσεις, οι Τούρκοι διπλωμάτες «παρερμήνευαν» νομικές θέσεις και κείμενα προκειμένου να υποστηρίξουν τα επιχειρήματά τους.⁸⁰⁵ Πολλοί Έλληνες αναλυτές πληροφοριών και ακαδημαϊκοί, είχαν την τάση να υπερεκτιμούν το επίπεδο της «ομοφωνίας» των Τούρκων πολιτικών και αξιωματούχων σε ζητήματα μακροπρόθεσμης στρατηγικής απέναντι στην Ελλάδα. Επίσης, αναφορικά με την απόδοση των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών τη δεκαετία του 1980, η MIT δεν διέθετε ούτε τις ικανότητες, αλλά ούτε και τη σκέψη ως πλαίσιο εργασίας και στόχο, για παραπλάνηση και εξαπάτηση, καθώς και για επιχειρήσεις διπλών πρακτόρων. Στις αρχές του '90, πολλές επιχειρήσεις αυτού του είδους «στέφθηκαν» με πλήρη αποτυχία από την αρχή τους.⁸⁰⁶

Σύμφωνα με αναφορά της ελληνικής πρεσβείας στην Άγκυρα (που αφορούσε στην περίοδο μεταξύ Αυγούστου 1981 και Μαρτίου 1983), η Τουρκία διατηρούσε μία αξιολογική στρατιωτική μηχανή, υποστηριζόμενη από χιλιάδες στρατιώτες και από μία ραγδαίως αναπτυσσόμενη υποδομή. Σε σχέση, πάντως, με τις αμυντικές δαπάνες των δύο χωρών, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν πως την περίοδο 1980-1984, οι ετήσιες δαπάνες εξοπλισμών της Ελλάδας ήταν μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες της Τουρκίας. Πιο συγκεκριμένα, εκείνη την περίοδο η Ελλάδα ξόδεψε 665 εκατομμύρια δολάρια για εξοπλισμούς, ενώ η Τουρκία ξόδεψε 343 εκατομμύρια δολάρια. Επίσης, σε ποσοστό επί του ΑΕΠ, οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας έφτασαν το 6,6%, ενώ της Τουρκίας το 4,8%.⁸⁰⁷ Οι Τούρκοι Στρατηγοί προτιμούσαν και «ασπάζονταν»

⁸⁰⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 60. Συνέντευξη πρώην αναλυτή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁰⁶ Ibid, 60. Συνέντευξη πρώην αναλυτή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁰⁷ Παναγιώτης Τσάκωνας, «Καθεστώς ασφαλείας και περιφερειακή σταθερότητα. Η περίπτωση του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού των εξοπλισμών,» στο συλλογικό έργο των Χριστόδουλος

πλήρως το στρατιωτικό δόγμα του NATO, ενώ παράλληλα το κράτος τους επένδυε στην εθνική αμυντική βιομηχανία, για την παραγωγή των πρώτων, κατασκευαζόμενων στην Τουρκία, αεροσκαφών τύπου F-16. Σχεδιάζοντας στη βάση των νατοϊκών προτύπων, τα τουρκικά F-4 Phantoms και F-104, αποτελούσαν την επιλογή για την προσβολή επίγειων στόχων στη Θράκη. Παράλληλα, η Τουρκία άρχισε να αναπτύσσει τις ειδικές της δυνάμεις (special forces) στα πρότυπα των γερμανικών Grenzschutzgruppe 9. Οι δυνάμεις αυτές προορίζονταν για τη χρήση τους σε επιθετικές αποστολές κατά της Κύπρου, της Θράκης και των νησιών του Αιγαίου. Στην αναφορά επίσης υποστηρίζεται ότι οι «επικρατούντες» στις τάξεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ήταν οι μετριοπαθείς Τούρκοι της δυτικής Ανατολίας που χαρακτηρίζονταν από μία κοσμοπολίτικη κουλτούρα, προερχόμενοι από τις ανατολικές ακτές της θάλασσας του Αιγαίου. Οι τελευταίοι, αναφέρεται ως πρόβλεψη, πως, στα ερχόμενα έτη, θα έχαναν την «πρωτοκαθεδρία» τους από τους πιο σκληροτράχηλους αξιωματικούς, προερχόμενους από την Ανατολική Τουρκία και χαρακτηριζόμενους από άκαμπτες μουσουλμανικές πεποιθήσεις και παραδόσεις. Η θέση αυτή μπορεί πλέον να χαρακτηριστεί ως εσφαλμένη, με δεδομένο πως, μέχρι και την παρούσα περίοδο, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις παραμένουν κοσμικές και δυτικοκεντρικές. Η αναφορά επίσης υποστήριζε ότι, ο συνδυασμός των στρατιωτικών δυνατοτήτων με έναν «νέο-ναζί» τρόπο σκέψης, που ήταν εμβλαπτισμένος στην κεμαλική «ημι-φασιστική ιδεολογία», αποτελούσαν κομβικούς μελλοντικούς παράγοντες απειλής για την Ελλάδα. Το ιστορικό αυτό σύνδρομο της «Αυτοκρατορίας», που κυριαρχεί με πνεύμα ανοχής στους λαούς επί των οποίων έχει επιβληθεί, δείχνει να διαπνέει και την ισλαμική ηγετική τάξη της Τουρκίας, στον 21ο αιώνα. Αυτό οδηγεί στην επιβολή της ειρήνης και της διευθέτησης διαφορών, δια της έμμεσης ή άμεσης άσκησης βίας, που σημαίνει και την απειλή επιβολής δια της βίας ή την επιβολή καθ' οιονδήποτε τρόπο του ισχυρού ηγεμόνα επί ενός αδύναμου να αντιδράσει διεθνούς περιγύρου.⁸⁰⁸ Η Τουρκία, σύμφωνα με την έκθεση, θα μπορούσε να επιτεθεί στην Ελλάδα χωρίς κάποια ιδιαίτερη στρατιωτική προετοιμασία, να εισβάλλει σε ένα ή δύο νησιά του ανατολικού Αιγαίου και εν συνεχεία να προχωρήσει στη Θράκη, εφαρμόζοντας το στρατιωτικό της δόγμα, αναφορικά με τις αεροπορικές, ναυτικές και χερσαίες επιχειρήσεις.⁸⁰⁹

Επιπλέον, κατά τον Παναγιώτη Δημητράκη, σύμφωνα με έρευνα, οι εκτιμήσεις του ελληνικού Υ.ΕΘ.Α. ήταν πως η Τουρκία, όχι μόνο θα επιζητά συνεχώς τη «φινλανδοποίηση» της Ελλάδας, αλλά θα προσπαθεί να ασκήσει εξαναγκασμό, όποτε οι διεθνείς συγκυρίες το επιτρέπουν. Ένας από τους πρώην

Γιαλλουρίδης και Παναγιώτης Τσάκωνας, *Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου* (Αθήνα: Σιδέρης, 2η Έκδοση, 2002), 70-71.

⁸⁰⁸ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 184-185.

⁸⁰⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 60. Συνέντευξη Αντιυπεράρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Διοικητές της Υπηρεσίας Πληροφοριών, αναφορικά με τις προθέσεις της Τουρκίας, επισημαίνει ότι η θεωρία της «φινλανδοποίησης» της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, που προωθείται από μία μερίδα ακαδημαϊκών και στρατιωτικών, ήταν λανθασμένη όσον αφορά στην περιγραφή της τουρκικής συμπεριφοράς και προθέσεων. Από την εμπειρία του (καθώς είχε υπηρετήσει στην ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα την περίοδο του 1980), ο πρώην διοικητής συμπεραίνει ότι οι Τούρκοι αναζητούσαν τρόπο για την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου (με μέσο κάποια άρθρα της Συνθήκης της Λωζάννης), καθώς και την απόκτηση των περισσότερων δυνατών πλεονεκτημάτων που θα μπορούσαν να αποκτήσουν μέσα από τη διαμάχη για την υφαλοκρηπίδα (στην οποία η θέση τους ασθενούσε υπό το φως του διεθνούς δικαίου). Παράλληλα, υιοθετούσαν και μία αναθεωρητική στάση στα ζητήματα του FIR και του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου.⁸¹⁰

Όπως πληροφορούμαστε από τον Παναγιώτη Δημητράκη, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, το κεμαλικό καθεστώς της Τουρκίας είχε αναπτύξει μία συγκεκριμένη στρατηγική απέναντι στην Ελλάδα, η οποία υποδείκνυε τις τουρκικές προθέσεις μέσα από την προμήθεια οπλικών συστημάτων, αλλά και από τις επενδύσεις στην στρατιωτική βιομηχανία. Από τη δεκαετία του 1980 η Τουρκία έδειξε προτίμηση στη δημιουργία προκεχωρημένων στρατιωτικών βάσεων στα παράλια του Αιγαίου και όχι στην περιοχή της Μαύρης θάλασσας ή οπουδήποτε αλλού. Ιδιαίτερα στις αρχές του '90, οι εκτιμήσεις του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας ήταν ότι η ανάπτυξη των τουρκικών βάσεων στα παράλια του Αιγαίου, σε συνδυασμό με την απουσία επαρκώς ανεπτυγμένου στρατιωτικού δικτύου στην περιοχή της νοτιοανατολικής Τουρκίας, αποδείκνυε την επιθετική στρατηγική κατά της Ελλάδας. Επίσης, ένας σημαντικός αριθμός σύγχρονων τουρκικών βάσεων καθιστούσε φανερές τις επιθετικές δυνατότητες της Ημισελήνου. Το τουρκικό ναυτικό, στην περιοχή ανατολικά της Ρόδου, διατηρούσε τη βάση του (Ακσάζ) Akzaz, η οποία, κατασκευασμένη βάσει νατοϊκών προτύπων, μπορούσε να υποστηρίξει το μισό τουρκικό στόλο, στην περίπτωση σύγκρουσης με την Ελλάδα. Ναυτική βάση επίσης είχε αποφασιστεί να μεταφερθεί από το Gıoıcuc στην περιοχή του Μαρμαρά, στην Σμύρνη, ακριβώς απέναντι από το νησί της Χίου. Παράλληλα, στο Μπαλίκεσιρ (Balıkesir), στην Μπαντίρμα (Bandırma) και στην Ατάλια οι σύγχρονες αεροπορικές βάσεις έδειχναν με σαφή τρόπο το σχεδιασμό της Άγκυρας για την αντίδραση σε ελληνικά σχέδια για άμεση στρατιωτική αντίδραση και αποστολή ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, στην περίπτωση μίας νέας σύγκρουσης στην Κύπρο.⁸¹¹ Στα κατεχόμενα της Κύπρου, αναβαθμίστηκε η βάση του Λευκονοίκου. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής

⁸¹⁰Ibid, 61. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸¹¹Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 61. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Άμυνας να συμπεράνει την προσπάθεια της Τουρκίας για αναβάθμιση του ρόλου της στη Μεσόγειο, ενώ οι Έλληνες ανώτατοι αξιωματικοί υποστήριζαν ότι ο κύριος λόγος για την ανθελληνική τουρκική στρατηγική ήταν ο φόβος της αποτυχίας της κεμαλικής ιδεολογίας. Οι εκτιμήσεις της Αθήνας ήταν ότι η τουρκική προβολή ισχύος στόχευε στη θωράκιση και εδραίωση της εσωτερικής κατάστασης στην Τουρκία, ενώ η κύρια αιτία για την αναβάθμιση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, κυρίως μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ήταν η πρόθεση του τουρκικού γενικού επιτελείου εθνικής άμυνας, να διατηρήσει την πολιτική του επιρροή στην κοινωνία της Τουρκίας.⁸¹²

Η άποψη στην οποία είχε καταλήξει το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας ήταν ότι οι δυνάμεις της Τουρκίας παρουσίαζαν επιθετική διάταξη κατά της Ελλάδας. Ο πρώην υπουργός εθνικής άμυνας, Ιωάννης Βαρβιτσιώτης⁸¹³, ένας ακόμη πρώην Υπουργός Εξωτερικών⁸¹⁴, καθώς και ένας απόστρατος ανώτατος αξιωματικός⁸¹⁵, θέτουν στο τραπέζι πολλούς λόγους για ανησυχία εκ μέρους της Ελλάδας. Ο κ. Βαρβιτσιώτης αναφέρει ότι ο στόλος των τουρκικών αποβατικών σκαφών δημιουργούσε μεγάλο πρόβλημα ασφάλειας και αυτό διότι, σύμφωνα με τις ελληνικές εκτιμήσεις, ο αριθμός των αποβατικών σκαφών (100 μεσαία και 500-600 μικρά) κρίνονταν δυσανάλογος της ισχύος και των απαιτήσεων άμυνας του τουρκικού ναυτικού. Οι Τούρκοι Ναύαρχοι δεν διέθεταν στο οπλοστάσιό τους αποβατικά σκάφη μεγάλης ακτίνας δράσης ή μεγάλου μεγέθους. Ωστόσο, το ελληνικό επιτελείο γνώριζε πως τέτοιου είδους δυνάμεις δεν ήταν απαιτούμενες, καθώς η απόσταση των ακτών της Ανατολίας από τα ελληνικά νησιά του ανατολικού Αιγαίου, ήταν πολύ μικρή.⁸¹⁶ Ο στόλος των αποβατικών σκαφών δεν αποτελούσε ενισχυτικό παράγοντα στην άμυνα της Τουρκίας, αλλά ήταν ενδεικτικός των πιθανών προθέσεων της Άγκυρας για τα ελληνικά νησιά. Ένας επιπρόσθετος ανησυχητικός παράγοντας, ήταν ότι το σύνολο των αεροναυτικών ασκήσεων της Τουρκίας, λάμβανε χώρα, κατά κύριο λόγο, στα νερά του Αιγαίου και όχι σε άλλη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου ή στη Μαύρη Θάλασσα.⁸¹⁷ Στην περιοχή του Dogabey, βορείως της Σμύρνης, οι Τούρκοι

⁸¹² Μούρτος, *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος*, 305, 317.

⁸¹³ Κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία, με Πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, την περίοδο 1990-1993.

⁸¹⁴ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 62. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸¹⁵ Ibid, 62. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸¹⁶ Ibid, 62. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸¹⁷ Robert L. Pfaltzgraff και Θωμάς Βαρβιτσιώτης, *Ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και οι Ελληνοαμερικανικές Σχέσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1997), 215-216.

είχαν επίσης κατασκευάσει ένα αντίγραφο των αμυντικών διατάξεων-συστημάτων των ελληνικών νησιών, για τους σκοπούς εκπαίδευσης των ειδικών τους δυνάμεων.⁸¹⁸

Στη δεκαετία του 1980, οι τουρκικές δυνάμεις διοργάνωναν αεροναυτικές ασκήσεις μεγάλης κλίμακας, στην περιοχή του Αιγαίου, 4 φορές το χρόνο. Οι ασκήσεις αυτές προκαλούσαν ανησυχία στην ελληνική πλευρά, η οποία «έβλεπε» τους Τούρκους να παρακολουθούν και να συλλέγουν πληροφορίες για το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, την Πολεμική Αεροπορία και το Στρατό. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, οι Τούρκοι προέβησαν σε αρκετές προκλήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών υπήρξε διάταξη 62 τουρκικών πολεμικών πλοίων, κατά τη διάρκεια ναυτικής άσκησης τον Μάιο του 1982, ανοιχτά της Χίου. Η κίνηση αυτή είχε προκαλέσει φοβερή ανησυχία στους Έλληνες Στρατηγούς, με δεδομένο ότι μία τέτοιου μεγέθους δύναμη ήταν εξαιρετικά δύσκολο να αποτραπεί άμεσα. Οι Τούρκοι τελικώς δεν προέβησαν σε επιθετική ενέργεια κατά της Χίου και η άσκησή τους συνεχίστηκε σε άλλη περιοχή. Ωστόσο, το περιστατικό αυτό είχε ως αποτέλεσμα την επανεξέταση των σχεδίων έγκαιρης προειδοποίησης του Στρατού για τα νησιά του Αιγαίου. Οι προκλήσεις της Τουρκίας δεν περιορίστηκαν μόνο σε επίπεδο θαλάσσης. Σε πολλές περιπτώσεις, κατά τη διάρκεια τουρκικών στρατιωτικών ασκήσεων, τουρκικά μαχητικά πραγματοποιούσαν χαμηλές πτήσεις άνωθεν ελληνικών νησιών και ακατοίκητων βραχονησίδων. Αυτή η τακτική δεν έχει σταματήσει και συνεχίζεται έως και σήμερα, με συνεχείς τουρκικές παραβάσεις κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και παραβιάσεις του εθνικού μας εναέριου χώρου.⁸¹⁹

Οι μετέπειτα ελληνικές εκτιμήσεις για τις προθέσεις – κινήσεις της Τουρκίας, ήταν ότι οι προγραμματισμένες τουρκικές ασκήσεις είχαν ως απώτερο σκοπό την ανύψωση του ηθικού και της επίδειξη ισχύος. Οι εκτιμήσεις της Υπηρεσίας Πληροφοριών του Στρατού, στα μέσα του '80, ήταν πως ο τουρκικός σχεδιασμός στόχευε στη επίδειξη ισχύος και όχι στην κατάληψη ελληνικού εδάφους. Ανώτατος αξιωματικός, αναφερόμενος στον τουρκικό σχεδιασμό της περιόδου, σχολίασε πως οι σχεδιασθείσες τουρκικές ασκήσεις ήταν χαμηλής ποιότητας. Μετά το 1987, ιδίως μετά το 1990, το τουρκικό δόγμα σχεδιασμού - διεξαγωγής στρατιωτικών ασκήσεων, άρχισε να εμπεριέχει συνδυασμένες αεροναυτικές ενέργειες και σαφώς μεγαλύτερου βαθμού επιθετικότητα, στοιχεία που υποδείκνυαν τις στρατηγικές προθέσεις κατά της Ελλάδας.⁸²⁰ Σε πολλές περιπτώσεις, κατά τη δεκαετία του 1990, είχαν υποκλαπεί, από τους υπεύθυνους πληροφοριών σε πλοία του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, διαταγές τουρκικών στρατιωτικών ασκήσεων. Ωστόσο, το Υπουργείο Εθνικής

⁸¹⁸Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 62. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸¹⁹Ibid, 62-63. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸²⁰Ibid, 63. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του .

Άμυνας δεν «σήμανε συναγερμό». Ομοίως, η τουρκική πλευρά υπέκλεπτε με τρόπο αντίστοιχο, διαταγές διεξαγωγής ελληνικών στρατιωτικών ασκήσεων.⁸²¹

Όσον αφορά στις μη προγραμματισμένες τουρκικές στρατιωτικές ασκήσεις, το ελληνικό Επιτελείο θεωρούσε ότι οι τουρκική πλευρά έστελνε ένα αμετάβλητο μήνυμα προς τους Έλληνες. Η δε παρακολούθηση των διπλωματικών και πολιτικών γεγονότων πριν τη διεξαγωγή τέτοιων ασκήσεων, ήταν απαραίτητη για την κατανόηση αυτών των μηνυμάτων. Για παράδειγμα, μετά τη διακήρυξη της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου», τον Νοέμβριο του 1983, το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έκρινε ότι οι τουρκικές ασκήσεις του 1984 στην περιοχή του Αιγαίου και της δυτικής Ανατολίας στόχευαν απλά και μόνο στην απόσπαση της προσοχής των Ελλήνων, χωρίς να φανερώνουν κάποια στρατιωτική απειλή.⁸²²

Οι ελληνικές στρατιωτικές υπηρεσίες πληροφοριών εστίαζαν την επιχειρησιακή και στρατηγική τους ανάλυση, στην ανάπτυξη της 1^{ης} και της 4^{ης} τουρκικής στρατιάς, που αποτελούσαν και τα πρώτα τμήματα που θα λάμβαναν δράση σε περίπτωση μίας ελληνοτουρκικής σύγκρουσης. Η πρώτη στρατιά βρίσκονταν απέναντι στις ελληνικές δυνάμεις της ανατολικής Θράκης. Η ελληνική πλευρά παρακολουθούσε επί χρόνια τις τουρκικές ασκήσεις και τη στελέχωση των τουρκικών μονάδων σε εκείνη την περιοχή, συμπεραίνοντας ότι ο τουρκικός στρατός στην περιοχή της Θράκης, προετοιμάζονταν για τη διασταύρωση του ποταμού Έβρου (φυσικό ελληνοτουρκικό σύνορο). Παράλληλα με το επιθετικό δόγμα, η 1^η τουρκική στρατιά, αποτελούσε τον ιστορικό φρουρό της Κωνσταντινούπολης, στην περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έχαιρε υψηλής επιχειρησιακής ετοιμότητας και πλήρους στελέχωσης. Η 1^η στρατιά δεν είχε αναπτύξει αμυντικές υποδομές στην περιοχή του Έβρου ή /και στις ακτές του Αιγαίου. Παρόλα αυτά, από το τέλος του '70 και μέχρι τα τέλη του '80, υψηλόβαθμοι στρατηγιστές (στρατιωτικοί) του ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, θεώρησαν ότι η Τουρκία θα εστιάσει την επιθετική της διάταξη απέναντι στα νησιά του Αιγαίου και όχι στην περιοχή της Θράκης (όπου ο μουσουλμανικός πληθυσμός θα μπορούσε να παράσχει έμψυχο υλικό και υποδομή για ένα είδος ανταρτοπόλεμου). Έτσι ξεκίνησε μία έντονη συζήτηση στο επίπεδο των ανώτατων κλιμακίων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, σχετικά με τις τουρκικές επιχειρησιακές προθέσεις, σε περίπτωση πολέμου με την Ελλάδα. Οι ανώτεροι αξιωματικοί, προερχόμενοι από τις τάξεις των ελληνικών ειδικών δυνάμεων, υποστήριζαν σθεναρά την ύπαρξη κινδύνου από μία αρχική επίθεση των Τούρκων

⁸²¹Ibid, 63. Συνέντευξη Αντιναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸²²Ibid, 63. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

στη Θράκη. Ωστόσο, η θέση αυτή δεν ασκούσε υψηλή επιρροή στην ελληνική αμυντική διάταξη, η οποία κατά κύριο λόγο εστίαζε στην ασφάλεια των νησιών.⁸²³

Η 4^η τουρκική στρατιά (επονομαζόμενη και ως στρατιά Αιγαίου) εδρεύει στην Σμύρνη από τον Ιούλιο του 1975. Η ίδρυσή της συμπίπτει χρονικά με την απαρχή των προκλήσεων στο FIR. Ακόμη και η ονομασία «στρατιά Αιγαίου» υποδεικνύει στους Έλληνες αναλυτές τις στρατιωτικές προθέσεις της Άγκυρας σχετικά με το status quo στην περιοχή. Στους κύκλους των ελληνικών στρατιωτικών υπηρεσιών πληροφοριών, στη δεκαετία του 1990, είχαν δημιουργηθεί δύο «σχολές» σκέψης. Η πρώτη υποστήριζε ότι η 4^η στρατιά αποτελούσε απειλή για την εθνική μας ασφάλεια και, σε περίπτωση πολέμου, οι στρατιωτικές δυνάμεις που τη συγκροτούσαν, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σχεδόν άμεσα για την ανάληψη επιθετικών αποστολών κατά της Ελλάδας. Σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία, η 4^η στρατιά δεν ήταν τίποτε άλλο από μία εκπαιδευτική μονάδα που δεν είχε την ικανότητα διεξαγωγής πολεμικών επιχειρήσεων. Η μοναδική απειλή που ενέχeto ήταν η μονάδα των ειδικών δυνάμεων και τα μεταφορικά στρατιωτικά ελικόπτερα που βρίσκονταν στη στρατιά. Παρόλο που η δεύτερη σχολή ήταν πιο ακριβής στις εκτιμήσεις της, η πρώτη ήταν αυτή που επικράτησε στις εκτιμήσεις των τουρκικών προθέσεων.⁸²⁴ Σε επιχειρησιακό επίπεδο, η 4^η στρατιά ήταν πράγματι μία εκπαιδευτική μονάδα, η οποία δεν αποτελούσε ευθεία απειλή κατά της Ελλάδας. Για την ενσωμάτωση – ένταξη σε αυτή, άλλων επιθετικών δυνάμεων (τιμήματα του μηχανικού και μονάδες του πυροβολικού) σε περίπτωση πολέμου, απαιτούνταν τουλάχιστον μία εβδομάδα.⁸²⁵ Σε στρατηγικό – πολιτικό επίπεδο, η ύπαρξη της στρατιάς του Αιγαίου, δήλωνε τις προθέσεις της Άγκυρας για την αμφισβήτηση του status quo, ακόμη και για τη σύγκρουση με έναν νατοϊκό σύμμαχο.⁸²⁶

Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, υποστήριζε ότι ήταν αναμενόμενη η τουρκική επιθετικότητα, καθώς η Άγκυρα δεν έδειχνε να φοβάται τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις. Οι Τούρκοι δεν είχαν κατασκευάσει αμυντικές εγκαταστάσεις στη Θράκη και, σύμφωνα με τον πρώην Υπουργό Εθνικής Άμυνας, τα τουρκικά εξοπλιστικά προγράμματα στη δεκαετία του 1990 εστίαζαν στην επιθετική στρατιωτική υποδομή και όχι στην άμυνα της τουρκικής επικράτειας. Η χρήση κονδυλίων για την απόκτηση τέτοιου είδους εξοπλισμού, σε μία περίοδο που

⁸²³Ibid, 64. Συνέντευξη Αντιπτεράρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸²⁴Ibid, 64. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸²⁵Ibid, 64. Συνέντευξη Στρατηγού εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸²⁶Ibid, 64-65. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

απαιτούνταν μεγάλα κεφάλαια για την επίλυση των κοινωνικών – οικονομικών προβλημάτων της τουρκικής κοινωνίας, δεν έδειχνε τίποτε άλλο από της επιθετικές προθέσεις της Τουρκίας. Η Τουρκία έδειχνε επίσης νοσταλγία για το οθωμανικό παρελθόν. Η διακήρυξη του *casus belli* από την τουρκική εθνοσυνέλευση (σε περίπτωση επέκτασης των εθνικών χωρικών υδάτων), οι καθημερινές αερομαχίες στο Αιγαίο και η συνέχιση της κατοχής του βορείου τμήματος της Κύπρου, έδειχναν τις προθέσεις της Άγκυρας στο Αιγαίο.⁸²⁷

Το 1988 στο Νταβός, οι Υπουργοί Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας και Μεσούτ Γιλμάζ, στην προσπάθειά τους να μειώσουν την ένταση (ιδίως ανάμεσα στις πολεμικές αεροπορίες των δύο χωρών που καθημερινά βρίσκονταν στο καθεστώς των αερομαχιών), υπέγραψαν Μνημόνιο Κατανόησης που εμπεριείχε Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (MOE) και κατευθυντήριες γραμμές για την αποφυγή ατυχημάτων στο Αιγαίο. Στο μνημόνιο συμφωνούνταν ότι : «και οι δύο πλευρές αναγνωρίζουν την υποχρέωσή τους για σεβασμό της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας αλλήλων, καθώς και του δικαιώματος της χρήσης της ανοιχτής θάλασσας και του διεθνούς εναέριου χώρου του Αιγαίου».⁸²⁸ Αναφορικά με τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων στην ανοιχτή θάλασσα και στο διεθνή εναέριο χώρο, θα καταβάλλουν προσπάθεια να μη λαμβάνουν χώρα παρεμβάσεις και διατάραξη της ομαλής ναυσιπλοΐας και της εναέριας κυκλοφορίας, όπως ακριβώς προβλέπεται από τους διεθνείς κανονισμούς». Μεταξύ άλλων προβλέψεων, οι κατευθυντήριες γραμμές «απαιτούσαν» από τις δύο πλευρές «να αποφεύγουν ενέργειες παρενόχλησης σε περιπτώσεις όπου οι επιχειρήσεις λάμβαναν χώρα σε ανοιχτές θάλασσες και πάντοτε σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο την επίβλεψη – παρακολούθηση πλοίων της αντίπαλης πλευράς κατά τη διεξαγωγή ασκήσεων με πραγματικά πυρά και τοποθέτησή τους σε θέση που να μην εμποδίζει την ομαλή τους διεξαγωγή...οι πιλότοι των πολεμικών αεροσκαφών θα πρέπει να επιδεικνύουν μεγάλη προσοχή όταν βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τα αεροσκάφη της άλλης πλευράς και δεν θα πρέπει να πραγματοποιούν ελιγμούς ή να αντιδρούν με τρόπο που μπορεί να αποβεί επικίνδυνος για την ασφάλεια της πτήσης ή / και να επηρεάζει την αποστολή του άλλου αεροσκάφους».⁸²⁹

Παρά τα παραπάνω, οι υπηρεσίες πληροφοριών των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, ποτέ δεν θεώρησαν ότι η τουρκική πλευρά θα σεβαστεί την προαναφερθείσα συμφωνία. Οι εκτιμήσεις και προβλέψεις ανώτατων Ελλήνων

⁸²⁷ Pfaltzgraff, *Ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και οι Ελληνοαμερικανικές Σχέσεις*, 217-222.

⁸²⁸ Το σχετικό έγγραφο μπορεί να βρεθεί στα wikileaks, και αφορά στο Congressional Research Service Report, 97-799 και φέρει τίτλο Greece and Turkey: Aegean Issues – Background and Recent Developments, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 13:05.
<http://aienaristeyein.com/2010/11/30/το-έγγραφο-του-wikileak-που-αφορά-το-αιγαίο-με/>

⁸²⁹ Mustafa Audin and Kostas Ifantis, *Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean* (London: Routledge, 2004), 241-242.

αξιοματικών εκείνη την περίοδο ήταν ότι, κατά τη διάρκεια μίας ελληνοτουρκικής κρίσης, η συμφωνία αυτή δεν θα είχε καμία εφαρμογή – όπως και έγινε στην περίπτωση της κρίσης των Ιμίων, όπου τα ελληνικά και τα τουρκικά πλοία βρέθηκαν σε ακτίνα βολής, καθιστώντας την ένοπλη σύγκρουση ένα σοβαρό ενδεχόμενο.⁸³⁰

Το 1994, αναλυτές από το πολιτικό προσωπικό του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας υποστήριζαν ότι η Τουρκία θα προχωρούσε σε ανάπτυξη αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων γύρω από τα νησιά της Χίου, της Μυτιλήνης και της Σάμου, προσβλέποντας, όχι στο στρατηγικό αιφνιδιασμό, αλλά στην επίδειξη της στρατιωτικής της ισχύος, μέσα από τον ηλεκτρονικό πόλεμο, τα χτυπήματα χειρουργικής ακρίβειας και του ανορθόδοξου πολέμου. Η εκτίμηση ήταν ότι οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις θα επιζητούσαν την κυριαρχία στην περιοχή των αναφερθέντων νησιών και τον εξαναγκασμό της Ελλάδας για την απομάκρυνση των στρατιωτικών της δυνάμεων, βασιζόμενες στη Συνθήκη της Λοζάννης για την αποστρατιωτικοποίηση των νήσων.⁸³¹

Η ανάλυση της ελληνικής πλευράς εστιάζει στην ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και στο πολιτικό καθεστώς στην Τουρκία, σε αντίθεση με τις αμερικανικές μεθόδους ανάλυσης πληροφοριών, όπου ένα σημαντικό μέρος του συνόλου της ανάλυσης αφορούσε σε τεχνικά στρατιωτικά θέματα.⁸³² Η Αθήνα, χρησιμοποιούσε τις τουρκικές στρατηγικές δυνατότητες, τη σύνθεση και ανάπτυξη των στρατιωτικών τους δυνάμεων, ως το κλειδί για την ανάλυση της μελλοντικής συμπεριφοράς της Τουρκίας, με δεδομένο ότι οι πολιτικές προθέσεις της Άγκυρας κρίνονταν, σε ένα μεγάλο χρονικό εύρος, ως επιθετικές. Παρόλα αυτά, η ελληνική στρατηγική ανάλυση δεν προέβλεπε μία αιφνιδιαστική επίθεση στη Θράκη, στα ελληνικά νησιά ή στην Κύπρο, στα πρότυπα του πολέμου του Yom Kippur του 1973 και των Falklands του 1982. Η υπηρεσία πληροφοριών του στρατού δεν προέβλεπε μία αιφνιδιαστική επίθεση, αλλά μία αιφνιδιαστική κρίση, η οποία θα πυροδοτούνταν από ένα προσχεδιασμένο συμβάν (από την τουρκική πλευρά των ληπτών αποφάσεων), με απώτερο στόχο την αποτίμηση της ελληνικής αντίδρασης. Ένα συμβάν, στο οποίο οι Τούρκοι στρατηγοί θα δοκίμαζαν – έλεγχαν την ελληνική αντίδραση σε ένα γεγονός που θα είχε ως στόχο τη δημιουργία προηγούμενου στο ζήτημα του Αιγαίου.⁸³³

⁸³⁰Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 66. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸³¹Θανάσης Ντόκος και Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για Ελληνική Ασφάλεια* (Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 1999), 143-146.

⁸³²Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 67. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸³³*Ibid*, 67. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Κύπρος και Θράκη

Από το 1974, η Κύπρος παραμένει διχοτομημένη και ένα εν δυνάμει τουρκικό θέατρο στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι ελληνικές και ελληνοκυπριακές υπηρεσίες πληροφοριών παρείχαν στοιχεία τόσο για τις ικανότητες όσο και για τις προθέσεις της τουρκικής πλευράς. Την ίδια στιγμή, υψηλού επιπέδου διπλωματικές συνομιλίες συνεχίζονταν στο επίπεδο των Ηνωμένων Εθνών. Τον Νοέμβριο του 1983 η Άγκυρα, προέβη σε έναν διπλωματικό αιφνιδιασμό με την αναγνώριση της αυτοαποκαλούμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου». Πάρα ταύτα, η άμεση διπλωματική αντίδραση της Αθήνας, καθώς και η απροθυμία της Ουάσινγκτον να δημιουργήσει ένταση στις σχέσεις της με την κυβέρνηση Παπανδρέου, έθεσαν την αναγνώριση του ψευδοκράτους σε κατάσταση αναμονής. Από την πλευρά του, ο Πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου, απέφυγε την είσοδο της χώρας σε μία κούρσα εξοπλισμών με την Τουρκία στο χώρο της Κύπρου και, παρά τη ρητορική του, δεν ενίσχυσε τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί.⁸³⁴

Τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης Παπανδρέου και της τουρκικής χούντας (του Σεπτεμβρίου του 1980), οι Τούρκοι στρατηγοί αποφάσισαν να χαλαρώσουν την προπαγάνδα τους κατά της Ελλάδας. Τον Ιούλιο του 1982, σε μία μυστική σύσκεψη των Τούρκων Αρχηγών των Γενικών Επιτελείων, αποφασίστηκε ότι θα πρέπει να ασκηθεί πίεση στα ΜΜΕ της Τουρκίας, ώστε να κατεβάσουν τους τόνους, αναφορικά με την εθνικιστική και ανθελληνική γραμμή που είχε χαραχθεί. Η νέα γραμμή ήταν να αντιμετωπίζονται τα ελληνοτουρκικά με ήπιο τρόπο. Παρόλα αυτά όμως, οι Τούρκοι στρατηγοί ενίσχυσαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις στην κατεχόμενη Κύπρο και, στα τέλη του 1983, απέστειλαν νέα άρματα τύπου M48 στο νησί. Παράλληλα, υποστήριξαν τη διακήρυξη «του κυρίαρχου κράτους της Τουρκικής Δημοκρατίας Βορείου Κύπρου», από τον τουρκοκύπριο ηγέτη Ραούφ Ντενκτάς (Rauf Denktas), στις 15 Νοεμβρίου του 1983. Λίγες ημέρες νωρίτερα, είχε εκλεγεί η πρώτη, μετά τη χούντα, κυβέρνηση του Τουργκούτ Οζάλ (Turgut Ozal). Η Αθήνα εκτίμησε ότι, οι Τούρκοι στρατηγοί δεν είχαν καμία διάθεση για συμφιλίωση με την Ελλάδα και πίστευαν ότι η διακήρυξη της 15^{ης} Νοεμβρίου ήταν προσχεδιασμένη από καιρό, ως ένα τουρκικό διπλωματικό *fait accompli*, το οποίο είχε έρθει η ώρα να λάβει χώρα.⁸³⁵ Για την ακρίβεια, ο Ντενκτάς μιλούσε για μήνες περί ανεξαρτησίας για την αποκαλούμενη «Βόρεια Κύπρο». Από μέρους της όμως, η διεθνής διπλωματία, αντιμετώπιζε το παραπάνω ως μία απλή μπλόφα. Όλως περιέργως, αμέσως μετά τη διακήρυξη του ψευδοκράτους, ο Ντενκτάς επισκέφτηκε την Άγκυρα, όπου δεν έτυχε θερμής υποδοχής. Ο στρατηγός Εβρέν, ο οποίος είχε αναλάβει την Προεδρία, δεν

⁸³⁴Ibid, 68. Συνέντευξη πρώην αναλυτή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸³⁵Faruk Sonmezoglu, *Μύθος και Πραγματικότητα, Ανάλυση Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής: 22 Τούρκοι Ακαδημαϊκοί αναλύουν την Τουρκική Εξωτερική Πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ, 2001), 108-109.

έδειχνε ευχαριστημένος με την απόφαση του Ντενκτάς για διακήρυξη ανεξαρτησίας.⁸³⁶

Η αποσχιστική κίνηση των Τούρκων στην Κύπρο, παρεμπιπτόντως, δεν έλαβε αναγνώριση ούτε από την Ουάσινγκτον ούτε από καμία ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Εξαιρετικά σημαντικό είναι το ψήφισμα 541 (1983) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών για το κυπριακό πρόβλημα. Το Συμβούλιο Ασφαλείας, μέσα από αυτό το ψήφισμα «1. Αποδοκιμάζει τη Διακήρυξη των τουρκοκυπριακών αρχών της δήθεν απόσχισης τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας. 2. Θεωρεί την πιο πάνω διακήρυξη σαν νομικά άκυρη και ζητά την ανάκλησή της. 3. Ζητεί την επείγουσα και αποτελεσματική εφαρμογή των ψηφισμάτων 365 (1974) και 367 (1975). 4. Ζητεί από το Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει την αποστολή του καλών υπηρεσιών ώστε να επιτευχθεί το συντομότερο δυνατό πρόοδος προς μία δίκαιη και διαρκή διευθέτηση στην Κύπρο. 5. Καλεί τα μέρη να συνεργαστούν πλήρως με το Γενικό Γραμματέα στην αποστολή του καλών υπηρεσιών. 6. Καλεί όλα τα κράτη να σέβονται την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Κυπριακής Δημοκρατίας. 7. Καλεί όλα τα κράτη να μην αναγνωρίζουν οποιοδήποτε κυπριακό κράτος άλλο από την Κυπριακή Δημοκρατία. 8. Καλεί όλα τα κράτη και τις δύο κοινότητες στην Κύπρο να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση. 9. Ζητεί από το Γενικό Γραμματέα να κρατά το Συμβούλιο Ασφαλείας πλήρως ενημερωμένο.⁸³⁷

Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, αιφνιδιασμένος από τη διακήρυξη του ψευδοκράτους και φοβούμενος για τουρκική στρατιωτική αντίδραση εναντίον της Ελλάδας, στις κρίσιμες ώρες της 15^{ης} Νοεμβρίου, εμφανίστηκε να θέτει σε καθεστώς υψηλού συναγερμού, ελληνικό υποβρύχιο που έπλεε στις ακτές της Κύπρου.⁸³⁸

Στις 29 Φεβρουαρίου του 1984, ο Ανδρέας Παπανδρέου παραδέχτηκε ότι οι ελληνικές και οι κυπριακές υπηρεσίες πληροφοριών είχαν αποτύχει να προβλέψουν την τουρκική διακήρυξη του ψευδοκράτους, ενώ παράλληλα εκτιμούσαν ότι η Άγκυρα θα απέχει για διπλωματικούς και πολιτικούς λόγους.⁸³⁹ Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Παναγιώτη Δημητράκη, ένας ακόμη πρώην Υπουργός Εξωτερικών υποστηρίζει ότι, πέντε μήνες πριν τη διακήρυξη είχαν έλθει στα χέρια του μυστικές πληροφορίες, που αποκάλυπταν ότι ο Ντενκτάς είχε σκοπό την ίδρυση – διακήρυξη

⁸³⁶“World Leaders Unite in Rejecting New Cyprus State,”*The Times*, 16 November 1983 και Unknown, “Denktas given Cool Reception in Turkey,”*The Times*, 17 November 1976.

⁸³⁷Κυπριακή Δημοκρατία, *Ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών για το Κυπριακό Πρόβλημα: 1964-2001*, (Κύπρος: Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 2002), 111-112.

⁸³⁸Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο: Ανδρέας Παπανδρέου, Οράματα και Εφιάλτες*, 153.

⁸³⁹Χαράλαμπος Κασκάνης, *Casus Belli: Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Κύπρος* (Λευκωσία: Κασκάνης, 1998), 127.

ενός νέου κράτους, μεταξύ της 10^{ης} και της 20^{ης} Νοεμβρίου του 1983.⁸⁴⁰ Εδώ αξίζει να σημειώσουμε τη μεγάλη σημασία που έχει, όχι μόνο η ορθή ανάλυση της πληροφορίας αλλά και ποιός λαμβάνει την πληροφορία και πόσο ορθά την αξιοποιεί. Φαίνεται ότι ο υπουργός αυτός έλαβε πολύ σοβαρά αυτές τις πληροφορίες. Για αυτό και το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών είχε σχεδιάσει μία «διπλωματική αντεπίθεση» ως απάντηση στην έλευση ενός τέτοιου γεγονότος. Η ελληνική διπλωματία θεωρούσε ότι η διακήρυξη του ψευδοκράτους καθοδηγήθηκε από την πλευρά της Άγκυρας και όχι από τον τουρκοκύπριο ηγέτη Ντενκτάς. Ο Ανδρέας Παπανδρέου, κατηγόρησε τις ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών για την αποτυχία πρόβλεψης του τουρκικού διπλωματικού εγχειρήματος, ωστόσο στην πραγματικότητα δεν υπήρξε κανένας αιφνιδιασμός. Η ελληνική διπλωματία είχε προετοιμαστεί για άμεση αντίδραση, τόσο σε επίπεδο ευρωπαϊκών χωρών, όσο και σε αυτό των Ηνωμένων Εθνών.⁸⁴¹

Η τουρκική πλευρά, θεωρούσε ότι η κυβέρνηση Παπανδρέου, με την αντιαμερικανική και εθνικιστική της ρητορική, δεν έχαιρε καλών σχέσεων με την Ουάσινγκτον, το NATO και την Ε.Ο.Κ.. Μετά το 1981, η ρητορική του Παπανδρέου περί «ουδετερότητας», φαίνεται πως είχε απομονώσει την ελληνική διπλωματία από τους διεθνείς οργανισμούς. Το γεγονός αυτό οδήγησε την Τουρκία στο να θεωρεί ότι ένας διπλωματικός αιφνιδιασμός στο ζήτημα της Κύπρου θα έφερνε πολύ λίγες διεθνείς αντιδράσεις. Ωστόσο, η άμεση ελληνική αντίδραση σε συνδυασμό με τις αυστηρές επιπλήξεις από την Ουάσινγκτον και τα κράτη – μέλη του NATO και της Ε.Ο.Κ. έθεσαν στον πάγο τις τουρκικές φιλοδοξίες για διεθνή αναγνώριση του ψευδοκράτους.⁸⁴²

Ο πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου παρουσίασε στο συνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., τον Μάιο του 1984, τις στρατηγικές εκτιμήσεις για την τουρκική απειλή. Υποστήριξε ότι στην Τουρκία υπήρχε μία άρχουσα τάξη η οποία καθόριζε τους «στόχους» (κράτη). Η τουρκική επεκτατική στρατηγική κινούνταν με αργό και σταθερό ρυθμό, σε ένα χρονοδιάγραμμα δεκαετίας.⁸⁴³

Εντωμεταξύ, κορυφαίοι Κύπριοι πολιτικοί, όπως ο Γλαύκος Κληρίδης και ο Εζεκίας Παπαϊωάννου, κατέβαλλαν προσπάθειες για την αποστολή περισσότερων Ελλήνων στρατιωτών στην Κύπρο.⁸⁴⁴ Μαζί με τον Πρόεδρο της Κύπρου, Σπύρο

⁸⁴⁰ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 69. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁴¹ Ibid, 69. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁴² Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 69. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁴³ Κασκάνης, *Casus Belli: Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Κύπρος*, 75.

⁸⁴⁴ "Greeks Rule out Cyprus War," *The Times*, 9 March 1984 και Σπύρος Κυπριανού και Βάσος Λυσσαρίδης στο Κασκάνης, *Casus Belli: Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Κύπρος*, 108, 118.

Κυπριανού, ο Έλληνας Πρωθυπουργός αποφάσισε να εξουσιοδοτήσει μία ομάδα από υψηλόβαθμους στρατιωτικούς, με σκοπό την ανεύρεση λύσεων για τη στρατηγική ενίσχυση του νησιού. Και οι δύο πολιτικές πλευρές δεν φάνηκαν να ανησυχούν από τις τουρκικές στρατιωτικές προθέσεις και το προσχέδιο για το Ενιαίο Αμυντικό Δόγμα χρειάστηκε μέχρι περίπου τα μέσα του '90 για να ολοκληρωθεί.⁸⁴⁵

Την άνοιξη του 1984, η Τουρκία διακήρυξε ότι, οποιαδήποτε ανάπτυξη ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο, θα αποτελούσε *casus belli*.⁸⁴⁶ Παρόλα αυτά, οι υψηλόβαθμοι αξιωματικοί της ελληνικής πλευράς, δεν πίστευαν σε μία νέα τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Η Άγκυρα προσπαθούσε να βρει τρόπο νομιμοποίησης της παρουσίας των στρατιωτικών της δυνάμεων στην Κύπρο και σίγουρα δεν μπορούσε να το επιτύχει αυτό, με επίθεση σε ένα κυρίαρχο κράτος, μέλος των Ηνωμένων Εθνών, όπως αυτό της Κύπρου.⁸⁴⁷ Διπλωματικοί κύκλοι, στο άκουσμα των διακηρύξεων του Παπανδρέου περί της πιθανότητας τουρκικής εισβολής στην ελεύθερη Κύπρο, με συνεπακόλουθη μία ελληνοτουρκική σύγκρουση, αντιλαμβάνονταν πως τα παραπάνω λειτουργούσαν ως κέρδος για τους Ελληνοκύπριους. Σύμφωνα με τις διπλωματικές αναλύσεις, δεν υπήρχε κανένας λόγος για τουρκική εισβολή στην Κυπριακή Δημοκρατία. Η στάση του Παπανδρέου, μέσω των δηλώσεών του περί απειλής, αποτελούσαν απλά έναν τρόπο για την επικοινωνήση στο ελληνικό κοινό, της αποφασιστικής του στάσης απέναντι στην Τουρκία.⁸⁴⁸

Παρά το ψήφισμα 789 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (Δεκέμβριος 1992), το οποίο υποστηρίζει την αποχώρηση μέρους των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων από το βόρειο τμήμα της κατεχόμενης Κύπρου, η Άγκυρα συνέχιζε να αναπτύσσει στρατεύματα στο νησί.⁸⁴⁹ Η συνολική στρατιωτική δύναμη που αναπτύχθηκε από την τουρκική πλευρά υπερέβαινε σημαντικά το συνολικό της δύναμης Ελλάδας και Κύπρου μαζί. Μέχρι τα μέσα του '90, η Τουρκία είχε αναπτύξει 250 άρματα μάχης, 440 στοιχεία πυροβολικού σε προωθημένες θέσεις, 40000 Τούρκους και 25000 τουρκοκύπριους στρατιώτες. Η σύνθεση αυτών των δυνάμεων, η ανάπτυξή τους, καθώς και το δόγμα που υποστήριζε τα παραπάνω, ήταν, εκ της φύσεώς τους, επιθετικά. Αρκούσαν δύο ημέρες πολεμικής προετοιμασίας, ώστε οι

⁸⁴⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 108, 118.

⁸⁴⁶ Κασκάνης, *Casus Belli: Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Κύπρος*, 73-74.

⁸⁴⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 70. Συνέντευξη Αντιπτεράρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁴⁸ Ibid, 70. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁴⁹ Το ψήφισμα 789 μπορεί να ανακτηθεί στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2013 – 12:34.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/750/10/IMG/N9275010.pdf?OpenElement>

δυνάμεις αυτές να μπορέσουν να καταλάβουν τις μεγαλύτερες πόλεις του ελεύθερου νησιού, συναντώντας μικρή αντίσταση. Παρόλα αυτά, οι Τούρκοι δεν έδειχναν την πρόθεση να διακινδυνεύσουν τη διαπραγματευτική τους θέση στα Ηνωμένα Έθνη, μέσω μίας νέας εισβολής.⁸⁵⁰ Μέχρι και τον Ιούνιο του 1996, ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών εξέφραζε τη μεγάλη του ανησυχία για το μεγάλο βαθμό ανάπτυξης στρατιωτικών δυνάμεων στο νησί.⁸⁵¹ Η ελληνική πλευρά ανησυχούσε από τις, από αέρος τουρκικές προκλήσεις. Για παράδειγμα, τον Νοέμβριο του 1995, τουρκικό μαχητικό αεροσκάφος πραγματοποίησε υπέρπτηση του κυπριακού εναέριου χώρου για πάνω από μία ώρα.⁸⁵²

Μετά το 1974, οι ελληνικές και κυπριακές υπηρεσίες πληροφοριών άρχισαν να συμπεραίνουν ότι η Τουρκία, με τις κινήσεις της, επεδίωκε περισσότερο πολιτικούς παρά στρατιωτικούς στόχους. Σύμφωνα με το έργο του Παναγιώτη Δημητράκη, κορυφαίος διπλωμάτης, ο οποίος είχε υπηρετήσει ως επικεφαλής ελληνικής διπλωματικής αποστολής στην Κύπρο, εκτιμούσε ότι η Τουρκία δεν είχε σκοπό να επιτεθεί κατά της Κύπρου. Κατά την άποψή του, οι Τούρκοι θεωρούσαν πως είχαν το αυθαίρετο «δικαίωμα» να αναπτύξουν στην Κύπρο περισσότερες στρατιωτικές δυνάμεις από τους Έλληνες. Η ισορροπία των δυνάμεων, την οποία η Άγκυρα έδειχνε να επιδιώκει, ήταν 3 προς 1. Στις αρχές του '90, όταν η κυπριακή πλευρά ξεκίνησε μία πρωτοβουλία εξοπλισμού, με την απόκτηση αρμάτων AMX-30 και ρωσικών T-80, η τουρκική πλευρά αντέδρασε με την αύξηση του αριθμού αρμάτων και στρατιωτών της στα κατεχόμενα. Το 1993, το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, διακήρυξε το Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου και υποστήριξε την κατασκευή της αεροπορικής βάσης στην Πάφο. Μέχρι και το 1996, ο αριθμός των αρμάτων μάχης τύπου AMX-30, που στελέχωναν την ελληνοκυπριακή Εθνική Φρουρά, είχε φτάσει τον αριθμό των 100. Η Λευκωσία, είχε ήδη προβεί στην αγορά 24 γαλλικών βλημάτων τύπου Exocet MM-40 Block 2. Πρόκειται για βλήματα anti-ship τα οποία βρίσκονταν σε κινητούς εκτοξευτές, είχαν εμβέλεια 70 km και αποτελούσαν μία ευθεία απειλή για τα τουρκικά σκάφη που έπλεαν ανοιχτά της Κύπρου.⁸⁵³ Μετά την ελληνοτουρκική κρίση του 1996, ο Έλληνας Υπουργός

⁸⁵⁰Dimitrakis Panagiotis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 71. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁵¹Thalif Deen, "Boutros Ghali: Cyprus Built Up Excessive," *Jane's Defence Weekly* (19 June 1996): 4, πρόσβαση 25 Απριλίου 2012 – 08:01.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/BOUTROS-GHALI-CYPRUS-BUILD-UP-EXCESSIVE.html>

⁸⁵²Amy Truesdell, "Nicosia Raises the Stakes on Cyprus," *Jane's Intelligence Review* (April 1997): 168, πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 14:23.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Intelligence-Review-97/NICOSIA-RAISES-THE-STAKES-ON-CYPRUS.html>

⁸⁵³James Bruce, "Armour, SAMs and Exocets: Both Sides Build-Up on Divided Cyprus," *Jane's Defence Weekly* (3 April 1996): 17, πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 15:42.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/ARMOUR-SAMS-AND-EXOCETS.html>

Εξωτερικών, Θεόδωρος Πάγκαλος, σε επίσκεψή του στην Κύπρο (Μάιος 1996), δήλωσε ότι, η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου θα πρέπει να επιταχυνθεί, ώστε να επιτευχθεί μία αμυντική ικανότητα στην Κυπριακή Δημοκρατία που θα μπορεί να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε επιθετική στρατηγική. Τον ίδιο μήνα, η ελληνική Πολεμική Αεροπορία διεξήγαγε αποστολές - ασκήσεις δίωξης - βομβαρδισμού στην Κύπρο, καταδεικνύοντας την αποφασιστικότητα της Ελλάδας να εμπλακεί σε εχθροπραξίες με τις δυνάμεις κατοχής, σε περίπτωση επιθετικής ενέργειας των Τούρκων.⁸⁵⁴

Στα τέλη του '90, η Αθήνα και η Λευκωσία δέχτηκαν μεγάλες πιέσεις από την αμερικανική πλευρά, αλλά και από δυτικοευρωπαϊκές χώρες, για να μην αναπτυχθεί το ρωσικό πυραυλικό σύστημα S-300 (πανίσχυρο αμυντικό αντιαεροπορικό σύστημα) στην Κύπρο, με δεδομένες τις τουρκικές απειλές για επίθεση στην αντίθετη περίπτωση. Ο Γλαύκος Κληρίδης, υποστήριξε την προμήθεια και εγκατάσταση, όμως ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, θεωρούσε ότι αυτό θα μπορούσε να σύρει τις δύο χώρες σε πόλεμο με την Τουρκία. Παράλληλα υποστήριξε ότι η Κύπρος έπρεπε να επικεντρωθεί στην ευρωπαϊκή της πορεία και ένταξη στην Ε.Ε. Τελικώς, συμφωνήθηκε η εγκατάσταση του πυραυλικού συστήματος στην Κρήτη, ενώ η επικέντρωση στην ευρωπαϊκή προοπτική έφερε αποτέλεσμα, με την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε..⁸⁵⁵

Αναφορικά με την ασφάλεια στην περιοχή της Θράκης, η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών εστίαζε στο δημογραφικό ζήτημα. Στις δεκαετίες του '80 και του '90, η Τουρκία προωθούσε στην περιοχή της δυτικής Θράκης μία άκρως εθνικιστική προπαγάνδα. Παράλληλα με τον, συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των μουσουλμάνων στη Θράκη (που είχε φτάσει τους 93000)⁸⁵⁶, οι κεντρικοί παράγοντες που σχηματοποιούσαν την απειλή, ήταν η τουρκική ρητορική περί «προστασίας των δικαιωμάτων της αυτοαποκαλούμενης τουρκικής μειονότητας» σε συνδυασμό με τη συνεχή ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων στην ανατολική Θράκη. Πέρα από τα σενάρια, που ήθελαν την Τουρκία να χρησιμοποιεί τη μειονότητα ως στρατιωτικό τμήμα, η πλειοψηφία των Ελλήνων αξιωματούχων δεν πείθονταν από τη δυναμική και δυνατότητα των μουσουλμάνων της Θράκης για ανάληψη ακόμη και στρατιωτικής δράσης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις απόστρατων ανώτατων αξιωματικών,

⁸⁵⁴James Bruce, "Greek Aircraft Exercise in Southern Cyprus," *Jane's Defence Weekly* (22 May 1996): 11, πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 16:01.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/GREEK-AIRCRAFT-EXERCISE-IN-SOUTHERN-CYPRUS.html>

⁸⁵⁵Γλαύκος Κληρίδης, *Ντοκουμέντα μιας Εποχής, 1993-2003* (Λευκωσία: Πολιτεία, 2007), 151-161.

⁸⁵⁶Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Εξωτερικών το 1991, ο αριθμός των μουσουλμάνων της Θράκης έφτασε τις 98.000. Τα στοιχεία μπορούν να βρεθούν στον επίσημο δικτυακό τόπο του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 13:27.
<http://www.hri.org/MFA/foreign/musmingr.htm>

οι λανθασμένες πολιτικές απομόνωσης, που άσκησε η Αθήνα την περίοδο του 1960 και του 1970, έδωσαν την ευκαιρία στην Τουρκία να υποστηρίξει οικονομικά, αλλά και σε επίπεδο εκπαίδευσης και παιδείας, τους μουσουλμάνους της Θράκης, με αποτέλεσμα να αποκτήσει το πλεονέκτημα της επιρροής στον πληθυσμό αυτό.⁸⁵⁷

Στις αρχές του 1980, υπήρχε ο φόβος από αξιωματικούς του Γενικού Επιτελείου Στρατού για την κατασκευή από τους Τούρκους, ακόμη και υπόγειων τούνελ, μέσω των οποίων, ένοπλα τουρκικά τμήματα θα μπορούσαν να περάσουν υπογείως την περιοχή του Έβρου και να αιφνιδιάσουν τις ελληνικές δυνάμεις στη Θράκη. Έμπειρος διπλωμάτης που υπηρετούσε στο Edirne, αναφέρει πως μία τέτοια υπόθεση είναι αδιανόητη και πως οι Τούρκοι θα έπρεπε να δραστηριοποιήσουν ένα ολόκληρο εργοτάξιο στη δική τους πλευρά του ποταμού, για να επιτύχουν ένα τέτοιο έργο. Ο διπλωμάτης αυτός έβλεπε την κατάσταση με ηρεμία και προσοχή. Πάντα στόχευε στον έλεγχο και στην αποφυγή υπερβολών από την ελληνική πλευρά, ως αντίδραση στις χαμηλής κλίμακας ασκήσεις και αναπτύξεις δυνάμεων των Τούρκων στον Έβρο. Μία κατάσταση συναγερμού, που θα μπορούσε η Αθήνα να διατάξει εξαιτίας ψευδών ή υπερβολικών εκτιμήσεων πληροφοριών, ήταν δυνατόν να προκαλέσει μεγάλη σύγχυση στην απέναντι πλευρά. Το σενάριο δε μίας ένοπλης επέμβασης στη Θράκη δεν ήταν βιώσιμο, δεδομένου ότι, με την επέμβαση της ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας, θα μπορούσαν να εξουδετερωθούν οι τουρκικές δυνάμεις στο έδαφος.⁸⁵⁸

Στη δεκαετία του 1980, οι εκτιμήσεις του ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Άμυνας ήταν πως οι τουρκικές δυνάμεις είχαν αναπτυχθεί επιθετικά απέναντι στην Ελλάδα, περισσότερο από ότι απέναντι στην κομμουνιστική Βουλγαρία. Το Υπουργείο οδηγήθηκε σε αυτό το συμπέρασμα διότι η Βουλγαρία δεν διέθετε στο έδαφος της στρατιωτικές βάσεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η 1^η Τουρκική Στρατιά υπολογίζονταν πως ήταν επανδρωμένη σε ένα ποσοστό 80-100%, ενώ η 3^η Στρατιά (προσανατολισμένη στα τουρκο-ρωσικά σύνορα) διέθετε επάνδρωση σε ποσοστό περίπου 40-50%. Η ελληνική εκτίμηση ήταν πως η τουρκική πλευρά δεν συμμορφωνόταν με τα νατοϊκά στρατηγικά πρότυπα της προωθημένης άμυνας και της ευέλικτης ανταπόδοσης.⁸⁵⁹ Ωστόσο, οι προαναφερθείσες εκτιμήσεις περί επάνδρωσης μπορεί να είναι εσφαλμένες ή απλά προϊόν τουρκικής παραπληροφόρησης. Βέβαια, οι Έλληνες στρατηγοί υποστηρίζουν

⁸⁵⁷Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 72-73. Συνέντευξη Αντιπτεράρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁵⁸Ibid, 73. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁵⁹Μούρτος, *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος*, 222-223.

ότι τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τους κύκλους του ΝΑΤΟ και σε αυτό το επίπεδο, δεν υφίσταται περίπτωση εξαπάτησης.⁸⁶⁰

Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ωστόσο, παρέμενε εστιασμένο και προβληματισμένο από το μέγεθος και τη μοντέρνα υποδομή της 1^{ης} Τουρκικής Στρατιάς. Κορυφαία στελέχη του αναφέρουν πως ήταν λογικό να υπάρχει ανησυχία για την ασφάλεια της Θράκης, με δεδομένο το *casus belli* από το τουρκικό Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, το 1992 και το 1997, καθώς και τα εξοπλιστικά προγράμματα της Τουρκίας στη δεκαετία του 1990. Απόστρατοι ανώτατοι αξιωματικοί αναφέρουν ότι, κατά την περίοδο του 1980 και του 1990, δεν φοβόνταν μία αιφνιδιαστική τουρκική εισβολή στην Ελλάδα, αλλά εστίαζαν περισσότερο σε μικρής κλίμακας προκλητικές επιχειρήσεις, όπως για παράδειγμα η απόβαση σε κάποια μικρή νησίδα του Έβρου μίας ομάδας με 50 στρατιώτες το μέγιστο. Η τουρκική πλευρά θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί τέτοια συμβάντα και να προκαλέσει κρίση, με απώτερο στόχο την προώθηση των συμφερόντων της. Δεν είχε ωστόσο σκοπό την εισβολή στην Ελλάδα ή τον αιφνιδιασμό και καταστροφή ελληνικών στρατιωτικών τμημάτων.⁸⁶¹

Έλληνες υψηλόβαθμοι διπλωμάτες, της περιόδου του '80 και του '90, οι οποίοι είχαν μελετήσει εμπεριστατωμένα τη συμπεριφορά των Τούρκων συναδέλφων τους, συμπεραίνουν ότι δεν υπήρχε προσπάθεια για τουρκική εξαπάτηση σε στρατηγικό επίπεδο στην εξωτερική πολιτική.⁸⁶² Οι Έλληνες αξιωματικοί έβλεπαν τον τουρκικό στρατό ως μία «υπέρβαρη» στρατιωτική μηχανή, η οποία στηρίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην ιεραρχία και στο συγκεντρωτισμό, στελεχωμένη από αξιωματικούς που στερούνταν πρωτοβουλίας. Οι Τούρκοι δεν φαίνονταν να χρησιμοποιούν την εξαπάτηση σε επίπεδο στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής, ενώ τα δόγματά τους δεν χαρακτηρίζονταν από στρατηγικούς ελιγμούς. Όπως υποστηρίζουν οι Έλληνες ανώτατοι αξιωματικοί, οι Έλληνες στρατηγοί δεν εστίαζαν στη στρατηγική παραπλάνηση, ενώ την ίδια στιγμή, οι Τούρκοι ομόλογοί τους, δεν διέθεταν την ικανότητα, αλλά ούτε και την πρόθεση να προβούν σε κάτι τέτοιο.⁸⁶³ Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου, βρήκε την Τουρκία να διατηρεί την 1^η Στρατιά της στην ανατολική Θράκη. Το γεγονός της συνεχόμενης παρουσίας στρατιωτών, σε συνδυασμό με την κατασκευή στρατιωτικών αεροπορικών βάσεων, στην περιοχή,

⁸⁶⁰ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 73. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁶¹ Ibid, 74. Συνέντευξη πρώην αναλυτή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁶² Ibid, 74. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁶³ Ibid, 74. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

συνέχιζε να οδηγεί την ελληνική πλευρά στο συμπέρασμα ότι οι προθέσεις της Άγκυρας απέναντι στην περιοχή της Θράκης, παρέμεναν εχθρικές.⁸⁶⁴

Ο απόστρατος στρατηγός Νικόλαος Γρυλλάκης⁸⁶⁵, ο οποίος υπηρέτησε στο χώρο των πληροφοριών, έχει γράψει σχετικά με την τουρκική απειλή στη Θράκη. Επικαλείται πληροφορίες, προερχόμενες από μία απολύτως αξιόπιστη μυστική πηγή, έναν διευθυντή στρατιωτικού γραφείου του Προέδρου ενός ευρωπαϊκού κράτους. Το 1998, η Ελλάδα απέκτησε άκρως απόρρητες πληροφορίες, σχετικές με τη στρατηγική του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας της Τουρκίας, απέναντι στη χώρα μας. Σύμφωνα με το στρατηγό Γρυλλάκη, η Τουρκία προσέβλεπε σε μία αυτόνομη Δυτική Θράκη, μέχρι το 2015. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Τουρκία θα βοηθούσε την αυτοαποκαλούμενη τουρκική μειονότητα στην περιοχή, να αγοράσει γη. Παράλληλα, θα προωθούσε τη μετανάστευση μουσουλμάνων από τη Βουλγαρία προς την Ελλάδα, με απώτερο στόχο, την ενίσχυση της μουσουλμανικής μειονότητας, ιδίως στην περιοχή του Έβρου. Επιπρόσθετα, οι Τούρκοι στρατηγοί, θα υποκινούσαν προκλητικές ενέργειες κατά των ελληνικών αρχών. Κατά το στρατηγό Γρυλλάκη, η τουρκική πλευρά, στην περίοδο από τα μέσα έως και τα τέλη του 1990, δεν επιδίωκε την κατοχή ενός ελληνικού νησιού διότι δεν το επέτρεπε το διεθνές περιβάλλον.⁸⁶⁶

Οι εκτιμήσεις του Γρυλλάκη παρουσίαζαν κάποια μειονεκτήματα, που δεν έχουν επισημανθεί. Καμία από τις μεθόδους εκτιμήσεων για την Τουρκία, που χρησιμοποιεί το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, δεν κάνει αναφορά σε υποθετικές ημερομηνίες υλοποίησης συγκεκριμένων σχεδίων – γεγονότων, όπως αυτή του 2015 που αναφέρθηκε.⁸⁶⁷ Δεν υπήρξε ανάλυση των πληροφοριών της απόρρητης πηγής και καμία αναφορά για την πιθανότητα παραπλάνησης από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Επιπλέον, μία στρατηγική εκτίμηση δεν μπορεί να βασίζεται μόνο σε μία απόρρητη πηγή. Επίσης, η πρόβλεψη είναι ασαφής (μέχρι το 2015) και δεν είναι εφικτό να υπάρχει βεβαιότητα για μία συγκεκριμένη περίοδο ή συγκεκριμένη ημερομηνία, στην οποία θα λάβει χώρα ένα τουρκικό επιθετικό εγχείρημα ή θα

⁸⁶⁴ Μούρτος, *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος*, 300, 311.

⁸⁶⁵ Ο Νικόλαος Κ. Γρυλλάκης αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων το 1950 ως Ανθυπίαρχος Τεθωρακισμένων και αποστρατεύθηκε το 1986 ως Αντιστράτηγος. Τα πρώτα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο υπηρέτησε στο Γραφείο Πληροφοριών του Γενικού Επιτελείου Στρατού, λόγω της εξειδίκευσής του στον τομέα της συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών. Από το 1989 μέχρι το 1993 ήταν σύμβουλος για θέματα άμυνας, ασφάλειας και διαβαλκανικών σχέσεων του τότε προέδρου της ΝΔ και πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη. Υπό την ιδιότητα του συμβούλου και με οδηγίες του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη χειρίσθηκε τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, με απευθείας διαπραγματεύσεις με τη ρουμανική και τη σκοπιανή κυβέρνηση, τα εθνικά θέματα «Βλαχικό» και «Μακεδονικό», πρόσβαση 9 Μαρτίου 2013 – 13:12. <http://www.livani.gr/ViewAuthors.aspx?ValueId=600598>

⁸⁶⁶ Νικόλαος Γρυλλάκης, *Αποκαλύπτω* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2001), 139-140.

⁸⁶⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 75. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

ολοκληρωθεί η εφαρμογή μίας πολιτικής. Οι εμπειρογνώμονες της CIA προειδοποιούν ότι, όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος των δεδομένων σε μία εκτίμηση, τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα να προκύψει ένα γεγονός όπως ακριβώς έχει προβλεφθεί. Όσο επίσης, χρησιμοποιούνται περισσότερες κατηγορίες δεδομένων, τόσο περισσότερες είναι οι υποθέσεις και τα σενάρια που προκύπτουν. Στην περίπτωση της Θράκης, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη πλήθος πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, εθνικών, θρησκευτικών, στρατιωτικών, διεθνών και γεωπολιτικών παραγόντων. Το χρονικό διάστημα στο οποίο προσέβλεπε η Τουρκία, κατά το στρατηγό Γρυλλάκη, για την υλοποίηση των προαναφερθέντων στόχων, τοποθετείται, ακόμη και στην περίοδο συγγραφής της παρούσας μελέτης, πολύ μακριά στο μέλλον. Στο διάστημα που μεσολαβεί, είναι πάρα πολλές οι μεταβλητές που μπορούν να αλλάξουν τον ρου των γεγονότων. Επιπρόσθετα, ο αντίπαλος, απλά μπορεί να επιλέξει να δράσει αντίθετα από τα αναμενόμενα.⁸⁶⁸ Ο στρατηγός Γρυλλάκης επίσης, αναφέρεται στην ταυτότητα της «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» και στις πολιτικές του τουρκικού κράτους, χωρίς να περιλαμβάνει τις φιλοδοξίες της Άγκυρας για ένταξη στην Ε.Ε.. Η ένταξη στην Ε.Ε. αποτελεί μία πολιτική επιλογή η οποία θα έχει άμεση επίπτωση στην εξωτερική πολιτική και στις στρατιωτικές προθέσεις της Άγκυρας, ανεξαρτήτως της παραδοσιακής εθνικιστικής ρητορικής, που χρησιμοποιεί κατά καιρούς η Τουρκία.⁸⁶⁹

Αναφορικά με δυναμική, σε στρατιωτικό επίπεδο, της μουσουλμανικής μειονότητας, οι Έλληνες διπλωμάτες επισήμαναν ότι η πιθανότητα αυτός ο πληθυσμός να δράσει ως στρατιωτικό σώμα υπέρ της Τουρκίας, είναι απλά ανύπαρκτη. Στις αρχές του 1980, η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών έθεσε υπό παρακολούθηση ή συνέλαβε περίπου 20-40 προπαγανδιστές, με σκοπό τον έλεγχο της δράσης τους στις κοινότητες που δραστηριοποιούνταν. Η μουσουλμανική μειονότητα, παρουσιάζει ένα δικό της τρόπο σκέψης και λειτουργίας. Πολλές φορές λειτουργεί ως τουρκική μειονότητα, για να εξασφαλίσει οικονομικά προνόμια από την Άγκυρα. Υπό αυτό το πρίσμα, το σχόλιο ενός διπλωμάτη ότι «στο τέλος, όλα τα μέλη μίας μυστικοπαθούς κοινότητας, κρατούν την άποψή τους για τον εαυτό τους», παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών είχε καταλήξει στην εκτίμηση, ότι οι προπαγανδιστές και το τουρκικό προξενείο (το οποίο ενορχήστρωνε την προπαγάνδα και το ανθελληνικό αίσθημα την περίοδο του 1980 και του 1990⁸⁷⁰) παραγκωνίζονταν από δύο μεγάλες κοινωνικές ομάδες, εντός της μουσουλμανικής μειονότητας. Τους νέους, οι οποίοι βρίσκονταν στη φάση

⁸⁶⁸Belden, "Indications, Warnings and Crisis Operation," 193-194.

⁸⁶⁹Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 75. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁷⁰Τη δεκαετία του 1980, η χρηματοδότηση του κλιμακίου της MIT (στο προξενείο), αναφέρεται ότι έφτασε το 1,5 δισεκατομμύριο δραχμές. Βλέπε Θεοφάνης Μαλκίδης, "Η Πολιτική της Ελλάδας και της Τουρκίας για τη Θράκη μετά την ένταξή τους στο ΝΑΤΟ," (Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, 1999), 508.

αναζήτησης εργασίας και ενός καλύτερου οικονομικού μέλλοντος και τους συντηρητικούς ισλαμιστές, που έβλεπαν με καχυποψία το κοσμικό τουρκικό κεμαλικό καθεστώς. Στη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα ακολούθησε μία πολιτική περιορισμού της μουσουλμανικής μειονότητας, γεγονός που αποτέλεσε μεγάλη ευκαιρία για την τουρκική πλευρά, η οποία δημιούργησε ευκαιρίες στην περιοχή, ώστε να εξασφαλίσει την επιρροή στις μουσουλμανικές κοινότητες στη Θράκη.⁸⁷¹ Το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, στην αναφερόμενη περίοδο, εκτιμούσε ότι τουλάχιστον κάποιες μουσουλμανικές οργανώσεις διέθεταν τη βασική δομή και τον ελαφρύ οπλισμό, που θα μπορούσε να υποστηρίξει επιχειρήσεις guerrilla στο μέλλον.⁸⁷²

Στη δεκαετία του 1980, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, διαφοροποιούνταν στις εκτιμήσεις αναφορικά με την απειλή και στις προτάσεις πολιτικής στο θέμα της Θράκης. Το Υπουργείο Εξωτερικών δεν έφερε καμία ευθύνη για την επιχειρησιακή πολιτική στη Θράκη και μόνο ένας Υφυπουργός ήταν αρμόδιος για τη διαχείριση, σε πολιτικό επίπεδο, των ζητημάτων της μειονότητας. Η πίστη των Ελλήνων διπλωματών ήταν ότι μόνο η ανάπτυξη και τα οικονομικά προγράμματα ενίσχυσης μπορούσαν να αποτρέψουν τους μουσουλμάνους της δυτικής Θράκης από τη λήψη ανθελληνικής / ανατρεπτικής δράσης. Η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών και οι διπλωμάτες, διαπίστωσαν ότι η τουρκική πλευρά ανέπτυξε το προξενείο της στη Θράκη, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο οι Έλληνες έκαναν στις οθωμανικές περιοχές των Βαλκανίων, στις αρχές του 1900, κατά των Τούρκων και των Βούλγαρων, στην περιοχή της Μακεδονίας. Εκείνη την περίοδο, ο Πρόξενος – Στρατηγός, Λάμπρος Κορομηλάς, οργάνωσε ομάδες αντίστασης και δίκτυα πληροφοριών για να υποστηρίξει τον ελληνικό στρατό και τις επιχειρήσεις ανταρτοπόλεμου. Την περίοδο του 1980, αρκετοί Έλληνες αξιωματούχοι θεωρούσαν ότι οι Τούρκοι ακολουθούν την ίδια τακτική και στρατηγική, με χρονοκαθυστέρηση 80 ετών. Παρόλα αυτά, η πλευρά των μετριοπαθών αξιωματικών και διπλωματών, αντιλαμβάνονταν ότι, η νοοτροπία των «Βαλκανικών Πολέμων» αποτελούσε τροχοπέδη στη σύνθετη και μοντέρνα ανάλυση πληροφοριών.⁸⁷³

Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη (που ισχύει έως και στις μέρες μας), η Άγκυρα χρησιμοποιούσε τις στρατιωτικές δυνάμεις για την επίδειξη ισχύος, όμως προτιμούσε τη χρήση της προπαγάνδας και της οικονομικής ενίσχυσης, με στόχο την

⁸⁷¹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 76. Συνέντευξη πρώην Πρέσβων που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας τους.

⁸⁷² Στις αρχές του καλοκαιριού του 1993, οι ελληνικές αρχές κατέσχεσαν το αλιευτικό σκάφος *Ήβη*, το οποίο μετέφερε στην ελληνική Θράκη 90 όπλα τύπου G3, 2 MG-3, πυρομαχικά και βλήματα, προϊόντα της τουρκικής εταιρείας ΜΚΕΚ. Βλέπε Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*, 423-424.

⁸⁷³ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 76. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

αύξηση της επιρροής της στη Θράκη. Η στρατηγική αυτή αποτελεί έναν τρόπο μακροπρόθεσμου, χωρίς βία και μη συμβατικού πολέμου.⁸⁷⁴

Τουρκικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα⁸⁷⁵

Οι στρατηγικές εκτιμήσεις της ελληνικής πλευράς επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη και δραστηριοποίηση παραστρατιωτικών οργανώσεων στην Τουρκία, όπως οι *Γκρίζοι Λύκοι*⁸⁷⁶ καθώς και από οργανώσεις που, συνδεδεμένες με την κυβέρνηση, προωθούσαν την επίσημη γραμμή της Άγκυρας. Στη διεθνή βιβλιογραφία, η πιο πρόσφατη αναφορά και ανάλυση στις τουρκικές μυστικές / στρατιωτικές οργανώσεις γίνεται στο βιβλίο *NATO's Secret Armies – Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* του Γκάντζερ Ντανιέλ (Ganser Daniele). Το βιβλίο αυτό εστιάζει στην αντιτρομοκρατική δράση, αλλά και στις τρομοκρατικές ενέργειες των τουρκικών δυνάμεων κατά των ανταρτών του PKK και των πολιτικών διαφωνούντων.⁸⁷⁷ Ωστόσο, η πραγματική ιστορία των μυστικών επιχειρήσεων της Τουρκίας στην Ελλάδα (πέρα από τη δράση των κατασκόπων) παραμένει ακόμη ένα μυστήριο. Με δεδομένο ότι η ακαδημαϊκή και η δημοσιογραφική κοινότητα δεν έχει επιδείξει πολύ υψηλό ενδιαφέρον και τα αρχεία επί του θέματος παραμένουν ακόμη κλειστά, δεν μπορούν να γίνουν αναλύσεις σε βάθος. Σε αρκετές περιπτώσεις διαφαίνεται, τόσο η δράση ακροδεξιών και εθνικιστικών ομάδων, όσο και αυτή των επίσημων τουρκικών υπηρεσιών. Το 1985, συνελήφθησαν από τις ελληνικές αρχές, τρία άτομα, τουρκικής υπηκοότητας, με κατηγορίες για εμπρησμό ελληνικών δασών. Εκείνη την περίοδο, ο Έλληνας Υπουργός Δημόσιας Τάξης, είχε δηλώσει ότι, από τις αρχές του Ιουλίου υπήρχαν ενδείξεις και πληροφορίες για την εμπλοκή - ευθύνη της Τουρκίας για καταστροφικές πυρκαγιές στα νησιά του Αιγαίου. Οι τρεις Τούρκοι, που συνελήφθησαν στην περιοχή του Έβρου, παραδέχτηκαν ότι σχεδίαζαν να βάλουν φωτιά, καθώς στην κατοχή τους βρέθηκαν καύσιμα σε στερεά μορφή πλακών

⁸⁷⁴Ibid, 77. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁷⁵Αναφορικά με τις τουρκικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα και τις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες, είναι ιδιαίτερος σημαντικό το έργο του Μάνου Ηλιάδη και συγκεκριμένα στο βιβλίο του *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*. Ο Μάνος Ηλιάδης διετέλεσε διευθυντής συντάξεως του περιοδικού *ΑΜΥΝΑ ΚΑΙ ΔΠΛΩΜΑΤΙΑ* και αρθρογράφος για αμυντικά θέματα στην εφημερίδα *ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ*. Έχει δημοσιεύσει εκατοντάδες άρθρα και αναλύσεις τα οποία φώτισαν άγνωστες πτυχές της Τουρκίας και των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων.

⁸⁷⁶Τουρκική εθνικιστική πολιτική οργάνωση, πρωτοεμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 και ανέπτυξε δράση τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Harry Anastasiou, "The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict, and the Quest for Peace in Cyprus," *Syracuse University Press*, Vol. 2 (2008): 52.

⁸⁷⁷Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies: Operation Gladio and Terrorism in Western Europe* (London: Frank Cass, 2005), 224-225.

(αποτελούσαν γερμανικό προϊόν που δεν κυκλοφορούσε καν την εποχή εκείνη στην Ελλάδα). Τελικά, οι τρεις Τούρκοι απελάθηκαν, χωρίς να τους απαγγελθούν κατηγορίες και ποινή από κάποιο ελληνικό δικαστήριο.⁸⁷⁸ Ωστόσο, στη στρατιωτική βάση στη Χίο, δεν είχαν φτάσει πληροφορίες που να εμπλέκουν τουρκικά στοιχεία σε εμπρησμούς. Παρά τη δριμύτατη προσπάθεια της υπηρεσίας πληροφοριών του στρατού, για την ανακάλυψη στοιχείων, δεν υπήρξαν πληροφορίες που να συνδέουν τις φωτιές, στη Χίο και σε άλλα νησιά του Αιγαίου την περίοδο εκείνη, με τη δράση τουρκικών παραγόντων.⁸⁷⁹ Πάντως η συμμετοχή των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών, σε αгаστή και στενή συνεργασία με την παρακρατική οργάνωση Γκρίζοι Λύκοι, σε πυρκαγιές στη χώρα μας δεν εστιάζεται μόνο στη δεδομένη χρονική περίοδο αλλά και την περίοδο 1993-1997, όπως έχει αποκαλύψει από τότε το περιοδικό «Άμυνα και Διπλωματία», όπως και ο δημοσιογράφος και τότε διευθυντής σύνταξης του περιοδικού Μάνος Ηλιάδης, στο βιβλίο του «Οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες και η ΜΙΤ». Αυτό προκύπτει, άλλωστε, από τη σύλληψη του Αλί Κιζιλάι (Ali Kizilay) το 1985 και την ομολογία του ότι δύο άλλοι συμπατριώτες του (που είχαν επίσης συλληφθεί) τον είχαν βάλει να κάψει τα ελληνικά δάση. Μάλιστα τη συγκεκριμένη ομολογία επιβεβαίωσε σε συνέντευξη που παραχώρησε την 1η Σεπτεμβρίου 1985 στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» ο τότε υπουργός Δημόσιας Τάξης Αθανάσιος Τσούρας. Αξίζει να σημειωθεί, σύμφωνα με τις τότε αποκαλύψεις του περιοδικού, ότι οι πυρκαγιές μόνο το 1993 ανήλθαν σε 2.518, αριθμός υπερδιπλάσιος (1.159) αυτών του 1981. Ιδιαίτερης σημασίας ήταν οι φονικές πυρκαγιές του 1997, αρκετούς μήνες μετά τις αποκαλύψεις που ακολούθησαν το δυστύχημα του Σούσουρλουκ και την ομολογία Τούρκων παρακρατικών ότι είχαν λάβει μέρος στους εμπρησμούς των ελληνικών δασών.⁸⁸⁰

Στις αρχές του 1990, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου επλήγησαν, για μία ακόμη φορά, από καταστροφικές πυρκαγιές. Η Ελληνική Αστυνομία ανακάλυψε ότι οι υπεύθυνοι ήταν Τούρκοι πολίτες, που ανήκαν στην οργάνωση των Γκρίζων Λύκων. Το 1997, αρχηγός των Γκρίζων Λύκων, παραδέχτηκε στην τουρκική τηλεόραση ότι είχε σχεδιάσει και υλοποιήσει εμπρησμούς σε ελληνικά νησιά, στις αρχές του '90. Η επιβεβαίωση ήρθε από την αναφορά Savas της τουρκικής κυβέρνησης, το ίδιο έτος.⁸⁸¹ Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν, στα μέσα του '90 και

⁸⁷⁸ Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η ΜΙΤ*, 410.

⁸⁷⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 77. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁸⁰ «Αποκαλύψεις για τις φωτιές που έβαζε η Τουρκία στα δάση μας», *Antinews*, 27 Δεκεμβρίου 2011, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 (Δημοσίευμα της εφημερίδας "Δημοκρατία", το οποίο αναδημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα antinews).
<http://www.antinews.gr/2011/12/27/140441/>

⁸⁸¹ Τόνια Χουρχούλη και Μαρία Γουρνιεζάκη, *Έγκλημα και Εξουσία, Η Άκρως Απόρρητη Τουρκική Έκθεση για την Υπόθεση Σουσουρλουκ* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998), 20-21.

για πρώτη φορά, η ελληνική πλευρά να εστιάσει στο ρόλο των τουρκικών παραστρατιωτικών οργανώσεων στην ασφάλεια της χώρας μας, καθώς το καθεστώς της Τουρκίας φερόταν ως υπεύθυνο οικολογικής τρομοκρατίας. Βέβαια, ήταν πολύ μεγάλη πρόκληση για την ελληνική πλευρά να ξεκαθαρίσει το κατά πόσο, πίσω από τους εμπρησμούς στα νησιά, βρίσκονταν η MIT ή το Τουρκικό Γενικό Επιτελείο ή απλά κακοποιά παραστρατιωτικά στοιχεία δρούσαν ανεξάρτητα, χωρίς άμεση ή συγκεκριμένη εξουσιοδότηση από την Άγκυρα.

Το 1993 ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, σε δήλωσή του, ανέφερε ότι ένας «εξωτερικός παράγοντας» είναι υπεύθυνος για κάποιες φωτιές σε νησιά του Αιγαίου. Οι αστυνομικές αρχές, ακολουθώντας τα ίχνη δύο Τούρκων στα νησιά της Ρόδου, της Ικαρίας και της Κρήτης, τους συνέδεσαν με εμπρησμούς εκεί. Το 1994 ξέσπασαν νέες φωτιές και το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών έλαβε, στις 22 Ιουνίου, ένα απειλητικό γράμμα από μία τουρκική εξτρεμιστική οργάνωση. Το μήνυμα ανέφερε ότι «στο όνομα του τουρκικού έθνους» θα υπάρξει ένα μπαράζ εμπρησμών στο Αιγαίο, ως αντίποινα για τις απώλειες στον τουρκικό τουρισμό εξαιτίας της δράσης των Κούρδων ανταρτών. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Άγκυρα κατηγορούσαν την Αθήνα ότι επιδείκνυε ανοχή αλλά και υποστήριξη προς τους Κούρδους αντάρτες, στον αγώνα τους κατά των τουρκικών αρχών. Στις 11 και 12 Ιουνίου, τρεις βόμβες εξερράγησαν στη Ρόδο, ενώ την επόμενη ημέρα ξέσπασαν φωτιές στα ηπειρωτικά του νησιού. Ως αντίδραση, το ελληνικό Υπουργείο Δημόσιας τάξης, δεν δίστασε να αποδώσει την ευθύνη – ενοχή για τα συμβάντα σε ξένους παράγοντες. Είχαν αναφερθεί τηλεφωνικές προειδοποιήσεις πριν το ξέσπασμα της τελευταίας φωτιάς. Παρόλα αυτά, ο εκπρόσωπος της κυβέρνησης και ο Υφυπουργός Εξωτερικών, υποβάθμισαν το ζήτημα και τη σύνδεση με την Τουρκία, δηλώνοντας ότι οι έρευνες θα συνεχιστούν στο επίπεδο των αστυνομικών αρχών, εννοώντας τη μη ανάμειξη του Υπουργείου Εξωτερικών. Ο χορός των εμπρησμών δεν σταμάτησε σε αυτό το σημείο. Νέες φωτιές ξέσπασαν στην Σάμο (16 Ιουλίου), στην Χίο (5 Αυγούστου) και στην Μυτιλήνη – Χίο και Σάμο (15 Αυγούστου).⁸⁸² Πολλοί ήταν οι Έλληνες αξιωματούχοι που υποστήριζαν ότι οι βόμβες και οι εμπρησμοί είχαν ως στόχο τον εκφοβισμό της Ελλάδας, ώστε να «αποσύρει» την πολιτική της υποστήριξη προς τους Κούρδους του ΡΚΚ.⁸⁸³

Οι υπηρεσίες πληροφοριών Ελλάδας και Κύπρου εκτίμησαν ότι, στην περίοδο του μέσου του 1990, υπήρξε μία αύξηση στον αριθμό των τουρκικών μυστικών επιχειρήσεων. Το 1994, ο Θεόφιλος Γεωργιάδης, υπάλληλος του Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας, δολοφονήθηκε στη Λευκωσία. Ο Γεωργιάδης, ήταν πρώην Υπολοχαγός της Εθνικής Φρουράς και είχε ενεργό ρόλο στον κουρδικό αγώνα από το 1987. Η δολοφονία του έλαβε χώρα μετά από την παρουσίαση του, σε συνέδριο στις Βρυξέλλες, αποδείξεων παραβίασης ανθρωπίνων

⁸⁸²Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*, 411-412.

⁸⁸³Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 78. Συνέντευξη πρώην αναλυτή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

δικαιωμάτων στην Τουρκία.⁸⁸⁴ Η υπηρεσία πληροφοριών της Κύπρου (Κ.Υ.Π. / Κ) έκρινε ότι η δολοφονία ήταν έργο Τούρκων πρακτόρων και ο Πρόεδρος της Κύπρου, Γλαύκος Κληρίδης, κατηγόρησε ευθέως και δημοσίως την Τουρκία. Στα συμπεράσματά τους, οι Έλληνες αναλυτές, υπογραμμίζουν ότι αυτή η τουρκική επιχείρηση, συνέπεσε με την επίσημη επίσκεψη του Έλληνα Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμου Αρσένη, στην Κύπρο, με σκοπό τη συζήτηση για την ενεργοποίηση του δόγματος του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου. Μία ακόμη ένδειξη που υποστηρίζει τη θεώρηση της αποστολής ενός «μηνύματος» από την Τουρκία προς την Ελλάδα και την Κύπρο, ήταν πως η δολοφονία συνέβη την 20^η με 21^η Μαρτίου, ημέρα κουρδικής εορτής.⁸⁸⁵

Σύμφωνα με την υπηρεσία πληροφοριών του στρατού, η τουρκική μυστική δράση στην Ελλάδα την περίοδο του 1980 και 1990, εμπεριείχε χαμηλό επίπεδο βίας (με εξαίρεση τη δολοφονία του Γεωργιάδη), και επιθετική προπαγάνδα στη Θράκη. Οι Τούρκοι επίσης, επένδυναν σημαντικά ποσά για την οικονομική ενίσχυση του μουσουλμανικού πληθυσμού στη Θράκη, με τη στήριξή τους για αγορά ακίνητης περιουσίας από αυτούς. Περιστασιακά επίσης, οι τουρκικές αρχές προχωρούσαν σε συλλήψεις και αργότερα απελευθέρωναν Έλληνες ψαράδες, που ψάρευαν σε διεθνή ύδατα. Ο σκοπός του παραπάνω δεν ήταν άλλος από την τρομοκράτηση και τον εκφοβισμό. Βέβαια, η δράση των τουρκικών υπηρεσιών πληροφοριών δεν χαρακτηρίζονταν από την απόλυτη μυστικότητα και τις περίτεχνες μεθόδους. Σύμφωνα με απόστρατους αξιωματικούς, ο τρόπος δράσης τους μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανοιχτός και αδέξις.⁸⁸⁶

Στις αρχές του 1985, μία τουρκική στρατιωτική έκδοση δημιούργησε ανησυχίες στην Ελλάδα για τις στρατηγικές προθέσεις της Άγκυρας. Η Διεύθυνση Ιστορίας και Στρατηγικών Μελετών του τουρκικού Γενικού Επιτελείου δημοσίευσε μία έκδοση ή οποία έφτασε στα τουρκικά μέσα ενημέρωσης. Με κύριο συντάκτη τον Συνταγματάρχη Γιουγκέλ Ακτάρ (YugelActar), το βιβλίο είχε τίτλο *Turko – Greek Relations and the Great Idea*. Ο Ακτάρ και οι υπόλοιποι συγγραφείς υποστήριζαν ότι η Ελλάδα δεν είχε συμβιβαστεί ποτέ με την Τουρκία και ότι, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830, η Αθήνα πάντοτε στόχευε στο να επιδείξει διεθνώς το προφίλ του αδικημένου. Στο βιβλίο υποστηρίζονταν ότι, σε περίπτωση επίθεσης από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, η Τουρκία θα πρέπει να αναλάβει την άμυνα των νησιών του Αιγαίου και αυτό διότι, αφενός οι ελληνικές δυνάμεις δεν διέθεταν την απαραίτητη ισχύ και αφετέρου οι ελληνικές βάσεις βρίσκονταν αρκετά μακριά ώστε να αντιδράσουν άμεσα. Η Τουρκία χρειαζόνταν μία ζώνη ασφάλειας πέραν των

⁸⁸⁴“Θεόφιλος Γεωργιάδης: Η Πορεία του Κύπριου Αγωνιστή προς το Θάνατο,” *Στρατιωτική Ιστορία*, Τεύχος 114 (Φεβρουάριος 2006): 38-46.

⁸⁸⁵Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*, 460-461.

⁸⁸⁶Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 79. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τη ρηση της ανωνυμίας του.

συνόρων της.⁸⁸⁷ Αυτή η αναφορά στη «ζώνη ασφάλειας» εδραίωσε στην Ελλάδα την εικόνα μίας ανοιχτής και επεκτατικής τουρκικής στρατηγικής στο Αιγαίο, ενώ στο βάθος διαφαίνονταν η αντίληψη για την υποτιθέμενη ανάγκη για ζωτικό χώρο (lebensraum). Στο βιβλίο του ο Νταβούτογλου αναφέρει πως η εξέταση της γεωπολιτικής της ξηράς, της θάλασσας και του αέρα είναι απαραίτητη για την κατανόηση της διαδικασίας εξέλιξης των παγκόσμιων πολιτικών και στρατιωτικών στρατηγικών καθώς και για την κατανόηση μέσα από αυτές τις στρατηγικές της σημασίας που έχει η γεωγραφική περιοχή στην οποία βρίσκεται η Τουρκία.⁸⁸⁸ Στο ίδιο βιβλίο, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών αναφέρεται επανειλημμένως στην περιοχή του Αιγαίου, ως ζωτικό χώρο, κάτι που επιβεβαιώνει τη νέα τουρκική στρατηγική. Βιβλίο ανάλογου περιεχομένου, αυτή τη φορά από την Ακαδημία του τουρκικού Γενικού Επιτελείου, διέρρευσε στα μέσα τον Μάιο του 1996, μετά από την κρίση των Ιμίων.⁸⁸⁹

Ο πρέσβης Παύλος Χιδίρογλου, ειδικός επί της τουρκικής προπαγάνδας, έγραψε ότι κάποιοι τουρκοί οργανισμοί διαδραμάτιζαν ζωτικό ρόλο στην προώθηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, υποδεικνύοντας τις στρατηγικές προθέσεις της Άγκυρας. Στις αρχές του '80, με την εδραίωση του καθεστώτος της χούντας του στρατηγού Kenan Evren, οι Τούρκοι στρατηγοί, απόστρατοι και εν ενεργεία, επηρέαζαν σημαντικά τις πολιτικές του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών απέναντι στην Ελλάδα. Το 1982, ο Τούρκος στρατηγός, Φαρούκ Γκουβεντούρκ (Faruk Guventurk), σε άρθρο του γράφει ότι το έθνος και η ενότητα μπορούν να υπερκεράσουν οποιοδήποτε πρόβλημα. Αναφέρει συνεχίζοντας, ότι, στην περίπτωση της δυτικής Θράκης, υπάρχει η ανάγκη για την προώθηση της ενότητας με την Τουρκία...συνεχίζει υπογραμμίζοντας ότι η αποστολή για την Τουρκία είναι μία: η τουρκική σημαία στη δυτική Θράκη και προς αυτό το σκοπό, θα πρέπει να υπάρχει ενότητα με τους Τούρκους στην περιοχή.

Ένας ακόμη απόστρατος Τούρκος στρατηγός, ο Σαμί Καραμισίρ (Sami Karamisir), υποστήριζε ότι η περιοχή της δυτικής Θράκης θα έπρεπε να προσαρτηθεί στα τουρκικά εδάφη (Son Havadis, εφημερίδα της Άγκυρας, 7 Μαρτίου 1988). Το 1991, ο Τούρκος Αρχηγός Στόλου, Ιρφάν Τινάζ (Irfan Tinaz), πέντε χρόνια πριν την κρίση των Ιμίων δήλωσε ότι δεν θα πρέπει να αναγνωρίζεται η ελληνική κυριαρχία επί των πολύ μικρών νήσων του Αιγαίου. Την περίοδο του 1980 και των αρχών της δεκαετίας του 1990, πλήθος απόστρατων ανώτατων Τούρκων αξιωματικών, έκανε δηλώσεις και σχολιασμούς σε τουρκικές εφημερίδες και περιοδικά. Αυτό έφερε σε προβληματισμό την Αθήνα, η οποία άρχισε να βλέπει την έκφραση των πραγματικών

⁸⁸⁷“Ζητούν τα Νησιά,”*Τα Νέα*, 24 Ιανουαρίου 1986, 16-17.

⁸⁸⁸Νταβούτογλου,*Το Στρατηγικό Βάθος*, 173.

⁸⁸⁹Άλκης Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα* (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1997), 165-188.

προθέσεων απέναντι στην Ελλάδα, του κεμαλικού στρατιωτικού καθεστώτος. Η τουρκική χούντα επίσης είχε ανάμειξη, αλλά και προωθούσε τις δραστηριότητες της «*Ενώσης Βοήθειας προς τους Τούρκους της δυτικής Θράκης*» η οποία έδρευε στην Κωνσταντινούπολη και υποστήριζε με ζήλο την προσάρτηση της δυτικής Θράκης στην Τουρκία, με την έκδοση προκλητικών άρθρων και φυλλαδίων.⁸⁹⁰

Παράλληλα, η τουρκική θέση στο ζήτημα τις υφαλοκρηπίδας, υποστηρίζονταν με βιβλία γραμμένα από ενεργούς διπλωμάτες. Το 1986, ο πρέσβης Ζεγκί Σελικόλ (Zeki Celikkol) έγραψε μία πραγματεία για τα τουρκικά ιστορικά μνημεία στο νησί της Ρόδου. Υποστήριξε ότι, από γεωλογικής απόψεως, η Ρόδος αποτελούσε προέκταση της Ασίας. Αυτό αποτελούσε και το κεντρικό επιχείρημα της Τουρκίας στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας. Η ελληνική πλευρά υποστήριζε ότι κάθε νησί έχει τη δική του υφαλοκρηπίδα. Ο πρέσβης έκανε λόγο για το ότι η Τουρκία θα πρέπει να προωθήσει τη μετανάστευση τούρκων πολιτών στην Χίο, στην Σάμο, στην Μυτιλήνη, στην Λήμνο και στην Θάσο, με απώτερο στόχο να τεθεί φρένο στις διεκδικήσεις της ελληνικής πλευράς περί δικαιωμάτων υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο. Το 1990, ο Σελικόλ έγραψε ένα ακόμη βιβλίο, παρόμοιας θεματολογίας, αυτή τη φορά «στοχοποιώντας» το νησί της Κω και της Ρόδου. Και πάλι επιχειρηματολόγησε περί προεκτάσεως της υφαλοκρηπίδας της Ανατολίας, αναφέροντας ότι η Ελλάδα είχε αυξήσει τα εδάφη της κατά 450% από το 1830, σε βάρος της Τουρκίας. Υποστήριξε πως για αυτό το λόγο, τα Δωδεκάνησα θα πρέπει να επιστρέψουν στην κατοχή της Τουρκίας. Παρόμοιου περιεχομένου βιβλία εκδόθηκαν και από την Τουρκική Ένωση Ιστορίας (Turk Tarib Kurumu). Στις 8 Μαΐου 1991, σε δήλωσή του στο κοινό, ο πρέσβης σχολίασε ότι, αν βρίσκονταν στην εξουσία και είχε τη δύναμη σε μία περίοδο κρίσης (αναφερόμενος στην περίοδο του 1940), θα είχε φέρει τα νησιά του Αιγαίου σε τουρκική κατοχή. Απολογούμενος είπε ότι «εμείς οι Τούρκοι δεν ήμασταν προσεκτικοί». Αναφορικά με την περιοχή της δυτικής Θράκης, ο πρέσβης KayaToperli, ανέφερε ότι το νομικό καθεστώς της περιοχής θα έπρεπε να αποφασιστεί με ψηφοφορία του πληθυσμού της. Το 1988, ένας ακόμη διπλωμάτης που είχε αποσυρθεί, ο πρέσβης Κοσκούν Κιρκά (Coskun Kirca), εκτιμούσε ότι ο πληθυσμός της Τουρκίας είχε αυξηθεί με ρυθμό πολύ μεγαλύτερο από αυτόν της Ελλάδας. Ανέφερε ότι, μέχρι το 2000, η Τουρκία θα έχει πληθυσμό επτά φορές μεγαλύτερο από αυτόν της Ελλάδας, θα κατέχει μεγαλύτερο μέγεθος στρατιωτικού εξοπλισμού και ο πληθυσμός των Τούρκων της Δυτικής Θράκης θα αποτελεί πάλι πλειοψηφία.⁸⁹¹ Στις εθνικές εκλογές του 1989 στην Ελλάδα, το Υπουργείο Εξωτερικών προέβη σε διάβημα αναφορικά με τις δραστηριότητες της τουρκικής προπαγάνδας στη Θράκη. Η

⁸⁹⁰Παύλος Χιδίρογλου, *Χαρακτηριστικά Γνωρίσματα της Τουρκικής Διπλωματικής Συμπεριφοράς Έναντι της Ελλάδας* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1995), 59-60.

⁸⁹¹Χιδίρογλου, *Χαρακτηριστικά Γνωρίσματα της Τουρκικής Διπλωματικής Συμπεριφοράς Έναντι της Ελλάδας*, 67-69.

απάντηση του Τούρκου πρέσβη στην Αθήνα ήταν πως «αν οι κατηγορίες ευσταθούν, τότε απολογούμαι».⁸⁹²

Η τουρκική ρητορική στην περίοδο του 1980 και του 1990 ήταν σε πολύ μεγάλο βαθμό προκλητική. Η ιστορική και πολιτική ανάλυση της ιδεολογίας στην τουρκική εξωτερική πολιτική στη δεκαετία του 1980, από τον Σεντάτ Λασινέρ (Sedat Laciner), αποκαλύπτει ότι ο «Οζαλισμός» ή «Νεοοθωμανισμός»⁸⁹³ έδειχνε να κερδίζει έδαφος στους αξιωματούχους του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς και στη δεσπόζουσα στρατιωτική ηγεσία. Στους πολιτικούς λόγους, ο προσεκτικός και απομονωτικός κεμαλισμός είχε αντικατασταθεί από τον επιθετικό Νεοοθωμανισμό. Ωστόσο, κατά την περίοδο του 1980 και του 1990, δεν υπήρχε ομοφωνία στην Άγκυρα για μία επεκτατική στρατηγική κατά της Ελλάδας.⁸⁹⁴

Ωστόσο, την περίοδο του 1990, οι φωνές στους διαδρόμους του τουρκικού Γενικού Επιτελείου, που υποστήριζαν ότι μόνο ένας πόλεμος μπορεί να φέρει τη λύση των ζητημάτων του Αιγαίου, έφταναν στα αυτιά των ελληνικών υπηρεσιών πληροφοριών. Ο φερόμενος εκπρόσωπος αυτής της γραμμής, ήταν ο Υποστράτηγος Τσεβίκ Μπιρ (Cevik Bir), ο οποίος ήταν εξειδικευμένος στον ανταρτοπόλεμο και Υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Θεωρούνταν άτομο με υψηλή μόρφωση αλλά και μεγάλη επιρροή. Η «μυστική αλλαγή» στις τουρκικές προθέσεις ήρθε το 1999, όταν ο Μπιρ εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, εξαιτίας των υποτιθέμενων

⁸⁹² Ibid, 86.

⁸⁹³ Η έννοια του όρου νεοοθωμανισμός εμφανίστηκε τις τρεις τελευταίες δεκαετίες και είναι διεθνώς πολιτικά και επιστημονικά αποδεκτός. Ο νεοοθωμανισμός εκφράζει τη στρατηγική και την εξωτερική πολιτική της σύγχρονης Τουρκίας. Αποτελεί φυσική εξέλιξη του κεμαλισμού, ο οποίος διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1920, ταυτόχρονα με τη συγκρότηση του Τουρκικού κράτους. Εμφανίστηκε το 1974 με την αναθεώρηση της πολιτικής της εσωστρέφειας, που επέβαλε ο κεμαλισμός και την υιοθέτηση μιας επιθετικής εξωτερικής πολιτικής, που συνοδεύθηκε από σειρά διεκδικήσεων εις βάρος της Ελλάδας και κατέληξε με την εισβολή στην Κύπρο. Αργότερα κατά τη δεκαετία του 1990 εμφανίστηκε ο ισλαμιστής και σημερινός ΥΠΕΞ Νταβούτογλου, ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία του νεοοθωμανισμού, η οποία και στηρίζεται στις απόψεις, που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του «Το στρατηγικό βάθος και η διεθνής θέση της Τουρκίας». Ο όρος «στρατηγικό βάθος» παραπέμπει στο χρονικό βάθος και το γεωγραφικό βάθος της πρώην οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ο Νταβούτογλου χαρακτηρίζεται ως αρχιτέκτονας και θεωρητικός εμπνευστής του νεοοθωμανισμού και η επιρροή του είναι καθοριστική στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Πρώτος εκφραστής του νεοοθωμανισμού ήταν ο Οζάλ πρωθυπουργός και πρόεδρος της Τουρκίας στη δεκαετία του 1980. Η δυναμική όμως μετάλλαξη του νεοοθωμανισμού συνδέεται με την άνοδο στην πρωθυπουργία του Ερντογάν, ο οποίος διατηρεί διαύλους επικοινωνίας και έχει εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη της δύσης. Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί, ότι ο Ερντογάν έγινε δεκτός στο Λευκό Οίκο το 2002 αμέσως μετά την εκλογική νίκη του κόμματος του και πριν αναλάβει την πρωθυπουργία. Βλέπε Εμμανουήλ Καναβάκης (Αντιστράτηγος ε.α.), Νεοοθωμανισμός και οι Επιπτώσεις του στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Σχολή Εθνικής Άμυνας, Αθήνα, 2013, πρόσβαση 12 Απριλίου 2013 – 19:22. <http://www.seetha.gr/arhtra-tes-seetha/arhtra-tou-seetha/neoothomanismos-kai-oi-eptioseis-tou-stis-ellenotourkikes-skheseis.html>

⁸⁹⁴ Sedat Laciner, *From Kemalism to Ozalism: The Ideological Evolution of Turkish Foreign Policy* (London: University of London, 2001), 286.

αμερικανικών πιέσεων στην Άγκυρα (ο αξιωματικός αυτός επρόκειτο να λάβει τη θέση του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού και εν συνεχεία, ακολουθώντας τη «φυσιολογική» ροή, προορίζονταν για Αρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας). Βαθμιαία, η σχολή σκέψης του Bir, άρχισε να χάνει έδαφος και επιρροή στο Γενικό Επιτελείο.⁸⁹⁵ Σύμφωνα με τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης, στα τέλη του '90, οι υποστηρικτές του Μπιρ βρέθηκαν αντιμέτωποι με το μετριοπαθή στρατηγό Κινρικόγλου και το συνεχιστή αυτού, στρατηγό Χιλμί Οζκιόκ (Hilmi Ozkiok).⁸⁹⁶ Σε αυτό το σημείο απαιτείται να γίνει αναφορά στον τουρκικό υποβόσκον φόβο απέναντι σε Κούρδους και Ισλαμιστές. Το 1997, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις αξιολόγησαν τον ισλαμικό φονταμενταλισμό και τη δράση των ανταρτών του PKK, ως τις μεγαλύτερες απειλές, προερχόμενες εκ των έσω, για την Τουρκία.⁸⁹⁷

Οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών ήταν επιφορτισμένες με την ανάλυση εκατοντάδων προκλητικών δημόσιων δηλώσεων, καθώς και άρθρων από εν ενεργεία και αποστρατεία Τούρκους στρατιωτικούς, πολιτικούς και διπλωμάτες. Μέσα από όλα τα παραπάνω ο σκοπός ήταν να προκύψει μία συνολική και ουσιαστική ερμηνεία. Πράγματι, κάποιοι στρατιωτικοί αναλυτές υπερεκτίμησαν την επίδραση της τουρκικής προπαγάνδας. Γεγονός είναι ότι, σε περιόδους τεταμένων ελληνοτουρκικών σχέσεων, κάποια τμήματα του τομέα των πληροφοριών χαρακτηρίστηκαν από υπερβολή.⁸⁹⁸ Κορυφαίος Έλληνας διπλωμάτης, που στην περίοδο του 1980 είχε υπηρετήσει ως πρέσβης στην Άγκυρα, πιστεύει και καταθέτει ότι κάποιοι αξιωματούχοι του Υπουργείου Εξωτερικών και Εθνικής Άμυνας υπερεκτίμησαν τη σπουδαιότητα της τουρκικής εθνικιστικής ρητορικής και της προπαγάνδας στις εκτιμήσεις τους.⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 81-82. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁹⁶ Βλέπε τις εφημερίδες *Hurriyet* (9 August 1998), *Milliet* (5 November 1999) και *Sabab* (26 November 1997) στο Nikos Chiladakis and Hussein Kivrikoglu, "The General of Balance," *Defence Analysis Institute, Briefing Paper*, Vol. 129 (17 Ιουλίου 2000): 1-8.

⁸⁹⁷ Lale Sariibrahimoglu, "Turkey Review: Main Threat Comes from Within," *Jane's Defence Weekly*, (7 May 1997): 5, πρόσβαση 2 Απριλίου 2012 – 09:33.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-97/TURKEY-REVIEW-MAIN-THREAT-COMES-FROM-WITHIN.html>

⁸⁹⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 82. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁸⁹⁹ Ibid, 82. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Τα Εξοπλιστικά Προγράμματα της Τουρκίας

Η Τουρκία σήμερα αντιπροσωπεύει για την Ελλάδα μία απειλή πολύ πιο ισχυρή και συγκεκριμένη από αυτή που αντιπροσώπευε πριν από είκοσι χρόνια, δεδομένου ότι τα χαρακτηριστικά της απειλής αυτής έχουν μεταλλαχθεί.

Ο Τούρκος Πρωθυπουργός, Ρετσέπ, Ταγίπ, Ερντογάν υπόσχεται πολεμικά αεροσκάφη, ελικόπτερα και δορυφόρους «made in Turkey» έως το 2023, υλοποιώντας ένα φιλόδοξο πρόγραμμα με στόχο ο στρατιωτικός εξοπλισμός της χώρας να προέρχεται κατά 50% από εγχώρια παραγωγή. Ήδη, ετοιμάζεται ο σχεδιασμός του πρώτου ελικοπτέρου μάχης, με το σχετικό λογισμικό, ενώ ξεκίνησαν οι δοκιμές για το μη επανδρωμένο πολεμικό αεροσκάφος. Η Τουρκία έχει καταστεί κέντρο εκσυγχρονισμού των F-16, ενώ έως το 2023 θα παράγει και το πρώτο επιβατικό αεροσκάφος.⁹⁰⁰

Η step by step κλιμάκωση των διεκδικήσεών της, από το 1974 μέχρι σήμερα, έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη φοβικού συνδρόμου στην ελληνική πολιτική ελίτ, η οποία τρέμει στην ιδέα της ήττας σε μία ένοπλη σύγκρουση που θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε ευρείες πολιτικές ανακατατάξεις. Η απώλεια του πολέμου το 1974, έστω και αν αυτός διεξήχθη σε ένα περιφερειακό μέτωπο, όπως αυτό της Κύπρου, είχε σεισμικά αποτελέσματα στην εγχώρια πολιτική σκηνή και άλλαξε τις ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί από το 1944 και μετά.

Αυτό το φοβικό σύνδρομο, το οποίο οφείλεται εν μέρει και στη δυσπιστία μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών που αναπτύχθηκε λόγω της περιόδου 1967-1974, χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια και αλλαγή φιλοσοφίας και τρόπου προσέγγισης των γεωστρατηγικών προβλημάτων της περιοχής από την πλευρά των πολιτικών, για να θεραπευτεί. Ενόσω όμως η Ελλάδα παλεύει με τα σύνδρομά της, η γειτονική Τουρκία εξελίσσεται και ως κράτος και ως απειλή για την Ελλάδα, αφού η πρώτη εξέλιξη μεγεθύνει τη δεύτερη.

Και αν τα μέσα και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας εξακολουθούν να είναι συγκρίσιμα με αυτά της Ελλάδας σε επίπεδο συστημάτων, αυτό δεν συμβαίνει με την πολεμική βιομηχανία της και με τις δαπάνες που γίνονται για την Έρευνα και την Ανάπτυξη εγχώριων οπλικών συστημάτων. Διότι, αν από το 1974 μέχρι σήμερα έχει καταφέρει να αναχαιτιστεί η εκδήλωση μείζονος επιθετικής προσπάθειας από την πλευρά της Τουρκίας, αυτό οφείλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στην απροθυμία του ξένου παράγοντα να επιτρέψει μία τέτοια προσπάθεια. Και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας εδραζόταν μέχρι πολύ πρόσφατα, σχεδόν στο σύνολό της, στα συστήματα που προμηθευόταν από το εξωτερικό. Η αυτονόμησή της από τις πηγές του εξωτερικού σημαίνει και αυτονόμηση σε επίπεδο λήψης αποφάσεων κρίσιμων, όπως είναι μία «θερμή» κρίση με την Ελλάδα.

⁹⁰⁰ Παναγιώτης Σαββίδης, "Η Ελλάδα βυθίζεται στην κρίση και η Τουρκία απογειώνεται," *Πρώτο Θέμα, Κυριακή* (24 Απριλίου 2011): 54.

Συνολικά η Τουρκία δαπανά το 0,7% του ΑΕΠ της για Έρευνα και Ανάπτυξη, δηλαδή όσο ως ποσοστό του ΑΕΠ δαπανά η Ελλάδα για την αγορά οπλικών συστημάτων ετησίως! Σύμφωνα με τον Μουράτ Μπαϊάρ (Murat Bayar), Γενικό Γραμματέα της Υπογραμματείας Πολεμικής Βιομηχανίας της Τουρκίας, στόχος της τουρκικής κυβέρνησης είναι η αξιοποίηση των Τούρκων επιστημόνων στα πανεπιστήμια για την εγχώρια ανάπτυξη οπλικών συστημάτων.

Με βάση τα στοιχεία που έδωσε στη δημοσιότητα ο Σύνδεσμος Πολεμικών Βιομηχανιών της Τουρκίας (SaSaD), ο οποίος εκπροσωπεί 100 εταιρείες του συγκεκριμένου κλάδου, τα χρήματα που δαπάνησαν οι πολεμικές βιομηχανίες της χώρας για Έρευνα και Ανάπτυξη το 2008 έφτασαν τα 228 εκατ. δολάρια (168 εκατ. ευρώ), ενώ μαζί με τα χρήματα που δαπάνησε η Υπογραμματεία Πολεμικής Βιομηχανίας (ΥΠΒ), το συνολικό ποσό ξεπέρασε το 2008 τα 500 εκατ. δολάρια (256,4 εκατ. ευρώ). Αξίζει να σημειωθεί ότι, το 2007 τα ποσά που είχε δαπανήσει μόνο η πολεμική βιομηχανία της χώρας (όχι η ΥΠΒ) ήταν 120 εκατ. ευρώ (88 εκατ. ευρώ) και το 2004 μόλις... 64 εκατ. δολάρια (47 εκατ. ευρώ).

Με λίγα λόγια, τα χρήματα που δαπάνησαν οι πολεμικές βιομηχανίες της χώρας για Έρευνα και Ανάπτυξη το 2008 ήταν αυξημένα κατά 781% σε σχέση με τα κονδύλια που διατέθηκαν από αυτές 4 μόλις χρόνια νωρίτερα.

Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων αυτών δαπανήθηκε για την ανάπτυξη εγχώριων οπλικών συστημάτων όπως η φρεγάτα Milgem, το εθνικό άρμα Altay, το επιθετικό ελικόπτερο σε συνεργασία με την εταιρεία AgustaWestland, καθώς και άλλα προγράμματα.

Τα συνολικά έσοδα της τουρκικής πολεμικής βιομηχανίας για το 2008 με βάση τα στοιχεία του SaSaD ήταν 2,32 δισ. δολάρια (1,7 δισ. ευρώ). Οι τουρκικές εξαγωγές οπλικών συστημάτων για το έτος 2008 ήταν 576 εκατ. δολάρια (422 εκατ. ευρώ) και το 2007 420 εκατ. δολάρια (307,5 εκατ. ευρώ) σημειώνοντας αύξηση κατά 37%. Όσον αφορά τη σύνθεση των εξαγωγών του έτους 2008, το 33% της αξίας αυτών αφορούσε το διάστημα και την αεροναυπηγική βιομηχανία, το 29% χερσαία συστήματα, 13% ηλεκτρονικά συστήματα, το 9% όπλα πυρομαχικά ρουκέτες πύραυλοι, 9% λογισμικό και συστήματα πληροφορικής και τέλος το 7% λοιπούς τομείς.

Η Τουρκία, όπως δήλωσε ο Μπαϊάρ, μπορεί να κατασκευάζει ολοκληρωμένα οπλικά συστήματα σε όλους τους τομείς, ενώ επεσήμανε τα ακόλουθα εκπληκτικά στοιχεία. Με βάση τα στοιχεία της τουρκικής Γραμματείας Πολεμικής Βιομηχανίας, το 60% των ακαδημαϊκών επιστημόνων του Πανεπιστημίου METU στο τμήμα Ηλεκτρονικών Μηχανικών ασχολείται με την πολεμική βιομηχανία, ενώ άνω του 50% των εταιρειών του πανεπιστημίου συνεργάζονται με την πολεμική βιομηχανία της χώρας.

Τι σημαίνουν όλα αυτά: Η εξέλιξη της απειλής δείχνει ότι το πρόβλημα ασφάλειας που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η Ελλάδα τα επόμενα χρόνια, δεν θα έχει καμία σχέση με αυτό που αντιμετωπίζει σήμερα. Η επιστροφή στην πολιτική ανάπτυξης της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας, όπως αυτή που ακολουθήθηκε το 1974-1981, είναι μονόδρομος. Για να επιβιώσουμε, για να επιβιώσει η χώρα ως σημαντικός «παίκτης» στο συνολικό γεωπολιτικό παίγνιο, πρέπει να πράξουμε αυτό που επιτάσσει η φύση για την επιβίωση των ειδών: Να προσαρμοστούμε. Αν δεν προσαρμοστούμε, θα εκλείψουμε...⁹⁰¹

Η πολιτική που εφαρμόζει η Άγκυρα στους εξοπλισμούς στηρίζεται σε τρεις πυλώνες. Πρώτος πυλώνας η απόκτηση τεχνογνωσίας ώστε να μειωθεί στο ελάχιστο η εξάρτησή της από το εξωτερικό. Δεύτερος πυλώνας η ανάπτυξη υψηλής και καινοτόμου τεχνολογίας μέσω εθνικών ερευνητικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων, προκειμένου να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.⁹⁰²

Την περίοδο του 1980 και των αρχών του 1990, η Τουρκία παρουσίασε μία σημαντική αύξηση στις δαπάνες για εξοπλισμούς, παρά τη θεωρούμενη χαμηλή απειλή από τη Σοβιετική Ένωση και παρά τη βελτίωση των αμερικανοτουρκικών σχέσεων (ιδίως μετά τον Πόλεμο του Κόλπου) που εξασφάλιζε την ενίσχυση της αμερικανικής ομπρέλας προστασίας απέναντι σε οποιαδήποτε απειλή κατά της τουρκικής εθνικής ασφάλειας. Το παραπάνω γεγονός δημιουργούσε προβληματισμούς στην Αθήνα. Η στάση του αμερικανικού Κογκρέσου απέναντι στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ήταν το ψήφισμα για εμπάργκο όπλων απέναντι στην Τουρκία. Το εμπάργκο αυτό ξεκίνησε το 1975, και περιλάμβανε τη βοήθεια, την πίστωση, καθώς και τις αγορές σε μετρητά από τις αμερικανικές βιομηχανίες (ποσά που έφταναν τα 560 εκ. δολάρια) για τέσσερα χρόνια. Η Άγκυρα κατηγόρησε τη δράση του ελληνικού lobby για το εμπάργκο και αναζήτησε άλλες πηγές για την προμήθεια πολεμικού υλικού. Στην αναζήτηση αυτή, υπήρξαν κάποιες ευρωπαϊκές χώρες που ανταποκρίθηκαν, προτιθέμενες να πουλήσουν εξοπλισμούς λαμβάνοντας μετρητά για αυτούς. Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας της Τουρκίας, Ferin Melen, υποστήριξε ότι η Τουρκία δεν επεδίωκε μία κούρσα εξοπλισμών με την Ελλάδα, όμως η τελευταία, που μέχρι τότε ήταν σύμμαχος, είχε μετατραπεί σε αντίπαλο. Ανέφερε επίσης, ότι η Τουρκία αναζητά νέα κονδύλια, ώστε να παραμείνει κυρίαρχη, με δεδομένο ότι η Ελλάδα κατέβαλε προσπάθειες για υπεροχή στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο. Πράγματι, μετά την εισβολή στην Κύπρο, η Τουρκία δεν στόχευε στην ισορροπία στο Αιγαίο, αλλά επεδίωκε να διατηρήσει τη στρατιωτική της υπεροχή.⁹⁰³

⁹⁰¹Αναστάσιος Γκουριώτης, *Η εξέλιξη της απειλής, Αμυντική Βίβλος 2010 – 2011: Ελλάδα – Τουρκία – Κύπρος, Δυνάμεις και Εξέλιξη Απειλής* (Αθήνα: DEFENCENETMedia, 2012), 10.

⁹⁰²Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, 260.

⁹⁰³“Turkish Unease over Effect of Arms Race with Greece,” *The Times*, 14 August 1976.

Το εμπάργκο δημιούργησε αρκετά προβλήματα στην οικονομία της Άγκυρας, η οποία έφτασε στο σημείο να αντιμετωπίζει προβλήματα ελλείψεων πολεμικού υλικού, που απειλούσαν τη συντήρηση και την επιχειρησιακή ετοιμότητα των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων. Το 1977, ο Αρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, με αναφορά του ζητούσε στον Πρόεδρο Ντεμιρέλ την αποφυγή καταστάσεων που μπορεί να οδηγήσουν σε εμπλοκή με την Ελλάδα, διότι οι στρατιωτικές δυνατότητες της Τουρκίας βρίσκονταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο.⁹⁰⁴

Από τη στιγμή που σταμάτησε το εμπάργκο, η αύξηση στις ετήσιες δαπάνες για την τουρκική άμυνα, ήταν 14% για κάθε έτος (στην περίοδο 1982-1991). Η Τουρκία επεδίωκε τον εκμοντερνισμό του στρατού, του ναυτικού και της πολεμικής της αεροπορίας, αλλά και την προώθηση της σταθερής και δυναμικής ανάπτυξης της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας. Το 1987, το πρώτο, στην Τουρκία συναρμολογημένο, μαχητικό αεροσκάφος τύπου F-16, ήταν πραγματικότητα. Την περίοδο του 1992-1996, η Τουρκία ήταν δεύτερη σε εξοπλιστικά προγράμματα (μετά τη Σαουδική Αραβία) και πρώτη ανάμεσα στα κράτη – μέλη του ΝΑΤΟ. Ενδεικτικοί αριθμοί πολεμικού υλικού για τις αρχές του '90, είναι τα 658 άρματα μάχης τύπου M-60 A3, 12 φρεγάτες, 15 υποβρύχια, και 500 M114 (155mm) του πυροβολικού.⁹⁰⁵ Κατά τους Έλληνες αναλυτές, εκείνη την περίοδο δεν δικαιολογούνταν τέτοιο μέγεθος εξοπλιστικών προγραμμάτων, καθώς η Τουρκία δεν αντιμετώπιζε σημαντικές απειλές. Οι πολύ μεγάλες δαπάνες για τα εξοπλιστικά της χώρας, ιδιαίτερα στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, όπου η απειλή της Ρωσίας για την Τουρκία ήταν πλέον σχεδόν ανύπαρκτη, προβλημάτιζε σε μεγάλο βαθμό την ελληνική πλευρά. Το 1988, ο Έλληνας πρέσβης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, ειδικός στις ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1940, υποστήριξε ότι η Τουρκία, εξαιτίας της ιστορικής μνήμης, της γεωγραφικής της θέσης και άλλων ψυχολογικών παραγόντων, επαγρυπνούσε απέναντι στους γείτονές της. Ανησυχώντας για την περιφερειακή της ασφάλεια, η Άγκυρα επένδυσε τεράστια ποσά για να την εξασφαλίσει. Ο Τούρκος στρατηγός Dogan Gures, Αρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, χαρακτηριστικά αναφέρει ότι, οι γεωπολιτικές συνθήκες στην περιοχή γύρω από την Τουρκία, υποχρεώνουν την Άγκυρα να διατηρεί πολύ μεγάλο στρατό.⁹⁰⁶

Στην περίοδο των αρχών του 1990, οι παράγοντες που οδηγούσαν στη μεγέθυνση, ποιοτικά και ποσοτικά, των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, ήταν η δράση των ανταρτών του PKK, οι τεταμένες σχέσεις με γείτονες όπως το Ιράκ και η Συρία και οι φιλοδοξίες της χώρας να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο ως περιφερειακή δύναμη. Φοβούμενη ένα νέο εμπάργκο, όπως αυτό του 1975, η Τουρκία επεδίωξε τη

⁹⁰⁴ Mehmet Ali Birand, *The Generals' Coup in Turkey: An Inside Story of September 1980* (London: Brassey's Defence, 1987), 12.

⁹⁰⁵ Ντόκος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για Ελληνική Ασφάλεια*, 108-120.

⁹⁰⁶ Ibid., 41.

στρατιωτική αυτονομία, ως βασικό άξονα της τουρκικής στρατηγικής και της στρατιωτικής της σκέψης. Παρά την εξαντλημένη οικονομία, η τουρκική κυβέρνηση εξασφάλισε ένα πολύ σημαντικό κεφάλαιο για την υποστήριξη των στρατιωτικών αγορών και της ανάπτυξης της εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας. Το κεφάλαιο αυτό ενισχύθηκε από την επιβολή ειδικών φόρων στον τουρκικό λαό. Παρά τις παρατεταμένες προσπάθειες, το 1991 αποκαλύφθηκε ότι τα βασικά αμυντικά συστήματα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων εξακολουθούσαν να στηρίζονται σε εισαγωγές της τάξης του 79%.⁹⁰⁷

Τα τουρκικά εξοπλιστικά προγράμματα περιορίζονταν, κατά κύριο λόγο, στην αγορά συμβατικού εξοπλισμού. Τα βιολογικά και χημικά όπλα δεν αποτελούσαν επιλογή και αυτό διότι η προμήθεια τους θα οδηγούσε στην απώλεια της αμερικανικής υποστήριξης. Η ελληνική πλευρά ήταν πολύ ανήσυχη, αναφορικά με τις τουρκικές δυνατότητες για χημικά όπλα. Η στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών θεωρούσε ότι η Άγκυρα δεν συμμορφώνεται πάντοτε με τις πολιτικές για τη μη κατοχή τέτοιων όπλων. Σε πολλές περιπτώσεις, έφταναν στην Ελληνική υπηρεσία πληροφοριών, πληροφορίες σχετικά με τη χρήση συγκεκριμένων εγκαταστάσεων που υποστήριζαν την κατασκευή χημικών όπλων.⁹⁰⁸

Στο σημείο αυτό αξίζει να σχολιαστεί ότι η Τουρκία φροντίζει να αγοράζει τα κορυφαία οπλικά συστήματα, να τα προμηθεύεται με τις κατώτερες τιμές μετά από εξαντλητικές διαπραγματεύσεις, να εξασφαλίζει μεγάλες συμμετοχές της αμυντικής της βιομηχανίας και ογκώδη, ρεαλιστικά αντισταθμιστικά.⁹⁰⁹

Σχετικά με την ακριβή δύναμη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες. Η τουρκική «Λευκή Βίβλος» που δημοσιεύθηκε το 2000 αποτελεί την τελευταία επίσημη αναφορά για τη δύναμη των ενόπλων δυνάμεων, η οποία ανερχόταν σε 800.200 άτομα. Το 2007 η Τουρκία ανέφερε επίσημα στο ΝΑΤΟ ότι η δύναμη των ενόπλων δυνάμεών της ανερχόταν σε 496.000 άτομα. Όμως στη δύναμη αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται το προσωπικό της Γενικής Διοίκησης Στρατοχωροφυλακής και της Διοίκησης Ασφαλείας Ακτών. Συνεκτιμώντας όλα τα παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη την αναδιοργάνωση που βρίσκεται σε εξέλιξη, η συνολική δύναμη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων υπολογίζεται περίπου σε 765.000 άτομα.⁹¹⁰ Προσφάτως, το τουρκικό Γενικό Επιτελείο προέβη σε μια

⁹⁰⁷ Gunluk Senesen, "Μια Αξιολόγηση του Προγράμματος Εκσυγχρονισμού των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων" στο Φαρούκ Σονμέζογλου, (Επιμελητής), *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής* (Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ, Τόμος Β, 2003), 220.

⁹⁰⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 84. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τηρήση της ανωνυμίας του.

⁹⁰⁹ Κωνσταντίνος Φράγκος, *Αμύνεσθαι Περί Πάρτης: Εξοπλισμοί 1996-2006* (Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη, Β' Έκδοση, 2008), 32.

⁹¹⁰ Μηνάγιας, *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, 153.

ασυνήθιστη ενέργεια. Ανακοίνωσε επίσημα τον αριθμό των αξιωματικών, μονίμων υπαξιωματικών και του υπόλοιπου προσωπικού που υπηρετούν στις Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις. Τα στοιχεία αυτά δεν παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από τα ήδη προαναφερθέντα. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ανακοίνωση, στις ΤΕΔ υπηρετούν:

- 347 ανώτατοι αξιωματικοί, εκ των οποίων οι 313 στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, οι 33 στη στρατοχωροφυλακή και ένας στην ακτοφυλακή.
- 33.167 αξιωματικοί στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 5.561 στη στρατοχωροφυλακή και 575 στην ακτοφυλακή.
- 72.061 μόνιμοι υπαξιωματικοί στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 22.812 στη στρατοχωροφυλακή και 320 στην ακτοφυλακή.
- 24.380 επαγγελματίες στρατοχωροφύλακες
- 36.496 επαγγελματίες οπλίτες στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 8.520 στη στρατοχωροφυλακή και 659 στην ακτοφυλακή.
- 1349 οπλίτες με σύμβαση

ΣΥΝΟΛΟ επαγγελματικού προσωπικού (αξικοί, μον. υπαξικοί, επαγγελματίες οπλίτες) είναι 143.386 στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, οι 61.306 στη στρατοχωροφυλακή και 2.555 στην ακτοφυλακή.

- 6.299 έφεδροι αξιωματικοί στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 662 στη στρατοχωροφυλακή και 19 στην ακτοφυλακή.
- 283.841 κληρωτοί οπλίτες στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, οι 126.129 στη στρατοχωροφυλακή και 1896 στην ακτοφυλακή.

ΣΥΝΟΛΟ έφεδρου προσωπικού 290.140 στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 126.792 στη στρατοχωροφυλακή και 1915 στην ακτοφυλακή.

ΣΥΝΟΛΟ στρατιωτικού προσωπικού 433.526 στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 188.096 στη στρατοχωροφυλακή και 4.470 στην ακτοφυλακή.

ΣΥΝΟΛΟ πολιτικού προσωπικού 48.077 στο στρατό ξηράς, ναυτικό και αεροπορία, 3.587 στη στρατοχωροφυλακή και 860 στην ακτοφυλακή.⁹¹¹

Συνεχίζοντας την αναφορά στην τουρκική αμυντική βιομηχανία, αυτή αποτελείται από πάνω από 200 εταιρίες, πολλές από τις οποίες είναι κρατικές, με

⁹¹¹ Αναλυτικά στοιχεία για τη σύνθεση και τον αριθμό του προσωπικού των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων. Επίσημη ιστοσελίδα τουρκικού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, πρόσβαση 9 Μαρτίου 2013 – 13:40.

http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2013/tsk_haberler_19.html

ετήσιο τζίρο που αγγίζει τα 3-4 δις δολάρια. Υπάρχουν πάνω από 1.000 Τούρκοι εργολάβοι, αριθμός που μεγαλώνει καθημερινά, λόγω των εντεινόμενων κρατικών προσπάθειών, να εμπλέξουν στην αμυντική βιομηχανία και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Παρ' όλες τις προσπάθειες να χτιστεί μια εσωτερική αμυντική βιομηχανία, η Τουρκία παραμένει ο τέταρτος παγκόσμιος εισαγωγέας όπλων, αλλά ο εικοστός όγδοος εξαγωγέας. Η Τουρκία προσπαθεί συνεχώς να αυξήσει το μερίδιό της στην αγορά και αναμένεται να αυξήσει τις εξαγωγές της κατά \$1,5 δις, μέσα στα επόμενα χρόνια. Η Τουρκία επιχείρησε, επίσης, να αυξήσει το μερίδιό της στο εγχώριο παραγόμενο προϊόν από το σημερινό 25% στο 50% και το μερίδιό της στα σχέδια του NATO από 4% σε 20% μέχρι το 2011.⁹¹² Η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας συνεχώς τονίζουν την ανάγκη απεξάρτησης των εξοπλιστικών αναγκών της χώρας από εξωτερικούς προμηθευτές, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως μοχλός άσκησης πιέσεων για πολιτικές παραχωρήσεις εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης. Το ζητούμενο για την τουρκική αμυντική βιομηχανία, η οποία συμμετέχει ενεργά και με σταδιακά αυξανόμενους ρυθμούς για την υλοποίηση του παραπάνω στόχου απασχολώντας περισσότερους από 700.000 εργαζομένους, είναι η κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων σε οπικά συστήματα, πυρομαχικά και ανταλλακτικά τόσο κατά την ειρηνική περίοδο όσο και σε περιόδους πολεμικής κινητοποίησης της χώρας. Επισημαίνεται ότι το 50% των εξοπλιστικών αναγκών καλύπτονται πλέον από τουρκικές εταιρείες, ενώ ταυτόχρονα έχει αρχίσει η έξοδός τους στις διεθνείς αγορές και η συνεργασία τους με άλλα κράτη, προωθώντας τη στρατιωτική διπλωματία της χώρας και εξασφαλίζοντας, παράλληλα, οικονομικά οφέλη.⁹¹³

Στο πλαίσιο της στρατηγικής επιλογής της Τουρκίας για την ανάπτυξη της εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας συνεδρίασε υπό τον Τούρκο πρωθυπουργό στις 4 Ιανουαρίου 2013 η εκτελεστική επιτροπή αμυντικής βιομηχανίας. Στη συνεδρίαση συμμετείχαν ο αρχηγός του γενικού επιτελείου Ε.Δ. στρατηγός Νεγκντέτ Οζέλ (Necdet Özel), ο υπουργός Εθνικής Αμυνας Ισμέτ Γιλμάζ (İsmet Yılmaz) και σύμβουλοι από σχετικές υπηρεσίες. Στο επίκεντρο της συζήτησης, η οποία διήρκεσε πέντε ώρες, βρέθηκαν το αντιαεροπορικό σύστημα μεγάλου βεληνικού και η στρατηγική επιλογή για ανάπτυξη βαλλιστικής πυραυλικής τεχνολογίας με τη δημιουργία πυραυλικού ερευνητικού κέντρου και αποφασίστηκε να διεξαχθούν συνομιλίες με τη Roketsan για το σύστημα εκτόξευσης δορυφόρων. Αναφέρθηκε επίσης ότι αποφασίστηκε να υπογραφεί συμβόλαιο για την κατασκευή άλλων έξι πολεμικών πλοίων στα τουρκικά ναυπηγεία στο πλαίσιο του σχεδίου «MİLGEM»,

⁹¹² Andrew McGregor, *Arming for Assymetric Warfare: Turkey's arm industry in the 21st industry* (Washington: The Jamestown Foundation, June 2008), 9, πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2010 – 08:32.
<http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-McGregorTurkishArmsIndustry.pdf>

⁹¹³ Χρήστος Μηνάγιας, “Η Τουρκική Στρατηγική στους Τομείς Επιστήμης και Τεχνολογίας,” *Geostrategy.gr*, 12 Οκτωβρίου 2011, πρόσβαση 13 Οκτωβρίου 2011– 13:23.
http://www.onalert.gr/stories/Toyrikikh_strathgikh_se_tehnologia_kai_episthmhrthroanalysh_toy_X_Mhnagia

ενώ θεωρείται σίγουρη η ανάθεση ναυπήγησης του πρώτου τουρκικού ελικοπτεροφόρου, προϋπολογισμού 3 δισ. ευρώ, σε ένα από τα τρία τουρκικά ναυπηγεία που διεκδικούν το έργο. Σύμφωνα με την ίδια ανακοίνωση, σύντομα θα ξεκινήσουν οι εργασίες για τον δορυφόρο Göktürk 3 έπειτα από τον Göktürk 2. Μια άλλη σημαντική απόφαση που έλαβε η Εκτελεστική Επιτροπή ήταν ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη τουρκικών ελικοπτέρων γενικής χρήσης (Özgün). Αποφασίστηκε, τέλος, η υπογραφή συμβολαίου με τη Havelsan για το τουρκικό σύστημα ραντάρ επιτήρησης ακτών και τη μεταφορά της σχετικής τεχνογνωσίας στις εγχώριες βιομηχανίες. Με παράλληλες εντυπωσιακές κινήσεις αναμένεται η Τουρκία να παρουσιάσει το μαχητικό της αεροσκάφος το 2017, ενώ αιφνιδιαστικά τον Αύγουστο του 2012 έγινε η πρώτη επίσημη παρουσίαση του εγχώριου άρματος μάχης Altay, που κατασκευάστηκε από το εργοστάσιο Otokar, στην περιοχή Arifiye της περιφέρειας Sakarya. Το εργοστάσιο παραγωγής, το οποίο θα αναπτυχθεί περαιτέρω, θεωρείται ένα από τα πιο σύγχρονα στον κόσμο, αφού περιέχει κέντρο δοκιμών και δυναμομέτρησης, καθώς και ειδική πίστα για τα άρματα μάχης. Η Τουρκία, ενώ τη δεκαετία του 1970 υστερούσε σημαντικά έναντι της Ελλάδας στους οικονομικούς, επιστημονικούς και τεχνολογικούς δείκτες, σήμερα εξελίσσεται σταδιακά σε έναν επιστημονικό, τεχνολογικό και βιομηχανικό γίγαντα. Στρατηγική επιλογή της Τουρκίας από τη δεκαετία του 1970 υπήρξε η βιομηχανική ανάπτυξη μέσω της αμυντικής βιομηχανίας, η οποία υποστηρίζεται από δύο φορείς: την υπηρεσία προώθησης και συντονισμού της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας στη χώρα (TUBITAK) και την επιτροπή αμυντικής βιομηχανίας (SSIK). Οι δύο αυτοί φορείς ελέγχονται, συντονίζονται και λογοδοτούν απευθείας στο πρωθυπουργικό γραφείο. Επιπροσθέτως, από το 2000 η Τουρκία έχει εκπονήσει το εθνικό σχέδιο έρευνας και τεχνολογίας, στο οποίο συμμετέχουν χιλιάδες επιστήμονες, ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια με σκοπό την υποστήριξη της εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας. Η ποιοτική βελτίωση του παραγόμενων βιομηχανικών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας επέτρεψε σήμερα το 48% των τουρκικών αμυντικών δαπανών να παράγεται από τις εγχώριες βιομηχανίες, με την αντίστοιχη βεβαίως υποστήριξη από τα Εθνικά Ερευνητικά Κέντρα του TUBITAK και με στόχο να καλύψουν το 100% των αναγκών της χώρας τα επόμενα 15 χρόνια. Το επιτυχές αυτό μοντέλο συντονισμού μεταξύ επιστημονικής έρευνας, επενδύσεων και μεταφοράς τεχνολογίας απέδωσε σε τέτοιο βαθμό, ώστε σήμερα οι εξαγωγές των αμυντικών τουρκικών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας να πλησιάζουν το 1 δισ. δολ. τον χρόνο.⁹¹⁴

⁹¹⁴“Η Τουρκία εξοπλίζεται με επιστημονικές «κινήσεις»,” *Εφημερίδα Δημοκρατία*, 3 Φεβρουαρίου 2013, πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2013 – 21:23.

<http://www.dimokratianews.gr/content/13365/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%80%CE%BB%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%C2%AB%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%C2%BB>

Η τουρκική οικονομία δεν είναι απλά μια μεγάλη μοντέρνα οικονομία, αλλά μακράν η μεγαλύτερη της περιοχής και ίσως η πιο μοντέρνα σε ολόκληρο το μουσουλμανικό κόσμο.⁹¹⁵ Μέχρι το 2020 η τουρκική οικονομία αναμένεται να βρεθεί ανάμεσα στις 10 ισχυρότερες οικονομίες του κόσμου.⁹¹⁶

Το 1990, η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν μία συνθήκη η οποία έθετε ανώτατα όρια στα οπλοστάσια των δύο χωρών (Conventional Forces Europe Treaty – CFE).⁹¹⁷ Η συνθήκη κάλυπτε αεροπορικό και επίγειο εξοπλισμό, χωρίς να περιλαμβάνει ναυτικά και πυραυλικά συστήματα. Πολλοί Έλληνες αναλυτές και δημοσιογράφοι σχολίασαν τη συνθήκη, αναφέροντας ότι αφήνει σημαντικά κενά, σε βάρος της ελληνικής πλευράς. Για παράδειγμα, συγκεκριμένες περιοχές στην νοτιοανατολική Τουρκία, είχαν εξαιρεθεί στη συνθήκη. Η ελληνική κοινότητα των πληροφοριών και οι ακαδημαϊκοί κύκλοι παρέμειναν προβληματισμένοι σε πολύ μεγάλο βαθμό από αυτή την εξαίρεση. Η εκτίμησή τους ήταν ότι ο τουρκικός στρατός, είχε τη δυνατότητα, εκμεταλλευόμενος τη συνθήκη, να «κρύψει» σε εκείνες τις περιοχές εξοπλισμούς, που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει σε μία ενδεχόμενη κρίση στα νησιά του Αιγαίου ή στη Θράκη.⁹¹⁸ Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι, υπό αυτή τη διαδικασία, η Ελλάδα και η Τουρκία έλαβαν πάνω από 1000 πολεμικά οχήματα (συνολικός αριθμός) από την Γερμανία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ενισχύοντας το οπλοστάσιό τους.⁹¹⁹

Στα τέλη του 1992, οι εισερχόμενες πληροφορίες έδειχναν ότι η Τουρκία είχε προβεί στον επιχειρησιακό σχεδιασμό της κατά της Ελλάδας, περιλαμβάνοντας σε αυτόν, τις περιοχές που είχαν εξαιρεθεί από τη συνθήκη. Ο σχεδιασμός περιλάμβανε τη χρήση κινητών μονάδων βαρέως πυροβολικού μεγάλης εμβέλειας κατά των ελληνικών νησιών, καθώς και την εφόρμηση βομβαρδιστικών αεροσκαφών από βάσεις στην ακτή της Ανατολίας. Ήταν προφανές ότι, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, μετά την εισβολή του 1974 στην Κύπρο, είχαν εστιάσει στις προετοιμασίες σε επίπεδο πληροφοριών, επιχειρησιακό και στρατηγικό, κατά των νησιών του Αιγαίου.⁹²⁰ Πέραν αυτών, στα μέσα του '90, η Τουρκία έδειξε ενδιαφέρον για την

⁹¹⁵Friedman, *The next 100 years: a forecast for the 21st century*, 80.

⁹¹⁶Ibid, 145.

⁹¹⁷“Organization for Security and Co-operation in Europe,” Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 17:34.
<http://www.osce.org/library/14087>

⁹¹⁸Ντόκος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για Ελληνική Ασφάλεια*, 41.

⁹¹⁹Βλέπε επίσης G.Georgiou, P. Kapopoulos and S. Lazaretou, “Modeling Greek – Turkish Rivalry: An Empirical Investigation of Defence Spending Dynamics,” *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 2 (1996): 229-239.

⁹²⁰Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 85. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

αναβάθμιση των κινητών στοιχείων του πυροβολικού της (155mm), που ήταν κατάλληλα για επίθεση κατά των κοντινών ελληνικών νησιών.⁹²¹

Η περίοδος του 1990, βρήκε την Άγκυρα να εστιάζει στην προμήθεια επιθετικών ελικοπτέρων, στην αναβάθμιση των μαχητικών αεροσκαφών τύπου F-5, σε ολοκληρωμένα συστήματα επικοινωνίας, σε συστήματα διοίκησης και ελέγχου για την πολεμική αεροπορία, σε συστήματα επικοινωνίας που χρησιμοποιούν την τεχνολογία frequency hopping, σε μη επανδρωμένα κατασκοπευτικά αεροσκάφη, σε πυραυλικά συστήματα και σε συστήματα δορυφορικής επιτήρησης. Επίσης, τα μεταφορικά ελικόπτερα τύπου Black Hawk ήταν άκρως απαραίτητα και απαιτούμενα, για τη μεταφορά στρατιωτών και ελαφρών στοιχείων πυροβολικού, στον αγώνα κατά των ανταρτών του PKK. Την περίοδο εκείνη, η «ανοικοδόμηση» των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων που αναφέρθηκε, εμποδίζονταν από τη δράση του PKK και από τις οικονομικές δυσκολίες, ενώ μόνο το 10% του στρατού αποτελούνταν από εθελοντές.⁹²²

Το ιστορικό της κλιμάκωσης των κρίσεων του 1987 και 1996

Ο πυρήνας των ελληνοτουρκικών διαφορών διαμορφώθηκε την περίοδο 1975-1976. Η μονομερής ελληνική προσφυγή στο Δικαστήριο της Χάγης το 1976 παγίωσε συγκεκριμένες απόψεις για τον τρόπο αντιμετώπισης της τουρκικής απειλής. Έκτοτε, η ελληνική εξωτερική πολιτική δεν άλλαξε, αφού δεν χρειαζόταν άλλωστε. Επί χρόνια, τα θέματα που έθεταν οι Τούρκοι ήταν τα ίδια. Σχεδόν ανακλαστική ήταν κάθε φορά και η ελληνική απάντηση. Επειδή η πιθανότητα συνδιαλλαγής μεταξύ των δύο πλευρών ήταν απομακρυσμένη, η τακτική αποσυνδέθηκε σταδιακά από την επίλυση των θεμάτων και απέκτησε τη δική της αυτονομία.⁹²³

Από τα μέσα του 1970, η Ελλάδα και η Τουρκία βρίσκονται σε μία κατάσταση έντασης. Αυτό που προσέδωσε ιδιαίτερη οξύτητα στη διαμάχη του Αιγαίου ήταν η ελπίδα ότι θα βρίσκονταν πετρέλαιο στο θαλάσσιο υπέδαφος, καθώς και οι δύο χώρες διέθεταν λίγες εγχώριες πηγές ενέργειας, ενώ και οι δύο είχαν δεχτεί σοβαρά πλήγματα από την ενεργειακή κρίση στις αρχές της δεκαετίας του 1970.⁹²⁴ Η

⁹²¹Christopher Foss, "Raising the Standard: Turkey Improves its 155 mm Artillery," *Jane's International Defence Review* (1996): 27, πρόσβαση 3 Απριλίου 2012 – 08:42.
<http://articles.janes.com/articles/dsm96/RAISING-THE-STANDARD.html>

⁹²²"Army Modernization Hampered by PKK," *Jane's Defence Weekly* (19 August 1998): 31-33.

⁹²³Συρίγος, "Οι Αγκυλώσεις στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις," 76.

⁹²⁴Richard Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της νεότερης Ελλάδος: 1770-1990* (Αθήνα: Εκδόσεις Ιστορητής, 1995), 186.

αμερικανική πλευρά, χωρίζει ουσιαστικά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις (για την περίοδο 1974-1981) σε τρεις φάσεις. Στο προσχέδιο National Intelligence Estimate – N.I.E. – 21-1-81: *Η Προοπτική για την Ελλάδα*, και σχετικά με τις φάσεις που διέρχονταν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά το 1974 (και μέχρι την περίοδο του 1981), αναφέρονταν χαρακτηριστικά τα εξής: «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις πέρασαν τρεις φάσεις: Την αρχική άρνηση της Ελλάδας να δεχτεί τις τουρκικές απαιτήσεις για μεγαλύτερη δικαιοδοσία στο Αιγαίο και την τουρκική αντίδραση, που εκφράστηκε με εναέριες και θαλάσσιες ενέργειες σε διεκδικούμενες περιοχές – ενέργειες που έφεραν τις εντάσεις σε σημείο έκρηξης το 1976. Τις επακόλουθες διμερείς συνομιλίες για τα ζητήματα σχετικά με εναέριες και θαλάσσιες ζώνες, οι οποίες, οδήγησαν μεν σε εκεχειρία, αλλά απέβησαν μάλλον άκαρπες. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η ευελιξία που επέδειξε η Άγκυρα ενθάρρυνε την αμοιβαιότητα εκ μέρους της Αθήνας, διανοίγοντας την οδό για πρόοδο στις συζητήσεις ορισμένων πτυχών της διαμάχης για τον εναέριο χώρο και σηματοδοτώντας την απαρχή μίας ευρύτερης προσέγγισης».⁹²⁵ Με αιτία και αφορμή το ζήτημα του FIR και το εθνικού εναέριου χώρου, οι Έλληνες και οι Τούρκοι πιλότοι εμπλέκονται σε καθημερινή βάση, σε αερομαχίες στο Αιγαίο. Ο «πόλεμος» στο Αιγαίο, από τη δεκαετία του 1980, χαρακτηρίζεται από την υψηλή ένταση, τις συνεχόμενες εμπλοκές αεροσκαφών, τον αυτοέλεγχο των πιλότων και το χαμηλό δείκτη απωλειών.⁹²⁶ Παράλληλα, οι ναυτικές δυνάμεις της κάθε χώρας, παρακολουθούν την αντίπαλη δύναμη και σε πολύ λίγες περιπτώσεις έχουν ανταλλάξει πυρά, υπό τη μορφή προειδοποιητικών βολών. Παρακάτω θα επιχειρηθεί μία ιστορική αποτίμηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, την περίοδο του 1970, 1980 και 1990, αναφορικά με τη χρήση στρατιωτικής ισχύος. Σύμφωνα με την ελληνική αντίληψη, η Άγκυρα απέφευγε τις τυχοδιωκτικές κινήσεις απέναντι σε κυρίαρχα κράτη, παρά την προπαγάνδα, τη ρητορική της, τον εθνικισμό και τα εξοπλιστικά της προγράμματα. Δυστυχώς, είναι πολλές οι αναφορές για συμβάντα στο Αιγαίο, οι οποίες δεν έχουν έλθει στο φως της δημοσιότητας. Το μόνο που μπορεί να αναζητηθεί βιβλιογραφικά είναι μεμονωμένες αναφορές σε κάποια αυτοβιογραφικά βιβλία ή / και προσωπικές καταγεγραμμένες – δημοσιευμένες μαρτυρίες.⁹²⁷

Το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, χωρίς την υποστήριξη από δορυφορική τεχνολογία, ιδίως την περίοδο του 1980 και του 1990, αντιμετώπιζε πολλές δυσκολίες στον τομέα των πληροφοριών και των επικοινωνιών. Το γνωστό φαινόμενο του «αγωγού» (duct effect⁹²⁸) δημιουργούσε προβλήματα στην ασφάλεια των

⁹²⁵Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 272.

⁹²⁶Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 88. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹²⁷Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 214.

⁹²⁸Στις τηλεπικοινωνίες, μια ατμοσφαιρική αγωγός είναι ένα οριζόντιο στρώμα στην κατώτερη ατμόσφαιρα, στην οποία οι κάθετοι δείκτες διάθλασης είναι τέτοιοι ώστε τα ραδιοσήματα (και οι

επικοινωνιών, μεταφέροντας τα σήματα UHF των HF συχνοτήτων, σε μεγαλύτερες αποστάσεις, κοντά στα τουρκικά πλοία και τους σταθμούς παρατηρήσεως. Το περιβάλλον των ηλεκτρομαγνητικών ακτινοβολιών στο Αιγαίο επίσης επηρεάζεται από την ύπαρξη ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών δεκτών σε ακατοίκητες βραχονησίδες, καθώς επίσης και από τη γεωγραφία του χώρου. Οι ακτογραμμές και οι εδαφικές εξάρσεις στα νησιά, δημιουργούσαν «νεκρούς τομείς», τους οποίους οι στρατιωτικοί διοικητές, έπρεπε πάντοτε να λαμβάνουν υπόψη στις αποστολές τους. Για παράδειγμα, η παρακολούθηση ενός υποβρυχίου κατά τους καλοκαιρινούς μήνες ήταν ένα σχεδόν ακατόρθωτο εγχείρημα, το οποίο γίνονταν ευκολότερο τη χειμερινή περίοδο. Επίσης, σημαντικός παράγοντας ήταν και είναι ο κακός καιρός σε περιοχές όπως το Κάβο Ντόρο και το πέλαγος της Ικαρίας. Την ίδια στιγμή, και οι δύο δυνάμεις είχαν τοποθετήσει ανιχνευτές sonar σε απόρρητες θέσεις, ενώ αντίστοιχους ανιχνευτές διέθεταν τα πολεμικά πλοία και των δύο αντιπάλων (χρησιμοποιούνταν για τον εντοπισμό υποβρυχίων κ.α.).⁹²⁹

Η συμπεριφορά των κυβερνητών των πολεμικών πλοίων ήταν πάντοτε συγκρατημένη, χωρίς να υπάρχει μία «νοοτροπία αιφνιδιασμού», με ελάχιστα περιστατικά εχθρικών κινήσεων και χωρίς απώλειες σε έμψυχο και άψυχο υλικό. Ένα περιστατικό που είχε προκαλέσει την ελληνική αντίδραση συνέβη, μεταξύ ελληνικών και τουρκικών σκαφών, τον Μάρτιο του 1984. Στις 8 Μαρτίου του 1984 (ώρα 02:40), τουρκικά πολεμικά σκάφη που πραγματοποιούσαν άσκηση στον κόλπο του Ξηρού (πρόκειται για τον κόλπο της Τουρκίας, περίπου 30 ναυτικά μίλια νοτιοανατολικά της Αλεξανδρούπολης, βορείως της χερσονήσου της Καλλίπολης), έριξαν δύο κανονιοβολισμούς προς την κατεύθυνση του ελληνικού πολεμικού πλοίου, το οποίο έπλεε σε ελληνικά χωρικά ύδατα. Οι βολές βρήκαν στόχο 200 με 800 γιάρδες απόσταση από το ελληνικό πλοίο, χωρίς να του προκαλέσουν κάποια ζημιά. Το ελληνικό πλοίο δεν απάντησε στα τουρκικά πυρά, ενώ, μόλις το πληροφορήθηκε, ο Έλληνας κυβερνητικός εκπρόσωπος καταδίκασε αυτή τη «μεγάλη πρόκληση» από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Τα τουρκικά πλοία απομακρύνθηκαν από την περιοχή, ο Τούρκος πρέσβης κλήθηκε να δώσει εξηγήσεις και ο πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, συγκάλεσε την ίδια ημέρα συμβούλιο των υπουργών εξωτερικών και άμυνας. Η Τουρκία αρνήθηκε την οποιαδήποτε ανάμειξη στο γεγονός, όμως αυτό δεν απέτρεψε την ανάκληση του Έλληνα πρέσβη από την Άγκυρα και την επίσημη δήλωση ότι οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις βρίσκονταν σε κατάσταση ετοιμότητας, μέχρι να ληφθούν ικανοποιητικές εξηγήσεις από την πλευρά της Άγκυρας. Τελικώς, η

ακτίνες φωτός), α) οδηγούνται, β) έχουν την τάση να ακολουθούν την καμπυλότητα της Γης, και γ) αντιμετωπίζουν μικρότερη εξασθένηση από αυτήν που θα αντιμετώπιζαν, αν δεν υπήρχαν αγωγοί. Ο αγωγός δρα ως ατμοσφαιρικός διηλεκτρικός κυματοδηγός και περιορίζει την εξάπλωση του κύματος μόνο στην οριζόντια διάσταση. Βλέπε Frederic Thomas Michael, *Optical propagation in linear media: atmospheric gases and particles, solid state components, and water* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 327–328.

⁹²⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 89. Συνέντευξη διοικητή του Πολεμικού Ναυτικού που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Άγκυρα παραδέχτηκε τη βολή πυρών, όμως ανέφερε ότι αυτά βλήθηκαν σε άσκηση κατά αεροσκαφών. Σε απάντηση των παραπάνω, ο Υφυπουργός Εξωτερικών, Γιάννης Καψής, δήλωσε ότι η ελληνική πλευρά, παρόλο που δεν έχει αμφιβολία για την αυθεντικότητα της αρχικής εκδοχής, την οποία και είχε αποκαλέσει μεγάλη πρόκληση, δέχεται το γεγονός ότι η Τουρκία δεν είχε πρόθεση να προκαλέσει επικίνδυνο περιστατικό.⁹³⁰ Την επόμενη ημέρα, ο Έλληνας πρέσβης εστάλη πίσω στη θέση του και έγινε αποκλιμάκωση της κρίσης (αν αυτή υπήρξε ποτέ).

Συνήθως, όταν λάμβαναν χώρα μεγάλες ασκήσεις (τουρκικές ή ελληνικές), δύο πλοία του αντιπάλου παρακολουθούσαν διακριτικά από απόσταση. Η χαμηλή ταχύτητα των πλοίων (και συνεπώς η μικρή δυνατότητα ελιγμών τους), σε αντίθεση με αυτή των πολεμικών αεροσκαφών, αποτελούσε παράγοντα που βοηθούσε στην ηρεμία στο Αιγαίο, ενώ η βραδύτητα των αντιδράσεων στη θάλασσα βοηθούσε στην ψυχραιμία της κάθε πλευράς. Την περίοδο του 1980, το τουρκικό πολεμικό ναυτικό, εξαιτίας της αναδιοργάνωσης και της ποσοτικής του υπεροχής, θα μπορούσε να αποτελέσει πραγματική απειλή για την Ελλάδα. Ως «απάντηση» η χώρα μας ακολούθησε ένα πιο «ποιοτικό» δόγμα, με την ανάπτυξη ανώτερων στρατιωτικών δυνάμεων σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Αυτό είναι το δόγμα που ακολουθήθηκε από τους Ναυάρχους, Βασιλικόπουλο (το 1987) και Λυμπέρη (το 1996), στις αντίστοιχες κρίσεις των ετών. Παρά τον αριθμό και την αναβάθμιση των τουρκικών πλοίων, οι Έλληνες κυβερνήτες δεν φοβούνταν τον τουρκικό τυχοδιωκτισμό και αυτό διότι θεωρούσαν ότι η τουρκική πλευρά, προτού προβεί σε ενέργειες κατά της Ελλάδας, θα έπρεπε να εξασφαλίσει την υποστήριξη των Η.Π.Α. και του ΝΑΤΟ. Ωστόσο, τόσο η Ουάσινγκτον, όσο και οι Βρυξέλλες, στόχευαν στην ελληνοτουρκική προσέγγιση. Ιδιαίτερα, μετά από την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ., η τουρκική πλευρά, θέλοντας να μην εμφανίζεται ως επιθετική δύναμη, απέφευγε τις απρογραμμάτιστες απειλές και πάντοτε στόχευε στο να εκμεταλλευτεί τις υπερβολικές ελληνικές αντιδράσεις, με στόχο να προωθήσει τη θέση της σε μία κρίση.⁹³¹

Την περίοδο του 1990, έχουν αναφερθεί περιστασιακές παρενοχλήσεις σκαφών και των δύο πλευρών στα μέσα ενημέρωσης, οι οποίες ήταν μικρής σημασίας και χωρίς ουσιαστική επίδραση στις εκτιμήσεις της τουρκικής στρατηγικής. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 1997, η Τουρκία διαμαρτυρήθηκε για την προσέγγιση ενός ελληνικού ναρκαλιευτικού σε ένα τουρκικό υποβρύχιο, κατά τη διάρκεια άσκησης. Δύο εβδομάδες αργότερα, τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη προσέγγισαν

⁹³⁰“Greece Admits Aegean Blunders,” The Times, 10 March 1984., Unknown, “Greece on Alert after Accusing Turkey of Firing at Destroyer,” The Times, 9 March 1984.

⁹³¹Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 90. Συνέντευξη Αντιναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

ελληνικό C-130, το οποίο μετέφερε τον τότε Υπουργό Εθνικής Άμυνας, Άκη Τσοχατζόπουλο στην Κύπρο, για την παρακολούθηση στρατιωτικών ασκήσεων.⁹³²

Η θάλασσα του Αιγαίου ως το επίκεντρο της σύγκρουσης

Από τα μέσα του '70, οι αερομαχίες στο Αιγαίο αποτελούν μία καθημερινότητα για τους Έλληνες και τους Τούρκους πιλότους. Έχουν υπάρξει στιγμές όπου η ένταση έχει φτάσει σε ακραία επίπεδα, όμως γενικά μπορεί, να λεχθεί, ότι, αναφορικά με το χρονικό διάστημα και το συνολικό τεράστιο αριθμό των εμπλοκών, ανάμεσα στα αεροσκάφη, οι απώλειες βρίσκονται σε χαμηλό επίπεδο.⁹³³ Τρεις είναι οι κατηγορίες των προβλημάτων που δημιουργούνται από την τουρκική πλευρά στον εναέριο χώρο του Αιγαίου και χρίζουν στρατιωτικής και ακαδημαϊκής ανάλυσης. Πρώτον, μεγάλο ζήτημα αποτελούν οι παραβάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας στις οποίες, καθημερινά, υποπέφτει η τουρκική πλευρά. Τα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη πετούν στο διεθνή εναέριο χώρο που ελέγχεται από το FIR Αθηνών, χωρίς να έχουν καταθέσει σχέδιο πτήσης στην υπηρεσία πολιτικής αεροπορίας των Αθηνών, η οποία, σύμφωνα με τον ICAO (International Civil Aviation Organization), είναι η αρμόδια για την περιοχή αυτή. Πέραν των παραβάσεων όμως, υπάρχουν και οι παραβιάσεις του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου, στις οποίες προβαίνουν τα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη όταν, αποκλίνοντας από την πορεία τους, εισέρχονται εντός της ζώνης των 10 ναυτικών μιλίων, που αποτελεί τα εθνικά εναέρια όρια κάθε νησιού. Σε πολλές περιπτώσεις, τα αεροσκάφη αυτά, πραγματοποιούν και υπερπτήσεις άνωθεν των ελληνικών νησιών. Το τρίτο ζήτημα είναι οι περιπτώσεις στις οποίες τα ελληνικά μαχητικά αεροσκάφη εμπλέκονται σε σκληρές αερομαχίες με τα αντίστοιχα τουρκικά. Αυτό συμβαίνει όταν τα ελληνικά αεροσκάφη αποστέλλονται για να προβούν σε αναγνώριση, διευκρίνιση και συνοδεία των στόχων που έχουν εισβάλει στον ελεγχόμενο από την Ελλάδα, εναέριο χώρο, όπως ακριβώς προβλέπεται από τους διεθνείς κανονισμούς. Σε αρκετές από αυτές τις περιπτώσεις, προκύπτουν πολύ σκληρές εμπλοκές ανάμεσα στα μαχητικά αεροσκάφη. Αερομαχίες έχουν συμβεί ακόμη και κατά τη διάρκεια επίσημων νατοϊκών ασκήσεων, στις οποίες τα τουρκικά αεροσκάφη δεν έχουν συμμορφωθεί με τους κανονισμούς εναέριας κυκλοφορίας και έχουν προβεί σε

⁹³²Lale Sariibrahimoglu, "Hellenic Navy Refutes Hostile Act Claim," *Jane's Defence Weekly* (10 December 1997): 5, πρόσβαση 5 Απριλίου 2012 – 13:32.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-97/HELLENIC-NAVY-REFUTES-HOSTILE-ACT-CLAIM.html>

⁹³³Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 91. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

παραβάσεις κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου.⁹³⁴

Το ιστορικό των παραβιάσεων μπορεί να αναζητηθεί στις αρχές του 1960 και πριν το 1974.⁹³⁵ Τον Ιούλιο του 1974, την περίοδο της εισβολής στην Κύπρο, δύο ελληνικά μαχητικά F-5 κατέρριψαν σε αερομαχία δύο τουρκικά μαχητικά τύπου F-102. Το συμβάν αυτό δεν αποκαλύφθηκε πλήρως μέχρι το 2003. Επίσης, στις 28 Ιουλίου 1974, θεωρείται ότι δύο ακόμη τουρκικά μαχητικά τύπου F-5, κατερρίφθησαν από ελληνικά πολεμικά αεροσκάφη.⁹³⁶

Για την ελληνική πλευρά, η τουρκική θέση, για την οριοθέτηση του FIR Αθηνών και Κωνσταντινούπολης, στα όρια περίπου της μέσης του Αιγαίου, αποτελεί σοβαρή πρόκληση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων. Μέχρι και το 1974, η Άγκυρα, έδειχνε να σέβεται τις συμφωνίες του '50, των συνόδων του ICAO, σύμφωνα με τις οποίες, τα όρια του FIR Αθηνών, έφταναν στις ακτές της Ανατολίας. Σύμφωνα με τους Έλληνες στρατηγούς, η τουρκική πολεμική αεροπορία, αποτέλεσε, από την αρχή του '80, τον μοχλοβραχίονα της Τουρκίας για την πρόκληση όλων των σχετικών με το FIR και το NATO, διακανονισμών στο Αιγαίο. Ο Πτέραρχος Νίκος Κουρής, πρώην Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (περίοδος 1984-1989), υποστηρίζει ότι αυτή η κατάσταση ρουτίνας των καθημερινών παραβάσεων, παραβιάσεων και αερομαχιών αποτελούσε έναν πολύ επικίνδυνο παράγοντα. Κάποια στιγμή, σύμφωνα με τον Πτέραρχο, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει τμήμα μίας πραγματικής αιφνιδιαστικής επίθεσης.⁹³⁷ Ωστόσο, δεν προέβη σε ανάλυση αυτής της θέσης, ίσως διότι πίστευε ότι δεν αποτελεί σοβαρό ενδεχόμενο. Κατά τα φαινόμενα, οι τουρκικές παραβιάσεις της περιόδου του '90, είχαν άμεση επίπτωση στο βάθος της στρατηγικής άμυνας και των δύο πλευρών.

Ο Πτέραρχος Κουρής επίσης υποστηρίζει ότι θερμά επεισόδια από ατυχήματα στις αερομαχίες, μπορεί να ήταν προσχεδιασμένα ώστε να ντροπιάσουν την Αθήνα ή να τη σύρουν σε διαπραγματεύσεις σχετικά με τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα και τις ευθύνες έρευνας και διάσωσης στο Αιγαίο.⁹³⁸ Ωστόσο, υπήρχαν κάποιες βασικές πτυχές παρανοήσεων στη διαμάχη για το FIR. Κατά τη διάρκεια της θητείας

⁹³⁴ Ηλίας Νταλούμης, "Η Αεροπορική Ένταση στο Αιγαίο," *Αμυντικά Θέματα*, Τεύχος 187, (Φεβρουάριος 2002): 67.

⁹³⁵ Η πρώτη παραβίαση του FIR Αθηνών έγινε από τουρκικό πολεμικό αεροσκάφος την 25^η Δεκεμβρίου 1963, πάνω από το νησί της Λήμνου. Βλέπε Γεώργιος Μούρτος, *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος*, 301.

⁹³⁶ Βλάσσης Σάββας, "Η Αερομαχία στο Αιγαίο, 1974," *Πόλεμος και Ιστορία*, Τεύχος 65 (Ιούλιος 2003): 6-21.

⁹³⁷ Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 264.

⁹³⁸ *Ibid*, 264.

του είχε συναντήσει αρκετές φορές τον αρχηγό της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας. Ο τελευταίος υποστήριζε ότι ανάμεσα στις δύο πολεμικές αεροπορίες υπήρχε σοβαρή παρανόηση. Τα τουρκικά υπερηχητικά μαχητικά, που απογειώνονταν από τις ανατολικές ακτές του Αιγαίου, έφταναν στα όρια του FIR των Αθηνών, πριν καν ολοκληρώσουν τις ενέργειες μετά την απογείωση (πρόκειται για checklist συγκεκριμένων ενεργειών που πρέπει να λάβουν χώρα από τον κυβερνήτη του αεροσκάφους αμέσως μετά την απογείωση). Την τεχνική αυτή πτυχή της διαμάχης στο θέμα του FIR, επιβεβαίωνε και ο διοικητής της Ε.Υ.Π.. Ωστόσο, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, την περίοδο του 1980 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, είχαν λάβει χώρα προσχεδιασμένες παραβάσεις και παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου, από την τουρκική πλευρά, χωρίς καμία αμφιβολία.⁹³⁹

Οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών καταγράφουν συνεχώς τα «ποιοτικά και ποσοτικά» χαρακτηριστικά αυτού του αεροπορικού πολέμου που μαίνεται στο Αιγαίο τις τελευταίες δεκαετίες. Τα ποιοτικά δεδομένα, που είναι διαθέσιμα και στο κοινό, δείχνουν μία αύξηση στις τουρκικές προκλήσεις του status quo στο ελληνικό FIR και στον εθνικό εναέριο χώρο.

Σημειώνεται ότι στην παρούσα περίοδο, η Τουρκία μετέχει σε πρόγραμμα προμήθειας διακλαδικού αεροσκάφους κρούσεως F-35, σύμφωνα με το οποίο θα παραλάβει 100 αεροσκάφη νέας γενιάς F-35. Οι πρώτες παραδόσεις προβλέπεται να αρχίσουν μετά το 2014. Στην παραγωγή των F-35 συμμετέχουν τουρκικές εταιρίες για την κατασκευή υποσυστημάτων και ανταλλακτικών, με αποτέλεσμα το 50% του ποσού που θα δαπανηθεί να επιστρέψει στην Τουρκία.⁹⁴⁰

Ενδεικτικό σημαντικό χαρακτηριστικό που μελετήθηκε από τη στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών, ήταν η συμπεριφορά των Τούρκων πιλότων. Στις αρχές του '80, το τμήμα πληροφοριών της Πολεμικής Αεροπορίας εκτιμούσε ότι τα τουρκικά μαχητικά δεν αποτελούσαν σημαντική επιχειρησιακή απειλή για τα ελληνικά αεροσκάφη. Την περίοδο εκείνη, το τμήμα πληροφοριών της Πολεμικής Αεροπορίας, δρούσε ανεξάρτητα από την Κ.Υ.Π., και την υπηρεσία πληροφοριών του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Χρησιμοποιούσε ραντάρ, επίγειους σταθμούς, φωτογραφικές αναγνώσεις από αεροσκάφη RF-4 και αεροσκάφη τύπου C-47 (και μετά τα μέσα του '80, C-130) για αποστολές ηλεκτρονικού πολέμου. Η τουρκική πλευρά φαίνεται να απασχολούνταν μόνο με το να «συνηθίσει την πτήση στη θάλασσα του Αιγαίου, χωρίς να εφαρμόζει συγκεκριμένες αεροπορικές τακτικές». Το 20% των πιλότων κάθε τουρκικής πολεμικής μοίρας, θεωρούνταν εξαιρετικοί αξιωματικοί, ενώ οι υπόλοιποι θεωρούνταν πως βρίσκονταν στο μέσο και κάτω του μέσου όρου, σε αεροπορική εμπειρία και ικανότητες. Εκείνη την περίοδο, οι Έλληνες πιλότοι, είχαν ένα ποσοστό επιτυχίας στις αερομαχίες με τους Τούρκους, της τάξης του 98%. Την

⁹³⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 92. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του

⁹⁴⁰ Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, 229.

περίοδο της δεκαετίας του 1980, η τουρκική πολεμική αεροπορία εστίαζε σε αποστολές αναχαίτισης και βομβαρδισμού, ενώ το σύστημα αεράμυνας που διέθετε ήταν περιορισμένων ικανοτήτων. Σε επίπεδο ηλεκτρονικού πολέμου και υποκλοπών – παρεμβολών, η ελληνική πλευρά, εκείνη την περίοδο και πάλι δεν έτρεφε ιδιαίτερη ανησυχία. Η υποκλοπή των επικοινωνιών ανάμεσα στα τουρκικά αεροσκάφη και τις βάσεις τους, ήταν μία εύκολη υπόθεση ρουτίνας.

Μέχρι και το 1990, οι Τούρκοι πιλότοι παρέμεναν για πολύ λίγα λεπτά πάνω από τον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο. Αργότερα όμως και ιδιαίτερα μετά από τη διακήρυξη του Δόγματος του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου, το 1993, οι παραβιάσεις άρχισαν να γίνονται μαζικές. Οι Τούρκοι πιλότοι άρχιζαν να υλοποιούν συνδυασμένες επιχειρήσεις, με την είσοδο αεροσκαφών, ταυτόχρονα από διαφορετικά «σημεία εισόδου» και με πτήσεις –εισόδους μεγάλου αριθμού μαχητικών και όχι απλών ζευγών, όπως συνήθιζαν την περίοδο του 1980. Επίσης, ως αποτέλεσμα της συμμετοχής τους σε πολλές αμερικανικές και ισραηλινές ασκήσεις, οι Τούρκοι άρχισαν να δείχνουν ικανότεροι από το παρελθόν στις αερομαχίες.⁹⁴¹ Η επιλογή της χρονικής στιγμής, της γεωγραφικής θέσης και των μεθόδων παραβιάσεων το εθνικού εναέριου χώρου και παραβάσεων των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας, θα μπορούσε να αποτελεί ενδεικτικό παράγοντα των τουρκικών στρατηγικών προθέσεων.⁹⁴²

Από τα μέσα του '90, έως και τις μέρες μας, οι εναέριας «συγκρούσεις» στο Αιγαίο, ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, δείχνουν την ενδεχόμενη επικίνδυνη τροπή που μπορεί να έχουν οι σχέσεις των δύο χωρών. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις χρησιμοποιούσαν τα πολεμικά τους αεροσκάφη για να καταδείξουν στην ελληνική πλευρά, με έμμεσο ή και άμεσο τρόπο, τις προθέσεις και την πολιτική τους στο ζήτημα του εναέριου χώρου. Στην παρενόχληση του ελληνικού C-130, στο οποίο επέβαινε ο τότε Υπουργός Εθνικής Άμυνας, από τουρκικά μαχητικά F-16, μπορούν να προστεθούν και άλλα περιστατικά (όπως αυτό του 2003 το οποίο ενέπλεκε και πολιτικό αεροσκάφος της British Airways) τα οποία δείχνουν πως η διαμάχη στο Αιγαίο μπορούσε και ακόμη μπορεί, να επηρεάσει άμεσα την ασφάλεια της διεθνούς εναέριας κυκλοφορίας. Το συμβάν με το ελληνικό C-130, στο οποίο επέβαινε ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, επηρέασε σημαντικά την ελληνική κοινή γνώμη και τα ΜΜΕ, αναφορικά με τον προκλητικό τρόπο δράσης της τουρκικής πλευράς. Στις 16 Νοεμβρίου 2001, το τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, κατηγόρησε την Ελλάδα, για την παρενόχληση τουρκικών αεροσκαφών, που μετείχαν σε εκπαιδευτική άσκηση στο διεθνή εναέριο χώρο του Αιγαίου, από δύο ελληνικά μαχητικά αεροσκάφη. Η ελληνική πλευρά επίσης κατηγορήθηκε τότε και για παραβίαση του τουρκικού εθνικού εναέριου χώρου. Η τουρκική προκλητικότητα, ωστόσο,

⁹⁴¹Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 94.Συνέντευξη απόστρατου Υποστράτηγου Αεροπορίας που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁴²Ibid, 94. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

συνεχίστηκε με νέες «παραβιάσεις» αεροδιαδρόμων πολιτικής κυκλοφορίας και με την παρενόχληση αεροσκαφών της Ολυμπιακής Αεροπορίας και των Κυπριακών Αερογραμμών, στις 7 Νοεμβρίου 2002.⁹⁴³ Ακόμη και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Τούρκου πρωθυπουργού, Ταγίπ Ερντογάν (Tagir Erdogan), στην Αθήνα, στις 18 Νοεμβρίου 2002, οι παραβιάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και οι παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου συνεχίστηκαν, με την είσοδο 20-25 τουρκικών αεροσκαφών. Υπό την αναφερθείσα κατάσταση, η οποία συνεχίζεται αμείωτη, παρά τη «βελτίωση» των ελληνοτουρκικών σχέσεων μετά το 1999, η Αθήνα θεωρεί πλέον ότι η Άγκυρα δεν σκοπεύει να περιορίσει τις «συγκρούσεις» στον εναέριο χώρο.⁹⁴⁴

Τον Φεβρουάριο του 2010, στις σελίδες της τουρκικής εφημερίδας *Taraf* αποκαλύφθηκαν στρατιωτικά σχέδια, από το 2003, με την κωδική ονομασία «Βαριοπούλα». Τα σχέδια περιλάμβαναν τον τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα θα προκαλούνταν, την πτώση τουρκικού μαχητικού, και την κλιμάκωση της κρίσης στην Τουρκία, με απώτερο στόχο, την εδραίωση πραξικοπηματικού καθεστώτος στην Άγκυρα. Η επιχείρηση «Βαριοπούλα», αποτελεί μία υπόθεση που βρίσκεται στα χέρια της τουρκικής δικαιοσύνης έως και σήμερα.⁹⁴⁵ Το τουρκικό άρθρο στην *Taraf* αποκάλυψε την επιθετική στάση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, η οποία θα μπορούσε να επηρεάσει και την Ελλάδα, σε μία ενδεχόμενη κρίση.

Το πρωί της 23^{ης} Μαΐου 2006, στην περιοχή του νοτιοανατολικού Αιγαίου (θαλάσσια περιοχή ανοιχτά της Καρπάθου) δύο ελληνικά μαχητικά F-16, αναχάιτισαν δύο αντίστοιχα τουρκικά, τα οποία συνόδευαν ένα αεροσκάφος τύπου RF-4, σε αποστολή αεροφωτογράφισης στόχων στην Κρήτη. Το ένα από τα δύο ελληνικά αεροσκάφη, προσέγγισε το τουρκικό RF-4, με σκοπό την καταγραφή του οπλισμού του (όπως προβλέπεται στη διαδικασία της διευκρίνισης και αναγνώρισης). Οι επικίνδυνοι ελιγμοί όμως από το ένα εκ των δύο τουρκικών F-16, είχε ως αποτέλεσμα τη σύγκρουση των δύο αεροσκαφών. Η σύγκρουση έφερε το θάνατο στον Έλληνα πιλότο, ενώ ο Τούρκος κατάφερε να χρησιμοποιήσει το εκτινασσόμενο κάθισμα και να διασωθεί από την έκρηξη – σύγκρουση. Ο Τούρκος πιλότος κατέπεσε σε διεθνή ύδατα και συνελήφθη από ένα εμπορικό πλοίο, υπό σημαία του Παναμά, από

⁹⁴³ Άγνωστος, "Για Νέες Παραβιάσεις του Τουρκικού Εναέριου Χώρου μιλούν οι Στρατηγοί στην Άγκυρα," *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 21 Νοεμβρίου 2001, πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 13:39. <http://news.in.gr/greece/article/?aid=343463>

⁹⁴⁴ Άγνωστος, "Προκλητική Τουρκική Αεροπορία λίγες Ώρες πριν την Επίσκεψη Erdogan στην Αθήνα," *News.In.Gr*, 18 Νοεμβρίου 2002, πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 14:42. <http://news.in.gr/greece/article/?aid=419669>

⁹⁴⁵ Η υπόθεση "Βαριοπούλα" εκδικάστηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2012. Σε είκοσι χρόνια κάθειρξη καταδικάστηκαν οι πρώην διοικητές της Α' Στρατιάς Στρατηγός ε.α. Τσετίν Ντογάν και Στρατηγός ε.α. Εργκίν Σαϊγκούν, του ΓΕΝ Ναύαρχος ε.α. Οζντέν Ορνέκ και του ΓΕΑ Πτέραρχος ε.α Ιμπραχίμ Φιρτίνα.

το οποίο στη συνέχεια παραδόθηκε σε τουρκικό πολεμικό πλοίο.⁹⁴⁶ Η απώλεια του Έλληνα πιλότου, σημαγού Κώστα Ηλιάκη, είχε ισχυρό αντίκτυπο στις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, τον πολιτικό κόσμο και την κοινή γνώμη. Με στόχο ένα ηχηρό και ξεκάθαρο μήνυμα προς την Τουρκία και την εκδήλωση συμπαράστασης και υποστήριξης στην Πολεμική Αεροπορία, ο τότε Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Ευάγγελος Μειμαράκης, μετέβη στο Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας στη Λάρισα και στις αεροπορικές βάσεις στην Κρήτη, όπου και συζήτησε και άκουσε τις απόψεις των Ελλήνων πιλότων. Η Άγκυρα κατηγόρησε την Ελλάδα για το ατύχημα, ενώ η ελληνική πλευρά κατηγόρησε την Τουρκία, για την απροσεξία του πιλότου της. Κατά τη διάρκεια της κρίσης που ξέσπασε, οι δύο πλευρές απέφυγαν να χρησιμοποιήσουν εθνικιστική ρητορική και κράτησαν χαμηλούς τόνους. Μετά την πτώση των μαχητικών και τις ενέργειες για τη διάσωση των πιλότων, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Ναύαρχος Παναγιώτης Χυνοφώτης, σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχε με τον ομόλόγο του, στρατηγό Ιλμί Οζκιόκ (πρώτη φορά που χρησιμοποιήθηκε η κόκκινη γραμμή), συμφώνησαν την αποχώρηση όλων των πολεμικών ιπτάμενων μέσων από την περιοχή και τη διάσωση του Τούρκου πιλότου από τουρκικό ελικόπτερο. Σε πολιτικό επίπεδο, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Αμπντουλάχ Γκιούλ (Abdullah Gul), ήρθε σε τηλεφωνική επικοινωνία με την ομόλόγο του, Ντόρα Μπακογιάννη, για να συζητήσουν το συμβάν. Οι δύο Υπουργοί Εξωτερικών εξέφρασαν τη λύπη τους για το συμβάν και έμειναν σύμφωνοι ότι το συμβάν αυτό δεν θα πρέπει να επηρεάσει την επιδίωξη και των δύο χωρών για βελτίωση των σχέσεών τους.⁹⁴⁷ Την επόμενη ημέρα, δεν έγινε καμία παραβίαση ή παράβαση στο Αιγαίο από τους Τούρκους και οι δύο πλευρές, κράτησαν χαμηλό προφίλ σε διπλωματικό επίπεδο.⁹⁴⁸

Η διαμόρφωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής

Η εισαγωγή του νέο-οθωμανισμού και το τέλος του κεμαλικού απομονωτισμού, από τον Πρωθυπουργό Τουργκούτ Οζάλ (Turgut Ozal), έγειρε μεγάλες ανησυχίες στην ελληνική πλευρά, αναφορικά με τις πραγματικές στρατηγικές προθέσεις της Τουρκίας. Η εισβολή στην Κύπρο το 1974 και το *casus belli* της Τουρκίας, σε περίπτωση επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά

⁹⁴⁶ Anthee Carassava, "Greek, Turkish Fighter Jets Crash," *CNN.com*, 23 May 2006, πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 15:53.

<http://edition.cnn.com/2006/WORLD/europe/05/23/greece.crash/index.html?iref=allsearch>

⁹⁴⁷ "Ηλεκτρονικό αρχείο της Νέας Δημοκρατίας," πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 13:08.

http://arxeio.nd.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=42675&Itemid=151

⁹⁴⁸ Άγγελος Κωβαίος, "Πως και Γιατί Έπεσε το F-16: Η Τραγωδία στο Αιγαίο και η Ανεπάρκεια των Μηχανισμών," *Το Βήμα της Κυριακής*, 28 Μαΐου 2006, πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 17:13.

<http://www.vimadonna.gr/relatedarticles/article/?aid=173490>

μίλια, άρχισαν να καταδεικνύουν στην Ελλάδα τις επιθετικές προθέσεις των Τούρκων. Τα εξοπλιστικά προγράμματα, σε συνδυασμό με την αποφασιστικότητα για χρήση στρατιωτικής ισχύος κατά της Ελλάδας, αποτελούσαν υποστηρικτικούς άξονες στις επεκτατικές διαθέσεις της Τουρκίας. Ωστόσο, η κυβέρνηση της Άγκυρας (στρατιωτικό κατεστημένο αλλά και ο τομέας της εξωτερικής πολιτικής), υποστήριζαν σθεναρά την ανάγκη για καλές σχέσεις με την Ουάσινγκτον, αλλά και τα οφέλη που θα μπορούσαν να προκύψουν από την είσοδο της χώρας στην Ε.Ε.. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, δεν μπορούσε να μελετάται η περίπτωση πολεμικής σύρραξης με ένα κράτος, μέλος της ευρωπαϊκής κοινότητας και του ΝΑΤΟ. Παρόλα αυτά, οι Τούρκοι αξιωματούχοι, την περίοδο του 1980, διατηρούσαν μία στάση «Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» απέναντι στην Ελλάδα, υποστηρίζοντας ότι η Άγκυρα εξακολουθούσε να ενδιαφέρεται για τα ζητήματα των Βαλκανίων. Παράλληλα, η Τουρκία παραπονούνταν στις Η.Π.Α., για την υποστήριξη που παρείχαν στις ελληνικές θέσεις (τονίζοντας πως η Άγκυρα υπήρξε και συνέχιζε να είναι ένα «πιστό» μέλος της Συμμαχίας).⁹⁴⁹

Υπήρξαν και περιπτώσεις, πάντως, κατά τις οποίες ο Οζάλ προκάλεσε την οργή του στρατιωτικού καθεστώτος λόγω μιας ήπιας αντιμετώπισης της Ελλάδας. Παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του Οζάλ, να σταματήσουν οι αεροπορικές εκπαιδευτικές ασκήσεις στο Αιγαίο, λόγω της συμφωνίας που είχε κάνει με τον Έλληνα Πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου, χωρίς προηγουμένως να πληροφορήσει ή να συμβουλευτεί τη στρατιωτική ηγεσία.⁹⁵⁰

Από την πλευρά τους, οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών ανέλυσαν τα τουρκικά στρατηγικά σχέδια, με εστίαση στις δυνατότητες του αντιπάλου, προβλέποντας ότι η Άγκυρα δεν είχε σχέδια για αιφνιδιαστική επίθεση κατά της Ελλάδας, αλλά προτιμούσε μία «έμμεση» στρατηγική δημιουργία κρίσεων και προκλήσεων μικρής κλίμακας, που θα έφερναν τη χώρα μας σε μία συμφωνία – «πακέτο» πολιτικού συμβιβασμού στα ζητήματα του Αιγαίου, χωρίς την καταφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο.

Η δεκαετία του 1970, χαρακτηρίστηκε από μεγάλα ελλείμματα για την Τουρκία, επηρεάζοντας άμεσα και τις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεών της. Το εμπάργκο που συνόδευσε την εισβολή στην Κύπρο, αλλά και οι τρομερές επιπτώσεις της κάμψης στην τουρκική οικονομία, αποτέλεσαν τους κύριους παράγοντες για το μαρασμό της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος.⁹⁵¹ Χαρακτηριστικά, το 1977, ο Τούρκος Αρχηγός του Γενικού επιτελείου Εθνικής Άμυνας, προειδοποιούσε μυστικά

⁹⁴⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 97. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁵⁰ Γεράσιμος Καράμπελιας και Αγγελετόπουλος Γεώργιος, *Θέματα Τουρκίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος, 1999), 51.

⁹⁵¹ William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000* (London: Frank Cass, 2000), 161-162.

τον Πρόεδρο, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, για την αποφυγή οποιασδήποτε κατάστασης που θα οδηγούσε σε σύγκρουση με την Ελλάδα, εξαιτίας των εξασθενημένων, από το εμπάργκο, τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων.⁹⁵² Το 1978, ο πρωθυπουργός, Μπουλέντ Ετσεβίτ διακήρυξε την ανάγκη «για ένα νέο δόγμα ασφάλειας...που θα παρείχε αυτονομία και ισοτιμία» στις σχέσεις με την Ουάσινγκτον. Επίσης, ξεκίνησε τις προσπάθειες για εδραίωση καλών σχέσεων με τον αραβικό κόσμο, οποίος, μέχρι τότε ήταν φίλα προσκείμενος στις ελληνικές θέσεις, αναφορικά με το ζήτημα της Κύπρου. Τον Ιούνιο του 1978 η Τουρκία υπέγραψε ένα πολιτικό κείμενο με θέμα «Αρχές Καλής Γειτονίας και Συνεργασίας με την ΕΣΣΔ». Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Γουίλιαμ Χέιλ, η φιλοαραβική και φιλοσοβιετική πολιτική της Τουρκίας, πριν την επανάσταση στο Ιράν, ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, αβέβαιη, περιστασιακή και διστακτική. Η επανάσταση στο Ιράν, η πτώση του Σάχη, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, συνδυαζόμενα με τουρκική χούντα του Σεπτεμβρίου του 1980, επανέφεραν την Τουρκία σε μία θέση φιλοδυτική. Οι Τούρκοι στρατηγοί είναι οι γεννήτορες της ιδέας για μία αυτόνομη τουρκική στρατιωτική βιομηχανία, που θα εξασφάλιζε την αποφυγή μελλοντικών αμερικανικών και ευρωπαϊκών πιέσεων, μέσω της τακτικής του εμπάργκο. Μέχρι το 1983, είχαν αναβαθμίσει την τουρκική στρατιωτική παρουσία στα κατεχόμενα της Κύπρου, με νέα άρματα τύπου M48-A5, χωρίς να έχουν προηγουμένως ενημερώσει τη νεοεκλεγείσα κυβέρνηση του πρωθυπουργού Τουργκούτ Οζάλ. Στην περίοδο των αρχών του 1980, ο στρατός ήταν εκείνος που διαμόρφωνε την πολιτική άμυνας και την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.⁹⁵³ Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις αποτελούσαν ανέκαθεν ισχυρό παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δομής του τουρκικού κράτους.⁹⁵⁴

Επιπροσθέτως, η τουρκική χούντα αναβίωσε την κεμαλική ιδεολογία, σύμφωνα με την οποία, η Τουρκία έπρεπε να παραμείνει φυλοαμερικανική και γενικότερα φιλοδυτική, διότι, κατά τους στρατηγούς, η μεγαλύτερη απειλή για την εθνική ασφάλεια, εξακολουθούσε να είναι η Σοβιετική Ένωση.⁹⁵⁵ Η Ε.Ο.Κ. ανάβαλλε την οικονομική βοήθεια προς την Άγκυρα, εξαιτίας των κατηγοριών για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Ουάσινγκτον όμως εξακολουθούσε να μην λαμβάνει θέση στο ζήτημα και συνέχισε να παρέχει στρατιωτική βοήθεια, καθώς το εμπάργκο είχε φτάσει στη λήξη του το 1978. Η κίνηση των Τούρκων στρατηγών για μία προσέγγιση του αραβικού κόσμου ήταν μία προσπάθεια δραπετεύσης από τον πολιτικό και οικονομικό απομονωτισμό, ενώ παράλληλα, επιχειρούνταν η βελτίωση

⁹⁵²Birand, *The Generals' Coup in Turkey*, 12.

⁹⁵³Gencer Ozcan, "Πολιτικό Καθεστώς και Εξωτερική Πολιτική" στο Σονμέζογλου, *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής*, 109.

⁹⁵⁴Καράμπελιας, *Θέματα Τουρκίας*, 31.

⁹⁵⁵Laciner, *From Kemalism to Ozalism: The Ideological Evolution of Turkish Foreign Policy*, 283.

των σχέσεων με το Ισραήλ. Μέχρι τα μέσα του 1990, η τουρκο-ισραηλινή συμμαχία στον τομέα της στρατιωτικής τεχνολογίας, των πληροφοριών και των διακλαδικών αεροναυτικών ασκήσεων, αναζωπύρωσε τους ελληνικούς φόβους για μία «στρατηγική συμμαχία» κατά των συμφερόντων της Ελλάδας.⁹⁵⁶ Οι ελληνικές και οι ελληνοκυπριακές δυνάμεις συνεργάζονταν στενά στον τομέα των πληροφοριών και παρακολουθούσαν τις τουρκο-ισραηλινές αεροναυτικές ασκήσεις (καθώς και τη στρατιωτική τεχνολογία που χρησιμοποιούνταν σε αυτές). Αναφορικά με τον τομέα των στρατιωτικών πληροφοριών, από τα μέσα έως το τέλος του 1990, δεν υπήρξε μέρα που να μην φτάσουν στα ελληνικά χέρια πληροφορίες για επαφές Τούρκων – Ισραηλινών. Κατά την ελληνική άποψη, η τουρκική πλευρά επιζητούσε την αναβάθμιση των στρατιωτικών της δυνάμεων στο ισραηλινό επίπεδο. Ωστόσο, οι Ισραηλινοί δεν επιδίωκαν κάποια σύγκρουση με την Ελλάδα.⁹⁵⁷

Μέχρι το 1983, ο Τουργκούτ Οζάλ, ο πρώτος πρωθυπουργός μετά τη χούντα, έθεσε ως προτεραιότητα, την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ο.Κ.. Παράλληλα, η αμερικανική στρατιωτική βοήθεια προς την Τουρκία, προκάλεσε πολύ μεγάλες ελληνικές ανησυχίες, με δεδομένο ότι παραβιάζονταν η συμφωνημένη αναλογία δυνάμεων 7/10 (συμφωνημένη από Αθήνα και Ουάσινγκτον στα τέλη του 1970). Από το '60 και μετά, οι Τούρκοι πολιτικοί υποστήριζαν ότι η Ε.Ο.Κ. αποτελεί μία προέκταση του NATO και ότι δεν θα έπρεπε να επιτραπεί στην Ελλάδα να υπερκεράσει την Τουρκία και να εισέλθει στην Κοινότητα πρώτη. Από τα τέλη του '70, ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ επιζητούσε την είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ο.Κ., πριν από την Ιρλανδία, την Δανία και την Νορβηγία. Ωστόσο, το τουρκικό εγχείρημα χαρακτηρίστηκε από τις Βρυξέλλες ως «πρόωρο» και οι τουρκικές φιλοδοξίες καταποντίστηκαν από την άνοδο του χουντικού καθεστώτος το 1980 και τη μεγάλη κάμψη της τουρκικής οικονομίας. Η Ε.Ο.Κ. έθεσε ως ενταξιακό όρο την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Τουρκία και η Ελλάδα, με τη σειρά της, έθεσε βέτο σε όλα τα προγράμματα οικονομικής βοήθειας προς την Άγκυρα. Παρόλα αυτά, ο πρωθυπουργός Οζάλ συνέχιζε να επιχειρηματολογεί στα ακροατήρια της τουρκικής ελίτ, ότι η Ε.Ο.Κ. αποτελούσε παράγοντα ενίσχυσης της ασφάλειας για τη χώρα του.⁹⁵⁸ Ο Οζάλ ήταν θαυμαστής της αμερικανικής κοινωνίας και επιδίωξε μία φιλοαμερικανική πολιτική, ιδίως μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου. Η Τουρκία ακολούθησε μία ανεξάρτητη από το NATO, πολιτική στο ζήτημα της Κύπρου (και

⁹⁵⁶ Ο Γεώργιος Μούρτος, πολιτικός αναλυτής, υποστηρίζει ότι η πρωτοφανής “στρατηγική συμμαχία” Τουρκίας και Ισραήλ στόχευε στη γεωπολιτική και στρατηγική απομόνωση της Ελλάδας. Βλέπε Γεώργιος Μούρτος, *Τουρκία-Ισραήλ και η Έκλειψη της Ελλάδας από το Φυσικό της Χώρο* (Αθήνα: Επικοινωνίες Α.Ε., 1999), 41-59, 141-152.

⁹⁵⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 99. Συνέντευξη Ταξίαρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁵⁸ Laciner, *From Kemalism to Ozalism: The Ideological Evolution of Turkish Foreign Policy*, 297-298.

αργότερα των θεμάτων του Αιγαίου), όμως τελικά δεν κατάφερε να επιβάλλει τις θέσεις της στους συμμάχους της.⁹⁵⁹

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και ο Πόλεμος στον Κόλπο το 1991, έφερε μία γεωπολιτική αναβάθμιση στην Τουρκία, αναφορικά με τη θέση της στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Την περίοδο που όλα τα κράτη – μέλη του ΝΑΤΟ μείωναν τις εξοπλιστικές τους δαπάνες, η Τουρκία (μαζί με τη Σαουδική Αραβία) έπραττε το αντίθετο. Στις αρχές του 1990, κατασκευάστηκαν νέες στρατιωτικές βάσεις κοντά στις ακτές του Αιγαίου και η Άγκυρα προέβη στην αγορά μεγάλου αριθμού αρμάτων μάχης και πολεμικών αεροσκαφών. Το γεγονός αυτό έφερε, ως φυσικό, ανησυχία στην ελληνική πλευρά. Τον Μάρτιο του 1991, ο πρωθυπουργός Οζάλ δήλωνε ότι «πολλά πράγματα έχουν αλλάξει στην Τουρκία...στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής έχουν πλέον τελειώσει οι ημέρες των δειλών και άτολμων θέσεων. Από εδώ και στο εξής η Τουρκία θα επιδιώξει μία ενεργητική πολιτική, βασιζόμενη στις καταστάσεις...Γενικά προτιμώ την άσκηση μίας πιο δυναμικής πολιτικής για τη χώρα μας».⁹⁶⁰

Ο Τούρκος ακαδημαϊκός Σεντάτ Λασινέρ, υποστηρίζει ότι ο Οζάλ «μετουσίωσε» τον οθωμανισμό και τον ισλαμισμό σε ένα νέο είδος «νεοοθωμανισμού» ή «οζαλισμού». Ο Οζάλ επιζητούσε το συνδυασμό των ισλαμικών παραδόσεων και θρησκείας με τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά ιδεώδη, τη δημοκρατία, το φιλελευθερισμό και την τεχνολογική ανάπτυξη. Φιλοδοξούσε να «εντάξει» την Τουρκία στην Ευρώπη και σε πολλές περιστάσεις διακήρυττε ότι η Τουρκία ανήκει στην ευρωπαϊκή ιστορία (προς μεγάλη ανησυχία των Ελλήνων πολιτικών και πολιτών, που δεν είχαν –και έχουν λησμονήσει τα 400 χρόνια τουρκικής ελληνικής και βαλκανικής σκλαβιάς). Το 1991 και το 1992 ο Τούρκος πρωθυπουργός διακήρυξε την πολιτική μίας «Νέας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», υποστηρίζοντας ότι τα Δωδεκάνησα δεν θα πρέπει να αποκαλούνται ελληνικά νησιά, αλλά νησιά του Αιγαίου. Ο πρόεδρος Ντεμιρέλ έκανε λόγο για «έναν γιγαντιαίο τουρκικό κόσμο, από την Αδριατική έως και το μεγάλο τοίχος της Κίνας». Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνουν με τον πλέον απαρέγκλιτο και επίσημο τρόπο τις τουρκικές επιθετικές προθέσεις κατά της Ελλάδας. Ο Λασινέρ επίσης υποστηρίζει ότι ο τουρκικός εθνικισμός του Οζάλ δεν αποτελούσε μία αναζήτηση για «χαμένες πατρίδες». Η ιδεολογία του εστίαζε στην ένωση του έθνους των Τούρκων, από την Ανατολία και τα Βαλκάνια, μέχρι τα όρια της Κίνας, μέσω της παροχής οικονομικής βοήθειας και εκπαίδευσης – παιδείας.⁹⁶¹ Βέβαια, οι προαναφερθείσες θέσεις του Λασινέρ δεν έτυχαν απήχησης στην Αθήνα, την περίοδο του 1980 και μέχρι τα μέσα του 1990. Ο Φίλιπ Ρόμπινς, πανεπιστημιακός στο Oxford University, μελετητής και ειδικός στην

⁹⁵⁹Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, 181.

⁹⁶⁰Laciner, *From Kemalism to Ozalism: The Ideological Evolution of Turkish Foreign Policy*, 281.

⁹⁶¹Ibid, 301.

τουρκική εξωτερική πολιτική, υποστηρίζει ότι, στην πρώτη περίοδο μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου, η Τουρκία έδειχνε πραγματικά να βρίσκεται εκτός της νέας πραγματικότητας στο θέμα των διεθνών σχέσεων. Δεν είχε επιτευχθεί πρόοδος στην προσπάθεια (και μία εξέλιξη) «εκδημοκρατισμού», με μεγαλύτερο ρόλο της πολιτικής στα θέματα του στρατού, ενώ συνέχιζαν να υπάρχουν τα ζητήματα καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (στον αγώνα κατά των Κούρδων), σε συνδυασμό με την αύξηση των δαπανών σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς. Η στρατηγική των «δυσόμισι πολέμων» (ikibucuk savas stratejisi) έγινε ανοιχτή και δημόσια – σημαίνοντας την προετοιμασία των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων για την αντιμετώπιση παράλληλα, δύο συμβατικών πολέμων, με την Ελλάδα και την Συρία και ενός «μισού πολέμου», στη μάχη κατά των Κούρδων ανταρτών, στη νοτιοανατολική Ανατολία.⁹⁶²

Κατά τους Έλληνες αξιωματούχους, η τουρκική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα επηρεάστηκε σημαντικά από τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα εντός της τουρκικής κοινωνίας. Ο αγώνας και η σύγκρουση Τούρκων και Κούρδων είχε επίδραση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς η ελληνική στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών, εκτιμούσε ότι, την περίοδο του 1980 και των αρχών του 1990, η Τουρκία βρίσκονταν στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου.⁹⁶³ Πέραν τούτου, οι Τούρκοι παραδέχονταν πως η ελληνική κοινωνία χαρακτηριζόταν από μεγαλύτερη ομοιογένεια συγκρινόμενη με τη δική τους. Οι Τούρκοι πολιτικοί, γραφειοκράτες, ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι και ιδίως οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες, πάντα θεωρούσαν πως η ελληνική πλευρά στόχευε στη θρησκευτική και φυλετική διάσπαση της Τουρκίας, καθώς και στη μετατροπή του Ισλάμ σε μία πολιτική κίνηση, μέσω της οποίας θα καταπολεμούνταν ο εθνικιστικός κεμαλισμός και θα δυναμιτίζονταν η τουρκική ενότητα, μέσα από την υποκίνηση σπαραγμών μεταξύ αδελφών.⁹⁶⁴ Τα εσωτερικά προβλήματα της Τουρκίας, πάντοτε λαμβάνονταν υπόψη, στα πλαίσια του ελληνοτουρκικού ανταγωνισμού. Επίσης, η συλλογική μνήμη του τουρκικού λαού χαρακτηριζόταν από την πεποίθηση ότι, σε κομβικά σημεία της ιστορίας, όπως η απώλεια της «οθωμανικής» (κατά αυτούς) Κρήτης, στις αρχές του 1900, η Ελλάδα τύγχανε πάντοτε της υποστήριξης των μεγάλων δυνάμεων. Ο Τούρκος ακαδημαϊκός, Gulden Ayman, αναφέρει το 2004 ότι, αυτή η «ιστορική αναλογία» έχει επηρεάσει τις στρατηγικές εκτιμήσεις της τουρκικής ελίτ για την Ελλάδα. Η αντίληψη αυτή κέρδισε σημαντικό έδαφος τον Μάιο του 2004, όπου η Κυπριακή Δημοκρατία, εισήχθη στην Ε.Ε., χωρίς κάποιον διακανονισμό με την τουρκοκυπριακή πλευρά. Παρά τις τουρκικές πιέσεις, το ψευδοκράτος της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας

⁹⁶² Philip Robins, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War* (London: Hurst, 2003), 30-32, 171.

⁹⁶³ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 100-101. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁶⁴ Ayman Gulden, "Negotiations and Deterrence in Asymmetrical Power Situations: The Turkish-Greek Case" στο Ifantis, *Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, 217-218.

Κύπρου» δεν έχει αναγνωριστεί από τις Η.Π.Α. ή άλλο σημαντικό διεθνή δρώντα (πέρα από την ίδια την Τουρκία). Αναφορικά με την αντίληψη και τις εκτιμήσεις της απειλής, ο Γκάλντεν (Gulden) υποστηρίζει ότι οι Έλληνες, πάντοτε είχαν το φόβο μίας τουρκικής κατοχής, ενώ οι Τούρκοι το φόβο της επιπλέον απώλειας εδαφών, όπως στην περίπτωση της Κρήτης και της Κύπρου και της «περικύκλωσής» τους από την Ελλάδα.⁹⁶⁵

Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας για την Τουρκία προκύπτει ότι, τόσο οι Τούρκοι στρατηγοί, όσο και ο πρωθυπουργός Οζάλ, πίστευαν στην ανάγκη για τη διατήρηση καλών σχέσεων με την Ουάσινγκτον. Παρά την αναθεωρητική στάση στα ζητήματα του Αιγαίου και την ανάπτυξη των στρατιωτικών τους δυνάμεων στις ακτές του Αιγαίου, απέφευγαν τον πόλεμο με την Ελλάδα, που και αυτή ήταν ένας σύμμαχος των Ηνωμένων Πολιτειών. Την περίοδο μετά το 1974, οι τριγωνικές σχέσεις ανάμεσα σε Αθήνα, Άγκυρα και Ουάσινγκτον, βρίσκονταν σε μία ισορροπία και αποθάρρυναν τη διενέργεια στρατιωτικών επιχειρήσεων – τυχοδιωκτισμών κατά της Ελλάδας και της Κύπρου (επιχειρήσεις, η διεξαγωγή των οποίων υποστηρίζονταν σθεναρά από δίκτυα υψηλόβαθμων Τούρκων στρατιωτικών). Από τα τέλη του '70, μέχρι και σήμερα, η τουρκική εξωτερική πολιτική παραμένει πρωτίστως φιλο-αμερικανική και δευτερευόντως φιλο-ευρωπαϊκή. Η Ουάσινγκτον θεωρούσε πάντοτε την Τουρκία ως έναν παραδοσιακό σύμμαχο και μετά τον Πόλεμο του Κόλπου, το 1991, οι δύο πλευρές στόχευαν για μία ενισχυμένη συνεργασία.

Μέχρι και το 1999, ο Αμερικάνος Πρόεδρος, Μπιλ Κλίντον, έκανε λόγο για μία «στρατηγική συμμαχία», δημιουργώντας ανησυχία στην ελληνική πλευρά, για τη μακροπρόθεσμη πολιτική της Ουάσινγκτον στην περιοχή. Οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις βρέθηκαν όμως σε ένταση, την περίοδο του 2003, όταν κατά τον Πόλεμο στο Ιράκ, η Τουρκία αρνήθηκε τη διευκόλυνση των αμερικανικών στρατευμάτων, με διέλευση τους από τα εδάφη της για εισβολή στο βόρειο Ιράκ. Σε μία περίοδο ανάγκης, η Τουρκία, ένας παραδοσιακός σύμμαχος, παρά τη στρατιωτική βοήθεια που είχε εξασφαλίσει από όλες τις αμερικανικές προεδρίες (από το '50), δεν υποστήριξε τις Ηνωμένες Πολιτείες.⁹⁶⁶

Η Τουρκία, μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου, στόχευε στην αναβάθμιση και μεγέθυνση των στρατιωτικών της δυνάμεων, ώστε να μπορεί να διαδραματίσει ένα σημαντικό περιφερειακό ρόλο στην περιοχή. Ωστόσο, δεν ενεπλάκη σε περιφερειακές συγκρούσεις. Ακόμη και όταν (Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1991) το Συμβούλιο Ασφάλειας των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε την αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων, για την απελευθέρωση του Κουβέιτ από τις ιρακινές δυνάμεις, η Άγκυρα

⁹⁶⁵Ifantis, *Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, 218-219, 223.

⁹⁶⁶Robins, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, 19-20, 49-50, 160 καθώς και στο Aylin Guney, "An Anatomy of the Transformation of the U.S. – Turkish Alliance: From "Cold War" to War on Iraq," *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 3 (2005): 341-359.

δεν συνείσφερε με κανέναν τρόπο. Η τουρκική πλευρά και ιδιαίτερα το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, ήταν εξαιρετικά προσεκτική στην ανάμειξη της Τουρκίας, στις περιφερειακές συγκρούσεις Αρμενίας και Συρίας.⁹⁶⁷ Πρώην διοικητής της Ε.Υ.Π. δίνει έμφαση στη διστακτικότητα των Τούρκων στρατηγών για διεθνείς αποστολές. Η τουρκική πλευρά εμφανίζονταν άκαμπτη και συντηρητική στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής και δεν άλλαζε γραμμή, παρά τη διαπίστωση ότι οι πολιτικές της είχαν αποτύχει να φέρουν αποτελέσματα. Την περίοδο του '70 και των αρχών του '80, ο ελληνοτουρκικός διάλογος στα θέματα του FIR και της υφαλοκρηπίδας δεν οδήγησε σε μία συμφωνία εξαιτίας της ανικανότητας της τουρκικής πλευράς στη διαπραγμάτευση με την Ελλάδα. Ο πρώην διοικητής συνεχίζοντας, αναφέρει ότι για την τουρκική πλευρά ήταν ευκολότερο να προβεί σε μία μονομερή ενέργεια, όπως η NOTAM 714, από το να διαπραγματευτεί με την Ελλάδα.⁹⁶⁸

Την περίοδο του 1980, η δράση των Κούρδων ανταρτών δημιούργησε σημαντικές ανησυχίες για την τουρκική εσωτερική ασφάλεια. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την οργάνωση και διενέργεια τουρκικών πολεμικών επιχειρήσεων κατά των Κούρδων, μέχρι και στην περιοχή του βόρειου Ιράκ. Οι Κούρδοι αντάρτες θεωρήθηκαν από τουρκικό Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας, ως απειλή υψηλής προτεραιότητας και σχεδόν 200.000 Τούρκοι στρατιώτες απεστάλησαν, στα τέλη του '90, στον αγώνα κατά των Κούρδων, στις ορεινές περιοχές της Τουρκίας. Οι αναφορές εκείνης της περιόδου κάνουν λόγο, τόσο για πετυχημένες τουρκικές επιχειρήσεις, όσο και εγκλήματα πολέμου, από τις τουρκικές δυνάμεις κατά των Κούρδων. Ωστόσο, ο διοικητής της MIT, Σενγκάλ Ατασαγκούν (Sengal Atasagun), σε μία off the record συζήτηση με Τούρκους δημοσιογράφους, παραδέχτηκε τις αποτυχίες των τουρκικών δυνάμεων. Ανέφερε ότι, οι αμερικανικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην περιοχή του βόρειου Ιράκ, το 2003, βρίσκονταν σε επαφή με τους αντάρτες του PKK και «μπορεί να μην ήταν κατά αυτών». Ένας από τους Τούρκους δημοσιογράφους μαγνητοφώνησε τη συζήτηση μυστικά και διέρρευσε το περιεχόμενο σε έναν Έλληνα συνάδελφό του. Μέχρι και σήμερα, το πρόβλημα της ύπαρξης και δράσης των Κούρδων ανταρτών παραμένει ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για την τουρκική ελίτ και το πολιτικό καθεστώς.⁹⁶⁹

⁹⁶⁷ Mustafa Aydin, "The Determinants of Turkish Foreign Policy and Turkey's European Vocation," *The Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 2 (Winter 2003): 312, 324.

⁹⁶⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 102. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁶⁹ Μάνος Ηλιάδης, "Η MIT ομολογεί τις Αποτυχίες της," *Απόρρητο Δελτίο*, Τεύχος 12 (Μάιος-Ιούνιος 2004): 22-25. Ο Atasagun, Διοικητής της MIT, είχε ήδη προκαλέσει μία αναταραχή στην Άγκυρα υποστηρίζοντας δημοσίως ότι θα είναι κατά των εθνικών συμφερόντων να κρεμαστεί ο Κούρδος ηγέτης Ocalan. Επιπρόσθετα, υποστήριξε την άρση των απαγορεύσεων για την κουρδική γλώσσα και τη δημιουργία ενός, ελεγχόμενου από το κράτος, κουρδικού τηλεοπτικού καναλιού. Βλέπε CNN.com, 28 November 2000, πρόσβαση 24 Μαρτίου 2011 – 18:01.
<http://europe.cnn.com/2000/WORLD/meast/11/28/turkey.kurds.spy.reut/index.html>

Από τις αρχές του 1970, μέχρι και τα μέσα του 1990, η Τουρκία διακήρυττε ανοιχτά την πρόθεσή της για αναθεώρηση του status στο Αιγαίο και τη διεθνή αναγνώριση του ψευδοκράτους. Σύμφωνα με την ελληνική κοινή γνώμη, τους Έλληνες πολιτικούς και τα ΜΜΕ, η Άγκυρα στόχευε να αποκτήσει το ρόλο του περιφερειακού χωροφύλακα για λογαριασμό των Η.Π.Α.. Ωστόσο, απέφυγε να χρησιμοποιήσει στρατιωτική δύναμη για να διασφαλίσει και να υπερασπίσει τα συμφέροντά της στον Καύκασο, στο Αιγαίο και στην Μέση Ανατολή. Οι μοναδικές περιπτώσεις παρέμβασης σε ένα ξένο κράτος ήταν ένας αριθμός αποτυχημένων μυστικών επιχειρήσεων, οργανωμένων από τη ΜΙΤ, τον Μάιο του 1995, για την ενίσχυση πραξικοπήματος κατά του προέδρου του Αζερμπαϊτζάν, Αλίγιεφ (Aliyev). Η Υπηρεσία Τουρκικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΤΙΚΑ),⁹⁷⁰ η οποία προωθούσε τον παντουρκισμό στο Ουζμπεκιστάν και στον Καύκασο, επίσης ενεπλάκη σε, μικρής κλίμακας, μυστικές επιχειρήσεις. Η Τουρκία δεν επιδίωκε τη στρατιωτική σύγκρουση με την Ρωσία, στο θέμα του Καυκάσου. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η Μόσχα έβλεπε με ανησυχία τις διακηρύξεις της Άγκυρας για μία νεοθωμανική πολιτική.⁹⁷¹

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, η πολιτική της Τουρκίας, απέναντι στους γείτονές της, εφαρμόζεται μέσα από τους ακόλουθους «οδηγούς»: Την εμβάθυνση του πολιτικού διαλόγου, την αύξηση των εμπορικών και ενεργειακών σχέσεων και την ενθάρρυνση της επαφής – αλληλεπίδρασης του τουρκικού λαού με τους γείτονές του.

Συνέπεια των παραπάνω, αποτελεί η γεωμετρική αύξηση στις, υψηλού επιπέδου, επαφές με τις γείτονες χώρες. Τα εμπορικά και τα ενεργειακά δίκτυα έχουν αυξηθεί σε αξιοσημείωτο βαθμό. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία έχει αρχίσει να διαφοροποιεί το εμπορικό της ισοζύγιο, ενώ η ήπια ισχύς αποτελεί πλέον συστατικό στοιχείο στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας. Η τουρκική μουσική, αλλά και οι τηλεοπτικές σειρές, χαίρουν μεγάλης ακροαματικότητας σε γειτονικές χώρες. Την τελευταία δεκαετία, η Τουρκία έχει επιτύχει μία σταθερή

Βλέπε επίσης Bill Park, *Turkey's Policy Towards Northern Iraq: Problems and Perspectives*, *Adelphi Papers* 374 (London: International Institute for Strategic Studies, 2005), 13, 16-27.

⁹⁷⁰ Η Υπηρεσία Τουρκικής Ανάπτυξης και Συνεργασίας (Turkish International Cooperation and Development Agency - TIKA) είναι μια κυβερνητική υπηρεσία υπεύθυνη για την παροχή επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας. Η Υπηρεσία προωθεί τη βιώσιμη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μέσα από την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας. Η Υπηρεσία καλύπτει πέντε περιοχές: Ανατολική Ευρώπη και Βαλκάνια, Καύκασο και Κεντρική Ασία, Ανατολική Ασία, Μέση Ανατολή, Αφρική. Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε εδώ, πρόσβαση 13 Ιανουαρίου 2013 – 12:47.
<http://global-mechanism.org/en/bilateral/turkish-international-cooperation-and-development-agency-tika>

⁹⁷¹ Aras Bulent, "Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options," *Turkish Studies*, Vol. 1, Issue 1 (Spring 2000): 44.

οικονομική άνοδο, επιτυγχάνοντας, μέσα σε επτά χρόνια, να τριπλασιάσει το ακαθάριστο εθνικό προϊόν.⁹⁷²

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, το τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας επιζητούσε την εξασφάλιση μεγαλύτερης αμερικανικής και ισραηλινής στρατιωτικής βοήθειας, ώστε να αναβαθμίσει όλα τα Όπλα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Ωστόσο, τα φιλόδοξα και αποφασιστικά εξοπλιστικά προγράμματα της τουρκικής πλευράς, δημιούργησαν, μακροπρόθεσμα, μεγάλα προβλήματα στην τουρκική οικονομία. Η αύξηση στις τουρκικές δαπάνες και η δημιουργία τουρκικών στρατιωτικών βάσεων στις ακτές του Αιγαίου, έφεραν μεγάλη ανησυχία στην ελληνική πλευρά και επηρέασαν σαφώς τις ελληνικές αντίστοιχες δαπάνες. Οι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι, μέχρι και τα τέλη του '80, δεν υπήρχε μία πραγματική κούρσα εξοπλισμών ανάμεσα στις δύο δυνάμεις. Παρά την αντίθετη αντίληψη του κοινού επί του θέματος, τα στοιχεία δείχνουν ότι, την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990, υπήρξαν μόνο μικρές περίοδοι τέτοιου ανταγωνισμού. Πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν επίσης ότι η Ελλάδα «παραιτήθηκε» από αυτή την κούρσα στα τέλη του '80, εξαιτίας της οικονομικής της κάμψης και εξάντλησης, για να «επανέλθει» στην περίοδο 1996-2003. Οι ελληνικές δαπάνες για τα εξοπλιστικά ωστόσο, επηρέασαν σε πολύ μικρό βαθμό τις αντίστοιχες τουρκικές⁹⁷³ αν και τα προγράμματα «κόστισαν» στην τουρκική οικονομία περισσότερο από ότι στην ελληνική (με δεδομένο ότι η ελληνική πλευρά είχε πολιτική και οικονομική υποστήριξη από την Ε.Ε.).⁹⁷⁴ Μία υποθετική μείωση στις τουρκικές δαπάνες σαφώς θα είχε άμεσο αποτέλεσμα στην τουρκική οικονομία.⁹⁷⁵ Στην περίοδο της δεκαετίας του 1980, οι ελληνικές ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια στα βόρεια σύνορα, βρίσκονταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Την επόμενη περίοδο, του 1990, παρά το ζήτημα της FYROM και των πολέμων στη Γιουγκοσλαβία, το ενδιαφέρον παρέμεινε εστιασμένο στην ανατολή. Η Άγκυρα δαπανούσε πολύ μεγάλα ποσά για την απόκτηση στρατιωτικών δυνάμεων, με εκατοντάδες άρματα μάχης και πολεμικά αεροσκάφη. Βέβαια, εκείνη την περίοδο, η

⁹⁷²Dimitar Bechev, *What Does Turkey Think?*, (London: European Council on Foreign Relations, June 2011), 65.

⁹⁷³Selami Sezgin and Julide Yildirim, "The Demand for Turkish Defence Expenditure," *Defence and Peace Economics*, Vol. 13, No. 2 (2002):127-128, πρόσβαση 25 Μαρτίου 2011 – 11:01.
<http://www.econturk.org/Turkisheconomy/demand132.pdf>

Βλέπε επίσης Mehmet Ozay, "Crisis Management in Greek-Turkish Relations: A Political Economy Analysis Since 1974" στο Mustafa Audinand Kostas Ifantis, *Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, 163-184.

⁹⁷⁴Jurgen Brauer, "Military Expenditure, Economic Performance and Political Economy of Conflict Resolution in Greece and Turkey," *Turkish Yearbook of International Relations* 2001, Vol. 32 (2001): 2,8, πρόσβαση 26 Απριλίου 2011 – 13:42.
http://www.politics.ankara.edu.tr/yearbookdizin/dosyalar/MMTY/32/1_jurgen_brauer.pdf

⁹⁷⁵Ibid, 10.

τουρκική πολιτική των εξοπλισμών δεν σχετίζονταν μόνο με την Ελλάδα, αλλά και με άλλους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, όπως το Κουρδικό Ζήτημα, η άνοδος του τουρκικού ισλαμισμού και η αποσταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής, μετά τον Πόλεμο του Κόλπου. Παράλληλα, η Συρία, το Ιράκ και το Ιράν, αποτελούσαν ανταγωνιστές της τουρκικής περιφερειακής πολιτικής για τη θέση του ισχυρότερου στην περιοχή. Επιπλέον, η ρωσική πολιτική στον Καύκασο και οι συγκρούσεις στην Τσετσενία, ανάγκασαν την Τουρκία να δαπανήσει περισσότερα στα εξοπλιστικά της προγράμματα, με συνεπαγόμενο αποτέλεσμα, την αναβάθμιση του ρόλου του στρατού στην πολιτική.⁹⁷⁶

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η Τουρκία αλλάζει ραγδαία σε όλα τα επίπεδα του πολιτικού της συστήματος, κυρίως όμως στις δομές εξουσίας. Μέχρι σήμερα συντελούνται δομικές αλλαγές, που σηματοδοτούν μια επαναστατική και ταυτόχρονα δραματική πορεία μετεξέλιξης του κεμαλικού πολιτικού συστήματος. Η εκ του σύνεγγυς προσέγγιση των τεκταινομένων στην Τουρκία, ορατών και μη, που λαμβάνουν χώρα σε καθημερινή βάση, πιστοποιεί πως ο Κεμαλισμός, ως πολιτική φιλοσοφία, κρατική ιδεολογία και θεμέλιο του πολιτικού συστήματος, έφθασε στο τέλος του, τουλάχιστον υπό τη μορφή και τη μεθοδολογία πολιτικής που λειτούργησε για 75 και πλέον χρόνια. Η σύγκρουση του στρατεύματος με τον Ισλαμιστή ηγέτη Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, οδηγείται σε νίκη του δεύτερου. Ένα από τα σημαντικότερα και πιο ισχυρά προπύργια του παλαιού καθεστώτος που προσπάθησε να ενταφιάσει ο Κεμάλ, ήταν το Ισλάμ.⁹⁷⁷ Από τον Μάρτιο του 2003, που ανέλαβε ο Ερντογάν, κατάφερε να αξιοποιήσει, τόσο τις παγκόσμιες εξελίξεις, όσο και την εσωτερική του νομιμοποίηση, εφευρίσκοντας ή αποκαλύπτοντας σκάνδαλά τύπου «Βαριοπούλα», προκειμένου να «πιάσει τους στρατηγούς στον ύπνο» και να ροκανίσει την εξουσία, επιτυγχάνοντας για πρώτη φορά στην ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας την εκλογή Ισλαμιστή προέδρου και να καταφέρει ταυτόχρονα να θέσει και κρίσιμα στοιχεία της Δικαιοσύνης υπό την επιρροή του.⁹⁷⁸

⁹⁷⁶ Ibid, 3,12.

⁹⁷⁷ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 19-21.

⁹⁷⁸ Carol Migdalowitz, "Turkey: Update on Crisis of Identity and Power," *CRS Report for Congress*, Washington: The Library of Congress (September 2, 2008): 2-7, πρόσβαση 9 Μαρτίου 2013 – 15:01.
<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34646.pdf>

Η κρίση του 1987

Ενώ στην προεκλογική εκστρατεία του 1981 η γραμμή του ΠΑΣΟΚ για ορισμένα εξωτερικά ζητήματα ήταν μετριοπαθής, δεν υπήρξε η παραμικρή χαλάρωση στην αδιάλλακτη στάση απέναντι στην Τουρκία. Αυτή είχε εκδηλωθεί χαρακτηριστικά με το αίτημα του Παπανδρέου να βυθιστεί το τουρκικό ερευνητικό πλοίο «Σισμίκ» το 1976. Το 1982, ο Παπανδρέου υπογράμμισε την προτεραιότητα που έδινε στην αντιπαράθεση με την Τουρκία επισκεπτόμενος την Κύπρο. Ήταν η πρώτη επίσκεψη κυβερνώντος Έλληνα πρωθυπουργού που έγινε ποτέ στο νησί. Τον Νοέμβριο του 1983 οι σχέσεις με την Τουρκία χειροτέρεψαν απότομα, όταν η τουρκοκυπριακή συνέλευση κήρυξε μονομερώς την ίδρυση μιας ανεξάρτητης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» η οποία όμως αναγνωρίστηκε επίσημα μόνο από την Τουρκία..

Τέσσερις μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1984, ξέσπασε νέα κρίση, μετά από ισχυρισμούς ότι τουρκικά πολεμικά πλοία που εκτελούσαν άσκηση είχαν ανοίξει πυρ προς την κατεύθυνση ελληνικού αντιτορπιλικού που επιτηρούσε τα ελληνικά χωρικά ύδατα. Η Ελλάδα έθεσε σε επιφυλακή τις ένοπλες δυνάμεις της και ανακάλεσε τον πρεσβευτή της στην Άγκυρα για διαβουλεύσεις. Η συγκεκριμένη κρίση τελικά εκτονώθηκε, αλλά η υποκρυπτόμενη σοβαρότητα της κατάστασης έγινε εμφανέστατη στα τέλη του 1984, με τη διακήρυξη ενός νέου αμυντικού δόγματος, σύμφωνα με το οποίο η κύρια απειλή κατά της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας δεν ερχόταν από τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, αλλά από την Τουρκία, σύμμαχο της Ελλάδας στο NATO. Τον Δεκέμβριο του 1986, ένα επεισόδιο ανάμεσα στις τουρκικές και τις ελληνικές περιπόλους στη μεθόριο του Έβρου, είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο τριών στρατιωτών, δυο Τούρκων και ενός Έλληνα. Τρεις μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1987, ακολούθησε η σοβαρότερη κρίση στις σχέσεις των δύο χωρών, μετά από αυτή του «Σισμίκ» το 1976.⁹⁷⁹ Η κρίση του 1987 αποτελεί τη δεύτερη σοβαρή κρίση στο Αιγαίο, που έφερε την Ελλάδα και την Τουρκία στα πρόθυρα του πολέμου.⁹⁸⁰

Αφορμή της κρίσης του 1987 ήταν η υιοθέτηση από την Τουρκία της άποψης ότι επίκεινται γεωτρήσεις και έρευνα για κοιτάσματα πετρελαίου στην θαλάσσια περιοχή της Θάσου. Συγκεκριμένα, η ελληνοτουρκική κρίση άρχισε να κυοφορείται από τις 19 Φεβρουαρίου του 1987, όταν ο υπουργός Βιομηχανίας Αναστάσιος Πεπονής ζήτησε, σύμφωνα με το άρθρο 106 του Συντάγματος, να συμμετάσχει αναγκαστικά το ελληνικό Δημόσιο στην κοινοπραξία των ξένων εταιρειών που, με επικεφαλής την καναδική «Ντένισον», εκμεταλλευόταν τα πετρέλαια της Θάσου.⁹⁸¹

⁹⁷⁹ Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της νεότερης Ελλάδος: 1770-1990*, 219-220.

⁹⁸⁰ Evriviades., "The Umbilical Relationship: Greece and the United States," 160.

⁹⁸¹ Κώστας Μάρδας, "Κρίση στο Αιγαίο 1987: 26 χρόνια μετά μια ανάλυση του Κ.ΜΑΡΔΑ που θα συζητηθεί," *OnAlert*, 29 Μαρτίου 2013, πρόσβαση 29 Μαρτίου 2013 – 18:00.

Οι υποψίες των Τούρκων –ότι η Ελλάδα θα ξεκινούσε έρευνες πετρελαίου- είχαν πολλαπλασιαστεί, γιατί, μετά το 1981, στην περιοχή γύρω από τον Πρίνο γίνονταν έρευνες χωρίς να έχει ενημερωθεί το υπουργείο Εξωτερικών.⁹⁸²

Στις 23 Μαρτίου του 1987 ο μόνιμος διπλωματικός αντιπρόσωπος της Τουρκίας στον ΟΗΕ Ιλτέρ Τουρκμέν έστειλε στον γενικό γραμματέα έγγραφο καταγγέλλοντας την Ελλάδα για παραβίαση του Πρωτοκόλλου της Βέρνης, επικαλούμενος δήλωση του Παρμελί ότι η εταιρεία ήταν αποφασισμένη να προχωρήσει στη διενέργεια γεωτρήσεων μέχρι το τέλος του Μαρτίου, όπως όριζε η σύμβασή της με το ελληνικό Δημόσιο. Ο Ιλτέρ Τουρκμέν υποστήριξε επίσης ότι τον Μάρτιο του 1982 η ελληνική κυβέρνηση είχε διαβεβαιώσει γραπτώς πως δεν θα έκανε έρευνες. Η αλήθεια ήταν ότι ο υφυπουργός Εξωτερικών Κάρολος Παπούλιας, σε απάντηση τουρκικού διαβήματος, είχε δηλώσει τότε ότι «τη στιγμή αυτή η Ελλάδα δεν έχει σε εφαρμογή ερευνητικό πρόγραμμα στο Αιγαίο». Το τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών ερμήνευσε τη διατύπωση εκείνη ως επιβεβαίωση των συμφωνηθέντων στη Βέρνη για αμοιβαία αποχή ερευνών. Απαντήσεις στους τουρκικούς ισχυρισμούς έδωσε εγγράφως ο αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον ΟΗΕ Μιχαήλ Δούντας.

Διαμαρτυρία προς τον γενικό γραμματέα το ΝΑΤΟ λόρδο Κάρινγκτον υπέβαλε ο Έλληνας αντιπρόσωπος στη Συμμαχία Χρήστος Ζαχαράκης. Την επομένη ο λόρδος Κάρινγκτον κάλεσε τους αντιπροσώπους των ΗΠΑ, της Βρετανίας, της Γερμανίας και της Γαλλίας ζητώντας τους να αποτρέψουν την κλιμάκωση της κρίσης.

Ο πρεσβευτής στην Ουάσιγκτον Γεώργιος Παπούλιας επισκέφθηκε τον Αμερικανό υφυπουργό Άρμακοστ, ο οποίος απέφυγε να πάρει θέση, διαβεβαιώνοντας πάντως ότι θα συνιστούσε στην Άγκυρα αυτοσυγκράτηση.⁹⁸³

Στις 25 Μαρτίου του 1987 συνήλθε στην Άγκυρα το υπουργικό συμβούλιο και ενέκρινε απόφαση χορήγησης αδειών για έρευνες έξω από τα χωρικά ύδατα της Τουρκίας. Η τουρκική κυβέρνηση παρεχώρησε στην Τουρκική Εταιρεία Πετρελαίων ΤΡΑΟ (Turkiye Petrolleri Anonim Ortakligi) τέσσερις περιοχές του βορείου Αιγαίου για τη διεξαγωγή ερευνών.

Οι παραχωρήσεις αυτές ήταν οι ακόλουθες:

1. Παραχώρηση με α/α 2640 για 1.822 τ.χλ. που περικλείει την Σαμοθράκη αφήνοντας ένα μικρό διάυλο στη δυτική πλευρά.

<http://www.onalert.gr/stories/krisi-martiou-oli-i-alitheia-se-mia-ereyna-pou-tha-syzitithe>

⁹⁸² Μάρδας, “Κρίση στο Αιγαίο 1987”.

⁹⁸³ Ibid.

2. Παραχώρηση με α/α 2641 για 2.881 τ.χιλ. που εκτείνεται σε όλο το νοτιοανατολικό τμήμα της Λήμνου.
3. Παραχώρηση με α/α 2642 για 3.633 τ.χιλ. που καλύπτει την περιοχή μεταξύ Σκύρου και Λέσβου.
4. Παραχώρηση με α/α 2643 για 1.245 τ.χιλ. που καλύπτει την περιοχή μεταξύ Λέσβου και Χίου.

Και οι τέσσερις ερευνητικές παραχωρήσεις έπαυαν την 26η Σεπτεμβρίου του έτους 2003. Σε όλες τις περιπτώσεις άρχιζαν ακριβώς αμέσως μετά την ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη των 6 μιλίων. Η εικόνα των παραχωρήσεων σε χάρτη του Αιγαίου έδειχνε τον πλήρη σχεδόν εγκλωβισμό της Λέσβου και της Σαμοθράκης (ερώτηση στη Βουλή Στ. Μάνου, 10/10/88). Η απόφαση δημοσιεύθηκε την άλλη μέρα στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Οι τουρκικές εφημερίδες πρόβαλαν το γεγονός, υπογραμμίζοντας την κρισιμότητα της κατάστασης. Ο υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Ρίτσαρντ Περλ, ευρισκόμενος σε επίσημη επίσκεψη στην Άγκυρα δήλωσε: «Ελπίζω ότι η Ελλάδα δεν θα κάνει κουταμάρες. Ο Οζάλ έχει καλές προθέσεις αλλά ο Α. Παπανδρέου έχει σκληρές θέσεις».⁹⁸⁴

Έτσι, η Τουρκία αποστέλλει τον Μάρτιο του 1987 το SISMIKII, με συνοδεία πολεμικών πλοίων στις αμφισβητούμενες περιοχές του Αιγαίου, που στόχο είχε, όπως η ίδια ισχυριζόταν, τη διενέργεια ερευνών στην αμφισβητούμενη υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε ως ανταπόδοση της εικαζόμενης, από πλευράς τουρκικού κράτους, παραβίασης από τη μεριά της Ελλάδας του πρακτικού της Βέρνης, το οποίο υπαγόρευε την αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τις ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις.⁹⁸⁵

Μέχρι η κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου να ξεκινήσει να λαμβάνει σοβαρά τις σχέσεις της με την Τουρκία, το 1987 η πολιτική κατάσταση στην Άγκυρα βρίσκονταν σε κρίση τη στιγμή που ο ίδιος ο Ανδρέας αντιμετώπιζε και αυτός πολλά προβλήματα στο εσωτερικό. Η διπλωματία ωστόσο, δεν «περιμένει» από τους ηγέτες να βρεθούν σε μία ιδανική κατάσταση ώστε να δράσουν. Η κατάσταση είχε ως είχε και οι ηγέτες έπρεπε να λειτουργήσουν με τα τότε δεδομένα.⁹⁸⁶ Παρόλα αυτά, ο Ανδρέας Παπανδρέου ήταν ξεκάθαρος στις εντολές του: «Στο θέμα του Αιγαίου πρέπει να καταστεί σαφές τόσο προς τους γείτονές μας όσο και προς το ΝΑΤΟ ότι τα χερσαία, θαλάσσια και εναέρια σύνορά μας, καθώς και τα όρια της Ελληνικής

⁹⁸⁴ Μάρδας, "Κρίση στο Αιγαίο 1987".

⁹⁸⁵ Χρήστος Ροζάκης, "Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: η νομική διάσταση" στο Δημήτρης Κώνστας και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική, 1974-1987: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις – Κυπριακό, Τόμος 2^{ος}* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989), 31-32.

⁹⁸⁶ Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, 143.

υφαλοκρυπίδας του Αιγαίου, δεν είναι διαπραγματεύσιμα. Κατοχυρώνονται από Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις καθώς και από τη Διεθνή Πρακτική».⁹⁸⁷

Η ελληνοτουρκική κρίση του 1987, έρχεται να επιβεβαιώσει τις αμερικανικές εκτιμήσεις για ένταση ανάμεσα στις δύο χώρες. Ήδη, από το 1981, σε τηλεγράφημα (αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα προς τον Υπουργό Εξωτερικών στην Ουάσινγκτον, 5^η Μαρτίου 1982, ώρα 14:41), αναφέρεται πως ο Ανδρέας Παπανδρέου, έχοντας ερεθίσει τους Τούρκους, μάλλον θα έχει να αντιμετωπίσει για κάμποσο καιρό την αυξημένη ένταση, καθώς και το αντίστοιχο κόστος σε χρόνο και προσοχή. Στη συνέχειά του αναφέρεται ότι, όποιος και αν ήταν ο λόγος που τον οδήγησε να εκμεταλλευτεί την «τουρκική απειλή», ο Παπανδρέου έχει βάλει τον εαυτό του σε μία θέση, όπου η Ελλάδα θα μπορούσε να πέσει θύμα ενός συμβάντος και των επιπτώσεων του συμβάντος αυτού.⁹⁸⁸ Σαφώς, η επίρριψη ευθυνών για ένα μελλοντικό συμβάν, στον Ανδρέα Παπανδρέου, αντικατοπτρίζει και την αρνητική στάση των Η.Π.Α. απέναντι στον Έλληνα ηγέτη, εκείνη την περίοδο. Ωστόσο, παραμένει μία εκτίμηση, που, ως προς το τελικό της πόρισμα, έρχεται να επιβεβαιωθεί, με την κρίση του 1987.

Η περίοδος του 1980 (και κυρίως τα μέσα της δεκαετίας), βρήκε την Αθήνα να είναι καχύποπτη από τις πρωτοβουλίες του Τούρκου πρωθυπουργού, Οζάλ. Για τις διπλωματικές ικανότητες του Τούρκου πρωθυπουργού, η Αθήνα έτρεφε μεγάλο σεβασμό. Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1986, στη Διεθνή Διάσκεψη στο Νταβός της Ελβετίας, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, εμφανίστηκε ιδιαίτερα ενοχλημένος από τις φαινομενικές προθέσεις του Τούρκου ομολόγου του, για το διακανονισμό συναντήσεων – επαφών μεταξύ τους, αρνούμενος την απευθείας πρόσκληση για προσωπική συνάντηση. Την περίοδο των Χριστουγέννων του 1986, στην περιοχή του Έβρου, στα ελληνοτουρκικά σύνορα, προηγήθηκε μία συμπλοκή, στην οποία πυροβολήθηκε ένας Τούρκος στρατιώτης. Ο πρωθυπουργός Οζάλ συνέχιζε να προτείνει το διάλογο ανάμεσα στα δύο έθνη για την επίλυση των διαφορών τους, όμως ο Ανδρέας Παπανδρέου παρέμεινε αδιάλλακτος τονίζοντας ότι, πέραν του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας, που θα έπρεπε να επιλυθεί μέσα από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, δεν υπήρχε τίποτε άλλο να συζητηθεί.⁹⁸⁹

Ήδη, η ελληνική πλευρά είχε διακηρύξει από το 1982, ότι το Πρωτόκολλο της Βέρνης είναι ανενεργό επειδή οι διαπραγματεύσεις για την υφαλοκρηπίδα είχαν

⁹⁸⁷ Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, «Η Πρώτη Βολή Δική μας», *Η Νέα Πολιτική* (Μάιος 2008): 38.

⁹⁸⁸ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 191.

⁹⁸⁹ Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο. Ανδρέας Παπανδρέου: Οράματα και Εφιάλτες*, 354.

οδηγηθεί σε αδιέξοδο, λόγω της άρνησης της Τουρκίας να δεχτεί την προσφυγή στη Χάγη για την επίλυση του νομικού αυτού θέματος.⁹⁹⁰

Η έρευνα για κοιτάσματα πετρελαίου στην περιοχή του βόρειου Αιγαίου, στις αρχές του 1970, δημιούργησε ελπίδες, τόσο στην Αθήνα, όσο και στην Άγκυρα. Και οι δύο χώρες υπέφεραν από σοβαρά οικονομικά προβλήματα εκείνη την περίοδο. Η εξόρυξη του πετρελαίου, θεωρούνταν και από τις δύο πλευρές, πως θα μπορούσε να φέρει αναβάθμιση, γεωστρατηγική και οικονομική. Ως εκ τούτου, το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας αποτέλεσε (έκτοτε) θέμα στρατηγικής σημασίας. Έπαψε να είναι απλά μία περίπτωση οροθέτησης των διεθνών υδάτων και των δικαιωμάτων επέκτασης χωρικών υδάτων, σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982), το οποίο σημειωτέον, είχε υπογραφεί από την Ελλάδα, αλλά όχι από την Τουρκία. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν να θεωρηθούν στρατηγικής σημασίας, συγκεκριμένες περιοχές στα διεθνή ύδατα του Αιγαίου, στις οποίες θεωρούνταν πως υπάρχουν κοιτάσματα πετρελαίου. Και οι δύο πλευρές επιδείκνυαν μεγάλη καχυποψία στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας και συνεχώς παρουσίαζαν έναν αριθμό πολιτικών και νομικών επιχειρημάτων, για να υποστηρίξουν τις διεκδικήσεις τους. Η Αθήνα φοβόταν σε μεγάλο βαθμό την κατάληξη σε πολιτικές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία. Η μεγαλύτερη απειλή ήταν η δημιουργία προηγούμενου από την Τουρκία, μίας ενέργειας ή απόφασης που θα εμφανίζονταν στην παγκόσμια κοινότητα ως άσκηση νόμιμων κυριαρχικών δικαιωμάτων στις «καυτές» περιοχές. Ο φόβος αυτός κατέστησε το έργο των ελληνικών υπηρεσιών πληροφοριών πολύ δύσκολο. Οι αξιωματούχοι των πληροφοριών έπρεπε να παρακολουθούν στενά την Τουρκία, ώστε να προληφθεί μία αιφνιδιαστική επίθεση ή οποιαδήποτε άλλη, μικρότερης κλίμακας, επιχείρηση, με σκοπό τη διεκδίκηση της κυριαρχίας. Μία εισβολή, με γενικευμένη σύρραξη, θεωρούνταν βέβαια ένα σενάριο πολύ χαμηλής, έως και ελάχιστης πιθανότητας. Αυτό που η ελληνική πλευρά φοβόταν περισσότερο ήταν οι προκλητικές ενέργειες εκ μέρους της Τουρκίας, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στο ξέσπασμα μίας κρίσης. Ένα συμβάν μικρής κλίμακας, το οποίο θα στόχευε στην άσκηση διεθνούς πίεσης στην Αθήνα για τη διαπραγμάτευση και το διακανονισμό των διαφορών της με την Τουρκία.⁹⁹¹

Τον Μάρτιο του 1987, οι σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας είχαν φθάσει σε επικίνδυνο σημείο, λόγω της κρίσης που είχε ξεσπάσει εξαιτίας των ερευνών κοιτασμάτων πετρελαίου που προτίθετο να διεξάγει το τουρκικό ωκεανογραφικό «SISMIKII» ανοιχτά της Θάσου. Με την αποστολή του ερευνητικού πλοίου «SISMIKII», που είχε ως κατεύθυνση την αμφισβητούμενη υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, με πολεμικό ναυτικό και τον τουρκικό στρατό σε επιφυλακή, πραγματικός

⁹⁹⁰ Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο ως τα Ίμια τους S-300 και το Ελσίνκι, 1955-2000: Η οπτική του Τύπου*, 282.

⁹⁹¹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 106-107. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

στόχος ήταν ο εξαναγκασμός της Ελλάδας να αποδεχτεί πολιτική διαπραγμάτευση μεταξύ των δύο μερών για τη ρύθμιση του προβλήματος της υφαλοκρηπίδας.⁹⁹²

Ο Τούρκος Πρωθυπουργός Οζάλ, διερχόμενος από το Λονδίνο, έδωσε μία μαγνητοσκοπημένη συνέντευξη στη μεγάλης ακροαματικότητας εκπομπή του BBC «Newslight», που θα μεταδίδονταν το βράδυ της 27^{ης} Μαρτίου. Στη συνέντευξή του, ο Τούρκος Πρωθυπουργός εφάνη να ανακρούει πρύμναν. Δήλωσε ότι έδωσε εντολή στα τουρκικά σκάφη να παραμείνουν στα τουρκικά ύδατα, αλλά προειδοποίησε ότι αν η Ελλάδα άρχιζε έρευνες για πετρέλαιο στο Αιγαίο, η Τουρκία θα κινούνταν προς την ίδια κατεύθυνση. Οι λοιπές δηλώσεις του περί των νήσων του Αιγαίου, χαρακτηρίζονταν από ιταμότητα και προκλητικότητα. Ο τότε Πρέσβης στο Λονδίνο, Στέφανος Σταθάτος, στο βιβλίο του με τίτλο *Σαράντα Χρόνια στη Διπλωματική Αρένα*, αναφέρει πως προσκλήθηκε από το BBC να σχολιάσει τις δηλώσεις του Τούρκου Πρωθυπουργού. Ο ίδιος αναζήτησε τον τότε αναπληρωτή Υπουργό Εξωτερικών, κ. Ιωάννη Καυτή, ώστε να ζητήσει τη γνώμη του. Δεν κατάφερε όμως να τον βρει εξαιτίας του μεγάλου φόρτου εργασίας λόγω της ελληνοτουρκικής κρίσης. Ο Πρέσβης έκρινε πως ήταν καλύτερα να δεχτεί την πρόσκληση και να αναλάβει την ευθύνη της παρουσίας του στη βρετανική τηλεόραση. Έτσι, έδωσε συνέντευξη στο BBC, στην οποία εστίασε κυρίως στη νομική διάσταση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας, τονίζοντας ότι η Ελλάδα είχε επανειλημμένως προτείνει την παραπομπή του θέματος ενώπιον του Δικαστηρίου της Χάγης. Επίσης, «απαντώντας» στις δηλώσεις του Τούρκου Πρωθυπουργού (ότι καλό είναι οι Έλληνες να μην παραγνωρίζουν ότι τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου απέχουν μόλις λίγα μίλια από τις τουρκικές ακτές και εκατοντάδες μίλια από την ηπειρωτική Ελλάδα), επισήμανε ότι η Ελλάδα θα υπερασπιστεί τα νησιά αυτά, όπως ακριβώς έκανε και η Βρετανία με τα νησιά Φώκλαντ που απέιχαν χιλιάδες μίλια από αυτή. Το Γραφείο Τύπου του Λονδίνου, εξήρε τη συνέντευξη καταλήγοντας στο ότι «η μάχη των εντυπώσεων κερδήθηκε και μάλιστα με αντίπαλο τον Οζάλ» (Τηλεγράφημα Γραφείου Τύπου Λονδίνου από 28 Μαρτίου 1987 προς τον ειδικό γραμματέα Τύπου κ. Τ. Χυτήρη).⁹⁹³

Η αρχή της ελληνοτουρκικής κρίσης του 1987 έχει τις ρίζες της στο ερευνητικό πρόγραμμα (για πετρέλαιο) της Denison Mines Ltd, η οποία συγκροτούνταν από μία ομάδα διεθνών επιχειρήσεων και έκανε έρευνες για πετρέλαιο στα ελληνικά χωρικά ύδατα του βόρειου Αιγαίου, από το 1976. Η Denison Canada είχε το 62% των μεριδίων, η Winteshall (γερμανική) το 11,25%, η Hellenic Oil (Ηνωμένων Πολιτειών) το 9%, η Whiteshield (Ηνωμένων Πολιτειών) το 7% και η

⁹⁹²Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο ως τα Ίμια τους S-300 και το Ελσίνκι, 1955-2000: Η οπτική του Τύπου*, 284.

⁹⁹³Στέφανος Σταθάτος, *Σαράντα Χρόνια στη Διπλωματική Αρένα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός, 2007), 122-124.

Ελληνική Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου (ΔΕΠ) το 10%.⁹⁹⁴ Η Denison είχε αποφασίσει να προχωρήσει σε νέα έρευνα, προγραμματισμένη για την 28^η Μαρτίου 1987, στη θαλάσσια περιοχή του Μπάμπουρα, που απείχε 10 ναυτικά μίλια από τις ελληνικές ακτές (δέκα ναυτικά μίλια από το ακρωτήριο Μπάμπουρας της Θάσου), 4 ναυτικά μίλια εκτός των ελληνικών εθνικών χωρικών υδάτων.⁹⁹⁵

Βάσει της συμφωνίας με το Υπουργείο Βιομηχανίας, το 1976, η προθεσμία για τις έρευνες της Denison έληγε την 1^η Απριλίου 1987. Ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε δύο επιλογές. Είτε να επιτρέψει στη Denison να προβεί στις έρευνες, με πιθανή έκρηξη μίας ελληνοτουρκικής κρίσης, είτε να θέσει τέλος στη δράση της εταιρίας. Την ίδια περίοδο η Άγκυρα συνέχιζε να υποστηρίζει πως ήταν σε ισχύ το μυστικό Πρωτόκολλο της Βέρνης, του 1976 (Proces Verbal)⁹⁹⁶, ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο, και οι δύο πλευρές θα απείχαν από οποιαδήποτε δραστηριότητα στο Αιγαίο που θα επηρέαζε τη διευθέτηση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας.⁹⁹⁷ Ωστόσο, ο Ανδρέας Παπανδρέου, υποστήριξε ότι το Πρωτόκολλο ήταν πλέον ανενεργό, δεδομένης της λήξης των ελληνοτουρκικών συζητήσεων, το 1981, χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Συνέχισε να διακηρύττει ότι η Ελλάδα έχει κυριαρχικά δικαιώματα στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας και η Αθήνα ήταν εκείνη που θα αποφάσιζε το πότε, το που και τον τρόπο με τον οποίο θα διενεργούνταν οι έρευνες στο θαλάσσιο υπέδαφος. Τελικώς, η ελληνική κυβέρνηση, προκειμένου να έχει τον έλεγχο των ερευνών στο Αιγαίο, αποφάσισε να αγοράσει το μερίδιο της Denison.⁹⁹⁸ Σε κυβερνητικό συμβούλιο⁹⁹⁹, τον Απρίλιο του 1986, ο Αντιπρόεδρος Φίλιππος Μακέδος, Διοικητής της Ε.Υ.Π., επιχειρηματολόγούσε προς τον πρωθυπουργό, ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να φέρει στην κατοχή της όλες τις εγκαταστάσεις έρευνας πετρελαίου, με την αγορά του μεριδίου της Denison. Η Αθήνα με αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε να ελέγχει οποιοδήποτε ερευνητικό πρόγραμμα στην υφαλοκρηπίδα των περιοχών του βορείου Αιγαίου. Ο Μακέδος πίστευε πως η Άγκυρα δεν θα θεωρούσε την κρατικοποιημένη επιχείρηση «πράκτορα» της

⁹⁹⁴“Τα παρασκήνια του Πρίνου,” *Το Βήμα*, 22 Φεβρουαρίου 1987.

⁹⁹⁵Συνέντευξη Αναστάσιου Πεπονή, πρώην Υπουργού Βιομηχανίας & Ενέργειας, στην εκπομπή της NET “Ειδικές Αποστολές”, που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο ΕΡΤπου παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

⁹⁹⁶Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 107. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

⁹⁹⁷Σάββας Καλεντερίδης, “Καλή Τύχη Ελλάδα!,” *InfognomonPolitics*, Τρίτη 23 Νοεμβρίου 2010, πρόσβαση 12 Μαρτίου 2011 – 12:21.
http://infognomonpolitics.blogspot.com/2010/11/blog-post_5778.html

⁹⁹⁸Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 40-41.

⁹⁹⁹Παρόντες στο Συμβούλιο ήταν οι 3 Υπουργοί Εξωτερικών, Δροσογιάννης, Χαραλαμπίδης και Παπούλιας, ο Υφυπουργός Καψής, καθώς και ο Αντιπρόεδρος Φίλιππος Μακέδος.

ελληνικής κυβέρνησης. Η παραπάνω παραδοχή απεδείχθη εσφαλμένη. Μετά την κρίση του 1987, ο Οζάλ παραδέχτηκε ότι είχε πληροφορηθεί από τον Πρόεδρο της Denison, Stephen Roman (ο οποίος δεν έκρυβε τις διαφωνίες του για το ελληνικό σχέδιο της εξαγοράς των μεριδίων της Denison), ότι η Ελλάδα είχε την πρόθεση να κρατικοποιήσει την επιχείρηση, προκειμένου να μπορεί να διεξάγει έρευνες για πετρέλαιο στις περιοχές της αμφισβητούμενης υφαλοκρηπίδας.¹⁰⁰⁰ Σε συναντήσεις με τον Αμερικανό και τον Καναδό πρέσβη, και σύμφωνα με πρώην Υπουργό, ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε υποστηρίξει ότι η Ελλάδα στόχευε στην αγορά των μεριδίων της Denison με σκοπό τη διατήρηση της ειρήνης και πως δεν υπήρχε καμία αλλαγή στην ελληνική πολιτική αναφορικά με τη διεθνή επιχειρηματικότητα.¹⁰⁰¹

Στα τέλη του 1986, στο ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έφτασαν μυστικές πληροφορίες για τουρκικά σχέδια που αφορούσαν στην πυροδότηση κρίσης, την άνοιξη του 1987. σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, το σχέδιο είχε συζητηθεί στο Τουρκικό Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας. Η Άγκυρα σκόπευε να προκαλέσει τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, με απώτερο στόχο την εξώθηση της Αθήνας σε αντίδραση, η οποία, με τη σειρά της, θα «ανάγκαζε» τον τουρκικό στρατό να αντιδράσει με επίδειξη ισχύος. Στο σχέδιο υπήρχε και ο πολιτικός στόχος της αποδοχής από την Αθήνα, της ισχύος του Πρωτοκόλλου της Βέρνης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες, η Άγκυρα στόχευε ξεκάθαρα στο πολιτικό επίπεδο και δεν είχε καμία πρόθεση να φτάσει σε ένοπλη σύγκρουση.¹⁰⁰² Κορυφαίος διπλωμάτης στο Υπουργείο Εξωτερικών, υπεύθυνος για τα ελληνοτουρκικά θέματα, αναφέρει ότι από την κρίση του 1976, με το ωκεανογραφικό Χόρα, η τουρκική πλευρά διατηρούσε μία «συνεπή» στρατηγική δημιουργίας κρίσεων και θερμών επεισοδίων με την Ελλάδα. Με την αποστολή του Χόρα στο Αιγαίο, το 1976, οι Τούρκοι στόχευαν στη διακοπή των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ.. Αυτό ήταν και το πολιτικό όφελος το οποίο επιδίωκε να εξασφαλίσει η τουρκική στρατηγική. Την περίοδο της δεκαετίας του 1980, η Τουρκία ακολούθησε μία παρόμοια στρατηγική διότι, παρά τη στρατιωτική της υπεροχή, ένιωθε κατώτερη στο επίπεδο της πολιτικής επιρροής και θέσης γενικότερα στην Ευρώπη, από την Ελλάδα. Με λίγα λόγια, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, η τουρκική πλευρά επιδίωκε να δημιουργήσει ένα θερμό επεισόδιο που θα οδηγούσε σε έναν πολιτικό διακανονισμό, μεταβάλλοντας την ευνοϊκή (νομικά) θέση της Ελλάδας.¹⁰⁰³

¹⁰⁰⁰Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 44.

¹⁰⁰¹Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 108 Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁰²Λυμπερης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 300.

¹⁰⁰³Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 108-109. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Τον Δεκέμβριο του 1986, οι Έλληνες διπλωμάτες διαπίστωσαν, εντελώς αργοπορημένα, ότι η Denison είχε ήδη προβεί (το 1982) σε έρευνες για πετρέλαιο, παρά τις αντιδράσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, σε διεθνή ύδατα και στην περιοχή της ελληνικής υφαλοκρηπίδας που διεκδικούνταν από τους Τούρκους. Ωστόσο, η τουρκική πλευρά τότε δεν είχε απειλήσει την Ελλάδα με στρατιωτική αντίδραση.¹⁰⁰⁴ Προς μεγάλη έκπληξη όλων, το Υπουργείο Βιομηχανίας είχε κρατήσει στο σκοτάδι τα Υπουργεία Εξωτερικών και Εθνικής Άμυνας. Ο Υφυπουργός Εξωτερικών, Γιάννης Καψής, ωστόσο, παραδέχτηκε πως το Υπουργείο Βιομηχανίας δεν δεσμεύονταν από κάποιον όρο, να ενημερώνει το Υπουργείο Εξωτερικών για έρευνες πετρελαίου. Το γεγονός αυτό φανερώνει τη σοβαρή έλλειψη συντονισμού, βασικής μετάδοσης πληροφοριών και εντέλει, την ανεπάρκεια των κυβερνητικών οργανισμών. Ομοίως, το Υπουργείο Εξωτερικών δεν είχε καμία ενημέρωση από τον Πρωθυπουργό, για την ανακοίνωση από τον Υπουργό Βιομηχανίας, Αναστάσιο Πεπονή, στα μέσα Φεβρουαρίου του 1987, της αγοράς από το κράτος των μεριδίων της Denison. Σύμφωνα με τον Καψή, με τρόπο ανάλογο, οι Υπουργοί, Χαραλαμπίδης και Παπούλιας, βρίσκονταν και αυτοί στο σκοτάδι. Ο Παπανδρέου είχε διατηρήσει απόλυτη μυστικότητα επί του θέματος, εκπλήσσοντας σύσσωμο το υπουργικό συμβούλιο.¹⁰⁰⁵ Γενικά, η μυστικοπάθεια στη συμπεριφορά του Ανδρέα Παπανδρέου, ακόμη δημιουργεί δυσκολίες στους ερευνητές που προσπαθούν να συλλέξουν στοιχεία για την ηγεσία και την κατανόηση των πολιτικών προτεραιοτήτων απέναντι στην Τουρκία, την περίοδο των αρχών του 1987. Αυτή η μυστικοπάθεια έρχεται να επιβεβαιωθεί από την ύπαρξη «συνωμοσιολογικών» τάσεων του Ανδρέα, όπως επίσης και για τη ροπή του προς τις μηχανορραφίες, καθώς επίσης και στην περιβολή των δραστηριοτήτων του με μία αύρα μυστηρίου (όλα τα παραπάνω, κατά τον Καθηγητή Χάρη Ψωμάδη).¹⁰⁰⁶

Οι επαφές με στελέχη της Denison επηρέασαν σημαντικά τις ελληνικές εκτιμήσεις για την απειλή που θα μπορούσε να προκύψει από τις δραστηριότητες της εταιρίας στο Αιγαίο. Προφανώς, τα στελέχη αυτά δεν είχαν σκοπό να πουλήσουν τα δικαιώματα της Denison στο Αιγαίο. Διακήρυτταν ότι ήταν απλά στελέχη που ενδιαφέρονταν μόνο για τις αγοροπωλησίες πετρελαίου και πως οι γεωτρήσεις στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου δεν αποτελούσαν ελληνοτουρκικό πρόβλημα. Σε διασκέψεις τύπου έκαναν ασαφείς δηλώσεις για την κατοχή πληροφοριών από αμερικανικές και καναδικές πηγές, που επιβεβαίωναν ότι δεν θα προέκυπτε κανένα ελληνοτουρκικό πρόβλημα από το ερευνητικό τους έργο. Αυτό που ανησυχούσε ιδιαίτερα την κυβέρνηση, ήταν ότι οι εκπρόσωποι της Denison δήλωναν πως θα επανεκκινούσαν τις έρευνες, σε περίπτωση αλλαγής του πολιτικού σκηνικού στη

¹⁰⁰⁴ Ibid, 109. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁰⁵ Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 39-40.

¹⁰⁰⁶ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 53.

χώρα (αλλαγής της κυβέρνησης). Κάποια μέλη του υπουργικού συμβουλίου θεωρούσαν πως υπήρχε, από τις Η.Π.Α. και τη Denison, ένα σχέδιο αποσταθεροποίησης κατά του Παπανδρέου, με τη συμμετοχή της Τουρκίας. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, που τρέφονταν από συγκεκριμένους κύκλους στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., μία κρίση θα ανάγκαζε τον Παπανδρέου να συμβιβαστεί στο θέμα της υφαλοκρηπίδας, επιτρέποντας έρευνες από τους Τούρκους στην ελληνική υφαλοκρηπίδα. Σε μία τέτοια περίπτωση, προβλέπονταν ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου, υπό το βάρος της κοινής γνώμης (εθνικιστικής), θα αναγκάζονταν να παραιτηθεί. Μετά από την παραίτηση αυτού, μία νέα κυβέρνηση, συντηρητική αυτή τη φορά, θα επέτρεπε στη Denison να συνεχίσει το ερευνητικό της έργο.¹⁰⁰⁷

Στις 28 Φεβρουαρίου του 1987, ο Υφυπουργός Καψής είχε συνάντηση με τον Τούρκο Πρέσβη στο χώρο του Υπουργείου Εξωτερικών. Ο Τούρκος διπλωμάτης υποστήριξε ότι, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο της Βέρνης, οι δύο πλευρές απαιτούνταν να απέχουν από οποιαδήποτε έρευνα για πετρέλαιο, πέραν των 6 ναυτικών μιλίων. Προειδοποίησε πως η Άγκυρα θα αντιδράσει αν η Αθήνα προβεί σε μία τέτοια ενέργεια. Ο Υφυπουργός απάντησε ότι το Πρωτόκολλο δεν βρίσκονταν πλέον σε ισχύ, επαναλαμβάνοντας ότι τα μέσα, η χρονική στιγμή και η τοποθεσία των γεωτρήσεων, θα είναι ελληνικής επιλογής. Ωστόσο, παραδέχτηκε ότι η Ελλάδα δεν θα προχωρούσε σε γεωτρήσεις τον Μάρτιο, διότι ο απαραίτητος εξοπλισμός παρουσίαζε κάποιες βλάβες και βρίσκονταν στο λιμάνι του Πειραιά. Ο Τούρκος πρέσβης διαβίβασε στην Άγκυρα ότι η Αθήνα σκόπευε να προχωρήσει μονομερώς στο θέμα της υφαλοκρηπίδας. Το γεγονός αυτό προκάλεσε ιδιαίτερη ανησυχία στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών και ο Αμερικάνος πρέσβης στην Άγκυρα, επικοινωνώντας με τον ομόλογό του στην Αθήνα, Ρόμπερτ Κίλεϊ (Robert Keeley), για να τον ενημερώσει σχετικά. Να σημειωθεί ότι, από το φθινόπωρο του 1986, ο Κίλεϊ, βρίσκονταν σε επαφές, τόσο με τον Υπουργό Πεπονί, όσο και με τη Denison, ώστε να προκύψει κάποια συμφωνία – διευθέτηση ανάμεσα στην τελευταία και στο Υπουργείο Βιομηχανίας.¹⁰⁰⁸

Την επόμενη μέρα, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, με στόχο τον καθησυχασμό της τουρκικής πλευράς, άφησε να διαρρεύσει στον τύπο, σχέδιο της ελληνικής Ακτοφυλακής για διακοπή των ερευνών της Denison που γίνονταν στο βόρειο Αιγαίο χωρίς την κυβερνητική έγκριση.¹⁰⁰⁹ Ωστόσο, η ρητορική του Υφυπουργού Γ. Καψή, σε συνδυασμό με ανακριβείς αναφορές του πρέσβη Άκιμαν (Akiman), είχαν ως αποτέλεσμα να βγουν από το συρτάρι της Άγκυρας τα σχέδια για

¹⁰⁰⁷ Ibid, 45, 48.

¹⁰⁰⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 110. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁰⁹ “Ποιος θα κάνει το επόμενο βήμα στο πετρέλαιο της Θάσου;,” *Το Βήμα*, 1 Μαρτίου 1987.

μία κρίση.¹⁰¹⁰ Σύμφωνα με κορυφαίο διπλωμάτη που υπηρετούσε στο Υπουργείο Εξωτερικών εκείνη την περίοδο, ο πρέσβης Akiman απομόνωσε τις πιο «επιθετικές» φράσεις και λέξεις του Υφυπουργού από την κύρια γραμμή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στην Τουρκία. Η αναφορά του Τούρκου πρέσβη χαρακτηρίζονταν ανακριβής, διότι παρουσίαζε μία Ελλάδα επιθετική, που στόχευε να κινηθεί μονομερώς, μεταφέροντας στην Άγκυρα, ένα ψευδές ελληνικό κλίμα.¹⁰¹¹

Στις 5 Μαρτίου του 1987, η Αθήνα ενημερώθηκε από την πρεσβεία της στην Άγκυρα, για μία έκτακτη σύσκεψη του Τουρκικού Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας. Οι αξιωματούχοι των τουρκικών Υπουργείων Άμυνας και Εξωτερικών μελετούσαν το θέμα της υφαλοκρηπίδας, αναφορικά με τις τελευταίες ελληνικές αποφάσεις (όπως η απόφαση για αγορά του μεριδίου της Denison). Ο Υφυπουργός Γ. Καψής, εκτίμησε ότι κάτι σχεδιάζεται από την τουρκική πλευρά, προβλέποντας παράλληλα ότι οι Τούρκοι δεν θα πραγματοποιούσαν κάποια προκλητική ενέργεια αλλά θα «απαντούσαν» μόνο στην περίπτωση που θα λάμβανε χώρα κάποια ελληνική αποστολή έρευνας πετρελαίου.¹⁰¹²

Εκτίμηση κατάστασης από την ελληνική πλευρά

Η αντίληψη και η εκτίμηση της κατάστασης από την ελληνική πλευρά, κατά τη διάρκεια της κρίσης, διαμορφώθηκε, τόσο από την ανάπτυξη των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων και τον επιχειρησιακό σχεδιασμό, όσο και από τη διαδρομή που ακολουθήθηκε από τα ερευνητικά σκάφη Pirireis και Sismik 1 (το σκάφος Sismik 1, δεν ήταν άλλο από το σκάφος Χόρα, του 1976, το οποίο είχε μετονομαστεί). Και τα δύο πλοία, εστάλησαν σε διεθνή ύδατα, της διεκδικούμενης από την Ελλάδα υφαλοκρηπίδας. Οι προβλέψεις και η ερμηνεία των τουρκικών σκοπιμοτήτων (της κρίσης που διαμορφώθηκε) βασίστηκαν στην πορεία που χάραξαν τα δύο σκάφη. Στις 19 Μαρτίου τα ελληνικά Υπουργεία Εξωτερικών και Άμυνας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η τουρκική πλευρά δρούσε με σκοπό την πρόκληση. Ο Καψής αναφέρεται σε τρεις πυλώνες της τουρκικής συμπεριφοράς. Κατά πρώτον, το Pirireis συνοδεύονταν από δύο τουρκικά πολεμικά πλοία. Κατά δεύτερον, παρόλο που τα πλοία αυτά παρέμειναν εκτός ελληνικών χωρικών υδάτων, κινήθηκαν περιμετρικά της Λήμνου, της Θάσου και της Σαμοθράκης και έφτασαν μέχρι και τα 12 ναυτικά μίλια του ακρωτηρίου Άθως. Τρίτον, σε πέντε περιπτώσεις, η τουρκική πλευρά διενήργησε υποθαλάσσιες έρευνες, χωρίς την έγκριση των ελληνικών αρχών (ως παράκτιο κράτος), όπως προβλέπει η Διεθνής Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας.

¹⁰¹⁰Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 110. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰¹¹Ibid, 110. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰¹²Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 45, 48, 54.

Η Άγκυρα είχε ήδη προβεί σε δημοσιοποίηση των περιοχών που επρόκειτο να εξερευνηθούν από τα σκάφη Pirireis και Sismik 1 και η Αθήνα διαπίστωσε ότι το 95% του τμήματος της διεκδικούμενης ελληνικής υφαλοκρηπίδας, θα υπόκειντο στην τουρκική επιστημονική αποστολή έρευνας.¹⁰¹³

Το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έκρινε πως η τουρκική πλευρά ανέμενε μία αντίδραση κατά της ερευνητικής εταιρίας, ενώ το Πολεμικό Ναυτικό εκτίμησε ότι η συνοδεία των πολεμικών πλοίων στο Pirireis, έδειχνε την πρόθεση των Τούρκων να αντιδράσουν σε οποιαδήποτε ελληνική επιχείρηση «αναχαίτισης» του Pirireis. Το Υπουργείο Άμυνας, θεωρώντας ότι η τουρκική πλευρά θα προκαλέσει στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, σε διεθνή ύδατα, απέστειλε σκάφη του Πολεμικού Ναυτικού, για να παρακολουθήσουν την πορεία των ερευνητικών πλοίων. Ο Αρχηγός Στόλου, Ναύαρχος Λυμπέρης, προέβη σε μία εκτίμηση, βασιζόμενη σε πολιτικά και νομικά κριτήρια και όχι σε καθαρά στρατιωτικά κριτήρια (όπως είναι η σύνθεση των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων, οπλοστάσιο, επιμέρους στρατιωτικοί αντικειμενικοί στόχοι και τακτικές προθέσεις). Σύμφωνα με τον Ναύαρχο, το γεγονός ότι η Τουρκία δεν ζήτησε την άδεια από το παράκτιο κράτος για τη διενέργεια των ερευνών, αποδεικνύει ότι είχε παραβιάσει το Διεθνή Νόμο και επιδίωκε πολιτικές παραχωρήσεις από την Ελλάδα.¹⁰¹⁴ Την ίδια στιγμή, το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών προέβη σε διαμαρτυρία για την «παρενόχληση του ερευνητικού πλοίου από ελληνικά πολεμικά πλοία».¹⁰¹⁵

Διπλωματική διάσταση και ρητορική από τις δύο πλευρές

Ο Ανδρέας Παπανδρέου, σε βιβλίο του, καταγράφει συγκεκριμένους κανόνες εξωτερικής πολιτικής. Το βιβλίο εκδόθηκε αρκετά πριν την ελληνοτουρκική κρίση του 1987. Εκεί, ο Παπανδρέου κάνει λόγο για κανόνες που αποτελούν ένα ανυποχώρητο βάθρο για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Απαριθμεί δέκα κανόνες οι οποίοι έχουν ως εξής:

1. Η Ελλάδα είναι χώρα φιλειρηνική και είναι κανόνας πρώτης αξίας να επιδιώκουμε πάντοτε τη λύση κάθε εθνικού προβλήματος με μέσα ειρηνικά. Αλλά αν ποτέ απειληθεί η εδαφική μας ακεραιότητα, η ανεξαρτησία μας, η ελευθερία μας, είμαστε έτοιμοι, πρέπει να είμαστε έτοιμοι, να την προστατεύσουμε με όλα τα μέσα και όλες τις θυσίες.

¹⁰¹³ Συμεών Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988* (Αθήνα: Εστία, 1988), 32.

¹⁰¹⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 300.

¹⁰¹⁵ Ibid., 303.

2. Τα βραχυπρόθεσμα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής να εξετάζονται κάτω από το πρίσμα μίας μακρόπνοης στρατηγικής, που θα προσδιορίζει τη θέση της Ελλάδας μακροπρόθεσμα σε μεσογειακή και ευρωπαϊκή δύναμη. Και να πάψει η εξωτερική πολιτική της χώρας να προσδιορίζεται στο παρασκήνιο. Να γίνει κτήμα και βίωμα του κυρίαρχου λαού.
3. Να εφαρμόσουμε τη ρεαλιστική αρχή της ευρωπαϊκής διπλωματίας, ότι σκοπός της εξωτερικής πολιτικής είναι να έχουμε αποτελέσματα, όχι να κερδίζουμε σε συζητήσεις. Το βασικό αποτέλεσμα που θέλουμε είναι να υπερισχύσει το δικό μας και όχι το ξένο εθνικό συμφέρον σε ό,τι μας αφορά. Να γίνουμε κύριοι των πεπρωμένων μας.
4. Να αντιλαμβανόμαστε τις συμμαχίες μας σαν όργανο προώθησης των εθνικών μας συμφερόντων. Αντίβαρο στην πιστή εκτέλεση των συμμαχικών μας υποχρεώσεων – και η Ελλάδα πάντοτε τις εκτελεί πιστά – πρέπει να είναι η πιστή διεκδίκηση των εθνικών μας συμφερόντων. Τηρούμε τις συμμαχίες μας και εκτελούμε στο ακέραιο τις υποχρεώσεις μας. Συγχρόνως διεκδικούμε – όπως έχουμε καθήκον απέναντι του λαού να διεκδικήσουμε στο ακέραιο – τα δικαιώματά μας. Παράδειγμα η Τουρκία, που ποτέ δεν δυσκολεύτηκε να ασκήσει πίεση για την προώθηση των εθνικών της συμφερόντων και έγινε γι' αυτό πιο σεβαστή.
5. Να διαφυλάξουμε την ελευθερία των αποφάσεών μας σε περίπτωση διεθνών κρίσεων. Να καταστήσουμε σαφές στους συμμάχους, ότι η συνθήκη συμμαχίας μας δεσμεύει μόνο σε περίπτωση απρόκλητης επιθέσεως.
6. Να διατηρήσουμε πλήρη ελευθερία στην ανάπτυξη πολιτιστικών και οικονομικών σχέσεων με όλες τις χώρες που πραγματικά θέλουν να συνεργαστούν μαζί μας ειρηνικά.
7. Να έχουμε τον πλήρη έλεγχο των αποφάσεων που αφορούν βασικούς τομείς της οικονομίας μας. Είναι αντίθετο προς το γενικό προγραμματισμό να παίρνονται αποφάσεις από κέντρα αυτόνομα, ξένα κράτη ή ξένες ιδιωτικές εταιρείες, όπως η «Λίττον». Και η απαραίτητη χρηματοδότηση για την ανάπτυξη της οικονομίας μας να μην περιέχει δεσμεύσεις, που περιορίζουν την κατεύθυνση του προγράμματός μας ή μειώνουν την ελευθερία κινήσεως στον εξωτερικό ή εσωτερικό τομέα.

8. Να αναπτύξουμε μία συνολική αντίληψη της άμυνας της χώρας. Στον στρατιωτικό τομέα η αντίληψη αυτή απαιτεί την ανάπτυξη της άμυνάς μας, όχι μόνο για την περίπτωση παγκόσμιου πολέμου, στα πλαίσια της συμμαχίας, αλλά και για την περίπτωση τοπικού πολέμου – η απειλή του οποίου, με την εξέλιξη του Κυπριακού στα χέρια της ξενόδουλης κυβερνήσεως, παραμένει πάντοτε ζωντανή.
9. Στον οικονομικό τομέα, η συνολική αντίληψη της άμυνας της χώρας απαιτεί πλήρη επαγρύπνηση και προετοιμασία για τον σκληρό συναγωνισμό της Κοινής Αγοράς. Και απαιτεί επίσης υπεύθυνη επανεξέταση των ορίων της συνδέσεώς μας.
10. Στον πολιτικό τομέα, απαιτείται να καταστήσουμε το Κράτος σεβαστό στους ξένους. Πρέπει να απαγκιστρωθούν οι δημόσιες υπηρεσίες από τις ύποπτες σχέσεις με ξένες πρεσβείες και παράγοντες. Πρέπει να διαφυλαχτούν τα κρατικά μυστικά – και όχι να παραδίδονται στους ξένους πριν τα μάθει ακόμη και η Ελληνική Κυβέρνηση. Και πρέπει, επίσης, οι ξένοι να διδαχτούν, ότι καμία Ελληνική Κυβέρνηση ή άλλη ελληνική αρχή δε δέχεται την επέμβασή τους στα εσωτερικά της χώρας. Και, τέλος, είναι κανόνας απαράβατος πως υπεύθυνος φορέας για την ελληνική εξωτερική πολιτική είναι η νόμιμος Κυβέρνηση – η Κυβέρνηση που προέρχεται από την ελεύθερη έκφραση της θελήσεως του κυρίαρχου ελληνικού λαού. Κανείς άλλος παράγων δεν έχει δικαίωμα επεμβάσεως στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής.¹⁰¹⁶

Ο Τούρκος πρωθυπουργός, Οζάλ, την 19^η Μαρτίου, δήλωνε στον αμερικανικό τύπο ότι: «η Ελλάδα δημιουργεί η ίδια τα προβλήματά της». Νωρίτερα, στις 18 Μαρτίου, είχε διακηρύξει ότι «η Τουρκία προτίθεται να πολεμήσει για τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας. Η Ελλάδα ήταν η χώρα που πάντα επιτίθονταν στην Τουρκία και πάντοτε βρίσκονταν ηττημένη. Η πρώτη φορά που η Τουρκία έθεσε τέρμα στην ελληνική επιθετικότητα, ήταν η περίπτωση της Κύπρου. Η Ελλάδα, εκ της ιδρύσεώς της ως κράτος, προκαλούσε προβλήματα στην Τουρκία, ενώ παράλληλα, ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, διακηρύττει ότι η Τουρκία αποτελεί το μεγαλύτερο εχθρό της Ελλάδας».¹⁰¹⁷

Ο ελληνικός Τύπος εκείνη την περίοδο ουσιαστικά υποστήριξε αυτό που ήταν αντιληπτό ως «αποφασιστική στάση» της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στις

¹⁰¹⁶ Ανδρέας Γ. Παπανδρέου, *Δημοκρατία και Εθνική Αναγέννηση* (Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, 1966), 72-73.

¹⁰¹⁷ Τουρκικές εφημερίδες Tan (19 Μαρτίου 1987), Yünantın (18 Μαρτίου 1987) και Gunes (19 Μαρτίου 1987) στο Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 32.

τουρκικές προκλήσεις. Αυτή η στάση του Τύπου αφορούσε όχι μόνο τα φίλα προσκείμενα προς την κυβέρνηση μέσα, αλλά και τα αντιπολιτευόμενα μέσα ενημέρωσης. Η λέξη «αποφασιστική» προέβαλλε σχεδόν σε όλα τα πρωτοσέλιδα και επί της ουσίας δικαιολογούσε τη χρήση των στρατιωτικών μέσων, ως απάντηση στις τουρκικές προκλήσεις. Επίσης, η χρήση αυτής της λέξης αυτή λειτουργούσε και ως έγκριση αυτής της «αποφασιστικής» πολιτικής, συγκρινόμενη πάντοτε με άλλες πολιτικές που έδειχναν έλλειψη αποφασιστικότητας και υποχώρηση.

Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων απέκτησαν έναν πιο δραματικό τόνο. Η «δραματοποίηση» των γεγονότων αποσκοπούσε στη δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας, κινδύνου και απειλής. Αυτό που προκύπτει από την εξέταση των εφημερίδων, ιδίως στην χρονική περίοδο όπου η κρίση έφτασε το αποκορύφωμά της, ήταν το «φαινόμενο του αγώνα για τη σημαία» υπό το φόβο της τουρκικής απειλής. Ως αποτέλεσμα, στον Τύπο παρουσιάστηκε μία ιδεολογική ομοφωνία που αποσκοπούσε στη δημιουργία εθνικής ενότητας στην κοινή γνώμη. Η μελέτη των εφημερίδων στη φάση της κλιμάκωσης της κρίσης (κυρίως αυτών που ήταν φίλιες προς τη σοσιαλιστική κυβέρνηση), έδειξε πως αυτές «ακολουθούσαν» πιστά τα επιχειρήματα και τις θέσεις της κυβέρνησης. Ο τουρκικός επεκτατισμός και επιθετικότητα, σε συνδυασμό με την ουδετερότητα των μεγάλων δυνάμεων (Η.Π.Α., Ε.Ε., NATO) προέβαλλαν ως οι βασικές αιτίες της κρίσης.

Σύμφωνα πάντοτε με τα πρωτοσέλιδα, η Ελλάδα προσπαθούσε να επιλύσει την κρίση, μεταφέροντας το ζήτημα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Οι ελληνικές εφημερίδες παρουσίασαν τις νόμιμες θέσεις της χώρας μας, σε αντιδιαστολή με τις εκτός νομικού πλαισίου τουρκικές διεκδικήσεις.¹⁰¹⁸

Στις 20 Μαρτίου, το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών προέβη σε μία ανακοίνωση επί της τουρκικής διπλωματικής αντίδρασης στις ελληνικές αποφάσεις. Η Άγκυρα θα ξεκινούσε να ενημερώνει τις ξένες πρεσβείες και την παγκόσμια κοινή γνώμη, με απώτερο σκοπό την υπόδειξη ότι η Τουρκία δεν θα φέρει ευθύνη για όποια προβλήματα δημιουργηθούν και ότι το τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας θα ξεκινούσε τις σχετικές προετοιμασίες.¹⁰¹⁹

Στις 26 Μαρτίου, οι Τούρκοι αξιωματούχοι δήλωσαν ότι το ερευνητικό σκάφος Sismik, επρόκειτο να διενεργήσει σεισμολογικές έρευνες στα διεθνή, διεκδικούμενα από την Τουρκία, ύδατα, συνοδευόμενο από επτά πολεμικά πλοία. Η

¹⁰¹⁸Nikos Panagiotou, "The role of the press in a 'conflict': The Greek press coverage of the Greek-Turkish relations,"(Paper presented at 1st LSE PhD Symposium on Modern Greece), Aristoteleio University of Thessaloniki, Department of Mass Media and Journalism, 2003, 15-16, πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2011 – 22:12.
http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/2nd_Symposium/Nikos_Panagiotou_paper.pdf

¹⁰¹⁹Panagiotou, "The role of the press in a 'conflict': The Greek press coverage of the Greek-Turkish relations," 33.

τουρκική προειδοποίηση ήταν ξεκάθαρη: «σε περίπτωση παρενόχλησης από ελληνικά πλοία, θα υπάρξει δυναμική τουρκική αντίδραση». Την ίδια ημέρα, ο γραμματέας του Τουρκικού Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, στρατηγός Εργκεντλάν (Ergentlan), δήλωσε ότι, «οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις βρίσκονται σε κατάσταση ετοιμότητας και ότι έχουν ληφθεί όλα τα προβλεπόμενα απαραίτητα μέτρα. Αν υπάρξει ελληνική επίθεση στο Sismik, θα θεωρηθεί επιθετική ενέργεια και πράξη πολέμου». Ο Ναύαρχος Λυμπέρης επιχειρηματολογεί ότι αυτή η δήλωση επιβεβαιώνει τις μυστικές πληροφορίες που είχε λάβει μήνες πριν. Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές, η Τουρκία επρόκειτο να προκαλέσει μία κρίση, με σκοπό να κατηγορηθεί η Ελλάδα για την πρόκληση αυτής. Ο απώτερος στόχος ήταν να συρθεί η Ελλάδα σε διάλογο με την Τουρκία, επί των ζητημάτων (τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα) του Αιγαίου.¹⁰²⁰

Εντωμεταξύ, ο Νουτζέτ Καντεμίρ (Nujeht Kademir), Υφυπουργός στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, εξέδωσε μία ανακοίνωση για την εκτίμηση της κατάστασης, που είχε υποβληθεί στο Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας. Κύρια σημεία αυτής της ανακοίνωσης ήταν η κατηγορία πως η Ελλάδα θεωρεί το Αιγαίο μία «ελληνική λίμνη», καθώς και οι τουρκικοί φόβοι για την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα δώδεκα ναυτικά μίλια. Χαρακτηριστικά αναφέρονταν ότι «η επέκταση αυτή θα αποκλείσει την Τουρκία από το Αιγαίο και θεωρείται αιτία πολέμου. Επίσης, η Ελλάδα το γνωρίζει αυτό και απλά αναμένει την κατάλληλη ευκαιρία.»¹⁰²¹ Η τουρκική διπλωματία σαφώς επιδίωκε την προστασία και διάσωση των τουρκικών δικαιωμάτων επί των κοιτασμάτων πετρελαίου στο Αιγαίο. Συνεχίζοντας, ο Καντεμίρ αναφέρει: «Το υποθαλάσσιο στρώμα είναι πλούσιο (σε ορυκτό πλούτο). Η Ελλάδα υποστηρίζει ότι το 97% της υφαλοκρηπίδας ανήκει σε αυτή. Για εμάς, είναι απαραίτητη η αποστολή του ερευνητικού πλοίου. Η κίνηση αυτή αποτελεί αντίμετρο σε όλες τις, έως τώρα, ελληνικές ενέργειες. Αν συνεχίσουμε να τηρούμε το Πρωτόκολλο της Βέρνης, τη στιγμή που η Αθήνα δεν το πράττει, τα κοιτάσματα θα χαθούν. Το σεισμολογικό σκάφος θα πρέπει να είναι παρόν στην περιοχή που πρόκειται να γεωτρηθεί, με οποιοδήποτε μέσο και ασχέτως των συνεπειών. Πέραν τούτου, μπορεί να αποσταλεί το ερευνητικό σκάφος Χώρα, το οποίο βρίσκονταν στο Αιγαίο και κατά τη διάρκεια της ελληνοτουρκικής κρίσης του 1976».¹⁰²²

Αργότερα την ίδια μέρα, ο Τούρκος κυβερνητικός εκπρόσωπος δήλωσε ότι: «σε αντίθεση με την Τουρκία, η Ελλάδα εφαρμόζει μία επεκτατική πολιτική. Παράδειγμα αυτού αποτελούν τα ελληνικά σχέδια για γεωτρήσεις. Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας έχει αποφασίσει να αντιδράσει δυναμικά απέναντι στην

¹⁰²⁰ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 304.

¹⁰²¹ Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 31.

¹⁰²² Ibid, 31.

Ελλάδα, η οποία στοχεύει να μετατρέψει το Αιγαίο σε περιοχή δικής της κυριαρχίας.»¹⁰²³

Την ίδια στιγμή ο Αρχηγός του Τουρκικού Στόλου, Ναύαρχος Ορχάν Καραμπουλντ (Orhan Karabulut), καυχόνταν δηλώνοντας ότι «είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε οποιαδήποτε έκπληξη στο Αιγαίο. Η εκπαίδευσή μας είναι ανώτερη. Θα πράξουμε το καθήκον μας.»¹⁰²⁴ Την 27^η Μαρτίου, ο Υπαρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Στρατού, Υποστράτηγος Γκουβέν Εργκιέντς (Guven Ergieds), σε διάρκεια συνέντευξης τύπου ανέφερε ότι το ερευνητικό σκάφος Sismik, επρόκειτο να συνοδευτεί από πολεμικά πλοία, ενώ παράλληλα και το ίδιο έχει δυνατότητα αυτοπροστασίας. Στην περίπτωση δε, που θα δέχονταν επίθεση από ελληνικά πλοία, τα αντίστοιχα τουρκικά θα το προστάτευαν.¹⁰²⁵ Σε μία άλλη συνέντευξη τύπου, ο Τούρκος Υπουργός Εθνικής Άμυνας δήλωνε ότι με βάση τις εκτιμήσεις για τις απώλειες σε μία γενικευμένη σύρραξη, η Τουρκία μπορεί να «αντέξει» για πέντε με επτά χρόνια.¹⁰²⁶

Την 26 Μαρτίου και ώρα 20:00, ο Τούρκος πρωθυπουργός Οζάλ, βρισκόμενος στις Η.Π.Α., εμφανίστηκε στην τουρκική τηλεόραση και προέβη στις ακόλουθες δηλώσεις: «Στην περίπτωση που η Ελλάδα παραβιάσει το Πρωτόκολλο της Βέρνης, διενεργώντας έρευνα για πετρέλαιο στο Αιγαίο, τότε ψάχνει για μπελάδες... Η Τουρκία είναι μία πολύ ισχυρή χώρα. Ξέρουμε πώς να αντιμετωπίσουμε οποιοδήποτε πρόβλημα. Είμαστε πανίσχυροι. Αυτή είναι και η αιτία που οι γείτονές μας, δημιουργούν προβλήματα. Δεν πρέπει να παρασυρθούμε από τις προθέσεις των άλλων. Δεν έχουμε φιλοδοξίες για τα εδάφη καμίας χώρας. Προσπαθούμε να επιλύσουμε τα προβλήματα με τη διατήρηση καλών σχέσεων. Αυτό που θα πρέπει να κατανοηθεί ότι δεν αφήνουμε τίποτα σε επισφάλεια... Η Ελλάδα παρακολουθεί την αύξηση του τουρκικού πληθυσμού, ο οποίος σε πέντε χρόνια θα φτάσει τα 70 εκατομμύρια, με μεγάλη ανησυχία.»¹⁰²⁷

Ανάμεσα στην επίσημη τουρκική επιθετική ρητορική και την στρατιωτική τους κινητοποίηση, υπήρχε ένα σημαντικό κενό. Τη στιγμή που τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης υπεράσπιζαν και προπαγάνδιζαν τις θέσεις και τα επιχειρήματα της Άγκυρας, η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών του στρατού, σταδιακά (χρονικά)

¹⁰²³ Ibid, 31.

¹⁰²⁴ Ibid, 32.

¹⁰²⁵ Ibid, 45.

¹⁰²⁶ Ibid, 45-46.

¹⁰²⁷ Ibid, 45-46.

επιβεβαίωσε την παθητικότητα της τουρκικής στρατιωτικής μηχανής, κατά τη διάρκεια της κρίσης.¹⁰²⁸

Την 27^η Μαρτίου, στην Αθήνα, ο Ανδρέας Παπανδρέου συγκάλεσε το ΚΥΣΕΑ, ενώ αργότερα, την ίδια μέρα, συγκάλεσε το Υπουργικό Συμβούλιο. Παρά το συγκεντρωτισμό που διέκρινε τον Παπανδρέου¹⁰²⁹, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Πρωθυπουργός εφάρμοσε τυπικά τη διαδικασία. Η ομιλία του στα όργανα αυτά δόθηκε στη δημοσιότητα και μεταδόθηκε στο κοινό. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός ανέφερε ότι «η αποστολή του τουρκικού ερευνητικού πλοίου αποτελεί πρόκληση κατά της Ελλάδας, με δεδομένες τις απειλές από τους Τούρκους αξιωματούχους.» Ο Ανδρέας Παπανδρέου υποδήλωσε ότι ο Οζάλ δεν είχε τον έλεγχο της κυβέρνησής του και αυτό διότι βρίσκονταν στις Η.Π.Α. για ιατρικούς λόγους. Συγκεκριμένα δήλωσε ότι «ο Τούρκος πρωθυπουργός αναχώρησε χθες από τις Η.Π.Α., αμέσως μετά την απόφαση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας στην Άγκυρα, για την αποστολή του ερευνητικού πλοίου Sismik 1». Πρόσθεσε ότι ο Υπουργός Άμυνας των Η.Π.Α., Caspar Weinberger, είχε επισκεφτεί την Άγκυρα για έξι ημέρες, στα μέσα Μαρτίου, ενώ ο Αναπληρωτής Υπουργός, Ρίτσαρντ Πέρλ (Richard Perle), είχε μείνει εκεί για περισσότερες ημέρες. Επίσης δήλωσε πως η τουρκική πλευρά είχε επιλέξει να ερευνήσει το 95% της διεκδικούμενης από την Ελλάδα, υφαλοκρηπίδας. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός, εστιάζοντας στο σημείο τριβής, τόνισε ότι με βάση τη Διεθνή Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, τα ελληνικά νησιά ορίζουν τη δική τους υφαλοκρηπίδα, παρά τις αξιώσεις της Άγκυρας για το αντίθετο. Ο Παπανδρέου τόνισε ότι «οποιαδήποτε έρευνα σε ελληνική υφαλοκρηπίδα αποτελεί παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της χώρας. Πρόκειται για το πρώτο βήμα για τη διαίρεση του Αιγαίου...κατ' ουσία, με αυτό το ερευνητικό δρομολόγιο, η Άγκυρα προωθεί τη διαίρεση του Αιγαίου.» Προσθέτοντας, ανέφερε ότι «μέχρι χθες η Τουρκία κατηγορούσε την Ελλάδα για παραβίαση του Πρωτοκόλλου της Βέρνης, ενώ τώρα η ίδια, με την αποστολή των ερευνητικών σκαφών στο Αιγαίο, το παραβιάζει μαζικά».

Συνεχίζοντας τις δηλώσεις, ο Ανδρέας Παπανδρέου διακήρυξε: «λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης, ενημέρωσα χθες τον Πρόεδρο της δημοκρατίας. Σήμερα, ο Πρόεδρος θα ενημερωθεί από τον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης και Υπουργό Εθνικής Άμυνας, κο Χαραλαμπίοπουλο, ο οποίος επίσης θα ενημερώσει και τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων...Η απόφαση του ΚΥΣΕΑ απαιτεί να μην επιτραπεί η τουρκική σεισμολογική έρευνα. Έχουμε το καθήκον να υπερασπίσουμε τα σύνορα της χώρας μας, να υπερασπίσουμε τα κυριαρχικά μας δικαιώματα. Η υφαλοκρηπίδα δεν αποτελεί σύνορο. Αναφέρομαι στα σύνορά μας και στα κυριαρχικά μας δικαιώματα...η Τουρκία συνεχώς και σταθερά ζητά διάλογο. Τονίζω, ότι το μόνο νομικό ζήτημα είναι η υφαλοκρηπίδα, ο καθορισμός των ορίων της και όχι η διαίρεσή της. Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στη διαίρεση, που προκύπτει

¹⁰²⁸ Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια 1955-1996: Η Οπτική του Τύπου*, 300-307.

¹⁰²⁹ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 185.

από πολιτική και στρατιωτική ισότητα και στον καθορισμό των ορίων, που αποτελεί ξεκάθαρη νομική ενέργεια. Έχουμε ήδη ζητήσει, και το επαναλαμβάνω, από την Τουρκία να προχωρήσει και να αποδεχτεί την πρότασή μας, για προσφυγή του ζητήματος στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης... Δεν είναι δυνατό να υπάρξει διάλογος με την Τουρκία σε άλλα ζητήματα και αυτό διότι εμπίπτουν στην πολιτική και αναφέρονται αποκλειστικά στην παραχώρηση ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων προς την Τουρκία. Αυτό δεν είναι διάλογος: είναι ένα μήνυμα από τον νικητή προς τον ηττημένο. Δεν δεχόμαστε τέτοιου είδους μηνύματα. Η Ελλάδα δεν είναι ηττημένη. Δεν ζητούμε τη διαμεσολάβηση των Η.Π.Α. και του ΝΑΤΟ. Ζητούμε από το ΝΑΤΟ και ιδιαίτερα τις Η.Π.Α., να αναλάβουν τις ευθύνες τους. Τονίζουμε ότι είναι υπεύθυνοι για τα τεκταινόμενα στο Αιγαίο και αυτό διότι, όχι μόνο ενισχύουν στρατιωτικά την Τουρκία, αλλά ακόμη και διότι ανέχονται, ακόμη και καλύπτουν τουρκικές παράνομες πράξεις, όπως είναι η κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου... Οι συνέπειες (μίας ελληνοτουρκικής κρίσης ή σύγκρουσης) θα είναι κατακλυσμικές για τη Συμμαχία (ΝΑΤΟ). Δεν είναι δυνατόν να συζητούμε (με την Ουάσινγκτον) μέσω του Voice of America.¹⁰³⁰ Δεν είναι δυνατόν να συζητούμε το μέλλον των στρατιωτικών σχέσεων Ελλάδας και Ηνωμένων Πολιτειών, τη στιγμή που δίδεται στην Τουρκία το πράσινο φως για να προχωρήσει σε παραλογισμούς, που αποτελούν σημαντικό κίνδυνο για την Τουρκία, την Ελλάδα και τα Βαλκάνια... Αν πρόκειται (η κρίση) για ένα νατοϊκό ή αμερικανικό σχέδιο, για τον εξαναγκασμό της Ελλάδος, μέσω της δυναμικής τουρκικής παρουσίας στο Αιγαίο, να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αν αυτός είναι ο στόχος, η κυβέρνηση δεν θα τον δεχτεί. Θέλω να το ξεκαθαρίσω... θέλω να σας ενημερώσω πως σήμερα ο Υπουργός Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας, συναντά τον Πρόεδρο της Βουλγαρίας, Ζίβκοφ (Zhivkov), μεταφέροντας, εκ μέρους μου, ένα πολύ σημαντικό μήνυμα. Όπως γνωρίζετε υπάρχει ανάμεσα στις δύο χώρες, Σύμφωνο Φιλίας το οποίο απαιτεί την άμεση ενημέρωση του Προέδρου Τεοντόρ Ζίβκοφ (Teodor Zhivkov), με τον οποίο συνδέομαι με στενή φιλία... Η πολεμική προετοιμασία της χώρα είναι ικανή σε αυτό το σημείο, να δώσει ένα σκληρό μάθημα, αν οι γείτονές μας προχωρήσουν στις δραστηριότητές τους. Αυτή είναι μία στιγμή που απαιτεί ψυχολογική ενότητα, μία στιγμή που οι πολίτες πρέπει να ενισχύσουν τις Ένοπλες Δυνάμεις στον αγώνα – παρόλο που όλοι μας ελπίζουμε πως θα λήξει ειρηνικά (η κρίση) και αυτό διότι η

¹⁰³⁰ Το πρόγραμμα Voice of America ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1950, με την BASR να αποτελεί το βασικό «εργολάβο». Ο Charles Glock ήταν το πρόσωπο που οργάνωνε την καθημερινή δράση, ενώ στις περιοχές του Ιράν, της Τουρκίας, της Αιγύπτου (και άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής), κάθε μία από τις οποίες αποτελούσε βασικό στόχο των αμερικανικών αποστολών ψυχολογικού πολέμου, διεξήχθησαν φιλόδοξες «αποστολές». Πρόκειται για ερωτηματολόγια που θέτονταν από άτομα - ερευνητές που μιλούσαν την τοπική γλώσσα. Ακολούθως, η BASR κανόνιζε για τη μετάφραση, την ταξινόμηση, την ανάλυση και την τελική υποβολή αναφοράς στο Voice of America, σχεδιασμένη για να καθοδηγήσει τις εκπομπές της αμερικανικής προπαγάνδας στην περιοχή. Βλέπε Simpson, *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*, 56-57.

ειρήνη εξασφαλίζεται μόνο όταν είσαι έτοιμος και αποφασισμένος να αντιμετωπίσεις την απειλή.»¹⁰³¹

Ο λόγος του Παπανδρέου αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της χαρισματικής του ρητορικής. Στην ουσία, ο Παπανδρέου κατηγόρησε τις Η.Π.Α. για την κρίση, μέσω της ανοχής τους, αλλά και της χρησιμοποίησης της επιθετικής Τουρκίας από αυτούς. Ο στόχος των Η.Π.Α. – NATO και Τουρκίας, ήταν να φέρουν την Ελλάδα στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, ώστε η Αθήνα να παραχωρήσει κυριαρχικά δικαιώματα στο Αιγαίο. Η ομιλία είναι γεμάτη από κατηγορίες για μία διεθνή συννομωσία. Δεν υπάρχει ακόμη η δυνατότητα έρευνας στα απόρρητα στοιχεία της Ε.Υ.Π. ώστε να επιβεβαιωθεί η «εμπλοκή» των Η.Π.Α. και του NATO με αυτό τον τρόπο στην κρίση. Τα αρχεία δεν έχουν ακόμη αποχαρακτηριστεί. Ωστόσο, ένας πρώην Υπουργός Εξωτερικών και κορυφαίος διπλωμάτης, αρνείται την πιθανότητα συννομωσίας της Denison κατά της Κυβέρνησης Παπανδρέου. Στην πραγματικότητα, η Denison δεν φαίνονταν να ενδιαφέρεται για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα και τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα.¹⁰³² Ο Πρόεδρος της εταιρίας χαρακτηριστικά ανέφερε ότι είχε επιβιώσει από πολλές κυβερνήσεις και πως θα επιβιώσει και από αυτή. Μία τέτοια δήλωση δεν αποκαλύπτει, ούτε και αποδεικνύει την ύπαρξη μυστικών σχεδίων κατά του Παπανδρέου. Στον αντίποδα του παραπάνω, ο Υφυπουργός Καψής, ο Πτέραρχος Κουρής και ο Ναύαρχος Λυμπέρης, κάνουν λόγο για «ξένα κέντρα (ισχύος, συμπεριλαμβανομένων και μυστικών υπηρεσιών) που δούλευαν κατά των ελληνικών συμφερόντων».

Την 27^η Μαρτίου, στις 12 το μεσημέρι, ο Ανδρέας Παπανδρέου μίλησε στο Υπουργικό Συμβούλιο, παρουσία των δημοσιογράφων. Σε ερώτηση δημοσιογράφου για το αν θεωρούσε αυτονόητο να κλείσουν οι αμερικανικές βάσεις, σε περίπτωση εμπλοκής, ο Έλληνας Πρωθυπουργός απάντησε με δυναμισμό ότι αυτό είναι ασφαλώς αυτονόητο (ίσως και πριν την εμπλοκή).¹⁰³³ Βλέπουμε στο σημείο αυτό ότι ο Πρωθυπουργός ήταν αποφασισμένος εξ αρχής να πιέσει την αμερικανική πλευρά να πάρει θέση υπέρ της Ελλάδας. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποίησε τους διαθέσιμους άσους στο μανίκι του, που, στην προκείμενη περίπτωση, δεν ήταν άλλοι από τις αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα. Δεν πρέπει να λησμονούμε πως ακόμη και σήμερα, αμερικανικές βάσεις, όπως αυτή της Σούδας, αποτελούν υψίστης σημασίας, στρατηγικά «στοιχεία του ενεργητικού» των Ηνωμένων Πολιτειών ανά τον κόσμο. Και το σίγουρο είναι πως οι Η.Π.Α. δε θα ήθελαν σε καμία περίπτωση την αναστολή της λειτουργίας τους.

¹⁰³¹“Λόγος του Ανδρέα Παπανδρέου” από το Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 35-41.

¹⁰³²Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 116-117. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών και πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας τους.

¹⁰³³Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο: Ανδρέας Παπανδρέου, Οράματα και Εφιάλτες*, 388.

Ωστόσο, η ελληνική «απειλή» για το κλείσιμο της Βάσης στη Μάκρη, ίσως και να ήταν ένα τέχνασμα, χωρίς να υπάρχει η πραγματική πρόθεση για αυτό. Ο Γιώργος Αλεξάνδρου, Πρόεδρος του Συλλόγου εργαζόμενων στις βάσεις, αποκάλυψε ότι, μόλις έγινε γνωστή η κυβερνητική απόφαση να κλείσει η Νέα Μάκρη, επικοινωνήσε με τον Υφυπουργό Άμυνας, Ορέστη Παπαστρατή, λέγοντάς του ότι μπορούσε να παραλύσει τις εγκαταστάσεις. Αυτό θα γίνονταν δίνοντας εντολή στους Έλληνες τεχνικούς να αφαιρέσουν καίρια εξαρτήματα από τις αυτόματες γεννήτριες παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος. Η απάντηση του Υφυπουργού ήταν αρνητική.¹⁰³⁴ Το γεγονός αυτό υποδηλώνει το εξής: Η κυβέρνηση δεν ήθελε να εξωθήσει τα πράγματα σε ρήξη με την Ουάσινγκτον. Ωστόσο, κινούνταν σε ένα τεντωμένο σχοινί, ανάμεσα στη διατήρηση των καλών σχέσεων με τις Η.Π.Α. και στη ρήξη αυτών, με το κλείσιμο των βάσεων.

Η ρητορική του Ανδρέα Παπανδρέου κατά των Η.Π.Α., έτυχε θερμής αποδοχής, τόσο από τα, προσκείμενα στην κυβέρνηση, μέσα μαζικής ενημέρωσης, όσο και από την αριστερή πλευρά της κοινής γνώμης και τους υποστηρικτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Η αναφορά στην επίσκεψη στη Βουλγαρία έδωσε την εντύπωση μίας νέας συμμαχίας. Την εντύπωση ότι η Αθήνα ήταν έτοιμη να αγνοήσει το ΝΑΤΟ και να πολεμήσει, με σύμμαχο την κομμουνιστική Βουλγαρία, κατά της Τουρκίας (που αποτελούσε και αυτή κράτος – μέλος του ΝΑΤΟ).

Εντωμεταξύ, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών επικοινωνήσε, τόσο με τον Γενικό Γραμματέα του ΝΑΤΟ, Lord Carrington, όσο και με τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών Τζόρτζ Σούλτζ (George Shultz), για να τους ενημερώσει για την κρισιμότητα της κατάστασης. Σύμφωνα με τον Υπουργό Χαραλαμπίοπουλο και τον Κουρή, ο Λόρντ Κάρινγκτον (Lord Carrington) διαμεσολάβησε στο ΝΑΤΟ, προς όφελος της Ελλάδας, με στόχο να αποτραπεί η κλιμάκωση της κρίσης. Ο Λόρντ Κάρινγκτον, από το 1981 διατηρούσε πολύ καλές φιλικές σχέσεις με τον Χαραλαμπίοπουλο (οπότε και τοποθετήθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών) και προτίθετο να περιορίσει την ελληνοτουρκική κρίση.¹⁰³⁵

Η στρατιωτική πλευρά της κρίσης

Την Τρίτη, 24 Μαρτίου, ο διοικητής της 3^{ης} Μεραρχίας των ελληνικών Ειδικών Δυνάμεων διέταξε τον Διοικητή των Επιχειρήσεων να δώσει εντολές στις ειδικές δυνάμεις (αλεξιπτωτιστές, κομάντος και καταδρομείς) καθώς και στις μονάδες του στρατού. Οι τελευταίες θα ήταν υπεύθυνες για την κοινή επιχειρησιακή σχεδίαση και για τη συνεργασία – συντονισμό των τριών Όπλων (Πολεμική Αεροπορία,

¹⁰³⁴ Ibid., 396.

¹⁰³⁵ Χαραλαμπίοπουλος, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996*, 359. Βλέπε επίσης, Κουρή, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 332.

Στρατός Ξηράς και Πολεμικό Ναυτικό). Οι ελληνικές μονάδες, έπρεπε να μεταφερθούν, από αέρος και από θαλάσσης, σε πέντε νησιά του ανατολικού Αιγαίου¹⁰³⁶ και να λάβουν θέσεις άμυνας σε αυτά. Η προαναφερθείσα πολεμική κινητοποίηση θα έπρεπε να έχει ολοκληρωθεί μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες της 28^{ης} Μαρτίου. Οι Έλληνες Στρατηγοί, εκτιμούσαν ότι, μέχρι τις 11:00 π.μ., το Sismik θα είχε φτάσει στα ύδατα της υφαλοκρηπίδας, σημαίνοντας «πόλεμο». Στις 22:00 τα 25^η Μαρτίου, είχαν δοθεί εντολές προς όλες τις στρατιωτικές μονάδες. Ο Διευθυντής των Επιχειρήσεων σχολιάζει σχετικά ότι, οι Έλληνες ανώτατοι αξιωματικοί, βρίσκονταν σε κατάσταση διαχείρισης κρίσης τις τελευταίες δέκα ημέρες, όμως παρά τη θέση του, δεν είχε λάβει καμία ένδειξη για τις προθέσεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Παρατηρήθηκε ένα κενό στις πληροφορίες αναφορικά με τις τουρκικές δυνατότητες και προθέσεις. Ίσως αυτό συνέβη απλά και μόνο γιατί η τουρκική πλευρά δεν είχε κάνει τίποτα τις τελευταίες δέκα ημέρες (καμία ουσιαστική πολεμική κινητοποίηση), παρά την επίσημη ρητορική της Άγκυρας κατά της Ελλάδας.¹⁰³⁷

Κορυφαίος διπλωμάτης διέκρινε την αποφασιστικότητα στις ενέργειες των στρατιωτικών, των Ελλήνων Στρατηγών και των αξιωματικών τους, οι οποίοι βρίσκονταν στο Υπουργείο τις τελευταίες είκοσι ώρες. Σε συνάντησή του, την ίδια ημέρα, με τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, τον προειδοποίησε ότι ο στρατός σκόπευε να πάρει εκδίκηση για την τραγωδία στην Κύπρο και να απαλείψει την κηλίδα στο στράτευμα, από το φιάσκο του 1974. Τόνισε επίσης, ότι η ελληνική στρατιωτική μηχανή είχε ήδη αποκτήσει ορμή (πολεμική κινητοποίηση), η οποία δεν θα μπορούσε να σταματήσει, στην περίπτωση που θα γίνονταν συμφωνία για αποκλιμάκωση της κρίσης. Ο Χαραλαμπίδης, άκουσε τα παραπάνω με έκπληξη και ανησυχία. Στη συνέχεια ζήτησε να μείνει μόνος για να κάνει ένα τηλεφώνημα. Ο πρέσβης θεώρησε ότι το τηλεφώνημα ήταν προς τον Πρωθυπουργό για να τον ενημερώσει σχετικά.¹⁰³⁸

Το απόγευμα της 26^{ης} Μαρτίου, ο Αρχηγός του Πολεμικού Ναυτικού και μετέπειτα Διοικητής της Ε.Υ.Π. (την περίοδο της κρίσης του 1996), Ναύαρχος, Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, συγκάλεσε το Ανώτατο Ναυτικό Συμβούλιο, στο οποίο και ενημέρωσε τους ανώτατους αξιωματικούς για τις προθέσεις της κυβέρνησης, σχετικά με τα τουρκικά ερευνητικά σχέδια. Το Συμβούλιο αποφάσισε τη μαζική κινητοποίηση πλοίων, ναυτικών βάσεων και στρατιωτικού προσωπικού. Εκείνο το απόγευμα, στο ναύσταθμο της Σαλαμίνας, ήχησε ο συναγερμός και ο διοικητής της Διοίκησης Ταχέων Σκαφών έλαβε εντολή από τον Βασιλικόπουλο για την

¹⁰³⁶ Ρόδος, Μυτιλήνη (Λέσβος), Σάμος, Χίος και Κως.

¹⁰³⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 118. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰³⁸ Ibid, 118. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

προετοιμασία των δυνάμεων για ανάπτυξη στο Αιγαίο.¹⁰³⁹ Η εντολή ήταν ξεκάθαρη: «Η πρώτη βολή δική μας.»¹⁰⁴⁰

Στις 27 Μαρτίου και ώρα 02:48, το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού κήρυξε κατάσταση στρατιωτικής αντεπίθεσης, για όλες τις ναυτικές δυνάμεις, εξαιρουμένων των εβρισκόμενων στο Ιόνιο. Η κατάσταση αυτή σήμαινε την προετοιμασία των δυνάμεων αυτών για την αντιμετώπιση πιθανού κινδύνου, από τουρκικές στρατιωτικές ενέργειες, μέσα στις επόμενες 36 ώρες.¹⁰⁴¹ Τα επιχειρησιακά σχέδια εστίασαν κατά προτεραιότητα στην αποστολή και διάταξη μάχης, αρχικά των πυραυλάκατων και των τορπιλάκατων και στη συνέχεια των υποβρυχίων, των φρεγατών, των αντιτορπιλικών και των βοηθητικών πλοίων. Οι πυραυλάκατοι είχαν ως αποστολή την εύρεση απόμερων και απόκρυφων τοποθεσιών στις περιοχές περιμετρικά των νησιών. Από αυτές τις τοποθεσίες θα μπορούσαν να εφορμήσουν και να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε τουρκική ναυτική δραστηριότητα. Ο Αρχηγός στόλου (και μετέπειτα Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων), Ναύαρχος Λυμπέρης, έχοντας κατά νου ότι τα ελληνικά νησιά του ανατολικού Αιγαίου απέχουν απόσταση της τάξης των 240 ναυτικών μιλίων από το ναύσταθμο της Σαλαμίνας, γνώριζε ότι η διάταξη μάχης της ελληνικής ναυτικής δύναμης έπρεπε να λάβει χώρα άμεσα. Οι ναυτικοί διοικητές είχαν διαταχθεί να υπερασπίσουν τα κυριαρχικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας, ενώ παράλληλα το Πολεμικό Ναυτικό στόχευε στο να εντοπίσει τυχόν τουρκικά υποβρύχια στην περιοχή του Αιγαίου. Σύμφωνα με τους κανόνες εμπλοκής, τα ελληνικά πλοία είχαν το ελεύθερο να ανοίξουν πυρ εναντίον των τουρκικών πλοίων, εάν τα τελευταία έδειχναν επιθετικές προθέσεις. Στις 04:04, τρία αντιτορπιλικά έλαβαν εντολές να πλεύσουν προς το νησί της Σκύρου στις 08:30. Στις 08:00, έξι υποβρύχια καταδύθηκαν από το ναύσταθμο της Σαλαμίνας, κατευθυνόμενα προς την περιοχή του βόρειου και κεντρικού Αιγαίου. Δύο ακόμη ελληνικά υποβρύχια, που μετείχαν στη νατοϊκή άσκηση «Σκυλόψαρο», ανακλήθηκαν και το απόγευμα της 28^{ης} Μαρτίου είχαν εισέλθει στα νερά του Αιγαίου. Οι Λυμπέρης και Βασιλικόπουλος έδωσαν πολύ μεγάλη σημασία στην κάλυψη όλων των περιπτώσεων των πιθανών τουρκικών αντιδράσεων, καθώς και στη συγκέντρωση των πυρών, στην περίπτωση κλιμάκωσης. Ο αριθμός των πολεμικών σκαφών και βοηθητικά πλοίαπου είχαν κινητοποιηθεί την 27^η και 28^η Μαρτίου, έφτανε τα 65.¹⁰⁴²

Την 27^η Μαρτίου και ώρα 10:00, ο Διοικητής της Διοίκησης Ταχέων Σκαφών βρίσκονταν στα ανοιχτά της Λήμνου, έχοντας υπό τη διοίκησή του, τις ελληνικές

¹⁰³⁹ Ibid, 119. Συνέντευξη Υποναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁴⁰ Βασιλικόπουλος, «Η Πρώτη Βολή Δική μας», 38.

¹⁰⁴¹ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 314.

¹⁰⁴² Ibid., 314-315.

πυραυλάκατους και τορπιλάκατους. Το πρώτο κύμα της ελληνικής ναυτικής δύναμης, είχε αποσταλεί στα «τείχη» του Αιγαίου. Η Λήμνος, μαζί με την περιοχή δυτικά της Μυτιλήνης, θεωρούνταν σημεία – κλειδιά, σε περίπτωση ναυτικής σύρραξης. Από εκεί, τα ελληνικά πλοία θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν την τουρκική ναυτική δύναμη, που θα ξεκινούσε από τις ναυτικές βάσεις του Μαρμαρά και της Σμύρνης. Το 1987, η Τουρκία δεν διέθετε τη ναυτική βάση του Ακσάζ (στο βορειοδυτικό τμήμα της Ανατολίας) και ως εκ τούτου, το βόρειο Αιγαίο ήταν υψίστης σημασίας περιοχή, για την περίπτωση πολεμικών ναυτικών επιχειρήσεων. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις πρέπει να εξεπλάγησαν από την άμεση ελληνική κινητοποίηση - διάταξη μάχης και θα πρέπει να θεώρησαν πως, οποιαδήποτε τουρκική ναυτική δράση θα ήταν καταδικασμένη.¹⁰⁴³

Τα πλοία της ελληνικής ναυτικής δύναμης, ήταν χωρισμένα σε τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα είχε την αποστολή της στενής παρακολούθησης του Sismik 1, όταν αυτό θα εμφανίζονταν στην περιοχή του βόρειου Αιγαίου. Η δεύτερη ομάδα επιχειρούσε στην περιοχή του κεντρικού Αιγαίου και συνόδευε 11 βοηθητικά πλοία του στόλου, τα οποία μετέφεραν πολεμικό υλικό και στρατιωτικές δυνάμεις σε καίρια, για τις επιχειρήσεις, νησιά του Αιγαίου. Η τρίτη ομάδα εκτελούσε περιπολίες στην περιοχή των Κυκλάδων και των Σποράδων και ήταν έτοιμη να αναλάβει αποστολές υποστήριξης ή επιθετικής φύσεως. Παράλληλα, τα ελικόπτερα AB-212 και Allouette III, του Πολεμικού Ναυτικού, μαζί με τα αεροσκάφη Albatros (τα οποία ανήκαν επιχειρησιακά και αυτά στο Πολεμικό Ναυτικό), παρείχαν κάλυψη από αέρος στην ελληνική ναυτική δύναμη. Επίσης, στην περιοχή του ανατολικού Αιγαίου, επιχειρούσε και αεροσκάφος της Πολεμικής Αεροπορίας, σε ρόλο ηλεκτρονικού πολέμου. Την 27^η Μαρτίου και ώρα 11:45, δόθηκε εντολή στα πλοία να περιορίσουν στο ελάχιστο όλες τις εκπομπές (ηλεκτρονικές) για λόγους ασφάλειας. Ο Λυμπέρης έδωσε εντολή στους διοικητές, να βρίσκονται σε ετοιμότητα, για την εφαρμογή σχεδίων ηλεκτρονικού πολέμου, ως απάντηση στη δράση της τουρκικής στρατιωτικής υπηρεσίας πληροφοριών. Αυτό αποτελούσε μία ακόμη ένδειξη της αποφασιστικότητας των ελληνικών δυνάμεων.¹⁰⁴⁴

Το απόγευμα της 27^{ης} Μαρτίου, κατά την επιστροφή του από τις Η.Π.Α., ο Τούρκος πρωθυπουργός, Οζάλ, εμφανίστηκε στο τηλεοπτικό δίκτυο BBC στο Λονδίνο. Εκεί, προέβη στην ακόλουθη δήλωση: «Δεν υπάρχει λόγος για ένταση. Η Τουρκία δεν θα προχωρήσει σε έρευνες στις, υπό διαμάχη περιοχές, αν και εφόσον η ελληνική πλευρά δεν ξεκινήσει τις δικές της έρευνες...Αν εκείνοι (οι Έλληνες) δεν εξέλθουν από τα εθνικά χωρικά τους ύδατα, ούτε και εμείς θα εξέλθουμε. Τη στιγμή που οι ελληνικές δυνάμεις θα βγουν, θα το πράξουμε και εμείς. Αν κινηθούν εναντίον

¹⁰⁴³ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*. 120. Συνέντευξη Υποναυάρχου εν αποστρατεία πουδόθηκε στο συγγραφέα με τη ρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁴⁴ Κώστας Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία* (Αθήνα: Προσκήνιο, 2004), 239. Βλέπε επίσης Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 315-317.

μας, θα απαντήσουμε...Το ερευνητικό σκάφος και τα πολεμικά μας πλοία θα παραμείνουν σε τουρκικά χωρικά ύδατα».¹⁰⁴⁵

Με τις δηλώσεις αυτές, ο Οζάλ, φάνηκε να αποκλιμακώνει την κρίση. Ωστόσο, ο Παπανδρέου παρέμεινε ανήσυχος και καχύποπτος. Έλληνες και Ευρωπαίοι διπλωμάτες, υποστήριζαν λανθασμένα ότι, η Τουρκία απετράπη και υποχώρησε.¹⁰⁴⁶ Στην πραγματικότητα, η Τουρκία ακολούθησε μία στρατηγική διαχείρισης της κρίσης, μέσω της οποίας, υπογράμμιζε τις πολιτικές προθέσεις της Άγκυρας, χωρίς όμως να προχωρεί σε πολεμική σύγκρουση. Επίσης, το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό δεν είχε αποτρέψει την Τουρκία, από τα σχέδια και τις θέσεις της για την υφαλοκρηπίδα στο Αιγαίο.

Την 28^η Μαρτίου και ώρα 00:05, ο Ναύαρχος Λυμπέρης, από τη φρεγάτα Λήμνος έστειλε την πρώτη του αναφορά. Σε αυτή έγραφε τα εξής: «Η πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στο Αιγαίο, για το Πολεμικό Ναυτικό, είναι τεταμένη, χωρίς όμως θερμά επεισόδια. Η ανεπτυγμένες τουρκικές δυνάμεις στο βόρειο Αιγαίο, αναμένεται να ενισχυθούν. Έως τώρα, δεν υπάρχει ένδειξη παρουσίας εχθρικών υποβρυχίων στην περιοχή. Η αποστολή δύο ή τριών τουρκικών υποβρυχίων, στο κεντρικό και βόρειο Αιγαίο, σε περιοχές ζωτικές για τις επικοινωνίες του ναυτικού, κρίνεται πιθανή. Η ετοιμότητα (του Στόλου) είναι υψηλή. Το ηθικό είναι υψηλό. Παραμένουμε σε ετοιμότητα για να αναλάβουμε επιχειρήσεις.»¹⁰⁴⁷

Στις 01:30, οι ελληνικές торπιλάκατοι, εντόπισαν στην περιοχή της Χίου και πλησίον των ελληνικών πλοίων, ένα εμπορικό πλοίο με το όνομα «Portsmouth». Η ελληνική δύναμη που έπλεε στην περιοχή θεώρησε πως σίγουρα το πλοίο συλλέγει πληροφορίες και πως είχε όλα του τα φώτα αναμμένα για να φαίνεται πως, σε καμία περίπτωση, δεν είναι τουρκικό. Αργότερα, μία ελληνική πυραυλάκατος, προσεγγίζοντας τα τουρκικά χωρικά ύδατα, διαπίστωσε ότι ο τουρκικός στόλος είχε κινητοποιηθεί σε δύο ομάδες μάχης, στον κόλπο της Σμύρνης. Παρόλα αυτά, τα τουρκικά πλοία βρίσκονταν εντός της περιοχής του κόλπου και όχι σε διεθνή ύδατα. Μία ακόμη ελληνική торπιλάκατος, υπέκλεψε τις επικοινωνίες της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας. Τουρκικό αεροσκάφος πετούσε από τα νοτιοανατολικά προς τα βορειοδυτικά και προς έκπληξη της ελληνικής πλευράς, χρησιμοποιούσε τη συσκευή IFF (Identification Friend or Foe) εντός του τουρκικού εναέριου χώρου. Αυτό, σύμφωνα με Έλληνα αξιωματικό της торπιλακάτου ήταν ένδειξη της τουρκικής ανησυχίας για τις ελληνικές προθέσεις.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁵ Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 51.

¹⁰⁴⁶ Ibid., 51. Βλέπε επίσης Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 238.

¹⁰⁴⁷ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 323.

¹⁰⁴⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 121 Συνέντευξη Υποναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Στις 06:30 το ωκεανογραφικό σκάφος Sismik, συνοδευόμενο από δύο πολεμικά πλοία (και όχι επτά, όπως είχαν μεταδώσει τα ελληνικά και τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης), έπλευσε από το Τσανάκ Καλέ (Canak Kale) πίσω στα τουρκικά χωρικά ύδατα (στο χώρο του Αιγαίου) και εν συνεχεία πίσω στον κόλπο της Καλλίπολης. Στις 21:30 αγκυροβόλησε στο λιμάνι της Ίμβρου.¹⁰⁴⁹

Την 28^η Μαρτίου, η φρεγάτα του Λυμπέρη (Λήμνος), ενώθηκε με την ομάδα των πολεμικών πλοίων στο βόρειο Αιγαίο. Αυτό που είναι ξεκάθαρο, είναι πως οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δεν αντέδρασαν στη μαζική ελληνική κινητοποίηση. Το απόγευμα, ο Βασιλικόπουλος επικοινωνήσε με το Λυμπέρη. Στην επικοινωνία του ο Βασιλικόπουλος είπε τα εξής: «Η κατάσταση παραμένει η ίδια. Ο Τούρκος πρέσβης υποσχέθηκε στον Υπουργό Εξωτερικών ότι η πορεία του Sismik θα περιοριστεί στην τουρκική υφαλοκρηπίδα. Θα παρακολουθούμε την κατάσταση με προσοχή. Διατηρούμε υψηλό επίπεδο ετοιμότητας και αποφασιστικότητας όμως θα πρέπει να αποφευχθούν οι προκλήσεις. Οι ελληνικές προκλήσεις μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως πρόσχημα για την κλιμάκωση της κρίσης».¹⁰⁵⁰

Την 27^η Μαρτίου και ώρα 18:00, ο Υπουργός Εξωτερικών, Κάρολος Παπούλιας επέστρεψε από τη Βουλγαρία. Ενημέρωσε τον Έλληνα Πρωθυπουργό ότι ο πρόεδρος Ζίβκοφ προτίθετο, ακόμη και να επιτρέψει τη διέλευση από το έδαφος της Βουλγαρίας, των ελληνικών δυνάμεων, ώστε να περικυκλωθούν οι τουρκικές δυνάμεις. Ο Ζίβκοφ φαίνεται να φοβόταν τις επεκτατικές προθέσεις της Άγκυρας και πίστευε πως μία βουλγαρική διπλωματική πρωτοβουλία, κατά τη διάρκεια της κρίσης, θα είχε ως αποτέλεσμα την παρέμβαση των δύο μεγάλων δυνάμεων, σε έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο.¹⁰⁵¹ Ο Έλληνας πρέσβης στη Σόφια δεν μετείχε στην άκρως απόρρητη συνάντηση ανάμεσα σε Παπούλια και Ζίβκοφ.¹⁰⁵² Υψηλόβαθμος διπλωμάτης αναφέρει ότι δεν πιστεύει πως ο Ζίβκοφ είχε προβεί σε δεσμεύσεις απέναντι στην Ελλάδα. Παράλληλα, αμφισβητούσε την αποδοχή από τη Βουλγαρία για διέλευση Ελλήνων στρατιωτών από τα εδάφη της, με σκοπό την περικύκλωση της Τουρκίας. Ωστόσο, η συνάντηση αυτή είχε μία αξία αναφορικά με την επικοινωνία προς το εσωτερικό αλλά και το διεθνές ακροατήριο.¹⁰⁵³

Εντωμεταξύ, ο διοικητής της Ε.Υ.Π., Κωνσταντίνος Τσίμας είχε λάβει προσωπικές οδηγίες από τον Ανδρέα Παπανδρέου, για να επισκεφτεί μυστικά την

¹⁰⁴⁹ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 328. Βλέπε επίσης Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 339.

¹⁰⁵⁰ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 327.

¹⁰⁵¹ Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*, 241.

¹⁰⁵² Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 122. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁵³ Ibid., 122. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Συρία και το Ιράκ και να κρατήσει την αποστολή του σε απόλυτη μυστικότητα, ακόμη και από το τμήμα του. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο Τσίμας διενήργησε μυστικές συνομιλίες με τις υπηρεσίες πληροφοριών των δύο χωρών. Η Δαμασκός υποστήριζε πως η Συρία θα σταθεί στο πλευρό της Ελλάδας, στην περίπτωση πολέμου με την Τουρκία. Οι Σύριοι, έχοντας κατά νου τις στενές σχέσεις του Ισραήλ με την Τουρκία, ήθελαν να διασφαλίσουν πως η Ελλάδα θα έθετε βέτο σε οποιαδήποτε πιθανή ενέργεια του NATO κατά της χώρας τους. Οι αξιωματικοί πληροφοριών του Ιράκ, από την πλευρά τους, υποστήριζαν πως ο πόλεμος ανάμεσα σε Ιράν και Ιράκ, ο οποίος εξακολουθούσε να μαίνεται, περιόριζε τις στρατιωτικές τους επιλογές. Ωστόσο, ήταν πρόθυμοι να αναπτύξουν κάποιες στρατιωτικές δυνάμεις στα σύνορα με την Τουρκία, ώστε να δημιουργήσουν ανησυχία στην Άγκυρα και να αναγκάσουν τους Τούρκους στρατηγούς να αποστείλουν και να διατηρήσουν μεγάλη στρατιωτική χερσαία δύναμη στην περιοχή.¹⁰⁵⁴

Την 28^η Μαρτίου και ώρα 23:05, ο Λυμπέρης απέστειλε μία νέα αναφορά κατάστασης στο Αρχηγείο στην Αθήνα. Το Sismik εξακολουθούσε να παραμένει σε τουρκικά ύδατα, έχοντας «ασθενή» συνοδεία, η οποία έδειχνε να ανιχνεύει τις ελληνικές προθέσεις. Ο Λυμπέρης εκτιμούσε ότι η παρούσα ανάπτυξη των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων και οι κανόνες εμπλοκής, πληρούσαν τις επιχειρησιακές απαιτήσεις. Απαίτησε να γίνουν ενέργειες ώστε να αποκαλυφθούν οι τουρκικές προθέσεις. Ανέφερε σχετικά ότι χρειάζονταν πληροφορίες και αναλύσεις των δημόσιων δηλώσεων και ότι η ετοιμότητα των ελληνικών δυνάμεων θα έπρεπε να διατηρηθεί υψηλή.

Κατά τη διάρκεια εκείνων των ωρών, η δεύτερη και τρίτη ομάδα των πλοίων έπλευσε προς τις βόρειες Σποράδες και τις Κυκλάδες, ενώ η πρώτη παρέμενε στο βόρειο Αιγαίο. Από την πλευρά της, η τουρκική ναυτική υπηρεσία πληροφοριών προσπαθούσε να εντοπίσει, τόσο την ακριβή θέση των ελληνικών πλοίων, όσο και τα σκάφη – αρχηγούς της κάθε ομάδας.

Νωρίς το πρωί της 29^{ης} Μαρτίου, η τουρκική πλευρά απέστειλε αεροσκάφος τακτικής αναγνώρισης, με στόχο τον εντοπισμό των ελληνικών πλοίων.¹⁰⁵⁵

Η Κυριακή της 29^{ης} Μαρτίου ήταν μία καλή ημέρα για το συντονισμό της ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας στο Αιγαίο, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές στην τακτική κατάσταση. Τις πρώτες ώρες της επόμενης ημέρας η υπηρεσία πληροφοριών του ναυτικού ανακάλυψε την παρουσία ενός τουρκικού υποβρυχίου S-209, σε διεθνή ύδατα, ανατολικά της Τήνου. Στις 11:30, ο Λυμπέρης έστειλε μία νέα αναφορά στο Γενικό Επιτελείο Ναυτικού. Η αναφορά είχε ως εξής: «Η παρούσα τακτική κατάσταση στο Αιγαίο καλύπτεται πλήρως από την ανάπτυξη των ελληνικών

¹⁰⁵⁴ Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*, 241.

¹⁰⁵⁵ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 342.

ναυτικών δυνάμεων...ένας τουρκικός τακτικός αιφνιδιασμός έχει πολύ μικρή πιθανότητα να συμβεί. Οι στρατηγικές πληροφορίες, όπως αυτές λαμβάνονται, δεν μας παρέχουν εικόνα για κινητοποίηση των τουρκικών ναυτικών δυνάμεων, το επίπεδο ετοιμότητας αυτών ή κάποια αλλαγή στους τρόπους επικοινωνίας τους. Ο εντοπισμός ενός τουρκικού υποβρυχίου ανοιχτά της Τήνου, επιβεβαιώνει την εκτίμηση ότι δύο με τρία τουρκικά υποβρύχια έχουν αναπτυχθεί στο Αιγαίο. Τα τουρκικά εμπορικά πλοία που πλέουν στον άξονα της προσοχής μας, ακόμη και ακούσια, αποτελούν πρόβλημα...Η εκτίμηση της κατάστασης από τον Αρχηγό του Στόλου είναι ότι η Τουρκία θα επιμείνει στην πολιτική της αμοιβαίας υποχώρησης στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, ενώ παράλληλα θα ξεκινήσει έρευνες για πετρέλαιο στο δικό της θαλάσσιο υπέδαφος. Η Τουρκία θα διατηρήσει το παρόν επίπεδο παρουσίας της, περιπολώντας στο ανατολικό Αιγαίο, με πλοία, αεροσκάφη και παρακολούθηση από σταθμούς εδάφους. Επίσης, η Τουρκία δεν θα συνδέσει το ζήτημα των ερευνών για πετρέλαιο, στην αμφισβητούμενη από αυτούς περιοχή της υφαλοκρηπίδας, με τη διαμάχη για τα όρια στον εναέριο χώρο. Αναμένονται παραβάσεις κανόνων εναέριας κυκλοφορίας, καθώς και παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου από την Τουρκία. Προτείνουμε, να διατηρηθεί στο Αιγαίο η υψηλή ναυτική παρουσία και κατάσταση ετοιμότητας».¹⁰⁵⁶

Στις 31 Μαρτίου, το Sismik αποχώρησε από την Ίμβρο και πλέοντας μέσω τουρκικών χωρικών υδάτων, επέστρεψε στο Canak Kale.¹⁰⁵⁷ Στις 15:40 της ίδιας ημέρας, οι Έλληνες κυβερνήτες των πολεμικών πλοίων έλαβαν νέες διαταγές για σταδιακή αποχώρηση της δύναμης από το βόρειο και κεντρικό Αιγαίο. Τα αποβατικά σκάφη και οι τορπιλάκατοι αποχώρησαν πρώτα, ενώ η υπόλοιπη δύναμη (φρεγάτες, πυραυλάκατοι, αντιτορπιλικά και μεγάλα αποβατικά σκάφη, παρέμειναν στην περιοχή με τροποποιημένες διαταγές αυτή τη φορά. Οι νέες διαταγές απαιτούσαν την παρουσία των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων, οι οποίες θα έπρεπε να είναι σε ετοιμότητα για να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε τουρκική εχθρική ενέργεια. Στις 21:58 η Αθήνα έλαβε την τελευταία αναφορά του Λυμπέρη. Σε αυτή αναφέρονταν πως δεν υπήρχε καμία αλλαγή στη συμπεριφορά της τουρκικής πλευράς. Επίσης ανέφερε ότι, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες περιόριζαν σημαντικά τις δυνατότητες επιτήρησης από αέρος. Την 1^η Απριλίου το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας διέταξε την πλειοψηφία των πλοίων να επιστρέψουν στις βάσεις τους. Παρέμειναν μόνο τρία αντιτορπιλικά για περιπολία στο βόρειο Αιγαίο, τα οποία και επέστρεψαν στο ναύσταθμο της Σαλαμίνας μερικές ημέρες αργότερα, αφού είχαν συμμετάσχει στη, μικρής κλίμακας, ναυτική άσκηση «Ποσειδών – Δίας 87», στο νησί της Σάμου.

Το τέλος της κρίσης αποτέλεσε και το κομβικό σημείο για την μεταβολή των ελληνοτουρκικών σχέσεων, στην περίοδο της Πρωθυπουργίας του Ανδρέα Παπανδρέου. Την περίοδο μεταξύ 1^{ης} Απριλίου και 25^{ης} Σεπτεμβρίου 1987, οι δύο

¹⁰⁵⁶ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 324.

¹⁰⁵⁷ Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 343.

Πρωθυπουργοί, Οζάλ και Παπανδρέου, ξεκίνησαν μυστικές συνομιλίες επί των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Και για τις δύο πλευρές, αυτές οι συνομιλίες είχαν τη βάση τους, τόσο στην πρότερη εμπειρία από την κρίση, όσο και στην ανάγκη διαλόγου και οικοδόμησης μέτρων εμπιστοσύνης, με στόχο τη δημιουργία ενός κλίματος, κατάλληλου για την επίλυση των αμοιβαίων προβλημάτων. Αυτή αποτέλεσε και την πρώτη σοβαρή προσπάθεια για διάλογο ανάμεσα στις δύο χώρες, από το άκαρπο μορατόριο του 1982. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι για την Τουρκία, η κρίση αποτέλεσε ένα μάθημα που έδειχνε πως η πολιτική των άκρων αποδίδει. Και αυτό, διότι ο Παπανδρέου αναγκάστηκε να οδηγηθεί σε διαπραγματεύσεις, ενώ παράλληλα οι σύμμαχοι της Ελλάδας χρησιμοποίησαν την κρίση ως μοχλοβραχίονα για την οδήγησή της σε αυτές. Οι συνομιλίες ανάμεσα στις δύο χώρες φαίνεται ότι συνεχίστηκαν και σε υψηλότερο επίπεδο, μέχρι και την αιφνιδιαστική ανακοίνωση της συνάντησης, στη Σύνοδο στο Νταβός της Ελβετίας, στις 30-31 Ιανουαρίου 1988, των Παπανδρέου και Οζάλ. Ο Παπανδρέου και οι στενότεροι των πολιτικών του συμβούλων, φαίνεται πως είχαν διαδραματίσει κεντρικό ρόλο σε αποφάσεις – κλειδιά, της περιόδου από το Σεπτέμβριο του 1987, μέχρι και τη συνάντηση στο Νταβός, τον Ιανουάριο του 1988. Το παραπάνω καταδεικνύει, όχι μόνο το γεγονός ότι ο έλεγχος των θεμάτων της εξωτερικής πολιτικής βρίσκονταν μακριά από τα χέρια των υπεύθυνων αξιωματούχων στο Υπουργείο Εξωτερικών, αλλά και ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου δεν εμπιστευόταν το «συντηρητικό» διπλωματικό σώμα, ενώ παράλληλα αντιμετώπιζε τον ανταγωνισμό και την ένταση και εντός του κόμματός του.¹⁰⁵⁸

Στο μεταξύ, και ενώ η κρίση του Αιγαίου είχε δώσει τα θετικά της αποτελέσματα με την ανταλλαγή επιστολών και μηνυμάτων σε πρωθυπουργικό επίπεδο, η άγνωστη πλευρά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κινητοποίησε το ένα από τα τρία σκέλη Κύπρος - Αιγαίο - Θράκη, της μουσουλμανικής μειονότητας, για να έχει ένα αντίβαρο στις συνομιλίες. Έτσι, δειλά - δειλά, ο τουρκικός τύπος δημοσίευε ότι οι Μουσουλμάνοι στη Δυτική Θράκη βρίσκονται σε καθεστώς καταπίεσης.¹⁰⁵⁹

Μέχρι και σήμερα, ένα από τα πλέον αντιφατικά ζητήματα, παραμένει η πραγματική τουρκική στρατιωτική απειλή κατά την κρίση του 1987. Ο Πρωθυπουργός Παπανδρέου, μαζί με τους υπόλοιπους ηγέτες του ΠΑ.ΣΟ.Κ., καθώς και μία μερίδα της ακαδημαϊκής κοινότητας, υποστηρίζουν ότι σε αυτή την κρίση λειτούργησε η αποτροπή της Τουρκίας από την Ελλάδα. Οι συνεντεύξεις με αξιωματούχους, σε συνδυασμό με απομνημονεύματα (αυτοβιογραφίες κ.λ.π.) μέχρι στιγμής δείχνουν ότι οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δεν κινητοποιήθηκαν κατά την κρίση (παρά την επιθετική ρητορική της Άγκυρας). Επίσης, φαίνεται πως δεν υπήρξε

¹⁰⁵⁸Theodore C. Kariotis, *The Greek Socialist Experiment: Papandreou's Greece 1981-1989* (New York: Pella Publishing Company, 1992), 172.

¹⁰⁵⁹Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 62.

τακτική ή επιχειρησιακή απειλή κατά των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων, που έπλεαν στο βόρειο και κεντρικό Αιγαίο. Η Αθήνα θεώρησε πως οι στόχοι της Άγκυρας ήταν κατά κύριο λόγο, πολιτικοί και όχι στρατιωτικοί (εισβολή στην Ελλάδα). Η Άγκυρα δεν σκόπευε να φτάσει σε πολεμική σύγκρουση, αλλά να χρησιμοποιήσει το Sismik για να σύρει την Ελλάδα σε πολιτικό συμβιβασμό (διαπραγματεύσεις και συμβιβασμό) στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας.

Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Χαραλαμπίδης, ωστόσο, υποστηρίζει ότι η Άγκυρα έθεσε σε ετοιμότητα την 1^η Στρατιά (στη Θράκη, στα ελληνοτουρκικά σύνορα) και πως η 4^η Στρατιά (Αιγαίου) είχε τεθεί σε ετοιμότητα για άμεση κινητοποίηση. Παράλληλα, ο τουρκικός στόλος είχε συγκεντρωθεί στη θάλασσα του Μαρμαρά, ενώ η τουρκική Πολεμική Αεροπορία πραγματοποιούσε μετασταθμεύσεις αεροσκαφών στη δυτική Ανατολία, ώστε να βρίσκονται σε ετοιμότητα αντίδρασης, σε περίπτωση σύγκρουσης.¹⁰⁶⁰ Ωστόσο, στο βιβλίο *Critical Years* (2002), δεν παρέχονται περαιτέρω λεπτομέρειες για τις στρατιωτικές κινήσεις της Άγκυρας, κατά την κρίση. Ο τότε Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Πτέραρχος Κουρής, δίδει την ίδια περίπου εικόνα με τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας. Κάποια από τα λεγόμενά του, μας παρέχουν μία εικόνα για την αντίληψη της κατάστασης που είχε, σχετικά πάντα, με τις πληροφορίες που έφταναν στα χέρια του. Αναφέρει σχετικά, ότι οι συνήθεις διαφοροποιήσεις (petty differences) στις πληροφορίες που έφταναν από τα τρία Όπλα (Στρατός, Ναυτικό, Πολεμική Αεροπορία) δεν είχαν καμία θέση σε καταστάσεις εθνικού κινδύνου.¹⁰⁶¹ Δυστυχώς, ο Πτέραρχος Κουρής δεν παρέχει μία ερμηνεία για τις «διαφοροποιήσεις», ούτε και μία εκτίμηση της ποιότητας των πληροφοριών, κατά τη διάρκεια της κρίσης. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η φράση «διαφοροποιήσεις», αντανακλά τον τρόπο σκέψης του Πτέραρχου.

Ο Ναύαρχος Λυμπερίης γράφει σχετικά ότι η τουρκική εναέρια και ναυτική παρουσία ήταν πολύ περιορισμένη. Μόνο μετά την αποκλιμάκωση της κρίσης οι Τούρκοι αύξησαν την παρουσία τους στα διεθνή ύδατα του βορείου και κεντρικού Αιγαίου. Το τουρκικό πολεμικό ναυτικό έστειλε περιπολίες στο βόρειο Αιγαίο, κοντά στην Ίμβρο, στην Θάσο και στο Άθω. Ωστόσο, στο πέλαγος γενικότερα, δεν υπήρχε οργανωμένη τουρκική δύναμη για την ανάληψη επιθετικών αποστολών. Οι τακτικές ελληνικές επιχειρήσεις πληροφοριών, δεν εντόπισαν τουρκικές πυραυλάκατους στις ακτές της Ανατολίας. Ωστόσο, ο Λυμπερίης πίστευε ότι τέτοια σκάφη πιθανότατα να κρύβονταν εκεί. Στον κόλπο της Σμύρνης και στη Φώκαια, οι Τούρκοι είχαν συγκεντρώσει μία σημαντική αποβατική δύναμη. Ο Λυμπερίης αναφέρει σχετικά ότι: «η συμπεριφορά των Τούρκων, κατά τη διάρκεια της κρίσης, δεν ήταν προκλητική. Εμφανίστηκαν περισσότερο ανήσυχοι, ακόμη και φοβισμένοι. Δεν υπήρξε παρενόχληση ελληνικών πολεμικών και εμπορικών πλοίων. Μας απασχόλησαν οι τουρκικές επιχειρήσεις πληροφοριών, καθώς επίσης και η παρουσία τουρκικών

¹⁰⁶⁰Χαραλαμπίδης, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996*, 360.

¹⁰⁶¹Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 349.

εμπορικών πλοίων στους τομείς που ήταν συγκεντρωμένη η δύναμή μας. Επίσης, μας απασχόλησε η πιθανή χρήση πυραύλων Skua από τα ελικόπτερα του τουρκικού πολεμικού ναυτικού...Από τακτική άποψη, είχαμε μία ξεκάθαρη εικόνα. Η εικόνα που λαμβάναμε από τις στρατηγικές πληροφορίες, παρουσίαζε κενά. Ο Αρχηγός του Στόλου δεν είχε μία συνολική εικόνα των τουρκικών δυνάμεων, των προθέσεών τους και του παιγνιδιού, σε πολιτικό επίπεδο...Παρά τη χαμηλή τουρκική παρουσία, τίποτε δεν μας εξασφάλιζε ότι ο στόλος του αντιπάλου δεν θα κινούνταν επιθετικά. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις είχαν τεθεί σε ετοιμότητα».¹⁰⁶²

Ο Λυμπέρης υποστηρίζει ότι από την κρίση του 1987, οι Τούρκοι έλαβαν γνώση για το πολιτικό – στρατιωτικό σχέδιο για τον τρόπο αντίδρασης της Ελλάδας σε μία πιθανή σύγκρουση για την υφαλοκρηπίδα. Επίσης, θεωρεί ότι η μη-έξοδος του τουρκικού στόλου στο Αιγαίο συμβάδιζε με την απόφαση του Γενικού Επιτελείου τους, για «πολιτική» ανάπτυξη και διαχείριση της κρίσης. Ο Λυμπέρης τονίζει ότι η τουρκική συμπεριφορά επηρεάστηκε από την αποφασιστικότητα της ελληνικής κυβέρνησης για χρήση θαλάσσιας ισχύος προς την υπεράσπιση των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων.¹⁰⁶³

Όπως παρατηρούμε, η θέση του Ναυάρχου, Χρήστου Λυμπέρη, έρχεται σε αντίθεση με τη θέση του τότε Υπουργού Εθνικής Άμυνας, κ. Χαραλαμπίοπουλου, ο οποίος έκανε λόγο για ετοιμότητα και στρατιωτική προετοιμασία του τουρκικού στρατού και στόλου. Ο Υφυπουργός Καψής, φαίνεται πως υποστηρίζει την άποψη του Υπουργού Άμυνας, με το βιβλίο του, *Οι Τρεις Ημέρες του Μάρτη* (1990), όπου γράφει ότι στις 27 Μαρτίου έλαβε μία απόρρητη αναφορά η οποία περιέγραφε την τουρκική στρατιωτική κινητοποίηση ως ένα φαινόμενο που δεν είχε παρατηρηθεί ξανά τα τελευταία χρόνια. Οι τουρκικές ναυτικές δυνάμεις που μετείχαν σε άσκηση στη Μαύρη Θάλασσα, κατευθύνθηκαν προς τη θάλασσα του Μαρμαρά. Όλα τα τουρκικά υποβρύχια βρίσκονταν στην περιοχή του Αιγαίου. Ο Καψής προσέθεσε, ότι, βάσει των πληροφοριών, η Άγκυρα επιδίωκε, μέσω προκλήσεων, να αναγκάσει την Ελλάδα να αποδεχτεί το Πρωτόκολλο της Βέρνης και να τη σύρει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για τα ελληνοτουρκικά θέματα. Ο Υφυπουργός δεν επεκτάθηκε σε θέματα ξένων υπηρεσιών πληροφοριών, όμως υψηλόβαθμη «πηγή» από το χώρο (των πληροφοριών) αναφέρει πως υπήρξε μία ανεπίσημη συνεργασία στις πληροφορίες την περίοδο της δεκαετίας του 1980.¹⁰⁶⁴ Ο κος Καψής επίσης αναφέρει ότι η τουρκική υπηρεσία πληροφοριών, MIT, είχε θέσει το ελληνικό διπλωματικό προσωπικό, στην Άγκυρα και στην Κωνσταντινούπολη, υπό μυστική

¹⁰⁶² Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 329.

¹⁰⁶³ Ibid, 329.

¹⁰⁶⁴ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 126. Συνέντευξη πρώην Διοικητή της Ε.Υ.Π. που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

παρακολούθηση. Πρόκειται για ένα μέτρο που λαμβάνουν οι κυβερνήσεις κατά των διπλωματών του αντιπάλου, κατά την περίοδο πριν από μία σύγκρουση.¹⁰⁶⁵

Πρώην υψηλός αξιωματούχος της Ε.Υ.Π., παραδέχεται ότι δεν υπήρχε στρατιωτική απειλή για την Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της κρίσης και ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου, συνεχώς επανατροφοδοτούνταν με πληροφορίες, ακόμη και από το τουρκικό Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας. Πράγματι, ο Παπανδρέου δεν είχε ανησυχία κατά την κρίση του '87, που να αφορά μία πιθανή ελληνοτουρκική σύρραξη.¹⁰⁶⁶ Πρώην διοικητής της Ε.Υ.Π., αναφέρει σχετικά: «Η Τουρκία δεν χρειάζονταν να μεταφέρει στρατεύματα και αυτό διότι η Στρατιά του Αιγαίου είχε, εδώ και μερικά χρόνια, ήδη αναπτύξει δυνάμεις στις ακτές της Ανατολίας. Με μία διαταγή, οι Τούρκοι θα μπορούσαν να επιβιβαστούν στα πλοία τους και να ξεκινήσουν μία εισβολή. Δεν υπήρχε η ανάγκη μεταφοράς στρατευμάτων στο Αιγαίο, καθώς οι υπάρχουσες δυνάμεις βρίσκονταν σε ετοιμότητα εδώ και αρκετά χρόνια».¹⁰⁶⁷

Οι Τούρκοι παρακολουθούσαν την ελληνική μαζική πολεμική κινητοποίηση, χωρίς να επιδεικνύουν φόβο για μία ελληνική επίθεση. Η κινητοποίηση είχε περισσότερο αμυντικό, παρά επιθετικό χαρακτήρα. Η τουρκική πλευρά ήταν πεπεισμένη ότι η 1^η στρατιά στη Θράκη μπορούσε να απειληθεί μόνο από μία γενική κινητοποίηση της ελληνικής 4^{ης} Στρατιάς. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, αυτή η κινητοποίηση έλαβε χώρα σε πολύ περιορισμένη βάση. Ο τουρκικός στρατός θεωρούνταν μία «βαριά στρατιωτική μηχανή», η οποία απαιτούσε περισσότερες από τέσσερις ημέρες για να αναπτυχθεί πλήρως. Η κρίση είχε διάρκεια τριών ημερών (26-29 Μαρτίου). Η τουρκική πλευρά θα πρέπει να αντιλήφθηκε ότι οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις δεν είχαν λάβει θέσεις στα νησιά στις 28 Μαρτίου («η ημέρα του πολέμου»), αλλά την 30^η Μαρτίου. Χρειάστηκαν 48 ώρες για να υπάρξει πλήρης ανάπτυξη αυτών. Η κρίση έλαβε χώρα για τις δύο πλευρές, περισσότερο σε επίπεδο ρητορικής, παρά σε επίπεδο πιθανής στρατιωτικής σύγκρουσης. Οι Τούρκοι δεν στόχευαν να εξαναγκάσουν την ελληνική πλευρά μέσω στρατιωτικών μέσων, αλλά επιδίωκαν τις απευθείας διαπραγματεύσεις. Ίσως η κρίση να αποτελούσε ένα σχέδιο της Άγκυρας που πρωτίστως, είχε ως στόχο την επίθεση των ελληνικών δυνάμεων στο Sismik. Μία τέτοια επίθεση θα προκαλούσε τη διεθνή κατακραυγή και αποδοκιμασία για την Αθήνα, ενώ θα έδινε τη δυνατότητα στις τουρκικές δυνάμεις, να προετοιμάσουν τη στρατιωτική τους αντίδραση και να δράσουν σε χρόνο και

¹⁰⁶⁵Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 72-73.

¹⁰⁶⁶Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 126 Συνέντευξη πρώην ανώτατου αξιωματούχου της Ε.Υ.Π. (ο οποίος βρισκόταν πολύ κοντά στον Ανδρέα Παπανδρέου) που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁶⁷Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*, 241.

μέρος της επιλογής τους.¹⁰⁶⁸ Κύκλοι εντός της κυβέρνησης στην Άγκυρα, είχαν μία τάση για τέτοιου είδους προκλήσεις και ίσως οι Τούρκοι να ανέμεναν μία ελληνική επίθεση στο Sismik, η οποία με τη σειρά της, θα δικαιολογούσε μία τουρκική αντίδραση – απάντηση.¹⁰⁶⁹

Ανώτατος αξιωματικός, ο οποίος κατά τη διάρκεια της κρίσης ήταν Διοικητής του ελληνικού Τάγματος Πεζικού Δωδεκανήσων (που αριθμούσε περίπου 20000 στρατιώτες) στην Ρόδο, επιβεβαιώνει την παθητικότητα και τη χαμηλή απειλή για τα ελληνικά νησιά, από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις. Αναφέρει σχετικά, ότι η κινητοποίηση των ελληνικών δυνάμεων το 1987, αποτελούσε τη μεγαλύτερη μεταφορά στρατευμάτων, από το 1974.¹⁰⁷⁰ Η ανάπτυξη των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων αποτέλεσε ένα ξεκάθαρο μήνυμα από την Αθήνα και πως η Ελλάδα δεν θα δίσταζε να φτάσει σε ένοπλη σύγκρουση για το θέμα της υφαλοκρηπίδας.¹⁰⁷¹

Συμπερασματικά, οι Τούρκοι είχαν την πολιτική σκοπιμότητα εξαναγκασμού της Ελλάδας και είσοδος σε διαπραγματεύσεις, χωρίς τη χρήση στρατιωτικής ισχύος.¹⁰⁷²

Ο Αμερικανικός Ρόλος στην Αποκλιμάκωση της Κρίσης

Πολλά έχουν γραφτεί για την κρίση, χωρίς όμως να έχει δοθεί μεγάλη βάση στον αμερικανικό ρόλο στην αποκλιμάκωση αυτής. Από αμερικανικής πλευράς, η κρίση διαχειρίστηκε στο γραφείο του Γενικού Επιτελείου (Joint Chiefs of Staff-JCS/J5). Ο συντονισμός έγινε από τον αξιωματικό που χειρίζονταν τα ελληνοτουρκικά ζητήματα, ο οποίος και είχε ανοιχτά κανάλια (δίαυλοι επικοινωνίας), τόσο με τις αμερικανικές στρατιωτικές αποστολές σε Ελλάδα και Τουρκία, όσο και με τις στρατιωτικές διοικήσεις των δύο χωρών. Ο ίδιος μιλούσε εκ μέρους του JCS. Την ίδια στιγμή είχε ανοίξει κανάλι επικοινωνίας ανάμεσα στο JCS και στον Έλληνα πρωθυπουργό. Η εκτίμηση του αμερικανικού Πενταγώνου ήταν ότι η Ελλάδα θα σταματούσε το Σισμίκ, με οποιαδήποτε μέσα, αν αυτό, υπό την τουρκική στρατιωτική συνοδεία, επιχειρούσε γεωτρήσεις στην ελληνική περιοχή. Σύμφωνα με τις αμερικανικές εκτιμήσεις, οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, με απόφαση του τουρκικού

¹⁰⁶⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 127. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁶⁹ Ibid, 127. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁷⁰ Ibid, 127. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁷¹ Ibid, 127. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁷² Ibid, 128. Συνέντευξη Υποναυάρχου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας, είχε αποφασίσει να προχωρήσει σε γεωτρήσεις. Ωστόσο, η απόφαση αυτή είχε ληφθεί υπό την απουσία του Τούρκου πρωθυπουργού Ozal, ο οποίος εκείνη την περίοδο βρίσκονταν στις Η.Π.Α για λόγους υγείας.¹⁰⁷³

Είναι γνωστό πως η αποτόνωση της κρίσης ξεκίνησε στις 27 Μαρτίου του 1987, οπότε και ο Τούρκος πρωθυπουργός, εβρισκόμενος στο Λονδίνο, δήλωσε δημοσίως ότι το τουρκικό σκάφος θα παραμείνει σε τουρκικά ύδατα. Ωστόσο, αυτό που δεν είναι γνωστό, είναι πως το αμερικανικό Πεντάγωνο είχε προβεί στην κρίσιμη εκτίμηση ότι το ασθενές σημείο στα τουρκικά πολεμικά σχέδια, ήταν η απουσία του πρωθυπουργού από τη χώρα του. Ήταν ιδιαίτερα κρίσιμο το γεγονός ότι ο Ozal βρίσκονταν εκτός Τουρκίας, καθώς, αν βρίσκονταν στη χώρα του, θα έπρεπε να συμπορευτεί με τις επιταγές του Στρατού.¹⁰⁷⁴

Ο Παπανδρέου ήταν ενήμερος από το ανοιχτό κανάλι με την Ουάσινγκτον, για την πολύπλοκη εξέλιξη που αφορούσε την τουρκική πλευρά και γνώριζε ότι η κρίση βρίσκονταν υπό έλεγχο, πριν από τις δηλώσεις του Τούρκου πρωθυπουργού.¹⁰⁷⁵

Δυστυχώς για την Ελλάδα, η Τουρκία, μετά το 1987, έλαβε σημαντικές αποφάσεις που αφορούν στα εξοπλιστικά της προγράμματα – αποφάσεις για τις οποίες δεν συναντούμε ελληνικές ισοδύναμες. Η στρατιωτική ανισορροπία ανάμεσα στις δύο χώρες σταθερά μεγαλώνει και εάν συνεχίσει, η Ελλάδα δεν θα έχει σε καμία περίπτωση αξιόπιστη αποτροπή έναντι της Τουρκίας.¹⁰⁷⁶

Η Ηγεσία του Ανδρέα Παπανδρέου

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας είναι ταυτισμένη σε πολύ μεγάλο βαθμό με την ελληνική πολιτική ηγεσία¹⁰⁷⁷. Το εν λόγω γεγονός είναι αφενός ένα βασικό στοιχείο της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής και αφετέρου ένα ίδιον γνώρισμα των μικρών και μεσαίων δυνάμεων στη διεθνή σκακιέρα, σε χώρες δηλαδή στις οποίες η προσωπικότητα και η ιδιοσυγκρασία υποκαθιστούν σημαντικά τη θεσμική και γραφειοκρατική διάσταση της διαμόρφωσης και άσκησης της εξωτερικής πολιτικής. Στο βαθμό μάλιστα όπου οι διεθνείς σχέσεις ενός κράτους δεν είναι παρά εθνικές κρίσεις που έχει να χειριστεί και να επιλύσει στο πεδίο της εξωτερικής του «κυριαρχίας», ο ρόλος και η σημασία της πολιτικής ηγεσίας (Leadership) επιτείνονται

¹⁰⁷³ Evriviades, "The Umbilical Relationship: Greece and the United States," 160-161.

¹⁰⁷⁴ Ibid., 161.

¹⁰⁷⁵ Ibid, 161.

¹⁰⁷⁶ Ibid, 162.

¹⁰⁷⁷ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, 256.

στο έπακρον και καθίστανται εξαιρετικά καθοριστικοί και ενίοτε λίαν κρίσιμοι παράγοντες για την περαιτέρω επιβίωση και πορεία ενός έθνους – κράτους¹⁰⁷⁸.

Η θέση του Ανδρέα Παπανδρέου για την επιρροή του αμερικανικού παράγοντα στα ελληνικά πράγματα φανερώνει και τις απόψεις του επί του θέματος. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί και ως οδηγός για να κατανοηθούν και οι αντιδράσεις του ηγέτη, τόσο στη συνολική διάρκεια της διακυβέρνησής του, όσο και κατά τη διάρκεια κρίσεων, όπως αυτή του 1987, με την Τουρκία. Χαρακτηριστικά, ο Ανδρέας Παπανδρέου αναφέρει ότι : «Η ουσία του ελληνικού προβλήματος είναι απλή. Η πατρίδα μας είναι χώρα υπό κατοχή. Και η κατοχή είναι αμερικανική. Μόνο οι στολές και η γλώσσα είναι ελληνικές. Και λύση του ελληνικού προβλήματος δεν υπάρχει καμία στο πολιτικό επίπεδο. Η δημοκρατία στην Ελλάδα δεν θα φτάσει χωρίς την πραγματική, τη χωρίς όρους απελευθέρωσή της από τα δεσμά που χάλκευσε ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός στο πλαίσιο της Ατλαντικής Συμμαχίας. Γι' αυτό, ο αγώνας μας είναι εθνικοαπελευθερωτικός».¹⁰⁷⁹

Μετά την αποκλιμάκωση της κρίσης, ο Ανδρέας Παπανδρέου απέστειλε μηνύματα στον πρωθυπουργό Οζάλ, επιδιώκοντας την ελληνοτουρκική προσέγγιση και τις σχέσεις καλής γειτονίας. Τα μηνύματα αυτά διέρρευσαν στον ελληνικό τύπο, στις αρχές Απριλίου. Μετά το πέρας της κρίσης, μέρος των μέσων μαζικής ενημέρωσης υποστήριξαν τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίστηκε ο Παπανδρέου τα πράγματα, ενώ η Νέα δημοκρατία και ο προσκεείμενος σε αυτή τύπος, κατηγόρησαν τη σοσιαλιστική κυβέρνηση για μπλόφα. Η έρευνα για τον τρόπο διαχείρισης κρίσεων από τον Ανδρέα Παπανδρέου δεν ήταν εύκολη. Το προσωπικό του αρχείο ακόμη παραμένει κλειστό και γενικότερα δεν υπάρχουν ακαδημαϊκές μελέτες της ηγεσίας του κατά την κρίση. Η πλειοψηφία της ακαδημαϊκής μελέτης εστιάζει στα έντεκα χρόνια της πρωτοκαθεδρίας του, καθώς και στην πολιτική του συμπεριφορά. Αφήνει όμως εκτός τις τρεις ημέρες της κρίσης του '87. Ωστόσο, αναφορικά με κάποια στοιχεία που μπορεί να συνέθεταν το στυλ ηγεσίας του Παπανδρέου, αξίζει να αναφερθούμε στις εκτιμήσεις των Αμερικανών, όπως αυτές καταγράφηκαν στο βιβλίο του Μάριου Ευρυβιάδη και Μιχάλη Ιγνατίου, *CIA Ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*. Οι εκτιμήσεις αφορούν στην περίοδο μέχρι και το 1981. Ωστόσο, αυτό δεν τις αναιρεί, ως στοιχεία ανάλυσης του στυλ ηγεσίας του Παπανδρέου από τις αμερικανικές υπηρεσίες. Σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου, ο Αμερικάνος διπλωμάτης, Τζον Όουενς, ο οποίος γνώριζε προσωπικά τον Ανδρέα Παπανδρέου, σε σημείωμά του προς τους ανωτέρους του στο State Department έγραψε ότι ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας του Ανδρέα ήταν ένα είδος ακραίου φατριασμού, σχεδόν φανατισμού. Συνεχίζοντας, ανέφερε ότι η τάση αυτή

¹⁰⁷⁸ Ibid, 257-258.

¹⁰⁷⁹ Ανδρέας Γ. Παπανδρέου, *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, Τόμος Β', 2006), Εισαγωγικό Σημείωμα.

τον οδηγούσε σε διαρκή διαμάχη με τους αντιπάλους του μέσα στο κόμμα.¹⁰⁸⁰ Ο Χάρης Ψωμιάδης, κάνει λόγο για «συνωμοσιολογικές» τάσεις του Ανδρέα, όπως επίσης και για τη ροπή του προς τις μηχανορραφίες, καθώς επίσης και στην περιβολή των δραστηριοτήτων του με μία αύρα μυστηρίου.¹⁰⁸¹ Ο Τζον Όουενς παρουσίαζε τον Ανδρέα Παπανδρέου ως άτομο επικίνδυνο, ψυχωτικό, με ψυχολογικά προβλήματα. Σε μία από τις εκθέσεις του δε, αναφέρει πως ο Έλληνας Πρωθυπουργός ενεργούσε κάτω από έναν εσωτερικό ψυχαναγκασμό να ωθεί τα πράγματα προς τα εμπρός, μέχρι να τον σταματήσουν. Επίσης, αναφέρει ότι, όσο περισσότερο οι αντίπαλοί του αντιδρούσαν στις υπερβολές του, τόσο περισσότερο σκληρή ήταν η αντιμετώπιση του. Συνεχίζει λέγοντας ότι, στη φωτιά της μάχης, δεν αποδέχονταν ως θεμιτές τις ενδιάμεσες τοποθετήσεις και δεν ανέχονταν καμία επαμφοτερίζουσα τάση.¹⁰⁸² Σε απόρρητο τηλεγράφημα της αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα προς τον Υπουργό Εξωτερικών στην Ουάσινγκτον (5^η Μαρτίου 1982, ώρα 14:41), με θέμα «*Πρώτοι Τέσσερις Μήνες του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην Εξουσία*», αναφέρεται ότι τα μέλη της Κυβέρνησης Παπανδρέου παίζουν δευτερεύοντα ρόλο (supporting cast), αφού εμφανώς ο ίδιος βγάζει όλες τις αποφάσεις, σημαντικές και μη. Επίσης, αναφέρεται ότι ο Έλληνας ηγέτης θα είναι πιο δύσκολος και λιγότερο προβλέψιμος από ότι στο παρελθόν.¹⁰⁸³ Από όλα τα προαναφερθέντα, μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα, ότι, για την αμερικανική πλευρά, ο Έλληνας ηγέτης αποτελούσε έναν πολύ δύσκολο αντίπαλο. Οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί, ίσως τελικά να καταδεικνύουν την αγωνία των Η.Π.Α. για έναν ηγέτη, τον οποίο δεν μπορούσαν να ελέγξουν απόλυτα. Ένας ηγέτης που ήταν απρόβλεπτος για εκείνους.

Ο Ναύαρχος Λυμπέρης πίστευε πως το κλειδί της ελληνικής διαχείρισης της κρίσης του 1987, ήταν η προσωπικότητα του Ανδρέα Παπανδρέου. Ο Πρωθυπουργός διαδραμάτισε αποφασιστικό ρόλο και υπερκέρασε το γραφειοκρατικό μηχανισμό διαχείρισης κρίσεων, ο οποίος χαρακτηριζόταν από επιχειρησιακά κενά. Κατάφερε να διαπραγματευτεί με τις Η.Π.Α., ενώ παράλληλα ενέπνευσε και ενίσχυσε το φρόνημα των Ενόπλων Δυνάμεων. Επιπρόσθετα, έδειξε σεβασμό σε όργανα, όπως το ΚΥΣΕΑ, το Υπουργικό Συμβούλιο και η κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ..

Μπορεί να θεωρηθεί πως ο Παπανδρέου ακολούθησε μία μονοκεντρική προσέγγιση στις σχέσεις του με τις ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών.¹⁰⁸⁴ Ο Λυμπέρης αναφέρει ότι ο Παπανδρέου καθόρισε ξεκάθαρα στις Ένοπλες Δυνάμεις, τους πολιτικούς στόχους και τους κανόνες εμπλοκής. Επίσης, κατηγορεί κέντρα εκτός

¹⁰⁸⁰ Ευρυβιάδης, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 52.

¹⁰⁸¹ *Ibid.*, 53.

¹⁰⁸² *Ibid.*, 61, 66-69.

¹⁰⁸³ *Ibid.*, σελ. 187.

¹⁰⁸⁴ MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management*, 34-35.

της Ελλάδας, τα οποία επιδίωκαν να ελέγξουν τους ενεργειακούς πόρους και δημιούργησαν την κρίση προς το σκοπό αυτό. Τα κέντρα αυτά, βρίσκονταν σε συνεργασία με την Άγκυρα, ώστε να φέρουν την Ελλάδα στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.¹⁰⁸⁵

Ένα από τα αμφισβητήσιμα συμβάντα της κρίσης του 1987, ήταν ο ισχυρισμός για το κλείσιμο των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, ως απαίτηση του Ανδρέα Παπανδρέου. Την 27^η Μαρτίου, κατά τη συνάντηση του Υφυπουργού Καψή με τον Αμερικάνο πρόεδρο, Κίλεϊ (Keeley), ο Αμερικάνος διπλωμάτης κατηγορήθηκε πως είχε δοθεί το πράσινο φως από τις Η.Π.Α. στην Άγκυρα, για την προκλητική συμπεριφορά της Τουρκίας, αναφορικά με τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα. Ο Καψής ενημέρωσε τον Κίλεϊ για την ελληνική απόφαση να κλείσει η αμερικανική βάση στη Νέα Μάκρη. Η επίσημη ελληνική δικαιολογία ήταν πως η βάση έπρεπε να κλείσει ώστε να αποφευχθούν οι ακούσιες παρεμβολές, στις επικοινωνίες της ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας. Στο βιβλίο του, ο Καψής υποστηρίζει πως το κλείσιμο της αμερικανικής βάσης θα αποτελούσε ένα «κακό» προηγούμενο και σε άλλες χώρες, όπου οι Η.Π.Α. διατηρούσαν βάσεις. Ο Καψής παραδέχτηκε επίσης, ότι το κλείσιμο διήρκεσε λιγότερο από 24 ώρες, από την 27^η Μαρτίου και ώρα 18:00, έως την 28^η Μαρτίου και ώρα 18:00, οπότε και ο Παπανδρέου αποφάσισε και η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε, πως δεν υπάρχει λόγος να συνεχιστεί η εφαρμογή του Άρθρου 7 του Συμφώνου Αμυντικής Συνεργασίας (Defense Co-operation Agreement)¹⁰⁸⁶ του 1983.¹⁰⁸⁷

Παρά την εθνικιστική αντιαμερικανική ρητορική της περιόδου (τέλη του '80), αποκαλύφθηκε τελικά, ότι οι ελληνικές αρχές δεν έκλεισαν την αμερικανική βάση, ούτε και έθεσαν κάποιο εμπόδιο στη λειτουργία των αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων επικοινωνίας. Η διάδοση για το κλείσιμο της βάσης ήταν ένα τέχνασμα, στο εσωτερικό της χώρας, ώστε να εμφανιστεί πως ο Έλληνας Πρωθυπουργός διαπραγματεύονταν ισότιμα με την αμερικανική πλευρά κατά τη διάρκεια της κρίσης. Το 1990, ο υφυπουργός Καψής, έγραψε ότι η Ουάσινγκτον είχε πανικοβληθεί στο άκουσμα του κλεισίματος της βάσης. Την άποψη αυτή επιβεβαιώνουν και καταθέτουν στα βιβλία τους, ο Υπουργός Χαραλαμπίδης, ο Πτέραρχος Κουρής και ο Ναύαρχος Λυμπερής. Στα μάτια της κοινής γνώμης, η

¹⁰⁸⁵ Λυμπερής, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 338.

¹⁰⁸⁶ Πρόκειται για τη Συμφωνία Αμυντικής και Οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Το σχετικό ΦΕΚ μπορεί να βρεθεί εδώ, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:27.
http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wGfK_abAsP7xndtvSoCrl8GI-APRkFu5B5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnI5r9cmWylq-BTkXB0ftEAEhATUKjb0x1LldQ163nV9K--td6Sluf3jDxtJFKaaECQthZD1H5hRivbBT2Gd4uma2ZG0vMD1

¹⁰⁸⁷ Καψής, *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*, 67, 68.

Ελλάδα του Ανδρέα Παπανδρέου, έκλεισε μία αμερικανική βάση, για να δείξει την αποφασιστικότητά της για την υπεράσπιση των κυριαρχικών δικαιωμάτων, κατά την κρίση του '87.¹⁰⁸⁸ Να σημειωθεί ότι, ο Παπανδρέου ήταν ένας άνθρωπος που επιδίωκε να λύνει προβλήματα. Φαινόταν αποφασισμένος να τερματίσει τη σχεδόν εμπόλεμη κατάσταση που υπήρξε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας από το 1955.¹⁰⁸⁹ Προφανώς αυτή η αποφασιστικότητα ήταν που τον οδήγησε σε αυτές τις ενέργειες. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί, ότι το ζήτημα των βάσεων δεν ήταν κάτι μη αναμενόμενο από την αμερικανική πλευρά. Από την περίοδο του 1981, ήταν έκδηλη η ανησυχία των Αμερικανών για την ηγεσία του Ανδρέα Παπανδρέου. Ήδη, σε τηλεγράφημά από το Αμερικανικό Υπουργείο Εξωτερικών προς την πρεσβεία στην Αθήνα (21^η Οκτωβρίου 1981, ώρα 17:32), ο Παπανδρέου χαρακτηρίζεται ως αναξιόπιστος και γίνεται λόγος για τα συνθήματα αυτού, περί εκδίωξης των αμερικανικών βάσεων από τη χώρα. Τα παραπάνω συμπεράσματα είχαν προκύψει μετά από δηλώσεις του Έλληνα ηγέτη σε δημοσιογράφους του ABC World News Tonight.¹⁰⁹⁰ Τον Ιούλιο του 1992, ο Καψής παραδέχτηκε ότι η βάση στη Νέα Μάκρη συνέχιζε να λειτουργεί, την περίοδο που θεωρούνταν πως είχε κλείσει. Προσέθεσε, ότι ένας οπαδός του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που εργαζόνταν στη βάση, ζήτησε από τον Ανδρέα Παπανδρέου την άδεια να κλείσει την παροχή ρεύματος σε αυτή, όμως το αίτημά του δεν έγινε αποδεκτό.¹⁰⁹¹ Σύμφωνα με τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Πτέραρχο Κουρή, ο Παπανδρέου ήταν αποφασισμένος να εμπλέξει τις Η.Π.Α. στην κρίση. Επειδή ο ίδιος δεν επιθυμούσε να εμφανιστεί ως αιτών βοήθειας από την Ουάσινγκτον, αποφάσισε να κλείσει τη βάση, βάσει του Συμφώνου Αμυντικής Συνεργασίας του 1983. Με αυτό τον τρόπο, θα εξανάγκαζε την Ουάσινγκτον να στρέψει την προσοχή και το ενδιαφέρον της στην ελληνοτουρκική κρίση. Ο Παπανδρέου επίσης στόχευε στη δημιουργία διεθνούς αντίδρασης από το ΝΑΤΟ, τα Ηνωμένα Έθνη και την Ε.Ο.Κ., καθώς επίσης και να εισάγει στο παιγνίδι και «εξωτερικούς» παράγοντες, όπως η κομμουνιστική Βουλγαρία. Επιδίωκε να διεθνοποιήσει την κρίση, στα μάτια του ελληνικού κοινού.¹⁰⁹²

Ο Καψής υποστηρίζει πως φοβήθηκε σε μεγάλο βαθμό την αμερικανική αντίδραση, στο κλείσιμο της βάσης. Αναφέρει ότι μίλησε προσωπικά στον Παπανδρέου, λέγοντάς του ότι οι Αμερικάνοι θα προσπαθήσουν να τον ανατρέψουν.¹⁰⁹³ Ωστόσο, Αμερικάνος, πρώην διπλωμάτης, αναφέρει πως κατά τη

¹⁰⁸⁸ Ibid, 67.

¹⁰⁸⁹ Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας*, 35-36.

¹⁰⁹⁰ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 178-179.

¹⁰⁹¹ Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο. Ανδρέας Παπανδρέου: Οράματα και Εφιάλτες*, 396.

¹⁰⁹² Κουρή, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 337.

¹⁰⁹³ Μάρδας, *Πίσω από τον Ήλιο. Ανδρέας Παπανδρέου: Οράματα και Εφιάλτες*, 402.

διάρκεια της κρίσης, το ζήτημα της αμερικανικής βάσης δεν ήταν και τόσο σπουδαίο για τις Η.Π.Α. και ότι το προσωπικό της πρεσβείας του, είχε προσπαθήσει να ελέγξει την ελληνοτουρκική κρίση και να εξομαλύνει τις σχέσεις των δύο χωρών.¹⁰⁹⁴

Ως φαίνεται, ο Παπανδρέου επιζητούσε τη δημιουργία της αντίληψης της νίκης στο ελληνικό κοινό. Από το 1974, η ελληνική κοινή γνώμη είχε αποθαρρυνθεί από τη συνέχιση της κατοχής στην Κύπρο και τις προκλήσεις στο status quo στο Αιγαίο. Ο Παπανδρέου θεωρούσε πως, αν παρουσίαζε μία τέτοια νίκη, θα μπορούσε μετέπειτα να προχωρήσει σε μία ελληνοτουρκική προσέγγιση, όπως και τελικά έκανε στη Διεθνή Σύνοδο του Νταβός, το 1988. Εκεί, συνάντησε και συζήτησε με τον Τούρκο πρωθυπουργό Οζάλ. Το αποτέλεσμα ήταν το Μνημόνιο Κατανόησης (Memorandum of Understanding), που υπεγράφη από τους Υπουργούς Εξωτερικών, Παπούλια και Yilmaz και αφορούσε σε μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης στο Αιγαίο. Υποστράτηγος, ο οποίος είχε άμεση εμπλοκή στην ελληνοτουρκική κρίση του '87, μέσα από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, αναφέρει ότι κατά την κρίση, ο Παπανδρέου είχε ρυθμίσει με τέτοιο τρόπο τη διάταξη των δυνάμεων, ώστε να μην προκαλείται μία τουρκική αντίδραση. Εκτιμά επίσης ότι, στην περίπτωση που οι Τούρκοι κινητοποιούσαν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις, ο Παπανδρέου θα «υποβάθμιζε» τη ρητορική του.¹⁰⁹⁵

Γενικά, ο τρόπος δράσης και ομιλίας του Έλληνα Πρωθυπουργού μπορεί να χαρακτηριστεί ως λαϊκίστικος, εθνικιστικός και (σύμφωνα με τον πρώην Διοικητή της Ε.Υ.Π., Κώστα Τσίμα) «Μακιαβελικός».¹⁰⁹⁶ Ο Παπανδρέου διατηρούσε την απόλυτη δύναμη και επιρροή στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. και στην κυβέρνηση του. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως *primus inter pares* – αποτελούσε τον «εγκέφαλο», τόσο της κυβέρνησης, όσο και του κόμματός του. Η έλλειψη βιβλιογραφίας αναφορικά με τον τρόπο σκέψης και το προσωπικό στυλ λήψης αποφάσεων, κατά την κρίση του '87, δημιουργεί κενά στην κατανόηση της νοοτροπίας και του τρόπου δράσης του. Από τους Υπουργούς Καψή και Χαραλαμπίδου, από τον Πτέραρχο Κουρή και από το Ναύαρχο Λυμπέρη, προωθείται η εικόνα ενός αποφασισμένου ηγέτη, έτοιμο για πόλεμο.

Την 27^η Μαρτίου και ώρα 03:00, το State Department επικοινωνήσε με τον Αμερικάνο πρέσβη στην Αθήνα, Ρόμπερτ Κίλεϊ, ενημερώνοντάς τον ότι οι δύο χώρες βρίσκονται στα πρόθυρα του πολέμου και πως θα έπρεπε να κάνει κάτι.¹⁰⁹⁷ Ο Κίλεϊ

¹⁰⁹⁴ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 130. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁹⁵ Ibid, 130. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁹⁶ Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*, 169.

¹⁰⁹⁷ Σύμφωνα με τον διαπιστευμένο ανταποκριτή στην Ουάσινγκτον, Στάθη Ευσταθιάδη, το State Department φοβόταν ένα ελληνοτουρκικό επεισόδιο, ένα θερμό επεισόδιο ή μία μικρής διάρκειας

επικοινωνήσε με τον Καψή, ο οποίος είχε συναντηθεί με τον Άκιμαν, στις 06:00 εκείνο το πρωί. Μετά από την επικοινωνία του με τον Έλληνα Υφυπουργό, ο Αμερικάνος πρέσβης επιβεβαίωσε την «παρεξήγηση». Η Αθήνα δεν επρόκειτο να δράσει μονομερώς στα διεθνή ύδατα του Αιγαίου, ούτε και η Denison σκόπευε να ξεκινήσει γεωτρήσεις. Το απόγευμα, ο Τούρκος Πρωθυπουργός, από το Λονδίνο, στο οποίο ευρίσκονταν, προέβη στο μήνυμα της αποκλιμάκωσης της κρίσης, τονίζοντας ότι «αν οι Έλληνες δεν εξέλθουν των χωρικών τους υδάτων, δεν θα το κάνουμε ούτε εμείς». Ωστόσο, η Ουάσινγκτον δεν «χρεώθηκε» με αναγνώριση για τη διαμεσολάβησή της (γεγονός στο οποίο δεν έχει δοθεί μεγάλη σημασία στη βιβλιογραφία). Για τους Αμερικάνους διπλωμάτες που παρακολουθούσαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, η επιθετική ρητορική του ελληνικού τύπου, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από την κρίση του '87, φαινόταν να γίνεται χειρότερη, κάθε μήνα που περνούσε.¹⁰⁹⁸ Υψηλόβαθμος Έλληνας διπλωμάτης επιβεβαιώνει την «παρεξήγηση» ανάμεσα στον Καψή και στον Άκιμαν και αποκαλύπτει πως ο Τούρκος πρέσβης είχε την τάση να απομονώνει τις επιθετικές εκφράσεις και λέξεις. Με αυτό τον τρόπο, σχημάτισε την εικόνα μία επιθετικής Ελλάδας που προτίθεται να λειτουργήσει και να δράσει μονομερώς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μεταφερθεί διαφορετική εικόνα της κατάστασης στην Άγκυρα, από την πραγματική.¹⁰⁹⁹

Πρώην Διοικητής της Ε.Υ.Π. και διπλωμάτης που είχε υπηρετήσει στην Τουρκία, αναφέρει ότι την περίοδο της δεκαετίας του 1980 και πριν την κρίση του '87, οι ομόλογοί του στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών επιδίωκαν να τον ενημερώσουν για τις συναντήσεις του Καψή με τον Άκιμαν, στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών. Το παραπάνω τον έκανε να υποψιαστεί ότι η τουρκική πλευρά ήθελε να τον κρατά ενήμερο διότι είχε φόβους πως ο Υφυπουργός Καψής δεν μετέφερε επακριβώς τις τουρκικές θέσεις, στα ζητήματα του Αιγαίου, προς τους Έλληνες διπλωμάτες.¹¹⁰⁰ Αυτό μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα, ότι οι σχέσεις των δύο αντρών αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα, ακόμη και πριν την κρίση.

Στις αρχές του Απριλίου του 1987, ο προσκείμενος στη συντηρητική παράταξη, τύπος, κατηγόρησε τον Ανδρέα Παπανδρέου ότι προσποιείται πως αντιμετωπίζει την τουρκική πρωτοβουλία για έρευνα στο Αιγαίο, ενώ στην πραγματικότητα αποδέχεται το Πρωτόκολλο της Βέρνης. Η Ελλάδα απείχε από τις έρευνες για πετρέλαιο στην διεκδικούμενη από αυτή υφαλοκρηπίδα. Τα, προσκείμενα

αεροναυτική σύγκρουση, που θα μπορούσε να οδηγήσει την κατάσταση εκτός ελέγχου. Όχι όμως έναν γενικευμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο. Βλέπε Στάθης Ευσταθιάδης, «Η Ουάσινγκτον Επεμβαίνει και η Άγκυρα κάνει Πίσω», *Το Βήμα*, 5 Απριλίου 1987.

¹⁰⁹⁸ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 132. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹⁰⁹⁹ Ibid, 132. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁰⁰ Ibid, 132. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. μέσα μαζικής επικοινωνίας, ακολούθησαν τη γραμμή της «αποτροπής της Τουρκίας και της ήττας του Ozal», ενώ την ίδια στιγμή τα τουρκικά μέσα διακήρυτταν την «τουρκική νίκη».¹¹⁰¹ Τον Μάιο, με το Νόμο 1701/1987¹¹⁰² τα μερίδια της Denison πέρασαν στα χέρια της Ελληνικής Δημόσιας Επιχείρησης Πετρελαίου (μαζί με τα δικαιώματα για έρευνα) και σύμφωνα με το Άρθρο 106 του ελληνικού Συντάγματος. Ως συνήθως, οι ελληνικές εφημερίδες προέβλεψαν ένα «θερμό» καλοκαίρι και περισσότερες τουρκικές προκλήσεις τους επόμενους μήνες.¹¹⁰³

Βάσει όλων των στοιχείων που αφορούν σε στρατιωτικές πηγές, η κρίση του 1987, ήταν κυρίως μία σύγκρουση ρητορικής. Το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό κινητοποίησε σχεδόν το σύνολο του Στόλου, ενώ οι Τούρκοι την ίδια στιγμή, εμφανίζονταν να μην ανησυχούν για μία ελληνική επιθετική ενέργεια. Η τουρκική πλευρά χρησιμοποίησε επίσης επιθετική ρητορική, χωρίς όμως να κινητοποιεί τις στρατιωτικές της δυνάμεις. Από τη στιγμή που δεν υπήρξε πολιτική των άκρων, η ελληνική αντίδραση δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτροπή. Για να αποτρέψει κάποιος μία πραγματική επιχειρησιακή απειλή, θα πρέπει να υφίσταται συγκεκριμένος χρόνος και ακριβής θέση της απειλής και όχι απλά επιθετική ρητορική. Οι Τούρκοι δεν είναι δυνατό να αποτραπεί από μία ενέργεια στην οποία, από την αρχή, δεν είχαν πρόθεση να προβούν.

Ο Ναύαρχος Λυμπέρης παραδέχεται ότι η Ελλάδα αποδέχτηκε *de facto* το Πρωτόκολλο της Βέρνης και η Αθήνα σταμάτησε να διενεργεί έρευνες για πετρέλαιο, εκτός των ελληνικών εθνικών χωρικών υδάτων. Παράλληλα, η Ελλάδα δεν απέτρεψε τις τουρκικές προθέσεις, κατά την κρίση του 1987.¹¹⁰⁴

Πρώην Υπουργός Εξωτερικών και ένας υψηλόβαθμος διπλωμάτης, υποστηρίζουν πως η Ελλάδα απέτρεψε την Τουρκία, καταδεικνύοντας την απόφασή της να φτάσει σε πόλεμο, στην περίπτωση που η Άγκυρα προκαλούσε τα κυριαρχικά της δικαιώματα στην υφαλοκρηπίδα. Ωστόσο, συμφωνούν και οι δύο, ότι η ερμηνεία για την αντίδραση αυτή (στην κρίση), μπορεί να μην είναι η μοναδική που μπορεί να

¹¹⁰¹ Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια 1955-1996: Η Οπτική του Τύπου*, 303-305.

¹¹⁰² Νόμος 1701/1987. Το σχετικό ΦΕΚ μπορεί να βρεθεί στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:31.

http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wG9qCtp8PTUbnndtvSoClrL8odGGVVkb58ntII9LGdkF53Uixsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5UkHEKavWyl4FoKqSe4BIOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijD9Ajc2wrg8LMrzdT-dSTAJ4thnmcaUkijePqPlwUyWU

¹¹⁰³ “Θερμό το Καλοκαίρι του ’87: Στρατιωτικές Ασκήσεις Ελλάδας, Τουρκίας και NATO,” *Το Βήμα*, 29 Μαρτίου 1987.

¹¹⁰⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 338.

δοθεί. Η Τουρκία πράγματι στόχευε στον εξαναγκασμό της Ελλάδας προς διαπραγμάτευση για τα θέματα του Αιγαίου, όμως δεν είχε καμία πρόθεση να καταλήξει στη χρήση των όπλων. Ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών τονίζει πως οι στρατηγικές προθέσεις της Άγκυρας δεν αφορούσαν στα κοιτάσματα πετρελαίου στο βόρειο Αιγαίο, αλλά στο διαχωρισμό του αιγαίου, με στόχο τη συνεκμετάλλευση των κοιτασμάτων (τα οποία δεν είναι και τόσο πλούσια όσο παρουσιάζονται από τα μέσα).¹¹⁰⁵ Αναφορές της Ελληνικής κυβέρνησης κάνουν λόγω για την ύπαρξη κοιτασμάτων που μπορούν να αποδώσουν περίπου 350.000 - 500.000 βαρέλια σε βάθος εικοσαετίας.¹¹⁰⁶

Αναφορικά με τον Έλληνα Πρωθυπουργό, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι χρησιμοποίησε την υπερβολή τόσο στη ρητορική του, όσο και στη στρατιωτική αντίδραση της χώρας, για να δημιουργήσει την αντίληψη μίας ελληνικής νίκης. Η διαχείριση της κρίσης που ακολούθησε μπορεί να χαρακτηριστεί «πολιτικού επιπέδου», ενώ σε όλη τη διάρκεια της κρίσης, οι πηγές πληροφοριών του επιβεβαίωναν ότι ο κίνδυνος τουρκικής στρατιωτικής αντίδρασης ήταν πολύ μικρός. Ο Παπανδρέου φαίνεται πως εμπιστευόνταν τις εκτιμήσεις του Διοικητή της Ε.Υ.Π., ενώ οι πολύ σωστές πληροφορίες για την τουρκική στρατιωτική παθητικότητα τον οδήγησαν να παίζει ένα παιγνίδι, που σε άλλη περίπτωση μπορεί να ήταν πολύ επικίνδυνο.

Οι κατηγορίες περί συνομωσιών και κέντρων ισχύος που επιδίωκαν την ανατροπή του Παπανδρέου, φαίνεται πως αποτελούσαν επικοινωνιακή στρατηγική, προς εσωτερική «κατανάλωση». Μπορούμε να υποθέσουμε πως, στην περίπτωση που ο Έλληνας Πρωθυπουργός κατείχε πληροφορίες για μυστικά σχέδια Αμερικανών – Τούρκων – NATO, δεν θα «έκαιγε» τις απόρρητες πηγές του, αποκαλύπτοντας όλα τα παραπάνω κατά τη διάρκεια της κρίσης. Οι περιστασιακές δηλώσεις των στελεχών της Denison ήταν όντως προκλητικές. Ωστόσο, δεν μπορούν να θεωρηθούν απτά στοιχεία για την ύπαρξη μυστικού σχεδίου κατά του Ανδρέα Παπανδρέου.¹¹⁰⁷ Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Χάρης Ψωμιάδης κάνει λόγο για «συνωμοσιολογικές» τάσεις του Ανδρέα, καθώς επίσης και στην περιβολή των δραστηριοτήτων του με μία αύρα μυστηρίου.¹¹⁰⁸ Το γεγονός αυτό καθιστά, ίσως, αβάσιμες τις κατηγορίες περί συνομωσιών και κέντρων ισχύος που επιδίωκαν την ανατροπή του Παπανδρέου.

¹¹⁰⁵Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 133. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών και πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας τους.

¹¹⁰⁶Πρόκειται για αναφορές του ΥΠΕΚΑ όπως παρουσιάστηκαν στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης το Σεπτέμβριο του 2012. Βλέπε Άγνωστος, “Ενδιαφέρον Πετρελαϊκών Κολοσσών για τα Κοιτάσματα,” *Καθημερινή*, 8 Σεπτεμβρίου 2012, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:41. <http://www.skai.gr/news/greece/article/211993/endiaferon-petrelaikon-kolosson-gia-ta-koitasmata/>

¹¹⁰⁷Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 134. Συνέντευξη πρώην Υπουργού Εξωτερικών που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁰⁸Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 53.

Ωστόσο, κατά τη γνώμη του γράφοντος, απαιτούνται και άλλες πηγές βιβλιογραφίας, προκειμένου να τεκμηριωθεί απόλυτα μία τέτοια θέση.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις, στοιχεία, όπως το ψεύδος και η εξαπάτηση μπορεί να λειτουργήσουν καταλυτικά, και να συγκαταλεχθούν στις θετικές πτυχές της προσωπικότητας και δράσης ενός ηγέτη. Όπως πολύ εύστοχα υπογραμμίζει ο Τζον Μερσχάιμερ στο βιβλίο του *Why Leaders Lie: The Truth about Lying in International Politics*, οι πολιτικές ηγεσίες ενός τόπου, μπορεί να αποδεσμεύσουν ψευδείς πληροφορίες προκειμένου να παραπλανήσουν τον αντίπαλό τους. Το γεγονός αυτό, σύμφωνα με το συγγραφέα, είναι τόσο αναμενόμενο όσο και θεμιτό. Ο Μερσχάιμερ χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «το ύψιστο καθήκον ενός ηγέτη είναι να διασφαλίσει την επιβίωση της χώρας του. Όμως τα κράτη δρουν μέσα σε ένα άναρχο σύστημα, όπου δεν υπάρχει κάποια ανώτατη αρχή για να προσφύγουν, αν απειληθούν σοβαρά από ένα άλλο κράτος. Στον σκληρό κόσμο της διεθνούς πολιτικής δεν υπάρχει ο αριθμός έκτακτης ανάγκης που θα μπορούσε να καλέσει ένα κράτος όταν βρεθεί σε κίνδυνο – αλλά ακόμη και αν υπήρχε, δεν υπάρχει κανένας στην άλλη άκρη της γραμμής για να σηκώσει το τηλέφωνο. Έτσι, οι ηγέτες και οι λαοί τους, καταλαβαίνουν πως τα κράτη δρουν σε έναν κόσμο όπου ο σώζων εαυτόν σωθήτω και πως πρέπει να κάνουν ό,τι είναι απαραίτητο για να εξασφαλίσουν μόνα τους την ασφάλειά τους. Αν αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πουν ψέματα και να εξαπατήσουν, τότε έτσι ας γίνει.»¹¹⁰⁹ Ως εκ τούτου, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ασκηθεί κριτική στο πρόσωπο του Ανδρέα Παπανδρέου, ως προς την ηγεσία του γενικότερα καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης. Το σίγουρο είναι πως υπάρχουν, τόσο υπέρμαχοι, όσο και «εχθροί» του Ανδρέα, αναφορικά με την κρίση του '87.

¹¹⁰⁹ Mearsheimer, *Γιατί οι Πολιτικοί Λένε Ψέματα*, 24.

Η κρίση του 1996

Λαμβανομένου υπ' όψιν του γεγονότος ότι υπάρχουν στο Αιγαίο 2400 νησιά και νησιωτικά συμπλέγματα που εγγίζουν σχεδόν την τουρκική ηπειρωτική χώρα και ότι ένα έκαστο εξ αυτών έχει τα δικά του χωρικά ύδατα, τα οποία ήδη με το υπάρχον καθεστώς των έξι (6) ναυτικών μιλίων ενώνονται και αλληλοκαλύπτονται με εκείνα της ηπειρωτικής χώρας της Τουρκίας, αντιλαμβανόμαστε την προσπάθεια της γείτονος, φίλης και συμμάχου, να αναπτύσσει μία ρητορική με σκοπό την αναθεώρηση των Διεθνών και Διμερών Συνθηκών.

Με το παρόν καθεστώς των έξι μιλίων υπάρχουν λωρίδες διεθνών υδάτων, οι οποίες εξελίσσονται μεταξύ νήσων και νησίδων, παρέχοντας τη λεγόμενη «διέλευση πελάγους» από την μεσόγειο στα Δαρδανέλλια και την Μαύρη Θάλασσα, ενώνοντας τους μικρασιατικούς λιμένες με την Ευρώπη.

Συμφώνως με υπολογισμούς που λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν από την αμερικανική Διοίκηση η – απολύτως σύμφωνη με το Διεθνές θαλάσσιο Δίκαιο – επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων από τα έξι στα δώδεκα ναυτικά μίλια θα παραχωρούσε το 72% του Αιγαίου στην Ελλάδα και μόνο το 9% στην Τουρκία, μειώνοντας τα διεθνή ύδατα στο 19%, κλείνοντας σχεδόν όλες τις διελεύσεις πελάγους και κατά τον τουρκικό ισχυρισμό, «μετατρέποντας το Αιγαίο σε ελληνική Λίμνη» και επίσης δημιουργώντας, πάντα κατά την Άγκυρα, «ανάλογες ασφυκτικές καταστάσεις» και στον εναέριο χώρο.

Τα πράγματα όμως δεν είναι έτσι. Το σύμφωνο του Δικαίου της Θάλασσας παρέχει σημαντικές εξαιρέσεις περιορισμού των χωρικών υδάτων. Παραχωρεί, π.χ., το δικαίωμα «αβλαβούς διελεύσεως», το οποίο επιτρέπει σε πολεμικά πλοία κάθε εθνικότητας να κάνουν ταχείες διελεύσεις από τα χωρικά ύδατα μίας παράκτιας χώρας υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

Εκείνο, όμως, που μάλλον δεν αντιλαμβάνεται η Τουρκία είναι ότι, συμπεριφερόμενη αναθεωρητικώς ως προς το πάσης φύσεως νομικό καθεστώς του Αιγαίου, όπως αυτό προκύπτει από τη Συνθήκη της Λωζάννης της 24^{ης} Ιουλίου του 1923, θέτει μόνη της εν αμφιβόλω το νομικό καθεστώς των Στενών, όπως αυτό ορίστηκε από τη Συνθήκη του Μοντρέ (20 Ιουλίου 1936), η οποία υπάγεται στο γράμμα και στο πνεύμα του άρθρου 23 της Συνθήκης της Λωζάννης. Να τονιστεί δε ότι η ισχύς της Συνθήκης του Μοντρέ έχει λήξει από τον Ιούλιο του 1976.

Είναι προφανές ότι το Αιγαίο χωρίς «Στενά» είναι άνευ ουσίας. Ή ελέγχει κανείς το σύμπλεγμα Αιγαίο – Στενά, ή το ένα εξ αυτών μόνο του δεν έχει νόημα. Η γεωστρατηγική ενότητα των δύο αυτών χώρων γίνεται προφανής και από τις προθέσεις που είχε εκδηλώσει η Τουρκία κατά το Β' ΠΠ. Οι σκοποί της τότε εστρέφοντο προς τον έλεγχο του λιμένος της Θεσσαλονίκης, ώστε να σταθεροποιηθεί ο έλεγχός της επί των Στενών και επί των Δωδεκανήσων, γεγονός το οποίο θα επέτρεπε τον έλεγχο της θαλάσσιας κυκλοφορίας στο νότιο Αιγαίο. Άλλωστε, η

υπόθεση των Ιμίων δεν αφορά, φυσικά, απλώς δύο βραχονησίδες. Η Τουρκία εστόχευσε πολύ ψηλότερα: στην ανατροπή του νομικού καθεστώτος των Δωδεκανήσων και την με επίσημο – και μάλιστα θερμό – τρόπο καταγραφή των διεκδικήσεων της επί των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων.¹¹¹⁰

Η κρίση των Ιμίων ξέσπασε το 1996 και ήταν μία από τις πολλές κρίσεις, οι οποίες, μαζί με τις κρίσεις στην Κύπρο, το 1963 και το 1974 και στο Αιγαίο, το 1976 και το 1987, χαρακτήρισαν και χαρακτηρίζουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις τα τελευταία πενήντα χρόνια.¹¹¹¹ Τον Ιανουάριο του 1996 η Ελλάδα και η Τουρκία έφτασαν στα πρόθυρα του πολέμου.¹¹¹² Σχεδόν μόλις ο τότε πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, ανέλαβε τα ηνία της εξουσίας, πέρασε αυτή τη δύσκολη δοκιμασία με την πιο σοβαρή κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά την τουρκική εισβολή στη βόρεια Κύπρο το 1974.¹¹¹³

Ξεκινώντας την ανάλυση για την κρίση των Ιμίων είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στο χρονικό σημείο στο οποίο η χώρα μας είχε αρχίσει να λαμβάνει εισρέουσες πληροφορίες σχετικά με τις επερχόμενες τουρκικές διεκδικήσεις. Το χρονικό αυτό σημείο είναι εξαιρετικά σημαντικό, καθώς αποκαλύπτει ουσιαστικά το χρόνο που είχε στη διάθεσή της η ελληνική πλευρά για να προετοιμαστεί. Από το χρόνο αυτό, αλλά και από την έκβαση της κρίσης, και δεδομένων των στρατιωτικών δυνατοτήτων της χώρας μας, μπορούμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα για το επίπεδο της προετοιμασίας και του συστήματος διαχείρισης κρίσεων. Στην εφημερίδα «ΣΗΜΕΡΙΝΗ» της Κυριακής, 18 Ιουνίου 2006, δίδεται συνέντευξη από τον Περικλή Νεάρχου, ο οποίος υπήρξε σύμβουλος του Α. Παπανδρέου επί θεμάτων εξωτερικής πολιτικής, σύμφωνα με την οποία, η κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου είχε πληροφορίες χρόνια πριν, για σχέδια της Άγκυρας να θέσει θέμα βραχονησίδων και γκρίζων ζωνών. Στην εν λόγω συνέντευξη ο Π. Νεάρχου επισημαίνει ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε αναφερθεί, χωρίς πολλές λεπτομέρειες, σε παλαιότερη συνέντευξή του στον Τύπο για την τουρκική στρατηγική, ότι η Άγκυρα μεθόδευε νέους τρόπους για την προώθηση των παλαιών στόχων της. Είχε πει ότι μερικοί μιλούσαν στο παρασκήνιο για βραχονησίδες. Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι, μετά τον

¹¹¹⁰Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική: Η Θεωρία και η Πράξη* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2002), 202-205.

¹¹¹¹Athanasios Manis, "The Role of Media in the Imia/Kardak Crisis: The Importance of Media Influence and Its Limitations?," (4th Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece Hellenic Observatory), *European Institute, LSE*, June 25-26, 2009. 2.

¹¹¹²Μιχάλης Ιγνατίου και Αθανάσιος Έλλης, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2009), 15.

¹¹¹³Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της νεότερης Ελλάδος: 1770-1990*, 252.

τερματισμό της διεθνούς διασκέψεως για το Δίκαιο της Θάλασσας το 1982, το νέο Δίκαιο ετέθη σε ισχύ το 1994 και επικυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή το 1995.¹¹¹⁴

Η περίοδος 1994-1996 μπορεί να χαρακτηριστεί ως «θερμή περίοδος» για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Στις 16 Νοεμβρίου 1994, οι διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας, περί επέκτασης των χωρικών υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια, τέθηκε σε εφαρμογή. Αρκετές εβδομάδες νωρίτερα, η Τουρκική Εθνοσυνέλευση, είχε ξεκάθαρα δηλώσει πως η επέκταση αυτή, εκ μέρους της Ελλάδας, σε οποιαδήποτε περιοχή του Αιγαίου, θα αποτελούσε *casus belli*. Η Τουρκία είχε λάβει μία πολύ επιθετική θέση, απειλώντας με στρατιωτική επέμβαση. Η ελληνική κυβέρνηση, υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, δεν έδειχνε σημάδια που να υποδείκνυαν ότι προτίθετο να προβεί στην επέκταση των εθνικών χωρικών υδάτων. Ωστόσο, δεν έδειχνε και σημάδια παραίτησης του δικαιώματος αυτού. Η Αθήνα δεν ήθελε να βρεθεί σε μία νέα κρίση με την Άγκυρα. Παράλληλα, Αμερικάνοι διπλωμάτες και αξιωματούχοι, ασκούσαν ισχυρές πιέσεις στον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Ναύαρχο Λυμπέρη, για τον οποίο ήταν απαραίτητη η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων.¹¹¹⁵

Από την πλευρά του, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης, εντός των κύκλων του Υπουργείου, εμφανίζονταν υπέρμαχος της επέκτασης, ενώ εκτός αυτού, κινούνταν στη γραμμή της κυβέρνησης Παπανδρέου. Η γραμμή αυτή υποστήριζε τις καλές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την αποφυγή παροχής οιασδήποτε αφορμής, που θα οδηγούσε σε κρίση, από την τουρκική πλευρά. Την περίοδο του Νοεμβρίου του 1994, στα νερά του Αιγαίου ήταν ανεπτυγμένες σημαντικές ναυτικές δυνάμεις και από τις δύο πλευρές.

Νωρίτερα, τον Σεπτέμβριο του 1994, έλαβε χώρα ή μεγάλη διακλαδική άσκηση «Παρμενίων – 94», στο χώρο της Θράκης και του Αιγαίου. Η διεξαγωγή της άσκησης περνούσε ένα σημαντικό μήνυμα για την αποφασιστικότητα της Ελλάδας. Το σενάριο της άσκησης αφορούσε στις ελληνικές δυνατότητες για ένα πρώτο χτύπημα. Την ίδια περίοδο, η τουρκική πλευρά διεξήγαγε τη, μικρότερης κλίμακας, άσκηση, «Cevic -94», μέσα από την οποία έστελνε τα δικά της σήματα προς την Αθήνα. Τουρκικά πολεμικά πλοία και αεροσκάφη, παρακολουθούσαν την ελληνική άσκηση, χρησιμοποιώντας τεχνικές ηλεκτρονικού πολέμου. Την περίοδο 10-21 Νοεμβρίου, έλαβε επίσης χώρα στο νότιο Αιγαίο, η νατοϊκή άσκηση «Niries -94», με τη συμμετοχή ελληνικών, αμερικανικών, βρετανικών και ισπανικών δυνάμεων, όχι όμως τουρκικών. Η τουρκική πλευρά «απάντησε» με τη μεταφορά της άσκησης «Deniz Kurdu– 94», η οποία έλαβε χώρα στις 14-23 Νοεμβρίου, από τη Μαύρη Θάλασσα, στην περιοχή του ανατολικού και κεντρικού Αιγαίου. Παράλληλα, από τις 17 έως τις 19 Νοεμβρίου, ο Λυμπέρης διεξήγαγε τη, μικρότερης κλίμακας άσκηση,

¹¹¹⁴ Μανουσogiαννάκης, “Η Κρίση των Ιμίων,” 51.

¹¹¹⁵ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 375.

«Νέαρχος -94», με τη συμμετοχή πολεμικών αεροσκαφών και αντιτορπιλικών, τα οποία επιχειρούσαν ως δυνάμεις επιφυλακής, απέναντι στην περιοχή της τουρκικής άσκησης «Deniz Kurdu- 94». Ωστόσο, ο Λυμπέρης, έλαβε αυτή την απόφαση, χωρίς να ενημερώσει απευθείας τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, προκαλώντας συζητήσεις και δυσαρέσκεια.¹¹¹⁶ Οι Τούρκοι, σχεδίασαν μία ανάλογη άσκηση, δίπλα στην ελληνική («Νέαρχος -94»), η οποία όμως δεν έλαβε χώρα, λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών. Καμία εκ των δύο πλευρών δεν προκάλεσε την άλλη, ενώ ο καιρός λειτούργησε «πυροσβεστικά», αποκλιμακώνοντας την κατάσταση. Η Ελλάδα δεν προχώρησε στην επέκταση των εθνικών της χωρικών υδάτων. Διατήρησε όμως το δικαίωμά της να το πράξει στο μέλλον. Η αμερικανική πλευρά, για μία ακόμη φορά, έκανε λόγο για μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης, ενώ η Τουρκία, συνέχισε (και ακόμη συνεχίζει) την πολιτική του *casus belli*. Οι στρατηγιστές του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, των οποίων η επαγγελματική αποτελεσματικότητα είχε ήδη αποδειχτεί κατά το παρελθόν, ανέπτυξαν στο Αιγαίο, σημαντικές ναυτικές δυνάμεις, ώστε να περάσουν το μήνυμα της αποφασιστικότητας της χώρας και παράλληλα να παρακολουθούν τη διεξαγωγή της τουρκικής άσκησης που βρίσκονταν σε εξέλιξη. Παράλληλα, απέφευγαν ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κρίση και κλιμάκωση. Από το 1974, ο ελληνοτουρκικός «ναυτικός πόλεμος» στο Αιγαίο, αποτελούσε ένα λιγότερο φορτισμένο ζήτημα, από αυτόν στον αέρα. Το καλοκαίρι του 1995, ο Ναύαρχος Λυμπέρης, ενημέρωσε τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας, για την ύπαρξη μίας πιο επιθετικής τουρκικής στάσης στο Αιγαίο. Παράλληλα, άρχισαν νέες πιέσεις από την Ουάσινγκτον προς την Ελλάδα, για να εισέλθει σε διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους.¹¹¹⁷

Τον Νοέμβριο του 1995, ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, εισήλθε στο νοσοκομείο. Ο ανταγωνισμός για τη θέση του Προέδρου και Αρχηγού του κόμματος, που ακολούθησε από τους «δελφίνους», επισκίασε το ενδιαφέρον των πολιτικών για τις στρατιωτικές προθέσεις της Άγκυρας, εκείνη την περίοδο. Παράλληλα, στην Άγκυρα, η πρώτη γυναίκα πρωθυπουργός, Τανσού Τσιλέρ (Tansu Ciller), στόχευε στη διατήρηση της κυβέρνησης συνασπισμού (που βρίσκονταν στην εξουσία) και στην αντιμετώπιση της ανόδου του Ισλαμιστή ηγέτη, Necmetin Erbakan. Τον Νοέμβριο του 1995, τα Υπουργεία Αιγαίου και Εθνικής Άμυνας, παρουσίασαν ένα πρόγραμμα, χρηματοδοτούμενο από την Ε.Ε., που είχε ως στόχο τη συντήρηση των ακατοίκητων νήσων και νησίδων του Αιγαίου. Το πρόγραμμα στόχευε στην προστασία του περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων της περιοχής και στην παρεμπόδιση των τουριστικών ή εμπορικών ενδιαφερομένων από την αγορά, εκμίσθωση ή μεταβίβαση με συμβολαιογραφικές πράξεις, των νησιών αυτών. Στην πρώτη ομάδα που θα περιλαμβάνονταν στο πρόγραμμα αυτό, ανήκαν τα νησιά Τακμακιά / Τομαριά, Παναγιά (κοντά στο νησί της Λέσβου, στο βόρειο Αιγαίο),

¹¹¹⁶ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 403.

¹¹¹⁷ Ibid., 551.

Πασσάς και Βάτος (κοντά στη Χίο), Στρογγύλη (κοντά στο Καστελόριζο, στην περιοχή του νοτιοανατολικού Αιγαίου), Καλόλιμνος (κοντά στις βραχονησίδες Ίμια, επίσης στην περιοχή του νοτιοανατολικού Αιγαίου), Νίμος, Φαρμακονήσι, Σάρια, Αντικύθηρα, Γαύδος και Αλκυονίδες νήσοι (στον Κορινθιακό Κόλπο). Το πρόγραμμα προέβλεπε την ανέγερση καταφυγίων για δύο ή τρία άτομα, την επισκευή των υπαρχόντων κτισμάτων, την ανέγερση μικρών εκκλησιών και ελληνικών σημαίων, την κατασκευή δεξαμενών νερού και καυσίμων (χρήση του καυσίμου για τη λειτουργία ηλεκτρικών γεννητριών) και τη δημιουργία της βασικής υποδομής για το λιμενισμό μικρών σκαφών.¹¹¹⁸ Ο Γεράσιμος Αρσένης, σχετικά με το πρόγραμμα, αναφέρει η ιδέα γεννήθηκε με αφορμή την επίσκεψη που πραγματοποίησε το 1994 ο Σύλλογος Αποστράτων Υπαξιωματικών Πολεμικού Ναυτικού στη νήσω Ρω για να επισκευάσει τα κτίσματα όπου ζούσε η «Κυρά της Ρω», Βάσω Αχλαδιώτη. Μετά το θάνατό της, εγκαταστάθηκε εκεί ο ακρίτας Κλήμης Ναυρίδης και φρόντιζε να κυματίζει μόνιμα η ελληνική σημαία. Ο πρώην υπουργός, διευκρίνισε ότι για εκείνη την πρωτοβουλία ενημερώθηκε το Γραφείο του πρωθυπουργού, το υπουργείο Εξωτερικών και το υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, ενώ προωθήθηκε φάκελος, μέσω του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, προς την ΕΕ για χρηματοδότηση του προγράμματος. Μάλιστα, είχαν επιδείξει ενδιαφέρον κάπου 1200 αλλοδαποί και 50 Έλληνες, οι οποίοι επιθυμούσαν να εγκατασταθούν σε βραχονησίδες του προγράμματος, όπως για παράδειγμα η Βάτος στην Χίο, τα Εκμάκια στην Λέσβο, η Νήμος, η Στρογγύλη, το Φαρμακονήσι και η Καλόλιμνος στα Δωδεκάνησα, η Γαυδοπούλα στην Κρήτη και τα Αντικύθηρα.¹¹¹⁹ Την ίδια στιγμή, ο τουρκικός Τύπος αναφερόταν σε ένα «κόλπο των Ελλήνων» για να επιβεβαιώσουν την κυριαρχία τους στις βραχονησίδες.¹¹²⁰ Για το εν λόγω πρόγραμμα μίλησε στη «Διπλωματία» (www.diplomatia.gr) ο τότε υπουργός Αιγαίου Αντώνης Κοτσακάς: «Υπήρχε συγκεκριμένο σχέδιο για την αξιοποίηση πολλών βραχονησίδων του Αιγαίου. Βασιζόταν στη σκέψη ότι σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο σε ένα νησί αναγνωρίζεται υφαλοκρηπίδα, μόνον όταν στο έδαφος του ασκείται έστω και μικρή οικονομική δραστηριότητα. Το ζήτημα το είχαμε συζητήσει με τον Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον και είχε εγκρίνει το σχέδιο. Έτσι σε συνεργασία με το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης και τον τότε Υπουργό Γ. Αρσένη, εκπονήθηκε με όλες τις λεπτομέρειες συγκεκριμένο πρόγραμμα που προέβλεπε την μεταφορά, σε μια σειρά από βραχονησίδες, ορισμένων υλικών που να καθιστούν εφικτή τη διαβίωση ακόμα και υπό δυσμενείς καιρικές συνθήκες, όπως δοχεία με καύσιμα θέρμανσης και εφόδια, κάποιες στοιχειώδεις εγκαταστάσεις στέγασης, καλύβες και άλλα. Σκοπός μας ήταν κυρίως να προκαλέσουμε το ενδιαφέρον οικολογικών και περιβαλλοντικών

¹¹¹⁸ Σήφης Μανουσogiαννάκης, "Ίμια: Το Χρονικό ενός Παραλίγο Πολέμου," *Περιοδικό Αναχαίτιση*, (Μάρτιος – Απρίλιος 2008): 89-90, πρόσβαση 21 Ιανουαρίου 2009 – 22:23.
http://www.interception.gr/app/webroot/contentupload/221articles_pdfs_3interception.pdf

¹¹¹⁹ Ιγνατίου και Έλλης, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 47.

¹¹²⁰ Κώστας Βαξεβάνης, "Ίμια: Ένας δύσκολος πόλεμος που δεν έγινε ποτέ," *HOTDOC*, Τεύχος 21 (2013): 1-14.

οργανώσεων όπως η Greenpeace και άλλες, ώστε τα νησιά να ζωντανέψουν κάπως.... Στον κατάλογο των νησιών περιλαμβάνονταν τα Αντικύθηρα και η Γαυδοπούλα και όχι μόνο βραχονησίδες του Ανατολικού Αιγαίου. Το Υπουργείο Αμύνης είχε διαθέσει τα απαραίτητα πλοία του Πολεμικού Ναυτικού προσωπικό και υλικά για την υλοποίηση του προγράμματος». ¹¹²¹

Το ΓΕΕΘΑ δεν γνώριζε τίποτα για αυτήν τη δραστηριότητα. Τέτοιες πολιτικές πρωτοβουλίες σε περιοχές κακής γειτονίας και διεκδικήσεων από την άλλη πλευρά ενέχουν πάντοτε την πιθανότητα κρίσεως, στο χειρισμό της οποίας εμπλέκονται εκ των πραγμάτων οι Ένοπλες Δυνάμεις Συνεπώς απαιτείται τουλάχιστον η ενημέρωση τους για τέτοιες πολιτικές προθέσεις. Από την άλλη πλευρά, οι τουρκικές εφημερίδες είχαν αναγγείλει ότι σε αντίδραση προς τα έργα υποδομής των Ελλήνων, το Τουρκικό Ναυτικό ετοιμαζόταν να «χαρτογραφήσει πλήρως» τις βραχονησίδες που βρίσκονται κοντά στις ακτές της Τουρκίας, στο Αιγαίο ¹¹²².

Το πρόγραμμα διέγειρε την τουρκική καχυποψία, για την ύπαρξη πιθανών ελληνικών μυστικών σχεδίων για την επέκταση της υφαλοκρηπίδας. Αυτό διότι, σύμφωνα με το Δίκαιο της Θάλασσας, τα νησιά που μπορούν να «υποστηρίξουν» ζωή, έχουν δική τους υφαλοκρηπίδα. ¹¹²³ Τον Νοέμβριο του 1995, τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, αποκάλυψαν ότι το τουρκικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, σε «απάντηση» της προαναφερθείσας ελληνικής πρωτοβουλίας, σκόπευε να προβεί στη χαρτογράφηση όλων των βραχονησίδων και ακατοίκητων νησιών του Αιγαίου, με στόχο να ασκήσει πιέσεις στην Αθήνα. ¹¹²⁴

Ένα μήνα αργότερα, στα μέσα Δεκεμβρίου 1995, ο Υπουργός Γεράσιμος Αρσένης, προειδοποίησε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για πιθανές τουρκικές προκλήσεις, μετά την εκλογή νέου Έλληνα Πρωθυπουργού. Την 26^η Δεκεμβρίου, ένα τουρκικό εμπορικό πλοίο προσάραξε στο ένα εκ των δύο νησιών Ίμια, στο νοτιοανατολικό Αιγαίο. Ακολούθησαν προφορικές δηλώσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, που πληροφορούσαν την Αθήνα, για την τουρκική κυριαρχία, επί των νησίδων «Kardak» (ονομασία που αποδίδεται στα ελληνικά νησιά Ίμια από την τουρκική πλευρά), εγείροντας την ανησυχία του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, για τις πραγματικές προθέσεις της Άγκυρας. Στα μέσα Ιανουαρίου, οπότε και είχε σχηματιστεί ήδη η νέα ελληνική κυβέρνηση, υπό την πρωθυπουργία του Κώστα Σημίτη, διέρρευσαν στα μέσα οι επικοινωνίες των δύο Υπουργείων, ενώ

¹¹²¹ Μανουσogiαννάκης, “Η Κρίση των Ιμίων,” 30.

¹¹²² Άλκης Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα* (Αθήνα: Σιδέρης, 1998), 30.

¹¹²³ Μανουσogiαννάκης, “Η Κρίση των Ιμίων,” 30.

¹¹²⁴ Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 30.

οι Έλληνες δημοσιογράφοι και αναλυτές, σχολίαζαν πως, είναι η πρώτη φορά, μετά τη Συνθήκη της Λοζάννης (1923), που η Τουρκία διεκδικεί ελληνικά εδάφη.

Νωρίτερα, στις 20 Νοεμβρίου 1995, ο Πρωθυπουργός, Ανδρέας Παπανδρέου, είχε εισαχθεί στο νοσοκομείο με σοβαρά προβλήματα υγείας. Ο Παπανδρέου βρίσκονταν υπό εντατική θεραπεία και κατά συνέπεια, για τους δύο ακόλουθους μήνες, είχε πολύ περιορισμένη επικοινωνία με τους στενούς του συνεργάτες. Εντωμεταξύ, το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα έβριθε από τις πολιτικές ίντριγκες και τον αγώνα για την ανάδειξη του νέου Προέδρου. Μέχρι και το απόγευμα της 15^{ης} Ιανουαρίου, όπου τότε ο Ανδρέας Παπανδρέου υπέγραψε την παραίτησή του, το πρόσωπο που είχε αναλάβει την εκτέλεση των καθηκόντων του Πρωθυπουργού, ήταν ο Υπουργός Εσωτερικών, Άκης Τσοχατζόπουλος. Οι διεκδικητές για τη θέση της προεδρίας στο κόμμα ήταν ο Άκης Τζοχατζόπουλος, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης και ο Κώστας Σημίτης (πρώην Υπουργός Οικονομικών). Επίσης, ο Γιάννης Χαραλαμπίδης, πρώην Υπουργός Εθνικής Άμυνας και πιστός φίλος του Παπανδρέου, είχε ανακοινώσει το ενδιαφέρον του για την πρωθυπουργία, χωρίς όμως να έχει πολλούς υποστηρικτές στο πλευρό του. Γενικά, ο ρόλος του στον αγώνα για την πρωτοκαθεδρία, την περίοδο Δεκεμβρίου 1995 – Ιανουαρίου 1996, μπορεί να χαρακτηριστεί περιθωριοποιημένος. Χαρακτηριστική και άκρως περιγραφική για την ατμόσφαιρα στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., εκείνη την περίοδο, ήταν η σημείωση του Κώστα Σημίτη σύμφωνα με την οποία, το 1996, βρήκε ένα κόμμα απορροφημένο σε προσωπικές διαμάχες και μία κυβέρνηση σε σύγχυση.¹¹²⁵

Στο μεταξύ, είχε διαρρεύσει αμερικανική έκθεση, σύμφωνα με την οποία, στην Αθήνα υπήρχε ένα κενό ισχύος εξαιτίας της ασθένειας του Παπανδρέου. Οι Αμερικάνοι διπλωμάτες εκτιμούσαν ότι η πολιτική πορεία του Ανδρέα είχε φτάσει στο τέλος της και πως ο Γεράσιμος Αρσένης ήταν ο πιο πιθανός νέος Πρωθυπουργός. Επίσης, οι Αμερικάνοι διπλωμάτες στην Αθήνα μετέφεραν την ελπίδα τους για τη συνέχιση της γραμμής του Παπανδρέου στην εξωτερική πολιτική. Παρά την αντιαμερικανική ρητορική των δεκαετιών του 1980 και του 1990, θεωρούσαν την εξωτερική πολιτική που ασκούσε το ΠΑ.ΣΟ.Κ., την τελευταία δεκαετία, φιλοδυτική.¹¹²⁶

Το πρωί της 18^{ης} Ιανουαρίου 1996, η κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ψήφισε για το νέο Πρωθυπουργό. Οι υποψήφιοι ήταν όλοι οι προαναφερθέντες. Στο δεύτερο γύρο της ψηφοφορίας, ο Σημίτης, εξασφάλισε την πλειοψηφία, με 86 ψήφους υπέρ του (ο Τσοχατζόπουλος έλαβε 75 ψήφους). Την 21^η Ιανουαρίου, ο Κώστας Σημίτης σχημάτισε τη νέα του κυβέρνηση, διατηρώντας τους Τσοχατζόπουλο και

¹¹²⁵ Κώστας Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004* (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2005), 559.

¹¹²⁶ “Εμπιστευτικό Γράμμα,” (φιλοκυβερνητικό ενημερωτικό δελτίο που κυκλοφορούσε μόνο σε συνδρομητές και εκδιδόταν στην Αθήνα), Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 1995, 1-2.

Αρσένη στις θέσεις τους. Ωστόσο, παρά την ψηφοφορία, η κούρσα για την ηγεσία στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. συνεχίστηκε. Οι Τσοχατζόπουλος και Αρσένης, προσέβλεπαν στην 27^η Ιουνίου, οπότε και θα λάμβανε χώρα το Συνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Στο συνέδριο αυτό θα επιλέγονταν ο νέος πρόεδρος του κόμματος και οι δύο προαναφερθέντες διατηρούσαν την ελπίδα της ανατροπής της κοινοβουλευτικής απόφασης του Ιανουαρίου. Σύμφωνα με την ελληνική παράδοση και πολιτική πρακτική, ο αρχηγός του κόμματος, υπηρετεί ο ίδιος ως πρωθυπουργός. Ο Τσοχατζόπουλος και ο Αρσένης είχαν ήδη χάσει τη «μάχη» μέσα στην κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Διατηρούσαν ωστόσο αρκετούς υποστηρικτές μέσα στο κόμμα, με μεγάλη επιρροή. Την 21η Μαρτίου, ο Ανδρέας Παπανδρέου, εξήλθε από το νοσοκομείο. Αναμένονταν πως θα υποστήριζε τον Άκη Τσοχατζόπουλο στο συνέδριο του ΠΑ.ΣΟ.Κ., όμως στις 23 Ιουνίου απεβίωσε.¹¹²⁷

Στην απέναντι πλευρά, την 24^η Δεκεμβρίου 1995, οι τουρκικές εθνικές εκλογές ανανέωσαν την πρωτοκαθεδρία της συντηρητικής Tansu Ciller, και του κόμματος True Path Party. Παρόλα αυτά όμως, η Τσιλέρ έπρεπε να σχηματίσει κυβέρνηση συνασπισμού, ενώ την ίδια στιγμή προσπαθούσε να αποφύγει τη συνεργασία με το ισλαμικό κόμμα του Necmetin Erbakan. Η Τσιλέρ ακολουθούσε μία αντι-ισλαμική πολιτική, προειδοποιώντας συνεχώς για την «ισλαμική απειλή» για το κοσμικό κράτος. Παράλληλα, τα συντηρητικά κόμματα ανέβασαν τους τόνους της εθνικιστικής ρητορικής τους, στην προσπάθεια να αυξήσουν την εκλογική τους απήχηση, ενώ οι ημερήσιες εφημερίδες της περιόδου, έκαναν λόγο για θεωρίες συνωμοσίας, που αφορούσαν σε κατηγορίες κατά των Ελλήνων, για μυστικό σχέδιο προς τη διαίρεση της Τουρκίας, με τη βοήθεια των Κούρδων ανταρτών. Το κόμμα της Τσιλέρ, υιοθέτησε ακροδεξιές θέσεις, οι οποίες δεν απείχαν πολύ από αυτές του υπερεθνικιστικού κόμματος των Γκρίζων Λύκων. Στις αρχές του Ιανουαρίου, και ενώ η πρωθυπουργός Τσιλέρ προσπαθούσε να σχηματίσει κυβέρνηση, ξέσπασε η κρίση των Ιμίων. Αξιοσέβαστοι διεθνείς ανταποκριτές που βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη, όπως ο Άλκης Κούρκουλας (επικεφαλής του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων στην Τουρκία), συμπεραίνουν ότι η Τσιλέρ προσπαθούσε να κερδίσει τα περισσότερα δυνατά, τόσο από την εσωτερική όσο και από την εξωτερική πολιτική, με απώτερο στόχο την ενίσχυση της επιρροής και της θέσης της, στην κυβέρνηση συνασπισμού που θα σχημάτιζε.¹¹²⁸ Την περίοδο Δεκεμβρίου 1995 – Ιανουαρίου 1996, έγκυροι Τούρκοι ανταποκριτές, καθώς και κάποια λαϊκίστικα τουρκικά μέσα ενημέρωσης, άρχισαν να κάνουν λόγο για «ελληνικές προσπάθειες για εκμετάλλευση της εύθραυστης κατάστασης στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας, με απώτερο στόχο, την προώθηση των ελληνικών συμφερόντων». Φοβούνταν την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στο Αιγαίο. Ωστόσο, η

¹¹²⁷ Γιώργος Λακόπουλος, *Το Μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999), 444-446, 448. Βλέπε επίσης Γιάννης Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση* (Αθήνα: Πόλις, 1997), 144.

¹¹²⁸ Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 21-24, 31-32.

πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, με τον Ανδρέα Παπανδρέου να βρίσκεται στο νοσοκομείο, καθησύχαζε, σε ένα βαθμό, τους φόβους αυτούς.¹¹²⁹

Αυτό που είναι σκόπιμο να σημειωθεί, είναι πως το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, ήδη από το 1995, είχε στα χέρια του απόρρητες πληροφορίες για σχέδια των Τούρκων για εισβολή στη Χίο. Σε πολλές περιπτώσεις, στην αντίληψη των Ελλήνων διπλωματών, έπεφταν οι θεωρίες των γκρίζων ζωνών, που προωθούνταν από συγκεκριμένους στρατιωτικούς κύκλους στην Άγκυρα. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, η Άγκυρα θα επιχειρούσε να προκαλέσει το status της κυριαρχίας στο Αιγαίο, συγκεκριμένων γεωγραφικών αναπτύξεων, που δεν αναφέρονταν ρητά στις διεθνείς συνθήκες. Μέχρι και το 1995, η θεωρία αυτή δεν είχε βρει έδαφος στην επίσημη τουρκική πολιτική. Μετά την κρίση των Ιμίων όμως, η Τουρκία άρχισε να εντάσσει τις «γκρίζες ζώνες» στην ατζέντα των διαφορών, χωρίς όμως να καθορίζει συγκεκριμένες περιπτώσεις ή συγκεκριμένα νησιά.¹¹³⁰

Την 14^η Δεκεμβρίου 1995, ο Γεράσιμος Αρσένης κάλεσε στην οικία του, Έλληνες δημοσιογράφους (που ασχολούνταν με το οικονομικό ρεπορτάζ), στους οποίους και ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του για την πρωθυπουργία, καθώς και τα σχέδια και την πολιτική του για την οικονομία. Επίσης, αποκάλυψε, *off the record*, πως φοβούνταν μία τουρκική πρόκληση στο Αιγαίο, αμέσως μετά την εκλογή του νέου πρωθυπουργού, η οποία θα είχε ως στόχο να δοκιμάσει τις δυνάμεις της νέας κυβέρνησης. Συμπλήρωσε επίσης, πως, αν αναλάμβανε την πρωθυπουργία, θα διατηρούσε υπό τη σκέπη του το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ώστε να βρίσκεται μπορεί να προφυλάξει καλύτερα τη χώρα από ένα τέτοιο ενδεχόμενο.¹¹³¹

Την 7^η Ιουνίου ο Αρσένης κάλεσε τους εκδότες των μεγαλύτερων, σε κυκλοφορία, εφημερίδων στην Αθήνα και τους αποκάλυψε, ξανά *off the record*, την εκτίμησή του για ένα επερχόμενο θερμό επεισόδιο, ακόμη και για έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο μικρής κλίμακας. Ωστόσο, την περίοδο του καλοκαιριού του 1996, δεν συνέβη κάποια κρίση στο Αιγαίο, όπως η προαναφερθείσα (βέβαια, να σημειωθεί ότι εκείνο τον Αύγουστο, στην Κύπρο, δολοφονήθηκαν εν ψυχρώ, δύο Ελληνοκύπριοι, στην πράσινη ζώνη των Ηνωμένων Εθνών¹¹³²).

Υψηλόβαθμος Έλληνας αξιωματικός, στο Γενικό Επιτελείο Στρατού, με πρόσβαση σε άκρως απόρρητες πληροφορίες από τις Ένοπλες Δυνάμεις και την Ε.Υ.Π., διαβεβαιώνει πως δεν είχε λάβει πληροφορίες για τουρκική πρόκληση με τη

¹¹²⁹ Ibid, 25.

¹¹³⁰ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή ΦΑΚΕΛΟΙ, στο MEGA CHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

¹¹³¹ “Εμπιστευτικό Γράμμα” (φιλοκυβερνητικό ενημερωτικό δελτίο που κυκλοφορούσε μόνο σε συνδρομητές και εκδιδόταν στην Αθήνα), Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 1995, 3.

¹¹³² Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 167.

σκηνοθεσία ενός ναυτικού ατυχήματος στις 26 Δεκεμβρίου 1996 (το συμβάν στα Ίμια που πυροδότησε την κρίση). Σημειώνει επίσης, ότι ο Αρσένης συχνά στις δημόσιες ομιλίες του, εμφανίζοντας ως βαθύς γνώστης των ζητημάτων των *πληροφοριών*. Αναφέρει πως οι δηλώσεις του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, της 14^{ης} Δεκεμβρίου, περί ελληνοτουρκικής κρίσης μετά από την εκλογή του νέου πρωθυπουργού στην Ελλάδα, αποτελούσαν απλά έναν τρόπο επιρροής των μελών του ΠΑ.ΣΟ.Κ., στη φάση του αγώνα για την αρχηγία.¹¹³³

Στις 26 Δεκεμβρίου 1995, το τουρκικό εμπορικό πλοίο, Figen Akat, προσάραξε σε ένα εκ των τριών νησίδων, που αποτελούν το γνωστό σύμπλεγμα Ίμια. Η νησίδα στην οποία προσάραξε το πλοίο ήταν η Μεγάλη Ίμια (έκτασης περίπου 18 τετραγωνικών μιλίων). Το δεύτερο νησί είναι η Μικρή Ίμια, έκτασης 12 τετραγωνικών μιλίων, ενώ το τρίτο νησί, μικρότερο από τα άλλα δύο σε μέγεθος, δεν έχει κάποια ονομασία. Ο κυβερνήτης του Figen Akat αρνήθηκε την οποιαδήποτε βοήθεια από την ελληνική ακτοφυλακή, ισχυριζόμενος ότι το πλοίο του βρίσκονταν σε τουρκικά χωρικά ύδατα. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ακολουθία έντονης διπλωματικής δραστηριότητας, μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας. Η ελληνική πλευρά άρχισε να ανησυχεί και να έχει υποψίες, για τον τρόπο με τον οποίο προσάραξε το τουρκικό πλοίο, αλλά και με την ασυνήθιστη συμπεριφορά του καπετάνιου, από την αρχή του συμβάντος.¹¹³⁴ Στην Άγκυρα, οι διπλωμάτες της ελληνικής πρεσβείας αναρωτιόνταν για ποιο λόγο ο καπετάνιος του πλοίου, σε συνθήκες θύελλας στο Αιγαίο, ασχολούνταν με ζητήματα τουρκικής κυριαρχίας και όχι με την ασφάλεια του σκάφους του. Ωστόσο, δεν υποψιάστηκαν, παρά μόνο στο τέλος της κρίσης, ότι το γεγονός αυτό θα μπορούσε να είναι ένα προσχεδιασμένο συμβάν, που θα έφερνε τις δύο πλευρές σε σύγκρουση.¹¹³⁵ Την 27^η Δεκεμβρίου, ο διευθυντής του τμήματος ελληνοτουρκικών σχέσεων, στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, κάλεσε την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα, να διαβεβαιώσει ότι, όποιος είχε τη δυνατότητα παροχής βοήθειας στο πλοίο που βρίσκονταν σε κίνδυνο, θα μπορούσε να το κάνει. Ωστόσο, προσέθεσε, ότι οι δύο πλευρές θα πρέπει να συζητήσουν ξανά το θέμα. Το γεγονός αυτό έκανε τους Έλληνες διπλωμάτες να αναρωτηθούν ποιο ήταν το θέμα που έπρεπε να συζητηθεί. Την 28^η Δεκεμβρίου, το ελληνικό λιμενικό, με τη συνδρομή ενός βοηθητικού σκάφους, βοήθησαν το Figen Akat να επιστρέψει στα τουρκικά νερά. Την επόμενη ημέρα, το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, προέβη σε δήλωση προς την ελληνική πλευρά, σύμφωνα με την οποία «οι νήσοι Kardak αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της τουρκικής επικράτειας, με τους

¹¹³³ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 141. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹³⁴ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή ΦΑΚΕΛΟΙ, στο MEGACHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

¹¹³⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 142. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

τίτλους ιδιοκτησίας αυτών να είναι εγγεγραμμένοι στη νομαρχία Bodrum, στο χωριό Karakaya».¹¹³⁶ Αυτή η δήλωση, που είχε τη μορφή διπλωματικού διαβήματος, στερούνταν υποστηρικτικών στοιχείων. Πράγματι, εξαιτίας της φτώχης διατύπωσης και υποστήριξης των επιχειρημάτων, οι Έλληνες διπλωμάτες συμπέραναν ότι ο δημιουργός του αναφερθέντος «πονήματος» δεν ήταν διπλωμάτης, αλλά στρατιωτικός. Το παραπάνω αποτελούσε κακό οινόν. Ωστόσο, από την τουρκική πλευρά, δεν δόθηκε δημοσιότητα στο θέμα των Ιμίων. Η Άγκυρα και τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης παρέμειναν σιωπηλά.¹¹³⁷

Την 9^η Ιανουαρίου, η Αθήνα απάντησε με ρηματική διακοίνωση στο τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, παραπέμποντας στις συμφωνίες του 1932, μεταξύ Τουρκίας και Ιταλίας, που αφορούσαν στον καθορισμό των τουρκο-ιταλικών συνόρων, μεταξύ των Δωδεκανήσων και των τουρκικών ακτών. Τα Ίμια είχαν συμπεριληφθεί στα ιταλικά χωρικά ύδατα, παρά το γεγονός ότι απείχαν μόλις 3,5 ναυτικά μίλια από την Τουρκία. Η Αθήνα επίσης υποστήριξε ότι το 1947, με την ελληνο-ιταλική συμφωνία επιστροφής των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, η Ιταλία παραχώρησε την κυριαρχία των Ιμίων στην Ελλάδα. Έκτοτε, τα Ίμια αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής επικράτειας.¹¹³⁸ (Προκύπτει από σειρά εγγράφων ότι, στην πορεία, οι Αμερικανοί αντιλήφθηκαν πως η Ελλάδα είχε δίκιο. Σε ένα έγγραφο καταγράφεται το γεγονός ότι «ο Τούρκος πρέσβης στην Ρώμη είχε προειδοποιήσει την πρωθυπουργό Τσιλέρ, πριν από την κρίση των Ιμίων, ότι η Ιταλία κατείχε έγγραφα τα οποία αποδείκνυαν πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι η νησίδα των Ιμίων ανήκε στα Δωδεκάνησα και ήταν επομένως αναμφισβήτητα ελληνική». Επίσης, από τα αμερικανικά έγγραφα προκύπτει ξεκάθαρα ότι η Ουάσινγκτον όχι μόνο δεν δημιούργησε την κρίση, αλλά, αντίθετα, στην αρχή προσπαθούσε να αφυπνίσει την «κοιμώμενη» Αθήνα, προειδοποιώντας ότι αυτή πλησιάζει και στη συνέχεια λειτούργησε πυροσβεστικά, αποτρέποντας τον πόλεμο¹¹³⁹). Ο Τούρκος αξιωματούχος, στον οποίο και επιδόθηκε η ελληνική απάντηση, παρά το γεγονός ότι η επίσημη απάντηση του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών είχε καθυστερήσει, απάντησε στα ελληνικά επιχειρήματα για την κυριαρχία στα Ίμια, αμφισβητώντας την εγκυρότητα των τουρκο-ιταλικών συμφωνιών του 1932. Σύμφωνα με το δημοσιογράφο Κούρκουλα,¹¹⁴⁰ αρκετοί Τούρκοι διπλωμάτες δεν ήταν υπέρμαχοι της

¹¹³⁶ Υπουργείο Εξωτερικών προς Ελληνική Πρεσβεία στην Άγκυρα, 29 Δεκεμβρίου 1995 στο Κούρκουλας, Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα, 153.

¹¹³⁷ Κούρκουλας, Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα, 30.

¹¹³⁸ Ελληνική Πρεσβεία στην Άγκυρα προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Άγκυρα, 9 Ιανουαρίου 1996 στο Κούρκουλας, Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα, 154-155.

¹¹³⁹ Ιγνατίου και Έλλης, Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών, 17-18.

¹¹⁴⁰ Πρόκειται για το δημοσιογράφο Άλκη Κούρκουλα, επικεφαλής του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων στην Τουρκία, αρθρογράφος σε ελληνικές καθημερινές εφημερίδες και σχολιαστής της ελληνικής κρατικής τηλεόρασης (NET).

δημιουργίας μίας ελληνοτουρκικής διαμάχης γύρω από τα Ίμια και ίσως να υπήρξαν σημαντικές διαφωνίες εντός του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών για το κατά πόσο υφίστατο η ανάγκη της πρόκλησης της ελληνικής κυριαρχίας σε εκείνη την περιοχή.¹¹⁴¹ Κατά την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα, η τουρκική πλευρά καθυστέρουσε τη δημοσιοποίηση του θέματος, διότι η νομική υποστήριξη αυτού ήταν ασθενής. Παράλληλα, οι Τούρκοι εμφανίζονταν έκπληκτοι από τις διαρροές στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης, ενώ την ίδια στιγμή, για τους Έλληνες, η Άγκυρα αποκόμιζε μόνο οφέλη από οποιαδήποτε κρίση με την Ελλάδα.¹¹⁴²

Την 16^η Ιανουαρίου, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών ήρθε σε επικοινωνία με το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ζητώντας επιτήρηση στην περιοχή των Ιμίων. Το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών δεν είχε ακόμη απαντήσει στην ελληνική ρηματική διακοίνωση της 9^{ης} Ιανουαρίου. Την 19^η Ιανουαρίου, το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας έδωσε διαταγές – οδηγίες για επιτήρηση στο Πολεμικό Ναυτικό, στην Πολεμική Αεροπορία και στο Στρατό Ξηράς. Ο Ναύαρχος Λυμπέρης, έδωσε επίσης διαταγή να επανεξεταστούν τα πολεμικά σχέδια για ανακατάληψη των νήσων.¹¹⁴³ Ωστόσο, όταν ο Στρατός Ξηράς ενημερώθηκε από το Υπουργείο Εξωτερικών για το ζήτημα των Ιμίων, οι αρμόδιοι αξιωματικοί δεν προέβλεψαν σε πρόβλεψη κάποιας τουρκικής πρόκλησης ή μίας επερχόμενης κρίσης. Υποστράτηγος, υπεύθυνος για τον επιχειρησιακό σχεδιασμό, αναφέρει ότι φοβόταν μόνο φαινόμενα πειρατείας από Τούρκους. Στα μέσα του Ιανουαρίου 1996, η Αθήνα έδειχνε να μη φοβάται για μία πρόκληση της ελληνικής κυριαρχίας ή μία τουρκική εισβολή.¹¹⁴⁴

Στις 20 Ιανουαρίου, η είδηση της ελληνοτουρκικής διαμάχης για την κυριαρχία στα Ίμια, διέρρευσε στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης. Σύμφωνα με σχόλιο του «Εμπιστευτικού Γράμματος» (ενημερωτικό δελτίο που κυκλοφορούσε μόνο σε συνδρομητές και εκδίδονταν στην Αθήνα από το δημοσιογράφο Αλέξανδρο Τάρκα), η Τουρκία, για πρώτη φορά έθετε θέμα εδαφικών διεκδικήσεων. Επίσης, σχολίαζε ότι οι εκτιμήσεις της 14^{ης} Δεκεμβρίου, του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμου Αρσένη, περί τουρκικής πρόκλησης, αποδεικνύονταν ορθές.¹¹⁴⁵ Το δελτίο «Εμπιστευτικό Γράμμα» αποκάλυψε την ανταλλαγή ρηματικών διακοινώσεων,

¹¹⁴¹Ελληνική Πρεσβεία στην Άγκυρα προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, Άγκυρα, 9 Ιανουαρίου 1996 στο Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 33.

¹¹⁴²Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 143. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁴³Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 540.

¹¹⁴⁴Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 143. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁴⁵“Εμπιστευτικό Γράμμα,” (φιλοκυβερνητικό ενημερωτικό δελτίο που κυκλοφορούσε μόνο σε συνδρομητές και εκδιδόταν στην Αθήνα), Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 1995, 1-2.

σημειώνοντας ότι πρόκειται για την πρώτη αμφισβήτηση ελληνικού εδάφους από την Τουρκία. Έτσι, η πλέον σοβαρή πρόκληση της Άγκυρας δεν ήταν πια μυστικό.¹¹⁴⁶ Την 23^η Ιανουαρίου, ο Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, συσκέφτηκε με το Θεόδωρο Πάγκαλο (το νέο Υπουργό Εξωτερικών) και τον Κώστα Γείτονα (Υπουργό Δημόσιας Τάξης), επί ενός σημαντικού εθνικού θέματος. Καμία άλλη πληροφορία δεν αποδεδειγμένη επί της συγκεκριμένης σύσκεψης.

Την 24^η Ιανουαρίου, δημοσιογράφος του τηλεοπτικού δικτύου ANT1 έφερε στη δημοσιότητα τις τουρκικές προκλήσεις στα Ίμια, μαζί με την ανταλλαγή των ρηματικών διακοινώσεων από τους διπλωμάτες των δύο πλευρών. Ο δημοσιογράφος επίσης υποστήριξε ότι είχε πρόσβαση σε αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών και Άμυνας, σχετικά με τα Ίμια. Ο ANT1 ξεκίνησε να μεταδίδει σε όλη την επικράτεια, την τουρκική αμφισβήτηση της κυριαρχίας στα Ίμια. Τα υπόλοιπα ελληνικά κανάλια ακολούθησαν με αναφορές για «την πρώτη φορά, μετά το 1923, που εγείρεται τουρκική πρόκληση κατά ελληνικού εδάφους».¹¹⁴⁷ Με αυτό τον τρόπο, η ελληνοτουρκική διαμάχη έλαβε δημόσιο χαρακτήρα, ελαττώνοντας κατά πολύ τις δυνατότητες ελιγμών της ελληνικής πλευράς.

Ακολούθησε ένας αριθμός συμβάντων και πρωτοβουλιών, που οδήγησαν τελικά στην πολιτική και στρατιωτική κλιμάκωση της κρίσης. Την 25^η Ιανουαρίου, ο Δήμαρχος της Καλύμνου, συνοδευόμενος από έναν αστυνομικό, έναν ιερέα, ένα βοσκό και τηλεοπτικό συνεργείο, μετέβησαν στα Ίμια, όπου και ανύψωσαν την ελληνική σημαία, επιδεικνύοντας την ελληνική κυριαρχία. Στις 28 Ιανουαρίου, 4 δημοσιογράφοι από την τουρκική εφημερίδα *Hurriyet*, με το ελικόπτερο της εφημερίδας, αποβιβάστηκαν στο νησί, κατέστειλαν την ελληνική σημαία και ύψωσαν μία τουρκική στη θέση της. Οι δημοσιογράφοι βιντεοσκοπήσαν το γεγονός, το οποίο και φρόντισαν να διανεμηθεί σε όλα τα τουρκικά πρακτορεία ειδήσεων. Τα αθηναϊκά μέσα ενημέρωσης, ακολούθως μετέδωσαν το τουρκικό βίντεο, εξεγείροντας την ελληνική κοινή γνώμη και τις ανησυχίες για τις προθέσεις της Άγκυρας. Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας και η Ε.Υ.Π., συμπέραναν ότι οι Τούρκοι δημοσιογράφοι εκτελούσαν χρέη πρακτόρων με στόχο τη δημιουργία επεισοδίου. Υπήρχαν επίσης σημαντικά στοιχεία που υποστήριζαν και τεκμηριώναν το παραπάνω συμπέρασμα. Ένας από τους δημοσιογράφους, είχε συλληφθεί και απελαθεί από την Ελλάδα, στα τέλη του '80, με την κατηγορία της υποκίνησης της μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη. Ο Υφυπουργός Άμυνας (και πρώην αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας), Νίκος Κουρής, υποστηρίζει πως, μόνο πολύ καλά εκπαιδευμένο πλήρωμα και προσωπικό, θα μπορούσε να προσγειωθεί στα Ίμια, υπό τις επικρατούσες δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Συμπληρώνει, πως, πέραν τούτου, η *Hurriyet*

¹¹⁴⁶ Ιγνατίου και Έλλης, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 34.

¹¹⁴⁷ "ANT1 TV," Δελτίο Ειδήσεων, *Τα Νέα του ANT1*, 8:30 πμ, 24 Ιανουαρίου 1996.

θεωρούνταν πως είχε στενούς δεσμούς, τόσο με τη ΜΙΤ, όσο και με το τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.¹¹⁴⁸

Ωστόσο, αναφορικά με την ύψωση της τουρκικής σημαίας, το τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών δεν ενέκρινε αυτή την ενέργεια και κάλεσε για επίλυση του ζητήματος μέσω της διπλωματικής οδού. Η Αθήνα διαμαρτυρήθηκε στον Τούρκο Πρόσβη, τονίζοντας ότι τα Ίμια είναι ελληνικά, ενώ αργότερα την ίδια μέρα Έλληνες κομάντος του Ναυτικού έφτασαν στην περιοχή, υπέστειλαν την τουρκική σημαία και επανέφεραν την ελληνική.¹¹⁴⁹

Εντωμεταξύ, η Ε.Υ.Π. βρίσκονταν σε κατάσταση μεγάλου προβληματισμού και ανησυχίας. Αυτό, διότι είχε λάβει απόρρητες πληροφορίες, βάσει των οποίων, η ΜΙΤ θεωρούσε (εσφαλμένα) ότι ο Κούρδος αρχηγός, Αμπντουλάχ Οτσαλάν (Abdullah Ocalan), είχε βρει καταφύγιο στη Μυτιλήνη ή σε κάποιο άλλο ελληνικό νησί, υπό την προστασία των ελληνικών αρχών. Τα υψηλά κλιμάκια της Ε.Υ.Π. φοβούνταν την πιθανότητα μίας ξαφνικής τουρκικής επίθεσης, με πολεμικά ελικόπτερα και ειδικές δυνάμεις, στην περιοχή όπου θεωρούσαν πως κρύβονταν ο Ocalan.¹¹⁵⁰

Την 28^η Ιανουαρίου και ώρα 08:30, σκάφος του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, που εκτελούσε περιπολία στην περιοχή, ανακάλυψε την τουρκική σημαία στα Ίμια και ενημέρωσε το Αρχηγείο στην Αθήνα. Το Συμβούλιο των Αρχηγών των 3 Όπλων, στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, αποφάσισε και διέταξε την καταστολή της σημαίας. Ο τότε Υπουργός Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης υποστηρίζει πως ποτέ δεν έδωσε εντολή να υψωθεί στη θέση της, η ελληνική σημαία.¹¹⁵¹ Η ελληνική στρατιωτική ηγεσία άρχισε να ανησυχεί για τις τουρκικές προθέσεις και διέταξε για επιτήρηση στην περιοχή της Θράκης και του Αιγαίου. Ωστόσο, ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, δεν ενημερώθηκε έγκαιρα για τις εξελίξεις σχετικά με την ανύψωση της ελληνικής σημαίας και την παραμονή ελληνικών ειδικών δυνάμεων πάνω στα Ίμια.¹¹⁵² Ίσως, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος

¹¹⁴⁸Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 425.

¹¹⁴⁹ Carol Migdalovitz, "Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis," *CRS Report for Congress*, Report 96-140, Washington: The Library of Congress, WikiLeaks Document Release (7 March 1996): 1, πρόσβαση 20 Αυγούστου 2008 – 14:21.
<http://wikileaks.org/wiki/CRS-96-140>
<http://congressionalresearch.com/96-140/document.php?study=Greece+and+Turkey+The+Rocky+Islet+Crisis>

¹¹⁵⁰ Αλέξης Παπαχελάς, "Τι Συνέβη τη Νύχτα των Ιμίων," *Το Βήμα της Κυριακής*, 13 Νοεμβρίου 2005, πρόσβαση 28 Απριλίου 2010 – 13:08.
<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=169407>

¹¹⁵¹ Ιγνατίου και Έλλης, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 59-60.

¹¹⁵² Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα*, 1996-2004, 59.

Αρσένης, απλά δεν τον ενημέρωσε. Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας πίστευε, πως αν η ελληνική πλευρά ανύψωνε τη σημαία της στα Ίμια, θα στέλνονταν λανθασμένο μήνυμα προς της Άγκυρα.¹¹⁵³ Επίσης, το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, θεώρησε πως τα Δωδεκάνησα θα αποτελούσαν το επίκεντρο της επερχόμενης κρίσης. Ωστόσο, οι άντρες των ελληνικών ειδικών δυνάμεων τοποθετήθηκαν μόνο στη Μεγάλη Ίμια, όπου είχε ανυψωθεί η ελληνική σημαία. Με διαταγές του Αρσένη, η ελληνική πλευρά δεν θα προχωρούσε σε ανύψωση σημαίας και στα άλλα νησιά, ώστε να αποφευχθεί μία πρόκληση προς την τουρκική πλευρά. Παράλληλα, με ένα ακόμη μέτρο για τον περιορισμό της περαιτέρω κλιμάκωσης της κρίσης, οι ελληνικές δυνάμεις διατάχθηκαν να παραμείνουν στο νησί, μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας. Τις πρώτες πρωινές ώρες, η ομάδα των αντρών θα επέστρεφε στην ελληνική φρεγάτα που έπλεε στην κοντινή περιοχή.¹¹⁵⁴ Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζονταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ποια είναι όμως η άποψη του Γεράσιμου Αρσένη (τότε Υπουργός Άμυνας) και του Ναύαρχου Χρήστου Λυμπέρη (τότε Αρχηγός των ελληνικών ΕΔ); Ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης διαφωνεί κατηγορηματικά με την παραπάνω θέση. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο όρος «στρατιωτικοποίηση» χρησιμοποιήθηκε από τα φιλικά προς την Κυβέρνηση ΜΜΕ για να ενισχύσει την άποψη που διέρρεαν οι πολιτικοί κυβερνώντες στα ΜΜΕ, ότι λόγω στρατιωτικών ενεργειών ενεπλάκη η χώρα στην κρίση. Άρα οι πολιτικές αποφάσεις ρυμουλκήθηκαν από αυτονομημένες ενέργειες / πρωτοβουλίες των ΕΔ. Αυτή η πολιτική πονηριά παγίδευσε όσους είχαν άγνοια των πραγματικών περιστατικών. Ο Ναύαρχος συμπληρώνει ότι αν υποθέσουμε ότι η στρατιωτική ηγεσία ενήργησε αυτόνομα, αυτό αυτόματα σημαίνει ότι υπήρχε πολιτικό κενό ή άγνοια του ρόλου και της ευθύνης της πολιτικής ηγεσίας να ασκεί κλειστό πολιτικό έλεγχο των κινήσεων των ΕΔ. Όλες οι στρατιωτικές κινήσεις ως σχεδίαση και εκτέλεση, τελούσαν υπό τον έλεγχο του ΥΦΕΘΑ (Ν. Κουρή), υπεύθυνο για τον επιχειρησιακό τομέα του ΥΕΘΑ. Άρα, κατά τον Ναύαρχο Χρήστο Λυμπέρη, είναι σφάλμα / ανακριβές να αναφερόμεθα ως δεδομένη τη στρατιωτικοποίηση της κρίσης. Καταλήγοντας, ο κ. Λυμπέρης αναφέρει ότι αφ'ης στιγμής υπάρχει ένταση / κρίση στο Αιγαίο, είναι καθήκον των ΕΔ να εντατικοποιείται η συλλογή τακτικών πληροφοριών από τα ίδια μέσα / πηγές και της ΕΥΠ. Αυτό όμως προσοχή δεν παρακωλύει τη συλλογή στρατηγικών / πολιτικών πληροφοριών. «Το να έχω κινητοποιημένα, σε ετοιμότητα, τα Χ αεροπλάνα μου, δεν εμποδίζει το ΥΠΕΞ να συλλέγει / επεξεργάζεται πολιτικού χαρακτήρα πληροφορίες. Οι προθέσεις / θέσεις του τ. ΥΠΕΞ και του Πρωθυπουργού εκδηλώθηκαν από τις 29 Δεκ. 1995, με τη

¹¹⁵³ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή ΦΑΚΕΛΟΙ, στο MEGA CHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

¹¹⁵⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 560.

ρηματική διακοίνωση αμφισβήτησης, της κυριαρχίας των δύο βραχονησίδων και όχι μόνο, και με τις μετέπειτα πολιτικές δηλώσεις της Άγκυρας», σημειώνει χαρακτηριστικά. Στον ίδιο άξονα κινείται και ο τότε Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης, τηρεί ωστόσο μία πιο ουδέτερη στάση. Ο ίδιος σχολιάζει ότι και πριν από τα Ίμια υπήρχε ανάγκη να έχουμε σωστές πληροφορίες για τις στρατιωτικές κινήσεις και για τα σχέδια της Τουρκίας. Η πληροφόρηση που είχαμε ήταν σχετικά ικανοποιητική χωρίς καμία αμφιβολία, μετά από το γεγονός ότι η στρατιωτική κρίση μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας μπορεί να μην πάρει μόνο τη μορφή ανοιχτής στρατιωτικής σύγκρουσης, αλλά και τη μορφή θερμών επεισοδίων, αυξάνει την ανάγκη του Υπουργείου Άμυνας να έχει μία day to day πληροφόρηση για τη διάταξη και την κινητοποίηση των στρατιωτικών δυνάμεων της Τουρκίας σχετικά με τη Θράκη, το Αιγαίο και την Κύπρο. Με αυτό τον τρόπο ο κ. Αρσένης υποστηρίζει τις ενέργειες του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, αλλά και του ίδιου του Ναυάρχου, Χρήστου Λυμπέρη.¹¹⁵⁵

Κατά τα φαινόμενα, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, ενέπλεξε το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας στο θέμα, διότι οι Έλληνες διπλωμάτες δεν μπορούσαν να διακρίνουν τις ακριβείς προθέσεις της Άγκυρας. Την 16^η Ιανουαρίου, δεν υπήρχε καμία σαφής εκτίμηση για τις τουρκικές προθέσεις.¹¹⁵⁶ Πράγματι, μέχρι και τα τέλη Ιανουαρίου 1996, οι Έλληνες διπλωμάτες στην Ε.Ε., αμφέβαλαν για τη σοβαρότητα μίας ελληνοτουρκικής διαμάχης για τις ακατοίκητες βραχονησίδες στο Αιγαίο. Η θέση αυτή φυσικά άλλαξε, όταν γύρω από την περιοχή των Ιμίων, άρχισαν να συγκεντρώνονται ελληνικές και τουρκικές ναυτικές δυνάμεις.¹¹⁵⁷

Στις 30 Ιανουαρίου 1996, το ελληνικό υπουργείο Εθνικής Άμυνας ανέφερε ότι «ο ελληνικός στόλος έχει αποπλεύσει για το Αιγαίο» και ότι τουλάχιστον οκτώ τουρκικά πολεμικά πλοία έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή. Ο υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης, δήλωσε ότι τα ελληνικά πλοία προειδοποίησαν μία τουρκική φρεγάτα να απομακρυνθεί από τα ελληνικά νερά. Υπήρξαν στιγμές, όπου σε περιοχές της θάλασσας του Αιγαίου είχαν αναπτυχθεί τουλάχιστον είκοσι πολεμικά σκάφη.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵ Απαντήσεις Γεράσιμου Αρσένη και Ναυάρχου Χρήστου Λυμπέρη σε προσωπική συνέντευξη που παραχωρήθηκε στον γράφοντα την παρούσα διατριβή το καλοκαίρι του 2013.

¹¹⁵⁶ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 560.

¹¹⁵⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 145. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁵⁸ Migdalovitz, "Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis," 2.

Οι Τουρκικές Προθέσεις

Στα τέλη Ιανουαρίου 1996 και μετά από την «εισβολή» των Τούρκων δημοσιογράφων στα Ίμια, οι ελληνικές εκτιμήσεις, αναφορικά με τις προθέσεις της τουρκικής πλευράς διαμορφώθηκαν, τόσο από τη νομική πλευρά του ζητήματος των Ιμίων (όπως οι αποδεδειγμένες ιταλο-τουρκικές συμφωνίες του 1932 και η ελληνο-ιταλική συμφωνία του 1947), όσο και από την ανησυχία και τις υποψίες της Αθήνας, για ενδεχόμενη πρόκληση του status quo στο Αιγαίο, από την Άγκυρα. Οι συμφωνίες του 1932 και του 1947 αναφέρονταν ρητώς στην εκχώρηση των Ιμίων στην Ελλάδα. Στο σημείο 30 του «Πρωτοκόλλου της 28^{ης} Δεκεμβρίου 1932, για τον καθορισμό των ιταλο-τουρκικών θαλάσσιων συνόρων», υπήρχε σαφής αναφορά στην εκχώρηση των «Kardak» (Ιμίων) προς την Ιταλία: «La ligne frontiere...passé par les points suivants:... 30. – a moitie distance entre Kardak Rks et Kato I. (Anatolie)».¹¹⁵⁹

Η τουρκική πλευρά υποστήριξε ότι οι ιταλο-τουρκικές συζητήσεις και συμφωνία του 1932, έλαβαν χώρα μόνο σε επαφές χαμηλού επιπέδου. Πράγματι, η συμφωνία δεν είχε επικυρωθεί από τα Κοινοβούλια των δύο χωρών, και ούτε είχε καταχωρηθεί στην Κοινωνία των Εθνών. Οι ελληνική πλευρά, ως ανταπάντηση στο παραπάνω, υποστήριξε ότι η παραπάνω συμφωνία δεν περιείχε άρθρα – όρους, που απαιτούσαν τέτοια επικύρωση και καταχώρηση. Η μη καταχώρηση στην Κοινωνία των Εθνών δεν ακύρωνε την ισχύ της συμφωνίας ανάμεσα στην Ιταλία και στην Τουρκία, για τον καθορισμό των θαλάσσιων συνόρων ανάμεσα στην ακτή της Ανατολίας και στο Καστελόριζο (4 Ιανουαρίου, 1932). Σε επικοινωνία του με την Άγκυρα, στις 6 Φεβρουαρίου 1996 (μετά από την ελληνοτουρκική κρίση), το ιταλικό Υπουργείο Εξωτερικών δήλωσε πως η ιταλο-τουρκική συμφωνία του 1932 βρίσκονταν σε ισχύ. Δύο ημέρες αργότερα, η ιταλική κυβέρνηση, βρισκόμενη στην Προεδρία της Ε.Ε., αναγνώρισε ότι τα ιταλικά κυριαρχικά δικαιώματα στα Δωδεκάνησα, συμπεριλαμβανόμενης και της περιοχής των Ιμίων, είχαν εκχωρηθεί στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Συνθήκη των Παρισίων, του 1947.¹¹⁶⁰ Συγκεκριμένα, το άρθρο 14 της Συνθήκης, δηλώνει ότι: «η Ιταλία εκχωρεί στην Ελλάδα την πλήρη κυριαρχία στα Δωδεκάνησα, τα οποία από εδώ και στο εξής ονομάζονται Αστροπαλιά, Ρόδος, Χάλκη, Σκαρπάντο, Κάσος, Τήλος, Νίσυρος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος, Ληψός, Σύμη, Κως και Καστελόριζο, καθώς επίσης και τα παρακείμενα νησιά (περιλαμβανομένων των Ιμίων)».¹¹⁶¹

¹¹⁵⁹Haritini, Dipla, Georgios Kostakos, and Nikolaos Ziogas, *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law* (Athens: Citizens Movement and ELIAMEP, 1996), 3-4, πρόσβαση 15 Ιουλίου 2010 – 17:34.
<http://gcdi.tripod.com/Publications/GR-borders.pdf>

¹¹⁶⁰Κούρκουλας, Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα, 77-78.

¹¹⁶¹Dipla, *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law*, 4.

Πέραν της νομικής υποστήριξης του ζητήματος από την ελληνική πλευρά, η Αθήνα είχε στην κατοχή της αμερικανικούς, ελληνικούς, βρετανικούς και τουρκικούς ναυτιλιακούς χάρτες, οι οποίοι έδειχναν ξεκάθαρα πως τα Ίμια (με συντεταγμένες 37° 03' N , 27° 08' E) βρίσκονται εντός ελληνικών χωρικών υδάτων. Τα τελευταία 64 χρόνια δεν είχε γίνει ξανά πρόκληση της κυριαρχίας των Ιμίων. Στην Αθήνα, οι αξιωματούχοι αναρωτιόνταν για ποιο λόγο η Τουρκία έθετε στο τραπέζι μία πρόκληση, για ένα θέμα το οποίο είχε αποδεχτεί εδώ και δεκαετίες. Το ερώτημα που πλανιόταν ήταν μήπως αυτή η πρόκληση αποτελούσε μία δοκιμή της Τουρκίας για μία νέα τουρκική στρατηγική επέκτασης στο χώρο του Αιγαίου. Αυτή ήταν και η βασική ερώτηση που καλούνταν να απαντήσουν, τόσο το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, όσο και η νεοσύστατη κυβέρνηση της Αθήνας.

Ο χάρτης με αριθμό 54407 (11^{ης} Ιουνίου 1983), της Αμερικανικής Εθνικής Υπηρεσίας Χαρτών (U.S. National Imagery Map Agency – NIMA), αναφέρεται στα Ίμια ως «L. Imia (Greece)», ενώ ο χάρτης με αριθμό 54418 (17^{ης} Νοεμβρίου 1990), της ίδιας υπηρεσίας, καθορίζει τα Ίμια ως «Nisoi Imia, Greece». Ωστόσο, ο χάρτης με αριθμό 54407 (27^{ης} Ιανουαρίου 1996), της NIMA, προσθέτει τον προσδιορισμό – περιγραφή «μη καθορισμένη κυριαρχία» (sovereignty undetermined), δημιουργώντας φόβους και ανησυχίες στην ελληνική κυβέρνηση. Η τελευταία, κατέληξε στο συμπέρασμα, πως οι Η.Π.Α. προσπαθούσαν να κατευνάσουν την Τουρκία, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τη νομική πλευρά της υπόθεσης. Παρόλα αυτά, ένας νέος χάρτης της NIMA, της 6^{ης} Οκτωβρίου 1996, επανήλθε στην ονομασία «Vrahoi Imia, Greece», χωρίς καμία αναφορά σε κάποιο προσδιορισμό που να περιλαμβάνει τη λέξη «Kardak». Με αυτό τον τρόπο, η Ουάσινγκτον, σιωπηρά, αποδέχτηκε τις ελληνικές θέσεις. Η Τουρκία ωστόσο, συνέχισε να αρνείται ότι οι προκλήσεις της στο ζήτημα της ελληνικής κυριαρχίας στα Ίμια δεν είχαν κανένα έρεισμα.¹¹⁶² Πέραν των παραπάνω αποδείξεων που σχετίζονταν με τη χαρτογράφηση της περιοχής, υπήρχε και ένας τουρκικός διεθνής ραδιοναυτιλιακός χάρτης (για χρήση σε αεροπορική ναυτιλία) του 1953, στον οποίο τα Ίμια εμφανίζονταν να βρίσκονται σε ελληνικά χωρικά ύδατα.¹¹⁶³ Επίσης, ένας απόρρητος τουρκικός χάρτης (N18 του 1969), αναφέρει τα Ίμια ως «Immia adalari» (βράχοι Ίμια) και όχι «Kardak» και τα δείχνει

¹¹⁶² NIMA maps 54407 (11 Ιουνίου 1983), 54418 (17 Νοεμβρίου 1990) και 54407 (27 Ιανουαρίου 1996) από το Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, Παράρτημα Φωτογραφιών. Οι χάρτες επίσης μπορούν να αντληθούν από την ηλεκτρονική διεύθυνση της ιστοσελίδας NGA CHART. Για το χάρτη 54407 βλέπε ηλεκτρονική διεύθυνση <http://mdnautical.com/region-5-western-africa-mediterranean-and-black-sea/4622-dm-54407-nisos-kalimnos-to-kadirga-burnu-including-gokova-korfezi.html> (πρόσβαση 18 Ιουλίου 2010 - 12:23). Για το χάρτη 54418 βλέπε ηλεκτρονική διεύθυνση <http://mdnautical.com/region-5-western-africa-mediterranean-and-black-sea/4629-dm-54418-nisos-kos-eastern-part-and-entrances-to-gokova-korfezi.html> (πρόσβαση 18 Ιουλίου 2010 - 12:24).

¹¹⁶³ Φωτογραφία Τουρκικού Χάρτη στο Dipla, *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law*, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

ξεκάθαρα εντός ελληνικών χωρικών υδάτων.¹¹⁶⁴ Αργότερα, οι τουρκικές εφημερίδες αποκάλυψαν ότι, κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο Τούρκος πρέσβης στη Ρώμη ενημέρωσε την Άγκυρα πως, στα μέσα του '30, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Tefik Rustu Aras, σε επιστολή του παραδέχεται ξεκάθαρα ότι τα Ίμια περιλαμβάνονται στα, ιταλικής κατοχής, Δωδεκάνησα. Όπως αναφέρει ο Τούρκος δημοσιογράφος, Γκουνερί Τσιβάογλου (Gunery Civaoglu), ο Υφυπουργός Εξωτερικών (και υποστηρικτής της Τσιλέρ) Ονούρ Οϊμέν (Onur Oimen), απέκρυψε αυτό το έγγραφο. Ο διάδοχος της Τσιλέρ, Μεσούτ Γιλμάζ (Mesut Yilmaz), παραδέχτηκε ότι είχε λάβει την αναφορά του πρέσβη, τη 17^η Απριλίου 1996 και κατηγόρησε την Τσιλέρ πως παραπλανήθηκε από τους γραφειοκράτες του Υπουργείου Εξωτερικών. Ωστόσο, ο Γιλμάζ δεν προέβη σε δήλωση που να αναφέρει πως τα Ίμια δεν ανήκουν στην Τουρκία.¹¹⁶⁵

Σε συνέχεια των υποστηρικτικών ελληνικών επιχειρημάτων, ο χάρτης της Βρετανικής Βασιλικής Ακαδημίας, με αριθμό 1056 (Μάρτιος 1995), αναφέρεται στα «Imia, Greece» και όχι σε ονομασία «Kardak».¹¹⁶⁶ Επίσης, χάρτης της Βρετανικής Στρατιωτικής Διοίκησης των Δωδεκανήσων το 1946, συμπεριλαμβάνει τα Ίμια υπό την περιοχή δικαιοδοσίας της, ενώ, ένας αντίστοιχος τουρκικός χάρτης, κατασκευασμένος στην Γερμανία, από τη Kartographischer Verlag, R. Rybosh του 1994, αναφέρεται σε «Limnia, Greece» και όχι «Kardak». Επιπλέον, ένας δημοτικός χάρτης του Turcotroy, δεν περιλαμβάνει τα Ίμια σε τουρκικά χωρικά ύδατα.¹¹⁶⁷ Πέραν των παραπάνω, μετά την αποκλιμάκωση της κρίσης, το πρωί της 31^{ης} Ιανουαρίου, σε συνέντευξη τύπου, ο Υπουργός Εξωτερικών, Θεόδωρος Πάγκαλος, παρουσίασε έναν χάρτη του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, του 1954, στον οποίο τα Ίμια απεικονίζονταν εκτός των τουρκικών χωρικών υδάτων.¹¹⁶⁸

Τις ημέρες που προηγήθηκαν της κρίσης, ένας από τους σταθμούς της Ε.Υ.Π. υπέκλεψε τηλεφωνική συνομιλία, κωδικοποιημένη, ανάμεσα στον Αρχηγό του Τουρκικού Πολεμικού Ναυτικού, Ναύαρχο, Ερκαϊά (Erkayia) και σε έναν άλλο Τούρκο αξιωματούχο. Στη διάρκεια αυτής της συνομιλίας, ο τελευταίος παραδέχονταν πως η πρόκληση του ελληνικού statusquo (των νησιών), ήταν δικό του

¹¹⁶⁴“Απόρρητος Τουρκικός Χάρτης, N18, 1969,” *Περιοδικό Στρατηγική*, Τεύχος 17 (Φεβρουάριος 1996): 38-40.

¹¹⁶⁵Dipla, *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law*, 10. Βλέπε επίσης εφημερίδα τουρκική εφημερίδα *Milliyet*, 28 Μαρτίου 1996 στο Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 58-59.

¹¹⁶⁶Royal British Academy Map 1056 (Published March 1995) στο Dipla, *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law*, 7.

¹¹⁶⁷Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 529.

¹¹⁶⁸Δήμος Βερύκιος, “Συμφωνία με Μεσολάβηση της Ουάσινγκτον,” *Έθνος*, (31 Ιανουαρίου 1996): 10-11.

πνευματικό δημιούργημα, από τον καιρό που υπηρετούσε ως Αρχηγός στόλου. Ο ίδιος (ανέφερε) πως είχε αναθέσει σε μία ομάδα Τούρκων αξιωματικών, να διερευνήσουν νομικά και διπλωματικά αρχεία, ώστε να βρουν στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν μία τουρκική διεκδίκηση στα νησιά του Αιγαίου. Μετά από μήνες εργασίας, η ομάδα κατάφερε να βρει υποστηρικτικά στοιχεία για την πρόκληση της κυριαρχίας στα νησιά Καλόγηροι και Φούρνοι, των Δωδεκανήσων. Ο Ναύαρχος, συνεχίζοντας, ανέφερε πως, η μελέτη αυτή υιοθετήθηκε άμεσα από το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, όταν απεστάλη από αυτόν. Η θεωρία των «Γκρίζων Ζωνών», με την οποία προκαλούνταν η ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο, είχε αναπτυχθεί χρόνια πριν την κρίση των Ιμίων. Οι πληροφορίες που υπεκλάπησαν από το τηλεφώνημα του Ερκαϊά, αποτέλεσαν τις πρώτες αποδείξεις για τις πραγματικές τουρκικές προθέσεις και απεστάλησαν στους Υπουργούς Εξωτερικών και Άμυνας.¹¹⁶⁹

Η Χρήση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Κατά τον τελευταίο αιώνα, και μετά από την ευρεία διάδοση και χρήση της τηλεόρασης στις δυτικές κοινωνίες, έχουν γίνει πολλές αναλύσεις σχετικά με την επίδραση των μέσων ενημέρωσης στον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Γενικά, υπήρξαν περίοδοι όπου τα μέσα είχαν πολύ μεγάλη επιρροή, όπως για παράδειγμα, η περίοδος μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου η πολιτική προπαγάνδα θριάμβευε. Παράλληλα, υπήρχαν και περίοδοι, στις οποίες τα μέσα ενημέρωσης είχαν πολύ περιορισμένες δυνάμεις πειθούς. Τέτοιες περίοδοι είναι αυτές της δεκαετίας του 1950 και του 1960.¹¹⁷⁰

Όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική, δεν υπάρχουν συγκεκριμένες θεωρίες που να αφορούν στην επιρροή των μέσων ενημέρωσης σε αυτή. Η εξωτερική πολιτική, μπορεί ωστόσο να θεωρηθεί τμήμα της γενικότερης πολιτικής, με τις δικές της ιδιομορφίες, αλλά και πλήθος σημαντικών θεωριών που τη διέπουν. Ως εκ τούτου, υπάρχουν σημαντικές θεωρίες, που βοηθούν στην εκτίμηση του ρόλου των ελληνοτουρκικών μέσων ενημέρωσης στις κρίσεις μεταξύ των δύο χωρών.

¹¹⁶⁹ Η πηγή του Αλέξη Παπαχελά υποστήριξε ότι το περιεχόμενο της συνομιλίας του Ναυάρχου Erkaia αποτελούσε την πρώτη ένδειξη των τουρκικών προθέσεων. Μέσα από το άρθρο του δημοσιογράφου διαφαίνεται ότι η Ε.Υ.Π. είχε ανακτήσει συγκεκριμένες πληροφορίες. Οι πληροφορίες αυτές προφανώς (εκτίμηση του γράφοντος την παρούσα διατριβή) μετεφέρθησαν από το Διοικητή της Ε.Υ.Π. στους Υπουργούς Εξωτερικών και Άμυνας. Βλέπε Παπαχελάς, "Τι Συνέβη τη Νύχτα των Ιμίων."

¹¹⁷⁰ Jonathan Jian-Hua and Deborah Blood, "Media Agenda-Setting Theory: Review of a 25-Year Research Tradition," *City University of Hong Kong*, Vol. 8 (Spring 1996): 105-107.

Ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης σε μία δημοκρατία είναι η πληροφόρηση των πολιτών για ένα πλήθος θεματικών και είναι ο ίδιος ρόλος που παρέχει τη δυνατότητα άσκησης επιρροής στην πολιτικής ζωής. Επιπλέον, τα μέσα ενημέρωσης διαδραματίζουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο, μέσα από τα φόρα συζήτησης που δημιουργούνται και τις πληροφορίες που μεταδίδονται από αυτά.

Αναφορικά με τη δημοσιότητα που λαμβάνει ένα ζήτημα, έχει πλέον αποδειχτεί ότι, όσο μεγαλύτερη είναι η δημοσιότητα ενός ζητήματος, τόσο περισσότερο «τραβάει» την προσοχή του κοινωνικού ιστού.¹¹⁷¹ Με αυτό τον τρόπο, οι συντάκτες και οι δημοσιογράφοι, έχουν τη δυνατότητα, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να δημιουργήσουν ένα «ψευδοπεριβάλλον» - όπως το αποκάλεσε ο Lipmann (δημοσιογράφος και ακαδημαϊκός της δεκαετίας του 1920 – μέσα στο οποίο η κοινωνική πραγματικότητα είναι αυτή που τα μέσα θεωρούν πως είναι σημαντική και πρέπει να συζητηθεί στην κοινωνία. Το 1963, ο Μπερνάρντ Κοχέν (Bernard Cohen) το έθεσε ως εξής: «ο Τύπος ίσως τις περισσότερες φορές να μην είναι επιτυχημένος στο να «λέει» στους ανθρώπους τι πρέπει να σκεφτούν, σημειώνει ωστόσο θεαματική επιτυχία στο να «λέει» στους αναγνώστες τι να διαβάσουν».¹¹⁷²

Το 2002, ο Μακόμπς (McCombs) υποστήριξε ότι τα μέσα ενημέρωσης, όχι απλά καθορίζουν την ατζέντα των ζητημάτων τα οποία πρόκειται να τεθούν υπό συζήτηση, αλλά επίσης και την κατανόηση και την οπτική του κοινού επί των θεμάτων που παρουσιάζονται. Η κεντρική ιδέα είναι, ότι κάποια από τα θέματα που παρουσιάζονται στα μέσα ενημέρωσης χαίρουν μεγάλης κάλυψης και προσοχής, ενώ κάποια άλλα παραμένουν στην αφάνεια.¹¹⁷³ Χαρακτηριστική είναι η τακτική του αμερικανικού StateDepartment, την οποία περιγράφει πολύ εύστοχα ο πρώην έμπειρος Αμερικανός διπλωμάτης, Μπράντι Κίσλινγκ (Brandy Kiesling) στο βιβλίο του, *Μαθήματα Διπλωματίας*. Εκεί, γράφει σχετικά:

Αποφασίζεται μια συγκεκριμένη τοποθέτηση συνήθως από τη γενική πολιτική διεύθυνση σε συνεργασία με την αρμόδια γεωγραφικά διεύθυνση και διοχετεύεται στις καθημερινές μεσημεριανές ενημερώσεις. Τύπου Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Σε ιδανικές καταστάσεις, η μονότονη επανάληψη αυτής της τοποθέτησης – η οποία είναι σύντομη, εύκολη στην απομνημόνευση και μη περιέχουσα καμία πληροφορία- θα μειώσει το ενδιαφέρον των δημοσιογράφων και έτσι θα γράψουν για κάποιο άλλο θέμα. Αυτό το

¹¹⁷¹Doris A.Graber, *Media Power in Politics* (Washington D.C: CQ Press, Second Edition, 1990), 76.

¹¹⁷²“Agenda Setting Theory,” Netherlands, University of Twente, , από την ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.tcw.utwente.nl/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Mass%20Media/Agenda-Setting_Theory.doc/ , (πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2009 - 15:34).

¹¹⁷³Maxwell McCombs, “The Agenda-Setting Role of the Mass Media in the Shaping of Public Opinion,”(Conference at London School of Economics, Mass Media Economics), London 2002, 5, πρόσβαση 12 Ιουνίου 2009 – 18:34.<http://sticerd.lse.ac.uk/events/mme2002.asp>

σύστημα μπορεί βεβαίως να μη συμπίπτει με το όραμα των Αμερικανών για μια δημοκρατία με πλήρη ενημέρωση, αλλά είναι το μόνο που έχουμε.¹¹⁷⁴

Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, όλες οι καταστάσεις κρίσης εμπεριέχουν προβλήματα που σχετίζονται με την πληροφορία, τη γνώση και την κατανόηση. Όλοι οι επηρεαζόμενοι από μία κρίση, συνήθως παρουσιάζουν το πρόβλημα της επεξεργασίας των πληροφοριών. Για παράδειγμα, στο ξέσπασμα κάθε κρίσης, τα μέσα ενημέρωσης «αποτυγχάνουν», θέτοντας την πληροφορία στα πρωτοσέλιδα, ασχέτως της αξιοπιστίας αυτής.¹¹⁷⁵

Ένα τέτοιο σφάλμα μπορεί να παρουσιάσει μεγάλες και ευρέως εκτεταμένες επιπτώσεις. Σύμφωνα με τον Πούλσεν (J. Poulsen), για παράδειγμα, η ιστορία των τρελών αγελάδων στην Βρετανία, το 1996 κατέληξε σε μία «ειδησεογραφική χιονοστιβάδα», καθώς αναπτύχθηκε πολύ γρήγορα και καλύφθηκε δημοσιογραφικά από πλήθος μέσων σε παγκόσμιο επίπεδο, «παρά το γεγονός ότι η πραγματικότητα μπορεί να ήταν άλλη και η κάλυψη του θέματος μπορεί να ήταν πολύ μεγαλύτερη από αυτή που του αναλογούσε».¹¹⁷⁶

Γνωρίζουμε ότι, από τον πόλεμο του 1991 στο Ιράκ, ο ρόλος του πολεμικού ανταποκριτή είχε ήδη υποκατασταθεί από την τηλεόραση που, άμεσα, σε χρόνο realtime, μετέφερε σε όλο τον κόσμο όσα συνέβαιναν το «θέατρο» του πολέμου. Ο τρόπος μετάδοσης των ειδήσεων και περιγραφής των γεγονότων διαμόρφωνε καθοριστικά το κλίμα στην κοινή γνώμη. Το ίδιο συνέβη και στην ελληνοτουρκική κρίση του '96, όταν ο Τύπος καλλιέργησε την ψύχωση της έντασης με εικόνες και υπερβολές, δημιουργώντας ουσιαστικά ένα κλίμα πολέμου, πράγμα που δεν ήταν στις προθέσεις της κυβέρνησης.¹¹⁷⁷

Οι δημόσιες δηλώσεις από τους κυβερνητικούς αξιωματούχους, κατά τη διάρκεια μίας κρίσης, καθορίζουν τα περιθώρια για διαπραγματεύσεις, για παραχωρήσεις, για την άσκηση της διπλωματίας και για την ώθηση σε ακρότητες. Παράλληλα, μεταφέρουν, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στη διεθνή κοινότητα, το μέτρο της αποφασιστικότητας της κυβέρνησης, για υπεράσπιση των κυριαρχικών δικαιωμάτων και των εθνικών συμφερόντων. Κατά τη διάρκεια της κρίσης των Ιμίων, οι δηλώσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών είχαν, στην αρχική φάση, συμβιβαστικό χαρακτήρα. Βαθμιαία ωστόσο, τα σχόλια των Τούρκων πολιτικών άρχισαν να λαμβάνουν έναν εθνικιστικό και λαϊκίστικο χαρακτήρα. Εν αντιθέσει με

¹¹⁷⁴Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας*, 289.

¹¹⁷⁵Tuukka L. Scanlon, "Media Coverage of a Crisis: Better than Reported, Worse than Necessary," *Journalism Quarterly*, Vol. 55 (1978): 66–67.

¹¹⁷⁶Gilpin, *Crisis Management in a Complex World*, 50.

¹¹⁷⁷Σπύρος Σουρμελίδης, "Ιμια: 15 Χρόνια Μετά," *Παρασκευή*+13 (21 Ιανουαρίου 2011): 3.

το παραπάνω, οι επίσημες ελληνικές δηλώσεις, με εξαίρεση τη δήλωση του Πρωθυπουργού, Κώστα Σημίτη, την 29^η Ιανουαρίου (η οποία αναφερόταν στην αποφασιστικότητα της Ελλάδας στο ζήτημα των Ιμίων και προκάλεσε σύγχυση στην Άγκυρα), είχαν συμβιβαστικό χαρακτήρα. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί πως, κατά τη διάρκεια της κρίσης, παρατηρήθηκε μία «ασυμφωνία» ανάμεσα στις, συμβιβαστικού χαρακτήρα, δηλώσεις της Αθήνας και στη μαζική κινητοποίηση και ανάπτυξη των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων, γύρω από την περιοχή των Ιμίων.

Τα ελληνικά και τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης διαδραμάτισαν έναν κομβικό ρόλο, ιδίως κατά τη δεύτερη φάση της κρίσης, μέσα από τη «μεγέθυνση» της ελληνοτουρκικής διένεξης για τις βραχονησίδες των Ιμίων. Δεν προσπάθησαν να δημιουργήσουν διαφωνία, καθώς αυτή ενυπήρχε από την πρώτη φάση της διαμάχης. Αυτό που ουσιαστικά «ακολούθησαν», ήταν η δαιμονοποίηση των ενεργειών του αντιπάλου, χωρίς ουσιαστικά να γίνεται μία προσπάθεια ανάλυσης των διαφορών κινήτρων των δρώντων. Αντιθέτως, καθοδήγησαν την αντίληψη του κοινού, ότι η χώρα του έχει απόλυτο δίκιο, τη στιγμή που υπήρχαν πολύ διαφορετικές νομικές ερμηνείες επί του ζητήματος.

Πολλοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι το μέγεθος της επιρροής και πίεσης των μέσων ενημέρωσης στην κάθε κυβέρνηση, διαφέρει, καθώς στην Τουρκία, μη πολιτικά σώματα όπως ο Στρατός, διαδραματίζουν ένα θεμελιώδη ρόλο στη λήψη αποφάσεων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, μέσα από το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας.¹¹⁷⁸ Ως εκ τούτου, ήταν πολύ δύσκολο για τα τουρκικά μέσα να επηρεάσουν την εξωτερική πολιτική της Άγκυρας, μέσα από την κοινή γνώμη. Αυτό ίσως να είναι αληθές, όμως ο Τεμουζίν Τουζεκάν (Temüçin Tüzecan), διευθυντής επικοινωνίας της εφημερίδας Χουριέτ, σχολιάζει ότι το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας δεν θα προχωρούσε σε μη δημοφιλείς πολιτικές χωρίς την υποστήριξη των μέσων ενημέρωσης¹¹⁷⁹, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο μία υπόγεια σχέση μεταξύ των ληπτών αποφάσεων και των μέσων ενημέρωσης στην Τουρκία.

¹¹⁷⁸Το Άρθρο 118 του Τουρκικού Συντάγματος ορίζει πως το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας «καθορίζει τα μέτρα που είναι αναγκαία για τη διατήρηση της ύπαρξης, ανεξαρτησίας, εδαφικής ακεραιότητας και της αδιαιρετότητας του κράτους, καθώς και για τη σταθερότητα και την ασφάλεια της κοινωνίας». Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη δομή του Τουρκικού Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας και τις αρμοδιότητές του σε θέματα εξωτερικής πολιτικής βλέπε "Secretariat General of the National Security Council,"The NSC and the Secretariat General of the NSC (1983-2003), στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 15:23.
http://www.mgk.gov.tr/Ingilizce/Tarihce/tarihce004_en.htm

¹¹⁷⁹Athanasios Manis, "The Role of Media in the Imia/Kardak Crisis: The Importance of Media Influence and Its Limitations?," (4th Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece Hellenic Observatory), European Institute, LSE, June 25-26, 2009. Recorded Interview with Mr. Temüçin Tüzecan, Communication Director of Hürriyet Daily Newspaper, Istanbul, 18.07.2007, 8:35-8:50, 11. Πρόσβαση 30 Μαΐου 2010 – 15:21.
http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1749/1749_66971.pdf

Κάνοντας μία περιγραφή της κλιμάκωσης της κρίσης από τα MME στις δύο χώρες διαπιστώνουμε ότι το ζήτημα άρχισε «να φουσκώνει» στις 22-1-96 όταν, μετά την προσάραξη του M/S «Figen Akat», τη ρυμούλκησης του στις τουρκικές ακτές από ελληνικά ρυμουλκά και τις ελληνοτουρκικές διπλωματικές ενέργειες, ο δημοσιογράφος του ANTI, Αντώνης Φουρλής – που τότε υπηρετούσε στην Αεροπορία τη στρατιωτική του θητεία – προέβαλλε ειδησεογραφικά το θέμα της αμφισβήτησης της ελληνικής κυριαρχίας και των ισχυρισμών της Άγκυρας ότι οι βραχονησίδες Ίμια είναι έδαφος της Τουρκίας. Το συγκεκριμένο ρεπορτάζ αποτέλεσε, ουσιαστικά και το έναυσμα για να ακολουθήσουν σταδιακά τον ίδιο δρόμο όλα τα υπόλοιπα MME. Χειροπιαστό παράδειγμα της κατάστασης αυτής είναι η «ζωντανή κάλυψη» της λεγόμενης «εξόδου του ελληνικού στόλου» από το Ναύσταθμο από την τηλεόραση του ANTI. Η πρόθεση του υπουργείου Εθνικής Άμυνας δεν ήταν να δημιουργήσει στην κοινή γνώμη κλίμα πολεμικής ψύχωσης, αλλά να διασπείρει τις μονάδες στο Αιγαίο για μία καλύτερη επιτήρηση και για οποιαδήποτε ενδεχόμενο, να είναι καλύτερα προετοιμασμένο για άμυνα. Ωστόσο, παρά τις αντιρρήσεις της στρατιωτικής ηγεσίας, η ελληνική τηλεόραση κάλυψε «ζωντανά» τον απόπλου των μονάδων, δημιουργώντας ουσιαστικά μία ατμόσφαιρα πολέμου. Στην περίπτωση αυτή, όπως και σε άλλες, είχε προταθεί στο πρωθυπουργικό γραφείο να γίνουν εκκλήσεις προς τους ιδιοκτήτες των τηλεοπτικών καναλιών για να δείξουν υπευθυνότητα, αυτοσυγκράτηση και αντικειμενικότητα στην παρουσίαση των γεγονότων και για να μην καλλιεργούν εξάρσεις και υστερίες. Το Πεντάγωνο δεν ενημερώθηκε αν έγινε τέτοια παρέμβαση, όμως τα MME δεν λειτούργησαν στα πλαίσια μίας καλώς νοούμενης αυτοσυγκράτησης. Τα στοιχεία του ανταγωνισμού και της τηλεθέσης επικράτησαν.

Από την πλευρά της Τουρκίας, τα MME έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση του κλίματος κρίσης. Είναι σαφές ότι ο Τύπος και η τηλεόραση χρησιμοποιήθηκαν από την κυβέρνηση ως διπλωματικό εργαλείο για τη δημιουργία συγκεκριμένης ατμόσφαιρας. Πρώτα από όλα, η ίδια η ενέργεια των δημοσιογράφων της Χουριέτ, που άνοιξε το δρόμο προς την κρίση, δημιουργεί την υπόνοια ότι μπορεί να υπήρχε στενή διασύνδεση του «βαθέως κράτους» της Τουρκίας με τα MME. Τα πρωτοσέλιδα των τουρκικών εφημερίδων των ημερών εκείνων δείχνουν καθαρά να καλλιεργείται κλιμάκωση της κρίσης. Ιδιαίτερα η τηλεόραση χρησιμοποιήθηκε από την τουρκική κυβέρνηση για επικοινωνιακή ποδηγέτηση και προπαγάνδα. Κατά τις εκτιμήσεις πολλών ειδικών, οι εικόνες που είδαμε στην τουρκική τηλεόραση για την προβολή της παρουσίας τουρκικής ομάδας στη Δυτική Ίμια, δεν είναι βέβαιο ότι πάρθηκαν εκείνη τη στιγμή, σε εκείνο το συγκεκριμένο σημείο. Κατά τις ίδιες εκτιμήσεις, το πιθανότερο είναι να πρόκειται για μοντάζ εικόνων από την προετοιμασία Τούρκων κομάντος για τέτοιου είδους ενέργειες σε περιοχές της Τουρκίας, με πλάνα που πάρθηκαν κατά τη διαδικασία αποχώρησής τους από τη Δυτική Ίμια και που αναμείχθηκαν με πλάνα της Ανατολικής Ίμιας, όπου οι εκεί ευρισκόμενοι Έλληνες άντρες των ειδικών δυνάμεων εμφανίζονταν ως Τούρκοι. Έτσι, η τουρκική προπαγάνδα δεν πέτυχε μονάχα να κάνουν το γύρο του κόσμου οι

εικόνες αυτές, αλλά και να πλημμυρίσουν τις εικόνες των ελληνικών τηλεοράσεων με τα πλάνια αυτά.¹¹⁸⁰

Όπως φάνηκε από τα γεγονότα, οι κυβερνήσεις των δύο χωρών ήταν ασθενείς και οι κινήσεις τους επηρεάστηκαν σε σημαντικό βαθμό από τα εθνικιστικά μέσα ενημέρωσης. Η ελληνική κυβέρνηση μόλις είχε βγει από δύο μήνες «ακροβασίας», εν μέσω της ασθένειας του Έλληνα πρωθυπουργού, Ανδρέα Παπανδρέου, η οποία οδήγησε στην παραίτησή του. Η νέα κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη, μετρούσε μόλις μία εβδομάδα ζωής και βρίσκονταν στην προσπάθεια εδραίωσής της, όταν ξέσπασε η κρίση. Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία βρίσκονταν σε περίοδο μίας ατελέσφορης εκλογικής διαδικασίας, με τους πολιτικούς να μην μπορούν να συμφωνήσουν στη δημιουργία μίας νέας κυβέρνησης συνασπισμού. Το Ισλαμικό κόμμα της αντιπολίτευσης είχε λάβει τις περισσότερες ψήφους και βρίσκονταν στην κεφαλή των πολιτικών διαπραγματεύσεων. Η Τανσού Τσιλέρ, σε εκείνη τη φάση, ηγείτο της προσωρινής κυβέρνησης που είχε σχηματιστεί άνευ εντολής, μέχρι το σχηματισμό της επίσημης νέας κυβέρνησης. Αυτή η αβεβαιότητα στο πολιτικό κλίμα της Αθήνας και της Άγκυρας, κατέστησε και τις δύο πλευρές ευάλωτες στις προκλήσεις που δημιουργούσαν τα μέσα ενημέρωσης, προκαλώντας την κλιμάκωση της κρίσης και την κατάσταση εκτός ελέγχου. Είναι ειρωνεία το γεγονός ότι οι δύο πλευρές, κατηγόρησαν η μία την άλλη, για προσπάθεια εκμετάλλευσης της εσωτερικής πολιτικής αβεβαιότητας.¹¹⁸¹

Την 28^η Ιανουαρίου, ο Τούρκος Υφυπουργός Εξωτερικών, Ινάλ Μπατού (Inal Batu), αναφερόμενος στην απόβαση των Τούρκων δημοσιογράφων στα Ίμια, δήλωσε ότι «δεν μπορούν να βρεθούν λύσεις με τη χρήση βίας ή με έναν πόλεμο σημαίων». Συνεχίζοντας, συμπλήρωσε ότι η «Τουρκία επιζητά λύσεις με ειρηνικό τρόπο και μέσω της διπλωματικής οδού». Οι Τούρκοι διπλωμάτες δεν ενέκριναν την κίνηση των Τούρκων δημοσιογράφων στα Ίμια. Παρόλα αυτά, δεν υπήρξε καμία δήλωση για το ζήτημα της νομιμοποίησης στην υπόθεση αυτή.¹¹⁸² Όταν ο Ινάλ Μπατού πληροφορήθηκε την απόβαση των Ελλήνων κομάντο στη Μεγάλη Ίμια, πρότεινε στο τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, την αποστολή μίας μικρής στρατιωτικής ομάδας στο άλλο νησί, ώστε να εξασφαλιστεί μία συμμετρία στις στρατιωτικές κινήσεις και δράσεις. Ο Ινάλ Μπατού θεώρησε πως, προχωρώντας σε αυτή την ενέργεια, «η Άγκυρα θα κέρδιζε χρόνο» και πως τελικά οι Η.Π.Α. θα παρέμβαιναν για να σταματήσουν μία ελληνοτουρκική σύγκρουση.¹¹⁸³

¹¹⁸⁰ Σουρμελίδης, “Ίμια: 15 Χρόνια Μετά,” 3.

¹¹⁸¹ Migdalovitz, “Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis,” 4.

¹¹⁸² Τουρκική Εφημερίδα Hurriyet, 28 Ιανουαρίου 1996, στο Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 42.

¹¹⁸³ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή ΦΑΚΕΛΟΙ, στο MEGACHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

Οι δηλώσεις των Τούρκων αξιωματούχων κατά τη διάρκεια, αλλά και αμέσως μετά την αποκλιμάκωση της κρίσης, δείχνουν τις προθέσεις της Άγκυρας για αλλαγή του status quo στο Αιγαίο, πέρα από την υπόθεση των Ιμίων, τα οποία χρησίμευαν στην τουρκική πλευρά ως «προηγούμενο». Είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές οι ακόλουθες δηλώσεις των Τούρκων αξιωματούχων. Ο εκπρόσωπος Τύπου του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών Ομέρ Ακμπέλ (Omer Akbel), στις 31 Ιανουαρίου 1996, προέβη στην ακόλουθη δήλωση:

«Η Τουρκία έχει δηλώσει εξ αρχής ότι το ζήτημα δεν αφορά μόνο στις βραχονησίδες των Ιμίων, οι οποίες διεκδικούνται από την Άγκυρα βάσει του Διεθνούς Δικαίου. Υπάρχουν εκατοντάδες μικρές νησίδες, νησιά και βραχονησίδες στο Αιγαίο, των οποίων η κατάσταση παραμένει ασαφής, εξαιτίας της απουσίας συμφωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες».

Παρόλο που η τουρκική κυβέρνηση αποδέχονταν ότι δεν διέθετε κάποιο αρχείο με τα νησιά του Αιγαίου που υποστήριζε ότι ανήκουν στην Τουρκία, συνέχιζε ακάθεκτη να εγείρει διεκδικήσεις που αφορούσαν ένα μεγάλο αριθμό νησίδων και νησιών. Η πρωθυπουργός, Τανσού Τσιλέρ, δήλωσε χαρακτηριστικά στις 4 Φεβρουαρίου του 1996:

«Το περιστατικό των Ιμίων κατέδειξε τις αδυναμίες των τουρκικών θέσεων ... ιδίως αναφορικά με τα αρχεία του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών ... υπάρχουν περίπου 1000 νησιά, νησίδες και βραχονησίδες, όπως τα Ίμια ή μεγαλύτερα, το ζήτημα του στάτους των οποίων θα πρέπει να φέρουμε στη διεθνή νομική αρένα, όπως επίσης και το γεγονός ότι ανήκουν στην τουρκική επικράτεια».

Οι παραπάνω δηλώσεις, σε συνδυασμό με τις ενέργειες της Τουρκίας (απόβαση – κατάληψη ελληνικού εδάφους, απειλή της ειρήνης με το casus belli, ανάπτυξη ναυτικών δυνάμεων στο Αιγαίο, επεκτατικές διεκδικήσεις) καταδεικνύουν μία μη ευρωπαϊκή στάση, από μία χώρα που επιζητά την ένταξή της στην ΕΕ και που διεκδικεί να της συμπεριφέρονται ως μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας.¹¹⁸⁴

Στην τουρκική πλευρά, τα μέσα ενημέρωσης δεν χρησιμοποίησαν τόσο μία ρητορική μίσους, όσο μία στάση που έδειχνε πως η Τουρκία όδευε προς τον πόλεμο και πως η Ελλάδα ήταν το «κακομαθημένο παιδί» το οποίο θα έπαιρνε το μάθημά του. Η εφημερίδα Χουριέτ, είχε στις 28 Ιανουαρίου πρωτοσέλιδο τίτλο «Η Σημαία του Πολέμου» («War Flag» - Bayrak Savaşı)¹¹⁸⁵, ενώ την 30^η Ιανουαρίου ο τίτλος

¹¹⁸⁴ Charitini Dipla, "The Status of the Greek Islets "Imia"," Athens: ELIAMEP (February 1996): 5, πρόσβαση 23 Οκτωβρίου 2009 – 10:11.
<http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/96IMIA.pdf>

¹¹⁸⁵ Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 28^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:21.
<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1743&sayfa=01>

ήταν « Αυτή η Σημαία θα πέσει» («This flag will go down»)¹¹⁸⁶. Η ίδια εφημερίδα είχε την 31^η Ιανουαρίου ως πρωτοσέλιδο, μία σύγκριση των στρατιωτικών δυνάμεων των δύο χωρών, συνοδευόμενη από τον τίτλο «Είμαστε ανώτεροι» («We are superior» - Biz Üstünüz).¹¹⁸⁷ Την ίδια ημέρα, η τουρκική εφημερίδα Sabah δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «Η Τουρκία μπορεί να επικρατήσει της Ελλάδας εντός 72 ωρών».¹¹⁸⁸

Την 31^η Ιανουαρίου 1996, ο εκπρόσωπος τύπου του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών δήλωσε τα εξής: «Η Τουρκία δήλωσε εξ αρχής ότι το θέμα δεν αφορά μόνο στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των Kardak, των οποίων η κατοχή, βάσει του διεθνούς δικαίου, ανήκει σε αυτή. Υπάρχουν εκατοντάδες νησίδες και βραχονησίδες στο Αιγαίο, των οποίων το ιδιοκτησιακό καθεστώς παραμένει θολό εξαιτίας της απουσίας μίας περιεκτικής κοινής συμφωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες».¹¹⁸⁹

Η τουρκική κυβέρνηση αρνήθηκε την ύπαρξη μίας λίστας με συγκεκριμένα νησιά ή νησίδες – βραχονησίδες, στα οποία το καθεστώς της κυριαρχίας βρίσκονταν υπό εξέταση. Στις 3 Φεβρουαρίου 1996, δύο ημέρες πριν αφήσει το γραφείο του πρωθυπουργού και έχοντας αποτύχει να σχηματίσει μία κυβέρνηση συνασπισμού, η Τανσού Τσιλέρ, ανέβασε τον αριθμό των νησιών που βρίσκονταν υπό αμφισβήτηση σε «χίλιες νησίδες, νησιά και βραχονησίδες, με μέγεθος ίσο και μεγαλύτερο αυτού των Kardak».¹¹⁹⁰ Το γεγονός αυτό οδήγησε τους Έλληνες αναλυτές να συμπεράνουν πως η τουρκική πλευρά προσπαθούσε να εφαρμόσει ως καθεστώς τη θεωρία των «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο. Η Άγκυρα είχε προβεί σε ασαφείς δηλώσεις, χωρίς να καθορίζει συγκεκριμένα τα ονόματα των νησιών, στα οποία αμφισβητούσε την ελληνική κυριαρχία. Στην Αθήνα επικράτησε, ως επακόλουθη, η αντίληψη ότι η Τουρκία ακολουθεί μία επεκτατική στρατηγική και το ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας παρουσίασε ένα νέο πακέτο μεγάλων εξοπλιστικών προγραμμάτων για τις Ένοπλες Δυνάμεις.

¹¹⁸⁶ Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 30^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:34.
<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1745&sayfa=01>

¹¹⁸⁷ Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 31^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:43.
<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1746&sayfa=0>

¹¹⁸⁸ Mariana Lenkova, Hate Speech in the Balkans (Vienna: The International Helsinki Federation for Human Rights, 1998), 78, πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 09:13.
<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/hatespeech.pdf>

¹¹⁸⁹ Τουρκική Εφημερίδα Turkish Daily News, 1 Φεβρουαρίου 1996 παραπέμπεται στο Κούρκουλας, *Ήμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 45.

¹¹⁹⁰ Τουρκική Εφημερίδα Milliyet, 4 Φεβρουαρίου 1996, παραπέμπεται στο Κούρκουλας, *Ήμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 45.

Την 30^η Ιανουαρίου, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Ντενίζ Μπαϊκάλ (Deniz Baikal), κάλεσε τον Έλληνα πρέσβη, Δημήτριο Νεζερίτη στο γραφείο του. Εκεί, το ζήτησε την «άμεση αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από τα νησιά Kardak και την απομάκρυνση οποιονδήποτε εθνικών συμβόλων με τα οποία επιχειρείται να αποδειχτεί η ελληνική κυριαρχία». Συνεχίζοντας, πρότεινε «έναν ελληνοτουρκικό διάλογο για τον καθορισμό των συνόρων στην περιοχή» και υποστήριξε ότι τα Ίμια δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως παρακείμενο νησί, όπως προβλέπονταν στη Συνθήκη των Παρισίων, του 1947. Η Άγκυρα επίσης παρουσίασε μία επίσημη δημόσια ανακοίνωση, σύμφωνα με την οποία, οι ιταλο-τουρκικές συμφωνίες του 1932, είχαν υπογραφεί, «υπό τις ιδιαίτερες πολιτικές συνθήκες της περιόδου πριν το Β' Π.Π.».¹¹⁹¹ Την ίδια ημέρα, ο Μπαϊκάλ, δήλωσε σε λόγο του στο τουρκικό κοινοβούλιο, ότι «το ζήτημα των Kardak θα πρέπει να επιλυθεί χωρίς την κλιμάκωση της έντασης, που ήδη έχει επέλθει...Η Τουρκία επιδεικνύει ιδιαίτερη προσοχή και αποφεύγει δηλώσεις που μπορεί να δυσχεράνουν την κατάσταση».¹¹⁹² Το ίδιο μεσημέρι, ο εκπρόσωπος του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών δήλωσε τα εξής: «Είναι προφανές ότι υπάρχει μία διαμάχη με την Ελλάδα, μία διαμάχη, ήδη γνωστή από το 1950-1953, όταν η τουρκική κυβέρνηση επιδίωκε να ξεκαθαρίσει αυτά τα ζητήματα (όπως αυτό της κυριαρχίας των Ιμίων)...η ελληνική σημαία μπορεί να παραμείνει εκεί (στα Ίμια), όμως αυτό δεν θα εξυπηρετήσει κανέναν εποικοδομητικό και ειρηνικό σκοπό». Το ίδιο απόγευμα έγινε σύγκληση του τουρκικού Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας. Αφού πέρασαν τρεις ώρες συζητήσεων, η πρωθυπουργός, Τσιλέρ, δήλωσε ότι «η Τουρκία δεν έχει τίποτε να παραχωρήσει. Ούτε μία μικρή πέτρα από τα εδάφη της χώρας μας». Αργότερα, η Τουρκάλα πρωθυπουργός επισκέφτηκε τον Πρόεδρο Ντεμιρέλ, δηλώνοντας ότι «δεν θα επιτρέψουμε την παρουσία άλλης σημαίας σε τουρκικό έδαφος», ενώ στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση ο Υπουργός Εξωτερικών, Μπαϊκάλ, δήλωσε ότι «το ζήτημα δεν αφορά μόνο στα Kardak, αλλά είναι τόσο σημαντικό που μπορεί να επηρεάσει την κατάσταση σε όλο το Αιγαίο».¹¹⁹³

Την 31^η Ιανουαρίου, ο πρέσβης Νεζερίτης και ο Τούρκος Υφυπουργός Οϊμέν, είχαν μία ακόμη συνάντηση. Σε αυτή, ο τελευταίος ζήτησε την επιστροφή στο status quo ante, χωρίς πολεμικά πλοία, χωρίς στρατιωτικές δυνάμεις και χωρίς σημαίες. Ο Έλληνας πρέσβης απαίτησε να σταματήσουν οι παραβιάσεις του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου και χωρικών υδάτων, καταδεικνύοντας τον κίνδυνο ενός θερμού επεισοδίου.¹¹⁹⁴ Μετά το πέρας αυτής της συνάντησης, η ελληνική πρεσβεία έλαβε

¹¹⁹¹Ibid, 45.

¹¹⁹²Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, 30 Ιανουαρίου 1996 στο Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 46.

¹¹⁹³Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 49.

¹¹⁹⁴Τουρκική Εφημερίδα Milliyet, 4 Φεβρουαρίου 1996, cited στο Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 51.

νέες εντολές από το Υπουργείο Εξωτερικών στην Αθήνα, που αφορούσαν στη μυστική μετάδοση ενός συμβιβαστικού μηνύματος προς την Άγκυρα. Ωστόσο, από τις 16:30, ο Έλληνας πρέσβης προσπαθούσε, χωρίς επιτυχία, να έλθει σε επαφή με τον Υφυπουργό Οϊμέν.¹¹⁹⁵

Από την πλευρά της, η Αθήνα είχε πλέον καταλάβει πως η Άγκυρα στόχευε στην πρόκληση του status quo στο Αιγαίο, χρησιμοποιώντας το ζήτημα των Ιμίων ως προηγούμενο («δεδικασμένο»). Στην αρχική φάση, το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών λειτουργούσε με συμβιβαστικό χαρακτήρα, επαναλαμβάνοντας την ανάγκη για διάλογο. Ωστόσο, οι εκλεγμένοι Τούρκοι αξιωματούχοι, ακολούθησαν μία πιο εθνικιστική στάση.¹¹⁹⁶ Την 25^η Ιανουαρίου, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών, Θεόδωρος Πάγκαλος, στην πρώτη του συνέντευξη, σχολίασε ότι το ζήτημα (της απόβασης των ελληνικών δυνάμεων στα Ίμια) έχει κλείσει. Συνεχίζοντας σχολίασε ότι δεν θεωρεί πως αποτελεί ζήτημα για το οποίο αξίζει να υπάρχει μία τέτοια ατμόσφαιρα κρίσης. Ωστόσο, παραδέχτηκε πως ήταν η πρώτη φορά που η Τουρκία προκαλούσε την κυριαρχία της Αθήνας επί ελληνικού εδάφους.¹¹⁹⁷ Στις 28 Ιανουαρίου, ο Υπουργός Αρσένης δήλωσε ότι, μετά από την ενέργεια των Τούρκων δημοσιογράφων, δεν υπήρχαν ενδείξεις πως η Άγκυρα επιθυμούσε να κλιμακώσει την κρίση. Αυτό που είχε διαρρεύσει στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης ήταν πως δεν επρόκειτο για δημοσιογράφους, αλλά στην πραγματικότητα για Τούρκους κομάντος. Και αυτό διότι δεν θα μπορούσε κανένας άλλος, υπό τις παρούσες δυσμενείς καιρικές συνθήκες, να φτάσει στην περιοχή των Ιμίων με αυτό τον τρόπο.¹¹⁹⁸

Την 29^η Ιανουαρίου, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, προέβη σε μία δήλωση, για την αποφασιστικότητα της Ελλάδας να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε τουρκική πρόκληση στα Ίμια. Συγκεκριμένα, δήλωσε τα εξής: «Φαίνεται, πως κάποια εθνικιστικά κέντρα στην Τουρκία, προσπαθούν να δημιουργήσουν ένταση στις σχέσεις με την Ελλάδα, όποτε η εσωτερική πολιτική κατάσταση στη χώρα τους το απαιτεί. Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί κάποιος να δει το περιστατικό των Ιμίων. Το κλίμα που οδήγησε σε αυτή την ενέργεια (την τουρκική απόβαση), δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα. Δείχνει έναν επιθετικό εθνικισμό. Σε αυτόν, και σε οποιεσδήποτε άλλες ενέργειες επιθετικού εθνικισμού, απαντούμε ότι η αντίδραση της Ελλάδας θα είναι ισχυρή, άμεση και αποτελεσματική. Διαθέτουμε τα μέσα και θα τα

¹¹⁹⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 150. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹¹⁹⁶ Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 49.

¹¹⁹⁷ Μανουσογιαννάκης, «Η Κρίση των Ιμίων», 31.

¹¹⁹⁸ Δελτίο Ειδήσεων MEGA CHANNEL, 8:30 πμ, 28-29 Ιανουαρίου 1996.

χρησιμοποιήσουμε χωρίς κανέναν δισταγμό. Δεν αποδεχόμαστε καμία πρόκληση των κυριαρχικών μας δικαιωμάτων. Ας μην αυταπατώνται».¹¹⁹⁹

Ο Σημίτης στόχευε να στείλει ένα αποφασιστικό μήνυμα, χωρίς όμως να επιδιώκει μία ελληνοτουρκική σύγκρουση.¹²⁰⁰ Ωστόσο, η δήλωση αυτή προκάλεσε σοβαρή ανησυχία στην Άγκυρα, για την οποία ο Έλληνας πρωθυπουργός θεωρούνταν μετριοπαθής και όχι εθνικιστής. Έτσι, η Άγκυρα θεώρησε πως η Ελλάδα, στο σημείο αυτό, άρχισε να κλιμακώνει την κατάσταση. Σύμφωνα με το δημοσιογράφο Κούρκουλα, μετά από αυτή τη δήλωση, οι πλέον μετριοπαθείς Τούρκοι αξιωματούχοι έχασαν την επιρροή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Αργά το μεσημέρι της 29^{ης} Ιανουαρίου, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, Αρσένης, δήλωσε ότι η ελληνική σημαία θα παραμείνει στα Ίμια.¹²⁰¹ Την ίδια ημέρα, ο Έλληνας Υπουργός δέχτηκε πιέσεις από το Ναύαρχο Λυμπέρη, Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, για την εξουσιοδότηση της αποστολής ναυτικών δυνάμεων. Ο Γεράσιμος Αρσένης τελικά έδωσε αυτή την εξουσιοδότηση. Ένας ανώτατος αξιωματικός, που ήταν παρόν στη συνάντηση Αρσένη – Λυμπέρη, σχολιάζει ότι ο Ναύαρχος Λυμπέρης ζήτησε αυτή τη μαζική ανάπτυξη των δυνάμεων σε συγκεκριμένο χρόνο και χώρο, ώστε να μπορεί η ελληνική πλευρά να έχει τη δυνατότητα του πρώτου χτυπήματος.¹²⁰²

Η κατάληξη ήταν ο απόπλους των ελληνικών πλοίων και υποβρυχίων από το ναύσταθμο της Σαλαμίνας. Τα ελληνικά τηλεοπτικά κανάλια, των οποίων τα συνεργεία είχαν πρόσβαση στις παρακείμενες περιοχές του ναυστάθμου, άρχισαν να μεταδίδουν ζωντανά τις εικόνες των αναχωρούντων πολεμικών σκαφών, συμπεριλαμβάνοντας και λήψεις κρίσιμων απόρρητων στοιχείων, όπως είναι οι κωδικοί αριθμοί των πλοίων. Καμία προσπάθεια δεν έγινε για να σταματήσει η μετάδοση αυτή. Η Άγκυρα με τη σειρά της, είδε την κίνηση αυτή ως μία ενέργεια της Αθήνας για να κλιμακώσει την κατάσταση (σε στρατιωτικό επίπεδο) στην περιοχή των Ιμίων.¹²⁰³ Βέβαια, σε οποιαδήποτε περίπτωση, η κινητοποίηση του ελληνικού

¹¹⁹⁹Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 44.

¹²⁰⁰Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 61.

¹²⁰¹*Ibid*, 50.

¹²⁰²Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 151. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹²⁰³Ο πρώην Υπουργός Άμυνας, Γιάννης Χαραλαμπόπουλος, παραδέχτηκε πως η Ελλάδα είχε κλιμακώσει την κρίση, αποστέλλοντας ναυτικές δυνάμεις με σκοπό την αντικατάσταση της τουρκικής σημαίας, καθώς και την ανάπτυξη πολεμικών πλοίων γύρω από την περιοχή των Ιμίων. Ο ίδιος, ως ένας από τους σημαντικούς “πρωταγωνιστές” της κρίσης του ’87, υποστήριξε πως η περίπτωση των Ιμίων θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί ως ένα συμβάν στην περιοχή των συνόρων, χωρίς καμία περεταίρω κλιμάκωση. Βλέπε Χαραλαμπόπουλος, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996*, 415-416. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν η πρώτη φορά που η ελληνική πλευρά αντιμετώπιζε περιστατικά έγερσης τουρκικής σημαίας σε ελληνικό έδαφος (νησιά). Έχουν αναφερθεί περιστατικά το 1975, καθώς και τον Αύγουστο του 1995. Βλέπε Άγνωστος, “Το 1975 Δημοσιογράφος της Hurriyet

στόλου θα γίνονταν αντιληπτή από τα τουρκικά στρατιωτικά ραντάρ. Την 30^η Ιανουαρίου, οι ελληνικές δυνάμεις στην περιοχή του Έβρου και των Δωδεκανήσων, τέθηκαν σε κατάσταση συναγερμού, ενώ έγινε και ανάκληση ενός αριθμού εφεδρών.¹²⁰⁴ Η Αθήνα έδειχνε αποφασισμένη να αντιμετωπίσει την κρίση των Ιμίων σε στρατιωτικό επίπεδο.

Κατά τη διάρκεια μίας κοινής συνέντευξης τύπου των Υπουργείων Άμυνας και Εξωτερικών, που έλαβε χώρα την 30^η Ιανουαρίου, ο Γεράσιμος Αρσένης δήλωσε ότι η ελληνική πλευρά δεν επιθυμεί την κλιμάκωση, αλλά θα διατηρήσει ένα υψηλό επίπεδο ετοιμότητας.¹²⁰⁵ Το μεσημέρι, οι Σημίτης, Αρσένης και Πάγκαλος δήλωσαν στο ελληνικό Κοινοβούλιο και στον τύπο, ότι η ελληνική σημαία δεν θα μετακινηθεί από τη θέση της. Στην κοινή συνέντευξη που έλαβε χώρα την 30^η Ιανουαρίου και ώρα 12:30, ο Υπουργός Πάγκαλος δήλωσε ότι η Ελλάδα δεν επιθυμεί να κλιμακώσει την κρίση και ότι έχει ζητηθεί από την Τουρκία να απομακρύνει τις δυνάμεις της από την περιοχή των Ιμίων. Επίσης, ανέφερε ότι τα Ίμια φυλάσσονταν από ελληνικές δυνάμεις.¹²⁰⁶

Ο Υπουργός Πάγκαλος επίσης δήλωσε ότι η ελληνική πλευρά δεν επιθυμεί την ένταση που έχει δημιουργήσει η παρουσία των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή. Συμπλήρωσε, ότι με την αποχώρησή τους, το κλίμα θα βελτιωθεί.¹²⁰⁷ Την ίδια ημέρα, προκειμένου να καθησυχάσει τους τουρκικούς φόβους, ο Πάγκαλος επίσης δήλωσε ότι η Ελλάδα, στην παρούσα χρονική στιγμή, δεν σκόπευε να επεκτείνει τα εθνικά της χωρικά ύδατα.¹²⁰⁸

Με εξαίρεση τις δηλώσεις της Τσιλέρ (περί υπεράσπισης του τουρκικού εδάφους) και τη δήλωση του Πρωθυπουργού Σημίτη, της 29^{ης} Ιανουαρίου, οι ελληνοτουρκικές διπλωματικές επαφές χαρακτηρίζονταν από μία σχετική συγκράτηση. Ωστόσο, εκείνες τις ώρες και ημέρες, η κατάσταση στην περιοχή των Ιμίων (στην οποία είχαν συγκεντρωθεί μεγάλες ναυτικές δυνάμεις και των δύο πλευρών) ήταν τεταμένη. Για την Άγκυρα, η ελληνική πλευρά διακατέχeto από ένα μεγάλο χάσμα ανάμεσα στα λεγόμενα των Ελλήνων διπλωματών, σε αυτά των

Σήκωσε Μπαϊράκι,” *Ελευθεροτυπία* (30 Ιανουαρίου 1996): 15. Βλέπε επίσης Άγνωστος, “Που Ψάχνουν τα επίμαχα Πλάνα του ΣΚΑΙ από το Ναύσταθμο;”, *Το Βήμα* (18 Φεβρουαρίου 1996): Α65.

¹²⁰⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 536.

¹²⁰⁵ Δελτίο Ειδήσεων, MEGA CHANNEL, 8:30 πμ, 30 Ιανουαρίου 1996.

¹²⁰⁶ Οι ελληνικές δυνάμεις στα Ίμια δεν ανήκαν στην Αστυνομία αλλά στις Ειδικές Δυνάμεις του Πολεμικού Ναυτικού. Ο Γεράσιμος Αρσένης πιθανώς χρησιμοποίησε την έκφραση δυνάμεις ασφαλείας για να αποφύγει την έγερση υποψιών και την πρόκληση της Άγκυρας.

¹²⁰⁷ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 566.

¹²⁰⁸ *Ibid*, 570.

πολιτικών και στην ανάπτυξη μίας πολύ ισχυρής ναυτικής δύναμης στην περιοχή των Ιμίων. Από την 29^η έως και την 31^η Ιανουαρίου, το χάσμα αυτό μεγάλωσε, με τους Έλληνες Ναυάρχους να εφαρμόζουν μία στρατηγική αποτροπής (ακόμη και των άκρων) στα Ίμια, ενώ την ίδια στιγμή οι πολιτική ηγεσία συνέχιζε να κινείται σε μία γραμμή συμβιβασμού. Ο συντονισμός ανάμεσα στις διπλωματικές και στις στρατιωτικές ενέργειες ήταν πολύ φτωχός, ενώ την ίδια στιγμή, οι Τούρκοι έδειχναν να συντονίζουν πολύ προσεκτικά τις στρατιωτικές τους κινήσεις με τις διπλωματικές τους δηλώσεις και ενέργειες.¹²⁰⁹ Εντωμεταξύ, τα ελληνικά και τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης ανέλαβαν, ιδία πρωτοβουλία, την προστασία του «εθνικού συμφέροντος» της κάθε πλευράς. Μετά την 29^η Ιανουαρίου, το τουρκικό τηλεοπτικό κανάλι STAR, ισχυρίστηκε ότι είχε βιντεοσκοπήσει μία νέα τουρκική απόβαση δημοσιογράφων στα Ίμια. Ωστόσο, αποκαλύφθηκε πως η λήψη δεν ήταν γνήσια και ότι οι Τούρκοι την είχαν πραγματοποιήσει σε ένα τουρκικό νησί που διέθετε φάρο (τα Ίμια σημειωτέον, δεν διέθεταν φάρο, ούτε κανένα είδος εγκατάστασης). Την ίδια στιγμή, τα ελληνικά τηλεοπτικά κανάλια μετέδιδαν συνεχώς εικόνες από την υποστολή της ελληνικής σημαίας (από τους Τούρκους δημοσιογράφους) στα Ίμια, έκαναν λόγο για Τούρκους κομάντος, για την επεκτατική τουρκική πολιτική και για την άνευ προηγουμένου πρόκληση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας.¹²¹⁰ Καθώς η κρίση κλιμακώνονταν, αυτός ο πόλεμος των ΜΜΕ δεν άφηνε πολλά περιθώρια ελιγμών στην ελληνική πλευρά.

Ωστόσο, αξίζει να γίνει αναφορά και στο χειρισμό και χρήση γενικότερα, κατά την κρίση, των ΜΜΕ από τους Αμερικανούς, οι οποίοι επέδειξαν μεγάλη δεξιοτεχνία. Ιδιαίτερα χρήσιμες είναι οι αποκαλυπτικές αναφορές του Μιχάλη Ιγνατίου, στο βιβλίο *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*. Εκεί, αναφέρεται χαρακτηριστικά: Λίγο πριν από τα μεσάνυχτα της 30^{ης} Ιανουαρίου (ώρα Ουάσινγκτον, δηλαδή πριν της 7 το πρωί ώρα Αθήνας της 31^{ης} Ιανουαρίου), ο Χόλμπρουκ τηλεφωνεί στην Νέα Υόρκη, στον ανταποκριτή της ΕΡΤ και δημοσιογράφο της ομογενειακής εφημερίδας *Εθνικός Κήρυκας*, Αθανάσιο Έλλης. «Γιὰ σου, είμαι ο Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ... Είσαι ο πρώτος Έλληνας δημοσιογράφος που μιλάω. Θέλω να με ακούσεις με προσοχή. Μόλις αποφύγαμε έναν πόλεμο ανάμεσα στη χώρα σου και στην Τουρκία... Μόλις ολοκλήρωσα μία σειρά τηλεφωνικών συνομιλιών με την Αθήνα και την Άγκυρα. Επίσης, ο πρόεδρος Κλίντον μίλησε με τον πρωθυπουργό Σημίτη, τον πρόεδρο Ντεμιρέλ και την πρωθυπουργό Τσιλέρ. Η κατάσταση είναι πολύ δύσκολη. Συμφωνήσαμε ότι θα επανέλθουμε στην προγενέστερη κατάσταση (status quo ante). Θα αποσυρθούν τα πλοία από τη γύρω περιοχή, θα φύγουν οι στρατιώτες, θα φύγει η σημαία... Πριν κλείσουμε, θέλω να ξέρεις ότι ο Πάγκαλος έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Ο υπουργός Εξωτερικών σας είναι

¹²⁰⁹ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 152. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹²¹⁰ Δελτία Ειδήσεων του MEGA CHANNEL, 29-31 Ιανουαρίου 1996.

ευφυής. Βοήθησε πολύ στην εκτόνωση της κατάστασης».¹²¹¹ Από τα παραπάνω καθίσταται προφανής η δεξιοτεχνία των Αμερικανών στο χειρισμό των μέσων, τόσο μέσα από στοχευμένες δηλώσεις και αποδέσμευση πληροφοριών, όσο και μέσα από την ανάδειξη και προώθηση πολιτικών προσωπικοτήτων. Ωστόσο, και αναφορικά πάντοτε με τους χειρισμούς των Αμερικανών, αλλά και την έλλειψη διαύλων επικοινωνίας με αυτούς, στο βιβλίο *Ίμια* αναφέρεται ότι το Σάββατο της 27ης Ιανουαρίου 1996, ο Λουκάς Τσίλας, πρέσβης της Ελλάδας στην Ουάσινγκτον, ευρισκόμενος στο αεροδρόμιο των Η.Π.Α με σκοπό να ταξιδέψει στην Αθήνα, δέχτηκε τηλεφώνημα από τον Πίτερ Πετρίχο, υποδιευθυντή του Γραφείου Νοτιοανατολικής Ευρώπης του State Department. Στο τηλεφώνημα αυτό ενημερώθηκε για την κρίση που είχε ξεσπάσει μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Ο ίδιος φαίνεται πως δεν είχε ιδέα για τα γεγονότα, καθώς έμεινε άναυδος στα λεγόμενα του Αμερικανού αξιωματούχου.¹²¹² Το παραπάνω γεγονός σαφέστατα καταδεικνύει, τόσο την έλλειψη συντονισμού και επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων και Αμερικανών, όσο και τη λανθασμένη ελληνική στρατηγική της μη- επικοινωνίας – επαφής της ελληνικής πλευράς με την αντίστοιχη αμερικανική, από την απαρχή της κρίσεως. Είναι δεδομένο πως η στάση των Αμερικανών θα λάμβανε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της κρίσης. Η ελληνική πλευρά έπρεπε όχι μόνο να το γνωρίζει αυτό, αλλά και να θέσει σε «κατάσταση συναγερμού» όλους τους φίλιους παράγοντες που είχαν επαφή με την αμερικανική πλευρά.

Η Κρίση σε Τακτικό Επίπεδο

Το πρωί της 28^{ης} Ιανουαρίου, ένα τουρκικό σκάφος (όχι στρατιωτικό), το οποίο μετέφερε Τούρκους δημοσιογράφους απετράπη από το να τους αποβιβάσει με επιτυχία στα *Ίμια*. Σε εκείνη τη χρονική στιγμή, στην περιοχή έπλεαν δύο με τρία σκάφη της τουρκικής ακτοφυλακής, καθώς και δύο πυραυλάκατοι (σε κοντινή περιοχή) και φρεγάτες που βρίσκονταν στη ναυτική βάση Ακσάζ (πίσω από τη Ρόδο). Το ίδιο πρωί, οι εκτιμήσεις του ελληνικού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας ήταν ότι οι Τούρκοι ανεβάζουν την ένταση στο ζήτημα των *Ιμίων*, το οποίο έρχονταν πλέον να προστεθεί στον κατάλογο των συνολικών προκλήσεων από την Άγκυρα. Ο τουρκικός στόχος κρίθηκε πως ήταν να οδηγηθεί η Ελλάδα σε διαπραγματεύσεις, ενώ η εκτίμηση για τη συγκέντρωση τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή, ήταν, πως, όσο η κατάσταση χειροτέρευε, τόσο θα αυξάνονταν η στρατιωτική κινητοποίηση στην περιοχή.¹²¹³

¹²¹¹ Ιγνατίου και Έλλης, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 174-175.

¹²¹² Ibid., 23.

¹²¹³ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 555.

Το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας εκτίμησε ότι η Τουρκία θα διατηρούσε ένα χαμηλότερο επίπεδο στρατιωτικής κινητοποίησης, ικανό να υπερασπίσει τα συμφέροντά της. Επίσης, εκτίμησε πως η Τουρκία θα συνέχιζε να αναπτύσσει στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή. Παράλληλα, θα συνέχιζε και την «ανορθόδοξη» δράση, είτε πολιτών (π.χ. δημοσιογράφων), είτε ακόμη και αποβάσεις σε κάποιο ελληνικό νησί.¹²¹⁴

Το απόγευμα της 29^{ης} Ιανουαρίου, η Ε.Υ.Π. υπέκλεψε κωδικοποιημένες τουρκικές οδηγίες από το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού προς δύο σκάφη που περιπολούσαν στην περιοχή. Οι οδηγίες αφορούσαν στην προσέγγιση των δύο νησιών (Ίμια) και παρατήρηση για πιθανή παρουσία Ελλήνων στρατιωτών και της ελληνικής σημαίας εκεί. Οι Τούρκοι αξιωματικοί ερωτήθηκαν συγκεκριμένα για το αν υπήρχε κάποιο αντικειμενικό πρόβλημα στην τακτική αναγνώριση, εξαιτίας του σκότους και των δυσμενών καιρικών συνθηκών. Τα τουρκικά σκάφη απάντησαν πως θα έστελναν μία εκτίμηση όταν θα έφταναν στην περιοχή των Ιμίων. Η πληροφορία αυτή ωστόσο, δεν έφτασε στα κεντρικά της Ε.Υ.Π. στην Αθήνα, άμεσα, αλλά το επόμενο πρωί. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμένο χρόνο αντίδρασης για το Ναύαρχο Λυμπέρη, ο οποίος βρίσκονταν στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.¹²¹⁵ Αυτό που μπορεί να θεωρηθεί, είναι πως η κίνηση αυτή των Τούρκων μπορεί να ήταν τόσο μία ένδειξη του ενδιαφέροντός τους για την παρουσία ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή, όσο ίσως και μία ένδειξη της τουρκικής πρόθεσης για απόβαση στα Ίμια (και κατά συνέπεια απαίτηση για μία σαφή εικόνα του θεάτρου των επιχειρήσεων, στο οποίο θα υλοποιούταν η τουρκική απόβαση των κομάντος).

Το πρωί της 30^{ης} Ιανουαρίου, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας άρχισε να προβληματίζεται και να θεωρεί πολύ πιθανή μία απόβαση των Τούρκων σε κάποιο ή κάποια νησιά του νοτιοανατολικού Αιγαίου, ως «ανταπόδοση» στην απόβαση των Ελλήνων στη Μεγάλη Ίμια. Ο Ναύαρχος Λυμπέρης φοβόταν αυτό το σενάριο (worst case scenario), μίας μεγάλης μάχης στο Αιγαίο, αναφέροντας ότι έβλεπε το δάσος (Αιγαίο) και όχι μόνο τα δέντρα (Ίμια).¹²¹⁶ Εντωμεταξύ, ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. υποστήριξε ότι είχε πληροφορίες που έδειχναν πως η Τουρκία είχε προκαλέσει τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα και σε άλλα νησιά του Αιγαίου. Την προηγούμενη ημέρα (29^η Ιανουαρίου), ο Αρχηγός του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Ναυτικού, Ναύαρχος Ερκαϊά, είχε δηλώσει δημοσίως ότι και άλλα νησιά ανήκουν επίσης στην Τουρκία. Μέχρι το μεσημέρι της 30^{ης} Ιανουαρίου, ο Λυμπέρης είχε παρουσιάσει στον πρωθυπουργό Σημίτη, τις εκτιμήσεις του για πιθανή τουρκική απόβαση σε κάποιο άλλο νησί του Αιγαίου και τα ελληνικά πολεμικά πλοία έπλευσαν σε σχηματισμούς

¹²¹⁴ Ibid., 555.

¹²¹⁵ Παπαχελάς, "Τι Συνέβη τη Νύχτα των Ιμίων."

¹²¹⁶ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 557.

μάχης, στο νοτιοανατολικό Αιγαίο, που αποτελούσε την περιοχή της μεγαλύτερης επιχειρησιακής προτεραιότητας, εκείνη τη στιγμή. Η ελληνική παρουσία είχε σχεδιαστεί να είναι ανάλογη της τουρκικής, με τις ελληνικές Ειδικές Δυνάμεις να βρίσκονται σε ετοιμότητα των δύο ωρών, ώστε να αποτραπεί μία τουρκική απόβαση. Επίσης, οι ελληνικές δυνάμεις των στρατιωτών που βρίσκονταν στην περιοχή κοντά στην Καλόλημνο, είχαν τεθεί σε ετοιμότητα των 15 λεπτών, που εξασφάλιζε μία πιο άμεση αντίδραση.¹²¹⁷ Ο Ναύαρχος Λυμπέρης είχε πληροφορίες που έδειχναν τουρκικές προθέσεις κατά των νησιών της Καλολήμνου και του Φαρμακονησίου (νησιά που βρίσκονταν πολύ κοντά στην Τουρκία). Ωστόσο, η τουρκική πλευρά, δεν προέβη σε καμία δημόσια δήλωση που να αμφισβητεί την ελληνική κυριαρχία σε κάποιο άλλο νησί.¹²¹⁸

Στις 30 Ιανουαρίου, το ελληνικό υπουργείο Εθνικής Άμυνας ανέφερε ότι «ο ελληνικός στόλος έχει αποπλεύσει για το Αιγαίο» και ότι τουλάχιστον οκτώ τουρκικά πολεμικά πλοία έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή. Ο υπουργός Εθνικής Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης, δήλωσε ότι τα ελληνικά πλοία προειδοποίησαν μία τουρκική φρεγάτα να απομακρυνθεί από τα ελληνικά νερά. Υπήρξαν στιγμές, όπου σε περιοχές της θάλασσας του Αιγαίου είχαν αναπτυχθεί τουλάχιστον είκοσι πολεμικά σκάφη.¹²¹⁹

Την 30^η Ιανουαρίου και ώρα 14:00 (ώρα Ελλάδας), η Τουρκία είχε αναπτύξει στην περιοχή των Ιμίων τρεις φρεγάτες, δύο πυραυλάκατους, δύο κανονιοφόρους και τέσσερα σκάφη περιπολίας. Η ελληνική πλευρά είχε παρατάξει στην ίδια περιοχή μία φρεγάτα μαζί με ένα αντιτορπιλικό, τρεις πυραυλάκατους, δύο κανονιοφόρους, μία τορπυλάκατο και τρία σκάφη περιπολίας. Μία ακόμη τουρκική φρεγάτα, η οποία είχε προγραμματιστεί να λάβει μέρος στην νατοϊκή άσκηση «Dog Fish» ανακλήθηκε και διατάχθηκε να πλεύσει προς τα νερά του Αιγαίου.¹²²⁰ Τα ελληνικά και τα τουρκικά πλοία, μαζί με τους σταθμούς εδάφους στην περιοχή (ελληνικούς και τουρκικούς) ενεπλάκησαν σε δραστηριότητες ηλεκτρονικού πολέμου, όμως μετά τις 23:00 (ώρα Ελλάδας), όλες αυτές οι δραστηριότητες στην περιοχή των Ιμίων σταμάτησαν, ώστε να καταστεί δυνατή η καλύτερη επικοινωνία, ανάμεσα στις δυνάμεις και στα αρχηγεία τους.¹²²¹ Παρά την ανάπτυξη των ναυτικών δυνάμεων, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως, η 1^η Τουρκική Στρατιά (περιοχή της Θράκης), καθώς και η Στρατιά του Αιγαίου, δεν τέθηκαν σε κατάσταση συναγερμού. Οι τουρκικές στρατιές

¹²¹⁷Ibid., 549.

¹²¹⁸Ibid., 569.

¹²¹⁹Migdalovitz, "Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis," 2.

¹²²⁰Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 556.

¹²²¹"Ηλεκτρονικός Πόλεμος στα Ίμια," *Επενδυτής* (3 Φεβρουαρίου 1996): 16.

παρέμειναν αδρανείς κατά τη διάρκεια της κρίσης, γεγονός που ήταν γνωστό στο ελληνικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας.¹²²²

Στις 22:30 (ώρα Ελλάδας), ο Υπουργός, Γεράσιμος Αρσένης, είχε τηλεφωνική συνομιλία με τον Αμερικάνο ομόλογό του, Γουίλιαμ Πέρυ (William Perry), ο οποίος και του ζήτησε την αποκλιμάκωση της κρίσης λέγοντας ξεκάθαρα τη φράση «God help you, you are going to war» (ο Θεός να σας βοηθήσει, οδεύετε προς τον πόλεμο). Την ίδια περίπου ώρα, η τουρκική φρεγάτα, Yavuz, που έπλεε κοντά στη Μικρή Ίμια, προσέγγισε το νησί. Στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ανώτατος αξιωματικός υποψιάστηκε τουρκική ενεργητικότητα στη μικρή Ίμια, όμως δεν ελήφθη καμία σχετική αναφορά επ' αυτού. Σήμερα, ο αξιωματικός αυτός είναι πλέον πεπεισμένος ότι η ομάδα των Τούρκων κομάντος προσέγγισε τη μικρή Ίμια με φουσκωτά σκάφη και έκανε απόβαση εκεί, την 30^η Ιανουαρίου και ώρα περίπου 22:30.¹²²³

Στις 23:00 (ώρα Ελλάδας) της 30^{ης} Ιανουαρίου, οι ελληνικές και οι τουρκικές ναυτικές δυνάμεις είχαν αναπτυχθεί σε μία περίμετρο 5 ναυτικών μιλίων γύρω από τα Ίμια. Η τουρκική δύναμη αποτελούνταν από τρεις φρεγάτες, δύο κανονιοφόρους, δύο πυραυλάκατους και δύο σκάφη περιπολίας. Η ελληνική δύναμη αποτελείτο από μία φρεγάτα, ένα αντιτορπιλικό, τρεις πυραυλάκατους, δύο κανονιοφόρους και δύο σκάφη περιπολίας. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Ναύαρχου Λυμπέρη, τα ελληνικά πλοία διέθεταν 56 πυραύλους, ενώ τα τουρκικά περίπου 40.¹²²⁴ Σαφώς, ο Ναύαρχος, τη στιγμή που οι ναυτικές δυνάμεις των δύο πλευρών είχαν λάβει θέσεις μάχης, σχεδίαζε παράλληλα και τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να επέλθει νίκη σε μία ναυμαχία και όχι μόνο το γενικό πλαίσιο της διαχείρισης της κρίσης και της αποκλιμάκωσης. Η υπηρεσία πληροφοριών του Πολεμικού Ναυτικού, κατά τη διάρκεια εκείνων των ωρών, εντόπισε στο κεντρικό Αιγαίο και άλλη μία τουρκική δύναμη, που κατευθύνονταν νότια και αποτελούνταν από δύο φρεγάτες, ένα αντιτορπιλικό και δύο πυραυλάκατους. Εκείνη την ώρα, στο κεντρικό Αιγαίο έπλεε και βρίσκονταν σε ετοιμότητα μία ακόμη ελληνική δύναμη, αποτελούμενη από τρεις φρεγάτες, ένα αντιτορπιλικό και τέσσερις πυραυλάκατοι. Ωστόσο, αυτό που πρέπει να σημειωθεί, είναι πως η ελληνική πλευρά αγνοούσε τις θέσεις των τουρκικών υποβρυχίων.¹²²⁵ Παράλληλα με την κινητοποίηση των ναυτικών δυνάμεων, η τουρκική πολεμική αεροπορία προχώρησε στη μεταστάθμευση 40-50 αεροσκαφών, στις βάσεις της δυτικής Ανατολίας. Το κοινό συμπέρασμα της Ε.Υ.Π. και του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, ήταν πως η Άγκυρα επιδίωκε τη δημιουργία της

¹²²²Άγνωστος, "Δεν Ήταν σε Επιφυλακή ο Τουρκικός Στρατός Ξηράς," *Το Παρόν* (4 Φεβρουαρίου 1996): 4.

¹²²³Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 154. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹²²⁴Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 556, 570.

¹²²⁵Ibid., 556.

κρίσης, λόγω της πολιτικής αστάθειας στο εσωτερικό της Τουρκίας.¹²²⁶ Τα μεσάνυχτα, το C4I του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας υπερφορτώθηκε, ενώ το Γενικό Επιτελείο έδωσε εντολές, στην 4^η Στρατιά και τη Στρατιά Αιγαίου, για την κινητοποίηση και την ανάκληση εφέδρων δια τηλεφώνου.¹²²⁷

Στην 4^η Στρατιά (βορειοανατολική Ελλάδα), οι αξιωματικοί είχαν έτοιμα σχέδια για μία ελληνική αντεπίθεση στην Ανδριανούπολη (ανατολική Θράκη), στην περίπτωση που οι στρατιωτικές επιχειρήσεις προχωρούσαν σε ευρεία κλίμακα. Ωστόσο, οι πληροφορίες που έλαβαν έδειχναν, για ακόμη μία φορά, την παθητικότητα της τουρκικής 1^{ης} Στρατιάς. Οι στρατιωτικές τις μονάδες και οι μονάδες του τουρκικού μηχανικού, βρίσκονταν στα στρατόπεδά τους και σε καμία περίπτωση πλησίον των ελληνικών συνόρων ή σε άλλες προσχεδιασμένες περιοχές συγκέντρωσης (προ των επιχειρήσεων). Σε όλη τη διάρκεια της κρίσης δεν αποτέλεσαν σε καμία περίπτωση άμεση απειλή για την ελληνική πλευρά. Άλλωστε, η κινητοποίησή τους θα απαιτούσε χρόνο από 48 έως και 72 ώρες. Υπήρχαν επίσης κάποιοι φόβοι για ρίψεις αλεξιπτωτιστών ή απόβαση ειδικών δυνάμεων από τους Τούρκους, στην περιοχή του ποταμού Έβρου. Με αυτό τον τρόπο, η κλιμάκωση θα μπορούσε να επέλθει σε μερικές ώρες (ακριβώς όπως έγινε με την απόβαση των Τούρκων δημοσιογράφων στα Ίμια), χωρίς την κινητοποίηση ολόκληρης της τουρκικής στρατιωτικής μηχανής, αλλά με τη δράση μίας μικρής ομάδας ειδικών δυνάμεων. Παρόλα αυτά, η απειλή αυτή δεν έγινε πραγματικότητα.¹²²⁸

Στην Ουάσινγκτον, ένα μέλος του ελληνοαμερικανικού lobby, προσέγγισε τους Έλληνες αξιωματούχους και τους αποκάλυψε πληροφορίες που αφορούσαν σε τουρκική πρόθεση για απόβαση στρατιωτών, σε κάποιο νησί, περί τις 02:00 (ώρα Ελλάδας). Η πληροφορία αυτή έφτασε στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, στην Αθήνα, περίπου στις 01:00 (ώρα Ελλάδας). Η πηγή του Ελληνοαμερικάνου παραμένει ακόμη άγνωστη. Ίσως να πρόκειται για πληροφορίες από τις αμερικανικές υπηρεσίες. Με δεδομένη την ύπαρξη ενός μόνο τουρκικού μεγάλου αποβατικού σκάφους, στη ναυτική βάση του Bodrum, η ελληνική πλευρά άρχισε να μελετά τους πιθανούς στόχους μίας τέτοιας εισβολής. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η ελληνική πλευρά ήταν πως ο πιο πιθανός κύριος στόχος ήταν το Φαρμακονήσι. Το νησί αυτό, αφενός βρίσκονταν πλησίον των τουρκικών θέσεων και αφετέρου δεν φυλάσσονταν εκείνη τη στιγμή από ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Την ώρα που η πληροφορία από τις Η.Π.Α. έφτανε στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, οι Τούρκοι είχαν ήδη

¹²²⁶ Ibid., 557.

¹²²⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 155. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του .

¹²²⁸ Ibid, 155. Συνέντευξη Στρατηγού εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

αποβιβαστεί στη μικρή Ίμια.¹²²⁹ Οι Ηνωμένες Πολιτείες, πάντως, φαίνεται ότι ανησυχούσαν πως η ένταση στην περιοχή μπορεί να οδηγήσει σε μία «τραγωδία», ενώ θεωρούσαν ότι οι ελληνικές αρχές προβαίνουν και αυτές σε προκλητικές ενέργειες, παρότι σε τηλεγράφημα που διέρρευσε πρόσφατα φαίνεται ξεκάθαρα ότι στους Τούρκους επιρρίπτεται το κύριο μέρος της ευθύνης.¹²³⁰

Στο Κέντρο Επιχειρήσεων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, ο Ναύαρχος Λυμπέρης δήλωσε το εξής: «Βρισκόμαστε πολύ κοντά στις σύγκρουση. Προετοιμασείτε για πόλεμο. Κρίνω πως η κατάσταση είναι κατάλληλη για στρατιωτική αντεπίθεση. Τακτικά, βρισκόμαστε σε πλεονεκτική θέση».¹²³¹ Στις 01:02 ο Λυμπέρης έδωσε διαταγή στο Γενικό Επιτελείο Ναυτικού για στοχοποίηση του τουρκικού στόλου στο Αιγαίο. Στις 02:04, ο Ναύαρχος Λυμπέρης έστειλε ένα μήνυμα στα ελληνικά πλοία και στις ειδικές δυνάμεις που βρίσκονταν στα Ίμια, το οποίο και αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν την εξελισσόμενη κατάσταση: «Είμαι απόλυτα σίγουρος πως, αν καταστεί αναγκαίο, θα αποδείξετε την αξία σας και την παράδοση της ιστορίας του Πολεμικού Ναυτικού. Καλή τύχη και ο Θεός μαζί σας».¹²³² Στις 02:23 τα ελληνικά πλοία έλαβαν τις διαταγές: «να υπερασπίσουν τα Ίμια, το ελληνικό προσωπικό εκεί, καθώς και τη δεύτερη Ίμια, από οποιαδήποτε τουρκική ενέργεια...τα ελληνικά πλοία πρέπει να εμποδίσουν την προσέγγιση τουρκικών πλοίων και στρατιωτών στην επικείμενη απόβασή τους. Στην περίπτωση εχθρικής ενέργειας κατά των πλοίων μας, πρέπει να απαντήσουμε αποφασιστικά».¹²³³

Το προαναφερθέν μήνυμα, το οποίο και ελήφθη από όλα τα ελληνικά πλοία, έδωσε την εντύπωση επικείμενων εχθροπραξιών. Την ίδια στιγμή, η Δύναμη του Βορείου Αιγαίου, που βρίσκονταν δυτικά της Χίου, έλαβε θέσεις κοντά στην ακτή, ώστε να αποφύγει να εμφανιστεί ως στόχος στα εχθρικά τουρκικά ραντάρ. Οι αξιωματικοί των φρεγατών και των τορπυλάκατων διαπίστωσαν ότι, περίπου στις 22:00, του προηγούμενου απογεύματος, πέντε τουρκικές φρεγάτες είχαν αποπλεύσει

¹²²⁹ Ibid., 156. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹²³⁰ Τηλεγράφημα του State Department τον Ιούνιο του 2006 που ζητά από τις πρεσβείες των ΗΠΑ σε Αθήνα και Άγκυρα να προβούν σε διαβήματα προς τις αντίστοιχες αρχές Ελλάδας και Τουρκίας για τις υπερπτήσεις στο Αιγαίο και συγκεκριμένα πάνω από τα νησιά Αγαθονήσι και Φαρμακονήσι. Από το τηλεγράφημα φαίνεται καθαρά ότι οι Αμερικανοί ανησυχούν ότι η ένταση στην περιοχή μπορεί να οδηγήσει σε μία "τραγωδία", ενώ θεωρούν ότι οι Ελληνικές αρχές προβαίνουν και αυτές σε προκλητικές ενέργειες, παρότι από το τηλεγράφημα φαίνεται ξεκάθαρα ότι στους Τούρκους επιρρίπτεται το κύριο μέρος της ευθύνης, πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2013 – 12:30.
<http://wikileaks.folders.gr/main/wikileak?id=28&locale=el>

¹²³¹ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 556, 569.

¹²³² Ibid., 584.

¹²³³ Ibid., 574.

από το ναύσταθμο στο Canak Kale και κατευθύνονταν νότια προς τα Ίμια. Ωστόσο, επιβεβαιώθηκε ότι τα τουρκικά σκάφη δεν είχαν λάβει κανένα μέτρο απόκρυψης, όπως θα προβλέπονταν, ως τυποποιημένη διαδικασία, στις παραμονές των εχθροπραξιών. Επίσης, η τουρκική πλευρά δεν πραγματοποίησε αποστολές αναγνώρισης από αέρος ή από θαλάσσης, καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης. Το γεγονός αυτό, όπως το θέτει και ένας υψηλόβαθμος αξιωματικός, έδειχνε την εικόνα μίας τουρκικής πολεμικής μηχανής που δεν ενδιαφέρονταν για τη λήψη τακτικών πληροφοριών. Τα τουρκικά πλοία είχαν ενεργοποιημένα όλα τα συστήματα ναυτιλίας, παρακολούθησης, καθώς επίσης και τα ραντάρ των οπλικών τους συστημάτων, γεγονός που «πρόδιδε» συνεχώς τις θέσεις τους στην ελληνική πλευρά. Με τη λήψη μίας και μόνο διαταγής, τα ελληνικά πλοία, θα μπορούσαν, άμεσα, να έχουν προκαλέσει σοβαρές απώλειες στα τουρκικά. Η τουρκική συμπεριφορά στο βόρειο Αιγαίο εμφανίζονταν να δείχνει ξεκάθαρα ότι η Άγκυρα δεν είχε πρόθεση να ξεκινήσει εχθροπραξίες και δεν ανέμενε σε καμία περίπτωση την έναρξη ενός πολέμου με την Ελλάδα. Η «στρατιωτική» εικόνα της Τουρκίας, έδωσε στους Έλληνες διοικητές την εντύπωση ότι η απέναντι πλευρά περίμενε, είτε την αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων είτε τη συγκράτησή τους από οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια. Στην Άγκυρα, παρά την επιθετική ρητορική των Τούρκων πολιτικών, οι στρατιωτικοί τους διοικητές έδειχναν και εκείνοι να πιστεύουν πως η ελληνική πλευρά δεν είχε την πρόθεση να ωθήσει την κατάσταση σε εχθροπραξίες.¹²³⁴

Αναφορικά με τις τακτικές πληροφορίες και την αναγνώριση στα Ίμια, ο Διοικητής της ελληνικής ομάδας των Ειδικών Δυνάμεων στη Μεγάλη Ίμια, ανέφερε πως οι καιρικές συνθήκες αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα για τον εντοπισμό εχθρικών ενεργειών. Η ένταση του ανέμου έφτανε τα 25 knots, ενώ επικρατούσαν συνθήκες συνεχούς βροχόπτωσης. Ο θόρυβος από τα κύματα κάλυπτε όλους τους άλλους ήχους, ο εξοπλισμός νυχτερινής όρασης είχε περιορισμένη χρήση και τα φώτα των παραπλεόντων ελληνικών και τουρκικών πλοίων εμπόδιζαν τον εντοπισμό και τη λήψη τακτικών πληροφοριών. Λίγο μετά τις 01:30, η ελληνική ομάδα εντόπισε δύο τουρκικά ελικόπτερα, τύπου Black Hawk, τα οποία είχαν αναμμένους τους προβολείς τους και εκτελούσαν επιχείρηση αναγνώρισης στη Μικρή Ίμια. Στις 02:30, οι Έλληνες κομάντος, διαπίστωσαν ότι η φρεγάτα Yavuz έπλεε ξανά προς το νοτιοδυτικό άκρο της Μικρής Ίμιας. Η προσέγγιση είχε διάρκεια τριών περίπου λεπτών. Τα ελληνικά πλοία που βρίσκονταν κοντά, δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν τις κινήσεις στην πράμνη της τουρκικής φρεγάτας. Ένας όμως από τους άντρες των ελληνικών Ειδικών Δυνάμεων στη Μεγάλη Ίμια (ο οποίος απείχε περίπου 200 μέτρα από την τουρκική φρεγάτα) ανέφερε, ότι με τη χρήση του

¹²³⁴ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 157. Συνέντευξη διοικητή του Πολεμικού Ναυτικού που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

εξοπλισμού νυχτερινής όρασης, κατάφερε να δει κάτι να κινείται προς τη Μικρή Ίμια, χωρίς όμως να μπορεί να το βεβαιώσει με σιγουριά.¹²³⁵

Όπως υποστηρίζει αναφορά προς το αμερικανικό Κογκρέσο, νωρίς στις 31 Ιανουαρίου 1996, Τούρκοι κομάντος αποβιβάστηκαν στη γειτονική Ίμια, όπου και ύψωσαν την τουρκική σημαία. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Ντενίζ Μπαϊκάλ (Denis Baykal), δήλωσε τότε ότι οι κομάντος της χώρας του θα αποχωρήσουν μόνο όταν οι ελληνικές δυνάμεις αποχωρήσουν από την περιοχή.¹²³⁶ Στην αναφορά αυτή επίσης καταγράφονταν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διαπίστωσαν σημάδια που έδειχναν πως η Ελλάδα είχε σχέδια να ενισχύσει τις δυνάμεις στη Μεγάλη Ίμια, ενώ η Τουρκία είχε αρχίσει να καταστρώνει σχέδια κατάληψής της.¹²³⁷

Στις 02:30, ο διπλωματικός ακόλουθος τύπου στην Άγκυρα, ενημέρωσε τον Υπουργό, Θεόδωρο Πάγκαλο για τις δημοσιεύσεις στον τουρκικό τύπο, που αφορούσαν σε απόβαση Τούρκων κομάντος στα Ίμια. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Ντενίζ Μπαϊκάλ, είχε δηλώσει πως μία ομάδα Τούρκων κομάντος είχαν αποβιβαστεί στα Ίμια, περί τις 01:40 (ώρα Τουρκίας). Στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου ωστόσο, τόσο η Ε.Υ.Π., όσο και το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας δεν επιβεβαίωναν τη δήλωση αυτή.¹²³⁸ Σχεδόν άμεσα, μία ομάδα Ελλήνων, των ειδικών δυνάμεων, προετοιμάστηκε να μεταβεί στη Μικρή Ίμια, από ένα εκ των ελληνικών πολεμικών πλοίων που έπλεαν στην περιοχή. Ωστόσο, η ομάδα αυτή διατάχθηκε να παραμείνει στη Μεγάλη Ίμια, μαζί με την πρώτη ομάδα, εξαιτίας ενός τεχνικού προβλήματος που ανέκυψε (και αφορούσε στις μπαταρίες των ασυρμάτων). Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας άρχισε να ζητά όλο και περισσότερες πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατούσε στη Μικρή Ίμια. Η Αθήνα διέταξε ξανά τη δεύτερη ομάδα να παραμείνει σε ετοιμότητα. Προκειμένου να αποσαφηνιστεί η τακτική κατάσταση, ελληνικό ελικόπτερο του Πολεμικού Ναυτικού, τύπου AB 212, απογειώθηκε και πέταξε πάνω από τη Μικρή Ίμια, στις 04:25. Το ελικόπτερο ανέφερε ότι στην περιοχή επικρατούσαν συνθήκες εξαιρετικά περιορισμένης ορατότητας και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να επιβεβαιώσει την τουρκική απόβαση στη Μικρή Ίμια. Τελικά, στις 04:59 το ελικόπτερο επιβεβαίωσε την παρουσία περίπου δέκα Τούρκων

¹²³⁵ Λουκάς Δημάκας, "Οι Τούρκοι Αποβιβάστηκαν από τη Φρεγάτα, συνέντευξη με τον επικεφαλής των Ελληνικών δυνάμεων Υποβρυχίων Καταστροφών, στα Ίμια, Υποπλοίαρχο, Θεόδωρο Μούση," *Τα Νέα*, 7 Φεβρουαρίου 1996, 12-13.

¹²³⁶ Migdalovitz, "Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis," 2.

¹²³⁷ Stephen Engelberg, "U.S. is Trying to Help Cool Aegean Anger," *The New York Times*, January 31, 1996. p. A6.

¹²³⁸ Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή ΦΑΚΕΛΟΙ, στο MEGA CHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

κομάντος στη Μικρή Ίμια. Στο σημείο αυτό, η ελληνική επιχείρηση, για αποστολή ομάδας Ελλήνων των Ειδικών Δυνάμεων στη Μικρή Ίμια, ακυρώθηκε.¹²³⁹

Ο Τούρκος Υφυπουργός Εξωτερικών, Ινάλ Μπατού, δήλωσε ότι το γεγονός της πρόσβασης των Τούρκων κομάντος στα Ίμια, χωρίς να δοθεί μάχη, ήταν ένα θαύμα. Από εκείνο το χρονικό σημείο και έπειτα, το πολιτικό – στρατιωτικό «παιγνίδι» άλλαξε. Σταμάτησε να αποτελεί μία παρτίδα σκάκι, στην οποία οι παίκτες προέβαιναν σε αμοιβαίες (ίσης σπουδαιότητας) κινήσεις. Από εκείνη τη στιγμή, κάθε νέα κίνηση, θα μπορούσε να αποτελέσει το σπινθήρα της έκρηξης ενός πολέμου. Ωστόσο, ο Batu πίστευε ότι, με την παρουσία Ελλήνων και Τούρκων στα Ίμια «δεν μπορούσε να προκύψει πόλεμος». Η ελληνική πλευρά δεν μπορούσε να απαντήσει χωρίς να προκαλέσει ανταλλαγή πυρών και ως εκ τούτου στρατιωτική κλιμάκωση της κρίσης. Τις επόμενες ώρες θα χάραζε και οποιοδήποτε σχέδιο για ελληνική επιδρομή στη Μικρή Ίμια, θα αποτελούσε κίνηση «αυτοκτονίας».¹²⁴⁰

Δυστυχώς, σε εκείνη τη χρονική στιγμή, προέκυψε μηχανική βλάβη στο ελικόπτερο που εκτελούσε την πτήση αναγνώρισης στην περιοχή της Μικρής Ίμιας. Στις 05:05, ο πιλότος του ελικοπτέρου εξέπεμψε σήμα κινδύνου (Master Caution Emergency), 1,5 ναυτικά μίλια από τα Ίμια. Στις 05:16, η φρεγάτα Ναυαρίνο επιβεβαίωσε ότι κανένα ελληνικό ραντάρ δεν μπορούσε να εντοπίσει το ελικόπτερο, καθώς επίσης και ότι είχε υποκλέψει συνομιλία από την τουρκική φρεγάτα Yavuz. Στη συνομιλία αυτή, η τουρκική φρεγάτα καλούσε το ελικόπτερο να προσγειωθεί σε αυτή, καθώς ο Τούρκος κυβερνήτης γνώριζε πως το ελληνικό πτητικό μέσο αντιμετώπιζε μηχανικό πρόβλημα. Το πλήρωμα του ελικοπτέρου, παρόλο που δεν είχε καταφέρει να αποκτήσει επικοινωνία με τη φρεγάτα Ναυαρίνο, αρνήθηκε την τουρκική βοήθεια.¹²⁴¹ Ακολούθησε σιγή ασυρμάτου.

Στις 05:58 και οι δύο πλευρές συμφώνησαν στην αμοιβαία υποχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων και των σημαίων από τα Ίμια. Οι τελευταίες μονάδες που θα αποχωρούσαν από την περιοχή θα ήταν οι ομάδες των Ελλήνων και Τούρκων κομάντος, μαζί με τις σημαίες των χωρών τους. Λιγότερο από δύο ώρες αργότερα, τα ελληνικά πλοία εντόπισαν μία τουρκική δημοσιογραφική ομάδα (τουρκικού τηλεοπτικού καναλιού) στη Μικρή Ίμια, που συνομιλούσε με τους Τούρκους κομάντος. Στις 08:00 και οι δύο πλευρές είχαν απεμπλέξει τις δυνάμεις τους από την

¹²³⁹ Αλέξης Παπαχελάς, «Απομαγνητοφώνηση των λεπτό προς λεπτό επικοινωνιών του ελληνικού Ναυτικού αρχηγείου και της Φρεγάτας Ναυαρίνο που έπλεε στην περιοχή των Ιμίων, 31 Ιανουαρίου 1996,» *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

¹²⁴⁰ Αλέξης Παπαχελάς, «Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης Υποστράτηγου Θεόδωρου Νικολαΐδη, Διευθυντής Ειδικών Δυνάμεων του ΓΕΣ την περίοδο της κρίσης των Ιμίων,» *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

¹²⁴¹ Αλέξης Παπαχελάς, «Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης με τον απόστρατο Ναύαρχο Erkayia, πρώην Αρχηγό του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Ναυτικού,» *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

περιοχή. Στις 08:35, τα πλοία του Πολεμικού Ναυτικού εντόπισαν τα συντρίμια του ελικοπτέρου και περισυνέλεξαν τα πτώματα των μελών του πληρώματός του.¹²⁴² Πολλοί υποστηρίζουν ότι το ελληνικό ελικόπτερο κατέπεσε από εχθρικά πυρά όταν πετούσε πάνω από τη Μικρή Ίμια ή εξαιτίας ηλεκτρονικών παρεμβολών. Ωστόσο, τα μέλη των ελληνικών Ειδικών Δυνάμεων που βρίσκονταν στη Μεγάλη Ίμια, υποστηρίζουν ότι δεν άκουσαν κανένα θόρυβο πυροβολισμού, από το διπλανό νησί.¹²⁴³ Αρχικά, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας υποστήριξε ότι το ελικόπτερο έπαθε μηχανική βλάβη και πως το πλήρωμα υπέστη απώλεια προσανατολισμού (ή αλλιώς vertigo).¹²⁴⁴ Όταν όμως περισυλλέχθηκαν τα συντρίμια του ελικοπτέρου, ανακαλύφθηκαν στο σώμα αυτού, δεκάδες τρύπες. Κάποιοι Έλληνες πιλότοι ελικοπτέρων, που εξέτασαν τα συντρίμια, ανέφεραν ότι η πτώση προκλήθηκε από εχθρικούς πυροβολισμούς. Άλλοι πάλι, έκαναν λόγο για τρύπες από βίδες που βρίσκονταν στο σώμα του ελικοπτέρου.¹²⁴⁵ Το επίσημο πόρισμα για το ατύχημα, αναφέρει ως αιτίες της πτώσης, την τεχνική βλάβη, την ακαταλληλότητα του πληρώματος για την αποστολή αυτή και το vertigo.

Γεγονός που αξίζει να σημειωθεί, αποτελεί το ατύχημα που στοίχισε τη ζωή της τουρκικής ομάδας των κομάντο που είχαν συμμετάσχει στην απόβαση στη Μικρή Ίμια, δύο εβδομάδες αργότερα. Το ατύχημα αυτό έλαβε χώρα στις 15 Φεβρουαρίου 1996. Το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, στην προσπάθειά του να αποσοβήσει τις θεωρίες συνωμοσίας που προέκυψαν, προέβη σε δήλωση, σύμφωνα με την οποία, οι Τούρκοι κομάντος είχαν σκοτωθεί κατά τη διάρκεια στρατιωτικής άσκησης.¹²⁴⁶ Τον Μάρτιο του 2003 ακολούθησε το μαχαίρωμα του 33χρονου Υποπλοιάρχου Zeki Sen, αξιωματικού των SAT που είχε λάβει μέρος στην επιχείρηση του 1996. Ο Sen βαπτίσθηκε εν μία νυκτί «αρχηγός της ομάδας Καρντάκ».¹²⁴⁷

Την 17^η Απριλίου 1996, ένα ακόμη συμβάν στην περιοχή των Ιμίων προκάλεσε μία νέα ελληνοτουρκική διένεξη. Μέλη του Ελληνοαμερικανικού

¹²⁴² Αλέξης Παπαχελάς, "Απομαγνητοφώνηση των λεπτό προς λεπτό επικοινωνιών του ελληνικού Ναυτικού αρχηγείου και της Φρεγάτας Ναυαρίνο που έπλεε στην περιοχή των Ιμίων, 31 Ιανουαρίου 1996," *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

¹²⁴³ Δημάκας, "Οι Τούρκοι Αποβιβάστηκαν από τη Φρεγάτα," 12-13.

¹²⁴⁴ Δελτίο Ειδήσεων, MEGA CHANNEL, 08:30, 1 Φεβρουαρίου 1996.

¹²⁴⁵ "Υποπτες Διατρήσεις," *Τα Νέα*, 17 Φεβρουαρίου 1996, 5. Βλέπε επίσης Δημήτρης Καλλέργης (Συνέντευξη με τον Πέτρο Κασιμάτη), "Έριξαν το Ελικόπτερο," *Ελεύθερος Τύπος*, 11 Φεβρουαρίου 2001, 6.

¹²⁴⁶ Κούρκουλας, *Ίμια: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, 63-64.

¹²⁴⁷ "Ίμια: Επιχείρηση Yunus-1, Μύθος και πραγματικότητα: Μια μικρή αναδρομή στην ιστορία του ..."τελευταίου Τούρκου των Ιμίων," *InfognomonPolitics*, Τρίτη, 29 Ιανουαρίου 2013, πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 19:50.

http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2013/01/yunus-1.html#.UQv_gThcnfl

Συνδέσμου (Greek – American Association) κατάφεραν να αποφύγουν το σκάφος περιπολίας του ελληνικού Λιμενικού Σώματος και να φτάσουν στη Μεγάλη Ίμια, προκειμένου να τελέσουν μνημόσυνο για τους πιλότους του ελικοπτερου που σκοτώθηκαν κατά την κρίση. Το αποτέλεσμα ήταν οι Ειδικές Δυνάμεις του Λιμενικού Σώματος να λάβουν εντολές να μεταβούν στα Ίμια και να παραλάβουν τις σημαίες (ελληνική και αμερικανική) που τα μέλη της ομάδας είχαν μαζί τους. Η απέναντι πλευρά έδειξε άμεσα την ανησυχία της και απέστειλε στην περιοχή δύο πολεμικά πλοία, ένα ελικόπτερο και ένα ζεύγος αεροσκαφών, τύπου F-16, τα οποία πραγματοποίησαν χαμηλή υπέρπτηση πάνω από τα Ίμια. Οι ελληνικές δυνάμεις δεν άργησαν να φτάσουν. Η φρεγάτα Ναυαρίνο, έφτασε στην περιοχή προς υποστήριξη του σκάφους του Λιμενικού, ενώ λίγη ώρα αργότερα, τα τουρκικά μαχητικά αναχαιτίστηκαν από ένα ζεύγος ελληνικών αεροσκαφών που είχε σπεύσει στην περιοχή. Η ένταση κράτησε για περίπου τρεις ώρες, καταλήγοντας στην απομάκρυνση των σημαιών από τη Μεγάλη Ίμια. Η κυβέρνηση στην Αθήνα, στην προσπάθειά της να μην προκαλέσει μία νέα κρίση, υποβάθμισε το γεγονός, οι λεπτομέρειες του οποίου έγιναν γνωστές πολύ αργότερα, το 2005, μετά από διαρροή του ημερολογίου του πολεμικού πλοίου που ενεπλάκη στο συμβάν.¹²⁴⁸

Μετά την κρίση, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη στρατιωτική πτυχή της υπόθεσης και ήταν σαφής η προσπάθεια του υπουργείου εξωτερικών, κυρίως, και του γραφείου του Πρωθυπουργού να αποδώσουν ευθύνες για την έκβασή της στη στρατιωτική ανετοιμότητα ή και αδυναμία των Ενόπλων Δυνάμεων να αντιμετωπίσουν την τουρκική απειλή. Με αυτό τον τρόπο ουσιαστικά η κυβέρνηση αποδεχόταν ότι όχι μόνο η κατάληξη της κρίσης ήταν δυσμενής για την Ελλάδα, αλλά και ότι ήταν μία αναγκαία λύση που της επεβλήθη εκ των πραγμάτων, λόγω της αδυναμίας ή ανετοιμότητας των Ενόπλων Δυνάμεων.

Η θέση αυτή, που επιχειρεί σαφώς να δημιουργήσει άλλοθι για όσους είχαν τις πολιτικές ευθύνες, είναι τελείως αστήρικτη. Πρώτα από όλα, δεν υπήρξε στρατιωτική ήττα διότι δεν υπήρξε στρατιωτική αντιπαράθεση. Μετά τη λήξη της κρίσης, τα Γενικά Επιτελεία και το ΓΕΕΘΑ πραγματοποίησαν μία επισταμένη και λεπτομερή μελέτη των ενεργειών των Ενόπλων Δυνάμεων κατά τη διάρκειά της, από την οποία προκύπτει ότι ήταν πανέτοιμες για να αντιμετωπίσουν την τουρκική απειλή. Από τον υπουργό Εθνικής Άμυνας, ετοιμάστηκε σύνοψη της έκθεσης αυτής, για να παρουσιαστεί σε ειδική σύσκεψη του ΚΥΣΕΑ, η οποία θα είχε ως αντικείμενο την αξιολόγηση και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των νέων δεδομένων. Οι επίσημες εκτιμήσεις που προέκυψαν από την έκθεση αυτή καθιστούν σαφέστατο ότι οι ΕΔ ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν την τουρκική απειλή και ότι είναι, τουλάχιστον, άδικο να επιρρίπτουμε όποιες ευθύνες υπάρχουν για την κατάληξη της κρίσης του 1996 σε υποτιθέμενη αδυναμία τους. Όχι μόνο δεν υπήρξε στρατιωτική ήττα, αλλά

¹²⁴⁸ Ομάδα Ειδήσεων In.Gr, “Σε Συνθήκες Εμπλοκής στα Ίμια βρέθηκαν Ελλάδα και Τουρκία και το Πάσχα του 1996,” In.Gr, 12 Νοεμβρίου 2005, πρόσβαση 3 Μαΐου 2009 – 23:09.
<http://news.in.gr/greece/article/?aid=663207>

αντίθετα, σε περίπτωση σύγκρουσης θα υπήρχε στρατιωτική υπεροχή. Ούτε η αποβίβαση ομάδας Τούρκων καταδρομέων στη Δυτική Ίμια μπορεί να χαρακτηριστεί ως στρατιωτική ήττα. Στο γενικότερο πλαίσιο σχεδιασμού άμυνας, είχε γίνει αποδεκτό ότι μπορεί να επιχειρηθεί από την τουρκική πλευρά αποβίβαση δυνάμεων ή κατάληψη βραχονησίδων ή και μικρονησίδων στο Αιγαίο. Γύρω από τα Ίμια υπάρχουν πολλές βραχονησίδες και μικρά αραιοκατοικημένα νησιά. Συνεπώς, αυτή η τουρκική στρατιωτική ενέργεια θα μπορούσε να εκδηλωθεί παντού. Το γεγονός ότι συνέβη στη Δυτική Ίμια δεν σημαίνει ότι υπήρξε στρατιωτική ήττα, διότι υπήρχε σχέδιο ανακατάληψης. Αν η επιχείρηση ανακατάληψης οδηγούσε σε ευρύτερη σύγκρουση, εμείς θα είχαμε το τακτικό πλεονέκτημα.¹²⁴⁹

Η ηγεσία του Κώστα Σημίτη

Ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, κατηγορήθηκε πως έβλεπε τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας με μάτι λογιστή. Η προοπτική μετωπικής σύγκρουσης με τη γειτονική Τουρκία, η οποία είχε πληθυσμό πενταπλάσιο αυτού της Ελλάδας και πολύ μεγαλύτερο στρατό, δεν του ενέπνεε πολεμικό ενθουσιασμό.¹²⁵⁰ Η «βήμα προς βήμα» προσέγγιση που επινόησε και κατέθεσε στους Αμερικανούς, προέβλεπε την παραπομπή, αρχικά, στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης της διαφοράς γύρω από την κυριαρχία των Ιμίων, ενώ η Ελλάδα θα συναινούσε στην τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ε.Ε.¹²⁵¹

Το πρωί της 30^{ης} Ιανουαρίου, ο Διοικητής της Ε.Υ.Π., Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, που είχε διατελέσει και Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού, κατά την κρίση του 1987, συναντήθηκε με τον σταθμάρχη της CIA στην Αθήνα, ο οποίος και του έδωσε δια χειρός, προσωπική επιστολή από τον Διοικητή της CIA στις Η.Π.Α., Τζόρτζ Τένετ (George Tenet). Ο Τένετ προειδοποιούσε ότι ένας πόλεμος με αφορμή την κλιμάκωση της κρίσης στα Ίμια, θα ήταν καταστροφικός τόσο για την Ελλάδα, όσο και για το ΝΑΤΟ και την Τουρκία. Το ίδιο πρωινό, ο Βασιλικόπουλος επισκέφτηκε τον Πρωθυπουργό, Κώστα Σημίτη, ο οποίος έδειχνε αδιάφορος στο θέμα της ενημέρωσης. Στην ενημέρωση του για την πρόθεση του Αμερικάνου

¹²⁴⁹ Σουρμελίδης, "Ίμια: 15 Χρόνια Μετά," 4-5.

¹²⁵⁰ Kiesling, *Μαθήματα Διπλωματίας*, 101-102.

¹²⁵¹ Σε τηλεγράφημα με ημερομηνία 7 Μαρτίου 1996 (ώρα αποστολής 16:03), ο Τόμας Νάιλς είχε γράψει τα εξής: «Ο υπουργός Εξωτερικών Πάγκαλος πρότεινε αρκετά μέτρα για τη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία, συμπεριλαμβανομένης της υλοποίησης της τελωνειακής ένωσης, των Ιμίων / Καρντάκ, μέτρων για τον αφοπλισμό του Αιγαίου και οικονομικών μέτρων. Το σχόλιό του ότι, όταν το ζήτημα των Ιμίων λυθεί ικανοποιητικά, η Ελλάδα μπορεί να είναι διατεθειμένη να εξετάσει την αποστρατιωτικοποίηση των νησιών κατά μήκος της τουρκικής ακτής, με αντάλλαγμα την ανάκληση του τουρκικού στρατού από το Αιγαίο, είναι ευπρόσδεκτο και ελπιδοφόρο». Βλέπε Ιγνατίου, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 16.

Προέδρου, Κλίντον, να έρθει σε τηλεφωνική επικοινωνία μαζί του την ίδια ημέρα, ο Κώστας Σημίτης απάντησε στον Διοικητή της Ε.Υ.Π. ότι δεν τον χρειάζεται άλλο. Ανάμεσα στα δύο πρόσωπα άρχισε να επικρατεί το αίσθημα της καχυποψίας και της αμφιβολίας, όταν ο Διοικητής της Ε.Υ.Π., επέστρεψε με ένα αμερικανικό σχέδιο αποκλιμάκωσης. Μετά την πρωινή συνάντηση Σημίτη και Βασιλικόπουλου, ο σταθμάρχης της CIA στην Αθήνα επέστρεψε στον δεύτερο, με μία πρόταση για αποχώρηση μέρους των ελληνικών δυνάμεων στα Ίμια, ως ένδειξη καλής θέλησης απέναντι στην Τουρκία. Ο Βασιλικόπουλος είχε λάβει τη διαβεβαίωση ότι η αμερικανική πρόταση αφορούσε μόνο στην αποχώρηση των στρατευμάτων και όχι της σημαίας από τα Ίμια. Ο εκπρόσωπος των Η.Π.Α., υποστηρίζοντας ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες συζητούν με την Τουρκία αυτό το ίδιο σενάριο, ζήτησε από το Διοικητή της Ε.Υ.Π. μία απάντηση, η οποία δεν μπορούσε να δοθεί άμεσα. Ο Βασιλικόπουλος τότε, ήρθε σε επικοινωνία με τον Υφυπουργό Κουρή (με δεδομένο ότι δεν μπορούσε να επικοινωνήσει με το Ναύαρχο Λυμπέρη, ο οποίος βρίσκονταν στη Βουλή, σε συνάντηση με τον Κώστα Σημίτη). Ο Κουρής φαίνεται πως απάντησε ότι δεν θεωρούσε πως το σενάριο αυτό αποτελεί μία κακή ιδέα, δεδομένου του γεγονότος ότι η χώρα όδευε σε πολύ σοβαρή κρίση. Μετά από αυτή την επικοινωνία, ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. αποφάσισε να μεταβεί στο ελληνικό Κοινοβούλιο, ώστε να ενημερώσει προσωπικά τον Πρωθυπουργό. Ωστόσο, εκεί βρέθηκε να περιμένει έξω από την αίθουσα συσκέψεων περίπου για μία ώρα με αποτέλεσμα να χαθεί πολύτιμος χρόνος. Διαμαρτυρήθηκε έντονα όταν του ζητήθηκε να ενημερώσει το υπουργικό συμβούλιο και όχι τον ίδιο τον Πρωθυπουργό προσωπικά. Σε όλη αυτή τη διάρκεια, ο σταθμάρχης της CIA τηλεφώνησε αρκετές φορές στα κεντρικά της Ε.Υ.Π., ώστε να λάβει μία απάντηση εκ μέρους της ελληνικής πλευράς. Ωστόσο, η απάντηση ήταν αδύνατο να δοθεί, διότι ο Λεωνίδας Βασιλικόπουλος δεν είχε καταφέρει ακόμη να έλθει σε επαφή με τον Πρωθυπουργό και να συζητήσει το θέμα. Επρόκειτο για παγκόσμια πρωτοτυπία. Στη φάση κορύφωσης της κρίσης, ο Διοικητής της ΕΥΠ να μείνει αμέτοχος. Σημειώτέον ότι η ΕΥΠ όλη την τελευταία, προ της κρίσεως, διετία αλλά και κατά τη διάρκεια αυτής, είχε συγκεντρώσει πολύτιμες πληροφορίες σε σχέση με την Τουρκία και την εξ αυτής προκύπτουσα απειλή, τις οποίες είχε διαβιβάσει αρμοδίως και ακόμα ότι ο Ναύαρχος Διοικητής της ήταν Αρχηγός του Πολεμικού μας Ναυτικού στη διάρκεια της προηγούμενης Ελληνοτουρκικής κρίσης του Μαρτίου του 1987.¹²⁵²

Τελικά, αργά το βράδυ, ο Κώστας Σημίτης αποφάσισε να ξεκινήσει τις διαπραγματεύσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Υπουργός Εξωτερικών, Θεόδωρος Πάγκαλος, άνοιξε την πόρτα της αίθουσας συσκέψεων και ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. κατάφερε να εισέλθει στο χώρο και να ενημερώσει τον Πρωθυπουργό για την πρόταση της CIA, που αφορούσε στην αποχώρηση των στρατευμάτων. Ο Σημίτης απάντησε πως το ζήτημα το χειρίζεται πλέον ο Υπουργός Εξωτερικών και πως δεν χρειάζεται καμία ενέργεια από την πλευρά του Διοικητή της

¹²⁵² Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, "Μία Παγκόσμια Πρωτοτυπία," *Η Νέα Πολιτική* (Μάρτιος 2007): 32.

Ε.Υ.Π.¹²⁵³ «Εμφανίστηκε τότε στο γραφείο μου ο Ναύαρχος κ. Βασιλικόπουλος, Διοικητής της Ε.Υ.Π., και με πληροφόρησε ότι βρίσκεται σε επαφή με τον Τούρκο ομόλογό του, μέσω του Αμερικανού υπεύθυνου της υπηρεσίας πληροφοριών των Η.Π.Α. στην Τουρκία και μπορεί να διαπραγματευτεί το θέμα με εντολή μου. Του έδωσα την εντολή να σταματήσει αμέσως οποιαδήποτε επαφή».¹²⁵⁴ Φαίνεται πως ο Πρωθυπουργός φοβόταν μήπως πέσει σε κάποια παγίδα και για αυτό και διατήρησε μία τόσο αμυντική (επιφυλακτική) στάση απέναντι στις επαφές της υπηρεσίας πληροφοριών. Ο Βασιλικόπουλος αποχώρησε από την αίθουσα και συνέχισε να περιμένει για νέες ενημερώσεις πληροφοριών από την Ε.Υ.Π., προκειμένου να ενημερώσει την πολιτική ηγεσία.¹²⁵⁵ Αυτό που διαφαίνεται μέχρι αυτό το σημείο, είναι η ανυπαρξία επίσημων θεσπισμένων καναλιών απευθείας επικοινωνίας και ενημέρωσης, ανάμεσα στο Διοικητή της Ε.Υ.Π. και στον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων. Φαίνεται πως η επικοινωνία μεταξύ αυτών βρίσκονταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Ομοίως μπορεί να λεχτεί ότι το ίδιο συνέβαινε και με την επικοινωνία ανάμεσα στην Ε.Υ.Π. και στην πολιτική ηγεσία. Είναι αδιανόητο ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. να περιμένει έξω από μία αίθουσα συσκέψεων, μία ώρα, για να δώσει πληροφορίες, που ίσως άλλαζαν τη ροή των γεγονότων και την αντίληψη της κατάστασης.

Χαρακτηριστικά και πολύ εύστοχα περιγράφεται η σχέση της Ε.Υ.Π. με την πολιτική, αλλά και στρατιωτική ηγεσία, μέσα από ένα τελευταίο δημοσίευμα στον Τύπο, με αφορμή το πέρας 17 ετών από την κρίση. Στο δημοσίευμα αναφέρεται χαρακτηριστικά:

Το βράδυ της 29^{ης} Ιανουαρίου η Ε.Υ.Π. υπέκλεψε μία συνομιλία μεταξύ ενός τουρκικού περιπολικού σκάφους και της βάσης του στο Μποντρούμ. Σε αυτή τη συνομιλία ζητήθηκε από το σκάφος να βιντεοσκοπήσει τη βραχονησίδα Ίμια και να παραδώσει το βίντεο στη βάση. Η συνομιλία αποκάλυπτε πως οι Τούρκοι μελετούσαν την απόβαση στην αφύλακτη Ίμια. Ο διάλογος είναι ο παρακάτω:

«Κέντρο: βλέπεις να υπάρχουν τα παιδιά του γείτονα εκεί που είσαι;

Σκάφος: Όχι δεν τα βλέπω. Δεν είναι.

Κέντρο: Το βράδυ από εκεί που είσαι μπορείς να επιβεβαιώσεις;

Σκάφος: Όχι, δεν φαίνεται από εδώ.

Κέντρο: Τότε τράβα βίντεο και φέρε το στο Μποντρούμ.

¹²⁵³ Παπαχελάς, "Τι Συνέβη τη Νύχτα των Ιμίων."

¹²⁵⁴ Σημίτης, Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004, 67.

¹²⁵⁵ Ibid., 67.

Σκάφος: Να το παραδώσω αύριο;

Κέντρο: Όχι, σήμερα θα το φέρεις».

Το σήμα αυτό ήταν αρκετά αποκαλυπτικό αλλά από ότι φαίνεται χάθηκε ανάμεσα σε πολλά άλλα σήματα που έφταναν στο θάλαμο επιχειρήσεων. Την ύπαρξη της συνομιλίας μας επιβεβαίωσε ο τότε Διοικητής της Ε.Υ.Π., Λεωνίδας Βασιλικόπουλος. Ο Ναύαρχος Βασιλικόπουλος υπήρξε ένας ακόμη από τους φυσικούς πρωταγωνιστές στα Ίμια, που όμως τέθηκε εκτός παιχνιδιού. Όπως λέει σήμερα: «Ήταν τραγικό για μένα να ξέρω τι λένε οι Τούρκοι, αλλά να μην ξέρω τι λένε οι Έλληνες. Δεν κλήθηκα ποτέ να ενημερώσω για την κατάσταση, ούτε πήρα μέρος σε σύσκεψη για την κρίση. Στις 30 Ιανουαρίου με επισκέφτηκε ο σταθμάρχης της CIA, συνοδευόμενος από έναν ακόμη της πρεσβείας. Με ενημέρωσε πως ο Πρόεδρος Clinton πρόκειται να επικοινωνήσει με τον Έλληνα Πρωθυπουργό. Δεν ήξερα αν υπήρχε κάποια προετοιμασία για αυτό, αλλά θεώρησα αναγκαίο να ενημερώσω τον Πρωθυπουργό τάχιστα. Πήγα στο γραφείο του στη Βουλή και ζήτησα να τον δω. Όταν άνοιξε η πόρτα, ο Πρωθυπουργός σηκώθηκε, με πλησίασε και δεν μου ζήτησε να καθίσω. Στάθηκε όρθιος, δίνοντάς μου την εντύπωση ότι η κουβέντα μας μπορεί να είναι μόνο στο πόδι. Του λέω «κύριε Πρωθυπουργέ, δέχτηκα μία επίσκεψη από τον σταθμάρχη της CIA, ο οποίος μου είπε ότι θα σας τηλεφωνήσει ο Πρόεδρος Clinton. Θεώρησα καλό να σας ενημερώσω. Επίσης, επειδή δεν έχω κληθεί έως τώρα, θέλω να σας πω πως είμαι έτοιμος να σας ενημερώσω για όσα προκύπτουν από τη δραστηριότητά μας αυτές τις ημέρες». Ο Σημίτης απλώς μου απάντησε «ευχαριστώ, δεν χρειάζεται, το χειρίζεται ο Πάγκαλος». Αυτή ήταν η επαφή μας. Αποχώρησα βλέποντας τον Πρωθυπουργό να μην έχει διάθεση για ενημέρωση. Το ίδιο βράδυ με επισκέφτηκε πάλι ο σταθμάρχης της CIA και αρκετά ανήσυχος μου προσκόμισε μήνυμα του υπαρχηγού της CIA, Τένετ, το οποίο έλεγε «υπάρχει σοβαρή ανησυχία από τη μεριά μας και πρέπει να μην διαταραχτεί η κατάσταση στην περιοχή. Πρέπει να βρεθεί μία λύση για να επιστρέψουμε στην πρότερη κατάσταση (status quo ante)». Ο σταθμάρχης μου είπε πως το ίδιο μήνυμα είχε μεταφερθεί και στις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες και μου ζήτησε να πω αν μπορούμε να αποσύρουμε, σε ένδειξη καλής θέλησης, μερικούς άντρες. Του είπα πως δεν είχε καμία πρακτική σημασία αυτό, αλλά το θεωρούσε συμβολικό. Σημείωσα πως τα θέματα τα χειριζόταν το ΥΠΕΞ και θεώρησα καλό να του πω πως μία κίνηση καλής θέλησης θα ήταν η επιστροφή της ελληνικής σημαίας που είχε υποστεί κακή μεταχείριση μπροστά στις τηλεοράσεις». Ο Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, αμέσως μετά τη συνάντηση, ξεκίνησε και πάλι για το πρωθυπουργικό γραφείο στη Βουλή. Εκεί υπήρχε σύσκεψη των Πάγκαλου, Τσοχατζόπουλου, Αρσένη, Παπαντωνίου, Ρέππα και Λυμπερή. Ζήτησε από τη γραμματέα του Πρωθυπουργού να τον ενημερώσει, αλλά αυτό είπε πως δεν γινόταν: «Μου είπε να δω τον Θέμελη, τον σύμβουλό του. Απάντησα έντονα πως δεν ξέρω κανέναν Θέμελη και πρέπει να δω τον Πρωθυπουργό. Τόνισα μάλιστα πως θα καθόμουν έως το πρωί προκειμένου να το κάνω. Κάποια στιγμή η πόρτα άνοιξε. Είχαν διακόψει για να συνομιλήσει ο Πάγκαλος με τον Αμερικανό υφυπουργό Χόλμπρουκ στο τηλέφωνο. Βρήκα την ευκαιρία να μπω μέσα και να πω στον Σημίτη τι συνέβη. Η

απάντησή του ήταν «να διακόψεις αμέσως, το θέμα το χειρίζεται ο Πάγκαλος». Αυτή ήταν η σχέση της Ε.Υ.Π. με την κρίση.¹²⁵⁶

Από την πλευρά τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες κινήθηκαν στη γραμμή της παρεμπόδισης της στρατιωτικής σύγκρουσης και της αποκατάστασης του status quo ante. Στις 30 Ιανουαρίου, το αμερικανικό State Department κάλεσε τις δύο πλευρές να δείξουν αυτοσυγκράτηση και να υποχωρήσουν. Στην κρίση, μεσολάβησαν οι ανώτατου επιπέδου, Αμερικανοί αξιωματούχοι, με τον υπεύθυνο για τα ευρωπαϊκά ζητήματα, Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ (Richard Holbrooke), να πρωτοστατεί, μεσολαβώντας ενεργά για την αποκλιμάκωση της κρίσης. Αργότερα, το State Department απέφυγε να λάβει θέση επί της νομικής διάστασης της διαμάχης (Ωστόσο, ο Αμερικανός εκπρόσωπος τύπου δήλωσε την 1^η Φεβρουαρίου, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν λαμβάνουν θέση στο θέμα της κυριαρχίας επί των συγκεκριμένων νησιών και υποσχέθηκε να δώσει μία λίστα αυτών. Η ελληνική πλευρά εξοργίστηκε, καθώς θεώρησε ότι ετίθετο αμφισβήτηση στην εθνική της κυριαρχία, ενώ μερικές μέρες μετά, το State Department επανήλθε, αποσύροντας τη δήλωσή του, λέγοντας ότι δεν υπάρχει τέτοια λίστα και εκφράζοντας προβληματισμούς για το ότι οι Η.Π.Α παρουσιάζονταν ως μέρος του προβλήματος και όχι ως μέρος της επίλυσης αυτού. Στις 7 Φεβρουαρίου, Αμερικανός αξιωματούχος δήλωσε ότι, από τη στιγμή που αμφισβητούνταν η εγκυρότητα τουλάχιστον ενός από τα έγγραφα (Πρωτόκολλο του 1932) που σχετίζονται με το ιδιοκτησιακό καθεστώς και την κυριαρχία, οι Ηνωμένες Πολιτείες θεωρούσαν πως το ζήτημα έπρεπε να τεθεί στο Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης.¹²⁵⁷

Συγκεκριμένα, την 30^η Ιανουαρίου και ώρα 22:30, ο Γεράσιμος Αρσένης και ο Θεόδωρος Πάγκαλος ήρθαν σε επικοινωνία με τον Αμερικανό Υπουργό Εθνικής Άμυνας, Πέρι, και τον Υπουργό Εξωτερικών, Γουόρεν Κρίστοφερ (Warren Christopher). Η αμερικανική πλευρά, έδειξε την αντίθεσή της στην Ελλάδα, αναφορικά με την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων γύρω από τα Ίμια. Στις 22:40, ο Κώστας Σημίτης συνομίλησε τηλεφωνικά, με τον Αμερικάνο Πρόεδρο, Μπιλ Κλίντον, για περίπου 15 λεπτά. Ο Πλανητάρχης στόχευε και προσπαθούσε να αποτρέψει μία ελληνοτουρκική σύγκρουση. Ο Κώστας Σημίτης, από την πλευρά του, υποστήριξε την ελληνική κυριαρχία στα Ίμια, αναφερόμενος στις συμφωνίες του 1932 και του 1947. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός ήταν πρόθυμος να αποκλιμακώσει την κρίση, χωρίς όμως να θέλει να διαπραγματευτεί το θέμα της σημαίας. Χαρακτηριστικά ανέφερε πως η συμβολική σημασία της σημαίας δεν είναι διαπραγματεύσιμη. Ο Πρόεδρος Κλίντον αποφάσισε να μεσολαβήσει στην Τουρκάλα πρωθυπουργό, Τανσού Τσιλέρ και έκλεισε το τηλέφωνο λέγοντας πως θα κάνει το καλύτερο. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός, μέσα από αυτή τη συνομιλία διαπίστωσε πως ο Αμερικανός Πρόεδρος δεν ήταν πλήρως ενημερωμένος για τη νομική πλευρά της

¹²⁵⁶ Βαξεβάνης, “Ίμια: Ένας Δύσκολος Πόλεμος που δεν έγινε Ποτέ,” 20-21.

¹²⁵⁷ Migdalovitz, “Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis,” 5.

υπόθεσης. Μετά από το τηλεφώνημα συγκάλεσε ένα «mini» κυβερνητικό συμβούλιο και όχι το ΚΥΣΕΑ.¹²⁵⁸ Το βράδυ της 30^{ης} Ιανουαρίου και ώρα 22:15, ο Πρωθυπουργός συγκάλεσε το συμβούλιο, στο χώρο της Βουλής και όχι στο Εθνικό Κέντρο Επιχειρήσεων (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας), όπου θα μπορούσε να έχει σαφώς καλύτερη τακτική εικόνα της κατάστασης. Αργότερα, ο Πρωθυπουργός έγραψε πως δεν ήθελε, με μία τέτοια κίνηση, να στείλει σήμα πολέμου προς την Άγκυρα.¹²⁵⁹ Η επιλογή του Πρωθυπουργού για να συνέλθει το συμβούλιο στο πρωθυπουργικό γραφείο και όχι στην ειδική αίθουσα του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, στο θάλαμο επιχειρήσεων, ήταν συνειδητή επιλογή. Ο Κώστας Σημίτης ήθελε να αποφύγει τη δημιουργία της εντύπωσης ότι η χώρα βρισκόνταν μπροστά σε πολεμική κρίση. Το πρόβλημα ήταν πολιτικό και έπρεπε να αντιμετωπιστεί με πολιτικά μέσα και όχι με μία στρατιωτική επιχείρηση. Η σύσκεψη άρχισε παρά την απουσία του κ. Πάγκαλου, ο οποίος έφτασε λίγο αργότερα γιατί είχε συνέντευξη στην τηλεόραση για το συγκεκριμένο θέμα, συνέντευξη που είχε θεωρηθεί σκόπιμη για λόγους ενημέρωσης της κοινής γνώμης.¹²⁶⁰ Σε κάποιες άλλες εκτιμήσεις ωστόσο, αναφέρεται ότι ο Κώστας Σημίτης δεν ήθελε να δώσει τον έλεγχο της κατάστασης στον Γεράσιμο Αρσένη (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας). Στο συμβούλιο για τη διαχείριση της κρίσης, μετείχε ο Υπουργός Εξωτερικών, Άμυνας, Εσωτερικών, Αιγαίου, Οικονομικών, Μακεδονίας – Θράκης, Δημοσίας Τάξης, καθώς και ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, Ναύαρχος Λυμπέρης. Καθώς εκτυλίσσονταν η σύσκεψη στη Βουλή, ο Λυμπέρης βρισκόνταν σε συνεχή τηλεφωνική επικοινωνία με το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ώστε να παρέχει στο συμβούλιο την επικρατούσα τακτική κατάσταση (και όλες τις απαραίτητες πληροφορίες) στα Ίμια.¹²⁶¹

Η συνεδρίαση ξεκίνησε με μία ενημέρωση από το Ναύαρχο Λυμπέρη, για την κατάσταση στα Ίμια και την ανάπτυξη των ελληνικών και τουρκικών ναυτικών δυνάμεων στην περιοχή. Ο Σημίτης είχε μπροστά του ένα χάρτη της περιοχής και ρώτησε αν το δεύτερο νησί, η Μικρή Ίμια, φυλάσσονταν από τις ελληνικές δυνάμεις. Σύμφωνα με συνεντεύξεις του Άκη Τσοχατζόπουλου (Υπουργός Εσωτερικών), του Κώστα Γείτονα (Υπουργός Δημοσίας Τάξης) και του Φίλιππου Πετσάλνικου (Υπουργός Μακεδονίας – Θράκης), ο Πρωθυπουργός, περίπου τα μεσάνυχτα, ρώτησε το Λυμπέρη τρεις φορές για το κατά πόσο το Πολεμικό Ναυτικό φυλάσσει τα Ίμια. Ο Ναύαρχος απάντησε ότι δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα και πως τα νησιά βρισκόνταν υπό την επιτήρηση του Πολεμικού Ναυτικού. Το Πολεμικό Ναυτικό προστάτευε τα νησιά και δεν υπήρχε κανένας κίνδυνος για τουρκική απόβαση (ανέφερε ο Ναύαρχος). Ο Λυμπέρης επίσης είπε στον Πρωθυπουργό ότι «η Ελλάδα διατηρεί

¹²⁵⁸ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 63.

¹²⁵⁹ Ibid, 64.

¹²⁶⁰ Ibid, 63.

¹²⁶¹ Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 179.

ισχυρότερες δυνάμεις εκεί... δεν υπήρχε καμία ένδειξη συγκέντρωσης τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή και πως η κινητοποίηση των Τούρκων είχε τακτικό χαρακτήρα».¹²⁶² Πιθανώς, με το χαρακτηρισμό «τακτικό χαρακτήρα», ο Ναύαρχος Λυμπέρης εννοούσε πως δεν υπήρχε κάποια σημαντική τουρκική στρατιωτική παρουσία. Ωστόσο, σύμφωνα με το Ναύαρχο, Χρήστο Λυμπέρη, ο ίδιος δεν έλαβε καμία συγκεκριμένη εντολή από τον Πρωθυπουργό και για αυτό θεώρησε πως οι ελληνικές Ειδικές Δυνάμεις θα έπρεπε να παραμείνουν μόνο στο νησί, όπου είχε υψωθεί η ελληνική σημαία.¹²⁶³ Κατά τη διάρκεια του συμβουλίου, όλα τα μέλη συμφώνησαν με τον Πρωθυπουργό, ότι ένα στρατιωτικό συμβάν θα μπορούσε να οδηγήσει σε έναν άμεσο ελληνοτουρκικό «διάλογο», τον οποίο η Αθήνα έπρεπε να αποφύγει. Ως εκ τούτου, η αποκλιμάκωση ήταν η μόνη επιλογή.¹²⁶⁴

Η αμερικανική προσπάθεια μεσολάβησης με στόχο την ειρηνική διευθέτηση μεταξύ των δύο νατοϊκών συμμάχων, ξεκινά τις απογευματινές ώρες της 30^{ης} Ιανουαρίου, συνεχίζεται τις βραδινές ώρες και ολοκληρώνεται στις 6 το πρωί (ώρα Ελλάδος) της επόμενης ημέρας, με το τελευταίο τηλεφώνημα του Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ προς τον Θεόδωρο Πάγκαλο.¹²⁶⁵

Από τις 00:30, της 31^{ης} Ιανουαρίου, οι Υπουργοί, Πάγκαλος και Αρσένης βρίσκονταν σε διαπραγμάτευση με τους Κρίστοφερ και Πέρι. Η αμερικανική πλευρά συνομιλούσε και με την Τουρκάλα πρωθυπουργό, Τανσού Τσιλέρ, τον Υπουργό Εξωτερικών, Μπαϊκάλ και τον Αρχηγό των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατηγό, Χακί Καρανταγί (Haki Karadayi). Η Ουάσινγκτον στόχευε στο να πείσει και τις δύο πλευρές να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από την περιοχή, ενώ την ίδια στιγμή η ελληνική πλευρά ήθελε να αποφύγει την απομάκρυνση της ελληνικής σημαίας από τη Μεγάλη Ίμια, φοβούμενη ότι μία τέτοια κίνηση θα έστελνε λάθος μήνυμα στην Άγκυρα.¹²⁶⁶

Τα μεσάνυχτα, κατά τη διάρκεια του συμβουλίου, ο Ναύαρχος Λυμπέρης ενημερώθηκε ότι η τουρκική πλευρά είχε συμφωνήσει με τις Η.Π.Α. για την αποχώρηση των στρατιωτικών της δυνάμεων και πως το μόνο ζήτημα που εκκρεμούσε ήταν αυτό της ελληνικής σημαίας. Ο Κώστας Σημίτης, σκεπτόμενος το ζήτημα της σημαίας, ζήτησε τη γνώμη του Ναύαρχου Λυμπέρη. Ο Ναύαρχος απάντησε πως οι αξιωματικοί δίνουν τον όρκο τους στη σημαία και ότι, τυχόν απομάκρυνσή της θα αποτελέσει ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα. Συνεχίζοντας, είπε πως

¹²⁶² Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 64.

¹²⁶³ Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 177-179, 183.

¹²⁶⁴ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 67.

¹²⁶⁵ Ιγνατίου, *Ίμια: Τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*, 129.

¹²⁶⁶ Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 179.

η απομάκρυνση της σημαίας μπορεί να προκαλέσει αντίδραση από τις Ένοπλες Δυνάμεις και ίσως και πτώση της κυβέρνησης, υπό την αποδοκιμασία και πίεση από την ελληνική κοινή γνώμη. Ο Σημίτης απάντησε στο Ναύαρχο πως σκέφτεται συναισθηματικά και πως είναι υπερβολικός στις εκτιμήσεις του. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις και τους υπολογισμούς του Ναυάρχου, η ελληνική πλευρά είχε το τακτικό πλεονέκτημα στην περιοχή των Ιμίων και θα έπρεπε να δοθούν νέοι κανόνες εμπλοκής (Rules of Engagement – ROE's), ώστε οι ελληνικές δυνάμεις να χτυπήσουν πρώτες. Ο Υπουργός Άμυνας, Γεράσιμος Αρσένης, αρνήθηκε να δώσει έγκριση για κάτι τέτοιο, λέγοντας στον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων ότι πρέπει να ξεχάσει τους κανόνες εμπλοκής διότι πλέον η Ελλάδα διαπραγματεύεται με τους Αμερικάνους.¹²⁶⁷ Στις 01:30, ο Αρσένης είχε τηλεφωνική επικοινωνία με τον Πέρι. Μετά το πέρας αυτής, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας, ενώπιον του Πρωθυπουργού, ενημέρωσε το Ναύαρχο Λυμπέρη ότι η αμερικανική πλευρά ζητούσε την απομάκρυνση των ελληνικών δυνάμεων και της σημαίας. Λίγα λεπτά αργότερα, ο Θεόδωρος Πάγκαλος, ψάχνοντας να βρει μία ξυριστική μηχανή, σχολίασε ότι «η ελληνική πλευρά θα μπορούσε να πει πως ο άνεμος πήρε τη σημαία». Ο Πρωθυπουργός έδειχνε έτοιμος να υιοθετήσει την πρόταση του Πάγκαλου. Ωστόσο, ο Ναύαρχος Λυμπέρης παρέμεινε αδιάλλακτος, υποστηρίζοντας ότι η απομάκρυνση της σημαίας θα αποτελούσε ένα πολύ σοβαρό ζήτημα με αρνητικές συνέπειες. Όπως ανέφερε αργότερα ο Λυμπέρης, ο Πρωθυπουργός και οι Υπουργοί του, ακόμη και πριν ενημερωθούν για την τουρκική απόβαση στη Μικρή Ίμια, και ενώ τα ελληνικά πλοία είχαν διαταγές να στοχοποιήσουν όλα τα τουρκικά πολεμικά πλοία που έπλεαν στο Αιγαίο, στόχευαν στην αποκλιμάκωση της κρίσης.¹²⁶⁸ Βάσει των παραπάνω αναφερθέντων διαφαίνεται το κενό ανάμεσα στη στάση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων (με την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων στο Αιγαίο και όλη την απαραίτητη πολεμική προετοιμασία) και σε αυτή την πολιτικής ηγεσίας.

Στις 02:30, η ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα έστειλε μήνυμα στην Αθήνα, που αφορούσε δηλώσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών. Ο εκπρόσωπος του Υπουργείου, Οϊμέρ Ακμπέλ (Oimer Akbel), είχε δηλώσει σχετικά: «η Τουρκία διατηρεί μία ήρεμη στάση, ώστε να αποτρέψει την κλιμάκωση της κρίσης, ανάμεσα σε δύο κράτη – μέλη του NATO. Υπό την αρνητική στάση της Ελλάδας, η Τουρκία αποφάσισε να αποβιβάσει στρατιώτες στη βραχονησίδα που δεν υπήρχαν Έλληνες στρατιώτες, και να υψώσει εκεί την τουρκική σημαία. Σύμφωνα με τις διαταγές που έχουν δοθεί στους στρατιώτες μας, δεν θα ανοίξουν πυρ, αν δεν παρενοχληθούν από την ελληνική πλευρά. Στην περίπτωση που η Ελλάδα απομακρύνει τους στρατιώτες της και την ελληνική σημαία και σταματήσει τις, από αέρος παρενοχλήσεις, η Τουρκία θα κάνει το ίδιο, ώστε να αποκατασταθεί το status quo ante. Με αυτό τον

¹²⁶⁷ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 573.

¹²⁶⁸ Ibid, 573.

τρόπο θα καταφέρουμε να βρούμε μία λύση σε αυτή την ένταση». ¹²⁶⁹ Ο Τούρκος Υπουργός, Μπαϊκάλ, προσέθεσε επίσης ότι, αν καταστεί αναγκαίο, θα ενισχυθεί η τουρκική παρουσία στα νησιά. Συνεχίζοντας, ανέφερε πως η τουρκική πλευρά είναι αποφασισμένη να επιλύσει το ζήτημα με ειρηνικό τρόπο και ότι αναμένει την απομάκρυνση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων. ¹²⁷⁰

Παρά την εγγύτητα των ελληνικών πολεμικών πλοίων και την παρουσία των Ελλήνων στρατιωτών στη Μεγάλη Ίμια, στέφτηκε με επιτυχία. Ο Πρωθυπουργός ζήτησε την επιβεβαίωση του συμβάντος. Η απάντηση του Ναυάρχου ήταν πως θα έπρεπε να επιβεβαιώσει αυτή την πληροφορία. ¹²⁷¹ Ο Σημίτης, απογοητευμένος από την αδυναμία επιβεβαίωσης (τόσο από την Ε.Υ.Π. όσο και από το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας) της τουρκικής παρουσίας δυνάμεων στη Μικρή Ίμια, ζήτησε από το Λυμπέρη να διατάξει την αποστολή ελικοπτέρου για την έρευνα της περιοχής. Η απάντηση που έλαβε ήταν πως αυτό δεν ήταν εφικτό, εξαιτίας επιχειρησιακών και καιρικών περιορισμών. Σε βιβλίο του, ο Κώστας Σημίτης, σχετικά αναφέρει ότι «υπήρχε αδυναμία από τις Ένοπλες Δυνάμεις για επιβεβαίωση ή όχι της απόβασης. Συνεχίζοντας αναφέρει ότι η απογοήτευση όλων ήταν εμφανής. Δεν μπορούσαμε να λάβουμε τις βασικές πληροφορίες ώστε να χειριστούμε την κατάσταση». ¹²⁷² Υπό το βάρος της κρίσης, ο μηχανισμός συλλογής πληροφοριών έδειχνε να κλειδωνίζεται. Κατά τη διάρκεια του συμβουλίου που ακολούθησε, ο Λυμπέρης προσπάθησε να εξηγήσει στον Πρωθυπουργό πως, υπό τις επικρατούσες καιρικές συνθήκες (την κάλυψη που πρόσφεραν οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες) ήταν εφικτή μία, μικρής κλίμακας, απόβαση. Σε συνέντευξή του στην εκπομπή «Αθέατος Κόσμος», του Κώστα Χαρδαβέλλα, ο Λυμπέρης αναφέρει πως στο διάλογο που είχε με τον Πρωθυπουργό εκείνο το βράδυ, του είχε πει ότι *οι Ένοπλες Δυνάμεις είναι έτοιμες. Το ότι πέντε ξένοι βατραχάνθρωποι ανέβηκαν στο νησί, δεν υποβαθμίζει την ετοιμότητα των Ενόπλων Δυνάμεων. Αν δινόταν το πυρ, θα γινόταν σκόνη εκεί. Όταν με ρώτησε «τι προτείνετε;» του είπα «να χτυπήσουμε με τα πυροβόλα», δεν το δέχτηκε, «να χτυπήσουμε με τα αεροπλάνα», δεν το δέχτηκε.* ¹²⁷³ Ο Έλληνας Πρωθυπουργός ήταν πολύ εκνευρισμένος. ¹²⁷⁴ Στις 21:30 της 30^{ης} Ιανουαρίου, ο Ναύαρχος είχε λάβει ένα μήνυμα – προϊόν υποκλοπής συνομιλίας ανάμεσα σε δύο τουρκικά πλοία που έπλεαν κοντά στα Ίμια. Το μήνυμα είχε υποκλαπεί από την Ε.Υ.Π. και αποκάλυπτε ότι το

¹²⁶⁹ Διπλωματικός Ακόλουθος στην Άγκυρα προς Υπουργείο Εξωτερικών στο Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 180-182.

¹²⁷⁰ Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 180-182, 180-182.

¹²⁷¹ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα*, 1996-2004, 68.

¹²⁷² Ibid, 69.

¹²⁷³ Απόσπασμα της εκπομπής «Αθέατος κόσμος» με την αναφορά του Ναυάρχου, Χρήστου Λυμπέρη, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 16:58 <http://www.youtube.com/watch?v=mjd1WY1HrBU>

¹²⁷⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 576.

τουρκικό Ναυτικό Αρχηγείο είχε δώσει εντολές σε ένα από τα πλοία, να επιβιβάσει ένα τηλεοπτικό συνεργείο, το οποίο θα κάλυπτε μία απόβαση. Η ελληνική υπηρεσία πληροφοριών υποστήριξε ότι επρόκειτο για ένα πολύ σημαντικό μήνυμα που αποκάλυπτε τις τουρκικές προθέσεις. Ωστόσο, ο Λυμπέρης επέμεινε ότι το πιο πιθανό ήταν πως επρόκειτο για ένα ακόμη τέχνασμα στα πλαίσια της τουρκικής προπαγάνδας.¹²⁷⁵ Λίγες ημέρες αργότερα, ο Κώστας Σημίτης αντιπαρατέθηκε με το Ναύαρχο Λυμπέρη, με θέμα ένα μήνυμα της Ε.Υ.Π., της 30^{ης} Ιανουαρίου (και ώρα 21:30), το οποίο προειδοποιούσε για τουρκικές προθέσεις απόβασης στη δυτική (Μικρή) Ίμια. Ο Ναύαρχος αρνήθηκε τη λήψη ενός τέτοιου σήματος, δηλώνοντας ότι, αν επρόκειτο για κάτι τόσο σημαντικό, ο Λεωνίδας Βασιλικόπουλος, που ήταν και προσωπικός του φίλος, θα τον είχε ενημερώσει κατ' ιδίαν εγκαίρως.¹²⁷⁶

Ενώ η Αθήνα βρίσκονταν σε κατάσταση αναμονής επιβεβαίωσης της τουρκικής απόβασης από τις ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών, στις 03:30, ο Αμερικανός Αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ, ήρθε σε τηλεφωνική επικοινωνία με τον Θεόδωρο Πάγκαλο, όπου και επιβεβαίωσε την τουρκική δράση. Ο Χόλμπρουκ εμφανίζεται να κάνει λόγο για πληροφορίες που προέρχονταν από αμερικανικό δορυφόρο, σύμφωνα με τις οποίες, δέκα Τούρκοι κομάντος είχαν αποβιβαστεί στη Μικρή Ίμια.¹²⁷⁷ Στο άκουσμα του παραπάνω, ο Πρωθυπουργός «εξεράγη». Ο Ναύαρχος τότε πρότεινε, είτε βομβαρδισμό του νησιού (και ως εκ τούτου την έναρξη πολέμου), είτε την αποκλιμάκωση της κρίσης, μέσω της διπλωματικής οδού. Ο Λυμπέρης ήταν υπέρμαχος της πρώτης λύσης. Ο Σημίτης ρώτησε για τη δυνατότητα της σύλληψης των Τούρκων από ελληνικές δυνάμεις. Η απάντηση που έλαβε από τον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν πως υπήρχαν δέκα άντρες των Ειδικών Δυνάμεων του Ναυτικού σε ετοιμότητα και πως χρειαζόταν περίπου έξι ώρες για να αναπτύξει στην περιοχή μεγαλύτερο αριθμό αντρών. Η προτίμηση του Ναυάρχου ήταν, με το πρώτο φως της ημέρας, να πληγεί η Μικρή Ίμια, είτε από τις ναυτικές δυνάμεις στην περιοχή, είτε μέσω αεροπορικού βομβαρδισμού.¹²⁷⁸ Ο πρωθυπουργός όμως απέρριψε τις προτάσεις αυτές, δεδομένου

¹²⁷⁵ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 62. Βλέπε επίσης Άγνωστος, "Τα Δύο Λάθη του Λυμπέρη." *Το Βήμα*, 18 Φεβρουαρίου 1996, Α15.

¹²⁷⁶ Αργότερα ο Ναύαρχος Λυμπέρης υποστήριξε πως το εν λόγω σήμα δεν έφτασε ποτέ στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Βλέπε Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 587.

¹²⁷⁷ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 68-69. Βλέπε επίσης Άγνωστος, "Όταν το είπε ο Χόλμπρουκ," *Έθνος της Κυριακής*, 4 Φεβρουαρίου 1996, 10.

¹²⁷⁸ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 577-578. Στις 6 Φεβρουαρίου του 1996, ο Ναύαρχος Λυμπέρης έδωσε μία συνέντευξη, στην οποία και αποκάλυψε την εκτίμησή του για τη διαχείριση της κρίσης και την πρότασή του προς τον Πρωθυπουργό, για την ανάγκη ελληνικής επίθεσης στις τουρκικές δυνάμεις που βρίσκονταν στα Ίμια. Η συνέντευξη αυτή σε συνδυασμό με άλλα δύο στοιχεία (μία συνέντευξη του Διοικητή των Ειδικών Δυνάμεων που βρίσκονταν στα Ίμια – υπό τις διαταγές του Λυμπέρη, καθώς και τις διαρροές από τον Ναύαρχο για τις συζητήσεις του με τον Πρωθυπουργό κατά τη διάρκεια της κρίσης), καθώς και την άρνηση του Ναυάρχου να παραιτηθεί όταν του ζητήθηκε από τον Κώστα Σημίτη, οδήγησαν στην αποστρατεία του, στις 8 Φεβρουαρίου

ότι θα οδηγούσαν σε πόλεμο. Στο σημείο αυτό επενέβη ο Θεόδωρος Πάγκαλος, ο οποίος, μαινόμενος, άρχισε να ασκεί κριτική στην επιχειρησιακή κατάσταση των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο Πάγκαλος θεωρούσε και κατηγορήσε το Ναύαρχο Λυμπέρη πως χειριζόταν την κατάσταση ως ναυτικός. Το θεωρούσε θέμα του ναυτικού και δεν ήθελε να ανακατέψει τους στρατιωτικούς στο πλαίσιο μιας αντίληψης για την ιδιαιτερότητα των κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων. Υπήρχε ένα πολύ έντονο συντεχνιακό πνεύμα.¹²⁷⁹ Αντίθετος με την απόφαση του Α/ΓΕΕΘΑ να αναλάβουν την αποστολή φύλαξης των Ίμια άνδρες του Ναυτικού, εμφανίζεται πως είναι και ο Μπαλτζώης Ιωάννης, Αντιστράτηγος εν αποστρατεία, ο οποίος επισημαίνει πως έπρεπε να συμμετέχουν στην επιχείρηση οι προβλεπόμενοι άνδρες των ειδικών δυνάμεων του Στρατού.¹²⁸⁰ Ακολούθησαν και τα υπόλοιπα μέλη του συμβουλίου, τα οποία παραδέχτηκαν ότι η ελληνική πλευρά ήταν ανίκανη να αντιδράσει, όταν ο Ναύαρχος Λυμπέρης ανέφερε πως απαιτούνταν έξι ώρες για να φτάσουν ενισχύσεις από κοντινά νησιά, με στόχο την ανακατάληψη της Μικρής Ίμια. Ο Πρωθυπουργός, σε εκείνο το σημείο αντιλήφθηκε ότι πρέπει να αντιδράσει άμεσα, ώστε να αποφευχθεί το θέμα της κυματιζόμενης τουρκικής σημαίας, σε ελληνικό έδαφος, το ερχόμενο πρωινό. Αργότερα, σε βιβλίο του, ο Κώστας Σημίτης έγραψε σχετικά: «Η Ελλάδα δεν είχε τη στρατιωτική δυνατότητα για άμεση επέμβαση». Στις 05:05, ο Ναύαρχος Λυμπέρης επιβεβαίωσε την τουρκική παρουσία στη Μικρή Ίμια. Ο Πρωθυπουργός Σημίτης, παρέμενε απογοητευμένος: «οι αμερικανικές υπηρεσίες και όχι οι ελληνικές δυνάμεις (υπηρεσίες πληροφοριών) μας άνοιξαν τα μάτια (για το τι έχει συμβεί στα Ίμια). Σε λίγες ώρες θα χάραζε και η τουρκική ημισέληνος θα ανέμιζε σε ελληνικό έδαφος».¹²⁸¹ Η Αθήνα βρισκόταν στη δύσκολη θέση της υπεράσπισης της κυριαρχίας στα Ίμια, χωρίς την καταφυγή σε πόλεμο. Ο Πρωθυπουργός αντιμετώπιζε το δίλλημα του πολέμου και της ειρήνης. Τελικά, αντιλαμβανόμενος ότι μία ελληνική επίθεση στη Μικρή Ίμια θα οδηγούσε σε καταστροφή, ο Σημίτης ανέθεσε στον Πάγκαλο τη διερεύνηση για αμερικανική διαμεσολάβηση. Συγκάλεσε το ΚΥΣΕΑ, με σκοπό την εξεύρεση μίας διπλωματικής λύσης. Η Ελλάδα ήταν πρόθυμη να αποσύρει τα πολεμικά της πλοία, τους στρατιώτες της και τη σημαία από

1996. Βλέπε Λουκάς Δημάκας, "Θύελλα εκ Παραδρομής," *Τα Νέα*, 7 Φεβρουαρίου 1996, 11. Βλέπε επίσης Πρετεντέρης, Γιάννης., *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 188-191.

¹²⁷⁹ Μαρτυρία Θεόδωρου Πάγκαλου για τη νύχτα των Ιμίων, στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, "Αθέατος Κόσμος", πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:00.

<http://www.youtube.com/watch?v=8kAWAM5E4No>

¹²⁸⁰ Ιωάννης Αθ. Μπαλτζώης, "Άγνωστα γεγονότα από τα μεγάλα γεγονότα των Ιμίων," *InfognomonPolitics*, Πέμπτη, 31 Ιανουαρίου 2013, πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 20:05. http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2013/01/blog-post_9025.html#.UQwCLzhcnfI

¹²⁸¹ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 70.

τη Μεγάλη Ίμια σε αναμονή μίας αντίστοιχης τουρκικής αποχώρησης. Οι Έλληνες κομάντος θα έπαιρναν τη σημαία μαζί τους.¹²⁸²

Στην πραγματικότητα, την 29^η Ιανουαρίου, όταν υψώθηκε η ελληνική σημαία στα Ίμια και αναπτύχθηκε η ομάδα των ελληνικών Ειδικών Δυνάμεων, ο Πρωθυπουργός δεν είχε ενημερωθεί (πριν λάβει χώρα το γεγονός).¹²⁸³ Την 30^η Ιανουαρίου δήλωσε πως η ελληνική σημαία θα παραμείνει στα Ίμια, ενώ την επόμενη ημέρα διέταξε την απομάκρυνση πλοίων, στρατιωτών και σημαίας. Μόλις λίγες ημέρες, αφότου είχε αναλάβει τα καθήκοντα του πρωθυπουργού, η πολιτική αξιοπιστία του Κώστα Σημίτη δοκιμάζονταν σε μεγάλο βαθμό. Στο Κοινοβούλιο, ο Πρωθυπουργός δήλωσε ότι η απομάκρυνση της σημαίας ήταν μία ελληνική απόφαση, που στόχευε στην αποφυγή περαιτέρω προκλήσεων, που μπορεί να ακολουθούσαν, αν η σημαία παρέμενε αφύλακτη στη νησίδα. Την 31^η Ιανουαρίου, μετά τις 05:00, ο Σημίτης αποχώρησε από τη Βουλή, αγνοώντας την πτώση του ελικοπτέρου. Στις 05:15, οι Πάγκαλος και Holbrook συμφώνησαν ότι η αποχώρηση των ελληνικών και των τουρκικών δυνάμεων θα ξεκινήσει στις 06:00.¹²⁸⁴

Ο Κώστας Σημίτης βρέθηκε αντιμέτωπος με μία πολύ δύσκολη κατάσταση. Μία κατάσταση, όπου κανένας ηγέτης δεν θα ήθελε να βρεθεί. Ο Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, αργότερα επιβεβαίωσε τα προβλήματα στο συντονισμό των διακλαδικών επιχειρήσεων, με τη διενέργεια των οποίων, είχε επιφορτιστεί το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας την περίοδο της δεκαετίας του 1990.¹²⁸⁵ Φυσικά, τόσο ο Σημίτης, όσο και ο Πάγκαλος, δεν είχαν σε καμία περίπτωση σχεδιάσει να ακολουθήσουν μία πολιτική των άκρων (σε στρατιωτικό επίπεδο), πολύ περισσότερο μία ελληνοτουρκική στρατιωτική σύγκρουση. Όπως είχε δηλώσει την 31^η Ιανουαρίου στο ελληνικό Κοινοβούλιο, ο Κώστας Σημίτης, πίστευε πως μία ελληνοτουρκική σύγκρουση θα οδηγούσε σε έναν διπλωματικό – πολιτικό διακανονισμό (συμβιβασμό) στα ζητήματα του Αιγαίου. Με την αποφυγή του πολέμου, ακόμη και ενός μικρής κλίμακας επεισοδίου, απέφυγε να έρθει σε διαπραγμάτευση με την Τουρκία, σε θέματα ελληνικής κυριαρχίας και περιοχών.¹²⁸⁶

Κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο Σημίτης και ο Πάγκαλος πίστευαν ότι η είσοδος της χώρας σε έναν πόλεμο με την Τουρκία για το ζήτημα των Ιμίων και για τη σημασία της ελληνικής σημαίας που κυμάτιζε εκεί, ήταν αδικαιολόγητη. Και οι δύο έκαναν προσπάθειες για αποκλιμάκωση. Παράλληλα όμως, ο Ναύαρχος

¹²⁸² Ibid., 70-74. Βλέπε επίσης Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 183-185.

¹²⁸³ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 59.

¹²⁸⁴ Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 185.

¹²⁸⁵ Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 164.

¹²⁸⁶ Δήλωση στο Ελληνικό Κοινοβούλιο του Πρωθυπουργού, Κώστα Σημίτη, 31 Ιανουαρίου 1996.

Λυμπέρης προετοίμαζε τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις για μία πιθανή πολεμική σύγκρουση με την Τουρκία, που θα μπορούσε να προκύψει με αφορμή το ζήτημα των Ιμίων.¹²⁸⁷

Μέχρι και σήμερα, κανένας Έλληνας ακαδημαϊκός δεν έχει υποστηρίξει πως το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας δεν είχε αντιληφθεί τη δυσκολία στη συλλογή τακτικών πληροφοριών στην περιοχή των Ιμίων, κατά τη διάρκεια της κρίσης. Οι Τούρκοι κομάντος απέδειξαν ότι μπορούσαν να φέρουν σε πέρας μία, μικρής κλίμακας, απόβαση, η οποία και χρησιμοποιήθηκε ως πολιτικός και διπλωματικός μοχλοβραχίονας, σε μία περιοχή που βρίσκονταν υπό τη στενή επιτήρηση του Πολεμικού Ναυτικού. Η Αθήνα είχε στο Αιγαίο πηγές συλλογής πληροφοριών από την Πολεμική Αεροπορία, το Ναυτικό και το Στρατό Ξηράς. Οι Έλληνες Ναύαρχοι είχαν επίσης τακτικές πληροφορίες για την ανάπτυξη των τουρκικών ναυτικών δυνάμεων γύρω από τα Ίμια. Ωστόσο, οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών παρουσίασαν κάποιες δυσχέρειες στην παρακολούθηση μικρών μονάδων, όπως η μικρή ομάδα των Τούρκων κομάντος που έκαναν απόβαση στη Μικρή Ίμια. Το τουρκικό τέχνασμα, με το οποίο η ελληνική πλευρά ήρθε αντιμέτωπη, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασύμμετρο. Το ζήτημα δεν ήταν τελικά τα ελληνικά πλοία εναντίον των τουρκικών, αλλά οι δύο «διαφορετικές» δράσεις πλοίων και κομάντος. Οι τελευταίοι, διαδραμάτιζαν ένα πολύ σημαντικό ρόλο, περισσότερο πολιτικό, παρά στρατιωτικό. Ο ρόλος αφορούσε στις ομάδες που βρίσκονταν και στις δύο βραχονησίδες.

Ο Ναύαρχος Βασιλικόπουλος δεν μετείχε στο συμβούλιο για τη διαχείριση της κρίσης, τη νύχτα της 30-31^{ης} Ιανουαρίου. Μέχρι και τις 05:00, είτε ενημέρωνε τον Πρωθυπουργό προφορικά, σε διπλανό γραφείο, είτε ευρίσκονταν στο διάδρομο, έξω από την αίθουσα της σύσκεψης. Κατά την άποψη του Ναυάρχου Λυμπέρη, ο Πρωθυπουργός δεν σκόπευε να του δώσει τη δυνατότητα να έχει ακροατήριο.¹²⁸⁸

Την 30^η Ιανουαρίου και ώρα 22:00, ο σταθμός της CIA στην Αθήνα, επικοινωνήσε με το Διοικητή της Ε.Υ.Π. και του μετέφερε ερώτημα από το Διοικητή της CIA (ο Langley βρίσκονταν σε επαφή και με το Διοικητή της MIT). Το ερώτημα αφορούσε τον αριθμό των Ελλήνων ανδρών που είχαν αναπτυχθεί στη Μεγάλη Ίμια. Η ελληνική πλευρά ωστόσο, δεν έδωσε καμία απάντηση. Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. επισκέφτηκε το Γεράσιμο Αρσένη στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας και πριν τα μεσάνυχτα, είχε και μία σύντομη συνάντηση με τον Πρωθυπουργό. Αυτό που μπορεί να εξαχθεί ως συμπέρασμα, είναι ότι το πλάνο που είχε ο Πρωθυπουργός ως προς τη διαχείριση της κρίσης, οι σχέσεις του με τις Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς και το θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας των υπηρεσιών πληροφοριών ευνοούσαν μία

¹²⁸⁷ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 579.

¹²⁸⁸ Ibid, 571.

μονοκεντρική προσέγγιση στην αλληλεπίδραση ηγεσίας και υπηρεσιών πληροφοριών.¹²⁸⁹

Την επόμενη ημέρα, 31^η Ιανουαρίου, ο Πρωθυπουργός, παρουσιάζοντας στο Κοινοβούλιο την κυβερνητική πολιτική στην κρίση των Ιμίων, ευχαρίστησε τις Ηνωμένες Πολιτείες, για τη διαμεσολάβησή τους στην κρίση.¹²⁹⁰ Αυτή η πρωτοβουλία του Κώστα Σημίτη, άφησε έκπληκτους, ακόμη και τους πλέον στενούς του συνεργάτες. Με τον τρόπο του, ο Πρωθυπουργός είχε αποδείξει ότι δεν θα ακολουθούσε την εθνικιστική και αντι-αμερικανική ρητορική του προκατόχου του, Ανδρέα Παπανδρέου.¹²⁹¹

Ο πρώην Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, στο βιβλίο του *Η Δημοκρατία σε Κρίση*; σχετικά με την επιρροή των Η.Π.Α. αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «έχει αποδειχτεί, επίσης, ουτοπία η καθησυχαστική σκέψη ότι η αμερικανική ηγεμονία αρκεί για να αποτρέψει κρίσεις και να συμβάλλει ουσιαστικά στην αντιμετώπιση των διαφόρων θεμάτων»¹²⁹². Το παραπάνω ίσως και να καταδεικνύει το «μάθημα» που έλαβε ο Έλληνας πολιτικός από την κρίση του 1996. Το «μάθημα» αυτό αφορά στη διαπίστωση ότι η «παρέμβαση» των Αμερικανών ουσιαστικά, πήρε το παιγνίδι από τα ελληνικά χέρια και οδήγησε τη χώρα μας σε συμβιβασμούς και παραχωρήσεις. «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις αποτέλεσαν και αποτελούν μόνιμη παράμετρο προβληματισμού και αντιπαραθέσεων των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Είναι σχέσεις ιστορικά καθορισμένες μέσα από την αντιπαλότητα και τις ρήξεις του παρελθόντος, μέσα από λάθη και αδυναμίες που διαγράφουν την αμυντική στάση της Ελλάδας και τη δυτικόστροφη, μέσα από έναν παραδοσιακό επεκτατισμό, στρατηγική της Τουρκίας».¹²⁹³ Το παραπάνω διατυπώθηκε από τον Πρώην Έλληνα Πρωθυπουργό, Κώστα Σημίτη, σε βιβλίο του, το 1995. Ο Κώστας Σημίτης ουσιαστικά καταγράφει την αμυντική στάση της Ελλάδας, ως αποτέλεσμα λαθών και αδυναμιών. Ωστόσο, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μέσα από τη διαχείριση της κρίσης των Ιμίων, η οποία έγινε από τον τότε Πρωθυπουργό, προφανώς τα λάθη και

¹²⁸⁹MacCarthy, *The Function of Intelligence in Crisis Management: Towards an understanding of the Intelligence Producer-Consumer Dichotomy*, 34-35.

¹²⁹⁰Απόσπασμα από την ομιλία του Πρωθυπουργού, Κώστα Σημίτη στο Κοινοβούλιο. Από την εκπομπή ΖΟΥΓΚΛΑ, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:03.

<http://www.youtube.com/watch?v=wq8xeqKgtKc>

¹²⁹¹Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 72. Βλέπε επίσης Δηλώσεις στο Ελληνικό Κοινοβούλιο του Πρωθυπουργού, Κώστα Σημίτη, 31 Ιανουαρίου 1996. Βλέπε επίσης Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*, 194.

¹²⁹²Κώστας Σημίτης, *Η Δημοκρατία σε Κρίση* (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2007), 59.

¹²⁹³Κώστας Σημίτης, *Για μία Κοινωνία Ισχυρή για μία Ισχυρή Ελλάδα* (Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 1995), 157.

οι αδυναμίες (τα οποία ο κος Σημίτης είχε κατά νου) παρέμειναν και οδήγησαν για μία ακόμη φορά την Ελλάδα σε αμυντική στάση και υποχώρηση (με όλα τα συνεπακόλουθα). Η γνώση λοιπόν των παραπάνω αδυναμιών και λαθών, δεν αρκεί για να καλύψει το κενό από τη θεωρία στην πράξη. Απαιτείται συνεπώς, η ύπαρξη και η δημιουργία ενός συστήματος που να μπορεί, αφενός να εντοπίζει και αφετέρου να καλύπτει, με νέες διαδικασίες, μηχανισμούς, θεσμούς κ.λ.π., τα κενά αυτά.

Σε βιβλίο του, ο Ναύαρχος Λυμπέρης σχολιάζει ότι, σε όρους στρατηγικής, οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις, δεν αιφνιδιάστηκαν από την κρίση.¹²⁹⁴ Σε γενικές γραμμές, η προαναφερθείσα θέση μπορεί να θεωρηθεί σωστή. Ωστόσο, αγνοείται σε αυτό το σημείο, ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι υπηρεσίες πληροφοριών λίγες εβδομάδες πριν, καθώς και κατά τη διάρκεια της κρίσης. Επίσης, δεν λαμβάνεται υπόψη, η σχέση του Ναυάρχου με τον Κώστα Σημίτη, σε ζητήματα πληροφοριών, στη σύσκεψη του συμβουλίου για τη διαχείριση της κρίσης. Τον Νοέμβριο του 1995, τα ελληνικά Υπουργεία, δεν εκτίμησαν τις επιπτώσεις που θα είχε το αναπτυξιακό πρόγραμμα για τα νησιά του Αιγαίου (αναφορικά με τις πιθανές αντιδράσεις της Τουρκίας). Τα Υπουργεία Αιγαίου και Εθνικής Άμυνας δεν κατάφεραν να προβλέψουν τον τρόπο με τον οποίο θα αντιδρούσε η Τουρκία σε ένα μη στρατιωτικό, αναπτυξιακό ελληνικό πρόγραμμα. Ωστόσο, η Αθήνα γνώριζε πολύ καλά τα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα στην Τουρκία, καθώς και τη μεγάλη διαμάχη ανάμεσα στους ισλαμιστές και στην Tansu Ciller. Αφού είχε λήξει η κρίση, οι Έλληνες αξιωματούχοι συμπέραναν ότι η εσωτερική αστάθεια στην Τουρκία και η κούρσα για τη διαδοχή του Ανδρέα Παπανδρέου στην Ελλάδα, είχαν δώσει τη δυνατότητα και την ευκαιρία στην Τουρκία, για την εφαρμογή μίας επεκτατικής στρατηγικής. Παρομοίως, και αφού είχε περάσει η κρίση, κορυφαίοι Έλληνες διπλωμάτες και αξιωματούχοι άρχισαν να πιστεύουν ότι η προσάραξη στα Ίμια, του τουρκικού πλοίου, την 26^η Δεκεμβρίου 1995, αποτελούσε μέρος ενός μυστικού σχεδίου για την πρόκληση της ελληνικής κυριαρχίας σε νησιά του Αιγαίου¹²⁹⁵ (και πως η υποκλοπή της τηλεφωνικής συνομιλίας του Τούρκου Ναυάρχου Ερκαϊά, επιβεβαίωσε την εκτίμηση αυτή). Ωστόσο, παραμένει ακόμη σκοτεινό σημείο (ανεπιβεβαίωτο), το κατά πόσο η προσάραξη του πλοίου αποτελούσε μέρος ενός σχεδίου των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών, με απώτερο στόχο το ξέσπασμα κρίσης με την Ελλάδα.

Κατά τον Ναύαρχο Λυμπέρη επρόκειτο για μια κρίση, κατά την οποία ο ίδιος δεν μπορούσε να λάβει πρωτοβουλίες. «Στην κρίση ο Α ΓΕΕΘΑ, δεν είναι σαν τον

¹²⁹⁴ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 546-547.

¹²⁹⁵ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 168. Συνέντευξη Υποστράτηγου εν αποστρατεία που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

Αρχιστράτηγο στον πόλεμο που κάνει ο,τι θέλει. Είναι πολιτική απόφαση. Την ευθύνη την έχει η πολιτική ηγεσία.»¹²⁹⁶

Μετά από το 1974, οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών είχαν προετοιμαστεί και εκπαιδευτεί για να παρέχουν προειδοποίηση για τουρκικές επιθέσεις από στρατιωτικούς σχηματισμούς, όπως είναι τα πολεμικά πλοία, τα μαχητικά αεροσκάφη και οι κινήσεις των δυνάμεων του Στρατού Ξηράς. Η προετοιμασία όμως δεν εμπεριείχε (όπως τελικά αποδείχτηκε από τα γεγονότα) και την περίπτωση της απόβασης μίας μικρής ομάδας κομάντος, σε ένα ακατοίκητο νησί, υπό εξαιρετικά δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Η ειρωνεία είναι, πως αυτή η αποτυχία των πληροφοριών, η «διάρρηξη» των σχέσεων στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας σε θέματα πληροφοριών, σε συνδυασμό με την πρόθεση του Πρωθυπουργού να αποφύγει την ένοπλη σύγκρουση (που θα οδηγούσε κατά συνέπεια σε πολιτικές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία για τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα), ήταν που επέσπευσε το τέλος της κρίσης και την αποκλιμάκωση.

Μέσα από διπλωματικές οδούς, οι Έλληνες και οι Τούρκοι, με τη μεσολάβηση των Η.Π.Α., συμφώνησαν στη λύση «όχι πλοία, όχι στρατιώτες, όχι σημαίες» στα Ίμια και επιστροφή στο status quo ante. Ωστόσο, βασικές πτυχές της κρίσης παραμένουν ακόμη ανεξιχνίαστες. Η Ελλάδα εξέλαβε τη λύση που δόθηκε ως μία διεθνής αποδοχή της ελληνικής κυριαρχίας στα Ίμια. Στον αντίποδα του παραπάνω, η Τουρκία θεώρησε, έκτοτε, ότι τα Ίμια είναι μία περιοχή αμφισβητούμενη ή μία περιοχή τουρκικής κυριαρχίας.¹²⁹⁷ Τελικά, μπορεί να λεχθεί ότι και οι δύο πλευρές αποδέχτηκαν την πρόταση των Ηνωμένων Πολιτειών και επέστρεψαν στο προηγούμενο καθεστώς (status quo), αποφεύγοντας την περαιτέρω κλιμάκωση. Με αυτό τον τρόπο, και οι δύο πλευρές συνέχισαν να διατηρούν τις νομικές τους θέσεις και επιχειρήματα.¹²⁹⁸ Είναι πολλοί όσοι ισχυρίζονται, πως αυτή η μοιραία νύχτα ήταν η αφετηρία της ντε φάκτο νομιμοποίησης των τουρκικών αξιώσεων για την ύπαρξη «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο.¹²⁹⁹ Χαρακτηριστική είναι η συνέντευξη που έδωσε ο πρώην Υπουργός Εξωτερικών, Γιάννης Καψής, στην εκπομπή «Αθέατος Κόσμος», σχετικά με τις συνέπειες της κρίσης των Ιμίων: «Η Ελλάδα συνεχίζει την υποχωρητικότητά της. Υποχωρητικότητα δεν είναι επίδειξη ή έλλειψη ανδρείας... στέλνεις μήνυμα, πως ό,τι κι αν σου ζητήσει ο αντίπαλος θα υποχωρήσεις. Έπρεπε να

¹²⁹⁶ Συνέντευξη του Χρήστου Λυμπέρη στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, "Αθέατος Κόσμος", πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:14. <http://www.youtube.com/watch?v=mjd1WY1HrBU>

¹²⁹⁷ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 169. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στον συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του,

¹²⁹⁸ Arim Reşat, Ambassador (Rtd.), *Foreign Policy Concepts Conjuncture, Freedom of Action, Equality* (Ankara Foreign Policy Institute, 2001), 14.

¹²⁹⁹ Μάρκος Μουζάκης, "Οι "γκρίζες ζώνες" των Ιμίων," *Ανιχνεύσεις*, 31 Ιανουαρίου 2013, πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 19:56. <http://www.anixneuseis.gr/?p=57662>

ακολουθήσουμε την τακτική του Ανδρέα Παπανδρέου και της κυβέρνησης της μεγάλης κρίσης του 1987, που υποχρεώσαμε την Τουρκία να κάνει πίσω, και με τρόπο περίπου ευτελιστικό».¹³⁰⁰ Μετά το πέρας της κρίσης, οι Τούρκοι αξιωματούχοι και το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, άρχισαν να κάνουν λόγο για «γκρίζες ζώνες» στο Αιγαίο, χωρίς όμως να καθορίζουν τις βραχονησίδες ή τα νησιά που αμφισβητούν. Στην Αθήνα, η κρίση των Ιμίων και οι θεωρίες των «γκρίζων ζωνών» δημιούργησαν μεγάλη ανησυχία, σχετικά με τις μακροπρόθεσμες τουρκικές επιθετικές προθέσεις. Η Άγκυρα άρχισε να δείχνει πως επιδιώκει αναθεώρηση της Συνθήκης της Λοζάννης (1923) για το status quo στο Αιγαίο. Συνέπεια όλης της προαναφερθείσας κατάστασης ήταν, ο Πρωθυπουργός, να αποδεχτεί την αύξηση στις αμυντικές δαπάνες και τα νέα εξοπλιστικά προγράμματα, που αφορούσαν και στα τρία Όπλα των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.¹³⁰¹

Αργότερα, και αναφερόμενος σε βιβλίο του σχετικά με την κρίση, ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης, γράφει: «Η κρίση των Ιμίων έκλεισε τυπικά με τη συζήτηση της 8^{ης} Φεβρουαρίου στο ΚΥΣΕΑ, όπου επαναβεβαιώθηκε η άποψη που είχα ήδη διαμορφώσει, ότι δηλαδή ο κ. Λυμπέρης έπρεπε να απομακρυνθεί ως ο κατεξοχήν υπεύθυνος για τις παραλείψεις και τις αδυναμίες τη νύχτα της κρίσης. Λίγο αργότερα αποφασίστηκε η ανακοίνωση της απομάκρυνσής του και μετά από δέκα ημέρες η ανακήρυξη της νέας ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων»¹³⁰² Σε λίγες σελίδες φαίνεται η ρήξη ανάμεσα στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, αλλά και το αδιέξοδο των σχέσεων του κ. Σημίτη με το Ναύαρχο Λυμπέρη. Η κρίση των Ιμίων κατέδειξε την ανάγκη της Ελλάδας για μία νέα ολοκληρωμένη στρατηγική στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Μία στρατηγική που θα αμφισβητούσε αφενός τον έντονο διμερή διπολικό χαρακτήρα των σχέσεων αυτών και αφετέρου την απλουστευτική λογική της βίαιης δια των όπλων αντιπαράθεσης και της επικράτησης του ισχυρότερου, ως τρόπο επίλυσης των διαφορών Ελλάδας και Τουρκίας. Η κάθε τόσο απειλητική επίκληση του casus belli έπρεπε να εκλείψει, όπως και η αντίληψη ότι η διαφορά είναι διμερής και αφορά αποκλειστικά την Ελλάδα και την Τουρκία. Χρειαζόμασταν μία στρατηγική που θα συμβάδιζε με τη στρατηγική για την ένταξή μας στην ΟΝΕ και θα οδηγούσε σε μία ξεκάθαρη μεταβολή των ελληνοτουρκικών σχέσεων σε ένα πλαίσιο ειρήνης και συνεργασίας στη βάση κανόνων διεθνούς δικαίου. Για την ανάπτυξη αυτής της στρατηγικής η ευρωπαϊκή πλατφόρμα μπορούσε

¹³⁰⁰ Συνέντευξη Γιάννη Καψή στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, "Αθέατος Κόσμος", πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:06. <http://www.youtube.com/watch?v=zXUWCqMYAPc>

¹³⁰¹ Για παράδειγμα, την περίοδο που ακολούθησε την κρίση των Ιμίων, η Ελλάδα προέβη σε αγορές, inter alia, πυραύλων αέρος-αέρος, φρεγατών τύπου MEKO-200, πυραυλικά συστήματα τύπου PATRIOT, μαχητικά αεροσκάφη τύπου F-16, καθώς επίσης και άρματα Leopard τύπου A5. Βλέπε ΥΠΕΘΑ, *Λευκή Βίβλος για τις Ένοπλες Δυνάμεις, 1998-1999* (Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2000), 156-158.

¹³⁰² Σημίτης, *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, 73.

να αποτελέσει την ιδεωδέστερη βάση, αναφέρει ο πρώην Πρωθυπουργός.¹³⁰³ Ωστόσο, η αναζήτηση στήριξης από το NATO και την ΕΕ ίσως τελικά να έχει αμφίβολα αποτελέσματα καθώς ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε το NATO επιθυμούν να φορτωθούν πρόσθετες συγκρούσεις, που αφορούν, είτε σε δικαιώματα μειονοτήτων είτε σε εδαφικές διεκδικήσεις μεταξύ των μελών τους (η Τουρκία έναντι της Ελλάδας φτάνει και περισσεύει).¹³⁰⁴ Το παραπάνω αποτελεί έναν παράγοντα που οι Έλληνες διαμορφωτές της πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψη στην αντιμετώπιση των κρίσεων.

Σε ένα υποθετικό σενάριο που θα μπορούσε να είχε υλοποιηθεί, αν προέκυπτε σύρραξη, ως αποτέλεσμα της κλιμάκωσης της κρίσης, ο Δημήτρης Αδαμόπουλος κάνει ορισμένες παρατηρήσεις, οι οποίες αφενός καταδεικνύουν το επίπεδο της προετοιμασίας της ελληνικής πλευράς και αφετέρου δείχνουν μία διαφορετική πραγματικότητα, την οποία ενδεχομένως να βιώναμε, αν η κρίση είχε διαφορετική έκβαση από αυτή που τελικά είχε. Το υποθετικό αυτό σενάριο έχει ως εξής:

Μια πιθανή σύρραξη εκείνο το βράδυ δεν θα είχε αποτέλεσμα μόνο σε επιχειρησιακό και στρατηγικό επίπεδο. Θα είχε σίγουρα και σε πολιτικό επίπεδο.

Οι μεγάλες απώλειες, ιδίως ναυτικών μονάδων, από πλευράς Τουρκίας θα δημιουργούσαν φαινόμενα ντόμινο σε επίπεδο πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας. Το «βαθύ κράτος», που βασίζεται περισσότερο στον εντυπωσιασμό και στον επηρεασμό των αντιπάλων του από το φόβο του πολέμου και όχι με τη χρήση των Ενόπλων Δυνάμεών του αυτών καθ αυτών (χρησιμοποιεί το δόγμα «Win by fright not by fight»), θα τρωνόταν σημαντικά και θα προσπαθούσε στη συνέχεια να διαχειριστεί τις περαιτέρω εσωτερικές συνέπειες. Όλες οι εθνότητες που κατοικούν στην Τουρκία και που τους ενώνει η σκληρή πολιτική του κεμαλικού κατεστημένου θα καταλάβαιναν ότι η δύναμη αυτή δεν αποτελεί το φόβητρο της Μεσογείου.

Ταυτόχρονα, όλοι οι γείτονες της χώρας μας θα έπαιρναν με τον καλύτερο τρόπο το μάθημα ότι η χώρα δεν είναι διατεθειμένη να κάνει υποχωρήσεις σε βασικά ζητήματα της εξωτερικής της πολιτικής και στα εθνικά της θέματα και είναι αποφασισμένη να τα υπερασπίσει ακόμα και με πόλεμο.

Πιθανότατα, θα ήταν άλλη και η συμπεριφορά των βορείων γειτόνων μας (Αλβανία, Σκόπια και Βουλγαρία) σε σχέση με τα εθνικά ζητήματα που χρονίζουν παραμένοντας άλυτα, το Βορειοηπειρωτικό και το Μακεδονικό...

Τη μεγαλύτερη όμως και ουσιαστικότερη εντύπωση θα αποτύπωνε η Ελλάδα στη σκέψη των διαμορφωτών της εξωτερικής και της αμυντικής πολιτικής της υπερδύναμης. Η προθυμία σύγκρουσης για την υπεράσπιση όσων η χώρα θεωρεί «εθνικά δίκαια» θα έδινε την εικόνα σοβαρής χώρας στις Ηνωμένες Πολιτείες και την

¹³⁰³ Ibid, 75-76.

¹³⁰⁴ Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα*, 149.

πεποίθηση ότι θα πρέπει εις το εξής να υπολογίζουν με διαφορετικό τρόπο τον ελληνικό παράγοντα, καθώς θα έχει αποδείξει ότι είναι σε θέση να ανοίξει «τις πόρτες του φρενοκομείου», κάτι που θα διακυβεύσει τα αμερικανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή.

Η Ελλάδα θα είχε την ευκαιρία να αναδειχθεί σταδιακά σε ηγετική δύναμη στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, έχοντας υποβαθμίσει αρκετά το γόητρο της Τουρκίας, κάτι που θα επαναπροσδιόριζε την ευαίσθητη γεωστρατηγική ισορροπία στην περιοχή. Θα διεκδικούσε εν ολίγοις τη μεγαλύτερη προσοχή της υπερδύναμης, με ευεργετικές επιπτώσεις στην προβολή των εθνικών της θεμάτων.¹³⁰⁵

¹³⁰⁵ Δημήτρης Αδαμόπουλος, "Ίμια 1996: Πώς ένας παρολίγο θρίαμβος κατέληξε σε τραγωδία," *Πόλεμος και Ιστορία* (Φεβρουάριος 2011): 21-22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Συμπεράσματα – Προτάσεις

α. Γενικά Συμπεράσματα

Αυτό που έδειξαν οι ελληνοτουρκικές κρίσεις, και κυρίως η κρίση των Ιμίων, είναι η απουσία ενός συντονισμένου και συλλογικού συστήματος διαχείρισης γνώσης. Την ίδια στιγμή, διαφαίνεται ένα σύστημα διαχείρισης κρίσεων που παρουσίαζε αρκετά σημεία προβληματισμού. Παρατηρείται μια κοινότητα Υπηρεσιών, η οποία όμως δεν λειτουργεί κάτω από μια κοινή ηγεσία. Θα έπρεπε να υπάρχει μια συλλογικότητα για να λειτουργεί το σύστημα αρμονικά και με αποτέλεσμα. Στην παραπάνω θέση συμφωνεί και το σύνολο των ερωτηθέντων – πρωταγωνιστών, που δέχτηκαν να παραχωρήσουν συνέντευξη στον γράφοντα τη διατριβή. Τα ατυχή περιστατικά που πραγματοποιήθηκαν το βράδυ των Ιμίων, καταδεικνύουν επίσης κενά στο συντονισμό των υπηρεσιών, καθώς και προβλήματα στην επιβεβαίωση γεγονότων. Παράλληλα διαφαίνεται η σύγκρουση και η διαμάχη ανάμεσα στην πολιτική και τη στρατιωτική ηγεσία, αλλά και ανάμεσα σε πολιτικά πρόσωπα, στοιχεία που συντελούν στην όχι τόσο αποδοτική διαχείριση κάθε κρίσης και δείχνουν την επιρροή – επίδραση των πολιτικών ανταγωνισμών στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας.

Περνώντας στον τομέα της Διαχείρισης Κρίσεων και Γνώσης, συμπεραίνουμε, γενικώς, ότι η χώρα μας στερείται ενός ενοποιημένου και συνολικού συστήματος διαχείρισης κρίσεων. Κάθε υπηρεσία διαθέτει τη δική της δομή και το δικό της θεσμικό πλαίσιο. Τους δικούς της κανόνες και το δικό της προσωπικό, που χαρακτηρίζεται, σημειωτέον, από μία συγκεκριμένη κουλτούρα και επαγγελματικό επίπεδο. Τα παραπάνω αφορούν, τόσο στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας όσο και στην Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών. Το ίδιο συμβαίνει και με το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, αλλά και με το ίδιο το Γραφείο του Πρωθυπουργού της χώρας. Πρόκειται για μία Βαβέλ, η οποία, όταν κληθεί να λειτουργήσει συλλογικά, στα πλαίσια του ΚΥ.ΣΕ.Α, δείχνει το πραγματικό της πρόσωπο, μέσα από προβλήματα που προκύπτουν στο συντονισμό και στην επικοινωνία.

Είναι συνεπώς απαραίτητη η δημιουργία μίας ανεξάρτητης αρχής, η οποία θα αναλάβει το συντονισμό και το «συγχρονισμό» όλων των υπηρεσιών πληροφοριών και διαχείρισης κρίσεων, ώστε, τουλάχιστον σε αρχική φάση, να μιλούν όλοι την ίδια γλώσσα. Αν αυτό γίνει εφικτό, τότε θα μπορέσουμε να περάσουμε σε πιο σύνθετα επίπεδα, όπως αυτό της αναμόρφωσης και εξέλιξης του θεσμικού πλαισίου και των διαταγών που διέπουν τη λειτουργία του συνολικού συστήματος. Το σύστημα αυτό, θα λειτουργεί παράλληλα με το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας και θα συνδράμει με οδηγίες και κατευθύνσεις, στις δύσκολες ώρες της κρίσης. Παράλληλα, θα παρακολουθεί τις εισερχόμενες πληροφορίες και θα τροποποιεί αναλόγως, σε πρώτο χρόνο, τις κατευθύνσεις που παρέχει, ακόμη και τους κανόνες εμπλοκής.

Περνώντας στον τομέα της διαχείριση γνώσης, η δημιουργία γνώσης αποτελεί συνεχή διαδικασία. Ο συνδυασμός αυτών των δύο (διαχείριση κρίσης και γνώσης) θα μπορούσε να δημιουργήσει ενός είδους «άμεσης μάθησης» κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, έτσι ώστε οι γνώσεις που προκύπτουν να εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της παρούσας κρίσης αλλά και για μελλοντικές κρίσεις.

Η διαχείριση γνώσης έχει πλέον καθιερωθεί ως νέος κλάδος της διοικητικής επιστήμης, έχοντας ξεπεράσει τη φάση που εθεωρείτο μια πρόσκαιρη μόδα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ερευνητή της NASA, Σιέντ Σαρίκ, ο οποίος τονίζει ότι η σημασία και η διεπιστημονικότητα του νέου αυτού κλάδου, αντιστοιχούν με τη σημασία και τη διεπιστημονικότητα της Επιχειρησιακής Έρευνας, όπως αυτή αναπτύχθηκε στη μεταπολεμική περίοδο¹³⁰⁶.

Η διαχείριση γνώσης, ως έννοια, αποτελεί «παιδί» των Ικουζίρο Νονάκα και Χιροτάκα Τακεούκι το 1995 ως προέκταση των υπαρχουσών θεωριών περί οργανωσιακής γνώσης. Οι δύο αυτοί επιστήμονες αποκόπηκαν από αυτές τις πρώιμες θεωρίες και βοήθησαν στην καθιέρωση της διαχείρισης γνώσης ως αυτοτελές πεδίο. Εκτός από τη μάθηση, η διαχείριση γνώσης ασχολείται και με την ενεργή έρευνα και τη δημιουργία νέας γνώσης. Παράλληλα, καταπιάνεται με τους διάφορους τρόπους, κατά τους οποίους, διάφορες κατηγορίες γνώσης μεταφέρονται ανάμεσα σε πρόσωπα και οργανισμούς, όπως επίσης και με το πώς μια μορφή γνώσης μετατρέπεται σε άλλη. Την ίδια στιγμή, η διαχείριση γνώσης ασχολείται και με τον έλεγχο μεταφοράς της γνώσης, με στόχο τη βελτίωση των αποτελεσμάτων. Η καινοτομία ήταν αυτό που ενέπνευσε τους Nonaka και Takeuchi να ασχοληθούν με τη διαχείριση γνώσης. Οι ίδιοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η καινοτομία είναι το αποτέλεσμα της ανταλλαγής και σύγκρισης της γνώσης μέσα σε μια συνεχή διαδικασία μεταφοράς και μετατροπής. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται, διαδικασία SECI, από τα αρχικά των τεσσάρων φάσεων της: Socialisation (κοινωνικοποίηση), Externalisation (εξωτερίκευση), Combination (συνδυασμός), Internalisation (εσωτερίκευση). Κάθε μία από αυτές τις φάσεις, περιγράφει έναν τρόπο δημιουργίας νέας γνώσης, ενώ η συνολική διαδικασία στοχεύει στο να καταστήσει σχετική τη γνώση με το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Δεν υπάρχει προκαθορισμένη αρχή και τέλος. Όλα εξαρτώνται από τη ρεαλιστικότητα του προβλήματος και της γνώσης που απαιτείται.

Σε στρατιωτικό επίπεδο, η διαχείριση γνώσης πρέπει να είναι ακριβής έτσι ώστε να προσδιορίζεται η εχθρική δύναμη, η σύνθεσή της, η θέση της, οι ικανότητές της και οι προθέσεις της, ενώ ταυτόχρονα απομακρύνεται η προοπτική ενός στρατηγικού, επιχειρησιακού ή τεχνολογικού αιφνιδιασμού. Εδώ, ο κύκλος της πληροφόρησης περιλαμβάνει τέσσερα βήματα για την απόκτηση, τη συγκέντρωση και την αξιολόγηση των πληροφοριών. Στην πρώτη φάση, που ονομάζεται «κατεύθυνση», οι διοικητές προσδιορίζουν τις απαιτήσεις και τις μεταφέρουν στο

¹³⁰⁶ Syed, "Knowledge Management: An emerging discipline," 75-82.

προσωπικό, το οποίο οφείλει να συγκεντρώσει το υπάρχον υλικό από διάφορες πηγές. Η δεύτερη φάση, η «συγκέντρωση», ολοκληρώνεται όταν συγκεντρωθούν όλα τα δεδομένα παρακολούθησης από πηγές και υπηρεσίες. Η τρίτη φάση της «επεξεργασίας», περιλαμβάνει την αντιπαραβολή, την αξιολόγηση, την ανάλυση, την ενσωμάτωση και την εκτίμηση των συγκεντρωμένων πληροφοριών. Πρόκειται για μία διαδικασία μετατροπής των στοιχείων σε πληροφόρηση. Στην τελική φάση της «διάδοσης», η πληροφόρηση παρέχεται σε αυτούς που τη χρειάζονται¹³⁰⁷. Οι πόλεμοι δεν κερδίζονται χωρίς επαρκείς πληροφορίες από ικανούς μηχανισμούς συλλογής πληροφοριών. Ως εκ τούτου, είναι άκρως απαραίτητη και αναγκαία η ύπαρξη αποτελεσματικών υπηρεσιών ασφαλείας.¹³⁰⁸

Οι κρίσεις βρίσκονται παντού γύρω μας και ιδίως στη σημερινή εποχή περιβάλλονται από περίπλοκους κοινωνικούς και τεχνικούς παράγοντες. Από τη φύση τους, οι κρίσεις παρουσιάζουν στοιχεία αβεβαιότητας. Για να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα (αβεβαιότητα και περιπλοκότητα) θα περίμενε κανείς οι διαχειριστές των κρίσεων να διαθέτουν ή να έχουν πρόσβαση σε μια στοιχειώδη περιφερειακή γνώση. Ακόμα και αν αυτό αποτελεί μια ρεαλιστική προσδοκία, είναι μια προσδοκία. Συχνά οι διαχειριστές κρίσεων καλούν ειδικούς για σχετικές με την κρίση πληροφορίες. Για έναν, όμως, λιγότερο έμπειρο διαχειριστή κρίσεων, είναι περισσότερο δύσκολο να βρει και να χρησιμοποιήσει σωστά αυτές τις πηγές πληροφοριών και γνώσεων.

Διαπιστώνεται πως στην ελληνική πραγματικότητα, έννοιες όπως η Διαχείριση Γνώσης, δεν απαντώνται στις κρατικές υπηρεσίες. Σε κάθε υπηρεσία, οι εισερχόμενες πληροφορίες τυχαίνουν επεξεργασίας από το αρμόδιο τμήμα, χωρίς να παίρνουν από το «φίλτρο» της διαχείρισης γνώσης. Αναλόγως την εκπαίδευση και την προσωπική κουλτούρα και γνώσεις του καθενός, παράγεται και το αντίστοιχο αποτέλεσμα. Είναι συνεπώς κρίσιμη η εισαγωγή σε όλες τις υπηρεσίες, ενός τομέα διαχείρισης γνώσης, ο οποίος θα υποστηρίζει, με τη λειτουργία του το έργο του τομέα διαχείρισης κρίσεων, μέσα από την επεξεργασία των εισερχόμενων δεδομένων, αλλά και από τη δημιουργία νέων δεδομένων – γνώσης, σε πρώτο χρόνο.

Μέσα από τις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν, και αναφορικά πάντοτε με τη διαχείριση γνώσης, προκύπτει ο κλάδος αυτός είναι κάτι σχετικά άγνωστο στην ελληνική πραγματικότητα. Ωστόσο, διαχείριση της γνώσης υπάρχει και λειτουργεί, όχι όμως με τη μορφή ενός δομημένου συστήματος, αλλά μέσα από τις αποσπασματικές ενέργειες προσώπων και φορέων. Το σύνολο των ερωτηθέντων

¹³⁰⁷ Syed, "Knowledge Management: An emerging discipline," 75-82. 39.

¹³⁰⁸ Ηλιάδης, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*, 23.

φαίνεται πως συμφωνεί προς αυτή την κατεύθυνση και ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων.¹³⁰⁹

Η μελέτη των δύο κρίσεων (1987 και 1996) μας κατέδειξε ότι, όταν η ισχύς ενός διεθνούς δρώντος αυξάνεται σε σχέση με τους στρατηγικούς του αντιπάλους, ο δρών αυτός τείνει να επεκταθεί σε βάρος τους, καθώς και ότι όσο ισχυρότερος είναι ένας διεθνής δρών, τόσο ευρύτερα ορίζει τα συμφέροντά του. Η επέκταση στον διεθνή χώρο λαμβάνει διάφορες μορφές: κατάληψη εδάφους, πολιτική ηγεμονία, οικονομική εκμετάλλευση, πολιτιστική κυριαρχία. Ο βασικός λόγος που οι μεγάλες δυνάμεις ορίζουν διασταλτικά τα συμφέροντά τους, είναι, ότι καθώς όσο ισχυρότερος είναι ένας διεθνής δρών, τόσο περισσότερο επηρεάζει τις διεθνείς υποθέσεις, ενώ αυτή η δυνατότητα επηρεασμού αποτελεί από μόνη της επαρκές κίνητρο. Το κίνητρο να μετατραπεί η δυνατότητα σε δράση ενισχύεται από το γεγονός ότι οι μεγάλες δυνάμεις είναι συχνότατα οι μόνες που μπορούν να αναλάβουν αποτελεσματική δράση, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ένα διεθνές ζήτημα. Πέρα από αυτό το γενικό κίνητρο υπάρχουν τρία επιμέρους κίνητρα τα οποία μπορούν να εξωθήσουν έναν διεθνή δρώντα να επεκταθεί και γενικότερα να ορίσει διασταλτικά τα συμφέροντά του: α) Το κίνητρο του οφέλους, που μπορεί να είναι οικονομικό, πολιτικό κλπ., ενώ σ' αυτό συμπεριλαμβάνεται και ο αλτρωτισμός, β) το κίνητρο του φόβου, με την έννοια της εξασφάλισης από άμεσο ή μελλοντικό κίνδυνο, γ) το κίνητρο της ιδεολογίας, όπως, π.χ., στο ισλαμικό δόγμα περί ιερού πολέμου.¹³¹⁰ Το παραπάνω μας «φωτογραφίζει» ουσιαστικά την Τουρκία, η οποία, ευρισκόμενη σε καθεστώς συνεχούς ανάπτυξης, λειτουργεί επεκτατικά στο διεθνή χώρο, με τη χώρα μας να βρίσκεται στην «πρώτη γραμμή» του περιβάλλοντός της και με τον υπουργό εξωτερικών της, Αχμέτ Νταβούτογλου, να εκφράζει καθημερινώς, τις επεκτατικές (πολιτισμικές και μη) διαθέσεις του επιτήδειου ουδέτερου – της Τουρκίας. Στην ενότητα *Προάγγελος Κρίσης - Για ποιο λόγο είναι αναγκαία η μελέτη της διαχείρισης κρίσεων: Η «ευαίσθητη θέση» της Ελλάδος* αναλύσαμε εκτενώς τους λόγους, για τους οποίους η Τουρκία αποτελεί απειλή για τη χώρα μας, μέσω μίας νέας κρίσης, και κατά συνέπεια δεν απαιτείται να επεκταθούμε. Ωστόσο, αξίζει να απαντηθεί το ερώτημα του κατά πόσο ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης.

Οι ερωτηθέντες πρωταγωνιστές καταλήγουν στο ότι, εφόσον ξεσπάσει κρίση, η χώρα μας μπορεί να βρεθεί σε πολύ δεινή θέση, ωστόσο, θεωρούν πως δεν πρόκειται να ξεσπάσει πόλεμος ανάμεσα στις δύο χώρες. Επίσης, θεωρούν πως η γιγάντωση των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων αποτελεί ένα σαφή παράγοντα ανησυχίας για την ελληνική πλευρά, ενώ πλέον συνδέουν τη χρησιμοποίηση των ΤΕΔ

¹³⁰⁹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Επίσης, Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³¹⁰ Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, 348-349.

ως εργαλείο της πολιτικής ηγεσίας για την εκπλήρωση των πολιτικών στόχων που τίθεντε κάθε φορά.¹³¹¹ Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων για περαιτέρω ανάλυση των προαναφερθέντων μέσα από τις απαντήσεις των παραχωρούντων τη συνέντευξη.

Ο τρόπος με τον οποία η Άγκυρα εγείρει τις διεκδικήσεις της, στη, μετά το 1974 περίοδο, καταδεικνύει ότι η νέα τουρκική αντίληψη εμφανίζεται ως ένα ολοκληρωμένο και πλήρως συγκροτημένο σύνολο στρατηγικών και τακτικών κινήσεων, οι οποίες έχουν αλληλουχία μεταξύ τους και στηρίζονται σε ένα σοβαρό θεωρητικό γεωπολιτικό πλαίσιο. Η Τουρκία επιδιώκει να είναι ένα περιφερειακό κέντρο ισχύος, το οποίο δίνει μεγάλη βαρύτητα στις γεωπολιτικές, γεωπολιτιστικές, γεωοικονομικές και γεωστρατηγικές παραμέτρους, χωρίς φυσικά να αποκλίνει από την απαραβίαστη κεμαλική κληρονομιά της αρχής του κράτους - έθνους. Η παλαιά κεμαλική πολιτική ήταν εσωστρεφής, ενώ η νέα εξωτερική πολιτική είναι οργανωμένη, συστηματική και αντλεί τη δύναμή της από το οθωμανικό παρελθόν. Η Τουρκία προετοιμάζεται για την ανάληψη νέων περιφερειακών πρωτοβουλιών στις γειτονικές της χώρες, που θα πηγάζουν από ιστορικές παραμέτρους και θα αφορούν στη δημιουργία διάφορων μηχανισμών αμοιβαίας εξάρτησης, όπως διεύρυνση και επέκταση των συγκοινωνιών, εξάπλωση του διασυνοριακού εμπορίου, προώθηση πολιτιστικών συνεργασιών, άρση προβλημάτων μεταφοράς εργατικού δυναμικού κ.λπ. Για την Ελλάδα το κρίσιμο σημείο εστιάζεται στο γεγονός ότι συνεχίζεται η τουρκική διείσδυση με αυξανόμενους ρυθμούς στα γειτονικά της κράτη με διμερείς συμφωνίες, βοήθεια και συνεργασία σε όλους τους τομείς, με ιδιαίτερη έμφαση στο στρατιωτικό τομέα και στην αποδοχή και νομιμοποίηση της τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας σ' αυτά. Ένα άλλο στοιχείο που είναι επικίνδυνο και πρέπει να απασχολεί περισσότερο την Ελλάδα είναι η διείσδυση που επιχειρείται στη Θράκη, τόσο από τον επίσημο τουρκικό κρατικό μηχανισμό όσο και από διάφορες μουσουλμανικές οργανώσεις της Ελλάδας και του εξωτερικού, οι οποίες ελέγχονται πλήρως από αυτόν. Ένα άλλο στοιχείο είναι ότι η Τουρκία απομακρύνεται από τη Δύση και αποφάσισε να μην προσαρμόζει πλήρως την πολιτική της στην πολιτική των παγκόσμιων κέντρων ισχύος, διότι θεωρεί ότι αυτό θα της δημιουργήσει σοβαρό πρόβλημα στη διαφύλαξη του υπάρχοντος status quo και στην ακεραιότητα ή συνοχή της.¹³¹² Απαιτείται, κατά συνέπεια, η Ελλάδα να απαντήσει με μία εξωτερική πολιτική που θα χαρακτηρίζεται από οργάνωση και συστηματικότητα. Μία πολιτική

¹³¹¹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013 στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Ιωάννης Στάγκας, στις 5 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³¹² Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, 253-256.

ανοίγματος σε συμμαχίες, ενεργούς διπλωματίας και όχι παθητικής δουλοπρέπειας. Εκμετάλλευση της γεωγραφικής της θέσης και ανάπτυξη, τόσο ως εμπορικός κόσμος όσο και ως ενεργειακός. Μιλώντας για ενέργεια, σε πολιτικό επίπεδο, η κατάσταση στην Ελλάδα επηρεάζεται αμέσως ή εμμέσως από το εξωτερικό, καθώς η οικονομία της χώρας είναι ενεργειακώς ελλειμματική και χάνει συνεχώς μερίδια στο διεθνή καταμερισμό της παραγωγής. Προσπάθειες ανάπτυξης εθνικής ενεργειακής πολιτικής πραγματοποιήθηκαν πολλές φορές, πλην όμως ανεπιτυχώς, ενώ η αξιοποίηση των υποθαλασσίων κοιτασμάτων στο Αιγαίο, που θα μπορούσε να καλύψει μέχρι και το 35% της εγχώριας κατανάλωσης υδρογονανθράκων, εμποδίζεται από την Τουρκία.¹³¹³

Το άλλο ζήτημα, που πρέπει κανείς να επισημάνει και που θεωρείται επιτυχία της Τουρκίας στη δεκαετία του 1990, είναι ο εξαναγκασμός της Ελλάδας, στο επεισόδιο των Ιμίων τον Ιανουάριο του 1996, να υποστεί την ελληνική σημαία από νήσο απόλυτης εθνικής κυριαρχίας. Εξέλιξη που διαφοροποίησε ποιοτικά τις τουρκικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο, εντάσσοντας στις ελληνοτουρκικές διαφορές και τις λεγόμενες γκριζες ζώνες. Στην Τουρκία, πρέπει κανείς να παρατηρήσει το αξιοπρόσεκτο για τη διεθνή πολιτική φαινόμενο, να μην επηρεάζεται η εξωτερική πολιτική από το εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο. Ενώ, δηλαδή, μπορεί η χώρα εσωτερικά, στο κοινωνικό - οικονομικό πεδίο, να καταρρέει, να έχουμε μια εξωτερική πολιτική συμπεριλαμβανομένης της ασφάλειας και της άμυνας, που να λειτουργεί ανεπηρέαστα.

Τα παραδείγματα προς τούτο είναι πολλά. Τη δεκαετία του 1950, ενώ η Τουρκία βρισκόταν σε συνθήκες εσωτερικής εξαθλίωσης και στα όρια της πτώχευσης του συστήματος, η κυβέρνηση Μεντερές - Ζορλού διαπραγματεύθηκε επιτυχώς ευνοϊκούς όρους για την Τουρκία στην Κύπρο. Το 1961 προσέφυγε για πρώτη φορά στο Δ.Ν.Τ. και το 1964, σε συνθήκες εσωτερικής πολιτικής αναταραχής, η Τουρκία βομβάρδισε την Κύπρο, τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, ενώ είχε προετοιμασθεί για εισβολή στη Μεγαλόνησο την ίδια περίοδο. Το 1967, η ασθενής κυβέρνηση Ντεμιρέλ κατάφερε να υποχρεώσει τους Συνταγματάρχες της στρατιωτικής δικτατορίας των Αθηνών να αποσύρουν την ελληνική μεραρχία από την Κύπρο τον Δεκέμβριο. Το 1976 και το 1978, εν μέσω πρωτοφανών εσωτερικών αναταραχών, ένοπλης βίας ακραίων στοιχείων και με την οικονομία να βρίσκεται εκ νέου στο χείλος της αβύσσου, οι πρωθυπουργοί Ντεμιρέλ και Ετζεβίτ, αντιστοίχως, κατάφεραν να επιτύχουν σε συναντήσεις τους με την κυβέρνηση των Αθηνών του τότε πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή, συμφωνίες που να ικανοποιούν τα τουρκικά εθνικά συμφέροντα, ενώ διαπραγματεύονταν σαν να εκπροσωπούσαν μια πανίσχυρη χώρα. Το φαινόμενο αυτό της αναντίστοιχης σχέσης εσωτερικού πολιτικού πλαισίου με την εξωτερική πολιτική, τουτέστιν της μονολιθικής αυτονομής της εξωτερικής πολιτικής από τα κοινωνικά πολιτικά και επικοινωνιακά

¹³¹³Κωνσταντίνος Κόλμερ, *Τα πετρέλαια της Ελλάδος* (Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2006), 96.

πράγματα της χώρας, οφείλεται στη δομή του κεμαλικού συστήματος, όπου η στρατηγική της χώρας χαράσσεται από το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, και όχι από την κυβέρνηση της χώρας και τον πρωθυπουργό, όπως συμβαίνει αλλού (βλέπε Ελλάδα), αλλά και σε πολιτισμικούς παράγοντες, κυρίως πολιτικής κουλτούρας, όπου η κοινή γνώμη αποδέχεται την ευθύνη και την ικανότητα της ηγεσίας της χώρας να διαχειρίζεται τα κοινά, δεν συμμετέχει, και, κυρίως, δεν αμφισβητεί τις αποφάσεις, θεωρώντας ότι κατά αυτό τον τρόπο υπηρετείται καλύτερα η ιδέα της πατρίδας.¹³¹⁴

Συνεπώς, η Ελλάδα, αν και εφόσον επιθυμεί την αναβάθμισή της στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και την προφύλαξή της από ενδεχόμενες νέες κρίσεις, πρέπει να «απαντήσει» με μία στρατηγική της χώρας η οποία θα χαράσσεται από ένα Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, και όχι από την κυβέρνηση της χώρας και τον πρωθυπουργό. Ένα Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, στο οποίο δεν θα μπορούν να βρουν έδαφος οι προσωπικές έριδες και διαμάχες, ούτε και οι κομματικές πολιτικές. Ένα Συμβούλιο στο οποίο η στρατηγική δεν θα χαράσσεται κατά την κρίση του εκάστοτε πρωθυπουργού αλλά από ένα ανεξάρτητο όργανο (στο οποίο φυσικά θα μετέχει και ο πρωθυπουργός της χώρας). Ορισμένοι μελετητές κατά καιρούς έχουν κάνει λόγο για τη δημιουργία ενός «Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας» κατά τα αμερικανικά πρότυπα (National Security Council). Το πρόβλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, ωστόσο, δεν μπορεί να λυθεί απλώς δια της εισαγωγής αλλοδαπών θεσμών.¹³¹⁵

Ο αείμνηστος Παναγιώτης Κονδύλης, μιλώντας για την εξωτερική μας πολιτική, γράφει χαρακτηριστικά:

«Ακόμα και όταν η συζήτηση μετατοπίζεται στον κυρίως χώρο της εξωτερικής πολιτικής, κυριαρχεί το στιγμιαίο, το κυμαινόμενο και το κοντινό, όχι η προσεκτική και τεκμηριωμένη στάθμιση μακρόπνοων γενικότερων τάσεων, οι οποίες ίσως μια μέρα βαρύνουν πάνω στις τύχες των Ελλήνων τουλάχιστον τόσο, όσο και τα διαδραματιζόμενα αυτή την ώρα όμορα κράτη... όποιος θέλει να ασκήσει τελεσφόρα εθνική πολιτική, σε αναγκαστικά ευρύτατους πλέον χώρους, πρέπει, πέρα και πριν από την εύστοχη σύλληψη των γενικών καταστάσεων και τη διπλωματική ικανότητα, να διαθέτει ακμαία εθνική οντότητα αποτυπωμένη σ' ένα πολυδιάστατο πλέγμα κοινωνικών, οικονομικών, στρατιωτικών και ψυχολογικών παραγόντων»¹³¹⁶.

Οι οποίες κακοδαιμονίες στο σχεδιασμό και το συντονισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής δύναται σε αρχική φάση να εκλείψουν μέσα από το

¹³¹⁴ Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός*, 182-183.

¹³¹⁵ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, 237.

¹³¹⁶ Παναγιώτης Κονδύλης, *Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο* (Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο Β' Έκδοση 2011), 153-154.

γραφειοκρατικό εκσυγχρονισμό του κυβερνητικού, θεσμικού και διοικητικού πλαισίου.

Ο κυβερνητικός- κοινοβουλευτικός εκσυγχρονισμός πρέπει να ενισχυθεί και από ένα διοικητικό εκσυγχρονισμό.

Επίσης, απαιτείται η οικοδόμηση μίας σύγχρονης Διπλωματικής Υπηρεσίας, επαρκώς καταρτισμένης και πλαισιωμένης με την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, η οποία θα κλιθεί να διαμορφώσει και όχι απλά να διεκπεραιώσει τους στόχους της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στο μέλλον. Η υπαγωγή ενός μέρους του σχεδιασμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στους Έλληνες διπλωμάτες δε σημαίνει σε καμία περίπτωση εκχώρηση της εκτελεστικής εξουσίας εκεί που δεν υπάρχει εντολή και πρωτογενής αρμοδιότητα από το Σύνταγμα. Αντίθετα σημαίνει δυνατότητα διαρκούς αξιοποίησης της Υψηλής Στρατηγικής που διαμορφώνεται στο κυβερνητικό και κατ' επέκταση στο υπουργικό και κοινοβουλευτικό επίπεδο στο μέγιστο δυνατό βαθμό.¹³¹⁷

Η Ελλάδα, αυτή τη στιγμή, στηρίζει την πολιτική της σε μια συγκεκριμένη βάση, αυτή του Διεθνούς Δικαίου. Ωστόσο, πλέον, πρέπει να υποστηρίξει την πολιτική της και με ισχύ. Το ζήτημα της ενδυνάμωσης της οικονομίας και της άμυνας, κατά συνέπεια, είναι απαραίτητο να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και προβληματισμού.

Από γεωπολιτική σκοπιά, η Ελλάδα είναι ένα κράτος - κόμβος, το οποίο θα μπορούσε να αναβαθμισθεί και σε γεωστρατηγικό παίκτη, με σημαντική βαρύτητα. Αν κατά την εποχή του διπολισμού αυτό ήταν αδύνατο και επικίνδυνο ακόμα, σήμερα οι συνθήκες της παγκοσμιοποίησης είναι εντελώς διαφορετικές, διότι εκτός των άλλων, το γεωοικονομικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται προς την Ανατολή. Ενεργειακοί πόροι, αγωγοί πετρελαίου, μεταφορές, νέες πληροφορικές αγορές. Δεδομένου ότι τα μεγάλα πληθυσμιακά μεγέθη δεν παίζουν σημαντικό ρόλο, η Ελλάδα θα πρέπει να πάψει να θεωρεί τον εαυτό της «μικρή χώρα» και να συνειδητοποιήσει πως συγκεντρώνει δυνητικά τα περισσότερα από τα απαιτούμενα, για να συμμετάσχει με καθοριστικό τρόπο στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις.¹³¹⁸

Αναφερόμενοι στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις, είναι απαραίτητη η αναφορά σε μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Ασάντ στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους και στο κατά πόσο αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα. Στο ερώτημα αυτό οι απαντήσεις που δόθηκαν στον γράφοντα είναι ιδιαίτερα σημαντικές και δείχνουν πως η χώρα μας θα πρέπει να παρακολουθεί όλες τις εξελίξεις, ενώ παράλληλα όλες οι προαναφερθείσες εξελίξεις επηρεάζουν την Ελλάδα. Επιπροσθέτως, προκύπτει και η

¹³¹⁷ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, 238.

¹³¹⁸ Μ. Μπόση και Αθ. Κουρματζής, *Τρεις Γεωπολιτικές Προκλήσεις για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005), 355-357.

άποψη ότι η χώρα μας θα πρέπει να προετοιμάζεται για μεγάλες αλλαγές στην περιοχή.¹³¹⁹ Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων για περαιτέρω ανάλυση των προαναφερθέντων μέσα από τις απαντήσεις των παραχωρούντων τη συνέντευξη.

Ο γεωπολιτικός σχεδιασμός πρέπει να στηριχθεί στη φαντασία - στη δημιουργική πλην όμως ελεγχόμενη φαντασία. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα σε εποχές μετάβασης και ραγδαίας αλλαγής, διότι τότε ακριβώς αναδεικνύονται τα μεγαλύτερα οφέλη των νέων πρωτοβουλιών και της πρωτοτυπίας. Οι κρίσεις, συχνά οδηγούν στη διαμόρφωση νέων τρόπων σκέψης.¹³²⁰ Η ελληνική πλευρά είναι απαραίτητο να επαναπροσδιορίσει την εξωτερική της πολιτική, η οποία, ως προς τα βασικά της σημεία, έχει παραμείνει απαράλλακτη από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εξήντα πέντε χρόνια στατικότητας σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο θα πρέπει να μας οδηγήσουν σε προβληματισμό επί του θέματος.¹³²¹

Ο σχεδιασμός της ελληνικής πολιτικής δεν μπορεί να είναι ο ίδιος μετά τα όσα αποκάλυψε η μεταψυχροπολεμική δεκαετία του 1990. Οι διεθνείς σχέσεις μιας χώρας, ίσως και η ίδια η ιστορική επιβίωση της κρατικής αυτονομίας, εξαρτώνται, σε μεγάλο βαθμό, από την προς τα έξω εικόνα της, από την ενεργό και επίκαιρη ή την παθητική και ρητορική εκδοχή της πολιτιστικής της ιδιαιτερότητας.¹³²²

Σε θέματα στρατηγικής και εθνικής ασφάλειας όλες οι χώρες έχουν ισχυρή διακυβέρνηση.¹³²³ Ακόμα και μια χώρα με αδύναμη κυβέρνηση στα εσωτερικά θέματα σε σχέση με την κοινωνία που την εκλέγει, μπορεί να δράσει αποτελεσματικά στο πεδίο των θεμάτων ασφαλείας, καθώς οι επιλογές της δεν θα είναι διαφορετικές από τις επιθυμίες των εξωκυβερνητικών ομάδων και δυνάμεων. Στα θέματα αυτά ωφελούμαστε ή ζημιωνόμαστε όλοι εξίσου.¹³²⁴

¹³¹⁹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³²⁰ Μαρκεζίνης, *Μια Νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα*, 101-102.

¹³²¹ Ibid., 127-128.

¹³²² Χρήστος Γιανναράς, *Πολιτιστική Διπλωματία* (Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος, 2003), 141.

¹³²³ Αρβανιτόπουλος, *Το Θεσμικό Πλαίσιο Διαμόρφωσης της Εξωτερικής Πολιτικής των ΗΠΑ*, 17.

¹³²⁴ Harald Muller and Thomas Kappen, "From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Policies and Foreign Policy," στο David Skidmore and Valerie Hudson, *The limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formulation* (Boulder: Westview Press, 1993), 36.

Για να έχει ουσιαστική χρησιμότητα ένα έργο γεωπολιτικής ανάλυσης, θα πρέπει να αποφύγει την υπερβολική θεωρητικοποίηση, αν και, συγχρόνως, πρέπει να λάβει δεόντως υπόψη τα διδάγματα της ιστορίας. Επίσης, τα γεγονότα και τα επιχειρήματα που θα χρησιμοποιηθούν πρέπει να προέρχονται από συγκεκριμένα γεωπολιτικά ζητήματα και προβλήματα, αλλά πρέπει πάντα και ενσυνείδητα να εξετάζονται λεπτομερώς ώστε να διαπιστώνεται κατά πόσο τα διδάγματα από μια γεωγραφική περιοχή, έναν πόλεμο, ένα επεισόδιο ή μια εποχή μπορούν να μεταφερθούν σε μια άλλη χώρα, ένα άλλο πλαίσιο, μια άλλη εποχή. Ο γεωπολιτικός σχεδιαστής ή σχολιαστής συνεπώς, θα πρέπει να είναι πρόθυμος να προσπαθήσει να προβλέψει, και όχι μόνο να περιγράψει.¹³²⁵

Το παραπάνω αποτελεί και την ουσία της διαχείρισης γνώσης. Είναι, κατά συνέπεια, επιτακτική ανάγκη, η δημιουργία μίας ανεξάρτητης αρχής, ακόμη και εντός του Υπουργείου Εξωτερικών ή Εθνικής Άμυνας. Η αρχή αυτή θα πρέπει να έχει θεσμοθετημένο ρόλο και να λειτουργεί ανεξάρτητα και χωρίς πολιτικές παρεμβάσεις και επιρροές. Ρόλος της θα είναι η καθημερινή – και σε βάθος ανάλυση, τόσο των ιστορικών γεγονότων του παρελθόντος (γεγονότων που σχετίζονται με τις διακρατικές σχέσεις, το παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, την εξωτερική πολιτική των κρατών, αλλά προπάντων με κρίσεις που έχουν ξεσπάσει κατά καιρούς ανάμεσα σε διάφορα κράτη) όσο και γεγονότων που λαμβάνουν χώρα στο παρόν. Στα γεγονότα – κρίσεις που συμβαίνουν στο «τώρα», η αρχή, λειτουργώντας ως άλλη υπηρεσία πληροφοριών, θα προβαίνει σε εκτιμήσεις της εξέλιξης, ενώ οι εκτιμήσεις της θα αξιολογούνται καθημερινά και δια του αποτελέσματος, από τα ανώτερα κλιμάκια του υπουργείου. Η μελέτη θα πρέπει να αφορά, τόσο την περιοχή μας, όσο και άλλες περιοχές του πλανήτη, ενώ τα στελέχη της ανεξάρτητης αρχής, δεν θα μπορούν να μετακινηθούν σε άλλες επιστασίες. Η δε επιλογή τους θα πρέπει να γίνεται με απόλυτη διαφάνεια και πάντοτε βάσει αποδεδειγμένων προσόντων και του ερευνητικού τους έργου.

Οι έως σήμερα εξελίξεις κατέστησαν ολοφάνερο, ότι κάθε παραδοχή μας ακολουθείται από μια επόμενη, άλλοτε μετά από μικρό διάστημα, άλλοτε μεγαλύτερο. Αυτές οι παραδοχές είναι συνέπεια και πιέσεων, κυρίως μέσω ορισμένων συμμάχων μας του ΝΑΤΟ. Στο περιθώριο της διάσκεψης κορυφής του ΝΑΤΟ στην Μαδρίτη το 1997, συνυπογράψαμε το Κοινό Ανακοινωθέν που το έχει επικαλεστεί ο σημερινός Πρόεδρος της Τουρκίας, ως Υπουργός Εξωτερικών. Στο Συμβούλιο Κορυφής της Ε.Ε. στο Ελσίνκι το 1999 αποδεχθήκαμε το Κείμενο Συμπερασμάτων με τις γνωστές παραδοχές.¹³²⁶ Εάν τακτική της Ελλάδας θα είναι η αποφυγή, ή

¹³²⁵Μαρκεζίνη, *Μια Νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα*, 107-108.

¹³²⁶Στις 8 Ιουλίου 1997 άρχισε η Σύνοδος Κορυφής του ΝΑΤΟ στη Μαδρίτη. Στο περιθώριο της Συνόδου ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Κώστας Σημίτης και ο Πρόεδρος της Τουρκίας Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, περιτοιχιζόμενοι από τους υπουργούς Εξωτερικών Πάγκαλο και Τζεμ, υπέγραψαν συμφωνία με σκοπό «τη μείωση της έντασης στο Αιγαίο και την απομάκρυνση του κινδύνου σύρραξης ανάμεσα στις δύο χώρες». Η συμφωνία έμεινε στην ιστορία ως «Συμφωνία της Μαδρίτης».

αναβολή, μιας όξυνσης με διολισθήσεις και παραδοχές, ή και η αποφυγή δυσარέσκειας των ισχυρών συμμάχων μας, το πρόβλημα θα παρατείνεται με εναλλαγές ύφεσης και έντασης. Ούτε την απειλή πολέμου θα απομακρύνουμε οριστικά, ούτε από τον παραλογισμό των εξοπλισμών θα απαλλαγούμε και ούτε θα προστατεύσουμε τα αναγνωρισμένα από το Διεθνές Δίκαιο δικαιώματά μας.¹³²⁷ Συνεπώς, στα ζητήματα αυτά θα πρέπει να διαφοροποιήσουμε την πολιτική μας, προκειμένου να αποφύγουμε τις αρνητικές επιπτώσεις που θα επέρχονται κάθε φορά.

Συμπέρασμα επίσης, μπορεί να εξαχθεί και σχετικά με την εξωτερική πολιτική της χώρας μας και το θεσμικό πλαίσιο που τη διέπει. Η θεσμική διάσταση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι το πρώτο σοβαρό και κρίσιμο, ιδίως για τις περιπτώσεις χειρισμού κρίσεων (πχ Ίμια), επίπεδο προσέγγισης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στον 21ο αιώνα. Το συνταγματικό και νομικό πλαίσιο αν και αρκετά ανεπτυγμένο δεν είναι πλήρως αποσαφηνισμένο, στο βαθμό που παρουσιάζει πολλές αντιφάσεις. Το ΚΥΣΕΑ στο κυβερνητικό επίπεδο και οι Επιτροπές της Βουλής σε συνδυασμό με το ΥΠΕΞ, που είναι ο φυσικός χώρος των εξωτερικών και διεθνών υποθέσεων ενός κράτους, χρειάζονται ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας που να ανταποκρίνεται, αφενός στις απαιτήσεις των κρίσεων του παρελθόντος και αφετέρου στις απαιτήσεις του σύγχρονου γεωπολιτικού και γεωστρατηγικού περιβάλλοντος που διαμορφώνεται στην περιοχή μας – την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

β. Κρίση 1987

Όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση της διατριβής, η ελληνοτουρκική κρίση του '87, έρχεται να επιβεβαιώσει τις αμερικανικές εκτιμήσεις για ένταση ανάμεσα στις δύο χώρες. Ήδη, από το 1981, σε τηλεγράφημα (αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα προς τον Υπουργό Εξωτερικών στην Ουάσινγκτον, 5^η Μαρτίου 1982, ώρα 14:41),

Στη συμφωνία αναφέρεται ότι: «Και οι δύο χώρες θα αναλάβουν προσπάθεια να προωθήσουν διμερείς σχέσεις, που θα βασίζονται σε: α. Αμοιβαία δέσμευση για την ειρήνη, την ασφάλεια και τη συνεχή ανάπτυξη σχέσεων καλής γειτονίας. β. Σεβασμό της κυριαρχίας της κάθε χώρας. γ. Σεβασμό των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου και των Διεθνών Συνθηκών. δ. Σεβασμό στα νόμιμα, ζωτικά συμφέροντα και ενδιαφέροντα της κάθε χώρας στο Αιγαίο, τα οποία έχουν μεγάλη σημασία για την ασφάλεια και την εθνική κυριαρχία τους. ε. Δέσμευση αποφυγής μονομερών ενεργειών στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού και της επιθυμίας, ώστε να αποτραπούν συγκρούσεις οφειλόμενες σε παρεξήγηση, και στ. δέσμευση διευθέτησης των διαφορών τους με ειρηνικά μέσα, στη βάση αμοιβαίας συναίνεσης και χωρίς τη χρήση βίας ή την απειλή βίας». Πρόκειται για την πρώτη ελληνοτουρκική συμφωνία στην οποία αναγνωρίζεται ότι η Τουρκία έχει νόμιμα και ζωτικά συμφέροντα στο Αιγαίο, τα οποία, βάσει της Συμφωνίας, έχουν μεγάλη σημασία για την ασφάλεια και την εθνική της κυριαρχία. Βεβαίως, στη Συμφωνία δεν καθορίζεται ή ξεκαθαρίζεται η οποιαδήποτε τουρκική νομιμοποίηση – ζωτικά συμφέροντα στο Αιγαίο. Ωστόσο, αυτή η Συμφωνία, αποτελεί για την Άγκυρα, την επίσημη αναγνώριση των συμφερόντων της στο Αιγαίο και χρησιμοποιείται ως μοχλοβραχίονας υποστήριξης αυτών. Βλέπε Haralambos Athanasopoulos, *Greece, Turkey and the Aegean Sea: A Case Study in International Law* (London: McFarland, 2001), 99-100.

¹³²⁷ Πεπονής, *Για το ζήτημα του Αιγαίου*, 160.

αναφέρεται πως ο Ανδρέας Παπανδρέου, έχοντας ερεθίσει τους Τούρκους, μάλλον θα έχει να αντιμετωπίσει για κάμποσο καιρό την αυξημένη ένταση, καθώς και το αντίστοιχο κόστος σε χρόνο και προσοχή. Στη συνέχειά του αναφέρεται ότι, όποιος και αν ήταν ο λόγος που τον οδήγησε να εκμεταλλευτεί την «τουρκική απειλή», ο Παπανδρέου έχει βάλει τον εαυτό του σε μία θέση, όπου η Ελλάδα θα μπορούσε να πέσει θύμα ενός συμβάντος και των επιπτώσεων του συμβάντος αυτού.¹³²⁸ Τις παραπάνω εκτιμήσεις, έρχεται να συμπληρώσει και το γεγονός ότι, στα τέλη του 1986, στο ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έφτασαν μυστικές πληροφορίες για τουρκικά σχέδια που αφορούσαν στην πυροδότηση κρίσης, την άνοιξη του 1987. Σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, το σχέδιο είχε συζητηθεί στο Τουρκικό Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας. Η Άγκυρα σκόπευε να προκαλέσει τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα στο ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, με απώτερο στόχο την εξώθηση της Αθήνας σε αντίδραση, η οποία, με τη σειρά της, θα «ανάγκαζε» τον τουρκικό στρατό να αντιδράσει με επίδειξη ισχύος. Στο σχέδιο υπήρχε και ο πολιτικός στόχος της αποδοχής από την Αθήνα, της ισχύος του Πρωτοκόλλου της Βέρνης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες, η Άγκυρα στόχευε ξεκάθαρα στο πολιτικό επίπεδο και δεν είχε καμία πρόθεση να φτάσει σε ένοπλη σύγκρουση.¹³²⁹ Ωστόσο, όπως έδειξαν τα γεγονότα, η συγκεκριμένη γνώση δεν έτυχε αποτελεσματικής αξιοποίησης εκ των προτέρων. Το ότι η τουρκική πλευρά θα αναζητούσε τρόπους για τη δημιουργία ενός «επεισοδίου» μας ήταν εν' ολίγοις γνωστό. Ωστόσο, απουσία της λειτουργίας ενός συστήματος διαχείρισης γνώσης, η γνώση αυτή ίσως δεν αξιοποιήθηκε αποτελεσματικά, εναποθέτοντας την τύχη της χώρας στο πρόσωπο του τότε πρωθυπουργού και όχι σε ένα δομημένο και αποτελεσματικό «σύστημα αντίδρασης». Βέβαια, υπάρχει και το ενδεχόμενο, ο Πρωθυπουργός να είχε ήδη λάβει αυτές τις πληροφορίες και να είχε προσαρμόσει την «επιθετική» και «ριψοκίνδυνη» ρητορική του σε αυτά τα δεδομένα.

Σε επίπεδο πολεμικής κινητοποίησης, και βάσει πάντοτε των αναφορών που καταγράφηκαν στην παρούσα διατριβή, συμπεραίνουμε ότι, στην κρίση του Μαρτίου, η πολεμική μηχανή της χώρας, όταν της ζητήθηκε, κινητοποιήθηκε άμεσα και έλαβε διάταξη μάχης, επιδεικνύοντας τουλάχιστον ένα πολύ καλό επίπεδο ετοιμότητας.

Μελετώντας τις αντιδράσεις της τουρκικής ηγεσίας απέναντι στην ελληνική αποφασιστικότητα και άμεση αντίδραση, παρατηρούμε ότι, το απόγευμα της 27^{ης} Μαρτίου, κατά την επιστροφή του από τις Η.Π.Α., ο Τούρκος πρωθυπουργός, Οζάλ, εμφανίστηκε στο τηλεοπτικό δίκτυο BBC στο Λονδίνο. Εκεί, προέβη στην ακόλουθη δήλωση: «Δεν υπάρχει λόγος για ένταση. Η Τουρκία δεν θα προχωρήσει σε έρευνες στις, υπό διαμάχη περιοχές, αν και εφόσον η ελληνική πλευρά δεν ξεκινήσει τις δικές της έρευνες...Αν εκείνοι (οι Έλληνες) δεν εξέλθουν από τα εθνικά χωρικά τους ύδατα, ούτε και εμείς θα εξέλθουμε. Τη στιγμή που οι ελληνικές δυνάμεις θα βγουν, θα το πράξουμε και εμείς. Αν κινηθούν εναντίον μας, θα απαντήσουμε...Το

¹³²⁸ Ευρυβιάδης και Ιγνατίου, *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα*, 191.

¹³²⁹ Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, 300.

ερευνητικό σκάφος και τα πολεμικά μας πλοία θα παραμείνουν σε τουρκικά χωρικά ύδατα».¹³³⁰ Βλέπουμε δηλαδή ότι η τουρκική πλευρά, απέναντι στη «σθεναρή», δυναμική και άμεση ελληνική απόκριση, άρχισε να υπαναχωρεί σε επίπεδο επικοινωνίας, υπογραμμίζοντας ωστόσο τις πολιτικές προθέσεις της Άγκυρας, ενώ σε καμία περίπτωση δεν έκανε λόγο για πολεμική σύγκρουση. Το παραπάνω ίσως θα έπρεπε να έχει αποτελέσει μάθημα για την ελληνική πλευρά, η οποία, όπως έδειξε η μελέτη της κρίσης των Ιμίων, ακολούθησε, τουλάχιστον σε επίπεδο επικοινωνίας, ένα πιο «παθητικό» μοντέλο και όχι τη «δοκιμασμένη» ρητορική του Ανδρέα Παπανδρέου.

Αναφερόμενοι στο επίπεδο της τουρκικής πολεμικής κινητοποίησης, το 1987, σημειώνεται ότι την 28^η Μαρτίου, η φρεγάτα του Λυμπέρη (Λήμνος), ενώθηκε με την ομάδα των πολεμικών πλοίων στο βόρειο Αιγαίο. Αυτό που κατέστη ξεκάθαρο, ήταν πως οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δεν αντέδρασαν στη μαζική ελληνική κινητοποίηση, παρέχοντας έτσι ένα μεγάλο τακτικό πλεονέκτημα στην ελληνική πλευρά. Το ίδιο ωστόσο δεν συνέβη και με την κρίση των Ιμίων, όπου, η Άγκυρα, έχοντας ήδη «λάβει το μάθημά της» από την ελληνική πλευρά, προχώρησε σε μαζική πολεμική κινητοποίηση του στόλου της. Ωστόσο, στο ζήτημα της τουρκικής πολεμικής κινητοποίησης, επικρατούν διαφορετικές απόψεις ανάμεσα στους διαχειριστές της κρίσης.

Παρατηρώντας εκ των υστέρων, και μέσα από καταγεγραμμένα από τους πρωταγωνιστές της κρίσης γεγονότα, τις διαφορετικές απόψεις και οπτική σχετικά με την τουρκική στρατιωτική κινητοποίηση διαπιστώνεται επίσης ένα χάσμα ανάμεσα σε πολιτικούς και στρατιωτικούς κατά τη διάρκεια της κρίσης. Πρόκειται για ένα χάσμα η γεφύρωση του οποίου είναι απαραίτητο να αποτελέσει σημείο συζήτησης.

Στο επίπεδο δράσης των πληροφοριών και στρατηγικών συμμαχιών της χώρας κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο διοικητής της Ε.Υ.Π., Κωνσταντίνος Τσίμας είχε λάβει προσωπικές οδηγίες από τον Ανδρέα Παπανδρέου, για να επισκεφτεί μυστικά την Συρία και το Ιράκ και να κρατήσει την αποστολή του σε απόλυτη μυστικότητα, ακόμη και από το τμήμα του. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, ο Τσίμας διενήργησε μυστικές συνομιλίες με τις υπηρεσίες πληροφοριών των δύο χωρών. Η Δαμασκός υποστήριζε πως η Συρία θα σταθεί στο πλευρό της Ελλάδας, στην περίπτωση πολέμου με την Τουρκία. Οι Σύριοι, έχοντας κατά νου τις στενές σχέσεις του Ισραήλ με την Τουρκία, ήθελαν να διασφαλίσουν πως η Ελλάδα θα έθετε βέτο σε οποιαδήποτε πιθανή ενέργεια του ΝΑΤΟ κατά της χώρας τους. Οι αξιωματικοί πληροφοριών του Ιράκ, από την πλευρά τους, υποστήριζαν πως ο πόλεμος ανάμεσα σε Ιράν και Ιράκ, ο οποίος εξακολουθούσε να μαίνεται, περιόριζε τις στρατιωτικές τους επιλογές. Ωστόσο, ήταν πρόθυμοι να αναπτύξουν κάποιες στρατιωτικές δυνάμεις στα σύνορα με την Τουρκία, ώστε να δημιουργήσουν ανησυχία στην Άγκυρα και να

¹³³⁰ Σολταρίδης, *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*, 51.

αναγκάσουν τους Τούρκους στρατηγούς να αποστείλουν και να διατηρήσουν μεγάλη στρατιωτική χερσαία δύναμη στην περιοχή.¹³³¹ Επίσης, σύμφωνα με τον Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας, Πτέραρχο Κουρή, ο Παπανδρέου ήταν αποφασισμένος να εμπλέξει τις Η.Π.Α. στην κρίση. Επειδή ο ίδιος δεν επιθυμούσε να εμφανιστεί ως αιτών βοήθειας από την Ουάσινγκτον, αποφάσισε να κλείσει τη βάση, βάσει του Συμφώνου Αμυντικής Συνεργασίας του 1983. Με αυτό τον τρόπο, θα εξανάγκαζε την Ουάσινγκτον να στρέψει την προσοχή και το ενδιαφέρον της στην ελληνοτουρκική κρίση. Ο Παπανδρέου επίσης στόχευε στη δημιουργία διεθνούς αντίδρασης από το ΝΑΤΟ, τα Ηνωμένα Έθνη και την Ε.Ο.Κ., καθώς επίσης και να εισάγει στο παγκόσμιο και «εξωτερικούς» παράγοντες, όπως η κομμουνιστική Βουλγαρία. Επιδίωκε να διεθνοποιήσει την κρίση, στα μάτια του ελληνικού κοινού.¹³³² Από το παραπάνω διαπιστώνουμε ότι, στην κρίση του 1987, η ελληνική πλευρά, έδρασε «πολυπλεύρως» θέτοντας σε «ενέργεια» συμμαχίες με Ιράκ, Συρία και Βουλγαρία, απειλώντας με αυτό τον τρόπο την Τουρκία με τη δημιουργία πολλαπλών μετώπων και εφαρμόζοντας επί της ουσίας βασικές αρχές διαχείρισης κρίσεων. Την ίδια στιγμή άσκησε πίεση και «τάραξε τα νερά» στην αμερικανική πλευρά, με την απειλή του κλεισίματος των βάσεων. Πρόκειται για μία στρατηγική η οποία, παρόλο που απεδείχθη επιτυχημένη, δεν εφαρμόστηκε στην κρίση του 1996, στοιχείο που είναι απαραίτητο να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης.

Επί του συγκεκριμένου ζητήματος, και σχετικά με τις επαφές της χώρας μας κατά τη διάρκεια της κρίσης των Ιμίων, οι απαντήσεις που ελήφθησαν από τους παραχωρούντες τη συνέντευξη, αφορούν τη σχέση της Ε.Υ.Π. με την πολιτική ηγεσία, αλλά και το κατά πόσο υπήρξαν ή όχι επαφές με άλλους ξένους παράγοντες. Παράλληλα, γίνεται λόγος και για το ρόλο που θα πρέπει να έχει ο Διοικητής της Ε.Υ.Π. στο ΚΥΣΕΑ, από όπου και διαφαίνεται διάσταση απόψεων των ερωτηθέντων.¹³³³ Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων για περαιτέρω ανάλυση των προαναφερθέντων μέσα από τις απαντήσεις των παραχωρούντων τη συνέντευξη.

¹³³¹Τσίμας, *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*, 241.

¹³³²Κουρή, *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, 337.

¹³³³Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργίου, στις 27 Ιουνίου, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ιωάννης Στάγκας (5 Ιουνίου 2013), στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Κανάλια Επικοινωνίας – Συντονισμός – Σχέσεις- Δομή- Οργάνωση (Κρίση 1987)

Αναφερόμενοι στην κρίση του 1987, ο Τούρκος Πρωθυπουργός Οζάλ, διερχόμενος από το Λονδίνο, έδωσε μία μαγνητοσκοπημένη συνέντευξη στη μεγάλης ακροαματικότητας εκπομπή του BBC «Newsnight», που θα μεταδίδονταν το βράδυ της 27^{ης} Μαρτίου. Στη συνέντευξή του, ο Τούρκος Πρωθυπουργός εφάνη να ανακρούει πρύμναν. Δήλωσε ότι έδωσε εντολή στα τουρκικά σκάφη να παραμείνουν στα τουρκικά ύδατα, αλλά προειδοποίησε ότι αν η Ελλάδα άρχιζε έρευνες για πετρέλαιο στο Αιγαίο, η Τουρκία θα κινούνταν προς την ίδια κατεύθυνση. Οι λοιπές δηλώσεις του περί των νήσων του Αιγαίου, χαρακτηρίζονταν από ιταμότητα και προκλητικότητα. Ο τότε Πρέσβης στο Λονδίνο, Στέφανος Σταθάτος, στο βιβλίο του με τίτλο *Σαράντα Χρόνια στη Διπλωματική Αρένα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός, 2008), αναφέρει πως προσκλήθηκε από το BBC να σχολιάσει τις δηλώσεις του Τούρκου Πρωθυπουργού. Ο ίδιος αναζήτησε τον τότε αναπληρωτή Υπουργό Εξωτερικών, κ. Ιωάννη Καυή, ώστε να ζητήσει τη γνώμη του. Δεν κατάφερε όμως να τον βρει εξαιτίας του μεγάλου φόρτου εργασίας λόγω της ελληνοτουρκικής κρίσης. Ο Πρέσβης έκρινε πως ήταν καλύτερα να δεχτεί την πρόσκληση και να αναλάβει την ευθύνη της παρουσίας του στη βρετανική τηλεόραση. Έτσι, έδωσε συνέντευξη στο BBC, στην οποία εστίασε κυρίως στη νομική διάσταση του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας, τονίζοντας ότι η Ελλάδα είχε επανειλημμένως προτείνει την παραπομπή του θέματος ενώπιον του Δικαστηρίου της Χάγης. Επίσης, «απαντώντας» στις δηλώσεις του Τούρκου Πρωθυπουργού (ότι καλό είναι οι Έλληνες να μην παραγνωρίζουν ότι τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου απέχουν μόλις λίγα μίλια από τις τουρκικές ακτές και εκατοντάδες μίλια από την ηπειρωτική Ελλάδα), επισήμανε ότι η Ελλάδα θα υπερασπιστεί τα νησιά αυτά, όπως ακριβώς έκανε και η Βρετανία με τα νησιά Φώκλαντ που απείχαν χιλιάδες μίλια από αυτή. Το Γραφείο Τύπου του Λονδίνου, εξήρε τη συνέντευξη καταλήγοντας στο ότι «η μάχη των εντυπώσεων κερδήθηκε και μάλιστα με αντίπαλο τον Οζάλ» (Τηλεγράφημα Γραφείου Τύπου Λονδίνου από 28-03-87 προς τον ειδικό γραμματέα Τύπου κ. Τ. Χυτήρη).¹³³⁴ Παρά την «επιτυχή» κατάληξη της συνέντευξης, το παραπάνω μας καταδεικνύει ότι, σε εκείνη την περίοδο, παρατηρείται ένα ζήτημα σχετικά με τους διαύλους επικοινωνίας, με τη χρήση των οποίων θα μπορούσε να φτάσει στον Έλληνα πρωθυπουργό, κάποια κρίσιμη πληροφορία η οποία έχριζε οδηγίων.

Επίσης, παρόλο που, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η διαχείριση της κρίσεως έτεινε να γίνεται προσωποκεντρικά, την 27^η Μαρτίου, στην Αθήνα, ο Ανδρέας Παπανδρέου συγκάλεσε το ΚΥΣΕΑ, ενώ αργότερα, την ίδια μέρα, συγκάλεσε το Υπουργικό Συμβούλιο. Παρά το συγκεντρωτισμό που διέκρινε τον Παπανδρέου, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Πρωθυπουργός εφάρμοσε τυπικά τη διαδικασία.¹³³⁵ Σε αυτή την περίπτωση δηλαδή, παρά τον προσωποκεντρικό

¹³³⁴ Σταθάτος, *Σαράντα Χρόνια στη Διπλωματική Αρένα*, 122-124.

¹³³⁵ Ibid., 185.

χαρακτήρα της αντιμετώπισης της κρίσης, και των στοιχείων της προσωπικότητας του Ανδρέα Παπανδρέου, ο Έλληνας πρωθυπουργός ακολούθησε τυπικά τη θεσμική διαδικασία και το υπάρχον πρωτόκολλο, κάτι το οποίο δεν έγινε στην περίπτωση της κρίσης των Ιμίων.

Παράλληλα, η βιβλιογραφία επί της κρίσης του 1987 φανερώνει την ύπαρξη ζητημάτων εμπιστοσύνης ανάμεσα στο διπλωματικό σώμα και στην πολιτική ηγεσία.¹³³⁶ Το παραπάνω αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο που δείχνει ότι η ύπαρξη διαύλων επικοινωνίας μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών και του πρωθυπουργού, όπως επίσης και οι τυχούσες προσωπικές έριδες αποτελούσαν ένα σοβαρό ζήτημα.

γ. Κρίση Ιμίων

Ο δημοσιογράφος Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος, στο βιβλίο του με τίτλο «Οι Άρχοντες της Παρακμής», καταγράφει μία μαρτυρία, που σχετίζεται με τη διαχείριση της κρίσης των Ιμίων και έχει σαφή σχέση με την ηγεσία, τη διαχείριση των συναισθημάτων και τη συναισθηματική νοημοσύνη. Στο βιβλίο του καταγράφεται σχετικά:

Διπλωμάτης που υπηρετεί σε εξαιρετικά ευαίσθητο πόστο στην Αθήνα συναντά κάπου ένα φίλο του, βετεράνο δημοσιογράφο. Είναι σκυθρωπός, νευρικός, δείχνει πολύ ανήσυχος. Ο φίλος του παραξενεύεται, γιατί τον ξέρει χαμογελαστό και ήρεμο.

«Τι συμβαίνει; Γιατί έτσι σκοτεινός;»

«Γιατί να σ' το κρύψω; Αισθάνομαι χάλια».

«Συμβαίνει κάτι στο σπίτι;»

«Μπορείς να το πάρεις κι έτσι. Σπίτι όλων μας δεν είναι η χώρα;»

«Έλα λέγε μη με βασανίζεις».

«Εγώ είμαι αυτός που βασανίζεται από προχθές».

«Μιλάς για τη μεγάλη βραδινή σύσκεψη, τις ώρες της κρίσης ; Ήσουν εκεί έτσι;»

«Ακριβώς. Από την ώρα που τελείωσε έως τώρα είμαι με χάλια ηρεμιστικά. Για πρώτη φορά στη ζωή μου αυτό. Δεν αντέχονται εύκολα αυτά που είδα και άκουσα, όση πείρα και αν έχω στον τομέα μου».

«Τι έγινε λοιπόν; Κάτι πέρα από αυτά που μάθαμε και γράψαμε κιόλας;»

¹³³⁶ Kariotis, *The Greek Socialist Experiment: Papandreou's Greece 1981-1989*, 172.

«Δεν μου επιτρέπεται να πω λεπτομέρειες. Η θέση μου βλέπεις. Μπορώ μόνο να σου πω ότι ο ένας έτρεμε, ο άλλος δεν μιλούσε καθόλου κι ο άλλος είχε πιάσει τη διεθνή επαφή. Όλα αυτά σ' ένα σκηνικό απερίγραπτο, εφιαλτικό! Υπήρξαν στιγμές, πίστεψέ με, που με κόπο συγκράτησα ένα λυγμό».

«Μα γιατί αυτό το χάλι; Πως το εξηγείς;»

«Δεν είναι ποτέ τους προετοιμασμένοι για τίποτε το ξαφνικό. Όταν αυτό συμβεί τα χάνουν. Μηδέν μηχανισμός διαχείρισης κρίσεων ή έκτακτων γεγονότων. Τι φταίει γι' αυτό ; Μα.. η ποιότητα του πολιτικού προσωπικού μας. Τους λείπει και η ψυχή...»

«Είναι πολύ άσχημα αυτά που μου είπες».

*«Πρόσεξε, να μην πας τώρα και γράψεις, έστω και με υπονοούμενα, κάτι απ' αυτά που σου είπα. Καλύτερα είναι άλλωστε να μην τα ξέρει ο κόσμος αυτά. Αν τα ήξερε, μπορεί να έχανε και τον ύπνο του».*¹³³⁷

Πρόκειται για μία μαρτυρία, η οποία φανερώνει πλήθος παθογενειών του συστήματος και μας οδηγεί στην εξαγωγή μίας σειράς συμπερασμάτων. Ο γράφων την παρούσα διατριβή, έθεσε το εν λόγω θέμα ως ερώτημα στους παραχωρούντες τη συνέντευξη και θεωρεί σκόπιμη την παραπομπή στην ανάγνωση των απαντήσεων από τους αναγνώστες, η οποία σαφώς θα μας οδηγήσει σε συμπεράσματα αναφορικά με τη θεσμική δομή του συστήματος διαχείρισης κρίσεων και τους λήπτες των αποφάσεων.¹³³⁸

Ως προς τους μηχανισμούς διαχείρισης κρίσεων των δύο αντιπάλων, στην κρίση του 1996 μπορούμε να εξάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα: Ως προς τον τρόπο χειρισμού της κρίσης από την Τουρκία διαπιστώνεται ότι το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας συνεδρίασε και αποφάσισε, όπως όφειλε να πράξει, για να αντιμετωπίσει μια επερχόμενη κρίση η έστω μια κρίση που το ίδιο προκάλεσε επιδιώκοντας την εξυπηρέτηση των εθνικών του συμφερόντων. Ο χειρισμός της κρίσεως από τους Τούρκους μπορεί να χαρακτηριστεί αποτελεσματικός.

Από τη μεριά της Ελλάδας το ΚΥΣΕΑ, αρμόδιο όργανο χειρισμού των κρίσεων δεν συνεδρίασε παρά μόνο στο τέλος της κρίσεως για να λάβει την απόφαση της αποχώρησης, ενώ παράλληλα διαφαίνεται πως οι βασικές αρχές διαχείρισης κρίσεων, όπως καταγράφηκαν στη βιβλιογραφική επισκόπηση, δεν εκπληρώθηκαν όλες με αποτελεσματικότητα.

¹³³⁷ Αγγελόπουλος, *Οι Άρχοντες της Παρακμής*, 39.

¹³³⁸ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπερής, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Στο ζήτημα που αφορά στη στρατιωτικοποίηση της κρίσης, τη στιγμή που η ελληνική πολιτική ηγεσία επιζητούσε οδό πολιτικής επίλυσης, οι απαντήσεις που ελήφθησαν από τις συνεντεύξεις δείχνουν πως η κρίση, με τον τρόπο που αναπτύχθηκε και κλιμακώθηκε, είχε εξ' αρχής και στρατιωτικό χαρακτήρα. Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων, προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα.¹³³⁹

Στο ζήτημα των κανόνων εμπλοκής, ερωτήματα όπως *«Ήταν άραγε ενήμερος ο Πρωθυπουργός για τους κανόνες εμπλοκής; Ήταν σύμφωνος με αυτούς; Δεν είχε την απόλυτη ευθύνη να γνωρίζει το σχέδιο εμπλοκής των στρατιωτικών μας δυνάμεων;»*, βρίσκουν απάντηση μέσα από όσα κατέθεσαν στον γράφοντα την παρούσα διατριβή οι παραχωρούντες τη συνέντευξη. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα, για το οποίο ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων.¹³⁴⁰

Στο σημείο αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να γίνει λόγος για την ύπαρξη σχεδίου αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση, στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά. Η αποκλιμάκωση αποτελεί μία δυνατότητα που μπορεί να αποβεί σωτήρια στην αποφυγή μίας γενικευμένης σύρραξης. Από τη συνέντευξη που παραχώρησαν οι ερωτηθέντες – πρωταγωνιστές στον γράφοντα την παρούσα διατριβή, προκύπτουν επίσης ιδιαίτερα κρίσιμα συμπεράσματα που δείχνουν κάποιες αδυναμίες στο σχεδιασμό και στη διαχείριση της κρίσης. Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων, προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα.¹³⁴¹

Στο ζήτημα του συστήματος διαχείρισης κρίσεων, το οποίο βρίσκονταν σε λειτουργία κατά την κρίση, είναι άκρως διαφωτιστικές και οι απαντήσεις των ερωτηθέντων πρωταγωνιστών. Πρόκειται για απαντήσεις που αφορούν στην κυβερνητική δομή, στη θεσμική δομή του συστήματος διαχείρισης κρίσεων, αλλά και

¹³³⁹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁴⁰ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁴¹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

στη διαχείριση σε επίπεδο Υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Παράλληλα αφορούν στη σύνδεση και επικοινωνία – συνεργασία των υπηρεσιών, στο επίπεδο προετοιμασίας των δομών του ΥΠΕΘΑ, στην ανταπόκριση του πολιτικού συστήματος, στο επίπεδο των στελεχών, στη φύση των δύο κρίσεων και στο ρόλο που διαδραμάτισαν οι πολιτικοί λήπτες των αποφάσεων.¹³⁴²

Μέσα από την ανάλυση της κρίσης των Ιμίων διαπιστώνουμε επίσης, ότι η ελληνική πλευρά, όπως και στην περίπτωση της κρίσης του 1987, θα έπρεπε να «περιμένει» την κρίση, βάσει πάντοτε των εισερχόμενων πληροφοριών. Και στις δύο περιπτώσεις των κρίσεων διαπιστώσαμε πως υπήρχαν πληροφορίες, περιστατικά και δείκτες που μας φανέρωναν το επικείμενο ξέσπασμα κάθε κρίσης. Απουσία ωστόσο ενός δομημένου συστήματος διαχείρισης γνώσης, η επεξεργασία όλων των παραπάνω δεν έτυχε της μέγιστης αποτελεσματικότητας.

Ως προς το επίπεδο της πολεμικής μας κινητοποίησης και αντίδρασης, στην κρίση των Ιμίων, διαπιστώνουμε ότι αυτή ήταν αποτελεσματική και χαρακτηρίζονταν από συνέχεια, μεθοδικότητα και εφαρμογή των πολεμικών σχεδίων. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Ναυάρχου Λυμπέρη, βάσει της οποίας, την 16^η Ιανουαρίου, το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών ήρθε σε επικοινωνία με το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ζητώντας επιτήρηση στην περιοχή των Ιμίων.

Κανάλια Επικοινωνίας – Συντονισμός – Σχέσεις- Δομή- Οργάνωση (Κρίση 1996)

Αναφερόμενοι στα κανάλια επικοινωνίας και στο συντονισμό υπηρεσιών και υπουργείων, στην κρίση του 1996, διαπιστώνουμε ότι τα ζητήματα είχαν ξεκινήσει αρκετά πριν, δημιουργώντας μέρα με τη μέρα, τους κρίκους για την αλυσίδα των εξελίξεων που προέκυψαν. Τα παραπάνω φυσικά ενισχύθηκαν και από την έλλειψη ενός δομημένου συστήματος διαχείρισης γνώσης. Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε από το ΓΕΕΘΑ δεν είχε επίσημη γνώση για το εν εξελίξει πρόγραμμα εποικισμού των νήσων. Από την άλλη πλευρά, οι τουρκικές εφημερίδες είχαν αναγγείλει ότι σε αντίδραση προς τα έργα υποδομής των Ελλήνων, το Τουρκικό Ναυτικό ετοιμαζόταν να «χαρτογραφήσει πλήρως» τις βραχονησίδες που βρίσκονται κοντά στις ακτές της Τουρκίας, στο Αιγαίο¹³⁴³.

¹³⁴² Προσωπική συνέντευξη που παραχωρήθηκε από τον Γεράσιμο Αρσένη, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Ιωάννης Στάγκας, στις 5 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁴³ Κούρκουλας, Ίμια: Κριτική προσέγγιση του τουρκικού παράγοντα, 30.

Σκόπιμο είναι επίσης να αναφερθούμε και στο χάσμα που παρατηρήθηκε ανάμεσα στη ρητορική των πολιτικών και στις ενέργειες των στρατιωτικών της χώρας μας. Ένα χάσμα που έβλαπτε την επικοινωνία και το συντονισμό, θέτοντας εμπόδια στην αποσαφήνιση των στόχων και των επιδιώξεων της ελληνικής πλευράς. Συγκεκριμένα, τη στιγμή που ο πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης αναφέρει σε όλα του τα βιβλία ότι επιδίωκε πολιτική επίλυση του ζητήματος, το μέγεθος της πολεμικής κινητοποίησης της χώρας ήταν ανακόλουθο, δημιουργώντας την εντύπωση στον αντίπαλο ότι προετοιμαζόμασταν για πόλεμο.¹³⁴⁴

Κάνοντας λόγο για την ύπαρξη πολιτικού ελέγχου στις κρίσεις, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους μετέχοντες στη συνέντευξη, φανερώνουν και τις διαφορετικές οπτικές τους επί του εν λόγω ζητήματος. Στο θέμα αυτό οι απαντήσεις που ελήφθησαν αφορούν στις προτεραιότητες της πολιτικής ηγεσίας, στις σχέσεις της με την Ε.Υ.Π., αλλά και με τη στρατιωτική ηγεσία. Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων, ώστε να εξαχθούν τα ανάλογα συμπεράσματα.¹³⁴⁵

δ. Γενικά και για τις δύο υπό εξέταση κρίσεις

Μέσα από τη μελέτη των δύο κρίσεων (1987 και 1996) διαπιστώνουμε και συμπεραίνουμε ότι η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας είναι ταυτισμένη σε πολύ μεγάλο βαθμό με την ελληνική πολιτική ηγεσία¹³⁴⁶. Το εν λόγω γεγονός είναι αφενός ένα βασικό στοιχείο της παγκόσμιας πολιτικής σκηνής και αφετέρου ένα ίδιον γνώρισμα των μικρών και μεσαίων δυνάμεων στη διεθνή σκακιέρα, σε χώρες δηλαδή στις οποίες η προσωπικότητα και η ιδιοσυγκρασία υποκαθιστούν σημαντικά τη θεσμική και γραφειοκρατική διάσταση της διαμόρφωσης και άσκησης της εξωτερικής πολιτικής. Στο βαθμό μάλιστα όπου οι διεθνείς σχέσεις ενός κράτους δεν είναι παρά εθνικές κρίσεις που έχει να χειριστεί και να επιλύσει στο πεδίο της εξωτερικής του «κυριαρχίας», ο ρόλος και η σημασία της πολιτικής ηγεσίας (Leadership) επιτείνονται στο έπακρον και καθίστανται εξαιρετικά καθοριστικοί και ενίοτε λίαν κρίσιμοι παράγοντες για την περαιτέρω επιβίωση και πορεία ενός έθνους – κράτους¹³⁴⁷.

¹³⁴⁴ Dimitrakis, *Greek Military Intelligence and the Crescent*, 152. Συνέντευξη πρώην Πρέσβη που δόθηκε στο συγγραφέα με τήρηση της ανωνυμίας του.

¹³⁴⁵ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁴⁶ Μακρής, *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής*, 256.

¹³⁴⁷ Ibid., 257-258.

Ένα επίσης χρήσιμο συμπέρασμα, που θα πρέπει να αποτελέσει «μάθημα» για το μέλλον είναι πως, η κρίση των Ιμίων ξέσπασε όταν και οι δύο χώρες βρίσκονταν σε ένα καθεστώς πολιτικής αστάθειας και εσωτερικών προβλημάτων. Το γεγονός αυτό, δεν κατέστη έγκαιρα αντιληπτό από την ελληνική πλευρά το 1996 (ότι η Τουρκία θα εκμεταλλεύονταν τα εσωτερικά της προβλήματα και την πολιτική της αστάθεια και για να αποσπάσει την προσοχή των πολιτών, θα δημιουργούσε κρίση με την Ελλάδα, εκμεταλλευόμενη πάντοτε την εσωτερική πολιτική κρίση της δικής μας χώρας). Άρα, ως γνώση προς το μέλλον, είναι κρίσιμο η χώρα μας και οι υπηρεσίες της, σε περιόδους εσωτερικής πολιτικής αστάθειας (είτε της Ελλάδας, είτε της Τουρκίας, είτε και των δύο χωρών), να προετοιμάζονται για το ενδεχόμενο μίας επικείμενης κρίσης.

Ο Γεράσιμος Αρσένης σημειώνει και τονίζει την πολύ μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις δύο κρίσεις, σχετικά πάντοτε με τη δομή και τη σταθερότητα της Κυβέρνησης. Ο ίδιος σχολιάζει τη σταθερότητα της κυβέρνησης στην περίοδο της κρίσης των Ιμίων, και τις σχέσεις του με τον τότε Πρωθυπουργό. Τα λόγια αυτά του πρώην Υπουργού έρχονται να καταδείξουν την έλλειψη κυβερνητικής σταθερότητας και ισορροπίας στην Κυβέρνηση του 1996, σε αντίθεση με αυτή της περιόδου του 1987. Για την εξαγωγή συμπερασμάτων επί αυτού του ζητήματος, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων που του παραχωρήθηκαν.¹³⁴⁸

Για τους δείκτες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να εντοπιστεί μία επερχόμενη κρίση, γίνεται εκτενής ανάλυση από τον Ναύαρχο Λυμπέρη στις απαντήσεις που παραχώρησε στον γράφοντα την παρούσα διατριβή. Με βάση τις απαντήσεις του ναυάρχου, βλέπουμε ότι υπάρχουν κάποιοι «δείκτες» τους οποίους οφείλουμε να παρακολουθούμε και οι οποίοι είναι σαφώς «προάγγελοι» κάποιας ενδεχόμενης κρίσεως (έμφαση από τον γράφοντα την παρούσα διατριβή). Τέτοιοι «δείκτες» είναι η πολιτική αστάθεια σε Ελλάδα και Τουρκία, οι εκδηλωμένες εκτιμήσεις Αμερικανών Προέδρων (αλλά και γενικότερα υψηλόβαθμων στελεχών της αμερικανικής κυβέρνησης) για ένταση στην περιοχή, ένταση και κλιμάκωση που επιχειρείται από τα τουρκικά ΜΜΕ, αλλά και οι εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή (που με τη σειρά τους επηρεάζουν τη σταθερότητα στη δική μας περιοχή). Ομοίως, απαντήσεις και από τους υπόλοιπους των ερωτηθέντων μας διαφωτίζουν πλήρως στο ζήτημα του κατά πόσο υπήρχαν ενδείξεις και στοιχεία από πριν για τις κρίσεις που ακολούθησαν. Για την εξαγωγή συμπερασμάτων επί των αναφερθέντων ζητημάτων, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων που του παραχωρήθηκαν.¹³⁴⁹

¹³⁴⁸ Συνέντευξη που παραχωρήθηκε από τον Γεράσιμο Αρσένη στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁴⁹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις

Κρίνεται επίσης σκόπιμο να γίνει αναφορά και στην προβλεπόμενη διαδικασία απενημέρωσης που λαμβάνει χώρα μετά από κάθε κρίση, μετά από κάθε επιχείρηση γενικότερα. Η απενημέρωση φανερώνει αφενός την οργάνωση και τυπική λειτουργία του συστήματος και αφετέρου τη δυνατότητα – ικανότητα του εκάστοτε οργανισμού να «μαθαίνει από τα λάθη του». Στο σημείο αυτό είναι άκρως διαφωτιστικές οι απαντήσεις των ερωτηθέντων πρωταγωνιστών στις συνεντεύξεις που παραχώρησαν στον γράφοντα την παρούσα διατριβή. Μέσα από τις απαντήσεις αυτές διαφαίνεται πως προκύπτει ένα σημαντικό ζήτημα στη δομή και στην οργάνωση του συστήματος, δεδομένου ότι στη μία κρίση υπήρξε απενημέρωση και παρουσίαση στον τότε Πρωθυπουργό, ενώ στην άλλη περίπτωση τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Ο δημοσιογράφος Μιχάλης Ιγνατίου παρουσιάζει επίσης μέρος της λειτουργίας του αμερικανικού συστήματος διαχείρισης, το οποίο και φανερώνει το μέγεθος της υπερδύναμης. Μία υπερδύναμη που προχωρά σε απενημέρωση ακόμη και για μία κρίση που συνέβη χιλιάδες μίλια μακριά. Μία υπερδύναμη που δείχνει να διαθέτει μηχανισμούς μάθησης από τα λάθη και διαχείρισης της εισερχόμενης γνώσης, τόσο σε πρώτο όσο και σε δεύτερο χρόνο. Συγκεκριμένα, ο Μιχάλης Ιγνατίου αναφέρει: *«Στην Αμερική έγινε. Έγινε η λεγόμενη «νεκροψία» που έγραψε ο Τάλμποτ και την οποία συμπεριλάβαμε στο βιβλίο. Εξέτασαν ειδικά αν κάτι δεν πήγε καλά (έμφαση από τον Μιχάλη Ιγνατίου), αλλά από τη στιγμή που αποφεύχθηκε ο πόλεμος, έβαλαν άριστα σε όσους ασχολήθηκαν με τη διαπραγμάτευση. Δεν έχω γνώση αν έγινε κάτι παρόμοιο στην Ελλάδα.»* Για την εξαγωγή συμπερασμάτων στο ζήτημα της απενημέρωσης, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων που του παραχωρήθηκαν.¹³⁵⁰

Για την ευελιξία, την προσαρμογή των σχεδίων, αλλά και κάποιες αδυναμίες στην εφαρμογή τους κατά τη διάρκεια των κρίσεων μίλησαν επίσης οι ερωτηθέντες στη συνέντευξη που παραχώρησαν στον γράφοντα την παρούσα διατριβή. Σημειώνεται ότι στην ερώτηση αυτή, ο Νάυαρχος Λυμπέρης κάνει λόγο για εμμονή των Κλάδων στην αυτονομία, καθώς και για ζητήματα που αφορούν στη στρατηγική σκέψη και στην εκπαίδευση των επιτελών. Για την εξαγωγή συμπερασμάτων στο ζήτημα της προσαρμογής των σχεδίων, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει

24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁵⁰ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

τους αναγνώστες στο πρωτογενές υλικό των συνεντεύξεων που του παραχωρήθηκαν.¹³⁵¹

Αναφορικά με την ύπαρξη υψηλού πολιτικού ελέγχου στις δύο κρίσεις, τα δεδομένα που αφορούν σε αυτό το ζήτημα αντλούνται από τις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν. Ωστόσο, μέσα από τις απαντήσεις διαφαίνεται πως στην ερμηνεία της έννοιας του πολιτικού ελέγχου οι ερωτηθέντες διαφοροποιούνται. Προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων στις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν.¹³⁵²

Περνώντας στο ζήτημα της διακλαδικότητας και της συντονισμένης λειτουργίας όλων των πολιτικών υπηρεσιών, προκύπτουν δύο ακόμη ζητήματα, αυτό της θεσμοθέτησης των σχέσεων της Ε.Υ.Π. με την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Άμυνας, αλλά και της παρουσίας της πολιτικής ηγεσίας στην άσκηση επί του πεδίου, σε συνδυασμό με ζητήματα που αφορούν στη λήψη αποφάσεων. Προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων στις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν.¹³⁵³

ε. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (1987 – 1996)

Κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1987, τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων απέκτησαν έναν πιο δραματικό τόνο. Η «δραματοποίηση» των γεγονότων αποσκοπούσε στη δημιουργία αισθήματος ανασφάλειας, κινδύνου και απειλής. Αυτό που προκύπτει από την εξέταση των εφημερίδων, ιδίως στην χρονική περίοδο όπου η κρίση έφτασε το αποκορύφωμά της, ήταν το «φαινόμενο του αγώνα για τη σημαία» υπό το φόβο της τουρκικής απειλής. Ως αποτέλεσμα, στον Τύπο παρουσιάστηκε μία ιδεολογική ομοφωνία που αποσκοπούσε στη δημιουργία εθνικής ενότητας στην κοινή γνώμη. Η μελέτη των εφημερίδων στη φάση της κλιμάκωσης της κρίσης (κυρίως

¹³⁵¹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁵² Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁵³ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

αυτών που ήταν φίλιες προς τη σοσιαλιστική κυβέρνηση), έδειξε πως αυτές «ακολουθούσαν» πιστά τα επιχειρήματα και τις θέσεις της κυβέρνησης. Ο τουρκικός επεκτατισμός και επιθετικότητα, σε συνδυασμό με την ουδετερότητα των μεγάλων δυνάμεων (Η.Π.Α., Ε.Ε., NATO) προέβαλλαν ως οι βασικές αιτίες της κρίσης. Σύμφωνα πάντοτε με τα πρωτοσέλιδα, η Ελλάδα προσπαθούσε να επιλύσει την κρίση, μεταφέροντας το ζήτημα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Οι ελληνικές εφημερίδες παρουσίασαν τις νόμιμες θέσεις της χώρας μας, σε αντιδιαστολή με τις εκτός νομικού πλαισίου τουρκικές διεκδικήσεις.¹³⁵⁴

Αναφορικά με το ρόλο των ΜΜΕ στις κρίσεις, φαίνεται πως οι απόψεις όλων των ερωτηθέντων στη συνέντευξη που παραχώρησαν στον γράφοντα τη διατριβή, κινούνται στον ίδιο άξονα. Η γενική άποψη που επικρατεί είναι ότι ο ρόλος τους ήταν καθοριστικός και αρνητικός. Επίσης, σχολιάζεται και η σχέση που θα πρέπει να έχουν οι κρατικές υπηρεσίες με τα ΜΜΕ κατά τη διάρκεια μίας κρίσης, ενώ παράλληλα γίνεται και αναφορά στον τρόπο που μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα ΜΜΕ για τη δημιουργία και κλιμάκωση μίας κρίσης. Προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων στις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν. Προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων στις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν.¹³⁵⁵

στ. Ηγεσίες στις δύο κρίσεις

Κρίνεται σκόπιμο να γίνει λόγος για τον τρόπο λήψης των αποφάσεων, τους φορείς που εμπλέκονταν σε αυτές και το ρόλο της πρωθυπουργικής ηγεσίας κατά τις κρίσεις. Από τις απαντήσεις που παραχώρησαν στον γράφοντα την παρούσα διατριβή οι ερωτηθέντες, προκύπτουν σημαντικά στοιχεία που αφορούν στα κέντρα των αποφάσεων και στον τρόπο γενικότερα με τον οποίο αυτές λαμβάνονταν. Επίσης, προκύπτουν στοιχεία που αφορούν στην επικοινωνία ανάμεσα στα «εσωτερικά» κέντρα αποφάσεων. Προκειμένου να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ο γράφων

¹³⁵⁴ Panagiotou, "The role of the press in a 'conflict': The Greek Press Coverage of the Greek-Turkish Relations," 15-16.

¹³⁵⁵ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων στις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν.¹³⁵⁶

ζ. Ομάδες εργασίας – ο ρόλος των ακαδημαϊκών και των Ινστιτούτων

Όπως αναφέρει ο Ρόμπερτ Μπάουι, Αμερικανός διπλωμάτης και νομικός, οι διαμορφωτές της πολιτικής, σε αντίθεση με τους ακαδημαϊκούς επιστήμονες, στερούνται της πολυτέλειας του χρόνου και συνήθως βρίσκονται υπό την πίεση της άμεσης λήψης αποφάσεων και ενεργειών¹³⁵⁷. Κατά συνέπεια, για τους διαμορφωτές πολιτικής, προτάσσεται η δύναμη της ισχύος, οι αξίες έρχονται δεύτερες. «Η δύναμη να χτυπήσεις είναι η δύναμη να διαπραγματεύεσαι. Το να εκμεταλλεύεσαι αυτή τη δύναμη σημαίνει διπλωματία», γράφει ο πολιτικός επιστήμονας, Τόμας Σέλινγκ.¹³⁵⁸

Κρίνεται συνεπώς επιτακτική η θεσμοθέτηση της δυνατότητας έκτακτης συγκρότησης εξειδικευμένων ατόμων (εξειδίκευση ανάλογα με τη φύση της κάθε κρίσης που ανακύπτει ή που ενδεχομένως να ανακύψει) τα οποία θα προσφέρουν υποστήριξη στη διαχείριση της κρίσης. Ωστόσο, το ερώτημα εγείρεται: συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων; Σε αυτό το ερώτημα απάντησαν οι παραχωρούντες τη συνέντευξη στον γράφοντα την παρούσα διατριβή, παρέχοντας κάποια στοιχεία για τη σχέση ανάμεσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα και στη στρατιωτική και πολιτική πλευρά. Παράλληλα, γίνεται λόγος για τη δράση ή μη έκτακτων ομάδων ακαδημαϊκών κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), προς υποστήριξη του έργου της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, όπως επίσης και για το κατά πόσο κάτι τέτοιο είναι εφικτό στο ξέσπασμα μίας κρίσης. Ο γράφων την παρούσα διατριβή παραπέμπει στο πρωτογενές υλικό των απαντήσεων των ερωτηθέντων προκειμένου αυτές να αποτελέσουν αντικείμενο προβληματισμού και συζήτησης.¹³⁵⁹

¹³⁵⁶ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁵⁷ May, *Knowing One's Enemies: Intelligence Assessment Before the Two world Wars*, 3-4.

¹³⁵⁸ Kaplan, *Πόλεμος και Πολιτική*, 111.

¹³⁵⁹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή. Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

η. Μαθήματα που ελήφθησαν

Άποψη του γράφοντος είναι πως όλα τα προαναφερθέντα συμπεράσματα και προτάσεις που καταγράφηκαν, είναι απαραίτητο να αποτελέσουν τροφή προς «σκέψη και δράση» ενός συστήματος διαχείρισης γνώσης και κρίσεων. Τροφή, η οποία θα αποτελέσει την πηγή των μαθημάτων για το μέλλον και την προστασία της χώρας μας από τις επόμενες κρίσεις που ενδεχομένως θα προκύψουν στο μέλλον. Παρακάτω παρουσιάζονται, όπως ακριβώς διατυπώθηκαν από τους παραχωρούντες τη συνέντευξη, τα μαθήματα που ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις.

Γεράσιμος Αρσένης:

Το πρώτο μάθημα είναι ότι είναι πολύ πιθανό ένα θερμό επεισόδιο να γίνει ακριβώς τη στιγμή που υπάρχει, είτε πολιτική αστάθεια ή κυβερνητική αβεβαιότητα στην Ελλάδα. Στην περίπτωση εκείνη, θα πρέπει σε επίπεδο τεχνοκρατικό, οι υπηρεσίες των Υπουργείων να είναι συντονισμένες, να έχουν τη δυνατότητα της συλλογής πληροφόρησης και της διαμόρφωσης προτάσεων, πιθανώς στο επίπεδο μίας υψηλόβαθμης τεχνικής γραμματείας του ΚΥΣΕΑ, ούτως ώστε να μπορεί να γίνει μία έκτακτη σύγκλιση των κομμάτων υπό την προεδρία του Προέδρου της Δημοκρατίας, για να χαραχθεί μία εθνική πολιτική.

Το δεύτερον είναι ότι, ακόμη και όταν η κυβέρνηση λειτουργεί ικανοποιητικά, θα πρέπει να υπάρχει ένας καλύτερος συντονισμός των συστημάτων πληροφόρησης και αξιολόγησης των πληροφοριών και υποβολής πορισμάτων στην πολιτική ηγεσία. Αυτό μπορεί να γίνει με καλύτερο συντονισμό σε επίπεδο τεχνικό, Υπουργείο Άμυνας, Υπουργείο Εξωτερικών, γραφείου του Πρωθυπουργού, στα πλαίσια μίας αναβαθμισμένης γραμματείας του ΚΥΣΕΑ.

Το τελευταίο αφορά το ρόλο των ΜΜΕ στις σύγχρονες δημοκρατίες. Θα πρέπει να υπάρχει και πριν από την κρίση, μία συνεννόηση – μία συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και των ΜΜΕ, ότι όταν ανάψει το κόκκινο φως της εθνικής κρίσης, τα ΜΜΕ θα πρέπει να λειτουργούν με γνώμονα το εθνικό συμφέρον και θα πρέπει η διάδοση της πληροφορίας να γίνεται κάτω από αυτό το πρίσμα. Αυτό δεν σημαίνει λογοκρισία, σημαίνει όμως μία αυτοσυγκράτηση από τη μεριά των ΜΜΕ. Και αυτό το θεωρώ μία αναγκαία συνθήκη για μία καλύτερη αντιμετώπιση της κρίσης.

Τέλος, και αυτό ίσως είναι το σημαντικότερο, είναι ότι οι κρίσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, είναι πολύ πιθανό να μην πάρουν την μορφή ανοιχτής κρίσης, αλλά θερμών επεισοδίων, με υποψήφιες περιοχές περισσότερο το Αιγαίο. Αυτό σημαίνει ότι οι στρατιωτικές μας δυνάμεις θα πρέπει να συγκροτηθούν κατά έναν τέτοιο ευέλικτο τρόπο, που να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αστραπιαία τέτοια θερμά επεισόδια και να μπορέσουν, όχι μόνο να αποτρέψουν την κρίση, αλλά σε περίπτωση που αυτό συμβεί, να μπορέσουν να δράσουν και αντισταθμιστικά, δηλαδή

αν πχ αιφνιδίως καταληφθεί μία βραχονησίδα από την Τουρκία, να υπάρχουν σχέδια ανταπόδοσης, κατάληψης αντίστοιχου τουρκικού εδάφους από τις δικές μας δυνάμεις. Αυτά τα σχέδια δεν υπήρχαν το '96, νομίζω ότι πρέπει να αποτελέσουν στοιχείο του αμυντικού δόγματος της Ελλάδας από εδώ και πέρα.¹³⁶⁰

Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης:

Οι ελληνοτουρκικές κρίσεις είναι ενδεχόμενο να μας απασχολήσουν στο μέλλον και θα πρέπει να αναπτυχθεί οργανωτικά, τεχνολογικά, λειτουργικά, το καλύτερο δυνατό ΣΧΚ στο οποίο θα ασκούνται όλοι οι εμπλεκόμενοι. Χρειάζεται, είναι εθνικά επιβεβλημένη η αλλαγή της μέχρι σήμερα στάσης των πολιτικών να δίνουν χαμηλή προτεραιότητα στη διαμόρφωση των πιθανών σεναρίων ελληνοτουρκικών κρίσεων (και όχι μόνον) και την εξάσκηση επ' αυτών, από τη θέση του Εθνικού Κέντρου Διαχείρισης Κρίσεων.

Ο πολιτικοστρατιωτικός συντονισμός, η ομοψυχία, η ενότητα στην όλη προσπάθεια και η σαφής γνώση των δυνατοτήτων μας –αδυναμιών, οι καλές / αξιόπιστες επικοινωνίες, καθώς και η διαθεσιμότητα / λειτουργία του συστήματος πληροφοριών θα συμβάλλουν σε μία αποτελεσματική διαχείριση της κρίσης.

Από την ήρεμη περίοδο και επί διαρκούς βάσεως, πρέπει να υπάρχει και λειτουργεί ένας πυρήνας διαχείρισης κρίσεων, ο οποίος σε καθημερινή βάση θα κάνει την αναγκαία επιτελική εργασία (συλλογή, καταχώρηση, αξιολόγηση πληροφοριών από υπηρεσιακές και ανοιχτές πηγές, πρώτη εκτίμηση και συνέγερση της Διοίκησης). Ποιοι θα συμμετέχουν, ποια θα είναι η έδρα τους και ποιος ο εξοπλισμός, είναι αντικείμενο πολιτικοστρατιωτικής διαβούλευσης. Την ευθύνη έχει ο επικεφαλής του ΚΥΣΕΑ ή εξουσιοδοτημένος από αυτόν Υπουργός Εξωτερικών ή Άμυνας. Θεωρώ, για λόγους υπάρχουσας υποδομής, εμπειρίας και στελέχωσης του ΕΘΚΕΠΙΧ και τον υψηλό βαθμό ευθύνης των στρατιωτικών, ότι η πρώτη επιλογή της θέσης είναι το ΕΘΚΕΠΙΧ/ ΓΕΕΘΑ.

Η προσωπικότητα του Πρωθυπουργού, ως επικεφαλής του ΚΥΣΕΑ και βάσει των συνταγματικών επιταγών, συνδέεται άμεσα με την ποιότητα διαχείρισης της κρίσης.

Το ΚΥΣΕΑ, το ταχύτερο δυνατό πρέπει να αξιολογήσει ποιο είναι το αμφιλεγόμενο αγαθό / η ουσία της διαφοράς που έχει διαμορφωθεί, και να επιλέγει τη στρατηγική διαχείρισης της κρίσης και τους πολιτικούς στόχους. Να θέσει τις κόκκινες γραμμές. Τα παραπάνω πρέπει να καταστήσει γνωστά σε όλα τα μέλη του ΚΥΣΕΑ. Στο 1987 τα πράγματα λόγω Παπανδρέου ήταν σαφή και οι προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας ήταν κατανοητές από τη στρατιωτική ηγεσία. Το 1996 φάνηκε η

¹³⁶⁰ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

απουσία του ηγέτη και ανυπαρξία ενιαίας ομάδας / ενιαίου πνεύματος μεταξύ των πολιτικών.

Στις ελληνοτουρκικές κρίσεις υπήρξε άμεση ή έμμεση αμερικανική παρέμβαση, η οποία δεν ήταν ποτέ δίκαια. Ήταν ετεροβαρής προς την Άγκυρα. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον.

Η ΕΕ ήταν απύσχα στην κρίση του 1996. Ύπνος; Αδιαφορία; Απουσία ελληνικής πολιτικής δράσης; Αμερικανική παρέμβαση; Κατά την άποψή μου όλα ισχύουν.

Ο χειρισμός των κρίσεων πρέπει να αναλύεται από θεσμικά όργανα. Η απουσία αναλύσεων υποκρύπτει πολιτική σκοπιμότητα μη αποκάλυψης των πολιτικών χειρισμών και δεσμεύσεων προς τρίτους. Επιπρόσθετα, μας ταπεινώνει να περιμένουμε τα ξένα αρχεία για να πληροφορούμεθα την αλήθεια.

Θα πρέπει να αναπτυχθεί το αίσθημα ευθύνης στο χειρισμό των θεμάτων εθνικής ασφάλειας από τα ΜΜΕ, χωρίς να γίνονται εκπτώσεις στην ενημέρωση του λαού. Αυτός ο στόχος προϋποθέτει συνεργασία των φορέων ΜΜΕ με το αντίστοιχο Υπουργείο.

Όταν διακυβεύεται η ασφάλεια της χώρας, η ανευθυνότητα, η ασυδοσία και τα κρυφά παιγνίδια ΜΜΕ – πολιτικών, πληγώνουν την Ελλάδα.¹³⁶¹

Μιχάλης Ιγνατίου:

Όταν οι πολιτικοί δεν διαθέτουν σπονδυλική στήλη και εθνικό ανάστημα, η κατάληξη είναι έντονα αρνητική. Στα ΙΜΙΑ η Ελλάδα υπέστη εθνική ήττα διότι επέτρεψε να «γκριζοποιηθεί» το Αιγαίο. Ουδείς επιθυμεί τον πόλεμο, ούτε πρέπει να τον επιδιώκει, αλλά όταν τον επιβάλλουν οι άλλοι πρέπει να έχεις το σθένος να αντισταθείς. Η τότε πολιτική ηγεσία αποφάσισε τη διπλωματική λύση ακόμα και όταν οι όροι απειλούσαν την εθνική κτριαρχία. Η τότε πολιτική ηγεσία αποδέχθηκε να αποχωρήσουν οι στρατοί, τα πλοία και οι σημαίες. Αλλά ο χειρότερος όλων ήταν ο τέταρτος όρος: να μην επιστρέψουν ποτέ ξανά στα Ίμια, που σημαίνει ότι οι βραχονησίδες είναι και σήμερα «ελληνικό έδαφος» στο οποίο δεν έχει κυριαρχία η Ελλάδα. Γι' αυτό και δεν τις επισκέφθηκε κανείς από το 1996...¹³⁶²

¹³⁶¹ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁶² Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος:

Ο χειρισμός της κάθε κρίσεως θα πρέπει να διέπεται από αποφασιστικότητα, υψηλό συντονισμό, με ευθύνη κυρίως την πολιτικής ηγεσίας που πρέπει να καθορίσει τους στόχους του χειρισμού της κρίσεως και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν αν ο χειρισμός αποτύχει.¹³⁶³

Σάββας Καλεντερίδης:

Το κυριότερο μάθημα της κρίσης των Ιμίων κατά την άποψη του γράφοντος είναι το εξής: Όταν κάνεις ένα βήμα, πρέπει να έχεις εξασφαλίσει εκ των προτέρων, εξετάζοντας όλα τα σενάρια, ποιο θα είναι το βήμα ΟΠΙΣΩ, δηλαδή της αποκλιμάκωσης σε περίπτωση που εμφανιστεί μπροστά σου το χειρότερο σενάριο.¹³⁶⁴

Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος:

Θα επαναλάβω τα γνωστά λόγια «ο πόλεμος είναι μία σοβαρή υπόθεση για να την αποφασίσουν οι στρατιωτικοί», με τα οποία και συμφωνώ. Θα προσθέσω όμως ότι εφόσον όμως η πολιτική ηγεσία αποφασίσει τη διεξαγωγή ενός πολέμου, θα είναι έγκλημα να εμπλακούν οι μη επαίοντες.¹³⁶⁵

¹³⁶³ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁶⁴ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

¹³⁶⁵ Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1: Σύγκριση Management και Ηγεσίας

Σχήμα 2. Διάγραμμα σχέσης απόδοσης και στρες.

Σχήμα 3: SECI MODEL.

Σχήμα 4: Η Πυραμίδα της Γνώσης

Σχήμα 5. Ροή Πληροφοριών.

Σχήμα 6. Οι έξι φάσεις αντίδρασης στην κρίση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Πρωτογενείς Πηγές

Συνεντεύξεις

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Γεράσιμος Αρσένης, στις 17 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Μιχάλης Ιγνατίου, στις 3 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Στρατηγός Στυλιανός Παναγόπουλος, στις 6 Απριλίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Ναύαρχος Ιωάννης Στάγκας, στις 5 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Σάββας Καλεντερίδης, στις 24 Αυγούστου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Γιώργος Σκαρλάτος, στις 12 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Προσωπική συνέντευξη που παραχώρησε ο Πτέραρχος Ευάγγελος Γεωργούσης, στις 27 Ιουνίου 2013, στον γράφοντα τη διατριβή.

Κρατικά Έγγραφα

Ελληνικά κρατικά έγγραφα

Απάντηση Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Ευάγγελου Βενιζέλου σε ερώτηση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου υπ. αρ. 16763/23-5-2011 με θέμα “Κανόνες Λουνς”. Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Πέμπτη 16 Ιουνίου 2011. Πρόσβαση 18 Αυγούστου 2011 – 21:12.

<http://www.mod.gr/el/enimerosi/konovouleytiki-drastiriotita/erwtiseis/4439-kanones-louns.html>

Για τη σύσταση του ΚΥ.ΣΕ.Α. και τους θεσμοθετημένους ρόλους σε αυτό, βλέπε το ΦΕΚ 81 Α΄ (Ν. 1266/2/2.7.82). Πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 17: 42.

http://www.et.gr/idocsnpb/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftlI9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNuqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5IsluVnRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga

“Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.” Σύμβαση Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας. Πρόσβαση 14 Μαρτίου 2011 – 23:21.

http://www.mfa.gr/images/docs/ellinotourkiko/nomos_2321.pdf

“Επίσημη Ιστοσελίδα Υπουργείου Εξωτερικών.” Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων – Ειδικότερα Κείμενα. Πρόσβαση 12 Ιουνίου 2011 – 12:01.

<http://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/fir-athinon.html>

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 1645/1986, ΦΕΚ Α΄ 132. Πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 16:21.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEjGnbAWBkpTXdtvSoClrL8yznwqApJ_Lt5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9Ktd6SIuSiNTicSDyxB2pxYrPdZGY1376AlZ214Y7x8meLLjFI

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 2109/1992, ΦΕΚ Α΄ 205, Άρθρο 44. Πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 16:45.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEjGnbAWBkpTXdtvSoClrL8yznwqApJ_Lt5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9Ktd6SIuSiNTicSDyxB2pxYrPdZGY1376AlZ214Y7x8meLLjFI

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Προεδρικό Διάταγμα 360/1992, ΦΕΚ Α΄ 183, Άρθρο 3. Πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 21:23.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wF7YkbUtryc43dtvSoClrL8t3VVDiksYNt5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuQTOFXByk02flUZ0E9gGP-p6WJWDaI9dWf9W8dVFHz4W

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Προεδρικό Διάταγμα 395/2001, ΦΕΚ Α΄ 275. Πρόσβαση 11 Σεπτεμβρίου 2010 – 23:23.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHgZIpqllooT4HdtvSoClrL8PBriuq63Sul5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9Ktd6SIuVkaYN6HK7vE0sGkwyW4bsUBdGk5f5TR5-smfJ5wu

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 660/1977, ΦΕΚ Α΄ 218. Πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 13:21.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHit7hKgnQ3o3dtvSoClrL8D444lLnZMN5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuXrgxCs_uZUDufhtqJ-Bm_9vGYqve7LbqHxRzXDZr9TZ

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 1266/1982, ΦΕΚ Α΄ 81. Πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 14:10.

http://www.et.gr/idocsnp/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftlI9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNuqAGCF0IfB9H

[I6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuVnRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga](http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoClrL8SrUgpVEy_PDtIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuVnRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga)

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α΄ 35. Πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 17:16.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoClrL8SrUgpVEy_PDtIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuVnRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQI0cmg3Vnw1cO6m

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 660/1977, ΦΕΚ Α΄ 218. Πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 13:21.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHit7hKgnQ3o3dtvSoClrL8D444lLnBZMN5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuXrgxCs_uZUDufhtqJ-Bm_9vGYqve7LbqHxRzXDZr9TZ

Εφημερίδα της Κυβέρνησης, Νόμος 1266/1982, ΦΕΚ Α΄ 81. Πρόσβαση 12 Σεπτεμβρίου 2010 – 14:10.

http://www.et.gr/idocsnph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wED8PRhve6aLndtvSoClrL8Xi4OIRJ_UAftIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuVnRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijG4Z0XlkkXM_88dBBp4kL4upGcsh7_rdyEQZ3lgGC9Ga

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α΄ 35. Πρόσβαση 13 Σεπτεμβρίου 2010 – 15:53.

http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoClrL8SrUgpVEy_PDtIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuV-nRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQI0cmg3Vnw1cO6m

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Νόμος 2292/1995, ΦΕΚ Α΄ 35. Πρόσβαση 13 Σεπτεμβρίου 2010 – 15:23.

http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEqaJsMsZeph3dtvSoClrL8SrUgpVEy_PDtIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5WIsLuV-nRwO1oKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijFlyP5ceGPjsCcWouTrO3G8mzNnxJQI0cmg3Vnw1cO6m

Εφημερίδα της Κυβέρνησης. ΦΕΚ Α΄ 160, 13 Ιουλίου 2011. Πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 15:34.

http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFYAFdDx4L2G3dtvSoClrL8xcrXeJIx8t5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuVCcgFvcvNAZpd7sLyPY88pc54Jw-361VCyduk3Qjsqt

Καραγιάννης, Ευθύμιος. *Υποστράτηγος. ΕΚΘΕΣΙΣ Αφορώσα εις την εφαρμοσθείσαν τακτικήν και την επιδεισθείσαν μαχητικήν αξίαν των εν Κύπρω εισβαλλουσών Τουρκικών Δυνάμεων, από της 20ης Ιουλίου και επέκεινα*. Άκρως Απόρρητο. Κύπρος: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς, 2ο Επιτελικό Γραφείο, Τμήμα ΙΙ, Σεπτέμβριος 1974.

Κυπριακή Δημοκρατία, Ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών για το Κυπριακό Πρόβλημα: 1964-2001, Κύπρος: Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 2002.

Νόμος 1701/1987, σύμφωνα με τον οποίο, τα μερίδια της Denison πέρασαν στα χέρια της Ελληνικής Δημόσιας Επιχείρησης Πετρελαίου (μαζί με τα δικαιώματα για έρευνα) και σύμφωνα με το Άρθρο 106 του ελληνικού Συντάγματος. Το σχετικό ΦΕΚ μπορεί να βρεθεί στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση, πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:31.

http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wG9qCtp8PTUbnDtvSoClrL8odGGVVkb58ntIl9LGdkF53UIxsx942CdyqxSQYNUqAGCF0IfB9HI6qSYtMQEkEHLwnFqmgJSA5UkHEKavWyl4FoKqSe4BlOTSpEWYhszF8P8UqWb_zFijD9Ajc2wrg8LMrzdT-dSTAj4thnmcaUkjyePqPlwUyWU

“Παραβάσεις – Παραβιάσεις.” Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 12:43.

http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=2740

Περί της Ίδρυσης της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών βλέπε το Νόμο 2421/1953 (ΦΕΚ. Α΄ 126). Πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 13:45.

http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFluEIlbBWzpxDtvSoClrL8JGD3SRQTDV55MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9Ktd6SluWEgH9KdRgaUAxqvsEB_Y63_bnruiOOm-BaCJyI54SP

Συμφωνία Αμυντικής και Οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Το σχετικό ΦΕΚ μπορεί να βρεθεί εδώ. Πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:27.

http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wGFk_abAsP7xndtvSoClrL8G1-APRkFu5B5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyIq-BTkXB0ftEAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6Sluf3jDxtJFKaaECQthZD1H5hRIvbBT2Gd4uma2ZG0vMD1

Ψήφισμα 789 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (Δεκέμβριος 1992). Πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2013 – 12:34.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/750/10/IMG/N9275010.pdf?OpenElement>

Διεθνή Έγγραφα

Chiefs of Staff Committee, Defense Policy Staff, Military Consequences of Greek Withdrawal from the NATO Integrated Military Structure, 12 May 1975, pp. 1-20, FCO 9/2228 UK National Archives, Kew, London. Πρόσβαση 21 Δεκεμβρίου 2011 – 14:21.

www.nationalarchives.gov.uk/catalogue/display/displaycataloguedetails.asp?CATLN=6&CATID=8530464&j=1#access

“First Joint EU/NATO Crisis Management Exercise (CME/CMX 03) From 19 to 25 November 2003, Brussels, 12 November 2003.” EUROPA press releases RAPID, Reference: IP/03/1541. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:06.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1541_en.htm?locale=en#PR_metaPressRelease_bottom

“Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986, 99th Congress, Public Law 99-433.” October 1, 1986, 1-2. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 16:50.

<https://digitalndulibrary.ndu.edu/cdm4/document.php?CISOROOT=/goldwater&CISOPTR=956&CISOSHOW=869>

“Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986.” National Defense University Library. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 17:18.

<http://www.ndu.edu/library/goldnich/goldnich.html>

Kennedy, John F. “99-Special Message to the Congress on the Defence Budget.” The American Presidency Project. March 28, 1961. Πρόσβαση 9 Απριλίου 2011, 19:16.

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8554#axzz1J2jiaqzw>

Kim, Julie. “Bosnia and the European Union Military Force (EUFOR): Post-NATO Peacekeeping.” CRS Report for Congress, RS21774. Washington: The Library of Congress, (December 5, 2006): 1-6. Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 08:12.

<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21774.pdf>

Kouchner, Bernard. “Opening speech to EU-NATO seminar.” French Embassy in London, Paris, 7 July 2008. Πρόσβαση 18 Φεβρουαρίου 2011 – 12:13.

<http://www.ambafrance-uk.org/EU-NATO-seminar-Bernard-kouchner-s.html>

Madeleine K. Albright. “Prepared statement before the North Atlantic Council, NATO Headquarters, Brussels, Belgium, February 18, 1997.” Federation of American Scientists, February 18, 1997. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 12:07.

http://www.fas.org/man/nato/offdocs/us_97/970218.htm

Migdalowitz, Carol. “Turkey: Update on Crisis of Identity and Power.” CRS Report for Congress. Washington: The Library of Congress (September 2, 2008): 1-13. Πρόσβαση 9 Μαρτίου 2013 – 15:01.

<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34646.pdf>

Migdalovitz, Carol. "Greece and Turkey: The Rocky Islet Crisis." CRS Report for Congress, Report 96-140. Washington: The Library of Congress. WikiLeaks Document Release (7 March 1996): 1. Πρόσβαση 20 Αυγούστου 2008 – 14:21.

<http://wikileaks.org/wiki/CRS-96-140>

[http://congressionalresearch.com/96-](http://congressionalresearch.com/96-140/document.php?study=Greece+and+Turkey+The+Rocky+Islet+Crisis)

[140/document.php?study=Greece+and+Turkey+The+Rocky+Islet+Crisis](http://congressionalresearch.com/96-140/document.php?study=Greece+and+Turkey+The+Rocky+Islet+Crisis)

North Atlantic treaty Organization. NATO Handbook. Brussels: Public Diplomacy Division, 2006. Πρόσβαση 24 Ιανουαρίου 2009.

<http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>

North Atlantic treaty Organization. NATO Crisis Management Concept (PfP ADL WG, 2006). Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:27.

<http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>

North Atlantic treaty Organization. NATO Treaty, April 4, 1949. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1957. The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 10:52.

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/nato.asp

Obama, Barack. "National Preparedness-Presidential Directive/PPD-8." Washington: The White House (March 30, 2011): 1-4. Πρόσβαση 11 Απριλίου 2011 – 21:05.

<http://www.fas.org/irp/offdocs/ppd/ppd-8.pdf>

Orchard, E.E. to Sir John Killick. "Greco – Turkish Relations." 16 August 1974. FCO 9 / 2012 NA.

"Organization for Security and Co-operation in Europe." Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE. Πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 17:34.

<http://www.osce.org/library/14087>

Packard, David. "World-Wide Military Command and Control System." Department of Defense Directive. Number 5100.30 (December 2, 1971): 1-2. Πρόσβαση 30 Μαρτίου 2011 – 20:35.

[http://www.dtic.mil/cgi-](http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA272075&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf)

[bin/GetTRDoc?AD=ADA272075&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf](http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA272075&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf)

Recorded Interview with Mr. Temüçin Tüzecan, Communication Director of Hürriyet Daily Newspaper, Istanbul, 18.07.2007, 8:35-8:50. Πρόσβαση 30 Μαΐου 2010 – 15:21.

http://perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua_1749/1749_66971.pdf

"Remarks by Javier Solana," EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy following the agreement on the establishment of E.U-NATO permanent arrangements, Brussels, 16 December 2002, 1-3, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:11.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/73803%20-%20Solana%20-%20Permanent%20arrangements%20+%20NATO%20declaration.pdf>

“Secretariat General of the National Security Council.” The NSC and the Secretariat General of the NSC (1983-2003), στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση. Πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 15:23.

http://www.mgk.gov.tr/Ingilizce/Tarihce/tarihce004_en.htm

Sloan, Stanley R. “NATO’s Evolving Role and Missions.” CRS Report for Congress, 97-708F. Washington: The Library of Congress, (March 13, 1998): 1-7. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:17.

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.policyarchive.org%2Fhandle%2F10207%2Fbitstreams%2F438.pdf&ei=EYgfUuvCLSiGswbvzoH4CQ&usg=AFQjCNEI2E2h7gtAXjznz0xQlxt9jDprYQ&sig2=xH8k2_IHWWYKuKsY39KKiw

U.K. Embassy (Athens) to FCO. “Greece and NATO.” 26 September 1974. FCO 41/1485 NA.

Migdalovitz, Carol. “Greece and Turkey: Aegean Issues – Background and Recent Developments.” CRS Report for Congress. Washington: The Library of Congress (August 21, 1997): 1-5. Πρόσβαση 22 Δεκεμβρίου 2011 0 15:43.

<http://wlstorage.net/file/crs/97-799.pdf>

Civilian Headline Goal 2008: Questionnaire on Contributions from Non-EU States towards the EU Civilian Crisis Management Capability Under ESDP. Doc. 12208/06. Brussels: Council of the European Union. Center on International Cooperation, Annual Review of Global Peace Operations 2008, 14 August 2006. Πρόσβαση 8 Μαρτίου 2013 – 18:16.

<http://www.geostrategy.gr/pdf/20110529%20Crisis%20Management%20EU.pdf>

Civilian headline Goal 2008, Doc. 15863/04. Brussels: Council of the European Union. December 7, 2004. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2010 – 13:12.

<http://register.consilium.eu.int/pdf/en/04/st15/st15863.en04.pdf>

Headline Goal 2010. Doc. 6805/03, endorsed on 17 and 18 June 2004. Brussels: Council of the European Union, 2004. Πρόσβαση 18 Ιουνίου 2010 – 15:42.

<http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>

Declaration on EU Military Capabilities, 9379/03 (presse 138). External relations Council. Brussels: Council of the European Union, 19-20 May 2003. Πρόσβαση 18 Μαΐου 2009.

<http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Declaration%20on%20EU%20Military%20Capabilities%20-%20May%202003.pdf>

Presidency Conclusions. Council of the European Union. Helsinki European Council, 10-11 December 1999. Πρόσβαση 12 Απριλίου 2009 – 12:32.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm

Council of the European Union. Presidency Conclusions. Cologne European Council. 3-4 June 1999. Πρόσβαση 13 Ιουνίου 2009 – 11:01.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/57886.pdf

Process for the Elaboration of the Headline and Capability Goals. Doc. 6756/00. Brussels: Council of the European Union. 14 March 2000.

“Final Report on the Civilian Headline Goal 2008, Doc. 1407/807.” Brussels: Council of the European Union. 9 November 2007. Πρόσβαση 8 Μαρτίου 2013 - 12:12.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Final_Report_on_the_Civilian_Headline_Goal_2008.pdf

Civilian Headline Goal 2010. Doc. 14823/07. Brussels: Council of the European Union. 19 November 2007. Πρόσβαση 8 Μαρτίου 2013 - 12:12.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Final_Report_on_the_Civilian_Headline_Goal_2008.pdf

COUNCIL JOINT ACTION 2003/423/CFSP of 5 June 2003, on the European Union military operation in the Democratic Republic of Congo. Official Journal of the European Union (11-6-2003): 1-3. Πρόσβαση 24 Φεβρουαρίου 2013 – 12:30.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Joint%20action%205.6.03.pdf>

“European Security and Defense Policy, EU Military operation in Bosnia-Herzegovina (Operation Althea).” European Union (September 2008): 1-2. Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2009 – 08:21.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090310-Factsheet_EUFOR_Althea-version14_EN.pdf

“Common Security and Defense Policy, EU Naval Operation Against Piracy (EU NAVFOR Somalia-Operation Atalanta).” European Union (April 2010): 1-3. Πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2009 – 22:54.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede030909factsheetatalanta /sede030909factsheetatalanta_en.pdf

β. Αρχείο

“ANT1 TV.” Δελτίο Ειδήσεων. *Τα Νέα του ANT1*. 8:30 πμ, 24 Ιανουαρίου 1996.

Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

“Απόρρητος Τουρκικός Χάρτης, N18, 1969.” *Περιοδικό Στρατηγική*. Τεύχος 17 (Φεβρουάριος 1996): 1-223.

Απόσπασμα από την ομιλία του Πρωθυπουργού, Κώστα Σημίτη στο Κοινοβούλιο. Από την εκπομπή *ΖΟΥΓΚΛΑ*. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:03.

<http://www.youtube.com/watch?v=wq8xeqKgKc>

Απόσπασμα της εκπομπής «*Αθέατος κόσμος*» με την αναφορά του Ναύαρχου, Χρήστου Λυμπέρη. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 16:58.
<http://www.youtube.com/watch?v=mjd1WY1HrBU>

“Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών.” Περίοδος 1974-1986: Μεταπολίτευση – Επαναπροσδιορισμός Στόχων, Επίσημος Δικτυακός Τόπος Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών. Πρόσβαση 12 Αυγούστου 2010 – 15:32.
<http://www.nis.gr/portal/page/portal/NIS/History/Metapoliteysi>

Εκπομπή του Αλέξη Παπαχελά *Οι Νέοι Φάκελοι*, “Οι Νέοι Φάκελοι: Πετρέλαια, Αιγαίο Καστελόριζο σήμερα”. Πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2013 – 12:19.
<http://folders.skai.gr/main/theme?id=167&locale=el>

“Ιστορικό Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας.” Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 12:01.
http://www.geetha.mil.gr/index.asp?a_id=3412

Μαρτυρία Θεόδωρου Πάγκαλου για τη νύχτα των Ιμίων, στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, *"Αθέατος Κόσμος"*, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:00.
<http://www.youtube.com/watch?v=8kAWAM5E4No>

Παπαχελάς, Αλέξης. “Απομαγνητοφώνηση των λεπτό προς λεπτό επικοινωνιών του ελληνικού Ναυτικού αρχηγείου και της Φρεγάτας Ναυαρίνο που έπλεε στην περιοχή των Ιμίων, 31 Ιανουαρίου 1996.” *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Παπαχελάς, Αλέξης. “Απομαγνητοφώνηση συνέντευξης Υποστράτηγου Θεόδωρου Νικολαΐδη, Διευθυντής Ειδικών Δυνάμεων του ΓΕΣ την περίοδο της κρίσης των Ιμίων.” *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Παπαχελάς, Αλέξης. “Απομαγνητοφώνηση Συνέντευξης με τον απόστρατο Ναύαρχο Ergayia, πρώην Αρχηγό του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Ναυτικού.” *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Παπαχελάς, Αλέξης. “Απομαγνητοφώνηση των λεπτό προς λεπτό επικοινωνιών του ελληνικού Ναυτικού αρχηγείου και της Φρεγάτας Ναυαρίνο που έπλεε στην περιοχή των Ιμίων, 31 Ιανουαρίου 1996.” *Οι Φάκελοι*, 6 Φεβρουαρίου 2001. Αρχείο που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη Κωνσταντίνου Νικολάου, γεωλόγου πετρελαίων - τεχνικού συμβούλου “Ενεργειακής Αιγαίου” στην εκπομπή της NET “*Ειδικές Αποστολές*” που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Βιομηχανίας & Ενέργειας, Αναστάσιου Πεπονίη, στην εκπομπή της NET “*Ειδικές Αποστολές*”, που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Βιομηχανίας & Ενέργειας, Αναστάσιου Πεπονή, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του καθηγητή Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεσμών, Στέλιου Περράκη, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του καθηγητή Διεθνούς Δικαίου, Γρηγόρη Τσάλτα, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του Πρέσβη, Ιωάννη Αλέξιου Ζέππου, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*", που προβλήθηκε στις 06/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του πρώην Υφυπουργού Εξωτερικών, Γιάννη Βαληνάκη, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του καθηγητή Ευρωπαϊκών & Διεθνών Θεσμών, Στέλιου Περράκη, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του πρώην Πρεσβευτού της Ελλάδας στην Άγκυρα, Γιώργου Γεννηματά, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*" που προβλήθηκε στις 06/02/2011. Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα τη διατριβή.

Συνέντευξη του πρώην Υπουργού Εξωτερικών (κατά την κρίση των Ιμίων), Θεόδωρου Πάγκαλου στην εκπομπή *ΦΑΚΕΛΟΙ*, στο MEGA CHANNEL, 6 Φεβρουαρίου 2001.

Συνέντευξη του Χρήστου Λυμπερή στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, "*Αθέατος Κόσμος*". Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:14.

<http://www.youtube.com/watch?v=mjd1WY1HrBU>

Συνέντευξη Γιάννη Καψή στην εκπομπή του Κώστα Χαρδαβέλλα, "*Αθέατος Κόσμος*". Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 17:06.

<http://www.youtube.com/watch?v=zXUWCqMYAPc>

Συνέντευξη Γιάννη Μανιάτη, πρώην Υφυπουργού Ενέργειας, στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*" που προβλήθηκε στις 04/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα την παρούσα διατριβή.

Συνέντευξη Κονοφάγου Ηλία, γεωλόγου πετρελαίων & Αντιπροέδρου FlowS.A., στην εκπομπή της NET "*Ειδικές Αποστολές*" που προβλήθηκε στις 04/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα την παρούσα διατριβή.

Συνέντευξη Κωστή Σταμπολή, Γενικός Διευθυντής Ινστιτούτου Ενέργειας ΝΑ Ευρώπης, στην εκπομπή της NET "Ειδικές Αποστολές" που προβλήθηκε στις 04/02/2011, Πηγή: αρχείο EPT που παραχωρήθηκε στον γράφοντα την παρούσα διατριβή.

γ. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Athanasopulos, Haralambos. *Greece, Turkey and the Aegean Sea: A Case Study in International Law*, London: McFarland, 2001.

Alford, Jonathan. *Greece and Turkey: Adversity in Alliance, Adelphi Library 12*. New York: St. Martin's Press, 1984.

Allison, Graham T., and Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. 2nd Edition, New York: Longman, 1999.

Almond, Gabriel. *Crisis, Choices and Change: Historical Studies of Political Development*. Boston: Little Brown, 1973.

Aron, Raymond. *Peace and War: A Theory of International Politics*. Malabar: Krieger, 1966.

Art, Robert J., and Patrick M. Cronin. *The United States and Coercive Diplomacy*. Washington: US Institute of Peace, 2003.

Audin, Mustafa, and Kostas Ifantis. *Turkish – Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*. London: Routledge, 2004.

Barber, Benjamin R. *Fear's Empire: War, Terrorism and Democracy*. New York: Norton and Company, 2004.

Bass, M., Bernard. *Bass and Stogdill's handbook of Leadership: Theory, Research and Managerial Applications*. New York: Free Press, 1990.

Bass, M., Bernard. *Leadership and Performance beyond Expectations*. New York: Free Press, 1985.

Bechev, Dimitar. *What Does Turkey Think?*. London: European Council on Foreign Relations. June 2011.

Bell, Coral. *The Conventions of Crisis*. London: Oxford University Press, 1971.

Bennis, G., Warren και Townsend Robert. *Reinventing Leadership: Strategies to Empower the Organization*. New York: Harper-Collins Publishers, 2005.

Bernholz, Peter. *The International Game of Power*. New York: Mouton Publishers, 1985.

Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, New York: Doubleday, 1966.

Betts, Richard. *Soldiers, Statesmen and Cold War Crises*. Massachusetts: Harvard University Press, 1977.

Betts, Richard. *Surprise Attack: Lessons for Defence Planning*. Washington: Brookings Institution, 1982.

Betts, Richard and Thomas G. Mahnken. *Paradoxes of Strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael I. Handel*. London: Frank Cass Publishers, 2003.

Betts, Richard. *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*. New York: Columbia University Press, 2007.

Birand, Mehmet Ali. *The Generals' Coup in Turkey: An Inside Story of September 1980*. London: Brassey's Defence, 1987.

Bland, Michael. *Communicating out of a Crisis*. London: Macmillan Press Ltd, 1998.

Blasing, John. *The Secretary of Defense and the Partnership for Peace: A Policy for a Safer World*. Boulder: International Affairs University of Colorado, 2008. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:01.

<http://www.colorado.edu/artssciences/defense/John%20Blasing.pdf>

Bobbitt, Philip. *Terror and Consent. The Wars for the Twenty-first Century*. New York: Penguin Books, 2008.

Booth, Ken and Tim Dunne. *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order*. Great Britain: Palgrave Macmillan, 2002.

Boucher, David. *Political Theories of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Boulding, Kenneth E. "National Images and International Systems." Στο James N. Rosenau, *International Politics and Foreign Policy, A reader in research and theory*. New York: The Free Press, 1961.

Bowett, W. D., *The Law of International Institutions*, 4th Edition. London: Stevens & Sons, 1984.

Bracken, Paul. *The Command and Control of Nuclear Forces*. New Haven: Yale University Press, 1983.

Browning, Reed. *The War of the Austrian Succession*. New York: St. Martins, 1993.

Brzezinski, Zbigniew. *Power and Principle*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 1983.

Bryman, Alan. *Charisma and Leadership in Organizations*. London: Sage Publications. 1992.

Burke, Edmund. *Reflections on the Revolution in France*. New York: Everyman's Library, 1967.

Burns, McGregor, James. *Leadership*. New York: Harper and Row, 1978.

Chipman, John. *Military Balance 2009 Executive Summary*. The International Institute for Strategic Studies. London: Europa Publications, 2009. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:15.

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.iiss.org%2FEasySiteWeb%2FGatewayLink.aspx%3FallId%3D23381&ei=XwY6Ud2IJcHUPLf5gLAM&usg=AFQjCNH9sv_HtA5qhjmzmXmm6oAdOpBXpA&sig2=rXcZCo7_mU3xuVBIGQ82uQ

Clauzewitz, Carl Von. *On War*. London: Wordsworth Editions, 1997.

Clinton, William J. *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. Washington: The White House. February 1995. Πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22:14. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nss/nss-95.pdf>

Codevilla, Angelo. *Informing Statecraft: Intelligence of a New Century*. New York: The Free Press, 1992.

Coelho, George. *Coping and Adaptation*. New York: Basic Books, 1974.

Colville, Jonh. *The Fringes of Power: 10 Downing Street Diaries, 1939-1955*. New York: Norton, 1985.

Compert, David C., and Stephen Larrabee. *America and Europe: A Partnership for a New Era*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Conger, A., Jay. *The Charismatic Leader: Behind the Mystique of Exceptional Leadership*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers, 1989.

Coplin, William. *Introduction to International Politics*. Chicago: Rand McNally College Publishing Co., 1974.

Council of the European Union. *A Secure Europe in a better World: European Security Strategy*. Brussels, December 2003.

Cyert, Richard M., and James G. March. *A Behavioral Theory of the Firm*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963.

Dabrowski, Kazmierz. *Positive Disintegration*. Boston: Little Brown and Co., 1964.

Davenport, Thomas H., and Laurence Prusak. *Working Knowledge: How Organizations Manage What they Know*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 1998.

Denscombe, Martyn. *The Good Research Guide: For Small - Scale Social Research*. Buckingham: Open University Press, 3rd edition, 2007.

Dimitrakis, Panagiotis. *Greek Military Intelligence and the Crescent. Estimating the Turkish threat: Crises, Leadership and Strategic Analyses 1974-1996*. Jenson: University of Plymouth Press, 2010.

Dinstein, Yoram. *War, Aggression and Self Defense*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Dipla, Haritini, and Nikolaos Ziogas. *Borders, Sovereignty, Stability: The Imia Incident and Turkish Violations of International Law*. Athens: Citizens Movement and ELIAMEP, 1996. Πρόσβαση 15 Ιουλίου 2010 – 17:34.
<http://gcdi.tripod.com/Publications/GR-borders.pdf>

Donnelly, Jack. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Dougherty, James E., and Robert Pfaltzgraff. *Contending Theories of International Relations*. New York: Harper & Row, 2nd edition, 1981.

Duke, Simon. *Consensus Building in ESDP: Lessons of Operation Artemis*. Maastricht: UCD Dublin European Institute. July 2008.

Edwards, Ward. “Conservatism in Human Information Processing.” Στο βιβλίο του Kleinmuntz, Benjamin. *Formal Representation of Human Judgments*. New York: John Willey and Sons Inc, July 1968.

Einstein, Albert quoted in Stockholm International Peace Research Institute, *The World Armaments and Disarmament: SIPRI Yearbook 1974*. Cambridge: The MIT Press, 1975.

Ellsberg, Daniel. *The Theory and Practice of Blackmail*. Santa Monica: RAND Corporation, July 1968, 2-3. Πρόσβαση 13 Μαρτίου 2012 – 23:30.
<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2005/P3883.pdf>

Fayol, Henri. *General and Industrial Management, General and Industrial Management*. London: Sir Isaac Pitman & Sons, 1949.

Fisher, B., Aubrey. *Small Group Decision Making: Communication and the Group Process*. New York: McGraw-Hill, 1974.

Flanagan, Scott C. “Models and Methods of Analysis.” Στο Almond, Gabriel. *Crisis, Choices and Change: Historical Studies of Political Development*. Boston: Little Brown, 1973.

Frankel, Joseph. *British Foreign Policy: 1945-1973*. New York: Oxford University Press, 1975.

Frei, Daniel. *International Crises and Crisis Management*. London: Saxon House, 1978.

Freedman, Lawrence, and Virginia Gamba-Stonehouse. *Signals of War: The Falklands Conflict of 1982*. Princeton: Princeton University Press, 1991.

Freedman, Lawrence. *Deterrence*. Cambridge: Policy Press, 2004.

Freedman, Milton. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.

French, John R.P. and Raven, Bertram. "The Bases of Social Power" στο Cartwright, Dorwin. *Studies in Social Power*. Ann Arbor, MI: University of Michigan, 1959.

Friedman, George. *The next 100 years: a forecast for the 21st century*. New York: New York Post, 2009.

Ganser, Daniele. *NATO's Secret Armies: Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*. London: Frank Cass, 2005.

Gardner, W., John. "The Heart of the Matter: Leader – Constituent Interaction" στο Fuller, T. *Leading and Leadership*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2000.

Gavron, Hannah. *The Captive Wife*. London : Routledge& Kegan Paul, 1996.

George, Alexander L., and William E. Simons. *The Limits of Coercive Diplomacy*. Boston: Little, Brown and Company, 1971.

George, Alexander L., and Richard Smoke, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*. New York: Columbia University Press, 1974.

George, Alexander L. *Presidential Decision Making in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*. Boulder, Colo: Westview Press, 1980.

George, Alexander L. *Avoiding War: Problems of Crisis Management*. Oxford: Westview Press, Inc., 1991.

George, Alexander L. *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*. Washington: United States Institute of Peace Press, 1991.

George, Alexander L. *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1993.

George, Alexander L. *Force and Statecraft: Diplomatic Problems of Our Time*. New York: Oxford University Press, 1995.

Giegerich, Bastian. *European Military Crisis Management: Connecting Ambition and Reality*. International Institute for Strategic Studies. Adelphi Paper 397. Oxford, 2008.

Gilpin, Dawn R. and Priscilla J. Murphy. *Crisis Management in a Complex World*. New York: Oxford University Press, 2008.

Gilpin, Robert. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Gordon, Craig A., and George L. Alexander. *Force and Statecraft, diplomatic problems of our time*. New York: Oxford University Press, third edition, 1995.

Goss, Tracy. *The Last Word on Power*. New York: Currency Doubleday, 1996.

Gottfried, Kurt, and Bruce G. Blair. *Crisis Stability and Nuclear War*. New York: Oxford University Press, 1988.

Graber, Doris A. *Media Power in Politics*. Washington D.C: CQ Press, Second Edition, 1990.

Griffiths, Franklyn, and John C. Polanyi. *The Dangers of Nuclear War: A Pugwash Symposium*. New York: University of Toronto Press, 1979.

Group for the Advancement of Psychiatry. *Psychiatric Aspects of Prevention of Nuclear War*, Report No. 57. New York: Group for the Advancement of Psychiatry, 1965.

Hale, William. *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*. London: Frank Cass, 2000.

Handel, Michael. *Leaders and Intelligence*. London: Frank Cass, 1990.

Handel, Michael. *Paradoxes of strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael Handel*. London: Frank Cass, 2003.

Hartmann, Frederick. *The Relations of The Nations*. London: Macmillan, 1967.

Harvey, Frank P., and Ben D. Mor, *Conflict in World Politics*. London: Macmillan Press Ltd, 1998.

Hatzivasileiou, Evanthis. *Greece and the Cold War: Frontline State, 1952-1967*. London: Routledge, 2006.

Hayes, Bradd C. *Naval Rules of Engagement: Management Tools for Crisis*. Santa Monica: RAND Corporation, N-2963-CC, July 1989. Πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22:44.

<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2005/N2963.pdf>

Head, Richard G., and Robert C. MacFarlane. *Crisis Resolution: Presidential Decision-making in the Mayaguez and Korean Confrontations*. Colorado: Westview Press, 1978.

Heilbroner, Robert L. *An Inquiry into the Human Prospect: Looked at Again for the 1990s*. New York: W.W. Norton & Company, Inc., 1974.

Herman, Charles F. *International Crisis as a Situational Variable in International politics and Foreign Policy*. New York: The Free Press, 1969.

Herman, Charles F. *Crisis in Foreign Policy: A Simulation Analysis*. Indianapolis: Bobbs Merrill, 1969.

Herman, Michael. *Intelligence Power in Peace and War*. London: Cambridge University Press, 1996.

Hodgson, C. Richard, Levinson J. Daniel, και Zaleznik, Abraham. *The Executive Role Constellation: An Analysis of Personality and Role Relations in Management*. Boston: Harvard Business School Press, 1965.

Houben, Marc. *International Crisis Management: The Approach of European States*. London and New York: Routledge, 2005.

House, J., Robert. A 1976 Theory of Charismatic Leadership, στο Hunt, G., James and Larson, L., Lars. *Leadership: the Cutting Edge*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press, 1977.

Hughes, Wilson. *Military Intelligence Blunders*. London: Robinson, 1999.

Irving, Janis L. *Victims of Groupthink*. New York Houghton Mifflin, 1972.

Jakobsen, Peter V. *Western Use of Coercive Diplomacy as an Alternative to War: a Challenge for Theory and Practice*. London: Palgrave Macmillan, 1998.

Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976.

Jervis, Robert. *Systems, Theories and Diplomatic History*. New York: The Free Press, 1979.

Jervis, Robert. *Psychology and Deterrence*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985.

Jervis, Robert. *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

Johnson, Loch K. *Strategic Intelligence: Understanding the hidden side of Government*. London: Praeger Security International, 2007.

Jung, C. *The Structure and Dynamics of the Psyche: Including "Synchronicity: An Acausal Connecting Principle"*. 2nd Edition, Princeton, New Jersey: Bollingen, 1970.

Kahn, Herman. *On Thermonuclear War*. Princeton: Princeton University Press, 1961.

Kam, Ephraim. *Surprise Attack: The Victim's Perspective*. Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press, 1988.

Kant, Immanuel. *Perpetual Peace and other Essays on Politics, History and Morals*. Μετάφραση από τον Ted Humphrey. Cambridge: Hackett Publishing, 1983.

Kariotis, Theodore C. *The Greek Socialist Experiment: Papandreou's Greece 1981-1989*. New York: Pella Publishing Company, 1992.

Kariotis, Theodore C. *Greece and the Law of the Sea*. London: Kluwer Law International, 1997.

Kariotis, Theodore and Theodore Couloumbis, *Greece in the Twentieth Century*. London: Frank Cass, 2003.

Kassimeris, George. *Europe's Last Red Terrorists: The Revolutionary Organization 17 November*. London: Hurst & Co, 2000.

Kavanagh, Jennifer. *Stress and Performance: A Review of the Literature and Its Applicability to the Military*. Santa Monica: RAND Corporation, 2005. Πρόσβαση 22 Ιανουαρίου 2010 – 18:33.

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2005/RAND_TR192.pdf

Kegley, Charles W., and Eugene R. Wittkopf. *American Foreign Policy, Pattern and Process*. New York: St.Martin's Press, 1996.

Kegley, Charles W., and Eugene R. Wittkopf. *World Politics: Trend and Transformation*. Seventh Edition, Belmont: Bedford St. Martin's Press, 1999.

Kennedy, Robert, F. *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*. New York: Norton & Company, 1971.

Keohane, Robert O. *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986.

Kissinger, Henry. *Necessity for Choice: Prospects of American Foreign Policy*. New York: Greenwood Pub Group, 1984.

Kotter, P., John. *A Force for Change: How Leadership differs from Management*. New York: The Free Press, 1990.

Kouzes, M. James και Posner Z., Barry. *The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations*. 5th Ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2012.

Laciner, Sedat. *From Kemalism to Ozalism: The Ideological Evolution of Turkish Foreign Policy*. London: University of London, 2001.

Laqueur, Walter. *A World of Secrets: The Uses and Limits of Intelligence*. New York: Basic Books, 1985.

Lauren, Paul G. *Diplomacy: New Approaches in History, Theory and Policy*. New York: Free Press, 1979.

Lawer III, E., Edward. *Treat People Right! How Organizations and Individuals can Propel each other into a Virtual Spiral of Success*. San Francisco: Jossey-Bass, 2003.

Layne, Christopher. “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace” στο βιβλίο του Brown, Michael. *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*. Cambridge, MIT Press, 1995.

Lazarus, Richard S. *Psychological Stress and the Coping Process*. New York: McGraw-Hill, 1966.

Leach, Steve και Wilson, David. *Local Political Leadership*. Bristol: The Policy Press, 2000.

Lebow, Richard Ned. *Between Peace and War: The Nature of International Crisis*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981.

Lebow, Richard Ned. *Nuclear Crisis Management: A Dangerous Illusion*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1987.

Lenkova, Mariana. *Hate Speech in the Balkans*. Vienna: The International Helsinki Federation for Human Rights, 1998. Πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 09:13.
<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/hatespeech.pdf>

Levite, Ariel. *Intelligence and Strategic Surprises*. New York: Columbia University Press, 1987.

Lewis, Coser A. *The Functions of Social Conflict*, Glencoe. IL: Free Press, 1956.

Long, Austin. *Deterrence from Cold War to Long War: Lessons from Six Decades of RAND Research*. Santa Monica: RAND Corporation, 2008.

Louis, Halle. *American Foreign Policy*. London: Allen, 1960.

Makovsky, Alan, and Sabri Sayari. *Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*. Washington DC: WINEP, 2000.

Mannheim, Karl. *Conservative Thought: Essays on Sociology and Social Psychology*. New York: Oxford University Press, 1953.

March, James G., and Simon A. Herbert. *Organizations*. New York: Wiley, 1958.

March, James G., and Roger Weissinger-Baylon. *Ambiguity and Command: Organizational Perspectives on Military Decision Making*. Massachusetts: Pitman Publishing, 1986.

May, Ernest R. *Knowing One's Enemies: Intelligence Assessment before the Two World Wars*. Princeton: Princeton University Press, 1984.

McGregor, Andrew. *Arming for Assymetric Warfare: Turkey's arm industry in the 21st industry*. Washington: The Jamestown Foundation, June 2008. Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2010 – 08:32.

<http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-McGregorTurkishArmsIndustry.pdf>

McCarthy, Shaun. *The Function of Intelligence in Crisis Management: Towards an understanding of the Intelligence Producer-Consumer Dichotomy*. Alderhot: Ashgate, 1998.

Mearsheimer, John J. "Structural Realism." In Timm Dunne, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York: Oxford University Press, 2007.

Michael, Thomas. *Optical propagation in linear media: atmospheric gases and particles, solid state components, and water*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Migdal, Joel. *Strong Societies and Weak States: State - Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton: Princeton University Press, 1988.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations*. New York: Alfred A Knopf, 1967.

Moustakis, Fotios. *The Greek – Turkish Relationship and NATO*. London: Frank Class, 2003.

Muller, Harald, and Thomas Kappen. "From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Policies and Foreign Policy." In Skidmore, David, and Valerie Hudson. *The limits of State Autonomy: Societal Groups and Foreign Policy Formulation*. Boulder: Westview Press, 1993.

Niblack, Preston. *Managing Military Operations in Crises: A Conference Report*. Santa Monica: RAND Corporation, R-4038-CC, 1991. Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2011, 10:35.

<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2009/R4038.pdf>

Northouse, G., Peter. *Leadership: Theory and Practice*. London: Sage Publications, 1997.

Oneal, John R. *Foreign Policy Making in Times of Crisis*. Ohio: Mershon Center, 1982.

Park Bill. *Turkey's Policy Towards Northern Iraq: Problems and Perspectives*. Adelphi Papers 374. London: International Institute for Strategic Studies, 2005.

Patton, Michael. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. California: Sage Publications, 2002.

Pettigrew, Adrew και Whipp, Richard. *Managing Change for Competitive Success*. Oxford: Basil Blackwell, 1991.

Piaget, Jean. *The Construction of Reality in a Child*. London: Routledge, 1954.

Polanyi, John C., and Franklyn Griffith. *The Dangers of Nuclear War: A Pugwash Symposium*. Toronto: University of Toronto Press, 1979.

Potts, Mark και Behr, Peter. *The Leading Edge: CEO's who turned their Companies Around*. New York: McGraw-Hill, 1987.

Reşat, Arım Ambassador (Rtd.). *Foreign Policy Concepts Conjuncture, Freedom of Action, Equality*. Ankara Foreign Policy Institute, 2001.

Ritchie, Jane, and Jane Lewis. *Qualitative Research Practice: a Guide for Social Science Students and Researchers*. London: SAGE, 2003.

Robins, Philip. *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. London: Hurst, 2003.

Rotberg, RobertI., and Theodore K. Rabb. *The Origin and Prevention of Major Wars*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Roubatis, Yannis. *Tangled Webs: The U.S. in Greece 1947-1967*. New York: Pella, 1987.

Schelling, Thomas C. *The Strategy of Conflict*. Massachusetts: Harvard University Press, 1960.

Schelling, Thomas C. *Arms and Influence*. New Haven: Yale University Press, 1966.

Shafritz, Jay M. *Classics of Organization Theory*. Chicago: Dorsey Press, 1987.
Stankiewicz, W. *In Defense of Sovereignty*. New York: Oxford University Press, 1969.

Shapiro, C., Eileen. *Fad Surfing in the Boardroom: Managing in the Age of Instant Answers*. Reading. Cambridge: Perseus Publishing, 1995.

Simpson, Christopher. *Science of Coercion: Communication Research and Psychological Warfare 1945-1960*. New York: Oxford University Press, 1994.

Stern, Laurence. *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*. New York: Times Books, 1977.

Stephens, Alan. *Making Sense of War: Strategy for the 21st Century*. New York: Cambridge University Press, 2006.

Stogdill, M., Ralph. *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*. New York: Free Press, 1974.

Stone, Clarence. "Political Leadership in Urban Politics" στο Judge, David, Stoker Gerry και Wolman, Harold. *Theories of Urban Politics*. London: Sage Publications, 1995.

Snyder, Glenn H. *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*. Princeton: Princeton University Press, 1961.

Snyder, Glenn H. and Paul Diesing. *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making and System Structure in International Crises*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1976.

Stearns, Monteagle. *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*. New York: Council on Foreign Relations Press, 1992.

Tekit, Talat. *A Grammar of Orkhon Turkic*. The Hague: Indiana University, 1968.

Telhami, Shibley. *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to Camp David Accords*. New York: Columbia University Press, 1990.

Tetlock, Philip C. *Behavior, Society and Nuclear War: Volume II*. New York: Oxford University Press, 1991.

Thucydides. *History of the Peloponnesian War*, Μετάφραση Rex Warner. New York: Penguin Books, 1954.

Tuchman. Barbara W. *The Guns of August*. New York: Ballantine Books, 1962.

Toynbee, Arnold J. *A Study of History*. New York: Oxford University Press, 1957.

Unknown. *A Secure Europe in a better World: European Security Strategy, Council of the European Union*. Brussels, December 2003. Πρόσβαση 12 Μαρτίου 2010 – 12:11.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

Vanderlippe, John M. *The Politics of Turkish Democracy. Ismet Inonu and the Formation of the Multi Party System 1938-1950*. New York: State University of New York Press, 2005.

Vasquez, John A. *The Power of Power Politics: A Critique*. NJ: Rutgers University Press, 1983.

Veremis, Thanos. *Greece and Turkey: In search for autonomous security policies*. Revue Hellenique de Droit International, 1982-3.

Viotti, Paul R., and Mark V. Kauppi. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. Third edition, Allyn and Bacon, 1998.

Waltz, N. Kenneth. *Man, The State and War*. New York: Columbia University Press, 1954.

Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. New York: Mc-Graw Hill, 1979.

Waltz, Kenneth. "Realist Thought and Neorealist Theory," in Rothstein, Robert L. *The Evolution of Theory in International Relations*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 1991.

Waltz, Edward. *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*. London: Artech House, 2003.

Watson, Adam. *The Evolution of International Society*. London: Routledge, 1992.

Weber, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press, 1947.

Weber, Frank. *The Evasive Neutral Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*. Columbia and London: University of Missouri Press, 1985.

Weinberger, Caspar. *Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon*. New York: Warner Books, 1990.

Weiss, Carol H. *Social Science Research and Decision Making*. New York: Columbia University Press, 1980.

White, Robert W. "Strategies of Adaptation: An Attempt at Systematic Description." Στο Coelho George. *Coping and Adaptation*. New York: Basic Books, 1974.

White, K. Ralph και Lippitt, Ronald. *Autocracy and Democracy: An Experimental Inquiry*. London: Greenwood Press, 1972.

Wilensky, Harold L. *Organizational Intelligence*. New York: Basic Books, 1967.

William, Thomas I. *Social Behavior and Personality: Contributions of W. I. Thomas to Theory and Social Research*. New York: Social Science Research Council, 1951.

Williams, Phillip. *Crisis Management*. Leicester: Leicester University Press, 1976.

Wohlstetter, Roberta. *Pearl Harbor: Warning and Decision*. Stanford: Stanford University Press, 1962.

Young, Oran R. *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*. Princeton: Princeton University Press, 1967.

Yukl, A., Gary. *Leadership in Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1994.

Zegart, Amy B. *Flawed by Design: The Evolution of the CIA, JCS, and NSC*. Stanford: StanfordUniversityPress, 1999.

δ. Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελόπουλος, Κωνσταντίνος Ι. *Οι Αρχοντες της Παρακμής*. Αθήνα: ΕΞΑΝΤΑΣ, 2008.

Αλειφαντής, Στέλιος. Εισαγωγή στη μελέτη των Διεθνών Κρίσεων. Πειραιάς: Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Φάκελος, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιά, 2001-2002. Πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2012 – 14:32.
<http://www.unipi.gr/faculty/stal/intro-crisis%202006.pdf>

Αντωνιάδης, Αντώνιος. *Κρεμώντας τη Στολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, 2008.

Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος. *Το Θεσμικό Πλαίσιο Διαμόρφωσης της Εξωτερικής Πολιτικής των ΗΠΑ*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009.

Βαληνάκης, Γιάννης. *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα: Η Ελλάδα στο Σύστημα Ανατολής – Δύσης*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1987.

Βαρβαρούσης, Πάρις. *Η Ανάλυση των Διεθνών Διενέξεων, Θεωρία και Πράξη, Στρατηγική των Παιχνιδιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1992.

Βερέμης, Θάνος. *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*. Αθήνα: Σιδέρης, 1999.

Βερέμης, Θάνος. *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων: 1453-2005*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2005.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ. *Η Ελληνο-τουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια, τους S300 και το Ελσίνκι 1955-2000*. Αθήνα: Σιδέρης, 2001.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος και Παναγιώτης Τσάκωνας. *Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου*. Αθήνα: Σιδέρης, 2η Έκδοση, 2002.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ. *Μετακεμαλισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2010.

Γιανναράς, Χρήστος. *Πολιτιστική Διπλωματία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος, 2003.

Γιόκαρης, Άγγελος, και Χαριτίνη Δίπλα. *Σημεία Τριβής στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Σιδέρης, 1994.

Γκουριώτης, Αναστάσιος. *Η εξέλιξη της απειλής, Αμυντική Βίβλος 2010 – 2011: Ελλάδα – Τουρκία – Κύπρος, Δυνάμεις και Εξέλιξη Απειλής*. Αθήνα: DEFENCE NET Media, 2012.

Γρυλλάκης, Νικόλαος. *Αποκαλύπτω*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2001.

Δούση, Εμμανουέλα. *Οι Τουρκικές Αμφισβητήσεις στο Αιγαίο: Νομικές και Πολιτικές Πτυχές*. Αθήνα: Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων. Μάιος 2001.

Ευρυβιάδης, Μάριος. *CIA ο Απόρρητος Φάκελος του Ανδρέα: Γιατί οι Αμερικανικές Μυστικές Υπηρεσίες στοχοποίησαν τον Ιδρυτή του ΠΑ.ΣΟ.Κ.* Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2010.

Ζαφειρόπουλος, Κωνσταντίνος. *Πώς γίνεται μια Επιστημονική Εργασία; Επιστημονική Έρευνα και Συγγραφή Εργασιών*. Αθήνα: Κριτική, 2005.

Ηλιάδης, Μάνος. *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*. Αθήνα: Λαβύρινθος, Γ' Έκδοση, 1998.

Ηρακλείδης, Αλέξης. *Διεθνείς και Εθνοτικές Συγκρούσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2009.

Ήφαιστος, Παναγιώτης, και Αθανάσιος Πλατιάς. *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1992.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. *Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 1999.

Θερμός, Ηλίας. “Προλεγόμενα.” στο Bacevich, Andrew J. *Αμερικανική Αυτοκρατορία*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2008.

Θουκυδίδης. *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*. “Μετάφραση Άγγελος Βλάχος”. Αθήνα: Εστία, 2008.

Ιγνατίου, Μιχάλης, και Αθανάσιος Έλλης. *IMIA τα Απόρρητα Τηλεγραφήματα των Αμερικανών*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2009.

Ιωσηφίδης, Θεόδωρος. *Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική, 2003.

Κάλφας, Βασίλης. *Εισαγωγή του Επιμελητή στο Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, του Thomas Kuhn, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1981.

Καραγιάννης, Γεώργιος. *1940-1950, Το Δράμα της Ελλάδας, Έπη και αθλιότητες*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ι.Γ.Π. Πρόσβαση 12 Νοεμβρίου 2008 – 21:32. <http://el.scribd.com/doc/13436333/-1940-1952>

Καράμπελιας, Γεράσιμος, και Αγγελετόπουλος Γεώργιος. *Θέματα Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γόρδιος, 1999.

Κασκάνης, Χαράλαμπος. *Casus Belli: Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η Κύπρος*. Λευκωσία: Κασκάνης, 1998.

Καψής, Γιάννης. *Οι 3 Μέρες του Μάρτη*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1990.

Κεραμάς, Βασίλης. *Το Απόρρητο Ημερολόγιο στο Καστρί*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1989.

Κίτσος, Πάρης. “Ρόλοι και Επιδιώξεις της Τουρκίας στο Ατλαντικό Σύστημα.” Στο Βαληνάκης, Γιάννης. *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, 1985.

Κληρίδης, Γλαύκος. *Ντοκουμέντα μιας Εποχής, 1993-2003*. Λευκωσία: Πολιτεία, 2007.

Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης (750 - 192 π.Χ.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001.

Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Στρατηγική Σκέψη: Από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008.

Κόλμερ, Κωνσταντίνος. *Τα πετρέλαια της Ελλάδος*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2006.

Κονδύλης, Παναγιώτης. *Θεωρία του Πολέμου*. Αθήνα: Θεμέλιο - Ιστορική Βιβλιοθήκη, Δ' έκδοση, 1999.

Κονδύλης, Παναγιώτης. *Επιστήμη, Ισχύς και Απόφαση*. Αθήνα: Στιγμή, 2001.

Κονδύλης, Παναγιώτης. *Πλανητική Πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο Β' Έκδοση 2011.

Κορομπίλη, Στέλλα. *Μέθοδοι Έρευνας στη Βιβλιοθηκονομία*. Σίνδος: Α.Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, 1994).

Κουρής, Νίκος. *Ελλάδα – Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1997.

Κουλουμπής, Θεόδωρος. “Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: 1974-1987.” Στο Κώνστας, Δημήτρης, και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική, 1947-1987: δομές και στόχοι, ο διπολικός διεθνής περίγυρος*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988.

Κουλουμπής, Θεόδωρος. “Καραμανλής και Παπανδρέου: Τύπος και Ουσία Ηγεσίας” στο Παπασπηλιόπουλος, Σπήλιος. *ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κατάκτηση και Άσκηση Εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1996.

Κουράκης, Νέστωρ Ε. *Διαχρονικές Αρχές Βυζαντινής Στρατηγικής και Τακτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2012.

Κούρκουλας, Άλκης. *Τιμα: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1997.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση, Διαπραγμάτευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1997.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2000.

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2004.

Κρανιδιώτης, Γιάννος. “Πρόλογος” στο Kissinger, Henry. *Διπλωματία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1995.

Κώνστας, Δημήτρης. *Θεωρία & Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1983.

Κώνστας, Δημήτρης, και Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος. *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και Μεταβολή*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1997.

Λακόπουλος, Γιώργος. *Το Μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999.

Λυμπέρης, Χρήστος. *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001.

Λυμπέρης, Χρήστος. *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2009.

Μάξης, Ιωάννης. *Γεωπολιτική, η Θεωρία και η Πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2002.

Μακρής, Σπύρος. *Πολιτική Ηγεσία και Άσκηση Εξωτερικής Πολιτικής: Το Δημοκρατικό Μοντέλο Διακυβέρνησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2007.

Μαλκίδης, Θεοφάνης. “Η Πολιτική της Ελλάδας και της Τουρκίας για τη Θράκη μετά την ένταξή τους στο ΝΑΤΟ.” Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνιολογίας, 1999.

Μανουσάκης, Γρηγόριος. *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδος κατά την Περίοδον 1980-1989: Προβλήματα και Προοπτικά*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1989.

Μάρδας, Κώστας. *Πίσω από τον Ήλιο. Ανδρέας Παπανδρέου: Οράματα και Εφιάλτες*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1994.

Μαρκεζίνης, Βασίλειος. *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2009.

Μαρκεζίνης, Βασίλειος. *Μια νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2010.

Μεγαλοκονόμος, Μάνος. *Στρατηγικό Βάθος, Ζωτικός Χώρος και Γενοκτονίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός, 2010.

Μηνάγιας, Χρήστος Δ. *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 2010.

Μούρτος, Γεώργιος. *Τουρκία-Ισραήλ και η Έκλειψη της Ελλάδας από το Φυσικό της Χώρο*. Αθήνα: Επικοινωνίες Α.Ε., 1999.

Μούρτος, Γεώργιος. *Τουρκία: Το Ένστολο Κράτος: Στρατός και Κράτος από τους Οθωμανούς έως Σήμερα*. Αθήνα: Επικοινωνίες Α.Ε., 2002.

Μπίτσιος, Δημήτρης. *Πέρα από τα Σύννορα*. Αθήνα: Εστία, 1982.

Μπόση, Μ., και Αθ. Κουρματζής, *Τρεις Γεωπολιτικές Προκλήσεις για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005.

Μπουλούκος, Άρης Γ. *Υπόθεση Ασπίδα*. Αθήνα: Ο Τύπος, 1989.

Νονάκα, Ικουζίρο και Τακεούτσι Χιροτάκα. *Η Επιχείρηση της Γνώσης: Η Διαχείριση της Γνώσης στη Σύγχρονη Επιχείρηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2003.

Νταβούτογλου, Αχμέτ. *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Β' έκδοση, 2010.

Ντόκος, Θανάσης και Νίκος Πρωτονοτάριος. *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για Ελληνική Ασφάλεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 1999.

Παπανδρέου, Ανδρέας Γ. *Δημοκρατία και Εθνική Αναγέννηση*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, 1966.

Παπανδρέου, Ανδρέας Γ. *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, Τόμος Β', 2006.

Παπασωτηρίου, Χαραλάμπος. *Διασπορά και Εθνική Στρατηγική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000.

Παπασωτηρίου, Χαραλάμπος. *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Γ' έκδοση, 2006.

Παπασωτηρίου, Χαραλάμπος. *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Δεύτερη έκδοση, 2009.

Παρασκευόπουλος, Πότης. *Το Φαινόμενο Ανδρέας, 35 Πολυτάραχα Χρόνια, στο Παπασπηλιόπουλος Σπήλιος. ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κατάκτηση και Άσκηση Εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1996.

Παρίσης, Ιωάννης. *Η Ευρώπη της Άμυνας: Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας*. Αθήνα: Έκφραση Πολιτισμού, 2010.

Πεπονής, Αναστάσης Ι. *Για το ζήτημα του Αιγαίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2008.

Πλατιάς, Αθανάσιος Γ. *Το νέο Διεθνές Σύστημα, Ρεαλιστική Προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1995.

Πρεβελάκης, Γιώργος. *Γεωπολιτική της Ελλάδας*. Αθήνα: LIBRO, 1998.

Πρετεντέρης, Γιάννης. *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση*. Αθήνα: Πόλις, 1997.

Ροζάκης, Χρήστος. “Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: η νομική διάσταση” στο Κώνστας, Δημήτρης, και Χαραλάμπος Τσαρδανίδης. *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική, 1974-1987: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις – Κυπριακό*. Τόμος 2ος. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989.

Ροζάκης, Χρήστος. *Το Διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου, στον τόμο Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, Β' Έκδοση, 1991.

Ρόμπινς, Φίλιπ. *Στρατός και Διπλωματία: η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου*. Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2004.

Ρουμπάτης, Γιάννης. “Ανατομία Ελληνοτουρκικών Σχέσεων” στο Βαληνάκης Γιάννης. *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, 1985.

Ριζάς, Σωτήρης. *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο: 1973-1976*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2006.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Η Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974 – 1977*, Τόμος 8. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής / Εκδοτική Αθηνών, 1999.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Τα Αρχεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή – Η Αναστήλωση της Δημοκρατίας, 1974 – 1977*, Τόμος 9. Αθήνα: Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής / Εκδοτική Αθηνών, 1999.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2001.

Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος. *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*. Τόμος Δεύτερος. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. Έκδοση Έβδομη, Ιανουάριος 2007.

Σέργγης, Γεώργιος. *Η Μάχη της Κύπρου: Ιούλιος – Αύγουστος 1974 – Η Ανατομία της Τραγωδίας*. Αθήνα: Βλάσσης, 1999.

Σημίτης, Κώστας. *Για μία Κοινωνία Ισχυρή για μία Ισχυρή Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 1995.

Σημίτης, Κώστας. *Πολιτική για μια Δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2005.

Σημίτης, Κώστας. *Η Δημοκρατία σε Κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2007.

Σολταρίδης, Συμεών. *Από την Κρίση του Μαρτίου 1987 στο Νταβός του 1988*. Αθήνα: Εστία, 1988.

Σταθάτος, Στέφανος. *Σαράντα Χρόνια στη Διπλωματική Αρένα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός, 2007.

Σταινχάουερ, Γεώργιος. *Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 2001.

Στρατηγός Beaufre, Andre. *Εισαγωγή στη Στρατηγική*. Αθήνα: Έκδοση ΔΕΚ/ΓΕΣ, 1987.

Τσάλτας, Γρηγόρης. “Το Ζήτημα της Αιγιαλίτιδας Ζώνης” στο *Αιγαίο: Εξελίζεις και Προοπτικές των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*. Πρακτικά Ημερίδας 3 Ιουνίου 2002. Επιμέλεια Σ. Περράκης. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2003.

Τσίμας, Κώστας. *Σελίδες Ζωής: Αγώνες για την Ελευθερία και τη Δημοκρατία*. Αθήνα: Προσκήνιο, 2004.

ΥΠΕΘΑ. *Λευκή Βίβλος για τις Ένοπλες Δυνάμεις, 1998-1999*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2000.

Φράγκος, Κωνσταντίνος. *Αμύνεσθαι Περί Πάρτης: Εξοπλισμοί 1996-2006*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη, Β' Έκδοση, 2008.

Φραγκούλης, Φράγκος Σ. *Ποιά Τουρκία; Ποιοί Τούρκοι;* Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2012.

Φραγκούλης, Φράγκος Σ. *Ίδια Πολιτική από Κεμαλικούς και λοιπές δυνάμεις, Αμυντική Βίβλος 2010 – 2011: Ελλάδα – Τουρκία – Κύπρος, Δυνάμεις και Εξέλιξη Απειλής*. Αθήνα: DEFENCE NET Media, 2012.

Χαραλάμπης, Δημήτρης. *Πελατειακές Σχέσεις και Λαϊκισμός: Η Εξωθεσμική Συναίνεση στο Ελληνικό Πολιτικό Σύστημα*. Αθήνα: Εξάντας, 1989.

Χαραλαμπίδης, Γιάννης. *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία 1936-1996*. Αθήνα: Προσκήνιο, 2002.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης. *Η Ολοκλήρωση του Ελληνικού Θαύματος, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης. *Από τη Θέσπιση του Συντάγματος στις Εκλογές του 1977, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης. *Η Κυβέρνηση Γ. Ράλλη, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Τόμος ΙΣΤ, 2000.

Χιδίρογλου, Παύλος. *Χαρακτηριστικά Γνωρίσματα της Τουρκικής Διπλωματικής Συμπεριφοράς Έναντι της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1995.

Χριστογιάννης, Γεώργιος. *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 2002.

Χουρχούλη, Τόνια και, Μαρία Γουρνιτζάκη. *Έγκλημα και Εξουσία, Η Άκρως Απόρρητη Τουρκική Έκθεση για την Υπόθεση Σουσουλούκ*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998.

Bacevich, Andrew J. *Αμερικανική Αυτοκρατορία, Πραγματικότητες και Συνέπειες της Αμερικανικής Διπλωματίας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2008.

Bell, Judith. *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg, 1997.

Bose, Partha. *Μέγας Αλέξανδρος, η Τέχνη της Στρατηγικής. Διαχρονικά Μαθήματα Ηγεσίας από τον Ίδρυτή της Μεγαλύτερης Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2004.

Brzezinski, Zbigniew. *Η Μεγάλη Σκακιέρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998.

Calvocoressi, Peter. *Διεθνής Πολιτική: 1945-2000*. Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκη, 2004.

Carr, Edward H. *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939, Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2001.

Clogg Richard. *Συνοπτική Ιστορία της νεότερης Ελλάδος: 1770-1990*. Αθήνα: Εκδόσεις Ιστορητής, 1995.

Cohen, Louis και Lawrence Manion. *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 1994.

Drumheller, Tyler, και Elaine Monaghan. *Η Μυστική Διπλωματία των ΗΠΑ: η CIA στο χείλος της Αβύσσου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2007.

Goleman, Daniel. *Ο Νέος Ηγέτης: Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2002.

Gomm, Roger. *Social Research Methodology: A critical introduction*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Hart, Liddell B. *Η Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1995.

Kaplan, D. Robert. *Πόλεμος και Πολιτική, Η σύγχρονη Ηγεσία μπροστά στα Διδάγματα της Ιστορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ροές, 2004.

Kiesling, Brady John. *Μαθήματα Διπλωματίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2007.

Kissinger, Henry. *Διπλωματία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1995.

Klauswitz, Karl Von. *Περί του Πολέμου*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 1999.

Mason, Jennifer. *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003.

Mearsheimer, John J. *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα*. Η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2011.

Mesquita, Bruce Bueno de. *Το παιχνίδι της πρόβλεψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2011.

Parsons Talcott. “Η Δομή της Κοινωνικής Δράσης.” μετάφραση Μπουρλάκης Πάρις, στο Κουζέλης, Γεράσιμος, και Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών: Κείμενα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 1996.

Pero, Mariodel. *CIA: Η Ιστορία των Μυστικών Αμερικανικών Υπηρεσιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος, 2010.

Pfaltzgraff, Robert L., και Θωμάς Βαρβιτσιώτης. *Ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και οι Ελληνοαμερικανικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη, 1997.

Senesen, Gunluk. “Μια Αξιολόγηση του Προγράμματος Εκσυγχρονισμού των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων” στο Φαρούκ Σονμέζογλου (Επιμελητής). *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής*. Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ, Τόμος Β, 2003.

Sonmezoglu, Faruk. *Μύθος και Πραγματικότητα, Ανάλυση Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής: 22 Τούρκοι Ακαδημαϊκοί αναλύουν την Τουρκική Εξωτερική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ, 2001.

Van Evera, Stephen. *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2000.

Wight, Martin. *Διεθνής Θεωρία, τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 1998.

ε. Ελληνικά περιοδικά – Εφημερίδες – Άρθρα στο διαδίκτυο

Αδαμόπουλος, Δημήτρης. “Ίμια 1996: Πώς ένας παρολίγο θρίαμβος κατέληξε σε τραγωδία.” *Πόλεμος και Ιστορία* (Φεβρουάριος 2011): 1-134.

Αντύπας, Γιάννης. “Παπανδρέου: Απειλείται η Εθνική Κυριαρχία.” *Το Έθνος*, 10 Δεκεμβρίου 2009. Πρόσβαση 15 Ιανουαρίου 2010.

<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=8830817>

Βαλασόπουλος, Παντελής. “Σόιμπλε: 10 Χρόνια Τούνελ και Μειωμένη Εθνική Κυριαρχία.” *Enet.gr*, Παρασκευή, 29 Ιουλίου 2011. Πρόσβαση 5 Ιανουαρίου 2012 – 17:02. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=297423>

Βαξεβάνης, Κώστας. “Ίμια: Ένας δύσκολος πόλεμος που δεν έγινε ποτέ.” *HOTDOC*. Τεύχος 21 (2013): 1-94.

Βασιλικόπουλος, Λεωνίδα. “Μία Παγκόσμια Πρωτοτυπία.” *Η Νέα Πολιτική* (Μάρτιος 2007): 1-76.

Βασιλικόπουλος, Λεωνίδα. “Η Πρώτη Βολή Δική μας.” *Η Νέα Πολιτική* (Μάιος 2008): 1-87.

Βερούκιος, Δήμος. “Συμφωνία με Μεσολάβηση της Ουάσινγκτον.” *Έθνος*, (31 Ιανουαρίου 1996): 1-194.

Δαλιάνης, Βασίλης. “Φτάνει πια ο Εξευτελισμός μας.” *Πρώτο Θέμα*, 10 Φεβρουαρίου 2012. Πρόσβαση 10 Απριλίου 2012 – 20:43.

<http://www.protothema.gr/blogs/blogger/post/?aid=176205>

Δημάκας, Λουκάς. “Οι Τούρκοι Αποβιβάστηκαν από τη Φρεγάτα, συνέντευξη με τον επικεφαλής των Ελληνικών δυνάμεων Υποβρυχίων Καταστροφών, στα Ίμια, Υποπλοίαρχο, Θεόδωρο Μούση.” *Τα Νέα*, 7 Φεβρουαρίου 1996.

Δημάκας, Λουκάς. “Θύελλα εκ Παραδρομής.” *Τα Νέα*. 7 Φεβρουαρίου 1996.

Δούση, Εμμανουέλα. “Οι Τουρκικές Αμφισβητήσεις στο Αιγαίο, Νομικές και Πολιτικές Πτυχές.” *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων* (2001): 1-46.

“Εμπιστευτικό Γράμμα,” (φιλοκυβερνητικό ενημερωτικό δελτίο που κυκλοφορούσε μόνο σε συνδρομητές και εκδιδόταν στην Αθήνα). Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 1995.

Ευσταθιάδης, Στάθης. “Η Ουάσινγκτον Επεμβαίνει και η Άγκυρα κάνει Πίσω.” *Το Βήμα*. 5 Απριλίου 1987.

Ηλιάδης, Μάνος. “Η MIT ομολογεί τις Αποτυχίες της.” *Απόρρητο Δελτίο*. Τεύχος 12 (Μάιος-Ιούνιος 2004): 22-25.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. “Θουκυδίδης: Ο Περίφημος Διάλογος Αθηναίων-Μηλίων”. Πρόσβαση 4 Μαρτίου 2011 – 16:00.

<http://newdimensioncosmos.wordpress.com/2011/02/18/%CE%B8%CE%BF%CF%85%CE%BA%CF%85%CE%B4%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82-%CE%BF-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD/>

Ιγνατίου, Μιχάλης. “Παίζεται και η Εθνική Κυριαρχία.” *Ο Φιλελεύθερος*, Κυριακή, 12 Ιουνίου 2011. Πρόσβαση 15 Ιουνίου 2011 – 14:12. <http://www.philenews.com/el-gr/Aposi-ston-F/5510/70868/michalis-ignatiou-paizetai-kai-i-ethniki-kyriarchia>

Καλεντερίδης, Σάββας. “Καλή Τύχη Ελλάδα!” *InfognomonPolitics*. Τρίτη 23 Νοεμβρίου 2010. Πρόσβαση 12 Μαρτίου 2011 – 12:21. http://infognomonpolitics.blogspot.com/2010/11/blog-post_5778.html

Καλλέργης, Δημήτρης (Συνέντευξη με τον Πέτρο Κασιμάτη). “Ερίξαν το Ελικόπτερο.” *Ελεύθερος Τύπος*. 11 Φεβρουαρίου 2001.

Κωβαίος, Άγγελος. “Πως και Γιατί Έπεσε το F-16: Η Τραγωδία στο Αιγαίο και η Ανεπάρκεια των Μηχανισμών.” *Το Βήμα της Κυριακής*. 28 Μαΐου 2006. Πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 17:13. <http://www.vimadonna.gr/relatedarticles/article/?aid=173490>

Μανουσogiαννάκης, Σήφης. “Ιμία: Το Χρονικό ενός Παραλίγο Πολέμου.” *Περιοδικό Αναχαίτιση*, (Μάρτιος – Απρίλιος 2008): 1-145. Πρόσβαση 21 Ιανουαρίου 2009 – 22:23. http://www.interception.gr/app/webroot/contentupload/221articles_pdfs_3interception.pdf

Μανουσogiαννάκης, Σήφης. “Η Κρίση των Ιμίων.” *Προβληματισμοί* (Περιοδική Έκδοση Ελληνικής Εταιρείας Στρατηγικών Μελετών), Τεύχος 50 (Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2009): 1-51.

Μάρδας, Κώστας. “Κρίση στο Αιγαίο 1987: 26 χρόνια μετά μια ανάλυση του Κ.ΜΑΡΔΑ που θα συζητηθεί.” *OnAlert*, 29 Μαρτίου 2013. Πρόσβαση 29 Μαρτίου 2013 – 18:00. <http://www.onalert.gr/stories/krisi-martiou-oli-i-alitheia-se-mia-ereyna-pou-tha-syzitithei>

Μηνάγιας, Χρήστος. “Η Τουρκική Στρατηγική στους Τομείς Επιστήμης και Τεχνολογίας.” *Geostrategy.gr*. 12 Οκτωβρίου 2011. Πρόσβαση 13 Οκτωβρίου 2011 – 13:23.

http://www.onalert.gr/stories/Toyrikikh_strathgikh_se_texnologia_kai_episthmhrthroa_nalysh_toy_XMhnagia

Μόντι, Μάριο (Πρωθυπουργός Ιταλίας). “Η Ελλάδα έδωσε την Εθνική της Κυριαρχία, εμείς τη Γλιτώσαμε!” *Πρώτο Θέμα*, 12 Μαΐου 2012, 13:43. Πρόσβαση 15 Μαΐου 2012 – 17:54. <http://www.protothema.gr/world/article/?aid=196841>

Μουζάκης, Μάρκος. “Οι “γκρίζες ζώνες” των Ιμίων.” *Ανιχνεύσεις*. 31 Ιανουαρίου 2013. Πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 19:56. <http://www.anixneuseis.gr/?p=57662>

Μπαλτζώης, Ιωάννης Αθ. “Άγνωστα γεγονότα από τα μεγάλα γεγονότα των Ιμίων.” *InfognomonPolitics*. Πέμπτη, 31 Ιανουαρίου 2013. Πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 20:05. http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2013/01/blog-post_9025.html#.UQwCLzhcnfJ

Νταλούμης, Ηλίας. “Η Αεροπορική Ένταση στο Αιγαίο.” *Αμυντικά Θέματα*. Τεύχος 187, (Φεβρουάριος 2002): 1-112.

Οικονομίδης, Φοίβος. “Σε Κίνδυνο η Εθνική Κυριαρχία Χωρίς Σταθερή Οικονομία.” *Enet.gr*, Τρίτη, 23 Φεβρουαρίου 2010. Πρόσβαση 25 Απριλίου 2010 – 09:00. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=134923>

Ομάδα Ειδήσεων In.Gr. “Σε Συνθήκες Εμπλοκής στα Ίμια βρέθηκαν Ελλάδα και Τουρκία και το Πάσχα του 1996.” *In.GR*. 12 Νοεμβρίου 2005. Πρόσβαση 3 Μαΐου 2009 – 23:09. <http://news.in.gr/greece/article/?aid=663207>

Παναγιωτόπουλος, Χρήστος. “Η Νατοική Πλευρά της Ελληνοτουρκικής Διένεξης” *Τετράδια* (Χειμώνας 1985):1-76. Πρόσβαση 18 Αυγούστου 2011 – 14:21. http://library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/2602/1/panagiotopoyloy_tetradia_10.pdf

Παπαχελάς, Αλέξης. “Τι Συνέβη τη Νύχτα των Ιμίων.” *Το Βήμα της Κυριακής*. 13 Νοεμβρίου 2005. Πρόσβαση 28 Απριλίου 2010 – 13:08. <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=169407>

Παπαχελάς, Αλέξης. “Τα 9 Σενάρια Διχοτόμησης της Κύπρου.” *Το Βήμα*. 15 Απριλίου 2001. Α12-13. Πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:45. <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=132431>

Παπαχελάς, Αλέξης. “Ο Πόλεμος του Πετρελαίου στο Αιγαίο: Οι μυστικές Έρευνες και οι Άτυπες Συμφωνίες.” *Το Βήμα*, 17 Σεπτεμβρίου 2000. Πρόσβαση 17 Μαΐου 2010 – 23:23. <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=125985>

Πολίτης, Στυλιανός. “Το Θέμα της Υφαλοκρηπίδας.” *Ελληνική Εταιρεία Στρατηγικών Μελετών. Προβληματισμοί*. Τεύχος 51 (11-13 Νοεμβρίου 2008):1-56. Πρόσβαση 15 Απριλίου 2011 – 19:51.

http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t51/t_51.pdf

Πρετεντέρης, Γιάννης. “Σιγά τα Αίματα.” *Το Βήμα*, 11 Φεβρουαρίου 1996.

Σάββας, Βλάσσης. “Η Αερομαχία στο Αιγαίο, 1974.” *Πόλεμος και Ιστορία*. Τεύχος 65 (Ιούλιος 2003): 1-156.

Σαββίδης, Παναγιώτης. “Η Ελλάδα βυθίζεται στην κρίση και η Τουρκία απογειώνεται.” *Πρώτο Θέμα*. Κυριακή (24 Απριλίου 2011): 1-143.

Σολάνα, Χαβιέρ. “Η Ευρώπη ως Παγκόσμια Δύναμη Ασφάλειας.” *Το Βήμα*. Σάββατο, 31 Οκτωβρίου 2009. Πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2010 – 21:23.

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=296754>

Σουρμελίδης, Σπύρος. “Ίμια: 15 Χρόνια Μετά.” *Παρασκευή+13* (21 Ιανουαρίου 2011): 1-78.

Συρίγος, Άγγελος. “Οι Αγκυλώσεις στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις.” *Φιλελεύθερη Έμφαση*. Τεύχος 5 (Καλοκαίρι 2000): 1-113.

Τσούκαλης, Λουκάς. “Εθνική Κυριαρχία σε μία Χρεοκοπημένη Χώρα.” *Καθημερινή*, 20 Νοεμβρίου 2011. Πρόσβαση 8 Δεκεμβρίου 2012 – 23:00.

http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_economy_2_20/11/2011_463471

Φακιολάς, Ευστάθιος. “Η Συζήτηση Δρώντος-Δομής στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων.” *Εξωτερικά Θέματα* 11 (2003): 78-84.

Χειλαδάκης, Νικόλαος. “Η Διαμάχη στο Αιγαίο και η Τουρκική Προκλητικότητα.” *Στρατιωτική Επιθεώρηση* (Μάιος – Ιούνιος 2008): 1-145.

Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 28^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση. Πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:21.

<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1743&sayfa=01>

Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 30^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση. Πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:34.

<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1745&sayfa=01>

Πρωτοσέλιδο της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ, την 31^η Ιανουαρίου 1996, διαθέσιμο στην ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση. Πρόσβαση 18 Ιουλίου 2009 – 08:43.

<http://arsiv.hurriyet.com.tr/arsivweb/sayfagoster.asp?id=1746&sayfa=0>

“Για Νέες Παραβιάσεις του Τουρκικού Εναέριου Χώρου μιλούν οι Στρατηγοί στην Άγκυρα.” *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων*. 21 Νοεμβρίου 2001. Πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 13:39.

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=343463>

“Οι Στρατιωτικές Δυνάμεις των Δυτικών Κρατών στη Λιβύη.” *Καθημερινή*. 20 Μαρτίου 2011. Πρόσβαση 10 Απριλίου 2011 – 12:01.

http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_kathbreak_1_20/03/2011_383626

“Αμερικανικές Δυνάμεις κατευθύνονται στη Λιβύη.” *Ναυτεμπορική*. Πέμπτη, 3 Μαρτίου 2011. Πρόσβαση 16 Μαρτίου 2011 – 19:45.

<http://www.naftemporiki.gr/infographics/graph.asp?id=34895>

“Το NATO θέτει νέους κανόνες εμπλοκής.” *Ιστότοπος Καθημερινής*, 13 Σεπτεμβρίου 2008. Πρόσβαση 7 Μαρτίου 2011 – 19:42.

http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_world_1_13/09/2008_284611

“Αποκαλύψεις για τις φωτιές που έβαζε η Τουρκία στα δάση μας.” *Antinews*, 27 Δεκεμβρίου 2011. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013(Δημοσίευμα της εφημερίδας “Δημοκρατία”, το οποίο αναδημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα antinews).

<http://www.antinews.gr/2011/12/27/140441/>

“Θεόφιλος Γεωργιάδης: Η Πορεία του Κύπριου Αγωνιστή προς το Θάνατο.” *Στρατιωτική Ιστορία*, Τεύχος 114 (Φεβρουάριος 2006):1-76.

“Ζητούν τα Νησιά.” *Τα Νέα*, 24 Ιανουαρίου 1986.

“Η Τουρκία εξοπλίζεται με επιστημονικές «κινήσεις».” *Εφημερίδα Δημοκρατία*. 3 Φεβρουαρίου 2013. Πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2013 – 21:23.

<http://www.dimokratianews.gr/content/13365/%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%80%CE%BB%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%C2%AB%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%C2%BB>

“Προκλητική Τουρκική Αεροπορία λίγες Ώρες πριν την Επίσκεψη Erdogan στην Αθήνα.” *News.In.Gr*. 18 Νοεμβρίου 2002. Πρόσβαση 21 μαρτίου 2011 – 14:42.

<http://news.in.gr/greece/article/?aid=419669>

“Τα παρασκήνια του Πρίνου.” *Το Βήμα*. 22 Φεβρουαρίου 1987.

“Ποιος θα κάνει το επόμενο βήμα στο πετρέλαιο της Θάσου;” *Το Βήμα*. 1 Μαρτίου 1987.

“Θερμό το Καλοκαίρι του '87: Στρατιωτικές Ασκήσεις Ελλάδας, Τουρκίας και NATO.” *Το Βήμα*. 29 Μαρτίου 1987.

“Ενδιαφέρον Πετρελαικών Κολοσσών για τα Κοιτάσματα.” *Καθημερινή*. 8 Σεπτεμβρίου 2012. Πρόσβαση 23 Ιανουαρίου 2013 – 18:41.

<http://www.skai.gr/news/greece/article/211993/endiaferon-petrelaikon-kolosson-gia-ta-koitasmata/>

“Ιμια: Επιχείρηση Yunus-1, Μύθος και πραγματικότητα: Μια μικρή αναδρομή στην ιστορία του ..."τελευταίου Τούρκου των Ιμίων." *InfognomonPolitics*. Τρίτη, 29 Ιανουαρίου 2013. Πρόσβαση 1 Φεβρουαρίου 2013 – 19:50.

http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2013/01/yunus-1.html#.UQv_gThcnfI

“Το 1975 Δημοσιογράφος της Hurriyet Σήκωσε Μπαϊράκι.” *Ελευθεροτυπία*. 30 Ιανουαρίου 1996.

“Που Ψάχνουν τα επίμαχα Πλάνα του ΣΚΑΙ από το Ναύσταθμο;” *Το Βήμα*. 18 Φεβρουαρίου 1996.

“Ηλεκτρονικός Πόλεμος στα Ιμια.” *Επενδότης*. 3 Φεβρουαρίου 1996.

“Δεν Ήταν σε Επιφυλακή ο Τουρκικός Στρατός Ξηράς.” *Το Παρόν*. 4 Φεβρουαρίου 1996.

“Υποπτες Διατρήσεις.” *Τα Νέα*, 17 Φεβρουαρίου 1996.

“Τα Δύο Λάθη του Λυμπέρη.” *Το Βήμα*. 18 Φεβρουαρίου 1996.

“Όταν το είπε ο Χόλμπρουκ.” *Έθνος της Κυριακής*. 4 Φεβρουαρίου 1996.

στ. Διεθνή περιοδικά – Εφημερίδες - Συνέδρια

Anastasiou, Harry. “The Broken Olive Branch: Nationalism, Ethnic Conflict, and the Quest for Peace in Cyprus.” *Syracuse University Press*, Vol. 2 (2008): 1-98.

Art, Robert J. “Bureaucratic Politics and American Foreign Policy.” *Policy Sciences*, Vol. 4, No.4 (December 1973): 467-490.

Atwood, Brian J. “The War Powers Resolution in the Age of Terrorism.” *Saint Louis University Law Journal*. 52 (November 14, 2007): 1-89. Πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011, 21:01.

<http://www democrats.foreignaffairs.house.gov/110/atw042408a.pdf>

Aydin, Mustafa. “The Determinants of Turkish Foreign Policy and Turkey’s European Vocation.” *The Review of International Affairs*. Vol. 3, No. 2 (Winter 2003): 310-332.

Betts, Richard. “Analysis, War and Decision.” *World Politics* Vol. XXXI (October 1978 – July 1979): 61-89.

Betts, Richard. “Intelligence Warning: Old Problems, New Agendas.” *Parameters* (Spring 1998): 26-35.

Belden, Thomas G. “Indications, Warnings and Crisis Operation.” *International Studies Quarterly* Vol. 21, No. 1 (March 1977): 181-198.

Brauer, Jurgen. "Military Expenditure, Economic Performance and Political Economy of Conflict Resolution in Greece and Turkey." *Turkish Yearbook of International Relations* 2001. Vol. 32 (2001): 1-23. Πρόσβαση 26 Απριλίου 2011 – 13:42.
http://www.politics.ankara.edu.tr/yearbookdizin/dosyalar/MMTY/32/1_jurgen_brauer.pdf

Brecher, Michael. "Toward a Theory of International Crisis Behavior: A Preliminary Report." *International Studies Quarterly*, 21, No. 1 (March, 1977): 39-74.

Bruce, James. "Armour, SAMs and Exocets: Both Sides Build-Up on Divided Cyprus." *Jane's Defence Weekly* (3 April 1996): 1-223. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 15:42.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/ARMOUR-SAMS-AND-EXOCETS.html>

Bruce, James. "Greek Aircraft Exercise in Southern Cyprus." *Jane's Defence Weekly* (22 May 1996): 1-156. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 16:01.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/GREEK-AIRCRAFT-EXERCISE-IN-SOUTHERN-CYPRUS.html>

Bjoern, Seibert H. "EUFOR Tchad / RCA – A Cautionary Note." *ISIS Europe. European Security Review* No. 37 (February 2008): 1-5. Πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2009 – 21:15. http://www.isis-europe.eu/sites/default/files/programmes-downloads/2008_artrel_148_esr37euforchad-mar08.pdf

Bulent, Aras. "Turkey's Policy in the Former Soviet South: Assets and Options." *Turkish Studies*, Vol. 1, Issue 1 (Spring 2000): 36-58.

Bunn, George. "International Law and the Use of Force in Peacetime: Do U.S. Ships have to Take to First Hit?." *Naval War College Review*. Vol. 39, Issue 3 (May-June, 1986): 69-80.

Buzan, Barry. "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case." *International Organization*, Vol. 38, No. 4 (Autumn 1984): 597-624.

Caldwell, Dan. "A Research Note on the Quarantine of Cuba: October 1962." *International Studies Quarterly*, Vol. 22, No.4 (December 1978): 625-633.

Carassava, Anthee. "Greek, Turkish Fighter Jets Crash." *CNN.com*. 23 May 2006. Πρόσβαση 21 Μαρτίου 2011 – 15:53.
<http://edition.cnn.com/2006/WORLD/europe/05/23/greece.crash/index.html?iref=allsearch>

Chiladakis, Nikos, and Hussein Kivrikoglu. "The General of Balance." *Defence Analysis Institute*, Briefing Paper. Vol. 129 (17 Ιουλίου 2000): 1-8.

Collier, Ellen C. "Use of U.S. Forces Abroad, Washington DC: Congressional Research Service." *Library of Congress* (October 7, 1993). Πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011 – 20:39.

http://www.fas.org/man/crs/crs_931007.htm

Conger, A. Jay. "The Dark Side of Leadership." *Organizational Dynamics*. Vol. 19. No. 2 (Autumn 1990): 44-55.

Crawford, Neta. "A Security Regime among Democracies: Cooperation among Iroquois Nations." *International Organization*, Vol. 48, No.3 (Summer 1994): 345-381.

Davutoglu, Ahmet. "Turkey' s Foreign Policy Vision." *Insight Turkey*. Vol.10, No.1 (2008): 77-96.

Dipla, Charitini. "The Status of the Greek Islets "Imia"." Athens: *ELIAMEP* (February 1996): 1-6. Πρόσβαση 23 Οκτωβρίου 2009 – 10:11.

<http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/96IMIA.pdf>

Donley, Michael. "Inside the White House Situation Room: A National Nerve Center." *CSA Publications, Studies in Intelligence*. April 14, 2007. Πρόσβαση 27 Μαρτίου 2011 – 19:12.

<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/97unclass/whithous.html>

Ellerman, David. "Hirschmanian Themes of Social Learning and Change." *World Bank, World Bank Policy Research Working Paper No. 2591*, April 2001, 11-12. Πρόσβαση 15 Μαΐου 2011 – 19: 59.

http://www.ellerman.org/Davids-Stuff/Dev-Theory/1699_Hirschman.pdf

Engelberg, Stephen. "U.S. is Trying to Help Cool Aegean Anger." *The New York Times*, January 31, 1996.

Evriadiades, Marios L. "The Umbilical Relationship: Greece and the United States." *Hellenic Studies* Vol. 5, No.2 (1997): 1-234.

Fleishman, A. Edwin, Mumford D. Michael, Zaccaro J. Stephen, Levin Y. Kerry, Korotkin L. Arthur, Hein B. Michael. "Taxonomic Efforts in the description of Leader Behavior: A Synthesis and functional Interpretation." *Leadership Quarterly*. Vol. 2. No. 4 (1991): 245-287.

Foss Christopher. "Raising the Standard: Turkey Improves its 155 mm Artillery." *Jane's International Defence Review* (1996): 1-156. Πρόσβαση 3 Απριλίου 2012 – 08:42.

<http://articles.janes.com/articles/dsm96/RAISING-THE-STANDARD.html>

Gauvin, M., and B. Waruszynski. "Knowledge Management in the Military Context." *Canadian Military Journal* (Spring 2003): 35-40.

George, Alexander L. “The “Operational Code”: A Neglected Approach to the study of Political Leaders and Decision Making.” *International Studies Quarterly*, RAND Corporation, Memorandum RM-5427-PR (September 1967): 1-65. Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2011 – 15:01.

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_memoranda/2008/RM5427.pdf

George, Alexander L. “Crisis Management: The Interaction of Political and Military Considerations.” *Survival: Global Politics and Strategy*, 1468-2699. Vol. 26., Issue 5 (1984): 223-234.

George, Alexander L. “The Two Cultures of Academia and Policy Making.” *Political Psychology*, Vol. 15, No.1, Special Issue: Political Psychology and the Work of Alexander L. George, (March 1994): 143-172. Πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 18:52.

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3791443?uid=3738128&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102638899093>

Georgiou, G., and S. Lazaretou. “Modeling Greek – Turkish Rivalry: An Empirical Investigation of Defence Spending Dynamics.” *Journal of Peace Research*. Vol. 33, No. 2 (1996): 229-239.

Gerstner, R. Charlotte και Day, V., David. “Meta-Analytic Review of Leader-Member Exchange Theory: Correlates and Construct Issues.” *Journal of Applied Psychology*, Vol. 82, No. 6 (1997): 827-844.

Goleman, Daniel. “Leadership that gets Results.” *Harvard Business Review*. (March - April 2000): 1-15. Πρόσβαση 10 Ιουνίου 2012 – 20:13.

http://www.haygroup.com/downloads/fi/leadership_that_gets_results.pdf

Gomershall, Stephen J. “Nato and European Defense.” *Journal of International Affairs*, Vol. 4, No.1 (March-May 1999): 1-2. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:33.

<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STEPHEN-J.-GOMERSALL.pdf>

Gourlay, Stephen. “The SECI model of knowledge creation: some empirical shortcomings.” (In 4th European Conference on Knowledge Management). Oxford, 18-19 Sep 2003.

Graen, B. George και Uhl-Bien, Mary. “Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership over 25 Years: Applying a Multi-Level Multidomain Perspective.” *Leadership Quarterly*. Vol. 6, No2 (1995): 219-247.

Cronin, David. “Operation Althea seen as major step in US withdrawal from Balkans.” *EuropeanVoice.com*, 22-07-04. Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 09 – 09:10.

<http://www.europeanvoice.com/article/imported/operation-althea-seen-as-major-step-in-us-withdrawal-from-balkans/50447.aspx>

Guney Aylin. "An Anatomy of the Transformation of the U.S. – Turkish Alliance: From "Cold War" to War on Iraq." *Turkish Studies*. Vol. 6. No. 3 (2005): 341-359.

Haag, Christophe. "Emotional Intelligence: The Driving Force Behind Effective Communication." *Business Digest*. No. 191 (December 2008): 1-29. Πρόσβαση 20 Μαρτίου 2011, 16:00.

http://www.em-lyon.com/documents/BusinessDigest191013_UK.pdf

Haas, Ernst. "The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda?." *World Politics*, Vol. 5, No.4 (July 1953), 442-477.

Hambrick, C. Donald και Mason, A., Phyllis. "Upper Echelons: The organization as a Reflection of its top Managers." *Academy of Management Review*, Vol. 9, No.2 (1984): 193-206.

Hermann, Margaret G. "Indicators of Stress in Policymakers During Foreign Policy Crises." *Political Psychology*, Vol. 1, No. 1 (Spring 1979): 27-46. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 17:41.

<http://www.jstor.org/pss/3790849>

Herman, Michael. "Intelligence and Assessment of Military Capabilities." *Intelligence and National Security*. Vol. 4. No. 1 (January 1989): 765-799.

Hey, Jonathan. "The Data, Information, Knowledge, Wisdom Chain: The Metaphorical link." 2004, 1-18, πρόσβαση 23 Ιουνίου 2009 – 11:12.

<http://www.dataschemata.com/uploads/7/4/8/7/7487334/dikwchain.pdf>

House, J. Robert και Aditya N., Ram. "The Social Scientific Study of Leadership: Quo Vadis?" *Journal of Management*. Vol. 23. No. 3 (1997): 409-415.

Jago, G., Arthur. "Leadership: Perspectives in Theory and Research." *Management Science*. Vol. 28. No. 3 (1982): 315-336.

Jamal, Muhammad. "Relationship of Job Stress to Job Performance: A Study of Managers and Blue-Collar Workers." *Human Relations*. Vol. 38 (1985): 409-424. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:36.

<http://hum.sagepub.com/content/38/5/409.abstract>

Jervis, Robert. "Deterrence Theory Revisited." *World Politics*, Vol. 31. (1979): 289-324.

Jervis, Robert. "The Future of World Politics: Will it Resemble the Past?." *International Security* Vol. 16, No. 3, (Winter 1991-1992): 39-73.

Jian-Hua, Jonathan, and Deborah Blood. "Media Agenda-Setting Theory: Review of a 25-Year Research Tradition." *City University of Hong Kong*. Vol. 8 (Spring 1996): 1-224.

Judge, A., Timothy, Piccolo, F. Ronald και Remus, Ilies. “The Forgotten Ones? The Validity of Consideration and Initiating Structure in Leadership Research.” *Journal of Applied Psychology*. Vol. 89. No. 1 (2004): 36-51.

Kelley, E., Robert. “In Praise of Followers”, *Harvard Business Review*. Vol. 66 (November-December 1988): 142-148. Πρόσβαση 26 Φεβρουαρίου 2013 – 18:32.
<http://www.legacy.library.ucsf.edu/documentStore/r/x/k/rxk21a00/Srxk21a00.pdf>

Kent, Sherman. “Prospects for the National Intelligence Service.” *Yale Review*, Vol. 36 (Autumn 1946): 117 quoted από τον Michael Warner. “Wanted: A Definition of Intelligence.” *Studies In Intelligence*. Vol. 46, No. 3 (2002). Πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:23.
www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article02.html

Krasner, Stephen D. “Are Bureaucracies Important? (or Allison Wonderland).” *Foreign Policy*, 7 (Summer 1972), 159-179.

Larsen, Rolf P. “Decision Making by Military Students Under Severe Stress.” *Military Psychology*. Vol. 3. Issue 2 (April 2001): pp. 89-92. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 22:35.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a785380299>

Laurence, Janice H. “Military Leadership and the Complexity of Combat and Culture.” *Military Psychology*. Vol. 23, Issue 5 (2011): 489-501.

Lebow, Richard Ned. “The Paranoia of the Powerful: Thucydides on World War III.” *American Political Science Association*, Vol. 17, No. 1 (Winter, 1984): 10-17.

Leitner, Karl-Heinz. “EUFOR TCHAD/RCA.” *European Military Press Association EMPA News* (3/2007): 1-4. Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 22:45.
http://www.empa.hu/files/9/778/newsletter_3_2007.pdf

Levy, Jack S. “When do Deterrent Threats Work?.” *British Journal of Political Science*, Vol. 18, No. 4 (October 1988): 485-512.

Lijphart, Arent. “The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations”. *International Studies Quarterly*, 18, No. 1, (March 1974): 41-74.

Macintire, Ben. “Eyeball to Eyeball.” *The New York Times*. November 28, 2004. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 17:21.
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D01E3DC103FF93BA15752C1A9629C8B63>

Manis Athanasios. “The Role of Media in the Imia/Kardak Crisis: The Importance of Media Influence and Its Limitations?” (4th Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece Hellenic Observatory). *European Institute. LSE*. June 25-26, 2009.

McClelland, Charles A. "The Anticipation of International Crises: Prospects for Theory and Research." *International Studies Quarterly*, Vol. 21, No. 1, (March 1977), 15-38.

McCombs, Maxwell. "The Agenda-Setting Role of the Mass Media in the Shaping of Public Opinion." (Conference at London School of Economics, Mass Media Economics). London 2002. Πρόσβαση 12 Ιουνίου 2009 – 18:34.
<http://sticerd.lse.ac.uk/events/mme2002.asp>

Michta, Andrew A. "What Next for NATO?." *Orbis*. Vol. 51, Issue 1 (Winter 2007): 155-164. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:17.

http://www.rhodes.edu/faculty/AndrewMichta/Andrew_Michta/Whats_Next_for_NATO.pdf

Misumi, J. and Peterson, M., "The Performance – Maintenance (PM) Theory of Leadership: Reviews of a Japanese Research Program." *Administrative Science Quarterly*, Vol. 30 (June 1985): 198-223.

Mentzas, G. "The two Future of Organisations and Knowledge Management." (Conference Paper, IST Programme Consultation Meeting). Brussels, European Commission, 23-24 May 2000. Πρόσβαση 24 Μαρτίου 2010 – 21:32.
<http://imu.ntua.gr/biblio/two-future-organisations-and-knowledge-management-4>

Mölling, Christian. "Comprehensive Approaches to International Crisis Management." *CSS, Analyses in Security Policy*. Vol. 3. No. 42 (Oct. 2008): 1-3. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:13.
<http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CSS-Analyses-42.pdf>

Moravcsik, Andrew. "Taking Preferences Seriously: a Liberal Theory for International Politics." *International Organization*, Vol. 51, No. 4 (Autumn 1997): 513-553. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2011.
<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf>

Muczyk, P. Jan και Steel, P., Robert. "Leadership Style and the Turnaround Executive." *Business Horizons*. Vol. 41. No. 2 (1998): 39-46

Muse, Lory, and Hubert Field. "Has the Inverted - U Theory of Stress and Job Performance had a Fair Test?." *Human Performance*, 1532-7043, Vol. 16, Issue 4 (September 3, 2003): 349-364. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 20:40.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a784769684>

Newton, Nigel. "The Use of Semi-Structured Interviews in Qualitative Research: Strengths and Weaknesses." *Academia.edu*, 2010. Πρόσβαση 15 Φεβρουαρίου 2013 – 11: 42.

http://www.academia.edu/1561689/The_use_of_semi-structured_interviews_in_qualitative_research_strengths_and_weaknesses

Nur, A. Yusuf. "Charisma and Managerial Leadership: the Gift that never Was." *Business Horizons* (July- August 1998): 19-26.

Nye, Joseph S.. "The US and Europe: Continental Drift?." *International Affairs*, Vol. 76, No. 1 (January 2000): 51-59. Πρόσβαση 15 Ιουλίου 2012 – 09:01.
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2626196?uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101793565921>

Orme, John. "Deterrence Failures: A Second Look." *International Security*, Vol. 11., No. 4 (Spring 1987): 96-124.

Panagiotou, Nikos. "The role of the press in a 'conflict': The Greek press coverage of the Greek-Turkish relations." (Paper presented at 1st LSE PhD Symposium on Modern Greece). *Aristoteleio University of Thessaloniki, Department of Mass Media and Journalism*, 2003. Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2011 – 22:12.
http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/2nd_Symposium/Nikos_Panagiotou_paper.pdf

Pfaltzgraff, Robert L. "Crisis Management: Looking Back and Looking Ahead." (Paper presented at the Crisis Management Conference: Athena 2008). The Hellenic Ministry of National Defence, July 2, 2008, 1-9. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:13. http://www.ifpa.org/pdf/athena_08.pdf

Post, Jerrold M., and Ezekial Raphael. "Worlds in Collision: The Uneasy Relationship between the Counter –terroristic Policy Community and the Academic Community." *Terrorism*, Vol. 11, Issue 6 (1988): 503-509. Πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2011 – 19:12.
<https://www.ncjrs.gov/App/publications/Abstract.aspx?id=123916>

Rizas Sotiris. "Atlanticism and Europeanism in Greek Foreign and Security Policy in the 1970's." *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 8, Issue 1 (March 2008): 51-66. Πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2009 – 12:44.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683850802012172>

Russett, Bruce M. "The Calculus of Deterrence." *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7, No. 2 (June 1963): 97-109.

Sanders, F. "Towards a Model for Stress and Human Performance." *Acta Psychologica*, Vol. 53 (1983): 61-97. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:27.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6869047>

Sariibrahimoglu, Lale. "Turkey Review: Main Threat Comes from Within." *Jane's Defence Weekly*, (7 May 1997): 1-123. Πρόσβαση 2 Απριλίου 2012 – 09:33.
<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-97/TURKEY-REVIEW-MAIN-THREAT-COMES-FROM-WITHIN.html>

Sariibrahimoglu, Lale. "Hellenic Navy Refutes Hostile Act Claim." *Jane's Defence Weekly* (10 December 1997): 1-123. Πρόσβαση 5 Απριλίου 2012 – 13:32.

<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-97/HELLENIC-NAVY-REFUTES-HOSTILE-ACT-CLAIM.html>

Scanlon, Tuukka L. "Media Coverage of a Crisis: Better than Reported, Worse than Necessary." *Journalism Quarterly*. Vol. 55 (1978): 66–72.

Schilling, Warner R. "The H-Bomb Decision." *Political Science Quarterly*, Vol.76, No.1 (March 1961): 24-46.

Scott, Len and Gerald Hughes. "Intelligence, Crises and Security: Lessons from History?" *Intelligence and National Security*, Vol. 21, No. 5 (October 2006): 653-674.

Scott, Shane. "Official Reveals Budget for U.S. Intelligence." *New York Times*, November 8, 2005.

Sezgin, Selami, and Julide Yildirim. "The Demand for Turkish Defence Expenditure." *Defence and Peace Economics*. Vol. 13, No. 2 (2002):121-128. Πρόσβαση 25 Μαρτίου 2011 – 11:01.

<http://www.econturk.org/Turkisheconomy/demand132.pdf>

Steinbruner, John. "Launch Under Attack." *Scientific American* (January 1984): 37-47.

Stewart, R. "Chairmen and Chief Executives: An Exploration of their Relationship." *Journal of Management Studies*. Vol. 28, Issue 5 (September 1991): 511-528.

Syed, Shariq. "Knowledge Management: An emerging discipline." *The Journal of Knowledge Management*, Vol. 1, No 1 (September 1997): 75-82.

Tannenbaum, Robert and Schmidt, H., Warren. "How to Choose a Leadership Pattern." *Harvard Business Review*, Vol. 36 (March – April 1958): 95-101. Πρόσβαση 15 Ιανουαρίου 2012 – 08:43.

<http://www.expert2business.com/itson/tannenbaum.pdf>

Tanter, Raymond. "Crisis Management: A Critical Review of Academic Literature, *Jerusalem Journal of International Relations*." Vol. 1, No. 1 (Fall 1975), 71-101.

Thalif Deen. "Boutros Ghali: Cyprus Built Up Excessive." *Jane's Defence Weekly* (19 June 1996):1-165. Πρόσβαση 25 Απριλίου 2012 – 08:01.

<http://articles.janes.com/articles/Janes-Defence-Weekly-96/BOUTROS-GHALI-CYPRUS-BUILD-UP-EXCESSIVE.html>

Truesdell, Amy. "Nicosia Raises the Stakes on Cyprus." *Jane's Intelligence Review* (April 1997): 1-228. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2012 – 14:23.

<http://articles.janes.com/articles/Janes-Intelligence-Review-97/NICOSIA-RAISES-THE-STAKES-ON-CYPRUS.html>

Vasquez, John. "Distinguishing Rivals that go to War from those that do not: a Quantitative Comparative Case Study of the Two Paths to War." *International Studies Quarterly*, Vol. 40, No. 4 (December 1996): 531-558.

Waldman, A. David και Yammarino, J., Francis. "CEO Charismatic Leadership: Levels of Management and Levels of Analysis Effect." *Academy of Management Review*. Vol. 24 (1999): 264-285.

Wallace-Hadrill, Adrew. "Greek Knowledge-Roman Power." *Classical Philology*, Vol. 83, No. 3 (July, 1988): 224-233.

Walt, Stephen M. "The Renaissance of Security Studies." *International Studies Quarterly* 35 (1991): 211-239.

Warner, Michael. "Wanted: A Definition of Intelligence, Studies in Intelligence." Vol. 46, No. 3, (2002). Πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 13:34.

www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article02.html

Watanabe, Frank. "Fifteen Axioms for Intelligence Analysts." *Studies in Intelligence* Vol. 1, No. 1 (1997): 1-4. Πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2011 – 15:08.

<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/97unclass/axioms.html>

Whytock, Christopher. "Who "Won" Libya?: The Force-Diplomacy Debate and its Implications for Theory and Policy." *International Security*, Vol. 30, No. 3 (Winter 2005/06): 47-86. Πρόσβαση 23 Φεβρουαρίου 2011.

<http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/isec.2005.30.3.47>

Yerkes, Robert, and John Dodson. "The Relation of Strength of Stimulus to Rapidity of Habit Formation." *Journal of Comparative Neurology and Psychology*, Vol. 18., Issue 5 (1908): 459-482. Πρόσβαση 19 Μαρτίου 2011, 19:15.

<http://www.dominipublico.gov.br/download/texto/ps000208.pdf>

Yorges, L. Stefani, Weiss M. Howard and Stickland, J. Oriel. "The Effect of Leader Outcomes on Influence, Attributions and Perceptions of Charisma." *Journal of Applied Psychology*. Vol. 84 (1999): 428-36.

Yukl, Gary και Falbe, M., Cecilia. "Importance of Different Power Sources in Downward and Lateral Relations." *Journal of Applied Psychology*. Vol. 76. No. 3 (June 1991): 416-423.

Zaleznik, Abraham. "Managers and Leaders: Are they different?" *Harvard Business Review*. Vol. 55 (May – June 1977): 67-78.

Zvi, Abraham Ben. "Intention, Capability and Surprise: A Comparative Analysis." *Intelligence and National Security* Vol. 13, No. 4 (December 1990): 19-40.

Zvi, Abraham Ben. "The Dynamics of Surprise: The Defenders' Perspective." *Intelligence and National Security* Vol. 13, No. 4 (December 1990): 113-144.

"Chad: Escaping from the Oil Trap, Africa Briefing No. 65." *International Crisis Group* (26 August 2009): 1-24. Πρόσβαση 12 Μαρτίου 2010 – 12:14.

<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/central-africa/chad/B065%20Chad%20Escaping%20from%20the%20Oil%20Trap.pdf>

"Turkey Cool Toward Greek Pact Proposal." *The Times*, 20 May 1976. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:33. http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

"Under the Aegean." *The Times*. 26 July, 1976. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:33. http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

"Greek "war footing" after Ankara Protest." *The Times*, 12 August, 1976. Πρόσβαση 24 Απριλίου 2012 – 14:42.

http://spiderbites.nytimes.com/pay_1976/index.html

"World Leaders Unite in Rejecting New Cyprus State." *The Times*. 16 November 1983.

"Denktas given Cool Reception in Turkey." *The Times*. 17 November 1976.

"Greeks Rule out Cyprus War." *The Times*. 9 March 1984.

"Turkish Unease over Effect of Arms Race with Greece." *The Times*. 14 August 1976.

"Army Modernization Hampered by PKK." *Jane's Defence Weekly* (19 August 1998): 1-133.

"Greece Admits Aegean Blunders." *The Times*. 10 March 1984.

"Greece on Alert after Accusing Turkey of Firing at Destroyer." *The Times*. 9 March 1984.

ζ. Ινστιτούτα – Σχολές Πολέμου ανά τον κόσμο

Καναβάκης, Εμμανουήλ (Αντιστράτηγος ε.α.). *Νεοοθωμανισμός και οι Επιπτώσεις του στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Σχολή Εθνικής Άμυνας, Αθήνα, 2013. Πρόσβαση 12 Απριλίου 2013 – 19:22. <http://www.seetha.gr/arthra-tes-seetha/arthra-tou-seetha/neoothomanismos-kai-oi-eiptoseis-tou-stis-ellenotourkikes-skheseis.html>

Bouchard, Joseph F. "Use of Naval Forces in Crises: A Theory of Stratified Crisis Interaction" (PhD diss. California: Naval Postgraduate School Monterey, December 1988. Πρόσβαση 15 Μαρτίου 2011 – 19:14.

<http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA234363>

Bunn, George. "International Law and the Use of Force in Peacetime: Do U.S. Ships have to Take to First Hit?." Naval War College Review. Vol. 39, Issue 3 (May-June, 1986): 69-80.

Grier, Samuel. NATO and 21st Century War. NATO Defense College, Research Division. Occasional Papers Series. Rome: October 2007. Πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:19.

http://catalogo.casd.difesa.it/GEIDEFile/op_24.PDF?Archive=191518091979&File=op_24_PDF

Helly, Damien. "Crisis in Chad: Implications for the EU." European Institute for Security Studies (February 2008): 1-4. Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2013 – 23:32.

<http://www.iss.europa.eu/fr/publications/detail-page/article/crisis-in-chadbrimplications-for-the-eu/>

Hoebeke, Hans. "EU Support to the democratic Republic of Kongo." Brussels. Centre d'Analyse Strategique. (2007): 1-19. Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 21:32.

http://www.egmontinstitute.be/papers/07/afr/EU_support_to_the_DRC.pdf

Kottraeus, Mats. "WHO KNOWS? The Use of Knowledge Management in Crisis." Swedish National Defense College. Crisis Management Europe Research Program, Vol. 36 (2008): 1-126, πρόσβαση 10 Αυγούστου 2010 – 09:12.

<http://www.fhs.se/Documents/Externwebben/forskning/centrumbildningar/Crismart/Publicationer/Publicationsserier/Crismart36-WhoKnows.pdf>

Miller, Robert D. International Law: How it Affects Rules of Engagement and Responses in Information Warfare. Air Command and Staff College. March 1997. Πρόσβαση 18 Μαρτίου 2011 – 22: 20.

<http://www.fas.org/irp/threat/cyber/97-0217.pdf>

Stahl, Pamela. Legal Lessons Learned from Afghanistan and Iraq: Major Combat Operations, (11 September 2001 to 1 May 2003). Center for Law and Military Operations. Virginia, 1 August 2004. Πρόσβαση 17 Μαρτίου 2011 – 16:18.

<http://www.fas.org/irp/doddir/army/clamo-v1.pdf>

Stull, John. - National Defense University Joint Forces Staff College, The Joint Staff Officer's Guide 2000. Virginia: National Defense University: Joint Forces Staff College, 2000. Πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 00:10.

<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA403118>

Thompson, Butch. "Factors Influencing Rules of Engagement, and ROE's Effect on Mission." Naval War College research paper. 16 May 1995.

η. Δικτυακοί τόποι

TheNorthAtlanticTreatyOrganization www.nato.int

FederationofAmerican Scientists www.fas.org

DoD Dictionary of Military Terms www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/

Rand Organization www.rand.org

The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy www.avalon.law.yale.edu

The Clauzewitz Homepage www.clauzewitz.com

National Security Council, The White House www.whitehouse.gov

Central Intelligence Agency – CIA www.cia.gov

National Defense University Library www.ndu.edu

Official website of the European Union www.europa.eu

The New York Times www.nytimes.com

Organization for Security and Co-operation in Europe www.osce.org

ACIG Journal (Air Combat Information Group) www.acig.org

CNN www.cnn.com

To Έθνος www.ethnos.gr

Ο Φιλελεύθερος www.philenews.com

Καθημερινή www.kathimerini.gr

Πρώτο Θέμα www.protothema.gr

Ελευθεροτυπία www.enet.gr

Το Βήμα www.tovima.gr

Δημοκρατία www.dimokratianews.gr

ΣΚΑΙ www.skai.gr

Ινφογνώμων www.infognomonpolitics.blogspot.com

Ανιχνεύσεις www.anixneuseis.gr

Επίσημη Ιστοσελίδα του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών www.mfa.gr

Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών www.nis.gr

Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας www.geetha.mil.gr

Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή www.karamanlis-foundation.gr

Ηλεκτρονικό αρχείο της Νέας Δημοκρατίας www.arxeio.nd.gr

Τουρκικό Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας www.tsk.tr

Onalert www.onalert.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην αρχή της παρούσας εργασίας, μία εκ των μεθόδων που ακολουθήθηκαν για τη συλλογή στοιχείων και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων, ήταν αυτή των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από τις συνεντεύξεις έρχονται να πλαισιώσουν, αλλά και να συμπληρώσουν τα υπάρχοντα που εξήχθησαν από τη βιβλιογραφική έρευνα. Παράλληλα, προκύπτουν και επιπλέον συμπεράσματα, τα οποία φωτίζουν νέες πτυχές στα θέματα διαχείρισης κρίσεων και γνώσης, χωρίς ωστόσο να έρχονται σε «σύγκρουση» με όλα αυτά που έχουν προκύψει από τη βιβλιογραφία.

Πολύτιμη ήταν η συμμετοχή και η βοήθεια παραγόντων, τόσο από τον πολιτικό και δημοσιογραφικό χώρο, όσο και από τις Ένοπλες Δυνάμεις. Πρόκειται για προσωπικότητες οι οποίες έμμεσα ή άμεσα συμμετείχαν στη διαχείριση των κρίσεων, αλλά και προσωπικότητες, όπως ο δημοσιογράφος, Μιχάλης Ιγνατίου, οι οποίες μέσα από τη μελέτη και την έρευνα επί των κρίσεων, κατέγραψαν πολύτιμο υλικό, διαφωτίζοντας με αυτό τον τρόπο τις εν λόγω περιόδους των κρίσεων.

Τα πρόσωπα που δέχτηκαν να μετέχουν στις ημιδομημένες συνεντεύξεις ήταν τα κάτωθι:

Γεράσιμος Αρσένης: Υπουργός Εθνικής Άμυνας στην περίοδο της κρίσης των Ιμίων.

Ναύαρχος (ε.α) Χρήστος Λυμπέρης: Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων στην Περίοδο της κρίσης των Ιμίων αλλά και Αρχηγός Στόλου στην περίοδο της κρίσης του 1987.

Ναύαρχος (ε.α.) Ιωάννης Στάγκας: εκ του Πολεμικού Ναυτικού (Αρχηγός του Π.Ν στην περίοδο της κρίσης των Ιμίων).

Μιχάλης Ιγνατίου: Δημοσιογράφος, ανταποκριτής του καναλιού Mega και των εφημερίδων Έθνος και Ημερησία στην Ουάσινγκτον.

Στρατηγός (ε.α.) Στυλιανός Παναγόπουλος: Διετέλεσε Α΄ Υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας.

Σάββας Καλεντερίδης: Αντισυνταγματάρχης (ε.α.), αναλυτής και εκδότης (INFOΓΝΩΜΩΝ).

Πτέραρχος Ιπτάμενος (ε.α.) Γιώργος Σκαρλάτος: Διετέλεσε Υπαρχηγός της Πολεμικής Αεροπορίας.

Πτέραρχος Ιπτάμενος (ε.α.) Ευάγγελος Γεωργούσης: εκ της Πολεμικής Αεροπορίας, διετέλεσε Αρχηγός της Διοίκησης Αεροπορικής Εκπαίδευσης.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για την αποδοχή να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις της διδακτορικής διατριβής με θέμα *Διαχείριση Κρίσεων και Διαχείριση Γνώσης στις Κρίσεις: η Περίπτωση των Ενόπλων Δυνάμεων, Κρίσεις 1987, 1996*.

Πρόκειται για ερωτήσεις που σχετίζονται με τη διαχείριση κρίσεων και τη διαχείριση γνώσεων. Από αυτές, θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα, ενώ παράλληλα θα επιβεβαιωθούν πλήθος άλλων συμπερασμάτων που έχουν ήδη εξαχθεί από τη διατριβή. Η συμβολή σας είναι καθοριστική και σας ευχαριστώ θερμά εκ των προτέρων.

Προτού ξεκινήσει η ακολουθία των ερωτήσεων, θεωρώ χρήσιμο να αναφερθούν δύο ορισμοί, αυτοί της διαχείρισης κρίσεων και της διαχείρισης γνώσης.

Διαχείριση Κρίσεων

Η βιβλιογραφία βρίθει από ορισμούς για τη διαχείριση κρίσεων. Κάθε μελετητής της διαχείρισης κρίσεων συνεισφέρει στη θεωρία και με τη δική του ερμηνεία. Ο Hanspeter Neuhold διαχωρίζει τη διαχείριση κρίσεων στα δύο «συνθετικά» της. Σύμφωνα με το Neuhold, «κρίση» είναι η κατάσταση που επικρατεί, όταν μία διεθνής σύγκρουση φτάσει σε τέτοιο επίπεδο εχθρότητας όπου διαφαίνεται να είναι επικείμενη (ή τουλάχιστον πιθανή στα μάτια των ληπτών αποφάσεων ή ήδη πεπραγμένη) η χρήση μεγάλης κλίμακας στρατιωτικών δυνάμεων. Αναφορικά με τη «διαχείριση», ο Neuhold την ορίζει ως τα μέτρα που λαμβάνονται για την απομόνωση και τον κατευνασμό της κρίσης, όπως αυτή ορίστηκε προηγουμένως. Κατά συνέπεια, μία κρίση μπορεί να θεωρηθεί πως έχει διαχειριστεί, όταν η ένταση και η σφοδρότητα αυτής έχει μειωθεί σε τέτοιο βαθμό, που οι εχθροπραξίες έχουν σταματήσει. Ο Frank P. Harvey αναφέρει πως η κρίση, η σύγκρουση και ο πόλεμος είναι πολύπλοκα συνδεδεμένα μεταξύ τους, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Η βία, ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του πολέμου, είναι συχνά (όχι πάντοτε απαραίτητα) παρούσα σε κρίσεις και συγκρούσεις. Τα στοιχεία που καθορίζουν τη δημιουργία μίας κρίσης είναι η αλλαγή στον τύπο ή/και η αύξηση της έντασης στην αλληλεπίδραση-σχέση δύο ή περισσότερων κρατών, συνδυαζόμενη με μία όλο και αυξανόμενη πιθανότητα εκκίνησης εχθροπραξιών. Ο Michael Bland, υπό το πρίσμα της επικοινωνίας, στο βιβλίο του *Communicating out of a Crisis* ορίζει την κρίση ως ένα σοβαρό συμβάν που επηρεάζει την ανθρώπινη ασφάλεια, το περιβάλλον, και τη φήμη, ενώ παράλληλα βρίσκεται στο καθεστώς της αρνητικής δημοσιότητας. Ο John R. Oneal, αναφέρει πως οι κρίσεις είναι εκ φύσεως ασταθείς και καθόλου ευεπηρεάστες στη διαχείρισή τους. Δεν θα πρέπει κανένας να αμφιβάλει πως οι κρίσεις αποτελούν σημαντικούς μηχανισμούς αλλαγής στο διεθνές σύστημα. Ο Hermann, παρέχοντας έναν ακόμη ορισμό-ερμηνεία, αναφέρει πως κρίση είναι μία κατάσταση που απειλεί την επίτευξη

των υψηλής προτεραιότητας στόχων του λήπτη αποφάσεων, που περιορίζει το διαθέσιμο χρόνο για αντίδραση προτού η κατάσταση μεταλλαχθεί (αλλάξει) και που ξαφνιάζει τους λήπτες αποφάσεων όταν συμβεί. Ο Richard Ned Lebow καθορίζει τρία κριτήρια που η ύπαρξή τους αποτελεί κι τον καθορισμό της κρίσης: το πρώτο είναι ότι οι διαμορφωτές της πολιτικής αντιλαμβάνονται πως μία ενέργεια ή μία απειλή εκ μέρους ενός διεθνούς δρώντος βλάπτει και απειλεί σοβαρά τα ζωτικά εθνικά συμφέροντα, τη φήμη της χώρας αναφορικά με τις διαπραγματευτικές τις δυνάμεις καθώς επίσης και τη δυνατότητά τους να παραμείνουν στην εξουσία. Το δεύτερο κριτήριο είναι όταν οι διαμορφωτές της πολιτικής θεωρούν πως οποιαδήποτε ενέργειά τους προς αντιμετώπιση της απειλής θα δημιουργήσει μεγάλη πιθανότητα για πόλεμο. Το τρίτο κριτήριο είναι η πίεση του χρόνου που νιώθουν οι διαμορφωτές της πολιτικής κατά τη διαχείριση μίας κατάστασης. Ο Καθηγητής Phillip Williams ορίζει τη διεθνή κρίση ως «τη σύγκρουση μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, που συνήθως διαρκεί μικρό χρονικό διάστημα, στο οποίο η πιθανότητα για πόλεμο μεταξύ των εμπλεκομένων είναι σοβαρά αυξημένη». Με παρόμοιο τρόπο, ο Michael Brecher ορίζει την κρίση ως μία αλλαγή στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό περιβάλλον, η οποία δημιουργεί την αντίληψη, στους λήπτες αποφάσεων ενός κράτους-δρώντος, ότι οι «βασικές» αξίες του κράτους που εκπροσωπούν, πλήττονται από το εξωτερικό περιβάλλον και πως είναι απαραίτητη η απόκριση εκ μέρους των. Στη γερμανική βιβλιογραφία, οι Jenseits von Krieg und Frieden, αναφέρουν ότι η κρίση αποτελεί μία κατάσταση στην οποία δεν έχει ξεσπάσει πόλεμος, αλλά όμως δεν επικρατεί και ειρήνη (nowarpeace). Αναλυτές, όπως οι Charles McClelland and Oran Young, ορίζουν την κρίση από την οπτική του διεθνούς συστήματος. Κατά τον McClelland, διεθνής κρίση είναι «μία αλλαγή κατάστασης», η οποία προκύπτει μέσα από τη δράση των αντιπάλων και επηρεάζει το σύνολο του διεθνούς πολιτικού συστήματος. Ως εκ τούτου, οι σημαντικές αλλαγές που επήλθαν στο διεθνές σύστημα κατά τη δεκαετία του '90, οδηγούν στο χαρακτηρισμό της συγκεκριμένης περιόδου, ως περίοδο κρίσης. Στην ελληνική βιβλιογραφία, ο Ηλίας Κουσκουβέλης αναφέρει πως η κρίση «είναι μία κατάσταση στην οποία παρατηρούνται γρήγορα εκτυλισσόμενα γεγονότα που ταυτόχρονα εμπεριέχουν και δημιουργούν το στοιχείο της έκπληξης». Συνεχίζοντας, ο Καθηγητής αναφέρει πως στόχος της κάθε προσπάθειας διαχείρισης κρίσης μπορεί να είναι εναλλακτικά η κλιμάκωση, η αποτροπή της κλιμάκωσης και η αποκλιμάκωση, με βάση τους στόχους που θέτει και επιδιώκει να πετύχει ο κάθε εμπλεκόμενος σε αυτήν παράγων. Η διαχείριση κρίσεως δεν σημαίνει απαραίτητα αποτροπή της κλιμάκωσης ή αποκλιμάκωση, όπως φαίνεται να εννοούν διάφοροι επιστήμονες. Ο Καθηγητής Κολιόπουλος αναφέρει πως ο χειρισμός κρίσεων, υπό ευρεία έννοια, έχει τρεις διαστάσεις: την πρόληψη μίας κρίσης, τη διασφάλιση των εθνικών συμφερόντων αποφεύγοντας κλιμάκωση και πόλεμο, καθώς και τη μεθοδική μετάβαση σε πόλεμο, αν αυτό χρειαστεί.

Διαχείριση Γνώσης

Πριν το τέλος του αιώνα, αναπτύχθηκε ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πεδίο σχετικά με την εύρεση και μεταφορά γνώσης εκεί όπου χρειάζεται. Το πεδίο αυτό ονομάστηκε «διαχείριση γνώσης».

Η διαχείριση γνώσης έχει πλέον καθιερωθεί ως νέος κλάδος της διοικητικής επιστήμης, έχοντας ξεπεράσει τη φάση που εθεωρείτο μια πρόσκαιρη μόδα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ερευνητή της NASA, Syed Shariq, ο οποίος τονίζει ότι η σημασία και η διεπιστημονικότητα του νέου αυτού κλάδου, αντιστοιχούν με τη σημασία και τη διεπιστημονικότητα της Επιχειρησιακής Έρευνας, όπως αυτή αναπτύχθηκε στη μεταπολεμική περίοδο .

Στη διαχείριση κρίσης, η γνώση είναι κάτι που προκύπτει μετά το πέρας της κρίσης, κάτι που σε προετοιμάζει για την επόμενη κρίση. Στη διαχείριση γνώσης, η δημιουργία γνώσης αποτελεί συνεχή διαδικασία. Ο συνδυασμός αυτών των δύο θα μπορούσε να δημιουργήσει ενός είδους «άμεσης μάθησης» κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, έτσι ώστε οι γνώσεις που προκύπτουν να εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της παρούσας κρίσης αλλά και για μελλοντικές κρίσεις.

Η διαχείριση γνώσης, ως έννοια, αποτελεί «παιδί» των Ikujiro Nonaka και Hirotaka Takeuchi το 1995 ως προέκταση των υπαρχουσών θεωριών περί οργανωσιακής γνώσης. Η καινοτομία ήταν αυτό που ενέπνευσε τους Nonaka και Takeuchi να ασχοληθούν με τη διαχείριση γνώσης. Οι ίδιοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η καινοτομία είναι το αποτέλεσμα της ανταλλαγής και σύγκρισης της γνώσης μέσα σε μια συνεχή διαδικασία μεταφοράς και μετατροπής. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται, διαδικασία SECI, από τα αρχικά των τεσσάρων φάσεών της: Socialisation (κοινωνικοποίηση), Externalisation (εξωτερίκευση), Combination (συνδυασμός), Internalisation (εσωτερίκευση). Κάθε μία από αυτές τις φάσεις, περιγράφει έναν τρόπο δημιουργίας νέας γνώσης, ενώ η συνολική διαδικασία στοχεύει στο να καταστήσει σχετική τη γνώση με το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Δεν υπάρχει προκαθορισμένη αρχή και τέλος. Όλα εξαρτώνται από τη ρεαλιστικότητα του προβλήματος και της γνώσης που απαιτείται.

Στρατιωτική διαχείριση γνώσης είναι μια στρατηγική προσέγγιση για την επίτευξη αμυντικών στόχων, δια της αξιοποίησης της συλλογικής γνώσης, μέσω των διαδικασιών για τη δημιουργία, τη συγκέντρωση, την οργάνωση, την ανταλλαγή και τη μεταφορά της γνώσης σε δράση. Απαιτεί διαδικασίες ισχυρές και αξιόπιστες σε επιχειρησιακά πλαίσια.

Ερωτήσεις

1. Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;
2. Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;
3. Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;
4. Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;
5. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);
6. Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;
7. Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;
8. Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;
9. Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;
10. Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

11. Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;
12. Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;
13. Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π.;
14. Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;
15. Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;
16. Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);
17. Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;
18. Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;
19. Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

20. Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;
21. Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;
22. Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;
23. Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;
24. Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;
25. Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολουθήσαν» τις κρίσεις;
26. Ποια είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Ημιδομημένες Συνεντεύξεις Προσώπων

Απαντήσεις Γεράσιμου Αρσένη

18 Ιουλίου 2013, απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο του Χρήστου Διαμαντόπουλου.

Μία γενική παρατήρηση:

Δεν είναι εύκολο να γίνουν συγκρίσεις μεταξύ της κρίσης του '87 και εκείνης του '96. Το '87 η κυβέρνηση ήταν συγκροτημένη και κυρίαρχος στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής και άμυνας ήταν ο Ανδρέας Παπανδρέου. Οι υπουργοί άμυνας και εξωτερικών ήταν ουσιαστικά εκτελεστικά όργανα του πολιτικού σχεδιασμού του Πρωθυπουργού, σε αντίθεση με το '87, το '96 ουσιαστικά δεν υπήρχε κυβέρνηση. Η κυβέρνηση είχε μόλις συγκροτηθεί, δεν είχε πάρει ακόμη ψήφο εμπιστοσύνης από την Βουλή – και κάτι ακόμα χειρότερο: ανάμεσα στο πρωθυπουργικό γραφείο και στο Υπουργείο Εξωτερικών, δηλαδή ανάμεσα στην εκσυγχρονιστική πλευρά του ΠΑ.ΣΟ.Κ και του Υπουργείου Άμυνας, του οποίου ήμουν ο πολιτικός προϊστάμενος, υπήρχε μία βαθιά δυσπιστία. Αυτά ήταν τα απόνερα της εκλογής του Πρωθυπουργού από την κοινοβουλευτική ομάδα δέκα ημέρες πριν, όπου και ο Σημίτης και εγώ, είμαστε υποψήφιοι. Υπήρχε λοιπόν, από τη μεριά του Υπουργείου Εξωτερικών και του πρωθυπουργικού γραφείου η υποψία ότι το Υπουργείο Άμυνας, στο θέμα της κρίσης των Ιμίων, ήταν το γεράκι το οποίο ήθελε μία στρατιωτική αναμέτρηση, την οποία οι ίδιοι δεν επιθυμούσαν. Αντίθετα, αυτοί ήθελαν πάση θυσία – το υπογραμμίζω – πάση θυσία, να αποφευχθεί η στρατιωτική σύγκρουση και να δοθεί μία λύση στην κρίση δια της διπλωματικής οδού.

Αυτή είναι μία βασική παρατήρηση, η οποία θα πρέπει να φωτίσει όλα τα θέματα τα οποία τίθενται στις επόμενες ερωτήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Σχετικά με την πρώτη ερώτηση, η κυβέρνηση και το πολιτειακό σύστημα γενικά δεν είχε συγκροτηθεί για να αντιμετωπίσει απρόβλεπτα προβλήματα κρίσεων ή θερμών επεισοδίων. Η δομή της κυβέρνησης ήταν η παραδοσιακή όπου κάθε υπουργείο κανόνιζε τα του οίκου του, με το δικό του τον τρόπο. Όσον αφορά το Υπουργείο Άμυνας, υπήρχε σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρισκόταν στα χέρια των στρατιωτικών επιτελείων, και στο πολιτικό γραφείο του Υπουργού και όλα αυτά συντονίζονταν από το ΣΑΓΕ, στο οποίο προέδρευε ο Υπουργός Άμυνας και μέλη του ήταν ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ και οι Αρχηγοί των κλάδων. Αυτό το σύστημα διαχείρισης λειτούργησε συστηματικά και ικανοποιητικά, όσον αφορά το Υπουργείο

Άμυνας, καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης των Ιμίων. Μετά από το ΣΑΓΕ υπήρχε ένα άλλο σκαλί, το ΚΥΣΕΑ, στο οποίο Πρόεδρος ήταν ο Πρωθυπουργός, μέλος της επιτροπής ήταν και ο Υπουργός Άμυνας και πολλοί άλλοι Υπουργοί και στο οποίο παρίστατο και ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ. Αυτή η επιτροπή συγκαλείται μόνο με πρωτοβουλία του Πρωθυπουργού και καθ'όλη τη διάρκεια της κρίσης ο Πρωθυπουργός είχε αρνηθεί να συγκαλέσει το ΚΥΣΕΑ διότι δεν ήθελε να μεταφέρει προς τα έξω την εντύπωση ότι είμαστε διατεθειμένοι, αν χρειαστεί, να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της κρίσης και με στρατιωτικές ενέργειες. Έτσι λοιπόν η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι ότι ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΕ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ, ούτε υπήρχε και σύστημα συντονισμού μεταξύ του Υπουργείου Άμυνας και του Υπουργείου Εξωτερικών και του πρωθυπουργικού γραφείου. Οι επαφές ήταν σε επιχειρησιακό επίπεδο και άτυπες, οι οποίες μάλιστα, κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσης και εφόσον η κυβέρνηση ακόμα δεν είχε συγκροτηθεί και τα πολιτικά γραφεία στο Υπουργείο Εξωτερικών και το πολιτικό και στρατιωτικό γραφείο του Πρωθυπουργού, οι επαφές είχαν περιοριστεί στο ελάχιστο. Το Υπουργείο Εξωτερικών βέβαια έχει το δικό του σύστημα διαχείρισης προβλημάτων, αλλά αυτό δεν συνιστά κάτι ξεχωριστό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Αυτές οι παρατηρήσεις απαντούν και στο δεύτερο ερώτημα, αναφορικά με το ποια ήταν τα αδύναμα σημεία. Τα αδύναμα σημεία ήταν ότι το κυβερνητικό σύστημα δεν είχε στη διάθεσή του ένα συντονισμένο σύστημα διαχείρισης κρίσεων σε επίπεδο στελεχών των Υπουργείων, αλλά και σε επίπεδο πολιτικό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

Για το τρίτο ερώτημα, δεν υπήρχε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Όσον αφορά το τέταρτο ερώτημα, στο Υπουργείο Άμυνας έγινε μία απενημέρωση, έγινε και μία αξιολόγηση της κατάστασης και το πόρισμα του Υπουργείου, το οποίο πέρασε από το ΣΑΓΕ, υποβλήθηκε στον Πρωθυπουργό και στο ΣΑΓΕ, αλλά δεν έγινε καμία συζήτηση πάνω σε αυτό το πόρισμα. Αποτέλεσμα αυτού του πορίσματος ήταν και οι αλλαγές που ακολούθησαν μετά στο Υπουργείο Άμυνας, όσον αφορά τη διακλαδικότητα, των επιχειρήσεων και το πρόγραμμα των εξοπλισμών.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Στην πέμπτη ερώτηση, βεβαίως κατά τη διάρκεια της κρίσης είχαμε αλλαγές στα δεδομένα, και για αυτό και άλλαξαν οι τρόποι που αντιμετώπιζε το Υπουργείο Άμυνας την κρίση αυτή. Η δική μας σταθερή γραμμή ήταν ότι δεν κάνουμε τίποτε για να κλιμακώσουμε την κρίση, παρουσιάζουμε τις στρατιωτικές μας δυνάμεις εκεί που πρέπει, μόνον σε ανταπόκριση της στην παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων από την τουρκική μεριά, αλλά ΔΕΝ δημιουργούμε κατάσταση κλιμάκωσης. Το σχέδιο άλλαξε προς το τέλος της κρίσης – τότε ήταν σαφές ότι γινόταν συγκέντρωση ναυτικών, αλλά και αεροπορικών δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή γύρω από τα Ίμια, οπότε δόθηκε εντολή από τον Αρχηγό του ΓΕΕΘΑ, τα πολεμικά πλοία να φύγουν από το Ναύσταθμο και να διασπαρούν στο Αιγαίο σε συγκεκριμένα στρατιωτικά σημεία.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Στην έκτη ερώτηση, δεν νομίζω ότι υπήρχε πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές, οι στρατιωτικές επιλογές ήταν θέματα των Επιτελείων, θέματα βέβαια τακτικών στρατιωτικών ελιγμών, ήταν θέματα τα οποία τα συζητούσαμε στο ΣΑΓΕ. Δεν παρατηρήθηκε καμία διαφορά ανάμεσα στην πολιτική ηγεσία και στην στρατιωτική, σε αυτά τα θέματα, αν υπήρξε κάποια διαφορά, αυτή αφορούσε τη διαφορετική προσέγγιση ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου του Στρατού με τον ΑΓΕΕΘΑ, ο οποίος, ως Ναύαρχος, έβλεπε τα πράγματα από μία διαφορετική πλευρά. Οι διαφορές όμως αυτές δεν ήταν σημαντικές και ριζικές και μπορώ να πω ότι οι αποφάσεις του ΣΑΓΕ ήταν ομόφωνες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

Έχω απαντήσει ήδη στο έβδομο ερώτημα ότι είχαμε εμείς ένα σχέδιο αποφυγής κλιμάκωσης, δεν ήμασταν σε θέση να προχωρήσουμε σε σχέδιο αποκλιμάκωσης από τη δική μας τη μεριά, αλλά κάναμε ότι ήταν δυνατόν και στις δηλώσεις μας αλλά και στις στρατιωτικές εκτιμήσεις, να αποφύγουμε την κλιμάκωση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους; Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Σχετικά με τη διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, μπορώ να πω ότι τα Επιτελεία λειτούργησαν συντονισμένα, δεν ήταν το θέμα της διακλαδικότητας που ήταν εμπόδιο στο συντονισμό των στρατιωτικών μας προετοιμασιών στην περίπτωση της

κρίσης των Ιμίων. Όσον αφορά την ΕΥΠ, η ΕΥΠ είχε επαφές με το αντίστοιχο γραφείο του Υπουργείου Άμυνας, δεν υπήρχε όμως ένας θεσμοθετημένος τρόπος επαφής της ΕΥΠ με την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου. Οι επαφές ήταν ad hoc και ήταν ουσιαστικά αφημένες στην πρωτοβουλία του Υπουργού, στην πρωτοβουλία του Αρχηγού της ΕΥΠ. Από τις υπηρεσίες πληροφοριών δεν είχαμε εμείς πληροφόρηση περί κινήσεων από την άλλη μεριά είτε στρατιωτικών είτε πολιτικών, θα πρέπει να πούμε ότι το σύστημα της πληροφόρησης – τι γινόταν στην άλλη μεριά, είχε πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Για τη δέκατη ερώτηση, οι κανόνες εμπλοκής δίδονται από το ΚΥΣΕΑ. Επειδή όμως το ΚΥΣΕΑ δεν είχε συγκληθεί, και κατά μικρή παράβαση των κανόνων, εγώ έδωσα εις τον Αρχηγό του ΓΕΕΘΑ, ο οποίος, λόγω της κρίσης είχε πάρει το ρόλο του Αρχιστρατήγου, απεμπλοκή από τους κανόνες εμπλοκής και ήταν ουσιαστικά εξουσιοδοτημένος από την πολιτική ηγεσία, να λειτουργήσει αναλόγως.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Όσον αφορά την ενδέκατη ερώτηση, νομίζω ότι η εικόνα αυτή αδικεί το κλίμα που επικρατούσε. Τι είχε γίνει πραγματικά: ο Πρωθυπουργός είχε αρνηθεί να ανέβει στο Υπουργείο Άμυνας και να παρακολουθήσει την εξέλιξη της κρίσης από το Κέντρο Επιχειρήσεων και είχε αρνηθεί να συγκαλέσει το ΚΥΣΕΑ. Κατόπιν αυτού, εφόσον αυτός ήταν στο γραφείο του, και τον είχαν επισκεφτεί και εγώ και ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ, είμαστε εκεί για πολλές ώρες – ήταν πολλά πολιτικά πρόσωπα που μπαινόβγαιναν – δεν γινόταν μία σύσκεψη, και φυσικά το γεγονός ότι έρχονταν πολιτικοί σύμβουλοι – έμπαιναν στο γραφείο – έβγαιναν από το γραφείο – μπορεί να δημιούργησε αυτό το κλίμα στους παρατηρητές που ήταν απ’ έξω, αλλά ο Πρωθυπουργός περίμενε την εξέλιξη των επαφών και των τηλεφωνικών επαφών που είχε ο Πάγκαλος με την Washington, ο οποίος λειτουργούσε από ένα διπλανό γραφείο και από καιρού σε καιρόν μετέδιδε την εξέλιξη των συζητήσεων του με τους Αμερικανούς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Η απάντηση στο δωδέκατο ερώτημα είναι όχι – οι στρατιωτικές επιχειρήσεις είχαν εκπονηθεί από τους στρατιωτικούς, τα πάντα είχαν μπει σε αυτή τη διαδικασία. Μετά την κρίση και όταν το ΚΥΣΕΑ είχε αποφασίσει να δοθεί μία πολιτική λύση – δηλαδή να συμφωνήσει στην πρόταση που είχε συμφωνηθεί μεταξύ Πάγκαλου και Αμερικής

– εκεί είχε δοθεί πράγματι εντολή στο Κέντρο των Επιχειρήσεων να σταματήσει η επιχείρηση που αυτόματα είχε τεθεί σε εφαρμογή, δηλαδή η στρατιωτική επανακατάληψη των Ιμίων – Σχέδιο Ιφιγένεια.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Η απάντηση στο δέκατο τρίτο ερώτημα είναι όχι δεν υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις ούτε και στα Υπουργεία από ότι ξέρω.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Σχετικά με το δέκατο τέταρτο ερώτημα, όπως παρατήρησα στην αρχή, η κυβέρνηση δεν είχε συγκροτηθεί κατά ένα τέτοιο τρόπο όπου συντονισμένα θα υπήρχε όργανο που θα συνέλλεγε- συγκεντρωνε πληροφορίες, θα επεξεργαζόταν αυτές τις πληροφορίες και θα τις έθετε υπόψη των πολιτικών ηγεσιών των διάφορων Υπουργείων για κατάλληλη ενέργεια. Από ότι ξέρω, μέχρι και σήμερα δεν έχουν συγκροτηθεί τέτοιες ομάδες εργασίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Σχετικά με το δέκατο πέμπτο ερώτημα, η ΕΥΠ ότι πληροφορίες είχε τις είχε περάσει είτε στον Αρχηγό του ΓΕΕΘΑ είτε αλλού, είχε προσπαθήσει ο Αρχηγός της ΕΥΠ να δει τον Πρωθυπουργό για να του μεταφέρει κάτι πληροφορίες ή και κάτι προτάσεις μεσολάβησης για την αποφυγή της κρίσης, αλλά ο Πρωθυπουργός δεν δέχτηκε να συναντηθεί με τον Αρχηγό της ΕΥΠ. Για αυτό το θέμα νομίζω ότι πρέπει να πάρετε ξεχωριστή συνέντευξη από τον τότε Αρχηγό της ΕΥΠ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

Σχετικά με την δέκατη έκτη ερώτηση, η κρίση εξελίχτηκε με τέτοια ταχύτητα που δεν ήταν δυνατόν να ζητηθεί η γνώμη από ομάδες ακαδημαϊκών ή από ινστιτούτα κλπ. Πέρα όμως από αυτό, αμφιβάλλω ότι αν υπήρχε διαθέσιμος χρόνος, τα ινστιτούτα ή τα ιδρύματα θα ήταν σε θέση να προσφέρουν γνώσεις που θα ήταν σχετικές με μία πρωτόγνωρη εμπειρία της Ελλάδος – του θερμού επεισοδίου. Βέβαια υπήρχαν και

ακαδημαϊκοί και στρατιωτικοί που είχαν αποστρατευτεί, οι οποίοι θα μπορούσαν να κληθούν να δώσουν την άποψή τους, αλλά όπως σας είπα, τα πράγματα εξελίχθηκαν με τέτοια ταχύτητα που αυτές οι επαφές δεν ήταν πρακτικά δυνατές.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Στο δέκατο έβδομο ερώτημα, η κρίση του '87 ήταν θέμα διαχείρισης κατευθείαν από τον Πρωθυπουργό, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία, αλλά η διαχείριση της κρίσης του '96, έγινε ασυντόνιστα από τρία διαφορετικά κέντρα αποφάσεων: το ένα ήταν το Υπουργείο Άμυνας, το οποίο είχε το δικό του επιχειρησιακό σχέδιο, δηλαδή να αποφύγει την κλιμάκωση της κρίσης, αλλά ταυτόχρονα να είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει, αν χρειαστεί, στρατιωτική επιχείρηση από την άλλη μεριά, με τέτοιο τρόπο που εμείς σε αυτή τη στρατιωτική σύγκρουση να έχουμε το πάνω χέρι. Από την άλλη μεριά, το Υπουργείο Εξωτερικών, ήταν ένα άλλο κέντρο απόφασης το οποίο σε στενή συνεργασία με τον ίδιο τον Πρωθυπουργό και το πρωθυπουργικό γραφείο, αποφάσισε να μην ενημερώσει το Υπουργείο Άμυνας για τις επαφές του με το Εξωτερικό και η πολιτική του ήταν να ζητήσει τη διαμεσολάβηση της Αμερικής για την αποφυγή της κρίσης και για την επίλυση του θέματος αυτού διπλωματικά, χωρίς προσφυγή σε στρατιωτικά μέσα. Το πρωθυπουργικό γραφείο, το οποίο δεν είχε συγκροτηθεί ακόμα αλλά είχε αρκετούς συμβούλους γύρω από τον Πρωθυπουργό, εργαζόταν για τον Πρωθυπουργό και με το Υπουργείο Εξωτερικών – χωρίς επαφή με το Υπουργείο Άμυνας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Σχετικά με το δέκατο όγδοο ερώτημα, πριν από την κρίση υπήρχαν επαφές βάσει των οποίων η ΕΥΠ είχε κάποια πληροφόρηση, την οποίαν είχε περάσει στις υπηρεσίες του Υπουργείου Άμυνας. Η δική μου αξιολόγηση αυτών των πληροφοριών είναι ότι πολλές από αυτές δεν ήταν και αξιόπιστες. Κατά τη διάρκεια της κρίσης, φαίνεται ότι υπήρξε επαφή μεταξύ της ΕΥΠ και ξένου παράγοντα και αυτή την επαφή ήθελε να συζητήσει ο Αρχηγός της ΕΥΠ με τον Πρωθυπουργό. Αλλά η επαφή αυτή δεν έγινε και δεν ξέρω ακριβώς τι ήθελε να πει και τι ήξερε ο τότε Αρχηγός της ΕΥΠ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Σχετικά με το δέκατο ένατο ερώτημα, νομίζω ότι ο Διοικητής της ΕΥΠ θα πρέπει να συμμετέχει στο ΚΥΣΕΑ με ίσους όρους, όπως συμμετέχει και ο Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Σχετικά με το εικοστό ερώτημα, νομίζω ότι η υπηρεσία πληροφοριών των Ενόπλων Δυνάμεων θα πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν με το δικό τους διακριτό και αυτόνομο τρόπο, θα πρέπει βέβαια να υπάρχει και μία συνεννόηση και μία συνεργασία μεταξύ της ΕΥΠ και της υπηρεσίας πληροφοριών των ΕΔ. Από ότι ξέρω, σοβαρές τριβές μεταξύ των δύο αυτών κέντρων πληροφόρησης, δεν υπήρχαν και δεν υπάρχουν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Στο εικοστό πρώτο ερώτημα, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η εντυπωσιακή αναβάθμιση της τουρκικής στρατιωτικής ισχύος από τη μία μεριά και η συνεχής υποβάθμιση της αμυντικής μας ικανότητας από την άλλη, δημιουργούν προϋποθέσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε συνθήκες κρίσης και να προκαλέσουν κρίση, στην οποία δυστυχώς η Ελλάδα δεν θα είναι σε θέση να ανταποκριθεί επαρκώς και να προστατεύσει τα εθνικά της συμφέροντα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Για την εικοστή δεύτερη ερώτηση, όχι από ότι ξέρω δεν έχει γίνει κάτι τέτοιο στο παρελθόν και μέχρι σήμερα δεν έχει παρατηρηθεί απόβαση τουρκικών δυνάμεων σε ελληνική βραχονησίδα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Ασαντ στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Για την εικοστή τρίτη ερώτηση, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι γεωπολιτικά θα δούμε πολλές ανατροπές στην ευρύτερη περιοχή, όχι μόνο στην Συρία, αλλά και στην Αίγυπτο και δεν αποκλείω και εξελίξεις και στην ίδια την Τουρκία. Η Ελλάδα πρέπει να παρακολουθεί από κοντά αυτές τις εξελίξεις, πρέπει ιδιαίτερα να παρακολουθεί την εξέλιξη στο Κουρδικό και την αρκετά διαρκή πιθανότητα δημιουργίας κουρδικού κράτους με κομμάτια από το Ιράν, το Ιράκ, την Συρία και την Τουρκία, αλλά και της ανάφλεξης γενικότερα της περιοχής και της ανόδου του ριζοσπαστικού ισλαμισμού στην ευρύτερη περιοχή. Οι εξελίξεις είναι αβέβαιες, οι κίνδυνοι είναι πολλοί, οι ευκαιρίες είναι αρκετές, αλλά αυτό το οποίο πρέπει να κάνει η Ελλάδα μαζί με την Κύπρο, είναι να προετοιμάζεται για μεγάλες αλλαγές στην περιοχή και οι αλλαγές αυτές θα απαιτήσουν ένα σταθερό πολιτικό καθεστώς και στην Ελλάδα και στην Κύπρο και μεγάλη αποτρεπτική δύναμη στα πλαίσια του ενιαίου αμυντικού χώρου Ελλάδος και Κύπρου.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμιών είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμιών. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Σχετικά το εικοστό τέταρτο ερώτημα, και πριν από τα Ίμια υπήρχε ανάγκη να έχουμε σωστές πληροφορίες για τις στρατιωτικές κινήσεις και για τα σχέδια της Τουρκίας. Η πληροφόρηση που είχαμε ήταν σχετικά ικανοποιητική χωρίς καμία αμφιβολία, μετά από το γεγονός ότι η στρατιωτική κρίση μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας μπορεί να μην πάρει μόνο τη μορφή ανοιχτής στρατιωτικής σύγκρουσης, αλλά και τη μορφή θερμών επεισοδίων, αυξάνει την ανάγκη του Υπουργείου Άμυνας να έχει μία daytoday πληροφόρηση για τη διάταξη και την κινητοποίηση των στρατιωτικών δυνάμεων της Τουρκίας σχετικά με τη Θράκη, το Αιγαίο και την Κύπρο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Αναφορικά με την εικοστή πέμπτη ερώτηση, δυστυχώς τα ΜΜΕ έπαιξαν αρνητικό ρόλο στην εξέλιξη της κρίσης, κυνηγώντας το θέαμα, προσπαθώντας να δραματοποιήσουν τα γεγονότα, όξυναν την κατάσταση, δημιούργησαν ένα κλίμα κρίσης και αστάθειας που δεν βοήθησαν και τις πολιτικές αποφάσεις. Δηλαδή, με άλλα λόγια, θα πρέπει να θεωρήσουμε τα ΜΜΕ, έναν από τους παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαχείριση της κρίσης. Στο βιβλίο του Ιγνατίου, παραθέτω πολλές περιπτώσεις, όπου τα ΜΜΕ έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του κλίματος κατά την εξέλιξη της κρίσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιά είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Σχετικά με την εικοστή έκτη ερώτηση, τα πράγματα είναι απλά. Το πρώτο μάθημα είναι ότι είναι πολύ πιθανό ένα θερμό επεισόδιο να γίνει ακριβώς τη στιγμή που υπάρχει, είτε πολιτική αστάθεια ή κυβερνητική αβεβαιότητα στην Ελλάδα. Στην περίπτωση εκείνη, θα πρέπει σε επίπεδο τεχνοκρατικό, οι υπηρεσίες των Υπουργείων να είναι συντονισμένες, να έχουν τη δυνατότητα της συλλογής πληροφόρησης και της διαμόρφωσης προτάσεων, πιθανώς στο επίπεδο μίας υψηλόβαθμης τεχνικής γραμματείας του ΚΥΣΕΑ, ούτως ώστε να μπορεί να γίνει μία έκτακτη σύγκλιση των κομμάτων υπό την προεδρία του Προέδρου της Δημοκρατίας, για να χαραχθεί μία εθνική πολιτική.

Το δεύτερον είναι ότι, ακόμη και όταν η κυβέρνηση λειτουργεί ικανοποιητικά, θα πρέπει να υπάρχει ένας καλύτερος συντονισμός των συστημάτων πληροφόρησης και αξιολόγησης των πληροφοριών και υποβολής πορισμάτων στην πολιτική ηγεσία. Αυτό μπορεί να γίνει με καλύτερο συντονισμό σε επίπεδο τεχνικό, Υπουργείο

Άμυνας, Υπουργείο Εξωτερικών, γραφείου του Πρωθυπουργού, στα πλαίσια μίας αναβαθμισμένης γραμματείας του ΚΥΣΕΑ.

Το τελευταίο αφορά το ρόλο των ΜΜΕ στις σύγχρονες δημοκρατίες. Θα πρέπει να υπάρχει και πριν από την κρίση, μία συνεννόηση – μία συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και των ΜΜΕ, ότι όταν ανάψει το κόκκινο φως της εθνικής κρίσης, τα ΜΜΕ θα πρέπει να λειτουργούν με γνώμονα το εθνικό συμφέρον και θα πρέπει η διάδοση της πληροφορίας να γίνεται κάτω από αυτό το πρίσμα. Αυτό δεν σημαίνει λογοκρισία, σημαίνει όμως μία αυτοσυγκράτηση από τη μεριά των ΜΜΕ. Και αυτό το θεωρώ μία αναγκαία συνθήκη για μία καλύτερη αντιμετώπιση της κρίσης.

Τέλος, και αυτό ίσως είναι το σημαντικότερο, είναι ότι οι κρίσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, είναι πολύ πιθανό να μην πάρουν την μορφή ανοιχτής κρίσης, αλλά θερμών επεισοδίων, με υποψήφιες περιοχές περισσότερο το Αιγαίο. Αυτό σημαίνει ότι οι στρατιωτικές μας δυνάμεις θα πρέπει να συγκροτηθούν κατά έναν τέτοιο ευέλικτο τρόπο, που να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αστραπιαία τέτοια θερμά επεισόδια και να μπορέσουν, όχι μόνο να αποτρέψουν την κρίση, αλλά σε περίπτωση που αυτό συμβεί, να μπορέσουν να δράσουν και αντισταθμιστικά, δηλαδή αν πχ αιφνιδίως καταληφθεί μία βραχονησίδα από την Τουρκία, να υπάρχουν σχέδια ανταπόδοσης, κατάληψης αντίστοιχου τουρκικού εδάφους από τις δικές μας δυνάμεις. Αυτά τα σχέδια δεν υπήρχαν το '96, νομίζω ότι πρέπει να αποτελέσουν στοιχείο του αμυντικού δόγματος της Ελλάδας από εδώ και πέρα.

27 Ιουνίου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Σε στρατιωτικό επίπεδο ακολουθήθηκε το σύστημα Χειρισμού Κρίσεων (Σ.Χ.Κ) το οποίο ήταν σε ισχύ και αποτελούσε απόφαση ΣΑΓΕ, θεωρημένη / εγκεκριμένη από τον ΥΠ. ΕΘ.Α. Το ΚΥΣΕΑ ήταν / είναι αρμόδιο να εκπονήσει – αποφασίσει το Σ.Χ.Κ. Υπάρχουν προμελετηθέντα ενδεχόμενα, όπως παραβίαση κυριαρχικών μας δικαιωμάτων στην υφαλοκρηπίδα, παραβίαση εθνικής κυριαρχίας, στα οποία ασκούνται οι Ένοπλες Δυνάμεις.

Η ειδοποιός διαφορά το 1996 ήταν ότι Τουρκία για πρώτη φορά αμφισβήτησε το καθεστώς σε ελληνικές βραχονησίδες, δηλαδή την εθνική κυριαρχία στις δύο βραχονησίδες.

Μέχρι το 1996, η Τουρκία αμφισβητούσε μόνο νόμιμα κυριαρχικά δικαιώματά μας (πχ. Έκταση εθνικού εναέριου χώρου 10 ν.μ., επέκταση χωρικών υδάτων πέραν των 6 ν.μ., έκταση ελληνικής υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο.) Το επεισόδιο αμφισβήτησης ελληνικής κυριαρχίας επί νησίδων / βραχονησίδων δεν είχε παιχτεί σε ασκήσεις (επί χάρτου – πραγματικές) ούτε και ο πόλεμος σημαίων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Το Σ.Χ.Κ., ως σχέδιο δεν παρουσίασε αδυναμίες. Οι σημαντικότερες αδυναμίες που εμφανίστηκαν το 1996 ήταν:

- Άγνοια του Σ.Χ.Κ από την πολιτική ηγεσία
- Έλλειψη εμπειρίας από παρακολούθηση εθνικών ασκήσεων με παίγνιο χειρισμό κρίσεων εκ μέρους των πολιτικών
- Απουσίαζε παντελώς το ΚΥΣΕΑ, το όργανο εκείνο που αποφάσιζε ότι η χώρα αντιμετωπίζει κρίση και τη διαχειρίζεται με επικεφαλής τον Πρωθυπουργό.
- Η πολιτική ηγεσία δεν ενημέρωνε την στρατιωτική ηγεσία για τις εκτιμήσεις, τις προθέσεις και τα δρώμενα σε πολιτικό επίπεδο.

Τολμώ να ισχυριστώ ότι η παρουσία των Ν. Κουρή (ΥΦΕΘΑ), Α/ΓΕΕΘΑ, Α/ΓΕΝ, Αρχηγού ΕΥΠ, στο χειρισμό της κρίσης (1996) συνέβαλλε στον άριστο χειρισμό από

στρατιωτικής πλευράς. Όλοι οι παραπάνω είχαν υπεύθυνες θέσεις στην κρίση του 1987, κατά σειράν ήταν Α/ΓΕΕΘΑ, Αρχηγός στόλου, ΔΚΑ/ΓΕΝ και Α/ΓΕΝ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

ΟΧΙ ως εφαρμογή το 1996. Δεν γνωρίζω για το 1987. Εκτιμώ ότι και τότε συνέβαιναν τα ίδια.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

1987: Έγινε debriefing σε επίπεδο ΠΝ και συνολικά των Ε.Δ. Η ΣΕΝΤ προέβη σε επιχειρησιακή ανάλυση της κρίσης του 1987 (υπήγετο εις τον αρχηγό Στόλου Χ. Λυμπέρη). Τα κυριότερα συμπεράσματα παρουσίασα ως Αρχηγός Στόλου, στον τότε Πρωθυπουργό της Χώρας, Ανδρέα Παπανδρέου. 1996: Μετά την αποστρατεία μου – 16-2-96, τα ΓΕ υπέβαλλαν αναφορά επί της κρίσης στον ΥΠ.ΕΘ.Α. Πολιτικοστρατιωτική απενημέρωση με συμμετοχή της πολιτικής ηγεσίας ΔΕΝ έγινε, την απέφευγαν για προφανείς λόγους. Αυτό που είχε προτεραιότητα για την πολιτική ηγεσία (Σημίτης, Πάγκαλος κυρίως) ήταν η μεταβίβαση πολιτικών ευθυνών στους στρατιωτικούς. Ο Α/ΓΕΕΘΑ επρότεινε και δημόσια μετά την ανέντιμη στάση των πολιτικών μεταφοράς ευθυνών, τη συγκρότηση κοινοβουλευτικής επιτροπής προκειμένου να γίνει πρώτη ανάλυση του χειρισμού της Κρίσης Ιανουαρίου 1996. Η Κυβέρνηση και ο Αρχηγός της Μείζονος Αντιπολίτευσης δεν αποδέχτηκαν την πρόταση Α/ΓΕΕΘΑ.

Δεν ακολούθησαν οργανωτικές αλλαγές μετά την κρίση σε στρατιωτικό επίπεδο και από ότι γνωρίζω από τα ΜΜΕ διατυμπανίστηκαν πολιτικές μεγαλοστομίες προθέσεων. Έργα δεν είδα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Σε κανένα Σ.Χ.Κ δεν μένουν οι ΕΔ άκαμπτες στα προσχεδιασμένα. Και στις δύο κρίσεις, κατά τη διαχείρισή των, δεν παρέστη ανάγκη αλλαγής σχεδίων. Κατά περίπτωση εκδόθηκαν διαταγές συμπληρωματικές. ΔΕΝ υπήρξε πρόβλημα σαφήνεια διαταγών / εντολών προς τις στρατιωτικές δυνάμεις το 1996, ούτε το 1987, σε ότι με αφορούσε ως Α.Σ.

Πέραν του ερωτήματός σας: Ως Α/ΓΕΕΘΑ, με δεδομένες τις εμπειρίες του 1987 προέβην στα ακόλουθα:

- Αναθεώρηση υπάρχοντος εθνικού Σ.Χ.Κ
- Δημιουργία, για πρώτη φορά, Διεύθυνσης Χειρισμού Κρίσεων στο ΓΕΕΘΑ υπό Ανώτατο Αξιωματικό
- Αναζήτηση Simulator πολεμικών παιγνίων
- Έναρξη ενοποίησης των πληροφοριών και των τριών Κλάδων (κοινοκτημοσύνη)
- Νομοθέτηση ενισχυμένου ρόλου του Α/ ΓΕΕΘΑ στο χειρισμό κρίσεων (Ν. 2292/95)
- Βελτίωση / αυτοματοποίηση της εσωτερικής ροής σημάτων και στα 4 Γ.Ε
- Αναβάθμιση επικοινωνιών ΕΘΚΕΠΙΧ – Κύπρου

ΕΜΠΟΔΙΑ: Εμμονή Κλάδων στην αυτονομία, Άρνηση Πολεμικής Αεροπορίας να περνάει την τακτική εικόνα αέρος στα άλλα Γενικά Επιτελεία με αυτοματοποιημένο σύστημα, έλλειψη στρατηγικής σκέψης στα Γενικά Επιτελεία και εκπαίδευσης επιτελών στα θέματα γεωπολιτικής ανάλυσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Για την κρίση του 1987 η αντίληψή μου είναι ναι. Ο Πρωθυπουργός άσκησε πολιτικό έλεγχο στις στρατιωτικές επιλογές εγκρίνοντας και απορρίπτοντας στρατιωτικές εισηγήσεις. Εγνώριζε καλά την στρατιωτική ηγεσία, τη συμβουλευτήκε και πήρε τις αποφάσεις του.

Για την κρίση του 1996, απουσίαζε το απαιτούμενο πολιτικό δυναμικό / ποιότητα. Σε σύγκριση με το 1987 απεδείχθη πολύ ασθενέστερο, αδύναμο να διαχειριστεί την κρίση. Προσέφυγε πολύ γρήγορα στη διαιτησία των Η.Π.Α. Ο Ανδρέας Παπανδρέου προσέφυγε στο ΓΓ/ NATO πολύ πιο έξυπνα.

Στη διαχείριση των κρίσεων δεν υπάρχουν στρατιωτικές επιλογές αλλά προτάσεις προς την πολιτική ηγεσία για στρατιωτικές ενέργειες προς εκπλήρωση πολιτικών στόχων – προτεραιοτήτων που αποφασίζει η κυβέρνηση.

Στα Ίμια ασκήθηκε κλειστή πολιτική εποπτεία των στρατιωτικών ενεργειών από τον ΥΦΕΘΑ, κ. Ν. Κουρή, σε κλίμα άριστης συνεργασίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

(Η αποκλιμάκωση, ως ενδεχόμενη επιλογή, και η διαδικασία εφαρμογής της, ανάγονται στο πολιτικό επίπεδο και αποφασίζονται στο ΚΥΣΕΑ, του οποίου προεδρεύει ο Πρωθυπουργός).

Πιστεύω ότι, στις προθέσεις του Πρωθυπουργού ήταν η αποκλιμάκωση της κρίσης. Όμως ουδέποτε συγκάλεσε το ΚΥΣΕΑ ή ενημέρωσε τη στρατιωτική ηγεσία για τις προθέσεις του. Η δήλωση του κ. Σημίτη (29 Ιανουαρίου) περί αποφασιστικής αντίδρασης σε τουρκικές στρατιωτικές ενέργειες στο Αιγαίο, πέρασε ακριβώς το αντίθετο μήνυμα. ΔΕΝ καθόρισε ο Πρωθυπουργός κόκκινες γραμμές, η παραβίαση των οποίων θα οδηγούσε σε σύγκρουση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;

Υπήρξε και υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, τόσο το 1987 όσο και το 1996. Το ΥΕΘΑ / ΓΕΕΘΑ ήταν και είναι έτοιμο να συντονίζεται με πολιτικούς φορείς στο πλαίσιο στρατιωτικών δράσεων όπως κινητοποίηση, λήψη μέτρων ετοιμότητας, πολιτικής επιστράτευσης κλπ. Άλλωστε αυτή η συνεργασία εξασκείται σε εθνικές ασκήσεις επί χάρτου. Το πρόβλημα που έχει ηλικία δεκάδων ετών, ήταν και είναι η απουσία της πολιτικής ηγεσίας από την εξάσκηση επί του πεδίου.

Το ΚΥΣΕΑ, ως ανώτατη αρχή συντονισμού- ελέγχου απουσίαζε. Οι πολιτικοί, πλην πρώην στρατιωτικών, αδιαφορούν για αυτά, προτιμούν τις κομματικές δραστηριότητες. Θεωρώ λάθος πολιτική επιλογή την απουσία ενός πρώην στρατιωτικού από τη σύνθεση του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Και οι δύο κρίσεις, 1987 – 1996, ήταν αναμενόμενες, δεν υπέστημεν στρατιωτικό αιφνιδιασμό. Το 1987 η επιλογή της ελληνικής κυβέρνησης να εθνικοποιήσει την επιχείρησης εξόρυξης πετρελαίου από τον Πρίνο, προκειμένου να αποφύγει έξωθεν τη δημιουργία κρίσεως στα ΕΤ/ Αιγαίο, ερμηνεύτηκε εσφαλμένα από την Άγκυρα ως προοίμιο μονομερούς οριοθέτησης της ελληνικής υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο. Οι τουρκικές δηλώσεις, προετοιμασία και έξοδος του ερευνητικού σκάφους SISMIC, τα ΜΜΕ εντός και εκτός Ελλάδας έδειχναν ότι μία κρίση είναι εν όψει.

Για την κρίση του 1996 πάλιν υπήρχαν σημάδια που επέτρεπαν την εκτίμηση για ενδεχόμενη κρίση όπως:

- Πολιτική αστάθεια και στις δύο χώρες
- Εκδηλωμένη εκτίμηση του Αμερικανού προέδρου Κλίντον, Ιανουάριος 1996 / αρχές, για ένταση στο Αιγαίο

- Αντιδράσεις στα τουρκικά ΜΜΕ από την ενέργεια των Υπουργών Άμυνας και Αιγαίου, για εγκατάσταση ενός minimum υποδομής σε 10 (;) βραχονησίδες στο Αιγαίο. Το σχέδιο αυτό τελούσε εν αγνοία του Α/ΓΕΕΘΑ.
- Το κλείσιμο της βαλκανικής κρίσης το καλοκαίρι το 1995 οδηγούσε στην πρόβλεψη αμερικανικής προσπάθειας ελληνοτουρκικής προσέγγισης για το Αιγαίο, προκειμένου να εξασφαλιστεί σταθερότητα στην περιοχή. Η πολιτική αυτή των Η.Π.Α άφηνε ανοιχτό το παράθυρο, δημιουργίας / καλλιέργειας μίας ελεγχόμενης κρίσης.

Το ενδεχόμενο ελληνοτουρκικής κρίσης στο Αιγαίο, μετά την κρίση στα Βαλκάνια, είχε εκτιμηθεί ως υψηλής πιθανότητας από τον Α/ΓΕΕΘΑ και είχε παρουσιαστεί τόσο στον Πρωθυπουργό (τέλος 1995) όσο και στον ΥΕΘΑ. Αυτό επιβεβαιώνεται από τις ενέργειες μου:

- Επίσκεψη στον Πρωθυπουργό 29-7-95 στο σπίτι του. Ενημέρωσή του για την εκτίμησή μου. Του ζήτησα σύγκληση ΚΥΣΕΑ.
- Δημόσια δήλωσή μου 15 Αυγούστου 1995 στα ΜΜΕ, ότι η Ελλάδα έχει ανάγκη δαπανών για την άμυνά της.
- Εισήγηση προς τον ΥΕΘΑ να συγκληθεί ΣΑΜ με μοναδικό θέμα: Ενδεχόμενη ελληνοτουρκική σύγκρουση. Στρατιωτικές Δυνατότητες – Αδυναμίες (Σεπτέμβριος 1995) Η συνεδρίαση του ΣΑΜ έγινε.

Επιπλέον, μετά την τουρκική ρηματική διακοίνωση 29 Δεκ. 95 ότι τα Ίμια αποτελούν τουρκικό έδαφος και την απόρριψή του από την Αθήνα (9 και 10 Ιανουαρίου 1996) δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι μία κρίση έβραζε.

Τι έπραξαν και δεν έπραξαν οι πολιτικοί μας άρχοντες; Ασχολήθηκαν με τα εσωκομματικά όπως το συνηθίζουν. Πρόταξαν το ατομικό έναντι του εθνικού.

Το ΓΕΕΘΑ έμαθε από το ΥΠΕΞ για την τουρκική διακοίνωση στις 10 Ιανουαρίου μαζί με την ελληνική απάντηση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Ναι, υπήρχαν ΕΚΕ και στις δύο κρίσεις και εφαρμόστηκαν. Η διαφορά για το 1996 ήταν οι ΕΚΕ επιπέδου ΚΥΣΕΑ αποδεσμεύτηκαν από τον Υπουργό Άμυνας μετά από εισήγηση του Α/ΓΕΕΘΑ – ΣΑΓΕ. Το ΚΥΣΕΑ ήταν ανύπαρκτο. Οι Πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών (και δημόσια) δήλωσαν ότι αγνοούσαν το περιεχόμενο των ΕΚΕ και την αποστολή τους. Το 1987, ως Αρχηγός Στόλου, έχω προσωπική γνώση ταυτισμού πολιτικών απαντήσεων και κανόνων εμπλοκής που είχα εισπράξει.

Το 1996, ενιαία – συντονισμένη πολιτική απάντηση δεν διατυπώθηκε. Οι ΕΔ είχαν όμως σαφείς ΕΚΕ με στήριξη του ΓΕΕΘΑ, πως θα αντιδράσουν σε ενδεχόμενες

ενέργειες των Τούρκων, όπως στροφή πυροβόλων τουρκικών πλοίων στα πλοία μας, ηλεκτρονικές παρεμβολές, προσέγγιση πλοίων για αποβίβαση ανδρών σε ελληνικές ακτές, κ.α.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Θίγετε ένα θέμα που επιβάλλει την αποκάλυψη της αλήθειας. Τα πράγματα που εγώ είδα και άκουσα έχουν ως εξής:

α. Μετά την ανακοίνωση από την Άγκυρα περί εξόδου Τούρκων στη Δ. Ίμια, ο Πρωθυπουργός και μαζί με αυτόν και άλλοι Υπουργοί, πανικοβλήθηκαν και άρχισε ο Πρωθυπουργός να ρίχνει ευθύνες στις ΕΔ και να επιζητεί να συνδέσει στη συνέχεια τη συμφωνία status quo ante με την έξοδο αυτή στη Δ. Ίμια, πράγμα καθ' ολοκληρίαν αναληθές, διότι ο ίδιος διαπραγματεύονταν τη λύση αυτή από τις 30 Ιανουαρίου 1996.

Επιχείρησα να πείσω τον Πρωθυπουργό ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο συμβαίνει και στις ασκήσεις μας. Ανεπιθύμητον μεν, αλλά βεβαιότητα στις επιχειρήσεις δεν υπάρχει. Οι τότε κρατούσες δυσμενείς καιρικές συνθήκες, η νύχτα και η μορφή των καταδρομικών επιχειρήσεων λειτουργούν υπέρ του άλλου.

β. Ο κ. Αρσένης, σε όλη την προσπάθεια Σημίτη να επιρρίψει ευθύνες στις ΕΔ, δεν αντέδρασε.

γ. Οι πιο ψύχραιμοι Υπουργοί που διέκρινα εκείνη τη νύχτα ήταν ο Τσοχατζόπουλος, ο Παπαντωνίου και καναδυό άλλοι που δεν θυμάμαι.

δ. Όταν ρωτήθηκα από τον Πρωθυπουργό «τι εισηγούμαι» του απήντησα εναλλακτικά:

- Ναυτικός βομβαρδισμός
- Αεροπορικός βομβαρδισμός
- Εφαρμογή σχεδίου ανακατάληψης

Με ρώτησε αν μπορούμε να ανακαταλάβουμε τη Δ. βραχονησίδα αναίμακτα σε 45' και του απήντησα αρνητικά. Του είπα ότι λόγω του ότι δεν έχω την τακτική εικόνα από εκεί που βρισκόμουν, θα απαιτηθούν 2 ώρες ίσως και 6 ώρες.

ε. Υπήρχαν αμίλητοι παρόντες. Δεν ακολουθήθηκε δομημένος διάλογος. Αυτή δεν ήταν σύσκεψη αλλά παρωδία. Προσωπικά, μετά την πρόθεση του Σημίτη να ρίχνει ευθύνες στις ΕΔ, του υπέβαλλα την παραίτησή μου, απορρίπτοντας την αιτιάσή του

και δηλώνοντας ότι δεν ανέχομαι αμφισβήτηση της επαγγελματικής μου ικανότητας. Ο Σημίτης δεν αποδέχτηκε την παραίτηση και μίλησε επαινετικά για το πρόσωπό μου. Ότι έχει γραφεί / λεχθεί από τον Πάγκαλο ως υβριστικές φράσεις για την αξιοπιστία των ΕΔ και της στρατιωτικής ηγεσίας ουδέποτε έγιναν εκείνο το βράδυ παρουσία μου.

στ. Άνθρωπο (ους) να κλαίνει δεν είδα, θα πρόκειται για υπερβολή.

ζ. Τέλος, μετά την εισήγησή μου προς τον Σημίτη για βομβαρδισμούς / ανακατάληψη, η οποία και απερρίφθη, δεν ενθυμούμαι κανένα άλλο διάλογο. Βαθιά στεναχωρημένος για την εξέλιξη, αλλά και αηδιασμένος από την πολιτική στάση, έφυγα από τη σύσκεψη για το ΓΕΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Καταρχήν, είναι πολιτική ευθύνη ο έλεγχος των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη διάρκεια μίας κρίσης. Αυτή η αρχή ακολουθείται τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο ΝΑΤΟ και άλλες χώρες. Ο λόγος είναι προφανής. Κάθε δική μας στρατιωτική ενέργεια εκπέμπει συγκεκριμένο πολιτικό μήνυμα προς την άλλη (κλιμάκωση – αποκλιμάκωση) πλευρά και πρέπει να υπακούει / είναι συμβατή με τους πολιτικούς στόχους / επιλογές της κυβέρνησης.

Αυτό που συνέβη στην κρίση του 1996 ήταν ότι ουσιαστικά ο πολιτικός έλεγχος των στρατιωτικών ενεργειών ασκήθηκε από τον ΥΦΕΘΑ (Ν. Κουρής). Η πολιτική τριανδρία είχε άλλες προτεραιότητες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Δεν υπήρχε στα 4 Γ.Ε αυτοτελής Κλάδος / Διεύθυνση Διαχείρισης Γνώσης. Αυτό δεν σημαίνει και παντελή απουσία επιτελικού έργου διαχείρισης της γνώσης. Τι γίνεται στις ΕΔ; Οι καθαρά στρατιωτικές επιχειρήσεις και ασκήσεις αναλύονται κατά Κλάδο και συνθετικά από το ΓΕΕΘΑ. Τα προκύπτοντα συμπεράσματα / διδάγματα καταχωρούνται και αξιοποιούνται. Π.χ., στο Αρχηγείο Στόλου 1987-89, όταν ήμουν Αρχηγός Στόλου, γινόταν κωδικοποίηση των διδαγμάτων ανά (function) λειτουργία τομέα: πχ ανθυποβρυχιακός πόλεμος, αεράμυνας, επιχειρήσεις επιφανείας, logistics κ.ο.κ.

Στο ΓΕΕΘΑ δεν υπήρχε ανάλογη πρωτοβουλία όταν παρέλαβα. Δυστυχώς, δεν έχουμε ψυχολογία ως λαός να μαθαίνουμε από τα σφάλματά μας. Όμως στην αναζήτηση γνώσης πιστεύω ότι οι ΕΔ είναι πιο μπροστά από κάθε άλλο Δημόσιο Τομέα.

Για την ΕΥΠ και τα Υπουργεία δεν γνωρίζω.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Στη διάρκεια των κρίσεων λειτουργεί ειδική Ομάδα Χειρισμού (Ο.Χ.Κ) συγκροτημένη από επιτελείς και των 4 Γενικών Επιτελείων, υπό την προεδρία του ΓΕΕΘΑ. Η Ο.Χ.Κ λαμβάνει πληροφορίες, τις επεξεργάζεται και υποστηρίζει το ΣΑΓΕ / ΑΓΕΕΘΑ στη λήψη αποφάσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Για την κρίση 1987 δεν γνωρίζω. Για την κρίση 1996 η ΕΥΠ έκανε το καλύτερο με τις δυνατότητες που είχε. Εκτιμώ ότι υπάρχουν περιθώρια αναβάθμισης της ΕΥΠ. Δεν με βρίσκει σύμφωνο η προτίμηση μη πρώην στρατιωτικών, μετά το 1996, ως επικεφαλής της ΕΥΠ. Πιστεύω ότι ο αποκλεισμός στρατιωτικών οφείλεται στο γεγονός ότι οι στρατιωτικοί δύσκολα σιωπούν σε επιλογές που δεν ικανοποιούν την ηθική και το εθνικό συμφέρον.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

ΟΧΙ. Η ενεργοποίηση / αξιοποίηση των ακαδημαϊκών στην παροχή επιστημονικής συμβουλής προς πολιτικούς που διαχειρίζονται την κρίση και το ΚΥΣΕΑ, είναι έργο των κυβερνήσεων. Στην Ελλάδα μεταπολιτευτικά δημιουργήθηκαν ινστιτούτα στρατηγικών αμυντικών μελετών, τα οποία κατά καιρούς προσφέρουν στο ΥΕΘΑ συγκεκριμένες υπηρεσίες. Στο Ν. 2292/95 εισηγήθηκαν και ψηφίστηκε η πρόβλεψη για ίδρυση Ινστιτούτου Αμυντικών Μελετών για υποστήριξη του ΥΕΘΑ. Στην κρίση του 1996 λειτούργησαν ως σύμβουλοι του κ. Αρσένη ορισμένοι ακαδημαϊκοί, περιφερόμενοι ως άτομα και όχι ως συγκροτημένη ομάδα. Τίποτε όμως δεν εμπόδιζε τα Ινστιτούτα Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Μελετών, με πρωτοβουλία τους να οργανώσουν κοινή ομάδα παρακολούθησης της κρίσης και να διατυπώσουν προς την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία τη δική τους εκτίμηση και συμβουλή. Έχω διαβάσει ότι Ινστιτούτο Στρατηγικών Σπουδών στο Ισραήλ παρακολούθησε όλη την κρίση του 1996.

Εάν ποτέ οργανωθεί / λειτουργήσει ενιαία ομάδα παρακολούθησης μίας κρίσης με μέλη από τα Ινστιτούτα Στρατηγικών / Αμυντικών Μελετών, η επικοινωνία θα πρέπει να γίνεται όχι με «γέφυρες» και «πρόσωπα», αλλά με θεσμικά όργανα, όπως η Διεύθυνση Χειρισμού κρίσεων του ΓΕΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Ναι. Το ελληνικό ΣΧΚ είναι πρωθυπουργικο-κεντρικό. Ιδιαίτερα το 1996 δεν ενεργοποιήθηκε το ΚΥΣΕΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Δεν υπήρχαν μυστικές αποστολές και στις δύο κρίσεις. Και στις δύο κρίσεις οι επικοινωνίες με τρίτους παράγοντες εκτός Ελλάδας έγιναν μόνον από την πολιτική ηγεσία. Στην κρίση 1996 πρόταση του Αρχηγού της CIA προς τον Έλληνα Αρχηγό της ΕΥΠ, όταν ανακοινώθηκε από τον δεύτερο στον Πρωθυπουργό, διετάχθη να σταματήσει κάθε επαφή στο επίπεδο ΕΥΠ και ότι η διαπραγμάτευση θα γίνεται από τον Πάγκαλο.

Προσωπικά, ως Α/ΓΕΕΘΑ δεν είχα καμία τηλεφωνική επαφή με την αμερικανική πλευρά και το NATO και μέχρις την 31/10/00 Ιαν περίπου, αγνοούσα ότι υπήρχαν σε εξέλιξη τηλεφωνικές επαφές Σημίτη, Πάγκαλου, Αρσένη με τους Αμερικανούς.

Υπήρχε ένα γραφείο παραπλεύρως της αίθουσας / Γραφείου Πρωθυπουργού στη Βουλή, όπου εγένοντο οι τηλεφωνικές επαφές χωρίς να ακούω ή να ενημερώνομαι επί αυτών.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Υποστηρίζω την παρουσία του Αρχηγού της ΕΥΠ στο ΚΥΣΕΑ στη διάρκεια διαχείρισης των κρίσεων με δικαίωμα γνώμης και ψήφου. Το ίδιο και για τον Α/ΓΕΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Όσο επικεφαλής της ΕΥΠ ήταν στρατιωτικός δεν αντιμετωπίστηκε δυσαρμονία σχέσεων ΕΥΠ και κλάδου πληροφοριών ΓΕΕΘΑ. Υποστηρίζω την κοινοκτημοσύνη των πληροφοριών που άπτονται της εθνικής ασφάλειας και άμυνας. Η τεχνολογία

προσφέρεται για αυτό. Δεν αντιμετωπίσα πρόβλημα συνεργασίας ως Α/ΓΕΕΘΑ ,ε την ΕΥΠ. Πιθανώς διότι είμεθα και οι δύο στρατιωτικοί.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Ναι, όσο η Τουρκία επιμένει στην επιθετική της στρατηγική σε βάρος της Ελλάδας, της Κύπρου και του Ελληνισμού ευρύτερα. Η Άγκυρα έχει επανειλημμένα δείξει την επιλογή της στην αναγκαστική διπλωματία και τον στρατιωτικό εξαναγκασμό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Δημοσιογραφικά έχω ενημερωθεί για συμβάν εξόδου Τούρκων σε ελληνική βραχονησίδα (νομίζω την Ρω). Είναι συνήθης πρακτική της Τουρκίας, όπως, μέσα από περιορισμένες ενέργειές της, στρατιωτικού χαρακτήρα να δοκιμάζει την ικανότητα του ελληνικού αμυντικού συστήματος να τις εντοπίζει και να υποτυπώνει / αξιολογεί τις στρατιωτικές και πολιτικές αντιδράσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Ασσαντ στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Η εξέλιξη του Κουρδικού προβλήματος προς οποιαδήποτε κατεύθυνση (πολιτική λύση, στρατιωτική αντιμετώπιση) και η ρευστότητα / αστάθεια στην Συρία επηρεάζουν τα εθνικά μας συμφέροντα και ως εκ τούτου θα πρέπει να μας ανησυχούν / προβληματίζουν. Επιβάλλεται όποια εξέλιξη εντός του γεωπολιτικού περιβάλλοντος της Ελλάδας να παρακολουθείται συστηματικά, να αναλύεται και να προωθούνται εκτιμήσεις προς την κυβέρνηση για λήψη αποφάσεων.

Να μην ξεχνάμε ότι η Ελλάδα, ως χώρα της ΕΕ, ΝΑΤΟ που γειτνιάζει με τις εστίες γεωπολιτικής αστάθειας οφείλει να προσφέρει και δικό της λόγο στη διαμόρφωση πολιτικής αυτών των συλλογικών οργάνων. Πιστεύω ότι ΕΥΠ, ΓΕΕΘΑ, ΣΑΜ, ΚΥΣΕΑ, ΥΠΕΞ, έχουν μεγάλο έργο μπροστά τους. Χρειάζεται πολιτική βούληση περιοδικής εκτίμησης των εξελίξεων στην περιοχή μας σε επίπεδο ΚΥΣΕΑ. Η συστηματοποίηση της αξιοποίησης της γνώσης ακαδημαϊκών, ινστιτούτων, κ.α., αντί της προβολής μεμονωμένων φωνών από τα ΜΜΕ θα μπορούσε να συνεισφέρει στην προώθηση των εθνικών συμφερόντων.

Η Ελλάδα χρειάζεται να λειτουργήσει ως δύναμη ειρήνης, δικαίου και όχι ως απλός εκτελεστής ξένων αποφάσεων. Ο Ελληνισμός, ως ιστορία και πολιτισμός, ως

γεωοικονομική λεωφόρος θαλάσσιων μεταφορών, ως υποθαλάσσιος πλούτος στην Ανατολική Μεσόγειο, δίνει το δικαίωμα ενισχυμένης φωνής.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Να τα βάλουμε τα πράγματα στη θέση τους:

Πρώτον: Τι σημαίνει στρατιωτικοποίηση της κρίσης; Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε από τα φιλικά προς την Κυβέρνηση ΜΜΕ για να ενισχύσει την άποψη που διέρρεαν οι πολιτικοί κυβερνώντες στα ΜΜΕ, ότι λόγω στρατιωτικών ενεργειών ενεπλάκη η χώρα στην κρίση. Άρα οι πολιτικές αποφάσεις ρυμουλκήθηκαν από αυτονομημένες ενέργειες / πρωτοβουλίες των ΕΔ.

Αυτή η πολιτική πονηριά παγίδευσε όσους είχαν άγνοια των πραγματικών περιστατικών. Διερωτώμαι: Πως εσείς καταλήξατε στο ερώτημα αυτό; Αν υποθέσουμε ότι η στρατιωτική ηγεσία ενήργησε αυτόνομα, αυτό αυτόματα σημαίνει ότι υπήρχε πολιτικό κενό ή άγνοια του ρόλου και της ευθύνης της πολιτικής ηγεσίας να ασκεί κλειστό πολιτικό έλεγχο των κινήσεων των ΕΔ.

Δεύτερον: Όλες οι στρατιωτικές κινήσεις ως σχεδίαση και εκτέλεση, τελούσαν υπό τον έλεγχο του ΥΦΕΘΑ (Ν. Κουρή), υπεύθυνο για τον επιχειρησιακό τομέα του ΥΕΘΑ. Άρα είναι σφάλμα / ανακριβές να αναφερόμεθα ως δεδομένη τη στρατιωτικοποίηση της κρίσης. Σας ερωτώ: Είναι προσωπική σας εκτίμηση; Έχετε επηρεαστεί από τρίτους;

Τρίτον: Αφ'ης στιγμής υπάρχει ένταση / κρίση στο Αιγαίο, είναι καθήκον των ΕΔ να εντατικοποιείται η συλλογή τακτικών πληροφοριών από τα ίδια μέσα / πηγές και της ΕΥΠ. Αυτό όμως προσοχή δεν παρακωλύει τη συλλογή στρατηγικών / πολιτικών πληροφοριών. Το να έχω κινητοποιημένα, σε ετοιμότητα, τα Χ αεροπλάνα μου, δεν εμποδίζει το ΥΠΕΞ να συλλέγει / επεξεργάζεται πολιτικού χαρακτήρα πληροφορίες. Οι προθέσεις / θέσεις του τ. ΥΠΕΞ και του Πρωθυπουργού εκδηλώθηκαν από τις 29 Δεκ. 1995, με τη ρηματική διακοίνωση αμφισβήτησης, της κυριαρχίας των δύο βραχονησίδων και όχι μόνο, και με τις μετέπειτα πολιτικές δηλώσεις της Άγκυρας.

Συμπερασματικά: η απάντηση στο 24^ο ερώτημα είναι αρνητική. Δεν ισχύουν όσα θεωρείτε ως δεδομένα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Για την κρίση του 1987 δεν έχω κάτι ιδιαίτερο να παρατηρήσω. Δεν ανακαλώ στη μνήμη μου κάτι το ιδιαίτερο, θετικό ή αρνητικό.

Για την κρίση του 1996 η εικόνα που είχα ήταν αρνητική για το ρόλο και την υπευθυνότητα των ΜΜΕ. Αδιάκριτα, η πλειοψηφία των ΜΜΕ έθεσε ως κορυφαία επιδίωξη όχι τη διακονία του εθνικού συμφέροντος αλλά την τηλεοπτική υπεροχή έναντι των εσωτερικών ανταγωνιστών. Το χρήμα πάνω από όλα από την ίδια την εθνική ασφάλεια. Πως αλλιώς να χαρακτηρίσω την τηλεοπτική κάλυψη του απόπλου του στόλου από το Ναύσταθμο Σαλαμίνας στις 30 Ιαν. 1996; Ότι το καλύτερο για τους Τούρκους. Και όμως η Πολιτεία δεν άσκησε ποινική δίωξη. Η διαπλοκή ΜΜΕ – πολιτικών ευρίσκεται πίσω από την πολιτική αυτή αδράνεια; Ο Υπουργός ΜΜΕ δεν άσκησε το έργο της υπεύθυνης ενημέρωσης των δημοσιογράφων ούτε και έδωσε κατευθυντήριες οδηγίες σεβασμού του απορρήτου των πληροφοριών που αφορούν την εθνική ασφάλεια.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιά είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Μαθήματα από τις δύο κρίσεις

- Οι ελληνοτουρκικές κρίσεις είναι ενδεχόμενο να μας απασχολήσουν στο μέλλον και θα πρέπει να αναπτυχθεί οργανωτικά, τεχνολογικά, λειτουργικά, το καλύτερο δυνατό ΣΧΚ στο οποίο θα ασκούνται όλοι οι εμπλεκόμενοι. Χρειάζεται, είναι εθνικά επιβεβλημένη η αλλαγή της μέχρι σήμερα στάσης των πολιτικών να δίνουν χαμηλή προτεραιότητα στη διαμόρφωση των πιθανών σεναρίων ελληνοτουρκικών κρίσεων (και όχι μόνον) και την εξάσκηση επ' αυτών, από τη θέση του Εθνικού Κέντρου Διαχείρισης Κρίσεων.
- Ο πολιτικοστρατιωτικός συντονισμός, η ομοψυχία, η ενότητα στην όλη προσπάθεια και η σαφής γνώση των δυνατοτήτων μας –αδυναμιών, οι καλές / αξιόπιστες επικοινωνίες, καθώς και η διαθεσιμότητα / λειτουργία του συστήματος πληροφοριών θα συμβάλλουν σε μία αποτελεσματική διαχείριση της κρίσης.
- Από την ήρεμη περίοδο και επί διαρκούς βάσεως, πρέπει να υπάρχει και λειτουργεί ένας πυρήνας διαχείρισης κρίσεων, ο οποίος σε καθημερινή βάση θα κάνει την αναγκαία επιτελική εργασία (συλλογή, καταχώρηση, αξιολόγηση πληροφοριών από υπηρεσιακές και ανοιχτές πηγές, πρώτη εκτίμηση και συνέγερση της Διοίκησης). Ποιοι θα συμμετέχουν, ποια θα είναι η έδρα τους και ποιος ο εξοπλισμός, είναι αντικείμενο πολιτικοστρατιωτικής διαβούλευσης. Την ευθύνη έχει ο επικεφαλής του ΚΥΣΕΑ ή εξουσιοδοτημένος από αυτόν Υπουργός Εξωτερικών ή Άμυνας. Θεωρώ, για λόγους υπάρχουσας υποδομής, εμπειρίας και στελέχωσης του ΕΘΚΕΠΙΧ και

τον υψηλό βαθμό ευθύνης των στρατιωτικών, ότι η πρώτη επιλογή της θέσης είναι το ΕΘΚΕΠΙΧ/ ΓΕΕΘΑ.

- Η προσωπικότητα του Πρωθυπουργού, ως επικεφαλής του ΚΥΣΕΑ και βάσει των συνταγματικών επιταγών, συνδέεται άμεσα με την ποιότητα διαχείρισης της κρίσης.
- Το ΚΥΣΕΑ, το ταχύτερο δυνατό πρέπει να αξιολογήσει ποιο είναι το αμφιλεγόμενο αγαθό / η ουσία της διαφοράς που έχει διαμορφωθεί, και να επιλέγει τη στρατηγική διαχείρισης της κρίσης και τους πολιτικούς στόχους. Να θέσει τις κόκκινες γραμμές. Τα παραπάνω πρέπει να καταστήσει γνωστά σε όλα τα μέλη του ΚΥΣΕΑ. Στο 1987 τα πράγματα λόγω Παπανδρέου ήταν σαφή και οι προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας ήταν κατανοητές από τη στρατιωτική ηγεσία. Το 1996 φάνηκε η απουσία του ηγέτη και ανυπαρξία ενιαίας ομάδας / ενιαίου πνεύματος μεταξύ των πολιτικών.
- Στις ελληνοτουρκικές κρίσεις υπήρξε άμεση ή έμμεση αμερικανική παρέμβαση, η οποία δεν ήταν ποτέ δίκαια. Ήταν ετεροβαρής προς την Αγκυρα. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον.
- Η ΕΕ ήταν απύσχα στην κρίση του 1996. Ύπνος; Αδιαφορία; Απουσία ελληνικής πολιτικής δράσης; Αμερικανική παρέμβαση; Κατά την άποψή μου όλα ισχύουν.
- Ο χειρισμός των κρίσεων πρέπει να αναλύεται από θεσμικά όργανα. Η απουσία αναλύσεων υποκρύπτει πολιτική σκοπιμότητα μη αποκάλυψης των πολιτικών χειρισμών και δεσμεύσεων προς τρίτους. Επιπρόσθετα, μας ταπεινώνει να περιμένουμε τα ξένα αρχεία για να πληροφορούμεθα την αλήθεια.
- Θα πρέπει να αναπτυχθεί το αίσθημα ευθύνης στο χειρισμό των θεμάτων εθνικής ασφάλειας από τα ΜΜΕ, χωρίς να γίνονται εκπτώσεις στην ενημέρωση του λαού. Αυτός ο στόχος προϋποθέτει συνεργασία των φορέων ΜΜΕ με το αντίστοιχο Υπουργείο. Όταν διακυβεύεται η ασφάλεια της χώρας, η ανευθυνότητα, η ασυδοσία και τα κρυφά παιγνίδια ΜΜΕ – πολιτικών, πληγώνουν την Ελλάδα.

Απαντήσεις Ναυάρχου Ιωάννη Στάγκα

17 Μαΐου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Η φιλοσοφία και το σύστημα διαχείρισης κρίσεων υπήρχε και υπάρχει. Το θέμα είναι αν λειτουργεί σωστά.

Η κρίση του 1987 ήταν διαφορετική από αυτήν του 1996.

Το 1987 έπρεπε να αποτραπεί η πρόθεση της Τουρκίας να εκτελέσει έρευνες στο Αιγαίο υπό την υποστήριξη του Τουρκικού Στόλου. Έτσι, πριν προλάβει ο Τ. Στόλος να βγει στο Αιγαίο, αναπτύχθηκε ο Ελ. Στόλος, ενώ παρακολουθείτο από κοντά το τουρκικό πλοίο ερευνών. Εκπονήθηκε μάλιστα και ειδικό σχέδιο για την παρεμπόδιση του πλοίου ερευνών να εκτελέσει έρευνες. Το αποτέλεσμα ήταν επιτυχές. Ο Τ. Στόλος δεν βγήκε στο Αιγαίο και το πλοίο ερευνών απεχώρησε.

Το 1996 η κρίση κλιμακώθηκε σταδιακά, παρά την προσπάθεια αποκλιμάκωσης. Τούτο οφείλεται στην επιθετική πολιτική της Τσιλέρ. Το δικό μας σύστημα διαχείρισης της κρίσεως δεν λειτούργησε καλά. Δεν συνεδρίασε το ΚΥΣΕΑ αλλά το ΣΑΜ έπαιρνε αποστάσεις που προφανώς δεν ανταποκρίνονταν στις προθέσεις του Πρωθυπουργού. Γενικότερα υπήρξε έλλειψη αποφασιστικότητας και θετικού ελέγχου των στρατιωτικών ενεργειών από το ΚΥΣΕΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Το 1996 στη μη ορθή διαχείριση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

Δουλειά του ΚΥΣΕΑ που δεν έγινε το 1996. Επίσης δεν διατέθηκε στο ΓΕΕΘΑ κατάλληλος διπλωμάτης, όπως προβλέπεται.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Στο ΠΝ, μετά από κάθε άσκηση ή επιχείρηση ή κρίση, γίνεται ανάλυση – κριτική και εξάγονται τα lessons learned. Αυτά αξιοποιούνται στη βελτίωση / διόρθωση των σχεδίων. Έτσι και έγινε.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Για το 1987, όπως προανέφερα, έγινε σχεδιασμός για την παρεμπόδιση του πλοίου ερευνών. Για το 1996 δεν χρειάστηκε αλλαγή σχεδίου, αλλά συνεχής προσαρμογή της τακτικής κατάστασης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Όχι. Ναι στο επίπεδο του ΥΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

Ρυθμιζόταν με τους κανόνες εμπλοκής.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;

Σε ότι αφορά τη διακλαδικότητα, Εφαρμόστηκε το δόγμα του Αρχιστρατήγου. Μέχρι τότε, το ΣΑΜ συντόνιζε τις επιχειρήσεις. Για τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, υπεύθυνο είναι το ΚΥΣΕΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Υπήρχαν πληροφορίες και γεγονότα. Περιμέναμε τις κρίσεις. Το 1987 οι αντιδράσεις μας ήταν συγκροτημένες. Το 1996 δεν συνεργάστηκαν όπως θα έπρεπε άλλοι φορείς (π.χ. ΥΠΕΞ).

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Οι ενέργειες των Μονάδων μας ήσαν βασικά αποτέλεσμα των κανόνων εμπλοκής. Εφαρμόστηκαν, αλλά μερικοί ΚΕ αποδεσμεύτηκαν από το ΣΑΜ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Όχι κατηγορηματικά. Αντίθετα, το ηθικό ήταν λίαν υψηλό. Τηλεφωνήματα γίνονταν από Υπουργούς με τους ομολόγους τους Αμερικανούς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Οι όποιες επιχειρήσεις είχαν την έγκριση το λιγότερο του ΣΑΜ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Με την έννοια αυτή όχι. Αλλά ναι, με τις αναλύσεις – κριτικές στις Ένοπλες Δυνάμεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Αυτό γίνεται αυτόματα στα Κέντρα Επιχειρήσεων από το αρμόδιο τμήμα (βασικά το Α2).

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Η ΕΥΠ ήταν σε κανονική συνεργασία με τα Επιτελεία. Ο Πρωθυπουργός αρνήθηκε να «ακούσει» τον Διοικητή της ΕΥΠ την κρίσιμη νύχτα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

Δεν έγινε αντιληπτό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Το 1987 έγινε από το ΚΥΣΕΑ σε καλή συνεργασία με το Κέντρο Επιχειρήσεων του ΓΕΕΘΑ. Το 1996 υπήρξε διάσπαση «χειριστών».

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Δεν έγινε αντιληπτό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Νομίζω ότι θα πρέπει.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Είναι θέμα καλής συνεργασίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Η γιγάντωση αυτή καθαυτή όχι. Αλλά σε συνδυασμό με τα σοβαρά θέματα του χώρου μας – ΑΟΖ κλπ – ναι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Από ότι ξέρω όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Κάθε κρίση στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου θα πρέπει να παρακολουθείται με ιδιαίτερη προσοχή.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζονταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Θα έλεγα ναι. Η στρατιωτικοποίηση όμως της κρίσης προέκυψε εκ των πραγμάτων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κρίση του 1996 ήταν πολύ κακός. Φούντωναν τα πνεύματα και έδιναν ζωντανές πληροφορίες στον αντίπαλο (προβολή απόπλου πλοίων από τον Ναύσταθμο).

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Αν η διαχείριση μία κρίσεως γίνεται σωστά και με σύνεση, μπορεί να οδηγήσει στην αποτροπή του χειρότερου.

Απαντήσεις Μιχάλη Ιγνατίου

3 Αυγούστου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Στην Αμερική έγινε. Έγινε η λεγόμενη «νεκροψία» που έγραψε ο Τάλμποτ και την οποία συμπεριλάβαμε στο βιβλίο. Εξέτασαν ειδικά αν κάτι δεν πήγε καλά, αλλά από τη στιγμή που αποφεύχθηκε ο πόλεμος, έβαλαν άριστα σε όσους ασχολήθηκαν με τη διαπραγμάτευση. Δεν έχω γνώση αν έγινε κάτι παρόμοιο στην Ελλάδα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Όπως αποδείχθηκε ναι. Αντί η πολιτική ηγεσία να πάει στο Πεντάγωνο, κατέβασε στη Βουλή τον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων ο οποίος αποκόπηκε από τους αξιωματικούς του, οι οποίοι ακόμη ...περιμένουν εντολές. Δεν έφτασαν ποτέ. Η πολιτική ηγεσία επιχείρησε μάλιστα να απαξιώσει την πολιτική ηγεσία...

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Οι πληροφορίες που είχα ως δημοσιογράφος και αργότερα συγγραφέας του βιβλίου για τα ΙΜΙΑ, ήταν ότι η ελληνική πολιτική ηγεσία αποδείχθηκε κατώτερη των περιστάσεων και αντί να αναλάβει να παίξει τον εθνικό ρόλο της, προσπαθούσε να αποκαρδιώσει τους στρατιωτικούς και λίγο-πολύ να τους παρουσιάσει ως ανίκανους για να κρύψει τις δικές τις αδυναμίες και ανικανότητες. Η κατάσταση ήταν όπως την περιγράφετε στην ερώτηση και είναι γεγονός πως οι Αμερικανοί τους αναζητούσαν να τους μιλήσουν και αυτοί απέφευγαν επειδή δεν είχαν καν αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης. Διότι αν την είχαν αντιληφθεί η αποφυγή των τηλεφωνημάτων των Αμερικανών αξιωματούχων δείχνει ότι ήταν κυριαρχημένοι από πανικό. Η πολιτική και διπλωματική ήττα στα ΙΜΙΑ οφείλεται στην απόφαση που έλαβε ο κ. Σημίτης όταν μίλησε με τον Πρόεδρο Κλίντον να «κλείσει» άρον-άρον και όπως-όπως το θέμα. Μπορούσε να διαπραγματευθεί σκληρά και όφειλε να γνωρίζει ότι ο κ. Χόλμπρουκ είχε αποφασίσει από την αρχή ότι η Ελλάδα είχε το δίκιο με το μέρος της.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Η απάντηση είναι ναι. Και άσκησαν έλεγχο όχι μόνο τους στρατιωτικούς αλλά και τον πολιτικό προϊστάμενο του υπουργείου Αμυνας, ο οποίος δεν είχε ενημερωθεί για

τις διαπραγματεύσεις που ανέλαβε ο κ. Πάγκαλος. Ο κ. Αρσένης είχε συνομιλήσει με τον Αμερικανό ομόλογό του, αλλά αυτό που μας εξέπληξε όταν τελειώσαμε την έρευνα στα αμερικανικά αρχεία είναι ότι ο κ. Αρσένης, όπως και ο κ. Λυμπέρης από ένα σημείο και μετά «εξαφανίστηκαν» από το ...πλάνο, και ο κ. Πάγκαλος μιλούσε με όλους, ακόμα και με τους Αμερικανούς στρατιωτικούς. Αρα είναι φανερό ότι αυτό έγινε μετά από απόφαση του κ. Σημίτη, ο οποίος προφανώς είπε στους Αμερικανούς να διατηρηθεί ανοικτό μόνο το διπλωματικό κανάλι. Από την πλευρά της Τουρκίας, ο Ντεμιρέλ και η Τσιλέρ μιλούσαν με τον πρόεδρο Κλίντον και τον κ. Χόλμπρουκ, οι στρατιωτικοί με τον Σαλικασβίλι και ο αρχηγός της CIA με τον αρχηγό της τουρκικής υπηρεσίας πληροφοριών.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Ο τότε αρχηγός της ΕΥΠ διατηρούσε καλή συνεργασία με τον σταθμάρχη της CIA ο οποίος ήταν ο πρώτος που ενημέρωσε την Αθήνα για τον κίνδυνο πολέμου. Είναι γεγονός ότι όταν ο αρχηγός της ΕΥΠ πήγε στο γραφείο του πρωθυπουργού στη Βουλή για να μεταφέρει τις πληροφορίες και τα μηνύματα της CIA, ο κ. Σημίτης τον άφησε να περιμένει στο γραφείο της ιδιαιτέρας του και δεν τον άκουσε ποτέ. Γενικά η δράση του κ. Σημίτη στην κρίση των ΙΜΙΩΝ ήταν έντονα προβληματική. Πιστεύω ότι ο ιστορικός θα τον κρίνει πολύ αυστηρά μελετώντας μόνο τις κινήσεις που έκανε εκείνο το μοιραίο βράδυ...

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Για την κρίση των ΙΜΙΩΝ, την οποία παρακολούθησα από κοντά και αργότερα μελέτησα τα απόρρητα έγγραφα των Αμερικανών, ο πρωθυπουργός έδωσε τα ηνία στον κ. Πάγκαλο και του άφησε εν λευκώ τη διαχείριση. Τον κ. Σημίτη «συναντούμε» λίγες φορές, όταν τον προειδοποιεί ο πρέσβης Λουκάς Τσίλας, όταν του τηλεφωνεί ο Πρόεδρος Κλίντον και στη σύσκεψη στη Βουλή, όπου η δεξιά δεν γνώριζε τι ποιεί η αριστερά. Τον συναντούμε ξανά να εκφωνεί από τα έδρανα της Βουλής το ευχαριστώ στους Αμερικανούς. Εχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το ευχαριστώ ειπώθηκε ως ευγνωμοσύνη που του έσωσαν την πολιτική του καριέρα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Ανέφερα παραπάνω ότι ο αρχηγός της ΕΥΠ γνώριζε πρώτος σημαντικές πληροφορίες από τον σταθμάρχη της CIA, τις οποίες αγνόησε η πολιτική ηγεσία. Αρα ο ίδιος ο πρωθυπουργός «αφόπλισε» την ΕΥΠ αφού έδειξε με τη συμπεριφορά του να μην τον

ενδιαφέρουν οι πληροφορίες της. Το γεγονός ότι άφησε στο γραφείο της ιδιαιτέρας του τον αρχηγό της ΕΥΠ του στέρησε πληροφορίες που θα βοηθούσαν τη διαπραγματεύση. Αλλά, είναι ξεκάθαρο ότι είχε αποφασίσει να κλείσει το θέμα ακόμα και εις βάρος των εθνικών συμφερόντων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Πιστεύω ότι η Τουρκία δεν είναι ακόμα έτοιμη για ένα μεγάλο πόλεμο με την Ελλάδα για το Αιγαίο. Ποιός Τούρκος ηγέτης θα αναλάβει να εκτελέσει αυτή την ενέργεια εναντίον μίας χώρας μέλους του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μελετώντας τα αμερικανικά απόρρητα έγγραφα και συνομιλώντας με αξιωματούχους που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις για τα ΙΜΙΑ, έχω καταλήξει στο συμπέρασμα πως εάν η κρίση κατέληγε σε πόλεμο, οι απώλειες της Τουρκίας θα ήταν πολλαπλάσιες των ελληνικών, τουλάχιστον τις πρώτες 3 με 5 μέρες. Μετά, ως γνωστόν, παρεμβαίνουν οι μεγάλες δυνάμεις και σταματούν τους τοπικούς πολέμους, ιδιαίτερα όταν θίγονται τα συμφέροντα τους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Οχι, διότι δεν πρόκειται να υπάρξει ποτέ ειρήνη μεταξύ των Κούρδων και των Τούρκων. Οι ψυχές των Κούρδων έχουν δικαιολογημένα «ποτιστεί» με μίσος για τους Τούρκους και είναι σοβαρότατο στοιχείο η παντελής έλλειψη εμπιστοσύνης. Όταν ανακοινώθηκε η «συμφωνία ειρήνης» ένας Αμερικανός αξιωματούχος μου είπε «μα ανέτειλε ο ήλιος από τη Δύση;» Η φράση αυτή τα λέει όλα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιός ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Εχω εκφράσει τη θέση μου σε άρθρα, που μπορείς να βρεις στο Διαδίκτυο. Η συμπεριφορά των εκπροσώπων των μέσων ενημέρωσης ξεπέρασε κάθε όριο δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Οι δημοσιογράφοι πρέπει να καλύπτουν, να μεταδίδουν και να γράφουν για τα γεγονότα, όχι να γίνονται οι ίδιοι παράγοντες και να προκαλούν πολιτικές και στρατιωτικές κρίσεις. Ήταν απαράδεκτη η συμπεριφορά τους και καταδικαστέα και έχουν ευθύνη γιατί (ξανα) πυροδότησαν την κρίση όταν έσβηνε...

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιά είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Όταν οι πολιτικοί δεν διαθέτουν σπονδυλική στήλη και εθνικό ανάστημα, η κατάληξη είναι έντονα αρνητική. Στα ΙΜΙΑ η Ελλάδα υπέστη εθνική ήττα διότι επέτρεψε να «γκριζοποιηθεί» το Αιγαίο. Ουδείς επιθυμεί τον πόλεμο, ούτε πρέπει να τον επιδιώκει, αλλά όταν τον επιβάλλουν οι άλλοι πρέπει να έχεις το σθένος να

αντισταθείς. Η τότε πολιτική ηγεσία αποφάσισε τη διπλωματική λύση ακόμα και όταν οι όροι απειλούσαν την εθνική κυριαρχία. Η τότε πολιτική ηγεσία αποδέχθηκε να αποχωρήσουν οι στρατοί, τα πλοία και οι σημαίες. Αλλά ο χειρότερος όλων ήταν ο τέταρτος όρος: να μην επιστρέψουν ποτέ ξανά στα Ιμια, που σημαίνει ότι οι βραχονησίδες είναι και σήμερα «ελληνικό έδαφος» στο οποίο δεν έχει κυριαρχία η Ελλάδα. Γι' αυτό και δεν τις επισκέφθηκε κανείς από το 1996...

Απαντήσεις Στρατηγού Στυλιανού Παναγόπουλου

13 Ιουνίου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Σε ότι αφορά τις ΕΔ ΝΑΙ, υπήρξε και υπάρχει. Τι συμβαίνει σε πολιτικό επίπεδο δεν θέλω να περιγράψω καθόλου.

α. Στην κρίση του 1987 δεν γνωρίζω αν υπήρξε πραγματική κρίση, και ναι μεν εμείς λάβαμε όλα τα προβλεπόμενα μέτρα από στρατιωτικής πλευράς με τη χρήση του Εθνικού Συστήματος Συναγερμού και υλοποίηση των σχετικών σχεδίων, στο βαθμό που δεν απαιτείτο η έγκριση της πολιτικής εξουσίας.

β. Στην κρίση των Ιμίων ομοίως έγινε χειρισμός της κρίσης από τις ΕΔ, χωρίς όμως τη συμμετοχή της πολιτικής ηγεσίας, η οποία, αντί να ευρίσκεται στον προβλεπόμενο χώρο, έκανε περιήγηση στα παράθυρα των ΜΜΕ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

ΝΑΙ. Τα σημεία αυτά αναφέρονται στη χρονοβόρο διαδικασία και στη μη κοινή προσπάθεια των ενδιαφερόμενων Υπουργείων (Αμύνης – Εξωτερικών – Δημοσίας Τάξεως), καθόσον το θέμα προωθείται σε πολλά επίπεδα (Ο.Χ.Κ / ΓΕΕΘΑ, Ο.Χ.Κ / ΥΠΕΘΑ, Διυπουργική Ο.Χ.Κ / ΥΠΕΞ – ΥΠΕΘΑ κ.λ.π)

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

ΝΑΙ. Στις κρίσεις 1987 και 1996 δεν κατέστη αναγκαίο. Ο συντονισμός αυτός δοκιμάζεται περιοδικά και στις διάφορες Εθνικές Ασκήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessonslearned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

ΝΑΙ και το λέω κυρίως για την κρίση των Ιμίων. Τα συμπεράσματα οδήγησαν σε διαμόρφωση νέου στρατιωτικού δόγματος, αλλαγές και προσαρμογές σχεδίων στην συγκρότηση κατάλληλων μονάδων από πλευράς προσωπικού και υλικού για την αντιμετώπιση με επιτυχία τέτοιων καταστάσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

ΝΑΙ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Δεν θα έλεγα ναι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

ΝΑΙ υπήρχε πλην όμως δεν υλοποιήθηκε, καθόσον η συσσώρευση μεγάλων ναυτικών δυνάμεων σε μία στενή περιοχή δεν επέτρεπε την αποκλιμάκωση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;

Ναι σίγουρα, από το 2002 και μετά. Πριν το 2002 απαιτείτο να κηρυχτεί το Δόγμα Αρχιστρατήγου. Το πλεονέκτημα της σήμερα είναι το ότι ο Α/ΓΕΕΘΑ έχει την πλήρη διοίκηση των ΕΔ από τον καιρό της ειρήνης και άπαντες εφαρμόζουν (στο μέρος που αφορά τον καθένα) κοινά σχέδια με συντονισμό. Βέβαια αυτό αφορά κύρια τις ΕΔ και μόνο, και αυτό μέχρι την εφαρμογή των προβλεπόμενων μέτρων του ΕΘΣΥΣΑΝ ο Α/ ΓΕΕΘΑ αναλαμβάνει και τον έλεγχο τον επιχειρησιακό και των υπόλοιπων φορέων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

ΝΑΙ. Το 1987 η κρίση παρουσιάστηκε μετά από ορισμένες σχετικές αντιπαραθέσεις, ενώ το 1996 (Ιμια) υπήρχε σχετική πληροφόρηση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

ΝΑΙ. Στην κρίση των Ιμίων ο τότε Πρωθυπουργός δεν επέτρεψε την εκχώρηση των επιθετικών κανόνων εμπλοκής που ζήτησαν οι ΕΔ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

ΝΑΙ ισχύει, δεν ξέρω βέβαια αν πράγματι έκλαιγαν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Στα αρχικά στάδια όχι. Αυτό ήταν λάθος, καθόσον κλιμακώσαμε μία υποτιθέμενη δημοσιογραφική κρίση, που μπορούσε να αντιμετωπισθεί από το ΛΣ και την ΕΛΑΣ, με συγκεκριμένη υποστήριξη των ΕΔ, υπό τον έλεγχο του ΓΕΕΘΑ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Στις ΕΔ υπάρχει τέτοιο σύστημα, το οποίο όμως αντιμετωπίζει προβλήματα, λόγω μη υπάρξεως συνέχειας, μετά από αλλαγές προσωπικού. Το θέμα είναι ότι εφόσον το θέμα των Ιμίων ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 1995, το ΓΕΕΘΑ να μην εντόπισε το πρόβλημα, πλην όμως η αρμοδιότητα ήταν του Υπουργείου Ναυτιλίας και Εξωτερικών.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

ΝΑΙ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

ΝΑΙ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους;

Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

OXI.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

OXI. Η μεν στρατιωτική ηγεσία κινήθηκε στο πλαίσιο κανονισμών, νόμων, σχεδίων και πληροφοριών, ενώ η πολιτική ανεξάρτητα, χωρίς να καθορίσει ποτέ στόχους και προτεραιότητες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Δεν το γνωρίζω. Πιθανολογώ ότι μόνο η πολιτική.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

OXI δεν πρέπει να έχει ο Αρχηγός της ΕΥΠ ισότιμη θέση στο ΚΥΣΕΑ, καθόσον αυτός προσφέρει μόνο πληροφορίες και εκτιμήσεις και όχι λύσεις. Το ΚΥΣΕΑ διαθέτει Γραμματεία η οποία δεν είναι επαρκής για χειρισμό κρίσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Η σημερινή σχέση εργασίας είναι ορθά θεσμοθετημένη.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

ΝΑΙ, διότι εμείς από το 2005 και μετά, έχουμε εφαρμόσει μονομερή αφοπλισμό και υπονόμηση των ΕΔ, με την υλοποίηση αντιθεσμικών διαδικασιών και εφαρμογές δυσβάσταχτων δημοσιο-οικονομικών, μέτρων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Δεν το γνωρίζω.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

ΝΑΙ διότι η ανατροπή του Ασάντ θα δώσει στην Τουρκία τη δυνατότητα να ελέγχει όλο το βόρειο τμήμα της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, να αντιμετωπίσει το Κουρδικό Ζήτημα αποτελεσματικότερα και να κατοχυρωθεί σε περιφερειακή δύναμη σε βάρος του Ιράν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Η έλλειψη πολιτικών κατευθύνσεων οδηγεί σε μονομερείς στρατιωτικές λύσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Τα ΜΜΕ, ελλείψει αυστηρού κώδικα δεοντολογίας κλιμάκωσαν την κρίση και ουσιαστικά τη χειρίστηκαν αυτά.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιά είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Ο χειρισμός της κάθε κρίσεως θα πρέπει να διέπεται από αποφασιστικότητα, υψηλό συντονισμό, με ευθύνη κυρίως την πολιτικής ηγεσίας που πρέπει να καθορίσει τους στόχους του χειρισμού της κρίσεως και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν αν ο χειρισμός αποτύχει.

Απαντήσεις Σάββα Καλεντερίδη

24 Αυγούστου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος check list που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Για το 1987 δεν είμαι σε θέση να σας απαντήσω. Όμως, για το 1996, όσον αφορά τις πληροφορίες, υπήρχε σύστημα διαχείρισης της κρίσεως, το οποίο λειτούργησε στα πλαίσια του οργανογράμματος της υπηρεσίας, η οποία ήταν σε πλήρη επιχειρησιακή ετοιμότητα.

Όσον αφορά στο check list, δεν ήταν ακριβώς αυτό, έγινε πλήρης ενεργοποίηση δικτύων και εκμετάλλευση κάθε δυνατότητας για συλλογή πληροφοριών με βάση υφιστάμενο σχέδιο, το οποίο εφαρμόστηκε.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Αμέσως μετά το πέρας της κρίσης γνωρίζω ότι έγινε ειδική σύσκεψη σε κάθε τμήμα της υπηρεσίας με στόχο τον εντοπισμό των αδυναμιών που εντοπίστηκαν στη διάρκεια της διαχείρισης της κρίσης, οι οποίες καταγράφηκαν, για αξιοποίηση και τελιοποίηση του συστήματος.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Ακριβώς, έγιναν οι ενέργειες που αναφέρθηκαν στην απάντηση της 2^{ης} Ερώτησης

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Έγιναν αλλαγές στη διάρκεια της κρίσης. Δηλαδή, προσανατολίστηκαν οι δυνατότητες που είχαμε για συλλογή πληροφοριών σε συγκεκριμένες περιοχές, αναλόγως των αναγκών και της εξέλιξης των γεγονότων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Δεν αντιλήφθηκα κάτι τέτοιο. Μάλλον θα μπορούσαμε να ανφερθούμε προσανατολισμό και κατεύθυνση από πλευράς της πολιτικής ηγεσίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Για την κρίση του 1996 είχαν δοθεί εγκαίρως κρίσιμες πληροφορίες για τις προθέσεις της άλλης πλευράς, την εμφάνιση και για την εξέλιξη της κρίσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Σαφώς και υπήρχαν κανόνες εμπλοκής. Στην εφαρμογή τους είναι γνωστό ότι εμφανίστηκε πρόβλημα, λόγω της σχετικής άγνοιας της πολιτικής ηγεσίας και συγκεκριμένα του Πρωθυπουργού, ο οποίος δεν γνώριζε τι είναι οι Κανόνες Εμπλοκής!

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Στο χώρο που βρισκόταν ο γράφων, επικρατούσε απόλυτη τάξη, οι μηχανισμοί συλλογής και ανάλυσης των πληροφοριών λειτούργησαν σχεδόν υποδειγματικά, ενώ το ηθικό όλου του προσωπικού ήταν υψηλό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Όσον αφορά τη συλλογή των πληροφοριών, όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Δεν είμαι σε θέση να απαντήσω αν υπάρχει ειδικός κλάδος διαχείρισης γνώσης στην ΕΥΠ, όμως το σύστημα συλλογής και ανάλυσης, ειδικά το δεύτερο, είναι εξ αντικειμένου αυτό το πράγμα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Αυτό γίνεται εξ αντικειμένου στην ΕΥΠ, αυτή είναι η αποστολή της.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Όπως προαναφέρθηκε, στη φάση που προηγήθηκε της κρίσης, η ΕΥΠ παρείχε όλες τις κρίσιμες πληροφορίες για την έγκαιρη ενημέρωση της πολιτικής ηγεσίας και των αρμοδίων φορέων περί των προθέσεων του εχθρού. Το ίδιο έγινε και κατά τη διάρκεια της κρίσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Όχι, στην περίπτωση της κρίσης του 1996, που υπήρχε ένα κενό λόγω των πολιτικών εξελίξεων, το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, συγκεκριμένα ορισμένοι φορείς του, προέβησαν σε ενέργειες που δημιούργησαν το κατάλληλο υπόβαθρο για την εμφάνιση και την εξέλιξη της κρίσης, ερήμην του Πρωθυπουργού.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Από όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, όχι. Το ζήτημα των πληροφοριών στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ το διαχειρίζεται ο Πρωθυπουργός, αλλά και οι υπουργοί που διαθέτουν φορείς με τέτοιες δυνατότητες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Το ζήτημα δεν είναι η δομή των σχέσεων, αλλά η αποτελεσματικότητα. Δεν νομίζω να υπάρχει πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ των φορέων ή διακίνησης των πληροφοριών.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Οι ΤΕΔ, μετά την εξουδετέρωση της οργάνωσης ΕΡΓΕΝΕΚΟΝ και των μηχανισμών που εμπλέκονταν σε σχέδια ανατροπής της κυβέρνησης, όπως το “BALYOZ”, δεν αποτελούν από μόνες τους παράγοντα δημιουργίας κρίσεως. Πλέον η πολιτική ηγεσία είναι αυτή που εγκρίνει τα σχέδια των ΤΕΔ, αλλά και αυτή που χρησιμοποιεί τις δυνατότητες των ΤΕΔ για τους δικούς της πολιτικούς στόχους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Όχι. Η πιθανή ανατροπή του Άσαντ θα οδηγήσει στην δημιουργία ή μάλλον στην εδραίωση του δεύτερου κουρδικού κράτους στη Β. Συρία. Αυτό θα δώσει άλλη δυναμική στον Κουρδικό παράγοντα και ιδιαίτερα στο PKK, δυναμική που θα επηρεάσει σοβαρά τις τουρκοκουρδικές σχέσεις και τη διαδικασία «ειρήνευσης» που έχει αρχίσει μεταξύ Τουρκίας-PKK.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Η κρίση των Ιμίων, από της εμφάνισής της τα τέλη του 1995, είχε ΚΑΙ στρατιωτικό χαρακτήρα, λόγω της εμπλοκής του Λιμενικού και του Πολεμικού Ναυτικού. Άρα, ήταν απαραίτητες ΚΑΙ πληροφορίες στρατιωτικού χαρακτήρα από τον αρχή, αφού ήταν ήδη γνωστές οι προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας της Τουρκίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιός ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Χρησιμοποιήθηκαν από μηχανισμούς στην Ελλάδα και την Τουρκία για την εμφάνιση αλλά και για την εξέλιξη της κρίσης. Ο ρόλος τους ήταν καθοριστικός.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιά είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Το κυριότερο μάθημα της κρίσης των Ιμίων κατά την άποψη του γράφοντος είναι το εξής: Όταν κάνεις ένα βήμα, πρέπει να έχεις εξασφαλίσει εκ των προτέρων, εξετάζοντας όλα τα σενάρια, ποιο θα είναι το βήμα ΟΠΙΣΩ, δηλαδή της αποκλιμάκωσης σε περίπτωση που εμφανιστεί μπροστά σου το χειρότερο σενάριο.

Απαντήσεις Πτεράρχου Γιώργου Σκαρλάτου

8 Ιουνίου 2013

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Το Εθνικό Σύστημα Διαχείρισης Κρίσεων (ΕΣΔΚ) αποτελεί ένα πάγιο και ολοκληρωμένο σχέδιο το οποίο καλύπτει πλήρως τις ευθύνες, αρμοδιότητες και συντονισμό των εμπλεκόμενων Υπουργείων και φορέων, προκειμένου να αντιμετωπίζονται όλες οι παρουσιαζόμενες έκτακτες καταστάσεις.

Σύμφωνα με το ΕΣΔΚ, στελεχώνεται το Εθνικό Κέντρο Επιχειρήσεων (ΕΘΚΕΠΙΧ) στο ΓΕΕΘΑ και μετά σχετικών αποφάσεων της πολιτικής ηγεσίας (ΚΥΣΕΑ) κηρύσσονται οι καταστάσεις Εθνικού Συναγερμού, τα επίπεδα επιφυλακών, οι κανόνες εμπλοκής και η μερική ή ολική αποδέσμευση των στρατιωτικών δυνάμεων. Αναλόγως με την ισχύουσα κατάσταση συναγερμού και του επιπέδου επιφυλακής, οργανώνονται Συντονιστικά Κέντρα Επιχειρήσεων στα Υπουργεία, τους Μεγάλους Στρατιωτικούς Σχηματισμούς και τις Πολεμικές Μονάδες, καθώς και στους λοιπούς φορείς, μέσω της Πολιτικής Σχεδίασης Εκτάκτων Αναγκών (ΠΣΕΑ). Ο συντονισμός όλων αυτών είναι στην αρμοδιότητα του Α/ ΓΕΕΘΑ και Αρχιστρατήγου, υπό την εποπτεία του ΥΕΘΑ, σύμφωνα με τις αποφάσεις και οδηγίες του ΚΥΣΕΑ, δια του Πρωθυπουργού.

Άλλωστε, αυτός είναι και ο λόγος που από κάποια κατάσταση συναγερμού και μετά, το ΚΥΣΕΑ, υπό τον Πρωθυπουργό, μετακομίζει και συνεδριάζει στο ΓΕΕΘΑ. Αποφασιστικό στοιχείο για την επιτυχία του χειρισμού των κρίσεων, πέραν του συντονισμού, αποτελεί και το σύστημα συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών, καθώς και η ύπαρξη Πολιτικής Εθνικής Άμυνας (ΠΕΑ) και ο καθορισμός Εθνικών Στρατηγικών Στόχων.

Κατά πόσο εφαρμόστηκε το υφιστάμενο ΕΣΧΚ στη διάρκεια των κρίσεων του 1987 και 1996, θα μπορούσαμε λακωνικά να πούμε ότι:

α. Το μεν 1987 η αгаστή συνεργασία Πρωθυπουργού και Α/ΓΕΕΘΑ είχε ως αποτέλεσμα την εφαρμογή του μόνο σε ότι αφορούσε στη συντονισμένη κινητοποίηση των ΕΔ και την «αξιοπρεπή» αποκλιμάκωση δια του επιτευχθέντος πολιτικού συμβιβασμού, που ως αποδείχτηκε στη συνέχεια, ήταν εις βάρος των εθνικών μας συμφερόντων.

β. Το δε 1996, η αλαζονεία και η απειρία της πολιτικής ηγεσίας να συνεργαστεί με τον Α/ΓΕΕΘΑ, σε συνδυασμό με την έλλειψη πνεύματος διακλαδικότητας αλλά και πυγμής του τελευταίου να πείσει την Πολιτική Ηγεσία και κυρίως τον Πρωθυπουργό, περί του πρακτέου, είχε ως αποτέλεσμα την κακή υλοποίηση του ΕΣΧΚ, με συνέπεια την υποστολή της ελληνικής σημαίας και την «εγκατάλειψη» των Ιμίων δια της αποχώρησης του ελληνικού αγήματος και τη διαμόρφωση δια της θελήσεώς μας, γκρίζων νησίδων στην περιοχή του Αιγαίου και όχι μόνον.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Το βασικό αδύναμο σημείο του ΕΣΧΚ υπήρξε η απειρία της Πολιτικής Ηγεσίας και η ως εκ τούτου έλλειψη πολιτικής βούλησης να εφαρμοστεί.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

Ως απάντηση Νο1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Όταν δεν υπάρχει πολιτική βούληση να εφαρμοστεί το ΕΣΧΚ, δεν υπάρχει και επιθυμία να ακουστούν τα λάθη.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Ως απάντηση Νο1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Ως απάντηση Νο.1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

Ως απάντηση Νο.1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;

Ως απάντηση Νο.1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Και στις δύο περιπτώσεις υπήρχαν βάσιμες πληροφορίες περί των επερχόμενων κρίσεων και ιδιαιτέρως για εκείνη του 1996, αλλά δυστυχώς δεν αξιοποιήθηκαν και η πολιτική ηγεσία περίμενε την κορύφωσή τους για να αρχίσει να «ασχολείται».

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Σύμφωνα με το ΕΣΧΚ, υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες εμπλοκής, αλλά η Πολιτική Ηγεσία φάνηκε απρόθυμη να τους αποδεσμεύσει, παρόλο ότι, όπως έχει ακουστεί, της ζητήθηκαν σε ορισμένες περιπτώσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Η έλλειψη πολιτικής βούλησης για την εφαρμογή του ΕΣΧΚ δημιουργεί σύγχυση, οργή, και ανασφάλεια, αλλά δεν γνωρίζω τι επικράτησε στο ΕΘΚΕΠΙΧ κατά την κρίση στα Ίμια.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Ως απάντηση 10.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Στις μεγάλες Εθνικές Ασκήσεις γίνεται πραγματική εκπαίδευση για όλους τους εμπλεκόμενους σε αυτά τα θέματα, αλλά δυστυχώς τα Υπουργεία και οι άλλοι φορείς ή αποφεύγουν να συμμετέχουν ή συμμετέχουν απροθύμως, διότι τις θεωρούν αποκλειστικά στρατιωτικές ασκήσεις που δεν τους ενδιαφέρουν. Έτσι, η εκπαίδευση

αυτή απευθύνεται αποκλειστικά στα στελέχη των ΕΔ και κατά κάποιο τρόπο σε ορισμένα στελέχη του ΥΠΕΞ και της ΕΥΠ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Όλα αυτά προβλέπονται και εκτελούνται.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

ΝΑΙ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

ΟΧΙ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Ως απάντηση 1.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Ο Διοικητής της ΕΥΠ είναι σύμβουλος του Πρωθυπουργού και κατ' επέκταση του ΚΥΣΕΑ. Το ΚΥΣΕΑ έχει τον Αρχιστράτηγο και την ΕΥΠ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Σε περιόδους κρίσεως ή πολέμου, η ΕΥΠ αυτομάτως καθίσταται όργανο του Αρχιστρατήγου.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Η πολιτική βούληση και η πειθώ ότι υπάρχει αποφασιστικότητα να χρησιμοποιηθούν οι ΕΔ, εάν αυτό καταστεί αναγκαίο, σε συνδυασμό με τη διατήρηση μίας σχετικής ισορροπίας, αποτελούν βασικούς παράγοντες για την ενίσχυση της αποτροπής και την αποφυγή κρίσεων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Από ότι δύναμαι να γνωρίζω, όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Ανεξαρτήτως των εξελίξεων αυτών, η Ελλάδα θα πρέπει να παραμένει σε συνεχή επαγρύπνηση και εγρήγορση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Σε όλες τις καταστάσεις κρίσεων, χρειαζόμαστε όλες τις πληροφορίες για να καθορίσουμε την εν γένει δράση μας ή αντίδραση. Για να εξελιχτούν όμως όλες αυτές οι καταστάσεις ομαλά και προς το μέγιστο όφελος των εθνικών μας συμφερόντων, θα πρέπει, πολιτικοί, στρατιωτικοί και εμπλεκόμενοι εθνικοί φορείς να έχουν εκπαιδευτεί καταλλήλως, ώστε να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους και την αποστολή τους. Για να γίνει όμως αυτό απαιτείται η πολιτική βούληση να εφαρμόζεται μέχρι τελευταίας λεπτομέρειας το Εθνικό Σύστημα Χειρισμού Κρίσεων σε κάθε αναγκαία περίπτωση και η πολιτική αυτή βούληση μπορεί να καλλιεργηθεί και να υπάρξει μόνο και εφόσον ο Πρωθυπουργός, η Κυβέρνηση, τα Υπουργεία και όλοι οι Εθνικοί φορείς συμμετέχουν ενσυνείδητα και ενεργά στις Μεγάλες Εθνικές Ασκήσεις, οι οποίες και θα πρέπει να διενεργούνται επί συνεχούς βάσεως και ανεξαρτήτως οικονομικών πόρων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Τα ΜΜΕ δια του Υπουργείου Τύπου, εντάσσονται μέσα στο ΕΣΧΚ και θα πρέπει να «εποπτεύονται» αναλόγως. Δυστυχώς όμως το Υπουργείο Τύπου σπανίως συμμετέχει στις Μεγάλες Εθνικές Ασκήσεις για να εθιστεί σε αυτό το ρόλο. Έτσι, τα ΜΜΕ συνεχίζουν να λειτουργούν αυτόνομα και αυθαίρετα και στις κρίσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργούν εντυπώσεις που ενδεχομένως ΔΕΝ συμβάλλουν στην αποκλιμάκωση μίας κρίσεως. Κάπως έτσι λειτούργησαν και στην περίοδο των κρίσεων 1987 και 1996.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Θα επαναλάβω τα γνωστά λόγια «ο πόλεμος είναι μία σοβαρή υπόθεση για να την αποφασίσουν οι στρατιωτικοί», με τα οποία και συμφωνώ. Θα προσθέσω όμως ότι εφόσον όμως η πολιτική ηγεσία αποφασίσει τη διεξαγωγή ενός πολέμου, θα είναι έγκλημα να εμπλακούν οι μη επαίοντες.

Απαντήσεις Πτεράρχου Ιπτάμενου Ευάγγελου Γεωργούση

27 Ιουνίου 2013

Θα προσπαθήσω να σας δώσω απαντήσεις στις ερωτήσεις σας, κάνοντας μία επισήμανση. Οι απαντήσεις μου προέρχονται από την προσωπική μου εμπειρία και συμμετοχή στα γεγονότα αυτά, αλλά και από την σχετική ενασχόλησή μου στην συνέχεια, καθώς και από την πρόσβαση μου σε διάφορες ανοικτές πηγές που είδαν το φως της δημοσιότητας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια των κρίσεων (1987, 1996), υπήρξε κάποιο σύστημα διαχείρισης κρίσεων που βρίσκονταν σε λειτουργία και εφαρμογή; Υπήρξε κάποιο είδος checklist που να αφορά στο σενάριο της κρίσης; Εφαρμόστηκε;

Και στις δυο περιπτώσεις, φάνηκε ότι αυτές σχεδιάστηκαν, οργανώθηκαν και εκτελέστηκαν από τα αρμόδια τουρκικά όργανα. Εκ του αποτελέσματος, φάνηκε ότι είχαν τεθεί στόχοι και επιδιώξεις εκ μέρους των. Οι ελληνικές εμπλεκόμενες Αρχές, και στις δυο, ήταν αυτές που βρέθηκαν σε αμυντική θέση επιζητούσες την αποκλιμάκωση. Στο Επιχειρησιακό επίπεδο, που εγώ λειτουργούσα, δεν υπήρχε συγκεκριμένο σύστημα χειρισμού κρίσεων. Η ευθύνη μας ήταν η υλοποίηση των εντολών της φυσικής και πολιτικής ηγεσίας. Όμως δεν γνωρίζω σε Στρατηγικό επίπεδο (ΚΥΣΕΑ, ΥΠΕΞ, ΥΠΕΘΑ, ΓΕΕΘΑ) να υπήρχε κοινά σχεδιασμένο και με αρμοδιότητες καθορισμένες Σύστημα Χειρισμού Κρίσεων (ΣΧΚ). Και αυτό το λέω διότι μετά τον Μάρτιο του 96 το ΓΕΕΘΑ άρχισε να επεξεργάζεται ένα Σ.Χ.Κ. Επομένως ούτε checklist μπορούσε να υπάρχει για να εφαρμοσθεί.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το σύστημα διαχείρισης κρίσεων που είχατε στη διάθεσή σας, παρουσίασε κάποια αδύναμα σημεία;

Η απάντηση στην ερώτηση αυτή, όπως είναι φανερό, έχει άμεση σχέση με αυτήν της ΕΡ.1. Επομένως, νομίζω, ότι υπήρχαν αδύνατα σημεία σε Στρατηγικό και Επιχειρησιακό επίπεδο, στον τρόπο χειρισμού των δυο κρίσεων, λόγω, κυρίως της έλλειψης ενός δοκιμασμένου Σ.Χ.Κ. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές σε Στρατηγικό επίπεδο, το 96, και όχι το 87, κυρίως λόγω μεγάλης διαφοράς πολιτικών ικανοτήτων, γνώσης του διεθνούς συστήματος και ανάληψης ευθυνών σε υψηλό πολιτικό επίπεδο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε ένα συνολικό σύστημα διαχείρισης κρίσεων που αφορούσε στο σύνολο των υπηρεσιών – υπουργείων – Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο συντονίζονταν από την πολιτική ηγεσία και το οποίο συντόνιζε όλους τους άλλους;

Νομίζω ότι ήδη έχω απαντήσει όχι. Επειδή δεν υπήρχε κάτι από κοινού σχεδιασμένο, είχαμε εμπλοκή φορέων κατά περίπτωση, και το κυριότερο δεν υπήρχε αυτός (ή το

συλλογικό όργανο) που να κατευθύνει όλους τους εμπλεκόμενους ή αρμόδιους φορείς στην ανάλυση των στοιχείων - πληροφοριών, προκειμένου ν' αποκαλυφθεί η μεθοδολογία, αλλά και ο τελικός στόχος του αντιπάλου. Φυσικά το ΥΠΕΘΑ με το ΓΕΕΘΑ και τα Γ.Ε. λόγω εμπειρίας στην συλλογή πληροφοριών και αξιολόγηση Τακτικών και Επιχειρησιακών καταστάσεων, στον τομέα τους, πιστεύω, ότι λειτούργησαν αρκετά ικανοποιητικά. Όμως στον χειρισμό μιας κρίσης οι Ε.Δ της χώρας είναι ένας από τους εμπλεκόμενους φορείς.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μετά το πέρας της κρίσης έγινε κάποια απενημέρωση; Αναλύθηκαν τα μαθήματα που ελήφθησαν (lessons learned); Οι υπηρεσίες προχώρησαν σε αλλαγές;

Στο επίπεδο του ΥΠΕΘΑ (ΓΕΕΘΑ και Γ.Ε) Ναι. Έγινε προσπάθεια, μετά τον Μάρτιο του 96, να εκπονηθεί ένα νέο Σ.Χ.Κ, αλλά, όπως είναι αντιληπτό, οι αρμοδιότητες και οι ευθύνες του δεν μπορούν να επεκταθούν πέρα των ορίων του. Για ένα γενικό Σ.Χ.Κ την αρμοδιότητα εκπόνησης και ανάθεσης ρόλων στα Υπουργεία και φορείς, την έχει ο Πρωθυπουργός και το ΚΥΣΕΑ. Αυτός έχει την τελική ευθύνη συντονισμού όλων των εμπλεκόμενων. Δεν γνωρίζω αν έγινε κάτι σχετικό στο επίπεδο αυτό μετά το 96. Το ΓΕΕΘΑ, νομίζω ότι έχει για το δικό του επίπεδο ένα εκσυγχρονισμένο Σ.Χ.Κ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα σχέδια άλλαξαν ώστε να «ταιριάζουν» απόλυτα με τις συνθήκες (οι οποίες είναι μοναδικές για κάθε κρίση);

Ο χειρισμός των δυο κρίσεων από την πολιτική ηγεσία της χώρας ήταν εντελώς διαφορετική. Το 1987 έγινε η σχετική και προβλεπόμενη στρατιωτική προετοιμασία με στόχο την εμφανή υποστήριξη των πολιτικών ενεργειών και αποφάσεων. Το 1996 υπήρξε μια πλήρης σύγχυση, σε Στρατηγικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει εμφανής στόχος περί κλιμάκωσης ή αποκλιμάκωσης της κρίσης από την πλευρά μας. Έτσι και το Στρατιωτικό Όργανο (ΓΕΕΘΑ) να μην έχει συγκεκριμένη κατεύθυνση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε υψηλός πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές επιλογές;

Το 87 Ναι. Υπήρχε εμφανής πολιτικός στόχος (πλήρης θερμή εμπλοκή αν δεν υποχωρήσει η Τουρκία) για κλιμάκωση της κρίσης. Επομένως υπήρχε σαφής κατεύθυνση προς όλα τα εμπλεκόμενα όργανα Εθνικής Ισχύος και κατ'αναλογία και προς το Στρατιωτικό. Το 96 Όχι. Ούτε σε Στρατηγικό και κατ'επέκταση ούτε σε Επιχειρησιακό επίπεδο. Η πολιτική ηγεσία, για λόγους που μόνο η ίδια γνωρίζει, επεδίωξε την αποκλιμάκωση, αλλά χωρίς μέθοδο, αρχές και σύστημα, βασιζόμενη μόνο στον ξένο παράγοντα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε από την αρχή ένα σχέδιο αποκλιμάκωσης – διαφυγής από την κρίση στην περίπτωση που κάτι δεν πήγαινε καλά;

Το 1987, εκ του αποτελέσματος φάνηκε, ότι η πολιτική ηγεσία είχε κάνει ανάλυση και σωστή εκτίμηση των προθέσεων, αλλά και των δυνατοτήτων του αντιπάλου που

είχε σχεδιάσει την κρίση και αποφάσισε να εκμεταλλευτεί όλα τα περιθώρια πολιτικών ελιγμών που επέτρεπαν οι διεθνείς συμμαχικές διασυνδέσεις των δυο χωρών (ΝΑΤΟ), αλλά και οι σχέσεις με τις πολιτικές ηγεσίες γειτονικών χωρών (Βουλγαρία). Υπήρχε ετοιμότητα επίδειξης καλής θέλησης, όταν ο αντίπαλος έδειχνε ότι υποχωρούσε, για σταδιακή αποκλιμάκωση. Το 1996 υπήρξε πλήρης εσωτερική πολιτική σύγχυση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε – υπάρχει διακλαδικότητα στις επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με τη συντονισμένη λειτουργία των Υπουργείων, της πολιτικής ηγεσίας και της Ε.Υ.Π; Υπάρχει μία ανώτερη αρχή που να τους συντονίζει όλους;

Για να υπάρχει καταφατική απάντηση στην ερώτηση αυτή, θα έπρεπε να υπήρχε ένα πλήρες Σ.Χ.Κ. Όμως, το 1987, λόγω της άμεσης αντίδρασης της πολιτικής ηγεσίας προς καθαρή και συγκεκριμένη κατεύθυνση, τα εμπλεκόμενα όργανα της Κρατικής μηχανής λειτουργήσαν σωστά, έστω και χωρίς ένα εκ των προτέρων σχεδιασμένο Σ.Χ.Κ. Το 1996 φάνηκε η έλλειψη Σ.Χ.Κ με έντονο τρόπο λόγω αδυναμίας της πολιτικής ηγεσίας στη λήψη αποφάσεων, με αποτέλεσμα κανένα, ίσως εμπλεκόμενο όργανο εθνικής ισχύος να λειτουργήσει υπό έλεγχο και συντονισμό, με ανάθεση αποστολών και στόχων. Δεν γνωρίζω αν σήμερα υπάρχει, αν έχει εκπονηθεί Σ.Χ.Κ, το οποίο να προβλέπει "ανώτερη αρχή" συντονισμού και ελέγχου όλων των εμπλεκόμενων. Μάλλον Όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πριν από κάθε κρίση είχαν δοθεί πληροφορίες (που να προαναγγέλλουν την κρίση) από τις υπηρεσίες πληροφοριών; Είχε γίνει σωστή αξιοποίηση των πληροφοριών για την καλύτερη διαχείριση της επερχόμενης κρίσης; «Περιμέναμε» τις κρίσεις;

Και στις δυο κρίσεις Ναι. Ιδιαίτερα το 87 υπήρχε περισσότερος χρόνος αποκάλυψης των τουρκικών προθέσεων. Το 96, δεν εκτιμήθηκαν έγκαιρα και σωστά οι υπάρχουσες πληροφορίες και ενδείξεις, με αποτέλεσμα, για την πολιτική ηγεσία η κλιμάκωση της κρίσης, από τουρκικής πλευράς να θεωρηθεί ραγδαία. Τονίζω ότι το ΓΕΕΘΑ και τα Γ.Ε. έχουν (είχαν) πληροφορίες, από δικά τους όργανα, αλλά και από ΕΥΠ, και κάνουν (έκαναν) την εκτίμηση κατάστασης, περί ενδεχόμενης κρίσης, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, και όλα αυτά τίθενται υπόψη της πολιτικής ηγεσίας, από την οποία αναμένουν οδηγίες-κατεύθυνση. Αν δεν υπάρξει στο σημείο αυτό συνέχεια, σωστή πολιτική αντίδραση, νομίζω, ότι και το καλλίτερο Σ.Χ.Κ. είναι δύσκολο να λειτουργήσει σωστά. Μετά το 96, εκπονήθηκε σε επίπεδο ΓΕΕΘΑ, και Γ.Ε. Σύστημα Αξιολόγησης Ενδείξεων για αποκάλυψη έγκαιρα επερχόμενης κρίσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρχαν κανόνες εμπλοκής κατά τη διάρκεια των κρίσεων; Εφαρμόστηκαν; Ταυτίζονταν με τις πολιτικές απαιτήσεις;

Υπήρχαν Κανόνες Εμπλοκής (Κ.Ε) οι οποίοι και ενεργοποιήθηκαν στα προβλεπόμενα επίπεδα, μετά από αιτήσεις ΓΕΕΘΑ και Γ.Ε. Μετά το '96 και με βάση τα μαθήματα που λάβαμε, φάνηκε η ανάγκη και άλλων Κ.Ε για κάλυψη κάποιων

τομέων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ισχύει ότι κατά τη σύσκεψη στην κρίση στα Ίμια, στο χώρο όπου βρίσκονταν οι διαχειριστές της κρίσης επικρατούσε μία κατάσταση στην οποία, κάποιοι ήταν αμίλητοι, κάποιοι έκλαιγαν, κάποιοι ήταν πανικόβλητοι και ορισμένοι προσπαθούσαν να επικοινωνήσουν δια τηλεφώνου για την επίλυση της κρίσης;

Δεν το γνωρίζω. Όμως δεν το πιστεύω διότι δεν υπήρξε ένας κοινός χώρος από τον οποίο να γινόταν η διαχείριση της κρίσης. Το ΓΕΕΘΑ λειτουργούσε από το ΕΘΚΕΠΙΧ, τα Γ.Ε από τα δικά τους Κ.Ε και η πολιτική ηγεσία από τα γραφεία της.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε προσπάθεια για έλεγχο των στρατιωτικών επιχειρήσεων από τους πολιτικούς;

Το 1987 υπήρχε συνολικός συντονισμός και έλεγχος, όπως τα σχέδια προέβλεπαν. Το 1996 ενεργοποιήθηκε το Εθνικό Σύστημα Συναγερμού, κυρίως όμως με πρωτοβουλία και ευθύνη της Στρατιωτικής ηγεσίας προς πρόληψη κάθε ενδεχόμενου, και όχι λόγω πολιτικής κατεύθυνσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κλάδος διαχείρισης γνώσης στις Ένοπλες Δυνάμεις; Στα υπουργεία; Στην Ε.Υ.Π;

Δεν νομίζω, με την έννοια που τίθεται εδώ. Υπάρχουν όμως διαδικασίες από διάφορους φορείς των Κλάδων των Ε.Δ, βάση των οποίων επιτυγχάνεται κάτι ανάλογο και σχετικό, αλλά όχι επιστημονικά οργανωμένο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Συγκροτούνται ομάδες εργασίας που, βασιζόμενες σε κάποιο μοντέλο, λαμβάνουν καθημερινά εισερχόμενες πληροφορίες, τις επεξεργάζονται και παράγουν νέα γνώση προς τους λήπτες των αποφάσεων;

Δεν συγκροτούνται ομάδες εργασίας, αλλά μέσα στα καθήκοντα κάποιων Δνσεων των Γ.Ε είναι αυτό το έργο και αφορά το σύνολο του κύκλου ενδιαφέροντος κάθε Γ.Ε. Όταν υπάρξει ειδικό ενδιαφέρον, ειδική κατάσταση ή εντολή προϊσταμένου φορέα, μπορεί να συγκροτηθεί ομάδα εργασίας για έρευνα, συλλογή πληροφοριών, ανάλυση καταστάσεων και ενημέρωση ηγεσίας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Ε.Υ.Π, όπως αυτές επισήμως καθορίζονται, είναι και ο συντονισμός στο πλαίσιο του ΚΥΣΕΑ της δράσης των υπηρεσιών πληροφοριών. Η Ε.Υ.Π, ως όργανο διαχείρισης γνώσης και πληροφοριών, έφερε σε πέρας αυτή την αποστολή κατά τη διάρκεια των κρίσεων;

Είναι δύσκολο να σου απαντήσω εγώ σε αυτή την ερώτηση. Όμως μεταξύ ΓΕΕΘΑ, Γ.Ε και Ε.Υ.Π, υπάρχει πολύ στενή συνεργασία στη συλλογή των αναγκαίων πληροφοριών κατά περίπτωση. Εκτίμηση μου είναι ότι υπήρχαν πληροφορίες και στις

δυο κρίσεις. Το 87 φαίνεται ότι αξιοποιήθηκαν, ενώ το 96 όχι. Το μεγάλο και πολύ σημαντικό πρόβλημα που υπάρχει σε όλα τα όργανα συλλογής πληροφοριών, είναι να διακρίνουν την αληθινή πληροφορία ανάμεσα από ψέματα, κατευθυνόμενες και σκόπιμα διαρρέουσες αντίστοιχες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Κατά τις κρίσεις, έγινε έκτακτη συγκρότηση ομάδων από ακαδημαϊκούς, κλήθηκαν τα χρηματοδοτούμενα από το κράτος ινστιτούτα και ιδρύματα ώστε να συνεισφέρουν με το έργο και τις γνώσεις τους; Χρησιμοποιήθηκαν, ως «γέφυρα» του χάσματος οι αξιωματικοί των ΕΔ που έχουν ακαδημαϊκό υπόβαθρο (για την επικοινωνία και το συντονισμό με τους ακαδημαϊκούς);

Εξ όσων γνωρίζω τίποτα από αυτά δεν συνέβη.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι στις κρίσεις του 1987 και 1996 η διαχείριση έγινε από ένα και μόνο πρόσωπο, τον Πρωθυπουργό;

Η ουσιαστική διαχείριση Ναι. Το 87 όμως ο Πρωθυπουργός φαίνεται ότι είχε σχέδιο, γνώριζε τι κάνει και έδινε εντολές στα εμπλεκόμενα όργανα του Κράτους να παίξουν τους ρόλους που αυτός έχει καθορίσει με βάση το σχέδιο του. Το 96 και πάλι ο Πρωθυπουργός αποφασίζει, αλλά χωρίς σχέδιο χωρίς Σ.Χ.Κ, χωρίς στόχους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξαν κατά τις κρίσεις μυστικές αποστολές προσώπων (από την Ε.Υ.Π και τις ΕΔ) για επαφές με ξένους παράγοντες ή το σύνολο των επικοινωνιών έγιναν από την πολιτική ηγεσία;

Το 87 έγιναν σε όλα τα επίπεδα με σχέδιο και στόχους. Το 96 μόνο σε πολιτικό, εξ όσων γνωρίζω.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο Διοικητής της Ε.Υ.Π πρέπει να έχει θεσμοθετημένο και ισότιμο με τους άλλους ρόλο στο ΚΥΣΕΑ; Το ΚΥΣΕΑ έχει γραφειοκρατική δομή και οργάνωση που να υποστηρίζει τον τομέα των πληροφοριών;

Το ΚΥΣΕΑ είναι το ανώτατο, συλλογικό, όργανο σε Στρατηγικό επίπεδο, το οποίο λαμβάνει αποφάσεις και δίνει κατευθύνσεις προς όλους τους εμπλεκόμενους για να επιτελέσουν συγκεκριμένο έργο και αποστολές. Ο Δκτης της ΕΥΠ είναι εκτελεστικό όργανο, όπως ο ΑΓΕΕΘΑ, ο Αρχηγός της ΕΛΑΣ, του Λιμενικού κλπ. Αυτοί πρέπει να συμμετέχουν για ενημέρωση των μελών του ΚΥΣΕΑ και φυσικά κατάθεση άποψης τεκμηριωμένης. Αποφάσεις όμως είναι ευθύνη του ΚΥΣΕΑ. Τα μέλη του πρέπει να μην αποφεύγουν αποφάσεις και τις ανάλογες ευθύνες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα έπρεπε να αλλάξει κάτι στη δομή των σχέσεων της Ε.Υ.Π με τις υπηρεσίες πληροφοριών των ΕΔ;

Απαιτείται οι Ε.Δ να έχουν φορείς για τη συλλογή πληροφοριών ενδιαφέροντος τους. Όμως η συνεργασία με την ΕΥΠ πρέπει να είναι στενή. Υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο συνεχής εξοπλισμός και η γιγάντωση της τουρκικής πολεμικής μηχανής αποτελεί παράγοντα δημιουργίας κρίσης;

Δεν νομίζω. Η οργάνωση κρίσεων από την Τουρκία είναι πολιτική επιλογή, είναι μέθοδος. Οι Τ.Ε.Δ φυσικά χρησιμοποιούνται στα πλαίσια σχεδιασμού μιας κρίσης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχει υπάρξει στο παρελθόν απόβαση τουρκικών δυνάμεων, ανάλογη με αυτή στην κρίση των Ιμίων, σε κάποια βραχονησίδα χωρίς να προκληθεί κάποιο επεισόδιο;

Εξ όσων γνωρίζω Όχι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θεωρείτε ότι μία πιθανή ανατροπή του καθεστώτος του Assad στην Συρία, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες εξελίξεις «ειρήνης» της Άγκυρας με τους Κούρδους αποτελούν παράγοντα ανησυχίας για την Ελλάδα;

Δεν νομίζω. Η εσωτερική κοινωνική κατάσταση είναι αρκετά δύσκολη, ενώ η διεθνής στην Αν. Μεσόγειο πολύ ρευστή ακόμα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η στρατιωτικοποίηση της κρίσης των Ιμίων είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της ανάγκης για τη λήψη πληροφοριών τακτικού επιπέδου, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Αθήνα χρειαζόνταν μόνο πολιτικές πληροφορίες, αναφορικά με τις θέσεις και προθέσεις του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ζήτημα της κυριαρχίας των Ιμίων. Ισχύει κάτι τέτοιο;

Απόλυτα και εδώ ίσως είναι το δικό μας μεγάλο λάθος. Φάνηκε η έλλειψη ΣΧΚ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος ήταν κατά την άποψή σας ο ρόλος των ΜΜΕ στις δύο κρίσεις; Δημιούργησαν, καθόρισαν ή απλά «ακολούθησαν» τις κρίσεις;

Από την τουρκική πλευρά χρησιμοποιήθηκαν και στις δυο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι τα «μαθήματα» που κατά τη γνώμη σας ελήφθησαν από τις δύο κρίσεις;

Είναι εντελώς αναγκαίο ένα ΣΧΚ. Η πολιτική ηγεσία πρέπει να "εκπαιδεύεται" στον τρόπο χειρισμού κρίσεων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ, NATO ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ

Το θεσμικό πλαίσιο διαχείρισης κρίσεων του NATO στη μεταψυχροπολεμική εποχή

Στη Μεταψυχροπολεμική εποχή, το διεθνές περιβάλλον έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές, τόσο ως προς τον αριθμό και το είδος των διεθνών δρώντων πρωταγωνιστών, όσο και ως προς τη φύση των απειλών που πλέον αναδύονται σε παγκόσμιο επίπεδο. Η νέα απειλή της τρομοκρατίας και η ανάδειξη νέων πόλων ισχύος στο προσκήνιο, σε συνδυασμό με τα παραπάνω, έχει σίγουρα προβληματίσει οργανισμούς όπως το NATO, οι οποίοι πλέον ανασυντάσσονται, επανακαθορίζοντας δόγματα, αρχές και δομές. Το NATO, λειτουργώντας ως φορέας ασφάλειας, ειρήνης και σταθερότητας δεν είχε παρά να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα.

Με τις κρίσεις πλέον να ξεσπούν εντελώς απρόβλεπτα και σε όλα τα επίπεδα πέραν του στρατιωτικού, η Συμμαχία δεν είχε άλλη επιλογή πέραν της διευρύνσεως. Διεύρυνση τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο δραστηριοτήτων και εμπλεκομένων.

Παρακάτω παρουσιάζεται, μέσα από επιλεγμένη βιβλιογραφία, το θεσμικό πλαίσιο διαχείρισης κρίσεων που χρησιμοποιεί το NATO στις σύγχρονες μεταψυχροπολεμικές του δραστηριότητες¹³⁶⁶. Να σημειωθεί ότι το κείμενο απλά καταγράφει χωρίς να έχει, σε καμία περίπτωση, στόχο την αξιολόγηση ή την άσκηση κριτικής επί των παρουσιασθέντων σε αυτό. Περιλαμβάνει μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση επί του θέματος, μια καταγραφή του πλαισίου λειτουργίας της διαχείρισης κρίσεων καθώς και των «νέων» εμπλεκόμενων φορέων και δραστηριοτήτων σε αυτή (πάντοτε στα πλαίσια της Συμμαχίας). Επίσης, καταγράφει τη νέα προσέγγιση που ακολουθεί το NATO από το 2006 σε ζητήματα διαχείρισης κρίσεων (crisis management).

Στη Σύνοδο Κορυφής του NATO στην Ουάσινγκτον το 1999, η Συμμαχία υιοθέτησε μια νέα στρατηγική, διευρυμένη ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης της Ευρω-ατλαντικής Ασφάλειας. Στη νέα αυτή στρατηγική δόθηκε μεγάλη έμφαση στις δυνατότητες του NATO αναφορικά με την Παρεμπόδιση Συγκρούσεων (Conflict Prevention) και τη Διαχείριση Κρίσεων (Crisis Management). Τα παραπάνω

¹³⁶⁶North Atlantic treaty Organization, *NATO Handbook* (Brussels: Public Diplomacy Division, 2006), 1-405, πρόσβαση 24 Ιανουαρίου 2009. <http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>

προέκυψαν, τόσο από την εμπειρία στη Βοσνία Ερζεγοβίνη και το Κόσσοβο, όσο και από την Αμερικανική εμπειρία σε ζητήματα επί του θέματος.

Η διαχείριση κρίσεων δεν είναι κάτι καινούργιο για το NATO. Μπορεί ως ορολογία και ξεχωριστός τομέας να μην υπήρχε, όμως ήταν υπαρκτή ως οντότητα, μέσα από την εισηγητική έκθεση καθώς και τα πρώτα επτά άρθρα της Συνθήκης της Ουάσινγκτον. Τα άρθρα αυτά αποτελούν και τη βάση του NATO. Η χρήση της ορολογίας και η ανάδειξη της σημασίας της διαχείρισης κρίσεων στις μέρες μας, δείχνει την πλέον διαφορετική προσέγγιση του ζητήματος από τη Συμμαχία.

Τα πρώτα 7 άρθρα της Βορειοατλαντικής Συνθήκης της Συμμαχίας (συνθήκη της Ουάσινγκτον, 1949) θέτουν τα νομικά θεμέλια για τη διεξαγωγή της διαχείρισης κρίσεων από το NATO. Τα άρθρα 4, 5 και 7 είναι και τα πιο σημαντικά στο επίπεδο αυτό.¹³⁶⁷ Βέβαια, η συνθήκη της Ουάσινγκτον περιορίζεται στη δήλωση των βασικών καθοδηγητικών αρχών της αμοιβαίας αντίστασης από τους Συμμάχους και στην καθιέρωση κεντρικών οργάνων προς το σκοπό αυτό, ενώ η στρατιωτική συνεργασία αφέθηκε να διακανονιστεί με συμφωνίες-προσθήκες.¹³⁶⁸

Βασική αρχή στη διαχείριση κρίσεων από το NATO αποτελεί το άρθρο 4 της Βορειοατλαντικής Συνθήκης της Συμμαχίας το οποίο εστιάζει στην ανάγκη για συμβολή των συμμάχων. Το άρθρο έχει ως εξής: «Οι Σύμμαχοι θα συμβάλλουν αμοιβαίως των συμμάχων όταν, κατά την κρίση τους, απειλείται η εδαφική ακεραιότητα, η πολιτική ανεξαρτησία και ασφάλεια των τελευταίων»¹³⁶⁹. Το άρθρο αυτό ουσιαστικά εγκαθιδρύει τον πιο σημαντικό μηχανισμό διαχείρισης κρίσεων, τη διαδικασία συμβολής ενός ή περισσοτέρων Συμμάχων προς έναν άλλο Σύμμαχο όταν κρίνεται πως απειλείται η εδαφική ακεραιότητα, η πολιτική ανεξαρτησία και ασφάλεια αυτού.

Σε αντιδιαστολή με την επικρατούσα απειλή του παρελθόντος, οι κίνδυνοι που καλείται να αντιμετωπίσει το NATO είναι πολυδιάστατοι και η φύση τους χαρακτηρίζεται από εξαιρετική πολυπλοκότητα. Αυτό οδηγεί σε δυσκολίες στην πρόβλεψη αλλά και στη διαχείρισή τους, σε αβεβαιότητα για το πότε, με ποιο τρόπο και πού θα δημιουργηθούν Κρίσεις ή /και θα ξεσπάσουν στρατιωτικές διενέξεις. Το

¹³⁶⁷ North Atlantic treaty Organization, *NATO Crisis Management Concept* (PfP ADL WG, 2006), 21, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:27. <http://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>

¹³⁶⁸ Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self Defense* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 238.

¹³⁶⁹ North Atlantic treaty Organization, *NATO Treaty*, April 4, 1949 (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1957), The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 10:52. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/nato.asp

NATO θα πρέπει να δύναται ανά πάσα στιγμή να διαχειριστεί και να «απαντήσει» σε τέτοιες καταστάσεις ώστε να διασφαλίζεται συνεχώς η ασφάλεια των μελών της Συμμαχίας.

Το γεγονός πως διεθνώς δεν έχει επικρατήσει ένας συγκεκριμένος ορισμός για την «Κρίση», αποτελεί ένα σημαντικό πλεονέκτημα για το NATO, το οποίο μη αποδίδοντας έναν σαφή ορισμό που να εμπεριέχεται στο Στρατηγικό του Σχεδιασμό, επιτρέπει στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο (North Atlantic Council) τη μέγιστη ευελιξία στην απόφαση για το πότε μια κατάσταση αποτελεί Κρίση.

Στους κύκλους του NATO βέβαια, ένας μη-εγκεκριμένος ορισμός για το τι αποτελεί κρίση είναι ο εξής: «Μία κατάσταση σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο όπου απειλούνται οι αρχές και αξίες, τα συμφέροντα και οι στόχοι της Συμμαχίας». Μία νέα διάσταση στο στρατηγικό σχεδιασμό του NATO είναι πως το τελευταίο πλέον είναι διευρυμένο σε μέγεθος, περισσότερο ικανό και ευέλικτο, καθώς και έτοιμο να αναλάβει δράση προς την παρεμπόδιση συγκρούσεων και να εμπλακεί ενεργά στη διαχείριση μιας κρίσης μέσα από Επιχειρήσεις Απόκρισης σε Κρίσεις (Crisis Response Operations). Μη λησμονούμε πλέον την ύπαρξη και δράση της Δύναμης NRF του NATO (Nato Response Force) στην οποία μετέχει ενεργά και η χώρα μας (δυνάμεις υποστήριξης της ISAF-International Security Assistance Force στο Αφγανιστάν αλλά και με δυνάμεις στο Κόσσοβο κ.λ.π)¹³⁷⁰. Οι αρχές που διέπουν τις αποστολές NRF βασίζονται τόσο στο άρθρο 5 της Βορειοατλαντικής Συνθήκης της Συμμαχίας, που αναφέρεται στη συλλογική άμυνα, όσο και σε θέματα μη σχετικά με το άρθρο αυτό (Διαχείριση Κρίσεων και Επιχειρήσεις με στόχο τη σταθεροποίηση ενός περιβάλλοντος). Το άρθρο 5 έχει ως εξής: «Τα μέλη της Συμμαχίας συμφωνούν ότι κάθε στρατιωτική επίθεση εναντίον ενός ή περισσότερων εξ αυτών, στην Ευρώπη ή την Βόρειο Αμερική, θα θεωρείται επίθεση εναντίον όλων των μελών της Συμμαχίας. Κατά συνέπεια, αν μια τέτοια στρατιωτική επίθεση λάβει χώρα, τότε, σε εφαρμογή του δικαιώματος της ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας που αναγνωρίζεται από το άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, κάθε μέλος της Συμμαχίας θα βοηθήσει το (τους) δεχόμενο επίθεση και σε συμφωνία με τα υπόλοιπα μέλη του NATO, θα αναλάβει τις απαραίτητες ενέργειες, συμπεριλαμβανόμενης και της χρήσης στρατιωτικών μέσων, ώστε να αποκατασταθεί και να διατηρηθεί η ασφάλεια στη Βορειοατλαντική περιοχή».¹³⁷¹

Ως προς την έννοια της «Συλλογικής Άμυνας» επικρατούν τουλάχιστον τρία σημεία προβληματισμού. Το πρώτο είναι ότι οι απειλές κατά της ασφάλειας που

¹³⁷⁰ Στοιχεία για τις δυνάμεις NATO Response Force και τη δράση τους μπορούν να ανακτηθούν στην ακόλουθη επίσημη ηλεκτρονική διεύθυνση του NATO, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 12: 09.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm

¹³⁷¹ North Atlantic treaty Organization, NATO Treaty, April 4, 1949.

αντιμετωπίζουν Αμερικάνοι και Ευρωπαίοι βρίσκονται εκτός της επικράτειας αυτών.¹³⁷²

Δεύτερον, αν οι απειλές εκτός Ευρώπης αποτελούν άμεση πρόκληση για τα κοινά συμφέροντα του NATO, τα μέλη της Συμμαχίας, μοιραζόμενα τις ίδιες αρχές, αξίες και οικονομίες, αποτελούν τους ικανότερους άξονες ενάντια στις απειλές αυτές. Αποτελεί επομένως πλεονέκτημά τους, η χρησιμοποίηση όλων των μέσων καθώς και της Συμμαχίας, η οποία αποτελεί το καλύτερα οργανωμένο «εργαλείο» για τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Όπως είπε η Ολμπράιτ στους συμμάχους το 1997 : «Όταν ο κόσμος χρειάζεται αποφασιστική ηγεσία έναντι της επιθετικότητας και της τρομοκρατίας, όλα τα έθνη που εκπροσωπούνται σε αυτό το χώρο θα πρέπει να αφήσουν κατά μέρος ό,τι τους απασχολεί και να ηγηθούν, αλλιώς κάποιος άλλος θα το κάνει».¹³⁷³

Τρίτον, για να μπορέσει να αποδεχτεί η Αμερικανική κοινή γνώμη και το Κογκρέσο τη συνεχή εμπλοκή των Η.Π.Α. στην Ευρώπη, θα πρέπει τα φορτία και οι ευθύνες να διαμοιράζονται μεταξύ των Συμμάχων με τέτοιο τρόπο, που όχι μόνο θα είναι δίκαιος, αλλά και υποστηρικτικός των βασικών Αμερικανικών συμφερόντων ασφαλείας.

Οι αντικειμενικοί στόχοι της διαχείρισης κρίσεων στο NATO περιλαμβάνουν τη συμφωνία για τους σκοπούς της Συμμαχίας μέσα από τη Στρατιωτική Επιτροπή (Military Committee), τον παρεμποδισμό συγκρούσεων μέσα από κινήσεις που αποσκοπούν στη μείωση της έντασης (με απώτερο στόχο η κατάσταση έντασης να μην εξελιχθεί σε Κρίση) αλλά και μέσα από τις Επιχειρήσεις Απόκρισης σε Κρίσεις (Crisis Response Operations). Επίσης, αντικειμενικός σκοπός αποτελεί η σωστή Διαχείριση μιας κρίσης ώστε να μην κλιμακωθεί σε διευρυμένη στρατιωτική σύγκρουση, αλλά και η προετοιμασία του στρατιωτικού και πολιτικού δυναμικού ώστε να μπορεί να επιδεικνύει συνεχή ετοιμότητα για άμεση αντιμετώπιση οποιασδήποτε αναδυόμενης έντασης. Στη δε περίπτωση όπου έχει ήδη ξεσπάσει κάποια εχθροπραξία, στόχος αποτελεί ο παρεμποδισμός περαιτέρω κλιμάκωσης και η προσπάθεια για την απομάκρυνση του επιτιθέμενου από την περιοχή του Συμμάχου. Εφόσον έχει αποφευχθεί η περαιτέρω κλιμάκωση ή / και έχουν σταματήσει οι

¹³⁷²David C. Compert and Stephen Larrabee, *America and Europe: A Partnership for a New Era* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 1-18.

¹³⁷³Madeleine K. Albright, "Prepared statement before the North Atlantic Council, NATO Headquarters, Brussels, Belgium, February 18, 1997," *Federation of American Scientists*, February 18, 1997, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 12:07.

http://www.fas.org/man/nato/offdocs/us_97/970218.htm

εχθροπραξίες, στόχος είναι η αποκλιμάκωση και η επαναφορά της προ-κρίσης κατάστασης (Statusquoante).

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως οι προαναφερθέντες αντικειμενικοί στόχοι του NATO στηρίζονται στην ψυχροπολεμική περίοδο και αποτελούν ουσιαστικά μια αντίδραση στην προετοιμασία προς επίθεση από κάποιον εχθρό. Μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου κατέστη, ως λογικό επακόλουθο, επιτακτική η ανάγκη για μια νέα προσέγγιση επί του θέματος.

Η αρχή έγινε στη Ρώμη το 1991 όπου ξεκίνησε μια νέα προσέγγιση σε ζητήματα ασφαλείας και διεφάνη στον ορίζοντα η δυνατότητα επίτευξης μακροπρόθεσμων στόχων με τη χρήση πολιτικών μέσων.

Οι συγκρούσεις σε εθνικό επίπεδο, ο υπερεθνικισμός, οι ακραίες πολιτικές συγκρούσεις, η έλλειψη και η αποτυχία πολιτικών αλλαγών και η οικονομική κρίση, αποτελούν στοιχεία που μπορούν να δημιουργήσουν μια κρίση μεταξύ των πολιτικών δρώντων, η οποία με τη σειρά της, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, μπορεί να οδηγήσει σε μια σύγκρουση (στρατιωτική και μη). Έτσι λοιπόν το NATO οδηγήθηκε σε κάποια σημεία-κλειδιά στα οποία περιλαμβάνονται η πιο ενεργός χρήση πολιτικών και διπλωματικών μέσων, η επαφή και συνεργασία με άλλους διεθνείς Οργανισμούς, οι αλλαγές στη δομή των στρατιωτικών δυνάμεων και η εμπλοκή του NATO σε επιχειρήσεις διατήρησης ειρήνης από τα Ηνωμένα Έθνη αλλά και τον οργανισμό OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe). Στα σημεία-κλειδιά που αναφέρθηκαν, ανήκει και το πρόγραμμα PfP.

*Η πρωτοβουλία PfP (Partnership for Peace) αποτελεί ένα εγχείρημα που ξεκίνησε από τη Σύνοδο Κορυφής του NATO στις Βρυξέλλες το 1994. Στόχος της «Συνεργασίας» αυτής αποτελεί η ενίσχυση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Ευρώπη. Η πρόσκληση για συμμετοχή σε αυτό το εγχείρημα εστάλη σε όλα τα μέλη που μετέχουν στο Συμβούλιο Βορειοατλαντικής Συνεργασίας (North Atlantic Cooperation Council) καθώς επίσης και σε όλα τα κράτη που μετείχαν στο Συνέδριο για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (Conference for Security and Cooperation in Europe). Τα μέλη που αριθμεί σήμερα το πρόγραμμα (PfP) είναι 27.⁷ Το πρόγραμμα PfP σχεδιάστηκε κυρίως για να ενοποιήσει και να ενσωματώσει τις στρατιωτικές δυνάμεις του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας καθώς και των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών της Βαλτικής, του Καυκάσου και της Ανατολικής Ευρώπης. Πέρα από τη στρατιωτική πλευρά του εγχειρήματος, η PfP στηρίζεται σε ένα ιδεολογικό υπόβαθρο, δίδοντας έμφαση στην εξάπλωση της ειρήνης, της δημοκρατίας και της ευημερίας σε όλη την ήπειρο.*¹³⁷⁴

¹³⁷⁴ John Blasing, *The Secretary of Defense and the Partnership for Peace: A Policy for a Safer World* (Boulder: International Affairs University of Colorado, 2008), 3, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:01. <http://www.colorado.edu/artssciences/defense/John%20Blasing.pdf>

Τα μέλη της PfP συνεχίζουν να έχουν μεγάλη συνεισφορά στις επιχειρήσεις και αποστολές του NATO (Βαλκάνια, Αφγανιστάν, Ιράκ, Νταρφούρ). Για να εξασφαλιστεί δε, η ικανότητα ενεργού συμμετοχής στις επιχειρήσεις της Συμμαχίας, τα μέλη της PfP λαμβάνουν μέρος τακτικά σε ασκήσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα που διοργανώνονται από το NATO.¹³⁷⁵

Αναφορικά με τα παραπάνω και για τη διαχείριση μιας κρίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη πως για να παρθεί μια απόφαση, στα πλαίσια του NATO, απαιτείται ομοφωνία μεταξύ των μελών της Συμμαχίας. Επίσης, η ανώτερη αρχή είναι το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο (North Atlantic Council) ενώ σε ζητήματα αμυντικής πολιτικής ανώτερη αρχή είναι η Επιτροπή Σχεδιασμού Άμυνας (Defense Planning Committee). Οι παραπάνω αρχές αποτελούν πυρήνες της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και συγκροτούν το φόρουμ όπου οι Κυβερνήσεις-μέλη της Συμμαχίας θέτουν στο τραπέζι της συζήτησης τις δικές τους απόψεις και θέσεις. Στόχος των παραπάνω αποτελεί η κατάληξη σε ομαδικές αποφάσεις αναφορικά με μέτρα που πρέπει να παρθούν. Οι αποφάσεις αυτές εκφράζουν την εθνική κυριαρχία και ως εκ τούτου θα πρέπει να λαμβάνονται με ομοφωνία. Η εκπροσώπηση των Κρατών (πολιτική, οικονομική, σε ζητήματα άμυνας και σε θέματα διαχείρισης πολιτικών Κρίσεων) γίνεται μέσω των Πρέσβων. Οι δύο ανώτερες αρχές, που αναφέρθηκαν, παρέχουν την πολιτική καθοδήγηση στους, υπεύθυνους για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων, Διοικητές του NATO και υποστηρίζονται από επιτροπές σχετικές με στρατιωτικά, πολιτικά ζητήματα καθώς και με θέματα Διαχείρισης Κρίσεων (Military Committee, Political Committee, Senior Civil Emergency Planning Committee, Crisis Response Committee). Υποστηρικτικά λειτουργούν και πλήθος άλλων επιτροπών που συμβουλεύουν σε πεδία που σχετίζονται με αυτές. Επίσης, με δεδομένο ότι σε καιρό ειρήνης το NATO δε διαθέτει ανεξάρτητες δικές του πηγές πληροφόρησης, καθίσταται αναγκαίο οι Σύμμαχοι να συγκεντρώνουν πληροφορίες σε εθνικό επίπεδο και να τις προωθούν στο αρχηγείο του NATO. Κλείνοντας, σε κάθε στάδιο στη Διαχείριση μιας Κρίσης υπάρχει πάντοτε πολιτικός έλεγχος στις στρατιωτικές δυνάμεις και δραστηριότητες. Η ανάπτυξη και χρησιμοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να λάβει χώρα χωρίς πολιτική έγκριση.

Παρά την ύπαρξη διαδικασιών και συμφωνιών, γεννούνται πολλά ερωτήματα στους κύκλους της Συμμαχίας τα οποία οδηγούν σε σκεπτικισμό και διαφωνίες μεταξύ των μελών. Η εφαρμογή εντολών, η πολιτική νομιμότητα καθώς και το νομικό πλαίσιο που διέπει τις Επιχειρήσεις Απόκρισης σε Κρίσεις (Crisis Response Operations), αποτελούν μερικά από αυτά τα ερωτήματα.

¹³⁷⁵“The Partnership for Peace Programme”, North Atlantic Treaty Organization, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 12:15. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm

Το φόρουμ που λειτουργεί συμβουλευτικά και αναλαμβάνει το συντονισμό στη Διαχείριση Κρίσεων είναι η επιτροπή COEC (Council Operations and Exercises Committee) η οποία λειτουργεί σε πολιτικό-στρατιωτικό επίπεδο εκπροσώπων από τα Κράτη-μέλη. Ρόλος της αποτελεί η οργάνωση, η προετοιμασία, η υποστήριξη και η διεξαγωγή των ασκήσεων διαχείρισης κρίσεων, συμπεριλαμβανομένων των θεμάτων επικοινωνίας, ζητήματα που αφορούν στο Κέντρο γνωστό ως «NATO Situation Center».

Η Διεύθυνση Διαχείρισης Κρίσεων και Επιχειρήσεων (Crisis Management and Operations Directorate) περιλαμβάνει τον τομέα Διαχείρισης Κρίσεων και τον τομέα Επιχειρήσεων του Συμβουλίου (Council Operations Section), συνοδευόμενα από το προσωπικό διατήρησης ειρήνης (peace keeping staff). Επίσης, ο Διευθύνων της Διαχείρισης Κρίσεων και Επιχειρήσεων είναι παράλληλα υπεύθυνος και για την ανάπτυξη και τον έλεγχο του NATOSituationCenter.

Ο Τομέας Διαχείρισης Κρίσεων παρέχει υποστήριξη με προσωπικό στη Γενική Γραμματεία του NATO, στην Επιτροπή Σχεδιασμού Άμυνας (Defense Planning Committee) καθώς και σε υφιστάμενες ομάδες που εργάζονται σε σημαντικά ζητήματα πολιτικής στη διαχείριση κρίσεων. Περιλαμβάνει επίσης λειτουργίες διασύνδεσης και συντονισμού μεταξύ μελών και μη-μελών της Συμμαχίας, αλλά και διεθνών οργανισμών όπως τα Ηνωμένα Έθνη, η Ευρωπαϊκή Ένωση κ.λπ. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2003 και έπειτα, λαμβάνουν χώρα κοινές ασκήσεις διαχείρισης κρίσεων μεταξύ NATO και Ε.Ε. (Η πρώτη άσκηση διεξήχθη μεταξύ 19 και 25 Νοεμβρίου του 2003. Βασίστηκε σε ένα προκατασκευασμένο σενάριο που αναπτύχθηκε από την Ε.Ε. και συμβάδιζε με τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών. Εστίασε κυρίως στις φάσεις της Διαχείρισης Κρίσης προ της ανάληψης στρατιωτικών ενεργειών και συνεπώς δεν απαιτήθηκε η ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων. Σκοπός ήταν η αλληλεπίδραση και συνεργασία σε στρατηγικό πολιτικο-στρατιωτικό επίπεδο μεταξύ NATO και Ε.Ε.¹³⁷⁶ Διαφαίνεται λοιπόν πως η Ε.Ε. δεν αποτελεί πλέον μια «ήπια δύναμη» (SoftPower) και χρησιμοποιεί όταν είναι απαραίτητο, τόσο πολιτικά όσο και στρατιωτικά «εργαλεία». Σημείο-κλειδί εκ μέρους της Ε.Ε. στη συζήτηση για πιο αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων, αποτελεί η δέσμευση με το NATO.¹³⁷⁷ Ανάμεσα στις αρχές στις οποίες βασίζεται η σχέση μεταξύ NATO και Ε.Ε. είναι και η συνεργασία μεταξύ των δύο πλευρών που θα εξασφαλίζει την αμοιβαία ενίσχυσή τους από τις δραστηριότητες

¹³⁷⁶“First Joint EU/NATO Crisis Management Exercise (CME/CMX 03) From 19 to 25 November 2003, Brussels, 12 November 2003,” EUROPA press releases RAPID, Reference: IP/03/1541, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:06.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1541_en.htm?locale=en#PR_metaPressRelease_bottom

¹³⁷⁷Stephen J. Gomershall, “Nato and European Defense,” *Journal of International Affairs*, Vol. 4, No.1 (March-May 1999): 1-2, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:33. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/STEPHEN-J.-GOMERSALL.pdf>

που αφορούν στη Διαχείριση Κρίσεων. Σε αυτό το σημείο θεωρείται αναγνωρίσιμο και από τις δύο πλευρές ότι τόσο η Ε.Ε. όσο και το NATO είναι οργανισμοί διαφορετικής φύσεως.¹³⁷⁸

Ο τομέας Επιχειρήσεων του Συμβουλίου (Council Operations Section) λειτουργεί και αυτός υποστηρικτικά στη διαχείριση κρίσεων με την ανάπτυξη και βελτίωση διαδικασιών, εγκαταστάσεων και οργάνωσης, με στόχο την κάλυψη των αναγκών της Επιτροπής Σχεδιασμού Άμυνας (Defense Planning Committee), αλλά και την υποστήριξη σε περιόδους κρίσεων και έντασης.

Ο Τομέας Διατήρησης Ειρήνης (Peacekeeping Section) υποστηρίζει τις διαδικασίες Διαχείρισης Κρίσης με τη δημιουργία στρατηγικού σχεδιασμού και τη συμβουλευτική λειτουργία του σε περιπτώσεις επιχειρήσεων υποστήριξης ειρήνης.

Το Κέντρο (NATO Situation Center), γνωστό και ως «SITCEN», αναλαμβάνει τριπλό ρόλο με τη συμβολή του, τόσο στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο (North Atlantic Council) και την Επιτροπή Σχεδιασμού Άμυνας (Defense Planning Committee), όσο και στη Στρατιωτική Επιτροπή (Military Committee). Ουσιαστικά αποτελεί τον κεντρικό άξονα για τη συλλογή, ανταλλαγή και διάχυση στρατιωτικών και πολιτικών πληροφοριών (intelligence and information) μεταξύ των μελών της Συμμαχίας. Παράλληλα, αποτελεί σύνδεσμο με τις αντίστοιχες επιστασίες στα κράτη-μέλη και υποστηρίζεται από το Κέντρο Επικοινωνίας (Communication Center).

Με την πρώτη ευκαιρία το NATO καλεί τα μέλη και μη-μέλη να συμβάλλουν με την προσφορά στρατιωτικών δυνάμεων, ιατρικού δυναμικού και τεχνικής υποστήριξης-μέσων. Φυσικά, η εμπλοκή των μη-μελών (Non NATO Troops Contributing Nations) η οποία διαφαίνεται ξεκάθαρα, ως στόχο έχει τη δημιουργία ενός πολυεθνικού πλαισίου εργασίας και την επίδειξη της διεθνούς νομιμότητας και υποστήριξης.

Σε περιπτώσεις όπου τα κράτη /μη-μέλη γειτνιάζουν με την περιοχή όπου λαμβάνει χώρα η κρίση, η βοήθειά τους μπορεί να έγκειται στην παροχή βάσεων και στη διάθεση του εδαφικού-εναέριου χώρου τους προς χρήση, στις Νατοϊκές δυνάμεις.

Η απόκριση σε μια κατάσταση η οποία παρουσιάζει δυναμική ή αναπτύσσεται σε κρίση, είναι ύψιστης σημασίας. Για το σκοπό αυτό λοιπόν, είναι απαραίτητη η ύπαρξη μέτρων και «έτοιμων» αντιδράσεων, ώστε να μη χάνεται χρόνος στην αρχική

¹³⁷⁸“Remarks by Javier Solana,” EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy following the agreement on the establishment of E.U-NATO permanent arrangements, Brussels, 16 December 2002, 1-3, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:11.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/73803%20-%20Solana%20-%20Permanent%20arrangements%20+-%20NATO%20declaration.pdf>

κυρίως φάση μιας κρίσης. Προς την κατεύθυνση αυτή, το Συμβούλιο Σχεδιασμού Άμυνας (Defense Planning Council) διαθέτει ένα μεγάλο εύρος μέτρων στα οποία οι Σύμμαχοι έχουν συμφωνήσει και τα οποία διευρύνονται σε διπλωματικό και οικονομικό επίπεδο, περιλαμβάνουν στρατιωτικές αντιδράσεις και συνοδεύονται από ένα ολοκληρωμένο φάσμα προληπτικών μέτρων.

Στα παραπάνω λαμβάνεται υπόψη και το νέο στρατηγικό περιβάλλον που καλείται να αντιμετωπίσει το NATO. Είναι δεδομένο πλέον, πως οι Στρατιωτικές Δυνάμεις του NATO καλούνται να επιχειρήσουν σε ένα πολύπλοκο και αντίξοο περιβάλλον δρώντων, καταστάσεων και απαιτήσεων. Οι παράγοντες αυτοί καθιστούν πιθανή και δυνατή την εμπλοκή διεθνών, πολιτικών, διπλωματικών και στρατιωτικών αρχών. Παράλληλα, το περιβάλλον στο οποίο θα κληθεί να επιχειρήσει το NATO μπορεί να είναι από φιλικό έως απόλυτα εχθρικό και να επηρεάζεται από τη σχετική αντίληψη του τοπικού πληθυσμού και οργανώσεων σχετικά με την εμπλοκή των νατοϊκών δυνάμεων.

Στο νέο στρατηγικό περιβάλλον συνεχώς αυξάνεται ο διαχωρισμός μεταξύ των αποστολών που αφορούν στο άρθρο 5 (συλλογική άμυνα) και των υπολοίπων. Οι διαφορές των παραπάνω βασίζονται κυρίως στην εμπλοκή και μη-μελών της Συμμαχίας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, αλλά και στη διεξαγωγή επιχειρήσεων πολιτικής φύσεως. Αποστολές εκκένωσης, έρευνας και διάσωσης, ανθρωπιστικές αποστολές, καθώς και αποστολές στις οποίες η έγκαιρη εμπλοκή έχει σα στόχο τον τερματισμό μιας σύγκρουσης προτού οδηγήσει σε πόλεμο, αποτελούν μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα αποστολών του NATO σε αυτό το επίπεδο.

Η λανθασμένη χρήση στρατιωτικής ισχύος είναι ένας παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει σε αποτυχία της αποστολής. Σε όλες τις περιπτώσεις, η χρήση αυτή θα πρέπει να γίνεται πάντοτε βάσει των διεθνών νόμων, ενώ παράλληλα οι κανόνες εμπλοκής θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από πολιτικά εγκεκριμένη καθοδήγηση.

Το NATO, εξελισσόμενο με την πάροδο των ετών σε μία γνήσια στρατιωτική συμμαχία με γιγαντιαία δομή¹³⁷⁹ έχει λάβει πλήθος μαθημάτων, ιδίως από τις επιχειρήσεις στα Βαλκάνια και φυσικά είναι δεδομένο πως συνεχώς βρίσκεται σε μια φάση επανακαθορισμού και προσαρμογής σε νέα δεδομένα, ώστε οι επιχειρήσεις του να λαμβάνουν χώρα με επιτυχία.

¹³⁷⁹W. D.Bowett, *The Law of International Institutions*, 4th Edition (London: Stevens & Sons, 1984), 180-185.

Προσαρμογή σε νέα δεδομένα-Νέες Προοπτικές στη διαχείριση κρίσεων

Στο σύγχρονο θέατρο των επιχειρήσεων, οι συνθήκες έχουν αλλάξει και φυσικά το NATO δεν έχει παρά να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα που συνεχώς εισάγονται στο προσκήνιο. Μέσα από εφαρμογές-πειράματα που αφορούν στη Διαχείριση Κρίσεων, το NATO αναζητά νέες οδούς που θα το οδηγήσουν στην επιτυχέστερη διεξαγωγή των επιχειρήσεων του.

Έχει αρχίσει να διακρίνεται πλέον, πως οι μετέχοντες στη διαχείριση κρίσεων στερούνται διαδικασιών και ύπαρξης ενός οργανισμού για τη σχεδίαση-εκτέλεση-εκτίμηση/αξιολόγηση δραστηριοτήτων σε σχέση με την πληροφορία σε ένα πολυεθνικό, διυπηρεσιακό επίπεδο, βασισμένο στην περιεκτική και συστηματική κατανόηση του περιβάλλοντος της πληροφορίας και με τη χρήση όλων των διαθέσιμων-κατάλληλων μέσων.

Στα πλαίσια της νέας διαδρομής που ακολουθεί το NATO στη διαχείριση κρίσεων, ανήκει και η «Περιεκτική Προσέγγιση» (Comprehensive Approach) την οποία καθιέρωσε και ακολουθεί από τη Σύνοδο Κορυφής στη Ρήγα το 2006. Βάσει αυτής της προσέγγισης, ο στρατιωτικός σχεδιασμός επεκτείνεται και περιλαμβάνει πλέον πολιτικούς δρώντες και διεθνείς οργανισμούς. Βέβαια, το βασικό πρόβλημα της Συμμαχίας στη εφαρμογή της «Περιεκτικής Προσέγγισης» είναι η φήμη του NATO ως στρατιωτικός δρών, ο οποίος ασχολείται λιγότερο με την πολιτική πλευρά (civilian) της διαχείρισης κρίσεων. Η αποτελεσματικότητα (και γενικότερα η επιτυχία) της «Περιεκτικής Προσέγγισης» παραμένει, κατά πολλούς, ακόμη αμφιλεγόμενη. Και αυτό, διότι η διαχείριση της έντασης αποτελεί ένα δύσκολο έργο όταν γίνεται προσπάθεια συνδυασμού αποτελεσματικότητας και πολιτικής νομιμότητας.¹³⁸⁰

Μέσα λοιπόν από τα πειράματα που είναι γνωστά ως *Multinational Experimental Series* (και διεξάγονται με τη συμμετοχή όλων των Συμμάχων), το NATO προσπαθεί να ενσωματώσει κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς δρώντες και να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά όλους τους σχετικούς εθνικούς και διεθνείς μοχλούς ισχύος σε μία κρίση, με απώτερο σκοπό τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας. Να σημειωθεί πως η Ελλάδα, στο τρέχον έτος, λαμβάνει για πρώτη φορά μέρος, με εισηγήσεις επί των εν λόγω πειραμάτων.

Τα πειράματα αυτά διευρύνουν τον τομέα της διαχείρισης κρίσεων και πλέον σε αυτή εμπλέκονται Υπουργεία, Υπηρεσίες και Οργανισμοί. Με δεδομένο ότι η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τις σημερινές απειλές μπορεί να ξεπερνά τις

¹³⁸⁰Christian Mölling, "Comprehensive Approaches to International Crisis Management," *CSS, Analyses in Security Policy*, Vol. 3, No. 42 (Oct. 2008): 1-3, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:13. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CSS-Analyses-42.pdf>

δυνατότητές των Συμμάχων σε μεμονωμένο επίπεδο, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι καμία υπηρεσία ή οργανισμός δεν είναι σε θέση πλέον να αντιμετωπίσει και να επιλύσει μια κρίση μόνη της. Τα νέα πλαίσια εργασίας που εφαρμόζονται από το NATO, περιλαμβάνουν ενέργειες σε πολιτική, ασφάλεια, οικονομία (ανάπτυξη), στο δίκαιο και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι ενέργειες αυτές γίνονται από τους StateActors τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Επίσης, περιλαμβάνονται ενέργειες ανθρωπιστικής βοήθειας από ιδιώτες, μη κρατικούς παράγοντες, εθελοντικές οργανώσεις και μη κυβερνητικές οργανώσεις (NGOs).

Στην επίλυση μια σύγκρουσης (Conflict) εμπλέκονται πολλοί δρώντες, από τις επίσημες αρχές έως τον τοπικό πληθυσμό. Το NATO πλέον λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές οπτικές που χαρακτηρίζουν ξεχωριστά τον κάθε δρώντα.

Το Μέλλον της Συμμαχίας

Ανάλογα με τον τύπο της εκάστοτε κρίσης, απαιτείται δυνατότητα χρησιμοποίησης μικρότερου ή μεγαλύτερου αριθμού, αλλά και είδους στρατιωτικοπολιτικών ικανοτήτων. Στις σύγχρονες κρίσεις, το στοιχείο του στρατηγικού ή τακτικού αιφνιδιασμού (θα) αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό και η μοναδική έκπληξη θα είναι η απουσία του.¹³⁸¹

Παρόλο που τα μέλη του NATO δεσμεύονται όλο και περισσότερο στη Συμμαχία, υπάρχει μια ανάγκη για την εντατικοποίηση μιας συλλογικής προσπάθειας για τον καθορισμό των στόχων και των κριτηρίων της επιτυχίας. Το έτος 2008 για παράδειγμα, «βρήκε» τη Συμμαχία να εξετάζει ένα πρόγραμμα επέκτασης ορμώμενη από τη σύγκρουση Ρωσίας-Γεωργίας.¹³⁸²

Το NATO παραμένει ένας οργανισμός αποτελούμενος από ανεξάρτητα έθνη τα οποία σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να εξαναγκαστούν προς συμμετοχή σε κάποια στρατιωτική επιχείρηση. Συνεπώς, η αμυντική συνεργασία δεν εξασφαλίζει

¹³⁸¹Robert L.Pfaltzgraff, "Crisis Management: Looking Back and Looking Ahead," (paper presented at the Crisis Management Conference:Athens 2008),The Hellenic Ministry of National Defence, July 2, 2008, 1-9, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:13. http://www.ifpa.org/pdf/athena_08.pdf

¹³⁸²John Chipman, *Military Balance 2009 Executive Summary*, The International Institute for Strategic Studies (London: Europa Publications, 2009), 1-4, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:15.

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.iiss.org%2FEasySiteWeb%2FGatewayLink.aspx%3Fallid%3D23381&ei=XwY6Ud2IjCHUPLf5gLAM&usg=AFQjCNH9sv_HtA5qhjmzmXmm6oAdOpBXpA&sig2=rXcZCo7_mU3xuVBIGQ82uQ

πως τα κράτη-μέλη θα ανταποκριθούν σε οποιαδήποτε πολιτική-στρατιωτική πρόκληση.¹³⁸³

*Το κατά πόσο η ύπαρξη του NATO «μετράει», σχετίζεται με το βαθμό στον οποίο η Συμμαχία μπορεί να παρέχει και να υποστηρίζει την ασφάλεια, όπου αυτή χρειάζεται. Αυτό με τη σειρά του εξαρτάται από την επίτευξη συλλογικής συμφωνίας αναφορικά με την αποστολή του NATO. Οι στόχοι στην πολιτική ασφαλείας των Η.Π.Α. καθώς και οι δυνατότητες των Ευρωπαίων να μοιράζονται τις προτεραιότητες των Αμερικανών και να αναλαμβάνουν παράλληλα και τους κινδύνους αυτών, αποτελούν τις κεντρικές μεταβλητές στα προβλήματα του NATO, μιας Συμμαχίας που ολόένα και δοκιμάζεται σε επιχειρήσεις όπως το Αφγανιστάν.*¹³⁸⁴

Όσο τα Ηνωμένα Έθνη δεν διαθέτουν δικές τους στρατιωτικές δυνάμεις για να μπορέσουν να επιλύσουν αυτόνομα και αυτοδύναμα τις συγκρούσεις ανά τον κόσμο, θα πρέπει να βασίζονται σε άλλους οργανισμούς για υποστήριξη. Αν δε, μιλήσουμε σε επίπεδο στρατιωτικών δυνάμεων, το NATO είναι ο μοναδικός οργανισμός που διαθέτει την ικανότητα διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας. Με προσωπικό συγκροτούμενο από πλήθος εθνών-συμμάχων, καθώς και με την πολιτική και στρατιωτική συνεργασία, το NATO διατείνεται ικανό να αντεπεξέλθει με ευέλικτες και αποτελεσματικές αντιδράσεις στο σύγχρονο περιβάλλον.¹³⁸⁵

Η συνεχής εμπλοκή του σε επιχειρήσεις, οδηγεί σε συνεχόμενη αύξηση της εμπειρίας, της τεχνογνωσίας και της ικανότητας στη διαχείριση κρίσεων και αναδεικνύει, τελικά, την Ατλαντική Συμμαχία σε έναν από τους κεντρικούς και σημαντικότερους δρώντες στις εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο.

¹³⁸³Stanley R.Sloan, "NATO's Evolving Role and Missions," *CRS Report for Congress*, 97-708F, Washington: The Library of Congress, (March 13, 1998): 4, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:17. http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.policyarchive.org%2Fhandle%2F10207%2Fbitstreams%2F438.pdf&ei=EYgfUuvCLsiGswbvzoH4CQ&usg=AFQjCNEI2E2h7gtAXjznz0xQlxt9jDprYQ&sig2=xH8k2_IHWWYKuKsY39KKiw

¹³⁸⁴Andrew A. Michta, "What Next for NATO?," *Orbis*, Vol. 51, Issue 1 (Winter 2007): 155-157, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:17.

http://www.rhodes.edu/faculty/AndrewMichta/Andrew_Michta/Whats_Next_for_NATO.pdf

¹³⁸⁵Samuel Grier, *NATO and 21st Century War*, Nato Defense College, Research Division, Occasional Papers Series, (Rome: October 2007), 22, πρόσβαση 31 Ιανουαρίου 2013 – 11:19. http://catalogo.casd.difesa.it/GEIDFile/op_24.PDF?Archive=191518091979&File=op_24_PDF

Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής: Ο Λευκός Οίκος και το Πεντάγωνο στη Διαχείριση Κρίσεων

Ο Clausewitz, στο μεγάλο έργο του, *Περί Πολέμου* (*On War*), καθιστά σαφές πως όλοι οι πόλεμοι θα πρέπει να είναι και να θεωρούνται πολιτικές ενέργειες. Αλλιώς, όλη η προσπάθεια αντικρούει την ιστορία του πολέμου. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι *η πρώτη και η υπέρτατη κρίση που θα πρέπει να κάνει ένας πολιτικός είναι να καθορίσει... το είδος του πολέμου που θέλει να κάνει.*¹³⁸⁶ (*Now, the first, the grandest, and most decisive act of judgment which the statesman ad general exercises is rightly to understand in this respect the war in which he engages, not to take it for something, which by the nature of its relations it is impossible for it to be. This is, therefore, the first, the most comprehensive, of all strategical questions*).¹³⁸⁷ Σε ελληνική μετάφραση το παραπάνω έχει αποδοθεί ως εξής στη βιβλιογραφία: «Η πρώτη, η σημαντικότερη, η αποφασιστικότερη πράξη κρίσης, που εκτελεί ένας πολιτικός ή γενικός διοικητής, συνίσταται συνεπώς στην ακριβή εκτίμηση του είδους του πολέμου που αναλαμβάνει, ώστε να μην τον εκλάβει σαν κάτι που δεν είναι και να μη θέλει να τον κάνει ό,τι η φύση των περιστάσεων του απαγορεύει να είναι. Αυτό είναι λοιπόν το πρώτο και το ευρύτερο από όλα τα στρατηγικά ζητήματα».¹³⁸⁸

Το «πρώτο από όλα τα στρατηγικά ερωτήματα» ισχύει και στην περίπτωση μικρής κλίμακας στρατιωτικών επιχειρήσεων σε κρίσεις, όπως ακριβώς ισχύει και στην περίπτωση ενός πολέμου. Είναι πολύ σημαντικό επομένως, ο Πρόεδρος και οι Σύμβουλοί του να καθορίσουν ποια είναι η χρήση των στρατιωτικών μέσων-ισχύος που επιδιώκουν. Ουσιαστικά, πρέπει να καθορίσουν τι ακριβώς θέλουν να επιτύχουν με τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος. Αφού αυτό επιτευχθεί, θα πρέπει να εξασφαλιστεί πως αυτοί που είναι υπεύθυνοι για τον στρατιωτικό σχεδιασμό καθώς και αυτοί που θα εκτελέσουν τα σχέδια, έχουν πλήρη επίγνωση των αντικειμενικών στόχων. Συνεπώς, το πρόβλημα έγκειται στη «μετάφραση» των αποφάσεων και των καθοδηγήσεων του Προέδρου σε επιχειρησιακά σχέδια και συγκεκριμένες διαταγές που, μέσα από την εισαγωγή τους στο στρατιωτικό σύστημα ελέγχου και διοίκησης, θα γίνουν «κτήμα», τόσο των διοικητών, όσο και των απλών στρατιωτών.

Στρατηγικός Σχεδιασμός στις Κρίσεις: Ο Λευκός Οίκος

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, όλη η διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού ξεκινά από τον Λευκό Οίκο. Σε επίπεδο Προέδρου, οι κρίσεις είναι πολυδιάστατες,

¹³⁸⁶“The Clausewitz Homepage,” Quotes From Clausewitz, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2011 – 12:07.
<http://www.clausewitz.com/readings/Cquotations.htm>

¹³⁸⁷Carl Von Clausewitz, *On War*, (London: Wordsworth Editions, 1997), 23.

¹³⁸⁸Clausewitz, *Περί του Πολέμου*, 55.

και εκτυλίσσονται τόσο σε στρατιωτικό όσο και σε διπλωματικό και οικονομικό επίπεδο. Οι πολιτικές και οι στρατιωτικές επιλογές τίθενται στο τραπέζι των λύσεων και μπορεί να ακολουθούνται παράλληλα. Παρόλο που οι πολιτικοί ηγέτες μπορεί να παρουσιάζουν απροθυμία στην αντίδραση με στρατιωτικά μέσα, οι στρατιωτικοί ηγέτες θα πρέπει να είναι έτοιμοι και να διαθέτουν σχεδιασμό αναφορικά με τη χρήση αυτών, στην περίπτωση που απαιτηθεί. Η λήψη αποφάσεων στις κρίσεις βασίζεται στις ίδιες δομές που χρησιμοποιούνται και στην κανονική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η National Security Directive 1 (NSD-1)¹³⁸⁹ του Προέδρου Bush, ουσιαστικά δημιούργησε το οργανωτικό πλαίσιο εργασίας για το National Security System (Σύστημα Εθνικής Ασφάλειας) της προεδρίας του. Μέσα από αυτή, καθορίζονται για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εθνικής ασφάλειας, δομές τεσσάρων επιπέδων:

- Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (National Security Council – NSC), που συγκροτείται από θεσπισμένα μέλη, όπως είναι ο Πρόεδρος (ο οποίος κατέχει και την προεδρία του Συμβουλίου), ο Αντιπρόεδρος, ο Υπουργός Εξωτερικών και ο Υπουργός Άμυνας, καθώς και από θεσπισμένους συμβούλους (Διευθυντής της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, ο Αρχηγός του Επιτελείου). Επίσης, στο NSC συμμετέχουν με την τακτική τους παρουσία, ο Επιτελάρχης του Λευκού Οίκου και ο Βοηθός του προέδρου επί ζητημάτων εθνικής ασφάλειας, καθώς και με την παρουσία τους, όποτε κρίνεται απαραίτητο, ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Υπουργός Οικονομικών και άλλοι. Το NSC, από δημιουργίας του υπό τον Πρόεδρο Truman, συμβουλεύει και υποστηρίζει τον Πρόεδρο σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας και εξωτερικής πολιτικής. Το Συμβούλιο επίσης λειτουργεί και ως εργαλείο του Προέδρου για το συντονισμό των κυβερνητικών υπηρεσιών επί των ζητημάτων που προαναφέρθηκαν.¹³⁹⁰
- Η Επιτροπή Αρχών του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC Principals Committee – NSC/PC), της οποίας τα μέλη είναι ο Υπουργός Εξωτερικών, ο Υπουργός Άμυνας, ο Βοηθός του Προέδρου επί των ζητημάτων εθνικής ασφάλειας (ο οποίος και προεδρεύει της επιτροπής), ο Επιτελάρχης του Λευκού Οίκου και ο Διοικητής της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, καθώς και άλλα μέλη όποτε κρίνεται απαραίτητο. Η Επιτροπή αυτή λειτουργεί

¹³⁸⁹ Για περισσότερες πληροφορίες για τα National Security Presidential Directives βλέπε το δικτυακό τόπο Federation of American Scientists, πρόσβαση 23 Μαρτίου 2011 –15:43.
<http://www.fas.org/irp/offdocs/nspd/index.html>

¹³⁹⁰ “National Security Council,” *The White House*, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2011 –17:43.
<http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc>

ως ένα δια-υπηρεσιακό φόρουμ για τη μελέτη των ζητημάτων πολιτικής που επηρεάζουν την εθνική ασφάλεια.¹³⁹¹

- Η Επιτροπή Αναπληρωτών του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC Deputies Committee – NSC/DC) η οποία αποτελεί ένα υφιστάμενο υπουργικό συμβούλιο που λειτουργεί και αυτό ως δια-υπηρεσιακό φόρουμ για τη μελέτη των ζητημάτων πολιτικής που επηρεάζουν την εθνική ασφάλεια.¹³⁹² Η Επιτροπή αυτή συγκροτείται από τον Αναπληρωτή Βοηθό του Προέδρου επί των ζητημάτων εθνικής ασφάλειας (ο οποίος και προεδρεύει της επιτροπής), τον Υφυπουργό Εθνικής Άμυνας επί ζητημάτων πολιτικής, τον Υφυπουργό Εξωτερικών επί των ζητημάτων πολιτικής, τον Αναπληρωτή Διοικητή της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, τον Αντιπρόεδρο, τον Επιτελάρχη του Λευκού Οίκου, καθώς και άλλα μέλη όποτε κρίνεται απαραίτητο.
- Η Επιτροπή Συντονισμού Πολιτικής του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC Policy Coordinating Committee – NSC/PCCs) η οποία και λειτουργεί για τις περιοχές ευθύνης (regions) της Ευρώπης, της Ρωσίας, της Λατινικής Αμερικής, της ανατολικής Ασίας, της Αφρικής, της Ανατολικής-Νότιας Ασίας, καθώς επίσης και για τους τομείς της διεθνούς οικονομίας, της άμυνας, των πληροφοριών και του ελέγχου των εξοπλισμών. Κάθε τομέας που αναφέρθηκε αντιστοιχεί και σε μία επιτροπή η οποία συγκροτείται από μέλη – αντιπροσώπους των υπηρεσιών και τμημάτων που έχουν μέλη στην Επιτροπή Αναπληρωτών του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC Deputies Committee – NSC/DC), και έχει Πρόεδρο κάποιον του επιπέδου ηγεσίας του Assistant Secretary.¹³⁹³

Στις κρίσεις, όπως και στην καθημερινή διαμόρφωση της πολιτικής, το σύστημα του NSC λειτουργεί και στα τέσσερα προαναφερθέντα επίπεδα. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, η επιτροπή NSC Deputies Committee – NSC/DC αποτελεί την ομάδα που διαχειρίζεται ώρα προς ώρα την αντίδραση της κυβέρνησης των Η.Π.Α. σε κάθε κατάσταση. Το περιεχόμενο των αποφάσεων που λαμβάνονται σε κρίσεις είναι

¹³⁹¹“NSC Principals Committee,” *Federation of American Scientists*, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2011 – 17:54.
<http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-2.htm>

¹³⁹²“NSC Deputies Committee,” *Federation of American Scientists*, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2011 – 18:03.
<http://www.fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-2.htm>

¹³⁹³“NSC Policy Coordinating Committee,” *Federation of American Scientists*, πρόσβαση 26 Μαρτίου 2011 – 18:18.
<http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdp/nsdp-1.htm>

πολυάριθμο, πολύπλοκο και πολυδιάστατο. Οι αποφάσεις αυτές περιλαμβάνουν την αξιολόγηση των σχετικών λαμβανόμενων πληροφοριών από τους λήπτες αποφάσεων, την αντίληψη του χαρακτήρα του αντιπάλου καθώς και τη μελέτη των προθέσεων και των κινήτρων αυτού, την αποτίμηση του συσχετισμού δυνάμεων και ικανοτήτων, τη μελέτη των συμφερόντων των Η.Π.Α. στην περιοχή, την εκτίμηση των πιθανών αντιδράσεων του αντιπάλου ή κάποιων τρίτων ή κάποιων ομάδων στο εσωτερικό της υπό εκτίμηση χώρας και τέλος, την επιλογή ανάμεσα σε όλες τις διατιθέμενες “λύσεις”.¹³⁹⁴

White House Situation Room: Καρδιά του Συστήματος

Το White House Situation Room (WHSR) βρίσκεται μέσα στο κτιριακό σύμπλεγμα του Λευκού Οίκου. Πρόκειται για μία αίθουσα συνεδριάσεων η οποία περιλαμβάνει πολλαπλές θέσεις εργασίας, υπολογιστές και εξοπλισμούς επικοινωνιών. Ο χώρος συσκέψεων είναι πλήρως ηχομονωμένος αλλά παράλληλα χαρακτηρίζεται από μία στενότητα χώρου. Κάθε τετραγωνικό μέτρο του χώρου είναι απόλυτα λειτουργικό, ενώ ο εξοπλισμός είναι σύγχρονος και ανανεώνεται συνεχώς.

Το WHSR δημιουργήθηκε από τον Πρόεδρο Kennedy μετά από την καταστροφή του Κόλπου των Χοίρων το 1961. Η κρίση αυτή κατέστησε σαφή την ανάγκη για άμεση και ασφαλή επικοινωνία του Προέδρου αλλά την ανάγκη για το συντονισμό του Λευκού Οίκου με διάφορα εξωτερικά δίκτυα επικοινωνίας πληροφοριών εθνικής ασφάλειας που έφταναν στον Πρόεδρο. Έκτοτε, η αποστολή του WHSR είναι η υποστήριξη προς το προσωπικό του NSC, στο Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας και στον Πρόεδρο, σε θέματα πληροφοριών και κρίσεων. Με πέντε ομάδες παρακολούθησης, το WHSR παρακολουθεί επί εικοσιτετραώρου βάσεως όλα τα διεθνή γεγονότα και εξελίξεις. Μία τυπική μέρα για το WHSR περιλαμβάνει την παράδοση στον Πρόεδρο, τον Αντιπρόεδρο και σε υψηλά στελέχη του Λευκού Οίκου, του *Morning Book*, το οποίο περιλαμβάνει ένα αντίγραφο του *National Intelligence Daily*, του *State Department's Morning Summary*, καθώς και διπλωματικών αναφορών και αναφορών πληροφοριών. Οι αναφορές αυτές σχετίζονται είτε με διεθνή γεγονότα που βρίσκονται στο προσκήνιο είτε με κάποιο συγκεκριμένο ζήτημα το οποίο ο Πρόεδρος έχει στην ατζέντα του. Επίσης, στον πρόεδρο μεταφέρεται κατ' ιδίαν το *President's Daily Brief*, το οποίο προετοιμάζεται από τη CIA.

Για κάθε έκτακτο σημαντικό γεγονός παγκοσμίως το WHSR ενεργοποιεί άμεσα το NSC και το αρμόδιο προσωπικό του Λευκού Οίκου. Οι αναλύσεις των κέντρων πληροφοριών και επιχειρήσεων, ακολουθούνται από τηλεφωνικές επικοινωνίες με τις προϊστάμενες αρχές προς ενημέρωσή τους. Στη συνέχεια σειρά

¹³⁹⁴ Richard G. Head and Robert C. MacFarlane, *Crisis Resolution: Presidential Decision-making in the Mayaguez and Korean Confrontations* (Colorado: Westview Press, 1978), 40.

έχει το *SitRoomNote* το οποίο αποτελεί μία έγγραφη αναφορά με όλες τις λεπτομέρειες, το οποίο καταλήγει στο Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας (National Security Advisor). Ο τελευταίος, εφόσον κρίνεται απαραίτητο, αποστέλλει την αναφορά αυτή στο Οβάλ Γραφείο προς ενημέρωση του Προέδρου. Αργότερα, και ανάλογα με τη σημασία της αναφοράς, ο Πρόεδρος ή ο Αντιπρόεδρος, επικοινωνούν απευθείας με το WHSR ώστε να λάβουν τις τελευταίες ενημερώσεις.

Παράλληλα με τις παραπάνω ενημερώσεις, υπάρχει και ομάδα που ασχολείται μόνο με την κάλυψη των γεγονότων από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Ο σκοπός εδώ είναι όχι μόνο ο Πρόεδρος και ο Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας να ενημερώνονται για την τρέχουσα κατάσταση, αλλά και για το πώς αυτή καλύπτεται από τα media. Η εικοσιτετράωρη μετάδοση ειδήσεων από την τηλεόραση και το ραδιόφωνο δημιουργεί μία νέα δυναμική στους μηχανισμούς προειδοποίησης. Επίσης, οι εξελιγμένη τεχνολογία στις τηλεπικοινωνίες βοηθά τα μέγιστα στη μετάδοση πληροφοριών μεταξύ των υπηρεσιών και δίνει τη δυνατότητα συμμετοχής σε τηλεδιασκέψεις. Το παραπάνω αποτελεί ένα πολύ σημαντικό βοήθημα στην αντιμετώπιση των κρίσεων.

Σε περιπτώσεις κρίσεων, όπως η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, η επικοινωνία του WHSR με το προσωπικό του NSC αυξάνει σε απίστευτο ρυθμό. Δεν είναι καθόλου ασυνήθιστο, σε τέτοιες περιπτώσεις, ο Senior Director να μεταφέρεται στο WHSR ώστε να παρακολουθεί από κοντά την κρίση και να έχει το πλεονέκτημα της χρησιμοποίησης του προσωπικού αλλά και των τηλεπικοινωνιακών δυνατοτήτων που παρέχονται. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις, οι ομάδες του WHSR δεν παρουσιάζουν την εξειδίκευση και το γνωσιολογικό υπόβαθρο για την αντιμετώπιση κρίσεων σε συγκεκριμένες περιοχές (regions). Η λύση στο παραπάνω έρχεται από την συμμετοχή του WHSR σε ένα δια-υπηρεσιακό δίκτυο πληροφοριών που αφορούν σε κάθε κρίση που ανακύπτει. Το δίκτυο αυτό συνδέει ουσιαστικά το WHSR με το Εθνικό Κέντρο Στρατιωτικού Ελέγχου (National Military Command Center) στο Πεντάγωνο, με το Κέντρο Επιχειρήσεων του State Department καθώς και τα Κέντρα Επιχειρήσεων άλλων Υπηρεσιών.

Στον τομέα των πληροφοριών αλλά και της διαχείρισης κρίσεων, το WHSRεργάζεται στο επίπεδο της γεφύρωσης των αναγκών των κοινοτήτων της πολιτικής και του τομέα των πληροφοριών. Μέσα από τις δια-υπηρεσιακές συσκέψεις σε διάφορα επίπεδα ιεραρχίας στο χώρο του WHSR ή μέσω ασφαλών δικτύων επικοινωνίας, λαμβάνονται αποφάσεις και αποφασίζεται ο τρόπος καθοδήγησης του σχεδιασμού και των αντιδράσεων των διαφόρων υπηρεσιών. Επίσης, στα παραπάνω περιλαμβάνεται και η προετοιμασία και ανάλυση των διαθέσιμων για τον Πρόεδρο στρατιωτικών επιλογών.¹³⁹⁵

¹³⁹⁵Michael Donley, "Inside the White House Situation Room: A National Nerve Center," *CSA Publications, Studies in Intelligence* (April 14, 2007), πρόσβαση 27 Μαρτίου 2011 –19:12.

Στρατιωτικός Σχεδιασμός Στρατηγικού Επιπέδου κατά τις Κρίσεις

Με βάση το γεγονός ότι η στρατηγική είναι ο σχεδιασμός της χρησιμοποίησης όλων των διατιθέμενων μέσων για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, τότε, είναι χρήσιμο να θεωρήσουμε το στρατιωτικό σχεδιασμό στρατηγικού επιπέδου ως ένα μέσο που χρησιμοποιεί πολιτικούς και στρατιωτικούς αντικειμενικούς στόχους καθώς και όλα τα διατιθέμενα στρατιωτικά μέσα. Οι πολιτικοί και στρατιωτικοί αντικειμενικοί στόχοι αποτελούν το σκοπό, ενώ οι στρατιωτικές δυνάμεις αποτελούν τα μέσα. Οι πολιτικοί αντικειμενικοί στόχοι απαντούν στο ερώτημα «Τι προσπαθούμε να επιτύχουμε ως έθνος»; Με τη λογική του Clausewitz το ερώτημα αυτό μορφοποιείται ως εξής: «Ποιο είναι το είδος πολέμου ή η χρήση της στρατιωτικής δύναμης που επιδιώκουμε»; Ερχόμενοι στους στρατιωτικούς αντικειμενικούς στόχους, αυτοί καλούνται να απαντήσουν στο ερώτημα «Τι είναι αυτό το οποίο πρέπει να ζητήσουμε από το στρατό ώστε να επιτύχουμε τους πολιτικούς αντικειμενικούς στόχους»; Οι στρατιωτικές δυνάμεις που θα επιλεγούν είναι απαραίτητο να είναι κατάλληλες και επαρκείς για την επίτευξη των στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων. Με λίγα λόγια, οι πολιτικοί αντικειμενικοί στόχοι είναι αυτοί που καθοδηγούν και ορίζουν την επιλογή των στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων, οι οποίοι, με τη σειρά τους, ορίζουν και καθοδηγούν την επιλογή συγκεκριμένων στρατιωτικών δυνάμεων.

Το Υπουργείο Άμυνας των Η.Π.Α. (DoD) διαθέτει δύο συστήματα για το σχεδιασμό της χρήσης της στρατιωτικής δύναμης, το σύστημα σχεδιασμού σε καιρό ειρήνης (που δεν ενέχει την χρονική πίεση) και το σύστημα σχεδιασμού αντίδρασης κατά την κρίση (όπου εδώ ο χρόνος αποτελεί μία σημαντική παράμετρο). Και τα δύο συστήματα επιδιώκουν τη δημιουργία σχεδίων που συνδέουν στόχους και διατιθέμενα μέσα. Επίσης, προσπαθούν να επιλέγουν στρατιωτικούς αντικειμενικούς στόχους που βοηθούν στην επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών στόχων, καθώς επίσης και να επιλέγουν την κατάλληλη και επαρκή στρατιωτική ισχύ για την επίτευξη των στρατιωτικών αντικειμενικών στόχων. Και τα δύο συστήματα έχουν την ίδια δομή και λογική και χρησιμοποιούν παρόμοιες τακτικές και τυποποιημένες διαδικασίες στις οποίες είναι ξεκάθαρη η κατανομή εργασιών. Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στα δύο συστήματα είναι ο χρόνος. Στην πρώτη περίπτωση ο χρόνος αποτελεί μία μεγάλη διαθέσιμη πολυτέλεια, ενώ στη δεύτερη περίπτωση αποτελεί πάντοτε έναν ισχυρό περιορισμό.

Οι Διαδικασίες Ενέργειας στην Κρίση (Crisis Action Procedures – CAP) ουσιαστικά υιοθετούν το σχεδιασμό στον καιρό ειρήνης αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των κρίσεων: κάθε κρίση είναι μοναδική, ξεσπά με πολύ μικρή ή καθόλου προειδοποίηση και με πολύ γρήγορο ρυθμό ως προς την ανάπτυξή της και απαιτεί άμεση λήψη αποφάσεων. Είναι πολύ σπάνιο οι υπεύθυνοι των σχεδίων

αντιμετώπισης κρίσεων να τραβήξουν από το συρτάρι και να εφαρμόσουν ένα έτοιμο προκατασκευασμένο σχέδιο για την αντιμετώπιση μίας κρίσης. Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οι αξιωματούχοι του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας των Η.Π.Α. συνειδητοποίησαν ότι παρόλο που μπορεί να μην υπήρχε κάποιο έτοιμο σχέδιο για την αντιμετώπιση μίας συγκεκριμένης κρίσης, οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού θα μπορούσαν να συμφωνήσουν από κοινού σε κάποια συγκεκριμένα βήματα που θα μπορούσαν να ακολουθηθούν. Με λίγα λόγια, η ανυπαρξία συγκεκριμένου σχεδίου για μία συγκεκριμένη κρίση δεν αναιρεί τη δυνατότητα ύπαρξης τυποποιημένων διαδικασιών. Κατά ελάχιστο, ο κάθε ένας, για παράδειγμα, θα πρέπει να γνωρίζει το τι πρέπει να κάνει (τα καθήκοντά του) σε μία κρίση, ώστε να μπορέσουν άμεσα να εκπονηθούν τα σχέδια που θα θέσουν σε λειτουργία την απόκριση με στρατιωτικά μέσα. Οι Διαδικασίες Αντίδρασης κατά την Κρίση (Crisis Action Procedures – CAP), κατανέμουν τις εργασίες ανάμεσα στους υψηλούς πολιτικούς αξιωματούχους και τους στρατιωτικούς. Οι Διαδικασίες CAP, άλλες φορές έχουν οδηγήσει σε χρήση στρατιωτικής δύναμης και άλλες όχι. Άλλες φορές έχουν φέρει επιτυχή αποτελέσματα και άλλες όχι. Παρόλα αυτά, το γενικώς αποδεκτό είναι πως, ως διαδικασίες, αποδεικνύονται πρακτικές και αποτελεσματικές.¹³⁹⁶

Οι διαδικασίες CAP, πρωτοδημιουργήθηκαν το 1976 και η χρησιμοποιήθηκαν για το σχεδιασμό της ανάπτυξης (deployment) και δράσης (employment) στρατιωτικών δυνάμεων. Η ανάπτυξη (deployment), με όρους στρατηγικής, είναι η μετακίνηση των δυνάμεων σε επιχειρησιακό περιβάλλον και η τοποθέτησή τους σε θέση για μάχη.¹³⁹⁷ Η δράση (employment) είναι η στρατηγική, η επιχειρησιακή και η τακτική χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων.¹³⁹⁸ Οι CAP χρησιμοποιούνται για την άμεση μετάδοση-μεταφορά πληροφοριών ανάμεσα στους υπεύθυνους του σχεδιασμού, τους λήπτες αποφάσεων και τους στρατιωτικούς διοικητές των επιχειρήσεων. Επίσης, από τις CAP δημιουργούνται και οι δυνατοί τρόποι αντίδρασης (feasible courses of action – COA), ανάλυση των εναλλακτικών COA καθώς και επιλογή – εκτέλεση αυτού. Ουσιαστικά, οι διαδικασίες CAP μετατρέπουν τους πολιτικούς αντικειμενικούς στόχους σε εφικτούς και χρήσιμους στρατιωτικούς αντικειμενικούς στόχους, οι οποίοι με τη σειρά τους, ορίζουν την επιλογή συγκεκριμένων στρατιωτικών δυνάμεων για κάθε αποστολή.

Ο κεντρικός και σημαντικότερος παράγων στις διαδικασίες CAP είναι οι Αρχές Εθνικού Ελέγχου (National Command Authorities – NCA). Οι NCA συγκροτούνται από τον Πρόεδρο και τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας των Η.Π.Α. ή

¹³⁹⁶ Niblack, *Managing Military Operations in Crises*, 37-38.

¹³⁹⁷ “DoD Dictionary of Military and Associated Terms”, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2011 –19:55.
http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/data/d/616.html

¹³⁹⁸ “DoD Dictionary of Military and Associated Terms”, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2011 –20:01.
http://www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary/data/e/234.html

τους εξουσιοδοτημένους αντιπροσώπους αυτών. Η αλυσίδα του ελέγχου ξεκινά από τον Πρόεδρο και μέσα από το αντίστοιχο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, καταλήγει στις ενοποιημένες ή ξεχωριστές Διοικήσεις.¹³⁹⁹ Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας κατέχει έναν πολύ κρίσιμο ρόλο στις CAP. Μαζί με τον Πρόεδρο, είναι ο μοναδικοί πολίτες που λαμβάνουν υψίστης σημασίας ρόλο στην επιχειρησιακή αλυσίδα της στρατιωτικής διοίκησης. Ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας αποτελεί θεσπισμένο μέλος του NSC και αποτελεί τον κεντρικό παράγοντα διαμόρφωσης πολιτικής στη διάρκεια των κρίσεων.

Ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου είναι ο κεντρικός στρατιωτικός παράγοντας στην Ουάσινγκτον κατά τη διάρκεια μίας κρίσης. Η Κίνηση της Αναδιοργάνωσης του DoD το 1986 (Goldwater-Nichols), τον καθορίζει ως τον κεντρικό σύμβουλο του προέδρου και του Υπουργού Εθνικής Άμυνας επί στρατιωτικών ζητημάτων. Η Κίνηση αυτή ως στόχο της είχε την αναδιοργάνωση του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας με στόχο την ενδυνάμωση του πολιτικού ελέγχου και ρόλου, τη βελτίωση των στρατιωτικών συμβουλών – καθοδήγησης που παρέχονται στον Πρόεδρο, στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας και στο NSC, καθώς και την ανάθεση ευθυνών στους στρατιωτικούς διοικητές των πολεμικών διοικήσεων για την περάτωση των αποστολών που τους ανατίθενται. Επίσης, στόχος της Κίνησης αποτελούσε η μεγαλύτερη εστίαση και προσοχή στη δημιουργία στρατηγικής και σχεδιασμού για τη διαχείριση κρίσεων καθώς και η πιο αποτελεσματική χρήση των στρατιωτικών μέσων. Παράλληλα με τα παραπάνω, στόχος αποτελούσε και η αύξηση της αποτελεσματικότητας των στρατιωτικών επιχειρήσεων.¹⁴⁰⁰ Από το 1986, η Κίνηση αυτή έχει φέρει μεγάλες αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας των Η.Π.Α.. Η εφαρμογή αυτής της Κίνησης αποτελεί μία συνεχή και πλέον διαχρονική διαδικασία η οποία στις μέρες μας εκφράζεται μέσα από το JointVision 2010 (1996) και το JointVision 2020. Και τα δύο αυτά σχέδια (projects) δίνουν έμφαση στην αποτελεσματικότητα των στρατιωτικών δυνάμεων που προκύπτει από τη διακλαδικότητα. Διακλαδικότητα, τόσο επιχειρησιακή και τεχνική, όσο και από άποψη δόγματος και θεώρησης των πραγμάτων.¹⁴⁰¹

¹³⁹⁹David Packard, "World-Wide Military Command and Control System," Department of Defense Directive, Number 5100.30 (December 2, 1971): 1-2, πρόσβαση 30 Μαρτίου 2011 – 20:35.
<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA272075&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>

¹⁴⁰⁰"Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986, 99th Congress, Public Law 99-433," October 1, 1986, 1-2, πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 16:50.
<https://digitalndulibrary.ndu.edu/cdm4/document.php?CISOROOT=/goldwater&CISOPTR=956&CISOSHOW=869>

¹⁴⁰¹"Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986," National Defense University Library, πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 17:18.
<http://www.ndu.edu/library/goldnich/goldnich.html>

Διαδικασίες Αντίδρασης κατά την Κρίση (Crisis Action Procedures – CAP) και οι Έξι Φάσεις

Όπως έχει ήδη πολλαπλώς αναφερθεί, κάθε κρίση είναι μοναδική και ως εκ τούτου δεν είναι λογικό να εφαρμόζεται ένα συγκεκριμένο αυστηρό σύνολο κανόνων ως αντίδραση σε κάθε κατάσταση. Στην έκδοση του Joint Operation Planning and Execution System, Volume I, καθορίζεται μία συντονισμένη μέθοδος που περιλαμβάνει ανθρώπους, διαδικασίες, επικοινωνίες, αυτόματη επεξεργασία δεδομένων Hardware και Software (Automatic Data Processing) και παράγει ως τελικό αποτέλεσμα ένα λεπτομερές σχέδιο για την εκπλήρωση της στρατιωτικής αποστολής. Το τελικό αποτέλεσμα δεν είναι άλλο από την ανάπτυξη της απαραίτητης στρατιωτικής αντίδρασης στη φάση που τα χρονικά περιθώρια για το σχεδιασμό είναι περιορισμένα. Οι Διαδικασίες παρέχουν λεπτομέρεια σε τέτοιο βαθμό, ανάλογο με το χρονικό περιθώριο που είναι διαθέσιμο για τη σχεδίαση. Περιλαμβάνουν τις ενέργειες που πρέπει να ληφθούν από την Κοινότητα Joint Planning and Execution (Community) κατά την αρχή μίας κρίσης, είτε μέσα από την ενεργοποίηση των στρατιωτικών δυνάμεων είτε μέχρι το σημείο όπου πλέον η χρήση αυτών δεν κρίνεται απαραίτητη και ακυρώνεται.

Οι Διαδικασίες κατηγοριοποιούνται σε έξι φάσεις. Προτού γίνει η ανάλυση των διαδικασιών και των φάσεων, είναι απαραίτητο να τονιστεί πως τα χρονικά περιθώρια που υπάρχουν στο ξέσπασμα μίας κρίσης μπορεί να απαιτούν μία τόσο άμεση αντίδραση, κατά την οποία η ακολουθία των διαδικασιών μπορεί να αλλάξει: Οι φάσεις μπορεί να συμπιεστούν, μπορεί να επαναληφθούν, να λειτουργήσουν παράλληλα ή και να τερματιστούν. Παρόλη την ύπαρξη λεπτομερέστατων διαδικασιών, οι καταστάσεις μπορεί να επιτάξουν τη συντόμευση αυτών. Σε πολλές περιπτώσεις, οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε συσκέψεις μπορεί να διαβιβαστούν προφορικά, ενώ παράλληλα μπορεί κάποιες ενέργειες να τεθούν σε παύση και ο σχεδιασμός να επιστρέψει σε κάποια προηγούμενη φάση. Ο χρόνος που αντιστοιχεί σε κάθε φάση είναι εξαρτώμενος από τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν καθώς και από τα διαθέσιμα χρονικά περιθώρια.¹⁴⁰²

Περίπτωση Μεμονωμένης Κρίσης

Φάση Πρώτη: Ανάπτυξη της Κατάστασης (Situation Development)

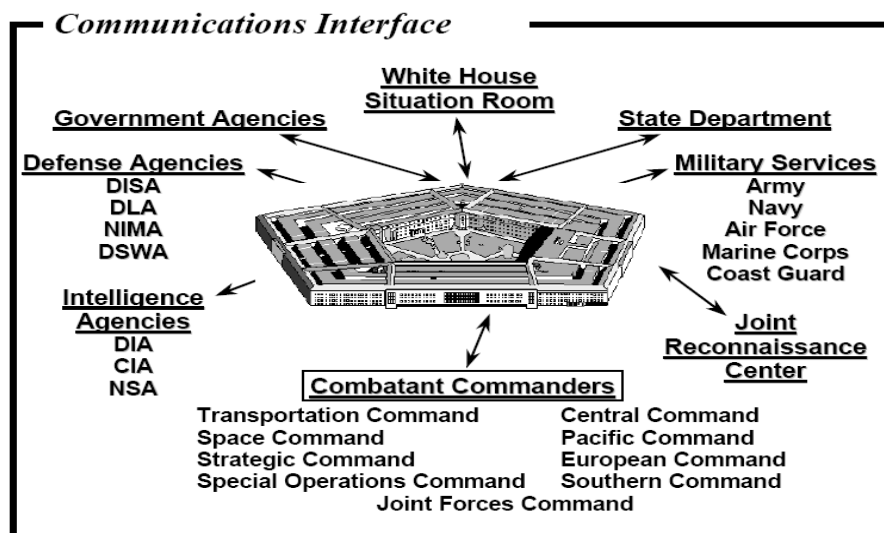
Ως μέρος της καθημερινής ρουτίνας, η κυβέρνηση των Η.Π.Α. παρακολουθεί συνεχώς τα διεθνή τεκταινόμενα. Στη διάρκεια αυτής της παρακολούθησης μπορεί να προκύψει κάποιο γεγονός το οποίο να επηρεάζει την ασφάλεια ή τα συμφέροντα των

¹⁴⁰² John Stull - *National Defense University Joint Forces Staff College, The Joint Staff Officer's Guide 2000* (Virginia: National Defense University: Joint Forces Staff College, 2000), 5-8, πρόσβαση 1 Απριλίου 2011 – 00:10.

<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA403118>

Η.Π.Α.. Οι υπεύθυνοι οργανισμοί για την παρακολούθηση, αναγνωρίζουν το γεγονός, το αναλύουν και καθορίζουν το κατά πόσο απειλούνται τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών. Στη συνέχεια δίνουν αναφορά στο Κέντρο της εθνικής Στρατιωτικής Διοίκησης (National Military Command Center - NMCC). Οι Διαδικασίες για το σχεδιασμό απόκρισης στην κρίση ουσιαστικά ξεκινούν από τη στιγμή που η αναφορά δίδεται στο NMCC. Η φάση της Ανάπτυξης της Κατάστασης εμπεριέχει τέσσερα σχετικά στάδια: την καθημερινή παρακολούθηση της κατάστασης, τον εντοπισμό ενός γεγονότος, τον καθορισμό του γεγονότος αυτού ως πρόβλημα και την αναφορά επί του γεγονότος αυτού.

Η καθημερινή παρακολούθηση της κατάστασης είναι μία συνεχής ανάλυση όλων των γεγονότων που συμβαίνουν παγκοσμίως σε καθημερινή βάση. Οι πηγές πληροφόρησης είναι οι υπηρεσίες πληροφοριών, οι παρατηρήσεις-αναφορές του στρατιωτικού προσωπικού που είναι τοποθετημένο σε θέσεις ανά την υφήλιο καθώς και η παρακολούθηση των τηλεοπτικών ειδησεογραφικών δελτίων. Ο εντοπισμός ενός γεγονότος αφορά σε γεγονότα που με οποιοδήποτε τρόπο θίγουν τα εθνικά συμφέροντα και την ασφάλεια των Η.Π.Α.. Ο καθορισμός του γεγονότος αυτού ως πρόβλημα ή εν δυνάμει πρόβλημα, ακολουθεί μετά από την εμπεριστατωμένη παρακολούθηση. Η αναφορά επί του γεγονότος μπορεί να προκύψει από διάφορες πηγές, όπως ο Commander in Chief (CINC), κάποιον υφιστάμενο διοικητή μίας μονάδας, τηλεοπτικά ειδησεογραφικά δελτία κ.α.. Ασχέτως της πηγής, οι αναφερόμενες πληροφορίες που επηρεάζουν την εθνική ασφάλεια καταλήγουν στο NMCC στην Ουάσινγκτον. Το είδος, η ποικιλία και η πηγή των πληροφοριών που φτάνουν εκεί παρουσιάζεται σχηματικά παρακάτω.

Σχήμα 5. Ροή Πληροφοριών¹⁴⁰³

¹⁴⁰³Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-10.

Παρατηρούμε πως το Πεντάγωνο αλληλεπιδρά και βρίσκεται σε συνεχή αμφίδρομη επικοινωνία με το WHSR, το Υπουργείο Εξωτερικών, τα Σώματα των ενόπλων δυνάμεων, τις κυβερνητικές υπηρεσίες, τις υπηρεσίες άμυνας, τις υπηρεσίες πληροφοριών, το κέντρο αναγνώρισης και τους διοικητές των θεσπισμένων Διοικήσεων, όπως είναι η Central Command, η Pacific Command, η European Command, η Space Command κ.α.. Βλέπουμε λοιπόν την ύπαρξη θεσπισμένων καναλιών επικοινωνίας και διάδρασης μεταξύ όλων των προαναφερθέντων φορέων.

Τα συστήματα αναφορών, Joint Reporting Systems, παρέχουν λεπτομερέστατες οδηγίες για την αναφορά μέσω στρατιωτικών καναλιών. Τα γεγονότα μπορεί να αναφερθούν με οποιοδήποτε διαθέσιμο μέσο στο NMCC, όμως οι δύο συνηθέστεροι τρόποι είναι η Κρίσιμη Αναφορά Πληροφοριών (Critical Intelligence Report – CRITIC) και οι αναφορές OPRER-3 PINNACLE. Οι αναφορές αυτές περιλαμβάνουν πληροφορίες για την παρούσα κατάσταση, για τις ενέργειες που έχουν λάβει χώρα σε συνδυασμό με τους περιορισμούς που προκύπτουν από τους κανόνες εμπλοκής, για τις διαθέσιμες δυνάμεις, για τον αναμενόμενο χρόνο αποστολής αυτών, για τους περιορισμούς στην ανάπτυξη και στην επιχείρηση των δυνάμεων και για τις προτεινόμενες στρατιωτικές ενέργειες που πρόκειται να ακολουθήσουν.¹⁴⁰⁴

Ο Commander in Chief (CINC) είναι ο κύριος υπεύθυνος για τη στρατιωτική δραστηριότητα μέσα στο θέατρο των επιχειρήσεων. Οι δραστηριότητες της Κοινότητας για τη Σχεδίαση και την Εκτέλεση (Joint Planning and Execution Community - JPEC) περιλαμβάνουν την παρακολούθηση της κατάστασης, την αξιολόγηση των εισερχόμενων αναφορών και την αξιολόγηση των ενεργειών του CINC (για αυτά είναι υπεύθυνος ο Chairman of the Joint Chiefs of Staff – CJCS). Επίσης, περιλαμβάνουν την αναφορά σημαντικών γεγονότων στο NMCC και τη δημοσίευση των εκτιμήσεων του CINC που περιλαμβάνει τη φύση της κρίσης, τις διαθέσιμες δυνάμεις, τους περιορισμούς, τις ενέργειες που έχουν ήδη λάβει χώρα ως μέτρα αντιμετώπισης καθώς και τις ενέργειες που μελετώνται να γίνουν (τα παραπάνω είναι ευθύνη της Διοίκησης Υποστήριξης – Supported Command). Παράλληλα με τα παραπάνω, η JPEC συγκεντρώνει όλο το υλικό από τις υπηρεσίες πληροφοριών, παρέχει πληροφόρηση και υποστήριξη και παρακολουθεί την εξελισσόμενη κρίση (η United States Transportation Command είναι υπεύθυνοι για τις ενέργειες αυτές).

Η φάση της Ανάπτυξης της Κατάστασης (Situation Development) ολοκληρώνεται όταν η εκτίμηση του CINC υποβληθεί στις National Command Authorities και στον Chairman of the Joint Chiefs of Staff μέσα από το National Military Command Center – NMCC.

¹⁴⁰⁴Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-9 έως 5-10.

Φάση Δεύτερη: Εκτίμηση της Κρίσης (Crisis Assessment)

Σε αυτή τη φάση οι National Command Authorities και ο Chairman of the Joint Chiefs of Staff αναλύουν την κατάσταση ώστε να καθορίσουν το αν απαιτείται η προσφυγή σε στρατιωτικές επιλογές για την αντιμετώπιση του εξελισσόμενου προβλήματος. Η φάση αυτή χαρακτηρίζεται από έναν οργανισμό συλλογής πληροφοριών και μελέτης όλων των διαθέσιμων επιλογών από τις NCA.

Η φάση αυτή ξεκινά με την αναφορά του CINC. Σε αυτή την αναφορά το γεγονός που έχει λάβει χώρα, κατηγοριοποιείται ως πιθανό ζήτημα εθνικού ενδιαφέροντος. Οι αναφορές αρχίζουν και αυξάνουν σε αριθμό αλλά και σε λεπτομέρειες επί του ζητήματος ώστε ο Chairman και τα άλλα μέλη του Joint Chief of Staff να έχουν όλες τις διαθέσιμες δυνατές πληροφορίες που θα τους επιτρέψουν να δώσουν μία ξεκάθαρη εικόνα της κατάστασης στις National Command Authorities.

Οι National Command Authorities εντοπίζουν τα εθνικά συμφέροντα που διακυβεύονται, τους επιθυμητούς, σχετικούς με τα συμφέροντα αυτά, αντικειμενικούς στόχους, καθώς και τις διπλωματικές – πολιτικές – στρατιωτικές – και οικονομικές επιλογές προς την επίτευξη αυτών. Εν συνεχεία οι National Command Authorities αποφασίζουν για την ύπαρξη ή μη της κρίσης και για τις στρατιωτικές ενέργειες που πρέπει να αναπτυχθούν με υπεύθυνο τον CINC.

Στη συνέχεια, με υπεύθυνο τον Chairman of the Joint Chiefs of Staff - CJCS, ακολουθεί η εκτίμηση της κατάστασης από στρατιωτική άποψη (επιχειρήσεις, επιμελητεία στρατού – logistics, επιλογές διοίκησης και ελέγχου κ.α.. Ακολούθως, ο CJCS προτείνει στις NCA τη διαταγή (ή την προετοιμασία για διαταγή) για ανάπτυξη δυνάμεων και εγκαθιστά ή διατάζει τη δημιουργία Συστήματος Παγκόσμιας Διοίκησης και Ελέγχου για την κρίση (Global Command and Control System) και τηλεδιάσκεψης.

Και σε αυτή τη φάση, οι δραστηριότητες της Κοινότητας για τη Σχεδίαση και την Εκτέλεση (Joint Planning and Execution Community - JPEC) είναι πολυάριθμες. Οι NCA αποφασίζουν να αναπτύξουν στρατιωτική δραστηριότητα, ενώ ο CJCS παρέχει στρατιωτικές εκτιμήσεις στις NCA, συμβουλεύει αναφορικά με τις δυνατές στρατιωτικές επιλογές, εξετάζει την καταλληλότητα των επιχειρησιακών σχεδίων, εξετάζει και αξιολογεί τις αναφορές από τον CINC (και από άλλες πηγές) και λαμβάνει μέρος σε τηλεδιασκέψεις αν αυτό κρίνεται απαραίτητο. Παράλληλα, εξετάζεται η διάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων, αξιολογείται η ικανότητα μεταφοράς (transportation assets), συνεχίζεται η παρακολούθηση της κρίσης και ο παράλληλος σχεδιασμός, εξετάζεται η κατάσταση όλων των αερομεταφερόμενων δυνάμεων και αυξάνεται η ετοιμότητα τους, ενώ ταυτόχρονα αξιολογείται όλη η διαθέσιμη στρατιωτική δύναμη και καθορίζεται η τυχόν απαίτηση για ύπαρξη εφεδρικών δυνάμεων

Με δεδομένη την ευελιξία των Διαδικασιών CAP, οι NCA και ο CJCS έχουν τη δυνατότητα, είτε να παραμείνουν σε αυτή τη φάση και να αυξήσουν τις αναφορές ώστε να υπάρχει περισσότερη διαθέσιμη πληροφόρηση για ανάλυση, είτε να επιστρέψουν στην προηγούμενη φάση (Φάση Πρώτη) και να συνεχίσουν να παρακολουθούν την κατάσταση χωρίς να προχωρήσουν σε περαιτέρω σχεδιασμό. Φυσικά, υπάρχει και η επιλογή του να προχωρήσουν στην επόμενη φάση.

Ακολουθούν οι Διαταγές για Ανάπτυξη ή Προετοιμασία Ανάπτυξης Δυνάμεων (Deployment Order – Deployment Preparation Order), που δίδονται στους στρατιωτικούς διοικητές των επιχειρήσεων καθώς και στην Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας (National Security Agency / Central Security Services). Οι διαταγές αυτές κοινοποιούνται στον Υπουργό Εξωτερικών, στο WHSR και σε όλους όσους εμπλέκονται και απαιτείται να έχουν γνώση.

Η Φάση της Εκτίμησης της Κρίσης (Crisis Assessment) ολοκληρώνεται με την απόφαση των NCA για την ανάπτυξη στρατιωτικών επιλογών. Αυτές οι επιλογές προστίθενται στο συνολικό φάσμα των επιλογών αντίδρασης των Η.Π.Α.. Επίσης, η απόφαση των NCA μπορεί να περιλαμβάνει και καθοδήγηση για τις στρατιωτικές δράσεις που πρόκειται να ληφθούν και ως εκ τούτου, η αρχική εκτίμηση του CINC παίζει πολύ μεγάλο ρόλο. Αυτή η εκτίμηση είναι η πρώτη αξιόπιστη πρόταση και η έλλειψη χρόνου μπορεί να την καταστήσει τη μοναδική εναλλακτική επιλογή.¹⁴⁰⁵

Φάση Τρίτη: Σχεδιασμός - Ανάπτυξη της Αντίδρασης (Course of Action Development)

Η φάση αυτή ακολουθεί την απόφαση των NCA για την ανάπτυξη στρατιωτικών επιλογών. Η αντίδραση με στρατιωτικά μέσα μπορεί να είναι και η μοναδική διαθέσιμη επιλογή. Αρχικά, ο CJCS εκδίδει μία διαταγή (Warning Order) με την οποία διατάζει την αντίδραση ως απόκριση στην παρούσα κατάσταση. Η Τρίτη φάση δίνει πολύ μεγάλη έμφαση στον CINC, ο οποίος υποβάλλει τους προτεινόμενους τρόπους στρατιωτικής αντίδρασης στον CJCS και στις NCA. Τα ήδη υπάρχοντα επιχειρησιακά σχέδια μπορεί να αποβούν ιδιαίτερα χρήσιμα όταν απαιτείται η άμεση ανάπτυξη αντίδρασης.

Στην περίπτωση που η Διαταγή (Warning Order) περιλαμβάνει την ανάπτυξη δυνάμεων ή την προετοιμασία για ανάπτυξη, τότε απαιτείται έγκριση από τον Υπουργό Άμυνας. Μία τέτοια διαταγή περιλαμβάνει την περιγραφή της κατάστασης, την ανάλυση της αποστολής, τους αντικειμενικούς στόχους και τυχόν παραδοχές, την αναφορά σε επιχειρησιακά σχέδια, τον καθορισμό της D-day για λόγους σχεδιασμού, και την καθοδήγηση για ζητήματα διοικητικά, logistics, δημοσίων ζητημάτων κ.α..

¹⁴⁰⁵Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-12 έως 5-16.

Σε περιπτώσεις που μία κρίση έχει ξεσπάσει πολύ απότομα, η αρχική διαταγή (Warning Order) μεταφέρεται μέσω τηλεφωνικής συνδιάσκεψης, ένα αντίγραφο της οποίας κρατείται για να δοθεί προς ενημέρωση στην JPEC. Στην περίπτωση που οι NCA έχουν ήδη επιλέξει ένα πλάνο αντίδρασης, τότε μπορεί να δώσουν οδηγία για μετάβαση στην επόμενη φάση.

Το τελικό προϊόν της τρίτης φάσης είναι η Εκτίμηση του Διοικητή (Commander's Estimate) η οποία ετοιμάζεται από τον CINC. Όλη η ομάδα του CINC εργάζεται πυρετωδώς ώστε η Εκτίμηση να είναι έτοιμη μέσα σε λίγες ώρες. Σκοπός της Εκτίμησης είναι η παροχή στον Chairman of the Joint Chiefs of Staff ενός συνόλου πληροφοριών, ώστε οι NCA να μπορέσουν να αποφασίσουν την επιλογή ενός Σχεδίου Αντίδρασης.

Η Αυτόματη Επεξεργασία Δεδομένων (Automatic Data Processing) παίζει πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτή τη φάση. Ενέργειες όπως η πλήρης ανάπτυξη πλάνων αντίδρασης, η καταλληλότητα και επάρκεια κάθε μίας ξεχωριστά από τις προτεινόμενες δράσεις, η δημιουργία αρχείου με τις διαθέσιμες δυνάμεις και τις δυνάμεις υποστήριξης, η εκτίμηση της ικανότητας σχετικά με τις μεταφορές ανά προτεινόμενη δράση και η εκτίμηση του χρόνου ανάπτυξης των δυνάμεων για κάθε περίπτωση ξεχωριστά, χαίρουν πλήρους υποστήριξης από το σύστημα της αυτόματης επεξεργασίας δεδομένων.

Η φάση του Σχεδιασμού-Ανάπτυξης της Αντίδρασης ολοκληρώνεται όταν οι προτεινόμενες δράσεις παρουσιαστούν στις NCA.¹⁴⁰⁶

Φάση Τέταρτη: Επιλογή Τρόπου Δράσης (Course of Action Selection)

Στη φάση αυτή ο CJCS, με τη συμβολή των υπολοίπων μελών του Joint Chiefs of Staff, μελετά και αναλύει την Εκτίμηση του Διοικητή (Commander's Estimate) και τις εκτιμήσεις για την ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων και παρουσιάζει κατά σειρά προτεραιότητας τις διαθέσιμες στρατιωτικές επιλογές στις NCA.

Η τέταρτη φάση ξεκινά όταν οι διαθέσιμες στρατιωτικές επιλογές δράσης παρουσιάζονται στις NCA. Ο CJCS, όπως αναφέραμε, έχει λάβει την Εκτίμηση του Διοικητή, το Joint Staff έχει κάνει την αξιολόγηση αυτής και οι επιλογές δράσης τροποποιούνται προς βελτίωση ή αναθεωρούνται. Επίσης, υπό το φως νέων εξελίξεων, μπορεί να δημιουργηθούν και νέα σχέδια δράσης.

Και σε αυτή τη φάση υπάρχει ένα πλήθος αναφορών που δημιουργείται και αποτελεί μέρος της συνολικής διαδικασίας. Σημαντικότερες είναι η Διαταγή

¹⁴⁰⁶Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-17 έως 5-20.

Σχεδίασης (Planning Order) και η Διαταγή Ετοιμότητας (Alert Order). Η πρώτη καθορίζει το απαιτούμενο σύνολο της στρατιωτικής δύναμης και τον αντικειμενικό στόχο της αποστολής καθώς και τους περιορισμούς αυτής. Επίσης, εμπεριέχεται περαιτέρω σχεδιασμός από το Joint Chiefs of Staff και δίδεται μία προθεσμία για την έκδοση της διαταγής της επιχείρησης (Operation Order – OPORD). Η Διαταγή Ετοιμότητας εκδίδεται από τον CJCS όταν ληφθεί η απόφαση των NCA για τον τρόπο δράσης. Η διαταγή αυτή ουσιαστικά είναι μία καταγεγραμμένη επικοινωνήση της απόφασης των NCA για στρατιωτική επίλυση στην κρίση. Τα περιεχόμενά της είναι παρόμοια με αυτά της Διαταγής Σχεδίασης ενώ καθορίζεται και δίδεται έμφαση ότι πρόκειται για Διαταγή Ετοιμότητας και πως για το σχεδιασμό της εκτέλεσης έχει δοθεί εξουσιοδότηση από τον Υπουργό Άμυνας.

Η φάση της επιλογής τρόπου δράσης ολοκληρώνεται με την επιλογή από τις NCA και την απόφαση να ξεκινήσει ο σχεδιασμός της εκτέλεσης (Execution Planning). Η Διαταγή Ετοιμότητας είναι αυτή που κοινοποιεί την προαναφερθείσα απόφαση.

Φάση Πέμπτη: Σχεδιασμός Εκτέλεσης (Execution Planning)

Στη φάση αυτή ο τρόπος δράσης που έχει επιλεγεί μετατρέπεται σε Διαταγή Επιχείρησης (Operation Order). Στο σημείο αυτό, γίνεται λεπτομερέστατος σχεδιασμός για την εκτέλεση του τρόπου δράσης και στη Διαταγή της Επιχείρησης περιγράφονται οι πραγματικές δυνάμεις, καθορίζονται οι ικανότητες και ο τρόπος μεταφοράς των στρατιωτικών δυνάμεων.

Ο Σχεδιασμός Εκτέλεσης περιλαμβάνει τρία στάδια. Το σχεδιασμό της εκτέλεσης, την προετοιμασία των στρατιωτικών δυνάμεων και την αναφορά ικανότητας για ανάπτυξη αυτών. Ο χρόνος που απαιτείται για το σχεδιασμό της εκτέλεσης επηρεάζεται σαφώς από τη σχεδίαση που ήδη έχει γίνει. Η προετοιμασία των δυνάμεων εστιάζει στην επιλογή συγκεκριμένων στρατιωτικών δυνάμεων και στην ετοιμότητά τους για ανάπτυξη. Η ανάπτυξη των δυνάμεων περιλαμβάνει την περιγραφή του συνόλου των στρατιωτών και του εξοπλισμού προς μεταφορά, τις μονάδες προς μεταφορά, την τοποθέτηση των μεταφορικών μέσων σε ενδιάμεσες θέσεις για την απόβαση – αποβίβαση των δυνάμεων. Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η ανάπτυξη των δυνάμεων μπορεί να αλλάξει με διαταγή του Υπουργού Άμυνας.

Και σε αυτή τη φάση υπάρχει ένα πλήθος αναφορών που δημιουργείται και αποτελεί μέρος της συνολικής διαδικασίας. Σημαντικότερες είναι το TPFDD (Time-Phased Force and Deployment Data) Letter Of Instruction (LOI) και η Διαταγή Επιχείρησης (Operation Order - OPORD). Το LOI παρέχει τις οδηγίες και κατευθύνσεις στα στοιχεία των στρατιωτικών δυνάμεων και των δυνάμεων υποστήριξης για τη διάταξη των δυνάμεων, τις απαιτήσεις αναφορών και πιστοποιήσεων και τη διαχείριση όλων των στοιχείων του TPFDD γενικότερα. Η

Διαταγή Επιχείρησης αποτελεί το προϊόν του Σχεδιασμού Εκτέλεσης (Execution Planning) και περιλαμβάνει όλη τη λίστα των δυνάμεων, οδηγίες για την εκτέλεση των επιχειρήσεων, καθώς και όλο το σχεδιασμό για τη διοικητική υποστήριξη (logistics and administrative plans) της επιχείρησης.

Η φάση ολοκληρώνεται όταν η Διαταγή Επιχείρησης εγκριθεί για εφαρμογή.

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση της έκτης και τελευταίας φάσης είναι σημαντικό να αναφερθεί πως ενώ διαφαίνεται πως οι διαδικασίες (φάσεις) λαμβάνουν χώρα διαδοχικά η μία μετά την άλλη, σε περίπτωση μίας πραγματικής κρίσης μπορεί οι φάσεις να εκτυλίσσονται παράλληλα ή και κάποια από αυτές να παρακαμφθεί. Επίσης, δεν υφίσταται καθορισμένη χρονική διάρκεια για κάθε φάση ενώ παράλληλα, η ανεπάρκεια του χρόνου σε μία κρίση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την προφορική μετάδοση των πληροφοριών, ακόμη και της απόφασης για λήψη στρατιωτικής δράσης.¹⁴⁰⁷

Φάση Έκτη: Εκτέλεση

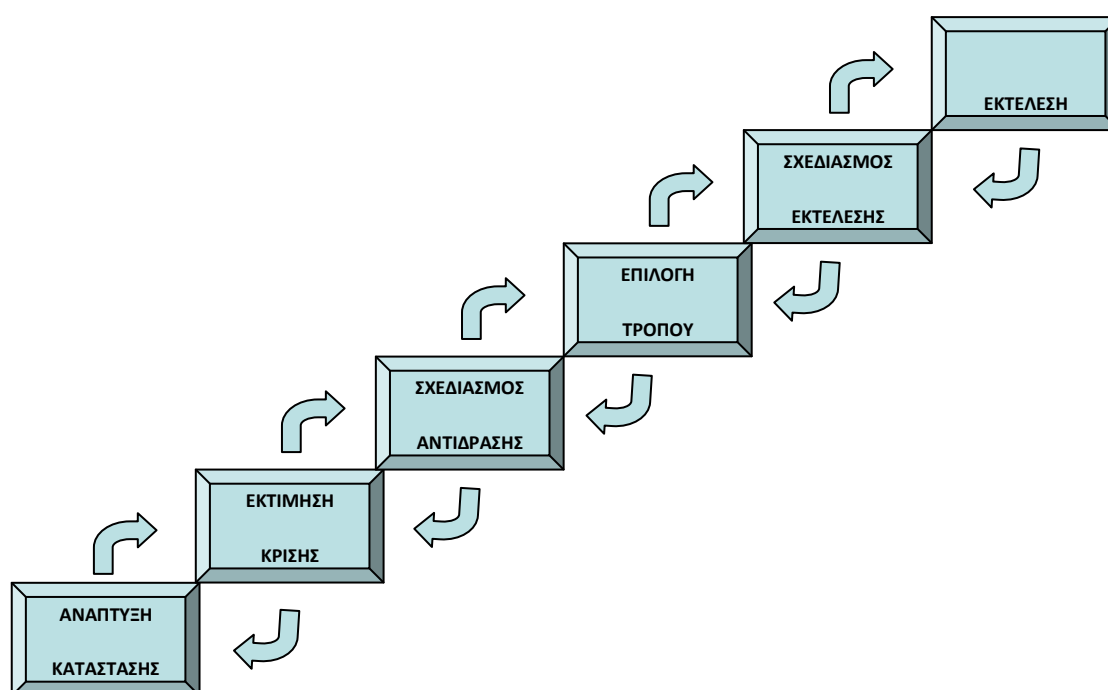
Η φάση αυτή ξεκινά με την απόφαση των NCA να επιλέξουν τη στρατιωτική οδό για την αντιμετώπιση της κρίσης και να εκτελέσουν τη Διαταγή Επιχείρησης (OPORD). Ο Υπουργός Άμυνας εξουσιοδοτεί τον CJCS να εκδώσει μία Διαταγή Εκτέλεσης (Execution Order) με την οποία ο CINC θα ακολουθήσει την OPORD. Από τη βάση δεδομένων του Joint Operation Planning and Execution System (JOPEs) γίνεται η συνεχής ανανέωση (update) όλων των πληροφοριών που φτάνουν και έρχονται από τις διοικήσεις κατά τη φάση της εκτέλεσης.

Στη φάση αυτή μπορεί να απαιτηθούν και αλλαγές στο αρχικό σχέδιο για λόγους τακτικής και πληροφοριών, για λόγους διαθεσιμότητας μεταφορικών μέσων και δυνατοτήτων επιβίβασης και απόβασης των δυνάμεων (POE – Port of Embarkation και POD – Port of Debarkation). Ως εκ τούτου, απαιτείται συνεχής ρύθμιση- τροποποίηση, συντονισμός και μελέτη για την ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων. Η βάση δεδομένων του JOPEs περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, πληροφορίες για την υποστήριξη των μαχόμενων δυνάμεων καθώς και τις απαιτήσεις για την υποστήριξη αυτή. Επίσης, περιλαμβάνονται οι απαιτήσεις εφοδιασμού, τα σημεία απόβασης των δυνάμεων (Port of Debarkation) καθώς και ο απαιτούμενος χρόνος άφιξης των δυνάμεων σε αυτά (LAD – Latest Arrival Date at POD). Παράλληλα, προβλέπεται και αντικατάσταση των τραυματιών ανά αριθμούς και μέρα.

¹⁴⁰⁷Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-21 έως 5-26.

Ο συνολικός σχεδιασμός επικεντρώνεται στις πρώτες επτά (7) ημέρες αεροπορικής δραστηριότητας και στις πρώτες τριάντα (30) ημέρες δραστηριότητας στο έδαφος. Αλλαγές που αφορούν στην ανάπτυξη των δυνάμεων και προβλέπονται να λάβουν χώρα σε διάστημα μεγαλύτερο των επτά ημερών, δεν έχουν σχεδόν καθόλου επίδραση στο σχεδιασμό. Ωστόσο, αλλαγές που έχουν χρόνο εφαρμογής μέσα στις πρώτες επτά ημέρες μπορεί να επιφέρουν σημαντικές τροποποιήσεις.¹⁴⁰⁸

Παρακάτω παρουσιάζεται σχηματικά η διαδικασία των έξι φάσεων αντίδρασης κατά την κρίση.

Σχήμα 6. Οι έξι φάσεις αντίδρασης στην κρίση

Περίπτωση Πολλαπλών Κρίσεων

Πολλαπλές κρίσεις καλούνται οι καταστάσεις κατά τις οποίες οι Διαδικασίες CAP βρίσκονται σε εφαρμογή για περισσότερες από μία κρίσεις ενώ παράλληλα οι απαιτήσεις για στρατιωτικές δυνάμεις και υποστήριξη ξεπερνούν τη διαθεσιμότητα και οι διοικητές των δυνάμεων αδυνατούν να επιλύσουν το παραπάνω πρόβλημα. Οι κρίσεις μπορεί να λάβουν χώρα είτε στο χώρο ευθύνης ενός διοικητή είτε σε διαφορετικές περιοχές ευθύνης, εμπλέκοντας περισσότερους από έναν CINC.

¹⁴⁰⁸Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-27 έως 5-29.

Το Σύστημα Σχεδιασμού και Εκτέλεσης (JOPES) παρέχει καθοδήγηση που λειτουργεί υποστηρικτικά στις διαδικασίες των έξι φάσεων που αφορούν σε μεμονωμένες κρίσεις. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση ταυτόχρονων στρατιωτικών επιχειρήσεων απαιτεί έγκαιρο εντοπισμό των συγκρούσεων αλλά και των αδυναμιών. Όσο πιο άμεση είναι η αντιμετώπιση, τόσο περισσότερο διευκολύνεται η ανάπτυξη εναλλακτικών τρόπων ενέργειας, τόσο πιο έγκαιρος είναι ο καθορισμός της κατανομής – διάταξης των δυνάμεων, ενώ παράλληλα ο συντονισμός ανάμεσα στα μέλη του JPEC, αυξάνεται και οδηγεί σε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Η καθοδήγηση από τις NCA και τον CJCS εξασφαλίζει τον καθορισμό των προτεραιοτήτων και την κατανομή των δυνάμεων και των διαθέσιμων πόρων. Στην περίπτωση που η αντίδραση – επίλυση δεν είναι άμεση μπορεί να αναθεωρηθεί η αποστολή και να γίνει επανασχεδιασμός / τροποποιήσεις / βελτιώσεις στην υπάρχουσα OPOD.¹⁴⁰⁹

Η Προεδρία του Barack Obama στη Διαχείριση Κρίσεων: Presidential Policy Directive / PPD-8 – National Preparedness

Η οδηγία που δημοσιεύτηκε στις 30 Μαρτίου 2011 και έχει ως θέμα της την Εθνική Ετοιμότητα των Η.Π.Α., παρέχει το στίγμα της Προεδρίας Obama ως προς τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τη διαχείριση κρίσεων, τους στόχους, το εθνικό σύστημα ετοιμότητας, καθώς και τους ρόλους / ευθύνες.

Η οδηγία έχει ως στόχο την ενίσχυση στην ασφάλεια και την ευελιξία των Η.Π.Α. μέσα από τη συστηματική προετοιμασία για την αντιμετώπιση απειλών, όπως είναι αυτή της τρομοκρατίας, οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, οι πανδημίες και οι μεγάλες φυσικές καταστροφές. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως η ετοιμότητα αποτελεί κοινή ευθύνη της κυβέρνησης σε όλα της τα επίπεδα, των μη κερδοσκοπικών οργανισμών, του ιδιωτικού τομέα αλλά και των πολιτών σε ατομικό επίπεδο. Στόχος της οδηγίας είναι η δημιουργία μίας συνολικής ανά το αμερικανικό έθνος προσέγγισης της ετοιμότητας, βασιζόμενης στις δυνατότητες.

Ο στόχος που έχει τεθεί από την οδηγία θα λαμβάνει υπόψη του τις απειλές, την τρωτότητα, τις μεταβολές σε περιφερειακό επίπεδο των κρατών και θα περιλαμβάνει μετρήσιμους και ιεραρχημένους αντικειμενικούς στόχους με σκοπό τη μείωση των ρίσκων που ενέχονται στις απειλές.

Ο στόχος της εθνικής ετοιμότητας θα αντανάκλα την πολιτική που σκιαγραφείται στην Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας (National Security Strategy –

¹⁴⁰⁹Stull, *The Joint Staff Officer's Guide 2000*, 5-29 έως 5-30.

May 2010), στις Προεδρικές Οδηγίες (Presidential Policy Directives), τις Προεδρικές Οδηγίες για την Εσωτερική Ασφάλεια (Homeland Security Presidential Directives), τις Προεδρικές Οδηγίες Εθνικής Ασφάλειας (National Security Presidential Directives) και τις εθνικές στρατηγικές.

Η οδηγία ορίζει πως ο Secretary of Homeland Security, διακόσιες σαράντα (240) ημέρες μετά τη λήψη της παρούσας οδηγίας θα πρέπει να έχει αναπτύξει και υποβάλλει την περιγραφή του συστήματος εθνικής ετοιμότητας (national preparedness system) στον Πρόεδρο των Η.Π.Α.. Η περιγραφή αυτή θα γίνει με τη συνέργεια των Υπουργείων, των Υπηρεσιών, των τοπικών αρχών, καθώς και των ιδιωτικών και μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Το σύστημα αυτό θα παρέχει μία προσέγγιση μέσω της οποίας θα μπορεί να δημιουργηθεί και να λειτουργήσει μέσα στο χρόνο ένας κύκλος δραστηριοτήτων που θα στοχεύουν στην ετοιμότητα. Θα περιλαμβάνει ένα συνολικό σχεδιασμό και πλαίσια εργασίας, την προστασία, τον κατευνασμό, την αντίδραση και την ανάκαμψη. Το σύστημα επίσης θα περιλαμβάνει επιχειρησιακό σχέδιο για κάθε ένα από τα πλαίσια εργασίας καθώς και τη δυνατότητα για ανταλλαγή προσωπικού και εκπαίδευσή του, ώστε να δημιουργηθούν και να διατηρηθούν οι δυνατότητες που προβλέπονται από το στόχο.

Όλη η προαναφερθείσα διαδικασία θα επιβλέπεται από τον Assistant to the President for Homeland Security and Counterterrorism, ο οποίος περιοδικά θα ελέγχει τη διαδικασία επίτευξης του στόχου που έχει οριστεί. Ευθύνες για την επίτευξη του στόχου και το συντονισμό των διαδικασιών θα έχουν και πλήθος φορέων και προσώπων όπως ο υπουργός Εσωτερικής Ασφάλειας (Secretary of Homeland Security) και τα υψηλά στελέχη των Υπουργείων και των Υπηρεσιών. Παράλληλα, η οδηγία αυτή δε θα εμπλέκεται στις δικαιοδοσίες και εξουσίες του Γενικού Εισαγγελέα και σε καμία περίπτωση δε θα περιορίζει το εύρος της εξουσίας του Υπουργού Εθνικής Άμυνας στο σχεδιασμό, στον έλεγχο, στη διοίκηση, στον εξοπλισμό, στην εκπαίδευση και σε οποιεσδήποτε άλλες δραστηριότητες του Υπουργείου.¹⁴¹⁰

Η οδηγία στην οποία έγινε αναφορά παραπάνω μας δείχνει απλά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το σύστημα για τη διαχείριση κρίσεων στις Η.Π.Α.. Δηλώνει ξεκάθαρα πως το σύστημα δεν είναι στατικό και πως, παρόλη την ύπαρξη διαδικασιών και σχεδίων ετοιμότητας, αναζητά συνεχώς τη βελτίωση και την εξέλιξη. Ουσιαστικά αναζητά την συνεχή προσαρμογή του στα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο και δείχνει / επικυρώνει τελικά τον ηγετικό ρόλο που διαδραματίζουν οι Η.Π.Α. ανά την υφήλιο. Μία αυτοκρατορία που δεν είναι στατική και που συνεχώς αναπτύσσεται στα νέα δεδομένα.

¹⁴¹⁰Barack Obama, "National Preparedness-Presidential Directive/PPD-8," Washington: The White House (March 30, 2011): 1-4, πρόσβαση 11 Απριλίου 2011 – 21:05.
<http://www.fas.org/irp/offdocs/ppd/ppd-8.pdf>

Θεσμικό Πλαίσιο, Σχεδιασμός και Αποστολές Διαχείρισης Κρίσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας (European Security Strategy) του 2003 δε διαφαίνεται ξεκάθαρα κάποια φιλοδοξία για Διαχείριση Κρίσεων σε στρατιωτικό επίπεδο. Καθορίζεται απλώς ότι «η Ένωση θα πρέπει να είναι σε θέση να υποστηρίξει ταυτόχρονα περισσότερες από μια επιχειρήσεις»¹⁴¹¹. Εκφράζεται επίσης η φιλοδοξία μιας ευρωπαϊκής πολιτικής ασφάλειας με παγκόσμιο βεληνικές : «Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει τη δυνατότητα να συνεισφέρει σε μέγιστο βαθμό τόσο στην αντιμετώπιση των απειλών όσο και στην ανακάλυψη των ευκαιριών – δυνατοτήτων»¹⁴¹².

Παρόλο που η Στρατηγική αυτή έχει χαρακτηριστεί ως αποτυχία αναφορικά με το μη καθορισμό των μέσων και των σχέσεων, το κείμενο καθαυτό παρέχει κάποια κεντρικά σημεία – οδηγούς που αφορούν στους στόχους της ΕΕ αλλά και στους τρόπους επίτευξης αυτών. Το κείμενο καθορίζει πως η ΕΕ χρειάζεται «να αναπτύξει μια στρατηγική κουλτούρα η οποία θα καλλιεργεί την έγκαιρη, ταχεία και όπου απαιτείται δυναμική και σθεναρή μεσολάβηση»¹⁴¹³ σε καταστάσεις κρίσεων, περιλαμβάνοντας πάντοτε και στρατιωτικά μέσα. Επαγωγικά και βάσει του παραπάνω κειμένου, η ΕΕ είναι απαραίτητο να διαθέτει τη στρατιωτική ικανότητα τόσο για τη διαχείριση συγκρουσιακών καταστάσεων όσο και για την ανάληψη όλων των αποστολών που ανατίθενται στα πλαίσια της ESDP (European Security and Defense Policy).

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας (ESDP) δημιουργήθηκε το 1999 στα πλαίσια της ενδυνάμωσης της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας της ΕΕ. Το φάσμα των αποστολών το οποίο προβλέπονταν να καλύψει, ήταν οι γνωστές και ως αποστολές Petersberg, οι οποίες δημιουργήθηκαν το 1992 στα πλαίσια της Δυτικής Ευρωπαϊκής Ένωσης (Western European Union) και οι οποίες μετέπειτα ενσωματώθηκαν στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Treaty on European Union – TEU) μετά από αναθεωρήσεις που έλαβαν χώρα στη Σύνοδο κορυφής του Άμστερνταμ το 1997. Πρόκειται για αποστολές διάσωσης, διατήρησης ειρήνης, ανθρωπιστικές και Διαχείρισης Κρίσεων, στην επίτευξη των οποίων περιλαμβάνεται και η συμμετοχή στρατιωτικών δυνάμεων. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας επέκτεινε το φάσμα των αποστολών της και μέσα από τη Συνθήκη της Λισσαβόνα παρουσίασε μια αναθεώρηση και επανεξέταση στον καθορισμό των καλυπτόμενων από την ESDP ζητημάτων και αποστολών. Η Συνθήκη της Λισσαβόνα προβλέπει τη χρήση τόσο πολιτικών όσο και στρατιωτικών μέσων στη διεξαγωγή

¹⁴¹¹ Council of the European Union, *A Secure Europe in a better World: European Security Strategy* (Brussels, December 2003), 11.

¹⁴¹² Ibid, 14.

¹⁴¹³ Ibid, 11.

ανθρωπιστικών αποστολών καθώς και αποστολών διάσωσης και αφοπλισμού. Επίσης προβλέπει την παροχή στρατιωτικής υποστήριξης προς τρίτες χώρες και την ανάληψη της πρωτοβουλίας για την παρεμπόδιση συγκρούσεων και τη διατήρηση της ειρήνης. Καθορίζεται επίσης ότι η ΕΕ θα πρέπει να είναι σε θέση να αποστείλει στρατιωτικές δυνάμεις σε αποστολές Διαχείρισης Κρίσεων, όπως επίσης και σε αποστολές διατήρησης ειρήνης και σταθεροποίησης μετά από κάποια σύγκρουση. Στη Συνθήκη αναφέρεται πως τα παραπάνω μπορούν να βρουν εφαρμογή και στη μάχη κατά της τρομοκρατίας και πως η ΕΕ μπορεί να χρησιμοποιήσει τις αποστολές της ESDP προς υποστήριξη σε τρίτες χώρες οι οποίες καταπολεμούν την τρομοκρατία στο έδαφός τους. Είτε η Συνθήκη της Λισσαβόνα έχει τεθεί εμπράκτως σε λειτουργία είτε όχι, αυτός ο διευρυμένος καθορισμός του φάσματος των αποστολών αποτελεί οδηγό για την ESDP¹⁴¹⁴.

Στόχοι

Τον Ιούνιο του 1999, στη σύσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, οι κυβερνήσεις των χωρών – μελών της ΕΕ συμφώνησαν ότι «η ΕΕ θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα για αυτόνομη δράση, υποστηριζόμενη από αξιόπιστες στρατιωτικές δυνάμεις, από την ύπαρξη των μηχανισμών για την απόφαση χρήσης αυτών καθώς και από την απαραίτητη ετοιμότητα τους. Όλα τα παραπάνω με στόχο την ανταπόκριση σε διεθνείς κρίσεις χωρίς η ΕΕ να λογοδοτεί για πράξεις για τις οποίες είναι υπεύθυνο το ΝΑΤΟ»¹⁴¹⁵. Το παραπάνω αναφέρεται στη σύσκεψη του Δεκεμβρίου του 1999 ως «Κύριος Στόχος 2003» (Headline Goal 2003), γνωστός και ως «Κύριος Στόχος» του Ελσίνκι: «με την εθελοντική τους συνεργασία – συμμετοχή στις επιχειρήσεις υπό την ηγεσία της ΕΕ, τα κράτη – μέλη αυτής θα πρέπει μέχρι το 2003 να δύνανται να αναπτύξουν μέσα σε διάστημα 60 ημερών, στρατό 50000-60000 ατόμων τον οποίο και θα μπορούν να διατηρήσουν τουλάχιστον ένα έτος, στα πλαίσια των αποστολών Petersberg. Σε ένα από τα παραρτήματα (annexes) που αφορούν στα συμπεράσματα της συνάντησης στο Ελσίνκι¹⁴¹⁶, αναφέρεται λεπτομερώς ότι «σε στρατιωτικό επίπεδο, η δύναμη θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από αυτονομία και να διαθέτει τις απαραίτητες ικανότητες αναφορικά με τη διοίκηση, τον έλεγχο, τον τομέα

¹⁴¹⁴Bastian Giegerich, *European Military Crisis Management: Connecting Ambition and Reality*, International Institute for Strategic Studies, Adelphi Paper 397 (Oxford, 2008), 16.

¹⁴¹⁵Council of the European Union, Presidency Conclusions (Cologne European Council, 3-4 June 1999), 66, πρόσβαση 13 Ιουνίου 2009 – 11:01.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/57886.pdf

¹⁴¹⁶Τα Presidency Conclusions αποτελούν συνόψεις των πρακτικών των συναντήσεων του Συμβουλίου της ΕΕ και δημοσιεύονται από εκείνη τη χώρα που κατέχει την Προεδρία της ΕΕ.

των πληροφοριών, τη διοικητική μέριμνα, την υποστήριξη γενικότερα αλλά και την παρουσία αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων¹⁴¹⁷.

Σε έγγραφο του 2000 θεωρείται ότι «οι πιο απαιτητικές αποστολές θα λάβουν χώρα είτε μέσα στην Ευρώπη είτε κοντά σε αυτή. Οι στρατιωτικές δυνάμεις, βάσει του εγγράφου, θα πρέπει να είναι διαθέσιμες για ανταπόκριση σε μια κρίση οπουδήποτε στην υφήλιο. Επίσης αναφέρεται ότι η ΕΕ θα πρέπει να είναι έτοιμη να ανταποκριθεί σε αποστολές Διαχείρισης Κρίσεως με τη χρήση ενός σώματος στρατού ... Εναλλακτικά, η ΕΕ θα πρέπει να είναι προετοιμασμένη να υποστηρίζει μια μακροχρόνια επιχείρηση ενώ την ίδια στιγμή θα πρέπει να δύναται να υποστηρίζει και ακόμη μια επιχείρηση μικρότερης διάρκειας.¹⁴¹⁸ Διαφαίνεται πως σε αυτό το σημείο, η ΕΕ είχε εστιάσει σε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας μέσα και στην κοντινή περιοχή της Ευρώπης. Είναι σαφές πως η κρίση στο Κόσοβο το 1999 επηρέασε πολύ τις αναφερθείσες παραδοχές.

Τον Δεκέμβριο του 2000, στη συνάντηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη Νίκαια, υπήρχε ήδη μεγάλη ασκούμενη πίεση για τη διακήρυξη της ESDP ως επιχειρησιακή. Στην αρχή του 2001, το Συμβούλιο αναγνώρισε τη δυνατότητα της ΕΕ στη διεξαγωγή αποστολών Διαχείρισης Κρίσεως, παρόλο που τα κριτήρια του HG 2003 βρίσκονταν μακριά από την εκπλήρωσή τους. Το Μάιο του 2003, το Συμβούλιο, αδυνατώντας να διακηρύξει την εκπλήρωση των αναφερθέντων κριτηρίων, απλά υποδήλωσε ότι η ΕΕ μπορεί να διεξάγει αποστολές σε όλο το φάσμα των προβλεπόμενων (Petersberg), ενώ παράλληλα αποδέχτηκε ότι η ESDP περιορίστηκε λόγω σημαντικών ανεπαρειών στις ικανότητες¹⁴¹⁹.

Έχοντας πλέον «χάσει» την καταληκτική χρονολογία για το HG 2003, η ΕΕ καθόρισε το Μάιο του 2004 ένα νέο στόχο, το HG 2010. Ο νέος αυτός στόχος διαφέρει από τον προγενέστερό του στο ότι δεν εστιάζει καθόλου στους αριθμούς. Τα κράτη – μέλη παρουσίασαν μια νέα προσήλωση, όχι πλέον στην ποσότητα αλλά στην ποιότητα. Η κεντρική δέσμευση του HG 2010 είναι «η ικανότητα μέχρι το 2010 της άμεσης και αποφασιστικής αντίδρασης στα πλαίσια όλου του φάσματος των

¹⁴¹⁷ Presidency Conclusions, Council of the European Union (Helsinki European Council, 10-11 December 1999), πρόσβαση 12 Απριλίου 2009 – 12:32.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm

¹⁴¹⁸ Council of the European Union, Process for the Elaboration of the Headline and Capability Goals, Doc. 6756/00, 14 March 2000.

¹⁴¹⁹ Declaration on EU Military Capabilities, 9379/03 (presse 138), External relations Council, (Brussels: Council of the European Union, 19-20 May 2003), 1-3, πρόσβαση 18 Μαΐου 2009.
<http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Declaration%20on%20EU%20Military%20Capabilities%20-%20May%202003.pdf>

επιχειρήσεων Διαχείρισης Κρίσεων από τη TEU.¹⁴²⁰ Μέσα από το νέο αυτό στόχο (HG 2010) προκύπτει πλέον μια σημαντική καινοτομία για την ΕΕ: η δημιουργία των «δυνάμεων μάχης» (battlegroups). Πρόκειται για δυνάμεις άμεσης απόκρισης της τάξεως των 1500-3000 ατόμων, που θα περιλαμβάνουν όλες τις απαραίτητες δυνατότητες και θα έχουν ικανότητα διατήρησης στο πεδίο αποστολής τους για διάστημα μέχρι και 120 ημερών (εφόσον γίνει ανεφοδιασμός τους). Είναι δυνάμεις που μπορούν να ανταποκριθούν στις πιο δύσκολες και απαιτητικές αποστολές που καλύπτει το ευρύ φάσμα των Petersburg Tasks. Με τον HG 2003 να μην έχει επιτευχθεί ούτε και εγκαταλειφθεί, υπήρχαν ακόμη διακυμάνσεις στις θεωρήσεις για τον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμόζονταν η ESDP. Το γεγονός ότι ο εκπρόσωπος της γαλλικής Προεδρίας στο δεύτερο μισό του 2008 υπενθύμισε ότι η ατζέντα του HG 2003 υπήρχε ακόμη, καταδεικνύει την ύπαρξη μιας αβεβαιότητας επί του θέματος.¹⁴²¹

Σε αρχική φάση, η ESDP λειτούργησε στη λογική της Διαχείρισης Κρίσεων σε στρατιωτικό επίπεδο, αφήνοντας πίσω την ανάπτυξη του πολιτικού παράγοντα στο ζήτημα αυτό. Ως κατάληξη, η ΕΕ οδηγήθηκε σε μια «περιεκτική προσέγγιση» (Comprehensive Approach) για τη Διαχείριση Κρίσεων στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας. Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει ότι οι σύγχρονες πολυδιάστατες απειλές κατά της ασφάλειας απαιτούν πολυδιάστατη απόκριση η οποία θα εμπλέκει πλήθος «εργαλείων». Στη Στρατηγική δηλώνεται ότι η ΕΕ είναι καλά «εξοπλισμένη» για να ανταποκριθεί σε τέτοιες πολυδιάστατες καταστάσεις.¹⁴²² Η μεγάλη «υπόσχεση» της ESDP είναι η υψηλή σημασία της δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου συστήματος Διαχείρισης Κρίσεων, το οποίο θα περιλαμβάνει τόσο στρατιωτικά όσο και πολιτικά μέσα.

Στα πλαίσια του αναφερθέντος στόχου – υπόσχεσης, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εισήγαγε το Δεκέμβριο του 2004 το στόχο Civilian Headline Goal 2008 (CHG 2008) ώστε να εμπλακούν και οι πολιτικοί παράγοντες στη Διαχείριση Κρίσεων. Όπως και με τους στόχους σε στρατιωτικό επίπεδο, τα κράτη – μέλη κλήθηκαν να συνεισφέρουν οικειοθελώς με προσωπικό υπέρ του CHG 2008, χωρίς αυτό να αποτελεί θεσμική υποχρέωσή τους. Το εκφραζόμενο από το CHG 2008 όραμα ήταν η δυνατότητα ανάπτυξης υποστήριξης σε πολιτικό επίπεδο, μέσα σε 30 ημέρες από την απόφαση υλοποίησης μιας αποστολής. Η υποστήριξη αυτή μπορεί να τεθεί σε ισχύ παράλληλα σε συνδυασμό και συνέργια με την ανάπτυξη του

¹⁴²⁰ Headline Goal 2010, Doc. 6805/03, endorsed on 17 and 18 June 2004 (Brussels: Council of the European Union, 2004), 1, πρόσβαση 18 Ιουνίου 2010 – 15:42.
<http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>

¹⁴²¹ Bernard Kouchner, “Opening speech to EU-NATO seminar,” French Embassy in London, Paris, 7 July 2008, πρόσβαση 18 Φεβρουαρίου 2011 – 12:13.
<http://www.ambafrance-uk.org/EU-NATO-seminar-Bernard-kouchner-s.html>

¹⁴²² A Secure Europe in a better World: European Security Strategy, Council of the European Union (Brussels, December 2003), 7, πρόσβαση 12 Μαρτίου 2010 – 12:11.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

στρατιωτικού παράγοντα στη Διαχείριση μιας Κρίσης. Ο CHG 2008 καθορίζει ότι «η ΕΕ θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα της παράλληλης ανάπτυξης αποστολών πολιτών σε διάφορα επίπεδα εμπλοκής ... συμπεριλαμβάνοντας τουλάχιστον μια μεγάλης κλίμακας αποστολής πολιτών σε μη φίλιο περιβάλλον». Επίσης αναγνωρίζει ότι «αποστολές Διαχείρισης Κρίσεων σε πολιτικό επίπεδο ίσως να απαιτηθεί να διατηρηθούν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα» από το σχεδιασθέν.¹⁴²³

Παρόλο που ο CHG 2008 δεν παρουσιάζει ξεκάθαρα έναν αριθμητικό στόχο, αναφέρει παραδοχές για τον αριθμό των πολιτών που θα απαιτούνταν στη διεξαγωγή 5 παράλληλων επιχειρήσεων στο εύρος των ικανοτήτων και στο πλαίσιο των προτεραιοτήτων που καθορίζονται από το στόχο. Προτεραιότητες όπως η αστυνόμευση, η επιβολή του νόμου, η διοίκηση σε πολιτικό επίπεδο και η πολιτική προστασία. Για τη διεξαγωγή των 5 αποστολών που αναφέρθηκαν ως μέρος του CHG 2008, απαιτείται ένα σύνολο 18200 ατόμων πολιτικού προσωπικού με 477 διαφορετικές καθηκοντολογίες (job descriptions): 13265 αστυνομικοί, 2558 αξιωματούχοι που θα ασχολούνται με την επιβολή του νόμου, 1421 διοικητικοί υπάλληλοι, 764 εξειδικευμένα άτομα σε ζητήματα πολιτικής προστασίας καθώς και 198 παρατηρητές της ασφάλειας και της πολιτικής κατάστασης. Συγκρίνοντας τους αριθμούς αυτούς με τις επιχειρήσεις των Ηνωμένων Εθνών, γνωρίζουμε ότι τα ΗΕ, κατά το 2007, είχαν 9500 δυνάμεις αστυνομικών στις αποστολές τους, ο οποίος προβλέπονταν να αυξηθεί κατά 4000 το 2008.¹⁴²⁴

Με τις πραγματικές αποστολές στα πλαίσια της ESDP να τελούνται υπό συνεχώς πιο αντίξοες συνθήκες (από το έτος 2003 όπου και ξεκίνησαν) και να επεκτείνονται τόσο σε γεωγραφικό εύρος όσο και λειτουργικά, κατέστη αναγκαία μια αναθεώρηση στα πλαίσια των στόχων. Προς το σκοπό αυτό, στα τέλη του 2007 δημιουργήθηκε σε πολιτικό επίπεδο ο στόχος Civilian Headline Goal 2010 (CHG 2010) με χρονοδιάγραμμα «παράλληλο» με το στρατιωτικό HG 2010.¹⁴²⁵ Αυτός ο νέος στόχος (CHG 2010) έχει σα σκοπό του τη βελτίωση της ποιότητας και της

¹⁴²³ Civilian headline Goal 2008, Doc. 15863/04 (Brussels: Council of the European Union, December 7, 2004), 3, πρόσβαση 24 Απριλίου 2010 – 13:12.
<http://register.consilium.eu.int/pdf/en/04/st15/st15863.en04.pdf>

¹⁴²⁴ Civilian Headline Goal 2008: Questionnaire on Contributions from Non-EU States towards the EU Civilian Crisis Management Capability Under ESDP, Doc. 12208/06 (Brussels: Council of the European Union, Center on International Cooperation, Annual Review of Global Peace Operations 2008, 14 August 2006), 9, πρόσβαση 8 Μαρτίου 2013 – 18:16.
<http://www.geostrategy.gr/pdf/20110529%20Crisis%20Management%20EU.pdf>

¹⁴²⁵ "Final Report on the Civilian Headline Goal 2008, Doc. 1407/807," Brussels: Council of the European Union, 9 November 2007. Βλέπε επίσης Unknown, Civilian Headline Goal 2010, Doc. 14823/07, Brussels: Council of the European Union, 19 November 2007, πρόσβαση 8 Μαρτίου 2013 - 12:12.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Final_Report_on_the_Civilian_Hheadline_Goal_2008.pdf

διαθεσιμότητας στις ικανότητες, με την ταυτόχρονη συνέχιση και ανάπτυξη του έργου του «προκατόχου» του.

Σενάρια και Σχεδιασμός για Διαχείριση Κρίσεων σε Στρατιωτικό Επίπεδο

Οι στόχοι “Headline Goals”, όπως αναφέρονται, δεν εμφανίζουν λεπτομερή περιγραφή των αποστολών που περιλαμβάνονται στο όραμά τους. Το EUMS (Military Staff of the European Union) υλοποιεί το λεπτομερή στρατιωτικό σχεδιασμό υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί των Στρατιωτικών θεμάτων (EU Military Committee).¹⁴²⁶ Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει την ύπαρξη και μελέτη διάφορων σεναρίων, κάθε ένα από τα οποία σχετίζεται και βασίζεται σε θεωρήσεις και μεταβλητές στο στρατηγικό σχεδιασμό όπως: η απόσταση του θεάτρου των επιχειρήσεων από τις Βρυξέλλες, ο απαιτούμενος χρόνος για την επίτευξη πλήρους επιχειρησιακής ικανότητας (Full Operating Capability), η διάρκεια της αποστολής και η μετακίνηση δυνάμεων. Επί του παρόντος, η ΕΕ «αναπτύσσει» πέντε (5) διαφορετικά σενάρια σχεδιασμού για Διαχείριση Κρίσεων σε στρατιωτικό επίπεδο των οποίων η ανάλυση ακολουθεί παρακάτω.

Επιβολή της Ειρήνης με Στρατιωτικά Μέσα

Το σενάριο περιλαμβάνει την ανάληψη αποστολής Διαχείρισης Κρίσεως από στρατιωτικές δυνάμεις με απώτερο στόχο την ειρήνη. Για το λόγο αυτό και συνεπάγεται δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο ανώτερο επίπεδο του φάσματος των αποστολών Petersberg. Βάσει των θεωρήσεων του σεναρίου, το θέατρο των επιχειρήσεων θα βρίσκεται μέχρι και 10000 km από τις Βρυξέλλες (περιλαμβάνονται και αποστολές σε αποστάσεις 4000 και 6000 km) και θα απαιτούνται τουλάχιστον εξήντα (60) ημέρες για την επίτευξη πλήρους επιχειρησιακής ικανότητας (FOC). Με βάση αυτό το χρόνο απόκρισης συνεπάγεται ότι τα στρατιωτικά στοιχεία θα πρέπει να ξεκινήσουν την ανάπτυξη στην περιοχή ενδιαφέροντος μέσα σε μικρότερο χρονικό διάστημα. Η διατήρηση των δυνάμεων στην περιοχή θεωρείται ότι μπορεί να κρατήσει για διάστημα μέχρι και έξι (6) μηνών και συνεπώς δεν υπάρχει απαίτηση για αποστολή νέων δυνάμεων που θα αντικαταστήσουν τις ήδη υπάρχουσες ανεπτυγμένες. Επίσης στις θεωρήσεις του σεναρίου αυτού περιλαμβάνονται και μικρότερης κλίμακας αποστολές

¹⁴²⁶ Πληροφορίες σχετικά με το EUMS μπορεί ο αναγνώστης να αντλήσει από την ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση
http://europa.eu/legislation_summaries/foreign_and_security_policy/cfsp_and_esdp_implementation/r00006_en.htm

σταθεροποίησης και αναδόμησης που πρόκειται να ακολουθήσουν την εν λόγω αποστολή.

Σταθεροποίηση , Αναδόμηση και Στρατιωτική Ενίσχυση προς Τρίτες Χώρες

Το σενάριο προβλέπει τη διατήρηση της ειρήνης, την επίβλεψη στη διεξαγωγή εκλογών, την αναμόρφωση του τομέα της ασφάλειας, και την υποστήριξη προς τρίτες χώρες που πολεμούν την τρομοκρατία. Βάσει των θεωρήσεων του σεναρίου, το θέατρο των επιχειρήσεων θα βρίσκεται μέχρι και 10000 km από τις Βρυξέλλες (περιλαμβάνει και την εκδοχή της απόστασης των 4000 km). Η επίτευξη πλήρους επιχειρησιακής ικανότητας (FOC) προβλέπεται να λάβει χώρα μέσα σε ενενήντα (90) ημέρες και η θεώρηση της αποστολής απαιτεί διατήρηση δυνάμεων στην περιοχή για τουλάχιστον δύο (2) χρόνια. Συνεπώς περιλαμβάνονται και αποστολές νέων δυνάμεων που θα αντικαθιστούν τις ήδη ευρισκόμενες στην περιοχή.

Παρεμπόδιση Συγκρούσεων

Το σενάριο αυτό προβλέπει προληπτική στρατιωτική εμπλοκή, προληπτική ανάπτυξη δυνάμεων, εμπάργκο και συνδυασμένες επιχειρήσεις αφοπλισμού. Βάσει των θεωρήσεων του σεναρίου, το θέατρο των επιχειρήσεων θα βρίσκεται μέχρι και 10000 km από τις Βρυξέλλες (περιλαμβάνει και την εκδοχή της απόστασης των 4000 km). Η επίτευξη πλήρους επιχειρησιακής ικανότητας (FOC) προβλέπεται να λάβει χώρα μέσα σε εξήντα (60) ημέρες από την απόφαση θέσης του σεναρίου σε εφαρμογή. Η θεώρηση της αποστολής απαιτεί διατήρηση δυνάμεων στην περιοχή για τουλάχιστον ένα (1) χρόνο και κατά συνέπεια περιλαμβάνει και αποστολές νέων δυνάμεων που θα αντικαθιστούν τις ήδη ευρισκόμενες στην περιοχή.

Επιχειρήσεις Εκκένωσης σε μη Φιλικό Περιβάλλον

Το σενάριο καλύπτει την εκκένωση που αφορά σε μη εμπλεκόμενους σε μια διαμάχη – αναταραχή κλπ που λαμβάνει χώρα σε μια περιοχή. Με δεδομένο ότι τα κράτη – μέλη της ΕΕ θα θέλουν πάντοτε να έχουν τη δυνατότητα διεξαγωγής τέτοιου είδους επιχειρήσεων οπουδήποτε λαμβάνει χώρα μια κρίση και βρίσκονται σε κίνδυνο Ευρωπαίοι πολίτες, το σενάριο περιλαμβάνει εκδοχές απόστασης 10000 και 15000 km από τις Βρυξέλλες. Η άμεση απόκριση είναι υψίστης σημασίας σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις και για αυτό το λόγο οι θεωρήσεις προβλέπουν ότι η αρχική επιχειρησιακή δραστηριότητα θα λάβει χώρα όχι αργότερα από δέκα (10) ημέρες από τη λήψη της απόφασης. Η διάρκεια της αποστολής προβλέπεται να είναι μικρή, όχι

μεγαλύτερη από εκατόν είκοσι (120) ημέρες, και συνεπώς δεν περιλαμβάνονται αποστολές νέων δυνάμεων που θα αντικαθιστούν τις ήδη ευρισκόμενες στην περιοχή. Το σενάριο επίσης προβλέπει την απαίτηση για εκκένωση ενός αριθμού μεταξύ 2000 και 10000 ατόμων.

Ενίσχυση σε Ανθρωπιστικές Επιχειρήσεις

Το σενάριο αυτό περιλαμβάνει τόσο διαχείριση των συνεπειών όσο και παρεμπόδιση των οποιοδήποτε θηριωδιών. Όπως και στην περίπτωση του προηγούμενου σεναρίου, περιλαμβάνονται εκδοχές απόστασης 10000 και 15000 km από τις Βρυξέλλες. Επίσης, οι θεωρήσεις προβλέπουν ότι η αρχική επιχειρησιακή δραστηριότητα θα λάβει χώρα όχι αργότερα από δέκα (10) ημέρες από τη λήψη της απόφασης. Στις ανθρωπιστικές επιχειρήσεις δεν αναμένεται να υπάρχει ανάγκη για αποστολές νέων δυνάμεων που θα αντικαθιστούν τις ήδη ευρισκόμενες στην περιοχή και το σενάριο αυτό γενικά προβλέπει διάρκεια αποστολής μέχρι και έξι (6) μήνες. Ο αριθμός των προσφύγων – ατόμων που έχουν εκκενώσει μια περιοχή θεωρείται από τα σενάρια ότι θα είναι μεταξύ 75000 και 100000. Πρόκειται για έναν αριθμό ανθρώπων που μέσα από αυτό το σενάριο – αποστολή η ΕΕ θα κληθεί να υποστηρίξει.¹⁴²⁷

Ιστορικό Επιχειρήσεων

Ο πυρήνας του πλαισίου εργασίας για την ανάπτυξη και υποστήριξη αποστολών Διαχείρισης Κρίσεων από την ESDP καθιερώθηκε το 2000 από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το οποίο και δημιούργησε τρία σώματα – αρχές που εδρεύουν στις Βρυξέλλες. Πρόκειται για την Επιτροπή επί της Πολιτικής και της Ασφάλειας (Political and Security Committee), την Στρατιωτική Επιτροπή (Military Committee) και το EUMS. Το Συμβούλιο διατηρεί τον απόλυτο έλεγχο στις δραστηριότητες των τριών αυτών σωμάτων. Υπό τις τρεις προαναφερθείσες αρχές βρίσκεται ένας Διοικητής (Operation Commander) ο οποίος έχει ως καθήκον του την εφαρμογή των αποστολών που αποφασίζονται. Τα τρία μόνιμα σώματα, το Συμβούλιο και ο Διοικητής είναι υπεύθυνοι για το σχεδιασμό της απόκρισης σε μια κρίση και διαχειρίζονται όλες τις πολιτικές, στρατηγικές, στρατιωτικές, τακτικές και επιχειρησιακές πτυχές των αποστολών.

Η ESDP έχει καταστεί επιχειρησιακή από το 2003, με το προσωπικό των ευρωπαϊκών δυνάμεων να μετέχει μέχρι το 2008 σε 22 επιχειρήσεις Διαχείρισης Κρίσεων, 14 εκ των οποίων είχαν πλήρως πολιτικό χαρακτήρα (και όχι στρατιωτικό).

¹⁴²⁷ Giegerich, *European Military Crisis Management*, 19-20.

Μέσα από την ESDP γίνεται ξεκάθαρο πως η ΕΕ βρίσκεται σε μια διαδικασία επίτευξης δύο πολύ σημαντικών στόχων: τη δημιουργία μιας αυτόνομης (ανεξάρτητης από το ΝΑΤΟ) ικανότητας και δυναμικής στη Διαχείριση Κρίσεων και τη ενδυνάμωση του προφίλ της ως αξιόπιστο παράγοντα στην παγκόσμια ασφάλεια.

Σε μεγάλο βαθμό μπορεί να ειπωθεί πως η ΕΕ έχει καθιερωθεί ως ένας διεθνής φορέας στη Διαχείριση Κρίσεων και είναι ορατή η συνεχής αύξηση των απαιτήσεων για Ευρωπαϊκές αποστολές Διαχείρισης Κρίσεων.

Στρατιωτικές Επιχειρήσεις

Από τις συνολικά 23 επιχειρήσεις που ανελήφθησαν μεταξύ 2003 και 2009, 6 ήταν στρατιωτικής φύσεως, 14 μη στρατιωτικής και 3 μεικτές.

Όσον αφορά στις στρατιωτικές αποστολές που ανέλαβε η ΕΕ, αυτές είχαν τόσο ανθρωπιστικό όσο και ειρηνευτικό χαρακτήρα (Humanitarian, Peacekeeping). Σε πλήθος περιπτώσεων διεξήχθησαν επιχειρήσεις διάσωσης και ανάληψη δράσης επιβολής της τάξης. Πρόκειται για τις επιχειρήσεις Concordia στη FYROM, Artemis στη δημοκρατία του Κονγκό, Althea στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, EUFOR RD Congo στη Δημοκρατία του Κονγκό, EUFOR Tchad / RCA στη δημοκρατία του Τσαντ και τη Δημοκρατία της Κεντρικής Αφρικής και τέλος EU NAVFOR στη Σομαλία.¹⁴²⁸

Επιχείρηση Concordia

Σκοπός της επιχείρησης Concordia ήταν η συμβολή στη δημιουργία σταθερού και ασφαλούς περιβάλλοντος ώστε να καταστεί δυνατό το πλαίσιο της Οχρίδας (Αύγουστος 2001). Πρόκειται για μια επιχείρηση που ως στόχο της είχε την αποτροπή περαιτέρω εχθροπραξιών στην περιοχή. Το παραπάνω διαφαίνεται ξεκάθαρα από τις δηλώσεις του Χαβιέρ Σολάνα, ύπατο εκπρόσωπο της ΕΕ για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας, σύμφωνα με τις οποίες «η Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας δοκιμάστηκε για πρώτη φορά στα Βαλκάνια. Όταν τη δεκαετία του 1990 ξέσπασε ο πόλεμος της Γιουγκοσλαβίας, παρακολουθούσαμε τη γειτονιά μας να καίγεται διότι δεν διαθέταμε κανένα μέσο αντιμετώπισης της κρίσης. Πήραμε το μάθημά μας και οργανωθήκαμε, αποκτώντας ένα σύνολο δυνατοτήτων συνδυασμένων με διαδικασίες λήψης αποφάσεων και ένα δόγμα ασφαλείας. Το 2003, μέσω των διπλωματικών προσπαθειών μας, αποτρέψαμε

¹⁴²⁸ Ιωάννης Παρίσης, *Η Ευρώπη της Άμυνας: Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας* (Αθήνα: Έκφραση Πολιτισμού, 2010), 173.

ένα νέο ξέσπασμα εχθροπραξιών στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και έπειτα αναπτύξαμε την επιχείρηση Concordia»¹⁴²⁹. Στην επιχείρηση αυτή αναπτύχθηκαν 400 οπλίτες από 26 χώρες, ενώ η έδρα του Στρατηγείου ήταν στα Σκόπια, με 3 περιφερειακά Στρατηγεία στα Σκόπια, στο Κουμάνοβο και στο Τέτοβο.

Η επιχείρηση EUFOR Concordia αναλήφθηκε στις 10 Μαρτίου του 2003, ύστερα από απόφαση του Συμβουλίου της ΕΕ στις 27-1-03 η οποία πάρθηκε μετά από αίτηση της ΠΓΔΜ και την 1317 απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η επιχείρηση αυτή ουσιαστικά αντικατέστησε την προϋπάρχουσα από το 2001 επιχείρηση του ΝΑΤΟ στην περιοχή με την ονομασία “AlliedHarmony”, η οποία με τη σειρά της είχε αντικαταστήσει την επιχείρηση “AmberFox”. Το SHAPE, ως Ανώτατο Στρατηγείο των Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης, ήταν υπεύθυνο για την παροχή υποστήριξης του ΝΑΤΟ στην επιχείρηση Concordia.

Ενώ σε αρχική φάση η επιχείρηση Concordia είχε προγραμματιστεί να έχει διάρκεια 6 μηνών, στις 21 Ιουλίου του 2003 και μετά από αίτημα της ΠΓΔΜ προς την ΕΕ, αποφασίστηκε από το Συμβούλιο της ΕΕ να παραταθεί η επιχείρηση έως την 15η Δεκεμβρίου 2003.¹⁴³⁰

Επιχείρηση Artemis

Η επιχείρηση EUFOR DRC/ARTEMIS αναλήφθηκε τον Ιούνιο του 2003 μετά από απόφαση του Συμβουλίου της ΕΕ της 5ης Ιουνίου 2003.¹⁴³¹ Η ΕΕ ανέπτυξε δύναμη 2000 ανδρών στο Ituri, περιοχή που βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Δημοκρατίας του Κονγκό και χαρακτηρίζονταν από αστάθεια. Σκοπός της δύναμης αυτής ήταν η επιβολή συνθηκών ασφαλείας και σταθερότητας καθώς και η βελτίωση της ανθρωπιστικής κατάστασης στην περιοχή Bunia, πρωτεύουσα του Ituri. Αποστολή της δύναμης στην περιοχή ήταν η προστασία στρατοπέδων προσφύγων, η προστασία του αεροδρομίου της Bunia καθώς και η ασφάλεια του προσωπικού του ΟΗΕ και των εργαζομένων στην ανθρωπιστική βοήθεια.

¹⁴²⁹ Χαβιέρ Σολάνα, “Η Ευρώπη ως Παγκόσμια Δύναμη Ασφάλειας,” *Το Βήμα*, Σάββατο, 31 Οκτωβρίου 2009, πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2010 – 21:23.

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=296754>

¹⁴³⁰ Παρίσης, *Η Ευρώπη της Άμυνας*, 178.

¹⁴³¹ COUNCIL JOINT ACTION 2003/423/CFSP of 5 June 2003, on the European Union military operation in the Democratic Republic of Congo, *Official Journal of the European Union* (11-6-2003): 1-3, πρόσβαση 24 Φεβρουαρίου 2013 – 12:30.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Joint%20action%205.6.03.pdf>

Αναφορικά με το ιστορικό και τα αίτια της επιχείρησης, γνωρίζουμε πως από το 1999 το Ituri, πλήττονταν από συγκρούσεις μεταξύ ντόπιων, εθνικών αλλά και δρώντων της ευρύτερης περιοχής. Η ιδιοκτησία γης αλλά και η πρόσβαση σε φυσικούς πόρους αποτέλεσαν τα βασικά αίτια για τις συγκρούσεις αυτές. Η Δημοκρατία του Κονγκό αποτέλεσε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος για πολλές ευρωπαϊκές εταιρίες, ιδίως μετά από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οπότε και ξεκίνησε τη δραστηριότητά της ως παραγωγός πετρελαίου (εταιρίες όπως η Petrofina, η Total Fina Elf και η Shell είχαν δραστηριότητα τόσο onshore όσο και offshore). Ο δε μεγαλύτερος πλούτος της Δημοκρατίας του Κονγκό βρίσκονταν στα διαμάντια (που αντιπροσώπευαν περίπου το μισό των εξαγωγών της χώρας), το κοβάλντιο, το χαλκό και το ουράνιο. Μέσα από τα παραπάνω διαφαίνεται η διάσταση των οικονομικών συμφερόντων στη σύγκρουση. Ωστόσο στις συγκρούσεις αυτές υπήρχε και μια τοπική διάσταση που αφορούσε τη Ρουάντα και την Ουγκάντα, χώρες που υποστήριζαν τη συμμαχία “Alliance des Forces Democratiques pour la liberation du Congo” (ADFL). Η Συμμαχία αυτή βρίσκονταν σε αντιπαράθεση-σύγκρουση με τον Joseph Mobutu Sese Seko, τότε Πρόεδρο του Κονγκό. Το Μάιο του 1997 ο Mobutu ανετράπη από τον Laurent Kabila ο οποίος τον επόμενο χρόνο ήρθε αντιμέτωπος με επαναστάτες υποστηριζόμενους από τη Ρουάντα και την Ουγκάντα. Η πρώτη παρέμβαση έγινε από τα Ηνωμένα Έθνη τον Αύγουστο του 1999 με την αποστολή 90 παρατηρητών.¹⁴³² Συγκρούσεις και συμφωνίες που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια οδήγησαν τελικά στην υλοποίηση της επιχείρησης Artemis.

Να σημειωθεί πως πρόκειται για την πρώτη στρατιωτική επιχείρηση Διαχείρισης Κρίσεως της ΕΕ, που πραγματοποιήθηκε χωρίς τη χρήση μέσων του NATO και ολοκληρώθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου του 2003, παραδίδοντας την αρμοδιότητα σε ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ.¹⁴³³

Επιχείρηση Althea

Η δύναμη SFOR του NATO στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη αντικαταστάθηκε στις 4 Δεκεμβρίου του 2004 από την ΕΕ, η οποία ξεκίνησε την επιχείρηση EUFOR Althea.

Η EUFOR συγκροτήθηκε καταρχήν από 7000 προσωπικό, αριθμός σαφώς μικρότερος από τη δύναμη της IFOR που αριθμούσε 60000 βαριά εξοπλισμένο προσωπικό και είχε αναπτυχθεί στη χώρα αυτή το Δεκέμβριο του 1995. Οι κύριοι στόχοι της επιχείρησης είναι να λειτουργεί ως δύναμη αποτροπής και να συνεχίσει να έχει την ευθύνη της εκπλήρωσης του ρόλου βάσει της Συμφωνίας Ντίιτον /

¹⁴³²Simon Duke, *Consensus Building in ESDP: Lessons of Operation Artemis* (Maastricht: UCD Dublin European Institute, July 2008), 11-12.

¹⁴³³Παρίσης, *Η Ευρώπη της Άμυνας*, 179.

Παρισίων. Επίσης συνεισφέρει στη διαμόρφωση ασφαλούς περιβάλλοντος με τρόπο όμοιο με την επιχείρηση Artemis και υποστηρίζει τους εκπροσώπους της Διεθνούς Κοινότητας καθώς επίσης και τις τοπικές αρχές.

Στα τέλη του Φεβρουαρίου 2007, η ΕΕ βασιζόμενη στις αλλαγές των συνθηκών ασφάλειας στη χώρα, προχώρησε σε μείωση του προσωπικού και διατήρηση 2500 ατόμων, ένας αριθμός που θεωρήθηκε ικανός να ανταποκριθεί σε ζητήματα ασφάλειας που τυχόν θα προκύψουν. Στις 19 Νοεμβρίου του 2007, η ΕΕ αποφάσισε ότι η στρατιωτική παρουσία θα διατηρηθεί στην περιοχή για όσο χρονικό διάστημα απαιτείται η συνεισφορά και η διατήρηση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος.¹⁴³⁴

Αξίζει να σημειωθεί πως η επιχείρηση Althea λειτούργησε ως συνεχιστής των ήδη υπαρχόντων επιχειρήσεων που ήταν σε εξέλιξη στην περιοχή από το ΝΑΤΟ. Χαρακτηριστική είναι και η δήλωση της ΚοντολίζαΡάις, το 2000, πριν τις Προεδρικές Εκλογές στις Η.Π.Α, σύμφωνα με την οποία ανέφερε πως οι Η.Π.Α. δε χρειάζεται να διατηρούν στρατεύματα όπου η αποστολή τους θα είναι να συνοδεύουν τα παιδιά στο σχολείο. Σύμφωνα με την μετέπειτα Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας, οι αποστολές διατήρησης ειρήνης στις «θερμές» περιοχές της Ευρώπης, θα πρέπει να αφεθούν στη διαχείριση των Ευρωπαίων. Με αυτό τον τρόπο οι Η.Π.Α. θα μπορούσαν να ασχοληθούν με περιοχές μεγαλύτερου στρατηγικού ενδιαφέροντος, όπως ο Περσικός Κόλπος. Τέσσερα (4) χρόνια μετά, το όραμά της, μέσα από την επιχείρηση Althea, έγινε πραγματικότητα.¹⁴³⁵ Με την IFOR να φέρνει σε πέρας με επιτυχία όλο το εύρος των στρατιωτικών αποστολών στην περιοχή, η συνεχιζόμενη ανάγκη για μια εξωτερική στρατιωτική παρουσία (με αποστολή την παροχή ασφαλούς περιβάλλοντος στην περιοχή της Βοσνίας) οδήγησε το ΝΑΤΟ να αντικαταστήσει την τότε παρούσα δύναμη με την SFOR. Η SFOR με τη σειρά της παρέδωσε τα καθήκοντα σταθεροποίησης στην Ευρωπαϊκή Δύναμη (EUFOR). Πολλοί Αμερικάνοι και Ευρωπαίοι αξιωματούχοι θεώρησαν πως η επιτυχία στην ανάθεση αποστολών σταθεροποίησης από το ΝΑΤΟ στην ΕΕ είναι πολύ σημαντική, όχι μόνο για το μέλλον της Βοσνίας αλλά και για την ικανοποίηση των φιλοδοξιών της ΕΕ για την ανάληψη μεγαλύτερων ευθυνών σε τέτοια ζητήματα ασφάλειας. Με τον τρόπο αυτό η EUFOR θεωρείται ως σημαντικό προηγούμενο για την ανάληψη

¹⁴³⁴“European Security and Defense Policy, EU Military operation in Bosnia-Herzegovina (Operation Althea),”European Union (September 2008): 1-2, πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2009 – 08:21.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/090310-Factsheet_EUFOR_Althea-version14_EN.pdf

¹⁴³⁵David Cronin, “Operation Althea seen as major step in US withdrawal from Balkans,”*EuropeanVoice.com*, 22-07-04, πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 09 – 09:10.
<http://www.europeanvoice.com/article/imported/operation-althea-seen-as-major-step-in-us-withdrawal-from-balkans/50447.aspx>

μελλοντικών αποστολών από το NATO, σύμφωνα πάντοτε με τις θεωρήσεις των αναφερθέντων αξιωματούχων.¹⁴³⁶

Επιχείρηση EUFOR DR Congo

Στις 27 Δεκεμβρίου του 2005 τα Ηνωμένα Έθνη ζήτησαν τη συνδρομή της ΕΕ για την ασφάλεια στη διάρκεια και κατά τη διεξαγωγή των εκλογών που θα λάμβαναν χώρα στη Δημοκρατία του Κονγκό. Το Συμβούλιο αποδέχτηκε την ανάληψη των επιχειρήσεων εκ μέρους της EUFOR στις 23 Μαρτίου του 2006. Τα Ηνωμένα Έθνη, με το UN adopted Resolution 1671, στις 25 Απριλίου του 2006 αποδέχτηκαν και νομιμοποίησαν την αποστολή συντελώντας έτσι σε ένα επιπρόσθετο βήμα στην ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ ΕΕ και Ηνωμένων Εθνών.

Με μια εξελιγμένη δύναμη ανεπτυγμένη στην Κινσάσα καθώς και με δύναμη υποστήριξης στη Γκαμπόν (και εφεδρικές δυνάμεις σε ετοιμότητα στην ΕΕ), η επιχείρηση τέθηκε σε εφαρμογή στις 12 Ιουνίου του 2006. Το Νοέμβριο του 2006, μετά από την επιτυχημένη διεξαγωγή της στα πλαίσια της ΕΕ και με τη συνεργασία της Δημοκρατίας του Κονγκό, η επιχείρηση ολοκληρώθηκε ενισχύοντας περαιτέρω τις σχέσεις και τη συνεργασία μεταξύ ΕΕ και Αφρικής.¹⁴³⁷

Επιχείρηση EUFOR TCHAD/RCA

Με την απόφαση της υλοποίησης της επιχείρησης στο Τσαντ, η ΕΕ ουσιαστικά υποστήριξε τις μακρόχρονες προσπάθειές της να μην αποκτήσει η κρίση στο Darfur απλά και μόνο τοπικό χαρακτήρα.¹⁴³⁸

Η Κρίση στο Τσαντ δεν εξέπληξε τους μελετητές της περιοχής. Οι διαμάχες μαίνονταν για χρόνια μεταξύ του Προέδρου Ντεμπί (Τσαντ) και των υπολοίπων που ένιωθαν παραπλανημένοι ή απλά δε μετείχαν στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας και στο διαμοιρασμό των φυσικών πόρων. Οι τελευταίοι βρήκαν υποστήριξη και

¹⁴³⁶ Julie Kim, "Bosnia and the European Union Military Force (EUFOR): Post-NATO Peacekeeping," CRS Report for Congress, RS21774, Washington: The Library of Congress, (December 5, 2006): 1-6, πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 08:12.
<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21774.pdf>

¹⁴³⁷ Hans Hoebeke, "EU Support to the democratic Republic of Kongo," Brussels, Centre d'Analyse Strategique, (2007): 12-14, πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 21:32.
http://www.egmontinstitute.be/papers/07/afr/EU_support_to_the_DRC.pdf

¹⁴³⁸ Karl-Heinz Leitner, "EUFOR TCHAD/RCA," European Military Press Association EMPA News (3/2007): 1-4, πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2009 – 22:45.
http://www.empa.hu/files/9/778/newsletter_3_2007.pdf

συμμάχους στο γειτονικό Σουδάν. Το Darfur αποτελεί καταφύγιο για τους αντιπάλους του πολιτικού καθεστώτος του Τσαντ από τη δεκαετία του 1980. Η καταφυγή των Τσαντιανών στην περιοχή του Darfur και η παρουσία τους εκεί, δημιούργησε μεγάλες εντάσεις με τις τοπικές κοινότητες, με κύρια αίτια τη γη και το νερό.¹⁴³⁹

Αναφορικά με τους φυσικούς πόρους της περιοχής, το Chad από το 2003 έχει ξεκινήσει την εξόρυξη πετρελαίου, γεγονός που οδήγησε στην κακή διακυβέρνηση της χώρας, στη δημιουργία ομάδων ανταρτών καθώς και σε γενικότερη πολιτική κρίση. Τα 1,2 εκ. δολάρια-απρόσμενα κέρδη για το Chad μετά από την εξόρυξη 53 εκ. βαρελιών πετρελαίου το 2007, οδήγησαν σε μεγάλη διαφθορά, πυροδότησαν εσωτερικές διαφωνίες-συγκρούσεις, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ομάδων ανταρτών-επαναστατών υποστηριζόμενων από το γειτονικό Σουδάν.¹⁴⁴⁰

Τρεις είναι οι ομάδες των ανταρτών που επιτίθονταν μέχρι και το Δεκέμβριο του 2007 στην πόλη N 'Djamena του Τσαντ αυξάνοντας την ένταση μεταξύ των δυο χωρών.¹⁴⁴¹

Στις 28 Ιανουαρίου του 2008 η ΕΕ ξεκίνησε την ευρύτερη και πιο φιλόδοξη στρατιωτική επιχείρηση στα πλαίσια των αποστολών της στην Αφρική. Βασιζόμενη πλήρως στο πλαίσιο της ESDP, η επιχείρηση είχε ως σκοπό την προστασία των πολιτών στο ανατολικό Τσαντ και την Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία. Επίσης σκοπός ήταν και η προστασία των προσφύγων, η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας αλλά και η εξασφάλιση της υποστήριξης σε ανθρωπιστικές αποστολές. Επιπρόσθετος στόχος ήταν και η υποστήριξη όλων των ήδη ευρισκόμενων στην περιοχή δυνάμεων των Ηνωμένων Εθνών.¹⁴⁴² Για το σκοπό αυτό αναπτύχθηκε μια δύναμη 3700 στρατιωτών από 14 χώρες της ΕΕ. Λειτουργώντας ως προγεφύρωμα, η αποστολή αυτή σχεδιάστηκε να διαρκέσει 12 μήνες, παρέχοντας έτσι τον απαιτούμενο χρόνο στα Ηνωμένα Έθνη να αναπτύξουν και να οργανώσουν τη δύναμη που θα αντικαθιστούσε την ευρωπαϊκή δύναμη.

Η μεγάλη έκταση του πεδίου των επιχειρήσεων (350000 km²) σε συνδυασμό με τις δυσκολίες που προέκυψαν από τις ιδιομορφίες του τοπικού κλίματος και τις

¹⁴³⁹Damien Helly, "Crisis in Chad: Implications for the EU," European Institute for Security Studies (February 2008): 1-4, πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2013 – 23:32.
<http://www.iss.europa.eu/fr/publications/detail-page/article/crisis-in-chadbrimplications-for-the-eu/>

¹⁴⁴⁰"Chad: Escaping from the Oil Trap, Africa Briefing No. 65," International Crisis Group (26 August 2009): 1-24, πρόσβαση 12 Μαρτίου 2010 – 12:14.
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/central-africa/chad/B065%20Chad%20Escaping%20from%20the%20Oil%20Trap.pdf>

¹⁴⁴¹Helly, "Crisis in Chad: Implications for the EU," 1-4.

¹⁴⁴²Leitner, "EUFOR TCHAD/RCA," 1-4.

δυσχέρειες που προκαλούσε το εδαφικό ανάγλυφο, αποτέλεσαν μια πολύ μεγάλη πρόκληση στη διεξαγωγή των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Επίσης, ζήτημα αποτέλεσε και ο μικρός αριθμός της στρατιωτικής δύναμης σχετιζόμενη πάντοτε με την αναληφθείσα αποστολή καθώς επίσης και η συνεχώς αυξανόμενη ανασφάλεια στο ανατολικό Τσαντ και στο βορειοανατολικό τμήμα της Κεντρικής Αφρικανικής Δημοκρατίας, εξαιτίας των συνεχών επιθέσεων από αντάρτες στην πόλη N 'Djamena και την έντονη αστάθεια στην επαρχία Darfur.¹⁴⁴³

Η επιχείρηση EUFOR TCHAD/RCA ολοκληρώθηκε στις 15 Μαρτίου του 2009 οπότε και η ΕΕ παρέδωσε τα «κλειδιά» στην αποστολή MINURCAT των Ηνωμένων Εθνών.

Επιχείρηση EU NAVFOR Somalia (Επιχείρηση Atalanta)

Το Νοέμβριο του 2008 η ΕΕ ενέκρινε την Κοινή Δράση για την ανάληψη της επιχείρησης EU NAVFOR Somalia. Το Δεκέμβριο του 2009 το Συμβούλιο της ΕΕ αποφάσισε την επέκταση των στρατιωτικών δραστηριοτήτων στο επίπεδο της παρεμπόδισης, αποτροπής και καταπολέμησης της θαλάσσιας πειρατείας στην ευρύτερη περιοχή των ακτών της Σομαλίας, αποφασίζοντας τη συνέχεια της διεξαγωγής των επιχειρήσεων για έναν ακόμη χρόνο, μέχρι τις 12 Δεκεμβρίου του 2010.

Στόχοι της επιχείρησης αυτής είναι η προστασία του Διεθνούς Προγράμματος Βοήθειας (WorldFoodProgramme - WFP) καθώς και η προστασία όλων των διερχόμενων σκαφών από-προς τον κόλπο του Άντεν και τις Σομαλικές ακτές.

Η δύναμη της εν λόγω επιχείρησης αποτελείται από περισσότερα από 20 πλοία και περισσότερους από 1800 στρατιώτες. Οι χώρες που συνεισφέρουν με μόνιμες δυνάμεις στην επιχείρηση είναι η Ισπανία, η Γερμανία, η Ολλανδία, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Ιταλία, η Σουηδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Πορτογαλία. Από τον Αύγουστο του 2009, η Νορβηγία είναι το πρώτο μη μέλος της ΕΕ που μετέχει στην επιχείρηση Atalanta. Η Κροατία, το Μαυροβούνιο και η Ουκρανία μετέχουν επίσης στην επιχείρηση.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴³Seibert H.Bjoern, "EUFOR Tchad / RCA – A Cautionary Note," ISIS Europe, European Security Review No. 37 (February 2008): 1-5, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2009 – 21:15. http://www.isis-europe.eu/sites/default/files/programmes-downloads/2008_artrel_148_esr37euforchad-mar08.pdf

¹⁴⁴⁴"Common Security and Defense Policy, EU Naval Operation Against Piracy (EU NAVFOR Somalia- Operation Atalanta),"European Union (April 2010): 1-3, πρόσβαση 12 Φεβρουαρίου 2009 – 22:54. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede030909factsheetatalanta/_sede030909factsheetatalanta_en.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄

Επιστολή του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών, Χένρυ Κίσινγκερ προς τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών, Δημήτρη Μπίτσιο, 10 Απριλίου 1976.¹⁴⁴⁵

Dear Mr Minister,

Thank you for your letter of April 7th, in which you posed some questions regarding United States policy in the Eastern Mediterranean. I welcome this opportunity to make our position clear with regard to these issues.

You have asked about our attitude toward the resolution of disputes in in the Eastern Mediterranean and particularly in the Aegean area. In this regard I should like to reiterate our conviction that these disputes must be settled through peaceful procedures and that each side should avoid provocative actions. We have previously stated our belief that neither side should seek a military solution to these disputes. This remains United States policy. Therefore, the United States would actively and unequivocally oppose either side's seeking a military solution and will make a major effort to prevent such a course of action.

I should like to reemphasize, with regard to Cyprus, that the United States remains fully committed to the objective of an early and just settlement of this issue. As I said in my United Nations address, the present dividing lines in Cyprus cannot be permanent. There must be just territorial arrangements.

We intend to contribute actively in the search for a solution to the Cyprus problem that will preserve the independence, sovereignty and territorial integrity of Cyprus.

With regard to the defense relationship between Greece and the United States, I believe it would be useful if you could come to Washington to discuss the issue in detail. I would welcome an opportunity to discuss with you other subjects of mutual interest as well. At that time we could agree on the framework of a new Defense Cooperation Agreement between the United States and Greece that would benefit both of our countries and contribute to the maintenance of peace and security in the Eastern Mediterranean.

Warm Regards, H. KISSINGER

¹⁴⁴⁵Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus* (New York: Council on Foreign Relations Press, 1992), 160. Από το Δημήτρη Μπίτσιο, Πέρα από τα Σύνορα (Αθήνα: Εστία, 1982), 253-254.